

Kastamonu Üniversitesi

**II. ULUSLARARASI
ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ SEMPOZYUMU**

-KASTAMONU'NUN MANEVÎ MİMARLARI-

4-6 Mayıs 2014

Sempozyum Başkanı
Prof. Dr. Seyit Aydın
(Kastamonu Üniversitesi Rektörü)

Sempozyum Koordinatörü
Prof. Dr. A. Rafet Özkan
(Kastamonu Üniversitesi Rektör Yardımcısı)
(İlahiyat Fakültesi Dekanı)

Düzenleme Kurulu
Prof. Dr. Mehmet ATALAN
Doç. Dr. Burhan BALTACI
Doç. Dr. Dilaver SELVİ
Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir ÇEKİN
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Gedik
Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖZDEMİR
Yrd. Doç. Dr. Cengiz ÇUHADAR
Yrd. Doç. Dr. Mustafa KİSBET
Yrd. Doç. Dr. Mehmet BULUT
Yrd. Doç. Dr. Recep ÖZDİREK
Arş. Gör. Yusuf KOÇAK
Arş. Gör. C.Ceren ÇAVUŞ

Bilim Kurulu

- Prof. Dr. Ali Rafet ÖZKAN (Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Hasan ONAT (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Mehmet RIHTIM (Qafqaz Üniv. Kafkasya Araştırmaları Enstitüsü-
Azerbaycan)
Prof. Dr. Himmet KONUR (Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Hülya KÜÇÜK (Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi)
Prof. Dr. İsa ÇELİK (Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. İsmail ERDOĞAN (Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Kadir ÖZKÖSE (Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Kemalettin TAŞ (Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi)
Prof. Dr. M. Erol KILIÇ (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Mehmet ATALAN (Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Mustafa AŞKAR (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Mustafa KARA (Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Necdet TOSUN (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Ramazan UÇAR (Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi)
Prof. Dr. Osman TÜRER (Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ (Yabancı Diller ve Mesleki Kariyer Üniversitesi
Kazakistan)
Prof. Dr. Sönmez KUTLU (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Adem TUTAR (Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Temel YEŞİLYURT (Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Yusuf BENLİ (Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Arif NAUSHAHİ (Government Gordon College Rawalpindi-
Pakistan)
Prof. Dr. Ghulam MOEEN UDDİN (Punjab University Oriental College
Lahore-Pakistan)
Doç. Dr. John CURRY (Universty of Nevada-ABD)
Doç. Dr. Dilaver SELVİ (Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Doç. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Doç. Dr. İhsan SOYSALDI (Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Doç. Dr. Vahit GÖKTAŞ (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Doç. Dr. Sultan Murat ABJALOV (El-Farabi Üniversitesi-Kazakistan)

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Mehmet ATALAN

Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir ÇEKİN

Yrd. Doç. Dr. Cengiz Çuhadar

(Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

Metinlerin her hakkı saklıdır. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.
Eserdeki bildiri metinlerinde ileri sürülen görüşlerin ilmî ve hukukî sorumluluğu bildiri sahiplerine aittir.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	9
Prof. Dr. Seyit AYDIN	9
Kastamonu Üniversitesi Rektörü	9
Orhan ERDEM	11
Milli Eğitim Bakan Yardımcısı	11
AZERBAYCAN-ANADOLU TASAVVUF ALAKALARI VE HALVETİLİĞİN YAYILMASINDA SEYYİD YAHYA ŞİRVANİ'NİN YETİŞTİRDİĞİ SUFİLERİN ROLÜ	16
Prof. Dr. Mehmet RIHTIM	16
MANEVÎ MİMARLARIN İHYA ETTİĞİ PEYGAMBERİ MİRAS	17
Doç. Dr. Dilaver Selvi	17
TASAVVUFİ DÜŞÜNCEDE NEFİS KAVRAMI	41
Prof. Dr. İsa ÇELİK	41
HAKİKATİN ESTETİK BOYUTU TASAVVUF VE DİVAN ŞİİRİNİN MÜŞTEREKLERİ	57
Yrd. Doç. Dr. Nurgül SUCU	57
HARİRİZÂDE'NİN KENZÜ'L-FEYZ İSİMLİ ESERİNE GÖRE HALVETİYYE'DE TASAVVUFİ EĞİTİM VE ÂDÂB	73
Prof. Dr. Necdet Tosun	73
ŞEYH ŞA'BAN-I VELÎ MÜZESİNDE BULUNAN TEFSİRLİ KUR'AN MEALİ ÜZERİNE	81
Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN	81
“İSLÂM GARİP BAŞLADI...” HADİSİNE ORJİNAL BİR BAKIŞ AÇISI GETİREN MEHMET FEYZÎ EFENDİ'NİN PEYGAMBERLİK ve SÜNNET ANLAYIŞI	89
Doç. Dr. Bekir TATLI	89
MEHMET FEYZÎ EFENDİ'NİN KUR'ÂN'I ANLAMA İLKELERİ ...	125
Doç. Dr. Burhan BALTACI	125
KASTAMONULU ÂLİM MEHMET FEYZÎ EFENDİ'NİN FİKİR DÜNYASINDA DEVLET-VATAN VE MİLLET KAVRAMLARI	133
Hamdi ÖZDEN	133
Yrd. Doç. Dr. Cengiz ÇUHADAR	133
MEHMET FEYZÎ EFENDİ'NİN KENDİ HAYAT SAFHALARINI İFADE EDERKEN KULLANDIĞI TASAVVUFİ KAVRAMLAR “HUBBÎ-CÜBBÎ-SÜKÛTÎ-TÜRÂBÎ”	147
Naile Baltacı	147
ŞABANİYYE KOLONUN ÖNEMLİ BİR TEMSİLCİSİ NASUHI EFENDİ'NİN RIZA VE TESLİMİYETLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ	157
Doç. Dr. Vahit Göktaş	157
Yrd. Doç. Dr. Ali Tenik	157
ŞEYH ŞA'BAN-I VELÎ'NİN HOCASI HAYREDDİN-İ TOKÂDÎ	163

Yrd. Doç. Dr. Nazlı Rânâ GÜREL	163
Yrd. Doç. Dr. Zeki GÜREL	163
TÜRBE ZİYARETLERİNİN PSİKO-SOSYAL NEDENLERİ BAĞLAMINDA ŞEYH ŞABAN-I VELİ TÜRRESİ	175
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin İbrahim YEĞİN	175
KASTAMONULU A'RECZÂDE AHMED EFENDİ VE İHLÂS SÜRESİ TEFSİRİ	199
Yrd. Doç. Dr. Şükrü MADEN	199
KASTAMONULU KIRAAT ÂLİMİ HAFİZ ÖMER AKÖZ	209
Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖZDEMİR	209
Mehmet UZUN	209
BEDİUZZAMAN METAFİZİĞİNİN KAVRAM VE KURAMLARI ...	219
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Hopaç	219
BİR ŞA'BÂNÎ-İ HALVETÎ MÜNTEŞİBİ OLARAK MEHMED ZİHNİ EFENDİ	231
Adem ERSOY	231
AZİZ MAHMÛD-I HÛDÂÎ HULEFÂSINDAN DEVÂTÎ MUSTAFA EFENDİ VE KASTAMONU'DA KURDUĞU CELVETÎ TEKKESİ ...	247
Osman GÖRDEBİL	247
SAFRANBOLULU İSMAİL NECATİ EFENDİ (1840-1919)	259
Fatih YILDIZ	259
KASTAMONU'NUN MANEVİ MİMARLARINDAN BENLİ SULTAN'IN HAYATI VE HİZMETLERİ	271
Nail KARAGÖZ	271
ŞEYH AHMED SİYAHİ/HÂLİDİ DERGÂHI VAKFIYESİ VE KÜTÜPHANESİ	291
Doç. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ	291
Mustafa GEZİCİ	291
KASTAMONU MEVLEVİHANESİ POSTNİŞİNLERİNDEN KAYSERİLİ AHMET REMZİ (AKYÜREK) DEDE	305
Doç. Dr. Murat SERDAR	305
KIRKÇEŞME NAKŞİ-HÂLİDİ DERGÂHI: DERGÂH KÜTÜPHANESİ VE ESERLERİ	321
Dr. Necdet Yılmaz	321
KASTAMONU'DA TÜRK İSKÂNININ GERÇEKLEŞMESİNDE ZAVİYELERİN ROLÜNE BİR ÖRNEK: SEYDİLER'DE ŞEYH EMRE ZAVİYESİ	331
Doç. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU	331
BİR ŞABANÎ DERVİŞİ OLAN SULTAN III. MURAD'IN TASAVVUFİ GÖRÜŞLERİ	359
Yrd. Doç. Dr. Türkân ALVAN	359
SEYYİD AHMET HİCABİ HAZRETLERİNİN (K.S) (1826-1889) İCÂZETNÂMESİNE GÖRE: YETİŞMESİ VE ALMIŞ OLDUĞU EĞİTİM	389
Yrd. Doç. Dr. Ercan ÇELEBİ	389
TÜRK TƏSƏVVUF ƏDƏBİYYATININ GÖRKƏMLİ NÜMAYƏNDƏSİ XOCA ƏHMƏD YƏSƏVİ	399
Aytən Abbasova	399

HALVETİLİK VE NİMETULLAHIYE: ORTAK FELSEFİ VE AHLAKI YÖNLER	407
Doç. Dr. Sabira Nematzadeh	407
Doç. Dr. Sebine Nimetzade	407
SÖZLÜ KÜLTÜR ORTAMINDAN ELEKTRONİK KÜLTÜR ORTAMINA HAZRET-İ PİR ŞEYH ŞABÂN-I VELÎ İLE İLGİLİ ANLATILAR.....	415
Yrd. Doç. Dr. Gülten Küçükbasmacı	415
ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ KÜLLİYESİ HAZİRESİNDE BULUNAN HALVETİ - ŞABANİYYE TÂC-I ŞERİFLİ MEZAR TAŞLARI	433
Dr. Mustafa ÇETİNASLAN.....	433
Özgür YENİ	433
ŞEYH ŞA'BAN-I VELÎ VE KASTAMONU'YA HİZMET ÇERÇEVESİNDE HZ. PİR ŞEYH ŞA'BAN-I VELÎ KÜLTÜR VAKFI	465
Yrd. Doç. Dr. Muharrem AVCI	465
CANDAROĞLU İSMÂİL BEY'İN HULVİYYÂT-I ŞÂHÎ İSİMLİ İLMİHAL KİTABINDA İBADETLERİN HİKMETLERİ	477
Yrd. Doç. Dr. Recep ÖZDİREK.....	477
TAŞKÖPRÜLÜZÂDE'NİN FELSEFE, KELÂM VE TASAVVUF İLİMLERİNE BAKIŞI	533
Yrd. Doç. Dr. Fatma Zehra PATTABANOĞLU	533
SOFUZÂDE MEHMED TEVFİK EFENDİ'NİN HULVİYYÂT ADLI ESERİNDE VE DİĞER ŞİİRLERİNDE ŞA'BÂNİYYE ETKİSİ	549
Yrd. Doç. Dr. Şerife UZUN	549
ÖMER FUADÎ (V. 1560/1636)'NİN RİSALE-İ VİRDİYYE ADLI ESERİNDEKİ TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ.....	557
Asuman UNAL ÖZCAN.....	557
KASTAMONU'LU ÖMER FUÂDÎ'NİN HALVET RİSÂLESİ VE HALVET.....	563
Arş. Gör. Cennet CEREN ÇAVUŞ	563
ÖMER FUÂDÎ VE SADEFİYYE VE MUSLİHU'N-NEFS ADLI ESERLERİ	571
Ülkü ŞAHİN.....	571
ŞEYH ÖMER FUADÎ HAZRETLERİNİN MENAKİB VE TÜRBNAMESİNDE MEVLANA, SADÎ VE HAFİZ'DAN FARŞÇA DİZELER.....	589
Prof. Dr. Saime İnal SAVI	589
YENİ BELGELER IŞIĞINDA KASTAMONULU HASAN HİLMÎ EFENDİ VE TESİRLERİ	595
Cihat DEMİRCİ	595
MENÂKIB-I HASENİYYE'YE GÖRE KASTAMONULU HASAN HİLMÎ EFENDİ.....	605
Yrd. Doç. Dr. İbrahim AKYOL	605
BİR NAKŞİ HALİFESİNİN KASTAMONU'DA SÜRGÜN YILLARI VE BURADA YAZDIĞI ESERİ	615
Necmettin Azak.....	615

ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ TÜRBEŞİ'NDE ORTAYA ÇIKAN SEBİL YAPISI	627
Özgür YENİ	627
ŞEYHÜLİSLÂM SA'DÎ ÇELEBİ VE KÂDÎ BEYZÂVÎ HÂŞİYESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	637
Ersin ÇELİK.....	637
TASAVVUFİ EĞİTİM ANLAYIŞI İLE GÜNÜMÜZDEKİ BAZI EĞİTİM KAVRAMLARININ ÖRTÜŞTÜĞÜNE DAİR BİR ÇALIŞMA	653
Öğr. Gör. Ahmet Yaşar ZENGİN.....	653
DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERS KİTAPLARINDA TASAVVUF ÖĞRETİMİ.....	667
Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir ÇEKİN.....	667
RAHMETLİ PROF. DR. ABDULKERİM ABDULKADİROĞLU'NUN KASTAMONU'NUN MANEVİ MİMARLARI VE MUTASAVVIFLARIYLA İLGİLİ ARAŞTIRMALARI.....	677
Nail TAN.....	677

GİRİŞ

Prof. Dr. Seyit AYDIN
Kastamonu Üniversitesi Rektörü

Hız. Pir Şeyh Şaban-ı Velî, şehrimizin manevi mimarlarındanıdır. Ünü Türkiye'nin sınırlarını aşmış, bütün İslam âlemini etkilemiş büyük bir gönül insanıdır. Yüzlerce insana yol göstermiş, ışık tutmuştur. Pek çok âlim ve ârifin istifade ettiği Allah dostlarından biridir. Tarih boyunca ve günümüzde geniş kitlelerin sevgi ve saygısına mazhar olan Hız. Pîr Şeyh Şa'bân-ı Velî; Hacı Bayram Velî, Hacı Bektaş Velî ve Hız. Mevlâna ile beraber Anadolu'nun dört manevî direğinden birisi olarak kabul edilmektedir

Bu sebeple, Kastamonu'nun yetiştirdiği önemli mutasavvıflarımızdan biri ve aynı zamanda çağlar üstü tesire sahip olan Şeyh Şa'bân-ı Velî'yi Anma ve Anlama Sempozyumu tertip etmiş bulunuyoruz.

Bu sempozyumda Hız. Pîr'in hayatı, eserleri ve düşünceleri bilimin ve bilim insanların katkılarıyla ortaya konularak gelecek nesillere doğru bir şekilde aktarılması sağlanacaktır. Halvetiliğin Şa'bâniyye kolunun mümtaz şahsiyetlerinin eser ve görüşleri de Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin günümüzdeki tesirinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı için sempozyuma dâhil edilmiştir.

Üniversite olarak Şeyh Şa'bân-ı Velî'yi anma, anlama ve dünyaya tanıtmanın yanında Amerika, Ukrayna, Kazakistan, Azerbaycan, Fas, Tunus ve Cezayir dâhil olmak üzere geniş bir coğrafyadaki bilim adamlarının hakkında çalışmalar yaptığı Hız. Pir'in doğduğu belde olan Kastamonu'muzu bu vesileyle cazibe merkezi haline getirmeyi, Kastamonu'nun gelişmesi için yapılacak çalışmalarda lokomotif olmayı, ilmi destek vermeyi ve şehrimizin önünü açmayı hedefliyoruz.

Sempozyumun ve sempozyumda tebliğ edilip metinleri bu kitapta basılan eserlerin bu sahada yeni ufuklar açması dileği ile sempozyuma katılan bütün akademisyenlerimize ve Üniversitemizden emeği geçen mesai arkadaşlarımıza teşekkür ederim.

TARİH: 04-06.05.2014
YER: 3 MART KONFERANS SALONU

II. ULUSLARARASI ŞEYH ŞA'BAN-I VELİ SEMPOZYUMU
(KASTAMONU'NUN MANEVİ MİMARLARI)

04.05.2014 PAZAR
ŞEYH ŞA'BAN-I VELİ SALONU

10.00 -11.00
Saygı Duruşu ve İstiklal Marşı
Kur'an-Kerim

Protokol Konuşmaları

Prof. Dr. Ali Rafet ÖZKAN
Sempozyum Koordinatörü
İlahiyat Fakültesi Dekanı

Prof. Dr. Seyit AYDIN
Kastamonu Üniversitesi Rektörü

Erdoğan BEKTAŞ
Kastamonu Valisi

Orhan ERDEM
Milli Eğitim Bakan Yardımcısı

Orhan ERDEM

Millî Eğitim Bakan Yardımcısı

Sözlerime başlarken uzaklardan bir başka manevi mimarımızdan bahsederek Şaban-ı Veli Hazretleri'ne gelmek istiyorum.

Eskişehir Türk dünyası kültür başkenti etkinlikleri çerçevesinde, bakanımız Sayın Nabi Avcı'nın özellikle takip ve arzuları ile 2013 yılında "Kafkasya'dan Anadolu'ya Kültür Köprülerimiz-Uluslararası Seyyid Yahyâ Şîrvânî ve Halvetîlik Sempozyumunun ilki Türkiye'de, ikincisi Azerbaycan'ın Başkenti Bakü'de gerçekleştirilmiştir.

Bizlerde bu sempozyum dolayısıyla Bakü'de kardeşlerimizle birlikte olmaktan çok mutluluk duyduk ve Seyyid Yahyâ Şîrvânî ve Halvetîlik hakkında geniş istifadelerimiz oldu. Prof. Dr. Mehmet Rıhtım'a, Bakü'ye gelerek sempozyuma katkı veren Kastamonu ve diğer üniversitelerimizin rektörleri ile akademisyenlerine teşekkür ederim.

Seyyid Yahyâ Şîrvânî, fevkalâde cemâl, ahlâk ve edeb sahibi idi. Halvetî, yolunun kurucusu Ömer Halvetî'nin (radyallahü anh) en yüksek talebesidir. Bu yolun yayılması, Seyyid Yahyâ Şîrvânî ile olmuştur. Seyyid Yahyâ Şîrvânî gibi kültürel değerlerimize sahip çıkmak ve bu manevi değerlerimizi paylaşmak için yapılan girişimler çok önemlidir. Çünkü Seyyid Yahyâ Şîrvânî sadece Türk ve Müslüman coğrafyasında değil, tüm dünyada hak ettiği kıymeti bulmuştur. Nitekim UNESCO'nun 2013 yılını Seyyid Yahyâ Şîrvânî yılı ilan etmesi bunun göstergesidir.

Bugünde Allah'ın güzel bir lütfudur ki Seyyid Yahya Şîrvani hazretleri silsilesinin devamı olan Kastamonu'nun yetiştirdiği önemli mutasavvıflarımızdan biri ve aynı zamanda çağlar üstü tesire sahip olan Şeyh Şa'bân-ı Velî Hazretleri Sempozyumunda bulunuyoruz.

Tarih boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapan Kastamonu, kültür ve sanat zenginliği bakımından Anadolu'nun önemli kültür merkezlerinden biridir. Yetiştirdiği birçok din büyüklerinden dolayı evliya şehri olarak da bilinmektedir. Şeyh Şa'ban-ı Veli'den günümüze hem ilmi mirasımıza sahip çıkmak, hem hayatlarını ve eserleriyle onları kamuoyuna daha yakından tanıtmak amacıyla Kastamonu'nun Manevi Mimarlarını konu edinen bir sempozyumun düzenlenmesi ile Kastamonu'nun Manevi Mimarları Şeyh Ahmed Siyahi, Ahmed Hicabi, Kırk çeşme Nakşi Halidi Dergâhı, Abdulfettah-ı Veli, Kaysu'l-Hamedanî, Benl-i Sultan, Aşıklı Sultan, Gümüşlüce Sultan, Müfessir Alaaddin Hazretleri, Mehmet Feyzi Efendi, İsa Dede, Karanlık Evliya, Uzun Evliya, diğer Veliler gibi pek çok manevi büyüğümüzü daha yakından tanıma fırsatı elde etmiş olacağız.

Burada tekrar Seyyid Yahya'nın tasavvufî mektebinden bahsetmek isterim, her çeşit ifrat ve tefritten uzaktır. Şirvanî'nin ilmî tasavvuf anlayışı sayesinde Halvetilik, zamanla çok geniş bir coğrafyada yayılmasına rağmen, hiçbir zaman dinî, sosyal ve siyasî karışıklıklara yol açmamıştır.

Seyyid Yahya, Şifau'l Esrar'da sadece bir Sûfinin değil, iyi bir mü'minin sahip olması gereken manevî nitelikleri de açıklar. Amelî-ilmî tasavvufun temsilcilerinden olan Şirvanî, eserinde sadece kendi öz nefsinde yaşadıklarını söylemiş, söylediklerini yaşamıştır. Özü sözü bir, söyledikleri ile amel eden, dünyevî hiçbir varlığa meyli olmayan, hatta ahirete de tamah etmeyen bir müşîd olduğundan herkes müttefiktir.

Tarikatlar tasavvufun sistemleşmiş şeklidir ve tarikat Allah'a ulaşmaya çalışan bireylerin izledikleri özel yol ve metod biçimidir.

“Kelime olarak “yol” demek olan tarikat, terim olarak “Allah'a yaklaşmak ve Onun rızasını kazanmak maksadıyla takip edilen yol” demektir. Bir başka ifadeyle, tasavvuf hayatının pratiğe dönüşmüş halidir” Bu tarikatlardan biriside halvetiliktir.

Halvetilik, Türk toplumunda en yaygın olan tarikatlardan biridir. Halvetilik, diğer tarikatlardan farklı olarak, her zümreden insana hitabeden ve müntesipleri arasında her meslekten insanları görmenin mümkün olduğu bir gönül ocağıdır. Halvetilik, tasavvuf tarihinde birçok kollara ayrılmasından dolayı "tarikat fabrikası" diye adlandırılır.

Halveti Tarikatı, Osmanlı topraklarında XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yayılmaya başlamıştır.

Halvetilik gerek keyfiyet, gerekse kemiyet olarak Türk insanını ve toplumunu en fazla etkilemiş bir tarikat olarak karşımıza çıkmaktadır.

14-15. yüzyıllarda Azerbaycan'da kurulan, Osmanlı coğrafyasında ve dünyada yayılan tasavvuf tarihimizin en etkili tasavvuf mektebi olan Halvetilik'in Kastamonu'daki temsilcisi de Şeyh Şabân-ı Velî dir.

Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Velî, sadece Kastamonu şehrinin değil ülkemizin hatta dünyanın manevi mimarlarından. Ünü Türkiye'nin sınırlarını aşmış, bütün İslam âlemini etkilemiş büyük bir gönül insanıdır. Binlerce insana yol göstermiş, ışık tutmuştur. Pek çok âlim ve ârifin istifade ettiği Allah dostlarından biridir. Tarih boyunca ve günümüzde geniş kitlelerin sevgi ve saygısına mazhar olan Hz. Pir Şeyh Şa'bân-ı Velî; Hacı Bayram Velî, Hacı Bektaş Velî ve Hz. Mevlâna ile beraber Anadolu'nun dört manevî direğinden birisi olarak kabul edilmektedir. Asırlardır bu maneviyat direklerimizden hizmetleri bitmemiştir. Çünkü velîlerin yaşarken ortaya koydukları kerâmetleri ve himmetlerinin öldükten sonra da devam edeceği, insanlara her türlü maddî ve manevî yardımlarda bulunacağı inancı, bizler arasında hâlâ devam etmektedir. Bundan dolayı insanlar arasında bu maneviyat direkleri Velîlerin türbeleri etrafında birçok inanç ve uygulama ortaya çıkmıştır ve sayıları yüz binlerle ifade edilen ziyaretçi akımına uğramaktadırlar. Günümüzde bırakın şahısları sistemlerin bile ömrünün bu kadar kısa olduğu bir dönem de doğrusu vefatlarından asırlar sonra bile yüce maneviyat

komutanlarının bu kadar rağbet görmeleri ancak Allah'ın velilerine nasip olabilecek bir durumdur.

Şeyh Şa'bân-ı Velî, sadece yaşadığı dönemde değil vefatından sonra da aynı saygı ve hürmeti görmüştür. Onun kerametleri ağızdan ağıza dolaşarak halk arasında yayılmış ve böylece daha geniş bir kitleye ulaşmıştır.

Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin türbesi etrafında oluşan inanç ve uygulamaların sadece ona inananlar arasında değil gayrimüslimler arasında da zamanla yaygınlık kazandığı, geçmiş dönemlerde bu kişilerin dileklerinin gerçekleşmesi sonucunda türbeye kurban adayıp mum yaktıkları da anlaşılmaktadır.

Şeyh Şabân-ı Velî, anne ve babasını küçük yaşta kaybetmiştir. Kendisini hayırsever bir hanım evlat edinmiş ve ilk terbiyesinden sonra bu hanım, Şeyh Şabân-ı Velî'yi, öğrenim yapması için İstanbul'a göndermiştir. II. Bâyezîd döneminde İstanbul'a gelen Hz. Pîr, dinî ilimlerde ilerledikçe tatmin olamayıp tasavvufa yönelmiştir. Yaşadığı dönemin en büyük âlimlerden biri olan Şeyh Şaban-ı Velî İstanbul'da aldığı ilimden sonra icazet alarak İstanbul'dan Kastamonu'ya dönmek üzere yola çıkar. Düzce ile Bolu arasındaki Konrapa'da; Cemâl-i Halvetî'nin halifelerinden Hayreddîn-i Tokadî (ö. 1525) ile karşılaşır ve onun dervîşi olur. On iki yıl Hayreddîn-i Tokadî'nin hizmetinde bulunur. Daha sonra halife olarak Kastamonu'ya geçerler.

Şeyh Şabân-ı Velî, Kastamonu'da pek çok halife yetiştirir. Halife; insan-ı kamil demektir. En büyük eserleri, insanlara ilaç olacak, terbiye verecek, sosyal ve ruhsal bütün sıkıntılarını gidermeye hazır ehliyetli insan demek. Hz. Pîrin yetiştirdiği bu halifeler, Türkiye'nin ve dünyanın çeşitli yerlerine gönderilerek, terbiye okulunu oralarda devam ettirmiştir.

Asırlar geçmesine rağmen, Şeyh Şaban-ı Velî Hazretleri'nin, hayatı, eserleri ve hizmetleriyle insanlığı etkilemeye devam ettiğine şahit olmaktadır.

Hz. Pîr, ömrü boyunca aza kanaat eden, eline geçeni paylaşan, isrâftan kaçınan, makâm, mevki, kıyâfet, mülk, rızık ve şöhret endişesi duymayan mizâcıyla mürid ve sâliklerine örnek olmuş ve kendisine mensup kişilerin daima toplum içinde halvete önem vermelerini, halka hizmeti Hakk'a ibâdet bilmelerini "dışı halk, içi Hak ile" olmalarını öğütlemiştir.

Şeyh Şa'bân-ı Velî'den günümüze hem ilmi mirasımıza sahip çıkmak, hem hayatlarını ve eserleriyle onları kamuoyuna daha yakından tanıtmak amacıyla Kastamonu'nun Manevi Mimarlarını konu edinerek araştırmalar yapan siz değerli bilim insanları ile birlikte bu sempozyumda olmaktan büyük mutluluk duyduğumu belirtmek isterim.

Allah bizleri bu mübareklerin şefaathlerine nail etsin inşallah

Sempozyumun manevi dünyamıza büyük katkılar sağlayacağı temennisi ile başarılar diliyor ve bu önemli çalışmada emeği geçen; Kastamonu Üniversitesi rektörü ve çalışanlarına, üniversite himayesinde İlahiyat Fakültesi ve Şeyh Şa'bân-ı Velî Değerler Eğitimi Uygulama ve Araştırma

Merkezine, sayın valimize ve belediye başkanımıza bu sempozyuma farklı alanlarda araştırmalar yapan ilim insanlarının ve değerli aydınların katkılarından dolayı teşekkür ediyorum.

I. GÜN
ÖĞLEDEN SONRA
ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ SALONU

I. OTURUM (13:30-14:30)
OTURUM BAŞKANI
PROF. DR. ALİ RAFET ÖZKAN
(Kastamonu Üniversitesi)

Azerbaycan-Anadolu Tasavvuf Alakaları ve Halvetiliğin Yayılmasında
Seyyid Yahya Şirvani'nin Yetiştirdiği Sufilerin Rolü
Prof. Dr. Mehmet RIHTİM
(Qafqaz Üniversitesi)

Manevî Mimarların İhya Ettiği Peygamberi Miras
Doç. Dr. Dilaver Selvi
(Kastamonu Üniversitesi)

Tasavvufi Düşüncede Nefis Kavramı
Prof. Dr. İsa ÇELİK
(Atatürk Üniversitesi)

Hakikatin Estetik Boyutu Tasavvuf ve Divan Şiirinin Müsterekleri
Yrd. Doç. Dr. Nurgül SUCU
(Selçuk Üniversitesi)

**AZERBAYCAN-ANADOLU TASAVVUF ALAKALARI VE
HALVETİLİĞİN YAYILMASINDA SEYYİD YAHYA
ŞİRVANİ'NİN YETİŞTİRDİĞİ SUFİLERİN ROLÜ**

Prof. Dr. Mehmet RIHTİM
(Qafqaz Üniversitesi, Bakü/Azərbaycan)

“TEBLİĞ SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULUNA ULAŞMAMIŞTIR”

MANEVÎ MİMARLARIN İHYA ETTİĞİ PEYGAMBERİ MİRAS

Doç. Dr. Dilaver Selvi
(Kastamonu Üniversitesi)

Giriş

Bu tebliğimizde önce mirasın tanımı yapılacak, sonra Kur'an ve sünnette manevî mirastan nasıl bahsedildiği, onun kimlere tevdi edildiği, Kur'an'a göre bu mirası korumak için seçilmiş ümmetin kaç gruba ayrıldığı işlenecek, "Âlimler peygamberlerin varisleridir" hadisine yapılan yorumlar ışığında peygamberlerin bıraktığı miras ve ona varis olanların temel vasıfları tespit edilecektir.

Tebliğin ikinci bölümünde İslam ümmeti içinde kendilerine manevî mimarlar da diyebileceğimiz arif sufilerin Hz. Peygamber'in (s.a.v) manevî mirası olan ilim, hâl ve rahmet ahlakına nasıl sahip çıktıkları, bu konuda insanlara nasıl örnek oldukları, hangi hizmetleri sundukları ve gönüllere ilahi sevgiyi nasıl yaydıkları konu edilecektir.

Tebliğin Genel Değerlendirme bölümünde, konu temel edep ve hedefleriyle özetlenecek, bu manevî mirasın korunması ve yaşatılması adına günümüzde atılacak adımlar tespit edilmeye çalışılacaktır.

Önce miras ve veraseti tanıyalım.

Miras ve Veraset nedir?

Miras, bir şeyin bir kişi veya topluluktan diğerine geçmesi, başkasından kalan, tevarüs eden şey demektir.¹

Veraset, bir şeyi mülküne geçirmenin ve hak sahibi olmanın en kuvvetli yoludur. Çünkü veraset yoluyla elde edilen bir malın peşinden onu feshedecek bir durum olmadığı gibi, geri dönmek ve iptal etmek gibi bir şey de söz konusu değildir.²

Arada bir akit ve benzeri bir şey olmaksızın, bir yorulma ve kesb bulunmaksızın miras yoluyla bir mala sahip olmayı³ ifade eden veraset,

¹Bk. Aktan, Hamza, *DİA*, 30/143; Zuhaylî, Vehbe, *İslam Fıkah Ansiklopedisi*(trc. Heyet), 10/317 (İstanbul 1994); Bilmen, Ö. Nasuhi, *Hukuki İslâmiyye ve İstılahat-ı FıkhiyyeKâmusu*, 5/209 (İstanbul trs)

²İbn Acibe, *el-Bahrü'l-Medid fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecid* (tahk. Ömer Ahmed er-Râvî), 4/237 (Beyrut 2002)

³Râğıblısfehânî, *MüfredâtuElfâzi'l-Kur'an* (tahk. SafvanAdnânDâvudî), s. 863 (Dimeşk 2002, 3. Baskı). Ayrıca bk. Zebîdî, Muhammed b. Muhammed, *Tâcü'l-Arûsmîn Cevâhiri'l-Kâmûs*, 5/380-381 (Beyrut, 1969); Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 521 (İstanbul, 1991).

tasavvufta, Allah Teâlâ'nın bir lütfu olarak kuluna bahşettiği ilim ve manevî haller için de kullanılmıştır.⁴

Konumuz olan manevî verasete, manevî hilafet ve vekalet de denir. Hilafet, “*vekâlet*” gibi “*asâlet*”in karşıtı olarak, başkasına vekil olmak, yani az veya çok onun yerini tutarak, onu temsil etmektir.⁵

Râğıb el-İsfahânî (503/1109), bu vekillığın ya aslın kaybolmasından veya bir yardımdan veya aczinden veyahut bunların hiçbirini olmadığı halde sırf asilin vekiline bir şeref bahşederek lütufta bulunmasından meydana geldiğini, Allah Teâlâ'nın yeryüzünde velilerini halife seçmesinin de bu son kısma girdiğini belirtir.⁶

Mirası, maddi ve manevî olarak iki kısma ayırabiliriz. *Kur'an-ı Hakîm ve sünnette her iki mirastan da bahsedilmiştir. Maddi miras ve varisler feraiz ilminin konusuna girmekte olup fıkıh kitaplarında işlenmektedir.* Kültürel miras da bir yönüyle maddî, diğer yönüyle manevî mirasa girmektedir.

Yüce Allah'ın bir ismi de “el-Vâris” olup bütün mülkün gerçek sahibi, herkes fani olduktan sonra hayatta kalan, bütün mülke sahip olan ve onda dilediği gibi tasarrufta bulunan manasındadır. “Yeryüzüne ve onun üzerindekiyle sadece biz vâris oluruz” (Meryem 19/40) ayeti bu manadadır.

Tebliğ konumuz manevî miras olup şimdi onu tanıyalım.

Manevî Miras

Manevî miras, ilahi kitaplar, ilim ve dindir. Şu ayet bu mirastan bahsetmektedir:

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ يُادِنُ اللَّهُ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ (32) جَنَّاتٌ عَدْنٌ يَدْخُلُونَهَا يُحَلَوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرٍ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ (33)

“*Sonra Kitab'ı kullarımız arasından seçtiklerimize miras olarak verdik. Onlardan kimi zalimdir; kimi muktesittir (orta haldedir). Kimisi ise Allah'ın izniyle hayırlarda sabıktır (en önde olandır). İşte büyük fazilet budur.*” (Fâtır 35/ 32)

Bu ayette geçen Kitab'ın Kur'ân olduğu ve bahsedilen üç sınıfı müminlerin oluşturduğu konusunda müfessirler görüş birliği içindedir.⁷ İbn Atıyye'nin (546/1151) belirttiği gibi, Allah Teâlâ, Ümmet-i Muhammed'e, kendisinden önce indirilen kitapların manalarını içeren Kur'ân'ı verdiğinde, sanki onları kendilerinden önceki ümmetlerde bulunan kitaba da vâris etmiş

⁴Uludağ, a.g.e., s. 521.

⁵Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sadeleştirme: Azim Dağıtım), 1/259 (İstanbul 1992); Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakub, *el-Kâmusu'l-Muhît*, 3/200 (Beyrut, 1991); İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim, *Lisânü'l-Arab*, 9/83 (Beyrut, Dâru Sâdır).

⁶Râğıb, a.g.e., s. 293.

⁷Taberî, Muhammed b. Cerir, *Câmiü'l-Beyân*, 22/133-138 (Beyrut 1988); Râzî, Fahreddin, *Mefâtihi'l-Gayb*, 26/22 (Beyrut 1990, 1. Baskı). İbn Atıyye, *el-Muharrarü'l-Vecîzfi Tefsiri'l-Kiabi'l-Aziz*, 4/438-439 (Beyrut 1993).

olmaktadır.⁸ Nisâbü'rî ve Ebü's-Suud'un belirttiği gibi, sahabe-i kiram başta olmak üzere tâbiun, etbaü't-tâbiin ve onlardan sonra kıyamete kadar gelecek bütün Ümmet-i Muhammed bu ayetin içine girer.⁹

Ayette bahsedilen üç sınıf hakkında pek çok yorum yapılmıştır. Semerkandî (373/983), Ümmet-i Muhammed içinde Kur'ân'a vâris yapılan "zâlim", "muktasid" ve "sâbık" hakkında yirmi beş kadar yorum nakledip mukarrebûn makamındaki sâbıkın, verasette en ön sırada bulunduğunu söylerken,¹⁰ Nisâbü'rî, "sâbikûn" sınıfının her devirde az bulunacağına dikkat çeker ve "Kullarımdan gerçek manada şükredenler çok azdır" (Sebe' 34/13) ayetinin bunu gösterdiğini söyler.¹¹

Said b.Cübeyr, Kitab'a vâris olan bazılarının günahlara dalıp peşinden de, "Nasıl olsa affolunuruz!" diyerek aldandığına dikkat çeker.¹² Bu kimseler ayetteki "zalim" sınıfına girmektedir.

Fahreddin-i Râzî'nin de tercih ettiği tarife göre zalim, ilahi emirlere aykırı hareket edip günahlara dalan kimsedir. Muktesit, tam muvaffak olamasa da ilahi emirlere aykırı davranmamaya gayret eden, bununla birlikte zaman zaman günaha düşen fakat tövbe edip doğru yolda gitmeye çalışan ve hakkı arayan kimsedir. Sâbık olan ise, Allah'ın özel yardımı ve korumasıyla ilahi emirlere aykırı davranmayan kamil mükemmil kimsedir.¹³ Bütün müminler bu ilahi mirası almak, anlamak, yaşamak, korumak ve insanlığa yaymakla görevlidir fakat hepsinin bu şerefli görevi hakkı ile yerine getiremediği malumdur. Bununla birlikte, devamındaki ayetlerde (Fatır 35/34-35) ve hadislerde bu üç sınıfın, cennete girecekleri müjdelenmiştir.¹⁴

⁸İbnAtıyye, a.g.e, 4/437

⁹Nisâbü'rî, Nizamüddin el-Hasen b. Muhammed, *Garâibü'l-Kur'ân ve Reğâibü'l-Furkan*, 22/80-81, (Mısır 1962); Ebü's-Suud, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm* 7/153 (Beyrut trs).

¹⁰Semerkandî, Ebü'l-Leys, *Bahrü'l-Ulûm*, 3/86-87 (Beyrut 1993, 1. Baskı). Kurtübî, verasette ön sırayı alan mukarrebûn makamındaki sâbikûnun, (Vâkıa 56/10)ehl-i kulûbun ifadesiyle şu sıfatlara sahip olduklarını kaydeder: Âlim, devamlı zikir hâlinde, hâl sahibi, Allah'ı dünyevî hesaplar için değil ukbâ için seven, muradını O'nun muradında fânî kılmış, ibadetinde son derece muhlis, muhib, belâdan dert yanmayıp lezzet alan, Allah ile her şeyden müstağni olan, Kur'ân'ı okuyup anlayan ve gereğince amel eden, ibadetlerini vaktinde yerine getiren. Bu sıfattaki kimselerin ümmet içinde sayıları çok az bulunduğunu belirten Kurtübî, manevî mirasta asılolanın, istifâ (Allah tarafından seçilme) ve ona ehil olmak olduğunu, hikmet ehlinin, "Önce nisbetini sahih yap, sonra miras iddia et!" sözünün bu gerçeği yansıttığını söyler. Bk. Kurtübî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' liAhkâmi'l-Kur'ân*, 14/348-350 (Beyrut 1985).

¹¹Nisâbü'rî, a.g.e., 22/80-81

¹²Süyûtî, Abdurrahman Celaledin, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 3/594 (Beyrut 1993).

¹³Râzî, a.g.e, 26/23.

¹⁴Hadiste şöyle buyrulur: "Hayırlarda önde olan, cennete hesapsız girer. Orta hâlde bulunan, kolay bir hesapla hesaba çekildikten sonra cennete girer. Nefsine zulmeden ise, hesap süresince durdurulur, öyle ki azaptan kurtulamayacağını zanneder; sonunda kendisine ilâhî rahmet yetişir ve (Allah'ın rahmetiyle affedilerek) cennete girer." Ahmed, *Müsned*, 5/194; Hakim, *Müstedrek*, 2/426; Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, 19/375 (Riyad 2003); Beğavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 6/421; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 7/24.

Kurtûbî (671/1273), Kur'ân'a vâris olan bu ümmetin, diğer ümmetlerden alınan ahid ve mîsâklarla da mesul olduğunu hatırlatır,¹⁵ Allah'ın kelamına ve dinine vâris olmanın ilâhî bir ihsan olduğunu, Kur'ân'a vâris olan bu ümmetin üç grubunun da sonuçta cennetle müjdelendiğini, nefesine zulmeden grubun kâfir veya müşrik değil, küçük günahlara bulaşan kimse olarak tarif edilmesinin daha uygun olacağını belirtir.¹⁶

Şevkânî (1250/1834), insanın yeryüzünde Allah'ın halifesi olduğunu, Cenâb-ı Hakk'ın kullarını vücut, rızık, kuvvet, fazilet ve ilimde farklı derecelerde yaratıp birbirleriyle imtihan ettiğini belirtir,¹⁷ Allah Teâlâ'nın kulları içinden seçerek Kitabı'na vâris kıldığı kimselerin bu ümmetin âlimleri olduğunu, ülemânın diğer insanlardan daha şerefli ve onların şahidi bulunduğunu söyler, verâsette ön sırayı alan ve “*sâbıkbi'l-hayr*” sıfatıyla tanıtılan kimseler için yapılan şu yorumlara yer verir: Muttakî, devamlı Allah'ı zikir hâlinde olan, iradesini Allah'ın muradında fâni kılmış, ibadetinde ihlâs sahibi, herkese insaf ve iyilik edip kimseden insaf ve karşılık beklemeyen kâmiller.¹⁸

Kâsımî'nin (1332/1914) Süyûtî'nin *el-İklîl* adlı eserinden nakille belirttiği gibi, dinde imam ve rehber olan kimselere “*halifetullah*” da denebilir.¹⁹

İlmî Şîî müfessirlerden Tabressî (538/1143), Muhammed el-Bâkır ve Câfer es-Sâdık'a göre, yukarıdaki ayette özellikle *Ehl-i Beyt'in* kastedildiğini, bunun, ayetin muradına en yakın bir tefsir olduğunu, çünkü ıstîfâ ve içtîbâya, (Allah tarafından özel seçilmeye) peygamberlerin mirasına sahip olmaya en çok *Ehl-i Beyt* imamlarının hak sahibi olduklarını söyler.²⁰ Allame Âlûsî (1270-1853) ise Kur'ân'a vâris olmayı, *Ehl-i Beyt* gibi belli bir kesime hasretmenin doğru olmadığını, bütün âlimlerin bu şerefli emaneti üstlendiğini söylemenin daha evlâ olduğunu, *Ehl-i Beyt* imamlarının zaten onların içine girdiğini söyler.²¹

¹⁵Kurtûbî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 6/312.

¹⁶Kurtûbî, *a.g.e.*, 14/346-347.

¹⁷Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Fethü'l-Kadir*, 2/214.

¹⁸Şevkânî, *a.g.e.*, 4/399-400.

¹⁹Kâsımî, Cemalüddin, *Mehâsinü't-Te'vil*, 6/2596-2597.

²⁰Tabressî, Ebû Ali el-Fadl, *Mecmaü'l-Beyân*, 5/243 (Beyrut trs). Tabressî, aynı âyette Kitab'a vâris olarak bahsedilen “zâlimlinefsih”, “muktasid” ve “sâbıkbi'l-hayr” için Câfer es-Sâdık'ın şu tefsirini nakleder: “Bizden nefesine zulmeden, imamın hakkını tam tanımayan; muktasid, imamın hakkını bilen ve koruyan; sâbık ise imamın kendisi olup hepsinin günahları affedilmiştir.” Bk. Tabressî, *a.g.e.*, 5/244. Câfer es-Sâdık'ın ayeti *Ehl-i Beyt'e* hamletmesine şu hadiste bir işaret vardır: “*Size (hukuku ve mesuliyeti çok) ağır iki şey bırakıyorum; birisi Allah'ın Kitabı (Kur'ân), diğeri de gözümün aydınlığı Ehl-i Beytimdir. Onlar, kıyamette Havz-ı Kevser'in başında bana kavuşana kadar birbirlerinden ayrılmayacaklardır. Artık, onlara karşı bana nasıl halef olduğunuza (benden sonra onlara nasıl davrandığınız) iyi bakın (dikkat edin!)*.” Hadisin birbirine yakın rivayetleri için bkz. Müslim, *Fedâilü's-Sahâbe*, 36 (nr. 2408); Tirmizî, *Menâkıb* 32 (nr. 3788); Dârimî, *Sünen*, 2/431-432; Ahmed, *Müsned*, 3/18; Taberânî, *el-Kebîr*, 3/65 (nr. 2678-2679); *el-Evsât*, 4/262 (nr. 3463); Ebû Ya'lâ, *Müsned*, 2/296-297 (nr. 1021); Heysemî, *ez-Zevâid*, 9/163.

²¹Âlûsî, Şihâbüddin Mahmud, *Rûhu'l-Meânî*, 22/195 (Beyrut 1987).

“Sizi yeryüzünde halifeler yapan O’dur. O, verdiği şeylerde sizi imtihan etmek için bazınızı diğerlerine derecelerle üstün kıldı,”(En’âm 6/165) âyetindeki incelikleri verirken insanların, Allah Teâlâ’nın esmâsının mazharı olduğunu, bu mazhariyetin de kulların kabiliyetlerine göre farklılık arzettiğini kaydeden Âlûsî,²² yeryüzünde insanoğlunun emaneti yüklenmesinin ve hilâfetinin sırrını, onun, vasıtasız olarak ve ilâhî feyzleri alarak kâinata yayıp onu mamur etmesine bağlayan görüşe yer verir.²³

Kuşeyrî (465/1072), âyetin tefsirinde, mirasın husûsi bir nesep ve sebeple hâsıl olduğunu, sebep bulunmayınca nesebin ve mirasın olmayacağını, bu âyette geçen mânevî mirasta nesebin mârifet, sebebin de taat olduğunu belirtir. Kuşeyrî, nesebi Allah’ın fazlı, sebebi kulun fiili olarak görmenin veya nesebin, yüce Allah’ın kulu önceden seçmesi, sebebin ise peşinden ihsanını getirmesidir, demenin de doğru olduğunu söyler.²⁴

Peygamberlerin Mirası

Peygamberlerin mirası ilimdir. Bu ilim, bütünüyle dindir. Hz. Peygamber (s.a.v), peygamberlerin maddî miras bırakmadığını, bıraktıkları maddî şeylerin de sadaka olduğunu belirtmiştir.²⁵ Hz. Zekeriya’nın (a.s), “*Ya Rabbi, bana tarafından bir veli (vâris) ihsan et de bana ve Yakub ailesine vâris olsun*” (Meryem 19/6) duasında kastettiği miras da ilim, din ve peygamberliktir. Şu hadis konumuzun temelini oluşturmaktadır:

“*Âlimler, peygamberlerin vârisleridir. Şüphesiz peygamberler, altın ve gümüş (cinsi maddî şeylerden) miras bırakmazlar. Onlar, sadece ilim bıraktılar. Kim, o ilmi alırsa (dünya ve ahirette) büyük bir pay (ve derece) elde etmiş olur.*”²⁶

Hz. Peygamber (s.a.v), Hz. Ali’ye, bu mirasın Kur’an ve sünnet olduğunu söylemiştir.²⁷ Şu olay, Hz. Peygamber’in (s.a.v) mirasını özetler durumdadır: Bir gün Ebû Hureyre (r.a), Medine çarşısında,

“Ey tüccarlar, Mescid-i Nebî’ye gidin; orada Hz. Muhammed’in (s.a.v) mirası paylaşılıyor; tükenmeden önce insanlarla birlikte siz de payınızı alın!” diye seslendi. Tüccarlar hemen Mescid-i Nebî’ye gittiler, oraya vardıklarında mescidi insanlarla dolu buldular; bazıları namaz kılıyor, bazıları Kur’ân okuyor, bazıları zikrediyor, bazıları da ilim öğreniyordu. Ortada maddî olarak bir şey paylaşılmadığını gören tüccarlar, geri dönerek,

“Ey Ebû Hureyre, mescitte söylediğin gibi bölüşülen bir miras yok!” dediler. O zaman Ebû Hureyre (r.a),

²² Âlûsî, a.g.e., 8/73.

²³ Âlûsî, a.g.e., 22/102.

²⁴ Kuşeyrî, Abdülkerim, *Letâifu'l-İşârât*(tahk. İbrahim Besyûnî) 3/204 (Beyrut 1995). Kuşeyrî burada, Kitab’a vâris olan üç sınıfın sıfatları hakkında birçok nakillerde bulunur.

²⁵ Buhârî, Humus, 1; Ferâiz, 3; İtisam, 5; Müslim, Cihad, 49-52; Ebû Davud, İmare, 19; Tirmizî, Siyer 44; Nesâî, Fey, 9, 16.

²⁶ EbûDâvûd, İlim, 1; Tirmizî, İlim, 19; İbnMâce, *Mukaddime*, 17; Dârimî, *Mukaddime*, 32; Beğâvî, *Şerhü's-Sünne*, 1/275-276; Hâkim, *Müstedrek*, 1/100-101.

²⁷ Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakub, *BesâirüZevi't-Temyiz fî Letâifi'l-Kitabi'l-Aziz*(tahk. AbdülalimTahâvî) 5/195 (Beyrut trs).

“Hz. Muhammed’in (s.a.v) mirası işte o gördüklerinizdir; yoksa sizin biriktirmekle uğraştığınız dünya malı değildir!” dedi.²⁸

Hadiste kastedilen âlimler hakkında fakihler, müfessirler, muhaddisler, kelâm âlimleri ve sûfiler, değişik açıklamalarda bulunmuş, hemen her taife kendi sahip olduğu ilim çeşidini diğer ilimler içinde ilk sıraya alarak - diğerlerinin hakkını ve yerini inkâr etmeden- gerçek vârisin kendileri olduğunu ileri sürmüştür. Hadisle ilgili yorum yapan âlimler daha çok ilmin ve âlimin şerefi, gerçek âlimin vasıfları üzerinde dururken, aşağıda geleceği gibi sûfiler, bu manevî mirasa en geniş dairede ve ileri seviyede kendilerinin sahip çıktığını söylemişlerdir.

İbn Hacer (852/1448), Buhârî’nin (256/8707) bab başlığı olarak kısmen zikrettiği bu hadisin bab ile münasebetini tespit ederken der ki: “Vâris, vâris olduğu kimsenin makamına kâim ve dolayısıyla bu makamda onunla aynı hükümde olan kimsedir.”²⁹

Buhârî şârihlerinden Kastallânî (923/1517), “Nübüvvetten daha şerefli bir makam olmadığı gibi bu rütbeye vâris olmaktan daha şerefli bir şeref yoktur”³⁰ der.

Fahredden-i Râzî, Resûlullah’ın (s.a.v) halifelerinin asıl işlerinin sünneti ihya ve onu kullara öğretmek olduğunu bildiren hadisi³¹ hatırlatır³² hakiki âlimin ve gerçek varisin en bariz vasıflarının, yakînî iman, kâmil takva, son derece haşyet ve huşû olduğunu belirtir.³³

Beydâvî, “*Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım*” (Bakara 2/30) ayetinde ilmin ibadete üstünlüğü ve hilafette ilmin şart olduğunun ortaya çıktığını belirtir³⁴ ve dinde imametın Allah’ın bir emaneti olduğunu,³⁵ ona ancak ebrâr ve muttakilerin nail olacağını söyler.³⁶

Aliyyü’l-Kâri’ (1014/1605), et-Tebrizî’nin (737/1336) “*Mişkâtü’l-Mesâbih*” isimli hadis mecmuası üzerine yaptığı “*Mirkâtü’l-Mefâtih*” adlı serhte, yukarıdaki hadisi açıklarken, “Vâris, hem âlim hem âbid olmalıdır; birisi olmazsa, nuru noksan, hâli zayıf olur” der ve şunu ekler: “Tâlib-i dünya, peygambere vâris olamaz. ‘Peygamberler ancak ilim bıraktılar’ ifadesi, zâhir ve bâtın ilimlerini ve manevî hâlleri ifade eder.”³⁷

²⁸Taberânî, *el-Evsat*, nr. 1451; Münzirî, *et-Terğîb*, nr. 138; Heysemî, *ez-Zevâid*, 1/123-124.

²⁹İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethü’l-Bâri*, 1/216 (Beirut, 1993).

³⁰Kastallânî, Ahmed b. Muhammed *İrşâdü’s-Sârî*, 1/167. (Bulak, 1304 h.)

³¹Hadis şudur: *Resûlullah (s.a.v) üç defa, “Allah halifelerime rahmet etsin”* diye dua etti. Ashâb, ‘Halifeleriniz kimlerdir, yâResûlallah?’ diye sorunca, Efendimiz (s.a.v), ‘*Onlar, sünnetimi ihya eden ve onu Allah’ın kullarına öğretenlerdir*’ buyurdu.” Bk. İbn Abdilber, *Câmiu Beyânî’l-İlm*, 1/46; Taberânî, *el-Evsât*, 6/395 (nr. 5842).

³²Râzî, *Mefâtihü’l-Gayb*, 2/166.

³³Râzî, *a.g.e.*, 2/165.

³⁴Beydâvî, Abdullhah b. Ömer, *Envârü’t-Tenzil ve Esrârü’t-Te’vil.*, 1/52 (Beirut 1988).

³⁵Beydâvî, *a.g.e.*, 1/85.

³⁶Beydâvî, *a.g.e.*, 1/86.

³⁷Aliyyü’l-Kâri’, *Mirkâtü’l-Mefâtih*, 1/171-172.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

“Sultânü'l-ulemâ” lakabıyla meşhur İzzeddîn b. Abdüsselâm (660/1262), marifet ve manevî hâllerde en üstün derecede bulunan peygamberlere vâris olan âlim ve ariflerin, peygamberlerin farklı yönlerine varis olduklarını söyleyerek der ki:

“Arifler, peygamberlerin söz ve amelleriyle manevî takarruba (Allah'a yaklaşmaya), fakihler, zahirî amelleri ilgilendiren dinî hükümlere, ehl-i tarik, bâtinî amellerle ilgili manevî hallere, zâhidler, dünyayı terk ve aza kanaat ahlâkına, velî ve abdâllar ise peygamberlere has marifet ve kerametlerin bir kısmına vâris olmuşlardır.³⁸

*İbnü'l-Bennâ es-Serakusî, âlimlerin Hz. Peygamber'in (s.a.v) sözlerine, âbidlerin fiillerine, arif sufilerin ise bu ikisine ilaveten onun ahlakına tabi olduklarını, böylece onların Efendimiz'e mutabaatta insanların en önünde bulduklarını belirtir.*³⁹

Peygamberlerin bıraktığı ilim, zahirî ve bâtinî, kesbî ve vehbî olmak üzere iki çeşittir. Bunu şu hadislerden anlıyoruz:

“İlim ikidir; Biri kalpte sabit olan (manevî) ilimdir ki asıl faydalı olan ilim budur. Diğeri de dilde kalan (zahirî) ilimdir. Bu da Allah'ın kullarına karşı delil olarak kullandığı bir ilimdir.”⁴⁰

“Öyle ilimler vardır ki gizli hazine gibidir, onu ancak aziz ve celil olan Allah'ı yakinen tanıyan (marifet ehli) âlimler bilir. Onlar bu ilimlerden bahsettiklerinde onu ancak, yüce Allah'tan gafil kimselerinkâr eder.”⁴¹

Hadislerde vehbî ilme ulaşma yolları içinde ihlas,⁴² salih amel⁴³ ve zühde ulaşım kalbi masivadan çekerek Allah'a bağlamaya⁴⁴ dikkat çekilir.

³⁸İzzeddîn b. Abdüsselâm, *Kavâidü'l-Ahkâm fî Mesâlihi'l-Enâm*, s. 354 (Beyrut 1990).

³⁹İbn Acibe, Ahmed b. Muhammed el-Hasenî, *el-Fütühâtü'l-İlhâhiyye fî Şerhi'l-Mebâhisi'l-Asliyye*(tahk. Âsım İbrahim Keyyâlî), s. 62-63 (Beyrut 2010, 1. Baskı). Eser, “*İlahî Fetihler*” ismiyle tarafımızca tercüme edilmiş olup Semerkand Yayınları tarafından basılmıştır. (İstanbul 2014).

⁴⁰Dârimî, *Mukaddime*, 33; İbnAbdilber, *Beyani'l-İlm*, 1/190-191; İbnEbîŞeybe, *el-Musanef*, 8/133; Münzirî, *et-Terğîbve't-Terhîb*nr. 140; Zebidî, *İthâfî's-Sâde*, 1/570.

⁴¹Deylemî, *Firdevsü'l-Ahbar*, nr. 799; Münzirî, *et-Terğîb*, nr. 141; Ali Muttakî, *Kenzü'l-Ummal*,nr. 28942.

⁴² Hadiste şöyle buyrulur: “*Kim kırk gün, ihlasla amel ederse, kalbinden diline hikmet pınarları dökülür.*” bk, EbûNuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 5/215; İbn Mübarek, *K. Zühd*, nr. 1014; İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-Usûl*, 11/557; Deylemî, *Firdevsü'l-Ahbâr*, nr. 6179; Münzirî, *et-Terğîb*, nr. 13.

⁴³ Konuyla ilgili hadis şudur: “*Kim bildiği ile amel ederse, Allah ona bilemediklerini öğretir.*” Bk. HakimTirmizî, *Beyanü'l-Fark*, s. 50; EbûNuaym, *Hilyetü'l-Evliya*, 10/15; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2/347.

⁴⁴Bu konudaki bir hadis şudur: “*Kim dünyadan gönlünü çekerse (zühdü elde ederse) Allah ona bir insandan eğitim almadan (manevî ilim) öğretir, onu bir rehber olmadan hakka ulaştırır; (kusurlarını görmeye) basiret sahibi yapar, ondan körlüğünü giderir (kalbinden perdeyi kaldırır).*” EbûNuaym, *Hilyetü'l-Evliya*, 1/72; Münâvî, *Feyzü'l-Kadir*, nr. 8725; el-Gumârî, *el-Müдавililleli'l-Câmi's-Sagîr ve Şerhâyi'l-Münâvî*, 6/207 (nr. 3408); Elbânî, *Daiife*, nr. 4600.

Ebû Hureyre (r.a) der ki: “Hz. Peygamber’den (s.a.v) iki türlü ilim aldım, birini halka açıkladım; diğerini gizli tuttum. Eğer onu da açıklasaydım, şu boğazım kesilirdi!”⁴⁵

Bu hadis ve haberlerden Hz. Peygamber’in (s.a.v) bıraktığı dinî ilimlerin sadece nakille gelen ve akılla bilinen şeylerden ibaret olmadığını, yakînî iman, takva ve tezkiyenin sonucu kalbe ilham edilecek, safi gönülle anlaşılacak daha pek çok ilmin, marifetin ve manevî hâlin bulunduğunu anlıyoruz.

“Her ayetin bir zâhiri bir bâtını vardır. Her ayet için bir had (sınır) ve her had için bir matla’ (hakikatini müşahede yeri) vardır”⁴⁶ hadisi, dinin temelini oluşturan ayetlerin zahirî manaları yanında, bâtınî manalara da sahip olduğunu, onda ehli olanlar için pek çok ilim, hikmet ve sırların bulunduğunu haber vermektedir.⁴⁷

Hz. Peygamber (s.a.v), *Kur’ân’ın ibretlerinin bitmeyeceğini, onun hüküm ve hikmetlerle dolu olduğunu, âlimlerin ona doymayacağını*”⁴⁸ bildirirken, Hz. Ali (r.a), “İstesem sadece Fatıha suresinden yetmiş deve yükü tutacak tefsir yaparım”⁴⁹ sözüyle, Kur’an’daki gizli ilimlere ve bu ilimleri elde

⁴⁵Buhârî, İlim, 42 (nr. 119).

⁴⁶ Hadis için bk. Taberî, *Câmiü'l-Beyân an Te'vili'Âyi'l-Kur'ân*, 1/22 (Riyad 2003); Beğavî, *Meâlimü't-Tenzîl* 1/35 (Beyrut 2002); Ebû Ya'lâ, *Müsned*, nr. 5127 (Beyrut 1998); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, nr. 10107 (Beyrut 2002). *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 773 (Dârü'l-Fikr: Beyrut 1999); Heysemî, *Mecmaü'z-Zevâid*, 7/152.

⁴⁷Sufi müfessirlerden Ahmedîbn Acibe el-Hasenî (1224/1809), Kur’ân’ın zahiri tefsirini ve bâtınî işaretlerini cem’ ettiği *el-Bahrü'l-Medîd fî Tefsiri'l-Kur’âni'l-Mecîd* isimli tefsirinde, zahir-bâtın hakkında özetle der ki:

"Bil ki yüce Kur’ân’ın, zahir ehli için bir zahirî manası, bâtın ehli için de bir bâtınî manası vardır. Bâtın ehlinin yaptığı tefsiri, gerçek manasıyla ancak bâtın ehli olanlar anlar, onu onlardan başkası anlamaz ve zevkine varmaz. Bu bâtınî mana, ancak zahirî manayı kabul ettikten sonra geçerlidir. Hiç şüphesiz zevke (bizzat ulaşmaya ve tatmaya) dayalı ilimler, aklın kavrayış gücünün ötesindedir; onlar, tevatür ve nakil yoluyla idrak edilemez.” İbn Acibe, “*Her ayetin bir zâhiri bir bâtını vardır*” hadisi hakkında şu yorumları yapar:

“Ayetin zahirî, nahiv, dil ve sarf ilmiyle uğraşanlar gibi, lafzın zahirî üzerinde duran kimseler içindir.

Ayetin bâtını, lafzın manası üzerinde duran kimseler içindir; onlar ilahî kelâmın ifade ve delalet ettiği emir, nehiy, kıssalar, haberler, tevhid ve bunların dışındaki Kur’ân ilimlerini tespitle meşgul olurlar. Bu, müfessirlerin bakış ve inceleme alanıdır. Ayetin haddi, ondan hüküm çıkarmak için uğraşan fakihlere aittir. Fakihler, ayetin lafzı neye delalet ediyor ve hangi hüküm için beyan edilmişse onu tespitle uğraşır, o noktada durur ve ötesine geçmezler.

Ayetin matla’ı (hakikatini müşahede) ise, süfîlerin büyüklerinden hakikat ehline hastır. Onlar, ayetin zahirî manasından sonra onun bâtınî yönüne nazar ederler, ayetler üzerinde derin düşünme esnasında kendilerine bir takım gizli sırlar ve kapalı ilimler açılıp keşif olur.” İbn Acibe, *el-Bahrü'l-Medîd fî Tefsiri'l-Kur’âni'l-Mecîd*, 1/16-19. Ayrıca bk. İbn Acibe, *Bahrü'l-Medîd*, (trc. Dilaver Selvi), 1/202-205 (Semerkand: İstanbul, 2011, 1. Baskı). Tefsir tarafımızca baştan sona tercüme edilmiş olup sekiz cildi basılmıştır. Tercümesi on ciltte tamamlanacak olan eserin, Semerkand yayınları tarafından basımı devam etmektedir.

⁴⁸Tirmizî, *Fedâilü'l-Kur’ân*, 14; Ahmed, *Müsned*, 1/91; Dârimî, *Sünen*, nr. 3334, 3335; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, nr. 367.

⁴⁹Süyûtî, *el-İtkân*, 2/1224.

etmede bir insanın ulaşabileceği noktaya işaret etmiştir. Yine sahabeden Ebû'd-Derdâ (r.a), "Bir adam, Kur'ân için birçok izah yönü görmedikçe, gerçek fakih olamaz"⁵⁰ derken, ayetlerde pek çok ilmin saklı olduğunadikkat çeker.

Şâtıbî (790/1388) Kur'an gibi hadislerin de zahiri ve bâtını, haddi ve metlânın olduğunu söyler.⁵¹Bütün bunlar, ariflerin peşine düştüğü marifet, hikmet, gayp, sır, kalp ve ledün ilimlerinin varlığına delil olduğu gibi, onlara teşvik de etmektedir.

Sufilere Göre Gerçek Varisler

Abdülkadir-i Geylânî, din ilminden payı olan herkesin derecesine göre Hz. Peygamberin ilim mirasına varis olduğunu, sırf zahirde kalanların, mirasçılar içinde zevi'l-erham sınıfına girdiğini, (ilmin zahirine ve bâtınına varis olan) kamil varislerin ise mirasçılardan oğul yerinde babaya en yakın mirasçı olduğunu, insanı Hz. Peygamber'in sahip olduğu sırlı hallere ve ilimlere bâtın ilminin ulaştırdığını, Allah Resûlüne varis olanların, sahip oldukları ilim çeşidine ve derecesine göre mirastaki gibi üç sınıf olduklarını, bunların ashâbü'l-ferâiz, asabe ve zevi'l-erhamdan⁵² oluştuğunu belirtir.⁵³

İlk dönem sufi müelliflerden Hakîm et-Tirmizî (285/898), Resûlullah'ın (s.a.v) vefatından sonra, ümmet içinde O'nun manevî emanetini taşıyacak kırk tane siddîkin bulunduğunu, kıymete kadar bunun böyle devam edeceğini, bu kırk şahsın her vakitte Resûlullah'ın (s.a.v) Ehl-i beyti durumunda ve âlem için bir emniyet olduklarını, onların ilâhî zikri ve hücceti ayakta tuttıklarını, yerin onlarla ayakta durduğunu, onların bereketiyle yağmura kavuşulduğunu belirtir.⁵⁴

Ebû Nasr Serrâc (378/988), Allah Teâlâ'nın, "Allah, melekleri ve adaleti ayakta tutan âlimler, O'ndan başka hiçbir ilâh olmadığına şahitlik ettiler" (Âl-i İmrân 3/18) ayetinde meleklerle birlikte ikinci sırada zikrederek övdüğü ve Hz. Peygamber'in (s.a.v), "Âlimler, peygamberlerin vârisleridir" hadisinde haber verdiği kimselerin, Allah Teâlâ'nın Kitabı'na sımsıkı

⁵⁰İbnSa'd, *Tabakât*, 2/273; EbûNuaym, *Hilyetü'l-Evliya*, 1/27.

⁵¹Şâtıbî, *el-Muvâfakât ft Usûli's-Şeria*, (Tahk.: Komisyon), 3/304. (Beyrut trs.)

⁵² Bu tabirleri kısaca açıklayalım: Ashâbü'l-ferâiz, terikeden (mirastan) alacakları paylar Kur'an, sünnet ve icma ile belirlenmiş olan mirasçılar olup dördü erkek, sekizi kadınlardan oluşan on iki kimsedir. Asabe, araya kadın girmeksizin nesep bakımından bağlanan erkek hısımlar olup ashâbü'l-ferâizle birlikte bulunduğu zaman onların hisselerinden artanı almaya hak kazanan, ashâbü'l-ferâiz bulunmadığı zaman ise bütün terikeyi alan mirasçılardır. Zevi'l-erham ise, ashâbü'l-ferâiz ve asabe bulunmadığı zaman murise nesep bakımından yakın olan akrabalar; teyze, hala, dayı gibi. bk. Bilmen, *İstilahat-ı FıkhiyyeKâmusu*, 5/208-209.

⁵³Geylânî, *Sırrü'l-Esrar ve Mazharü'l-Envâr*(Tahk. AhmedFerid el-Mezîdî), s. 24 (Beyrut 2005, 1. Baskı).

⁵⁴Hakîm et-Tirmizî, *KitâbuSireti'l-Evliyâ*, s. 44-46. Ehl-i Beyt'in ifadesiyle, sadece nesepten gelenlerin değil, onlardan daha çok, mânevî bağ ile Hz. Peygamber'e (s.a.v) bağlanan sâlih ve muttakilerin kastedildiğini ifade eden hadis ve haberler için bkz. Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdirü'l-Usûl*, 2/101 vd. (Beyrut, 1992); İbnReceb, *Câmiü'l-Ulûm ve'l-Hikem*, 2/199-200 (Beyrut 1993). Ayrıca bkz. Buhârî, *Edebu'l-Müfred*, s. 264 (nr. 896. Bâbü'l-Haseb); Taberânî, *el-Mu'cemü's-Sağîr*, nr. 318; Beyhakî, *Kitâbü'z-Zühhd*, nr. 882; Elbânî, *Sahîha*, nr. 765.

sarılan, Resûlullah'ın (s.a.v) sünnetine uymaya gayret eden, sahabe ve tâbiûn'un gidişatına uyan, salih ve muttakilerin yoluna sülûk edenler olduğunu, bunların da ehl-i hadis, fukahâ ve sûfilerden oluştuğunu belirtip⁵⁵ bu üç grup içinde marifet veyakîn ilmine sahip olan sûfî taifesinin ilmen ve hâlen en önde bulunduğunu söyler, ihsan makamına çıkmış sûfilerin sahip olup diğer grupların yeterince ilgilenmediği marifet ve hâl ilimlerinden birçok örnek verir.⁵⁶

Ebû Tâlib el-Mekkî (386/996), Peygamber'e (s.a.v.) vâris olanların gerçek âlim ve fakihler olduğunu, fakih deyince Hasan el-Basrî'nin tarifiyle, dünyadan gönlünü çekmiş, rağbetini âhirete yöneltmiş, dini konusunda basîret sahibi, Rabbinin ibadetinde devamlı, vera' ehli, müslümanların mal ve ırzından elini ve dilini çekmiş, iffet sahibi ve insanlara nasihat eden kimsenin anlaşılması gerektiğini, bunun da Allah Teâlâ'yı tanıyan ârifler olduğunu belirtir.⁵⁷

Yakîn ilminin diğer ilimlerin özü ve en üstünü olduğunu belirten Mekkî, "Zenginlik olarak yakîn yeter"⁵⁸ hadisini delil göstererek mârifetullahın bütün ilimlerin yerine geçeceğini fakat diğer ilimlerin onun yerini tutmayacağını, bu ilme sahip olan âriflerin Hz. Peygamber'e (s.a.v) tam vâris olarak, kendisinden, Allah Teâlâ'ya delil olma, O'na davet etme, kalbî amellerde halkın kendisine tâbi olma hâllerini miras aldıklarını belirterek her tâifenin, vâris olduğu kimselerle haşredileceğini, dolayısıyla mârifetullah ehlinin de peygamberlerle birlikte olacaklarını, bunu "Onlar, Allah Teâlâ'nın kendilerine özel nimetler bahsettiği peygamberlerle beraberdir." (Nisâ, 4/69) ayetinin ifade ettiğini, "İnsanların peygamberlik derecesine en yakın olanları, ilim ve cihat ehli olanlardır"⁵⁹ hadisinin de bu konuda delil olduğunu söyler.⁶⁰

Ehl-i bid'at ve ehl-i dünya olan kimsenin, Allah'ın kullar üzerinde bir hücceti, yeryüzünde rahmet vesilesi, Allah'a sevk eden bir delil, dinin davetçisi, muttakiler için bir imam ve Peygamber'e (s.a.v) vâris olamayacağını belirten Mekkî, bu görüşüne, "Âlimler, sultanlara karışmadıkları ve dünyaya dalmadıkları müddetçe peygamberlerin eminleri yani güvenilir vârisleridir. Sultanlara karıştıkları ve dünyaya daldıkları

⁵⁵Serrâc, EbûNasr et-Tûsî, *el-Lüma'*(tahk. Abdülhalim Mahmud-Tâhâ Abdülbaki Sürür), s. 22 (Kahire 1960).

⁵⁶Serrâc, *a.g.e.*, s. 28-32.

⁵⁷Mekkî, *Kûtu'l-Kutûb*, 1/153. Hasan el-Basrî'nin fakih tarifi için bk. Dârimî, *Sünen*, 1/94 (*Mukaddime*, 29).

⁵⁸Heysemî, *ez-Zevâid*, 10/308; Zebîdî, *İthâfî's-Sâde*, 9/131-132.

⁵⁹Zebîdî, Muhammed b. Muhammed *İthâfî's-Sâdeti'l-Muttakîn*, 1/109-110 (Beyrut 1989). Âlimin peygamberlerin derecesini bir kademe geriden takip ettiğini bildiren hadisler için bkz. İbnAbdilberr, *CâmiuBeyâni'l-İlim*, 1/46; Dârimî, *Sünen*, 1/106 (*Mukaddime*, 32); Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 10/160.

⁶⁰Mekkî, *a.g.e.*, 1/157.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

zaman, dininizi korumak için onlardan sakınıp ayrılıңыз."61hadisiyle, "Kim dinimizde (herhangi bir şer'î delilin kabul etmediği) yeni bir şey icat ederse, o kişi (ve işi) reddedilir,"62hadisini delil getirir ve bu meyanda birçok açıklamalarda bulunur.63

Kuşeyrî (465/1072), *er-Risâle*'de her devirde sûfî büyüklerinden birisinin manevî imamet ve irşad makamında bulunacağını, diğer imam ve ülemanın ona teslim olup tevazu ile kendisine hürmet edip onunla bereketlendiğini belirtir.64

Gazâlî (505/1111), "*Âlimler, peygamberlerin vârisleridir*" hadisini naklettikten sonra, *peygamberlikten daha yüksek bir rütbe olmadığı gibi bu rütbeye vâris olmaktan daha şerefli bir şeyin bulunmadığını söyler*.65 Bir âlimin şeriatın bütün mana ve hikmetine muttali olmadan Hz. Peygamber'e (s.a.v) vâris olamayacağını hatırlatan Gazâlî,66 ahiret âlimlerinin en bâriz vasıflarının, bütün hayırların esası olan yakînî imân, kâmil takva, azâmi derecede huşû ve tevâzu olduğunu belirtir.67

Sühreverdî (632/1234), ümmetin âlimlerinden her bir taifenin bu ilmin bir yönüne yöneldiğini; müfessirlerin tefsir, muhaddislerin hadis, fakihlerin fıkıh sahasında gereken hizmeti yerine getirdiklerini, ulemanın kalp topraklarının kabiliyetlerine ve alış gücüne göre bu ilimle dışarıya birçok güzellik ve hakikat saçtığını belirtir.68 Diğer grupların yanında sûfilerin de kendi kalp ve kabiliyetlerine, takva ve manevî tezkiyedeki ilerlemelerine göre bu ilimden nasiplendiklerini, çalışmakla elde edilen zâhirî ilimlerden yeterince alıp gereğince amel ettikleri, böylece mânevî verâset ilmine de sahip olduklarını söyleyen Sühreverdî,69 bütün mârifet ve ilimlerin kaynağı olan Resûlullah (a.s) ile güzel uyum ve kalbî münasebet içinde olanların

⁶¹İbnAbdilber, *Beyânî'l-İlm*, 1/185; Zebîdî, *İthâfî's-Sâde*, 1/638; Deylemî, *Firdevsü'l-Ahbâr*, 3/100; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 1/65.

⁶²Buhârî, *İ'tisâm*, 20; Müslim, *Ekdîyye*, 17; EbûDâvud, *Sünnet*, 5; İbnMâce, *Mukaddime*, 2.

⁶³Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb*, 1/174-176.

⁶⁴Kuşeyrî, *er-Risâle*, (Tahk. Muhammed Abdurrahman Meraşlı), s. 467 (Beyrut 1998 1. Baskı)

⁶⁵Gazâlî, Muhammed b. Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-Din*, 1/12 (Beyrut, 1992).

⁶⁶Gazâlî, *a.g.e.*, 1/212. *İhyâşârihiZebîdî* (1205 h.), Gazâlî'nin bahsettiği ve onunla peygamberin arasında ancak nübüvvet derecesi vardır, dediği kimsenin sıdıklardan olduğunun anlaşıldığını, şeriatın zâhir ve bâtin ilmine sahip olup ilmiyle amel eden âlimin sonuçta marifetullahı elde edeceğini belirtir. Bkz. Zebîdî, *İthâfî's-Sâde*, 2/663-664 (Beyrut, 1989).

⁶⁷Gazâlî, *a.g.e.*, 1/110-111.

⁶⁸Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif: Gerçek Tasavvuf*(trc. Dilaver Selvi), s. 7-8. Müellif, kalplerin ilimden nasiplerinin farklı oluşuna, "*Allah gökten bir su indirdi de her vadi kendi miktarınca akıp su ile doldu*" (Ra'd 13/17) ayetinin işaret ettiğini, İbn Abbas'ın (r.a), ayetteki suyu ilim, vadileri kalpler olarak tefsir ettiğini belirtir. Bk. Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 14.

⁶⁹Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 9-10.

ondaki ilme ve ahlâka o derece sahip olduklarını, mukarrebûn makamındaki gerçek sûfîlerin de bu işte en önde olduklarını belirtir.⁷⁰

Sûfî büyüklerinin farz-ı ayn olan ilimleri öğrendikten sonra, diğer âlimlerden farklı olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v) hâl ilmine de sahip ve vâris olduklarını, bunların ancak takva ve zühd mektebinde elde edildiğini, dünyaya rağbet eden zâhir âlimlerin bunlardan mahrum olduğunu kaydeden Sühreverdî,⁷¹ iman ilimlerinin “ilme'l-yakîn”, “ayne'l-yakîn” ve “hakka'l-yakîn” mertebelerine ayrıldığını, bütün bunlara ancak âhiret âlimlerinin sahip olduğunu belirtir.⁷²

Mürşidlik makamının, makamların en yükseği ve Allah Teâlâ'ya dâvette peygamber vekilliği olduğunu belirten Sühreverdî,⁷³ peygamber mirasını elde etmek için kemâle ermeyi, kemâle ermek için de mülk ve melekût âleminin sırlarını elde etmeye sebep olacak manevî doğumun gerçekleşmesini, (kalp gözünün mana âlemine açılmasını) bunun için de kâmil bir mürşid elinde iyi bir terbiye ile bu edepi öğrenmek gerektiğini hatırlatır.⁷⁴

İbn Arabî (638/1240), Hz. Peygamber'den (s.a.v) sonra onun yerine gelecek ve kıyamete kadar dini ayakta tutacak kimselerin gönderilmesini, Resûlullah'ın (s.a.v) bir kerameti olarak görür ve O'nun ümmeti içindeki kutubların asâleten veya niyâbeten bütün kemâlat hâllerini kendinde toplayacağını belirtir.⁷⁵

Allah katında gerçek âlimin, zâhir ve bâtın ilmini bilen kimse olduğunu, bunları kendisinde bulundurmayanın seçilmiş, husûsi âlim olamayacağını hatırlatan İbn Arabî,⁷⁶ Muhammedî vârisin, kendisini aynı zamanda -sayıları yüzbine de ulaşsa- bütün peygamberlerin halefî görmesi gerektiğini, çünkü onların bütün hakikat ve hükümlerinin Hz. Muhammed'de (s.a.v) toplandığını, dolayısıyla O'na vâris olan kimsenin de hepsine vâris ve halife olacağını söyler.⁷⁷

Velilerden bir grubun “*el-Vâris*” ismiyle anıldığını belirten İbn Arabî, âyet-i kerîmede ifade edildiği gibi (Fâtır 56/32) bunların üç sınıf olduğunu, “*Âlimler, peygamberlerin varisleridir*” hadisiyle anlatılan kimselerin, Hz. Peygamber (s.a.v) gibi önce halvet ve uzlet içinde ubûdiyet, sonra ilâhî

⁷⁰Sühreverdî, a.g.e., s. 15. Müellif der ki: “Sûfîlerin kalpleri, Resûlullah (s.a.v) ile daha yakın münasebet ve beraberlik içinde olduklarından, onun ilminden en büyük nasibi almışlar ve bâtınları (marifet ve maneviyata ait) ilimle dolmuştur. Onlar, çalışarak elde edilen (zâhir) ilme, (takva ve zühdiyeti sayesinde manen) vâris olunan ilimler de katılarak, ilmin bütün kısımlarına sahip oldular.” Bk. Sühreverdî, a.g.e., s. 15-16.

⁷¹Sühreverdî, a.g.e., s. 41.

⁷²Sühreverdî, a.g.e., s. 49.

⁷³Sühreverdî, a.g.e., s. 102..

⁷⁴Sühreverdî, a.g.e., 105-106..

⁷⁵İbn Arabî, Muhyiddin, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, 2/6 (c.1-4, Beyrut trs.).

⁷⁶İbn Arabî, a.g.e., 3/242 (354. Bab).

⁷⁷İbn Arabî, a.g.e., 4/52-53 (439. Bab). Ayrıca bk. Şa'rânî, Abdülvehhab, *el-Yevâkıve'l-Cevâhir*, 2/88-89. (Dârü'l-Fikr, trs.)

tecellilere mazhariyet ve kurbiyyet, peşinden de halkın içine gönderilip Hakk'a davet hallerini yaşaması gerektiğini söyler.⁷⁸

Resûlullah'a (s.a.v) verâsetin, "hissî" ve "mânevî" olmak üzere ikiye ayrıldığı, "hissî" olanın, onun fiil, söz ve zâhirî halleriyle ilgili haberleri bilmek ve anlatmaktan ibaret olduğunu, "mânevî" olanın ise nefsi çirkin ahlâktan temizleyip en güzelleriyle süsleyerek huzur ve murakabe içinde, devamlı surette Allah Teâlâ'yı zikretmekle hâsıl olacağını belirten İbn Arabî,⁷⁹ *Futûhât*'ta geniş bir şekilde açıkladığı bu tür konuları *Fusûs*'ta özetlemiş, biraz daha kapalı ve sırlı ifadelerle birçok konuya da işaret etmiştir. "Âdem" kelimesindeki hikmetleri verirken insan-ı kâmil, hilâfet-i manevîye ve tasarruf konularını işleyen İbn Arabî,⁸⁰ Hârûn (a.s) için açtığı bölümde de imamet ve veraset konularına değinir.⁸¹

İmam Rabbânî (1034/1624), Hz. Peygamber'in (s.a.v), "*Âlimler, peygamberlerin vârisleridir*" hadisini verdikten sonra, kâmil manada vâris olmayı şöyle açıklar:

*"Peygamberlerden iki ilim kalmıştır: 1. Ahkâm ilmi, 2. Sırlar ilmi. Gerçek vâris olan âlim, her iki ilimden de payını alan kimsedir. Yalnız birinden nasibini alan, tam vâris değildir. Zira böyle bir şey, verasete terstir. Çünkü gerçek vâris, miras bırakan kimsenin tüm malına vâris olur; bir kısmını alıp bir kısmını terk edemez. Miras bırakanın malının bir kısmından biraz pay alan, vâris değil, belki borçlu olabilir. Çünkü borçlu, malın hepsini değil, ancak hakkı kadar olanı alır. Gerçek âlim, Resûlullah'a (a.s) tam vâris olan kimsedir. Borçlu gibi bir kısmını alıp bir kısmını bırakan değildir. Veraset, vârisle miras bırakan arasındaki bir yakınlık ve cinsiyet vasıtasıyla olmaktadır."*⁸²

Kuşeyrî, Hz. Peygamber'in varisliği olan imamet makamına çıkan kimsenin, manevî ilim ve emirleri Hak'tan alıp halka anlatacağını, Hak ile halkın arasında bir vasıta olacağını, kendisinin zâhiriyle halkın içinde tebliğ görevini aksatmadan yerine getirirken bâtını, sâfiyetini bulandırmadan Hakk'ı müşahede içinde bulunduğunu, Hakk'ın kendisine söylediklerini halka aktardığını söyler.⁸³

⁷⁸İbn Arabî, *a.g.e.*, 2/22 (73. bâb).

⁷⁹İbn Arabî, *a.g.e.*, 3/501 vd. (380. Bab). Ayrıca bkz. Şa'rânî, *a.g.e.*, 2/89.

⁸⁰İbn Arabî, *Fusûs*, 1/43-58 (Affî'nî'nin tahtikiyle, Beyrut, 1980).

⁸¹İbn Arabî, *a.g.e.*, 1/191. *Fusûs* şârihlerinden Abdurrahmân Câmî (898/1492), imamete hilâfet de denebileceğini, onun vasıtalı ve vasıtasız olarak iki kısım olduğunu, Hz. Peygamber'e (s.a.v) vâris olan bu ümmetin kâmil ve kutublarının, O'nun gibi ümmet içinde tasarrufta bulduklarını, O'na (s.a.v) varis olanların (derecelerine uygun seviyede) kendisinin bütün hâl ve ahlâkına da vâris olup bu durumlarıyla sanki peygamber gibi bir insan hüviyetini elde ettiklerini belirtir. Câmî, *Nakdû'n-Nusûs fî Şerhi Nakşî'l-Fusûs*, s. 294-297 (Tahran 1380 h.) Ayrıca bk. el-Gurâb, Mahmud, *Şerhu Fusûsü'l-Hikem*, s. 20-39, 278-282, 359, 386 (Matbatu Zeyd b. Sabit, 1985), Konuk, Ahmed Avni, *Fusûsü'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, 1/107-170. (İstanbul 1987)

⁸²İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 1/268. Mektub. (İstanbul trs).

⁸³Kuşeyrî, *Letâifu'l-İşârât*, (Tahk. İbrâhim Besyûnî), 1/121 (Mısır 1981).

Kuşeyrî, “Zâlimler benim ahdime nâil olamaz”(Bakara 2/124) ayetinden hareketle, manevî imametın nesep ve haseple olmayıp, onun ilâhî bir seçim ve ehliyetle hâsıl olacağını belirtir.⁸⁴

Kıyamete Kadar Devam Eden Veraset

Resûlullah (s.a.v), ümmetine miras bıraktığı ilmiher devirde taşıyacak âdil insanların bulunacağını, onu azgınların tahrifinden, cahillerin yanlış te'villerinden ve bâtıla dalanların tahribatından koruyacaklarını bildirmiştir.⁸⁵

Meşhur bir hadiste, bu ümmet içinde bir topluluğun kıyamete kadar Allah'ın emrini ayakta tutmaya devam edeceği, muhaliflerin onlara bir zarar veremeyeceği ve onların insanlara devamlı üstün geleceği haber verilmiştir.⁸⁶

Buhârî, bu taifenin ehl-i ilm, Ahmed b. Hanbel ehl-i hadis olduğunu söylerken,⁸⁷ sufiler hadiste kendilerine işaret edildiğini, çünkü onların Hz. Peygamber'in (s.a.v) ilmi ve edebi yanında, manevî hallerine de tabi ve sahip olduklarını ileri sürerler.⁸⁸

İmam Nevevî (677/1278), hadiste bahsedilen grubu belli bir taifeye hasretmenin doğru olmadığını, İslam ümmeti içinde fakih, muhaddis, müfessir, mücahit, zahit, abid, hayrı emredip kötülükten nehyeden kimselerin hadisin içine girdiğini, bütün bunların bir arada bulunmasının şart olmadığını, her birinin değişik bir bölgede bulunabileceğini, hepsinin yok olmasıyla kıyametin kopacağını belirtir.⁸⁹

Ahmed İbn Acibe de, hadiste bahsedilen grubun, arifler, ilmiyle amel âlimler ve Allah yolunda malıyla ve canıyla cihat eden mücahitlerden oluştuğu görüşündedir.⁹⁰

Ebû Nasr Serrac'ın (378/988) belirttiği gibi, Allah ve Resûlü, müminlere ait hangi vasıflardan bahsetmişlerse o vasfa sahip insanlar kıyamete kadar her devirde bulunur. Eğer onlar bulunmayacak olsaydı Allah Teâlâ kitabında onlardan bahsetmez ve Resûlullah (s.a.v) onların vasıflarını haber vermezdi.⁹¹

İbn Arabî, Allah Teâlâ'nın, âlemi halifesi olan insan-ı kamille koruduğunu, âlemde esma-i ilahiyenin tecellilerine mazhar olan insan-ı

⁸⁴Kuşeyrî, *Letâifu'l-İşârât*, 1/121-122.

⁸⁵Hadis için bk. Hatîb, *Şerefu'Ashâbi'l-Hadîs(tahk. Said Hatiboğlu)*, s. 11, 28 (Ankara 1991); Heysemî, *ez-Zevâid*, 1/140.

⁸⁶Buhârî, *İ'tisâm*, 10; Müslim, *İmâret*, 53; Tirmizî, *Fiten*, 27, İbn Mâce, *Mukaddime*, 9; Ahmed, *Müsned*, 5/34, 269, 278.

⁸⁷İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, 1/222.

⁸⁸Münâvî, *Fezû'l-Kadir*, 12/6404.

⁸⁹Bk. Nevevî, Müslim Şerhi, 13/67, İbn Hacer, a.g.e, 1/222; 15/229; Münâvî, a.g.e, 12/6407.

⁹⁰İbn Acibe, *el-Fütuhâtü'l-İlâhiyyes*. 79.

⁹¹Serrac, Ebû Nasr Abdullah b. Ali et-Tûsî, *el-Lüma' fî Tahiri't-Tasavvufi'l-İslâmî* (tahk. Kamil Mustafa Hendâvî), s. 20 (Beyrut 2007, 2. Baskı).

kamil bulunduğu sürece kainatın ayakta tutulduğunu, o gidince kainatın öleceğini (kıyametin kopacağını) söyler.⁹²

Bursevî, bu manevî hilâfetin ve verasetin, ahirzamanda bu ümmetin bir ferdi olarak hayat ve hüküm sürecek olan Hz. İsa'ya (a.s) kadar devam edeceğini ve onunla tamamlanacağını belirtir.⁹³

Rahmete Varis Olan Arifler

Bütün âlemlere rahmet olarak gönderilen (Enbiya 21/107)Hz. Peygamber'in (s.a.v) ilahî aşk ve ahlakına varis olan sufi ariflerin en bariz vasfı, âlemde herkese rahmet olmaktır. İslam tarihi incelendiğinde sufilerin, sadece Müslümanlara değil, diğer milletlere de güzel ahlakta, şefkatte, merhamette, adalette ve hizmette örnek oldukları görülür. Bu onların engin marifetlerinden, ilahî muhabbetlerinden, insanı Allah'ın bir sanatı ve emaneti görmelerinden kaynaklanır. "Yaradılanı hoş gör, Yaratan'dan ötürü" sözünü, ancak Hak âşığı kamil insanlar anlayıp uygulayabilir.

Muhammedî ahlaka âşık sufiler, bütün insanlığı bir aile gibi görmüşler, hepsine edep, tevazu, sevgi ve merhametle davranmışlar, Hak için halka hizmeti nimet bilmişler; bütün müminleri kardeşleri olarak sevip onların dertleriyle dertlenmeyi imanın şartlarından saymışlardır. Çünkü Allah Resûlü (s.a.v), bütün müminleri nefsimiz gibi sevmeden gerçek imanın hâsıl olmayacağını,⁹⁴ onların dertleriyle dertlenmeyenlerin de müminlerden sayılmayacağını⁹⁵ haber vermiştir. "Müminleri sevmek ve onlara karşı samimi olmak nasıl olur?" sorusuna İbn Receb-i Hanbelî, "Onları nefsimiz gibi sevmek, korumak, savunmak ve desteklemektir" cevabını veriyor.⁹⁶

İmam Şa'rânî, sufilerin bütün müslümanlara hatta hayvanlara karşı gösterdikleri bu şefkatin Hz. Peygamber'e varis olmalarının gereği olduğunu, buna ancak Allah'ın kalplerini nurlandırdığı kimselerin güç yetireceğini söyler ve velilerden Ebû Abdullah-ı Meğaribî'nin şu sözüne yer verir:

"Kim, günaha düşenlere rahmet gözüyle bakmazsa o, hak tarikattan çıkmıştır."⁹⁷

Sufilerin tarihe mal olmuş güzelliklerinden biri de, Hak için halka hizmettir. Onlar, bu dünyaya Allah sevgisiyle diğer insanlara hizmet etmek için geldiklerini düşünürler. Veliler, "*Siz insanların iyiliği için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz*" (Al-i İmrân, 3/110) ayetinin övdüğü en hayırlı

⁹²İbn Arabî, *Fusûsu'l-Hikem* (Talik: Ebû Ala Afîfî), s. 50 (Beyrut 1980, 2. Baskı). Konuyla ilgili açıklama için bk. Câmî, *Şerhu'l-CâmîalâFusûsi'l-Hikem* (Tahk. Asım İbrahim el-Keyyâfî), s. 57-60 (Beyrut 2009, 2. Baskı).

⁹³Bursevî, *Rûhü'l-Beyân*, 1/93.

⁹⁴Buhârî, *İman*, 7; Müslim, *İman* 71; Tirmizî, *Sıfatü'l-Kıyame*, 59; Nesâî *İman* 19.

⁹⁵Hâkim, *Müstedrek*, 4/217; Taberânî, *el-Evsat*, nr. 474; Heysemî, *ez-Zevâid*, 10/248.

⁹⁶"Din, Allah, Resûlü, kitabı, müminlerin imamı ve bütün müminler için samimiyetten ibarettir" hadisinin güzel bir şerhi için bk. İbnReceb-i Hanbelî, *Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem*(Tahk. Şuayp Arnavut-İbrahim Bâcis), 1/215-225 (Riyad 2002, 9. Baskı).

⁹⁷Şa'rânî, Abdülvehhab, *Tembihü'l-Muğterrin*, s. 95 (Beyrut 2003).

kimselerden olmak için halka hizmeti seçmişler; “*İnsanların en hayırlısı, insanlara en faydalı olanlardır*”⁹⁸hadisini prensip edinmişlerdir. Sufiler, halka hizmetin önündeki en büyük engel olarak kibri ve kendini beğenmeyi görmüşlerdir. Bunun için kibri terk edip tevazuya bürünmüşler; zengin fakir, köylü-şehirli ayırımı yapmadan her kesimin arasına girmişlerdir. Hizmetlerinde mümin-kafir ayırımı yapmamışlardır. Hayvanlar dahil kime ne fayda verebiliyorlarsa, onu yapmışlar, hizmetin her türlüsüne talip olmuşlardır. İlim öğretmek, talebenin ihtiyaçlarını görmek, fakirleri gözetmek, yetimleri ve garipleri sevindirmek, hastaları ziyaret etmek, mescit ve sokakları temizlemek, yolcuları ağırlamak, gerekince savaşa gitmek, İslâmî birlik ve dirliği teşvik etmek, cami, mescit, aşevi, okul, hastane, misafirhane inşa etmek gibi her türlü hizmeti gündeme almışlardır. Tarihteki Ahilik ve Fütüvvet teşkilatları ile tasavvuf ehlinin önderlik yaptığı diğer hizmetler hep bu anlayış üzerinde kurulmuştur.

Sufiler, halka hizmeti ve insanların yükünü çekmeyi peygamberlerin en başta gelen sünnetlerinden görür; bu sünneti ihya etmek için sadece mallarını değil, yeri gelince canlarını bile ortaya koyarlar. Cüneyd-i Bağdadi gerçek sufiyi şöyle tanıtır:

“Sufi, toprak gibidir; üzerinde iyileri de kötülerini de taşır. Sufi, bulut gibidir; herkesi gölgelendirir. Sufi, yağmur gibidir; herkese rahmet olur, fayda verir. Sufi, üzerine her türlü pislik atıldığı halde, bu pislikleri içinde eriten, temizleyen ve içinden güzel şeyler bitiren verimli toprak gibidir.”⁹⁹

Sehl b. Abdullah’ın, “Sufi herkese kanını helal, malını mübah görendir”¹⁰⁰ sözünden, Hak âşığının gerçekte kendisine ait bir mülk görmediğini, gerekirse Allah yolunda her şeyini feda etmeye hazır olduğunu anlıyoruz. Onların, “*İnsanlardan bazıları vardır ki Allah rızası için kendini feda eder*”(Bakara 2/207) ayetinde övülen kimselere dahil olduğunu söyleyebiliriz.

Hak âşığı bir sufünün insanlara vereceği maddî imkanı bulunmayabilir. Bu onun hizmetine ve cömertliğine mani değildir. Onun gönlünde mümin kardeşleri için ayırdığı sevgisi, kalbinde sakladığı güzel niyeti, dilinde hayır duası, yüzünde tebessümü vardır. Âşıklar, her namazın sonundaki selâmı bütün müminlere niyet ederek verirler, ellerini açıp dua ettiklerinde dualarına bütün müminleri de katarlar, ilahî aşkla ağlarken, müminlerin affı için de gözyaşı dökerler. Bunun için sufilerden bir gruba “Bekkâûn=Ümmet için ağlayanlar” denmiştir. Ümmet için ağlamak ve istiğfar etmek, Allah Resûlü’nün (s.a.v) sürekli hâlidir ve bu ona verilmiş ilahî bir emirdir (Muhammed 47/19). Müminler için istiğfar etmek Arş’ı taşıyan meleklerin de görevidir (Mümin 40/7-9). Peygamber âşığı sufiler de bu şerefli göreve

⁹⁸Taberani, *el-Vasit*, nr. 6023; İbnüEbi’ d-Dünya, *Kazâi’l-Hâce*,nr. 37.

⁹⁹Kuşeyrî, *er-Risâle*, 2/553; Sühreverdî, *Avarifü’l-Meârif: Gerçek Tasavvuf* (trc. Dilaver Selvi), s. 71.

¹⁰⁰Kuşeyri, *a.g.e*, 2/553.

talip olmuşlar ve bu sünneti ihya etmişlerdir, etmektedirler. Onlar Ümmet-i Muhammedi, kendilerinin bir parçası gördüklerinden, ümmetin selefine ve halefine hayır dua ederler, onlara karşı içlerinde kin, düşmanlık ve haset beslemezler. (Haşır 59/9-10).

Ebü'l-Hasan-ı Harakânî der ki:

"Ulemâ, "Biz Peygamberin vârisiyiz" diyor. Fakat Peygamberimizin vârisleri arasında biz de varız. Çünkü O'nda olan şeylerin bazısı bizde de var. Resûlullah efendimiz fakirliği seçmişti. Biz de fakirliği tercih etmiş bulunuyoruz. O cömertti. Güzel bir ahlâkı vardı. Hâinlik bilmezdi. Basîret sâhibiydi. Halkın rehberiydi. Aç gözlü ve hırs sâhibi değildi. Hayır ve şerri Allah Teâlâ'dan bilirdi. Tabiatında yalan ve kandırma diye bir şey yoktu. Zamanın esiri değildi. İnsanların korktuğu şeyden korkmazdı. İnsanların güvendiği şeye güvenmezdi. Hiç gururlanmazdı. İşte bunlar evliyanın sıfatlarıdır. Resûlullah efendimiz, ucu bucağı bulunmayan bir umman idi. Eğer o ummandan bir damla ortaya çıksaydı, bütün âlem ve mahlûkât şaşırır kalırdı. Sûfilerin kervanı; Allah Teâlâ, Resûlullah ve Eshâb-ı kirâm sevgisinden ibarettir. Bu kervanda bulunan ve ruhları bunların ruhlarıyla kaynaşan kimseye ne mutlu."

İşte bu maneviyat mimarlarının insanlık ailesine merhametlerine birkaç örnek

Velilerden Maruf-i Kerhî (rah), isyana düşen birini görünce, onun affedilmesi için dua eder, ilahî rahmeti ister ve derdi ki: "Allah Teâlâ Hz. Muhammed'i (s.a.v) insanların kurtuluşu ve onlara rahmet olması için gönderdi. Lanet üzerine olsun, şeytanı ise insanları helak etmek ve onları kötü hallere düşürmek için gönderdi. (Bize düşen Allah Resûlü gibi, müminlere merhamet etmektir)."¹⁰¹

Süfyan-ı Sevri, Müslümanların başına ciddi bir sıkıntı geldiğinde o kadar üzülürdü ki, üzüntüsünden bevli kana dönerdi.

Hasan-ı Basri, bütün Müslümanlara şefkat ve merhamet göstermeyi abdalın (maneviyat erlerinin) alameti içinde sayar.¹⁰²

*Şakik-i Belhî'nin, "Kim kötü hale düşmüş birine acımazsa, onun kendisi en kötü haldedir"*¹⁰³ sözü, *Allah dostlarının insana bakışına ve şefkatine güzel bir örnektir.*

Malı çalınan salihlerden birine, "Sana zulmeden şu kişiye beddua et" dediklerinde, o, "Bana kimse zulmetmedi ki" der ve ekler: "O zavallı adam

¹⁰¹Şa'rânî, *a.g.e.*, s. 95. İmam Şa'rânî burada şu örneği verir: Maruf-i Kerhî, bir grup talebesiyle Dicle kenarında otururken yanlarından bir kayık geçti. Kayıktakiler, önlerindeki içki ve benzeri şeylerle eğleniyorlardı. Talebeleri, "Şu günahkar topluluğa beddua edin" dediler. Maruf-i Kerhî, "Allah'ım, onları dünyada sevinç içinde kıldığın gibi, ahirette de sevindir" diye dua etti. Yanındakiler, "biz beddua etmeni istiyoruz, siz ise hayır dua ediyorsunuz" dediler. Maruf-i Kerhî, "Bir Müslümana beddua etmekten Allah'a sığınırım. Allah Teâlâ onları ahirette sevindirmek istediği zaman, kendilerine dünyada tövbe nasip eder ve günahlarını affeder" dedi. Şa'rânî, *a.g.e.*, s. 95-96.

¹⁰²Şa'rânî, *a.g.e.*, s. 96.

¹⁰³Şa'rânî, *a.g.e.*, s. 99.

bu günah ile kendi nefesine zulmetti. Onun zulmü kendi nefesine yetmiyor mu ki, bir de ben onun kötülüğünü arttırayım.”

Salih insanlar, gasp, hırsızlık, hakaret ve benzeri yollarla zulme uğradıkları zaman, beddua ve lanet ile uğraşmayıp kendilerini bu kötü hallerden koruduğu için yüce Allah’a şükreder ve “Allah Teâlâ bizi zalim değil, mazlum yapmıştır; bu bizim için kaybettiğimiz maldan daha büyük bir nimettir” derlerdi.

Velilerden Ali b. Fudayl, Kâbe’yi tavaf ederken bir miktar altını çaldı. Babası onun ağladığını ve üzüldüğünü görünce, “Altınlar için mi ağlıyorsun?” diye sorunca, Ali b. Fudayl, “Hayır, vallahi altınlar için ağlamıyorum; fakat şu altınlarımı çalan zavallı adama ağlıyorum. O, bu paralar yüzünden ahirette hesaba çekilecek ve ne yazık ki kendisini haklı gösterecek bir delili bulunmayacak” demiştir.¹⁰⁴

Kastamonu’da medfun manevî mimarlardan Şeyh Şâban-ı Velî (976/1568), tekkesindeki antika sandalyeyi çalmak için görevlendirilen bir gayr-i müslimin niyetini fark ettiğinde onu günlerdir nurlu nazarları ile takibe almış, hidayete gelmesi için dua etmiş, sonunda tövbesine ve İslam’a girmesine vesile olmuş, onu terbiye halkasına almış, eğitmiş ve civar beldelerden birine halife olarak göndermiştir.¹⁰⁵ Onlar, kendilerini öldürmek isteyenleri ihya etmeye çalışırlar; sevmeyeni severler, gelmeyene giderler, kötülük edene iyilik yaparlar; aynen rahmet Peygamberi (s.a.v) gibi. Alemlere rahmet Efendimiz’e (s.a.v) varis olmak ve manevî mimarlık böyle olsa gerek.

Sufilerin bu ümmete sundukları en büyük hizmetlerinden biri de kalpleri tezkiye, nefisleri terbiye ve imanı takviyedir. Seyyid Ebü’l-Hasen Ali en-Nedvî, Allah dostlarının tarihte yaptığı bu hizmeti şöyle özetler:

“Şüphesiz, bu ümmetin içinde Allah’ın nuruyla kalplerini arındırmış, nefislerini terbiye etmiş kamil insanlar olmasaydı, müslümanlar, iman ve ruh bakımından çoktan çöker, azgın materyalizm dalgası şu Ümmet-i Muhammed’in imanından kalan kalıntıyı da yutup kaybederdi. Kalplerin Allah’la, hayatın ruhla, cemiyetin ahlakla olan irtibat ve ilgisi zayıflardı. Samimiyet kaybolurdu. Batınî hastalıklar iyice yayılır, kalp ve nefisler onulmaz hastalıklara yakalanır, doktor da bulunamazdı. İnsanlar dünyaya dört elle sarılır, ilim erbabı makam, mansıp ve mal için yarış eder, tamah ve ihtiras gözlerini iyice bürürdü. Evet, onlar olmasaydı, Hz. Peygamber’in gönderiliş gayesi olan kalp temizliği ve nefis terbiyesi gerçekleşmezdi. Bu hedeften uzaklaşan İslam ülkelerine bakınız. Orada korkunç bir uçurumla burun buruna geleceksiniz. Bu uçurumu, ne ilimde derinleşme, ne zekâ üstünlüğü, ne edebiyat zenginliği, ne kitap ve sünnetin dili olan Arapçay’ı

¹⁰⁴Mekkî, *Kütü’l-Kulüb-Kalplerin Azığı*, (Trc. Dilaver Selvi), 3/143. Konuyla ilgili geniş bilgi için bk. Selvi, Dilaver, *Edep Bir Tâc İmiş*, s. 301-308 (Semerkand: 2013, 4. Baskı); *Selam Olan ve Sevgi Yayan Gönülller*, Keşkül, 2012, 24. Sayı.

¹⁰⁵ Çiftçi, Fazıl, *Şeyh Şaban-ı Velî*, s. 47 (İstanbul 2011).

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

iyi bilmek ve ne de bağımsızlık nimeti doldurup kapatabilir. Bu durum, devası olmayan ruhî ve ahlakî bir buhrandır. Çözümü hiç de kolay olmayan içtimaî bir meseledir.¹⁰⁶

Allah Resûlü (s.a.) "Abdal" diye tanıttığı bu Salih kulların (duaları) sebebiyle yağmura kavuşulduğunu, düşmana karşı ilâhî yardıma ulaşıldığını, onların (duaları) sebebi ile insanlardan azabın kaldırıldığını¹⁰⁷, salihlerin cennete girişlerinin, Allah'ın rahmeti, herkese karşı cömertlikleri ve gönüllerinin temizliği ile olduğunu,¹⁰⁸ onların temiz kalplerinde ilahî nurun taşındığını¹⁰⁹ onunla insanları irşad ve ihya ettiklerini haber vermiştir.

Bu salih kulların insanlığa yaptıkları en büyük iyiliklerinden biri de Allah Teâlâ'yı zikrederek dünyanın yıkılışına mani olmalarıdır. Çünkü hadiste, "Yeryüzünde Allah Allah diye zikreden kullar bulunduğu sürece kıyamet kopmaz"¹¹⁰ buyrulmuştur. Abdurrahman Câmî, bu hadiste anlatılan kimsenin, gerçek marifete ulaşmış, asrının en hayırlısı, kutub makamındaki insan-ı kâmil olduğunu, çünkü gerçek zikri ancak böyle bir zatın yapabileceğini, hadisin sanki 'Yeryüzünde insan-ı kâmil bulunduğu sürece kıyamet kopmaz' manasına geldiğini söyler.¹¹¹

¹⁰⁶Nedvî sözlerine şöyle devam eder: "Zira o buhranda halk, madde ve malın kurbanı, içtimaî hastalıkların mübtelasıdır. Gerek dinî, gerekse millî kültür almış olan aydınlar, makam-mansip kurbanı, riya, benlik, yükselme aşkı, iki yüzlülük, yağcılık, madde ve kuvvet karşısında eğilmek gibi iç hastalıklar ile hastadır. Politik ve içtimaî hareketler, ihtirasların çarpışması, nefis terbiyesinin yokluğu ve zayıf lider kadrosu yüzünden, bir kör dövüşü hâlidir. Müesseseler, ihtilaf ve ayrılıkların hüküm sürmesi, sorumluluk duygusunun yok denecek kadar kıt oluşu, sırf madde ve maaş artışı düşünceleri yüzünden laçkadır. Âlimler ve din adamları gösterişe fazlaca düşkün olmaları, fakir düşme endişesi, üst tabakanın ve halkın gazabından çok korkmaları, rahat ve konforlu bir hayata ziyadesiyle alışkın olmaları sebebiyle irşat ve ıslahta cılız kalmakta, vazifelerini yapamamaktadır. Evet, ruhî ve ahlakî buhranın olduğu yerlerde durum budur. Bütün bunların ilacı ve devası ise, Kur'an'ın emrettiği ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) gerçekleştirmek üzere gönderildiği iç temizliği, nefis ıslahı, yani insan terbiyesidir. Bu terbiyeyi verecek olanlar da hiç şüphesiz kendileri terbiye olmuş kamil insanlardır." Bk. Nedvî, Ebû'l-Hasan Ali, *Gerçek Tasavvuf*, (trc. İsmet Ersöz), s. 21-23 (Konya 1992).

¹⁰⁷Ahmed, *Müsned*, 1/112; Tebrizî, *Mişkâtü'l-Mesâbih*, nr. 6277; Zebîdî, *İthâfû's-Sâde*, 10/32; Süyûtî, *el-Haberü'd-Dâl*, s. 16, *el-Hâvî'l-Fetevâ*, 2/418 Sehâvî, *Mekâsîdû'l-Hasene*, 9; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafa.*, 1/40; İbnManzûr, *Muhtasarü'TârihiDimeşk*, 1/113. Heysemî, *ez-Zevâid*, 10/62. Heysemî, İmam Ahmed'in rivayet ettiği bu hadisin Şurayh b. Ubeyd harîc ricalinin sahih olduğunu, Şurayh'ın da sika olduğunu belirtir.

¹⁰⁸Hasan el-Hallâl, *Kerâmâtü'l-Evliyâ*, s. 33, (Dimeşk 1992); Kelâbâzî, *Bahrü'l-Fevâid*, 2/137 (nr.11); Beyhakî, *Şuabü'l-İman*, 7/439 (nr. 10893); Hakîm et-Tirmizî, *a.g.e.*, 1/166; İbnEbi'd-Dünya, *Kitâbü'l-Evliyâ*, s. 66; Aclûnî, *a.g.e.*, 1/40; Elbânî, *Silsiletü'Ehâdisi'd-Dâife*, 3/668.

¹⁰⁹Hadis şöyledir: "Allah Teâlâ'nın yeryüzünde yaşayanlar içinde (feyiz ve nur) kapları vardır. Rabbinizin kapları, salih kullarının kalpleridir. Bu kalplerin O'na en sevgili olanları da (halka karşı) en yumuşak ve en ince olanlarıdır." Bk. Ebu Nuaym, *Hilyetü'l-Evliya*, 6/97; Abdullah b. Ahmed, *Zevâidü'z-Zühd*, 153; Süyûtî, *es-Sağîr*, nr. 2375; Elbanî, *Sahiha*, nr. 1691.

¹¹⁰Müslim, İman, 234; Tirmizî, Fiten, 35; Ahmed, *Müsned*, 3/107; Hakim, *Müstedrek*, 4/494.

¹¹¹bk.Câmî, Abdurrahman, *Nakdû'n-Nusûsfi Şerhi Nakşi'l-Fusûs*, s. 97.(Tahran 1380)

Evet, Muhammedî aşk ve ahlak hangi bedende ve beldede bulunursa, onun huzuru bozulmaz, üzerinden ilahî rahmet çekilmez; onda yüce Allah'ın, “*Resûlüm, sen (bedenin, sevgin ve edebinle) onların içinde bulunduğun sürece Allah onlara azap edecek değildir*” (Enfal 8/33) ayetinin müjdesi tahakkuk eder. Bu ahlaki yaşayanlara ve yayanlara insanlık teşekkür borçludur.

Genel Değerlendirme

Hz. Peygamber (s.a.v), güzel ahlâkı tamamlamak için gönderilmiştir.¹¹²Güzel ahlak kısaca, “Allah'ın emrini yüceltmek ve yaratıklarına şefkat etmek” şeklinde tarif edilmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) ahlakı, baştan sona Kur'an'dı. Allah Resûlü'nün (s.a.v) temel görevi, tebliğ, tebşir, tahzir, tatbik, tezkiye, terbiye ve terakkidir. En öne çıkan vasıfları, doğruluk, emniyet, edep, tevazu, merhamet ve rahmettir.

Allah Resûlü'nün aslî görevi olan tezkiye¹¹³, kulun inkar, şirk, gaflet, zulüm ve isyan başta olmak üzere bütün çirkin vasıflardan arınması, terbiye ise Allah'ın razı olduğu güzel vasıflarla süslenmesidir. Hedef kalb-i selimi elde edip ilahî rızaya ulaşmaktır. İslam, bunu sağlayan terbiye sistemidir. Bütün mesele dini zahiri ve batını ile ihlasla yaşamaktır. Bütün İslam âlimleri, ihtisas alanlarına göre bu dine ve hedefe hizmet etmişlerdir. Hepsi derecelerine göre Hz. Peygamber'in (s.a.v) bıraktığı dine, ilme, marifete, ilahî aşka ve güzel ahlaka varis olmuşlardır. Allah hepsinden razı olsun. Bunlar içinde kalbi esas alan, dinin ihsan boyutuna, güzel ahlaka, insanın iç âlemine, manevî tezkiye ve terbiyeye yönelen arifler, geniş halk kitlelerinin İslam'la tanışmasında ve dini yaşamada büyük hizmetler sunmuşlar; marifet, yakın, ihlas, huşu, haya, tefekkür, tezekkür, tevekkül, teslimiyet, sabır, şükür, rıza, tövbe, iffet, izzet, hizmet, tevazu, güzel geçim, af, müsamaha, Allah için sevmek, edep, kardeşinin derdiyle dertlenme, temizlik, nezaket ve cömertlik gibi şerefli ilim, hâl ve vasıflarda herkese örnek, destek ve rehber olmuşlardır. Onların, Hz. Peygamber'in (s.a.v) mirasının en şerefli, en safi ve en nâfi kısmına varis olduklarını söyleyebiliriz. Büyük arif Yâfi'ninde belirttiği gibi, dinin zahirî ilimlerini salih insanlar öğrenebildiği gibi fasıklar hatta zındıklar bile tahsil edebilir. Marifet, ilm-i ledün, edep ve güzel ahlak gibi ariflerin sahip olduğu ilim, irfan ve manevî halleri ise sadece veli ve sıddıklar öğrenebilir.¹¹⁴ Yani edepsiz ilim tahsil edilebilir fakat irfan elde edilemez; kafir ve münafıklar zahirî fıkıhta fakihe ortak olabilirler fakat safi kalbe ve nuranî hâle dayalı batınî fıkıhta arife ortak olamazlar.

¹¹²Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, 90 (nr. 273); Ahmed, *Müsned*, 2/381 (nr. 8961).

¹¹³Konuyla ilgili ayetler için bk. Bakara 2/151, Âl-i İmran 3/164; Cum'a 62/2.

¹¹⁴Yâfi, Abdullah b. Es'ad, *Neşrü'l-Mehâsini'l-Ğâliyyeti fi Fedâili'l-Meşâyihî's-Sufiyye*(Tah. Halil İmran el-Mensur), s. 66. (Beyrut 2000, 1. Baskı), Yâfi, bu eserinde arif sufilerin neden İslam ümmetinin hidayet yolunda güvenilir rehberi ve diğer kesimler arasında en önde olduklarını delil ve örnekleriyle işler.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

İbn Kayyım'ın (751/1350) belirttiği gibi¹¹⁵ peygamberler, halkın en hayırlılarıdır. Onlara vâris olanlar da, onlardan sonra halkın en hayırlıları olarak¹¹⁶ onların makamını temsil etmektedir. Kastallânî ve İbn Hacer, hakiki variste, varisi olduğu peygamberde bulunan ilim, hâl ve ahlaktan yeterin cemevcut olduğunu söylerler.¹¹⁷ Bu işe en lâyük olanlar, şüphesiz ilim ehlidir. İbn Ebi Cemre'nin belirttiği gibi, âlimlerin, peygamberler gibi tebliğde sabır, dâvette sıkıntılara tahammül, kendisine kötülük edenlere iyilikle mukabele, onları en güzel yolla Allah'a dâvet, mümkün olduğu kadar nasihat ve ihsanla kalplerikazanma gibi güzel ahlâka sahip olmaları Peygamberlere verasetin gereğidir.¹¹⁸

Güzel ahlaka tasavvufta “sünnet ahlakı”, “rahmet ahlakı” veya “ilahî ahlak” da denir. Bu âli ahlakı insanlara tarifile değil tatbikle öğretenlere arif, sıddık, velî, salih, muttaki, kamil insan, mürşid, şeyh, manevî önder, Rabbânî alim, kutub ve gavs gibi unvanlar verilmiştir. *Dinî hayatı ihya edenler hadislerde “halife”*,¹¹⁹ *müceddid*,¹²⁰ *Allah'ın emini (güvenilir dostu)*,¹²¹ *Allah'ın sultanı (yeryüzünde ilahî ahkamı uygulayan delili)*¹²² olarak tanıtılmış, *bizden onlara Allah ve Resûlü adına hürmet etmemiz istenmiştir.*¹²³

Âlimlerin varis olduğu Kur'an ve sünnet ilmi, kıyamete kadar gelecek bütün insanları sapıtmaktan koruyacak en güvenilir iki kaynaktır.¹²⁴ Bu iki âdil şahidin tasdiki dışında kalan şeyler, insanların nazarında mükemmellik vasfını taşıyabilir bile Hak katında değersiz ve geçersizdir. Bunun için Ebû Hafı Haddâd (264/878), *“Biz, işlerini, sözlerini ve hâllerini Kur'an ve sünnet terazisinde ölçmeyi ricalullahtan (Allah dostlarından) saymayız”*¹²⁵ der. Asrının irşad kutuplarından Şeyh Şâban-ı Velî, nakıs olanın da kamil olanın da gücü nisbetinde ölene kadar şeriatı gözetmesi gerektiğini yoksa kimsenin

¹¹⁵Peygamberlere verasetle ilgili hadisin güzel bir açıklaması için bkz. İbn Kayyım, *MiftâhuDâri's-Saâde*, 1/120-130 (Beyrut 1994). Hilâfetle ilgili başka bir açıklama için bkz. İbn Kayyım, *a.g.e.*, 1/277-280.

¹¹⁶Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî*, 1/153.

¹¹⁷Kastallânî, *a.g.e.*, 1/167; İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, 1/216.

¹¹⁸Ebû Muhammed İbnEbî Cemre el-Endülûsî, *Muhtasar Buhârî* şerhi olan *Behçetü'n-Nüfûs* adlı eserinde der ki: “Keşfe ulaşan kuvvet ve temkin sahibi veliler, Resûlullah'ın (s.a.v) mirasından en büyük paya sahiptirler. Ondaki manevî hâller, derecesine uygun olarak hakiki vârislerde de yeterince mevcuttur.” Bk. el-Endülûsî, *a.g.e.*, 2/193.

¹¹⁹İbnAbdîberr, *CâmiuBeyâni'l-İlm*, 1/46; Taberânî, *el-Evsât*, 6/395 (nr. 5842); Heysemî, *ez-Zevâid*, 1/126.

¹²⁰EbûDâvûd, *Melâhim*, 1, (nr. 4291); Azimâbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd*, 11/385; Hâkim, *Müstedrek*, 4/523; Süyûtî, *el-Câmiü's-Sağîr*, nr. 1845.

¹²¹Deylemî, *Müsned*, 3/101 (nr. 4036); Süyûtî, *es-Sağîr*, nr. 5655; Münâvî, *Fezû'l-Kadîr*, 4/370.

¹²²Deylemî, *Müsned*, 3/103 (nr. 4047); Süyûtî, *es-Sağîr*, nr. 5658.

¹²³Süyûtî, *el-Câmiü's-Sağîr*, 1/212 (nr. 1428); Hatîb, *Tarih*, 4/438.

¹²⁴Bu konudaki hadis için bkz. EbûDâvud, *Menâsik*, 56; İbnMâce, *Menâsik*, 84; Mâlik, *Kader*, 3; Ahmed, *Müsned*, 3/26.

¹²⁵Câmî, *Nefehâtü'l-Üns*, s. 185 (Mârifet Yay., İst., 1995); İbn Kayyım, *Medâricü's-Sâlikîn*, 2/484.

zahiren ve batinen mamur olamayacağını belirtir.¹²⁶ Bu ölçü her işte hepimiz için geçerlidir. Aksi yollar ateşe çıkar.

Manevî mimarlar dediğimiz kamil müşidler, önce kendileri mamur olmuş, sonra insanları mamur etmeye memur edilmiş rehber insanlardır. Arifler, kamil olmayanın kimseye kemalat kazandıramayacağını, gafil kimsenin kalpleri uyandıramayacağını, edepten mahrum olan kimsenin insanlara güzel ahlak öğretemeyeceğini, hevasına tabi, hazlarına esir olan zalim kimsenin, sâbıkundan olamayacağını ve mana âlemine adım atamayacağını söyleyerek¹²⁷ dinî terbiyede ehil olmayanlardan sakınmak gerektiğini hatırlatmışlardır. “Kim, (aslen ehli olmadığı halde) kendisini doktor gösterir, hasta da elinde ölürse, diyetini tazmin eder”¹²⁸ hadisi, zâhirî hastalıklarda tedavi ile uğraşanı ilgilendirdiği gibi, sûfilerin anlayışına göre aynı hüküm, bâtinî hastalık ve terbiye için de geçerlidir. Bunun için bu işe adım atan kimsenin, gerekli bütün ilim, eğitim, tecrübe, salâhiyet ve kıvamı elde etmesi istenir.¹²⁹

Ebû Tâlib el-Mekkî, insanlara hak yolunda rehberlik edecek bir âlimin, haşyet, huşû, tevâzu, güzel ahlâk ve zühd sahibi olması gerektiğini söyler.¹³⁰

Sühreverdi (632/1234), Resûlullah'ın (s.a.v) dâvet ve irşâd makamına vekâlet eden kâmil müşidlerin, bütün günah kirlerinden temizlenerek kalplerinin ilâhî nurları yansıtan bir ayna durumuna geldiğini, basiretlerinin açıldığını,¹³¹ gerçek hidayet ve kâmil takva üzerinde oldukları için muttakilerin imamı yapıldıklarını,¹³² Resûlullah (a.s) ile mânevî beraberlikleri sebebiyle elde ettikleri nûrânî hâl ve rabbânî ilimleri aynı yolla kendilerine tabi olanlara (müridlerine) intikal ettirdiklerini belirtir ki¹³³ bütün bunlar, ıslah ve irşat için kendilerine tabi olunacak kimselerde nelerin aranması gerektiğini göstermektedir.

İnsanlara Muhammedî ahlakta rehberlik edecek kâmil insanlar, “*Ey iman edenler, Allah'tan korkun ve sadık kullarımla beraber olun*” (Tövbe 9/119) ayetiyle tarif edilen sadıklardır. Onlar, kalpleri Allah'a bağlarlar, zayıflamış imanı tazeler, sönmüş sevgiyi canlandırır, bir ömür boyu dini yaşayarak ihya ederler. Onlara müceddit denir. Gerçek müceddit, kalbi Allah'ın nuruyla dirilmiş, özü, sözü, yüzü, gece ve gündüzü ile yüce Allah'ın şahidi olmuş rabbânî âlimdir. Onlar Kur'an'da sâbikûn-mukarrebûn olarak tanıtılır.

¹²⁶Fuâdî, Ömer, *Şâbân-ı Veli Menkıbeleri* (Sadeleştiren: Muhammed Bedirhan), s. 101. (İstanbul 2011).

¹²⁷İbnü'l-Bennâ'nın bu konudaki uyarıları için bk. İbn Acibe, *el-Fütûhâtü'l-İlâhiyye* s. 287-290. Kulu Allah'a ulaştırmada rehberlik yapacak kamil şeyhin vasıfları hakkında güzel ve geniş bilgi için bk. İbn Acibe, *a.g.e.*, s. 90 vd.

¹²⁸EbûDâvud, *Diyet*, 23; Nesâî, *Kasâme*, 41; İbnMâce, *Tıbb*, 16.

¹²⁹Mekkî, *a.g.e.*, 1/147.

¹³⁰Mekkî, *Kütü'l-Kulüb*, 1/146.

¹³¹Sühreverdi, *Avârifü'l-Meârif:Gerçek Tasavvuf*, s. 103.

¹³²Sühreverdi, *a.g.e.*,s 103.

¹³³Sühreverdi, *a.g.e.*, s. 107.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

(Vâkıa 56/11-12). Bu makam, Allah'ın izniyle elde edilecek en büyük fazilettir (Fatır 35/32).

İslam'ı hakikatiyle öğrenmek ve yaşamak için bu rehberlerle buluşmalı, tanışmalı ve kaynaşmalıdır. İbn Acibe'nin *Bidâyetü's-Sülûk* sahibinden naklen dediği gibi,¹³⁴ hayatında böyle bir ârifle karşılaşmış ondan marifet, edep ve güzel ahlakı öğrenmeyen kimsenin ömrü gerçekten çok boş geçmiştir.

Abdülkadir-i Geylânî, kalbi diriltmek için manevî telkin ve terbiye ehlini arayıp bulmanın farz olduğunu; "*İlim talep etmek her müslümana farzdır*"¹³⁵ hadisiyle marifet ve ilahî yakınlık ilminin kastedildiğini, zahirî ilimlerden ancak farzları eda edecek kadarına ihtiyaç bulunduğunu belirtir.¹³⁶

Günümüzde Ümmet-i Muhammed'in içine düştüğü imanî ve ahlakî çöküntüden kurtuluş farz-ı ayın bir iş olup bunun gerçekleşmesi mümkündür. Bu büyük ihya hizmetinin ancak gerçek varislerin önderliğinde olacağı kanaatindeyiz. Bu ümmeti Allah için nefsi gibi seven, onların salâhi için malıyla ve canıyla gece gündüz gayret eden, hepsinin derdiyle dertlenen, bu dert ile beyni zonklayan, başı ağrıyan, gözü ağlayan, kalbi yanan, bedeni uykusuz kalan, vicdanı sızlayan, her gün gönlünü ve elini açıp "Allah'ım bu ümmete merhamet et, hallerini ıslah et, sıkıntılarını gider" diye dua eden Rabbânî âlimlere ve ariflere ne kadar ihtiyacımız var. Ahir zaman ümmeti olarak bizlere tevdi edilen bu şerefli mirasa topluca sahip çıkmalı ve gereğini yapmalıdır. Bunun için adım atan herkes kendisi ve insanlık adına en hayırlı hizmeti yapmış olacaktır.

Bu tebliğimizde manevî mimar ve sufi deyince, terbiye yoluna girip seyru sülûkü (tedavi ve terakkisi) devam eden mürid, talip veya salikin değil, Kur'an diliyle sâbıkûn-mukarrebûn (Vâkıa 56/11-12) makamındaki ariflerin kastedildiğini hatırlatıp son sözü hüccetü'l-İslam İmam Gazâlî'ye bırakalım:

"Kesinlikle anladım ki, bütün halleriyle Allah yolunu tutmuş kimseler ancak (ihsan mertebesinde müşahedeye ulaşmış) sufilerdir. Onların tutumları en güzel tutum, yolları en doğru yol ve ahlakı en temiz ahlaktır. Daha doğrusu, bütün akıllıların aklı, tüm hakîmlerin hikmeti ve şeriâtın inceliğini kavramış âlimlerin bilgisi bir araya gelse ve onların hâl ve ahlakını daha iyisi ile değiştirmek isteseler, buna güçleri yetmez. Çünkü gerçek sufiler dini en mükemmel şekliyle yaşamaktadır. Onların zahirî ve bâtinî bütün hâl ve hareketleri nübüvvet (peygamberlik) nurundan alınmadır. Bilindiği gibi yer yüzünde nübüvvet nurundan başka aydınlanacak başka bir nur da yoktur.

Sözün kısası, tasavvuf yolu hakkında ne denebilir ki? Bu yolun ilk şartı manevî temizlik ve kalbi Allah'tan başka bütün şeylerden arındırmaktır. Bu yolun esası, kalbi, tamamen Allah'ı zikretmeye adamaktır. Sonu ise O'nun irade ve rızasında fani olmaktır.

¹³⁴İbn Acibe, *a.g.e.*, s. 327.

¹³⁵İbn Mâce, nr. 224; Ebû Ya'la, *Müsned*, 1/257; Taberânî, *el-Evsat*, 2/297.

¹³⁶Geylânî, *Sırrü'l-Esrar*, s. 25-26.

Bu öyle bir haldir ki, usulünce yoluna girenler bizzat tadarak öğrenirler. Onu bizzat tadarak, yaşayarak öğrenemeyenler, bu yolu kat etmiş sufilerle sık sık beraber oldukları takdirde, tecrübeyle ve işiterek, bu hâlin varlığına kesin olarak inanır, yaşanan manevî haller sayesinde onu iyice anlarlar. Sufilerle düşüp kalkanlar, onların sohbetlerine katılanlar onlardan bu imanı ve irfanı elde edebilirler. Çünkü sufiler öyle kimselerdir ki, onlarla (gönülde) birlikte olan kimse şakî (rahmetten mahrum) olmaz.”¹³⁷

İlahî aşk ve edeple mamur olmuş sadıklarla buluşma dileği ile.

¹³⁷Gazalî, *el-Munkızu mine'd-Dalâl*, s. 70-71 (Beyrut 2004). Bu çalışmada kullanılan eserlerin yeterli tanıtımı, baskı tarihleri ve yerleri ilk geçtikleri dip notlarda verildiği için ayrıca kaynakça eklenmemiştir. Bazı eserlerin iki değişik baskını kullandığımızı da hatırlatalım.

TASAVVUFİ DÜŞÜNCEDE NEFİS KAVRAMI

Prof. Dr. İsa ÇELİK
(Atatürk Üniversitesi)

Nefis, rûh, can, hayat; kişi, bir şeyin varlığı, kendisi; asıl, maya; maddeden ayrı olan cevher ve aşağı duygular manalarına gelir.¹³⁸ Nefis, insanın yemek, içmek ve evlenmek gibi konularla ilgili haz ve lezzetleri arzulasını sağlayan şeydir.¹³⁹ Ayrıca cesed, her hangi bir şeyin özü, azamet, izzet, hâmiyet ve gayb anlamlarına gelir.¹⁴⁰ Sûfiler nefis kelimesini kullandıkları vakit bununla ne bir şeyin varlığını, ne de vaz' edilmiş kalıbı kastederler. Nefisten murâd, kötü huylar, sıfatlar ve fiillerdir.¹⁴¹ Sufiler genel olarak nefsin zaafı, hileleri, kötülükleri, hastalıkları ve bunları tedavi etmenin yollarıyla kötülüklerinden korunmanın çareleri ve nefis terbiyesi gibi konular üzerinde durmuşlardır. Tasavvufta nefis denilince şer ve günahın kaynağı olan, "kötü huy ve süfli arzuların tamamı" anlamına gelen ve kötülüğü emreden (Yusuf, 12/53) nefis anlaşılır. Bu bağlamda "Sana gelen iyilik Allah'tan başına gelen kötülük ise nefisindedir" (Nisa, 4/79) gibi ayet-i kerimelere ve, "Allahım! Nefislerimizin şerrinden sana sığınıyoruz"¹⁴², "Ey Allah'ım! Senin rahmetini umuyorum, beni göz açıp kapayıncaya kadar da olsa nefsimle başbaşa bırakma. Halimi tümüyle düzelt, Senden başka ilâh yoktur"¹⁴³ gibi hadis-i şeriflere sıkça atıf yapılır.¹⁴⁴

Nefis insanın büyüklüğünden ve bütünlüğünden neşet eden aktivitesidir. Kur'an-ı Kerim'de nefis ve türevleri toplam 298 yerde geçer vesekiz ayrı anlamda kullanılır; zâtullah, insan rûhu, kalb, sadır, insan bedeni, bedenle beraber rûh, insan bedeninde mevcut olup kötülüğü emreden nefis; zât,

¹³⁸ Hüseyin b. Muhammed Rağib el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'ân*, İstanbul 1986, s.764; Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, I-XV, Beyrut, ts., VI, 233vd; Mütercim Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, c. I-IV, İst., 1305, II, 1031; Hüseyin Kazım Kadri, *Türk Lügati Türk Dillerinin İştikakı ve Edebî Lügatları*, I-IV, İstanbul 1943, IV, 532; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1996, s.368; M. Kemâl Atik, "Nefis", *İslâmî Kavramlar*, Ankara 1997, s.575; Safer Baba, *Tasavvuf Terimleri İstilahât-ı Sofiyye fî Vatan-ı Asliyye*, İstanbul 1998, s.209.

¹³⁹ Şah Veliyyullah Dehlevî, *Hüccetullâh'l-Bâliğâ*, I-II, Kahire, ts., II, 88; a.g.e., çev. Mehmet Erdoğan, İstanbul 1994, II, 373.

¹⁴⁰ Asım Efendi, a.g.e.,II, 1031.

¹⁴¹ Kuşeyrî, Abdülkerîm, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye, Tasavvuf İlmine Dair: Kuşeyrî Risalesi*, çev., Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul 1978, s.182.

¹⁴² Tirmizi, Daavat, 14; Darimi, Nikah, 20; İbn Mace, Nikah, 19, Tıb, 36; Nesai, Cuma, 24.

¹⁴³ Ebu Dâvûd, Edeb, 110.

¹⁴⁴ Süleyman Uludağ, "Nefis", DİA, XXXII, 527, ss.527-529.

cins.¹⁴⁵ Nefs konusunda çeşitli tarif ve tasnifler yapılmıştır. Her nefsin bir âlemi, bir seyri, bir hâli, bir vâridi, bir mahalli bir müşâhede, bir ismi ve bir nuru/rengi vardır.¹⁴⁶

İnsanın kalbi hangi makamda ise, nefis de onun hizasında, benzeri bir makamda bulunur. Mesela kalp Allah ile olsa, nefis haller ile olur. Kalp haller ile olsa nefis ahiretle olur. Kalp tevekkülle meşgul olsa, nefis helal rızık arama, mubah kazanç sağlama ile meşgul olur. Kalp kerâmetler ve yakınlık makamlarında olsa, nefis de velîler ve hayırlı insanlar arama yolunda olur. Kalp tembellik içinde olsa nefis de harama dalar. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v) : “İnsan vücûdunda bir et parçası vardır ki, o iyi olur ise, beden de iyi olur. Eğer o fenâlaşır ise, beden de fenâlaşır. Dikkat ediniz o parça kalptir”¹⁴⁷ buyurmuşlardır.¹⁴⁸ Manevî ilmin ve ilhâmın insan vücudundaki yeri kalptir. Mutasavvıfların bu kalpten maksatları, bütün azaları sevk ve idare eden ve bütün azaların kendisine itaat ve hizmet ettiği latif ve nurânî kalptir.¹⁴⁹

Tasavvuf anlayışında nefis, ilâhî bir özden yaratılmış, iyilik ve kötülüğün kaynağı olup,¹⁵⁰ hayra ve şerre sevk eden güdüdür.¹⁵¹ Bundan dolayı dinî ve tasavvufî eğitim, aklın değil nefsin eğitimidir.¹⁵² Nefis, dörde ayrılır: 1. Nefs-i tabîî 2. Nefs-i nebatî. 3. Nefs-i hayvanî 4. Nefs-i insanî.¹⁵³

Mutasavvıflara göre nefis insanın putudur; “Hevasını (nefsani arzularını) ilah edinen kişiyi görmedin mi?” (Casiye, 45/23) ayetinde bu husus ifade edilmiştir. Hakk’a ermek için nefis putunu kırmak gerekir. “Nefsi hevasından, aşağı arzularından menedenlerin cennete gireceğini haber veren” ayette (Naziât, 79/40) buna işaret edilmiştir. Nefis kendini beğenir, kendine tapar, kendine hayrandır, bencil, şımarık ve kibirlidir. Topraktan yaratıldığından zayıf, çamurdan olması sebebiyle cimri, balçıktan olduğu için şehvetli, pişmiş topraktan olduğu için cahildir. Zaaf, cimrilik, şehvet ve cehalet onun esas özellikleridir.¹⁵⁴ Nefsin tabiatında yırtıcılık, hayvanlık,

¹⁴⁵ Ethem Cebecioğlu, “Nefs”, İslâm Dergisi, (Haziran 1994), sayı, 130, s.54.

¹⁴⁶ M. Sadık Vicdânî, *Tomâr-ı Turuk-u Aliyeden Halvetiyye Sülsilenâmesi*, Evkaf-ı İslamiyye Matbaası, 1338-1341; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.369.

¹⁴⁷ Buhârî, İman, 39; Müslim, Mûsâkât, 107; İbn Mace, Fiten, 14.

¹⁴⁸ Ebû Abdırâhman es-Sülemî, *Sülemî'nin Risaleleri: Tasavvufun Ana İlkeleri*, çev. Süleyman Ateş, Ankara 1981, s.9.

¹⁴⁹ Gazzâlî, Age., III, 13; Dilaver Selvi, *Kur'ân ve Tasavvuf: Tefsirlerin Tasavvufa Bakışı*, Şüle Yayınları, İst., 1997, s.487.

¹⁵⁰ Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar*, İstanbul 1977, IV, 238-239.

¹⁵¹ Abdülvehhab Öztürk, *Ansiklopedik Kur'ân-ı Kerim Sözlüğü*, İstanbul 1995, s.514.

¹⁵² Hançerlioğlu, a.g.e., IV, 238-239.

¹⁵³ Kınalı-zâde Ali Efendi, *Ahlâk-ı Alâî*, Mısır 1248/1832, s.29vd; Muhammed A'la b. Ali et-Tehânevî, *Kitabu Keşşâfî Isulâhâtî'l-Fünûn*, I-II, Tashîh, Muhammed Vecîh-Abdullahak-Gulam Kadir, Kalküta 1862, II, 1397; Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, İstanbul 1995, s.143.

¹⁵⁴ Ebu Talib Mekki, *Kutu'l-Kulub*, Daru Sadır, Beyrut 1995, I, 183; Uludağ, agm., XXXII, 528.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

vahşilik, şeytanlık ve tanrılık vardır. Nefisteki düşmanlığın kaynağı, yırtıcılık, oburluk ve hırsın kaynağı, hayvanlık, hilekarlığın ve kurnazlığın kaynağı, şeytanlık, büyülenme ve her şeye tek başına hükmetme arzusunun kaynağı, tanrılıktır. Bu dört nitelik sırasıyla köpeğe, domuza, şeytana ve bilge kişiye tekabül eder. Nefis içinde bunların tamamını barındırır.¹⁵⁵

Gümüştanevi'ye göre nefsin dört ana merkezi vardır: Nefsin arzusuna uymada şehvetperestlik/shhevete tapma, ibadetlerde riya, kibir ve ucup gibi nefsanilik, rahatlık isteme ve tembellikten hoşlanma, farz olan ibadetleri ifa etmede bezginlik göstermek.¹⁵⁶

Zünnûn Mısırî'ye ârifin sıfatı nedir? diye sorulduğunda şöyle cevap verir: “Ârif, ilimsiz, gözsüz, habersiz, müşahedesiz, sıfatsız ve perdesiz olarak görür. Onların dolaşmaları Hakk'ın dolaştırmasıyla. Onların sözü Hakk'ın sözü olup onların dilleriyle ifade edilmektedir. Onların bakışı Hakk'ın bakışı olup, onların gözleriyle icra edilmektedir. “Bir kulumu sevince ben, onun işiten kulağı, gören gözü, konuşan dili ve tutan eli olurum”¹⁵⁷ hadîs-i kutsîsi âriflerin sıfatlarını izah eder.¹⁵⁸ Bu sebeple âriflerin ahlaki Hakk'ın ahlakıdır. Bütün halkı kendi çocukları olarak görürler; nefis ve şeytanın girdabına düşenleri de düşmanların eline düşmüş evlatları şeklinde telakki ederler. Dolayısıyla ârifler, âsîleri şeytanın, nefsin ve hevânın elinden kurtarmaya çalışırlar.¹⁵⁹

Nefsi emmârenin özelliklerinden olan, şehvet, ihtiras, aldatma, hile, hırs, kin, nefret ve öfke, sahibi için aldatıcı bir dünyadır. Oysa sayılan bu sıfatlar, insanoğlunu kemale götüren yolun ilk basamağı olan nefis-i emmârede yanlışla doğrunun, iyi ile kötünün bilincini oluşturur. Allah'ın rızâsına yönelen şuur, nefsinin bütün girintileri ve çıkıntıları ile yüzleşmeye, ebediyete set çekenleri ayıklayıp eğitmeye hazırdır. Güç kaynağı olarak nihâi noktaya kendisini koyan insanla, fânîliğinin idrakinde olan insanın farkı budur. Halbuki kulluğunun şuurunda olan insan, yeteneğini Allah'ın kendisine ihsân ettiğini ve ancak onun iznine tabi olduğunu bilir. Yöneliş, Yaratıcı'nın rızâsına doğrudur. Bütün yaratılmışlar birbirlerine emanettir. İlâhî aşkın ışığını yansıtan en azîz emanet ise, bizzat insanın kendisidir.¹⁶⁰

¹⁵⁵ Mekki, *Kutu'l-Kulub*, I, 183; Ebû Hâmid Muhammed Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, I-V, Beyrut, ts., III, 10; Uludağ, agm., XXXII, 528.

¹⁵⁶ Gümüştanevi, *Camiu'l-Usul*, s.160.

¹⁵⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, I-VI, 5. bs., Dâru İbni Kesîr, Dîmeşk, 1414, Rikak, 38; Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *Sünen*, Daru İhyâi't-Turâsil Arabî, I-II, Basım yeri yok, 1395, Fiten,16.

¹⁵⁸ Feridüddîn Attar, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, çev., Süleyman Uludağ, İlim ve Kültür Yayınları, Bursa, 1984, s.190; Krş: Annemarie Schimmel, *Tasavvufun Boyutları*, çev., Yaşar Keçeci, Kırkambar Yay., İst., 2000, s.55.

¹⁵⁹ Dilaver Güner, *Abdülkâdir Geylânî Hayatı Eserleri Görüşleri*, İnsan Yay., İst., 1999, s.293, (Abdülkâdir Geylânî, *el-Fethu'r-Rabbânî ve'l-Feyzu'r-Rahmânî*, Beyrut, ts, s.228'den naklen.)

¹⁶⁰ Belkıs İbrahimhakkioğlu, “Kadın ve Aşk,” *Türk Edebiyatı*, Sayı. 311, yıl.27, s.32-33, ss.32-33.

Mutasavvıflar, nefsi ve mertebelerini şu şekilde tanımlamaktadır: Nefis lafzı bazen hem rûh hem de vücûdun tamamına şamil olur ki, o zaman nefis, insan demektir. Bazen de sadece rûh-i manevî mânasına kullanılır. Fakat ekseriyetle, nefis denince şehvî duygular, bedenî ve zihnî arzular kastedilir. Zihin, bir takım duyu organları vasıtasıyla onları meydana getirip, kötü işler yaptırır. İnsanın manevî yönüne taalluk eden nefis ise, çok defa bir mertebeden diğer bir mertebeye intikal eder. Bunun en süflî derecesi nefis-i emmâredir ki, sahibini, harama, kötülöklere sevk eder. Yûsuf Suresinde bu nefsin yaptığı korkunç tahrip ve tesirler Yûsuf (a.s) tarafından mütevazî bir surette beyan olunur.¹⁶¹Sufiler alışılâ gelen bir tasnifle nefis mertebelerini yedi kısma ayırırlar:

Nefs-i emmâre: Emir ve yasaklara aldırmayan, bedenî hazlara meyilli, lezzet ve şehveti emreden, kalbi süflî yöne çeken kuvvet anlamındadır.¹⁶² Emmâre nefsin sindiği bünye robot gibidir. İrade, muhakeme ve şuur felce uğramıştır.¹⁶³ Mahsulü, hınç, kin, küçümseme, saldırma ve zulüm olan nefis-i emmârenin lügatinde gözyaşı yoktur.¹⁶⁴ Nefs-i emmârenin makamı dünyadır ve dünyadaki haller ise vefasızdır. Nefsin efendileri, rûh ve akıl, hemşehrileri, gördüğü haller ve keyfiyetlerdir. Binaenaleyh nefis dünya hallerini, rûh ve aklın ikaz ve tembihlerini sair insanlarda görüp hissettiği müessir hususları kendi mürşîdine beyan etmeli ve içerisinde olanı tamamen açıklamalıdır.¹⁶⁵ Bu nefis, bedeni ve hayvani arzuları kamçılâyan, zevk ve şehvet peşinde koşturan, insana kötülük yapmasını emreden ve adeta zorlayan nefistir. Bütün kötülük ve çirkinliklerin kaynağıdır.¹⁶⁶ Bu nefsin rengi mavidir ve ıslahı için yüz bin kere “La ilahe illallah” zikri tekrarlanmalıdır.¹⁶⁷

Nefis daima fânî lezzetlerin artmasını arzu eder. Bu emeline tabî olan insanı lezzet ve ebedî saadetten mahrum eder.¹⁶⁸ Nefs-i emmâre, sūrî lezzetlerin tâlibi olduğundan dost gibi görünür ise de, insanı büyük vartalara düşürür.¹⁶⁹Nefs-i emmârenin hevâsı ve bedenî istekleri insanın selâmetini mahv eder ve biçâre insanı ömür boyu meyvus ve nasipsiz eder.¹⁷⁰

¹⁶¹ İmam Bûsîrî, *Kaside-i Bürde*, Tercüme ve Şerheden: Âbidin Paşa, *Tercüme ve Şerh-i Kaside-i Bürde*, sad. Ömer Faruk Harman, İstanbul 1977, s.26.

¹⁶² Seyyid Şerîf Cürçânî, *Kitabü't-Târifât*, Basım yeri ve tarihi yok, s.243; Kadri, a.g.e., IV, 532.

¹⁶³ Yaşar Nuri Öztürk, “Tasavvuf Bâtınî Kuvvetler II”, *Hareket*, Cilt: 8, Sayı: 87, (Mart 1973), s.37, ss.33-40.

¹⁶⁴ Öztürk, a.g.m., s.37.

¹⁶⁵ Âbidin Paşa, *Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf*, I-VI, İstanbul 1324/1906, I, 117.

¹⁶⁶ Gümüşhanevî, *Camiu'l-Usul: Veliler ve Tarikatlarda Usul*, çev., Rahmi Serin, Pamuk Yayınları, İstanbul, 1979, s.369.

¹⁶⁷ Gümüşhanevî, *Camiu'l-Usul*, s.428.

¹⁶⁸ Âbidin Paşa, *Şerh-i Mesnevî.*, a.g.e., V, 3.

¹⁶⁹ a.g.e., I, 209.

¹⁷⁰ a.g.e., III, 210.

Binaenaleyh dünyevî lezzetler daima noksan ve akıbetleri ise, ıstırap ve hüsrandır.¹⁷¹

“*Kasîde-i Bürde*”nin 21. beytinde şöyle denir: “Nefs-i emmâre insana nice öldürücü lezzetleri güzel göstermiştir. Çünkü zehir altın tas içinde sunulur.” Nefs-i emmâre hilekâr ve gaddar olduğundan insanı helake ve eleme götüren en kötü nesnelere bile zahirî bir takım lezzetlerle süsler, böylece kendine tabi olanları zehirleyip mahveder. Eğer nefis-i emmârenin müşahhas misalini görmek istersen hilekâr ve gaddarlara bak. Onlar zulmettikçe kinleri daha da artar ve ortalığı karıştırırlar. Yine onlar zehiri en leziz yemekler içine katarak insanı, manen ve maddeten zehirleyip yok ederler.¹⁷² Nefsin çok halleri bulunur ki, başlangıçta latif görünür ancak hakikatte o zahirî letafette, insanı öldürücü tesiri olan zehirler saklıdır. Akıllı insan suretlere değil hakikatlere bakar ve bir insân-ı kâmilî önder edinerek, Allah Teâlâ'nın izni ile hatalardan emin ve her halde mutmain olur.¹⁷³

“Muhakkak cehennem onların hepsine vaat olunan yerdir. Cehennemin yedi kapısı vardır; onlardan her kapı için birer grup ayrılmıştır.” (Hicr, 15/43-44) Sufiler bu âyet-i kerîmeden ilham alarak nefis-i emmârenin sıfatlarını cehennemin kapılarına teşbih etmiştir: Nefs-i emmâre cehenneme benzetilebilir. Zira manen ve maddeten nefsin kapıları çok ve ateşi ise, gâyet müessirdir. Meselâ nefis-i emmâreye ait kapılardan biri gayr-i meşru olan şehvettir ki, erkek ve kadının namusunu ebediyen yok ederek kalplerini mahzun ve nice veled-i zinâyî meydana getirip itibar ve terbiyeden mahrum bırakır. İrtikap kapısıdır ki, bunca çaresizi rabbânî ihşân olan adaletten ve meşru haklarından mahrum eder. Şan ve şöhret kazanmak fikriyle, bir iktidar sahibinin hırısıdır ki, çok defalar meşru sebep olmaksızın beldeleri tahrip, kan dökme, kullara taarruz ve toplumu çeşitli zulümlere giriftar eder. Gammazlıktır, gammaz ihtilaf ve nizalardan lezzet almak gibi şeytanî bir arzu ile hatır ve hayâle gelmeyen nifak ve fesadı icra eder ve bu hareketini de sanat ve zeka addeder. Hasettir ki, hasetçi olan insan kendisinden başka kimseyi daha iyi görmemek için gizli ve açık insanlara zarar vermeğe devam eder ve bu sebeple hem kendini hem de haset ettiği kişiyi nasipsiz bırakır. Bir diğer kapısı kendine ait olmayan şeylere nail olmak üzere hırsızlıktır ki, hırsız şunu bunu bütün varlığından mahrum ve kendini çeşitli musibetlere giriftar ederek kendisini ayıplamış ve bedbaht olmuş olur. Bunun gibi nefis-i emmârenin nice mefsedet kapıları vardır. Bu fenâlıklara en müessir çare şeriat-ı garrâyâ tevessül ve dünyanın fânî mallarından uzaklaşmak ve her zaman, yapılacak işlerin neticelerini düşünmektir.¹⁷⁴ Nefs-i emmârenin, cehennemin cüzünden olması sebebiyle, iştah ve emel ateşi fânî ve sûrî nimetler ile sönmez. Cehenneme ne kadar gıda gelse sükun bulup kanaat

¹⁷¹ a.g.e., I, 62.

¹⁷² İmam Bûsîrî, a.g.e., s.30; a.g.e., sad. Harman, s.32-33.

¹⁷³ Âbidin Paşa, *Şerh-i Mesnevî.*, I, 131.

¹⁷⁴ Âbidin Paşa, *Şerh-i Mesnevî.*, II, 22-23.

etmez. Ancak fermân-ı ilâhî hararetini teskin eder. Nefs-i emmâre de bunun gibidir. Ne kadar şeylere malik olsa yine emel ve iştah ateşi sönmez. Belki malik olunca harareti o nispette ziyadeleşir.¹⁷⁵ Nefs-i emmârenin ateşi ancak Hudâ'nın hususî merhameti ve ölüm ile teskin olur.¹⁷⁶

Sufiler, nefis ve şeytanın insanı aldatmada kullanmış oldukları taktikleri şu şekilde ifade eder: Nefs-i emmâre iki cihetten zararlı olup, sahibini mahv ve perişan eder. Bir taraftan yırtıcı hayvanlar gibi her şeyi yiyip yutmak, zararlı arzularıyla ateşini daha da arttırmak için daima kötülüğe doğru kıvılcım saçarak koşar. Diğer taraftan lanetlenmiş şeytanın teşviki ile görünüşte çekiciliği olmayan zâlimane hareketlere bile koşarak gider. Nefis, delice zulmeder. Şeytan ise, kurnaz bir hilekâr gibidir. Nefsin tesirleri beden ve akla, şeytanın aldatmaları ise, kalp ve mânaya aittir. Cenâb-ı Hak'ın şu fermanına kulak verilmelidir: “*Ey âdemoğlu, size şeytana kul olmayınız diye emretmedim mi? O size apaçık düşmandır.*” (Yâsîn, 36/59.)¹⁷⁷

Nefs-i levvâme: Gaflet uykusundan kalbin nuru ile aydınlandığı nisbette nurlanan,¹⁷⁸ Allah Teâlâ'nın emirlerine bazen uyan bazen uymayan, işlediği günahlar sebebiyle üzümlüp, kendini kınayan ve azarlayan nefistir.¹⁷⁹ Bu nefse sahip olan kişi hak yola girmiştir. Fakat beşeriyet icabı bazen hata işleyince kendi nefisini kınar, tenkit eder. Nefsin bu derecesi muteberdir. Hatta Cenâb-ı Hak bu nefis üzerine Kur'ân-ı Kerîm'de yemin etmiştir. “*Kendini levmeden nefsi şahit tutarım.*” (Kıyâmet, 75/2.)¹⁸⁰ Bu nefis, yaptığı kötülüklerden dolayı kendisini cezalandıran/kınayan, gafletten uyanan, yaptığı kötülüklerin farkına varan ve kalpten gelen nurlarla aydınlanan nefistir. Bu nefsin sahibi, ilahi nurlar ile şeytani duygular arasında kalır. Bir yandan istek ve arzularına kapılıp şeytana uyar ve kötülük yapar. Diğer yandan yaptığı kötülükten dolayı pişman olur ve Yüce Allah'tan günahının affedilmesi için yakarıшта bulunur.¹⁸¹ Bu nefsin rengi sarıdır. Bu nefsin daha iyi bir duruma gelebilmesi için yüz bin kere “Allah” (c.c) isminin zikredilmesi gerekir.¹⁸²

Nefs-i mülhime: Hayır ve şerri idrak edebilme melekesine sahip olan ve şehvî arzularına karşı direnen, sabır, tahammül ve benzeri yüce sıfatların yanı sıra sahibi keşif ve ilhama mazhar olmaya başlayan nefistir.¹⁸³ Bu nefsin rengi kırmızıdır. Bu nefis için de doksan bin kere “Hu” zikr-i celilinin okunması gerekir.¹⁸⁴

¹⁷⁵ a.g.e., II, 288.

¹⁷⁶ a.g.e., II, 290.

¹⁷⁷ İmam Bûsîrî, a.g.e., s.32-33; a.g.e., sad. Harman, s.34-35.

¹⁷⁸ Cürçânî, a.g.e., s.243.

¹⁷⁹ Cürçânî, a.g.e., s.243; Abdürrezzâk b. Ahmed Kâşânî, *Mu'cemu Istulâhâtî's-Süfyye*, Kahire 1992, s.115; Abdülmü'min el-Hafenî, *Mu'cemu Mustalâhâtî's-Süfyye*, Beyrut 1987, s.257.

¹⁸⁰ İmam Bûsîrî, a.g.e., s.25; a.g.e., sad. Harman, s.26-27.

¹⁸¹ Gümüşhanevî, *Camiu'l-Usul*, s.369.

¹⁸² Gümüşhanevî, *Camiu'l-Usul*, s.428.

¹⁸³ el-Hafenî, a.g.e., s.257; İmam Bûsîrî, a.g.e., s.25; a.g.e., sad. Harman, s.27.

¹⁸⁴ Gümüşhanevî, *Camiu'l-Usul*, s.428.

Nefs-i mutmainne: Kalp nuru ile nurlanması tamamlanmış,¹⁸⁵ kötü huyları tamamen terk edip, güzel ahlâk ile muttasıf, ahiret ve rûhaniyetten asla şüphesi olmayan bu nefis sahibi tam bir kalp huzuruyla mesut olur.¹⁸⁶ Bu nefis sahipleri, gafletten azat olmuş, âlim, âmil ve fâzıl insanlardır.¹⁸⁷ Nefis, mutmainne makamına ulaştınca akıl ve rûha tamamen boyun eğer ve bencillik şaibesinden kurtulmuş olur.¹⁸⁸ Kâmil akıl, nefsin, nefis-i mutmainne olduğunu görünce arzusu hilafına iş görmeyip ona mutabık surette icraatta bulunur. Zira biliriz ki, nefis-i mutmainnenin emelleri rızâ-yı Hakk'a uygun ve saadet-i ebediyeyi elde etmeye yöneliktir.¹⁸⁹ Arınan ve huzura kavuşan bu nefis, kötülük ve çirkinliklerden uzaklaşmış ve ilahi huzura yücelmiştir. Kalpten gelen ilahi nurlar bu nefsi ıslah etmiş ve güzel ahlaklarla süslemiştir. Bu nefse sahip olanlar, aşağılık şeylerle meşgul olmazlar. Onların gayeleri din ve dünya işlerini düzeltmektir. Halk içinde olsalar bile onların kalpleri daima Hakla beraberdir.¹⁹⁰ Bu nefsin rengi beyazdır. Bu nefis için de yetmiş bin kere "Hayy" zikir-i celilinin okunması gerekir.¹⁹¹

Nefs-i râziye: Rızâ ve hoşnut olan nefis demektir.¹⁹² Bu makamda sâlikte beşerî sıfatlar yok olup, bekâ'ya istidat kazanmaya başlar,¹⁹³ güzel ahlâk ve hakkıyla ibâdet etmekle beraber Cenâb-ı Hakk'ın bütün emir ve tecellilerinden razı olur. Nefsin mutmainne ve râziye olduğunu akıl görünce riyâzât ve sair cihetler ile nefse ettiği cefaları unutturmak üzere, pişmanlığını izhar eder. Bilir ki, nefis, mutmainne ve râziye olduktan sonra bî-iznillah-i Teâlâ bir daha doğru olmayan yola geri dönmez.¹⁹⁴ Bu nefsin rengi yeşildir. Bu nefis için de doksan bin kere "Kayyum" zikir-i celilinin okunması gerekir.¹⁹⁵

Nefs-i marziyye: Kendisinden razı ve hoşnut olunan nefis anlamına gelir.¹⁹⁶ Bu mertebede sâlik Allah'tan razı olduğu gibi Allah da ondan razıdır. Bu makamda efâl, esmâ ve Hakk'a ait tecellilere nail olunur.¹⁹⁷ Bu nefsin rengi siyahtır. Bu nefis için de yetmiş beş bin kere "Rahman" zikir-i celilinin okunması gerekir.¹⁹⁸

Nefs-i kâmile: Bu mertebede sâlik, olgunluk özelliklerini elde etmiş, irşâd makamına yükselmiş, adeta cisimleşmiş bir melek halini almıştır. Bu

¹⁸⁵ Cürcânî, a.g.e., s.243.

¹⁸⁶ İmam Bûsîrî, a.g.e., s.24-25; a.g.e., sad. Harman, s.27.

¹⁸⁷ Safer Baba, a.g.e., s.215.

¹⁸⁸ Âbidin Paşa, *Şerh-i Mesnevî.*, IV, 157.

¹⁸⁹ a.g.e., V, 13.

¹⁹⁰ Gümüşhanevi, *Camiu'l-Usul*, s.369.

¹⁹¹ Gümüşhanevi, *Camiu'l-Usul*, s.428.

¹⁹² Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara 1997, s.549.

¹⁹³ Türer, *Tasavvuf Tarihi*, s.138.

¹⁹⁴ Âbidin Paşa, *Şerh-i Mesnevî.*, IV, 171.

¹⁹⁵ Gümüşhanevi, *Camiu'l-Usul*, s.428.

¹⁹⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s.547.

¹⁹⁷ Türer, *Tasavvuf Tarihi*, s.138.

¹⁹⁸ Gümüşhanevi, *Camiu'l-Usul*, s.428.

nefse, nefis-i kudsiyye, nefis-i sâfiyye, nefis-i sâliha ve nefis-i zekiyye de denilir.¹⁹⁹ Cenâb-ı Hak ile bu nefis-i sâliha arasında derin bir takım sırlar bulunmaktadır.²⁰⁰ Bu nefsin belli bir rengi yoktur. Diğer altı rengin bütününi kendisinde dalgalar halinde bulundurur. Bu nefis için de yüz bin kere “Rahim” zikr-i celilinin okunması gerekir. Bu nefis herkes için iyilik ister, kafire iman, günahkara tevbe arzular. Bu nefse sahip olan kimse artık halkı irşad etme görevini üstlenecektir. Bu dereceye erişen kimsenin nefsi artık ruhunun emrine verilmiştir.²⁰¹

Gümüşhanevî *Kitabü'l-Arifin* isimli eserinde şöyle der: “La ilahe illallah Muhammedü'r-Resulullah” diyen kişinin bu sözünden arş-ı ala sallanır” hadisinden hareketle, Cenab-ı Hakk'a, esma-i hüsnasından herhangi bir isimle dua etmenin kendine has “girilebilecek bir kapısı, aşağı inilebilecek bir merdiveni, yükselebileceği bir ruhaniyeti ve davetin kendisinde durup, icabetin de kendisinden çıkacağı bir nihayeti vardır.”²⁰²

Nefse karşı cihad etmek istediğinde onun her kıpırdığına ilim ile karşı çıkıver. Ona her hatasında Allah Teala'nın korkusunu hatırlatarak onu korkutuver. Her yerde onu kudret-i İlahi hisarına al ve oraya hapsed. Seni her aldatışında onu Alemlerin Rabbine şikayet et. Çünkü nefse O'ndan başkasının gücü yetmez. Ebu Hasan Şazeli buyururlar ki: Nefsin başı onun sonu gelmeyen istekleridir. Nefsaniyetin hakim olduğu akıl ve ilim onun elleri, kendine göre tedbiri ve seçmesi de onun ayaklarıdır. Nefis ilim ve marifete, kitap ve sünnete gereği gibi uymakla ıslah edilir. Şüphesiz ki, Allah Teala'nın rızasına azami derecede yaklaşabilmek için nefis ve arzularından uzaklaşmak, ondan devamlı surette kurtulmanın mücadelesini vermekle mümkündür. İnsanların en fenası, nefislerinin her arzusuna, diğer insanları hizmet ettirendir. Halbuki bu gibi insanlar, başkalarının arzularından bir kısmını bile yerine getirmezler. Öyle ise sen nefsini başkalarından faydalanmaya değil, başkalarına hizmet etmeye zorlamalısın. Nefsinin başkalarından hizmet beklemesine müsaade etme ve ona daima hoşuna gitmeyen şeyleri teklif et.²⁰³

Ebu Hasan Şazeli buyururlar ki: nefsin en çok hoşuna gitmeyen şey ibadet, zikir ve Kur'an-ı Kerim okumaktır. Nefis ancak bunlarla zayıflatılır ve emir altına girecek hale getirilir. Kalbin huzuru nefsin bunlarla susturulmasına bağlıdır. Allah Teala'nın rızası esas alınmak kaydıyla, huzur ile yapılan ibadet, manasında eriyerek icra edilen zikir, harflerin hakkını vererek okunan Kur'an nefsi kahredecek şeylerin başında gelir. Nefis ve şeytanın arzu ve isteklerinden vazgeç, keyfine göre hareket etmeyi bırak. Eğer bunları yaparsan salih kullardan olursun. Tehlikeli bulduğun şeylerden

¹⁹⁹ Türer, a.g.e., s.138; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s.547.

²⁰⁰ İmam Bûsîrî, a.g.e., s.25; a.g.e., sad. Harman, s.27.

²⁰¹ Gümüşhanevî, *Camii'l-Usul*, s.428.

²⁰² Gümüşhanevî, *Kitabü'l-Arifin, Mecmuatü'l-Ahzab*'ın II. Cildinin kenarında İstanbul 1298, II, 550vd.

²⁰³ Gümüşhanevî, *Camii'l-Usul*, s.160-161.

herhangi birini yapmaz, hatta düşünmez ve gönül aleminde daima Allah Teala'nın korkusunu içinden çıkarmazsan sadıklardan olursun. Sakınmak istediğin nefsaniliklerden muhit, arkadaş ve iş dolayısıyla kendini kurtaramazsan derhal o yerden ayrıl, o arkadaşı terk et ve o işi bırak. O zaman muhacirlerden olursun. Eğer herhangi bir sebeple nefse mağlup olmuşsan, Rabbine (c.c) tevbe ve istiğfar et, O'na sığın ve O'ndan yardım dile. O zaman gerçek müminlerden olursun. Gusül, abdest, namaz, oruç, sabır, Kur'an okuma ve zikir gibi sair kulluğun icabı olan şeylere dikkat ve devam edersen, nefis yolu ile gelecek her türlü fenalıklardan kurtulursun. Bütün bunları ifa etmekle beraber, yine de nefsinin arzularına boyun eğersen, iman kalesinde saklanıp korunmaya çalışmaktan başka çare yoktur. İman kalesi içinde de nefsin afetleri yakını bırakmazsa tevhid, iman, muhabbetullah ve marifetullah ile hemhal olmaya çalışmalısın.²⁰⁴ Üç türlü nefis vardır: Hür olduğu için satılması mümkün olmayan nefis, Peygamberlerin nefisleridir. Köle olduğu için satılık olan nefis, müminlerin nefisleridir. Keyfiliginden dolayı satılamayan nefis ise, kafirlerin nefisleridir.²⁰⁵

Hasan Şazeli der ki, Fakirlik, su-i zan ve müminlerin saygısını yitirme korkularından dolayı nefsin arzularından men eden kimse nefsinin mağlubu olan kimsedir. İnsanların en merhametlisi, kendi nefislerine merhameti olmayanlara karşı merhamet edendir. Nefsin tuzaklarından kurtulmanın çaresi şunlardır: Nefsani meseleleri kalpten çıkarıp, işini Allah Teala'ya bırakmak ve nefsin arzuları ile ilgilenmemek, Rabbine (c.c) hakkıyla teslim olup, nefsin arzularına ait şeyler için İlahi takdiri zorlamamak, bütün azaları Allah Teala'nın emirlerine uymamaktan sakındırmak ve O'nun emri istikametinde hizmet ettirmek.²⁰⁶

Muttaki olabilmek için, dünyanın zararlı ve geçici zevklerinden yüz çevirmek gerekir. Nefsi kendisine ihanet etmiş insanlardan başkası, dünyanın geçici zevklerinden yüz çeviremez. Nefis ancak kendisini hakkıyla tanıyan kimseye ihanet eder. Nefsin nefsanî hakikatini ancak Allah Teala'yı bilenler bilir. O'nu tanıyanlar ise onu hakkıyla sevenlerdir. Rabbini (c.c) seven kimseler, O'nun her türlü fenalıklardan arıttığı, yücelttiği ve nefsi ile hevasını kendisine perdelediği insanlardır.²⁰⁷

Gümüşhanevi şöyle demektedir: Ey Salık, eğer nefsin sultanından kurtulmak istiyorsan şu dua ve zikre devam et: Ya Allah, Ya Kadir, Ya Mürid, Ya Aziz, Ya Hakim, Ya Hamid, Ya Rabb, Ya Melik, Ya Mevcud, Ya Hadi, Ya Münim, Ledün ilminden bana da rahmet ve merhametini ikram eyle. Muhakkak ki sen lütfu en çok olansın. Allahım! Kullarına Yüce İslam dininin nimetini ikram eyle. Onları sırat-ı müstakime/Kur'an yoluna hidayet

²⁰⁴ Gümüşhanevi, *Camii'l-Usul*, s.161-162.

²⁰⁵ Gümüşhanevi, *Camii'l-Usul*, s.161.

²⁰⁶ Gümüşhanevi, *Camii'l-Usul*, s.163.

²⁰⁷ Gümüşhanevi, *Camii'l-Usul*, s.170-171.

buyur. Allahım! En büyük ism-i şerifin olan Allah ismin hürmetine duamızı kabul eyle.²⁰⁸

Gümüşhanevi, nefsin arzularından birisine dikkat çekerek bazı ariflerin şöyle dediğini nakleder: İnsanların çoğunun Allah Teala'dan uzak bulunuşlarının asıl sebebi, bu kimselerin her şeye bahane bulan bir yapıya sahip olmaları ve her yerde kendilerinden bahsedilmesini istemeleridir. Burada insanların çoğu diye bahsedilenler, şehvet taşkınlıklarını sevgi sanan ve bencilliğin de dindarlık olduğuna inanan kimselerdir.²⁰⁹

Şeriat, Allah Teala'ya ibadet ve taatte bulunmak; tarikat onun huzurundan ayrılmamak; hakikat da onun tecellilerine mazhar olmaktır. Halvet, halktan uzaklaşıp Hakka yaklaşmaktır. Halvet, nefsin kalbe, kalbin ruha, ruhun sırta ve sırrın ise Cenab-ı Hakk'a yolculuğu olarak tarif edilmiştir.²¹⁰

Gümüşhanevi, gerçek tarikatlarda umumi esaslar başlığı altında nefis ile alakalı olarak şöyle der: Hatadan salim olmak, heva ve hevesten sıyrılıp çıkmak için her şeyde nefsini horlamak ve nefsinin bencilliğini kırmak gerekir.²¹¹ Dört asıl edep vardır ki, mürid bu hasletlerden mahrum olursa onu insan değil taş ve toprak kabul ediniz: Küçüklere şefkat ve merhamet sahibi değilse, büyüklere saygısız davranıyor ise, kendi öz canına acımıyor ise ve nefsini, her istediğini yapacak şekilde serbest bırakıyorsa.²¹² Gümüşhanevî, hâkimin adâlete aykırı hüküm vererek haksızlık yapması, Kur'an ve sünnette yer alan ilâhî hükümler yerine, nefsinin hevâ ve hevesine göre hükmetmesini²¹³ büyük günahlar arasında zikreder.

Nefis vasıtası ile kalbe gelen duygu ve düşünceler, saliki zevk ve sefahate, yalan ve hileye, şehvet ve kötü ahlaka davet eder. Kibirli olmak, asabi bir mizaca sahip olmak, lüzumsuz olarak acelecilik yapmak, haram yemekten hoşlanmak, kötü insanlarla oturup kalkmaktan zevk almak, kavgacı olmak, çok konuşmayı alışkanlık haline getirmek gibi haller nefis yolu ile gelen duygu ve düşüncelerin tezahürleridir.²¹⁴

Şazeli (k.s) şöyle der: İnsanların en azgını, Mevla'nın takdirine itiraz ederek kafa tutan, dünya işleri ile ilgili tedbirlerinde doğru ve faydalıyı örnek almayı kendi kafasına göre ters istikamete giden, nereden gelip nereye gittiğini unutan, nefsinin bütün arzularını yerine getirmeye devam ettiği halde ahiret için çalışır görünen kimsedir.²¹⁵

²⁰⁸ Gümüşhanevi, *Camiu'l-Usul*, s.171.

²⁰⁹ Gümüşhanevi, *Ruhu'l-Arifin: Vuslat Ehli ve İlahi Aşk*, çev., Rahmi Serin, Pamuk Yayınları, İstanbul 1978, s.112.

²¹⁰ İbnü'l-Arabi, *Şeriat Tarikat Hakikat ve Marifet*, çev, Rahmi Serin, Gümüşhanevi, *Ruhu'l-Arifin İçinde*, s.182.

²¹¹ Gümüşhanevi, *Camiu'l-Usul*, s.87.

²¹² Gümüşhanevi, *Camiu'l-Usul*, s.92.

²¹³ Gümüşhanevi, *Camiu'l-Usul*, s.53.

²¹⁴ Gümüşhanevi, *Camiu'l-Usul*, s.142, 144.

²¹⁵ Gümüşhanevi, *Camiu'l-Usul*, s.249.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Gümüşhanevi, *Camiu'l-Usul* isimli eserinde Bayezid-i Bistami'nin şöyle dediğini aktarır: Bir müridin Allah Teala'ya varma yolu kendi nefisinden geçer. Müridin tarikat yolculuğu nefisini yenmesiyle sona erer. Nefisini yenme zaferlerin en büyüğüdür. Nefislerinizin arzularına karşı çıkın ki, gayenize ulaşabilirsiniz.²¹⁶

Sufiler, zahirî muharebe ile nefisle mücâdelenin mukayesesini de yapmaktadır: Zâhirî muharebe sûretâ şiddetli görünür. Hakikatte nefis ve şeytan ile muharebe bundan daha şiddetlidir. Çünkü nefis-i emmâre ve şeytan görünmez ki, üzerine hücum olunsun. Maddeten cesur olan adam, nefis ve şeytanın beşer kalplerine atmakta olduğu arzu, emel, kibir, gurur, şehvet, haset, korku, telaş, kalp zafiyeti, tereddüt, inkâr, gazap, hiddet, intikam meyli, makam sevgisi, servet arzusu ve bunun gibi nice musibet oklarına hedef olur. Maddiyât göze görüldüğünden insanlara büyük görünür. Hakikatte en büyük, en ehemmiyetli makulât maneviyâttır. Zahir gözü ile görülen zahirî muharebe en küçük, bâtinî cihad ise, en büyüktür.²¹⁷ Gerçekte de, tarihte zahirî muharebelerin bir başlangıç bir de bitiş tarihleri bulunmaktadır. Ancak, nefis ile mücâhede şahsın dinî emirlerden sorumlu olduğu yaştan başlamakta ölüm anına kadar devam etmektedir. Nefisle yapılan mücâhedenin bu derece önemli olması belki de, süresinin bir ömür boyu devam etmesi, zaman ve mekânı olmaksızın her zaman ve her yerde sürdürülmesinden kaynaklanmaktadır. Şu hadîs-i şerifte de bu hususa işaret edilmiştir: “*Gerçek mücâhid, nefsiyle mücâhede edendir.*”²¹⁸

Sûfilerde hürriyet, dünyanın köleliğinden kurtulmak ve başkaları ile olan bütün ilgileri kesmektir. Hürriyet birkaç mertebedir: Avâm'ın hürriyeti, şehvetlerin boyunduruğundan kurtulmaktır. Havâssın hürriyeti, kendi irâdesini Allah Teâlâ'nın irâdesinde yok etmeleri sebebiyle isteklerinin köleliğinden kurtulmalarıdır. Havâssü'l-havâssın hürriyeti ise, nurların nurunun tecellisi içerisinde yok olduklarından rûsûm ve âsârın köleliğinden kurtulmalarıdır.²¹⁹

Nefse hükmetmesini bilen cihana hâkim olacaktır. Nefsine hükmetmek, ihtirasını ve sevgisini rûhunun mihveri yapmaktır. Küçük menfaatlerini, huzur ve saadetini, korkusunu, ümidini, gurur ve kibrini ayaklar altına almaktır. Nefsine hükmeden, maddeye ve cemiyete köle olmaktan kurtulacak, düşkünlük bentlerini yıkan bir rûh, sel olup taşacak, yatağını kendi belirleyecek, akacağı yeri bulacak ve mutlaka zafere ulaşacaktır.²²⁰ Çünkü en büyük esaret, kendi hayvânî ihtiras ve şehvetlerinin kulu ve kölesi olmaktır.²²¹ Nefis, süflî âlemin âşığı, şerrin kaynağı, rûhu Rabbine

²¹⁶ Gümüşhanevi, *Camiu'l-Usul*, s.424.

²¹⁷ Âbidin Paşa, *Şerh-i Mesnevî.*, II, 293.

²¹⁸ Ebûbekr Ahmed b. Huseyn Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, I-IX, Beyrut 1990, VII, 499.

²¹⁹ Cürcânî, a.g.e., s.86.

²²⁰ Hilmi Ziyâ Ülken, *Aşk Ahlâkı*, Ankara 1971, s.69-70.

²²¹ Sâmîha Ayverdi, *Millî Kültür Meseleleri ve Maârif Davamız*, İstanbul 1976, s.337; Nefis ve mertebeleri konusunda daha fazla bilgi için bakınız: Ebu Abdillah Haris b. Esed

ulaşmaktan alıkoyan, hevâ'nın etkisiyle hareket eden negatif bir unsurdur. Nefsin ıslah ve terbiyesi tarikat eğitiminin temelini oluşturmaktadır. Mutasavvıflar, nefse muhalefetin en büyük ibâdet olduğu hususunda hemfikirdirler. Sufiler nefsin mertebelerinin ve her bir mertebede sahip olunan özelliklerin daha kolay anlaşılması için konuyu bir şema ile izah etmeye çalışmışlardır.²²²

Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhânevî hazretleri Mısır'da iken talebesi Hasan Hilmi Efendinin şahsında bütün talebelerine hitâben yazdığı iki sahîfelik mektubunda şöyle buyurmuştur. Hak olan bu yolda gerekli olan esaslar şöyledir:

Tevbe ve inâbe ile bir şeyh-i kâmilden el almak, teslimiyet ve inkiyad. Müridlik ve şeyhliğin şartlarını bilip, itirazı terk ederek, sohbet ve hizmete devam etmek. Havf ve reca arasında doğruluk, ihlas ve tevekkül duygusu ile muahedeye riayet etmek, irade ve maksatta müstakim olmak. Kişiyi boşuna övünmeye sevk eden süs ve debdebeyi terk etmek ve temizliğe dikkat göstermek. Sıhhat ve tefekkür ile vukûf-ı kalbî, zikir-i dâimî ve rabıtaya devam etmek. Nefs ve şehveti kırarak, ahlakı güzelleştirmek, çok ibadet ve taatle Allah'a yaklaşmaya çalışmak. Rahat ve huzur veren şeylerden uzak bulunarak, seyr-ü sülûk ve uzleti ihtiyar etmek. Nefs, şeytan, heva ve

el-Muhasibî, *Âdabu'n-Nufûs*, tah. Abdülkâdir Ahmed Atâ, Beyrut 1988, s.95-102; Mekkî, a.g.e., I, 84vd; İbn Meserre, *el-Müntekâ Muttakîlerin Yolu*, çev. M. Necmettin Bardakçı, İstanbul 1999, s.117-124, 221-229; Ebû Abdîrrahman es-Sülemî, "Uyûbun-Nefsi ve Mudâvâtuhâ: Nefsin Kusurları ve Bunların Tedavisi", çev. Süleyman Ateş, *AÜİFD.*, Cilt: XVI, Ankara 1970, ss.233-238; Abdülkâdir Geylânî, *el-Fethu'r-Rabbânî ve'l-Feyzu'r-Rahmânî*, Mısır 1973, s.138-142; Cürçânî, a.g.e., s.242-244; Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekki'n-Nüfûs*, haz. Abdullah Uçman, İstanbul 1996, s.29vd; İbn Kayyım el-Cevziyye, *Kitabu'r-Rûh*, çev. Şaban Haklı, İstanbul 1993, s.279vd; Niyâzi-i Mısırî, *Mevâidü'l-İrfan*, çev. Süleyman Ateş, İstanbul, ts., s.123; Muhammed Şucâî, *Makâlât-I Ne İdik Ne Olduk Ne Olabiliriz: Nefis Terbiyesinin Tasarım Esasları*, çev. Ali Eren, İstanbul 1999; Kadri, a.g.e., IV, 532-533; Abdülhakim Arvasî, *er-Riyâzu't-Tasavvufiyye*, İstanbul 1341/1922, s.27-29; Erzurûmî. *Marifetnâme*, s.706-757; Mehmed Ali Aynî, "Nefs Kelimesinin Mânaları", *Dârü'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, Yıl: 4, Sayı: 14, (Şubat 1930), ss.48-52; Aynî, *İslâm Tasavvuf Tarihi*, s.117-119; Aydın, *Muhasibî'nin Tasavvuf Felsefesi*, s.79-94; Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-X, İstanbul 1979, I, 583vd, VIII, 5817vd; Michael E. Marmura, "Soul" (Nefis), *The Encyclopedia of Religion*, XIII, pp.460-465; Mehmed Zahid Kotku, *Nefsin Terbiyesi*, İstanbul 1984; eş-Şarkavî, a.g.e., s.271-276; E. E. Calverley, "Nefis", *İslâm Ansiklopedisi*, IX, 178-183; M. Ziyâ Ceran, *İlâhî Yakınlık*, İstanbul 1988, 21-34; Abdurrahman Sâmî, a.g.e., s.39-42, 56; Tayfun Atay, *Batı'da Bir Nakşi Cemaati Şeyh Nazım Kıbrısı Örneği*, İstanbul 1996, s.157-175; Hüseyin Destgayb, *Nefs-i Mutmainne*, çev. Aziz Çınar-Şefik Onar, İstanbul 1998, s.35-46; Ethem Cebecioğlu, "Nefs", *Bizim Dergah*, (Ocak 1993), Yıl: 5, Sayı: 57, ss.40-43; Abdurrahman Dodurgalı, "Nefs ve Eğitimi", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 5, İstanbul 1998, ss.75-82; Safer Baba, a.g.e., s.209-215.

²²² Şema için bakınız: Harîrî-zâde Muhammed Kemaleddîn. *Tibyânu Vesâilî'l-Hakâik fi Beyâni Selâsili't-Tarâik*, I-III, Süleymâniye Ktp., İbrahim Efendi, No: 430-432, I, vr.344b; Vicdanî, *Halvetiyye*, s.35; "Tarikat Dereceleri" başlığı ile Şapolyo, a.g.e., s.175; "Sülûk Cetveli" ismiyle ise, J. Spencer Trimmingham, *The Sûfî Order in Islam*, London 1971, p.152-153; Abdülkâdir Geylânî, *el-Füyûzâtü'r-Rabbânîyye*, s.169-170; Hasan Kâmil Yılmaz, *Azîz Mahmûd Hüdâyî Hayatı Eserleri Tarikatı*, İstanbul 1990, s.148; Türer, *Tasavvuf Tarihi*, s.141.

havatırı yok etmeğe gayret göstermek. Tevazu, şükür ve kanaate sahip olmak. Murâkabe, muhâsebe, muâyene, tefekkür ve basîreti elde etmek.²²³ Kim ki gözünü haramdan sakınır, nefsinı şehvetten korur, bâtımını murâkabe ile ma'mûr hale getirir ve helal rızıkla beslenirse, fîrasetinde yanılmaz. Fakat fîraset, bedende nefsin hakimiyeti ile değil, Cenâb-ı Hakk'ın nuru ile bakabilme hassasını kazanmakla elde edilen bir haslettir.²²⁴

Sufiler nefsi çeşitli istiarelerle anlatmışlar, mesela bazen saldırgan köpeğe, kurnaz tilkiye, pisboğaz domuza, iğrenç fareye, korkunç yılan ve ejderhaya, bazen Firavun ve Nemruda, bazen puta, zindana, cehenneme, bazen hak hukuk bilmeyen hırsıza, bazen cadiya ve bazen de insanı baştan çıkararak kadına benzetmişlerdir. Mutasavvıfların çoğuna göre bir bedende sadece bir tek nefis bulunur. Kötülüğü emretme emmare, kötülüğü kınama levvame, itminana erme mutmainne, razı olma raziye, razı olunma marziyye ve kurtuluşa eren kamile gibi hususlar bu tek olan nefsin sıfatlarıdır.²²⁵

Kaynaklar

Abdulkerîm Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye, Tasavvuf İlmine Dair: Kuşeyrî Risalesi*, çev., Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul 1978.

Abdurrahman Dodurgalı, "Nefs ve Eğitimi", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 5, İstanbul 1998.

Abdülhakim Arvasî, *er-Riyâzu't-Tasavvufiyye*, İstanbul 1341/1922.

Abdülkâdir Geylânî, *el-Fethu'r-Rabbânî ve'l-Feyzu'r-Rahmânî*, Mısır 1973.

Abdümü'min el-Hafenî, *Mu'cemu Mustalâhâti's-Sûfiyye*, Beyrut 1987.

Abdülvehhab Öztürk, *Ansiklopedik Kur'an-ı Kerim Sözlüğü*, İstanbul 1995.

Abdürrezzâk b. Ahmed Kâşânî, *Mu'cemu Istilâhâti's-Sûfiyye*, Kahire 1992.

Âbidin Paşa, *Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf*, I-VI, İstanbul 1324/1906.

Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevi, *Camîu'l-Usul: Veliler ve Tarikatlarda Usul*, çev., Rahmi Serin, Pamuk Yayınları, İstanbul, 1979.

-----, *Kitabü'l-Arifin fi Esrar-ı Esma'i-l-Erbain, Mecmuatü'l-Ahza'b'ın Hamişinde*.

-----, *Mecmuatü'l-Ahza'b*, İstanbul 1298.

-----, *Ruhu'l-Arifin: Vuslat Ehli ve İlâhi Aşk*, çev., Rahmi Serin, Pamuk Yayınları, İstanbul 1978.

Annemarie Schimmel, *Tasavvufun Boyutları*, çev., Yaşar Keçeci, Kırkambar Yay., İst., 2000.

²²³ Gümüşhanevi, *Kitabü'l-Arifin fi Esrar-ı Esma'i-l-Erbain, Mecmuatü'l-Ahza'b'ın Hamişinde*, II, 554-555; Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyauddin*, s.95.

²²⁴ <http://www.enfal.de/ecdad120.htm>.

²²⁵ Kuşeyri, *Risale*, s.269; Hucviri, s.244-245; Mevlana, I, 135, 368; II, 20, 60, 81; III, 207, 261, 331; Uludağ, *agm.*, XXXII, 528.

Belkıs İbrahimhakkioğlu, “Kadın ve Aşk,” *Türk Edebiyatı*, Sayı. 311, yıl.27, s.32-33.

Dilaver Gürer, *Abdülkâdir Geylânî Hayatı Eserleri Görüşleri*, İnsan Yay., İst., 1999.

Dilaver Selvi, *Kur’ân ve Tasavvuf: Tefsirlerin Tasavvufa Bakışı*, Şûle Yayınları, İst., 1997.

E. E. Calverley, “Nefs”, *İslâm Ansiklopedisi*, IX, 178-183.

Ebu Abdillâh Haris b. Esed el-Muhasibî, *Âdabu'n-Nufûs*, tah. Abdülkâdir Ahmed Atâ, Beyrut 1988.

Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, I-VI, 5. bs., Dâru İbni Kesîr, Dimeşk, 1414.

Ebû Abdirrahman es-Sülemî, *Sülemî'nin Risaleleri: Tasavvufun Ana İlkeleri*, çev. Süleyman Ateş, Ankara 1981.

Ebû Abdirrahman es-Sülemî, “Uyûbu'n-Nefsi ve Mudâvâtuhâ: Nefsin Kusurları ve Bunların Tedavisi”, çev. Süleyman Ateş, *AÜİFD.*, Cilt: XVI, Ankara 1970.

Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *Sünen*, Daru İhyâi't-Turâsil Arabî, I-II, Basım yeri yok.

Ebû Hâmid Muhammed Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, I-V, Beyrut, ts.

Ebu Talib Mekki, *Kutu'l-Kulub*, Daru Sadır, Beyrut 1995.

Ebûbekr Ahmed b. Huseyn Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, I-IX, Beyrut 1990.

Mehmed Ali Aynî, “Nefs Kelimesinin Mânaları”, *Dâru'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, Yıl: 4, Sayı: 14, (Şubat 1930), ss.48-52.

Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekki'n-Nüfûs*, haz. Abdullah Uçman, İstanbul 1996.

Ethem Cebecioğlu, “Nefs”, *Bizim Dergah*, (Ocak 1993), Yıl: 5, Sayı: 57, ss.40-43.

-----, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara 1997.

Feridüddîn Attar, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, çev., Süleyman Uludağ, İlim ve Kültür Yayınları, Bursa, 1984.

Harîrî-zâde Muhammed Kemaleddîn. *Tibyânu Vesâili'l-Hakâik fi Beyâni Selâsili't- Tarâik*, İSüleymâniye Ktp., İbrahim Efendi, No: 430-432.

Hasan Kâmil Yılmaz, *Azîz Mahmûd Hüdâyî Hayatı Eserleri Tarîkatı*, İstanbul 1990.

Hilmi Ziyâ Ülken, *Aşk Ahlâkı*, Ankara 1971.

<http://www.enfal.de/eccad120.htm>

Hüseyin b. Muhammed Rağîb el-İsfahanî, *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân*, İstanbul 1986.

Hüseyin Destgayb, *Nefs-i Mutmainne*, çev. Aziz Çınar-Şefik Onar, İstanbul 1998.

Hüseyin Kazım Kadri, *Türk Lügati Türk Dillerinin İştikakı ve Edebî Lügatları*, I-IV, İstanbul 1943.

İbn Kayyim el-Cevziyye, *Kitabu'r-Rûh*, çev. Şaban Haklı, İstanbul 1993.

İbn Meserre, *el-Müntekâ Muttakîlerin Yolu*, çev. M. Necmettin Bardakçı, İstanbul 1999.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

İbnü'l-Arabi, *Şeriat Tarikat Hakikat ve Marifet*, çev. Rahmi Serin, Gümüşhanevi, *Ruhu'l-Arifîn İçinde*.

İmam Bûsîrî, *Kaside-i Bürde*, Tercüme ve Şerheden: Âbidin Paşa, *Tercüme ve Şerh-i Kasîde-i Bürde*, sad. Ömer Faruk Harman, İstanbul 1977.

J. Spencer Trimingham, *The Sûfî Order in Islam*, London 1971.

Kınalı-zâde Ali Efendi, *Ahlâk-ı Alâî*, Mısır 1248/1832.

M. Kemâl Atik, "Nefis", *İslâmî Kavramlar*, Ankara 1997.

M. Sadık Vicdânî, *Tomâr-ı Turuk-u Aliyeden Halvetiyye Silsilenâmesi*, Evkaf-ı İslamiyye Matbaası, 1338-1341.

M. Ziyâ Ceran, *İlâhî Yakınlık*, İstanbul 1988.

Mehmed Zahid Kotku, *Nefsin Terbiyesi*, İstanbul 1984.

Michael E. Marmura, "Soul" (Nefis), *The Encyclopedia of Religion*, XIII, pp.460-465.

Muhammed A'la b. Ali et-Tehânevî, *Kitabu Keşşâfî Istulâhâtî'l-Fünûn*, I-II, Tashîh, Muhammed Vecîh-Abdulkhak-Gulam Kadir, Kalküta 1862.

Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, I-XV, Beyrut, ts.

Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dinî Kur'ân Dili*, I-X, İstanbul 1979.

Muhammed Şucâî, *Makâlât-ı Ne İdik Ne Olduk Ne Olabiliriz: Nefis Terbiyesinin Nazarî Esasları*, çev. Ali Eren, İstanbul 1999.

Mütercim Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, I-IV, İstanbul, 1305.

Niyâzî-i Mısırî, *Mevâidü'l-İrfan*, çev. Süleyman Ateş, İstanbul, ts.

Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar*, İstanbul 1977.

Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, İstanbul 1995.

Safer Baba, *Tasavvuf Terimleri Istulâhât-ı Sofiyye fî Vatan-ı Asliyye*, İstanbul 1998.

Şah Veliyyullah Dehlevî, *Hüccetullâh'l-Bâliğâ*, I-II, Kahire, ts.

Sâmiha Ayverdi, *Milli Kültür Meseleleri ve Maârif Davamız*, İstanbul 1976.

Seyyid Şerif Cürçânî, *Kitabü't-Târifât*, Basım yeri ve tarihi yok.

Süleyman Uludağ, "Nefis", *DİA*, XXXII, 527, ss.527-529.

-----, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1996.

Tayfun Atay, *Batı'da Bir Nakşi Cemaati Şeyh Nazım Kıbrısî Örneği*, İstanbul 1996.

Yaşar Nuri Öztürk, "Tasavvuf Bâtınî Kuvvetler II", *Hareket*, Cilt: 8, Sayı: 87, (Mart 1973), ss.33-40.

HAKİKATİN ESTETİK BOYUTU TASAVVUF VE DİVAN ŞİİRİNİN MÜŞTEREKLERİ

The Commons of Sufism That Aesthetic Aspect of Reality and Divan Poetry

Yrd. Doç. Dr. Nurgül SUCU

(Selçuk Üniversitesi)

Özet

Tasavvuf, yüzyıllar boyunca şairlerden çoğunun toplum hayatının sert kaidelerinden kaçarak sığındıkları ve şiirde ilham kaynağı olarak benimsedikleri bir konu olmuştur. Hallâc-ı Mansûr, Nesîmî, Ahmed-i Yesevî, Niyâzî-i Mısırî, Erzurumlu İbrahim Hakkî gibi gerçekten mutasavvıf olan şairler, aynı zamanda bir tarikatın kurucusu veya büyük bir şeyhtirler. Bu şairler, şiirlerindeki kelimeleri tasavvufî anlamlarıyla kullanmışlardır. Bunların dışında kalan şairlerin şiirlerinde ise, tasavvuf amaç değil araç olduğundan, her kelimenin tasavvufî manasını aramak doğru değildir. Önce sanatçı, sonra mutasavvıf olan bu ikinci grup şairler için tasavvuf, diğer şiir konularının yanında Allah aşkını işleyen çekici bir konudur. Bununla beraber tasavvufun, divan şiirinin temel unsurlarından biri olan rindlik felsefesi ile pek çok ortak yönü vardır. Aslen Farsça bir kelime olan rind; dünya işlerini önemsemeyen, ahiret çıkarı gözetmeyen, aşk ve zevk yolunda yürümeyi gaye edinen, şekilden ziyade öze önem veren, gösterişsiz, tasasız, hoşgörülü, sevecen ve mütevazı bir şahsiyeti ifade eder. Divan şairi her zaman rindlikten yana olmuş ve hayatı bir rind gibi yaşamının gerekliliğine inanmıştır. Bu nedenle rindlik felsefesi divan edebiyatında önemli bir yer tutar. Temel hedefi insanı kötü huylardan arındırarak olgunlaştırmak olan tasavvuf ile rindlik felsefesinin pek çok ortak yönü vardır. Rindlik felsefesi ve tasavvufu, ortak yönleri ve benzer özellikleri dolayısıyla divan şiirinde çoğu zaman iç içe görürüz. Tasavvuf, rindliğin söz varlığından yararlanmış ve bu sayede mecazi yanı ağır basan güçlü bir anlatıma, zengin bir dile kavuşmuştur. Rindlik ise tasavvufun düşünce sisteminden ve inançlarından faydalanmış, bunları kendi düşünce sistemine göre yeniden biçimlendirmiştir. Rindane şiirin vazgeçilmez motifleri tasavvuf dilinde de yer almakta, çeşitli mecaz ve teşbihler vasıtasıyla görünen anlamından farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Meselâ; harâbât tasavvufta pîrin bulunduğu yer, sâkî pîr-i kâmil yani şeyh, tersâ mürşid-i kâmil, tersâ-beçe mürşidin halifesi veya oğlu, şarap aşk ve muhabbet, şem' nûr-ı İlâhî, humâr tekvin makâmı, işve cemâlin tecellisi, kalender kemâl ile tecerrüt ve teferrüt eden, mestî maşukun cemâlini görmek için yüzünü döndürmek, meyhane pîr-i

mürşidin hankâhı, mutrıb pîr-i kâmil, çeşm ayan dışında Hakk'ı şuhûda işaret eden bir vasıta, vasl vahdet hakikati, Melâmî ibadeti ketme çalışan kişi manalarına gelir. Tasavvufun temelinde yer alan, sûfinin gerekli olgunluğu kazanabilmesi için aşması gereken merhaleler ve sahip olması gereken özellikler olarak nitelendirebileceğimiz hâl ve makâmlar incelendiğinde bunların arasında yer alan; recâ-ümit, tevekkül, şükür, sabır, rızâ, ubûdiyet, istikâmet, ihlâs, sıdk, hürriyet, fütüvvet, edep, melâmet, firâset, ahlâk, cûd-sehâ, gayret, fakr, kanaat, marifetullah, muhabbet, şevk, sohbet, şeyhlere hürmet gibi özelliklerin farklı bir yorum ve gayeyle rindlik felsefesinde de yer aldığı görülür. Tasavvufun mutluluğu ahirete, rindliğin mutluluğu ise yaşanan zamana yani daha doyurucu bir hayat sürme isteğine yöneliktir. Fakat rindlik için dünya zevklerinin vereceği coşkunluğun yanı sıra ruh olgunluğu da gereklidir. İşte rind ile sûfinin yakınlaşması burada başlar. Gerekli ruh olgunluğunu elde edebilmek için maddeye değer vermeme, dünya zenginliğine tepeden bakma, hayatın zorlukları karşısında sabretme, doğruluk, samimiyet, tevekkül, kanaat, cömertlik, şükür, kimseye minnet etmeme, Allah'tan gelen her şeye rıza gösterme gibi sayılarını çoğaltabileceğimiz pek çok nitelik hem sûfinin hem de rindin hayatında önemli bir yer tutar. Ne var ki, bunlardan beklenen amaç farklıdır. Bu tebliğde; hakikatin estetik boyutu tasavvuf ile divan şiirinin, özellikle bu şiirin temel unsurlarından rindlik felsefesinin müşterekleri üzerinde durulacak, konu çeşitli örneklerle izah edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Divan şairi, rind, tasavvuf, sûfi.

1. RİNDLİK NEDİR, RİND KİMDİR?

Rind (çoğulu rindân) Farsça bir kelimedir. Konuyla ilgili kaynakların verdiği bilgileri değerlendirdiğimizde şöyle bir sonuca ulaşabiliriz: Çok yönlü bir kişiliğe sahip olan rind; kaynakların hemen hepsinin belirttiğine göre, din ve toplum kurallarına ve dünya işlerine karşı kayıtsız ve umursamaz, dış görünüşü önemsemeyen, görünüşte günahkâr izlenimi verse de hakikatte ehl-i takva olan, gönlü zengin, özü sözü bir, gösterişten uzak, zeki, şen şakrak ve bilge bir şahsiyettir. Dilimizde zaman zaman rind yerine kullanılan “kalender” kelimesi rindin kendince gereksiz saydığı kurallara karşı gösterdiği kayıtsızlığa işaret ederken, “harâbâtî” kelimesi de onun içkiye düşkünlüğünü ortaya koyar. Rindi tanıtan kaynaklar arasında yer alan şuara tezkirelerinde rind ile beraber kullanılan “ayyâş, evbâş, kallâş” gibi sıfatlarla rindin içki tutkusu belirtilirken; “şûrîde, şûh-pîşe, şâhid-bâz, ehl-i işret” gibi sıfatlarla da onun zevk ve eğlenceye düşkün yanı ifade edilir (Mengi: 1985, 13). Rind kelimesinin tasavvuf ıstılahı olarak kullanımı ile divan şiirindeki manası âdeta birleşmiş durumdadır. Bütün dünya bağlarından sıyrılmak, Allah'a kavuşma isteğinden başka gönüldeki bütün hevâ vü hevesâtı (mâsivâ) yok etmek, rindliğin temel şartıdır. Rind; ibadetten ziyade irfan denen gönül bilgisine, zâhirden ziyade bâtına, şekilden ziyade öze önem verir. Divan şiirinde rind; dünya işine ve varlığına önem

vermeyen, ahiret menfaati gözetmeyen, aşk ve zevk yolunda yürümeyi gaye edinen, gösterişsiz ve tasasız bir gönül eridir. Kanaati baş tacı edinen rindin hayatında hırs ve açgözlülüğün yeri yoktur. Diğer insanlara karşı sevecen, hoşgörülü ve mütevazı olan rind; bilgiyi önemseyen ve insanı sadece maddi bir varlık olarak görmeyip onun manevi yönüne de değer veren zihniyetiyle, ârif insan tipinin en güzel örneğidir.

Divan şairi her zaman rindlikten yana olmuş ve şiirlerinde rindane yaşayışı methetmiştir. Rind, âdeta divan şairinin hüviyeti hâline gelmiştir. Divan şairi şahsi olarak nasıl bir hayat çizgisi takip ederse etsin, şiirlerinde daima dünya süsünden ve maddi varlıktan uzak görünmek ister. Mevkii ya da mizacı gereği ağzına içki koymaması gereken şairlerin divanlarında bile rindane söylenmiş beyitler mevcuttur. Bu şairlerin meyhane, şarap ve sakiden bahsetmelerinin sebebi; her zaman, bazı hakikatleri tasavvufi remizlerle ifade etmek istemelerinden değil, bazen de rind ve derbeder görünme isteklerindedir (Levend: 1984, 558). Bu durum, divan şairlerinin şiirleri ile hayatlarının uyumsuz olduğunu düşündürmekteyse de aslında divan şairinin iki farklı dünyası vardır: Birincisi, içinde yaşadığı gerçekler dünyası; ikincisi ise, şairin kendi kişisel güç ve imkânlarıyla aşmaya muvaffak olamadığı sıkıntıları bertaraf etmek için sığındığı hayal dünyasıdır. İşte rindlik, divan şairinin bu hayal dünyasıdır. Divan şairi, eski şiirimizin klasik yapısına bağlı kalarak, rindlik dediğimiz hayal dünyasının içinde hayatı daha anlamlı kılmaya çalışmıştır. Rindlik, asırlar boyunca her dönemde divan şairinin hayatına anlam veren bir ütopyadır. Divan şiirinde, şairin iki farklı hayat tarzı ve iki farklı dünya görüşü arasında gidip geldiğini görürüz. O; bir yandan her türlü dünyevi zevk ve sevinci alkışlayıp dünya mutluluğunu yaşamayı dilerken, bir yandan da maddi hazlardan uzak durarak ruhunu yüceltmeye çalışır (Mengi: 1985, 58-59). On sekizinci yüzyıl divan şairlerinden Koca Râgıp Paşa'nın şu beyti, divan şairinin dünyasındaki bu ikiliği ortaya koyan güzel bir örnektir:

Bezm-i taraba câm-ı mey-i işve-nümâyız

Dest-i edebe sübha-i ezkâr-ı Hudâyız

(Biz; neş'e ve eğlence meclisine, nazlanan şarabın kadehi, edep eline ise Cenâb-ı Hakk'ın zikir tespihiyiz.) (İpekten-İsen vd.: 1987, 383)

İşte rind dediğimiz insan tipi, divan şairinin rindlik denilen bu ütopyada yaratıp yaşattığı bir insan modelidir (Zavotçu: 2006, 410). Bu insan modelinin yaşayışı ve kişilik özellikleri, şairin özlediği hayal dünyasında bizzat şair tarafından biçimlendirilmiş ve rind tipi, divan şiirinin klasik yapısının bir parçası olarak asırlar boyunca varlığını sürdürmüştür (Mengi: 1985, 61).

Rind denince ilk akla gelen simalardan, doğunun büyük edipleri Hâfız-ı Şirazî, Ömer Hayam ve ve Sa'dî-i Şirazî de rindlik hakkında şöyle derler:

“Kendini düşünmek, re'yini söylemek rindlik âleminde olamaz. Bu yolda kendini görmek, re'yini söylemek küfürdür.” Hâfız (Gölpınarlı: 1992, 498)

“Âlem pazarında gönül hoşluğu yoktur ya... Varsa bile ayyarların rindliğinden, her şeyi hoş görmelerinden ibaret...” Hâfız (Gölpınarlı: 1992, 34)

“Bir sabah meyhanemizden şöyle bir nidâ geldi: Ey bizim divanemiz, rind-i harâbâtî! Kalk ki, peymanemiz doldurulmadan (yani ömrümüz bitip kafatasımız toprakla doldurulmadan) evvel peymanemizi şarapla dolduralım.” Hayyam (Kanar: 2000, 42)

“Biz cihan sevgisinden gönlümüzü kurtardık. Bir minnete karşı yüz nimeti bile beğenmedik. Her ne kadar zevk yönünden henüz yeniyiz amma köhne cihana taze açılmış bir gül gibi tebessüm edip geçiyoruz.” Sa‘dî (Gençosman: 2001, 44)

Rindin hayat felsefesinin karamsar dünya görüşünden kaynaklandığını söylemek mümkündür. İnsan ömrünün faniliği, kısıllığı ve bu ömrün her zaman insanın dilediği şekilde geçmesinin imkânsızlığı gerçeğinden kaynaklanan karamsarlık; rindde, yaşanan günlerin en iyi ve en güzel şekilde değerlendirilmesi düşüncesinin ağır basmasına sebep olmuştur. Yaşanılan günlerin en iyi şekilde değerlendirilmesi ise, dünya nimetlerinden azami ölçüde faydalanılması ve insanın yaşarken mutlu olması demektir. Rindin içkiye, güzele ve güzelliğe düşkün bir kişiliğe sahip olması bu düşünce tarzından kaynaklanmaktadır. Rindi daha çok yaşadığı dünyadaki durumu ve mutluluğu ilgilendirir. O, yaşadığı süre içinde dünyanın kendisi için nasıl kandırıcı olabileceğinin, dolayısıyla nasıl daha mutlu olabileceğinin sırrını çözmeye çalışır. Meselâ Fuzûlî;

Ukbâda Kevser istemesün rind-i mey-gede

Dünyâda bes degül mi mey-i ergavân içer(Tarlan: 1998, 235)

beytiyle, ahiretten çok yaşadığı dünyayı, yarından çok bugünü düşünen rindin kişilik özellikleriyle karşımıza çıkar. Hayâlî ise;

Harâbât ehline dûzah azâbın anma ey zâhid

Ki bunlar ibn-i vakt oldu gam-ı ferdâyı bilmezler(Kurnaz: 1996, 79)

beytiyle, harâbât ehline (rindler) cehennem hatırlatılmasının yersiz olduğunu, zira onların bugünle meşgul olup yarının tasasını çekmediklerini ifade eder. Rindin hayatında içki ve meyhanenin önemli bir yer tutmasının sebebi de, yine insanın âcizliğidir. Bu anlayışa göre; gücü ve imkânları sınırlı olan insan, hayatın omuzlarına yüklediği sıkıntıları aşabilmek için içkiye sarılır ve meyhanede avunur. Hayatta ve yaşadığı toplumda aradıklarını bulamayan rind, çoğu zaman dış dünya ile çatışır. Hayattan beklediklerini bulamamanın ve toplum değerlerinin sarsıldığını görmenin verdiği sıkıntı, rind üzerinde zaman zaman tedirginlik ve bedbinlik bazen de yergi şeklinde kendini gösterir. O, zâhide çatarak zâhidin kişiliğinde toplum yapısının özellikle insani değerler bakımından aksayan yönlerini gözler önüne sermek ister. Rind; rindliğin özünde yer alan, yaşanan süre içerisinde her türlü üzüntü, endişe ve acıdan uzak kalmak özlemi nedeniyle, bütün katı kurallara karşıdır. İçkisi, eğlencesi, nükteleri ve güler yüzlülüğü ile hayatı

seven bir kişiliğe; dünyaya farklı bir gözle bakabilen, çevresinde olup bitenlerin gerçek yüzünü görebilen bir bilgiğe sahiptir (Mengi: 1985, 49).

2. RİNDLİK FELSEFESİNİN TEMELLERİ

Rindliği ortaya çıkaran nedenlerle rindin hayat felsefesi arasında sıkı bir bağ vardır. Rindliğin ortaya çıkışı, büyük ölçüde bedbin ve kaderci dünya görüşüne bağlıdır. Bu anlayışa göre; bütün varlıklar, kâinâtın yaratıcısı ve Kâdir-i Mutlak olan Cenâb-ı Hakk'ın kanunlarına uymak zorundadır. En mütekâmil varlık olan insan bile kendi mukadderatını değiştirmekten âcizdir. Zira onun mukadderatı, henüz kendisi yaratılmamışken tespit edilmiştir. Hâfiz'in şu beyitleri, bu bedbin ve kaderiyeci hayat görüşünün en güzel örneklerindendir:

“Kara taş can verse bile la'1 olamaz. Ne yapsın? Yaratılışı kötü bir kere...” (Gölpınarlı: 1992, 202)

“Ayağımız topal, durağımızsa cennet kadar uzak... Elimiz kısa, hurma ağacın tâ tepesinde...” (Gölpınarlı: 1992, 310)

Hayat fanidir ve ıstıraplarla doludur. Ona bağlanmak doğru değildir. Zira onun neşe ve sürurunda, makam ve mevkiinde devam ve sebat yoktur. İnsanlar ise çoğunlukla vefasız, câhil, fesat ve fırsatçılardır. Böyle bir dünyada rahat ve huzuru yakalayıp mutlu olmak mümkün değildir. Hakiki huzura kavuşmak ancak âlem-i bekâda mümkündür. Bu nedenle, mümkün olduğunca bu âlemin bağlarından kurtulmaya çalışmalıdır. Böyle düşünen şairler; uzlet ve inzivaya çekilerek fakr ve kanaati mevki ve mansıba tercih eder, hakiki huzura bekâ âleminde erişeceğine inanır ve tasavvuf felsefesinden de istifade ederek, şiirlerinde, bu âlemi terk etmenin gerekliliği üzerinde dururlar (Mazıoğlu: 1956, 323-324). Bu zihniyeti, büyük şair Fuzûlî'nin şiirlerinde de en belirgin özellikleriyle görmek mümkündür:

Fakr mülki taht u 'âlem terki efserdür maña

Şükr li'llâh devlet-i bâkî müyesserdür maña

(Tarlan: 1998, 80, 1/21)

Ey Fuzûlî odlara yansun bisât-ı saltanat

Yegdür andan Hak bilür bir gûşe-i külhan maña

(Tarlan: 1998, 37, 7/7)

İster olsañ hasret ü hırmâna bir dem düşmemek

Kes Fuzûlî dehrden ümmîd ü devrândan tama'

(Tarlan: 1998, 351, 8/138)

Ser-be-ser vâdî-i mihnet durur ol milk-i vücûd

Bir ferâgat yiri yoh milk-i fenâdan gayrı

(...)

Fakr imiş fakr Fuzûlî şeref-i ehl-i vücûd

Özüne eyleme hem-dem fukarâdan gayrı

(Tarlan: 1998, 642, 4-7/263)

Zevk isterseñ Fuzûlî terk-i dünyâ et ki men

Bulmadum bir zevk mundan gayrı tâ dünyâdeem

(Tarlan: 1998, 474, 7/190)

Sülûk-i fakr etvârum mezâk-ı ışk hâlümdür
Tecerrüd âlemi seyrinde âlem pâymâlümdür
(Tarlan: 1998, 259, 1/98)

Bu karamsar ve kaderci dünya görüşü, bir yandan, Fuzûlî’de görüldüğü gibi, dünyanın iyisine kötüsüne karışmaksızın, insanın kendi kabuğuna çekilmesi ve gerçek huzuru öteki dünyada araması görüşünü²²⁶ ortaya çıkarırken; bir yandan da “Epiküryen anlayış veya Ömer Hayyam Felsefesi” (Karaismailoğlu: 2001, 1118-125) olarak tanınan, insanın, göz açıp kapayıncaya kadar çabucak geçiveren ömründe, varın yoğun tasasını çekmeksizin gününü gün etmesi düşüncesini uyandırmıştır. Aynı dünya görüşüne sahip olan şairlerin şiirlerindeki farklılığın sebebi de budur. Fuzûlî bedbinlikle birlikte hüznün yolunu seçerken, Hâfız, şahsiyetinin tesiriyle nikbîn²²⁷ bir hayat görüşü istikametine yönelir. Hâfız dünyanın ezeli kararsızlığı ve fâniliğini tabîî karşılar ve ona aldırmmamaya çalışır. Çok kısa olan ömrün kıymetini bilmek ve feleğin verdiği ıstırapları bir kadeh içerisinde ezerek gönlünü hoş etmek, vaktini hoşça geçirmek ister:

“Babam cennet bahçesini iki buğday tanesine sattı. Ben neden bir arpaya cihan mülkünü satmayayım.” (Gölpınarlı: 1992, 359)

“Gönlün kanlara bulansa bile kadeh gibi dudağın gülsün... Halka öyle görün. Sana bir zahm erişince hemen çeng gibi feryada başlama!..” (Gölpınarlı: 1992, 289)

“Dünyanın işi gonca gibi yumulup açılmamaktır. Fakat sen bahar yeli gibi düğümleri açıcı ol!..” (Gölpınarlı: 1992, 280)

“Kaybolmuş gitmiş Yusuf, Ken’an iline yine gelir. Külbe-i Ahzân bir gün olur yine gülistan kesilir...gam yeme!..” (Gölpınarlı: 1992, 245)

“Hâfız! Dünya yeşilliğinde güz rüzgârından incinme. Makul düşün, dikensiz gül nerede ki?” (Gölpınarlı: 1992, 81)

Ömer Hayyam ise bu fikri rubailerinde şöyle işler:

“Ey gönül! Madem ki sen bütün esrâra vâkıf değilsin, her şeye niçin boşuna bu kadar keder ediyorsun (bunca beyhûde gamı neden yiyorsun)? Madem ki hiçbir iş senin istediğin tarzda gitmiyor, bari şu içinde bulunduğun ânı (dakikayı) hoş geçir.” (Kantar: 2000, 384)

“Vaktini hoş geçirmeye bak. Zira çok seyyahlar bu dünyadan gelip geçecek. Ruh, ayrıldığı ceset için feryat edecek. İhtiraslar, emellerle dolu görmekte olduğun bu kafatası çömlekçilerin ayakları altında çiğnenecek.” (Kantar: 2000, 95)

“Tatlı ve nazenin olan ömür geçmektedir. Sen durma, hemen ondan istifade etmeye bak. Bak, o ömr-i azîz nasıl hüznün ve elemle geçiyor. Bütün

²²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Çağrı, “Hüzün”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, C. 19, s. 73-76.

²²⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Çağrı, “İyimserlik”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, C. 23, s. 499-501.

müddet-i hayatımda hiçbir huzur ve safa görmedim. Böyle geçen ömre yüz kere yazık!.." (Kanar: 2000, 383)

"Ezelî levh-i mahfûzda vücutların resimleri mevcut olmuştur. Kalem nîk ü bed yazmaktan daima berîdir. Ezelî ve ebedî, kavânî-i tabiata ne gerekse, o verilmiştir. Fıtratın asla değişmeyen ahkâmına karşı gam yememiz, uğraşmamız beyhudedir." (Kanar: 2000, 51)

Rindliğin ortaya çıkışını hazırlayan nedenlerden biri de; toplumdaki katı kurallara, değişmeyen inançlara ve her türlü baskıya karşı duyulan tepkidir (Mengi: 1985, 14). İnsanlık tarihinin her safhasında din ve inançlar insanların farklı sınıflara bölünmelerine sebep olmuş, çoğu zaman aynı dinin mensubu olan insanlar bile, müşterek inançlarındaki farklı düşünce ve yorumlardan dolayı birbirine düşman kesilmiştir. İşte rindlik felsefesinin temellerini atan unsurlardan biri de, İslâm dünyasında yaşanan böyle bir çatışmadır: Medrese ve tekke çatışması. Osmanlı toplumunda eğitim sisteminin temelini teşkil eden medreseler (İpşirli: 2003, 327-333), imparatorluğun en büyük merkezi hâline gelen İstanbul'daki Fâtih ve Süleymaniye külliyesiyle (Çobanoğlu: 2002, 543) dönemin yükseköğretim kurumu hüviyetini kazanmıştır. Müderris, mülâzım, kadı, imam gibi değişik kademelerdeki bilim ve din adamlarıyla medrese, kısa zamanda Osmanlı toplumunda etkinlik kazanmış, muhtelif konulardaki fikir ve yorumlarıyla bir ekol teşkil etmiştir. Kuruluş şartları medreseninkinden farklı olan tekkelerde (Kazıcı: 2000, 36-37) ise şeyhi, müridi ve dervişi ile daha çok tarikatların varlık gösterdiği çevreler ortaya çıkmıştır. Bu iki zümre arasındaki görüş ve davranış farkları hemen her dönemde medrese ile tekkeyi karşı karşıya getirmiştir. Bu iki zümrenin tartışmalarının temelinde; Allah'a ulaşmada medrese mensuplarının akıl, tekke ehlinin ise aşk yolunu tercih etmesi yer alır. Akıl yolunu seçenler, dinin temel kaynaklarını oluşturan Kur'an-ı Kerim ve Sünnet-i Seniyye'yi belgeleriyle inceleyip Allah'a ulaşma yolunda kendilerine vazgeçilmez prensipler koyan kuralcı bir zümreyi teşkil ederken; aşk yolunu seçen tekke ehli, bu prensipleri kabul etmekle beraber gerçek vuslatın ancak aşk ile mümkün olduğunu savunur. Birinci grubun katı kuralcı, müsamahasız tavır ve düşüncelerine mukabil; ikinci grup son derece müsamahalı, rahat ve her türlü kayıttan arınmış bir meşrep oluştururlar (Şentürk: 1996, XVI). Medresenin şeriata bağlılıkta gösterdiği aşırı titizlikle; tekkenin, çoğu şeriat yolunun dışında kalan, hoşgörü ve özgür düşünceden yana olan tutum ve davranışları iki sınıf arasındaki çatışmayı ortaya çıkarmış ve giderek şiddetlenen tartışmalar iki zümrenin birbirine husumetini artırmıştır. Medrese çevresinde gelişen dindeki katı kuralcılığa karşı ortaya çıkan tepki; gerek toplumda, gerekse edebiyatta, bilhassa şiirde etkisini yüzyıllar boyunca sürdürmüştür. Nitekim sadece Türk edebiyatında değil, İslâmî edebiyatların hemen hepsinde aynı durum söz konusudur. Zühd ve zâhide karşı takınılan olumsuz tavır ve onlara yapılan saldırılar halk tarafından da desteklendiği için, rind ile zâhid arasındaki çatışma eski şairlerimizin sürekli işledikleri bir konu hâline

gelmiştir. Kendini rind addeden divan şairi, zâhid diye vasfettiği ham sofunun düşmanıdır. Şair; her olaya kaşlarını çatarak bakan, her mubahı haram sayan ve her hükmü kara kaplı kitaplardan çıkarmaya çalışan ham sofudan hiç hoşlanmaz. Bunun içindir ki; kendilerini ârif sayan ve rindlikten yana olan şairler, hiçbir müsamahayı kabul etmeyen ham sofuya çatmayı gelenek hâline getirmişlerdir: (Levend: 1962, 48)

Zâhidâ ma‘zûr tut cildinde sıklet var biraz

Gızzetin fehm olunur hacm-i kitâbından seniñ

Nedîm (Mâcit: 1997, 309, 3/67)

Sûfî seniñ olsun yûri var gerdiş-i tesbîh

Biz rindleriz gerdiş-i peymâne bizümdür

Hüccetle seniñdür bilürüz savma‘a zâhid
Fermân-ı şeh-i ‘aşk ile mey-hâne bizümdür
(...)

Kimdir bizi men‘ eyleyecek bâğ-ı cinândan

Mevrûs-ı pederdür girerüz hâne bizümdür

Nâbî (Bilkan: 1997, 627-628, 2-3-5/224)

Sadâ-yı ney harâm olur didüñ ey sûfî-i câhil

Yile virdüñ hilâf-ı şer‘ ile nâmûsun İslâmuñ

Bu endâm ile vecd itmek dilerseñ ehl-i hâl içre

İlâhî ney gibi sûrâh sûrâh olsun endâmuñ

Fuzûlî (Gölpinarlı: 1961, 30/191)

“Vâiz, perişan âşklara nasihat etme. Biz, dostun civarındaki toprağı bulmuşken artık cennete bakmayız.” Hâfız (Gölpinarlı: 1992, 371)

“Harâbât ehli ile iftihar ederim. Çünkü harâbât ehli ehil adamlardır. Dikkatle nazar edersek, onların kusurları da ehvendir. Medreseden hiçbir ehl-i dil yetişmez. Yere batsın bu harâbe, cehâlet-hânedir.” Hayyam (Kantar: 2000, 73)

3. TASAVVUF İLE RİNDLİK FELSEFESİNİN MÜŞTEREKLERİ

Rindlik ve tasavvuf birçok bakımdan benzer özelliklere sahip bulduklarından, eski şiirimizde onları çoğu zaman iç içe görürüz. Genellikle; tasavvuf, rindliğin söz varlığında faydalanmış ve bu sayede mecazi yanı ağır basan güçlü bir anlatıma, zengin bir dile kavuşmuştur. Rindlik ise tasavvufun düşünce sistemi ve inançlarından istifade etmiş, bunları kendi düşünce sistemine göre yeniden biçimlendirmiştir: (Mengi: 1985, 62)

Rindlik felsefesinde önemli bir yer tutan ve divan şiirinin önemli motiflerinden olan; şarap, meyhaneye düşmek, sarhoş olmak, mum, güzel ve bu güzelin yüz, göz, dudak, saç, zülûf, ben gibi güzellik unsurları tasavvuf dilinde mecazi bir anlam kazanmıştır. Bu konunun detayını Şebüsterî'nin

Gülşen-i Râz²²⁸ isimli meşhur tasavvufî mesnevisinde, Emir Hüseyinî'nin²²⁹ bu kavramlarla ilgili sorulara verdiği cevaplar bahsinde (Gölpınarlı 1944: II, 61,68) bulmak mümkündür. Buna göre, rindane şiirin vazgeçilmez motifleri tasavvuf dilinde de yer almakta ve çeşitli benzetmeler yoluyla görünen anlamından farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Meselâ; harâbât tasavvufta pirin bulunduğu yer, sâkî pîr-i kâmil yani şeyh, tersâ mürşid-i kâmil, tersâ-beçe mürşidin halifesi ya da oğlu, şarap aşk ve muhabbet, şem' nûr-ı ilâhî, humâr tekvin makâmı, işve cemâlin tecellisi, kalender kemâl ile tecerrüt ve teferrüt eden, mestî maşukun cemâlini görmek için yüzünü döndürmek, meyhâne pîr-i mürşidin hankâhı, mutrib pîr-i kâmil, çeşm a'yân dışında Hakk'ı şuhûda işaret eden bir vasıta, vasl vahdet hakikati, nâz âşıkın maşuka kuvvet vermesi, Melâmî ibadeti ketme çalışan kişi anlamlarındadır (İz: 1969, 95).

Tasavvuf, yüzyıllar boyunca şairlerden çoğunun toplum hayatının sert kaidelerinden kaçarak sığındıkları ve şiirde çekici bir ilham kaynağı olarak benimsedikleri bir konu olmuştur. Hallâc-ı Mansûr, Seyyid Ümâdeddin Nesîmî, Ahmed-i Yesevî, Niyâzî-i Mısırî Erzurumlu İbrahim Hakkı gibi gerçekten mutasavvıf olan şairler, aynı zamanda bir tarikatın kurucusu ya da büyük bir şeyhtirler. Bu şairler, şiirlerindeki kelimeleri tasavvufî anlamlarıyla kullanmışlardır. Bunların dışında kalan şairlerin şiirlerinde ise tasavvuf amaç değil araç olduğundan, her kelimenin tasavvufî anlamını aramak doğru değildir. Önce sanatçı sonra mutasavvıf olan bu ikinci grup şairler için tasavvuf, diğer şiir konuları yanında Allah aşkını işleyen çekici bir konudur (İpekten: 1997, 84).

Tasavvufun, rindliğin söz varlığından nasıl istifade ettiğini bu şekilde açıkladıktan sonra, şimdi de rindliğin tasavvufun düşünce sisteminden nasıl faydalandığı üzerinde duralım:

Tasavvuf ahlâkî (sûfilerin makâm ve hâlleri) incelendiğinde; bu sistemin temelinde şu prensiplerin yer aldığı görülür: Tevbe, mücâhede, halvet-uzlet, takva, vera', zühd, samt, havf, recâ, hüzn, nefsanî arzuları terk ve açlık, nefse muhalefet ve kusurlarını hatırda tutma, kanaat, tevekkül, şükür, yakîn, sabır, murâkabe, rızâ, ubûdiyyet, irâde, istikâmet, ihlâs, sıdk, hayâ, hürriyet, zikir, fütüvvet, melâmet, firâset, ahlâk, cûd, gayret, velâyet, duâ, fakr, tasavvuf, edep, sohbet, tevhit, mevt, marifetullâh, muhabbet, şevk, şeyhlere hürmet, semâ' (Uludağ: 1999, 187-477). Tasavvuf felsefesine göre; bu hasletlere sahip olan sûfî, gönlünü bütün bu kirlere arındırıp güzel vasıflarla donatmış, güzel ahlâk sahibi kâmil bir insandır. Zaten tasavvuf, özü itibarıyla, gönül âleminin selim bir hâle gelip "marifetullâh" ve "muhabbetullâh"tan hisse alabilecek kıvama ulaşmasıdır (Topbaş: 2002, 16).

²²⁸ Tasavvufî aşkı, özellikle tasavvufî mecazları ve sufilerin bu mecazlarla kastettikleri manaları anlamak için başvurulması gereken mühim bir kitaptır.

²²⁹ H. Ahmet Sevgi, "Gülşen-i Râz", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, C. 14, s. 253'e göre; devrin büyük sûfî müelliflerinden Sühreverdî şeyhi Hüseyinî Sâdât.

Bu da ancak, günah işlemeye vasıta olan maddi ve manevi kuvvetlerin zayıflatılıp onların yerini sevaba vesile olacak güzel hasletlerin almasını temin yoluyla mümkündür. Tasavvufun gayesi; insanın ahlâki olgunluğa erişmesini temin etmek ve nefsi dine râm, dini nefis için vicdan kılmaktır (Eraydın: 2001, 151). Tasavvuf felsefesinin temelini teşkil eden ve sūfînin gerekli olgunluğu kazanabilmesi için aşması gereken merhaleler ile sahip olması gereken özellikler olarak nitelendirebileceğimiz bu maddeler incelendiğinde; recâ-ümit, tevekkül, şükür sabır, rızâ, ubûdiyet, istikâmet, ihlâs, sıdk, hürriyet, fütüvvet, edep, melâmet, firâset, ahlâk, cûd-sehâ, gayret, fakr, kanaat, marifetullah, muhabbet, şevk, sohbet ve şeyhlere hürmet gibi özelliklerin farklı bir yorum ve gayeyle rindlik felsefesinde de yer aldığı görülür.

Divan şiirinde rindlik; daha çok dünya zevklerinden yararlanma, gününü gün etme anlamı taşırken, tasavvufta mecazi olarak kullanılan rindlik, dünya zevklerine sırt çevirme, onlardan uzak durma anlamına gelir. Bu durum, iki düşünce sisteminin hayat anlayışlarının farkını ortaya koyar. Gerçekten de tasavvufun mutluluğu ahirete, rindliğin mutluluğu ise yaşanan zamana, yani daha doyurucu bir hayat sürme isteğine yöneliktir. Fakat rindlik için dünya zevklerinin vereceği coşkunluğun yanında rûh olgunluğu da gereklidir. İşte rind ile sūfînin yakınlaşması burada başlar. Gerekli rûh olgunluğunu elde edebilmek için maddeye değer vermeme, dünya zenginliğine tepeden bakma, hayatın zorlukları karşısında sabretme, doğruluk, samimiyet, tevekkül, kanaat, cömertlik, şükür, kimseye minnet etmeme, Allah'tan gelen her şeye razı olma gibi sayılarını çoğaltabileceğimiz pek çok nitelik hem rindin hem de sūfînin hayatında önemli bir yer tutar. Ne var ki, bunlardan beklenen sonuç farklıdır. Rindlikte dünya nimetlerini hor görme, sıkıntılara sabretme, kimseye minnet etmeme ve nefisle mücadele gibi bazı hâl ve davranışlar hayatın bin bir türlü güçlük ve sıkıntılara katlanabilmek ve geçici dünya varlığına değer vermemek için tavsiye edilirken, bütün bu özellikler sūfînin hayatında dünyayı terk edebilmesi için gereklidir. Kısacası; rindlik felsefesinde ve dolayısıyla rindin hayatında yer alan pek çok tasavvufî unsur, tasavvuftaki asıl gayesinden uzaklaşmış, rindliğin kendine has yorumuyla, amaç olmaktan çıkarak bir araç hâline gelmiştir.

Buraya kadar, rindlik ve tasavvufun karşılıklı olarak birbirlerinden nasıl etkilendiğini açıklamaya çalıştık. Bu etkileşimin dışında, rindlik ve tasavvufu birbirine yaklaştıran bazı hususları, iki düşünce sistemi arasındaki birtakım benzerlikleri şöyle izah edebiliriz:

Hem rindlik felsefesinde hem de tasavvufta sevgi ve irfan (bilgelik) çok önemli bir yer tutar. Vahdet-i vücûd nazariyesine göre; varlıkların ortaya çıkış nedeni Cenâb-ı Hakk'ın, zâtına olan muhabbetidir. Bu düşüncenin temeli; “Bilinmeyen, gizli bir hazine idim, bilinmek istedim, bilineyim diye halkı (kâinâtı) yarattım.” (Aclûnî: 1988, II/132) şeklinde rivayet edilen bir hadis-i kudsiye dayanır. Hadis metninde geçen “istedim” (ahbebtü)

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

muhabbet, “bilinmek” (u‘rafu) marifet kökünden geldiği için mutasavvıflar kâinatın yaratılışını muhabbet ve marifetle açıklamışlardır. Buna göre; Hak’tan başka hiçbir şeyin bulunmadığı zamanda Cenâb-ı Hak bilinmeyi istemiş, böylece ilk olarak sevgiyle tecelli etmiştir (ta‘ayyün-i hubbî). Bu sevginin amacı ise bilinmektir (marifet). Âlemi yaratınca O artık ma‘rûf (bilinen ve tanınan) olmuştur (Aydın: 2002, 258). Bilge bir kişiliğe sahip olan rindin hayatında ise sevgi ve aşk önemli bir yer tutar.

Tasavvufa göre, insanı insan yapan ve ona değer kazandıran, onu diğer varlıklarda üstün kılan özellik ancak rûhudur. İnsanın ilâhi bir öz olan rûha sahip olmasından dolayı üstün bir varlık olarak kabul edilmesi rindlik felsefesinde de gördüğümüz bir özelliktir. Divan şairleri, insanın özümdeki cevher yani maneviyat nedeniyle değerli sayılması gerektiğini belirtmişlerdir. Şeyh Gâlip’in meşhur terkîb-i bendi bu konuda manidardır:

Sendedir mahzen-i esrâr-ı mahabbet sende
Sendedir ma‘den-i envâr-ı fütüvvet sende
Gizli gizli dahi vardır nice hâlât sende
Ma‘rifet sende hüner sende hakikat sende
Nazar etseñ yer ü gök dûzah u cennet sende
‘Arş u Kürsiyy ü melek sendedir elbet sende
Hoşça bak zâtına kim zübde-i ‘âlemsin sen
Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen
(Kalkışım: 1994, 179-180)

Tasavvufta, hakikate ancak aşkla ulaşılabacağına inanılır. Yalnızca ilim ve akılla Hakk’a vâsıl olmak mümkün değildir. Hakk’a ancak aşk ve irfanla erişilebilir. Bu sebeple mutasavvıflar insanı Hakk’a götürmeyen zâhirî ilme değer vermezler (Yöntem: 1996, 137-148). Aynı düşünce divan şiirine de hâkimdir. Meselâ Fuzûlî bu konuda şöyle der:

‘İlm kesbiyle pây-e-i rif‘at
Ârzû-yı muhâl imiş ancak
‘Aşk imiş her ne var ‘âlemde
‘İlm bir kîl ü kâl imiş ancak
(Gölpınarlı: 1961, 87/18)

İnsanı Hakk’a götürmeyen zâhirî bilginin aleyhinde olan Yunus Emre ise;
Yırde vü gökde ‘ışk-ıla ‘ışkdan gelür her söz dile
Bîçâre Yunus ne bile ne kara okudu ne ak
(Tatçı: 2005, 132, 9/130)
beytiyle okuma yazma bilmediğini söylerken,
Mescide medresede çok ‘ibâdet eyledüm
‘İşk oduna yanuban andan hâsıla geldüm
(Tatçı: 2005, 199, 9/196)

beytiyle de mescitte ve medresede çok ibadet ettiğini, fakat gerekli uygunluğu ancak aşk ateşine yanarak kazandığını ifade eder.

İlâhi aşka sahip olmak kolay değildir. 18. yüzyıl şairlerinden Şeyh Gâlip, ilâhi güzelliğin yanında sıkıntı ve cefanın da sonsuz olmasını, böylelikle

ilâhi aşkın herkese kısmet olmayıp sadece bu uğurda her türlü sıkıntıya katlanabilen hakiki ve sâdık kullara nasip olmasını ister:

Kâzib ü sâdık bilinsün imtihân et imtihân
Etme her hâhiş-ger-i ihsâne lutfun râyegân
Böyle mebzûl olmasun bahşişlerüñ şâhum amân
Tâ seçilsün nev-heveslerden gürûh-ı ‘âşikân
İsterüm hüsnüñ gibi cevruñe pâyân olmasun
Tek seni sevmek cihan halkına âsân olmasun
(Kalkışım: 1994, 194/7)

Tasavvuf ve rindlik felsefesindeki bu ortak noktaları aynı kaynak ekseninde çoğaltmak mümkündür: Aşkın rindlikte vazgeçilmez bir yeri ve önemi olması, sevginin insanı olgunlaştırdığı fikri, aşk anlayışının gerisinde yer alan ezeli olma düşüncesi, hem rindin hem de sûfinin gerekli rûh olgunluğu ve gönül zenginliğini sağlayarak sıradan insanların göremediği gizli güzellikleri ve özde yatan gerçeği görebilme gayreti içerisinde olmaları, yine her iki insan tipinin hayatında kimseden bir şey istememek, kimseye minnet etmemek, dünya metâ‘ına değer vermeyip kanaatkâr olmak gibi hususların önemli bir yer tutması gibi.

SONUÇ

Hem tasavvufun hem de rindlik felsefesinin temel gayesi, insanın maddiyattan kurtularak manevi değerlere bağlanmasını ve rûhen yücelmesini temin etmektir. Bu nedenle rindlik ve tasavvuf pek çok yönden benzer özelliklere sahiptir. Bunun yanında tasavvuf ve rindlik arasında bir etkileşim de söz konusudur. Rindlik, tasavvufun düşünce sisteminden ve inançlarından faydalanmış, bunları kendi düşünce sistemine göre yeniden biçimlendirmiştir. Tasavvuf ise rindliğin söz varlığından istifade etmiş ve bu sayede mecazi yönü ağır basan güçlü bir anlatım kazanmıştır.

Kaynaklar

ACLÛNÎ (1988), *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs 'Amme'stehera mine'l-Ehâdisi 'alâ Elsineti'n-Nâs*, Lübnan-Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.

AYDIN, İbrahim Hakkı (2002), “Kenz-i Mahfi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, İstanbul.

BİLKAN, Ali Fuat (1997), *Nâbî Divânı*, İstanbul: MEB Yayınları.

ÇAĞRICI, Mustafa (1999), “Hüzün”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 19, İstanbul.

ÇAĞRICI, Mustafa (2001), “İyimserlik”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 23, İstanbul.

ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefâ (2002), “Külliyeye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 26, Ankara.

ERAYDIN, Selçuk (2001), *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

GENÇOSMAN, M. Nuri (2001), *Sadî Rubailer ve İlk Gazeller*, Ankara: MEB Yayınları.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

GÖLPINARLI, Abdülbâkî (1944), *Şebüsterî (Mahmûd) Gülşen-i Râz*, İstanbul: Maarif Matbaası.

GÖLPINARLI, Abdülbâkî (1961), *Fuzûlî Dîvânı*, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevi.

GÖLPINARLI, Abdülbaki (1992), *Hâfız Divanı-Şirazi*, İstanbul: MEB Yayınları.

İPEKTEN, Halûk, Mustafa İsen, Turgut Karabey, Metin Akkuş (1987), "XVIII. Yüzyıl Divan Nazmı", *Büyük Türk Klâsikleri*, C. 6, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

İPEKTEN, Halûk (1997), *Nâilî (Hayatı, Sanatı, Eserleri)*, Ankara: Akçağ Yayınları.

İPŞİRLİ, Mehmet (2003), "Medrese-Osmanlı Dönemi" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara.

İZ, Mahir (1969), *Tasavvuf*, İstanbul: Rahle Yayınları.

KALKIŞIM, Muhsin (1994), *Şeyh Gâlib Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

KANAR, Mehmet (2000), *Ömer Hayyam-Rubâîler*, İstanbul: Deniz Kitabevi.

KARAİSMAİLOĞLU, Adnan (2001), "Klâsik Şiirimizde Epiküryen Düşünce Ya da ZamanıYaşamak Anlayışı", *Klâsik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.

KAZICI, Ziya (2000), "Tekke", *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul.

KURNAZ, Cemâl (1996), *Hayâlî Bey Divanı'nın Tahlili*, İstanbul: MEB Yayınları.

LEVEND, Âgâh Sırrı (1962), *Ümmet Çağı Türk Edebiyatı*, Ankara: TTK Basımevi.

LEVEND, Âgâh Sırrı (1984), *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul: Enderun Kitabevi.

MÂCİT, Muhsin (1997), *Nedîm Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

MAZIOĞLU, Hasibe (1956), *Fuzûlî-Hâfız (İki Şair Arasında Bir Karşılaştırma)*, Ankara: TTKBasımevi.

MENGİ, Mine (1985), *Divan Şiirinde Rindlik*, Ankara.

SEVGİ, H. Ahmet (1996), "Gülşen-i Râz", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul.

SUCU, Nurgül (2007), "Rind Tipinin Kimliği, Divan Edebiyatındaki Yeri ve Rindlik FelsefesininTasavvufla İlgisi", *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, S. 18, s. 243-280.

ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ (1996), *Sûfî Yahut Zâhid Hakkında*, İstanbul: Enderun Kitabevi.

TARLAN, Ali Nihat (1998), *Fuzûlî Dîvânı Şerhi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

TATÇI, Mustafa (2005), *Yûnus Emre Dîvânı-Tahlil (Yûnus Emre Külliyyâtı-I)*, İstanbul: MEBYayınları.

TOPBAŞ, Osman Nûrî (2002), *Îmândan İhsâna Tasavvuf*, Erkam Yayınları: İstanbul.

ULUDAĞ, Süleyman (1999), *Abdülkerim Kuşeyrî Tasavvuf İlmine Dâir Risâle*, İstanbul: DergâhYayınları.

YÖNTEM, Ali Cânîp (1996), “Eski Edebiyatımızda Aşk”, *Prof. Dr. Ali Cânîp Yöntem'in Eski TürkEdebiyatı Üzerine Makaleleri*, (hızl. Ahmet Sevgi-Mustafa Özcan), İstanbul: Sözler Yayınları.

ZAVOTÇU, Gencay (2006), *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*, Ankara: Aydın Kitabevi.

II. OTURUM (15:00-16:00)
OTURUM BAŞKANI
PROF. DR. İLYAS ÇELEBİ
(Marmara Üniversitesi)

**Harîrîzâde'nin *Kenzü'l-feyz* İsimli Eserine Göre Halvetiyye'de
Tasavvufî Eğitim ve Âdâb**
Prof. Dr. Necdet Tosun
(Marmara Üniversitesi)

**Şeyh Şa'bân-ı Velî Müzesinde Bulunan Tefsirli Kur'an Meali
Üzerine**
Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN
(Erciyes Üniversitesi)

HARİRİZÂDE'NİN KENZÜ'L-FEYZ İSİMLİ ESERİNE GÖRE HALVETİYYE'DE TASAVVUFÎ EĞİTİM VE ÂDÂB

Prof. Dr. Necdet Tosun
(Marmara Üniversitesi)

Özet

Kastamonu'nun yetiştirdiği büyük mutasavvıflardan Şeyh Şaban-ı Velî'nin bağlı olduğu Halvetiyye tasavvuf ekolü, Osmanlı döneminde Anadolu'nun en yaygın irfan ocaklarından biri olmuş ve bu maneviyat yolunda pek çok gönül ehli insan yetişmiştir. Halvetiyye'de tasavvufî ve manevî eğitimin nasıl yapıldığını, dervişlerin intisap, zikir, sohbet gibi usullerle nasıl pişirilip nefs-i emmâre mertebesinde nefs-i kâmile mertebesine çıkarıldığını ve olgun birer insan hâline getirildiğini anlatan en önemli eserlerden biri Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin (ö. 1882) *Kenzü'l-feyz* isimli eseridir. Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınan ve henüz yazma hâlinde olan bu eserde “Halvetiyye'de manevî vazifeler, zikir telkini, bey'at (intisap), Halvetiyye silsilesi, (etvâr-ı seb'ada zikredilecek) usûl esmâsı ve furû'ları, etvâr-ı seb'a (nefsin yedi mertebesi), (zikredilecek) esmânın değiştirilmesi, hilâfet (icâzet) verilmesi, sohbetin âdâbı, zikrin âdâbı, şeyhlerin tâcı (tarikât sarığı), Halvetiyye tâcındaki işaretler (sembolik anlamlar), sûflerin devrânı (ayakta ve dönerek zikretmesi)” gibi bölüm başlıkları bulunmaktadır. Halvetiyye usûl ve âdâbı hakkında bilgi veren ve henüz yeterinde tanınmayan *Kenzü'l-feyz* isimli bu mühim eser bağlamında Şeyh Şaban-ı Velî'nin mensup olduğu Halvetiyye yolundaki tasavvufî eğitimin mâhiyeti ve aşamaları hakkında bu tebliğde bilgi verilecektir.

**

Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin Efendi 1850 yılında İstanbul'da doğmuş, birçok tasavvuf ehlinde istifade edip icazet ve hilâfet almış, Arapça ve Türkçe kırka yakın eser kaleme aldıktan sonra 1882'de İstanbul'da 32 yaşındayken vefat etmiştir. Telif ettiği Türkçe eserlerden biri olan ve henüz yazma hâlinde bulunan *Kenzü'l-feyz* isimli eserde Halvetiyye tarikâtında tasavvufî eğitimin nasıl yapıldığı hakkında mühim bilgiler vermiştir. Kütüphanelerde birkaç nüshası bulunan bu eserin²³⁰ müellif tarafından yazılmış nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi bölümü, 2631 numarada kayıtlı olup 101 varaktan oluşmaktadır²³¹.

²³⁰Mesela: Süleymaniye Ktp., Nasuhi Dergahı, nr. 146; İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yzm., nr. 1750.

²³¹Harîrîzâde'nin hayatı ve eserleri hakkında bkz. Yakup Çiçek, “Harîrîzâde”, *DİA*, İstanbul 1997, XVI, 192-193.

Kastamonu'nun yetiştirdiği büyük velîlerden Şeyh Şaban-ı Velî (ö. 976/1569) hazretlerinin de bağlı bulunduğu bir tasavvuf yolu olan Halvetiyye, Ömer el-Halvetî (ö. 800/1397) tarafından kurulmuş, bu yolun ikinci piri kabul edilen ve Azerbaycan'ın Bakü şehrinde medfun olan Seyyid Yahya Şîrvânî'nin (ö. 868/1463) halifeleri tarafından Osmanlı döneminde Anadolu'ya taşınmış bir tarikattir²³².

Harîrîzâde Kemâleddin Efendi, *Kenzü'l-feyz* isimli eserinde önce sahih itikad, şeriat, tarikat, hakikat, sünnet-i nebeviyye gibi genel konulara temas ettikten sonra bey'at-intisap yani tarikata giriş (bağlanış) konusuna geçer. Bu konuda, bey'at ile kelime-i tevhid zikir telkin etmenin aynı mecliste olmasının şeyhlerin güzel bir geleneği olduğunu, bazı şeyhlerin ise bey'at ile zikir telkinini ayrı ayrı iki mecliste icrâ ettiklerini yazar. Zikir telkininden sonra veya önce şeyhin senedini yani tarikat silsilesini sayıp okumasının bir gelenek olduğunu ilave eder. Bu ifadelerin bulunduğu sayfanın kenarına şu notu düşmüştür: "Keyfiyyet-i ahd ve bey'atı bu mahalde zikir eylemek hâtır-ı âcizîde murûr eder idi. Lâkin risâlemiz nâdân yedine dâhil olup kezzâblık eder deyu tayy olundu"²³³. Yani müellif bu bölümde, tarikata giriş merâsimi hakkında bilgi vermeyi düşünmüş ancak yazdığı bu esrin bazı câhil ve sahtekâr insanların eline geçip onların da buradan öğrendiklerini tatbik ederek insanları müridliğe dâhil etmeleri ve şeyhlik iddiasında bulunmalarından endişe ederek yazmamıştır.

Zikir telkininde silsileyi de okuma geleneği olduğunu ifade ettikten sonra müellif kendi Halvetiyye silsilesini teberrüken ve örnek olsun diye yazmıştır. Bu silsile Şeyh Şaban-ı Velî'den sonra şöyle devam edip Harîrîzâde'ye ulaşır: Şaban-ı Velî, Muhyiddin Atvel Kastamonî, Ömer Fuâdî, İsmail Çorumî, Karabaş Ali Efendi, Mustafa Efendi Edirnevî, Abdullatîf Halebî, Mustafa Bekrî Sıddîkî, Muhammed Şemseddin Hıfî, Mahmud Kürdî, Muhammed Mahmud Dâmûnî, Mustafa Halâvî, Muhammed Hâşim Efendi Tâcî, Muhammed Enîs Efendi Hüseyinî Humusî, Muhammed Kemâleddin Harîrî (müellif)²³⁴.

Harîrîzâde, bu eserde ilk dönem sûfîlerinden Cüneyd-i Bağdâdî'ye kadar mürşidlerin dervişlere kelime-i tevhîd yani Lâ ilâhe illallah zikrini telkin ve tavsiye ederek onları bu zikirle terbiye ettiklerini, Cüneyd-i Bağdâdî'nin zamanından itibaren bazı şeyhlerin içtihad ederek üç zikir daha ilave ettiklerini, böylece Lâ ilâhe illallah, Allah, Hû ve Hak şeklinde dört zikir telkin ettiklerini, İbrahim Zâhid-i Gîlânî hazretlerinin müritlere Hay, Kayyûm ve Kakhâr isimlerini telkin ve tavsiye ettiğini, Seyyid Yahyâ Şîrvânî'nin de önceki dört zikir ile Zâhid Gîlânî'nin üç zikrini toplayıp yedi zikri yedi farklı mertebede (etvâr-ı seb'a) telkin ettiğini ifade etmiştir.

²³²Silsile şöyledir: Yahya Şîrvani, Muhammed Bahaeddin Erzincani, Cemal-i Halvetî, Hayreddin Tokadî, Şaban-ı Velî.

²³³Harîrîzâde Kemâleddin, *Kenzü'l-feyz*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2631, vr. 46a.

²³⁴Harîrîzâde Kemâleddin, age, vr. 47a-47b.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Harîrîzâde bunları yazdıktan sonra, zamanla yeni bilgilere ulaşmış olmalı ki, sayfanın kenarına iki not eklemiştir: Birinci not şudur:

“Bazılar esmâyî seb’a eden Seyyid Yahyâ kuddise sirruh demişlerdir. Lâkin esahh olan İbrahim Zâhid kuddise sirruh hazretleridir. *Fethu verdi'l-esrâr şerhu Viridi's-Settâr* nâm eserimizde Seyyid Yahyâ'ya nisbetimiz kable't-tahkîk idi. Ma'zûr tutalar”.

Daha sonra eklendiği anlaşılan ikinci not ise şudur: “*Ürcûze-i latîfe ve dürre-i minîfe* nâm tarîka-i Şâzeliyye'ye mensûb bir risâlede manzûr-i hakîr olmuştur ki, esmâyî evvelâ seb'a eden, Cüneyd-i Bağdâdî kaddese sirrahu'l-Hâdî deyu zikir eder. Bu, cümleden enseb olmak gerektir ki, ekser-i tarîklarda esmâ-i seb'a vardır. Ve Şeyh Abdullah eş-Şarkâvî kuddise sirruh dahi ona zâhibdir”²³⁵.

Harîrîzâde eserin metnine devam ederek, bu yedi temel (asıl) zikre Yusuf Mahdûm (Şirvânî) hazretleri beş tane furû' (detay) zikir yani Kâdir, Kavî, Cebbâr, Mâlik ve Vedûd esmâlarını ekleyip zikir türlerini onikiye çıkarmış, bu koldan gelen Şemseddin Sivasî ve tâkipçileri olan Halvetiyye-i Şemsiyye şeyhlerinin on iki zikir ile irşada devam ettiklerini kaydetmiştir. Dede Ömer Rûşenî ve takipçilerinin ise şu tertib ile zikrettiklerini yazar: Lâ ilâhe illallah, Allah, Hû, Hak, Hay, Kayyûm, Samed, Basîr, Gafûr, Kakhâr, Vedûd, Vehhâb. Dede Ömer Rûşenî'nin halifesi İbrahim Gülşenî ve takipçileri de: Lâ ilâhe illallah, Allah, Hû, Hay, Kayyûm, Kâdir, Kakhâr, Vâhid, Ehad, Samed, Vehhâb, Fettâh zikirlerini sırasıyla telkin ve tavsiye etmişlerdir. Niyâzî Mısrî kendi içtihadı ile zikirleri şöyle tanzim etmiştir: Lâ ilâhe illallah, Allah, Alî, Hû, Kakhâr, Hay, Azîm, Hak, Vâhid, Kayyûm, Samed, Ehad. Halvetiyye'nin Cerrâhiyye kolunda da bazı furû esmâsı (ilave zikirler) vardır²³⁶.

Harîrîzâde, devamında şöyle der: “Halvetiyye'nin sâir şu'belerinde teslîk ve irşâd fekat esmâ-i seb'a (sadece yedi isim) ile dir. Kutb-i ins ü cân Şa'bân Efendi Sultân kaddesa sirrahu'l-Mennân kolunda beşinciden sonra yine Allah, Hû telkin ederler diyen galat (hata) demiştir”. Bu cümlemin bulunduğu sayfa kenarında da müellifin şu notu bulunmaktadır: “Şeyh Nazmi Efendi *Hediyyetü'l-ihvân* nâm kitabında ve Müstakîmzâde *Viridi Yahyâ Şerhiminhü*'sünde, ve Şeyh Mustafa Vahyî *Sühbatü'z-zâkirîn*'de yazmıştır. Şâyed (belki) Şa'bâniyye'nin bir şu'besindedir deyu her ne kadar cüstücü ettim (araştırdım) ise bir cevâb-ı savâba (doğru cevaba) zaferyâb olamadım (rastlayamadım). Zannederim ki, bu galat (hata) Nazmi Efendi'den vâki' olup Müstakîmzâde ve Şeyh Vahyî dahi min gayri tahkîk (araştırmaksızın) onun kitabından yazmışlardır”²³⁷.

Bu rivayetler ve açıklamalardan anlaşıldığına göre, Halvetiyye'nin Şeyh Şaban-ı Velî tarafından kurulan Şabaniyye kolunda furû esmâsı denen ilave

²³⁵Harîrîzâde, age, vr. 49a-49b.

²³⁶Harîrîzâde, age, vr. 50a-51a.

²³⁷Harîrîzâde, age, vr. 51a.

zikirler yoktur, sadece usûl esmâsı denen yedi temel zikir vardır²³⁸. Bu bilgileri veren Harîrîzâde bölümün sonuna şu şiiri eklemiştir:

Sûfiyâ esmâda kalma gel müsemmâ dersin al,
Bil müsemmâdır heman ta'lim-i esmâdan garaz²³⁹.

Yani Harîrîzâde bu zikirleri okumaktan maksadın, o isimlerin ifade ettiği manayı yani Allah Teâlâ'yı şuurlu bir şekilde anmak ve anlamak olduğunu söylemek istemiştir.

Ardından müellif yeni bir bölüme başlar. Etvâr-ı Seb'a yani nefsin yedi mertebesinin ele alındığı bu bölümde, aslında nefsin bir tek olduğunu, fakat sıfat ve özelliklerinin farklı olması sebebiyle farklı durum ve tavırlarda bulunduğunu kaydettikten sonra nefsin yedi farklı tavır ve mertebesini şöyle açıklar: 1. Nefs-i emmâre, 2. Nefs-i levvâme, 3. Nefs-i mülhime (mülheme), 4. Nefs-i mutmainne, 5. Nefs-i râdiye, 6. Nefs-i merdıyye, 7. Nefs-i kâmile.

Dünyaya ve bedenî lezzetlere meyilli olan, harama ve kötülüğe teşvik eden nefis, nefis-i emmâredir. Bunun sıfatı kibir, hırs, haset, câhillik, cimrilik gibi şeylerdir. Bu mertebedeki insana kelime-i tevhîd zikri tavsiye edilir. Derviş, Hak Teâlâ'dan başka ma'bûd, maksûd ve fâil-i hakikî olmadığını düşünerek bu zikri okumalıdır.

Nefs-i emmâreden yükselen kişi, ikinci mertebe olan nefis-i levvâmeye erişir. Bu, gaflet uykusundan uyanan, yaptığı kötülüklerden dolayı pişman olup kendini eleştiren nefis mertebesidir. Bu mertebedeki kişi ism-i celâl yani "Allah" zikrini okur. Daha doğrusu önceki zikri olan kelime-i tevhidi okuduktan sonra buna ilave olarak "Allah" zikrini de okur.

Üçüncü mertebe nefis-i mülhemedir. Allah tarafından kendisine hayır ve şerrin, fücür ve takvânın ilham edildiği nefstir. Bu mertebeyi ifade etmek için Kur'ân-ı Kerim'deki: "(Allah) ona (nefse) fücür ve takvâsını ilham etti" (eş-Şems, 91/8) âyeti delil olarak gösterilir. İlham eden Allah, ilham edilen de nefis olduğuna göre, bu mertebenin adını nefis-i mülheme şeklinde okumak Arap gramerine göre daha doğru ise de, eskiden beri tasavvufî çevrelerde muhtemelen galat-ı meşhur olarak "nefis-i mülhime" şeklinde okunagelmektedir. Bu mertebedeki kişi, önceki iki zikrine ilave olarak "Hû" diye zikreder.

Dördüncü mertebe nefis-i mutmainnedir. Kötü ahlâkı terk eden, huzur ve dinginliğe erişen kişinin mertebesidir. Önceki zikirlerine ek olarak "Hak" diye zikreder. Bu mertebedeki kişinin sıfatı zühd, şükür, tevekkül, ibâdet ve tezellüldür. Harîrîzâde bu makamı anlatırken şöyle der: "Ve ba'zı mutasavvıfe-i hâm maglûb-i hayâlât ve giriftâr-ı dâm-ı tesvîlât olmagla bize siyâdet zuhur eyledi deyu tefahhur ederler ki, şuhûdîdir, vukûî ve vücûdî değildir. Zîrâ bu dâirede bâtil dahi sûret-i hakta görünür. Ve ba'zılar bu

²³⁸İslam Ansiklopedisi'ndeki "Şâbâniyye" maddesinde de durum bu şekilde doğru olarak tespit edilmiştir. Bk. Mustafa Tatcı, "Şâbâniyye", *DİA*, İstanbul İstanbul 2010, XXXVIII, 213.

²³⁹Harîrîzâde, age, vr. 52a.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

makâmda Hüve'l-Hak diyeceğine ene'l-Hak deyu galat eylemişlerdir. Pes sâlik dikkat idüp bu vartadan halâs olmak gerekdir²⁴⁰.

Beşinci mertebe nefs-i râdiyedir. Allah'tan ve Allah'ın kendisi için takdir ettiği kaderden râzı olan insanın mertebesidir. Bu mertebedeki kişi bütün fiillerinde Allah'a teslim olur, kendi amellerini görmez, herşeyi Allah'tan bilir ve hoş karşılar, kendinde bir güç vehmetmez. Zikri “Hay”dır.

Altıncı mertebe nefs-i merdiyyedir. Allah tarafından râzı olunan, makbûl ve sevilen kişidir. Sıfatı, Allah'ın ahlâkıyla ahlaklanmaktır. Zikri “Kayyûm”dur.

Yedinci mertebe nefs-i kâmileidir. Buna nefs-i sâfiye veya nefs-i zekiyye de denir. Kemâle ermiş ve saflaşmış, arınmış nefstir. Harîrîzâde bu mertebe hakkında şöyle der: “Nefsin sıfât-ı zemîmesi bi'l-küllîyye sıfât-ı hamîdeye tebdîl olunmagla nefs bu tavırda rûhla ittihâd kesb idüp muktezâları ve hâlleri bir olmağın nefis ibâretiyle zikr olunmayup rûhu'l-kuds ibâretiyle zikr olundu. Bu mertebedeki sâlikin zikri Kakhâr'dır”. Harîrîzâde bu mertebeden bahsederken: “Sâlik ba'de't-telkîn zikrini iksâr eder” diye kaydetmiştir²⁴¹. Ancak günümüzde yaşayan bazı Halvetî Şa'bânî şeyhleri bu mertebede “Kakhâr” ismi usulen telkin edilse bile zikir olarak çekilmediğini sözlü olarak ifade etmişlerdir. Anlaşılan o ki, Kakhâr zikri, sadece zâlimler hakkında kurulan kahriye meclisinde okunur.

Harîrîzâde nefsin yedi mertebesini (etvâr-ı seb'a) anlattıktan sonra “Fasl fî tebdîli'l-esmâ” adıyla yeni bir bölüme geçer. Bu bölümde yedi mertebede zikredilen ilâhî isimlerin değişmesi konusunu ele alır. Bu, bir zikirden diğerine, başka bir ifadeyle nefsin bir mertebesinden diğerine nasıl geçileceği, bu yükselişin alâmet ve kriterleri hakkındadır. Müellif bu konuda şöyle der:

“Şeyh-i Halvetî, mürîdin esmâsını tebdîl etmek murâd etse, âsâr-ı esmâ ayânî zuhur ettiği yani ol makâmın sâhibi olduğu sûrette esmâyı tebdîl ederler. Bundan sonra sâlik cemî-i evkâta telkîn olunan isimle iştigâl eder. Ve geçen isimleri yevmî yüz kere okur. Ve ba'zılar buyurdular ki, rü'yâ-yı sahîhada kisve ve tâc ilbâsı, yâhud bir kitap yâhud bir hâtem kendüye verilmesi, yâhud esmâdan birini meşâyıh-ı ehl-i silsileden veya sâir kibâr-ı meşâyıhtan biri telkîn etmek, yâhud bir hâne-i cedîde dühûl veya sefîneye rukûb, yâhud ona i'tâ-yı miftâh veya lûbs-i sevb-i cedîd ve emsâlini ru'yette dahi tebdîl ve intikâl-i esmâ âdet-i hasene-i meşâyıhdandır. Gerçi ba'zı meşâyıh rü'yâ ile tebdîl-i esmâ edenlere “Berzahî” derler, rü'yâ-yı kâzibeden havf ve hazer ettiklerindendir. Yohsa makbuldür. Ve eğer bî eser telkîn ve tebdîl olunur ise, ondan hiçbir fâide hâsıl olmaz. Fekat zikir münâsebetiyle sevap vardır²⁴².

²⁴⁰Harîrîzâde, age, vr. 55b-56a.

²⁴¹Harîrîzâde, ae, vr. 58a.

²⁴²Harîrîzâde, ae, vr. 58b-59a.

Bu paragrafta müellif, bir mertebeden diğerine, dolayısıyla bir zikirden diğerine geçmenin birinci ve esas kriteri olarak, o yeni makâmın ahlâkî özellik ve olgunluklarının derviş üzerinde görülmesi olduğunu söyler. Ardından dervişin gördüğü bazı rüyaların, onun manevî derecesini anlamada ipucu verebileceğini ifade eder. Mesela dervişe rüyasında elbise veya sarık (tâc) giydirilmesi, kitap veya yüzük hediye edilmesi, zikredeceği esmânın bir şeyh tarafından kendisine telkin edilmesi, yeni bir eve girmesi, gemiye binmesi, kendisine bir anahtar verilmesi, yeni elbise giydirilmesi gibi durumlarda şeyh hem bu rüyaya hem de müridin manevî hâline bakarak bir üst mertebeye geçtiğini söyleyip o mertebenin zikrini telkin edebilir. Ancak bu rüyaların sahil rüya olması önemlidir. Yalancı rüyalar ile müridi sun'î olarak bir üst mertebeye geçirmenin tehlikeli olacağını düşünen bazı şeyhler, rüya ile mertebe ve zikir belirleyen şeyhlere “Berzahî” derlermiş. Rüyaların âlem-i misâlde yani berzah âleminde görüldüğü kabul edildiğine göre, “Berzahî” tabiri, rüyalara fazla önem veren kişi anlamında kullanılmıştır.

Harîrîzâde bundan sonra yeni bir bölüme geçer: “Fasl fi'l-hilâfe” başlığını taşıyan bu bölümde tasavvuf eğitimini tamamlayan veya belli mertebeleri aşan dervişe hilâfet ve icâzetin (diploma) nasıl verileceği anlatılır. Müellif şöyle der: “Makâmât-ı erbaanın tekmilinden sonra (yani emmâre, levvâme, mülheme ve mutmainne mertebelerini tamamladıktan sonra), merâtib-i selâsenin birinde (yani râdiye, merdıyye veya kâmile mertebelerinden birinde) meşâyih sâlike hilâfet verirler. Hilâfet müridin şeyhi makâmına kıyâmıdır... Ba'zı merâtib-i esmâdan haberdâr olan fi'l-cümle (kısmî) halîfe, ve cemî-i esmâdan hissemend ve ehl-i fenâ ve bekâ olan bi'l-cümle (küllî, tam) halifedir.”²⁴³

Ardından “Fasl fi usûli meclisi'l-hilâfe” başlığında yeni bir bölüm gelir. Görüldüğü üzere, eserin kendisi Türkçe olmakla beraber bölüm başlıkları çoğunlukla Arapça, birkaçı da Farsça'dır. Bu bölümde hilâfet (yani diploma) verme usul ve gelenekleri anlatılır. Hilâfet verme meclisi kurulacağı zaman o bölgedeki şeyhler tekkeye davet edilir, yemekler yenir, dergâhın zikir salonu olan tevâhîdâneye girilir, namaz vakti ise önce namaz kılınır, sonra hilâfet merâsimi başlar. Hilâfet verilecek olan kişi, yanında rehber adı verilen bir zât ile veya rehbersiz olarak mürşidin huzuruna getirilir. Eğer rehber ile birlikte gelirse, halkada mürşidin huzuruna dört adım kala durur, rehberin ardında iki elini rehberin omuzuna koyar, rehber iki ayağının baş parmaklarını birbiri üzerine koyar, önce takdim okur, sonra Fâtiha okuyup bir adım yaklaşır. “es-Selâmu aleyküm yâ ehle's-şerîa” der. Onlar da selama cevap verip: “Aleykümü's-selâm, rehberü's-şerîa, kavlü'l-Muhammedî, lillâhi'l-Fâtiha” deyip Fâtiha okurlar. Sonra rehber ve arkasındaki hilâfet alacak kişi bir adım daha yaklaşır. Rehber: “es-Selâmu aleyküm yâ ehle't-tarîka” der. Onlar da “aleykümü's-selâm” diyerek selama cevap verdikten sonra: “et-Tarîkatü fi'lü'l-Muhammedî, lillâhi'l-Fâtiha” derler. Fâtiha

²⁴³Harîrîzâde, ae, vr. 59b-60b.

okunduktan sonra rehber ve halife adayı bir adım daha yaklaşırlar. Rehber: “es-Selâmu aleyküm yâ ehle'l-ma'rife” der. Oradakiler selama cevap verdikten sonra: “el-Ma'rifetü sırru'l-Muhammedî, lillâhi'l-Fâtîha” derler. Rehber (ve aday) bir adım daha yaklaşır: “es-Selâmu aleyküm yâ ehle'l-hakîka” der. Oradakiler selama cevaptan sonra: “el-Hakîkatü hâlû'l-Muhammedî, lillâhi'l-Fâtîha” derler. Sonra rehber, hilâfet alacak olan sâlikin elinden tutup şeyhine teslim eder. Eğer rehbersiz olarak gelecek ise, aynı işlemleri yaparak kendisi gelir.

İkinci tarz hilâfet meclisinde ise, sâlik doğrudan şeyhin huzuruna gider. Bunda adım atmalar, Fatihalar vs. yoktur. Sonra şeyh tâc adı verilen tarikat sarığını eline alıp öper, hilâfet alacak kişi de tâcı öper, şeyh üç defa tekbir getirip tâcı müridin başına giydirir. Ardından hırka adı verilen cübbeyi Fatiha okuyarak müride giydirir. Sonra ridâyı²⁴⁴ alıp Fatiha ile müridin omuzuna koyar. Ardından yazılı hilâfetnâmeyi (icâzetnâmeyi) okuyup Fâtîha ile müridin eline teslim eder. Mecliste bulunan bütün şeyhler birer birer Fâtîha ederler. Sonunda şeyhi, hilâfet alan salike de izin verir, o da Fâtîha çeker. Sonra halife olan bu kişi, meclisteki bütün şeyhlerin elini öper. Duâ okunur. O mecliste halife zikri başlatır ve zikir âyînini icrâ edip yönetir²⁴⁵.

Harîrîzâde *Kenzü'l-feyz* isimli bu eserinin devamında mürşid-i kâmilin lüzumu, mürşid-i kâmilin özellikleri, sahte ve yalancı şeyhlerden sakınmak, sohbetin fazileti ve âdâbı, müridlerin âdâbı, zikrin âdâbı, tâc-ı şerîf, Halvetî tâcındaki işâretler (sembolizm), devran zikrinin sırrı (hikmeti), sûfilerin devrânını inkâr edenlere cevap, devrânın câiz olduğuna dâir fetvâlar gibi konulara temas etmiştir. Eser 101b varağında sona erer. Son cümle şöyledir: “Bu kitâb, câmi-i fakîr Harîrîzâde şikeste zamirin hattıdır. Eslahahu'llâhu Teâlâ el-Kadîr.

Netice olarak Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin *Kenzü'l-feyz* isimli bu eserinde Halvetîlik'teki tasavvufî eğitimin aşamaları ve muhtevası hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. Birçok tasavvuf ekolünden icazeti ve silsilesi olan Harîrîzâde, bu eserde Halvetiyye'nin Kastamonulu Şaban-ı Velî hazretleri ile devam eden Şabaniyye koluna da bağlı olduğunu söyleyip silsilesini kaydetmiştir. Tasavvufun insanları yüzyıllar boyunca nasıl ve hangi metotlarla eğitip olgun insanlar hâline getirdiğini anlamak için bu tür eserler oldukça mühim kaynaklardır.

²⁴⁴Ridâ: Belden yukarısını örten bir örtü, şal.

²⁴⁵Harîrîzâde, ae, vr. 61a-62a.

ŞEYH ŞA'BAN-I VELİ MÜZESİNDE BULUNAN TEFSİRLİ KUR'AN MEALİ ÜZERİNE

Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN
(Erciyes Üniversitesi)

GİRİŞ

İncelediğimiz tefsirli Kur'an meali Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli Vakıf Müzesi'nde, 268 envanter numarasıyla kayıtlıdır. Düz mukavva kapaklı, cilt yerleri bezli, cildi dikişli olup çok tamir gördüğü anlaşılmaktadır.

Kelime kelime tercüme edilmiş olup, Kur'an-ı Kerim kısmı siyah mürekkepli, satır altı Türkçesi ise daha küçük harflerle kırmızı mürekkepli nesih yazıyla yazılmıştır. Sayfaları sağlam, harekeli ve okunaklıdır. Tamamı 421 yaprakta yer alan 840 sayfadır. Her sayfada 11 çift satır bulunmaktadır.

Mütercimi belirsiz olan bu tefsirli meal iki şiveledir. Birinci şivenin müstensihî ve istinsah tarihi belli olmayıp, 1b-149b arası sayfalar bu şiveyle yazılmıştır. Tefsirli kısımlar daha çok derkenar yazıları biçimindedir.

İkinci şive ise 150a-421a sayfaları arasındadır. Tefsirli kısımlar umumiyetle tercüme satırına yazılmış olup, derkenar yazısı azdır. İkinci şivenin müstensihî Ahmed ibni Ayaz, istinsah tarihi ise h. 936 = m. 1530'dur.

İlk 11 cüz (yaklaşık 50 000 kelimelik kısım) 14. yüzyılın sonlarına ait bir şiveyle, son 19 cüz (yaklaşık 70 000 kelimelik kısım) ise 15. yüzyılın sonları ya da 16. yüzyılın başlarına ait bir şiveyle yazılmıştır. Eserde yaklaşık 12 000 madde başı kelime bulunmaktadır.

Daha pratik bir şekilde ifade etmek gerekirse ilk şive Yunus Emre'nin diline benzemektedir. İçinde Arapça ve Farsçadan alınma fazla kelime olmayıp, Türkçe asıllı kelimeler ekseriyet teşkil etmektedir. Bunlar arasında mütercim anlamı karşılamak için türettiği, bilhassa çatı eklerini birbirinin üstüne getirerek ortaya çıkardığı kelimeler dikkat çekmektedir. Yine mütercim tarafından Türkçe kelimelere yeni anlamlar yüklenmiş, kelimeler anlam yönünden zenginleştirilmiştir. Böylelikle, Türkçenin kelime kadrosuna ve anlam zenginliğine katkıda bulunulmuştur.

İkinci şivede ise az çok Fuzulî'nin diline benzeyen bir Eski Anadolu Türkçesi biçimi kullanılmıştır. Horasan'dan gelerek Anadolu'ya yerleşmiş birinin dilini andıran bu kısımda Azerbaycan ve Türkmen Türkçesine kaynaklık edebilecek kelimeler de yer almaktadır. Yine burada, Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerin sayısının arttığı görülmektedir. İkinci şive, ikinci bir kitapta incelenmekte olup, transkripsiyonlu metin kısmı şimdiden hazırlanmıştır. Bu iki şive hakkında dil yönünden de kısaca bilgi vermek gerekirse, ilk kısımdaki "daûî" kelimesi ikinci kısımda "daòî" olmuştur. İlk şivedeki

“ayruú” sözü yerine ise ikinci şivede “özge” kullanılmıştır. Bu şekildeki karşılaştırmaları ve farklılıkları üçüncü bir kitapta ele almayı isabetli görüyoruz.

Aşağıdaki imlâ, ses bilgisi ve şekil bilgisi neticeleri ilk 11 cüzün incelenmesiyle ortaya çıkarılmıştır.

1. İMLÂ

1. Kelime başında bütün ünlüler harfle yazılmış, kelime sonunda ise bazı harekeyle gösterilenler dışında ünlülerin harfle yazılmasına dikkat edilmiştir. Kelime içinde ünlülerin yazılmadığı örneklerin çok olması Arap imlâ geleneğinin bir tezahürü olarak görülebilir. Ayrıca kelime başı eliflerinde hemzenin yazılışı tutarlı değildir.

2. Eski Anadolu Türkçesinin ilk dönemlerine ait olan metnimizde, ayrı yazılabilen 38 ekin bulunması ve bunların 475 örneğe sahip olması, Uygur yazı geleneğinin güçlü bir şekilde sürdürüldüğünü göstermektedir.

3. Metnimizde hareketler tasarruflu bir şekilde kullanılmış, her zaman olmasa da, bir kelimedede birbirine yakın aynı cins ya da şekilce benzer hareketler iki defa yazılmak yerine, bir defa yazılarak gösterilmiştir.

4. Metnimizde 27 ayrı kelime, 557 örnekte kendinden önceki kelimeyle bitişik yazılmıştır. Her zaman bitişik yazılmayan bu kelimeler, çoğu edat cinsinden olmak üzere değişik kelime çeşitlerine mensuptur.

5. Arka damaklı s ünsüzü ancak kelime başında ya da ilk hecede sad ile yazılmaktadır. Aynı zamanda sin ile de gösterilebilmektedir. Arka damaklı t ünsüzü ise yalnızca kelime başında tı ile yazılmakta olup, te ile gösterildiği örnekler de vardır.

6. Metnimizde, c ve ç ünsüzlerinden her ikisinin yazılışında da cim ve çim iki farklı imlâ teşkil edecek şekilde kullanılabilir. Ancak, b ünsüzü daima be ile yazılmasına rağmen, p ünsüzünün yazılışında be ve pe harfleri birlikte yer almaktadır.

7. Ön damaklı g ünsüzü ve damaklı n ünsüzü (ñ) hem kef ile, hem de üç noktalı kef ile yazılabilmektedir.

8. Hemze ve şedde gibi Arap imlâ geleneğine bağlı unsurların Türkçe kelimelere uygulandığı örnekler de vardır. Ancak, tenvin için böyle bir örneğe rastlanmamıştır.

9. Arapça ve Farsçadan alınma kelime ve terkipler, 20 kadar örnek dışında aslına uygun şekilde yazılmıştır.

2. SES BİLGİSİ

1. Metnimizde kapalı e'ye rastlanmamakla birlikte, kapalı e'nin ayrılmasının bir görünüşü olarak kök hecesinde hem e ile, hem de i ile yazılan 20 kelime mevcuttur. Bunun yanı sıra, yine kök hecesinde i ile yazılan 36, e ile yazılan 7 kelime bulunmaktadır. Böylelikle metnimizde, kapalı e'nin çözülmesinde i ünlüsünün daha fazla tercih edildiği görülmektedir.

2. Çoğu Eski Anadolu Türkçesi metninde olduğu gibi, metnimizde de aslı uzun ünlüleri ayırt edici tek güvenilir işaret, kelime başı uzun a sesini

gösteren medli elif (İ)'tir. Bu şekilde 57 örnek bulunmaktadır. Ayrıca ye (ﻱ) ile yazılan ekleşme uzunluklarının metnimizde 88 örneği vardır. Bir de kapalı hecelerin açılması hâlinde de ünlü uzunlukları ortaya çıkmaktadır.

3. Metnimizde damak uyumu çok güçlü olmakla birlikte, bu uyumu bozan az sayıda örnekler de vardır. Bu örnekler arasında dikkat çekici olanlar, bugünkü Karadeniz ağzında görüldüğü gibi, içinde arka damak ünsüzleri bulunan eklerin, ön damaklı seslerle biten kelimelerden sonra da gelebilmesidir. Ancak bu uyumsuzluk her zaman görülen bir kaide değildir.

4. Metnimizin de temsil ettiği Eski Anadolu Türkçesinde, Türkiye Türkçesindeki gibi güçlü bir dudak uyumundan söz edilemez. Bununla birlikte, kelime içinde dudak ünsüzünden sonra yuvarlak dudaklı ünlünün gelmesi gibi uyumlu kaideler de vardır. Düzleşme ve yuvarlaklaşma örnekleri ise, standart bir uyuma geçiş için hazırlık mahiyetindedir.

5. Kelime seviyesinde ünsüz uyumunu bozan örneklerin sayısı çok azdır (hepsi 5 örnek). Bunlardan bazılarının uyumlu örnekleri de vardır. Ekleşmelerdeki ünsüz uyumu kelimelerdeki kadar güçlü değildir. Ötümsüz ünsüzle biten kelimelerden sonra, ötümlü ünsüzle başlayan ekler yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Ekleşmelerde günümüzdeki ünsüz uyumunun başlangıcı sayılabilecek örnekler, görülen geçmiş zaman ekinin bazan uyumlu olarak da kullanılabilmesidir.

6. Eski Türkçeden Orta Türkçeye geçişte belirleyici ses hadiselerinin önde gelenlerinden olan ötümlüleşme, metnimizde de çok sayıda örneğe sahiptir. Eski Türkçeden gelen ç sesinin ötümlüleştiği örnekler kelime içinde, eklerde ve ekleşmelerde yaygın bir şekilde görülmektedir. Bu ses, başta ve sonda ötümlüleşmez.

Kelime başında ön damaklı k sesinin ötümlüleşmesi karakteristiktir. Arka damaklı k sesi kelime başında ötümlüleşmez. Bu sesin her iki damaklısı da kelime içinde ve ekleşmelerde ötümlüleşebilmektedir. Kelime sonunda bu ses daima ötümsüzdür.

Ancak, ötümlü bir sesle başlayan bir kelimedenden önce ú sesinin ulanma ötümlüleşmesine uğradığı az sayıda örnek bulunmaktadır (hepsi 4 örnek).

Ötümsüz bir ses olan p ise, isim soylu kelimelerin ekleşmesinde iki ünlü arasında kalması hâlinde ötümlüleşmektedir.

Ötümlüleşmesi K sesiyle paralellik arzeden t sesinin, ú'dan farklı olarak kelime başında art damaklı biçiminin de ötümlüleştiği örnekler bulunmaktadır ama ön damaklı şeklinin ötümlüleşmesi çok daha yaygındır. Hatta bu ötümlüleşme, Türkiye Türkçesinden daha ileri bir seviyededir. Yine K sesine paralel olarak, gerek ön damaklı, gerekse arka damaklı t sesi kelime içinde ve ekleşmelerde ötümlüleşebilmektedir. Bu ses kelime sonunda ötümlüleşmese de, metnimizdeki 6 örnekten çoğunda görüldüğü üzere, kendinden sonra gelen kelimenin ilk sesinin ötümlü olması hâlinde ulanma ötümlüleşmesine uğrayabilmektedir.

7. Metnimizde, b, d ve z seslerinin ötümsüzleştiği 15 kelime bulunmaktadır. Ötümsüzleşme yaygın bir ses hadisesi değildir. Türkiye

Türkçesindeki gibi sonda ötümsüzleşme görülmektedir. Ekleşmelerde ünsüz uyumuna bağlı olarak ötümsüzleşen az sayıda örnek vardır.

8. Sızıcılışma da tıpkı ötümlüleşme gibi Eski Türkçeden Orta Türkçeye geçişte belirleyici ses hadiselerinin önde gelenlerindedir. Patlayıcı b, d, G ve K seslerinin sızıcılışması kelimelerde esaslı değişiklikler meydana getirmiştir. Bunlardan kelime gövdelerindeki ve eklerdeki b'nin sızıcılışarak v'ye çevrilmesi, v sesinden sonraki ünlülerde de yuvarlaklaşmaya sebep olmuştur.

Eski Türkçeden gelen d sesinin kök ünlüsünden sonra ya da kelime sonunda sızıcılışarak daha çok y sesine çevrilmesi karakteristik bir hususiyettir. Ayrıca bu ses, s, v, z sızıcılarına da dönüşebilmektedir.

Sızıcılışmada en fazla değişiklik G ünsüzünde görülmektedir. Kelime içinde v'ye çevrildiği örneklerin yanısıra, kelime ya da ek sonunda eriyerek kaybolduğu, kaybolurken de kendinden önceki ünlüyü yuvarlak dudaklı hâle getirdiği çok sayıda örnek vardır. Bu hadise, Eski Anadolu Türkçesindeki ünlü yuvarlaklaşmalarının başlıca kaynaklarından biridir. G sesi ünsüzden sonra, ünlüden önce geldiği kelime gövdelerinde ve eklerde ise yutularak kaybolmakta, böylelikle kelime ve eklerde değişiklikler ortaya çıkmaktadır. G sesinin sızıcılışması, bütün bu farklılıkların meydana gelmesi ve Türk Dilindeki yeni gelişmelere sebebiyet vermesi itibarıyla ehemmiyet arz etmektedir.

K sesinin sızıcılışması yaygın olmasa da, sızıcılışarak ö sesine çevrildiği örnekler, Eski Âzerbaycan Türkçesi için başlangıç teşkil etmesi yönüyle dikkat çekmektedir.

9. Dudaklılaşma neticesinde Eski Türkçeden gelen yuvarlaklıklar korunurken yeni yuvarlaklaşmalar da ortaya çıkmıştır. Kelime içinde dudak ünsüzlerinden sonra yuvarlak dudaklı ünlülerin geldiği örnekler Türkiye Türkçesi için de kayanıklık teşkil etmektedir.

10. Metnimizde, kelime başında b sesinin m sesine çevrildiği 3 genizleşme örneği bulunmaktadır.

11. Ünlü düşmesi, kelime içinde ve ekleşmelerde yaygın şekilde görülmektedir. Bunun sebebi orta hece ünlüsünün aksansızlığıdır. Ekleşmelerde de orta heceye rastlayan ünlüler, yine aynı sebeple düşmektedir.

12. Metnimizde bulunan, kelime başındaki y sesinin, kendisinden sonra dar ağızlı bir ünlü gelmesi hâlinde düştüğü 10 örnek, Eski Âzerbaycan Türkçesi için başlangıç teşkil etmektedir. İçte ünsüz düşmesi daha çok yutulma, ünsüz tekleşmesi gibi sebeplerle, sonda ünsüz düşmesi ise erime yoluyla sızıcılışma, cevherî i- fiilinin ve ile, için gibi edatların ekleşmesi gibi sebeplerle görülmektedir.

13. Türkçeye aykırı çift ünsüzle biten ödünçleme kelimelerde, bu ünsüzlerin arasında ünlü türemektedir. Ayrıca kapalı heceler arasında da ünlü türemesi görülmektedir.

14. Ünsüz türemesi, Arapçadan alınan ödünçleme kelime içlerindeki hemzenin yerine y sesinin geçmesiyle alâkalıdır. Böylelikle, Türkçemizde çift ünlünün yanyana gelmesi de önlenmiş olmaktadır. Metnimizde ünlüyle biten l alınma örnekte de kelime sonunda h sesi türemiştir.

15. Metnimizde hece dengelenmesi sebebiyle görülen gerçek ikizleşme örneklerinin yanısıra, ekleşme yoluyla ortaya çıkan şekli ikizleşmeler de vardır.

16. Çalışmamızda -lg-, -ll-, -lt-, -ââ- ünsüz çiftlerinde tekleşme görülmekte olup, bu ünsüz çiftlerinden sırasıyla g, l, l, g sesleri ayrılmaktadır. Ayrıca Arapçadan alınan ödünçleme kelimelerdeki sondaki ikiz ünsüzden biri tekleşmekte; kelime ünlüyle başlayan bir ek aldığına ya da kendisinden sonra, birlikte kullanıldığı ünlüyle başlayan bir kelime geldiğinde bu ünsüz yeniden ortaya çıkmaktadır. Yine Arapça ödünçlemelerde kelime sonunda bir ünsüzden sonra gelen ayın seslerinin de telaffuz edilmeyerek tekleşmeye yol açtığı kuvvetle muhtemeldir.

17. Başta ve sonda hece düşmesi örnekleri çok az olup, ekseriyetle kelime gövdesinde ve ekleşmelerde aksansızlıktan orta hece düşmesi sıklıkla görülmektedir. Cevherî i- fiilinin yanısıra, ile ve için edatlarının ekleşmesi sırasında da hece düşebilmektedir.

18. Metnimizde 2 kelimenin birleşerek tek bir yeni kelimeye çevrildiği 20 kadar örnek bulunmaktadır.

19. Çalışmamızda, çoğu edat olan 27 kelimenin kendinden önceki kelimeyle ulanarak yazıldığı çok sayıda örnek bulunmaktadır (hepsi 281 örnek). Ancak bu kelimelerin çoğu her zaman ulanarak yazılmaz. Ulanma örneklerinden 85 tanesinde ulanma ötümlüleşmesi görülmektedir.

20. Eski Türkçedeki n (yn) ve ñ (ng) ünsüzlerinin ayrıştığı birer örnek metnimizde yer almaktadır.

21. Ünsüz kaynaşmasının örnekleri daha çoktur (hepsi 16 örnek). Bu örneklerde görüldüğü üzere Eski Türkçedeki bazı çift ünsüzler kaynaşarak c, ç, ñ, ş, z ünsüzlerine çevrilmektedir.

22. Metnimizde, ünsüz ve ünlü göçüşmeleri için ikişer örnek bulunmaktadır. Bunların hepsi de aynı zamanda yakın göçüşme örneğidir.

23. Kök hecesindeki e-i meselesi, düzlük – yuvarlaklık ve ön damaklılık – arka damaklılık gibi ses hadiselerinden kaynaklanan paralel ünlüler, çalışmamızda çok sayıda örneğe sahiptir (hepsi 154 örnek).

24. Düzleşme ve yuvarlaklaşma, arka damaktan ön damağa geçiş, sızıcılışma gibi ses hadiseleri neticesinde ortaya çıkan paralel ünsüzlerin, incelememizde 37 örneği bulunmaktadır.

25. Düzleşme ve yuvarlaklaşma, sızıcılışma, arka damaktan ön damağa geçiş gibi ses hadiselerinin neticesinde ortaya çıkan ünlü değişmelerinin metnimizde 82 örneği mevcuttur.

26. Ötümlüleşme, sızıcılışma, arka damaktan ön damağa geçiş gibi ses hadiselerinin neticesinde ortaya çıkan ünsüz değişmelerinin çalışmamızda çok sayıda örneği bulunmaktadır (hepsi 1516 örnek).

27. Örneklenme hadisesine uygun olarak biri Arapçadan, biri Farsçadan ödünçlenen 2 kelime, Türkçede yaygın kullanılan sesçe benzer şekiller esas alınarak değiştirilmiştir.

3. ŞEKİL BİLGİSİ

1. Yaygın olarak kullanılan +IAr çokluk ekinin değişik vazifeleri bulunmaktadır. +Iz çokluk eki kısmen, +An çokluk eki ise tamamen kalıplaşmıştır.

2. Çekimli iyelik eklerinin yanısıra, alâka ne nispet eki de iyelik ekleri grubunu tamamlamaktadır. Çekimli iyelik ekinin üçüncü kişi şekilleri bütün varlık ve mefhumları alâkadar ettiği için çok daha yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Ayrıca isim tamlamaları da bu gruptaki eklerle kurulmaktadır.

3. İsimin hâl ekleri, gerçek şekilleriyle kullanılmalarının yanısıra, her zaman olmasa da, diziliş içinde birbirlerinin yerini tutabilmektedir. Hâl ekleri, kelime ve diziliş içinde çok çeşitli ve değişik ifadeler için kullanılabilirlerdir.

4. Kipler, cümlelerin temel unsurunu teşkil eden fiil çekimlerine göre düzenlenmiştir. Kiplerdeki fiil çekiminde anlam ve vazifeler esastır. Buna göre kipler, kendi ekleri dışındaki şekillerle de kurulabilmektedir.

5. Birleşik fiil çekimleri cevherî fiille elde edilmektedir. Bunlardan “hikâye birleşik zamanı” yaygın olup, “rivayet birleşik zamanı”nın örnekleri azdır. Ayrıca cevherî fiilin zarf-fiil çekimleri de vardır.

6. Kişi ekleri, fiillerin basit ve birleşik çekimlerinde, sıfat-fiil ve zarf-fiillerde, cevherî fiil çekiminde yer almaktadır.

7. Metnimizde tespit edilen 35 adet isimden isim yapan ekler, bütün yönleriyle ve örnekleriyle ele alınmıştır. Bu ekler, isimden yeni isim türetme yolunu, şeklini ve mantığını ortaya koymaktadır.

8. İsimden fiil türeten 12 ayrı ek bulunmaktadır. Bu eklerle geçişli ve geçişsiz fiiller türetilebilmektedir.

9. Metnimizde, fiilimsiler dışında fiilden isim türeten 19 ek görülmektedir. Bu ekler, hangi fiillerden ne çeşit isimler türetileceği hakkında fikir vermektedir. Fiilimsilerden isim-fiiller için 4 ek, sıfat-fiiller için 6 ek, zarf-fiiller için ise 11 ek bulunmaktadır. Ayrıca zarf-fiil vazifesinde kullanılan 27 kalıp tespit edilerek örneklendirilmiştir.

10. Metinde, fiilden fiil türeten 3 ek bulunmuştur. Çatı ekleri için ise 10 ek kullanılmıştır. Ayrıca düzensiz geçişli-ettiren fiiller ve çatı eklerinin üstüste geldiği örnekler listelenmiştir.

11. İsim tamlamalarının çeşitleri, kuruluş şekilleri ve kullanılan ekler bir bütünlük içerisinde ele alınmıştır.

12. Metnimizde niteleme sıfatları için çok zengin örnekler yer almaktadır. Ayrıca belirtme sıfatları da bütün çeşitleriyle ele alınarak örneklendirilmiştir. Sıfatların anlamlarına göre dereceleri de incelenmiştir. Sıfat tamlamalarının kuruluşuna da yer verilmiştir.

13. Kişî zamirleri ve bu zamirlerin içinde yer alan dönüşlülük zamiri kendi şekilleriyle ifade edilmektedir. İşaret, belirsizlik ve soru zamirleri diziliş içindeki vazifeleriyle sıfatlardan ayrılmaktadır. Ayrıca zamirlerin hangi ekleri alıp alamayacakları da kendi bahsinde incelenmiştir.

14. Vazifeleri itibarıyla 7 ayrı zarf çeşidi bulunmaktadır. Zarflar müstakil kelimelerle teşkil edilebildiği gibi, edatlardan ve zarf-fiillerden de kurulabilmektedir.

15. Metindeki edatlar 15 ayrı bölüme ve bunlardan bazılarının alt bölümlerine ayrılmaktadır.

16. Fiillerde olumsuzluk standart –mA- ekininin yanısıra, degül kelimesiyle de teşkil edilmektedir.

17. İktidar fiillerinin menfî şekli u- fiilinin ekleşmesi ve düşmesiyle, müsbet biçimi ise bil- yardımcı fiiliyle kurulur. Devamlılık bildiren tasvirî fiiller “bıraú-, dur-, gör-, úal-, úo-, ùur-” yardımcı fiilleriyle, çabukluk bildirenler ise “eyle-, ver-, vir-” yardımcı fiilleriyle teşkil edilir.

18. Fiillerin standart soru şeklinde mI soru edatı kullanılmaktadır.

19. Yardımcı fiillerden eyle- daha çok geçişli, úl- ise daha ziyade geçişsiz birleşik fiiller kurmaktadır. Geçişsiz birleşik fiil teşkilinde ol-yardımcı fiili vazife görmektedir. it- yardımcı fiilinin ise metnimizdeki örneği azdır.

20. Ayrıca metnimizde taklidî seslerden türeyen birkaç kelime, tekrarlı ve tekrarsız birkaç ikileme örneği de bulunmaktadır.

III. OTURUM (16:30-17:30)
OTURUM BAŞKANI
PROF. DR. MEHMET ATALAN
(Kastamonu Üniversitesi)

**“İslâm Garip Başladı...” Hadisine Orijinal Bir Bakış Açısı Getiren
Mehmet Feyzî Efendi’nin Peygamberlik ve Sünnet Anlayışı**
Doç. Dr. Bekir TATLI
(Çukurova Üniversitesi)

Mehmet Feyzî Efendi’nin Kur’ân’ı Anlama İlkeleri
Doç. Dr. Burhan BALTACI
(Kastamonu Üniversitesi)

**Kastamonulu Âlim Mehmet Feyzi Efendi’nin Hayatında Devlet-
Vatan ve Millet Kavramlarının Yeri**
Yrd. Doç. Dr. Cengiz ÇUHADAR
(Kastamonu Üniversitesi)
Hamdi ÖZDEN
(Millî Eğitim Bakanlığı - Öğretmen)

**Mehmet Feyzî Efendi’nin Kendi Hayat Safhalarını İfade Ederken
Kullandığı Tasavvufî Kavramlar “Hubbî-Cübbî-Sükûtî-Türâbî”**
Naile BALTACI
(Doktora Öğrencisi-Millî Eğitim Bakanlığı)

**“İSLÂM GARİP BAŞLADI...” HADİSİNE ORJİNAL BİR
BAKIŞ AÇISI GETİREN MEHMET FEYZÎ EFENDİ’NİN
PEYGAMBERLİK ve SÜNNET ANLAYIŞI**

**Understanding of Prophecy and Sunnah of Mehmet Feyzî Efendi
who have made an original comment about the hadith of “Islam began
odd ...”**

Doç. Dr. Bekir TATLI
(Çukurova Üniversitesi)

Özet

“İslâm garip olarak başlamıştır, başladığı gibi tekrar garipliğe dönecektir; gariplere ne mutlu!” şeklinde nakledilen ve muteber hadis kaynaklarında oldukça yaygın olarak yer alan hadis, genellikle hep olumsuz bir algı bırakmış ve İslâm dininin gittikçe zayıflayıp, kıyamete yakın garip bir hale dönüşeceği, başladığı gibi zayıf bir halde sona ereceği şeklinde anlaşılmıştır. Ne var ki, hadis metninin sonunun “Gariplere ne mutlu!” şeklinde bitiyor olması, ortada üzülmeyi gerektirecek bir durum olmadığını ifade etmektedir. İşte Mehmet Feyzî Efendi de bu hadis hakkında oldukça olumlu bir bakış açısı geliştirmiş ve bundan müsbet bir anlam çıkarmıştır. Buna göre, hadis metninde yer alan “garip” benzerleri arasında eşsiz (*adîmü'n-nazîr*) anlamına gelmektedir ve bu da İslâm’ın tıpkı başladığı gibi eşsiz ve benzersiz olarak sona ereceğini ifade etmektedir. Bu çalışmamız, “Kur’ân’ın, ehâdis-i Nebeviyye’nin ve ulemânın irşâdından başka çâre yoktur.” diyen ve hayatı boyunca Kur’ân ve Sünnet’e bağlı bir hayat süren Mehmet Feyzî Efendi’nin Peygamber ve Sünnet anlayışını da ortaya koymak suretiyle onun bu konulardaki kendine has bakış açısını tespit etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Peygamber, Sünnet, hadis, Mehmet Feyzî Efendi, gurebâ hadisi

MEHMET FEYZÎ EFENDİ’NİN (1912-1989) KISACA HAYATI

Büyük vatan şâiri Mehmet Emin Yurdakul’un, “Bir yerin adına denince Türk ülkesi, gözüm bayrak arar, kulağım ezan sesi!” dizelerinde dile getirdiği gibi, Anadolu’nun bağıri yanık vatan toprağı Kastamonu’nun ezan sesleriyle yankılanmaya devam etmesinde en büyük emek sahiplerinden biridir şüphesiz Mehmet Feyzî Efendi.

Son dönem Kastamonulu en etkili fikir adamlarından Mehmet Feyzî Efendi, Temmuz 1912’de Kastamonu’da doğmuştur. Babası İzzet Efendi,

annesi Hâfıza Ayşe Hanım'dır.²⁴⁶ Mahalle mektebindeki tahsilinden sonra Hafız Ömer Fâzıl Aköz'den hıfzını tamamlamış ve kıraat dersleri almıştır. Ayrıca Hafız Tevfik, Hafız Aurrahman ve Reisülkurra Hoca Kâmil Efendi'lerden temel İslamî ilimlerle ilgili dersler okumuştur. Muvazzaf ve ihtiyat askerlik görevleri sebebiyle İstanbul'da bulunduğu 1935-1937 yılları arasında Nevşehirli Hacı Hayrullah Efendi, Hüsrev Hoca ve Abdülhakim Arvasî gibi âlimlerin tefsir ve hadis derslerine katılmıştır. Askerliği süresince erata Kur'an öğretmiş, tâlim ve tecvid dersleri vermiştir. Annesinin vefatından sonra teyzesi tarafından evlat edinilen Mehmet Feyzî'nin "Pamukçu" olan soyadı "Şallıoğlu" şeklinde değişmiştir. Askerlik dönüşünde o yıllarda Kastamonu'da ikamet eden Said Nursi'den dersler almış, "Serkâtibi" olarak onun hizmetinde bulunmuş ve *Risâle-i Nur*'un tamamını müellifine okumuştur. Said Nursi ile olan yakınlığı sebebiyle açılan davalarda yargılanmıştır. Bu yüzden 1943'te Denizli Cezaevi'nde dokuz ay, 1948'de Afyon Cezaevi'nde on ay süreyle mahpus kalmış ancak her iki davadan da beraat etmiştir. 1957'de Muallim İbrahim Efendi'nin kızı Melek Hanım'la yaptığı evlilikten biri erkek beş çocuğu dünyaya gelmiştir. Uzun yıllar yüksek tansiyondan mustarip olan Mehmet Feyzî Efendi 1975'te ciddi bir böbrek rahatsızlığı, 1983'te de kısmi felç geçirmiştir. Mi'rac kandiline denk gelen 4 Mart 1989 tarihinde Kastamonu'da vefat etmiş, cenaze namazı Hz. Pir Şeyh Şa'bân-ı Velî Camii'nde kılınmış ve Gümüşlüce Mezarlığı'ndaki aile kabristanına defnedilmiştir.²⁴⁷ Gıyâbî cenaze namazının

²⁴⁶ Talebelerinden merhum Hüseyin Eroğlu'nun, Kastamonu Nüfus Müdürlüğü'nden çıkardığı şecereye göre Mehmet Feyzî Efendi'nin büyük dedeleri Medine-i Münevvere'den gelmiş olup kendilerine "Köleoğulları" denilmiştir. Nüfusta yer alan bilgiler şu şekilde verilmiştir: İzzet Efendi (babası, 1291), Hüseyin Efendi (dedesi, 1258), Ahmet Efendi (büyük dedesi, 1222), Abdullah Efendi (babasının dedesi?). Bkz. Kalaycı, Şaban, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 242-243, Hamle Yayınları, İstanbul 1996.

²⁴⁷ Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Özdağ, Musa, *Feyizler Sultanı Mehmet Feyzi Efendi ve Feyizlerden Damlalar*, Kutlu Bilgi Yayınları, Kastamonu 2010; Küllüoğlu, Rafet, *Mehmed Feyzî Efendi'den Feyizli Sözler*, s. 12-30, Cihan Yayınları, İstanbul ts.; Baltacı, Burhan, "Şallıoğlu, Mehmet Feyzî", *DİA*, XXXVIII, 310, İstanbul 2010. Mehmet Feyzî Efendi'nin hayatı ve fikirleri hakkında ayrıca bkz. Özdağ, Musa, *Kastamonu'nun Manevî Mimarları-1 - Mehmed Feyzî Efendi*, Türkiye Kamu Çalışanları Kalkınma ve Dayanışma Vakfı (Türkav) Kastamonu Şubesi Kültür Hizmeti, Kastamonu 2013; Atasoy, İhsan, *Bedüzzaman'ın Sır Kâtibi Mehmed Feyzi Efendi*, Nesil Yayınları, İstanbul 2009; Küllüoğlu, Rafet, "Mehmed Feyzî Efendi'nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti", *Mehmed Feyzî Efendi'nin Feyiz Pınarı Sempozyumu- 8 Mart 1998 Kastamonu*, s. 24-40, Ziya Ofset, İstanbul 1998; Cebecioğlu, Ethem, "Mehmed Feyzi Efendi", *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, X, 291-293, İstanbul 1996; Şahiner, Necmeddin, *Üç Feyizli Nur*, s. 21-87, 68, Şahdamar Yayınları, İzmir 2009; Özer, Ahmed, *Kastamonu Fedâkârları*, s. 75-135, Işık Yayınları, İzmir 2010.

Bazı eserlerde (mesela bkz. Baltacı, 310; Şahiner, s. 21; Özer, s. 75) Mehmet Feyzi Efendi'nin doğum tarihi olarak kaydedilen 28 Mart 1912 tarihi, yakın talebesi Musa Özdağ tarafından bizzat Mehmet Feyzî Efendi'nin sözlü beyanlarına ters düştüğü için doğru bulunmamıştır. Biz de bu yüzden Özdağ'ın "yaz mevsimi, Temmuz'un sonu" ifadelerinden (*Feyizler Sultanı*, s. 20) dolayı burada Temmuz 1912 tarihini esas aldık. Ayrıca Şahiner tarafından kaydedilen ve 15 Haziran 1944 Denizli Ağır Ceza Mahkemesi tarafından

pek çok farklı merkezde kılındığı bilinmekle birlikte, bunlardan en enteresanı şüphesiz Mekke-i Mukerreme'de Ka'be-i Muazzama'da Amasyalı Nimetullah Hoca'nın kıldırılmış olduğu gıyâbî cenaze namazıdır.²⁴⁸ Rahmetullahi aleyhi ve aleynâ ecmaîn.

TAHSİL HAYATI, OKUDUĞU ve OKUTTUĞU KİTAPLAR

Mehmet Feyzî Efendi'nin tahsil hayatına baktığımızda onun, askerlik öncesi ve sonrasında oldukça yoğun bir eğitim faaliyetinin içinde yetiştiğini söylememiz mümkündür.

Tahsiline ilk olarak mahalle mektebi denilen bir çeşit anaokulunda başlamıştır. Mahalle mektebinin hocası, aynı zamanda komşuları da olan “Çerkez Hoca Hanım” diye meşhur Ayşe hanımdır. Kıvrak bir zekâya, dirayetli bir muhakeme gücüne, kuvvetli bir hafızaya ve otoriteye sahip, aynı zamanda güçlü bir hâfiz olan bu hoca hanım, çevresinde son derece sevilen, sayılan ve bir çok konuda kendisine danışılan yüksek karakterli bir şahsiyettir. Mehmet Feyzî Efendi'nin ileriki hayatında, bu hoca hanımın sayılan bazı karakterleri, belli açılardan öz benliğinde yer edecek ve çevresindeki insanlara açılımında oldukça etkili olacaktır.²⁴⁹

Mehmet Feyzî Efendi, yedi yaşına bastığında, o zamanın ilkokulu durumunda olan “Yârabci” adındaki ilk mektebe kaydolmuştur. Bu okul, altı senelik olup, üç ayrı devreden ibaretti. İlk iki senelik kısma “ülâ” (ilk), ikinci iki senelik bölüme “vüstâ” (orta), son iki yıllık devreye de “uhrâ” (son) denilirdi. O dönemde bu okullarda eğitim ve öğretim o kadar ciddi ve sıkıdır ki çok az kişi ancak son bölüme gelir ve okulu bitirebilirdi. Mehmet Feyzî Efendi, adı geçen okulu yüzünün akıyla başarılı bir şekilde bitirmiş, bu okulda kültürünü oldukça artırmıştır. Bir bakıma o günün altı senelik tahsili, bugünün ilk, orta ve belki de lisesini kapsayan bir önemi ve değeri haizdir. Mehmet Feyzî Efendi bu okulda tarih, coğrafya, fen, fizik, kimya, kozmografya, psikoloji ve sosyoloji gibi dersler okumuştur.²⁵⁰

Mehmet Feyzî Efendi, bu sıralarda zâhirî ve bâtınî ilimlerde tam bir uzman olan Sinan Bey Camii imamı ve Nasrullah Camii hatibi Kurrâ Hâfiz Ömer Aköz Efendi ile tanışmış ve kendisinden Kur'ân-ı Kerim hıfzını ve tâlimini ikmal etmiştir. Ayrıca ondan ilm-i irtifâ öğrenmiş, *Mukaddeme-i Cezeriyye* ve *Tecvîd-i Edâiyye*'yi okumuştur.²⁵¹

hazırlanan beraat kararında Mehmet Feyzi Efendi'nin 1328 doğumlu olduğu belirtilmiştir ki bu durumda kendisinin doğum yılı da milâdî 1910-1911 yıllarına tekabül etmektedir. Bkz. Şahiner, s. 21, 64.

²⁴⁸ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 96.

²⁴⁹ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 36-37.

²⁵⁰ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 37.

²⁵¹ Hafız Ömer Efendi, Mehmet Feyzî Efendi'nin Kur'ân-ı Kerim tâliminin ve harfleri telaffuzunun yaratılıştan gelen fitrî bir özellik olduğunu dile getirmiş. Mehmet Feyzî Efendi de hocası Hafız Ömer Efendi hakkında bilgi vermiş ve ondan ne kadar ders aldığı sorulduğunda şöyle demiştir: “Çok aldım; küçüklüğümde beri ders aldığım gibi İstanbul'da asker iken de ders almıştım. Kastamonu'da Nasrullah Camii'nde hatiplik, Sinanbey Camii'nde de imamlık yapmıştı. Eskiden öyle idi, sonradan imam ve hatiplik birleştirildi.

Yine, Kastamonu hocalarından tâlim-i Kur'ân'da ders arkadaşı olan Mercanzâde lakabıyla bilinen Hafız Tevfik Efendi'den askerlik öncesinde ve sonrasında *Kıraat-ı Seb'â'yı*; Hafız Abdurrahman Efendi'den *Sarf-Nahiv* ve fıkhıtan *Halebî'yı*; Hoca Mehmet Kâmil Efendi'den *Mültekâ'yı*, âdâptan *Şir'atü'l-İslâm'ı* ve akaitten *el-Fıkhu'l-Ekber'i* okumuşlardır.

İlme olan aşkı ve şevki askerliğinde de devam etmiş, buna bağlı olarak askerlik süresince de cumartesi-pazar evci çıktıklarında ilim ve tedrisat meclislerine devam etmişlerdir. Bu meyanda cumartesi günleri evci çıkar ve Fatih dersiâmlarından ve aynı zamanda akrabası olan Hoca Ahmet Efendi'nin evinde misafir olurdu. Pazar günleri öğleden evvel Sultan Ahmet Camii'nde Ayasofya hocalarından Nevşehirli Hacı Hayrullah Efendi'den *Tefsir-i Âlûsî* okurlardı. Öğle namazından sonra Fatih'de Hüsrev Hoca Efendi'den *Buhârî-i Şerîf*, ikindiden sonra da Beyazıt Camii'nde Seyyid Abdulhakim Arvâsî Hazretleri'nin verdiği Fahrüddin er-Râzî'nin *Tefsîr-i Kebîr* derslerini dinlemeğe giderdi.

Askerliği süresince İstanbul'un bu seçkin ulemasının derslerine devam etmekle beraber kışlada ilmî sohbetlerde bulunurdu. Bu sohbetlere erat ve subaylar katılır ve burada kendisine sorulan ilmî sorulara etraflıca cevaplar verirdi. Hatta erat içerisinde okuttuğu kimselerden bazılarının daha sonra sivil hayatlarında imamlık görevi aldıkları bilinmektedir.

Mehmet Feyzî Efendi askerlik dönüşünde, kendisinden daha önce Kastamonu'ya gelmiş olan Bedüzzaman Said Nursî ile tanışmış ve onun hususî hizmetinde bulunmuş, ondan Kelâm, İslâm Felsefesi ve Mantık'a dair dersler almıştır. 1940'lı yıllarda Denizli ve Afyon mahkemelerindeki müdafaasında Mehmet Feyzî Efendi, bu hocasından aldığı eğitimden şöyle söz etmiştir: “...*Ben Risâle-i Nur müellifini beş senedir tanırım. Üç senedir mütemadiyen hakâik-i imâniyye ve Kur'âniyye'yi ders almak için yanına gittim ve eserlerinin çoğunu okudum...*”; “...*Fuyûzât-ı ilmiyyesiyle ve yüz otuza varan âsâr-ı kutsiyyesinin hakâikiyle beni iman yolunda terakki ettiren bu mümtaz allâme-i zamana sönmez bir varlıkla hürmetim vardır. Bu hürmetim ebede kadar inşallah gidecektir.*”²⁵²

Mehmet Feyzî Efendi daha sonra hususî ilmî çalışmalarını âsûde bir şekilde yürütmek, isteyenlere ders vermek ve aynı zamanda bütün bu çalışmaların bir meyvesi olan bereketli sohbetleriyle ziyaretine gelenleri Rasûlullâh'ın akvâl ve ahvâline cezbetmek gibi hizmetlere yönelik olarak evinin bir odasını dershane edinmiştir.

Mehmet Feyzî Efendi derslerini çoğu zaman günümüz tekniğine uygun olarak *yazdırma, önceden hazırlanma, ödev verme ve soru cevap* tarzında

Şurada (evine yakın bir yeri tarif ediyor) bir mescid vardı, yıkıldı. Kayıpederi orada idi. Hafız Ömer Efendi de orada mukâbele okurdu. Aslen buralı (Kastamonulu) idi. Medine'de de mukâbele okumuş; hesap yönü de kuvvetli bir zâttı. Allah rahmet eylesin.” Bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 231, 237, 367. Hafız Ömer Efendi'nin hayatı ve hocaları hakkında bilgi için ayrıca bkz. Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s. 52, 218-220.

²⁵² Özer, *Kastamonu Fedakârları*, s. 117, 121.

yürütmüş; öğretilen konuları daha sonra özetleyip ana fikrini belirleme yönüne giderek, öğrencilerin verilen dersi daha sağlam ve pratik bir şekilde kavramalarını sağlamıştır. Okutmuş olduğu dersler arasında, Arap dili grameri (sarf-nahiv), akâid, kelâm, fıkıh, tefsir, hadis ile tasavvufa dair çeşitli kitaplar yer almaktadır. Ayrıca ve özellikle Kur'an-ı Kerim'in okunması ve okutulmasıyla ilgili olarak çeşitli tecvid ve kıraat kitaplarını, hem *teorik* olarak okutmuş, hem de *pratik* olarak ders vermiştir. Bu kitaplar içerisinde *İlm-i Tashîh-i Hurûf (Tâlim), Aşere, Takrîb, İthaf* ile ilgili eserler vardır. Kendisinden ders alanlar arasında profesörler, öğretmenler, müftüler, vaizler, imamlar ve sair meslek mensupları ile halk tabakasından nice insanlar bulunmaktadır.²⁵³

Nice öğrenciler yetiştiren Mehmet Feyzî Efendi'nin talebelerine bizzat okuduğu/okuttuğu ya da kendi gözetiminde okunmalarını sağladığı eserlerden bir kısmı²⁵⁴ şunlardır:

1. *Sarf-Nahiv*,
2. *Fıkh-ı Semerkandî*,
3. *İhyâu Ulûmiddîn* (akâid ve hac bahsi),
4. *Şemâil-i Şerîf Şerhi* (Aliyyü'l-Kârî),
5. *Hadis-i Erbaîn Şerhi* (Birgivi, Akkirmânî, İsmail Hakkı Bursevî),
6. *Hülâsatü'l-Buhârî / Tecrîd-i Sarîh Şerhi* (Şerkavî)²⁵⁵,
7. *Akâid-i Neseftî Şerhi* (Sâ'düddîn Taftezânî),
8. *Cezerî Tecvidi* (Osmanlı Türkçesi),
9. *Kenzu'l-ummâl* (Müttakî el-Hindî),
10. *Mârifetnâme* (Erzurumlu İbrahim Hakkı),
11. *Muhammediyye Şerhi* (İsmail Hakkı Bursevî)²⁵⁶,
12. İsmail Hakkı Bursevî'nin şiirleri,
13. *Pendnâme Şerhi*²⁵⁷,
14. Mevlânâ'nın menâkıbıyla ilgili bir kitap,
15. *Divan-ı Alevî* (Ali isminde bir müellife ait),
16. *İslam'da Kardeşlik Hukuku* (İmam Şa'rânî),
17. *Tasavvuf ve Hayat* (İmam Şa'rânî),
18. *Mürtede Ait Hükümler* (İmam Şa'rânî),

²⁵³ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 86. Mehmet Feyzî Efendi'nin ders okutma usûlü hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz. Küllüoğlu, "Mehmet Feyzî Efendi'nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti", s. 33-40.

²⁵⁴ Burada bahsedilen kitaplar için bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 103, 139, 178, 292-293.

²⁵⁵ Abdullah b. Hicazî b. İbrahim el-Ezherî Şerkavî'nin (v. 1227/1812) *Fethu'l-mübdi bi-şerhi Muhtasari'z-Zebîdî* adlı eseri olmalıdır.

²⁵⁶ *Şerh-i Muhammediyye: Ferâhu'r-ruh* adlı eserdir ki, Yazıcıoğlu Mehmed Efendi'nin (v. 857/1453) kitabı üzerine İsmail Hakkı Bursevî tarafından yapılan bir şerhtir.

²⁵⁷ Muhtemelen İran edebiyatından ahlâkla ilgili bir kitap olan ve Mehmed Murad Nakşibendî Şeyh Hafız (1788-1848) tarafından yazılan *Kitab-ı ma hazar Şerh ala Pend-i Attar: Pendname-i Attar Şerhi* olmalıdır. Hazırlayanlar: Muhammet Altaytaş, Emir Hüseyin Yiğit, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2012.

19. *Kitâbü'l-İbrîz*²⁵⁸,

20. *İnsan-ı Kâmil*²⁵⁹,

21. *Nakşibendîlerle ilgili bir kitap* (Muhammed Parsa).²⁶⁰

Önde gelen talebelerinden, emekli imam-hatip merhum İbrahim Küçük'ün beyanlarına göre de Mehmet Feyzî Efendi 1950-1960 seneleri arasında 10 yıl süreyle kendilerine Arapça ve çeşitli kitaplardan Akâid-i İslâmiyye'nin yanısıra, *Şemâil-i Şerif*'i, *Hadîs-i Erbaîn Şerhi*'ni, İbn Kemal'in *Risâle-i Münîre*'sini, İmam-ı A'zam'ın *Fıkh-ı Ekber*'inin *Ebû'l-Müntehâ Şerhi*'ni, *Buhârî-i Şerif*'i, İmam Gazzâlî'nin *İhyâu Ulûmiddîn*'inden Akâid bahsini, muhtelif eserlerden İslâm Fıkhı'nı, yine akâidden *Emâlî* metnini, *et-Ta'lim ve'l-müte'allim*'i (*Ta'limü'l-müte'allim* olsa gerek) okutmuş, *Nesefî*, *İbn Abbas*, *Hâzin* ve *Kâdî Beyzâvî* tefsirlerinden okuduklarını takip etmiş; zaman zaman bir kısmını yazdırarak ve serbest bir şekilde müzakere ettirerek çok esaslı bir tedrisat faaliyetine girişmiştir.²⁶¹

Bir diğer talebesi ise bunlara ilâveten *Ta'limü'l-müteallim* (Zernûcî), *Tenkîhu'l-keâm fî akâidi ehli'l-İslâm* (Abdülatif Harputi), *Cevheru'l-akîd*, *İlm-i hadîsi şerif* adlı eserleri de eklemiş ve Mehmet Feyzî Efendi'nin ayrıca bazı talebelerinin çeşitli tefsirlerden okumalarını takip ettiğini ve Kur'ân tâlimi derslerini 1980'li yıllara kadar devam ettirdiğini zikretmiştir.²⁶²

Sayıca az da olsa Mehmet Feyzî Efendi'nin bizzat kendisinin kaleme aldığı ve bizlere yazılı olarak intikal eden bazı eserler de vardır. Bunlar arasında *Risâle-i Nûr* serisinden *Asây-ı Musa*'da geçen Arapça kelimelerin manalarını açıklamak için bizzat Said Nursî'nin isteği üzerine yazdığı ve onun büyük takdirini kazanan bir *Lügatçe*, *Tarihçe-i Hayat*'da yer alan Üstâd'ın Kastamonu'daki yılları hakkındaki bilgiler, Said Nursî ve diğer bazı sevdiği için yazdığı mektuplar, *Risâle-i Nûr* konusunda kaleme aldığı bir şiir ile *Kim Dergisi*'nin iftiralara karşılık yazdığı cevabî tezkîp mektupları da bulunmaktadır.

²⁵⁸ Abdülaziz b. Mes'ûd b. Ahmed ed-Debbağ, Abdülaziz Debbağ (v. 1132/1720), *Kitabü'l-ibriz*: Der. Ahmed İbn Mübarek, tercüme: Abdullah Arıç, H. Mehmed Yeniler, Seha Neşriyat, İstanbul 1997.

²⁵⁹ Muhtemelen İbrahim Hakkı Erzurumî'nin (v. 1194/1780) *İnsan-ı Kâmil* adlı eseridir. Sadeleştiren: İ. Turgut Ulusoy, Hisar Yayınevi, İstanbul ts. Aynı isimli Kutbüddin Abdülkerim b. İbrahim Abdülkerim el-Cilî'ye (v. 832/1428) ait de bir eser vardır. Çev. Abdülkadir Çiçek. Üçdal Neşriyat, İstanbul 1974.

²⁶⁰ *Risale-i Kudsiyye: Muhammed Bahaeddin Hazretlerinin Sohbetleri* adıyla neşredilen ve Hâce Ebû'l-Feth Celaledin Muhammed Parsa b. Muhammed, Muhammed Parsa'nın (v. 822/1420) eseri olabilir. Çev. Necdet Tosun, Erkam Yayınları, İstanbul 1998.

²⁶¹ Kalaycı, *age.*, s. 18-19.

²⁶² Küllüoğlu, "Mehmet Feyzî Efendi'nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti", s. 32-33. Ayrıca bkz. Özdağ, *Mehmet Feyzi Efendi'den Feyizler*, I, 12, Hamle Yayınları, İstanbul 1992.

Mehmet Feyzî Efendi, adı geçen *Lügatçe*'yi Said Nursî'nin arzusuna uyarak Arapça alfabeyi esas alarak tertip etmiştir. Ancak bu *Lügatçe*, sadece Osmanlıca *Asây-ı Musa*'nın İnebolu teksir baskılı nüshasının arkasında yer almakta olup, her nedense daha sonra basılan Latince baskılarda yer almamıştır.²⁶³ Yani *Asây-ı Musa* isimli bu kitap için hem de müellifinin isteği üzerine hazırlanmış söz konusu sözlük, mezkur kitabın sonunda basılması gerekirken, sonraki yıllarda basım aşamasında her ne olmuşa bu kitapla birlikte neşredilmemiştir. O küçük lügatın ne amaçla basımdan çıkarıldığı, buna nasıl cüret edilebildiği hâlâ meçhul bir konudur. Bu *Lügatçe*'ye İhsan Atasoy bir kitabının sonunda yer vermiş, buraya lügatçenin Osmanlı Türkçesi ile yazılmış orijinal nüshasına ait ilk sayfanın fotokopisini de eklemiştir.²⁶⁴ Burada Mehmet Feyzî Efendi tarafından yazılan *Lügatçe* ile ilgili olarak Atasoy'un yazdıklarından bir bölümü aynen vermek isyoruz.

Sıddık Dursun aktarmaktadır: “*Mehmet Feyzî Ağabey bir hatırasını şöyle anlatmıştı: ‘Birgün Üstad’la beraber Risâle-i Nur okuyorduk. Bazı kimseler, Risâle-i Nur’un bazı kelimelerini kendilerine göre değiştirip öyle basmışlar. Üstad bunları görünce çok hiddetlendi. Bıçağını çıkarıp o kelimeleri kazıyarak, ‘Feyzî kardeş, Risâle-i Nur için lügatçe hazırlamak icap etmektedir. Sen derhal Asây-ı Musa’dan başla ve bütün külliyata lügatçe hazırla!’ dedi. Ben de bu emir üzerine lügatçe hazırladım. Üstad Hazretleri de lügatçeyi Asây-ı Musa’nın arkasına koyarak teksir yaptırdı. Ve bir de takriz yazmıştım.’ Ben dedim: ‘Efendim, lügatçeli ve takrizli nüsha bende var. Fakat maalesef sonradan yapılan baskılarda çıkarılmış!’ Çok kibar bir dille, ‘Herhalde kardeşler kâğıt bulamamışlar, onun için olsa gerek’ diyerek latif ve kibar bir şekilde yorumladı. Ve ‘Sende varsa bana getirebilir misin?’ dedi. Ben heyecanlandım ve ikinci bir gelişimde o nüshayı götürdüm. Çok mütehassis oldu ve takrizi okumamı istedi. Ben okudum, o da dinledi. Çok memnun olduğunu ifade ederek teşekkürlerini bildirdi.’”²⁶⁵*

Mehmet Feyzî Efendi'nin yazılı emanetlerinden bir diğeri olan mektuplarına gelince; Said Nursî'ye yazılan mektuplardan bir kısmı *Risâle-i Nur*'ların içerisinde yer almaktadır. Bazı sevdikleri için yazdıkları ise diğer bir kısım eserlerde muhafaza edilmiştir.²⁶⁶

²⁶³ Atasoy, İhsan, *Bediüzzaman'ın Sır Kâtibi Mehmed Feyzî Efendi*, s. 143-147, Nesil Yayınları, İstanbul 2009.

²⁶⁴ Atasoy, *age.*, s. 360-383. Mehmet Feyzî Efendi'nin ilmî emanetinin okuyucularla buluşmasına vesile olmasından dolayı kendisini tebrik ediyoruz.

²⁶⁵ Atasoy, *age.*, s. 143-144. Ayrıca yazar Mehmet Feyzî Efendi'nin yazdığı takdim yazısını da bir fotokopisiyle birlikte kaydetmiştir (bkz. s. 144-146).

²⁶⁶ Söz konusu mektuplardan örnekler ve *Kim Dergisi*'ne yazdığı cevâbî mektuplar için bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 133-136, 368; Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s. 212-217, 222-231; Atasoy, *age.*, s. 122-130, 131-133 (şiir), 141-143, 161-166; Şahiner, *Üç Feyzli Nur*, s. 77-78 (şiir), 79-81; Özer, *Kastamonu Fedakârları*, s. 91-97 vd., 115-116 (şiir), 122-125. Mehmet Feyzî Efendi'nin mektup yazdığı nadir birkaç kimseden ikisi olan Mehmet Melekoğlu'na ve Musa Özdağ'a yazdığı bazı mektuplar için ise bkz. Kalaycı, *age.*, s. 298,

Bütün bunlarla birlikte Mehmet Feyzî Efendi'nin inanç, ahlâk, ibâdet, muâmelât vs. gibi İslâm'ın çeşitli meselelerini ilgilendiren görüşlerini çoğunlukla talebelerinden bir kısmının gerek onun hayatında gerekse vefatından sonra yazdıkları eserlerden tespit etme imkânına sahibiz. Ancak bu konuda yine de oldukça şanslı olduğumuzu bilmemiz gerekir. Çünkü mesela onun güzide talebelerinden Musa Özdağ, daha Mehmet Feyzî Efendi'nin sağlığında onun sözlerinden bazılarını açıkladığı ve kendisine tashih ettirdiği yaklaşık iki ciltlik defterlere sahiptir.²⁶⁷ Özdağ'ın kaydettiği bu bilgiler daha sonra *Feyizler* adıyla neşredilen 8 ciltlik bir serinin temelini oluşturmuştur. Bu kitaplarda Mehmet Feyzî Efendi'nin görüşlerinin yorumunu oldukça ayrıntılı olarak öğrenme imkânımız vardır.

Yine onun diğer bir mümtaz talebesi ve yayın hayatında pek çok esere imza atmış bir yazar olan emekli öğretmen Muzaffer Ertaş (Şaban Kalaycı) hocamız da *Karanlıktan Aydınlığa* ve *Mehmet Feyzî Efendi'den Menkıbeler-Karanlıktan Nura* adlı iki eserinde, Mehmet Feyzî Efendi'yi hayatı boyunca ziyaret ve ona talebelik etmiş, bunlardan bugün önemli bir kısmı dâr-ı bekaya göçmüş onlarca kişinin hatıralarını çok sağlam bir şekilde alıp kaydetmiş ve yayınlamıştır. Bu hatıraların çok erken bir dönemde, yani Mehmet Feyzî Efendi'nin vefatından hemen sonra başlayarak ilk 5-6 yıl içinde, hem de Muzaffer Ertaş gibi son derece dikkatli ve titiz bir ilim aşığı tarafından kayıtlara geçirilmiş olması oldukça önemlidir. Böylelikle hatıraların içine hurafeler karışmadan ve unutmaya illeti onları muallle hale düşürmeden bunların korunması yoluna gidilebilmiştir.

Ayrıca yine talebelerinden Rafet Küllüoğlu'nun *Feyzli Sözler* kitabı ile İhsan Atasoy'un daha çok öncekilerin bir derlemesi hüviyetinde olan *Bediüzzaman'ın Sır Kâtibi Mehmed Feyzî Efendi* isimli eseri de Mehmet Feyzî Efendi'nin görüşlerini yansıtan eserlerden biri durumundadır.²⁶⁸

Mehmet Feyzî Efendi, hayatı boyunca bütün hal ve hareketlerinde Allah Teâlâ'yı ve Hz. Peygamber'i (s.a.) manevî olarak yanında bilmiş, böylece "ihsân" sırrına ermiş ve ona göre yaşamış bir âlimdir. Onun bu durumuna kendisini yakından tanıyan talebeleri bizzat şahitlik etmişlerdir.²⁶⁹ İşte biz de bu çalışmamızda Mehmet Feyzî Efendi'nin Peygamber ve Sünnet anlayışını tespit ederken onun meşhur talebelerinin eserlerinden büyük ölçüde istifade etme yoluna gittik.

Mehmet Feyzî Efendi'nin anlam dünyasında peygamberlik (nübüvvet) kurumunun belirgin bir yeri vardır. Şimdi öncelikle kendisinin bu konularla alakalı sözlerini sırayla vermek, gerekli gördüğümüz yerlerde dipnotlarla açıklamalar getirmek ve sonra da genel bir değerlendirme yapmak istiyoruz.

309, 311-312; Özdağ, *Feyizler*, II, 11-15; a.mlf. *Kastamonu'nun Manevî Mimarları-1*, s. 63-65.

²⁶⁷ Kalaycı, *age.*, s. 6.

²⁶⁸ Mehmet Feyzî Efendi hakkında yazılan eserler ve diğer çalışmalar için ayrıca bkz. Özdağ, *Kastamonu'nun Manevî Mimarları-1*, s. 71-78, 82-86.

²⁶⁹ Mesela bkz. Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 83.

Onun bu konuyla ilgili görüşlerini yansıtan sözlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

MEHMET FEYZÎ EFENDİ'NİN PEYGAMBER ANLAYIŞI*

Peygamber anlayışı konusuna girmeden önce Mehmet Feyzî Efendi'nin kendi eseri olan *Lügatçe*'de²⁷⁰ gerek Hz. Peygamber ve gerekse diğer peygamberlerle ilgili olabilecek bazı kavramlara nasıl anlam verdiğini kısaca göstermek istiyoruz. Böylece onun bu konulara dair bakış açısını daha net görme imkânımız olacaktır.

Burhân-ı Nâtik, Burhân-ı Sâdık: “Nâtik, sadık burhan ki Rasûl-i Ekrem *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'dır. Cenâb-ı Hak her peygambere risâlet ve nübüvvetin doğruluğunu ve sıdkını kavmine inandırmak ve kabul ettirmek için bir burhan vermiş. Fakat Fahr-i Âlem'in bütün vücûd-i şerifini burhan eylemiş...”

Dellâl-ı Rubûbiyet: “Rubûbiyet-i İlahiyye'ye dellâl olan Muhammed-i Arabî Hazretleri.”

Dellâl-ı Saltanat: “Saltanat-ı İlâhî dellâli olan Fahr-i Âlem Hazretleri...”

Dellâl-ı Vahdaniyet: “Vahdaniyet-i İlahiyye'ye ziyadesiyle irşad edici olan Rasûl-i Ekrem *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*.”

Ehl-i Sünnet: “İtikadiyâta şeriat-ı Ahmediyye'ye ve ashâb-ı Muhammedî'ye (a.s.) tâbi olup Rasûl-i Ekrem'in (a.s.) hadis-i şeriflerinden zâhir olan hakikat ne ise ve ashâb-ı kiramin hali ne üzere câri ise onu bi-hakkın ispat eden cemaattir.”

Fetret zamanı: “Vahiy ve ahkâm-ı semâvîyyenin sükût vakti ki, iki peygamber-i zî-şânın mâbeyninde olan zaman.”

Hakikat-i Muhammediyye: “İsm-i A'zam'ın mazharı, şecere-i kâinatın nüvesi, bütün kemâlâtın merkezi olan nûr-i Muhammediyye, rûh-i Muhammediyye, zat-ı Muhammediyye.”

İrhâsât: “Peygamberlere, nübüvvetlerinden evvel, ileride peygamberliklerine delil olacak zuhur eden harikuladeler.”

Muhbir-i Sâdık: “Haberleri hakikat-i hale ve işleri sözlerine ve âhirki muamelesi evvelki muamelesine muvafık ve mutabık olan, doğru haber verici.”

Mürşid-i Ekmel: “Pek mükemmel bir tarzda saadet yolunu ins ve cinne, belki bütün mahlûkata gösteren ve tarik-i hidayete irşad eden Rasûl-i Ekrem *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'dır.”

Mütevatir: “Gayet kesretli bir cemaat-i azime tarafından ihbar ile sabit olan bir haberdir ki, akl-ı selim o cemaat-i azimenin kizb üzere ittifaklarını asla tasavvur edemez.”

* Mehmet Feyzî Efendi'nin burada sıralanan sözleri için bkz. Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 145-161.

²⁷⁰ Buraya karışık olarak aldığımız kelimeler için bkz. Atasoy, s. 361-383.

Tevatür: “Öyle kesretli bir cemaat-i azimenin ittihat ve ittifaklarıyla sabit olan bir haberdür ki, asla o cemaat-i azimenin yalana, kizbe ittifak etmelerini akl-ı selim tasavvur edemez.”

Nebiyi-ü Ümmî (a.s.): “Rasûl-i Ekrem *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın bir vasf-ı şerifidir. Okuyup yazmayı talim etmeyen bir kavim içinde neş'et etmekle okuyup yazmamış. Bu vasıf, Rasûl-i Ekrem *aleyhi's-selâm* hakkında pek büyük bir fazilettir. Çünkü tâlim etmeden gayet âlî bir din tebliğ ve kutsî bir medeniyet tesis etmiştir ki, bâhir bir mucizedir.”

Nişâne-i tasdik: “Nübüvvet ve risâletlerinin doğruluğunu kavimlerine inandırmak ve kabul ettirmek için Cenâb-ı Hak tarafından peygamberlere verilen tasdik alâmeti, burhanı, hücceti olan mucizelerdir ki, izn-i Hak'la peygamberlerin ellerinde zuhur etmiş binler harikuladelerdir. *Mûcizat-ı Ahmediyye Risâlesi*'nde Üstadımız üç yüzden ziyade Rasûl-i Ekrem'in zâhir ve bâhir mucizelerini pek mükemmel beyan buyurmuşlar ve evvelinde mucizenin hakikatini pek kıymetli bir mukaddemeyle izah buyurmuşlar.”

Rehber-i Ekber: “Saâdet-i ebediyye yolunu gösterici en büyük, en kutsî delil, mürşit olan Rasûl-i Ekrem *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Hazretleri.”

Risâlet: “Sefaret, peygamberlik. Hak ile halk arasında tercümanlık.”

Sıddîkiyet: “Velilik mertebelerinin nihayeti ve peygamberlik derecelerinin ibtidası olan makamdır ki, peygamberlere vahiy sıddîkiyet mertebesine terakkiden sonra geldiğini ehl-i tahkik beyan etmişler.”

Şeriat: “Allah Teâlâ'nın kullarına meşru yani izhar ve beyan buyurduğu şeylerdir ki, Rasûl-i Ekrem *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Hazretleri, Cibril vasıtasıyla Hak'tan almıştır. İtikadiyyât ve ameliyyâta şamildir.”

Vahiy: “Lügatte gizlice söylemek manasına. Hakikatte Allah Teâlâ Hazretleri'nin Peygamber *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'a hem has bir vecihle, hem âmm bir vecihle, yani evvela vasıtasız, doğrudan doğruya, sonra Cibril *aleyhi's-selâm* vasıtasıyla maksad-ı Rabbânî'sini teklif ve tâlim buyurmasıdır.” (Bunun akabinde yer alan haşiyede Mehmet Feyzî Efendi, Said Nursî'den naklen ilhamın keşf-i manevî, vahyin hem keşf-i manevî hem şuhûd olduğunu, şuhûdun hem melek-i vahyi görmek hem kelâmını işitmekle hâsıl olup lekesiz, şeffaf ve ilhamın fevkinde, kat'î olduğunu; peygamberlere vahiy geldiğinde evvela o manayı kalplerinde hazır bulduklarını, sonra Cibril *aleyhi's-selâm*'la dahi zuhur bulduğunu, evvelki mertebeye “vech-i hâs”, ikinci mertebeye “vech-i âmm” tabir olunduğunu; enbiyâ *aleyhimü's-selâm*'ın evliyâ-i izâmın fevkinde, hem vech-i hâs, hem vech-i âmm ile tafdil ve ikram olunduklarını, örfen ve edeben ilhama vahiy denilemediğini ve vahiy katiyetinde olmadığını vs. kaydetmiştir.)

Bu tariflerden de çok net bir şekilde anlaşılmaktadır ki, Mehmet Feyzî Efendi'nin şer'î istilahlara vukûfiyeti ve hakimiyeti oldukça ileri düzeyde olup, Rasûlullah (s.a.) ile ilgili buradaki anlatımlar ve kullanılan üslup, ifade sahibinin ilmî derinliğini ve edebini ispat eder derecededir. Şimdi de kendisinin peygamberlikle ilgili görüşlerini talebelerinin tutmuş olduğu notlardan ve yazdıkları kitaplardan hareketle özetlemek istiyoruz:

Peygamberlik makamı

1. Nübüvvet, “risâletin” ibtidâsı; “velâyetin” müntehâsıdır.²⁷¹

2. Enbiyânın mîzâc-ı şerifleri birden inkişâf eder; tedricîlik istemez. Gayrilerin böyle değildir.

3. Enbiyânın kendi zâtlarına mahsûs olmak üzere, velâyetleri nübüvvetlerinden üstündür. Üstâd Hazretleri de: “Enbiyânın velâyetleri, risâlete inkılâb etti” derdi. Herkesin kendine göre bir görüşü var; o da bu görüşteydi.

4. Bir kimse Müslüman iken, dinden çıkıp risâlet ve nübüvvet dâvâsında bulunursa, onun tevbesi kabul olunmaz.

5. Değer, cesâmete değil istidâtıdır. İnsan kendisinde bu istidâtların olduğunu bildiği için emâneti yükledi.²⁷² Peygamberler ve siddîkîn, o emânetin hakkını bi-zâtihî edâ ettiklerinden haklarında zulüm ayn-ı adâlet; cehl ayn-ı ilim oldu. Ama kâfirler hakkında böyle olmadı. Onlar emânetin hakkını edâ edemediklerinden, hakîkaten zalûm (pek zâlim) ve hakîkaten cehûldurlar (pek câhildirler).

6. Ubûdiyyet en yüksek makamdır. Sahtekârlar, decâcile (deccallar) ve kezzâbûn (yalancılar), ubûdiyyet konusunda enbiyâyâ ve evliyâyâ ulaşamazlar.²⁷³

Ölüm sonrasında peygamberler

1. Enbiyânın ruhları *كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةٌ لِمَوْتِ* “Her nefis ölümü tadacaktır.”²⁷⁴ sırrını tatmak için bir an nez’ olur (alınır); daha sonra hemen bedenlerine tekrar îade olunur.

2. Enbiyânın ve bazı kibâr-ı evliyânın, vefâtından sonra dahi cesetlerinde ruhlarının hem tedbîri, hem de nisbeti devam eder.

3. Enbiyây-ı izâmın, vefatlarıyla beraber kesâfetleri de ortadan kalkar. O zaman her yerde (temessül yoluyla) bulunabilirler.

4. Enbiyâda, beşere muallim olarak gönderildiklerinden “beşerî vasıflar” görülecek. Onlardaki bu beşerî vasıflar irtihallerine (ölümlerine) kadar devam eder. İrtihalleriyle, beşerî vasıflar alınır, melekûtî hayatları başlar.²⁷⁵

²⁷¹ Mehmet Feyzî Efendi’ye ait bu sözün oldukça ayrıntılı yorumu Musa Özdağ tarafından “21. Feyiz” adı altında yaklaşık üç ciltte yapılmıştır. Bkz. Özdağ, *Feyizler*, IV, 9-288, V, 11-316, VI, 5-124. Meşhur sûfi âlim Sadreddin Konevî (v. 673/1274) de buradakine benzer şekilde şöyle söylemiştir: “*Nihâyât-i ukalâ, bidâyât-i evliyâ ve nihâyât-i evliyâ, bidâyât-i enbiyâ olup, âlem-i aklın müntahâsı, mebde-i tavr-ı velâyetidir.*” Bkz. Konevî, *Marifet Yolcusuna Kılavuz- Tebsiratü'l-mübtedî ve tezkiratü'l-müntehâ*, s. 71, trc. Ahmet Remzi Akyürek, İz Yayıncılık, İstanbul 2013.

²⁷² Ahzâb, 33/72.

²⁷³ Bu sözün oldukça tafsilatlı yorumu “25. Feyiz” başlığı altında yapılmıştır. Bkz. Özdağ, *Feyizler*, VII, 329-475.

²⁷⁴ Âl-i İmrân, 3/185; Enbiyâ, 21/35; Ankebût, 29/57.

²⁷⁵ Nitekim Hz. Peygamber’in mi’racda çeşitli peygamberlerle görüşmüş olması da Mehmet Feyzî Efendi’nin bu tahlilinin çok yerinde olduğunu göstermektedir. Geniş bilgi için bkz. Tatlı, Bekir, *Âyet ve Hadislerde İsrâ ve Miraç Olayı*, s. 96 vd., 158-162, 182, Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana 2008.

5. Müminlerin cesetleri toprakta çürümekle istihâl olur. Kabirde çürümek, tathîr içindir. Enbiyânın, şühedânın ve kibâr-ı evliyânın cesetleri mutahhardır, besâtet ve nurâniyet kesbetmiştir, temizlenmeğe lüzum yoktur; cesetlerinde habâisten birşey bulunmadığından toprakta çürümezler, onun için cesetlerini toprak yiyemez.

6. Peygamberân-ı izâm hazerâtı günâhsızdırlar; nefisleri tezkiye olmuştur. Evliyây-ı kirâm hazerâtının nefisleri ise tezkiye olmamıştır. Onlarda şer ve kötülükler, bi'l-kuvve halinde mevcuttur.

7. Peygamberler ve kibâr-ı evliyâ Kâbe toprağında yatarlar.

8. Kâbe kapısı ile makâm-ı İbrahim (*aleyhi's-selâm*) arasında doksan peygamber medfündür. Onun için bu kısımda izdiham olur, hacılar zorluk çekerler. Safâ ile Merve tepesi arasında da kırk peygamber yatmaktadır. Tavâf ve sa'yin lüzumundan dolayı kabirleri belirlenememiştir.

Peygamberlerin görevi

1. Peygamberler, huccet ikâmesi için gönderilmiştir.

2. Bütün peygamberlerin dîn-i aslîsinde “tevhîd akîdesi” hiç değişmemiştir.

3. Enbiyâya: “*Tebliğ ettin mi?*” diye sorulur; “*Kabul ettirdin mi?*” diye sorulmaz.

4. Enbiyânın hâmil olduğu esrârı kimse taşıyamaz.

5. Enbiyânın duaları dahi taraf-ı İlâhîden vahiyle bildirilir; onlar da öyle dua ederler ve kabul görürler. Kabul olunmayacak duayı yapmazlar.

6. İnsan rüyada hangi peygamberi görürse, o peygamberin başına gelen bazı şeyler, onun da başına gelir.

7. Alâ merâtibin (sıra ile) dört türlü sıradır: Esrâr-ı kader, esrâr-ı risâlet, esrâr-ı ulemâ, esrâr-ı ümerâ. *Esrâr-ı kader* inkişâf etse, enbiyânın risâletinin bir anlamı kalmaz. *Esrâr-ı risâlet* inkişâf etse, ulemânın bir kıymeti kalmaz. *Esrâr-ı ulemâ* inkişâf etse, ümerânın bir kıymeti kalmaz. *Ümerânın esrârı* inkişâf etse, kanun-nizam kalmaz; nizâm-ı âlem bozulur. Şimdi, ümerânın bileceğini, kahveci çıraqları bile biliyor! Bunlar, kıyâmet alâmetlerindedir.

Peygamberlerin vârisleri

1. Ulemâ (âlimler), nurlarını mişkât-ı nübüvvetten (Hz. Peygamber'in nurundan) alıyor. Bütün akıllar onun aklından, bütün nurlar onun nurundan taksim olunmuştur.²⁷⁶

²⁷⁶ Mehmet Feyzî Efendi'nin bu ve bundan sonraki bir-iki sözü, Rasûlullah'ın (a.s.): “*Âlimler peygamberlerin vârisleridir.*” hadis-i şerifinin bir nevî açıklaması kabulindedir. Bu “sahih hadis” için bkz. Ahmed, Ebû Abdillâh İbn Hanbel eş-Şeybânî, *Müsned*, V, 196 (no: 21763), I-VI, Mısır ts. Ayrıca bkz. Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahman, *Sünen*, I, 110 (no: 342), I-II, Beyrut 1407; Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Cu'fî, *Sahih*, İlim 10 (bab başlığında), I-VII, Beyrut 1410/1990; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *Sünen*, Mukaddime 17 (no: 223), I-II, Kâhire ts.; Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, İlim 1 (no: 3641), I-III, Beyrut 1409/1988; Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *el-Câmiu's-Sahih (Sünen)*, İlim 19 (no: 2682), I-V, Beyrut ts.

2. Enbiyâdan sonra derece ulemânındır. Ulemâ için mahşerde minberler kurulacak; enbiyâdan sonra kendilerine şefâat hakkı verilecek.

3. Hesaptan sonra Cenâb-ı Hak; enbiyâyâ, evliyâyâ, şühedâyâ ve âlimlere şefaât hakkı verir. Onlar da fâsık müslümanlara, ameli kifâyet etmeyen müminlere şefaât ederler.

Bazı peygamberlerin durumu

1. Tâlim-i esmâ Âdem *aleyhi's-selâm*'a icmâlen oldu. Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'e ise tafsîlen oldu. Bütün lisanlar, fenler ve ilimler Âdem *aleyhi's-selâm*'a bildirildi. Âdem *aleyhi's-selâm*'ın terakkîsi ilimle, tâlim-i esmâ ile oldu. Enbiyânın mizâc-ı şerifleri üstün olduğu için terakkîleri de def'aten olurdu.

2. İbrahim *aleyhi's-selâm*, eşyânın melekûtunu görmek istedi. Cenâb-ı Hak da ona gösterdi. Melekûtu görünce istidlâlâe hâcet kalmadı.

3. Enbiyâ (*aleyhimü's-selâm*) ekserî vakitte beşerî vasıflarla görünürler. İsmâ *aleyhi's-selâm* baba sulbünden gelmediği için, kalbinde şeytana ait olan siyah kan mevcut değildi.

4. İsmâ *aleyhi's-selâm* mahşerde üç ayrı yerde haşrolacak. Biri ümmet-i Muhammed (*aleyhi's-selâm*) içinde; biri ehl-i beyt içinde; biri de enbiyâ cemaatı içinde.

5. Silsile-i kütüb, Kur'ân'la; silsile-i risâlet, Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'in bîseti ile neticelendi.

6. Silsile-i kütüb-i münzelenin tamamı Kur'ân'da; silsile-i nübüvvetin tamamı ise Fahr-i Âlem *aleyhi's-selâm*'da temerküz etti.

MEHMET FEYZÎ EFENDİ'NİN SÜNNET ANLAYIŞI*

Mehmet Feyzî Efendi'nin genel olarak peygamberlik (nübüvvet/risâlet) müessesesi ve özelde bazı peygamberler hakkındaki bu değerlendirmelerinden sonra şimdi de onun son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.) ve onun Sünneti ile ilgili görüşlerini maddeler halinde sıralamak istiyoruz:

Hakikat-i Muhammediyye (a.s.)

1. Tecellî-i icâdiyyede ilk halkolunan, *aleyhi's-selâm* Efendimiz'in ruh-i hakîkatî yani nur-i Muhammedî'dir (s.a.).

2. Hakîkat-ı Muhammediyye (*aleyhi's-selâm*): **أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللَّهُ نُورِي** "Allah'ın ilk yarattığı şey benim nurumdur."²⁷⁷ sırrıyla, mazhar-ı ismi-âzam olduğundan; hem şecere-i kâinatın çekirdek-i aslîsi, hem de en mükemmel meyvesidir.

3. Efendimiz, mîzan burcunda ana rahmine intikal etti. Mîzan burcunda her şey kemâlini ve neşesini bulur.

* Mehmet Feyzî Efendi'nin burada sıralanan sözleri için bkz. Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 137-145.

²⁷⁷ Muteber hadis kaynaklarında bulunmayan bu rivâyet için bkz. İsmail Hakkı, İbn Mustafa el-İstanbulî, *Tefsîru Hakkı (Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân)*, II, 54, III, 217, IV, 92, V, 477, I-XVII, ts.

4. Küre-i arz kanla, zulümle, fuhuşla kirlenmişti; tathîri iktizâ ediyordu. *Aleyhi's-selâm* Efendimiz'in küre-i arza teşrifleriyle arz, tathîr olundu. Eğer *aleyhi's-selâm* Efendimiz, arza kadem basmasaydı, teyemmüm meşrû olmazdı.

5. Rasûl-i Ekrem *aleyhi's-selâm* Efendimiz hidâyet nurunun tecessüm ve temessül etmiş şeklidir. Kim ona teveccüh etti ise hidâyet buldu. Kim de ona arka çevirdi ise hasâret buldu.

6. İmâm-ı Şa'rânî Hazretleri: "Rasûl-i Ekrem *aleyhi's-selâm* Efendimiz'in yürümediği yolda nur yoktur." diyor.

Rasûlullah *aleyhi's-selâm*'a iman ve itaat

1. Kemâl-i îman, Rasûlullah'a (s.a.) muhabbetle hâsıl olur. Muhabbetullahın alâmeti de Rasûl-i Ekrem'e itaattir.

2. Rasûlullah Efendimiz'e nisbetimizi (bağlılığımızı) muhâfazaya çalışalım; imanın kemâli, Rasûlullah Efendimiz'i çok sevmektedir. Onu çok seven de, Sünneti'ne mutâbaat eder.

3. Kâmilin kemâli, Rasûlullah Efendimiz'e kesret-i ittibâ (çok uymak) iledir; etbân çokluğuyla (uyanların sayıca çok olmasıyla) değıldir.

4. İman, çok bilgiyle, çok mâlûmatla değıldir. Teslîmiyetle, Rasûlullah Efendimiz'e muhabbetledir.

5. Her şeyin aslı esası şu üç şeydedir: Sünnet-i Rasûlillah'a ittibâ etmek; helâlden yiyip-içmek; amelleri ihlâs ile yapmak.

6. Kalbimizi; muhabbetullah, muhabbet-i nebeviyye, enbiyâ, evliyâ ve sulehâ muhabbeti istilâ etsin; tâ sahte muhabbetlere yer kalmasın.

7. Muhabbetullah, muhabbet-i nebeviyye ve muhabbet-i ulemâ ile yaşayalım.

8. Rasûlullah Efendimiz'i kendi nefsimizden evlâ bileceğiz, Sünneti'ne ittibâ edeceğiz, âl ve ashâbını seveceğiz, hadislerine hürmet edeceğiz, çokça salavât getireceğiz.

9. Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'in emrettiği şeylere karşı duygu ve iştiyakla itaat edeceğiz; tecrübe etmeye kalkışmayacağız!

10. Birşey hakkında Allah ve Rasûlü "*şifadır*" derse, o muhakkak şifadır; tereddüde hiç mahal yoktur. Tecrübeye de gerek yoktur. Fakat insanların tavsiye etmiş oldukları ilaçlar hakkında: "*Bir kere de bunu deneyelim.*" gibi sözler söylenebilir.

11. Anarşi itaatsizliktir, kanun ve nizam tanımamaktır. Halbuki meşruiyet dairesinde daima kanuna ve nizama uymak gerekir. Başta Allah'ın Kitabı'na ve Peygamberimizin Sünneti'ne uymalıyız.²⁷⁸

Rasûlullah *aleyhi's-selâm* bir güneştir

1. Rasûl-i Ekrem, bir şems-i fazilettir (fazilet güneşidir). Onun mâziye açılan kanadının altında bütün nebîler ve rasüller; istikbâle açılan kanadının altında ise ümmetinin milyonlarca evliyâsı ve siddîkleri vardır. Bütün bunlar ışıklarını, kemâlât nurlarını Peygamberimiz'den alırlar.

²⁷⁸ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 102.

2. Bütün kemâlât ve füyûzât ondadır. O, şems-i fazilettir. Enbiyâ ise onun kevkebleridir (yıldızlarıdır). Hüsn ve cemâlin tamamı ona verildi. Hz. Yusuf *aleyhi's-selâm*'a ise nısfı (yarısı) verildi.

3. Tepenin arkasından kayboluvermekle güneş yok olmuş demek değildir ki! Bu sefer de başka âlemleri aydınlatır.

4. Mişkât-ı nübüvvetten uzaklaştıkça cehil ve zulmet kapladı; hürmetsizlik baş gösterdi.²⁷⁹

5. Ulemâ, nurlarını mişkât-ı nübüvvetten alıyor. Bütün akıllar, onun aklından; bütün nurlar onun nurundan taksim olunmuştur.

6. Bütün akılların nuru, Rasûl-i Ekrem'in (s.a.) sirâc-ı nurundan taksim edilmiştir. Fakat istifadları hasebiyle mütefâvit olmuştur.

7. Ekâbir, eserlerini Fahr-i Âlem'e tasdik ettirir.

8. İzzet Allah'ındır. İzzet Rasûlü'nündür. İzzet müminlerindir. Ama münâfiklar bilmez!²⁸⁰

9. Rasûl-i Ekrem'i (s.a.) herkes, kendi haline münasip bir şekilde meth ü senâ edebilir.

Rasûlullah'ın beşerî ve risâletle ilgili yönleri

1. Bütün peygamberler ekseri vakitlerinde beşerî sıfatlarla muttasıf olurlar. Sadece kendilerine vahiy geldiği zaman, mi'racda, mucize anında durumları değişirdi. Vahiy esnasında ya Peygamberimiz melekleşir veya Cebrail (a.s.) insan suretine girerlerdi.

2. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz, vahyi telakkuf (kapma) ânında, mucize izhârı zamanında, neredeyse beşer denmeyecek kadar kuvve-i kudsiyye kesbederlerdi. Bunun dışında, kendisinde beşerî vasıflar bulunurdu. Cihatta mübârek yüzlerine yetmiş²⁸¹ kılıç darbesi isâbet ettiği halde hiçbir yara almamıştı. Yalnız bir defa -li-hikmetin- tesir etti. O da mücâhidîn-i İslâm'ı teskîn içindi.

3. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in vücûdundan, kemâl-i letâfet kesbettiği için, kesâfet kalktı, terkîbât kalktı. Vücut, bir'e inkişâb etti. O zaman bütün vücut, tüm basar; tüm sem' (bütün vücutları bir tek göz ve bir tek kulak gibi) oldu.

4. Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'in harpte yara alması, açlık hissetmesi, zırh giymesi gibi beşerî vasıflar, beşeri takviye içindir. Fakat vahiy anında ve mucize izhârı zamanında, evsâf-ı beşeriyyenin fevkinde kuvve-i kudsiyye zâhir olurdu.

5. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in damarlarında dolaşan, kan değil nur idi. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in cesedinden sudûr eden her şey tâhirdir. Efendimiz'den kan alan hacamatçı kanı içti. Bir sahâbî de bilmeyerek idrarını içtiği halde bunları menetmedi. Enbiyâ (*aleyhimü's-*

²⁷⁹ Bu sözün son derece tafsilatlı yorumu Musa Özdağ tarafından "22. Feyiz" adı altında yapılmıştır. Bkz. Özdağ, *Feyizler*, VI, 125-408.

²⁸⁰ Burada Münâfikûn, 63/8. âyetine bir telmih vardır.

²⁸¹ Burada geçen "yetmiş" vasfını kesretten kinaye olarak "pek çok" şeklinde anlamamız mümkündür. Nitekim yetmiş sayısının Arapça'da bu anlamda sıkça kullanıldığı bilinmektedir.

selâm) ekseri vakitte beşerî vasıflarla görünürler. İsa (*aleyhi's-selâm*) baba sulbünden gelmediği için, kalbinde şeytana ait olan siyah kan mevcut değildi.

6. Rasûl-i Ekrem Efendimiz Ramazan gecelerinde Cibrîl *aleyhi's-selâm* ile birlikte hatim esnasında melekîyyet kesbettiği için uyku, yorgunluk gibi beşerî vasıflar ona zarar vermezdi. Biz de sabaha kadar hatmedelim desek buna kâdir olamayız. Çünkü beşer olmamız hasebiyle uykumuz gelir, yoruluruz. Peygamberimiz “ekmel mahlûk” (en mükemmel varlık) olduğu için ona uykusuzluk ve yorgunluk gibi beşerî hâseler zarar vermezdi.

7. Peygamber Efendimiz'in rüyaları vahiydir. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz, gördüğü rüyaları Hz. Âişe vâlidemize naklederlerdi; sabahla beraber [sabah aydınlığı gibi] zuhûr ederdi. Evliyânın rüyaları da ilhamdır.

8. Rasûlullah Efendimiz'e ruhun mâhiyeti bildirildi. Bunun için kendisi ruhu bilirdi. Ama ifşâ etmediler. Bilmek, hemen ifşâyı gerektirmez.

Rasûlullah'ın Hadis ve Sünnetleri

1. Rasûlullah Efendimiz'den bize Kur'an kaldı, ilim kaldı, hilim, sabır, tahammül ve şefkat kaldı.

2. Kur'an'ın irşâdından, ehâdis-i Nebeviyye'nin irşâdından, ulemânın irşâdından başka çâre yoktur.

3. Kelâmullâhı, Müttekellim-i Ezelî'den (Allah'tan); hadis-i şerifleri de, Fem-i Saâdet'ten (Rasûlullah'tan) işitir gibi okuyup-dinlemelidir.

4. Her vahiy Kur'an değildir. Çünkü Kur'an'ın hem nazmı, hem mânâsı münzeldir. Ehâdis-i sahîhada ise sadece mânâ münzel olup, nazım değildir.

5. Kur'an-ı Kerim vahiy suretiyle Cenab-ı Peygamber'e intikal etmiştir. Hadisler ise râviler yoluyla Ümmet-i Muhammed'e ulaşmıştır.²⁸²

6. Hiçbir ümmet, peygamberlerinin kelâmalarını, ümmet-i Muhammediyye gibi senedâtıyla, an'aneleriyle muhâfaza edememiştir. “Ümmet”ten murâd, “ulemâ”dır; itibar bu kısmadır; diğerleri tufeylidir.

7. Râvileriyle ve senedâtıyla altı tane hadis-i şerifi ezberemeyen adamlar; râvileriyle ve senedâtıyla hâfızasında 600 bin hadisi en emin ellerden alıp toplayan, zapteden, sened ve râvilerini didik didik inceledikten sonra beyân eden zât olan İmâm-ı Buhârî'nin aleyhinde konuşamazlar. Ona karşı söz söyleme cesâretini gösteren bu nasipsizlere ne demeli?

8. Âhir zamanda, kendini bilmez bir grup, koltuklara yaslanıp, bacak bacak üstüne atıp, sigara tütürerek, lâubâlî bir şekilde “Sen hadisi bırak, bu mesele Kur'an'da var mı, ona bak!” diyecekler!

9. Kendi bildiğimize Kur'an'dan ve hadisten mânâ çıkaramayız; onunla amel edemeyiz. Ancak ulemânın kâide-i mukarreresi altında mânâ istihrâc edip, ona göre amel etmeliyiz.

²⁸² Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 46. Mehmet Feyzi Efendi bu sözüyle, hadislerle âyetler arasındaki farka işaret etmiş olmaktadır. Buna göre, kelâmullah olan Kur'an âyetleri herhangi bir müdahaleye açık değilken, hadisler râviler yoluyla nakledilmiş olmakla, değişime açık olabilmektedir. Bu yüzden râvi tenkidi yapılmalı ve ona göre hadisler alınmalıdır.

10. Kur'ân'ı [ve hadisleri] hatasız fehmedebilmek için lâ-akal (en az) yedi ilmi tâlim etmek lâzım: Sarf, nahiv, lugat, belâğat (me'ânî, beyân, bedf'), usûl (usûl-i fıkıh, akâid, kelâm), tefsîr, hadis.²⁸³

11. Peygamberimiz, bütün beşeriyete meb'ûs olması hasebiyle irşâdını umûmî, bütün insanlığa yapardı. Bunun için, hitâb-ı âmm ile hitâb ederlerdi. Evliyânın kelâmları ise böyle olmadı. Çünkü onlar, husûsî bir kavmin irşâdı ile muvazzaf olduklarından, hitapları da lisân-ı mahsûs ile oldu.

12. En çirkin bid'at, bir Sünnet'in terkine ve iptâline sebep olandır.

13. Misvak güzel açılmalı, âheste âheste kullanılmalı, dil tutukluğunda taze misvak kullanılır, misvak kullanmak hazma medâr olur, misvak, göz damarlarını açar, gözü cilâlandırır, kirpikleri bitirir, misvak siper-i sâikadır, melekleri ve Rabbi râzı eder; hadis-i şerifte: "Ağzınızı temizleyiniz; çünkü ağız, meleklerin durduğu yerdir"²⁸⁴ buyuruldu. Misvak hakkında otuz küsur hadis rivâyet olunmuştur.

14. Ulemâmız, ahkâma dâir olan meselelerde asla zayıf hadislerle amel etmediler. Fezâile ait zayıf hadisler varsa, ona da ilişmediler.²⁸⁵

Rasûlullah'ın vefatı ve sonrası

1. Rasûl-i Ekrem Efendimiz'in cesed-i şeriflerinin kemâl-i letâfetinden dolayı, nez' (ruhunun alınması) anında melekü'l-mevt, ruh-i şerifleri ile beden-i şeriflerini tefrik edemedi. Onun için kendi ruh-i şeriflerini bizzat kendileri teslim buyurdular.

²⁸³ Mehmet Feyzî Efendi diğer bir ifadesinde bu konuya şu şekilde değinmiştir: "Öyle, her âyete incelemeden mânâ verilmemeli. Önce sebab-i nüzûlünü incelemeli; niçin nâzil olduğu araştırılmalı. Mutlak mı, mukayyed mi; mücmel mi, mufassal mı; nâsih mi, mensûh mu; icâzlı mı, itnablî mi, tetkik edilmeli, ondan sonra bir hüküm verilmelidir." Kur'ân-ı Kerim âyetlerinin nasıl anlaşılması gerektiği konusuyla ilgili olarak burada belirtilen hususlar, Mehmet Feyzî Efendi'ye göre hadislerin anlaşılması için de aynen geçerlidir.

²⁸⁴ "Meleklerin durduğu yer" yerine "Kur'ân'ın yoludur" ifadesinin yer aldığı rivâyet için bkz. Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, II, 382, no: 2219, I-VIII, Beyrut 1410; Deylemî, Ebû Şucâ' Şîrûye b. Şehredâr, *el-Firdevs bi me'sûri'l-hitâb*, II, 461, no: 3970, I-V, Beyrut 1986.

²⁸⁵ Mehmet Feyzî Efendi'nin zayıf hadislerle amel konusunu ilgilendiren bu görüşü, geçmiş hadis âlimlerinin konuya bakışını bire bir yansıtmaktadır. Hatta Ahmed b. Hanbel'in: "Biz helâl-haram konusunda rivâyet işini sıkı tuttuk/ince eledik sık dokuduk, fezâil konusunda ise müsamaha gösterdik/fazla ilişmedik" kabilinden bir sözü çok meşhurdur. Bu konuyla ilgili çalışmalarda görüleceği üzere, zayıf hadislerle amel konusunda âlimler üçe ayrılmışlardır: Aslâ amel edilmez diyenler, her hâlükârda amel edilip re'ye tercih edilir diyenler ve helâl-haram ve itikâdî olmayan konularda yani terğîb-terhîb ve amellerin faziletleri ile ilgili hususlarda, belirli şartlarla amel edilir diyenler ki bu, cumhur-i ulemânın benimsediği görüştür. Mehmet Feyzî Efendi'nin bu konudaki kanaati de bu üçüncü grup yani cumhur denilen âlimlerin çoğunluğu ile aynıdır. Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Polat, Selahattin, "Zayıf Hadislerle Amel", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 1, ss. 83-109, Kayseri 1983; Leknevî, Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed, *el-Ecvibetu'l-fâdile li'l-es'ileti'l-aşerati'l-kâmile*, s. 36 vd., Kahire 1423/2003; Naim, Babanzâde Ahmed, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, I, 340 vd., I-III, Ankara 1987; Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Usûlü*, s. 126-128, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2008.

2. Efendimiz vefat edince, Hz. Ebû Bekir es-Siddîk (r.a.) geldi; *aleyhi's-selâm* Efendimiz'e sarıldı ve dudaklarını bir müddet emdi. Efendimiz'in beyân edeceği esrâr, bu vâsita ile Hz. Ebû Bekir'e geçti. Hz. Ebû Bekir (r.a.), tekfîn ve teşhiz işlerini bırakarak hemen hilâfet ve biatla meşgul oldu. Hz. Ömer Efendimiz (r.a.) gibi sekre düşmedi. Zira, hilâfet mühimdi. İslâmiyet'e baş lâzımdı. Gecikmesi halinde fitne zuhûru mümkün idi.

3. Efendimizin vücûd-ı şeriflerinin değdiği toprak, Kâbe'den ve cennetten efdaldır.

4. Rasûlullah Efendimiz, kabr-i şeriflerinde harâretiyle, tarâvetiyle, hayat-ı berzahiyeye ile haydırlar.

5. Muhakkikîn-i ulemâ, Rasûlullah *aleyhi's-selâm* Efendimiz'in biznillah müteaddit mir'âtlarda, bütün hakikatıyla temessül ettiğine kâildirler.

6. Sekerâta, Rasûlullah Efendimiz ümmetine temessül ediyor. Kabrinde temessül ediyor, onların lehinde şâhitlik ediyor.

7. Rasûlullah *aleyhi's-selâm* Efendimiz'i rüyada şemâiline uygun olarak görmek, hakikaten görmektir. Rüyada mahzûn ve mesrûr görülmesi, râfiye (görene) bakan bir meseledir. Mesrûr görmesi, Sünneti'ne ittibâ ettiğine; mahzûn görmesi, Sünnet'e ittibâda kusurunun ve noksanının bulunduğu bir işarettir.

Rasûlullah'ın şefaati

1. Rasûlullah Efendimiz (s.a.) şems-i fazilettir; şefaati isteyince hemen yetişir.

2. Hasta iken, Rasûlullah Efendimiz'den ve sulehây-ı evliyâdan istimdâd etmeli.

3. İbn Sînâ felç oldu; ilmine güvenerek kendini tedaviye ne kadar uğraştı ise muvaffak olamadı, ilmi fayda vermedi. *Kasîde-i Bürde* sahibi İmâm-ı Bûsırî Hazretleri de felç oldu. Fakat o Peygamberimiz'den şefaati istedi. Rüyasında Peygamberimiz onu meshetti; bir anda felç illetinden kurtuldu, eskisinden daha sağlam oldu.

4. Cenâb-ı Hakk'a bir hâcetimiz olduğu zaman, *aleyhi's-salâtü ve 's-selâm* Efendimiz'i kalben niyet ederek, vesile ve vâsita kılmalıyız; edep bunu iktizâ eder. Hem, seven sevdiğinin hatırını kırmaz. Peygamberimiz'e bir hâcetimiz olursa, yâranları Hz. Ebû Bekir ve Ömer (*radiyallahu anhümâ*) Efendilerimiz'i vesile yapmalıyız.

5. Maşherde ilk defa *aleyhi's-selâm* Efendimiz'in kabri şakkolur. Sonra, Ebû Bekir Efendimiz'i ve daha sonra da Hz. Ömer Efendimiz'i kaldırırılar. Sonra beraberce Medîne kabristanına giderek, ilk şefaatharını onlara yaparlar. Daha sonra da, Mekke kabristanına gelirler.

6. Peygamber Efendimiz'in derecesi ne kadar yüksek olursa, şefaati da o nisbette ziyâde olur.

Rasûlullah'a salavât

1. Rasûlullah Efendimiz'le, ona çok salavât getirerek irtibat kurmak lâzım. Tâ ki iştiyak harâretimiz ziyadeleşsin.

2. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz kevineynin ruhudur, hakikatıdır. Salavât-ı şerifenin, göze de, kalbe de, bedene de fâidesi vardır.

3. Her mümin, Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'in şemâilini bilmeli. Hayalinde bu şemâili canlandırarak salât ve selâmını ona hitâben getirmelidir.

Rasûlullah'ın mi'râc mucizesi

1. Muhaddislerden Ebû Nu'aym'ın tespitlerine göre, Rasûlullah Efendimiz, otuz dört defa mi'râc etmiştir.²⁸⁶ Ama bunun sadece bir tanesi ruh maal-ceset olmuş, diğerleri rûhânî olarak vukû bulmuştur.

2. Rasûl-i Ekrem Efendimiz'in cesed-i şerifleri o derece kemâl-i letâfet ve nurâniyet kesbetmişti ki, ruhunun terakkisine cesed-i şerifleri engel olmadı. Onun için, mi'râcdaki terakkisine bedenleri de iştirak eyledi. Bundan ötürü, "Mi'râcı ruhen mi, yoksa ruh maa'l-ceset mi oldu?" diye ayrılığa düşmenin bir anlamı yoktur.

3. Eski hukemâ, âlemin kîdemine kâil oldular (eski felsefeciler ve tabiatçılar, evrenin ebediliğini ve sonsuzluğunu iddia ettiler). Ulemâ-i İslâm ise, Cenâb-ı Hakk'ın âlemi, cüz-i lâ yetevezzâ (parçalanmayan cüz/atom) olan cevher-i ferdden halkettiğini ve hâdis olduğunu isbât ettiler. Hukemâ, semâvâtın hark ve iltiyâmını (yırılma ve kapanmasını) da kabul etmezlerdi. Halbuki şimdi Ay'a gittiler. Yoğun, kaba-saba adamların Ay'a gittiğini kabul ediyorlar da; bütün vücûd-ı şerifleri nurâniyet kesbetmiş olan Peygamberimiz'in mi'râcını neden kabul etmiyorlar?

4. Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'in mi'râcı bütün mi'racların fevkindedir.

5. Mi'râc konusunda söylenecek en güzel söz: "Mi'râc-ı şerifi tasdik ettim; Allah Teâlâ'nın murâd-ı şerifi üzere..." demektir.

6. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'e üç defa "şerh-i sadr" vukû buldu. Biri sabâvetinde (çocukluğunda), süt annesi Halime'nin yanında iken; biri nübüvvetin ibtidâsında, vahye kuvvet olsun için; sonuncusu, mi'râca urûcu anında, acâib-i kudretten göreceği şeylere tahammül için.

Rasûlullah'ın ibâdetleri ve örnek kulluğu

1. Mârifetullâhın neticesi ubûdiyyettir. Ubûdiyyetin neticesi ise duadır. Bunun için Rasûlullah (s.a.) Efendimiz: *الدُّعَاءُ مَخَّ الْعِبَادَةِ* "Dua ibâdetin ilîgidir."²⁸⁷ buyurdular.²⁸⁸

2. Ekmel şekilde ibâdet etmek Rasûlullah Efendimiz'in hasâis-i nübüvvetindendir. Huzuruna hiçbir şey mâni olmazdı.

²⁸⁶ Mehmet Feyzî Efendi'nin bu görüşü Sadreddin Konevî'de (v. 673/1274) de aynen vardır. Nitekim o da Rasûlullah'ın otuz dört mi'râc yaptığının sabit olduğunu, Hafız Ebû Nuaym el-İsfehânî'nin Hz. Peygamber'in yapmış olduğu mi'râcları rivâyet ettiğini, derlediğini ve senetlerini tespit ettiğini açıkça dile getirmiştir. Bkz. Konevî, *Vahdet-i Vücûd ve Esasları- en-Nusûs fî tahkiki tavrî'l-mahsûs*, s. 87, trc. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2004.

²⁸⁷ Tirmizî, *Deavât* 1 (no: 3371).

²⁸⁸ Bu sözün yorumu için bkz. Özdağ, *Feyizler*, III, 251-282 (20. Feyiz).

3. Rasûlullah (s.a.) Efendimiz namaza durduklarında bir nur hâsıl olur, bütün vücûdu nur kesilirdi. İşte bu nur vâsıtasıyla, bütün vücûd-i şerifleri bir göz gibi olurdu. Onun için önünü gördüğü gibi arkasındakileri de görürlerdi.

4. Rasûlullah (s.a.) Efendimiz: “*Namazı benden gördüğünüz gibi kılın.*”²⁸⁹ buyurdu, “*Benim kıldığım gibi kılın.*” buyurmadı. Eğer böyle buyursaydı, kimse tâkât getiremezdi.

Rasûlullah’ın ashâbı ve ümmeti

1. Sohbetin bereketi çok fazladır. Bu sohbet bereketiyle ashâb-ı kirâm, ümmetin en faziletli oldu. Enbiyâdan sonra nâsın efdali, başta Ebû Bekir (r.a.) Efendimiz olmak üzere, hulefâ-i râşidîn ve alâ merâtibihim (fazilet derecelerine göre) diğer ashâb-ı kirâmdır. Ondan sonra, kibâr-ı tâbiîn ve müçtehitlerdir. Daha sonra, evliyây-ı izâm hazerâtı gelir.

2. Sahâbe-i kirâma yalan isnâd etmek büyük iftirâdır. Çünkü yalancılara lânet eden âyetleri ilk işiten ve ilk muhâtap olanlar, sahâbe-i kirâmdır. Sahâbîler, bu âyetler karşısında titremişlerdir.

3. Hz. Âişe *radiyallâhu anhâ* vâlidemiz hücrelerinden, Mescid-i Saâdet’e bir pencere açtırdı. Onun için hem sahâbeye söylenen hadisleri, hem de kendisine söylenenleri zapt ederdi. Hz. Âişe, hem hâfıza, hem müçtehide, hem edibe... Her bakımdan mükemmeldi. Her sene hacceder; Arafat’da iken çadırının etrafı kendisine soru soranlarla dolardı. O da onlara, çadırın içinden doğru cevaplar verirdi.

4. İslâm’dan önce, necis bir mahalli yıkamaya izin yoktu, kesilip atılması lâzımdı. Tevbelerin kabulü, katl-i nefis ile oluyordu. İbâdet ancak mâbetlerde yapılabilirdi. Cünüplükten yıkanmak üç defa idi. Bu ümmete ise kolaylık bahşedildi. Küre-i arz meşhur kılındı. Su bulunmadığı zaman teyemmüm meşrû kılındı. Onun için bu ümmete “ümmet-i merhûme” dendi. Bu ümmetin safları, meleklerin saflarına benzer.

MEHMET FEYZÎ EFENDİ’NİN “İSLAM GARİP BAŞLADI...” HADİSİNE YAKLAŞIMI

Sahih hadis kaynaklarında oldukça yaygın bir şekilde rivâyet edilen ve genellikle Müslümanları burukluğa ve hüzne sevkeden bir hadis vardır. Bu hadisin farklı tariklerinde yer alan benzer ifadelerle göre, *إِنَّ الْإِسْلَامَ بَدَأَ غَرِيبًا وَسَيَعُودُ غَرِيبًا كَمَا بَدَأَ فَطُوبَى لِلْغُرَبَاءِ* “*İslâm garip olarak başlamıştır, başladığı şekilde tekrar garipliğe dönecektir; gariplere ne mutlu!*” buyurulmaktadır.²⁹⁰

²⁸⁹ Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris, *Müsned*, s. 55, Beyrut ts.; Buhârî, Edeb 27, no:5662; İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Sahihu İbn Hibbân bi tertîbi İbn Balabân*, IV, 541 no: 1658; V, 503, no: 2131, I-XVIII, Beyrut 1414/1993; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 345, no: 3672, I-X, Mekke 1414/1994.

²⁹⁰ Rivâyetin benzer anlatımlı bazı tarikleri için bkz. Ahmed, *Müsned*, I, 398, II, 389; Dârimî, *Sünen*, Rikak 42, II, 402; Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahîh*, İman 146, I-V, Beyrut ts.; İbn Mâce, Fiten 15 (no: 3986, 3987, 3988); Tirmizî, İman 13 (no: 2629, 2630); İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *Te'vilü muhtelifi'l-hadîs*, s. 114, Beyrut 1393/1972; Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, VI, 164, 256, VIII, 152, XI, 70, I-XX, Musul 1404/1983; Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, VII, 172.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Kettânî'nin tespitlerine göre bu hadis sahâbe-i kiramdan Ebû Hüreyre, Abdullah b. Mes'ûd, Enes b. Mâlik, Selmân, Sehl b. Sa'd, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Câbir, Sa'd b. Ebî Vakkâs, İbn Amr, Ali, Amr b. Avf, Vâsile, Ebû Ümâme, Ebû'd-Derdâ, Ebû Sa'îd ve Ebû Mûsa'dan (toplam 17 sahâbî) naklen gelen mütevâtir bir hadistir ve yine onun beyanına göre Süyûtî de böyle düşünmektedir.²⁹¹

Büyük Türk bilgini Edip Ahmet Yüknêkî (v. VI/XII. yüzyıl) de *Atebetü'l-Hakâyık* adlı meşhur eserinde (379. beyit) bu hadise şu ifadeyle telmihte bulunmuştur:

“*Garip geldi İslâm, garip soldı baz.*” (İslâm garip idi, tekrar garip oldu).²⁹²

Mehmet Feyzî Efendi'nin belki de en orijinal yönlerinden biri bu hadis-i şerifin yorumunda ortaya çıkmaktadır. Kendisi buradaki yorumlarını 1970 yılında yapmış olduğu hac vazifesi esnasında Ali Ulvi Kurucu'ya aktarmış ve bu konuşma teyple kayıt altına alınmıştır. Onun bu son derece meşhur hadise yönelik dikkat çekici bakışını bizzat kendi ifadelerini vermek suretiyle kaydetmek istiyoruz:

“*Her Arefe günü bu fakir, İslâmiyet lehinde bir fütühât hissediyorum. Hiç olmazsa onların (kâfirlerin) bazı entrikaları akim (sonuçsuz) kalıyor. İnşallah bu defa da perişanîyetleri vardır. Zaten Allah Teâlâ buyurdu:*

الْيَوْمَ يَيْسَ الدِّينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنَ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا

“*Bugün (kâfirler) sizin dininizden ümit kesmişlerdir. Artık onlardan korkmayın, benden korkun! Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim.*”²⁹³

Bu hadisin farklı tarihleri üzerine bir araştırma yapan Murat Gökalp, İbn Sa'd, İbn Ebî Şeybe, Ahmed b. Hanbel, Dârimî, Müslim, İbn Mâce, Tirmizî, Bezzâr, Ebû Ya'lâ, Taberânî, Beyhakî gibi önemli hadisçiler tarafından kitaplarında yer verilen söz konusu hadisin metinlerini sıralamak suretiyle farklarına işaret etmeye çalışmıştır. Ne var ki yazar her bir hadisi ve isnâdlarını tek tek yani müstakil olarak ele alıp incelemek yerine senedlerdeki râvileri alfabetik olarak sıralayıp sika olup olmadıklarına işaret etmekle yetinmiş ve neticede bir genelleme yaparak “sened itibariyle en iyi ihtimalle zayıf” ve metin itibariyle ise “Hz. Peygamber'in ağzından sâdir olmaması hâlinin kuvvetle muhtemel” olduğunu söylemiştir (bkz. Gökalp, Murat, “Hicrî İlk Üç Asır Özelinde Sened ve Metin Kritiği Bağlamında Gurabâ Rivâyetinin Değerlendirilmesi”, *Dînî Araştırmalar*, Eylül-Aralık 2006, cilt: 9, s. 26, ss. 177-192.). Bu rivâyetlerin böyle genellemelerden uzak bir şekilde ve sened-metin olarak tek tek incelenerek bir karara varılmasının daha isabetli olduğunu düşünüyoruz. Kaldı ki mütevâtir hadislerin sened tahliline ihtiyaç duymadığı, hatta bazı tariklerinde zayıf râvilerin bulunmasının da bir mahzuru olmadığı bilinen bir husustur.

²⁹¹ Kettânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer, *Nazmu'l-mütenâsir mine'l-hadîsi'l-mütevâtir*, s. 48-49 (no: 20), Matbaatu't-tekaddüm, Kahire ts.

²⁹² Bu hadis ve ayrıca Yüknêkî'nin eserindeki hadis kullanımı ve değerlendirmeler için bkz. Palabıyık, Abdülkadir, “Hadisleri Açısından *Atebetü'l-hakâyık* Üzerine Bir İnceleme”, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 144, sayı: XII, ss. 125-146, İzmir 1999.

²⁹³ Mâide, 5/3.

“...İslâm dinini bütün edyân içinde intihâb, ihtiyar ettim, buyurur. Eğer tabir câizse o gün bir kemâl günü, yevm-i kemâl, yevm-i tamam, yevm-i intihâbdır. O bir nokta, mesned oluyor. Şimdi oradan bir pergel çevirelim. Şöyle sahâbe devri, tâbiîn devri... Artık Emevîlerin, Abbâsîlerin ve şanlı Türklerin devri. Gele gele şimdi şu güne kadar geldik. Fakat seyir “amûdî” (dikey) değil dairevî, kürevî. Henüz daire kapanmamıştır. وَلَكِنْ رَسُولُ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ sırrıyla bu daire madem kapanmamıştır, pergel ikmâl edecek. Daire, daire olacak. Mebde ile müntehâ ittisal ettiğinde, daire tamam olur ve illâ, eksik olur, daire noksan kalır. Öyle bir hal olacak ki, inşaallahu teâlâ, mebde ile müntehâ arasında bir mümâselet oluşturacak. Hem mebde, hem müntehâ birleşecek...”

“...Efendim, millet-i Ahmed, millet-i Muhammed için gayet beşâretli bir durum var. Şimdi tashih ettirmek için benim arzedeceğim bir mesele daha var. Ama tashih için arz ediyorum: Rasûl-i Ekrem Efendimiz: **بَدَأَ الْإِسْلَامَ غَرِيْبًا وَسَيَعُودُ غَرِيْبًا** buyurdukları hadisin anlamı, fukahânın istilâhınca yerleşmiş. Mesela istilâh-ı fukahâda “garib” **بَعْدَ عَنِ الْوَطَنِ** “vatanından uzak olmuş” kişidir. Mesâil-i fikhiyye sadedinde bu suretle mana veriliyor. Şimdi fakir, istilâh-ı ehl-i hakikate göre olan manayı almak istiyorum. Ehl-i hakikat istilâhında: **كُلُّ شَيْءٍ مَا بَيْنَ جَنْسِهِ عَدِيمِ النَّظِيرِ فَهُوَ غَرِيْبٌ** “Herhangi bir şey ki, cinsi mâbeyninde adîmu’n-nazîrdir, o şey garibdir.” Biz şimdi bu manayı esas alıyoruz. Çünkü Rasûl-i Ekrem Efendimiz’in bu hadis-i şerifi beyan etmeleri, mesâil-i fikhiyyeden bir mesele hakkında değildir. Hadisin vürûdu belki, İslâm’ın mebde’den müntehâyâ doğru seyrini beyan ediyor. Yani nasıl adîmu’n-nazîr (benzeri olmayan) bir din olarak mebde’de zuhur ettiyse, müntehâyâ tekrar adîmu’n-nazîr bir din olarak bütün edyân içinde netice bulacağını; mebde’ ile müntehânın ittisâlini beyan sadededindedir. Yoksa ki, mesâil-i fikhiyyeden bir mesele hakkında değildir ki fukahâ istilâhıyla buna tevcih edilsin. Çünkü hem bu şekildeki tevcih, avâma göre “yeis” (ümitsizlik) veriyor. “İslâmiyet garip olarak başladı, garip olarak neticelenecek!” gibi bir mana yeis veriyor. Bu ise kuvve-i mâneviyyeyi kırar. Demek hadis-i şerifi ehl-i hakikat istilâhı üzere tevcih, daha münasip oluyor; kuvve-i mâneviyye vermek için... Zaten de Mesnevî’de bir mısra var, Mevlânâ Hazretleri Şems’e (güneşe) “garip” diyor:

خود غريبی در جهان چون شمس نیست
شمس جان باقیست کاورا امس نیست

“Hakikaten dünyada Güneş gibi garip (misli bulunmaz) bir şey yoktur. Bâkî olan can güneşi öyle bir güneştir ki, asla gurûb etmez (batmaz).”²⁹⁴

“Şems’in “garip” olması, kevâkib (yıldızlar) içinde adîmu’n-nazîr olmasındandır. Yoksa bizim bildiğimiz “bîkes” (kimsesiz) manasına değil. İşte din-i İslâm da bütün edyân içerisinde adîmu’n-nazîr bir din olduğu için, adîmu’n-nazîr bir din olarak zuhur etti. Tekrar seyrini adîmu’n-nazîr bir din

²⁹⁴ Mevlânâ, Celâleddin Rûmî, Mesnevî, I, 40, beyit no: 119, hazırlayan: Adnan Karaismailoğlu, I-II, Ankara 2004.

olarak tamam edecek. “Sırr-ı hatmiyyet” zuhur edecek. Zaten nüzûl-i İsa aleyhi's-selâm da, daire-i nübüvveti temhir (mühürlemek) içindir. Bu hikmete binaen Mehdî Âl-i Rasûl aleyhi's-selâm'ın zuhuru da daire-i velâyeti temhir içindir.”

“Rasûlullah Hazretleri hâtemü'l-enbiyâdır. Yani onun risâletiyle, nübüvvetiyle daire-i nübüvvet temhir edilmiştir. Bir kıraata göre “hâtimu'n-nebiyyîn”dir. Bu da mütevâtir kıraattır. O vakit “mühürleyici” demektir. Kendisi irtihal buyurdular. İsa (a.s.) vekili olarak, Mehdî Âl-i Rasûl (a.s.) da onun evladından tekrar vekili olarak o daireyi bizzat Fahr-i Âlem hesabına temhir edecekler. O daire kapandıktan sonra, artık bir müddet yaşama var. Ama artık bir daire çizilmiyor. Nes-nas (görünüşi itibariyle insan ama hayvan karakterli insancıklar) denilen bir kavim yaşayacak. Fakat ne insaniyet, ne İslâmiyet... Onlardan hiçbir eser yok! Çünkü daire çizmez bir daha. Ama henüz daire kapanmazdan evvel, menfi seyir ve merhaleler geçilip, inşaallah mebde' ile müntehâ ittisal edecek. Pek parlak ittisal edecek! Fakat bu yine, nokta-i merkeziye olan makâmât-ı mübarekede (mübarek makamlarda, Mekke ve Medine'de) zuhur edecek. Lâ akall (en az) o hacda 124 bin evliya bulunacak, inşaallah! Ama diğer halkın hesabını Allah bilir! Bunu tashih için arzettim, zât-ı âlînize! (Ali Ulvi Kurucu beye hitap ediyor. O da bazı hadis kitaplarının şerhlerinde bunu teyit eden açıklamalar gördüğünü ifade etmişlerdir.)”²⁹⁵

Bu konuda Mehmet Feyzî Efendi ayrıca Enes b. Mâlik'ten merfû olarak nakledilen: “Ümmetim yağmura benzer; önü mü hayırlıdır yoksa sonu mu, bilinmez.”²⁹⁶ hadisini de yukarıdaki görüşlerini destekleyen bir delil olarak kullanmaktadır.²⁹⁷

Açıka görüldüğü üzere Mehmet Feyzî Efendi, asırlar boyu hep hüzünle okunan ve buruk bir mana hissettiren bu meşhur hadise, kendisinden önce kimsede rastlamadığımız bir şekilde müjdeli bir anlam vermiş ve bunu da oldukça dakik ve ilmî derinlikli bir üslupla yorumlayarak ilim ehlini hayrette bırakmıştır.

Talebelerinden Özdağ'ın belirttiğine göre Mehmet Feyzî Efendi'nin bu yorumu çok yerindedir. Çünkü gerçekten din-i mübin-i İslâm, bütün edyân arasından adîmü'n-nazîr, eşi ve benzeri bulunmayan yüce, şerefli ve değerli bir din olarak zuhur etmiştir. Âhirde de, başta olduğu gibi emsalsiz ve adîmün-nazîr olacak, ihtişâmı ile gözleri kamaştırıp, akıllara hayretler

²⁹⁵ Teybe kaydedilen bu konuşmayı biraz kısaltarak verdik. Konuşmanın tam metni için bkz. Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s. 87-94. Ayrıca bkz. Özdağ, *Feyzler*, I, 160-161; Küllüoğlu, *age.*, s. 220-221; Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 238.

²⁹⁶ Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd, *Müsned*, s. 90 (no: 647. Ammâr b. Yâsir'den merfû olarak), Beyrut ts.; Ahmed, *Müsned*, III, 130 (no: 12349), 143 (no: 12483), IV, 319 (Ammâr'dan merfû olarak); Tirmizî, *Emsâl* 6 (no: 2869. Müellifin beyanına göre bu konuda Ammar, Abdullah b. Amr ve İbn Ömer hadisleri de bulunmaktadır. Buradaki hadis ise bu vecihten “hasen-garib” derecesindedir.).

²⁹⁷ Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s. 221.

vererek kutlu seyrini ve mübarek ömrünü tamamlayacaktır. Hem, *الإِسْلَامُ يَغْلُو عَلَيْهِ وَلَا يَغْلَى عَلَيْهِ* “İslâm daima galip olup asla mağlup olmaz.”²⁹⁸ beşaretini hepimiz biliyoruz. Öyle ise galiplik (üstünlük), bu dinin lâzımî (ayrılmaz) bir vasfıdır. Galebe (üstün gelme) vasfını hiçbir zaman ondan soyutlayamayız. Bu itibarla, İslâm daima güçlü ve üstündür. Şu kadar var ki, bazen onun peşinden gidenler, gerektiği gibi dinlerine ve diyanetlerine sahip çıkıp üzerlerine düşeni yerine getirmediklerinden dolayı zaafa düşebilir, mağlup olabilir. Ama dinin kendisi asla diğer dinlere mağlup düşmez.”²⁹⁹

Özdağ’ın ifadesine göre bir gün gelecek, İslâm’ın mensupları nicelik ve nitelik yönüyle de dünyada kendilerini göstererek, cihan hâkimiyetini ele alacaklar. Bu dönemde Hz. İsa (*aleyhi’s-selâm*) gökten incek, Mehdî Âl-i Rasûl müminlerin başına geçerek³⁰⁰, belli bir süre yeryüzünde asr-ı saadete benzer bir yaşam tarzı, daha ihtişamlı ve göz kamaştırıcı bir şekilde kendini gösterecek, sonra da mukadder olan akıbetine kavuşacaktır. Bu dönemde müminler, tekniğin ve bilimin en yüksek seviyesine ulaşacaklar; modern bir memleket ve toplum halinde dünyayı yöneteceklerdir.³⁰¹

Mehmet Feyzî Efendi’nin söz konusu hadise bu derece olumlu yaklaşması onun genel fitratı açısından da olağan bir durumdur. Çünkü o, kendi ifadesiyle Ebû’l-Yüsür (kolaylık babası) olup³⁰² asla ümitsizliğe düşmediği gibi, başkasının da düşmesini istemeyen bir kimsedir. Müminlerin rahatlayıp din-i İslâm adına ümitvar olmalarını sağlamak için kendisi daima müjde içeren haberler vermiş ve sonra da ilgili rivayetleri ihtiyatlı bir şekilde hayra ve güzele yorumlamıştır. Yine o, müminlerin kalbine sevinç veren şeylerin söylenmesinin bir sadaka olduğunu beyanla, onların ilâhî emirleri uygulama konusunda aşka ve heyecana getirilmelerini en önemli davet usulü saymıştır. Bıktırmamış ve usandırmamış daima kolay olanı ortaya koymuş³⁰³; İslâm’ın gidişatından söz eden bu hadisi de aynı kaideye uyarak yorumlamıştır. Hadisin sonunda yer alan: *فَطُوبَى لِلْغُرَبَاءِ* “Gariplere ne mutlu!”

²⁹⁸ Buhârî, Cenâiz 78 (İbn Abbas’ın sözü olarak); Tahâvî, Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Meânî’l-âsâr*, III, 257, 258, I-IV, Beyrut 1399; Dârekutnî, Ebû’l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed, *Sünen*, III, 252, I-IV, Beyrut 1386/1966; Beyhakî, *Sünen*, VI, 205.

²⁹⁹ Özdağ, *Feyizler*, I, 166.

³⁰⁰ Mehmet Feyzî Efendi ileride Mehdî Âl-i Rasûl’ün geleceğini söylemekle birlikte, talebelerini Mehdî beklemekten men etmiştir. Nitekim kendisine Mehdî ile ilgili soru soran bir öğrencisini: “Mehdî’ye ne edeceksin? Dün geçti, yarın da ne olacağı belli değil; elimizde Kur’ân-ı Kerim var, hadis-i şerifler var! Ona göre şu andaki görevin ne ise onu yapmaya bak!” diyerek uyarma ihtiyacı hissetmiştir. Bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 348.

³⁰¹ Özdağ, *Feyizler*, I, 168-169.

³⁰² Mehmet Feyzî Efendi’nin çoğu zaman “Ben Ebû’l-Yüsür’üm (kolaylık babasıyım), Ebû’l-Usr (zorluk babası) değilim.” dediği bazı talebeleri tarafından nakledilmektedir. Bkz. Özdağ, *Feyizler*, I, 13; Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 212; Topçu, Kemal, “Mehmet Feyzî Efendi’nin Sosyal İlişkileri”, *Mehmet Feyzî Efendi’nin Feyiz Pınarı Sempozyumu- 8 Mart 1998 Kastamonu*, s. 79, 86 (no: 32), Ziya Ofset, İstanbul 1998.

³⁰³ “Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız...” hadisi için bkz. Ahmed, *Müsned*, III, 131, 209; Buhârî, İlim 11, Edeb 80; Müslim, Cihâd 8; Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali, *es-Sünenü’l-kubrâ*, III, 449, I-VI, Halep 1411/1991.

ifadesi de onun bu yöndeki müspet girişiminin ve ortaya koyduğu müjdeli yorumun en güçlü kanıtı ve en güvenilir destekçisidir. Zira bu ifade müjdeyi içermekte, gönüllere ve vicdanlara güven, huzur, saadet ve ferahlık sunmaktadır.³⁰⁴

Öyle zannediyoruz ki, Sadreddin Konevî'nin (v. 672/1273) kaynak belirtmeden naklettiği şu rivâyetteki “garip” ifadesine de Mehmet Feyzî Efendi'nin anladığı anlamda olumlu bir bakış açısıyla “enteresan, harika” vb. şekilde mana verilebilir: “Allah kardeşim Musa'yı bağışlasın! Eğer Hızır ile beraber iken sabretmiş olsaydı, pek çok garip şeyi öğrenecekti.”³⁰⁵

Elbette ki bizler de söz konusu hadisin bütün Müslümanlara huzur ve beşaret verecek şekilde yorumlanması mümkün iken olumsuz bir biçimde yorumlanması taraftarı değiliz. Bu durumda bu hadisin Rasûlullah'ın Allah'ın bildirmesiyle gayba dair vermiş olduğu haberler cümlesinden sayılmaması için hiçbir sebep yoktur.

DEĞERLENDİRME

Peygamberler ve onların vârisleri olan âlimler, fırtınalı bir denizde yahut tehlikeli sulara yol almaya çalışan gemilere rehberlik eden *kılavuz kaptanlar* gibidir. Onların rehberliği öylesine önemlidir ki, bu yol göstericilere gereken önemi vermeyenlerin, o sulara boğulmaları an meselesidir. Ahmed Naim (v. 1353/1934) merhumun ifadesiyle de, enbiyâ (peygamberler), *etibbâ-i kulûbdur* (kalp/gönül doktorlarıdır); karşılıklarına gelenlerin maraz-ı ruhânîleri (ruh hastalıkları) en ziyade hangi devaya (ilaca) muhtaç ise, o devayı diğerlerine takdimen (öne alarak) tavsiye buyurlar.³⁰⁶

İşte Mehmet Feyzî Efendi de bize göre Hz. Peygamber'in izinden giden ehil bir kılavuz kaptan ve aynı zamanda hâzık/mâhir bir gönül doktorudur. O, Kur'ân ve Sünnet'ten aldığı ilhamla, hiçbir menfaat gözetmeden ve insanlar arasında ayırım yapmadan bu kaptanlığın ve doktorluğun gereğini hakkıyla yerine getirmiş, öğrendiklerini öğretmeyi Allah tarafından kendisine tevdi edilmiş bir vazife bilmiş ve hep bu görev şuuruyla hareket etmiştir.

Burada görüşlerine özet bir şekilde değindiğimiz Mehmet Feyzî Efendi'nin Sünnet'e bağlı bir Allah dostu ve Peygamber aşığı olduğu şüphesizdir. O hayatı boyunca:

وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا أَبَدًا

“Her kim Allah'a ve Rasûlü'ne isyan ederse, muhakkak ona içerisinde ebedi kalacağı cehennem ateşi vardır!”³⁰⁷ âyet-i kerimesinin ifade ettiği tehdidin şuurunda olmuş; hem kendini hem de talebelerini, sevenlerini ve ziyaretçilerini daima Rasûlullah'a itaat ve muhabbet istikametinde

³⁰⁴ Özdağ, *Feyizler*, I, 169-170. Mehmet Feyzî Efendi'nin “İslâm garip olarak başladı...” hadisine orijinal bakışına şahit olan bir müftüyle ilgili Hafız Yunus Balcıoğlu'nun bir hatırası için bkz. Atasoy, *Bediüzzaman'ın Sır Kâtibi*, s. 320.

³⁰⁵ Konevî, *Marifet Yolcusuna Kılavuz*, s. 81.

³⁰⁶ Naim, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, II, 474.

³⁰⁷ Cin, 72/23.

yönlendirip eğitmeyi bir vazife bilmiştir. Bu durumu onun bütün söz ve hareketlerinden çok net bir şekilde anlamamız mümkündür. Nitekim onun ömrünün son anına kadar sürdürdüğü sohbetlerinin ana teması ve merkezi daima Allah ve Rasûlü olmuştur. Ne kadar enteresandır ki, kendisinin genellikle âyet ve hadislerden yoğunlaşarak yapmış olduğu derslerini yadırgayan ve onun sürekli *Risâle-i Nurlar*'dan ve Said Nursî'den bahsetmesini isteyen, bu yönde bir beklenti içerisine giren kimseler bile çıkmıştır.³⁰⁸ Halbuki onun bu meziyeti, kuru taklitten uzak kalmış Peygamber vârisi gerçek âlimlerin bir vasfı olup, bunun yadırganması değil tam tersine takdir edilmesi gerekir. Bu durumu biz âcizane bir nevî, sınava ana kaynaklardan ve esas ders kitaplarından çalışmak dururken, diğer öğrencilerin çıkardığı özetlerden veya fotokopilerden çalışan talebelerin haline benzetebiliriz. Elbette ki, birinci durumda öğrenme çok daha sağlıklı ve haliyle başarı da daha fazla olacaktır. Diğer durumda ise tabiri caizse

³⁰⁸ Bu konudaki bazı hatıralar için bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 211, 235, 282, 385; Atasoy, *Bediüzzaman'ın Sır Kâtibi*, s. 159. Yeri gelmişken ifade etmek isteriz ki, bu meyanda Mehmet Feyzî Efendi'yi dar bir açıdan değerlendirip onu sadece "Bediüzzaman Üniversitesi'nin bir fakültesi" veya "Said Nursî'nin yetiştirdiği bir dâhi" olarak gösterme çabalarının (bkz. Atasoy, s. 201, 241-242) da kendisini tarif etmekte yetersiz kalacağını düşünüyoruz. Bu tür vasıflandırmalar çok çarpıcı tespitler gibi görünse de bunlar Mehmet Feyzî Efendi'yi bütün yönleriyle anlatmaktan âciz kalmaktadır. Dahası Mehmet Feyzî Efendi'yi "Said Nursî Hazretleri'ne mülâkî olmadan önce, mütevâzî bir baba mesleği olan hırdavatçılıkla uğraşan, kendi halinde, masum, terbiyeli, nezh ruhlu, çevresince sevilen, herkesin takdirini kazanmış Kur'ân hâdimi, hafız bir genç" olarak göstermek (Atasoy, s. 241) de gerçeği tam olarak yansıtmamaktadır. Tam tersine askerlik dönüşü Bediüzzaman ile tanışan Mehmet Feyzî Efendi, bu sıralarda İstanbul'dan akıl ve gönül yurdunu her türlü güzellikler ve yüceliklerle donatmış bir "mana efendisi" ve "gönül sultanı olarak" dönmüştür (bkz. Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 64). Prof. Dr. Selahattin Polat da, Mehmet Feyzî Efendi hakkında bu güne kadar çok şey söylenmesine, yazılıp çizilmesine rağmen bütün bunların gerçek manada onun şahsiyetini aksettirmekten uzak olduğunu ifade etmiştir (bkz. Atasoy, s. 317). Kanaatimizce gerçek şudur ki, Mehmet Feyzî Efendi, Bediüzzaman ile tanışmadan önce de iyi yetişmiş bir âlimdi ve Said Nursî ile olan birlikteliği, onun zaten var olan kalitesine daha da katkıda bulunmuştur. Bediüzzaman Said Nursî, Mehmet Feyzî Efendi'nin hocalarından sadece birisidir ama yegâne hocası değildir. Mehmet Feyzî Efendi'nin hayatının bundan önceki safhalarında üzerinde oldukça etkili olan mesela Hafız Ömer Aköz gibi bir Kur'ân dehâsı da vardır ve Hafız Ömer Efendi, Mehmet Feyzî Efendi'nin yetişmesinde büyük emek sarfetmiştir. Hatta talebelerinden Muzaffer Ertaş'ın belirttiğine göre, Mehmet Feyzî Efendi'nin üstün karakterinin oluşmasında Hafız Ömer Efendi gibi kuvve-i kudsiyye sahibi, cesur, milliyetçi, kurrâ-hafız bir allâmenin müspet etkileri olmuştur (Kalaycı, s. 231). Dolayısıyla Mehmet Feyzî Efendi'yi değerlendirirken bütün bu yönlerini de dikkate almak gereklidir. Hiç kuşkusuz Mehmet Feyzî Efendi çok yönlü bir âlimdir ve onun yetişmesinde çok değişik kültürlerin ayrı ayrı etkisi ve katkısı olmuştur. Bu yüzden Musa Özdağ'ın da isabetle tespit ettiği gibi Mehmet Feyzî Efendi'yi, Kur'ân ve Sünnet temelli "ilmî kültür"; Nakşibendiyye geleneğinden gelip Erbilli Muhammed Es'ad'ın halifesi Hafız Ömer Efendi vasıtasıyla elde ettiği "rûhânî kültür" ve nihayet Said Nursî'den aldığı "risâle-i nûr kültürü" şeklinde üçlü bir kültürün güzel bir meyvesi olarak tarif etmek çok daha gerçekçi olacaktır. Bkz. Özdağ, "Mehmed Feyzî Efendi'nin Manevî Kimliği ve Tasavvufî Yönü", *Mehmed Feyzî Efendi'nin Feyiz Pınarı Sempozyumu- 8 Mart 1998 Kastamonu*, s. 63, Ziya Ofset, İstanbul 1998; a.mlf. *Kastamonu'nun Manevî Mimarları-1*, s. 36.

tavşanın suyunun suyu mesabesindeki bilgilerle yetinme söz konusu olacak ve kaynaktan bir hayli uzaklaşıldığı için suyun berraklığı azalacak ve sağlıklı bir beslenme gerçekleşmeyecektir.

Mehmet Feyzî Efendi, kendi meşrebinin üç esasa dayalı olduğunu ifade etmiştir ki bunlardan birincisi *Sünnet-i Seniyye*'yi takip etmek, ikincisi *helâlden* yiyip-içmek, üçüncüsü de her türlü işte *ihlâs* üzere olmaktır.³⁰⁹

Açıkça görüldüğü üzere Hz. Peygamber'in Sünneti, Mehmet Feyzî Efendi'nin hayatının en önemli unsuru konumundadır.

Elbette ki, Mehmet Feyzî Efendi'nin yürüdüğü yolun en önemli esasının "Sünnet-i Seniyye" olduğunu söylerken, bu noktada Rasûlullah'ın "yaşayan bir Kur'ân" olduğu gerçeğini göz ardı etmeden düşünmemiz ve aslında bunun bir "Kur'ân-Sünnet" bütünlüğü anlamına geldiğini hatırdan uzak tutmamamız gerekir. Çünkü Mehmet Feyzî Efendi hayatının sonuna kadar bu iki unsuru birbirinden asla ayırmamıştır. Hatta bu iki unsur, onun "ilmî kültürünün" en önemli kaynağı durumundadır.³¹⁰

Mehmet Feyzî Efendi'deki Allah ve Rasûlullah sevgisi son derece dengeli bir zemin üzerine oturmaktadır. Bu oldukça önemli bir noktadır. Şöyle ki; tasavvuf tarihinde bir nevî sekr/manevî sarhoşluk hali içerisinde dile getirilmiş şatahat türünden ifadeler yer almaktadır. Öyle ki, bazı şahıslar, kalbinde Allah sevgisinden başka sevgilere yer kalmadığını, bu yüzden Hz. Peygamber'i bile dışarıda bıraktığını söyleyebilmiştir.³¹¹ Mehmet Feyzî Efendi bu tür şatahatvârî sözlerden şiddetle kaçınmış ve "Allah ve Rasûlü'nün sevgisini gönlümüze öyle dolduralım ki orada sahte sevgilere yer kalmasın!" demek suretiyle Yüce Allah ile Hz. Peygamber'in birbirinden ayrılmasını asla kabul etmemiştir. Onun bu tavrı da hiç kuşku yok ki, "De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız, bana tâbi olun ki (bu sayede) Allah da sizi sevsin ve günâhlarınızı bağışlasın..."³¹² âyet-i kerimesinin tam olarak gereğinin yerine getirilmesi anlamına gelmektedir.

³⁰⁹ Özdağ, "Mehmed Feyzî Efendi'nin Manevî Kimliği ve Tasavvufî Yönü", s. 56; Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s. 102.

³¹⁰ Özdağ, "Mehmed Feyzî Efendi'nin Manevî Kimliği ve Tasavvufî Yönü", s. 63.

³¹¹ Bu türden bazı sözler **Ebû Saîd el-Harrâz** ve **Râbia-i Adeviyye** gibi bazı mutasavvıflara isnâd edilmektedir. Mesela Ebû Saîd el-Harrâz'dan hikâye olduğuna göre, kendisi Rasûlullah'ı (s.a.) rüyasında görmüş ve ona şöyle seslenmiştir: "Beni mâzur gör ey Allah'ın Rasûlü! Çünkü Allah sevgisi (muhabbetullah), beni seni sevmekten alıkoymuştu/meşgul etti!" Bunun üzerine Hz. Peygamber de ona şu şekilde karşılık vermiştir: "Ey Mübarek! Allah'ı seven kişi, beni sevmiş demektir!" (Bkz. Kuşeyrî, Ebû'l-Kâsım Abdülkerim b. Hûzân, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, s. 328, thk. Ma'rûf Mustafa Ruzeyk, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1421/2001). Yine Râbia'ya da: "Rasûlullah'a karşı sevgin nasıl?" diye sorulduğunda onun, "Allah'a yemin ederim ki ben onu gerçekten çok seviyorum. Fakat Yaraticı'nın sevgisi, beni yaratılmışların sevgisinden engelledi!" dediği kaydedilir (Bkz. Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, II, 520, I-VI, Dâru Kuteybe, Beyrut 1992/1412). Bu tür ifadelerin doğruluğu ve şayet söylenmişse nasıl anlaşılması gerektiği konusunda ihtiyatlı olma taraftarıyız. Bize göre bunlar, kendi bağlamında değerlendirilmesi gereken sözlerdir ve maksadını aşacak şekilde kullanılmamalıdır.

³¹² Âl-i İmrân, 3/31.

Mehmet Feyzî Efendi'nin hayatı boyunca telebelerini ilmek ilmek işleyerek, onlara öğretmeye çalıştığı Peygamber'e kayıtsız-şartsız ve mutlak itaat düsturunun hayati değerinde bir öğreti olduğunu düşünüyoruz. Çünkü bu düsturun, son zamanlarda Müslümanlar üzerinde oynanmaya çalışılan sinsi oyunlardan biri olarak gördüğümüz "Peygambersiz Müslümanlık" tuzaklarına karşı oldukça etkili bir panzehir olduğu açıktır. Bazı gruplar tarafından dillendirilen: "Allah'ın birliğini kabul edenin başımızın üstünde yeri vardır, *Muhammediin Rasûlullah* demese bile!" şeklindeki görüşler, doğrudan İslâm'ın kalbine saplanmaya çalışılan bir hançer kadar tehlikelidir. Zira bu tür düşünceler Allah sevgisinin, günahların bağışlanmasının ve dolayısıyla cehennemden kurtuluşun yolunun sadece Rasûlullah'a mutlak itaatten geçtiğini her fırsatta dile getiren Kur'ân'a³¹³ alenen aykırıdır. Bu ifadeler bize göre, belki adı Müslüman olan fakat yaşayışı ve düşüncesi itibariyle bir Hıristiyan'dan farksız davranan melez ve kaypak kişiliklerin yetişmesine zemin oluşturabilir. Hıristiyan batı dünyasının tabiri caizse ekmeğine yağ sürecektir bundan daha iyi bir fikir olamaz. Bunlar ancak son Peygamber'in gelmesinden önceki "fetret" devirlerinde geçerli olabilecek cinsten fikirlerdir. Artık peygamberlerin sonuncusu geldiğine göre, onu kabul etmemenin makul bir sebebi olamaz. Böyle bir şahsın kurtuluşundan bahsedebilmek, hele hele başımızın üstünde ona yer göstermek, aklı başında bir Müslümanın sergileyeceği cinsten bir davranış olmasa gerektir. İşte Mehmet Feyzî Efendi, "*Rasûl-i Ekrem aleyhi's-selâm Efendimiz hidâyet nurunun tecessüm ve temessül etmiş şeklidir. Kim ona teveccüh etti ise hidâyet buldu. Kim de ona arka çevirdi ise hasâret buldu.*" ve "*Kemâl-i iman, Rasûlullah'a (s.a.) muhabbetle hâsıl olur. Muhabbetullahın alâmeti de Rasûl-i Ekrem'e itaattir.*" diyerek bu türlü tuzaklara karşı daima dikkat çekmiş ve "Peygambersiz Müslümanlık" anlayışlarına şiddetle karşı çıkmıştır.

Rasûlullah *aleyhi's-selâm*'ın adeta hayatını resmeden: "*O vakit, Allah'tan bir rahmet sebebiyle onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet; bağışlanmaları için dua et ve iş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da, artık Allah'a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever.*"³¹⁴ âyet-i kerimesi aynı zamanda Mehmet Feyzî Efendi'nin de hayatına bütünüyle aksettirdiği bir düstur haline gelmiştir. Bu anlamda onun hayatının da tamamen bu âyetin anlattığı istikamette cereyan ettiğini söylememiz yanlış olmayacaktır. Ziyaretçilerinin onunla ilgili hatıralarını toplayan kitaplardan da bunu bariz olarak anlıyoruz.

Mehmet Feyzî Efendi'nin, yaşadığı evin odasına astırdığı bazı levhaların da onun Sünnet anlayışının tipik bir göstergesi olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim mümtaz talebelerinden Musa Özdağ'ın haber verdiğine göre

³¹³ Âl-i İmrân, 3/31.

³¹⁴ Âl-i İmrân, 3/159.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Mehmet Feyzî Efendi'nin odasındaki levhalar hep onun halini yansıtabilecek şekilde olmuştur. Bu meyanda, duvarda bir süre *مَنْ عَشَّنَا فَلَيْسَ مِنَّا* “*Bizi aldatan bizden değildir.*”³¹⁵ hadis-i şerifi asılı kalmış; bir ara da İmâm Şa'rânî'nin *فَهُوَ ظَلَامٌ (ص) فَكُلُّ طَرِيقٍ لَمْ يَمْشِ فِيهِ الشَّارِعُ* “Şâri‘ (Peygamber) Efendimiz’in yürüyüp gitmediği her yol karanlıktır.” sözünü tercih etmişlerdir.³¹⁶ İşte seçilen bu sözlerin genellikle Hz. Peygamber’in yolunu işaret ve irşâd eden türden olması, onun Peygamber *sallâllâhu aleyhi ve sellem*’e ve Sünneti’ne ne derece gönülden bağlı olduğunu, daima onu benliğinde hissettiğini açıkça ortaya koymaya yeterlidir.

Mehmet Feyzî Efendi'nin Rasûlullah’ın hayatından kendisi için örnek edindiği bir başka yön de, ayırım yapmadan bütün insanları kuşatıcı ve kucaklayıcı olmasıdır. Bu anlamda o, “*Kendi insanlarımızla tartışmaktan, itişip kakışmaktan şiddetle sakınmalıyız. Meşruiyet sınırları içerisinde herkesin fikrini ve inancını hoş görüp, sevgi ve saygıda kusur etmemeliyiz. Aksi takdirde paramparça olur, gücümüzü ve etkinliğimizi kaybederiz. Tabii ki, bu durumda hem kendi içimizdeki, hem de milletler arasındaki saygınlığımızı kaybederiz.*”³¹⁷ demek suretiyle Hz. Peygamber’in yolunu bire bir tuttuğunu göstermiştir. Çünkü Mehmet Feyzî Efendi’nin bu hareket tarzı da, “*İşte benim dosdoğru yolum budur; buna uyun ve başka yollara sapmayın, yoksa o yollar sizi Allah’ın yolundan ayrı düşürür.*”³¹⁸ ve “*Allah’a ve Rasûlü’ne itaat edin, birbirinizle çekişmeyin; sonra korkuya kapılırsınız da kuvvetiniz gider...*”³¹⁹ âyetlerinin en güzel uygulayıcısı olan Hz. Peygamber’in hayat tarzıyla tamamen örtüşmektedir.

Ayrıca, “*Herkes benim dairemde olsun, bana gelsin demek olmaz. Herkes elindeki buz parçası hükmündeki enaniyetini İslâm havuzuna atmalıdır.*”³²⁰ diyerek bütün Müslümanları aynı hedef etrafında kenetlenmeye çağırırken, yine Rasûlullah’ın çok önemli bir takipçisi olduğunu göstermiştir. Yine bu meyanda, İslâm’ı sadece kendilerinin temsil ettiğini savunan, başkalarını Müslüman saymayan, güya kendi akıllarınca İslâm devletini kuracaklarını iddia eden bazı gruplara karşı kullandığı ifadeler de son derece çarpıcıdır: “*Ne yapalım kardeşim? Kursunlar da görelim! Neyi emredekler, neyi nehyedecekler? Kur’ân’ı, hadisi değil mi? Bu ise zorla olmaz! Bir zamanlar zaptiyeler, namaz kılmayanları tutarlar, döverek zorla namaz kaldırırlarmış. Kimisi abdestsiz namaz kılar, kimi pis yerlerde saklanır, kimisi de Türk ve Müslüman olduğu halde, zımmî Hıristiyan vatandaşların söyledikleri bir tabirle: ‘Hıristiyanım!’ derlermiş!*”

³¹⁵ Müslim, İman 164.

³¹⁶ Özdağ, *Kastamonu’nun Manevî Mimarları-1*, s. 26; Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 291-292.

³¹⁷ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 103-104.

³¹⁸ En‘âm, 6/153.

³¹⁹ Enfâl, 8/46.

³²⁰ Kalaycı, *age.*, s. 210.

*Ama şimdi isteyen kılıyor.*³²¹ Bu da göstermektedir ki, Mehmet Feyzî Efendi, insanları Rasûlullah'ın yoluna çağırırken bu işin hem sloganlardan uzak bir şekilde ve tıpkı Rasûlullah'ın yaptığı gibi sevdirek ve suhûletle yapılması gerektiğini, hem de mezhebi/meşrebi ne olursa olsun, diğer Müslümanları dışlayıcı tavır ve davranışlardan uzak durulmasının zaruri olduğunu düşünmektedir.

Mehmet Feyzî Efendi'nin hem Sünnet'e bağlılığına hem de ondan aldığı güçle kazandığı cesarete dair hayret verici örneklerle sahibiz. Bunlardan en çarpıcı olanı herhalde, 1944'lerde bir ramazan akşamı, tam da iftar vaktinde sigarasını tütürerek dumanını yüzüne doğru üfleyen devrin valisine karşı onun, “*Şamata etme! Ben orucum!*” diyerek karşılık vermesidir.³²² Şüphesiz böyle söylemekle kendisi, Rasûlullah *sallâllahu aleyhi ve sellem*'in: “*Sizden biriniz oruçlu iken ona birisi sataşacak olursa, iki defa ben oruçluyum desin!*”³²³ hadis-i şerifini tatbik etmiş; bu uğurda önüne çıkan her kim ve makamı-mevkii ne olursa olsun, imanın ve Sünnet'e bağlılığın gereğini yapmaktan, doğruyu dile getirmekten çekinmeyeceğini gözler önüne sermiş oluyordu.

Diğer bir seferinde ise, sakalına ilişen askerî valiye: “*Bir elimde Kur'an, bir elimde hadis; ben bunları fehme (anlamaya) çalışıyorum. Kimseden çekindiğim yoktur. Ben öz be öz Türküm!*” şeklinde karşılık vererek onu engellemiştir.³²⁴ Onun bu çıkışı da, ister istemez bir anda İslâm'ın ilk dönemlerinde Hz. Peygamber'i yolundan engellemek isteyen müşriklere Rasûlullah'ın: “*Bir elime güneşi, diğerine ayı verseniz, yine de bu davamdan vazgeçmem!*”³²⁵ şeklindeki haykırışını aklımıza getirmiştir.

Mehmet Feyzî Efendi, kendisine “Efendim, ben sizin davanızın bir neferiyim!” diyen talebesini, “*Rasûlullah'ın davası!*” diyerek uyarmış ve yürüdüğü yolda bir benlik davası gütmeyeceğini göstermiştir.³²⁶

O, Hz. Peygamber'e itaat konusunda tahminlerin ötesinde ve insanı hayran bırakacak ölçüde bir titizliğe de sahiptir. Öyle ki, kendisinin Hz.

³²¹ Kalaycı, *age.*, s. 361.

³²² Kalaycı, *age.*, s. 244.

³²³ Buhârî, Savm 2 (no: 1795); Müslim, Sıyam 159, 160, 163.

³²⁴ Kalaycı, *age.*, s. 245; Küllüoğlu, “Mehmet Feyzî Efendi'nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti”, s. 39. Mehmet Feyzî Efendi Denizli mahkemesindeki müdafaasında da sakal konusunda şu savunmayı yaparak Rasûlullah'ın sünnetine bağlılığını bir kez daha ortaya koymuştur: “*...Hele sakal meselesi büsbütün acib bir ittihamdır. Rasûl-i Ekrem aleyhi's-salâtü ve's-selâm'ın bir sünnetini genç yaşında tatbik edişimi cürüm sebebi addetmek, akidem ve hürriyetime karışmaktan başka ne ile izah edilebilir?...*” Özer, *Kastamonu Fedakârları*, s. 118. Mehmet Feyzî Efendi'nin mahkemelerdeki müdafaalarının *Şuâlar* mecmuasında mevcut olduğu kaydedilmiştir. Kalaycı, *age.*, s. 383.

³²⁵ İbn İshâk, Muhammed b. İshâk b. Yesâr, *Sîre (el-Mübtede' ve'l-meb'as ve'l-meğâzi)*, s. 135, prg. 200, thk. Muhammed Hamidullah, Konya 1401/1981; İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyüb el-Hımyerî el-Me'âfirî, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I, 193, I-IV, thk. eş-Şeyh Fuâd b. Ali Hafız, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2009; Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir, *Târîh*, I, 545, I-V, Beyrut 1407.

³²⁶ Kalaycı, *age.*, s. 259-260.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Peygamber'in gusül abdesti aldığı suyun miktarını tarif eden hadisleri³²⁷ tek tek inceleyerek, onun yaklaşık olarak ne kadar su harcadığını tespit ettiği ve o kadar suyu alacak bir kap yaptırıp bizzat onunla gusül abdesti aldığı bilinmektedir.³²⁸

Mehmet Feyzî Efendi'nin Rasûlullah'a olan bağlılığının diğer bir örneğini "istircâ" denilen cümlelerin okunmasında görüyoruz. Genellikle bir felaket veya alınan ölüm haberlerinde söylenmesi bir gelenek halini alan **إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ** "*Biz Allah'a aitiz ve O'na döneceğiz.*" cümlelerini Mehmet Feyzî Efendi, üzücü herhangi bir hâdise meydana geldiği zaman da okuduğunda kendisine, "Ölen yok ki, niçin "istircâ" okuyorsunuz?" diye sorduklarında verdiği şu cevap, onun Rasûlullah'a ne derece bağlı olduğu göstermektedir: "*Olsun, bütün Müslümanları üzen bir fitnedir. Peygamber aleyhi's-selâm mumu söndüğü zaman bile istircâ ederdi.*"³²⁹

Mehmet Feyzî Efendi tıpkı Peygamber (a.s.) gibi ibadetlerini büyük bir ciddiyet ve vakarla yerine getirmiş, ilim ve ibadet aşkıyla yanıp tutuşmuş, iftarda acele davranıp sahuru tehir etmiş, yemek hazırlarken namazı sonraya bırakmış, muhataplarıyla konuşurken tane tane konuşmuş, tevazuundan dostlarının konuşmalarına aynen iştirak edip onlar gibi bazen dünyadan bazen âhiretten bahsetmiş; velhasıl Hz. Peygamber'in Sünneti'ni bütün hal ve hareketlerine yansıtmış, böylece ziyaretçilerinde adeta Rasûlullah'ın meclisinde buldukları hissini uyandırmıştır. Bu örnekleri rahatlıkla çoğaltma imkânına sahibiz.³³⁰

Bütün bu misaller Mehmet Feyzî Efendi'nin Sünnet-i Seniyye'nin canlı bir timsali ve her manada Peygamber vârisi olduğunu göstermeye kâfidir. Hz. Peygamber'in ilmî emanetine sahip çıkarak onun mükemmel bir takipçisi ve uygulayıcısı olduğunu gösteren Mehmet Feyzî Efendi'nin

³²⁷ Gusûlde kullanılacak suyun müstehap olan ölçüsü hakkında meşhur hadis âlimi İmam Müslim bir bab başlığı açmış ve burada 14 hadis zikretmiştir (bkz. Müslim, Hayz, bab: 10, no: 40-53). Çeşitli rivâyetlerde yer alan bilgilerden anlaşıldığına göre Rasûl-i Ekrem Efendimiz, "1 sâ" su ile gusletmiştir ki tahminlerimize göre bu yaklaşık 5 litre civarında olup, oldukça az bir su miktarına tekabül etmektedir. Bilgi için bkz. Kallek, Cengiz, "Sâ", *DİA*, XXXV, 317-319, İstanbul 2008. Şu da dikkate alınması gereken bir husustur ki, burada verilen su miktarlarını Rasûlullah'ın bütün ömrü boyunca mutlak surette uyguladığı ve asla taviz vermediği ölçü birimleri olarak görmek hatalı olabilir. Muhtemelen kendileri her halükârda israfa varmayacak şekilde ama üzerindeki kirleri de tamamen temizleyinceye kadar su kullanmış olmalıdır. Bir uzuvda necis bir şey varsa onu izale edinceye kadar su kullanmanın bir gereklilik olduğu izahtan varestedir diye düşünüyoruz.

³²⁸ Mehmet Feyzî Efendi'nin bu yöndeki uygulamasının daha çok gençlik ve evlilik öncesi dönemine ait olduğu, talebesi Musa Özdağ tarafından aktarılmıştır. Tabii ki burada önemli olan nokta, Mehmet Feyzî Efendi'nin Hz. Peygamber'in bir uygulamasına karşı hissetmiş olduğu duygudur ki, sembolik bir şey de olsa onunla Rasûlullah arasında kurmuş olduğu muhabbet köprüsünü resmetmesi açısından oldukça dikkat çekicidir.

³²⁹ Kalaycı, *age.*, s. 316.

³³⁰ Kalaycı'nın *Karanlıktan Aydınlığa* (mesela s. 212, 295) ve *Mehmet Feyzî Efendi'den Menkibeler-Karanlıktan Nura*, Özdağ'ın *Feyizler (I-VIII)* adlı eserlerinde bir hayli örnek mevcuttur. Bu eserlerin baştan sona dikkatlice okunmasını tavsiye ediyoruz.

öğretilerine sahip çıkmak da talebelerinin ve bütün Müslümanların bir görevi olsa gerektir. Çünkü onun davası, Rasûlullah'ın davasıdır. Kanaatimizce bu meyanda yapılabilecek pek çok şey vardır. Her şeyden önce onun yüzlerce cilt kitaptan müteşekkil kütüphanesinin³³¹ artık bir an evvel sevenlerine ve araştırmacılara açılması gerektiğine inanıyoruz. Böylelikle onun okuduğu ve okuttuğu kitapların daha yakından incelenmesi sağlanacak, tuttuğu notlardan hatta çizerek mütâlaa ettiği yerlerden kendisinin çalışma metodu daha somut olarak tespit edilecek, dolayısıyla o zâtın her yönüyle çok daha isabetli bir şekilde anlaşılması mümkün olacaktır. Bu noktada ailesinin gerekli kolaylığı göstereceklerini ve böylece büyük bir hayra ortak olacaklarını umuyor ve temenni ediyoruz. Ayrıca Mehmet Feyzî Efendi ile ilgili bir araştırma merkezi ve eşyalarının sergileneceği bir müzenin kurulmasının faydalı olacağını düşünüyoruz. Böylece onunla ilgili olarak şimdikinden çok daha fazla sayıda ve nitelikli seminerler, makaleler, yüksek lisans ve doktora düzeyinde tezler hazırlanmasının önü açılacaktır.

KAYNAKÇA

Ahmed, Ebû Abdillâh İbn Hanbel eş-Şeybânî (v. 241/855), *Müsned*, I-VI, Mısır ts.

Atasoy, İhsan *Bediüzzaman'ın Sır Kâtibi Mehmed Feyzi Efendi*, Nesil Yayınları, İstanbul 2009.

Baltacı, Burhan, “Şallıoğlu, Mehmet Feyzi”, *DİA*, XXXVIII, 310, İstanbul 2010.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn (v. 458/1066), *Şuabu'l-îmân*, I-VIII, Beyrut 1410.

-----, *es-Sünenu'l-kübrâ*, I-X, Mekke 1414/1994.

³³¹ Mehmet Feyzî Efendi'nin daha 1940'lı yıllarda 580 cilt kitabının olduğundan bizzat kendisi söz etmektedir. Onun Denizli mahkemesindeki (yıl 1944) müdafasında şu ifadeleri kullandığı kaydedilmiştir: “*Yed'inde 580 cilt kitab-ı ilmiyye ve dîniyye bulunduğu resmen sabit olan bir insanın, ilme ne kadar müştak ve hakikate ne kadar âşık olduğuna başka bir delile lüzum yoktur. Böyle bir insanın, yakınında bulunan bir din âliminin ilminden alâkasız kalması elbette düşünülemez...*”

Yine Mehmet Feyzî Efendi, Afyon mahkemesindeki (yıl 1948) savunmasında da hâkimlere seslenerek zengin eserlerden müteşekkil bu kütüphanesinden şöyle bahsetmiştir: “*...Fıtratımda ilme karşı gayet kuvvetli bir iştiyak var. Bir delili şudur ki, Denizli hâdisesinde menzîlim taharrî edildiği vakit 580 adet mütenevvi kütüb-i ilmiyye ve Arabiyye evimde resmen sabit olmuştur. Benim fakr-ı halimle ve geçliğimle ve lisân-ı Arabî'de noksanıyetimle beraber, bu zamanda binde bir şahısta bulunmayan bu mütenevvi 580 cilt kitabı bana toplattıran, fevkalâde bir talebelik şevki ve harika bir aşk-ı ilmidir.*” (bkz. Özer, *Kastamonu Fedakârları*, s. 117, 119).

Mehmet Feyzî Efendi'nin talebelerinden Hüseyin Eroğlu da onun kitaplığında, belki hiçbir kütüphanede mevcut olmayan gayet nadide eserler bulunduğunu dile getirmiştir. İbrahim Hakkı Hazretleri'nin *Tamâmü'l-feyz* isimli eseri de bunlardan biri olsa gerektir (Kalaycı, s. 236, 247). Rafet Küllüoğlu da bu konudan bahsederken, “Kütüphanesinin zenginliği meşhurdur. Değişik ilim dallarında kaynak kitaplara sahipti.” demiştir (bkz. “Mehmet Feyzî Efendi'nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti”, s. 36). Mehmet Feyzî Efendi'nin kütüphanesinde yer alan kitapların fotoğraflarından bir kesit için bkz. Atasoy, *Bediüzzaman'ın Sır Kâtibi*, s. 256.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Cu'fî (v. 256/870), *Sahîh*, I-VII, Beyrut 1410/1990.

Cebecioğlu, Ethem, "Mehmed Feyzi Efendi", *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, X, 291-293, İstanbul 1996.

Çakan, İsmail Lütfî, *Hadis Usûlü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2008.

Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed b. Mehdî el-Bağdâdî (v. 385/995), *Sünen*, I-IV, Beyrut 1386/1966.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrrahman (v. 255/869), *Sünen*, I-II, Beyrut 1407.

Deylemî, Ebû Şucâ' Şîrûye b. Şehredâr (v. 509/1115), *el-Firdevs bi me'sûri'l-hitâb*, I-V, Beyrut 1986.

Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (v. 275/888), *Sünen*, I-III, Beyrut 1409/1988.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (v. 505/1111), *İhyâu ulûmi'd-dîn*, I-VI, Dâru Kuteybe, Beyrut 1992/1412

Gökalp, Murat, "Hicrî İlk Üç Asır Özelinde Sened ve Metin Kritiği Bağlamında Gurabâ Rivâyetinin Değerlendirilmesi", *Dinî Araştırmalar*, Eylül-Aralık 2006, cilt: 9, s. 26, ss. 177-192.

Güzey, Ahmet Rifat, *Mehmed Feyzî Efendi'nin Feyiz Pınarı Sempozyumu- 8 Mart 1998 Kastamonu*, (takdim konuşması), ss. 14-22, Ziya Ofset, İstanbul 1998.

İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (v. 354/965), *Sahîhu İbn Hibbân bi tertîbi İbn Balabân*, I-XVIII, Beyrut 1414/1993.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Me'âfirî (v. 213/828), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I-IV, thk. eş-Şeyh Fuâd b. Ali Hafız, Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 2009.

İbn İshâk, Muhammed b. İshâk b. Yesâr (v. 150/767), *Sîre (el-Mübtede' ve'l-meb'as ve'l-meğâzî)*, thk. Muhammed Hamidullah, Konya 1401/1981.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (v. 276/889), *Te'vilu muhtelifi'l-hadîs*, Beyrut 1393/1972.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî (v. 273/ 886), *Sünen*, I-II, Kâhire ts.

İsmail Hakkı, İbn Mustafa el-İstanbulî (v. 1137/1725), *Tefsîru Hakkı (Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân)*, I-XVII, ts. (Şâmile-2).

Kalaycı, Şaban, *Karanlıktan Aydınlığa*, Hamle Yayınları, İstanbul 1996.

Kallek, Cengiz, "Sâ", *DİA*, XXXV, 317-319, İstanbul 2008.

Kettânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer, *Nazmu'l-mütenâsir mine'l-hadîsi'l-mütevâtir*, Matbaatu't-tekaddüm, Kahire ts.

Konevî, Sadreddin (v. 673/1274), *Marifet Yolcusuna Kılavuz-Tebîratü'l-mübtede' ve tezkiratü'l-müntehâ*, trc. Ahmet Remzi Akyürek, İz Yayıncılık, İstanbul 2013.

-----, *Vahdet-i Vücûd ve Esasları- en-Nusûs fî tahkîki tavri'l-mahsûs*, trc. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2004.

Kuşeyrî, Ebû'l-Kâsım Abdülkerim b. Hûzân (v. 465/1072), *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, thk. Ma'rûf Mustafa Ruzeyk, el-Mektebetü'l-asriyye, Beyrut 1421/2001.

Küllüoğlu, Rafet, *Mehmed Feyzî Efendi'den Feyizli Sözler*, Cihan Yayınları, İstanbul ts.

-----, "Mehmet Feyzî Efendi'nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti", *Mehmed Feyzî Efendi'nin Feyiz Pınarı Sempozyumu- 8 Mart 1998 Kastamonu*, ss. 24-40, Ziya Ofset, İstanbul 1998.

Leknevî, Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed (v. 1304/1886), *el-Ecvibetu'l-fâdile li'l-es'ileti'l-aşerati'l-kâmile*, Kahire 1423/2003.

Mehmed Feyzî Efendi'nin Feyiz Pınarı Sempozyumu- 8 Mart 1998 Kastamonu, Ziya Ofset, İstanbul 1998.

Mevlânâ, Celâleddin Rûmî, (v. 671/1273), *Mesnevî*, hazırlayan: Adnan Karaismailoğlu, I-II, Ankara 2004.

Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî (v. 261/ 875), *Sahîh*, I-V, Beyrut ts.

Naim, Babanzâde Ahmed (v. 1934), *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, I-III, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1987.

Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali (v. 303/915), *es-Sünenu'l-kubrâ*, I-VI, Halep 1411/1991.

Özdağ, Musa, *Mehmet Feyzî Efendi'den Feyizler*, I-VI, Hamle Yayınları, İstanbul 1992-1998.

-----, *Mehmet Feyzî Efendi'den Feyizler*, VII, Doğuş Yayınları, Adapazarı 2002.

-----, *Feyizler Sultanı Mehmet Feyzi Efendi ve Feyizlerden Damlalar*, Kutlu Bilgi Yayınları, Kastamonu 2010.

-----, *Kastamonu'nun Manevî Mimarları-1 -Mehmed Feyzî Efendi*, Türkiye Kamu Çalışanları Kalkınma ve Dayanışma Vakfı (Türkav) Kastamonu Şubesi Kültür Hizmeti, Kastamonu 2013.

-----, "Mehmed Feyzî Efendi'nin Manevî Kimliği ve Tasavvufî Yönü", *Mehmed Feyzî Efendi'nin Feyiz Pınarı Sempozyumu- 8 Mart 1998 Kastamonu*, ss. 55-70, Ziya Ofset, İstanbul 1998.

Özer, Ahmed, *Kastamonu Fedâkârları*, ss. 75-135, Işık Yayınları, İzmir 2010.

Palabıyık, Abdülkadir, "Hadisleri Açısından *Atabetü'l-hakâyık* Üzerine Bir İnceleme", *D.E.Ü. İlähiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: XII, ss. 125-146, İzmir 1999.

Polat, Selahattin, "Zayıf Hadislerle Amel", *Erciyes Üniversitesi İlähiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 1, ss. 83-109, Kayseri 1983.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Şâfîî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. el-Abbâs el-Muttalibî el-Mekkî (v. 204/819), *Müsned*, Beyrut ts.

Şahiner, Necmeddin, *Üç Feyizli Nur*, ss. 21-92, Şahdamar Yayınları, İzmir 2009.

Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyub (v. 360/971), *el-Mu'cemu'l-kebîr*, I-XX, Musul 1404/1983.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir (v. 310/923), *Târîh (Târîhü'r-rusûl ve'l-mülûk veya Târîhü'l-ümem ve'l-mülûk)*, I-V, Beyrut 1407.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed (v. 321/933), *Şerhu Meânî'l-âsâr*, I-IV, Beyrut 1399.

Tatlı, Bekir, *Âyet ve Hadislerde İsrâ ve Miraç Olayı*, Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana 2008.

Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd (v. 204/819), *Müsned*, Beyrut ts.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (v. 279/892), *el-Câmiu's-Sahîh (Sünen)*, I-V, Beyrut ts.

Topçu, Kemal, "Mehmet Feyzî Efendi'nin Sosyal İlişkileri", *Mehmed Feyzî Efendi'nin Feyiz Pınarı Sempozyumu- 8 Mart 1998 Kastamonu*, ss. 72-82, Ziya Ofset, İstanbul 1998.

MEHMET FEYZÎ EFENDİ'NİN KUR'ÂN'I ANLAMA İLKELERİ

Doç. Dr. Burhan BALTACI
(Kastamonu Üniversitesi)

GİRİŞ

Mehmet Feyzi Efendi'nin Hayatı

Mehmet Feyzi Efendi, çocukluğundan itibaren ilim aşkıyla yetişen ve bu aşk çerçevesi içerisinde din, vatan ve millet mefkûrelerini, kendileriyle görüşmeye gelenlere aktaran ve hayatını Rasûlullah Efendimizin sünnet-i seniyyelerine ittibâ ederek devam ettiren âlim, fâzıl ve müttakî bir zât olarak tanınan Mehmed Feyzî Efendi, 28 Mart 1912 tarihinde Kastamonu'nun Şamlıoğlu Çıkmazı'nda bir Ramazan ayında dünyaya geldi. Babası İzzet Efendi, annesi Hâfıza Ayşe Hanım'dır. İlk dersini mahalle mektebinde Çerkez Hoca Hanım'dan aldı. Çocukluğundaki olgun davranışlarını ve ilim meclislerine devamını gören dönemin ulemâsı, birbirine onu işaret ederek: "*Bu çocuk, muhibb-i ulemâdır (alimleri seven birisidir)*" derlerdi. O zamanın Bayraklı Medresesi müderrislerinden Hâfız Osman Efendi, onun velî olduğunu söylerdi.

Yedi yaşında başladığı *Yârabcı* adındaki mektepte altı sene okuyarak ilk tahsilini tamamladı. Altı yaşından itibaren Sinan Bey Camii imamı ve Nasrullah Camii hatibi Kurrâ Hafız Ömer Fazıl AKÖZ Efendi ile tanışmış ve ondan Kur'ân-ı Kerîm hıfzını ve talimini tamamlamıştır. Hafız Ömer Efendi Kastamonulu olup zâhirî ve bâtinî ilimlerde *üstâz-ı küll* idi. Ayrıca Hafız Ömer Efendi'den *ilm-i irtifâ'* öğrenmiş, *Mukaddeme-i Cezeriyye* ve *Tecvîd-i Edâiyye* 'yi okumuştur.

Yine Kastamonu hocalarından, Tâlîm-i Kur'ân'da ders arkadaşı olan Mercanzâde lakâbıyla bilinen Hâfız Tevfik Efendi'den askerlik öncesinde ve sonrasında *Kırâat-ı Seb'a'yı*; Hâfız Abdurrahman Efendi'den *sarf-nahiv* ve *Halebî'yi*; Hoca Kâmil Efendi'den *Mültekâ'yı* ve *Şir'atu'l-İslâm'ı* ve akâidden *el-Fıkhu'l-Ekber'i* okumuştur.

Askerliğini 1935-1937 seneleri arasında İstanbul'da muvazzaf olarak yapmış, daha sonra da yine İstanbul'da yedi ay ihtiyat askerliğinde bulunmuştur. İlme olan aşkı ve şevki askerliğinde de devam etmiş, askerlik süresinde; Cumartesi günleri evci çıkıp Fatih dersiâmlarından akrabası da olan Hoca Ahmed Efendi'nin evinde misafir olmuştur. Pazar günleri öğleden evvel Sultan Ahmed Câmii'nde Ayasofya hocalarından Nevşehirli Hacı Hayrullah Efendi'den Âlûsî'nin *Tefsîri*'ni; öğle namazından sonra Fatih'te Hüsrev Hoca Efendi'den *Buhârî-i Şerîf*; ikindiden sonra da Beyazıt

Câmii'nde Seyyid Abdulhakîm Arvâsî'nin, Fahrüddin er-Râzî'nin *et-Tefsîru'l-Kebîr*'inden verdikleri dersleri dinlemiştir.

Askerliği süresince erat içerisinde, namaz süreleri tâlim ettiklerinden bazılarının, daha sonra sivil hayatlarında imamlık görevi aldıkları bilinmektedir. Askerlik dönüşünde, daha önce Kastamonu'ya gelmiş olan Bediüzzaman Saîd Nursî ile tanışmış ve ondan *Kelâm, İslâm Felsefesi* ve *Mantuk*'a dair dersler almıştır.

Müteâkiben husûsî ilmî çalışmalarını âsûde bir şekilde yürütmek, isteyenlere ders vermek; sohbetleriyle, görüşmeye gelenleri Rasûlullah'ın akvâl ve ahvâline cezbetmek gibi hizmetlere matuf olarak evlerinin bir odasını dersane edinmiştir. 1957 tarihinde evlenmiş dört kızı ve bir oğlu olmuştur.

Tedrisat faaliyetlerinde Arapça *Sarf-Nahiv, Fıkh-ı Semerkandî, İhyâu Ulûmiddîn*'den bazı bölümleri, Aliyyu'l-Kârî'nin *Şemâil-i Şerîf Şerhi*'ni, Birgivî ve Akkirmânî'nin *Hadîs-i Erbaîn Şerhi*'ni, Şerkâvî'nin *Hulâsatu'l-Buhârî*'sini, Sâ'duddîn Taftâzânî'nin *Akâid-i Neseî Şerhi*'ni okutmuştur. Ayrıca isteyen talebelere, ömrünün sonuna kadar *Kur'ân Tâ'limi* dersi vermiştir. Kendisinden ders almış olanların arasında profesörler, öğretmenler, müftüler, vaizler, imamlar ve sair meslek mensuplarından pek çok kimse bulunmaktadır. 1966, 1970 ve 1976 senelerinde üç defa haccetmiştir.

Daima müsbet düşünmeyi, müsbet konuşmayı, müsbet hareket etmeyi; etrafta fitne uyandıracak fikir ve davranışlardan şiddetle kaçınmayı; din ve dünya işlerinde daima vasat ve kolay olan yolu tavsiye eden; dinî ve millî unsurları bir bütün olarak görüp değerlendiren, kitleleri etkileyen gönüllü halk eğitimcisi olarak vasıflandırabileceğimiz Mehmed Feyzî Efendi, bir Mirâc Gecesine tekabül eden 4 Mart 1989 günü vefat etmiştir. Kastamonu'da Gümüşlüce'deki aile kabristanında medfundur.³³²

Her yıl Mart ayının ilk hafta sonu Türkiye Kamu Çalışanları Vakfı Kastamonu Şubesi tarafından "Mehmet Feyzî Efendi'yi Anma Haftası" etkinliklerinde, kabri başında yapılan hatim duası; panel, konferans ve çeşitli etkinliklerle anılmaktadır.

Mehmet Feyzi Efendi'nin Düşünce Sisteminde Kur'ân

Biz tebliğimizi Mehmet Feyzî Efendi'nin Kur'ân hakkındaki aşağıdaki sözleri ve sohbetlerinde bazı ayetlere yaptığı atıflar çerçevesinde oluşturacağız. M. Feyzi Efendi'nin düşünce sisteminde Kur'ân'ın yerini tespit etmek için onun Kur'ân hakkındaki sözlerine yer vermek istiyoruz.

³³² Hayatı, Özdağ, Musa, *Mehmed Feyzi Efendi'den Feyizler*, İstanbul 1992, I, 9-14'dan özetle.; Baltacı, Burhan, "Şallıoğlu, Mehmet Feyzi", *DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)*, c. 38, s. 310, İstanbul 2010. Mehmet Feyzi Efendi'nin hayatı hakkında müstakil bir kaynak olarak bkz. Özdağ, Musa, *Feyizler Sultanı Mehmet Feyzi Efendi*, Kastamonu ts.; Atasoy, İhsan, *Bediüzzaman'ın Sır Katibi Mehmed Feyzi Efendi*, Nesil Yay., İstanbul 2009;

"**Tahâret-i kâmileye** ulaşamamış kimse Kur'ân'ın hakâikına muttalî olamaz." "**Kur'ân'ın irşâdından, Ehâdis-i Nebeviyye'nin irşâdından, ulemânın irşâdından başka çâre yoktur.**" "Kendi bildiğimize **Kur'ân**'dan ve **Hadis**'den mânâ çıkaramayız; onunla amel edemeyiz. Ancak ulemânın kâide-i mukarrerisi altında mânâ istihrâc edip, ona göre amel etmeliyiz." "Kalpler Kur'ân'la hayat bulduğu için, **Kur'ân**'ın bir ismi de "**Ruh**"tur. Kur'ân'ın hakâikını fehmeden kalp, hayattardır. Kur'ân'ın hakâikını fehmeden gafil kalpler, ölüdür."

"**Seyr-i ilim Kur'ân'la başlar**; yine Kur'ân'la nihayet bulur. Kur'ân'ın meânî-i adîdesi vardır. Hakâiki, bitmeyen, tükenmeyen deniz dalgaları gibidir." "**Kur'ân**, insanın bütün latîfelerine; ruhuna, kalbine ve istîdatlarına ziyafet veriyor." "**Kur'ân**'da, fehme takrîb için, ma'kûlâtı mahsûsâta; mahsûsâtı ma'kûlâta teşbîh vardır ki ediplerce çok üstündür. Yanlış anlamamalı. Üstâd (r.a.) buna, "**Tenezzülât-ı İlâhîyye ilâ ukûli'l- beşer**" (İlâhî sırların beşerin akılları seviyesine tenezzülü) diyor. Ben buna "**bel ilâ isti'dâdâtı'l- beşeriyye**"yi ilave ediyorum."

"**Kur'ân**, ölümlere hitap etmiyor! Dirilere hitap ediyor! Asrımız Kur'ân asrıdır." "**Kur'ân**, İlâhî bir sofradır. Ama ondan, mîzâcî tam olanlar hakkıyla istifade edebilir." "**Kur'ân** fâriktir; hakkı-bâtılı, meleği-şeytanı, nikâhı-sifâhı, helâli-haramı tefrik ederek yaşayalım." "**Kelâmullah**, bütün elvâha ketbolundu. İnsan hâfızası da bir levhadır." "**Kur'ân**, melekûtî bir yazı ile hâfızada yazılıdır. Hâfız için çalışmak, o istîdâdın bi'l-kuvvelikten bi'l-fiile gelmesi ve inkişâfî içindir."

"**Kur'ân**, silsile-i kütübün netîcesidir. Bunun için Cenâb-ı Hak onun hıfzını deruhde etti." "Her vahiy Kur'ân değildir. Çünkü Kur'ân'ın hem nazmı, hem mânâsı münzeldir. Ehâdis-i sahîhada ise sadece mânâ münzel olup, nazım değildir." "**Kelânullâhı**, Mütakellim-i Ezelî'den; hadis-i şerifleri de, fem-i saâdetten işitir gibi okuyup-dinlemelidir." "**Tilâvet-i Kur'ân** olan yere sekînet nâzil olur, melekler nâzil olur, nur nâzil olur." "**Kur'ân**'a tâzim, Allah'a tâzimidir. Kur'ân'a hürmetsizlik, Hakk'a hürmetsizliktir."

"**Asrımız, Kur'ân asrıdır**. Okumamakla, amel etmemekle Kur'ân nisbetini kesmez. Ya cennete yeder; ya da cehenneme tepeleyerek sokuncaya kadar takip eder." "**Kur'ân'ın irşâd ettiği yol en sağlam yoldur; başka kapı aramağa lüzum yoktur.**" "**Kur'ân** ölümlere değil, dirilere hitap ediyor!" "**Tarîk-ı müstakîm**, Kur'ân'ın irşâd ettiği yoldur. Cennete-cemâlullaha ulaştırın yol Kur'ân yoludur." "**Kur'ân** bizi, kâfirlerle dost olmaktan men ediyor. **Kâfirlerle dost olmak haramdır.**"³³³

Kaynaklardan derlediğimiz Mehmet Feyzi Efendi'nin yukarıdaki sözleri onun bilgi sisteminin temelini Kur'ân'a dayandığını göstermektedir. Onun

³³³ M. Feyzi Efendi'nin sözleri hakkında geniş bilgi için bkz. Özdağ, Musa, *Feyizlerden Damlalar*, İstanbul 1996; Özdağ, Musa, *Feyizler Sultanı Mehmet Feyzi Efendi ve Feyizlerden Damlalar*, (İki eserin bir arada ve ilavelerle tekrar basılmış hali), Kutlu Bilgi Yay., Kastamonu 2010; Baltacı, Burhan (editör), *Kastamonu'nun Manevî Mimarları-1 –Mehmet Feyzi Efendi-*, Türkav, Kastamonu 2013.

Kur'ân'ı anlama yöntemi Kur'ân'ı sadece bilgi kaynağı olarak görmek olmayıp bununla beraber, ona göre Kur'ân hayatın içerisine yansıyan, hayata müdahil olan, insanı yönlendiren bir kelimedir aynı zamanda. Bu noktada Mehmet Feyzi Efendi'nin sohbetlerinde sıkça atıflar yaptığı bazı ayetlerden de örnekler vermek istiyoruz.

Mehmet Feyzî Efendi'nin Sıklıkla Atıf Yaptığı Bazı Ayetler

Mehmet Feyzî Efendi'nin sohbetlerinde sıklıkla atıf yaptığı ayetlere örnek olarak burada yer vereceğimiz ayetleri, kendileri hakkında “Şaban Kalaycı” müstear ismi ile *Karanlıktan Aydınlığa* (İstanbul 1996) ve *Karanlıktan Nur'a* (İstanbul ts.) isimli eserlerin müellifi Muzaffer ERTAŞ Hocamızdan derledik. Kendilerine teşekkürü bir borç biliyor, hayırlı uzun ömürler diliyoruz. İlgili ayetlerin bir bütün olarak derlenip tasnif edilmesi daha geniş çaplı bir çalışmanın konusu olması hasebiyle burada birkaç örnekle yetinilecektir.

Zâriyât 51/58: “إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ” “Şüphesiz Allah rızık verendir, güçlüdür, çok kuvvetlidir.” M. Feyzi Efendi bu ayetle alakalı olarak şöyle derlerdi: “Bu ayette Cenâb-ı Hakk, kendisinin rızık veren olduğunu yedi tekit ile bildirmiştir. Bu yüzden ben bana yapılan haksız muameleleri affediyorum. Ama “bu ne ile geçinecek” diyenleri affetmeye hakkım yoktur. Çünkü o, Cenab-ı Hakk'a karşı bir şû-i zandır.”

İsrâ 17/84: “قُلْ كُلٌّ مِّسْرٌ لِمَا خُلِقَ لَهُ” “De ki: "Herkes kendi yapısına uygun işler görür.” Bu ayeti Feyzi Efendi “Herkes yaratılışına uygun işler kolay gelir.” Hadisi ile tefsir ederlerdi.

Hûd 11/112: “فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ” “Sen emrolunduğun şekilde dosdoğru hareket et.” Hadisten aynı anlama gelen: “قُلْ أَمُنْتُ بِاللَّهِ ثُمَّ اسْتَقَمْتُ” “Allah de, sonra dosdoğru ol!” ifadeyi ayetinin tefsiri olarak kullanırlardı. Bu ayetten dolayı Peygamber Efendimiz: “Hûd Suresi beni ihtiyarlattı, buyurmuştur.” Bu ayeti de sohbetlerinde sıkça zikrederlerdi.

Fatiha 1/6-7: “إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ” “Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet.” Ayetini de Kur'ân'ın Kur'ânla tefsirine örnek olarak, Nisâ 4/69 “وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ” “Kim Allah'a ve Peygambere itaat ederse, işte onlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, siddiklerle, şehidlerle ve iyi kimselerle birliktedirler. Bunlar ne güzel arkadaşlardır.” ayeti ile tefsir ederlerdi.

Âl-i İmrân 3/64: “قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ” “De ki: "Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin.” Sık sık bu ayeti okuyan Mehmet Feyzi Efendi, Hıristiyanlara tariz ederek: “Daha ne zaman geleceksiniz.” derdi. Ümmet-i Muhammed'in ikiye ayrıldığını belirtirdi: (1) Ümmet-i İcâbe, yani Müslüman olmuşlar. (2) Davet halinde olup, henüz İslam'ı kabul etmemiş olan Ümmet-i Dave'dir.

Mâide 5/54: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُجِيبُونَهُ” “أَذَلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَأْمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

“يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ” “Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allah onların yerine öyle bir kavim getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler. Onlar mü'minlere karşı alçak gönüllü, kafirlere karşı güçlü (başları yukarıda) ve onurludurlar. Allah yolunda cihad ederler. (Bu yolda) hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar. İşte bu, Allah'ın bir lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.” Bu ayette Allah'ın getireceğini vadettiği kavmin altı sıfatı sayılmıştır. Bu sıfatlara Türklerin de sahip olduğu ve onların da getirileceği vurgulanan kavimler arasında sayıldığı belirtir bu hususun Vâni Mehmed Efendi ve Bediüzzaman tarafından ifade edildiğini belirtirlerdi.

Bu ayetin tefsiri kabilinden Fetih 48/29. Ayeti de zikrederlerdi. Ona göre, “Getirileceği bildirilen kavmin altı sıfatı Peygamber (aleyhisselam)’ın ashabının altı sıfatına benzediği şu ayette bildirilmiştir. “مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَرْرَجٍ آخْرَجَ شَطَاهُ فَازَرَهُ فَاسْتَعْطَفَ فَأَسْتَوَى عَلَى سَوْقِهِ يُعْجِبُ الزَّرَّاعَ لِيُغَيِّظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا” “Muhammed, Allah'ın Resülüdür. Onunla beraber olanlar (ashab-ı kiram), (kafirlere) inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı (kendi aralarında) da merhametlidirler. Onların, rükû ve secde halinde, Allah'tan lütuf ve hoşnutluk istediklerini görürsün. Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir. İşte bu, onların Tevrat'ta ve İncil'de anlatılan durumlarıdır: Onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler. Allah kendileri sebebiyle inkarcıları öfkelenirmek için onları böyle sağlam ve dirençli kılar. Allah, içlerinden iman edip salih amel işleyenlere bir bağışlama ve büyük bir mükafat vaad etmiştir.”

Enâm 6/65: “قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْضِكُمْ أَوْ يَنْزِلَ عَلَيْكُمْ حِجَابًا غَافِقًا يَسُدُّ بِسْمِهِ أَنَّكُمْ تَأْمِنُونَ بِهِ وَإِن يُشَاءِ اللَّهُ يَكْسِفْهُ حِجَابًا مُّثْقَلًا لَّا تُبْصِرُونَ” “De ki: "O (Allah) size üstünüzden (gökten) veya ayaklarınızın altından (yerden) bir azap göndermeğe, ya da sizi grup grup birbirinize düşürmeğe ve kiminizin şiddetini (acısını) kiminize tattırmaya gücü yetendir.” Cenab-ı Hakk bu dört çeşit azap türünden ilk ikisini Peygamber (as)'ın şefaatiyle kaldırmış, ama son ikisini kaldırmamıştır. Onun için Ümmet-i Muhammed'in başına dünyada iken günahları sebebiyle eski kavimleri yok etme şeklinde umumî azaplar gelmeyecektir. Ancak yer yer, zaman zaman ikaz edici felaketler gelebilecektir.

Yâsîn 36/79: “وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ” “O her yaratılmışı hakkıyla bilendir.” Onun için bizim gibileri analı babalı; Âdem (as)'ı anasız babasız; İsa (as)'ı analı babasız yaratmak suretiyle her türlü yaratmaya gücü yettiğini göstermiştir.³³⁴

³³⁴ Bu ayetle ilgili M. Feyzi Efendi'nin yorumu hakkında geniş bilgi için bkz. Tümer, Günay, *Hristiyanlıkta ve İslâm'da Hz. Meryem*, Ankara 1996, s. IX-X.

A'râf 7/180: “وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ” “En güzel isimler Allah'ındır. O'na o güzel isimleriyle dua edin ve O'nun isimleri hakkında gerçeği çarpıtanları bırakın. Onlar yaptıklarının cezasına çarptırılacaklardır.”

Cenab-ı Hakk'ın mübarek isimlerinde ilhad (sapıklık) ise muhtelif surette olabilir. Mesela: Putperestlerin taptıkları şeylere, insanlara: Allah, ilah demeleri bir ilhaddır. Kezâlik kafirlerin putlarına: Lât, menât, uzzâ demeleri de bir nevi ilhaddır. Zira lât, “İlâh”tan, uzzâ “Azîz”den, menât “Mennân” isminden müştak bulunmuştur. Binaenaleyh herhangi bir insana, bir mahluka “Hâlık, Ma’bud, İlah, Tanrı” denilmesi böyle bir ilhaddır, terbiye-i dine münafidir, asla caiz olmaz.³³⁵

Bakara 2/31: “وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا” “Allah Adem'e bütün isimleri öğretti.” Bu ayetin tefsirinde: “el-Esmâ”nın bütün isimler, bütün diller ve Cenâb-ı Hakk'ın isimleri olduğu belirtilmektedir. Buna göre bütün lisanlar olduğu belirtilmektedir. Buna göre bütün diller Allah Teâlâ'nın vaz'ıdır ve her lisanda da Allah'ın isimleri vardır. Bu sebeple hiçbir dille hakaret edilmesi caiz ve doğru değildir.”³³⁶

Sâf 61/8: “يُرِيدُونَ لِيُطْفَؤُا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ” (Kâfirler M ERT.) Onlar ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek istiyorlar. Hâlbuki kâfirler istemeseler de Allah nurunu tamamlayacaktır.” Feyzi Efendi'ye göre, Cenâb-ı Hakk bir an bile olsa vadini gerçekleştirecek ve İslam bütün dünyaya yayılacaktır.

Fussilet 41/33: “وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ” “Allah'a çağıran, salih amel işleyen ve "Kuşkusuz ben müslümanlardanım" diyenden daha güzel sözlü kimdir?” M. Feyzi Efendi ayeti, “Ben şucuyum, ben bucuyum, demek yerine, birliği temin için “Ben Müslümanlardan biriyim” demek en uygundur.” şeklinde yorumları.

Kaynaklar

(Mehmet Feyzi Efendi, hayatı ve görüşleri ile ilgili bilgilere ulaşılabilecek genel kaynaklardır.)

Atasoy, İhsan, *Bediüzzaman'ın Sır Katibi Mehmed Feyzî Efendi*, Nesil Yayınları, İstanbul 2009.

Aslıyüce, Erdoğan, "Kastamonu'nun Yetiştirdiği Değerlerden Mehmet Feyzî Efendi", *Türkiye'nin Yüreği Kastamonu*, Yesevî Yayıncılık, s. 19-20, 148-150, İstanbul 2003.

Baltacı, Burhan, “Şallıoğlu, Mehmet Feyzî”, *DİA(Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)*, c. 38, s. 310, İstanbul 2010.

³³⁵ Bu yorumların tefsir geleneğimizdeki yansımalarına örnek olarak bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, *Kuran-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, II, 1129-1130.

³³⁶Şaban Kalaycı, *Saklanan Gerçekler*, s.233-241.

_____, "Türk Tefekküründe İnanç ve Fikir Yönüyle Bütüncül Bir Din Anlayışı -Mehmet Feyzî Efendi'nin Düşünce Sistemi-," *Türk Tefekkür Dünyası Bilgi Şöleni*, Pamukkale Üniversitesi, Denizli 2012.

_____, "Dinî ve Millî Tefekkürü Bütün Olarak Sunan Bir Bilge Şahsiyet -Mehmet Feyzî Efendi-" *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi (Sempozyum)*, Türk Dünyası Kültür Başkenti, Eskişehir 2014.

Baltacı, Burhan (editör), *Kastamonu'nun Manevî Mimarları-1 -Mehmet Feyzi Efendi-*, Türkav, Kastamonu 2013.

Cebecioğlu, Ethem, "Mehmed Feyzî Efendi," *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, I-X, Şule Yayınları, X, 291-293, İstanbul 1995.

Çıfci, Fazıl, *Kastamonu Camileri - Türbeleri ve Diğer Tarihî Eserler*, Ankara 1995, s. 249-252.

Duysak (Tursun), Aysun, *Mehmed Feyzî Efendi'nin Hayatı Şahsiyeti ve Düşünceleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Basılmamış Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Ethem Cebecioğlu, ss. II+64, Ankara 1995.

Güzey, Ahmet Rifat, "Mehmed Feyzî Efendi'nin Dinî ve Sosyal Hayat İçin Ele Aldığı Bazı Konular", *Feyiz Pınarı Sempozyumu (Mehmed Feyzî Efendi'yi Anma Haftası Sempozyumu-I)*, ss. 41-53, İstanbul 1998.

Kalaycı, Şaban (Muzaffer Ertaş), *Karanlıktan Aydınlığa*, Hamle Yayınları, İstanbul 1996.

_____, *Karanlıktan Nur'a*, Hamle Yayınları, İstanbul ts.

Kertiş, Necati, *Kastamonu Yatırlarının Sosyal Bütünleşme Açısından Bölge Halkı Üzerindeki Tesirleri (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*, s. 137-141, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Sosyoloji ve Antropoloji Enstitüsü, Danışman: Prof. Dr. Zeki Aslantürk, İstanbul 1999.

Küllüoğlu, Rafet, "M. Feyzî Efendi'nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti", *Feyiz Pınarı Sempozyumu (Mehmed Feyzî Efendi'yi Anma Haftası Sempozyumu-I)*, ss. 24-40, İstanbul 1998.

_____, *Feyizli Sözler*, Cihan Yayınları, İstanbul 1996.

Mert, Hamdi, *Türk Dünyasına Açılan Şehir Kastamonu*, ss. 42-44, Ankara 2001.

Özer, Ahmed, "Mehmet Feyzî Efendi", *Kastamonu Fedakârları*, Işık Yayınları, ss. 75-135, İzmir 2010.

Özdağ, Musa, *Feyizler Sultanı Mehmet Feyzî Efendi*, Kastamonu ts.

_____, *Feyizlerden Damlalar*, Hamle Yayınları, İstanbul 1996.

_____, *Feyizler Sultanı Mehmet Feyzî Efendi ve Feyizlerden Damlalar*, (Yukarıdaki iki eserin bir arada, ilavelerle ve yeni bir tasnifle basımı), Kutlu Bilgi Yayınları, Kastamonu 2010.

_____, *Mehmed Feyzî Efendi'den Feyizler*, I-VI, Hamle Yayınları, İstanbul 1992-1995.

_____, *Mehmed Feyzî Efendi'den Feyizler-VII*, Doğu Yayınları, Adapazarı 2002.

_____, *Tuzaklar ve Uyarılar (Mehmed Feyzî Efendi'den Feyizler-VIII)*, Kutlu Bilgi Yayınları, Kastamonu 2007.

_____, "Mehmed Feyzî Efendi'nin Manevi Kimliği ve Tasavvufî Yönü", *Feyiz Pınarı Sempozyumu* (Mehmed Feyzî Efendi'yi Anma Haftası Sempozyumu-I), ss. 55-70, İstanbul 1998.

Şahiner, Necmettin, "Mehmed Feyzî Şallıoğlu", *Üç Feyizli Nur*, ss. 19-92, Şahdamar Yayınları.

Tan, Nail ve Özdemir Tan, "Şallıoğlu, M. Feyzî", *Gurur Kaynağımız Kastamonulular*, IV, 190, Ankara 2005.

Topçu, Kemal, " Mehmed Feyzî Efendi'nin Sosyal İlişkileri", *Feyiz Pınarı Sempozyumu* (Mehmed Feyzî Efendi'yi Anma Haftası Sempozyumu-I), ss. 72-82, İstanbul 1998.

Yakupoglu, Cevdet, "Mehmet Feyzî Efendi'den 21. Yüzyıl ve Ötesine Mesajlar", *Yeni Çizgi (Dergisi)*, Yıl: 1, Sayı:1, Bahar 2004, s. 7-8.

Zengin, Ahmet Yaşar, *Kastamonu Velileri*, Kastamonu 2005 (6. Baskı), ss. 150-157.

KASTAMONULU ÂLİM MEHMET FEYZİ EFENDİ'NİN FİKİR DÜNYASINDA DEVLET-VATAN VE MİLLET KAVRAMLARI

Hamdi ÖZDEN

(Millî Eğitim Bakanlığı)

Yrd. Doç. Dr. Cengiz ÇUHADAR

(Kastamonu Üniversitesi)

Sayırsız ilim, fikir ve devlet adamı yetiştirmiş olan Kastamonu'da 1912 tarihinde dünyaya gelen ve 1989 yılında yine aynı şehirde hayata gözlerini yuman Mehmet Feyzi Efendi, çocukluğundan itibaren ilim aşkıyla yetişmiş, devrin önemli âlimlerinden dersler alarak kendi yüksek ilmi düzeyini oluşturmuş, zamanla çevresinde güçlü bir manevî atmosferin oluşmasını sağlamıştır. Onun, ahiret ve dünya hayatı ile ilgili çarpıcı ve bir o kadar da önemli görüşleri, hem sağlığında hem de vefatından sonra, yakın ve uzak çevrelerin dikkatini çekmiştir.

Mehmet Feyzi Efendi sadece dini meselelerde fikir beyan eden bir din alimi değil, aynı zamanda sosyal, kültürel, konularda da görüş beyan eden çok yönlü bir aydın ve fikir adamıdır. O yaşantısıyla Hz. Peygamberin sünnetini titizlikle uygulayan örnek bir insan olmasının yanında, mensup olduğu milletin yaşadığı sosyal meseleler konusunda ortaya koyduğu fikirler de onu diğer âlimlerden ayırmaktadır.

Kendisiyle görüşmeye gelen din kardeşlerine, üçlü bir sacayağı şeklinde ele aldığı “din- vatan- millet” mefkûrelerinin önemini, hayatı boyunca anlatmaya çalışan Mehmet Feyzi Efendi, son nefesine kadar memleketinin, milletinin, devletinin ve vatanının selametini düşünmüş, sıkıntılar çekmesine rağmen, bu uğurda fikirler üretmekten, tavır sergilemekten asla geri durmamıştır.

Bu değerli şahsiyetin en önemli yönlerinden biri, Anadolu Türk- İslam coğrafyasında dinî ve millî değerlerin birbirine ters düşmediğini gösteren bir hayat felsefesi benimsemesi, bu sayede çağının ve geleceğin Müslüman toplumları için sembol bir İslam âlimi hüviyetini bünyesinde barındırmasıdır.

Mehmet Feyzî Efendi'nin fikir dünyasının gelişiminde hocalarının etkisi büyüktür. Kur'ân ve kıraat ustası Hafız Ömer Aköz'den Kur'an hafızlığını tamamladığı ve kıraat dersleri aldığı için hayatında oldukça etkili olmuş ve onun yetişmesinde büyük emek sarf etmiştir. Öğrencilerinden Muzaffer Ertaş; Hocasının üstün karakterinin oluşmasında Hafız Ömer Efendi gibi

kuvve-i kudsiyye sahibi, cesur, milliyetçi, kurrâ-hafız bir allâmenin müspet etkileri olduğunu belirtmektedir.³³⁷

Daha sonra ise Hafız Tevfik, Hafız Abdurrahman ve Reisülkurra Hoca Kâmil Efendi'lerden temel İslamî ilimlerle ilgili dersler okumuştur. Askerlik görevleri sebebiyle İstanbul'da bulunduğu 1935-1937 yılları arasında Nevşehirli Hacı Hayrullah Efendi, Hüsrev Hoca ve Abdülhakim Arvasî (1860 – 1943) gibi âlimlerden tefsir ve hadis dersleri almıştır.

Askerlik dönüşü uzun süre yanında kaldığı, kendisini seciyeten takdire şayan bir Türk aşığı ve İslamiyet hadimi³³⁸ olarak tanımlayan Bediüzzaman Said Nursi'den felsefe, kelam, mantık dersleri almış, bu dersler onun dini ve milli meselelere bakış açısında etkili olmuştur. Bu bilgiler, dönemin birçok önemli aliminden ders alan Mehmet Feyzî Efendi'nin hiç kuşkusuz çok yönlü bir âlim olduğunu ve onun yetişmesinde sahip olduğu çok zengin bir kütüphanenin³³⁹, değişik kültürden hocaların ayrı ayrı etkisinin ve katkısının olduğunu göstermektedir.

Öğrencisi Musa Özdağ, Feyzî Efendi'nin farklı yönlerini şöyle tanımlamaktadır: “Kur’ân ve Sünnet temelli “ilmî kültür”; Nakşibendiyye geleneğinden gelip Erbilli Muhammed Es’ad’ın halifesi Hafız Ömer Efendi vasıtasıyla elde ettiği “rûhânî kültür” ve nihayet Bediüzzaman Said Nursî’den aldığı “risâle-i nûr kültürü” olmak üzere üçlü bir kültürün yetiştirdiği Müslüman Türk Milletinin güzide bir alimi olarak anlatmak yerinde olacaktır.”

Mehmed Feyzi Efendi'nin fikir dünyasının gelişmesinde etkili olan başka bir faktör de yaşadığı dönemdir. Bu dönem, Balkan Savaşları, 1. Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı'nın yaşandığı Osmanlı Devletinin son döneminde başlayan(1912) ve Cumhuriyetin kuruluş yılları, tek partili dönem, Demokrat Parti dönemi, 1960-1980 ihtilalleri ile devam eden Türk tarihi açısından son derece zorlu ve sıkıntılı bir dönemi kapsamaktadır. Cihan İmparatorluğunun yıkılış sürecinde ve sonrasında yaşanan dini, milli, sosyal ve kültürel sıkıntıları bizzat yaşamış olması, bu sıkıntıların sebepleri, sonuçları ve çözüm yolları hususunda çok değerli görüşler beyan etmesine sebep olmuştur.

Mehmed Feyzi Efendi'yi diğer alimlerden farklı kılan en önemli yönlerden biri bu bildiriye bahsetmeye çalışacağımız “devlet, vatan, millet” ile ilgili görüşleri olacaktır. Öncelikle onun konuyla ilgili fikirleri derli toplu olarak verilecek, sonra da genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Mehmet Feyzî Efendi “devlet, vatan, millet” ile ilgili şu sözleri ifade etmektedir:

³³⁷Şaban Kalaycı, Karanlıktan Nura, Hamle Yay. İst.1998, s. 231.

³³⁸ Dahiliye Vekili Hilmi Uran Bey'e yazılan mektup, Haşiye,Emirdağ Lahikası, Sözler Yay. İst.1990, s. 154.

³³⁹ En yakın talebesi Musa Özdağ çeşitli ilim dallarına ait yüzlerce cilt esere sahip olduğunu belirtmektedir.

• Bir milletin parçalanması, birbiriyle uğraşması âfettir. Bütün bu parçalanmalar, münâzaanın (çekişmenin) bir neticesidir; Kur'ân'ın irşâdından uzaklaşmanın bir sonucudur.

• Millî bünye, ferđî bünyeden daha önemli, daha sağlam, daha üstün ve daha câmîdir. Bunun için her fertte millî bir sadâkat lâzımdır.

• Millî bünyemiz, ferđî bir bünye gibidir. Eğer bünye kendi kanını, kendi içerisinde üretirse, ne âlâ. Aksi takdirde, dışarıdan alacağı kan, bünyesine ya uyar ya uymaz. Uysa da ne zamana kadar dışarıdan alacağı kanla yaşayabilir?

• Mefâhir-i Dîniyye'yi (dînî değerleri), mefâhir-i milliyyeyi (millî değerleri) ve vatani muhafaza için tâlim-taallüm etmek, askerlik yapmak da lâzım.

• Milliyetimiz gelişirse, İslâmiyet gelişir. Dinle millet, etle kemik, sırtla karın gibi birbiriyle kaynaşmıştır. Kâbil-i tefrik imkânı yoktur.

• Her millet evvelâ kendi millî bünyesini ıslah etmeli; sonra İslâm milletleri el ele vermeli. Çünkü kendi başına ayakta duramayan kimseler, el ele verince daha çabuk yıkılırlar ve düşerler!

• Anarşinin kökü dışarıdadır, Ebû Cehil karpuzuna benzer. Dışarıdan beslendiği kaynaklar kesilirse, memleket içindeki kolları da kendiliğinden kuruyacaktır. Kökü dışarıda olan cereyanlara, görüntüsü nasıl olursa olsun, asla iltifat etmeyiniz.

• Vatan şarttır. Vatani korumak; ırzını, namusunu ve dinini muhâfaza etmektir. Çünkü bunlar, vatanla muhâfaza olunur. Vatana hürmet, şühedâya, ecdâda hürmettir. Her günâh, her suç bağışlanabilir; ama vatana ihânet suçu başka! Vatana ihânet, nesilden nesle, batından batına intikâl eder.

• Bu memleketi beğenmeyenler, abâsını omzuna alıp, beğendiği yere gitmeli; fitne ve fesâda sebep olmamalı.

Bu görüşlerin ne kadar önem arz ettiği geçmiş tarihimiz incelendiğinde görülmektedir. İslâm'a ve Müslüman Türk Milletine düşman olanlar İslâm âlemini maddeten ve manen yıpratmak için, sömürme emellerinin başında İslâm'ın en büyük savunucularından Türk Milletinin dini bağlardan uzaklaştırılması; örf-adet, an'ane ve ahlak bakımından tamamen İslamiyet'e zıt bir duruma getirilmesi planları olmuş ve bu planlar maalesef tatbikat sahasına konmuştur.³⁴⁰ Ayrıca komünist ve masonik yapılanmalar kendi zehirli fikirlerinin yayılmasını ve bu suretle millet ve gençliğimizde imanın yok olmasını ve ahlakın sukutunu temin ederek, hükümetin kendi kendine çökmesine muvaffak olmak istiyorlar; vatan ve milletimizi yabancı bir devlete devretmek emelini taşıyorlardı.³⁴¹ Türk gençleri kökü dışarıda olan bu ideolojilere kapılarak millî ve dinî değerlerine yabancılaşmış, hatta bu kutlu değerleri benimseyenlere karşı bir savaş başlatmışlardır. Bu sıkıntılı süreçte Mehmet Feyzî Efendi "ileride Milliyetçilik diye bir cereyan çıkacak.

³⁴⁰Said Nursi, Tarihçe-i Hayat, Sözleryay. İst.1990, s.145-146

³⁴¹Said Nursi, Şualar, Sözleryay. İst.1990, s.345

Bu cereyan bir dava hâline gelecek ve onu savunan milliyetçiler olacak. Sakın ola, onların lehinde olmasanız bile hiç olmazsa aleyhlerinde de olmayıverin...”³⁴² diyerek siyasi ve sosyolojik oluşumlar konusunda ileri görüşlülüğünü ortaya koymuştur. Daha sonraki dönemlerde de bu memlekete hizmet etmek isteyenlere şu tavsiyelerde bulunmuştur: **“Bir milletin parçalanması, birbiriyle uğraşması âfettir. Bütün bu parçalanmalar, münâzaa neticesindedir; Kur’ân’ın irşâdından uzaklaşma neticesindedir.”**³⁴³Bu açıklamalar Mehmed Feyzi Efendi’nin Türk milletinin birbiriyle uğraşması neticesinde devletin yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya kalabileceği uyarısında bulunduğu göstermektedir.

Devlet Düşüncesi

Mehmet Feyzi Efendi, Türklerin kurduğu bu devletin dünyada İslamiyet’i temsil ettiğini, onun yeryüzünden kalkmasının sadece İslam dünyası için değil, bütün mazlumlar için felaket olacağından³⁴⁴ hareketle devlet ve devleti yönetenler hakkındaki düşüncelerini şu şekilde açıklamaktadır: **“Bu milletin uyanması lazım. Bütün ğayr-i millîler (Türk olmayanlar), köşeleri bucakları kapmışlar; birbirlerini koruyorlar, birbirlerine sahip çıkıyorlar. Memleketin idaresini ellerine geçirmişler. Hakiki Türkler ise, önceki imparatorluğun verdiği rehavet (gevşeklik) ve şöhret duygusu ile halâ eski kafada! Gayet mütevazı bir vaziyette hayatından memnun! Ama uyanması lazım. Çünkü elde avuçta ne imparatorluk kaldı, ne de eski hakimiyet. Elde kala kala bir avuç toprak kaldı. Uyanmalı, gözünü açmalı ve memleketin önemli noktalarına gelmeli. Dinine, vatanına, milletine, ırzına ve namusuna sahip çıkmalı. Kendi kendine sahip çıkıp; kendisi kendisini idare etmeli. Bu memlekette söz sahibi kendisi olmalı...”**³⁴⁵ Bu ifadelerde millî ve dinî hissiyatımızı uyararak Türk tarihinde yaşanan acı tecrübelerle örnekler verildiği görülmektedir. Türk milletinin millî karakterinde devletin o kadar büyük bir yeri ve önemi vardır ki; devleti olmadığı zaman Türk de yoktur. Siyasi teşkilatı parçalandığı zaman Türk milleti çabucak dağılır, diğer milletlerin kültürleri içinde eriyip kaybolabilir (Hazarlar, Bulgarlar, Kumanlar gibi). Devlet, vatan ve milletten ayrı düşünülemez için o da bölünmez bir bütündür. Siyasi parçalanmalara meydan vermeden milletin bütünlüğünü koruyacak, onları adaletle yönetecek insanlarınsa kendi içimizden olması kadar doğal ve gerekli bir şey yoktur. Nitekim Kur’an’da Yüce Allah *“ Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Peygamber’e ve “sizden olan” ülülemlere (idarecilere) de*

³⁴²Musa Özdağ, Mehmet Feyzi.Efendi’’den Feyizler, Hamle Yay. İst. 1990, c:6 s.75“Bu söz kendisini ziyarete gelen nur talebelerine söylenmiştir”.

³⁴³ Musa Özdağ, Mehmet Feyzi.Efendi’nin Hayatı ve Feyizlerden Damlalar, Kutlu Bilgi Yay.Kastamonu 2010, s.272

³⁴⁴ Mehmet Niyazi, Yazılmamış Destanlar, Ötüken Neşriyat, İst.,2008, s.159-161

³⁴⁵ Özdağ, Feyizler c.6, s.142

*itaat edin*³⁴⁶ buyurarak bizlere bu konuda yol göstermiştir. İşte Mehmet Feyzi Efendi, ayette geçen “içinizden” tabirinin bir gereği olarak devleti yönetecek olan kadronun, mensup olduğu milletin ideallerini paylaşan, onu canından çok seven, millet menfaatini kendi menfaatinin üzerinde tutan insanlar olması gerektiğini düşünmektedir.

Mehmed Feyzi Efendi, buna benzer bir düşüncesini de kendisini ziyarete gelen zamanın Kastamonu milletvekili İhsan Toksarı'ya “milletvekillerinin eğitilmiş, kültürlü, memleket meselelerine vakıf, milletle daima diyalog halinde bulunması ve düşmanlara karşı uyanık olması”³⁴⁷ tavsiyelerinde bulunarak konunun önemini belirtmiştir.

Millet Düşüncesi

Mehmed Feyzi Efendi daha sonraki dönemlerde Türk Milletinin geleceği açısından önemli olan esasları “Zamanımızda şu üç şeye nusrette (yardımda) bulunmak lazımdır:

1. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'e,

2. Hanefi Mezhebi'ne,

3. Samimi Milliyetçilere³⁴⁸ diyerek özetlemektedir.

Niçin Ehli sünnet?

Ehl-i Sünnet, hurafelerden uzak, tertemiz ve saf inancın bir sembolüdür. Dinî kisvelere bürünerek, nice değişik adlarla anılan inanç sistemleri vardır ki, insan haysiyetiyle bağdaşmaz. İnsanın öz benliğine ve öz duygularına ters olan bu sistemler, İslâm'ın tertemiz bünyesine nüfuz etmeye, onu içinden kemirerek mahvetmeye yönelik çalışmalar içinde olabilmektedir.

Resûlullah'ın ashabının ve daha sonraki selef-i sâlih'in denilen seçkin insanların inancını, tertemiz akide sistemlerini oluşturan ve adına “Ehl-i Sünnet” tabir edilen, birleştirici, kaynaştırıcı, sevdirci ve saydircı bu gruba yardımcı olmak, onları maddî ve manevî yönden destekleyerek yücelerde yer almasını sağlamak her temiz Türk'ün ve kişilik sahibi her Müslüman'ın en önemli bir görevi olmalıdır.

Şu zamana kadar Türk birliğinin ayakta kalması ve diğer insanlara inanç ve yönetim açısından öncü olması, hep Ehl-i Sünnet inancına sahip olmasıyla mümkün olmuştur. İşte devlet ve millet olarak maddî ve manevî yönden birtakım eksiklerimizin ve zafiyetlerimizin ortaya çıkması ile birlikte her zamankinden daha uyanık ve daha dikkatli olarak Ehl-i Sünnet'e sahip çıkmak zorunda olmamız gerektiği, Mehmed Feyzi Efendi tarafından beyan edilmektedir.

Niçin Hanefi Mezhebi?

Bu mezhep, Türk soyunun özellikle tercih ettiği, insan fitratına, mizacına, maslahat ve menfaatine toplum açısından en uygun görülen bir din yoludur. Hanefi Mezhebi aynı zamanda günümüz Müslümanlarının çıkarlarına çok

³⁴⁶ Nisa Suresi, 59

³⁴⁷ Şaban Kalaycı, Karanlıktan Aydınlığa, Hamle Yay. İst.1996, s.188

³⁴⁸ Özdağ, Feyizler c.1 s.268

daha uygun, dinlerinin gereklerini uygulamada çok daha pratik ve daha kolay olduğundan, Mehmed Feyzi Efendi'nin Türk milletine hizmet edecek kimselerin bu milletin mezhebini çok güzel öğrenerek, yayılmasını ve mensuplarının çoğalmasını istemesi en tabii bir istektir.

Feyzi Efendi, birçok din büyüğünün Hanefî Mezhebi'nin en son yok olacak ve en uzun ömürlü mezhep olacağı yönünde açıklama yaptığını belirtmiştir. Yine bazı büyüklerin, kıyamet öncesi dönemde geleceği bildirilen Mehdi Âl-i Rasûl'un de birçok konuda Hanefî Mezhebini benimseyip o yönde uygulamada bulunacağını haber verdiğini biliyoruz. Şunu da kesinlikle unutmamak gerekir ki, Müslümanların faydalarını gözetmek ve o doğrultuda hareket etmek onların üzerine düşen en önemli ve en kutsal görevler arasındadır.³⁴⁹

Niçin Milliyetçilik?

Mehmed Feyzi Efendi'nin “millî bünye, ferdi bünyeden daha önemli, daha sağlam daha üstün ve daha câmîdir. Bunun için her fertte millî bir sadâkat lâzımdır” şeklindeki sözleri, onun düşüncesinde millet menfaatinin şahsi menfaatlerin üzerinde tutulmasının önemini göstermektedir.

Feyzi Efendi, bu vatanın ve bu milletin, yabancıların emperyalist emellerine âlet edilmemesi, onların sinsice ve şeytanca tuzaklarına düşürülmemesi için olanca güçleriyle mücadele eden, karşı çıkan milliyetçi ve mukaddesatçı gençlerden, gayet memnun kalır ve onlara özellikle hayır dualarda bulunurlardı. Millî ve dinî esaslara, beraberce; ayırım yapmadan “**Türklük Bedenimiz, İslâmiyet Ruhumuz**” diyerek sahip çıkan ve bütün bu değerleri ne pahasına olursa olsun korumaya ve kollamaya azmetmiş, göğüslerini ve canlarını çekinmeden siper etmiş bu gençlerden razı olurlardı. Bütün bunların ötesinde, din ve diyanet, fitrat ve insaniyet düşmanı; kendini bilmez, beyinsiz, genç yaşlı, saralı gürüha karşı çıkıp, dişini tırnağına takarak canını ortaya koyan milliyetçi ve mukaddesatçı gençliğin hadis-i şerifte Hz. Peygamber'in verdiği buyruğu, ne pahasına olursa olsun yerine getiren itaatkâr bir grup olduklarını, takdirle ve övgü ile beyan buyurarak ve onlara maddi ve manevi açıdan himmetlerini ve desteklerini esirgememişlerdir.³⁵⁰

Birçok kimse vatan ve milletin selâmeti için çalıştığını, uğraştığını beyan etmekle beraber; çoğunun sözleriyle uygulamalarının bir olmadığı, yani birçok yönden tutarsız oldukları görülmüştür. Mehmed Feyzi Efendi “hakiki” sözcüğü ile gerçek milliyetçilik şuuruna erişenleri kastetmektedir. Peki, gerçek milliyetçilik nedir?

Milliyetçilik; vatanın ve milletin bütünlüğünden hareket ederek, onun maddeten ve mânen en yüksek derecelerde, geçmişinden de destek alarak yücelmesini hedef edinen fikir sisteminin adıdır. Bu tür milliyetçilik akımını

³⁴⁹ Mehmed Feyzi Efendi'nin en önemli talebesi Musa ÖZDAĞ bu konuda yukarıdaki satırları yazarak hayattayken kendisine sunmuş ve olurusu almıştır.

³⁵⁰Özdağ, Feyizler c.6,s.103

ırkçılıkla karıştırmamak gerekir. Zira hakiki olmayan milliyetçilikte (gerçek tabiriyle ırkçılıkta) Allah'ın sair kullarını hakir görme, onlara haksızlık ve zulmetme vardır. Bu tür bir hareket ise dinen yasaklanmıştır. Türk milliyetçileri de milleti irki bir zümre olarak değil siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal bir organizasyon olarak tanımlamışlardır. Milliyet bir milletin fertlerini birbirine bağlayan değerlerin tümüdür. Mehmed Feyzi Efendi'nin inanç sisteminde “*Dinle millet, etle kemik, sırtla karın gibi birbirleriyle kaynaşmıştır. Kâbil-i tefrik imkânı yoktur*”³⁵¹ düşüncesi hakimdir.

Zamanımızda bazı kimselerin “**milliyetçilik**” fikrinin ırkçılık olduğunu; dolayısıyla İslâm'da yasak edildiğini söylemeleri bir hata, bir varta ve bir mugalatadan ibarettir. Çünkü kişinin kendi milletini sevmesi fitrî yani yaratılıştan gelen bir özelliktir. Hz. Peygamber'in tabiriyle “**Adam olan, kavmini sever.**” İnsanın kendi milletini sevmesi ırkçılık değil, milliyetçiliktir. Yeter ki, diğer milletleri aşağılamasın ve onlara zulmetmesin. Şanlı Türk tarihinin hiçbir sayfasında, Türk milletinin diğer milletlere zulmettiğine ve onlara hayat hakkı tanımadığına dair en ufak bir leke bulmak mümkün değildir. Şayet öyle bir şey yapmış olsaydı bugün Balkanlarda Sırlar, Hırvatlar, Anadolu'da Ermeniler ve diğer gayr-i Türk unsurlar hayatta olmazlardı. Osmanlı Devleti onları ortadan kaldırma gücüne ve imkânına rahatlıkla sahip olduğu halde, böyle alçak bir yola asla tevessül etmemiştir. Çünkü Türk milleti, Allah'ın bu milleti yeryüzünde adaleti tesis etmek üzere yarattığı inancındadır.

Mehmed Feyzi Efendi'nin hocası Bediüzzaman Said Nursî de, milliyetçilik kavramını menfî ve müspet³⁵² milliyetçilik olarak ayırmış, “**müspet milliyet, hayat-ı ictimaiyenin ihtiyacı dahilisinden ileri gelir; menfaatli bir kuvvet temin eder, uhuvveti İslamiyeyi daha ziyade teyid edecek bir vasıta olur**”³⁵³ demiştir. Mehmed Feyzi Efendi de müspet milliyetçiliği “hakiki” milliyetçilik olarak nitelemiş ve yanlış anlamaları ortadan kaldırmıştır.

İrkçılık Ve Milliyetçilik Aynı Şey Midir?

Vatanın, milletin ve bu ikisine ait olan değerlerin sevilmesi ve korunması doğal yapımızdan kaynaklanan fitrî davranış türlerindedir. İslâm hiçbir zaman fitrî olan davranışları yasaklamaz. Ama onları dengede tutmak için kaideler ve prensipler koyar. Bu itibarla ırkçılıkla, masum bir fitrî hissin harekete geçerek anayı-babayı ve kardeşi sevmek kabilinden olan bir düşkünlüğü ve arzuyu bir arada değerlendirmek; “**yasaktır; ırkçılıktır efendim**” diye kestirip atmak hiç de insafa yaraşan bir davranış, Müslümana uygun bir karakter olarak kabul edilemez.

Kişinin diğer kavimlere nazaran kendi milletini daha çok sevme tutkusu da doğal bir hâdisedir. Bunun için Yüce Peygamberimiz (s.a.s.), “Kişi

³⁵¹ Özdağ, Damalalar, s.272

³⁵²Said Nursi, Mektubat, s.350

³⁵³Said Nursi, Mektubat, s.351-357

kavmini sever”³⁵⁴ ve “Kişi kavmini sevmekten ötürü suçlanamaz. Sizin en hayırlınız, günaha kaçmadıkça aşiretini savunandır”³⁵⁵ buyurmuştur. Bu konuyla ilgili olarak büyük hadis âlimi İmam Buhârî Hazretleri Kûfe'ye geldiği zaman hadis meraklıları, bize hadis yazdır, diyorlar. O da hayhay, yazdırayım, diyor. 'Dinleyin! Ben size bir hadis yazdıracağım, ama onu kimse bilmez. Çünkü bunun râvilerinin hepsi filan yerededir. Onun için bu hadis yaygın değildir. O da Peygamber Efendimizin dilinden çıkan şu dört kelimedir: “**İnne'r-racüle yuhıbbü kavmeh**”, **Adam dediğın milletini sever!**”³⁵⁶ rivayetini nakletmiştir.

Bir Müslüman öncelikle komşularını, sonra hemşehrilerini, sonra bütün vatandaşlarını, sonra da dindaşlarını sevmiyorsa, ona Peygamber (a.s.)'ın kastettiği manada 'adam' nazarıyla bakmak mümkün değildir! İslâmiyet sevgi dinidir. Çünkü din kardeşlerini sevmek, tamamen imana bağlı bir olgudur. Rasulullah (a.s.) bu konuda yine şöyle buyurmuştur: 'Birbirinizi sevmedikçe (kâmil manada) iman etmiş olmazsınız. İman etmedikçe de cennete giremezsiniz!

Tabi ki bu sevgi itidali aşar, bir takım haksızlıklara ve olumsuzluklara sebebiyet verirse, bu takdirde “**asabiyet**” yani “ırkçılık” meselesi ortaya çıkar ki, “haksızlığa, arsızlığa ve yolsuzluğa neden olduğu; başka ırkları sırf kendinden olmadığı gerekçesiyle hakaret ve alaya alma manası taşıdığı için menedilmiş ve sahipleri de en ağır ifadelerle kınanmıştır. Yüce Peygamberimize de böyle bir mesele aktarılmıştı. Adamın birisi ırkçılıkla suçlanmış olacak ki, Nebiyyi Muhterem'e gelerek “Kişinin kavmini sevmesi (yasak olan) ırkçılıktan mı yâ Rasûllallah?” diye sormuştu. Yüce Nebimiz de: “**Hayır; şu kadar var ki, kavmine haksızlık üzere yardımcı olması ırkçılıktandır**” buyurdular. Bu hadis-i Nebi açık ve seçik olarak kavmin sevilmesi esasına bina edilen milliyetçilik fikri ile başkalarına haksızlık fikrine istinat eden ırkçılık fikri arasındaki sınırı en açık bir şekilde belirlemektedir. Dışımızdaki güçlerin oyununa gelerek, birtakım fırak-ı dâle (sapık gruplar) dediğimiz Sünnet ehli dışındaki fikirlere dayanarak vatan ve milletin selâmeti için çalışan, vatanına, milletine, bayrağına, ırz ve namusuna düşkün Türk evlâdına ırkçılık yaftasını nispet etmeye ve onları ırkçılıkla suçlamaya kimsenin hakkı yoktur. “**Ey insanlar! Doğrusu biz sizleri bir erkekle bir dişiden yarattık. Sizi milletler ve kabileler haline koyduk ki birbirinizi kolayca tanıyasınız**”³⁵⁷ ayeti millet gerçeğini ortaya koymaktadır. Hatta milli özelliklerin Allah'ın bir ayeti olduğunu şu ifadeden açıkça anlıyoruz: “**Yine göklerin ve yerin yaratılışı ile dillerinizin ve renklerinizin farklı oluşu da O'nun âyetlerindedir, Şüphesiz ki bunda**

³⁵⁴ Bkz. İbrahim Canan, Kütüb-i Sitte Muhtasarı, IV, 258.

³⁵⁵ Ebû Dâvûd, V, 341, 5120 no.lu hadis.

³⁵⁶ Buhârî, Muhammed b. İsmail, el-Mu'cemu'l-kebir, XXII, 97, I-XXV, Musul 1404/1983; Hâkim, Ebû Abdillah, Müstedrek, III, 141, I-IV, Beyrut 1411/1990, Heysemî, Mecmau'z-zevâid, IX, 126

³⁵⁷ Hucurat Suresi, 13

bilenler için nice ibretler vardır.³⁵⁸ Dolayısıyla yaratılıştan gelen özellikleri korumanın Allah'ın ayetine sahip çıkmak olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Bu itibarla vatan ve milletin yüceltilmesi ülküsünden ve felsefesinden ibaret olan bu kutsal düşünceye hiçbir insanın yan bakmaması gerekir.

Yukardaki ayet ve hadislerdeki açıklamalara benzer şekilde Milli kimliği belirtmenin İslam'a aykırı değil bilakis bir gerçeği ifade etmek olduğu Mehmed Feyzi Efendi'nin zamanın ihtilal valisine verdiği şu cevaptan anlaşılmaktadır: **“Ben öz be öz Türküm! Bir elimde Kur’ân, diğer elimde Hadîs. Bu ikisini fehme çalışan bir talebeyim...”**³⁵⁹ Ayrıca Türk kelimesinin kullanımındaki hassasiyetini anlatmak için şu olayları aktarmaktadır; İkinci Abdülhamit Han, sarayda bahçıvanlık yapan birine “pis Türk!” diyerek hakaret eden bir Yahudi'ye; “unutma ben de Türküm!” diyerek cevap vermişti. Yine kendisinin hal edilmesi sırasında da haber vermeye gelen kişilerin Ermeni, Rum, Arnavut, Boşnak, Selanik dönmesi olduğunu öğrenen Ulu Hakan “Aranıza bir tane olsun Türk alsaydınız ya! Niye aranızda bir tane Türk yok?!...” diye üzüntülerini ifade etmişti. Böylelikle kendisinin gerçekte Türk asıllı bir hakan olmasına rağmen, tamamen gayr-i millîler (Türk olmayan unsurlar) tarafından ayaklanma yoluyla indirilmek istenmesini, tarihin ve milletin affedemeyeceği kadar talihsiz bir olay ve kaderin garip bir cilvesi olarak görmüş ve değerlendirmiştir.

Tarih genel bir kaide olarak gösteriyor ki, her nereye milliyet ruhu girdiyse orada büyük bir tekamül ve terakki cereyanı doğmuştur. Siyaset, din, ahlak, hukuk, estetik, ilim, felsefe, ekonomi, dil hayatlarının hepsine gençlik, samimilik ve tazelik gelmiş ve her şey yükselmeye başlamıştır. Milli vicdan nerede teşekkül etmişse artık orası sömürge olmak tehlikesinden ebedi olarak kurtulmuştur.³⁶⁰ Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi Mehmed Feyzi Efendi milliyetçilik fikrinin İslam'a aykırı değil tam tersine İslam'ın gelişmesine hizmet edeceğinden hareketle **“Milliyetimiz gelişirse, İslâmiyet gelişir”**³⁶¹ diyerek düşüncesini ortaya koymuşlardır.

Mehmet Feyzî Efendi bu durumun ciddiyetine binaen bu memlekette Türk milliyetçiliğinin dışında milliyetçilik yapmanın dinen ve aklen çok tehlikeli boyutlara ulaşacağı uyarısını yapmakta ve **“kökü dışarıda olan cereyanlara, görüntüsü nasıl olursa olsun, asla iltifat etmeyiniz. Milli bünyemiz, ferdî (kişisel) bir bünye gibidir. Eğer bünye kendi kanını, kendi içerisinde üretirse, ne âlâ. Aksi takdirde, dışardan alacağı kan, bünyesine ya uyar ya uymaz. Uysa da ne zamana kadar dışardan alacağı kanla yaşayabilir?** sözüyle de iç dinamiklerin önemini

³⁵⁸ Rum Suresi, 22

³⁵⁹ Özdağ, Feyizler c.6,s.29

³⁶⁰ Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları, Türk Kültür Yay.İst.1974, s.76

³⁶¹ Özdağ, Damlalar, s.273

belirtmektedir. Dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı tedbir olarak **“Anarşinin kökü dışarıdadır, Ebû Cehil karpuzuna benzer. Dışarıdan beslendiği kaynaklar kesilirse, memleket içindeki kolları da kendiliğinden kuruyacaktır. Kökü dışarıda olan cereyanlara, görüntüsü nasıl olursa olsun, asla iltifat etmeyiniz.”** tavsiyelerinde bulunmuşlardır.

İşte bu sebeple Mehmet Feyzî Efendi çok yalın ve akliselim sahibi herkesin kolayca anlayabileceği şu sözlerle insanlara tavsiye vermeye çalışmaktadır: **“Her millet evvelâ kendi millî bünyesini ıslâh etmeli; sonra İslâm milletleri el ele vermeli. Çünkü kendi başına ayakta duramayan kimseler, el ele verince daha çabuk yıkılırlar ve düşerler!”** Dolayısıyla bu düşüncelerle o, İslam birliğinin, milli bünyesi sağlam olmayanlar tarafından kurulamayacağı gerçeğini ortaya koymaktadır.

Vatan Düşüncesi

Mehmed Feyzi Efendi'nin düşüncesinde “vatan” kavramı da önemli bir yer tutmaktadır. Vatanın önemini “vatanı muhafaza için tâlim- taallüm etmek, askerlik yapmak da lâzım.Vatan şarttır. Vatanı korumak; ırzını, namusunu ve dinini muhâfaza etmektir. Çünkü bunlar, vatanla muhâfaza olunur. Vatana hürmet, şühedâya, ecdâda hürmettir. Her günâh, her suç bağışlanabilir; ama vatana ihânet suçu başka! Vatana ihânet, nesilden nesle, batından batına intikâl eder”³⁶² sözleriyle ifade etmiş, farklı ideolojilerden beslenerek “vatan” kavramını tüm dünya olarak göstermeye çalışanlar veya dini kaygılarla Türkiye’yi Darül harp olarak ilan edenlere ya da seccademizi serdiğimiz yer bizim vatanımızdır diyenlere karşı da “Bu vatanı beğenmeyenler beğendikleri yere, omuzlarına abalarını alıp çekip gitsinler; burada durup fitne ve fesada alet olmasınlar”³⁶³ diyerek cevap vermektedir.

Nitekim Bediüzzaman Said Nursî de “biz İmanı kurtarmak ve Kur’an’a hizmet için Mekke’de olsam da buraya gelmek lazımdı. Binler ruhum olsa, binler hastalıklara müptela olsam ve zahmetler çeksem yine bu milletin imanına ve saadetine hizmet için burada kalmağa Kur’an’dan aldığım dersle karar verdim ve vermişiz. Bana karşı hürmet yerine hakaret ediyorsunuz. “Mısırdâ, Amerikadâ olsaydınız, tarihlerde hürmetle yad edilecektiniz” dersiniz.³⁶⁴ sözleriyle vatana hizmetin ne demek olduğunu tüm aleme ilan etmiştir. Vatani ahlakımız kuvvetli bulunmazsa ne istiklalimizi, ne hürriyetimizi ne de vatanımızın bütünlüğünü koruyabiliriz³⁶⁵. O halde her Müslüman Türk her şeyden çok, din, millet ve vatan mefkûrelerine kıymet vermeli, bu üçünün birbirinden ayrıştırılmasına müsaade etmemelidir.

Milletlerin yaşadığı, milli vicdanın teşekkül ettiği yere de vatan denilmektedir. Mehmed Feyzi Efendi din, vatan, millet, ırz ve namus, haysiyet ve onur gibi kutsiyeti tartışılmaz yüce değerlerin, ayakta tutulması

³⁶² Özdağ, Damlalar, s.274

³⁶³ Özdağ, Damlalar, s.128

³⁶⁴ Emirdağ Lahikası, s.196

³⁶⁵ Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları,s.142

ve devam ettirilmesi konusunda askerliğin kesinlikle önemli ve lüzumlu bir görev olduğunu dile getirerek, bu hususta “**vatan da ne imiş... askerlik de ne imiş!...**” gibi laf edenleri densiz, dengesiz ve talihsiz olarak görmekte; bu gibi kimselere, hüviyeti ne olursa olsun asla itibar edilmemesini öğütlemektedir.

Mehmed Feyzi Efendi, 1961 yılı ocak ayında Kim Dergisi’nde kendisi hakkında yayınlanan bir yazıya cevaben yazdığı mektupta vatan düşüncesini açıkça ortaya koymaktadır: “**Hem dinimin hem kanunun bana bahşetmiş olduğu vatan ve milletime nesil yetiştirmek hakkımı dahi çok görüyorlar. Cennet gibi vatanımı ben de herkes gibi severim. Vatanıma ve milletime olan en küçük hürmetsizliği kabul etmem. Çünkü insan-ı kamil, nefesine ve sahsına karşı yapılan her tahkir ve fenalığı unutulabilir, affedebilir. Lakin vatana ihanet edenlere karşı beslenen nefret ve husumet nesilden nesile intikal ederek asla unutulmaz. Zira bu mukaddes vatanımızın her avuç toprağı kahraman ecdadımızın bakıyye-i enkaz-ı hayatiyesinin bir mahfazasıdır. Hem ecdadımız gibi biz dahi onun meşime-i neziheden sudur ve tulu ettiğimiz misüllü, ba’del vefat dahi yine onun sine-i kutsiyesine rücu edeceğiz. Halikımız bizi beşik denilen vatanın bir kapısından şu alem-i faniye ithal edip mezar namı verilen diğer kapısından ihraç edecektir. Evet insan herhalde hayat-ı faniyesini bu iki bab-ı mukadder arasında geçireceği ve yarım haşir gününde kendi vatandaşları ile hesaba çekileceğine inanan insanım. İşte bu hakikate binaen ittihad-ı din ve milliyemize zıt olan her şeyden ziyadesiyle ictinab eden şu necip ve en asil ve Kur’an’ın methine mazhar, tarih boyunca asırlardan beri necabetini muhafaza etmiş olan Türk Milletinin bir ferdiyim. Türklüğe aykırı ve an’ane-i milliyeye zıt bir hareketim asla kaydedilmemiş tertemiz bir vatan evladyım.**”³⁶⁶

İnsanlarda vatana sevgi ve bağlılık duygusu ve vatan uğrunda fedakârlıkta bulunma eğilimi tabii ve doğustandır. Çünkü toprak insanın bedeni varlığının aslı ve devamını sağlayan ana unsurdur. Vatanseverlik de bu fitri kaynaktan beslenmekte ve fitri bir din olan İslam’ın özellikle teşvik ettiği anlaşılmaktadır. Kur’an-ı Kerim yurt edinme ile iman edinmeyi bir arada zikretmektedir. Ayrıca vatani sevmeyi, korumayı ve uğrunda fedakârlıklarda bulunmayı mü’minlere hatırlatmakta ve dini bir görev olarak emretmektedir. Hasan Basri Çantay, “**Biz onları ahiret yurdunu düşünen, içten bağlı kimseler kıldık**”³⁶⁷ ayetine dip not olarak “**bu ayetteki “dâr” kelimesini birçok müfessir “ahiret yurdu” diye tefsir etmiş ve hâlbuki burada ahiret kelimesi ve kaydı yoktur, burada vatanperverliğe de belîğ bir teşvik vardır**” demiştir. Ayet yurdunu düşünmek, dolayısıyla yurdunu sevmek ve onun için çalışmak olarak anlaşılırsa daha doğru olacaktır. Çünkü

³⁶⁶Kalaycı, Karanlıktan Aydınlığa, s.133-136

³⁶⁷ Sâd Suresi, 46

Hız. Yakup'un neslinden gelen Yahudilerin vatanlarına olan bağlılığını düşündüğümüzde bu konu daha iyi anlaşılacaktır. Üç bin yıllık Kudüs hayali Hız. Yakup'tan aldıkları vatanperverlik duygusunu nesilden nesile nasıl aktardıklarının bir göstergesidir. İslam tarihinde yaşanan hicret olayına da Kur'an "Allah size, ancak sizinle din hususunda muharebe etmiş, sizi yurtlarınızdan çıkarmış ve çıkarılmanıza yardımcı olmuş olanlara dostluk etmenizi yasaklar. Kim onları dost edinirse işte bunlar zalimlerin ta kendileridir" ve "Onları nerede yakalarsanız öldürün, onları sizi çıkardıkları yerden (Mekke'den- vatanınızdan) çıkarın" buyurarak vatani korumayı, düşman eline geçtiğinde onu kurtarmayı ve düşmanla mücadele etmeyi emretmektedir.

Bütün bu anlatılanlara ilave olarak Mehmed Feyzi Efendi "Mefâhir-i dîniyye'yi (dînî değerleri), mefâhir-i milliyyeyi (millî değerleri) ve sadakat-ı vataniyye, bu üçü bir arada olduğu sürece onulmayacak yara yoktur" sözüyle de din, vatan, millet kavramlarından oluşan bu kutlu değerleri formüleştirmektedir. Bu düşüncelerini şu örneklerle pekiştirmektedir: "İnsan için ruh ne ise, beden için din ve iman odur. İman ve dinin devam ve selameti için insan ve milletlere, milletlerin saadeti içinse sağlam ve sıhhatli devletlere ihtiyaç vardır. İnsan olmazsa din olmaz, milli birlik olmayınca da devlet zayıflar, anarşi olur, güç gider. Vatan ise hem millet hem de devlet olmanın şartıdır. Nasıl ki insan hayası paralelinde örtünüyorsa, vatan da milletler için elbise mevkiindedir."³⁶⁸

Feyzi Efendi bir diğer örnekte de din-millet-vatan arasındaki münasebeti şöyle ifade etmektedir: "Nasıl ki seftali çekirdeği, toprak olmadan ağaca, toprak olsa bile kabuğu olmadan fidana, kabuğu olsa bile özü olmadan filize dönüşemiyorsa, bir millet için de durum böyledir. Millet için toprak vatan, kabuk soy, öz ise imandır. Millet için güzel olan birliktir. Bu üç esasın birliğidir. Çünkü her çokluğun aslı birliktir. İslam'ın hedefine varışında en büyük müsebbep birlik olacaktır. Aramızdaki sevgi ve dayanışmayı zayıflatmayalım."³⁶⁹Türk İslam aleminin bu düşüncelere sahip çıkarak ihtilafa sebep olan her türlü problemin üstesinden gelip birlik ve dayanışmayı sağlaması gerekmektedir.

Sonuç

Dış güçlerin dinler arası diyalog, medeniyetler ittifakı gibi bir takım kavramlar ve kurumlar vasıtasıyla sadece bireysel kimlikleri değil milli kimlikleri de hedefleyerek zayıflattığı, özellikle de Türk Milletinin üzerinde oynadıkları oyunlar neticesinde "Türkümlük" demenin suç kabul edildiği günümüz dünyasında Mehmet Feyzî Efendi'nin din, devlet, vatan ve millet hakkındaki görüşlerinin önemi daha iyi anlaşılacaktır. Türk milleti, Türk vatani kavramlarının yerini "Türkiyelilik" gibi isimler almaya başlamıştır.

³⁶⁸ Mehmed Feyzi Efendi'nin Feyz Pınarı Sempozyumu, Ziya Ofset, İstanbul 1998, s:50

³⁶⁹ Feyz Pınarı Sempozyumu, s.52

İslam'da milliyetçilik yoktur diyerek bu fitri duyguyu yok etmek için dini kılıflarla bu milletin kafası karıştırılmaktadır. Türk olmak Müslüman olmaya engelmüş gibi bir kanaat oluşturularak milliyetçilik fikriyle İslam birliğinin olamayacağı belirtilmektedir. Böylece Müslüman Türk milletini İslam'ın bayraktarlığından uzaklaştırıp, başarabilirlerse yok etmeyi hedeflemektedirler. Türk ve İslam kelimelerinin yan yana gelmesinden dehşete kapılan kişi ve çevreler olduğu muhakkaktır. Türk milletini yıkmak ve Türk milletini parçalamak isteyenler, yalnız Türklüğe değil, İslam'a da ihanet etmektedirler. İslam dünyasını esir almak isteyen şer kuvvetlerin ilk hedefi Türk devleti ve Türk milleti olmuştur.

Türklük bu milletin şimdi icat ettiği zoraki bir kavram değil, yaşadığı tarih ve biriktirdiği medeni tecrübenin yaşayan değerleridir. Tarihi kültürel mirasımız burada asırlardır bir arada yaşayan bütün Müslümanların ortak kimliğini yansıtmaktadır.

“Türklük bedenimiz, İslamiyet Ruhumuzdur” diyerek milli ve dini kimliklerin önemine vurgu yapan Mehmet Feyzî Efendi bu düşünceleriyle birçok ilim, fikir ve siyasi üzerinde etkili olmuş³⁷⁰ bilge bir şahsiyettir.

Büyük milletler, aralarından büyük insanlar çıkarabilen milletlerdir. İşte biz, merhum Mehmed Feyzi Efendi'nin kıymetli şahsiyetinin yanında, bazı dini meselelere getirdiği orijinal yorumların³⁷¹, milli meselelerdeki bakış açısının, bazı din alimlerinin aksine kınayanın kınamasına aldırmandan ortaya koyduğu bu değerli fikirlerinin gönüllerde yer ederek gerek Türk dünyasının gerek İslam aleminin yükselmesine katkıda bulunacağını düşünmekteyiz.

³⁷⁰Kalaycı Karanlıkta Aydınlığa, s.95 Alparslan Türkeş kendisiyle yapılan mülakatta; “ Mehmed Feyzi Efendi,İslâmiyet ile Türklüğün iç içe, birbirinden ayrılmaz olduğunu her zaman vurgularlardı. Zaten biz de daima bu görüşle hareket ettik. Yani siyasi parti olarak bütün siyasi programımızın temelini buna dayandırdık. İslâmiyet ile Türklük temeline..” demiştir.

³⁷¹ Mesela bkz. Bekir Tatlı, “İslam Garip başladı hadisine orijinal bir bakış...” adlı bildirisi

**MEHMET FEYZÎ EFENDİ'NİN KENDİ HAYAT
SAFHALARINI İFADE EDERKEN KULLANDIĞI
TASAVVUFÎ KAVRAMLAR “HUBBÎ-CÜBBÎ-SÜKÛTÎ-
TÜRÂBÎ”**

Naile Baltacı

(Mili Eğitim Bakanlığı)

Hepinizi Yüce Allah'ın selamı ile selamlıyorum. Uzak yakın birçok yerden toplantımıza iştirak eden siz kıymetli misafirlerimize en içten saygı ve hürmetlerimi arz ediyorum.

Bu oturumda size sunacağım tebliğ, Kastamonu'muzda son dönemde yetişmiş büyük âlim, velayeti hepimizce bilinen muhterem insan Mehmed Feyzi Efendi'nin bir anlamda hayatını özetlediği, ya da manevi dünyasında geçirdiği mevsimleri ifade ettiği bir sözü ve bu sözün açılımı hakkında olacaktır.

Feyzi Efendi'nin tebliğimize konu olan sözü şu şekildedir.

“Bir zamanlar hubbî idik, sonra cübbî olduk, şimdi de sükutîyiz. İlerde türâbî olacağız.”

Bu cümle aynı zamanda kendi vasiyeti üzerine kabrindeki mezar taşına da yazılmıştır. Mezar taşındaki ibare şu şekildedir:

“Hüvel hayyül baki

*Burada yatan adem bir zaman **hubbi** idi*

*Bir zaman **cübbi** idi*

*Bir zaman **sükuti** idi*

*Şimdi de **turabi** oldu*

Ruhu için fatiha...”

Bu sözler Feyzi Efendi'nin hayat safhalarında insanlarla olan münasebetlerinde takip ettiği usul ve metodun birer ifadesi olmuştur. Yani kendisi bir anlamda hayatını hubbilik cübbilik sükûtilik ve türabilik şeklinde fasıllara ayırmıştır. Bu konu ayrıntılı olarak talebesi Musa Özdağ tarafından yazılmış olan *Feyizler* isimli eserde mevcuttur. Biz burada bu hayat safhalarının açılımını vermeye çalışacağız.

Hubbîlik

Hubbîlik, sevgi, aşk ve şevke dayanan metodun adıdır. Kaynak ve esası Peygamber Efendimizin “habibullah” oluşuna kadar dayanır. Allah Teâlâ her peygamberi değişik bir özellik ve niteliğiyle kullar arasından seçmiş ve buna göre muamelede bulunmuştur. Hz. Âdem'e “Safiyullah”, Hz. İbrahim'e “Halilullah”, Hz. Musa'ya “Kelîmullah” lakapları verilirken Peygamber

Efendimize “Habibullah” denmesi gerçek manada bu esasın Hz. Peygambere ve onun ümmetine mahsus yüce bir sıfat olduğunun ifadesi olsa gerekir.³⁷²

Tasavvuf erbabına göre kâinatın yaratılış temeli sevgiye dayanır. Kutsi bir rivayet esas alınarak temellendirilen bu görüşe göre Hak Teâlâ gizli bir hazine mesabesinde iken tanınmak bilinmek istemiş ve mahlûkatı yaratmıştır.³⁷³ Yani varlığın yaratılış nedeni ilahi sevgidir.

Daha başka hadis rivayetleriyle konuyu desteklememiz mümkündür. Efendimiz (as) kendisini ahirette görememe endişesinden yakınan bir sahabisine “bu dünyada kendisine ve Allaha itaat edenlerin ahirette de birlikte olacaklarını³⁷⁴” ifade etmiştir.” Yine “kişi sevdiği ile beraberdir.³⁷⁵” hadisi şerifi hepimizce malumdur. Bütün bunlar hubbilik esasının kaynağına dair bize ışık tutmak için kâfidir.

Diğer bir açıdan konuya bakacak olursak Kur’an’ı Kerim’in “sadıklarla beraber olun”³⁷⁶ emri sadece maddi birlikteliği değil -ki buna her zaman imkân olmayabilir- manen de sadıklarla beraberliği ifade eder. İşte aşk, şevk ve muhabbet yolu ruhi beraberliğin en kestirme yoludur. Feyzi Efendi hubbilik meşrebini; hocası Hafız Ömer Efendi kanalıyla bağlı olduğu silsile-i hâcegânın pîrlerinden İmamı Rabbanî Hazretlerinin *Mektûbât* adlı eserinde yer verdiği, kendisi ile müridin arasındaki irtibatın hubbilik olduğunu ifade eden sözüne dayandırmaktadır³⁷⁷. İlgili söz şu şekildedir. “Bilesin ki bizim irtibatımız muhabbete dayalıdır. Nispetimiz³⁷⁸ ise akis ve boyalama (cilalama) yoluylaadır. Bu konuda (mesafe açısından) uzaklık yakınlık farkı yoktur. Ancak (maksada ermede) çabukluk veya gecikme olabilir. (Bütün bu hasletlerin oluşumu ise) muhabbet ipinin kopmaması ve hasret ateşinin soğumaması şartıyladır.”

Feyzi Efendi hubbilik usul ve esasınca talebelerine muamele etmiş bu meyanda talebelerinden M. Özdağ’a “habib, rabbanî” şeklinde isim takmış; Feyzî Efendi yazdığı özel mektuplarda da “habib” imzasını kullanmıştır.³⁷⁹

Hubbilik usulünde sevgi ve muhabbet, aşk ve şevk esastır. Seven sevdiğine sevgisini açıkça belirtir, fakat sevginin ifrat yönündeki tezahürlerini kalbinde saklar mümkün olduğunca aşikâr etmez. Seven ve sevilen tam anlamıyla birbirine güvenir ve dayanır. Gönülden gönle bu sevgi ve bağlılık sayesinde netice itibariyle seven ve sevilen ilahi sevgiye mazhar olacak ve Hakk’ın rızasını tahsil edeceklerdir.

³⁷² Özdağ, Musa, *Feyizler*, Hamle Yayınları, İstanbul 1996, I, 206.

³⁷³ Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut ts., II, 132.

³⁷⁴ Kastallanî, Ahmed b. Muhammed (v. 923 h.), *el-Mevahibü’l-Ledümiye*, II, 76.

³⁷⁵ Buharî, Edeb 95.

³⁷⁶ Tevbe 9/119.

³⁷⁷ İmam-ı Rabbanî, *Mektûbât*, (262. mektup), I, 257.

³⁷⁸ Araççada “ilgi, bağ” anlamına gelen bu kelime, tasavvufta “şeyh ile mürid arasında sevgiden oluşan bağ” demektir. Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yay., s. 483.

³⁷⁹ Özdağ, *Feyizler*, I, 208.

Sevgi ve aşk yolu diyebileceğimiz bu metotta sevginin ilk kaynağı büyükten çıkar. “Allah onları sever onlar da Allah’ı severler.”³⁸⁰ ayeti bunun delilidir. Sevgi, aşk ve şevkle dolu olan büyük, bu hususta zayıf ama ehil olan küçüğe teveccüh edip kapasitesine göre muhabbet ifazasında bulunur. Bunun akabinde küçükte büyüğe karşı ifrat derecede bir sevgi ve coşku oluşur. Büyük bu muhabbeti bir süre körükleyip alevlendirir. Bu durum belli bir süreçte devam eder. “Mecazi aşk “ adı verilen bu sevgi büyük tarafından bundan sonra gerçek sahibine yani Allaha çevrilmeye çalışılır. Bu sayede kişi Allah’ın kutlu tecelliyatına ve ilahi rahmetine erişir.³⁸¹

Şu halde hubbilik insan kalbinin saflaşmasına yönelik olarak yürütülen manevi bir eğitim biçimidir. Allah dostları bu usulle kabiliyetli fertleri seçip, onların ruhlarını ilahi aşk ve şevk iksiriyle arındırıp gönüllerin sahibi Yüce Allaha teslim ederler. Bu yol ruhani eğitimde mesafe açısından en kısa ve en güçlü yol olarak değerlendirilmiştir. Şu da bir gerçek ki bu yolda yürümek ateş üzerinde yürümeye benzetilmiş bu nedenle de bu yolun üstatları oldukça az görülmüştür.³⁸²

Feyzi Efendi hubbilik yoluyla irtibatın bir takım mahzurlarını dış çevrede yanlış yorumlandığını gördükten sonra genel anlamda bu usulü bırakarak cübbilik yolunu tercih etmiştir. Ama hususi olarak her dönemde gerektiği yerde bu usulünü sürdürmüştür. Hubbilik mesleğini bütün yaratılmışlarla tesis eden Feyzi Efendi gerçek dini hayatın sevmek ve sevilmeyle yaşanacağı inancındaydı. Onun sadece topluma ve insanlara değil hayvan bitki tüm mahlukata açılımı hubbiliğe göre olmuştur. Hapishane de kaldığı dönemlerde herkesin oradaki haşeratın ısırması nedeniyle uyuyamadığı bir ortamda, kendisine hiçbir böceğin dokunup rahatsız etmeyişi esprili bir dille şöyle yorumlamıştır. “Hayvanlar, böcekler ve bitkiler dahi sevimli bilirler. Onun için ben onlarla hubbilik tesis ettim, bana hiçbir zarar vermezler.”³⁸³

Cübbilik

Bu kelime Kur’an’da Yusuf’un (as) kuyuya atılmasıyla ilgili olarak Yusuf Suresinde³⁸⁴ geçmekte olup “kuyu” anlamına gelmektedir.

Feyzi Efendinin bu kavramı kullandığı dönemi araştırdığımızda onun bu ifadeyi hocası Said Nursi’nin vefatından (1960) sonraki döneme rastlayan zaman diliminde kullanmış olduğunu anlıyoruz.

Said Nursi’nin vefatından sonra talebeleri arasında çeşitli anlaşmazlıklar çıkmıştır. Feyzi Efendi bu anlaşmazlıklara dahil olmak istemediği gibi bu durum kendisini son derece rahatsız etmiştir. O dönemde yaşanan bazı uygunsuz tavır ve tutumlara karşı çıkması, ilgili çevreler tarafından tabiri caizse aforoz edilmesine sebep olmuştur. Bu dönemde kendisi hakkında “O,

³⁸⁰ Maide 5/54.

³⁸¹ Özdağ, *Feyizler*, I, 210.

³⁸² Özdağ, *Feyizler*, I, 210.

³⁸³ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 99.

³⁸⁴ Yusuf 12/10.

ayet hadis okuyormuş, bırakın onu, yanına gitmeyin.” Şeklindeki ifadelere son derece kızgın bir şekilde “Şayet üstad burada olsa ayet hadis okuyorum diye beni dinlemeyecek mi. Kendisi eserlerinde ayet hadisleri delil getirmiyor mu.” Diye cevap vermiştir. Gelen misafirlere risale okumayıp ayet ve hadisler çerçevesinde sohbet ettiği için “O, *Risale-i Nur* talebesi değildir.” şeklinde dışlanmış olması kendisinin şu cümleleri kurmasına sebep olmuştur. “Ağalar istediklerini nasb istediklerini azlediyorlar. Allah’ın kullarına ihsanını taksime kalkışıyorlar. Manevi şeyler kavun karpuz gibi taksim edilemez. Hiç kimsenin elinde hiçbir kimseyi azletme veya nasbetme hakkı yoktur. İslam’da aforoz yoktur. Aforoz, Hristiyanlıkta papazlarca yapılır ve batıldır.”³⁸⁵

Bu ifadeler Feyzi Efendinin karşılaştığı hazin duruma ne kadar içerlediğini göstermektedir. Bu duruma tepkisini de bu şahıs ve gruplardan uzaklaşarak, kendisini “cübbi” ilan edip, onlara da kinaye yoluyla “kuyu dibindekiler minare şerefesinde olanların işine karışmaz.” Deyip kendi dünyasına çekildiğini beyan etmiştir.

Râğib el-İsfehânî’nin bu kelime hakkındaki değerlendirmesine göre kuyuya “cübb” tabir edilmesinin iki sebebi vardır.

a. “Kuyunun sert bir toprakta bir çukur olarak açılmış olması.”

b. “Kuyunun, kökünden koparılan bir ağaç veya herhangi bir şey sebebiyle oluşmuş bir yer olması.”³⁸⁶

Meselenin batını boyutunu ele alıp sözlükteki verileri değerlendirdiğimizde cübb kelimesi kazılarak veya koparılarak açılmış derin bir çukuru ifade etmektedir. Bu manalardan yola çıkarak bir değerlendirme yapılacak olursa Feyzi efendinin cübbilik yani kuyu dibine ait oluş keyfiyetinin şu anlamları da ifade ettiği düşünülebilir;

Madde ve mana itibariyle esrarlı, muhteşem bir yaratılışa sahip kılınan insan birçok melekelerle teçhiz edilmiştir. Kur’an bu durumu “biz insanı ahsen-i takvim üzere yarattık”³⁸⁷ “Âdemoğlunu şerefli kıldık.”³⁸⁸ şeklindeki ayetleriyle vurgulamıştır.

Bütün bu ulvi nitelikler yanında insanda nefis denilen bir güç daha vardır ki mezmum sıfatlarla donatılmıştır. Tabiatı gereği terbiye edilmeye müsait olan nefis, şeytani fiil ve düşüncelere de eğilimli yaratılmıştır. Nefsin bu isyana ve tuğyana meyli insanı hakikate ulaşmada kutsal bir mücadeleye sokmak için verilmiş bir imtihan sırrıdır. Dolayısıyla insan iyi ve kötü cevher ve madenler yüklü bir dağ andırmaktadır. Hadisi şerifte “insanlar madenler gibidir.”³⁸⁹ buyrulması bu sırta işaret etmektedir. Bunun için insana düşen çalışıp didinerek mücahadesiyle bünyesindeki şer güçleri tahrip edip

³⁸⁵ Özdağ, *Feyizler*, VI, 175-176.

³⁸⁶ Rağib el-İsfehani, *Müfredatu Elfâzı'l-Kur'ân*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004, s. 96.

³⁸⁷ Tin 95/4.

³⁸⁸ İsrâ 17/70.

³⁸⁹ Buharî, *Enbiya* 21; Müslim, *Fezailü's-Sahabe* 199.

kudsi niteliklerini güçlendirerek kutsal yurda yönelişini biran evvel gerçekleştirmektedir.

Bütün bu anlatılanlar insanın iç âlemine yönelip oradaki derinlere gömülü kıymetli cevherleri, ruhunun derinliklerine kazılar düzenlercesine inmesi ve o cevherleri çıkartıp geliştirmesi; diğer taraftan da kalbini ve ruhunu istilaya yeltenmiş olan nefsanî destekli şer güçleri bütün gücüyle sökü� atmaya çalışmasıdır. Bütün kötü fikir, eylem ve hadiseler kalp üzerine kök salmış zehirli ağaçlar gibidir. Bunlar zikir ve tövbe nuruyla imha edilmelidir. İşte cübbilik insandaki melekî vasıfların geliştirilmesi şeytani güçlerin imha edilmesi amacıyla insanın derununda yürütülen içsel bir mücahedenin adıdır.³⁹⁰

Feyzi Efendi bu sebeple senelerce kuyu dibinde yaşar gibi evinde dış âleme çıkmaksızın yaşamıştır. Bu durumun sebebinin soranlara da kendi nefsinin şerrini kimseye dokundurmamak amacıyla bu yolu tercih ettiğini söylemiş ve engin tevazuunu bir kere daha göstermiştir. Yani şerri dışardakilere değil kendi nefesine nispet etmiştir. Anlaşıldığı üzere cübbilik kuru kuruya bir alçakgönüllülük, ya da kuyu dibine siner gibi köşeye çekilmiş bir yaşamın veya mesleğin adı değildir.³⁹¹

Sükutilik

Sükutî; “ses çıkarmayan, boş konuşmayan ve suskun olan” anlamına gelmektedir. *Feyizler* adlı eserde nakledildiğine göre Feyzi Efendi bu ifadeyi, hicri 1400 yıllarında kullanmaya başlamıştır. Kendi cümlesiyle durumu “Şimdiye kadar çok konuştuk. Çok konuşan çok hata eder. Artık hatalara istiğfar zamanı geldi.” şeklinde beyan etmiş ve sükutilik mesleğini böyle tanımlamıştır. Buradaki istiğfarın keyfiyetini onun mertebesine layık şekilde anlayıp değerlendirmek gerekir. Çünkü her makamın tövbesi kendine hastır. Avamı nasın, hasların ve ehassul-havassın kendine göre tövbesi vardır. Tasavvuf erbabının ifadesine göre avamın tövbesi günahlardan, havassın tövbesi gafletten, ehassın tövbesi ise masıvayı görmek veya farkında olmaktan dolayıdır ya da başka tanımlara göre de ehas ibadet ve iyiliklerini görmekten dahi tevbe ederler.³⁹² Allahtan gayrı her varlık Allah’a nispetle noksandır. Gerçek kulluk bunu sezebilmek ve aczini ve kusurunu görebilmektir. Kendini kâmil görüp kusursuz bilmek cehalettir. Peygamberimizin “Allah’ım seni tenzih ederim. Sen kendi zatını nasıl övmüşsen sana öyle sena ederim³⁹³” yani kendi bildiğine göre seni övgüden acizim deyişinde bu incelik gizlidir.

Feyzi Efendi sükûtîlik döneminde kendisinden konuşuvermesini isteyenlere espri tarzında “Her mesleğin bir emekliliği vardır, biz de emekli olduk” dermiş. Kendisine nereden emekli oldunuz diye soran birisine

³⁹⁰ Özdağ, *Feyizler*, I, 216.

³⁹¹ Özdağ, *Feyizler*, I, 217.

³⁹² Serrac, et-Tûsi, *el-Lüma‘*, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut ts., s. 42.

³⁹³ Müslim, Salat 222.

“hiçlikten” diye cevap vermiştir. Sükutilik döneminin bu özelliği zahiren bir dinlenme fakat batınen tam bir yönelişle hakka teveccüh şeklindedir. Enbiya ve Sıddıklar Hakla manevi birlikteliğin zevkini bildiklerinden buna can atarlar. Ama Yüce Allah tarafından davet ve irşatla görevlendirilmişlerdir. Bu uğurda halkın ezasına katlanmak ve onlardan alakayı kesmemek üzere memurdurlar. İşte Feyzi Efendi de uzun zaman Allah’ın kullarıyla meşgul olmuş, onlara Allah ve Rasülünü sevdirmeye çalışmış, bu hususta akla gelmedik eza ve cefalara katlanmış bir Allah dostudur. Sükutilik döneminde kendisini Mevla ile sır-ı maiyyete sevk edip, insanlara karşı dilsiz olup gönülden sohbeti tercih etmiştir. Gönle zindan olan bu dünyada, bedene de güz ve kış mevsimi yaklaşmıştır. Feyzi efendi iç âlemindeki bu durumu “derundan aşına ol zahirde bigâne sansınlar” sözüyle ifade etmişlerdir.

Feyzi Efendinin sükutilik dönemi tamamen halkla ilişkisini kesmek şeklinde anlaşılmalı Allah’ın kullarıyla manen irtibat kurup muamele ettiği bir dönem şeklinde değerlendirilmelidir.

Hicrî 1406 yıllarına gelindiğinde “şimdi de üveysiliğe³⁹⁴ yelteniyorum.” sözünden zahiri bir irtibatın yerine manevi bir irtibatı tercihi anlaşılmaktadır. Bunun için batından doğru bir teveccüh, alaka, hatırlama, sevme ve irtibat gereklidir. Huzuru daiminin zevkini manen bu şekilde hissetmek Allah’ın dünyadayken kullarına acilen verdiği bir nimet olsa gerektir.³⁹⁵

Sükût ayetlerde doğrudan olmasa da dolaylı yönden teşvik olunmaktadır. Yalandan sakınmak³⁹⁶, yapmadığı şeyi söylememek³⁹⁷, dilin ve diğer organların sahibi aleyhine şahitlik edeceği³⁹⁸ ve dosdoğru olmanın emredildiği³⁹⁹ birçok ayet-i kerime rastgele konuşup hata etmektense sükut etmenin daha selametli olduğu sonucuna götürmektedir.

Hadislerde sükûtun hikmetine Allaha ve ahirete iman etmenin bir gereği olarak ya hayrı söylemek veya susmak gerektiğine dair buyruklar mevcuttur.⁴⁰⁰

İmam Gazzâlî *İhyâ-u Ulûmi'd-Din* adlı eserinde sükut ehlinin faziletini ayet ve hadislerden deliller getirerek anlatmıştır. Dilin afetlerinden sükût sayesinde kurtulmanın mümkün olduğunu beyan ederek bu yararları birer birer saymıştır.⁴⁰¹

Sukut madden ve manen rahattır. İnsan susma halinde düşünme, kendini tanıma, özüne yönelme imkânı bulur. Ayrıca sükûtun muteber olanı mukaddesat-ı diniyye, Allah rızası, ahiret saadet-i nazara alınarak ve iradî olarak gerçekleştirilen süküttür. Nefis ve şeytanın iğvasından heva ve

³⁹⁴ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 249.

³⁹⁵ Özdağ, *Feyzler*, I, 222-223.

³⁹⁶ Mürselât 77/24.

³⁹⁷ Saff 61/2-3.

³⁹⁸ Nur 24/24.

³⁹⁹ Ahzab 33/70.

⁴⁰⁰ Buhari, nu. 6018, 6136, 6475.

⁴⁰¹ Gazali, *İhyâ-u Ulumi'd-Dîn*, Dar-u Kuteybe, Beyrut, III, 163-239.

hevesin tutkularından kaynaklanan suskunluğun bir önemi olmadığı gibi vebali vardır.

Yüce Allah bazı velilerini sükûtilik vasfı vererek bu yolla bir nevi halktan gizlemiştir. Bazılarını da hal ile şereflendirerek sükûtu emretmiş onların halleri vasıtasıyla insanlara ders ve ibret vermeyi murat etmiştir.

Feyzi Efendi'nin sükûtilik döneminde sohbet etmesi için bir başka kişiyi işaret etmesi veya bir başkası namına sükûtiliği seçmesi asla mevzu bahis olmamıştır. Yakınlarından ve ailesinden böyle bir rivayet gelmediği gibi onu iyi bilenlerce de böyle bir durumun kesinlikle doğru olmadığı ifade olunmuştur.

Türabilik

Feyzi Efendi ileri tabiriyle ölüm ve ötesini kastetmektedir. Türabî “toprağa mensup” demektir ve insan bedenini ilgilendirir. İnsan bedeni topraktan yaratılmış ve yine aslına dönecektir. Feyzi efendi sohbetlerinde ölüm ve sonrasında bahsederken, kaçınılmaz dönüş yeri olan kabri, öyle yumuşak ve tatlı bir üslupla anlatırdı ki adeta göz önüne getirerek bu tabi gerçeği vurgulardı. İnsanların ölüm ve onunla ilgili tabirlerden korkup ürpermesinin sebebini kalpteki imanın ikan⁴⁰² mertebesine ulaşamaması ve ölüme hazır dereceye gelmemesine bağlardı. Son derece doğal bir hadise olan ölüm, onun sohbeti ve ifadelerini dinleyenler tarafından hiç yadırganamaz bir hal alırdı. Toprağın ilk anda insanların hiç düşünüp aklına getirmedeği farklı yönlerinden bahseder, onun nice sırları gizleyen bir yapıda olmasından, zalim ya da salih herkesi bünyesine kabul ettiğinden bahsederdi. Bunun yanı sıra kabrin iyileri bir ananın yavrusunu bağrına basması gibi sıkacağı, günahkârların ise kabrin sıkmasıyla birtakım günahlarının bağışlanacağını ifade ederdi. Ölümün zahiri yönünün karanlık ama arka yüzünün nurani olduğunu anlatır, kabirde de kişinin rızıklanacağını ve kabrin Allaha kavuşmak için bir kapı pozisyonunda yer aldığını ifade ederdi.⁴⁰³

Türabilik kavramını anlayabilmek için toprağın niteliklerini, kamil insanların topraktan hangi yönleriyle ibret aldıklarını düşünüp değerlendirmek lazımdır. Bu açıdan da meseleyi ele almak gerekirse şunları söylemek mümkündür. Toprak yaratılan varlıkların en mütevazısıdır. Üzerinde iyi veya kötü her fiile hiç itirazı olmaz şekilde yine insanoğlunun muhtaç olduğu yiyecekleri yetiştirmeye devam eder. Bu açıdan Rabbimizin hilim ve sabır sıfatlarını almıştır. Allah dostlarında bu yönden bir toprak özentisi vardır. Sevgili Peygamberimiz Hz. Ali Efendimize “Ebû Türâb”⁴⁰⁴ lakabını takmıştır. Toprak setredicidir. Bu da Yüce Allah'ın ve evliyasının değerli sıfatlarındandır. Bütün bu manaları nazara alırsak Feyzi Efendi

⁴⁰² “Şeksiz şüphesiz iman” demektir. Mustafa Rasim Efendi, Tasavvuf Sözlüğü, İnsan Yayınları, s. 1265.

⁴⁰³ Özdağ, *Feyizler*, I, 230.

⁴⁰⁴ Buharî, Mesacid 25, Edeb 113.

Türabilik terimi ile toprağın ihtiva ettiği tüm bu değerli vasıfları kastettiğini anlamaktayız.

Feyzi Efendi'nin 1985 yılında eşi melek hanımın vefatından sonra “artık türabîyim” ifadesini kullandığını kaynaklardan öğreniyoruz. Kendisinin ömrünün bu son birkaç yılında derin bir sessizliğe büründüğü hazin ve düşünceli hali çevresi tarafından gözlemlenmiştir. Sağlığının iyice bozulması sebebiyle halsiz düşen Feyzi Efendi evinin kapısına ziyaretçilerle görüşemeyeceğini bu nedenle özür dilediğini beyan eden bir yazı astırır. Görüşmek için ısrar edenlere “artık bizi ölümlerden sayın ve ruhumuza bir fatiha okuyuverin.” diyerek kendisini Yüce Yaratıcıyla baş başa bırakmalarını rica etmiştir.⁴⁰⁵

Feyzi Efendi koskoca bir ömür diyebileceğimiz uzun hayat mevsimlerini son zamanlarına doğru şu veciz ifadelerle değerlendirip hülasa etmiştir. “Hubbilik subetli, cübbilik sühuletli, sükutilik selametli oldu.”⁴⁰⁶

Mehmed Feyzi Efendi'nin niçin bu şekilde değerlendirme yaptığını anlayabilmek için yine onu yakından tanıyan talebesi Musa Özdağ'ın Feyizler kitabında yer alan yoruma başvuruyoruz. Bu yoruma göre Hubbiliğin zor ve zahmetli oluşu netice itibarıyla değil, açılımında karşılaşılan fitne ve fesatlar yönüyledir. Cübbiliğin kolaylığı açılım yönüyle değil, içerik bakımından ve fesattan emniyetli olmasındandır. Sükûtiliğin selameti, fitne ve fesada kapalı olmasındandır. Türabilik ise yazarın ifadesine göre imtihandan terhis olanın iman derecesine göre kavuştuğu güzel bir mekan olmasından dolayıdır. Feyzi Efendi türabi olup gitse de oradan doğru dostlarına himmet ve şefaati ve de onların manevi gelişimlerine katkısı devam etmektedir. Bu da onun kabir aleminden doğru yürüttüğü türabi mesleğidir.⁴⁰⁷

Sonuç olarak Feyzi Efendi'nin türabilik ifadesini, ölüm sonrasına hasredek olursak; bütün evliyada olduğu gibi hem kendisi açısından rahat ve rahmetli bir dönem hem de geride bıraktığı sevenlerine kabrinden doğru himmet ettiği onlarla manen alakasını devam ettirdiği bir devreyi anlamamız mümkündür. Bu tabiri hayatının son devresi olarak ele aldığımızda ise Allah dostlarında tahakkuk eden “ölmeden önce ölmek” sırrına binaen onların zaten hayatta iken ölüm ötesiyle halleştiklerini, Kur'an'ın “Hayat-ı Tayyibe”⁴⁰⁸ dediği bir yaşamı elde ettiklerini bilmekteyiz. Bu sebeple zahirdeki ölüm geçidi evliyauallah'a göre bir kapıdan diğer bölmeğe geçmek gibidir. Çünkü onlar dünyadayken fenafillah⁴⁰⁹ makamını geçmişler bekabillah⁴¹⁰ sırrına erişmişlerdir. Hz. Mevlana gibi zevatın ölüm için Şeb-i

⁴⁰⁵ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 114.

⁴⁰⁶ Özdağ, *Feyizler*, I, 234.

⁴⁰⁷ Özdağ, *Feyizler*, (yeni baskıya hazırlanmış nüshadan alınmıştır.) I, 163.

⁴⁰⁸ Nahl 16/97.

⁴⁰⁹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 208.

⁴¹⁰ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 80.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Aruz⁴¹¹ demesi bu anlamda olsa gerektir. Böylelikle bu dört kelimededen neler anlaşılabileceğini yorumlarıyla beraber sunmaya çalıştık.

Dinlediğiniz için teşekkür ederek huzurlarınızdan ayrılırken sözlerime, Mehmet Feyzi Efendi başta olmak üzere sunduğumuz tebliğlerde adı geçen cümle muhterem zevatın himmet ve şefaatlerinin üzerimize olmasını dileyerek son veriyorum. Cenab-ı Hak dünya ve ahirette bizleri sevdikleriyle beraber kılsın ve haşir sabahı sevdikleriyle birlikte uyandırsın. Fahr-i Kâinata salat ü selamlar eder, siz değerli dinleyenlere de en içten saygılarımı sunarım.

⁴¹¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 597.

**I.GÜN
ÖĞLEDEN SONRA
ÖMER FUÂDÎ SALONU**

**I.OTURUM (13:30-14:30)
OTURUM BAŞKANI
PROF. DR. NECDET TOSUN**

**Şabaniyye Kolunun Önemli Bir Temsilcisi
Nasuhi Efendi'nin Rıza ve Teslimiyetle İlgili Görüşleri**

Doç. Dr. Vahit Göktaş
(Ankara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ali Tenik
(Harran Üniversitesi)

Şeyh Şa'ban-ı Veli'nin Hocası Hayreddin-i Tokâdî

Yrd. Doç. Dr. Nazlı Rânâ GÜREL
(Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Zeki GÜREL
(Abant İzzet Baysal Üniversitesi)

Türbe Ziyaretlerinin Psiko-Sosyal Nedenleri Bağlamında

Şeyh Şaban-ı Veli Türbesi
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin İbrahim YEĞİN
(Abant İzzet Baysal Üniversitesi)

ŞABANIYYE KOLUNUN ÖNEMLİ BİR TEMSİLCİSİ NASUHİ EFENDİ'NİN RIZA VE TESLİMİYETLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Doç. Dr. Vahit Göktaş

(Ankara Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Ali Tenik

(Harran Üniversitesi)

Özet

Şeyh Şa'bân-ı Velî'ye nispet edilen Şabaniyye tarikatının en önemli kollarından biri Nasuhiyyedir. Bu kolun kurucusu Nasûhî Efendi 17. yüzyılın ikinci yarısı ve 18. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış ömrünün büyük bir kısmını Üsküdar'da geçirmiş, Osmanlı döneminin önemli mutasavvıflarındandır. O, Şâbâniyye ekolünün ikinci piri sayılan Karabâş-ı Velî'nin yolunu devam ettirme şerefine nail olmuş, döneminde halktan ve devlet ricalinden pek çok kişiyi sohbetleriyle irşat ettiği gibi kendisinden sonra da yolunu devam ettirecek pek çok halife yetiştirmiş etkili bir şahsiyettir. Nasûhî Efendi medrese ilimlerini de ikmal etmiş, Arapça Farsça ve Türkçeyi çok iyi kullanan bir ilim adamı ve mutasavvıftır. Bu tebliğde tasavvufun da önemli konularından biri olan Rıza ve Teslimiyetle ilgili Nasuhi Efendi'nin görüşleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rıza, Teslimiyet, Tasavvuf, Nasuhi, Şabaniyye

Giriş

Halvetiyye'nin **Şâbân-ı Velî** (ö. 976/1569)'ye nisbet edilen kolu olan Şâbâniyye, Cemâliyye'nin bir şubesidir. II. Bayezid devrinde İstanbul'a gelip kendisine tahsis edilen Kocamustafapaşa Dergâhında irşâd faaliyetine başlayan Cemâl-i Halvetî (ö. 899/1493-4) tarafından kurulan Cemâliyye; Sünbülüyye ve Şâbâniyye adlı iki büyük kola ayrılmıştır. (Tatci, 2010: 211)⁴¹² Cemâl-i Halvetî'nin tasavvuf tarihi ve Anadolu'da gelişen tasavvufî

⁴¹² Halvetiyye tarikatı Ebû Abdullah Sirâcüddîn Ömer b. Ekmelüddin Halvetî (ö. 800/1397) tarafından kurulmuştur. Ömer Halvetî'nin şeyhi amcası Kerîmüddin Halvetî'dir. O da İbrâhim Zâhid Gilânî (ö. 700/1300)'nin iki halifesinden biridir. Bu yüzden Halvetiyye Zâhidiyye'nin bir koludur. Diğer kolu ise Safiyyüddin Erdebilî (ö.735/1334)'ye bağlı olan Safeviyye veya Erdebîliyye'dir.⁴¹² Safeviyye'den Bayramiyye, Bayramiyye'den de Celvetiyye tarikatları doğmuş, kendisinden birçok şubenin meydana geldiği Halvetiyye ise İslam dünyasının en yaygın tarikatı olmuştur. Tarikatın piri Ömer Halvetî, halvete büyük önem verdiğinden hatta kırk defa erbaîn (halvet) çıkardığı rivayet edildiğinden, bu yola Halvetiyye adı verilmiştir. Tarikatın Kafkasya ve Anadolu'da yayılmasına öncülük eden ve bir bakıma gerçek kurucusu olan "Pîr-i Sâni" unvanının sahibi Seyyid Yahya Şîrvânî (ö. 868/1464)'dir. Halvetiyye Anadolu'ya Sadreddin Hiyyâvî'nin halifelerinden Amasyalı Pîr İlyâs tarafından getirilmiştir.

düşünce açısından en önemli özelliği Halvetiyye'nin İstanbul'daki ilk büyük temsilcisi olmasıdır. Hüseyin Vassâf'a göre İstanbul'da ilk Halvetî âyini Cemâl-i Halvetî yapmıştır. Cemâl-i Halvetî Osmanlı döneminde en çok eser yazan sûfilerden biridir. Bu yüzden onu sadece Halvetiyye'nin değil, genelde tasavvuf ve tarikat kültürünün tanınması ve yaygınlaşmasına eserleriyle de katkıda bulunan sûfilerden biri olarak görmek gerekir. (Taysi, 1993: 302-303 ; Akkuş ve Yılmaz, 2006: 323-329)

Seyr u sülûkunu Cemâl-i Halvetî'nin halifelerinden Hayreddin Tokâdî'nin yanında on iki yıl kaldıktan sonra tamamlayarak memleketi Kastamonu'ya gönderilen Şâbân-ı Velî'nin kurduğu Şâbâniyye tarikatı, XVII. yüzyıldan itibaren Anadolu ve Balkanlar'dan Suriye, Hicaz, Mısır, Kuzey Afrika ve Hindistan'a kadar çok geniş bir coğrafyaya yayılmıştır.(2010: 211) Şâbân-ı Velî bütün tarikat çevrelerince Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Hacı Bektâş-ı Velî, Hacı Bayrâm-ı Velî ile birlikte Anadolu'nun dört kutbundan biri olarak kabul edilmektedir. (Tatci ve Kurnaz, 2010: 208-209)

Nasuhî Efendi 1650-1718 yılları arasında yaşamış ve ömrünün büyük çoğunluğunu İstanbul'da Üsküdar'da geçirmiş; Şâbâniyye-Karabâsiyye'nin **Nasûhiyye** kolunun pîridir. Nasûhî'nin farz ve sünnet ibadetlerin yanı sıra, halvet, itikaf ve erbaîne de çok önem verdiği, 1108 (1696) yılında peş peşe on defa erbaîn çıkardığı, haramlardan titizlikle sakındığı gibi şüpheli korkusuyla mubahların çoğunu terk ettiği, gül yetiştirmeye meraklı olduğu, yetiştirdiği güllerin “Nasûhî Gülü” diye anıldığı kaydedilmektedir. Nasûhî Dergahı, Şâbâniyye'nin İstanbul'daki âsitânesi olmuş; önemli bir kültür ve tasavvuf merkezi özelliğini tekkelerin kapatıldığı zamana kadar sürdürmüştür. (Kara, 2003: 501 ; Tatci, 2010: 212)

O, döneminde halktan ve devlet ricalinden pek çok kişiyi sohbetleriyle irşat ettiği gibi kendisinden sonra da yolunu devam ettirecek pek çok halife yetiştirmiş etkili bir şahsiyettir. Nasûhî Efendi medrese ilimlerini de ikmal etmiş, Arapça Farsça ve Türkçeyi ustalıkla kullanabilen bir ilim adamıdır.

300 kadar halife yetiştirmiş, bunlar vasıtasıyla Nasûhiyye kolu geniş bir zemine yayılma imkanı bulmuştur. En önde gelen halifesi Abdullah Rüşdî Efendi'dir. Nallıhan Şeyhi Şâbân Efendi, Şâbanzâde Mustafa Efendi, Konparalı Muhammed Efendi, Senâyi Efendi, İstanbullu Muhammed Efendi, Kastamonulu Muhammed Efendi, Çerkeşli Hasan Efendi, Üsküdarlı Ahmed

Yahyâ-yı Şîrvânî'nin en önemli halifeleri Dede Ömer Rüşenî, Rüşenî'nin ağabeyi Alaeddin Ali, Pir Şükrullah Ensârî, Habib Karamânî, Muhammed Bahâeddîn Erzincânî ve Ziyâeddîn Yusuf Şîrvânî'dir. Habib Karamânî vasıtasıyla Halvetiyye'de bir kol daha meydana gelmiştir. Bu kol tarikatı Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yayan Karamânî'nin en önemli halifesi Cemal Halife diye bilinen Cemâleddin İshak Karamânî (ö. 933/1527)'dir. Cemal Halife vasıtasıyla Halvetîlik İstanbul'da da yayılmıştır. Halvetiyye tarikatının dört ana kolu şunlardır:

1. Rüşeniyye: Kurucusu Dede Ömer Rüşenî (ö. 862/1487)
2. Cemâliyye: Kurucusu Cemâl-i Halvetî (ö. 899/1494)
3. Ahmediyye: Kurucusu Yiğitbaşı Ahmed Şemseddîn (ö. 910/1504)
4. Şemsiyye: Kurucusu Şemseddin Sivâsî (ö. 1006/1597)

Efendi, Hulûsi Hasan Efendi, Beşiktaşlı Fahiruddin Efendi, Enderunlu İbrahim Ağa, Nasûhi Efendi'nin önde gelen halifeleri olmuşlardır. Nasûhi Efendi'nin vefatından sonra yerine oğlu Ali Alâeddin Efendi (ö. 1165/1752) geçmiştir. (Yılmaz, 2001: 122-123)

Nasûhi Efendi'nin eserlerinin pek çoğu tasavvufu ilgilidir. Eserlerinde tasavvufun pek çok mevzuunu ele almıştır. Tasavvufun en önemli konularından biri de rıza ve teslimiyettir. İlk dönem klasikleri de dahil olmak üzere konuyla ilgili çok şey söylenmiştir. Rıza ve teslimiyet tasavvufi şiirlere konu olmuştur. “Rıza lokması” “Ahh teslimiyet” “Bu da geçer ya huu” gibi ifadeler tasavvuf alanının en meşhur birkaç ifadesinden olmuş ve bu ifadeler hat levhalarına da konu olan kültürümüzün önemli belirleyicileri olmuşlardır.

Tasavvuf insanın başına gelen sıkıntı, dert, bela vb. durumlara karşı rıza teslimiyet tevekkül prensipleriyle kişinin dayanıklılık gücünü artırmayı hedeflemektedir. Psikolojide içsel dindarlığı güçlü olanların daha dayanıklı oldukları belirtilmektedir. Bu ise dış bağımlılıktan kurtulan ve her şeyi Allah'tan bekleyen sûfi tipolojisini anımsatmaktadır. Rıza kelimesi sözlükte; öfke ve gadabın zıddı olup razı olmak, kabul etmek, memnun olmak, seçmek, yetinmek, beğenmek, tercih etmek, birini memnun etmek, tasvip etmek, kanaat etmek, hoşnut olmak, sızlanmamak, yakınmamak anlamlarına gelmektedir. Tasavvufî manada ise; ilâhî hükmün ve kaderin tecellilerinin akışı altında kalbin sükûn halinde bulunmasıdır. Serrâc (ö.378/988), rızayı Allah'a açılan en büyük kapı ve dünya cenneti olarak vasıflandırmaktadır. (Serrâc, 1996: 52) Kuşeyrî (ö.465/1021), Râbiatü'l-Adeviyye'nin rıza anlayışını “Allah'ın nimeti kadar musibetinin de kulu memnun etmesi” şeklinde nakletmektedir. (Kuşeyri, ?: 275) Cüneyd-i Bağdâdî (ö.297/909) rızayı, kulun irâdesini terketmesi, (Kelâbâzi, 1940: 102) Zünnûn-ı Mısrî (ö.245/859) ise, kaderin tecellîleri karşısında kalbin neşe içinde olmasıdır diye tarif etmektedirler. (1940: 102)

Rıza iki türlü kabul edilmiştir. Bunlardan biri Allah'ın kuldun razı olması, diğeri ise kulun Allah'tan razı olmasıdır. Allah'ın kuldun razı olması, kulun emir ve yasaklara uyduğunu görmesi, kulun Allah'tan razı olması ise, Allah'ın Kendisi hakkındaki hükmünü kötü görmemesidir. Bu iki rıza halini gerçekleştiren nefse, nefsi-mardiye ve nefsi-râziye denmiştir. (el-İsfahânî, 1986: 286; Gazzâlî, 1985: 333)

Tevekkül rızayı gerektirir. Rıza muhabbetin bir neticesidir. Seven sevdiğinden gelen cefaya razı olur. Sufilere göre rıza, sabrın, tevekkülün ve tefvîzin üstünde bir makamdır. Kişi ilahî takdirin kendisini acılarıyla karşılaştırmasına sabredebilir. Bu güzel bir şeydir. Ancak onu sevinçle karşılaması daha güzel bir şeydir. İşte bu rızadır. “Rıza, ilâhî irâde, hükmünü yerine getirirken kalbin huzur ve sükûn içinde olmasıdır.”(1940: 102) Dolayısıyla sabır ve vera' ilâhî irade karşısında olması gerekenin en alt basamaklarını oluşturmaktadırlar. İbn Atâ (ö.309/921)'nın “Rıza, Allah'ın kulu için ezelde yaptığı tercihe kalbin nazar etmesidir. Çünkü Allah kulu için en hayırlı olan şeyi takdir etmiştir.”(1940: 102) sözü Allah'ın takdirine razı olmayı ifade etmektedir. Rıza karşılıklıdır. Rıza kuldun rıdvân ise Allah'tan olur.

Rıza ile rıdvanın birleşmesinden itminan, sükûn ve huzur hali doğmaktadır. Yani kendisinden razı olduğu zat ancak senden razı olabilir.

Halvetiyyenin Şabaniyye ekolünün önemli isimlerinden biri olan Nasuhi Efendi de aynı zamanda bir tarikat şeyhi olması ve görüşlerinin Nasuhiyye kolu olarak bilinen bir ekol kanalıyla günümüze kadar gelmiş olması sebebiyle önemli bir isimdir. Biz burada sadece Nasuhi Efendi'nin rıza ve teslimiyetle ilgili görüşlerini ortaya koymaya çalışacağız.

Nasuhi Efendi'de Rıza ve Teslimiyet

Tasavvuf yolunda genel prensip olan “Sevgi belayı celbeder.” prensibi Nasûhî Efendi'de de vardır.(Nasûhî, vr. 100b.) Bela ve imtihan kulun Allah'a yaklaşması için bir vesiledir. Allah, sevdiği kula bela gönderir.(vr. 81b.) Mümin beladan hali olmaz.Bunun, sevgi ve kulun terbiyesi ile alakası vardır. Bela ve imtihanın en büyükleri evliyaullaha ve enbiyaya verilmiştir. Bu durumu Nasûhî Efendi şöyle ifade eder: “Hiçbir peygamber ezâ ve cefâdan hâlî olmamıştır. Bu harekât-ı felek, terbiye-i ilâhîdir.”(vr. 20a.) İmtihan, ilahî temyiz içindir. Nasıl ki altının gerçek mi sahte mi olduğu ateşin içerisinde belli oluyor, aynı şekilde hakîkî velîler bela anında belli olmaktadır.(vr. 94b.)

Rıza, her işi hikmete havale etmektir.(vr. 20b.)Kişi sevgilisinden gelene razı olmadıkça sevgiye ulaşamaz. Bu hususta Hz. İbrahim örneği çok güzeldir. Nasûhî Efendi'nin ifadeleriyle, “Hz. İbrahim peygamber olduğu hâlde nâr-ı Nemrûd ve cefâ-yı Nemrûd görmedikçe Halîlullâh (Allah'ın sevgilisi) olmadı.”(vr. 20a.)

Kişi, başına gelen şeylere sabretmelidir, ölümü temenni etmek bile kerih görülmüştür.(vr. 72b.) Nasûhî Efendi, azıcık bela ve imtihanın zuhurunda telaşa kapılmayı hayvanlıkla eşdeğer görür.(vr. 74b.)

Hakk'tan gelen her şeye razı olmak havassa ait bir keyfiyettir. Nitekim Nasûhî Efendi'nin çağdaşlarından olan Abdülehad Nuri Efendi de konuyla ilgili olarak Allah'ın cemaliyle olduğu gibi celaliyle de tecelli edeceğini; avamdan olanların, Allah'ın celaliyle tecellisini hoş karşılamayabileceğini, ancak havas nezdinde her iki tecellinin de hoş karşılanacağını ifade eder. Çünkü Hakk'a âşık olan kişi için maşuktan gelen her tavır güzeldir. Nitekim onlar vuslat yolunda celalin narında yanmaya da razıdılar.⁴¹³

Sadakanın başa gelen belayı hafifletme veya gelebilecek olanı def etme gibi bir özelliği vardır. Bu nedenle Nasûhî Efendi'nin hadise muvafık olarak yaptığı şu tavsiye calib-i dikkattir: “İnsan bir kazaya uğradığı zaman bir mikdâr akçe ile def edip kendini mekrden âzâd etmeli.”(vr. 20a.)

Teslimiyet, rıza, tevekkül birbirine yakın kavramlardır. Teslimiyet kişinin Allah'a kalbi ve kalıbıyla yani mülküyle/herşeyiyle kendini teslim etmesidir. Mâlik mülkünde istediği gibi tasarrufta bulunabilmektedir. İnsanın ise buna teslimiyet göstermesi kainata mensub olması anlamına gelmektedir. Allah'ın

⁴¹³Abdülehan Nuri'nin Hayatıyla ilgili geniş bilgi için bkz.: İbrahim Baz, *Abdülehad Nurf-i Sivâsi, Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan Yay., İstanbul 2007.

takdir eden gücüne ve fakirlik, zenginlik, üzüntü ve sevinç vb. onaylayan hükmüne rıza göstermek gerekmektedir. (Nasûhî, 143)Rıza ve halis niyet vaciptir.(vr. 67b.; 72a.)

Şükür tasavvufta rızanın ve vefânın bir tezahürüdür. Allah şükreden kişiye nimetini ve himmetini artırırız. Kişi Mevlaya hamd ü sena ile iki cihanda aziz, olur himmet sahibi olur.(vr. 61a.)

Nasûhî Efendi, emr-i bi'l-ma'ruf ve'n-neh-yi ani'l-münkeri terk etmenin kadere rıza olduğunu söylemenin büyük bir yanlgı olduğunu ve böyle söyleyenlerin Efendimiz'e (sas.) muhalefet ettiklerini belirtir. Rıza ve kerahiyetin iki zıt şey olduğunu ifade eder. Suyu ulaşmak mümkünken susuzluk çekerek buna da rıza demek şeriata terstir. Bilakis rıza, suyu alıp susuzluğu gidermektir. Şeriat hududuna ve sünnetullaha riayetlidir. Rıza, Allah'ın sevgisine ulaşma yolunda gayret göstererek doğacak sonucu zahiren ve bâtınen kabul etmektir.(vr. 17a.) “el-Umûr merhûnetun bievkâtihâ”(vr. 63a.) ifadesini kullanan Nasûhî Efendi her işin bir vaktinin olduğunu belirterek aceleci olmanın doğru olmadığını ifade eder.(vr. 74a.)⁴¹⁴ Nasûhî Efendi, kemalat irşad ile tamamlanır dedikten sonra salıklere şu tavsiyede bulunur: “Hakk'a Hak ile Hakk'da davette ciddiyetle sarıl. Vahdaniyet ve rububiyet sırlarını istiyorsan, muhabbet, ihlas ve sıdkla Allah'ın emirlerine sarıl.”(vr. 18a.) Keramet, teenni ile olur. İstidraç, aceleden olur.(vr. 11a.) “Andelîb, vaktinde feryat eder. Gül zamanında bûy-feşân olur.”(vr. 20b.)

Nasûhî Efendi “Kainatın maliki Allah, hakîmdir. Esvab sahibinindir.”(vr. 10a.) “Allah Teala'nın işine karışma!”(vr. 21a.) sözleriyle yaratıcıyı yaratan yerine, kulu ise kul yerine koyarak her şeye hakkını vermektedir. Nasûhî Efendi'nin tarifıyla teslimiyet zikrullaha devam ederek masiva fikrini yok etmektir.Mahluku unutmak ise şuhûd-ı Hakk'da sebat ile Hakk'dan gelene kanaattir.(vr. 90a.)

Netice itibarıyla kul bütün işlerini Allah'a havale etmeli ve başına gelen her şeye rıza göstermelidir. Nasûhî Efendi'nin bir müridine yapmış olduğu “Tefviz-i umur-ı ilallah'tan ayrılma.”(vr. 73a.) şeklindeki tavsiyesi onun tasavvufunda önemli bir yer tutar. Yine onun bu konudaki diğer tavsiyeleri ise şöyledir: “Çek zahmeti geç hayalden, er visale ey aziz.”(vr. 78a.)“İş olunca “zâlîke fadlullâh”, olmadıysa “zâlîke takdîru'l-azîzî'l-alîm” demek lazım.”(vr. 82a.)“Tîyg-ı lâ yüs'el ammâ yef'al” (vr. 8a.) ve “Edebi lâ yüs'el ammâ yef'al” ile kadere teslimiyet ve rıza lazımdır.”(vr. 95b.) Yani kişinin işi olunca bu Allah'ın fazlındandır işi olmazsa da bu Allah'ın takdirdir şeklinde mukabele etmelidir. Çünkü Allah yaptığı hiçbir şeyden hesaba çekilmez. Hakk'a tam teslimiyet lazımdır. Bu nedenle sükût ve rıza en emin, en sâlim yoldur. Sadece Hakk'ın zatına yönelmek gerekmektedir.(vr. 109a.) Kaderle ilgili çok yaygın olarak kullanılan “Olan olmuştur, olacak da olacaktır.”

⁴¹⁴Nasûhî Efendi'nin konuyla ilgili sık kullandığı hadis “el-Umûr merhûnetun bi evkâtihâ.” şeklindedir. Nasûhî, Mürâselât, vr. 74a.

sözünü; Halvetiyye'nin önemli bir son dönem temsilcisi olan Ahmet Amiş Efendi "Olan olmuştur, olacak olan da olmuştur." İfadeleriyle dile getirir.

Kaynakça

Nasûhi, Üsküdarlı Şeyh Muhammed, er-Risâletü'r-Rüşdiyye fi't-Tarîkat-i Muhammediye, Sadberg Hanım Müzesi Ktp. Yz. Nu: 135.

Nasûhi, Üsküdarlı Şeyh Muhammed, Mürâselât, Süleymaniye Ktp. Mihrişah Sultan Bölümü nr: 269

Kara, K. (2003). Mehmed Nasûhi. Ankara: DİA c.XXVIII

Kelâbâzi, (1940) Taarruf Dimaşk

Kuşeyri, (1999). Kuşeyrî Risâlesi. (Çev. Süleyman Uludağ). İstanbul: Dergah

Tatçı, M. (2010). Şâbâniyye. İstanbul: DİA c. XXXVIII

Tayşi, M. S. (1993). Cemâl-i Halvetî. İstanbul: DİA, c. VII

Tatçı, M.- Kurnaz, C. (2010). Şâbân-ı Velî. İstanbul: DİA c.XXXVIII

Yılmaz, N. (2001). Osmanlı Toplumunda. Tasavvuf İstanbul

Serrâc, (1996). el-Lüma İslâm Tasavvufu. (Çev. H. Kâmil Yılmaz). Ankara: Altınoluk

ŞEYH ŞA'BAN-I VELÎ'NİN HOCASI HAYREDDİN-İ TOKÂDÎ

Yrd. Doç. Dr. Nazlı Rânâ GÜREL

(Abant İzzet Baysal Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Zeki GÜREL

(Abant İzzet Baysal Üniversitesi)

Özet

Kastamonulu Şeyh Şa'ban-ı Velî'nin yetişmesinde önemli bir rol oynayan Hayreddin-i Tokâdî'nin türbesi Bolu'da bulunmaktadır. Şeyh Şa'ban-ı Velî Menakıpnamesindeki bilgilere göre; Şeyh Şa'ban-ı Velî, Kastamonu'ya gitmek üzere İstanbul'dan ayrılıp da Bolu'dan geçerken beraberindekilerle birlikte Bolu'da Hayreddin-i Tokâdî Tekkesi yakınlarında bir handa konaklamışlardır. Bu konaklama esnasında Şeyh Şaban-ı Velî, Hayreddin-i Tokâdî Tekkesine gitmiş ve orada Hayreddin-i Tokâdî ile tanıştıktan sonra buradan ayrılamamıştır. Yol arkadaşları Kastamonuya gitmek üzere bilahare yollarına devam ettilerse de Şeyh Şaban-ı Velî, Hayreddin-i Tokâdî'nin yanında tam on iki sene kalmıştır. Hayreddin-i Tokâdî, Sultan II. Bayezid'in şehzadelğinde Amasya'da hocalığını yapmış olan Cemaleddin-i Halvetî'nin talebelerindedir. Hocasının Amasya'dan İstanbul'a taşınması üzerine o da İstanbul'a gelmiş ve burada hocasının dergâhında kendini yetiştirmiştir. Hocası tarafından Bolu'ya irşat faaliyetlerinde bulunmak üzere de görevlendirilmiştir. Bolu'da bulunduğu süre içinde Şehzade Süleyman'a (Kanunî Sultan Süleyman'a) hocalık yaptığı bilinmektedir. Hayreddin-i Tokâdî'nin Türbesi bugün için otobandan İstanbul'a giderken Bolu'nun çıkışında 13 kilometre mesafede sağ tarafta ormanlık bir tepe üzerindedir. Biz bu tebliğimizde Hayreddin-i Tokâdî'nin hayatı ve tesirleri üzerinde duracak özellikle de Şeyh Şaban-ı Velî'nin yetişmesindeki rolüne dikkatleri çekeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Şaban-ı Velî, Hayreddin-i Tokâdî, Kastamonu, Bolu, Halvetîlik.

Ol deyince olduranın

Yeri, göğü kaldıranın

Donatarak dolduranın

Doksan dokuz adıyla...

Sözlerimize başlamazsak tebliğimize konu olan Hayreddin-i Tokâdî ve onun talebelerinden Şeyh Şa'ban-ı Velî hazretleri bizden razı olmazlar ve dahi sizler –bu güzide topluluk- bizden razı olmazsınız...

Giriş

Şimdi gönlüm ister Bolu,
Çevresinde erler dolu...
Âşık Ahmed bulmuş yolu,
Biz teslimiz erenlere! (Özdamar, 2000:148)

Bolu ve civarı hakikaten de Hakk'ı bulan, Allah yolunda çalışan ve muradını alan gönül sultanları Alpler –Erenler ile doludur: Abdurrahman Tırsî, **Abdüssamed Efendi Türbesi**, Ahmed Dede Türbesi, **Akçakoca Türbesi**, Aksak Dede, **Akşemseddin**, Aktaş Türbesi (Diyarbakırlı Şeyh Hacı Mustafa, Şeyh Hacı Nasrullah, Kalaycı Ahmed Efendiler yatıyor), **Ali Hamza**, Aşağı Tekke Türbesi, Âşık Ahmed Divanî, **Baba Hızır**, Bolevî Mustafa Efendi, **Çam Şeyhi**, Davut Halvetî (Davud-i Mudurnî), **Erenler Türbesi**, Eroğlu Türbesi, **Eskiçağa Türbesi**, Eskici Baba, Fahrüddin-i Rûmî, **Fariğ Emine**, Fındıcak Türbesi, **Filibeli Hacı Tevfik Efendi (Filibeli Hoca)**, Geredeli Abdullah, **Gölyüzü Yatırları** (Şeyh Kâmil Efendi, Şeyh Hamdi Baba, Şeyh Karamanî, Şeyh Tahir), **Hacı Ayvad**, Hacı Hamza Oğlu Kasım Efendi, **Hafız Emin Efendi**, Halil İbrahim Efendi, **Halil Rahmi Efendi**, Hayreddin-i Tokadî, **Himmed Efendi/Himmet Dede**, İbrahim Şevki, İki Zaptiye, **İmam-ı Kurtubî**, İsmail Efendi, **Kamil Efendi**, Karaaslan, **Kırklar Türbesi**, Köroğlu, Kutbuddin Türbesi, **Mudurnulu Şeyh Fahreddin (Fahreddin-i Rûmî)**, Muhammed Muhyiddin-i Hâkî, **Muhammed Zahid El Kevserî**, Ömer Sikkınî (Bıçakçı Ömer Dede), **Ramazan Dede**, Sâfi Âmidî Boluvî, **Sarıköz**, Sarı Müderris Türbesi, **Semer kand-ı Buhâra**, Seyyid Bin Ebû Bekir Aslahaddin, **Somuncu Baba**, Sungurlar Erenler Türbesi, **Sünnice Erenler Türbesi**, Şaban Dede, **Şa'ban-ı Velî**, Şeyh Abdullah Efendi, **Şeyh Abdülkadir Efendi**, Şeyh bin Mehmed Said, **Şeyh Eşref-i Sâni**, Şeyh Hacı Halil Efendi, **Şeyh Kamil Efendi**, Şeyh İsmail Efendi, Şeyh Mahmud (Sapanlı Dede), Şeyh Muhammed Muhyiddin-i Hâkî Efendi, **Şeyh Muslihuddîn Efendi**, Şeyh Sırrı Ali Efendi, **Şeyh-ül Ümran**, Şih Şehribani, **Tabak Dede**, Taptuk Emre, Toklarlı Dervişler, **Topuk Erenleri**, Uğurlunaib (Urnib) Tekkesi, Ümid Dede, **Ümmî Kemal**, Ümmî Sinan Türbesi, **Üveys Medenî**, Yozgat Türbesi, **Yunus Emre**, Zuhurî Efendi, **Zeyneddin (Kalaç) Dede**,...

Şimdilik bizim isimlerini tespit edebildiklerimiz bunlardır. Bizim henüz bilgisine ulaşamadıklarımız da mutlaka ki vardır. Bu konuda bilgi ve belgesi olanlar bize yardımcı olurlarsa memnun oluruz.

Bolu şiirleri deyince biraz araştırma yaptığımızda karşınıza Bolu erenleri çıkıyor ve tabii ki onlarla ilgili şiirler. Bolu erenleri içerisinde hakkında en çok şiir yazılanın Hayreddin-i Tokadî'nin talebelerinden Şeyh Şa'ban-ı Velî olduğunu gördük.

Menkıbevi hayatlarıyla ve inanç dünyamıza getirdikleriyle etraflarında menakıpnameler oluşturulan velilerden birisi de Kastamonu'da medfûn Şeyh Şa'ban-ı Velî'dir.

Allah'ın bu velî kulları, yaşadıkları devirde toplum önderi bilge kişiler olarak hizmet halkasını zenginleştirdikleri gibi ölümlerinden sonra da

etraflarında bir kültür havzası oluşmuştur. Bu kültür havzasında bulunanlar veya bu halkadan haberdar olanlar yaşanmışlığı ve yaşananları yarınlara aktarmak için kalemi ellerine aldıklarında şiirler yazmış, tiyatro eserleri kaleme almışlar hatta filimler yapmışlardır. Şeyh Şa'bân-ı Velî de etrafında şiirlerin yazıldığı, tiyatro eserlerinin kaleme alındığı, hayatının filme konu edildiği değerlerimizden birisi olarak gündemimizdedir her daim.

Kastamonu Üniversitesi 4–6 Mayıs 2012 tarihinde Kastamonu'da Uluslar arası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu düzenlemişti, eşim Yrd. Doç. Dr. Nazlı Rânâ Gürel bu bilgi şöleninde “Edebiyatımızda Şeyh Şa'bân-ı Velî” başlıklı bir bildiri sunmuş, ben de “Şeyh Şa'bân-ı Velî'yi Çocuklara anlatmak” başlıklı bir bildiri ile bu sempozyuma katılmışım.

Hazreti Pîr'in halvetinin kapısı üzerinde bulunan levhada Konya'da Mevlânâ Dergâhı'nda Tilavet Odası girişinde bulunan Molla Câmî'ye ait:

Ka'betü'l uşşâk bâsed İn makam

Her ke nâkıs âmed İncâ şod temâm

Beytinin tercemesi yazılıdır:

Âşıkânın kâbesidir bu makam

Kim ki nakıs gelse bunda olur tamam

Biz de, Allah (C. C.) bizleri, eksiklerini tamamlayanlardan eylesin diyerek Şeyh Şaban-ı Velî'nin Bolu'daki hocası Hayreddin-i Tokadî Hazretlerine sözü getirmek istiyoruz. Gönül istiyor ki, Hayreddin-i Tokadî başta olmak üzere Bolulu her bir abide şahsiyet için bizim Şeyh Şa'bân-ı Velî için yaptığımız bu araştırma ve değerlendirmeye benzer birer çalışma yapıp yayımlansın.

Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin Hocası Hayreddin-i Tokadî

Biz burada Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin hayat hikayesini anlatmayacağız. Ancak hocası Hayreddin-i TokAdî ile tanışması, Bolu'ya gelişi ve Bolu'dan ayrılışını “Menakıb-ı Şa'bân-ı Velî ve Türbename” adlı eserden sizlere aktardıktan sonar Hayreddin-i Tokadî'yi tanıtmaya çalışacağız.

Taşköprü'nün bir köyünde dünyaya gelen Şa'ban Efendi, ilk tahsiline mahalle mektebinde Kur'an talimiyle başlamıştır. Bununla kalmayıp aklî ve naklî bilimler için bazen Taşköprü'ye bazende ulemanın toplantı yeri olan Kastamonu'ya gitmiştir. Tahsil hayatı sırasında güzellikleri, terbiyesi, vekarı ile çevresi tarafından tanınmış ve sevilmişti. Şa'ban Efendi Taşköprü ve Kastamonu'daki tahsilini yeterli görmemeğe başladı ve karayolu ile İstanbul'a gitti.

İstanbul'da her ilimden ve bu ilim ehlerinden, erbabından dersler okudu.

Ku'an-ı Kerim'i daha önceden öğrendiği için tefsir ve hadis ilmini öğrenmeğe başladı. İstanbul'da Fatih civarındaki medreselerden birinin odasında kalıyordu. Okudukça, dersleri dinledikçe, gerçeği görmeğe başladı. Aslında bu kadar ilimden maksat, Allah'ın sırlarına ve varlığına ulaşmaktır. Şa'ban Efendi İstanbul'da kimseye karışmadı. Zaman zaman hücre kapısını üzerine kilitleyip, tefekkür ile uğraşır. Görüştüğü ender kimseler de kendi

gibi ilim sahibi halim selim kişilerdi. O aslında irfan yolunun talibi idi. İçinde onu arayışa sevkeden bir sıkıntı vardı. İçindeki bu sıkıntı büyüdü ve Şa'ban Efendiyi bir müşid-i kâmil aramaya sevketti. İstanbul'da bulunan bazı şeyhlere halini arzetti. Fakat aslında bu müşidler onun arzusunun ve gönlüne göre değildi.

Zaman zaman tekkeleri dolaşıyor, zikreden dervişlerin arasında kalıyor fakat iç sıkıntısını gideremiyordu. Bu arada hocalarından, İslâm dinine ait ilimleri ikmal ettiği için ilim neşrine dair icâzetnâme almıştır. Bu arada Bolu'da Hayruddin Tokâdî isimli bir müşid olduğunu duymuştu. Tahmin edebiliriz ki, gönlü bu müşide kavuşmak arzusunda değilken bile kendisi ona karşı adeta sevkedilmekte idi. Bu arada bir gece rüyasında “emleketinize silaya varınız.” Diye bir hitapla kaşılaştı. Artık Kastamonu'ya dönmeğe karar verdi. Şa'ban Efendi silasına giderken yolda Bolu'ya uğramayı ve Hayrüddin Tokâdî'yi ziyaret etmeyi düşünüyordu. Yazılanlara ve nakledilenlere göre artık seçilmişti. Müşid olması daha levh-i Mahfûz'da kayıtlı idi.

Kendisi gibi bir iki arkadaş bularak İstanbul'dan yayan yola çıktılar. Yola kaç tarihinde çıktıklarını bilmiyoruz ama Tokâdî'nin yanına 1519'da vardılar.

Bolu'ya Tokâdî'nin yanına akşamüstü geldiler. Tekkenin yanındaki handa konaklamaya hazırlandıkları zaman yatsı vakti idi. Yanındaki arkadaşları hem namazı kılmak hem de dervişlerin zikirlerini dinlemek için tekkeye gitmeyi teklif etmişlerdi. Aslında Şa'ban Efendi'nin arzusu sabahleyin Tokâdî ile görüşmekti. Arkadaşlarının bu sözleri üzerine gönlü arzusu ile hemen gitmek istedi fakat tabiatında olan temlin ve ağırbaşlılık ile hemen meyl göstermedi: “Onlara gitmek istiyorsunuz ama onlar, kalblerinde iman nûru ve ilâhi şevk olanları kendi tarikatlerine çekerler, onlar zincircidirler.” Demişse de sonunda o da arkadaşlarına uymuştur. Hep beraber halka-ı zikre katıldılar. Kalbinde ilahi bir ışık parladı. Öyle bir hâl olduki artık oralardan gitmeğe dermannı kalmamıştı. Arkadaşlarını hana yolladı, ben de sabah gelirin dedi. Fakat bütün varlığı ile Hayrüddin Tokâdî'ye bağlanmıştı. Gönlündeki sıkıntıyı, ilâhi derdi Tokâdî'ye anlattı. Tarikat adedince bi'at etti. Yalnız gönlünü ve nefsinin değil sahip olduğu bütün mallarını da Tokâdî'ye teslim etmiş, dünya halini ve yoldaşlarını da terk etmişti. Artık nefslerinden sıyrılacak, ruhunu yüceltecek ve kalbinde var olan hazineyi keşfedecekti.

Bolu'da kaldığı süre içinde pîrdaşları ile başından pek çok menkâbe geçti. Her seferinde Şa'ban Efendi akli ve irfanı ile arkadaşlarına yol göstermiş ve onların yardımcısı olmuştur.

Şa'bân Efendi Tokâdî'nin yanında tam 12 yıl kaldı; tarîkate hizmet etti. Bu zaman zarfında Tasavvuf mertebelerini aştı, olgunluğa ulaştı, Tokâdî'den himmetler aldı. Bir müddet sonar Şa'bân Efendi hilafetle Kastamonu'ya gönderildi. Bu olay yaklaşık olarak 1530-1531 yıllarına rastlamaktadır. (Yazar, 1985:11-14)

Ortada çok enteresan bir durum var. Talebesi için bunca araştırma yapılmış, menakıbnâme yazılmış ve bunca şiir yazılmış iken hocası içinse nerdeyse yok denecek kadar az araştırmaya ve şiire rastlıyoruz.. Bunun en önemli sebebi Hayreddin-i Tokadî Hazretlerinin bir menakıbnâmesinin bulunmayışı olabilir mi diye düşünmüyor da değiliz.

Hicrî 9. ve 10. asırdan itibaren gelişerek İslâm âlemine bir irfan denizi halinde yayılan Halvetiye tarikatının kutlu ve ulu velîleri arasında yer alan Hayreddîn-i Tokâdî (Vefatı: Hicrî 940- Milâdî 1535) hazretlerinin hayat hikâyesi hakkında kaynaklar pek çömert değildir.

Hayreddin-I Tokadî Hazretlerinin Tokatlı olduğunun bilgisi dışında doğum tarihiyle ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır. Onun soy ve nesebinin büyük müfessirlerden Fahri Razî'ye kadar uzandığını belirtenler olmuştur.

Şeriat-tarikat-hakikat-marifet zincirinde Hayreddin-i Tokadî hazretlerinin yerini işaret etmek gerekirse; bu kutlu zincirin ilk halkasında dünya ve ahiret güneşi, bütün peygamberlerin imamı, Allah (C.C) in habibi Hazreti Muhammed Mustafa (s.a.v.) bulunmaktadır. Bu zincirin 27. halkası ise Hayreddin-i Tokadî hazretlerinin hocası Sâhib'-i-tarîkat eş-şeyh Muhammed Cemâlüddîn-i Halvetî (Çelebi Halîfe) (k.s.) hazretleri bulunmaktadır.

Safha-ı sadrında dâim âşıkın efkârı Hû!

Şâkirin şükrü "Hüvallah", Zâkirin ezkârı Hû!

Ravza-ı "Hû"yı makam et ey Cemâl-ı Halvetî!

Tâ vücûdun milkine keşfola bu ezkâr-ı Hû ...

Diyan, şair, alim eş-şeyh Muhammed Cemâlüddîn-i Halvetî (Çelebi Halîfe) (k.s.) hazretleri Amasya'da dünyaya gelmişlerdir. Doğum tarihiyle alakalı olarak kesin bir tarih belirtilmemekle birlikte ölüm tarihi H. 900-912/M. 1494-1506 olarak kaynaklarda belirtilmektedir. Hazreti Ebubekir soyundan olduğuna ve seyyid olduğuna dair bilgiler veren kaynaklar da bulunmaktadır.

Cemâlüddîn-i Halvetî, çok sağlam bir medrese tahsili görmüş, zamanın okutulan ilimlerini ehil ilim erbabından gereği gibi tahsil etmiş ve daha sonra tasavvuf mesleğine merak sararak kendisine riyâzât çekip nefis mücadelesi vermekte iken, Zeyneddîn-I Hafî (k.s.) hazretlerinin değerli halifelerinden olan Şeyh Abdullah Efendi(k.s.) adındaki zâta rastlamış ve ona intisab ederek tarikat feyzine ulaşmıştır. Bir müddet sonra bu zattan hilâfet almıştır. Daha sonra sırasıyla Tahir Tokadî (k.s) hazretlerinden, Pîr Muhammed Erzincânî (k.s.) hazretlerinden dersler almıştır.

Önceleri bir müddet Tokat'ta kalıp tarikatını orada yaymaya çalıştı. Daha sonra da Amasya'ya geçerek orada irşat faaliyetlerinde bulunan Çelebi Halife Şeyh Cemâlüddîn-ı Halvetî, burada o zaman Amasya valisi bulunan II. Bâyezid ile tanıştı. II. Bâyezid'in osmanlı tahtına oturmasıyla da davet üzerine İstanbul'a giderken yanında talebelerinden Hayreddin-i Takadî'yi ve Yûsuf (Sümbül) Sinan Efendi'yi de götürür.

Sadrazam Koca Mustafa Paşa aracılığıyla İstanbul'a yerleşen Çelebi Halife Şeyh Cemâlüddîn-ı Halvetî, burada irfan ve marifet oçağı olan

tekkesini kurar. II. Bâyezid ile olan dostluğu burada da devam eder. Koca Mustafa Paşa semtinde bizzat padişah tarafından yaptırılan bu tekkke daha sonra sümbül Efendi Dergâhı olarak ün yapacaktır. Dokuz sene kadar İstanbul halkının ve çevreden gelenlerin irşadıylayla meşgul olan Çelebi Halife Şeyh Cemâlüddîn-ı Halvetî hazretlerinin ziyaretçileri arasında Osmanlı Sultanı II. Bâyezid de vardır. Kaynakların belirttiğine göre Sultan II. Bâyezid iki defa pir hazretlerinin tekkesine kadar gelerek onun duasını ve himmetini almaya çalışmıştır. Sultanın hatta bu tekkede halvete girdiğini dahi söyleyenler vardır.

Çelebi Halife Şeyh Cemâlüddîn-ı Halvetî hazretlerinin sağlığında bu tekkede yetişen sekiz tarikat ehlinden biri de bugün Bolu'da türbesi bulunan Hayreddin-i Tokadî hazretleridir:

1.Halvetiye Tarikatının Sümbüliye şubesinin piri Şeyh Yusuf Sinan (Sümbül Efendi),

2.Şeyh İdris Kesînu'l-Murîd Hazretleri,

3.Aksaraylı Şeyh Cemal Efendi,

4.Şeyh Kasım bin Muhammed el-cemâlî el –İstanbuli Hazretleri,

5.Alâeddin-I Uşşâkî Hazretleri,

6.Şeyh Cemşah-I Karamanî Hazretleri,

7.Şeyh Sinan Erdebîli Hazretleri,

8.Şeyh Hayreddin-i Tokadî Hazretleri.

Bu zatlardan Merzifonlu Şeyh Yusuf Sinan, Çelebi Halife Şeyh Cemâlüddîn-ı Halvetî hazretlerinin hayrül halefi ve aynı zamanda da damadıdır. O, İstanbuldaki bu tekkede kalmış ve irşad faaliyetlerini burada sürdürmüştür. Bugün bu tekkenin Sümbül Efendi diye anılması bundandır.

Burada iyice şetişen Hayreddin-i Tokadî, hocasının irşad için görevlendirmesiyle Bolu'ya gelmiştir. Halvetiye silsilenâmesi içerisinde Hayreddin-i Tokadî 28. sırada yer almaktadır. Ondan sonra ise devrinin kutbu ve pîri Şeyh Şa'bân-ı Velî gelmektedir. Hayreddin-i Tokadî ile ilgili en etraflı bilgi de Şeyh Şa'bân-ı Velî menakıplarında bulunmaktadır. (Serin, 1995:29-33)

Hayreddin-i Tokadî Hazretlerinin Bolu'ya geldikten sonra bugün İmaret Cammi diye bilinen caminin yanında bir dergahta irşad faaliyetlerine başladığı bilinmektedir. (<http://baybul.com>). Hayreddin-i Tokadî, Kanunî Sultan Süleyman şehzade iken onun hocalığını yapmıştır. Bolu'ya şehzade olarak gelen Kanunî, o zamanlar 16 yaşında idi. Bolu sancağına Vali olarak tayin edilmiş idi. Bu tarihten itibaren şehzadeler arasında padişah olabilmek için çok şiddetli mücadeleler başladı. Dedesi II. Beyazıd, bu işi halletmek için 1509 tarihinde torunu, Yavuz Sultan Selim'in oğlu Şehzade Süleyman'ı Kefe'ye tayin etti. Şehzade Süleyman'ın Bolu'dan ayrılmasından sonra diğer şehzade Ahmed'in taraftarları Hayreddin-i Tokadî hazretlerine hakaret etmeye ve Bolu'dan uzaklaşması için tehdit etmeye başladılar.

Rivayete göre, Bolu'nun İmaret mahallesinden Hatip İzzet Efendinin evinde kira ile oturan Hayreddin-i Tokadî, bu tehdit ve hakaretlere tahammül

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

edemeyerek, beşikteki oğlu Mehmed ile birlikte abasını omuzuna attı, yatağını, yorganını ve hanımını alarak; batıya doğru yürümeye başladı. İstanbul yolu üzerinde Borazanlar Köyü çivarına geldiğinde, köylüler Hayreddin-i Tokadî'ye Şehzade Süleyman'ın hocası olarak sahip çıktılar. Bugünkü defnedildiği mekânın kuzeyindeki Borazanlar yaylasına getirdiler. Ortalık yatışınca, müritleri ve halk tarafından Bolu Dağına yakın bir yerde dergah kuruldu. Şabân-ı Velî Hazretleri ve Kandıra Mıntıkasında mescit ve cami yaptıran Şeyh Muslihiddin, Hayreddin-i Tokadî'nin yanında yetiştiler. (Bâb-ı İrfan, 2012:37)

Hayreddin Tokâdî tüter,
Cezbeleri nerden çeker,
Çevresinde reyhan biter;
Açılmış lâle sümbülü!

Bolu Elmalık Köyü sınırları içinde ziyaret edilen Hayreddin-i Tokâdî Hazretlerinin kabri şerifi gerçekten de bir reyhan bahçesi gibi türüm türüm tüten bir mekandır. “Kabir ya cennet bahçelerinden bir bahçe ya da cehennem çukurlarından bir çukurdur.” Hadis-i şerifini burada çok iyi anlıyor insan. Cennet bahçelerinin hoş kokuları yayılıyor etrafa, Tokâdî Hazretlerinin merkadinde. Bir Cuma namazını Hayreddin-i Tokadî camiinde kılıp mezarları orada bulunan din kardeşlerinize bir fatiha ikram etseniz ve sonrasında da aşevinde size ikram edilen yemekle karnınızı doyursanız ne demek istediğimizi nasibiniz varsa anlarsınız!..

Kurtlu Oba'da er yatar,
Ağyâr ile olmuş hep yar,
Öter kuşları her seher;
Bulmuş dost can bülbülü!

Gül Köyü'nün erenleri,
Erer bulur kâmilleri,
Hâzır durur himmetleri;
Hakkı söyler kâmil dili!

Since Arı yücesinde,
Ardıç Arı karşısında
Şeyh Bedreddin Çarşısında,
Burc-u Evliya'dır Bolu!

Erenlerden himmet alan,
Ârif olur mürşid bulan,
Gözsüzlerdir sarpta kalan;
Bulur ancak kâmil yolu!

Gözsüzler, gönül gözleri kör olanlar, doğru yolu bulup Hak yolda yürüyemezler, sarp konulara takılıp kalırlar. Gönül gözleri açık olanlar, hiç bir şeye takılıp kalmadan, Haktan halka, halktan Hakka seyran ederler.

Budur erenlerin hâli,

Hakka doğru gider yolu

Âşık Ahmed-i Divânî;

Hak'dan söyler durmaz dili! (Özdamar, 2000:125-126)

Nakşibendiyye Tarikatının günümüzdeki şeyhlerinden Kıbrıslı Nâzım Âdil Efendi, bir sohbetlerinde Hayreddin-i Tokâdî için şunları söylemiştir:

“Ankara’dan karayolu ile İstanbul’a gelirken, Bolu’nun İstanbul istikâmetindeki çıkışında, sağ tarafta Tokâdî (k.s.) hazretleri vardır. Oradan geçerken o mübarek zat bir ziyâret arzu eder. Onu ziyâret edelim. Yodan geçerken de okusanız o duaâ yine ona ulaşır. Ama durmaya ne lüzum var demeyin. Tokâdî (k.s.) hazretleri oradan geçene hâl diliyle şöyle der:

Oğlum, sen beni Allah rızası için ziyâret et. Ben seni yolunda oyalamam. Bizim pilotlarımız vardır. Bu pilotlar, mânevî pilotlardır. Sana her zaman yol açarlar. Sen bizi ziyârete gel, rahatla... Sonra yine yoluna devam edersin. Biz sana zaman kaybettirmeyiz.” (Kıbrısı, 1987)

Karabük doğumlu (1952) olduğumu bildiğimiz eğitimci şair Şahin Karakaş, orta öğrenimini Bolu Erkek Öğretmen Okulunda yapmış. Belki bu günlerin bir hatırasıdır diyebileceğimiz “Hayreddin Tokâdî” başlıklı bir şiir kaleme almıştır. Ancak şairin diğer şiirlerine baktığımızda onun tasavvuf alemi ile ilgili başarılı şiirlerinin olduğunu görüyoruz. Hayreddin Tokâdî’nin manevî silsilesinden Çerkeşî Hazretleri için yazdığı şiir de bunlardan biridir. Şairin, Bolu’da medfun Hayreddin-i Tokâdî için yazdığı şiir ise şöyledir:

Hayreddin Tokâdî

Tarîk-i Halvetiyye sultanısın

Hakk’a âşık canlar mihmânısın

Meclis-i uşşâkın rahşânısın

Yâ Hazret-i Hayreddin-i Tokâdî

Aşkla on yıl dergâha hizmeti

İstanbul’da çilehâne gayreti

Cemâl Halvetî’den icâzeti

Yâ Hazret-i Hayreddin-i Tokâdî

Sonra nasibi diyâr-ı Bolu

Dergâhı bir cennet, huzur dolu

Veliler bahçesi, sürur yolu

Yâ Hazret-i Hayreddin-i Tokâdî

Keşif sahibi, üstâd-ı pîrân

Kutupsun, ummanda inci mercân
Tarîkini bâki eylesin Yezdân
Yâ Hazret-i Hayreddin-i Tokâdî

Bolu'da irfan, irşat ocağı
Kalplerden kalbe sevgi bucağı
Şaban-ı Velî'nin vuslât otağı
Yâ Hazret-i Hayreddin-i Tokâdî

Edelim aşkla Hakk'a münâcât
Âsân olur kullara müşkülât
Ziyâret eden alır füyûzât
Yâ Hazret-i Hayreddin-i Tokâdî
22.08.2011

Hayreddîn-i Tokâdî Hazretlerinin adı etrafındaki tartışmalar hâlâ devam etmektedir. Öncelikle şu hususu belirtmekte fayda vardır. Bolu'da türbesi bulunan Hayreddîn-i Tokâdî Hazretleriyle Bursa velilerinden olan Tokadî Hayreddin birbiriyle karıştırılmaktadır. Tokadî Hayreddin'in babası Tokatlıdır. Edirne'de doğmuştur. 1608 yılında da Bursa'da vefat etmiştir.

Bolu'da türbesi bulunan ise, bizim de yazımıza konu ettiğimiz; Çelebi Halife Şeyh Cemâlüddîn-ı Halvetî hazretlerinin talebesi olan ve Kastamonu'da Türbesi bulunan Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin de hocası olan Hayreddîn-i Tokâdî Hazretleridir. Bu zat Pecevî Tarihi ve diğer eserlerde Molla Hayreddin Efendi olarak bilinmektedir.

“Molla Hayreddin, şehzadelikleri sırasında padişahın (Kanunî Sultan Süleyman) hocası idi. O mübarek zat, türlü erdemlerle donanmış, özellikle doğruluğu bilgisinden üstün idi.” (Pecevî, 1981:39)

Bolu Livâsı 1921–1925 senesi Sâlnâmesi'nde de bu isim Hayreddîn-i Tokadî olarak geçmektedir. (Salname, 2008:302,406,456)

Sonuç Yerine

Şimdi gönlüm ister Bolu,
Çevresinde erler dolu...
Âşık Ahmed bulmuş yolu,
Biz teslimiz erenlere!

Dağıstan'dan gelip Bolu'da irşad faaliyetlerinde bulunan Ümmi Kemal'in müridlerinden Âşık Ahmed'in “Burc-ı Evliyadır Bolu” diyerek bir hakikati şiir diliyle dün haykırmış olması bugün için oldukça önemlidir.

Küreselleşme rüzgârlarının bu kadar sert estiği günümüzde; köklerinden sökülerek savrulma aşamasına getirilmiş insanımızın kendisine bir yer ve yâr arama sürecinde ona tutunacak bir dal, sığınacak bir güvenli liman sunamıyorsak vay halimize... Örnek hayatlar ve onların etrafında oluşan hikâyeler ve yine o insanların eğitim modelleriyle birlikte sundukları

değerler meselesi dün olduğu gibi bugün de araştırılıp incelenmesi gereken hususlar olarak bizi hizmete çağırılmaktadır. Değerler eğitimi yoluyla karakter terbiyesi meselesi bugün modern pedagojinin gündemindedir.

Şu aşamada ilk yapılması gerekenin, Bolu'nun tek üniversitesi; ilmin ve aklın aydınlığı Abant İzzet Baysal Üniversitesi bünyesinde **Hayreddîn-i Tokâdî Değerler Eğitimi Araştırma ve Uygulama Merkezi** açmak olmalıdır diye düşünüyorum...

Bu vesileyle Bolu evliyaları ve yatırırlarını konu alan **Burc-ı Evliyadır BoluAlpler – Erenler** adlı bir kitap hazırlığı içinde olduğumuzu da burada meraklılarıyla paylaşmak isteriz.

Kaynakça

Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri, Ankara y.t.y., Akşemseddin Hazretleri Vakfı Yayını.

Alparslan, Cevat, **Bolu'nun Kültür Değerleri III Bolu'dan Yetişen Seçkin İnsanlar**, Bolu 2010, Bolu Belediyesi Bolu Araştırmaları Merkezi Yayını.

Bolu Livası Salnamesi 1921–1925 Senesi, Hazırlayanlar: Nermin Kılıç, Ayşe Kayapınar, Bilge Kaya, Fahri Kılıç, Levent Kayapınar, Bolu 2008, BAMER Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bolu Halk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını.

“Eskiçi Baba Kimdir?”, **Sebilci Dergisi**, Bolu Temmuz – Ağustos 2012, Yıl: 1, Sayı: 1, s. 6–10.

Gürel, Rabia Betül – Zeki Gürel “Kafkas Halklarının ve Anadolu Halkının Ortak Değeri Ümmi Kemal”, **Qafqaz Xalklarının Folkloru ve Linvokulturologiyası Mevzusunda Beynelxalq Elmi Simpozyum**, 13–16 Aprel 2012-ci il, Tbilisi Şeheri- GÜRCİSTAN Tiflis/GÜRCİSTAN

Gürel, Nazlı Rânâ “Edebiyatımızda Şeyh Şa'bân-ı Velî”, **Uluslararası şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu**, 4–6 Mayıs 2012, Kastamonu Üniversitesi, KASTAMONU.

Gürel, Zeki “Şeyh Şa'bân-ı Velî'yi Çocuklara Anlatmak”, **Uluslararası şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu**, 4–6 Mayıs 2012, Kastamonu Üniversitesi, KASTAMONU.

Gürel, Zeki, **Bolu Şehrengizi**, Bolu 2008, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yayını.

Gürel, Zeki, **Bolu Kültür Sanat Divanı Diyorlar Ki**, Ankara 2013, T.C. Bolu Valiliği Yayını.

Gürel, Zeki “Hayreddin-i Tokadî'nin Hocası Cemaleddin-i Halvetî”, **Bolu Havadis**, 27 Ocak 2014, Y. 3, S. 106.

Gürel, Zeki “Hayreddin-i Tokadî'nin Yol Arkadaşı Sünbül Sinan”, **Bolu Havadis**, 3 Şubat 2014, Y. 3, S. 107.

Gürel, Zeki “Kastamonu'da Bir Bolulu Şair Şeyh İbrahim Şevki Efendi”, **Bolu Havadis**, 23 Eylül 2013, Y. 2, S. 91.

Gürel, Zeki "Kastamonu'da Bir Bolulu Şair Şeyh İbrahim Şevki Efendi - II", **Bolu Havadis**, 30 Eylül 2013, Y. 2, S. 92.

Gürel, Zeki "Burç-ı Evliyadır Bolu I,II, III, IV", **Bolu Havadis**, 7 Ocak 2013, Y.11, S.57; 14 Ocak 2013, Y. 2, S.58; 21 Ocak 2013, Y. 2, S. 59; 28 Ocak 2013, Y. 2, S. 60.

Gürel, Zeki "Seyyid Âşık Ahmed Divanî Geredeli mi?", **Bolu Havadis Gazetesi**, 24 Haziran 2013, Y. 2, S. 80.

Karataş, Şahin "Hayreddin-i Tokâdî", <http://www.antoloji.com> (19.12.2012:18.52)

Kocak, Yunus Baki, **Gerede'de Dinlediğim İbret Verici Hikâyeler**, Ankara 2012.

Menakıb-ı Şerif Pir-i Halvetiyye Hazreti Şa'bân Velî, H. 1017/M. 1608, Bolu İl Halk Kütüphanesi Kayıt Nu: 21226.

Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yılında Geçmişten Günümüze Gerede, Gerede 2000, Gerede Belediyesi Yayını.

Özdamar, Mustafa, **Âşık Ahmed Dîvanî ve Bolu Rehberi**, İstanbul 2000, Kırk Kandil Yayınları.

Pecevî İbrahim Efendi, **Pecevî Tarihi**, 2 C., Hazırlayan: Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 1981, Kültür Bakanlığı Yayını.

Pınarbaşı, Gülenay, **Anadolu'nun Ermiş Kadınları**, İstanbul 2011, Metamorfoz Yayınları.

Portakal, Furkan "Tokad-i Hayrettin Hz. Mi? Hayrettin-i Tokadi Hz. Mi?", **Bolu Haber**, 12.03.2008.

Serin, Rahmi, **Hayreddîn-i Tokâdî Kuddise Sirrihu Hazretleri Bolu ve İlcelerindeki Türbeler**, İstanbul 1995, İlmî Araştırmalar ve Hayreddin-i Tokadî Hazretleri Vakfı Yayını.

"Toka-i Hayreddin Hazretleri'nin Hayatı", **Bâb-ı İrfan**, 2012, Yıl: 1, Sayı: 1, s. 37.

Yazar, İ. Nihal; **Halvetiliğin Şa'bâniyye Kolu Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî ve Türbenâmesi**, Ankara 1985.

Zengin, Ahmet Yaşar, **Kastamonu Evliyaları**, 6. Baskı, İstanbul 2005, KAS_DER Kastamonulular Yardımlaşma Derneği Yayını.

<http://www.abantdortmevsimkonagi.com> (19.12.2012:15.31)

<http://www.islamtasavvuforg> (19.12.2012:15.26)

<http://www.youtube.com> (19.12.2012:15.33)

<http://www.baybul.com> (19.12.2012:15.42)

<http://www.sondakika.com> (19.12.2012:15.56)

<http://www.mainbord24.com/islami-multimedia> (19.12.2012:15.20)

<http://www.bolubiz> (19.12.2012:18.45)

<http://www.antoloji.com> (19.12.2012:18.52)

TÜRBE ZİYARETLERİNİN PSİKO-SOSYAL NEDENLERİ BAĞLAMINDA ŞEYH ŞABAN-I VELİ TÜRBEŞİ

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin İbrahim YEĞİN
(Abant İzzet Baysal Üniversitesi)

Özet:

Bu çalışmada, bireylerin türbe ziyaretlerinin psiko-sosyal nedenler ile ziyaret yerleri hakkındaki algısal ve duygusal değerlendirmeye ilişkin tutum ve davranışları ele alınmıştır. Buna bağlı olarak, Ziyaret yerlerinin inanma psikolojisi üzerinde etkilerinin olup olmadığı araştırılmıştır.

Bu bağlamda, ziyaret fenomeninin kavramsal çerçevesi ortaya konduktan sonra, Kastamonu'da bulunan Şeyh Şâban-ı Velî Türbesini ziyaret edenler üzerinde bir anket çalışması yapılmıştır. Ardından elde edilen verilerin frekansları verilmiştir.

Bu çalışmaya göre, kutsal mekân ile insan arasında genel anlamda bir psiko-sosyal bir ilişki olduğu, türbe ziyaretlerinin insanın dini inanç ve davranışları üzerinde etkilerinin olduğu ve Şeyh Şâban-ı Velî Türbesinin Kastamonu şehrinin kültürel yapılanmasında önemli bir dinsel fenomen olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Türbe ziyareti, Şeyh Şâban-ı Velî, Kastamonu, ziyaret fenomeni, din psikolojisi.

The Shrine Visits in The Context of The Psycho-Social Reasons, Şeyh Şaban-ı Velî's Tomb

Abstract:

In this study, individuals who visit the shrine they head psycho-social reasons for evaluating the perceptual and emotional attitudes and behaviors are discussed.

In this context, after talking about the theoretical framework of the visit phenomenon, a survey was conducted on those who visit the shrine in Kastamonu. Then the data obtained are given frequencies.

According to this study, a general sense of shrine visit of a psycho-social and human relationship. In addition, shrine visit have an impact on man's religious beliefs and behaviors. However, said that, The shrine of Şeyh Şâban-ı Velî can be an important religious phenomenon in cultural construction of Kastamonu city.

Key Words: Shrine visit, Şeyh Şâban-ı Velî, Kastamonu, visit phenomenon The psychology of religion.

GİRİŞ

Sosyo-kültürel kimliğinin oluşmasında, dinî ve ahlâkî değerlerin önemli katkısı vardır. Bu katkı toplumun kültürüne, yaşam tarzına, örf âdet ve geleneklerine varıncaya kadar etki eder.

Günümüzde kutsal mekân ve buralara yapılan ziyaretler konusu hem bireyde hem de toplumda yankı bulmuştur. Bu durum din ile modernite, sosyal oluşumlar ve mekânsal değişimler arasındaki ilişkiyi de gündeme getirmiştir. Buna paralel olarak kutsal zaman ve mekânların insanların dünya görüşünü etkileyen ve kültürlerin yeniden yapılanmasında önemli bir rolü olan dinsel fenomen olduğu da söylenebilir.⁴¹⁵

İnsanlar kutsal saydıkları açık veya kapalı mekânları ziyaret edip, dua ederler. Bu yerler Allah'a adanmış mabetler olabileceği gibi peygamber ve din büyükleri gibi kutsal kişilerin yaşamış oldukları alanlar ve bölgeler olabilir.⁴¹⁶

Birçok inanç ve din sistemlerinde ortak bazı özellikler içeren türbe, yatır ve mezar ziyaretleri yaygın bir dini fenomen haline gelmiştir. Bu bağlamda “Bazı insanlar, bir kısım ihtiyaçlarını özellikle türbelerde yatan kişilerden ya doğrudan doğruya ya da onlar aracılığı ile Allah'tan istemeye başlamışlardır. Çünkü türbelerde Allah'ın emirlerini yerine getiren, Allah'ın sevdiği kişilerin yattığına inanılmakta ve buralar âdetâ kutsal mekânlar olarak düşünülmektedir.”⁴¹⁷

Bu bağlamda, eskiden beri bazı kişilere birtakım üstün vasıflar, kerametler atfedilmiş, onlarda gizemli güçlerin bulunduğu inanılmıştır. Bu nedenle o kişileri ziyaret etmenin, onları aracı kılarak dua etmenin yarar sağlayacağına, onların şefaatiyle birtakım mükâfatlara ulaşılabileceğine inanılmıştır.⁴¹⁸

2- ZİYARET FENOMENİ

Ziyaret, umumiyetle dinî mânâda; ibret almak için kabirleri, sevap kazanmak için de mübarek yerleri, akrabaları ve hastaları görmeyi ifade eder.⁴¹⁹

⁴¹⁵ Kiong Tong Chee – Lily, Kong, Religion And Modernity: Ritual Transformations And The Reconstruction Of Space And Time, Social and Cultural Geography, October 1999, s. 19-22.

⁴¹⁶ Ekrem Sarıkçıoğlu, Din Fenomenolojisi, S.D.Ü Yayınları, Isparta, 2002. s.131.

⁴¹⁷ Hüseyin Peker, “Türbe Ziyaretlerindeki Dini ve Psiko-Sosyal Nedenler”, s. 448-449; Bkz.M. Şemseddin Günaltay, Ölülere Kutsallaştırma: “Türbeler ve Ziyaret Yerleri”, Sadeleştiren: AhmetGökbel, C.Ü.İ.F.D. Sivas, 1996, S:1, s. 187-191.

⁴¹⁸ Ali Köse, vd, Popüler Kültür, Popüler Dindarlık: Türk Toplumunda Türbe Fenomeni Üzerine Psiko-sosyolojik Bir Araştırma, 16. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongresi -Kongre Kitabı, Safranbolu, Karabük, 1-4 Temmuz, 2009, s.202.

⁴¹⁹ Mehmet Yaşar Kandemir, “Ziyâret”, İslam Ansiklopedisi (I-XIII), MEB Yayınları, İstanbul, 1978-1986, XIII/620.

Ziyaret yerleri, sadece, her zaman için, kendilerinde belli bir mânevî güç, feyiz ya da bereket bulundurduğuna inanılan kişilerin mezarları, türbeleri yahut onlara ithaf olunan makamlar değildir; zira kutsal bilinen birtakım taş, ağaç, kaynak, göl, kaya ve dağ gibi mekânlar ve eşyalar da ziyaret yeri kategorisine dâhil edilmektedir.⁴²⁰

Ziyaret fenomenine asıl konu olan şey, yatır, türbe, kümbet, tekke, ziyaret, dede mezarı gibi çeşitli isimlerle anılan ve çoğunlukla kendilerine velî, evliya, eren, ermiş, âbid, zâhid, âlim, sofu, seyyid, şeyh, gâzi, mübârek, pîr, dede, baba, abdal yahut şehit gibi türlü isim ve sıfatlar verilerek mânevî güç ve meziyetlerine inanılan kişilerin yattıkları kabul edilen yerlere, belli hacet, dilek, isteklerle yapılan ziyaretler ve bu çerçevede oluşmuş bulunan inanç ve uygulamalardır.⁴²¹ Bu ziyaretler esnasında yaşanan duygusal durum, inanç ve uygulamalar Din Psikolojisi açısından araştırılmaya ve değerlendirmeye değer olaylar olarak görülmektedir.⁴²²

Fenomenolojik açıdan bakıldığında ziyaret fenomeni, kendilerinde beşer üstü ilâhî güç ve kudretlerin bulunduğu inanılan, birtakım mezarların, türbelerin ve ağaç, su, dağ, taş vb. gibi mevkilerin çeşitli amaç ve usullerle ziyaret edilmesini ifade etmekle birlikte, insanları buralara cezbeden şey, onlarda bulunduğu inanılan mânevî güç, feyiz ve bereket veyahut da fenomenolojinin diliyle ifade etmek gerekirse, kutsalın, onunla birtakım ritüel usullerle temasa geçilmesi halinde insanlara faydasının dokunacağına inanılmakta oluşudur. O halde yapısal bakımdan ziyaret fenomeni; kutsalın bir tür tezahürü ve yaşanış biçimi olarak kabul edilebilir.⁴²³

Dini tecrübeyi yaşama arzusunda olan insan Allah'ın işaret, alâmet, tezahür ve delillerini doğrudan kullanarak kutsal ve ilâhî kudretle sezgisel ve duygusal ilişki kurma çabası içindedir. Bu çaba içinde kutsallık atfedilen mezar, türbe, taş, kaya, ağaç vb. mekân ve nesnelere uygun ortamı oluşturmaktadır.⁴²⁴

Türk toplumunda türbe ve yatır ziyaretleri önemli bir gelenektir. En eski yatırların, çoğu zaman Anadolu'ya fetih ve İslâmlaştırma mücadelesinde kahramanlıklar, kerametler, faziletler gösteren kimselere ait olduğu düşünülmektedir. Bunları müteakip tarikat öncüleri, şeyhleri, pirleri, babaları ve dedeleri zikredilebilir.⁴²⁵ Bu dedeler, babalar, şeyhler ve pirlere içinde şehit ve gaziler olduğu gibi, özellikle dikkati çeken nokta bunların çoğunun

⁴²⁰ Günay, a.g.e., s.10.

⁴²¹ Ünver Günay, Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilim Araştırması-Kayseri Örneği-E.Ü. Yayınları, E.Ü. Matbaası, Kayseri, 2001, s. 9

⁴²² Hikmet Tanyu, Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri, s. 329, İskender Oymak, "Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Bir Araştırma", s. 288.

⁴²³ Ünver Günay-v.d., a.g.e., s. 104; Yahya Mustafa Keskin, "Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerindeki Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları", s. 186.

⁴²⁴ Oymak, a.g.e., s.113.

⁴²⁵ Tanyu, a.g.e., s. 321; Oymak, a.g.e., s. 289.

birer tarikata bağlı zatlar olduğudur.⁴²⁶ Günümüzde tarikatlara mensuplarının çoğunluğunun türbe, mezar, tekke ziyaretlerine ve adakta bulunma işlerine çoğu zaman taraftar olduklarını ve çeşitli menkıbeler anlatarak bu tür yerleri ziyarete teşvik ettikleri bilinmektedir.⁴²⁷

Ayrıca kökleri tarihin derinliklerine uzanan ziyaret fenomenini, sadece iktisadî, sağlık ve kültürel şartlar ile ilgili görmek ve bu konudaki ihtiyaçların karşılanması halinde bu ziyaretlerin ortadan kalkacağını düşünmek⁴²⁸ bilimsel bir görüşü yansıtmamaktadır. Zira günümüzde iktisadî ve bilimsel yönden ileri derecede olmalarına rağmen Amerika, İngiltere ve Japonya vb. ülkelerde de bu tür ziyaretler görülmektedir.⁴²⁹

Bu anlamda, Türk popüler dindarlığının önemli bir unsurunu teşkil eden türbeleri ziyaret olgusu, modernleşerek varlığını sürdüren dini uygulamalardan biri olması açısından kayda değerdir.⁴³⁰ Zaman ve şartlar değişse de bu mekânlar kutsallıklarından bir şey kaybetmemiştir. Hatta türbe ziyaretleri halkın tüm katmanları tarafından rağbet görüp, benimsenmektedir.

Bu bağlamda, Kastamonu şehir merkezinde ve ilçelerinde bulunan din büyüklerinin türbeleri ve buralara yapılan ziyaretler, Şehrin, dinî ve sosyo-kültürel hayatının şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Bunlardan biri de Kastamonu'da en çok bilinen ve ziyaret yoğunluğu ile dikkat çeken Şeyh Şaban-ı Veli Hazretlerinin türbesidir.

Bu çalışma ile Şeyh Şaban-ı Veli Türbesini ziyaret eden bireylerin türbeleri ziyaret etmedeki psiko-sosyal nedenlerin neler olduğu, türbe ziyaretleri sırasında ve sonrasında yapılan uygulamalar ve yapılan ziyaretin bireyin dinî düşünce ve davranışları üzerindeki etkisi ile bireylerin türbeler hakkındaki inanç ve düşünceleri ortaya konmaya çalışılacaktır.

3- ZİYARET FENOMENİ KAPSAMINDAKİ UYGULAMALAR

İnsanların ihtiyaçları çok çeşitlidir. Bu bakımdan ziyaret yerlerine de çok çeşitli dilek, istek, adak, murat ve hacetlerle gidilmektedir. Bununla birlikte bir ya da birkaç amaç için gidilen ziyaret yerlerine de rastlanılmaktadır. Kendisinde maddî ve manevî güç olduğu kabul edilen ve çeşitli faydalar umularak ziyaret edilen kutsal yerlerin ziyaret edilme sebep ve amaçlarını incelediğinde temelde iki noktada toplandığı görülmektedir.

⁴²⁶ Tanyu, a.g.e., s. 300-301; Oymak, a.g.e., s. 289.

⁴²⁷ Oymak, a.g.e., s. 289.

⁴²⁸ Mediha Berkes, "Elvan Köyünde Bir Sosyal Araştırma", Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara, 1943, Cilt: III, Sayı: I/135; Oymak, a.g.e., s. 288; İskender Oymak, "Akçadağ ve Çevresinde Kutsal Mekân Anlayışı", s. 447.

⁴²⁹ Tanyu, a.g.e., s. 321-322; İskender Oymak, "Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Bir Araştırma", s. 288; İskender Oymak, "Akçadağ ve Çevresinde Kutsal Mekân Anlayışı", s. 447.

⁴³⁰ Mustafa Arslan, Türk Popüler Dindarlığı, DEM Yay., İstanbul, 2004, s.311.

1- Manevî Maksatla Ziyaret:

Kutsal yerleri ziyaret edenlerin bir kısmının ziyaretleri maddî amaçlı olmayıp, sadece orada dua etmek, Allah'a yalvarmak, manevî bir haz ve feyiz almak içindir. Bu kimseler türbede, adak adama, kurban kesme, çaput ve bez bağlama davranışlarında bulunmadığı gibi, bu mekânlarda namaz dahi kılmamaktadırlar. Sadece bir Fâtîha üç İhlâs okuyup, bu sûrelerin sevabını orada yatan zatın ruhuna bağışlamaktadırlar. Bu ziyaretçiler, ziyaret yerinden ve yatırdan hiçbir şey talep etmemektedirler, taleplerini Allah'tan beklemektedirler.

2- Maddî Menfaat Temini İçin Kutsal Yerleri Ziyaret:

Bu tür ziyaretleri yapanlar aslında ziyaret yerinden direkt olarak maddî bir şey istememekte, esas arzusunu Allah'a arz etmektedirler. Ancak ziyaret ettiği yeri âdeta isteğinin kabulü için bir vasıta olarak kullanılmaktadır. Fakat bazı durumlarda ziyaret mahalli veya yatır, birinci plâna çıkararak, her şeyi onun sağlayabileceği gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. İşte bu noktada, çaput ve bez bağlama, dilek taşları yapıştırma, türbe duvarına dileği ifade eden yazılar yazma, mum yakma, kurban kesme, ziyaret yerinde bulunan ve kutsal olduğuna inanılan suyu içme ve yıkanma, toprağı yeme, orada bulunan ve kutsal olduğuna inanılan taşı vücudunun ağrıyan yerlerine sürme ve benzeri birtakım uygulamalar ortaya çıkmaktadır.⁴³¹

İnsanların ihtiyaçları çok çeşitli olmakla birlikte genellikle türbe ziyareti sırasında yapılan dua ve istekler arasında; hastalıklardan şifa bulmak, çocuk sahibi olmak, dilek tutmak ve adak adamak, kısmetin açılması, evlenmek, iş, mal-mülk sahibi olmak, aile huzurunun sağlanması, maddî ve manevî sıkıntılardan kurtulmak, rızkın artması ve geçim sıkıntısının aşılması, içki ve kumar gibi kötü alışkanlıklardan kurtulmak, askere giden yakınların sağ salim dönmesi, kaybolan eşyasının bulunması, sınavlarda başarı, dolu, zelzele, vb. tabii afetlerden emin olma korku ve vesveseden kurtulmak, nazardan korunmak, yağmur duası..gibi şeyler yer almaktadır.⁴³²

4- ŞEYH ŞÂBAN-I VELÎ TÜRBESİ

Hayatı

Şeyh Şaban-ı Veli Hazretleri, 1481 yılında Kastamonu Taşköprü ilçesi Harmancık mahallesinde dünyaya geldi. İlk tahsilini ve hıfzını Taşköprü'de Muzaffereddin Gazî Medresesinde tamamlamıştır. Hocalarının tavsiyesi üzerine yüksek tahsilini yapmak üzere Kastamonu'ya gelmiş ve dönemin usulüne göre Bayraklı Medresesinde altı sene tefsir, hadis fıkıh gibi temel ilimler alanında icazet almıştır. Kastamonu'da ders okutmaya yetkili olmasına rağmen tahsili bırakmayan Şaban Efendi, ilmini arttırmak

⁴³¹ İskender Oymak, "Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Bir Araştırma", s. 296- 297; İskender Oymak, "Akçadağ ve Çevresinde Kutsal Mekân Anlayışı", s. 462; İskender Oymak, "Gelibolu Yöresinde Ziyaret Fenomeni", s. 146.

⁴³² Galip Atasagun, "Ziyaret Fenomeni", SÜİFD, S.21, s.58-59; Ünver Günay, E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 15 Yıl: 2003/2, s.17.

maksadıyla İstanbul'a giderek Fatih tarafından kurulan ileri düzeyde eğitim veren Sahnı seman medreselerinde tahsiline devam etmiştir.⁴³³

Zahiri ilimlerle tatmin olmayan Şeyh Şaban-ı Veli, kendisine mürşit aramaya başlar. Bu arayış içinde, Bolu'da bulunan Hayrettin Tokadi isimli mürşidin namını duyar ve iki arkadaşıyla 1517'de Bolu'ya giderek intisap eder. Tokadi dergahında on iki sene kalır ve 1530'da irşad için Kastamonu'ya gönderilir. Burada hem ders veriri hem de tasavvufi sohbetlerde bulunur. Ünü kısa sürede etrafa yayılır. Ömrünün son yedi yılını halen mevcut olan hücrelerinde geçirir. 1568 yılı zilkade ayının 18'i cuma günü vefat eder.⁴³⁴

Türbe

Şeyh Şaban-ı Veli Türbesi büyük bir külliye içinde yer almaktadır. Külliye içinde cami, kütüphane, dergâh konakları, şadırvan ve âsâ suyu yer almaktadır. Kastamonu il merkezinin batısına düşen Musa Fakih Mahallesi, Gümüçlüce Caddesi Hisarardı mevkiindedir.⁴³⁵ Türbe, kapıdaki kitabede yazıldığına göre, 1611 yılında Sultan I. Ahmet'in emriyle yapılmıştır. Türbede on altı adet sanduka bulunmaktadır. Bunlardan ortada ve daha büyük olup pirinç muhafaza içine alınmış olanı Şeyh Şaban-ı Veli'ye aittir. Sandukanın üzerinde yeşil kadifeden bir örtü bulunmaktadır. Diğer on beş sandukadan on üç tanesi dergâhta şeyhlik yapan zatlara iki tanesi de Şaban-ı Veli'nin ibrikdâr ve peşkirdârına aittir.⁴³⁶ Külliye içinde Şeyh Şaban-ı Veli, Şücaüddin, Âsitane veya Hz. Pir gibi isimlerle anılan bir cami bulunmaktadır. Cami 1470-1480 yıllarında Seyyit Sünneti Efendi tarafından yaptırılmıştır. Sünneti Efendi'nin mezarı caminin kible tarafındadır. Külliye içinde kütüphane türbeye bitişiktir. Külliyyede ayrıca Şeyh Şaban-ı Veli'ye ait şahsi eşyaların ve türbedeki bazı eşyaların sergilendiği bir müze bulunmaktadır.⁴³⁷

Âsâ Suyu

Türbe ile kütüphanenin kuzeydoğu köşesinde “Âsâ Suyu” adı verilen bir çeşme vardır. Bu suya halk arasında aynı zamanda “âb-ı zezem” den (zezem suyu) hareketle “Ebizezem” denilmektedir. Külliyenin kuzeyindeki Ersil Kayasının taşları arasından gelen doğal bir kaynak suyu olan bu su tat ve koku itibarıyla zemzemi anımsatmaktadır. İçimi hafif bir su olduğundan ne kadar içilirse içilsin rahatsızlık vermemektedir. Ziyaretçiler, bereket, şifa ve hatta psikolojik rahatsızlıklar için bu sudan içerler. Eski Ramazanlarda bu sudan Nasrullah Camii'ne getirilir, zemzem fincanlarına konularak bu su ile iftar edilirmiş.⁴³⁸

⁴³³ Fazıl Çiftçi, Gönüller Sultanı Hakikat İlminin Üstadı Şeyh Şaban-ı Veli, Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli Kültür Vakfı Yayınları, Kastamonu, 2011, s. 7-11.

⁴³⁴ Çiftçi, a.g.e., s. 62-63.

⁴³⁵ Çiftçi, a.g.e., s. 86.

⁴³⁶ Ali Köse, Ali Ayten, Türbeler, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 263.

⁴³⁷ Köse, a.g.e., s.265.

⁴³⁸ Köse, a.g.e., s.265; Çiftçi, a.g.e., s. 100.

1- ARAŞTIRMAYA KATILAN ZİYARETÇİLERİN GENEL BİLGİLERİ

Bu bölüm çalışmamızın uygulama kısmını oluşturmaktadır. Tarafımızdan hazırlanan, “Şeyh Şaban-ı Velî Türbesini Ziyaret Edenler Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma” isimli anketimiz, dokuz tanesi kişisel bilgi, on bir tanesi de ziyaretlerle ilgili, toplamda yirmi sorudan oluşmuştur. Anket, 12-13 Nisan 2014 cumartesi ve pazar günleri öğleden sonra türbeyi ziyaret edenlere uygulanmıştır. Anketimize 130 ziyaretçi katılmıştır. Araştırmamız uygulandığı zaman ve mekân ile sınırlıdır.

Ziyaret fenomeni çerçevesinde ziyaretçi olgusuna eğitim, yaş, meslek ve cinsiyet gibi birtakım faktörler açısından baktığımızda farklı durumlar karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda ziyaret yerlerine rağbet edenlerin büyük bir kısmının toplumun her tabakasına mensup, gelir düzeyi ve yaşları farklı, olan bireylerden meydana gelmiştir. Ayrıca ankete katılan ziyaretçilere, din eğitimlerini nereden aldıkları ve kendilerini dini yaşantı yönünden nasıl gördükleri sorulmuştur.

Ziyaretçi olgusu söz konusu olduğunda, şüphesiz en önemli unsurlardan birisini de cinsiyet faktörü oluşturmaktadır. Ziyaret yerlerine rağbet edenlerin çoğunluğunun kadınlardan oluşması dikkat çekicidir.

Genel anlamda ziyaret yerlerinde, çocuk sahibi olmak, çocuğunun yaşamasını isteyen ve kısmetinin açılması gibi daha çok kadınları ilgilendiren dileklerin yapıldığı, gözlemlenmiştir.⁴³⁹

Bu bölümde, ankete katılan ziyaretçiler hakkında bazı bilgi verilecektir. Bu çerçevede, ankete katılan ziyaretçilerin kişisel, sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel, ve dinî durumlarıyla ilgili özellikleri tablolar halinde verilmiştir.

1- Cinsiyet Durumları

Tablo-1

Deneklerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Sayı	%
Erkek	60	46,2
Kadın	70	53,8
Toplam	130	100,0

Tablo-1’de görüldüğü üzere araştırmaya katılan deneklerin %46,2’sini erkekler, %53,8’ini ise kadınlar oluşturmaktadır. Buna göre, kadın ziyaretçilerin oranlarının erkeklerden daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durum, bu tür yerlerini çoğunlukla kadınlar tarafından ziyaret etmesinden kaynaklanmaktadır. Yapılan benzer çalışmalarda buna yakın sonuçlar elde edilmiştir.⁴⁴⁰

⁴³⁹ Ünver Günay-v.d., a.g.e., s. 91-93; Yahya Mustafa Keskin, “Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerindeki Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları”, s. 199-200.

⁴⁴⁰ Hüseyin İ. Yeğin, Ziyaret Fenomeni Bağlamında Hayrettin Tokadı Türbesi, 2013, s.6.

2- Yaş Durumları

Tablo-2
Ziyaretçilerin Yaşlara Göre Dağılımı

Yaş	Sayı	%
15-25	32	24,6
26-40	62	47,7
41-59	28	21,5
60 ve yukarısı	8	6,2
Toplam	130	100,0

Tablo-2'ye göre deneklerin, %24,6'sını 15-25 yaş arası, %47,7'sini 26-40 yaş arası, %21,5'ünü 41-59 yaş arası, %6,2'sini ise 60 yaş ve yukarısı oluşturmaktadır. 26-40 arası ziyaretçi fazlalığı bu yaşlarda dine olan ilginin artması ile açıklanabilir. Yine bu yaş aralığında bireyin sorumluluklarının artması, hayata dair sıkıntılarının çoğalması sebebiyle bu tür mekânları huzur bulma, dilekte bulunma ve dua etme yeri olarak görebilirler.

3- Medeni Durumları

Tablo-3
Ziyaretçilerin Medeni Durumlarına Göre Dağılımı

Medeni Durum	Sayı	%
Bekâr	53	40,8
Evli	75	57,7
Boşanmış-Dul	2	1,5
Toplam	130	100,0

Tablo-3'e bakıldığında, araştırmaya katılan deneklerin %57,7'ini evliler, %40,8'ini bekârların, %1,5'ini de dul ve boşanmış olanların temsil ettiği görülmektedir.

4- Öğrenim Durumları

Tablo-4
Ziyaretçilerin Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımı

Öğrenim Durumu	Sayı	%
İlköğretim	26	20,0
Lise mezunu	53	40,8
Üniversite-Yüksekokul mezunu	51	39,2
Toplam	130	100,0

Tablo-4'te deneklerin öğrenim durumları dağılımı görülmektedir. Buna göre; %20'sini ilköğretim mezunu olanlar, %40,8'ini lise mezunu olanlar ve %39,2'sini de üniversite ve yüksekokul mezunu olanlar oluşturmaktadır. Buna göre eğitim düzeyi daha düşük olan insanların bu tür yerleri ziyaret ettiğine dair algının aksine, bu çalışmamızda eğitim düzeyindeki farklılığın türbe ziyaretlerinde etkin bir faktör olmadığını ortaya koymaktadır.

5- Sosyo-Ekonomik Durumları

Tablo-5

Ziyaretçilerin Sosyo-Ekonomik Durumlarına Göre Dağılımı

Sosyo-Ekonomik Durum	Sayı	%
Fakir	-	-
Orta- altı	13	10,0
Orta	86	66,2
Orta-üstü	31	23,8
Zengin	-	-
Toplam	130	100,0

Tablo-5’de görüleceği gibi, sosyo-ekonomik yönden deneklerin yarısından fazlasını %66,2 ile orta durumda olanlar oluşturmakta, ortanın üstünü gösterenlerin oranı %23,8 ortanın altı olanların oranı %10 dur. Kendisini fakir veya zengin olarak gören olmamıştır. Buna göre bireylerin ekonomik düzeydeki farklılıkları, türbe ziyaretleri etkileyen bir faktör olarak görülmemektedir.

6- Meslekî Durumları

Tablo-6

Ziyaretçilerin Meslekî Durumlarına Göre Dağılımı

Meslek	Sayı	%
Ev Hanımı	30	23,1
Esnaf	13	10,0
Memur	27	20,8
İşçi	17	13,1
Öğretmen	17	13,1
Öğrenci	17	13,1
Emekli	9	6,9
Toplam	130	100,0

Tablo-6’daki veriler incelendiğinde mesleki durumlara göre en yüksek oranı %23,1 ile ev hanımlarının oluşturduğu görülmektedir. Bunu, %20,8 ile memurlar, %13,1 oranlarıyla işçi, öğretmen ve öğrenciler izlemektedir. Peşinden %10 ile esnaf, %6,7’lik oranda ise emekliler gelmektedir. Buna göre, türbe ziyaretine gelenler arasında ev hanımlarının oranının daha fazla olduğunu görülmektedir. Bunun sebebi ev hanımlarının bu tür faaliyetlere ayıracak zamanlarının fazla olmasıyla açıklanabilir.

7- İkamet Ettikleri Yer

Tablo-7

Ziyaretçilerin İkamet Yerlerine Göre Dağılımı

İkamet Yeri	Sayı	%
Kastamonu-il-ilçe-köy	58	44,6
Kastamonu ili dışı	72	55,4
Toplam	130	100,0

Tablo-7’de görüldüğü gibi, ziyaretçilerin %44,6’sını Kastamonu ilinde ikamet edenler, %55,4’ünü de Kastamonu ili dışında ikamet edenler

oluşturmaktadır. Bu durum anket uygulamasını yaptığımız tarihte askerlerin yemim törenleri sebebiyle Kastamonu'ya dışarıdan gelen ziyaretçi akını sebebiyle olduğu söylenebilir.

8- Din Eğitimi Aldıkları Yerlere Göre Durumları

Tablo-8

Ziyaretçilerin Din Eğitimi Aldıkları Yerlere Göre Dağılımı

Seçenekler	Sayı	%
Ailemden	38	29,2
Cami ve Kur'an Kurslarından	36	27,7
Cemaatlerden	16	12,3
Okulda Din Kültürü derslerinden	15	11,5
İmam Hatip Lisesi mezunuyum	15	11,5
Kendi kendime öğrendim	10	7,7
Toplam	130	100,0

Tablo-8'de görüldüğü gibi, ankete katılanların %29,2'si din eğitimini aileden aldığını ifade etmiştir. Deneklerin %27,7'sini cami ve Kur'an kurslarından, %12,3'ünü cemaatlerden, %11,5'ini imam-hatip lisesinden, %11,5'ini okulda din kültürü derslerinden, %7,7'sini ise kendi kendine öğrendiğini, ifade edenlerden oluşmaktadır.

Din eğitimini daha çok ailemden aldım diyenlerin oransal fazlalığından hareketle toplumda, modern değişikliğe rağmen, geleneksel ve kültürel bir takım inançlar ve uygulamalar aile vasıtasıyla gelecek nesillere aktarılmaktadır. Bununla birlikte dini eğitimini resmi eğitim kurumlarından aldığını söyleyenlerin sayısının az olması, ülkemizde resmi kurumların istenilen düzeyde din eğitimini verememesi ile açıklanabilir.

9- Dini Yaşantı Algılama Durumları

Tablo-9

Ziyaretçilerin Dini Yaşantı Algılama Durumlarına Göre Dağılımı

Seçenekler	Sayı	%
İnanıyorum ve bütün ibadetlerimi yerine getiriyorum.	44	33,8
İnanıyorum ama ibadetlerimin bir kısmını yerine getirebiliyorum.	82	63,1
İnanıyorum ama hiçbir ibadetimi yerine getiremiyorum.	4	3,1
İnanmıyorum.	-	-
Toplam	130	100,0

Tabloda "Kendinizi dini yaşantı bakımından nasıl değerlendiriyorsunuz?" şeklindeki soruya ankete katılan deneklerin %63,1'i "İnanıldığını ama ibadetlerinin bir kısmını yerine getirebildiğini", %33,8'i de "İnanıldığını ve bütün ibadetlerini yerine getirdiğini" ifade etmişlerdir. "İnanıldığını ama hiçbir ibadetini yerine getirmedini" söyleyenlerin oranı ise, %3,1'dir.

A- TÜRBİYİ ZİYARET ÖNCESİ TUTUM VE DAVRANIŞLAR

Bu başlık altında deneklerin ziyaret ettikleri kutsal mekânlar hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları, bu bilgiyi nereden aldıkları, bu türbeyi ziyaret sıklığı, ziyaret öncesi hazırlık, ziyaret nedenleri, ziyarete iten bireysel ve çevresel etkenlerle ilgili bulgulara yer verilecektir.

1- Türbe Hakkında Bilgi Sahibi Olma İle İlgili Durumlar

Tablo-10

Ziyaretçilerin Ziyaret Ettikleri Türbede Medfun Olanın Kim Olduğu Hakkında

Bilgi Sahibi Olma Durumlarına Göre Dağılımları

Türbede Yatan kişi	Sayı	%
Peygamberdir	-	-
Sahabedir	3	2,3
Evliyadır	117	90,0
Savaş Kahramanıdır	-	-
Bilmiyorum	10	7,7
Toplam	130	100,0

“Türbede yatan kişi kimdir?” şeklindeki sorumuza ziyaretçilerin vermiş oldukları dağılım görülmektedir. Buna göre, ankete katılan ziyaretçilerin %90’nı türbede yatanın zatın evliya olduğunu ifade etmiş, %2,3’ü sahabe olduğunu, %7,7’si de kim olduğunu bilmediklerini ifade etmişlerdir.

2- Türbeden İlk Defa Haberdar Olma İle İlgili Durumları

“Bu türbeden ilk defa nasıl haberdar oldunuz?” şeklinde sorduğumuz soruya verilen cevaplar aşağıdaki şekildedir.

Tablo-11

Ziyaretçilerin Türbeden İlk Defa Nereden Haberdar Olduklarına Göre Dağılımları

Seçenekler	Sayı	%
Ailem ve çevremden	107	82,3
Din adamları ve Tarikat büyüklerinden	9	6,9
Kitap ve dergi- TV, basından	4	3,1
Diğer	10	7,7
Toplam	130	100,0

Yukarıdaki tabloda ziyaretçilerin türbeden ilk defa nereden haberdar olduklarının frekans dağılımları görülmektedir. Buna göre, ziyaretçilerin % 82,3’ü bunu aile ve çevresinden, %6,9’u din adamları ve tarikat büyüklerinden, %7,7’si de bunların dışında olarak, rastlantı sonucu Kastamonu’ya geldiklerinde haberdar olduklarını ifade etmişlerdir. Bu dağılıma göre, ziyaretçilerin kutsal mekânlar hakkındaki bilgi kaynağının daha çok **aile ve çevrenin** olduğu görülmektedir. Çünkü insan ilk bilgileri, davranışları ailesinden öğrenmeye başlar, aynı zamanda aileden aileye değişen özel tavırları ve kıymet hükümlerini de kazanır ve zamanla

toplumsal bir takım değerlerle hayatını sürdürecektir zengin bir birikime ulaşır.⁴⁴¹ Bu anlamda, ister dinî olsun ister olmasın bireyin davranış ve inançlarının gerisinde bulunan önemli etkenlerden biri, ailenin, arkadaş çevresinin sosyal etkisi⁴⁴² olduğu bilinmektedir.

Ayrıca, deneklerin kitap, dergi, televizyon ve basın gibi kitle iletişim araçlarından⁴⁴³ bu bilgiyi edinme oranlarının toplamı %3,1'dir. Bu durum kitle iletişim araçlarının dini konularda kültürel aktarımının zayıf olmasıyla açıklanabilir.

3- Türbe Ziyareti Öncesi Hazırlık Yapıp Yapmama İle İlgili Durumlar

“Bu türbeyi ziyaret öncesi herhangi bir hazırlık yaptınız mı?” şeklinde sorulara verilen cevaplar;

Tablo-12

Ziyaretçilerin Türbe Ziyareti Öncesi Hazırlık Yapıp Yapmama Durumlarına Göre Dağılımları

Ziyaret Öncesi Hazırlık	Sayı	%	
Abdest aldım	98	75,4	
Sadaka verdim	7	5,4	
Nafile namaz kılarım	4	3,1	
Hiçbir şey yapmam	21	16,2	
Toplam	130	100,0	

Tablo-12’de deneklerin, ziyaret ettikleri türbeye gelmeden önce herhangi bir hazırlık yapıp yapmadıklarına dair sormuş olduğumuz soruya karşı vermiş oldukları cevapların dağılımları görülmektedir. Ziyaretçilerin % 75,4’ü ziyaret ettikleri türbeye gelmeden önce **abdest aldıklarını**, % 16,2’si de hiçbir şey yapmadıklarını ifade etmişlerdir.

4- Türbeyi Ziyaret Sıklığı İle İlgili Durumlar

Tablo-13

Ziyaretçilerin Türbeyi Ziyaret Sıklığı İle İlgili Durumlarına Göre Dağılımları

Ziyaret Sıklığı	Sayı	%	
Çok sık gelirim	15	11,5	
Ara sıra gelirim	65	50,0	
Mübarek gün ve gecelerde gelirim	-	-	
İlk defa geliyorum	50	38,5	
Toplam	130	100,0	

⁴⁴¹ Naci Kula, “Kur’an Işığında İnsan-Çevre İlişkinin Ruh Sağlığı Açısından Önemi”, U.Ü.İ.F.D., S: 9, c. 9, Bursa, 2000, s. 361; Haluk Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992, s. 135; Ayrıca bkz. Çiğdem Kağıtçıbaşı, İnsan Aile Kültür, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991, s. 61-66.

⁴⁴² M. Argyle, “Dinin Yedi Psikolojik Temeli”, Çev: Mehmet Dağ, Eğitim Hareketleri Dergisi, S:272-273, c. 23, (Mart-Nisan, 1978), s. 7.

⁴⁴³ Meral Tekin, Yetişkin Eğitiminde Radyo ve Televizyon, Yüksel Matbaacılık, Ankara, 1996, s.50.

Yukarıdaki tabloya göre, ziyaretçilerin yarısı %50'si ara sıra geldiğini, % 38,5'i da ilk defa geldiğini, %11,5'i de çok sık geldiğini ifade etmiştir.

5- Türbeyi Ziyaret Nedenleri İle İlgili Durumlar

Bu başlık altında “*Bu türbeyi ziyaret sebebiniz nedir?*” şeklindeki sorumuza deneklerin vermiş olduğu cevapların frekans dağılımları ile ilgili bulgular verilecektir.

Tablo-14
Ziyaretçilerin Türbeyi Ziyaret Nedenleri İle İlgili Durumlarına Göre Dağılımları

Ziyaret Sebepleri	Sayı	%
Dilekte bulunmak	-	-
Dua etmek	89	68,5
Gezip görmek	17	13,1
İbret almak ve tefekkür etmek için	24	18,5
Toplam	130	100,0

Tabloya göre, ankete katılanların %68,5'i bu türbede dua etmek, %18,5'i ibret almak ve tefekkür etmek, yine %13,1'i gezip görmek için bu türbeyi ziyaret ettiklerini ifade etmişlerdir. Ziyaret sebebi olarak, dilekte bulunmayı kimse işaretlememiştir.

Tablodaki frekans dağılımına baktığımızda, genellikle ziyaretçilerin bu türbeyi ziyaret etme nedenlerinin en önemlisi burada dua etmek olduğunu görmekteyiz. Çünkü insan, her türlü arzu ve isteklerini dua vasıtasıyla Rabbinden istemektedir. Recep Yaparel'in yaptığı araştırmada insanların dua etme durumları ile psiko-sosyal uyum ve depresyon arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiş, yükselme gösteren depresyon ile birlikte dua davranışında da yükselmenin olduğu görülmüştür.⁴⁴⁴

6- Türbeyi Ziyaretin Yapılan Dileklerle İle İlgili Durumlar

Tablo-15
Ziyaretçilerin Türbe Ziyaretinde Yaptıkları Dilek ve Dualarla İlgili Durumlarına Göre Dağılımları

Türbede Yapılan Dilek ve Dualar	Sayı	%
Çocuk sahibi olabilmek	6	4,6
Evlenebilmek	18	13,8
Hastalığıma ve sıkıntılarıma çare bulmak	24	18,5
İş bulmak ve geçim sıkıntısından kurtulmak	3	2,3
Sınavlarda ve derslerde başarılı olmak	6	4,6
Aile içi geçimsizliğin düzelmesi	8	6,2
Başka dua ve istekler	26	20,0
Hiçbir dilekte bulunmadım	39	30,0

⁴⁴⁴ Recep Yaparel, Yirmi Kırk Yaşlar Arası Kişilerde Dinî Hayat İle Psiko-Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma, A.Ü.S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1987, s. 130-131.

Toplam	130	100,0
---------------	-----	-------

Yukarıdaki tabloya göre ziyaretçilerin %30'u türbede hiçbir dilekte bulunmadığını, yapılan dileklerin %18,5'i hastalıklara ve sıkıntılara çare bulma, %13,8'i evlenebilmek, %6,2'sini aile içi geçimsizlikten kurtulma, %4,6'sı çocuk sahibi olma, %2,3'ünü iş bulma ve geçim sıkıntısından kurtulma, %4,6'sını sınavlarda ve derslerde başarılı olma, %3,3'ünü de evlenebilmek oluşturmaktadır. %20'lik kısmı seçeneklerin dışında başka dua ve isteklerini belirtmişlerdir. Bunlar, bütün Müslümanların selameti için dua, iyi bir kul olmayı istemek, merhumun şefaatine nail olmayı istemek, ölmüşlerimin affı için dua etmek, iyi bir gelecek ve güzel günler istemek, vatanımız ve milletimizin selameti için dua, manevi hastalıklara şifa... vb. dua ve taleplerdir.

Bu durum, ziyaretçilerin olağan bir kabir ziyaretinden farklı olarak, bu mekânlarda yatanlara atfettikleri manevi güç dolayısıyla belli ihtiyaç, dilek ve isteklerde bulunmak maksadıyla bu tür yerleri ziyaret etmeleriyle açıklanabilir.

Bu ve benzeri türbeler, bu inançlar doğrultusunda her türlü sıkıntıda başvurulmuş yerler olmaktadır. Görüldüğü gibi bu mekânları ziyaret eden ziyaretçilerin büyük bir kısmı psiko-sosyal nedenlerden dolayı bu mekânları ziyaret ettiklerini ifade etmişlerdir. Ali Murat Yel'in Portekiz'de Hıristiyanlarca kutsal kabul edilen Fatima isimli mekânda yaptığı çalışmasında ziyaretin altında yatan motivasyonu, 1. Hastalık, bireysel ve toplumsal acıların (ekonomik ve eğitimle ilgili olumsuzluklar) Meryem'e sunularak ondan yardım dilenmesi. 2. Namusu koruma konusunda Meryem'e söz vermek. 3. Dileklerin en kısa zamanda kabul edilmesini istemek, şeklinde açıklamaktadır.⁴⁴⁵

Kısacası, türbe, adak ve ziyaret dindarlığı bağlamında, ziyaret yerlerine gidişte hastalıklardan tedavi ve şifa amacı ilk sırayı almakta, bunu öteki dilek, istek, hacet ve ihtiyaçların karşılanması izlemekte; bunun yanı sıra belli bir dilek ya da isteğe bağlı olmaksızın sadece "saygı sebebiyle" (teberrüken) gidişlerin olduğu da bilinmektedir.⁴⁴⁶

7-Türbe Ziyaretine İten Bireysel Etkenlerle İlgili Durumlar

"Daha çok hangi durumda bu türbeyi ziyaret edersiniz?" şeklindeki soruşmuş olduğumuz soruya verilen cevaplar;

Tablo-16

Ziyaretçilerin Türbeyi Ziyarete İten Bireysel Etkenlerle İlgili Durumlarına Göre Dağılımları

Bireysel Etkenler	Sayı	%	
Kendimi sıkıntılı ve stresli hissettiğim zamanlarda	31	23,8	
Mutlu ve huzurlu olduğum durumlarda	10	7,7	

⁴⁴⁵ Yel, a.g.m., s. 68.

⁴⁴⁶ Günay, E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 15 Yıl: 2003/2, s.18.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Dini yaşantımın zayıf olduğu durumlarda	5	3,8	
Dini yaşantımın kuvvetli olduğu durumlarda	-	-	
Gelecekle ilgili isteklerim olduğunda	13	10,0	
Hiçbiri	71	54,6	
Toplam	130	100,0	

Tablo-16’da ziyaretçilerin kutsal mekânları ziyarete iten bireysel etkenlerin frekans dağılımları görülmektedir. Buna göre, ziyaretçilerin %54,6’sı hiçbir bireysel etken olmadığını ifade etmiştir. %23,8’i kendilerini sıkıntılı ve stresli hissettikleri zaman, %7,7’si mutlu ve huzurlu olduğu durumlarda, %3,8’i dinî yaşantısının zayıf olduğu durumlarda, %10’u da gelecekle ilgili istekleri olduğunda bu türbeyi ziyaret ettiklerini ifade etmişlerdir. Dini yaşantısı kuvvetli olduğu durumlarda seçeneğini hiç kimse işaretlememiştir.

B- TÜRBİYİ ZİYARET SONRASI TUTUM VE DAVRANIŞLAR

1- Türbede Dua Etme İle İlgili Durumlar

Tablo-17

Ziyaretçilerin Türbede Yaptıkları Duaların ve İsteklerin Kabul Olacağına İnanıp İnanmama Durumlarına Göre Dağılımları

Seçenekler	Sayı	%	
Evet inanıyorum	80	61,5	
Kararsızım	27	20,8	
Hayır inanmıyorum	23	17,7	
Toplam	130	100,0	

Buna göre, deneklerin %61,5 ile büyük bir kısmı bu türbede yapmış oldukları duaların kabul olacağına inandığını, % 20,8’i kararsız olduğunu, %17,7’si de inanmadığını ifade etmiştir. Bu dağılıma göre, ziyaret edenlerin genellikle bu türbede yapılan duaların kabul olacağına inandıklarını söylemek mümkündür.

Ayrıca, ziyaret yerlerine gidenler, orada yatanların Allah’ın seçkin ve sevgili kulları olduklarına ve Allah’ın onlara bu ayrıcalığı verdiğine inanmaktadırlar. Dolayısıyla bu mübarek ve mümtaz şahsiyetler aracılığıyla ve onların yüzü suyu hürmetine Allah’ın kendilerinin dua ve dileklerini kabul edeceğini, hatta onların bu fonksiyonlarının öbür dünyada kurtuluşa ermede bile katkı sağlayacağını düşünmektedirler.

2- Âsâ Suyu’nun Şifalı Olduğuna İnanma İle İlgili Durumlar

Tablo-18

Ziyaretçilerin Âsâ Suyunun Şifalı olduğuna İnanıp İnanmama Durumlarına Göre Dağılımları

Seçenekler	Sayı	%	
Evet inanıyorum	79	60,8	

Kararsızım	32	24,6	
Hayır inanmıyorum	19	14,6	
Toplam	130	100,0	

Buna göre, ankete katılan ziyaretçilerin %6,8 ile büyük bir kısmı buradan çıkan âsâ suyunun şifalı olduğuna inandığını, % 24,6'sı kararsız olduğunu, %14,6'sı da inanmadığını ifade etmiştir.

3- Türbeyi Ziyaret Sonrası Duygusal Durumlarla İlgili Durumlar

Bu başlık altında, “*Bu türbeyi ziyaret ettikten sonra kendinizi nasıl hissediyorsunuz?*” şeklindeki sormuş olduğumuz soruya verilen cevaplar yer almaktadır.

Tablo-19

Ziyaretçilerin Türbeyi Ziyaret Sonrası Yaşadıkları Duygusal Durumlarına Göre Dağılımları

Duygusal Durumlar	Sayı	%	
Rahatlıyorum, stres ve sıkıntım hafifliyor	37	28,5	
İsteklerimin gerçekleşeceğine dair ümidim artıyor	28	21,5	
İçim manevi huzurla doluyor	58	44,6	
Hiçbir şey hissetmiyorum	7	5,4	
Toplam	130	100,0	

Tablo-18'e bakıldığında, ziyaretçilerin genel anlamda %94,6 oranında olumlu olarak ifade edebileceğimiz duygusal durum yaşadıkları görülmektedir. Buna göre, ziyaretçilerin %44,6'sı içlerinin manevi bir huzur ile dolduğunu, %28,5'i rahatladıklarını, stres ve sıkıntılarının hafiflediğini, %21,5'inin isteklerinin gerçekleşeceğine dair ümitli olduklarını ifade etmiştir. %5,4 lük bir kısmı da hiçbir duygusal durum yaşamadıklarını belirtmişlerdir.

Bu durumda bu tür ziyaret yerlerinin çağımız insanın maruz kaldığı stresten bir nebze olsun kurtulmasına, olumlu duygular yaşamasına vesile olan kutsal mekânlar olarak görülebilir.

4- Türbeyi Ziyaret Sonrası Dinî Yaşantı ve Davranışlarda Değişiklik Olup Olmama İle İlgili Durumlar

Bu başlık altında, “*Bu türbeyi ziyaret ettikten sonra dini yaşantınızda aşağıdaki değişikliklerden hangisi olmuştur?*” şeklindeki sormuş olduğumuz soruya verilen cevaplar;

Tablo-20

Deneklerin Türbe Ziyareti Sonrası Dinî Yaşantı ve Davranışlarında Değişiklik Olup Olmama Durumlarına Göre Dağılımları

Ziyaret Sonrası Dinî Yaşantıdaki Değişiklikler	Sayı	%	
Dine olan ilgim daha da arttı	28	21,5	
İbadetlerime daha fazla dikkat etmeye başladım	52	40,0	

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Hayır, işlerine daha fazla yöneldim	19	14,6	
Hiç bir değişiklik olmadı	31	23,8	
Toplam	130	100,0	

Buna göre ziyaretçilerin %76,2'si ziyaret sonrası dinî yaşantılarında olumlu değişikliklerin olduğunu ifade etmişlerdir. Tabloya göre, deneklerin %40'ı ibadetlerine daha fazla dikkat ettiğini, %21,5'i dine olan ilgisinin daha da arttığını, %14,6'sının hayır işlerine daha fazla yöneldiğini, %23,8'inin de ziyaret sonrası dinî yaşantı ve davranışlarında hiçbir değişikliğin olmadığını ifade etmişlerdir.

Buna duruma göre, türbe ziyaretinin bireylerin dinî yaşantı ve davranışlarına olumlu yönde etki ettiği söylenebilir.

SONUÇ

1- Ziyaretçiler, ziyaret ettikleri türbeler hakkında genel bir bilgiye sahibi olduklarını bu bilgiyi daha çok aile ve çevrelerinden aldıkları tespit edilmiştir.

2- Ziyaretçiler, ziyareti öncesi bir takım dinî hazırlıklar yapmaktadırlar.

3- "Dua etme" bu türbeyi ziyaret etme nedenlerinin en önemlisi olduğu tespit edilmiştir.

4- Ziyaretçilerin daha çok kendilerini *sıkıntılı ve stresli hissettiği zamanlarda* bu türbeyi ziyaret ettikleri anlaşılmaktadır.

5- Türbenin yanında bulunan âsâ suyunun maddi manevi hastalıklara şifa olacağına dair inancın yüksek olduğu tespit edilmiştir.

6- Bu türbeyi ziyaret edenlerin ziyaret sonrası dinî yaşantı ve davranışlarını olumlu yönde etkilediği; *dine olan ilgilerinin arttığı ve hayır işlerine yöneldikleri* tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, genel anlamda türbe ziyaretlerinin psiko-sosyal nedenleri gerçeğinden hareketle bu ve benzeri yerlerin kutsal kabul edilip, ziyaret edilmesinin, hak ve bâtil arayışlarını bir tarafa bırakıp, hayatı anlam katmaya katkı sağlayan bir sembol olarak bakılmalıdır. Çünkü bu tür mekânlar bir yandan çaresiz kalmış insanların geleceğe dair ümitle bakmasına sebep olurken ve sabrı öğretirken, diğer yandan da toplumsal olarak ortak değer ve inanın beraberinde getirdiği uygulamalar sonucunda bireylerin sosyalleşmesine de katkı sağladığını düşünmekteyiz. Bununla birlikte dini duygu ve düşüncenin yoğun bir şekilde yaşanmasına katkı sağlayan ve çağımız insanın psikolojik bir takım sıkıntılardan kurtulmasına vesile olan mekânlar olarak görmekteyiz.

Ayrıca, Kastamonu ilinde yapılan bu araştırma ile yöre halkının inanç ve değerler sistemi hakkında elde edilen veriler, yeni yapılacak araştırmalara katkı sağlayabilir. Yine bu araştırmanın verileri, genel psikoloji alanında çalışma yapan bilim adamlarına, kendi ilgileri doğrultusunda bir kanaate sahip olma imkânı da verebilir.

R E S İ M L E R

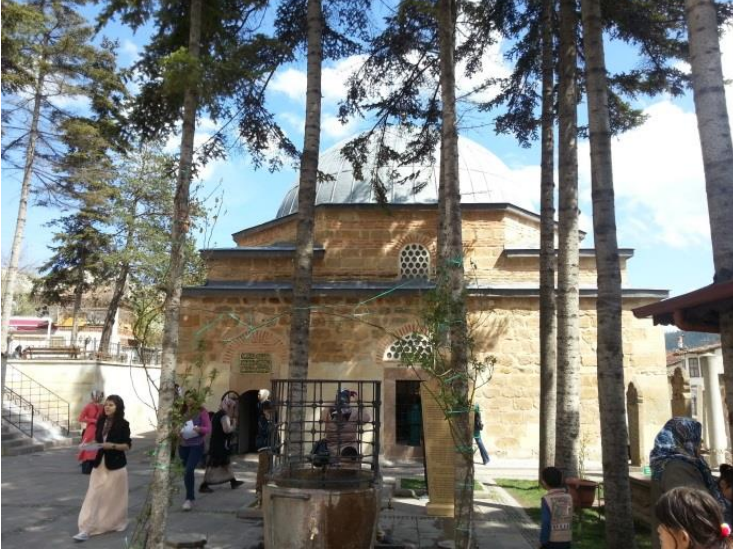
Resim-1. Türbe içi sanduka

Resim-2. Türbe önünden bir görünüm

Resim-3. Ankete katılan ziyaretçilerden görünüm

Resim-4. Âsâ suyu çeşmesi

Resim-5. Türbenin girişkapısı

Resim-6. Türbenin dıştan görünümü

Kaynakça

ARGYLE, M., “Dinin Yedi Psikolojik Temeli”, Çev: Mehmet Dağ, Eğitim Hareketleri Dergisi, S:272-273, c. 23, (Mart-Nisan, 1978).

ARSLAN Mustafa, Türk Popüler Dindarlığı, DEM Yayınları, İstanbul, 2004.

ATASAGUN, Galip, “Ziyaret Fenomeni”, SÜİFD, S.21, s.58-59.

BERKES, Mediha, “Elvan Köyünde Bir Sosyal Araştırma”, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara, 1943.

ÇİFTÇİ Fazıl, Gönüller Sultanı Hakikat İliminin Üstadı Şeyh Şaban-ı Veli, Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli Kültür Vakfı Yayınları, Kastamonu, 2011.

GÜNALTAY, M. Şemseddin, Ölülerini Kutsallaştırma: “Türbeler ve Ziyaret Yerleri”, Sadeleştiren: AhmetGökbel, C.Ü.İ.F.D. Sivas, 1996, S:1

GÜNAY Ünver, E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 15 Yıl: 2003/2 s.5-36

KAGİTÇİBAŞI, Çiğdem, İnsan Aile Kültür, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991.

KANDEMİR, M. Yaşar, “Ziyâret”, İslam Ansiklopedisi (I-XIII), MEB Yayınları, İstanbul, 1978-1986.

KESKİN, Y. Mustafa, “Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerindeki Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları”,

KİONG Tong Chee – Lily, Kong, Religion And Modernity: Ritual Transformations And The Reconstruction Of Space And Time, Social and Cultural Geography, October 1999, s. 19-22.

KÖSE, Ali, vd, Popüler Kültür, Popüler Dindarlık: Türk Toplumunda Türbe Fenomeni Üzerine Psiko-sosyolojik Bir Araştırma, 16. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongresi -Kongre Kitabı, Safranbolu, Karabük, 1-4 Temmuz, 2009.

KÖSE Ali, AYTEN Ali, Türbeler, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

KULA, Naci, “Kur'an Işığında İnsan-Çevre İlişkinin Ruh Sağlığı Açısından Önemi”, U.Ü.İ.F.D., S: 9, c. 9, Bursa, 2000.

OYMAK, İskender, “Akçadağ ve Çevresinde Kutsal Mekân Anlayışı”, s. 447.

....., “Gelibolu Yöresinde Ziyaret Fenomeni”, s. 146.

....., “Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Bir Araştırma”,

PEKER Hüseyin, “Türbe Ziyaretlerindeki Dini ve Psiko-Sosyal Nedenleri”

SARIKÇIOĞLU Ekrem, Din Fenomenolojisi, S.D.Ü Yayınları, Isparta, 2002.

SERİN, Rahmi, İslam Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler, Petek Yayınları, İstanbul, 1984.

TANYU, Hikmet, Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri, A.Ü. İlahiyat Fak. Yayınları, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1967.

TEKİN, Meral, Yetişkin Eğitiminde Radyo ve Televizyon, Yüksel Matbaacılık, Ank., 1996.

ÜNVER Günay, Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilim Araştırması-Kayseri Örneği-E.Ü. Yayınları, E.Ü. Matbaası, Kayseri, 2001.

YAPAREL, Recep, Yirmi Kırk Yaşlar Arası Kişilerde Dinî Hayat İle Psiko-Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma, A.Ü.S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1987.

YAVUZER, Haluk, Çocuk Psikolojisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992.

YEĞİN Hüseyin İbrahim, Kutsal Mekan ve İnsan İlişkisi, OMÜ SBE, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Samsun, 2003.

....., “Ziyaret Fenomeni Bağlamında Hayrettin Tokadi Türbesi”, Uluslararası Bolu Halk Kültürü ve Köroğlu Sempozyumu,26-27 Ekim 2013, Bolu.

II. OTURUM (15:00-16:00)
OTURUM BAŞKANI
DOÇ. DR. DİLAVER SELVİ
(Kastamonu Üniversitesi)

Kastamonulu A'rczâde Ahmed Efendi ve İhlâs Sûresi Tefsiri
Yrd. Doç. Dr. Şükrü MADEN
(Karabük Üniversitesi)

Kastamonulu Kıraat Âlimi Hafız Ömer AKÖZ
Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖZDEMİR
(Kastamonu Üniversitesi)
Öğrt. Mehmet UZUN
(Milli Eğitim Bakanlığı)

Bediuzzaman Metafiziğinin Kavram ve Kuramları
Yrd. Doç. Dr. Mustafa HOPAÇ
(Ordu Üniversitesi)

Bir Şâbânî Müntesibi Olarak Mehmed Zihni Efendi
Öğrt. Adem ERSOY
(Din Eğitimi Uzmanı- Milli Eğitim Bakanlığı)

KASTAMONULU A'RECZÂDE AHMED EFENDİ VE İHLÂS SÛRESİ TEFSİRİ

Yrd. Doç. Dr. Şükrü MADEN
(Karabük Üniversitesi)

Özet

Bu çalışmada A'reczâde Ahmed el-Kastamonî'nin hayatı, eserleri ve özellikle *Tefsîru Sûreti'l-İhlâs* isimli eseri ele alınmaktadır. Tebliğde öncelikle Kastamonulu bir âlim olan A'reczâde Ahmed Efendi'nin hayatı hem biyografi kaynaklarından hem de kendi eserlerinden yararlanılarak aydınlatılmaya çalışılmıştır. Daha sonra da yazarın İhlâs sûresine yazdığı tefsiri incelenerek muhteva, yöntem ve kaynakları bakımından sûrenin anlaşılması konusunda yaptığı katkılar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kastamonu, Küre, A'reczâde, Ahmed, Osmanlı, İhlâs, Sûre, Tefsir, Şerh, Fıkıh.

Arczade Ahmed al-Kastamoni and His Study Which is Called Tafsir Sura al-Ihlas

Abstract

This study includes life and pieces of A'reczâde Ahmed el-Kastamonî and particularly one piece which is named *Tefsîru Sûreti'l-İhlâs*. First of all, A'reczâde Ahmed Efendi who was a scholar from Kastamonu be introduced by means of biographical sources and his works. Afterward, tafsir on al-Ihlas Sura be examined with regard to content, method and sources and contributions of author be shared for understanding the sura.

Key Words: Kastamonu, Küre, Arczade, Ahmad, Ottoman, Ihlas, Tafsir, Sura, Şarh, Fıqh.

1. A'reczâde Ahmed Efendi'nin Hayatı ve Eserleri

1.1. Hayatı

Ahmed b. Mehmed b. İbrahim el-Kastamonî (ö. 1120/1708), Kastamonu'nun Küre (Küre-i Nühâs/Bakır Küresi) ilçesinden bir Osmanlı âlimidir. "A'reczade" ve "İbnü'ş-Şeyh" lakablarıyla bilinmektedir. Kaynaklarda Ahmed Efendi'nin ne zaman doğduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Tahsilini İstanbul'da tamamlamış, fıkıh ilminde mütehasıs bir âlim olarak meşhur olmuştur. Tabakât kitaplarında 1117/1705 tarihinden itibaren Şeyhzâde Câmii'nde müderris olarak görev yaptığı ifade

edilmektedir.⁴⁴⁷ Ayrıca Ahmed Efendi'nin *Şerhu Mülteka'l-Ebhur fi'l-Furû'* isimli eserinin kendi hattı olan nüshasında Fatih (Sultan Mehmed Han) Câmii müderrisliği yaptığına dair bir bilgi bulunmaktadır.⁴⁴⁸ Yine Ahmed Efendi *el-Mecâlisü'l-İsnâ Aşer fi'l-Mev'iza* isimli eserinin telif sürecini anlatırken de hicrî 1119 senesi boyunca Atık Mesih Paşa Câmii'nde Cuma namazlarından sonra vaazlar verdiğiinden bahsetmiştir.⁴⁴⁹

A'reczade Ahmed Efendi, 1120/1708'de vefat etmiştir.⁴⁵⁰

Babası, âlim bir zat olan Şeyh Mehmed Efendi'dir.⁴⁵¹ Mezhep olarak Hanefî,⁴⁵² tarikat olarak da hem kendisi hem babası Celvetî'dir.⁴⁵³ A'reczâde Ahmed Efendi, kendisinden ve babasından "Şeyh" diye bahsetmektedir.⁴⁵⁴

1.2. Eserleri

a. Câmî'ü's-Şürûh: Şerhu Mülteka'l-Ebhur fi'l-Furû'

Bu eser, İbrahim b. Muhammed b. İbrahim el-Halebî'nin (ö. 956/1549) Hanefî fıkına dair Osmanlı coğrafyasının en yaygın fıkıh metinlerinden biri olan *Mülteka'l-Ebhur* isimli eseri⁴⁵⁵ üzerine yazılmış bir şerhtir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla eserin bir adet yazma nüshası bulunmaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli Bölümü, 1019 numaradaki bu eser bizzat müellifin kendi hattıdır.⁴⁵⁶ Eser Bursalı'nın da dediği gibi⁴⁵⁷ gayet mufassal olup 685 varaktan oluşmaktadır.

b. el-Mevâhibü's-Şer'î alâ Sirâci'l-Musallî

A'reczade Ahmed Efendi'nin bu eseri Ebü'l-Kâsım Ali b. Muhammed es-Simmânî er-Rahbî'nin (ö. 493/1100) abdest ve namazla ilgili *Sirâcü'l-Musallî ve Bedru'l-Mübtedî ve'l-Müntehâ* adlı, fıkha dair eseri üzerine kaleme alınmış bir şerhtir. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde yazma nüshaları mevcuttur.⁴⁵⁸ Şerhin yazımı hicrî 1104 senesinde tamamlanmıştır.⁴⁵⁹

⁴⁴⁷ İsmâil Paşa el-Bağdâdî (ö. 1338/1920), *Hediyetü'l-Ârifîn: Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1951-1955, I, 168; Bursalı Mehmed Tahir (ö. 1344/1925), *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1333-1342, I, 234; Hayreddin Ziriklî (ö. 1396/1976), *el-A'lâm: Kâmûsu Terâcim*, Dâru'l-İlmi'l-Melâyin, Beyrut 2002, I, 240; Ayrıca bkz. A'reczâde Ahmed b. Mehmed b. İbrahim el-Kastamonî (ö. 1120/1708), *Şerhu Mülteka'l-Ebhur fi'l-Furû'*, Süleymaniye Ktp. Laleli, nr. 1019, vr. 1a, 685a; *el-Mecâlisü'l-İsnâ Aşer fi'l-Mev'iza*, Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 558, vr. 1a.

⁴⁴⁸ Süleymaniye Ktp. Laleli, nr. 1019, vr. 1a.

⁴⁴⁹ Hacı Selim Ağa Ktp. Hacı Selim Ağa, nr. 558, vr. 1b.

⁴⁵⁰ İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, I, 168; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 234; Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 240.

⁴⁵¹ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 234; A'reczâde, *Şerhu Mülteka'l-Ebhur fi'l-Furû'*, vr. 685a.

⁴⁵² A'reczâde, *Şerhu Mülteka'l-Ebhur fi'l-Furû'*, vr. 685a.

⁴⁵³ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 234; A'reczâde, *Şerhu Mülteka'l-Ebhur fi'l-Furû'*, vr. 685a.

⁴⁵⁴ A'reczâde, *Şerhu Mülteka'l-Ebhur fi'l-Furû'*, vr. 685a.

⁴⁵⁵ Şükrü Selim Has, "Mülteka'l-Ebhur", *DİA*, TDV, İstanbul 2006, XXXI, 549-552.

⁴⁵⁶ Bkz. A'reczâde, *Şerhu Mülteka'l-Ebhur fi'l-Furû'*, vr. 1a, 685a.

⁴⁵⁷ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 234.

⁴⁵⁸ Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 463, Reşid Efendi, nr. 205, Darulmesnevi, nr. 115.

⁴⁵⁹ A'reczâde Ahmed b. Mehmed b. İbrahim el-Kastamonî, *Mevâhibü's-Şer'î alâ Sirâci'l-Musallî*, Süleymaniye Ktp. Dârulmesnevî, nr. 115, vr 204a.

c. el-Mecâlisü'l-İsnâ Aşer fi'l-Mev'iza

Eser, *el-Mecâlisü'l-A'râciyye, el-Mecâlis mine'l-Mevâ'izi's-Şerîfe* ve *el-Mecâlis fi'l-Mevâ'iz* isimleriyle de anılmaktadır. A'reczâde Ahmed Efendi bu eserini hicrî 1119 senesinde Atık Mesih Paşa Câmii'nde Cuma namazından sonra yaptığı vaazlarda bazı dostlarının tuttuğu notların bir kısmını kısaltıp bir kısmına da eklemeler yaparak, ne uzun ne kısa, muhtasar ve müfid meclisler halinde kaleme aldığı söylemiştir. A'reczâde eserini 12 meclis olarak tertip etmiştir. Bu meclislerin her biri, bir aylık vaaza tekabül etmektedir. Her mecliste ise 5 mev'izaya yer vermiştir. Örneğin; Muharrem ayına karşılık gelen birinci meclis 5 mev'izadan oluşmaktadır. Birinci mev'iza Muharrem ayı orucunun fazileti, ikinci mev'iza Aşûre gününün ve aşûre orucunun fazileti, üçüncü mev'iza mü'minin öldükten sonra ahiretteki durumu, dördüncü mev'iza büyük ve küçük günahlardan sakınma ve beşinci mev'iza da dili korumanın fazileti hakkındadır. Müellif vaazlarında yararlandığı tefsir, hadis, fıkıh, kelam, ahlak ve tasavvufa dair birçok eserin ismini de mukaddimede zikretmiştir.⁴⁶⁰ Eserin Türkiye kütüphanelerinde 5 adet yazma nüshası bulunmaktadır.⁴⁶¹

d. Tefsîru Süreti'l-İhlâs

Ahmed Efendi'nin tefsirle ilgili bu eseri hakkında aşağıda etraflıca bilgi verilecektir.

2. A'reczâde Ahmed Efendi'nin İhlâs Sûresi Tefsiri

A'reczâde Ahmed Efendi tarafından kaleme alınan bu tefsir yazma halindedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla eserin tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa Bölümü, 633. numarada "*Tefsîru Süreti'l-İhlâs*" ismiyle kayıtlıdır. 5 adet eser ihtiva eden 74 varaklı bir mecmuânın 1-9 varakları arasında yer almaktadır. Dili Arapçadır. Yazmanın ilk varağında eserin ismi –sonradan yazıldığını düşündüğümüz- "*Risâletün fi't-Tefsîr alâ Süreti'l-İhlâs*" ifadesiyle belirtilmiştir.⁴⁶² Müellifin ismi eserin sonunda ifade edilmiştir.⁴⁶³ Yazmanın müellif hattı olup olmadığı, telif tarihi, müstensihî ve istinsah tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Okunaklı bir ta'lik hat ile yazılmıştır. Yazmanın kapağı ebruludur. Yapraklar nohûdî renklidir. Sayfalar cetveli olup 19 satırdan oluşmaktadır. Sayfa kenarlarındaki boşluklarda müellifi belli olmayan hâşiyeler yer almaktadır. Cümleler ve satırların arası yaldızlarla doldurulmuştur. Âyetlerin üzerine kırmızı mürekkeple çizgiler çekilerek âyetler ve metin birbirinden ayrılmıştır.

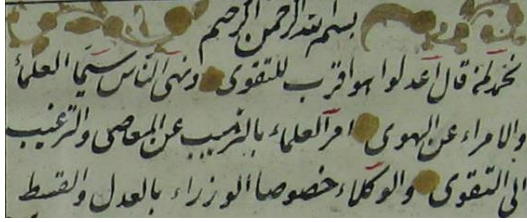
Eserin baş kısmı:

⁴⁶⁰ A'reczâde Ahmed b. Mehmed b. İbrahim el-Kastamonî, *el-Mecâlisü'l-İsnâ Aşer fi'l-Mev'iza*, Hacı Selim Ağa Ktp. Hacı Selim Ağa, nr. 558, vr. 1b.

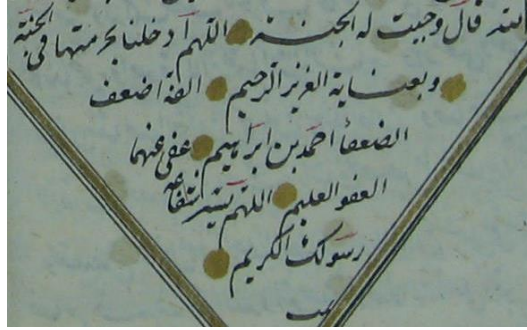
⁴⁶¹ Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 558; Beyazıt Ktp., Beyazıt, nr. 1653; Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 2825, 2856, Süleymaniye, nr. 739.

⁴⁶² A'reczâde Ahmed b. Mehmed b. İbrahim el-Kastamonî, *Tefsîru Süreti'l-İhlâs*, Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 633, vr. 1a.

⁴⁶³ A'reczâde, *Tefsîru Süreti'l-İhlâs*, vr. 9b.

Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 633, vr. 1b.
Eserin son kısmı:

Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 633, vr. 9b.

A‘reczâde Ahmed Efendi, risâlenin mukaddime kısmında âyet ve hadislerle süslediği dua cümlelerinden sonra Şeyhülislâm Efendi’ye çok yoğun övgülerde bulunur. Ancak çok hürmet gösterdiği bu Şeyhülislâm’ın ismini zikretmez. Daha sonra Allah’ın yardımı ve geçmiş âlimlerin sözlerinden istifade ile İhlâs sûresinin tefsirine dair bir şeyler yazmak istediğini söyler ve İhlâs sûresinin yüce sırlar ve anlaşılması zor, gizli işaretler ihtiva ettiğini belirtir.⁴⁶⁴

A‘reczade Ahmed Efendi İhlâs sûresinin nüzûl sebebiyle ilgili olarak 3 rivâyete yer vermektedir.⁴⁶⁵ Birincisine göre bu sûre Kureyşlilerin Hz. Peygamber’e “Ey Muhammed bizi kendisine çağırdığın Rabbini anlat bakalım. O’nun cinsi nedir? Demirden mi bakırdan mı? Gümüşten mi yoksa altından mı? Yer mi içer mi?” demeleri üzerine nazil olmuştur.⁴⁶⁶ İkinci olarak ise müşrikler Ebû Ravk’ı “Niçin atalarımızın eski dininden ayrıldın, bizim ilahlarımıza sövdün. Eğer fakir isen seni zengin yapalım, deli isen seni tedavi ettirelim, bir kadından hoşlanıyorsan seni evlendirelim” demesi için Resûlullah’a yollamışlar; o da “Ben deli değilim, bir kadına da düşkünlüğüm yok. Aksine ben Yüce Allah’ın size gönderdiği elçisiyim. Sizi putlara tapmayı bırakıp Rahmân’a çağırıyorum” diye cevap vererek onu müşriklere geri göndermiştir. Müşrikler Ebû Ravk’ı Resûlullah’a ikinci kez “Rabbini

⁴⁶⁴ A‘reczâde, *Tefsîru Sûreti'l-İhlâs*, vr. 1b-3a.

⁴⁶⁵ A‘reczâde, *Tefsîru Sûreti'l-İhlâs*, vr. 3b-4a.

⁴⁶⁶ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî (ö. 279/892), *el-Câmi'u's-Sahîh: Sünenü't-Tirmizî*, (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kâhire 1388/1968, Tefsîr, 112.

bize anlat” diye sorması için göndermişler ve bunun üzerine Allah Teâlâ bu sûreyi indirmiştir.⁴⁶⁷ Üçüncü rivâyete göre de Yahudiler, Hz. Peygamber’e “Allah Tevrat’ta sıfatını bildirdi. Sen de bize haber ver, O hangi şeydendir? Cinsi nedir?” diye sormuşlar, bunun üzerine bu sûre indirilmiştir.⁴⁶⁸

Ahmed Efendi daha sonra sûrenin tefsirine geçerek “De ki; O Allah, tektir”⁴⁶⁹ âyetini önce gramer olarak ele alır. Âyetteki هُوَ zamirinin “şe’n” için olduğunu ifade eder. Zamîrû’ş-şâ’n’ın, zihinde daha önceden belirli olan bir şeyle ilgili olarak büyük ve ehemmiyetli bir iş veya duruma işaret ettiğini belirtir. Dil âlimlerinin bu zamirin haber cümlesinden önce yer alabileceğine dair kanaatlerini aktarır. Âyette zamirin müfred-gâib olarak gelmesi ise Ahmed Efendi’ye göre delilin ne kadar büyük ve önemli olduğunu kinâye yoluyla ifade etmek içindir. Çünkü bir şeyi önce belirsiz olarak ifade edip daha sonra da açıkça söylemek daha etkilidir. İ’râb olarak da هُوَ “O” zamiri mübteda, اللهُ أَحَدٌ “Allah tektir” cümlesi de onun haberidir. Müellif هُوَ zamirinin kâfirlerin, Allah’ın hangi cinsten olduğuna dair Resûlullah’a sordukları soruya da râcî olabileceğini söyler.⁴⁷⁰

A‘reczâde’ye göre mana olarak ilk âyet, Allah’ın zâtı, fiilleri, sıfatları ve sözleri itibariyle tek olduğunu ifade eder. O, parçalanma kabul etmez. Cisim değildir; cevher veya araz değildir. O, ne mürekkebe ne de cüz ve parçalara ayrılabilen bir varlıktır. Hiçbir şey O’na benzemez. Allah, sonradan yaratılmış her şeyden müstağnîdir, her şey ona muhtaçtır.⁴⁷¹ Ahmed Efendi buradaki “Ehad” (tek) sıfatının Allah’ın celâl sıfatlarını (selbî sıfatlarını) câmî olduğuna dikkat çeker. Çünkü gerçek vâhid, tek ve eşsiz olmakla muttasıf olması açısından terki ve teaddüden zâtı münezzehe, sıfatları mukaddes olandır. Eğer Allah mürekkebe bir varlık olsaydı, parçalarının bazısı diğerine muhtaç olurdu. Başkasına muhtaç olan ise mümkün ve hâdistir.⁴⁷² Allah Teâlâ şirkten de münezzehtir. O’nun fiilinde ve yaratmasında bir ortağının bulunması ya da aynı anda iki ilâhın olması burhân-ı temânu⁴⁷³ gereği imkânsızdır.⁴⁷⁴

⁴⁶⁷Ziyâeddin Ömer Muhammed Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209), *Tefsîru’l-Kebîr: Mefâtihu’l-Gayb*, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1401/1981, XXXII, 175.

⁴⁶⁸Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes’ûd el-Begavî (ö. 516/1122), *Tefsîru’l-Begavî: Me’âlimü’l-Tenzîl*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1423/2002, s. 1447. Benzer rivâyetler için bkz. Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Süyûtî (ö. 911/1505), *Lübâbü’n-Nükûl fî Esbâbi’n-Nüzûl*, (nşr. Abdürrezzâk el-Mehdî), Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut 1425/2005, s. 268-269.

⁴⁶⁹İhlâs, 112/1.

⁴⁷⁰A‘reczâde, *Tefsîru Sûreti’l-İhlâs*, vr. 3a-3b.

⁴⁷¹A‘reczâde, *Tefsîru Sûreti’l-İhlâs*, vr. 3b.

⁴⁷²A‘reczâde, *Tefsîru Sûreti’l-İhlâs*, vr. 4b.

⁴⁷³Burhân-ı temânu; birden fazla ilah olması halinde kâinatta düzenin bozulacağı esasına dayanan delile verilen addır. Bkz. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (ö. 333/944), *Kitâbü’l-Tevhîd*, (terc. Bekir Topaloğlu), İsam Yayınları (TDV), Ankara 2003, s. 31-36.

⁴⁷⁴A‘reczâde, *Tefsîru Sûreti’l-İhlâs*, vr. 5a.

Ahmed Efendi ayrıca bu âyetin *قُلْ* ibaresi olmaksızın *هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ* diye okunduğunu belirtmiştir.⁴⁷⁵

A‘reczâde Ahmed Efendi *اللَّهُ الصَّمَدُ* “Allah Samed’dir (herşey O’na muhtaçtır; O, hiçbir şeye muhtaç değildir)”⁴⁷⁶ âyetinin tefsirine ise “samed” kavramı hakkında açıklamalar yaparak başlamaktadır. Buna göre samed; bütün önemli iş ve hallerde kendisine yönelinen, her türlü ihtiyaç için kendisinden yardım istenilen, kendisi de bizzat başka varlıklardan müstağnî bulunan, onlara ihtiyaç duymayan, bütün fiil ve sıfatları kâmil olan varlık anlamına gelmekte olup Allah’ın mutlak olarak vasedildiği sıfatlarından.⁴⁷⁷ Müellif ayrıca burada bir rivâyete yer verir.⁴⁷⁸ Buna göre bu âyet inince Resûlullah’a “samed”in ne anlama geldiğini sormuşlar. O da “İhtiyaçlar için kendisine yönelinenlerin efendisi” buyurmuştur.⁴⁷⁹

A‘reczâde âyette *الصَّمَدِ*’in marife olup *أَحَدِ*’in nekre geldiğine dikkat çeker. Bunun sebebi; Arapların Allah’ın “samed” olduğunu; yani Allah’ın hiçbir şeye muhtaç olmadığını, bütün mahlûkatın ona muhtaç olduğunu biliyor olmalarıdır. Araplar Allah’ın birliğini (ehadiyyet) ise bilmiyorlar ve anlayamıyorlardı. Bundan dolayı *أَحَدِ* kelimesi her ne kadar sıfat olarak marife olsa bile sûret ve lafız olarak nekre gelmiştir.⁴⁸⁰ Yine “lafza-i celâl” ve “es-samed”in marife olması da ulûhiyyet ile vasıflanmanın samediyete hasredilmesindedir. Zira samed ile muttasıf Allah’tan başka hiçbir ma‘bûd yoktur. Samediyet, ulûhiyyetin olmazsa olmazlarından. Her kim Allah’tan ulûhiyeti nefy ederse, aslında O’ndan samediyeti nefy etmiştir. İşte âyette Allah lafzının tekrar edilmesi Allah’tan ulûhiyeti nefy edenin, aslında O’ndan samediyeti nefy ettiğini bildirmek içindir.⁴⁸¹

Müellif, iki âyet arasında atıf harfinin yer alması hakkında da iki durum söz konusu olduğunu söyler. İlk olarak bu âyet ilk âyetin hâsılı ve sonucudur. Çünkü eğer bir varlık zât, sıfat ve fiilleriyle tek ise, bütün varlıkların ona muhtaç olması zarûridir. İkinci olarak bu âyet ilk âyetin delili gibidir. Zira her türlü işte kendisine ihtiyaç duyulan varlık kim ise, sıfatları itibarıyla onun en yüce olması; terkip, teaddüd, tertip ve ulûhiyyete eksiklik getirecek her şeyden münezze bulunması gerekir.⁴⁸²

Ahmed Efendi’nin *لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ* “Allah doğurmamış (baba olmamış) ve doğurulmamıştır (çocuk olmamıştır)”⁴⁸³ âyetiyle ilgili açıklamalarına göre ise *لَمْ يَلِدْ* ifadesi Allah’ın hiçbir şeye benzemediği, hiçbir şeyin cinsinden olmadığı manasına gelmektedir. Çünkü bir şeyle aynı cinsten olmak

⁴⁷⁵ A‘reczâde, *Tefsîru Sûreti’l-İhlâs*, vr. 5b.

⁴⁷⁶ İhlâs, 112/2.

⁴⁷⁷ A‘reczâde, *Tefsîru Sûreti’l-İhlâs*, vr. 5b.

⁴⁷⁸ A‘reczâde, *Tefsîru Sûreti’l-İhlâs*, vr. 5b.

⁴⁷⁹ Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb et-Taberânî (ö. 360/971), *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, Mektebetü İbn Teymiye, Kahire ts., X, 248; Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XXXII, 181.

⁴⁸⁰ A‘reczâde, *Tefsîru Sûreti’l-İhlâs*, vr. 6a.

⁴⁸¹ A‘reczâde, *Tefsîru Sûreti’l-İhlâs*, vr. 6a-6b.

⁴⁸² A‘reczâde, *Tefsîru Sûreti’l-İhlâs*, vr. 6b-7a.

⁴⁸³ İhlâs, 112/3.

vahdâniyeti ortadan kaldıracacağı için Allah bundan münezzehtir. Bu âyet ayrıca Allah'ın kendisine yardım edecek hiçbir varlığa da muhtaç olmadığını ifade etmektedir. Zira baba hayatını mutlu bir şekilde devam ettirebilmek için çocuğuna ihtiyaç duyabilir. Allah ise bu durumdan münezzehtir. Yine bu âyet Allah'ın yerine geçecek bir kişiye de muhtaç olmadığını anlatmaktadır. Çünkü Allah ölmez ki yerine biri geçsin; O, ölmeyen daima diri bir varlıktır. İşte bu hususlardan ötürü Allah'ın baba olması imkânsızdır. Ama tevellüd bilfiil cüz'ün külden ayrılması demektir. Bu da terkinin olduğu yerde olur. O da birliği ortadan kaldıran tertibi gerektirir ve samediyeti imkânsız kılar.⁴⁸⁴

Ahmed Efendi'ye göre *لَمْ يَلِدْ* ifadesinde mâzî sîga ile yetinilmesi geçmişte müşriklerin meleklere Allah'ın kızları olarak görmeleri ile Yahudilerin Uzeyr'in ve Hıristiyanların da Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğuna dair iddialarını reddetmek için olabilir. Ahmed Efendi, bu âyetin sebebi nüzûlünün de zikredilen bu durum olduğunu söyler. Allah onların küfür ve dalâlet içeren bu inançlarını bu âyet-i kerîme ile yalanlamış ve Kendisinin baba olmadığına şahitlik etmiştir. *لَمْ يَلِدْ* ifadesinin mâzî sîgada gelmesinin bir başka sebebi de muhtemelen *وَلَمْ يُولَدْ* sözüne mutâbık olması içindir. Ayrıca doğmuş olma; kendisinden önce bir zamanın geçmiş olmasını gerektirdiği için burada gelecek zaman sîgası mâkul ve mantıklı değildir.⁴⁸⁵

وَلَمْ يُولَدْ ifadesi ise Allah'ın doğurulmuş bir varlık olmadığını ifade eder. Çünkü doğurulan varlık, bir babaya muhtaçtır ve ondan bir parça olmayı gerektirir. Bu illiyetin ulûhiyeti ortadan kaldıracığı açıktır. O da kadîm olmaya değil; hudûsa (sonradan yaratılma) ve yokluktan sonra varlığa gelmeye götürür. Sonradan yaratılmış ve öncesinde yokluk olma durumu ise Allah için kabul edilemez.⁴⁸⁶ Ayrıca doğurulmuş olan araz ve cisimdir. Allah da cisimlikten kesinlikle münezzehtir.⁴⁸⁷

Ahmed Efendi'ye göre *وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ* "O'nun hiçbir dengi olmamıştır"⁴⁸⁸ âyeti de eş veya başka hiçbir varlığın Allah'a denk olmadığını anlatmaktadır.⁴⁸⁹ Müellif'e göre, *كُفُوًا* kelimesi buradaki denklik makamını vurgulamak ve kâfirlerin halini reddetmek için *أَحَدٌ*'den önce gelmiştir.⁴⁹⁰ *لَهُ* lafzının *كُفُوًا* kelimesinin önünü geçmesinin sebebi ise, âyette ifade edilen denkliğin reddedilmesi manasına dikkat çekmek içindir.⁴⁹¹ Ona göre *لَهُ*'nün haber olması da muhtemeldir. Bu durumda ise *كُفُوًا* kelimesi *أَحَدٌ*'den hâl olur.⁴⁹²

⁴⁸⁴ A'reczâde, *Tefsîru Süreti'l-İhlâs*, vr. 7a-7b.

⁴⁸⁵ A'reczâde, *Tefsîru Süreti'l-İhlâs*, vr. 7b.

⁴⁸⁶ A'reczâde, *Tefsîru Süreti'l-İhlâs*, vr. 7b-8a.

⁴⁸⁷ A'reczâde, *Tefsîru Süreti'l-İhlâs*, vr. 8a.

⁴⁸⁸ İhlâs, 112/4.

⁴⁸⁹ A'reczâde, *Tefsîru Süreti'l-İhlâs*, vr. 8a.

⁴⁹⁰ A'reczâde, *Tefsîru Süreti'l-İhlâs*, vr. 8a.

⁴⁹¹ A'reczâde, *Tefsîru Süreti'l-İhlâs*, vr. 8b.

⁴⁹² A'reczâde, *Tefsîru Süreti'l-İhlâs*, vr. 8b.

A‘reczâde Ahmed Efendi son olarak ise İhlâs sûresinin sağlam bir akîde ihtiva ettiğini; Allah’ın tanınması, cemâli, vahdâniyeti, kemâli, kibriyâsı, celâli, isimleri, nimetleri, fiilleri ve sözlerine dair bizzat Kur’ân’ın maksadını anlattığını söyler ve İhlâs sûresinin faziletiyle ilgili olarak aşağıdaki rivâyetlere tefsirinde yer verir:⁴⁹³

“İhlâs sûresi Kur’ân’ın üçte birine denktir.”⁴⁹⁴

“Kim قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدَ’i okursa o, Kur’ân’a denktir.”⁴⁹⁵

“Resûlullah (a.s.)’dan şöyle rivâyet edilmiştir: O, bu sûreyi okuyan bir adam işitti ve ‘Vâcib oldu’ dedi. ‘Ne vâcib oldu Yâ Resûlallah’ denildi. O da ‘Ona cennet vâcib oldu’ buyurdu.”⁴⁹⁶

A‘reczâde Ahmed Efendi’nin, bu eserinde müracaat ettiği kaynaklar ise Beyzâvî’nin (ö. 685/1286) *Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vîl*⁴⁹⁷ ve Zemahşerî’nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf an Hakaiki Gavâmidi’t-Tenzil*⁴⁹⁸ isimli tefsirleridir.

Sonuç olarak Ahmed Efendi, bu tefsirinde yöntem ve muhteva açısından âyetleri gramer ve lûgat olarak izah etmiş, sûrenin nüzûl sebeplerini zikretmiş, farklı kıraatleri belirtmiş, âyetlerdeki nükte ve hikmetlere değinmiş, sûrenin faziletiyle ilgili hadislerden bahsetmiştir. Eser, muhtasar olmakla birlikte, doyurucu izahlar ihtiva etmektedir.

Kaynakça

A‘reczâde, Ahmed b. Mehmed b. İbrahim el-Kastamonî (ö. 1120/1708), *Mevâhibü’ş-Şer’î alâ Sirâci’l-Musallî*, Süleymaniye Ktp. Dârulmesnevî, nr. 115.

_____, *Tefsîru Sûreti’l-İhlâs*, Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 633.

_____, *Şerhu Mülteka’l-Ebhur fi’l-Furû’*, Süleymaniye Ktp. Laleli, nr. 1019.

_____, *el-Mecâlisü’l-İsnâ Aşer fi’l-Mev’iza*, Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 558.

Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes’ûd (ö. 516/1122), *Tefsîru’l-Begavî: Me’âlimü’t-Tenzîl*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1423/2002.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Cu’fî, (v. 256/870), *Sahîhu’l-Buhârî*, I-IV+Fihrist, (nşr. Mustafa Dîb el-Boğa), Dâru’l-ulûmi’l-insânîyye, Dimeşk 1413/1993.

⁴⁹³ A‘reczâde, *Tefsîru Sûreti’l-İhlâs*, vr. 9b.

⁴⁹⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Cu’fî el-Buhârî, (v. 256/870), *Sahîhu’l-Buhârî*, (nşr. Mustafa Dîb el-Boğa), Dâru’l-ulûmi’l-insânîyye, Dimeşk 1413/1993, Fezâilü’l-Kur’ân, 13.

⁴⁹⁵ Ebu’l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbüri (v. 261/875), *Sahîhu Muslim*, (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), Dâru İhyâi’l-Kütübî’l-Arabî, Kâhire ts., Salâtü’l-Müsâfirîn, 45.

⁴⁹⁶ Tirmizî, Fezâilü’l-Kur’ân, 11.

⁴⁹⁷ A‘reczâde, *Tefsîru Sûreti’l-İhlâs*, vr. 4b.

⁴⁹⁸ A‘reczâde, *Tefsîru Sûreti’l-İhlâs*, vr. 4b.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Bursalı, Mehmed Tahir (ö. 1344/1925), *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1333-1342.

Has, Şükrü Selim, "Mülteka'l-Ebhur", *DİA*, TDV, İstanbul, 2006, XXXI, 549-552.

İsmâîl Paşa, el-Bağdâdî (ö. 1338/1920), *Hediyyetü'l-Ârifîn: Esmâü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1951-1955.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr (ö. 333/944), *Kitâbü't-Tevhîd*, (terc. Bekir Topaloğlu), İsam Yayınları (TDV), Ankara 2003.

Müslim, Ebu'l-Hüseyn b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî (v. 261/875), *Sahîhu Muslim*, (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, Kâhire ts.

Râzî, Ziyâeddin Ömer Muhammed Fahreddin (ö. 606/1209), *Tefsîru'l-Kebîr: Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1401/1981.

Süyûtî, Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr (ö. 911/1505), *Lübâbü'n-Nükûl fi Esbâbi'n-Nüzûl*, (nşr. Abdürrezzâk el-Mehdî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1425/2005.

Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb (ö. 360/971), *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Mektebetü İbn Teymiye, Kahire ts.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (ö. 279/892), *el-Câmi'u's-Sahîh: Sünenü't-Tirmizî*, (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kâhire 1388/1968.

Ziriklî, Hayreddin (ö. 1396/1976), *el-A'lâm: Kâmûsu Terâcim*, Dâru'l-İlmi'l-Melâyin, Beyrut 2002.

KASTAMONULU KIRAAT ÂLİMİ HAFIZ ÖMER AKÖZ

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖZDEMİR

(Kastamonu Üniversitesi)

Mehmet UZUN

(Millî Eğitim Bakanlığı)

DOĞUMU VE TAHSİL DÖNEMİ

Hafız Ömer Aköz, 27 Haziran 1889 (1305) yılında⁴⁹⁹ Kastamonu'da doğdu. Babasının adı Osman Efendi, annesinin adı Zâhîde Hanımdır.⁵⁰⁰ Dedesinin ismi İbrahim, dedesinin babasının ismi Mehmeddir.

Hıfzını ve Rüşdiye tahsilini Kastamonu'da yaptı. İstanbul'a geldiği ilk yıllarda Ramazan aylarında Tekirdağ'a gitti. Fındık Hafız lakabıyla ma'ruf bir kişinin talebesi olan Tokatlı Hoca Osman Efendi'den kıraat eğitimi aldı. Ders arkadaşları arasında Hafız Sadık, Hafız İdris, Hafız Hasan, Hafız Abdurrahman, Hafız Sami ve Hafız Hilmi Efendiler vardır.⁵⁰¹

Kastamonu'da Nûmâniye Medresesi müderrisi Ahmed b. Süleyman Efendi'den 12 Rebiülevvel 1330 tarihinde icazet belgesini aldı. Diyanet İşleri Başkanlığı müşavere heyeti 22/8/1944 tarihli kararı ile Hafız Ömer Aköz'e Kastamonu müderrislerinden Ahmed b. Süleyman tarafından 1330 hicri yılında verilen icazetname ilmi silsile ve senetleri itibariyle usulüne uygun bulunmuş, bu icazetnâme ile yüksek öğrenimini tamamlamış sayılarak tayin ve terfi de esas olarak kabul etmiştir.⁵⁰²

Hafız Ömer Aköz, İstanbul'a gittikten sonra 27 Zilhicce 1331'de (27 Kasım 1913) Debbağ Yûnus Camii imam-hatibi Hasan Sabri Efendi'den aşere takrîb ve İbnü'l-Cezerî'nin Tayyibetü'n-Neşr'ini okuduğuna dair icazetnamesini aldı. Kastamonu'ya döndüğünde müderris Kırkbeşzâde'nin derslerine devam etti.⁵⁰³

⁴⁹⁹ Abdülkadiroğlu, Abdülkerim, "Aköz, Ömer Fazıl", İsam Kütüphanesi DİA Maddeleri Dökümantasyon Belgeleri.

⁵⁰⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı Arşiv Belgeleri.

⁵⁰¹ Abdülkadiroğlu, "Aköz, Ömer Fazıl", İsam Kütüphanesi DİA Maddeleri Dökümantasyon Belgeleri; Küllüoğlu, Rafet, *Mehmet Feyzi Efendi'den Feyizli Sözler*, Cihan Yayınları, İstanbul 1996, s. 52.

⁵⁰² Diyanet İşleri Başkanlığı Arşiv Belgeleri.

⁵⁰³ Abdülkadiroğlu, Abdülkerim, "Aköz, Ömer Fazıl", *DİA*, II, 284, İstanbul 1989; Özel, Mustafa, "Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden bazı Portreler I", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: XV, İzmir 2002, s. 94.

Kıraat ilminin yanında fıkıh, ferâiz, matematik, astronomi alanında da iyi yetişmiş bir âlim olan Ömer Aköz, aynı zamanda hattat ve meşhur bir hatipti. Arapça, Fransızca ve Farsça'yı iyi biliyordu.⁵⁰⁴

Hâfız Ömer Efendi, gönül âleminde cereyan eden velâyet sırlarını ve ermişlik nurlarını, büyük âlim, mütehasıs ve mürşit Erbilli Muhammed Esad Efendi vasıtasıyla elde etmiş ve rabbanî bir lütufla altın silsilenin halkalarına eklenmiştir.⁵⁰⁵

YAPTIĞI GÖREVLER

a-İlmiye Teşkilatı

Kastamonu Dârül'l-Hilâfe Medresesi ihzârî sınıf muallimliği, İptidâ-i hâriç 3. Sınıf riyâziyyât, cebir, hendese ve Kur'an-ı Kerim muallimliği, Dârül'l-Hilâfe Medresesi tefsir, fıkıh ve Kur'an-ı Kerim muallimliği, İmam Hatip Mektebi Kur'an-ı Kerim muallimliği, İstanbul Mushaflar ve Dini Eserler Tetkik Heyeti Azalığı, İstanbul Mushaflar ve Dini Eserler Tetkik Heyeti Reisliği⁵⁰⁶

İstanbul İmam Hatip Okulunda Kur'an-ı Kerim, Arapça, Fıkıh derslerine girmiştir.⁵⁰⁷ Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 30/4/1952 tarihinde İstanbul İmam Hatip Okulunda ibadet ve akâit dersleri için görevlendirilmesi talep edilmiş, ancak İstanbul Mushaflar ve Dini Eserler Tetkik Heyeti başkanı olan Ömer Aköz'ün uhdesinde imamlık görevi de bulunduğundan İmam Hatip Okulundaki dersler asli görevini aksatacağı beyan edilerek Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından muvafakat verilmemiştir.⁵⁰⁸

b- Din Hizmetleri

Posta Telgraf Nezâreti imamlığı (1329-1332), Kastamonu Nasrullah Camii hatipliği ve Sinan Bey Camii imamlığı (1931-1936), Beylerbeyi Abdullah Ağa Camii imamlığı (1936), Büyük Selimiye Camii imamlığı(1936-1938), Fatih Camii başimam ve hatipliği (1938-1952).⁵⁰⁹

Mushaflar ve Dini Eserler Tetkik Heyeti Reisi Mustafa Asım Bilal'in 1946 yılında vefatı üzerine aynı heyette aza olarak görev yapan Ömer Aköz heyetin başkanı olarak atanmıştır. 1952 yılında vefatına kadar bu görevine devam etmiştir. 1951 yılında hac farizasını yerine getirmiştir.⁵¹⁰

KIRAAT İLMİNDEKİ KONUMU

Hafız Ömer Aköz'ün Kıraat-ı Seb'a hocası, Selimiye Camii imamı Hafız Hasan Efendidir. Ta'lim-i Kur'an hocası Tekirdağlı Hafız Hüseyin Efendidir. Hüseyin Efendi, Kasımpaşa Reisü'l-Kurrâsı idi. Altıbuçuk senede

⁵⁰⁴ Abdülkadiroğlu, "Aköz, Ömer Fazıl", *DİA*, II, 284; Küllüoğlu, *a.g.e.*, s. 220.

⁵⁰⁵ Özdağ, Musa, *Feyizler Sultanı Mehmet Feyzi Efendi*, Kutlu Bilgi Yayınları, Kastamonu 2010, s. 47.

⁵⁰⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı Arşiv Belgeleri.

⁵⁰⁷ Abdülkadiroğlu, "Aköz, Ömer Fazıl", İsam Kütüphanesi DİA Maddeleri Dökümantasyon Belgeleri; Küllüoğlu, *Mehmet Feyzi Efendi'den Feyizli Sözler*, s. 219.

⁵⁰⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı Arşiv Belgeleri.

⁵⁰⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı Arşiv Belgeleri.

⁵¹⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı Arşiv Belgeleri.

ayın secavedinden ayın secavendine Âsım Kıraatı, Hafs rivayeti ile hatmini tamamlamıştır. Mâide Suresine kadar tahkik ile, devamını hadr ile okumuştur. Hatmin sonuna doğru tekrar tahkik ile okumuştur. Raf-ı savt, hafd-ı savt (temsilî kıraat) ve dudak ta'liminde hocasının takdirini kazanmıştır.⁵¹¹

Hafız Sabri Efendi'nin hocası İstanbullu Hafız İsmail Hakkı et-Tevfik b. Mehmed, kıraat silsilesinin Mısır/Tanya'ya dayanması sebebiyle Mısır tarikini temsil ettiğinden, Hasan Sabri Efendi'den ilim alan Hafız Ömer Aköz, Mısır ile İstanbul tariklerini birleştirmiştir. Asım'ın kıraatı ve Hafs'ın rivâyeti üzerine okumuştur. Tayyibe metninin hafızasında olduğu bilinmektedir.⁵¹²

Hafız Ömer Aköz, Osmanlılar zamanında, bir Ramazan ayında Ravza-i Mutahhara'da mukabele okumak için Medine'ye gönderilenler arasında yer almış,⁵¹³ Dolmabahçe Sarayı Camiinde selamlık hatipliği yapmış ve Sultan Reşad kendisine sırmalı cübbe vermiştir.⁵¹⁴ Kur'an-ı Kerim'i kıraat-ı seb'a üzere tilâveti meşhurdur. Kendisinden ilim alan öğrencilerini maddi ve manevi himayesi, ilmi bilgi bakımından dirayeti, vakarı ile şöhret olmuştur. Diyanet İşleri Başkanı Ahmed Hamdi Aksekili'nin talebi ile hatimle teravih namazı kıldırmak ve mukabelede bulunmak için Ankara'da bulunmuştur.⁵¹⁵ Cumhuriyetin ilanından sonra Kur'an öğretme izni verilen dokuz hocadan birisi de Hafız Ömer Aköz'dür.⁵¹⁶

Hafız Ömer Aköz, İslâm Türk Ansiklopedisi'nde yedi kıraat imamlarından biri olan Âsım b. Behdele ve Kurrâ imamlar Âsım b. Damra ile Âsım b. Ebi's-Sabbah maddelerinin yazarıdır. Burada verdiği bilgiler, kendisinin kıraat ilmindeki vukufiyetini ve dirayetini açıkça göstermektedir.⁵¹⁷

ÖĞRENCİLERİ

Hafız Ömer Aköz'den Kastamonu'da ta'lim okuyanlar ve hıfzını tamamlayanlar arasında Hafız Muhammed Feyzi Şallıoğlu, Hafız Tevfik Yakameran, Hafız Muhiddin, Hafız Abdurrahman, Hafız Abdullah

⁵¹¹ Küllüoğlu, *Mehmet Feyzi Efendi'den Feyzli Sözler*, s. 52, 218-219.

⁵¹² Abdülkadiroğlu, "Aköz, Ömer Fazıl", *İsam Kütüphanesi DİA Maddeleri Dökümantasyon Belgeleri*.

⁵¹³ Abdülkadiroğlu, "Aköz, Ömer Fazıl", *DİA*, II, 284, İstanbul 1989.

⁵¹⁴ Küllüoğlu, *Mehmet Feyzi Efendi'den Feyzli Sözler*, s. 52, 218.

⁵¹⁵ Abdülkadiroğlu, "Aköz, Ömer Fazıl", *İsam Kütüphanesi DİA Maddeleri Dökümantasyon Belgeleri*.

⁵¹⁶ 1932-1939 yılları arasında Kur'an öğretimi için verilen diğer hocalar Ömer Ödem (Fatih Camii), Hasan Akkus, Necati Bilgin, İsmail Bayrı, İdris Okur, Mehmet Hilmi Bilge, Said Çayırılı, Mustafâ İlter

Bkz. Koç, Ahmet, "Eğitim Tarihimizden Hatıralar Işığında Kur'an Hocalığı", <http://www.tidef.com/files> Erişim: 24/03/2014.

⁵¹⁷ Bkz. *İslâm-Türk Ansiklopedisi*, Âsar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, s. 556-558, İstanbul 1941.

Abdülkadiroğlu (Bayram Hoca), Tosyalı Hafız Said, Şekercizâde Hafız Emin bulunmaktadır.

İstanbul’da bulunduğu sırada da birçok öğrenci yetiştirmiştir. Kendisinden Kıraat ve Arapça okuyan başlıca öğrencileri; Hasan Akkuş, Abdurrahman Gürses, Rahmi Şenses, Selimiye İmamı Mustafa, Ali Rıza Sağman, Mahmut Bayram, Salih Şeref, Fikri Aksoy, Mustafa Göl, Hasan Gökdemir, Osman Yüceokur, Dülgerzâde İmamı Tevfik, Osman Zeki, Ali Rıza Altunbay, Saim Özel, Talat Özyapan, İstanbul Hukuk Müşaviri Tevfik Bey, Cihangir imamı Mustafa Tüzün, Emin Saraç, Bahaeddin Saraç, Harun Soydaş, Fikret Karamercan, Mehmet Ali Sarı, Rıza Çöllüoğlu, Yakup İskender, Mehmet Tufan Arslan, Niyazi Tosyalıoğlu, Abdülhalim Öztürk, İhsan Özen, Osman Zeki Mollamahmutoğlu’dur.⁵¹⁸

HAFİZ ÖMER AKÖZ’ÜN ÖĞRENCİSİ MEHMET FEYZİ ŞALLIOĞLU İLE TANIŞMASI VE ARALARINDAKİ HOCA TALEBE MÜNASEBETİ

Mehmet Feyzi Efendi’den ilim ve feyiz alan öğrencisi Musa Özdağ’ın “*Feyizler Sultanı Mehmet Feyzi Efendi*” adlı eserinden bu mevzuyu özetle iktibas ediyoruz:

“Sinan Bey Camiinde öyle tatlı, öyle âhenkli ve öyle heybetli birezan okunuyordu ki hiç sormayın! Çocuk yaşta olan Mehmet pür dikkat gönlünün bütün eczası ile bu ilâhî nameyi dinledi. Bu çağrıya icabet edip namazı eda ettikten sonra İmam Efendi - “*Oğlum, senin adın ne?*” diye sordu. O, “*Mehmet. Benim adım Mehmet...*” diyebildi. Hafız Efendi “*Senin adın Muhammed demek!*” diyerek, Mehmet’in gerçek olan adını telaffuz eyledi ve iltifatlarına şöyle devam etti:

“Aferin oğlum! İşte böyle olmalı; Müslüman’a beşikten mezara kadar ilim lazım, irfan lazım. Tabii ki bunun için de evvela Kur’an’ı öğrenmeli ve O’nu güzelce anlamalı. Bak benim güzel oğlum Muhammed! Ben seni pek sevdim. Artık buraya devamlı gel. Ben seni böyle hep bekleyeceğim...”

Bundan sonra adı geçen muhterem zâtın öğretisine cân u gönülden aralıksız devam etmek gerekiyordu. O da böyle yaptı. Önceleri mümkün olduğu kadar hiçbir kimsenin dikkatini çekmeden, caminin bir köşesinde bütün dikkatiyle Hoca Efendi’nin okumasını, hal ve hareketlerini izlemeye devam etti. Fırsat bulunca ilim, feyiz ve bereket sultanı saygıdeğer efendisi Hâfiz Ömer’in yanına gidiyordu. Genç yaşında kazandığı derin bilgisi ötesinde, sahip olduğu mükemmel huyu ve ulvî şahsiyeti, İmam Efendi üzerinde apayrı bir etki bırakıyor ve O’na son derece farklı bir hayranlık duymasını sağlıyordu. Emsali arasında kendisine yakınlık açısından bir benzerinin bulunmadığını ona “*Meleğim*” diye ifade ediyordu.

İlkokulu bitirmesi neticesinde Mehmet, hocası gibi hâfiz olmaya karar verdi. Çünkü hâfizlik, ilmin yarısıydı. Hemen sevgili ve saygıdeğer hocasına

⁵¹⁸ Abdülkadiroğlu, “Aköz, Ömer Fazıl”, İsam Kütüphanesi DİA Maddeleri Dökümantasyon Belgeleri.

koştu, düşüncelerini ve hâfız olma konusundaki kararını ilettiler. Ömer Efendi de, öğrencisinin bu özentisinden ve bu yöndeki kararından gayet memnun oldu. Memnuniyetini, bu konudaki tebrik ve takdirini, sevgili talebesinin alnından öperek gösterdi.

Kur'an-ı Kerim'i açıktan okumak ve bir başkasına okutmak yasaklanmıştı. Fakat şartlar ne olursa olsun Ömer Efendi, talebesinin arzusunu geri çeviremezdi. Hâfız Ömer Efendi hem âlim, hem mütefekkir ve hem de pek zeki bir insandı. Hâfızlık konusunda Mehmet'le beraber, enteresan bir çalışma takvimi belirlediler. Bu takvime göre Mehmet, önceden hazırlayacağı ezberlerini, caminin bir köşesinde akşam vakti ile yatsı namazı arasında hocasına dinletecekti. Tabii ki durum, bir üçüncü kişinin farkına varmasını sağlamaksızın gizlice gerçekleştirilecekti. Öyle de yaptılar. Mehmet namazını kılmak için camiye geldiği zaman, namaz bitiminde cemaatin tamamen çıkıp gitmesini beklerdi. Herkesin evine köyüne çekip gittiği kesinlikle belirlendikten sonra, ışıklar söndürülür ve dış kapı, arkasından kapatılarak kilitleirdi. Daha sonra İmam Hâfız Ömer Efendi, mihrapta kibleye yönelik bir vaziyette otururdu. Bu durumda dışardan birisi onu sıkı bir denetime tabi tutarak araştırmaya kalkar da camdan izlemeye kalkışacak olursa, bu durumda onun sessizce mushaf okuduğunu veya zikir, istiğfar ve duada bulunduğunu sanacaktı. Mehmet'in yeri ise, dışardan bakanların göremeyeceği bir mevkide, müezzinlerin bulunduğu mahfildeydi. Mehmet burada kibleye doğru oturur ve hocasının işitebileceği bir ses tonuyla ezberlediği yerleri okurdu. Bazen şu veya bu nedenle okuyamayıp biriktirdiği birçok cüzü aynı anda bir gecede okumak zorunda kalırdı. Bu durumda ezberler, belirlenen vakitte tamamlanamadığı için, dinletme işi yatsıdan sonraya da sarkardı.⁵¹⁹

HAFIZ ÖMER AKÖZ'ÜN KASTAMONU'DAN AYRILMASI

Hafız Efendinin birçok hasetçisi vardı. Emsal olanlar, manevi erginliğin ve doyunluğun doruğuna erişemezlerse, birbirlerini asla çekemezler. Biri, diğerini gözünün önünde yok etmedikçe rahat edemez. Derken zamanın müftüsü de tezgâhlanan oyuna geldi. Bir defasında müftünün miras taksimi konusunda yaptığı bir hesap hatasını Hafız Ömer, doğru hesap şu şekilde olmalıdır diyerek ikaz etmişti. Ömer Efendi'ye değişik türde baskılara ve haklarını kısıtlamaya girişti. Ömer Efendi, çevresinde kimseden korkmayan yiğit bir kimseydi. Ancak İmam Ömer Efendi, durumu fazla depreştirmeden, kaderine razı oldu ve kederini içine gömdü. Hemen hazırlandı ve kendisini çoktandır bekleyen İstanbul'un yolunu tuttu. Diyânet İşleri Başkanlığı'nın il ve ilçe bazındaki müftü ve hoca dostları, onu derhal lâıyk olduğu imamlık, hatiplik ve Kur'an-ı Kerim'in okunmasıyla ilgili olan en üst hizmet makamlarına getirdiler.⁵²⁰

⁵¹⁹ Bkz. Özdağ, *Feyizler Sultanı Mehmet Feyzi Efendi*, s. 26-54.

⁵²⁰ Özdağ, *Feyizler Sultanı Mehmet Feyzi Efendi*, s. 48-49.

Araç Kazasında yörelin eşrafından Lütfi Şen isminde muhterem bir beyefendi vardı. Hâfız Ömer Efendi'yi çok sever ve sayardı. Zaman zaman ona olan hasretini gidermek için ziyarete gelirdi. İmam Hâfız Ömer Efendi'yi İstanbul'a uğurlarken, Lütfi Efendi kendisine yaklaşmış ve merak içerisinde hafif bir sesle: "Efendim! Kastamonu'yu yalnız ve yüzüstü bırakıp gidiyorsunuz; nereye böyle?" diye sormuştu. Hâfız Ömer Efendi onun bu sorusuna şu cevabı vermiş ve herkese bilmeleri gereken önemli bir sırrı duyurmuştur: "*Kastamonu'yu yalnız ve yüzüstü bırakıp gitmiyorum; yerime Mehmet Efendi'yi bırakıyorum.*"⁵²¹

KURUM ÂMİRİNİN 1/9/1951 TARİHİNDE HAFIZ ÖMER AKÖZ HAKKINDA YAZDIĞI SİCİL RAPORU

"Zekâsı ve kavrayışı iyidir. Kanunlara, nizamlara ve ta'limatlara riayeti ve bunlara vukufu vardır. Vazifesine müdavimdir. İntizamlı, gayretli ve sair halleri iyidir. İş sahiplerine ve amirlerine karşı muamelesi nezaketlidir. Mahiyeti üzerinde nüfuza ve muvaffakiyetli idareye sahiptir.

İlmiye mesleğinde ve bu hususta ödevini yapmaya kudreti vardır. Vazifesine ait hâdiseler karşısında isabetli, tereddütsüz kararlar verebilir. İnzibâti ceza görmemiş ve işten el çektirilmemiştir. Vatanını sever, teceddüde ve terakkîye taraftar, cumhuriyete sâdıkır.

Ahlakı güzel, mütevazıdır. İmtizacı ve teşrik-i mesâi kabiliyeti iyidir. Müstakimdir. Şahsî menfaatine düşkün değildir. Kinci, garazkâr, yalancı değildir. Hafif meşrep değildir. Vakarını muhafaza eder. İçki, kumardan beridir. Evlidir. Harcamalarında ölçülüdür. Kendisinin ve eşinin mahrem sicile geçecek halleri yoktur.

Muaşeret adabına riayet eder. Temiz ve muntazam giyinir. Hürmet-i celbe muvaffak olur. Korkusu, tereddüdü yoktur. Cesareti teşebbüs fikri, azimkârlığı iyidir. Resmî ve şahsî gâilelerden dolayı bir füturu yoktur. Vazifesine ehildir. Daha üst vazifeye muktedirdir. Dini ilimlerde hususiyle kıraat ilminde daha ziyade muvaffakiyet gösterebilir."⁵²²

ÖĞRENCİLERİNİN HOCALARI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Hafız Mehmet Feysi Şallıoğlu:

"Hafız Ömer Aköz, Kastamonu'da gayr-i resmi olarak Kur'an ta'lim ettirmiş, sonra bazı engeller oluşmuş, daha sonra da camide açıktan ta'lim okutmuştur. Biz ders okurken Mukaddeme-i Cezeriyye'yi ezberlememizi emretmişti. Bize kendi hattı ile birer nüsha yazıvermişlerdi. Vakarlı, izzet-i ilmîyeyi koruyan bir zat idi. Dayısı Hacı Merdân-ı Veli Efendi dergâhında müteaddit defa hatimle teravîh kıldırmıştır. Manevî yönden de mükemmel idi. İstanbul hafızları kendisine "Üstad-ı Küll" derlerdi."⁵²³

Hafız Rıza Çöllüoğlu:

⁵²¹ Özdağ, a.g.e., s. 50.

⁵²² Diyanet İşleri Başkanlığı Arşiv Belgeleri.

⁵²³ Küllüoğlu, Mehmet Feysi Efendi'den Feyizli Sözler, s. 219-220.

"Ömer Aköz'ün başıamamlığı sırasında Fatih Camiine tayin oldum. 17-18 yaşlarında olmama rağmen onun nöbetini ipe çekirdim. Çok tatlı Kur'an-ı Kerim okurdu. Devamlı hatimle namaz kıldırırdı. Onun ölümüyle Fatih Camii birçok özelliğini kaybetti. Saat gibi işlerdi. Orada vazife ihmali mümkün değildi. Ya ayrılacaksın ya da vazifeye iyi devam edeceksin. Çünkü kendisi öyleydi. Kol saati yoktu. Kışın soğuşunda yatsıdan sonra gece saat 12'ye kadar da bizi okuturdu. Çok sert bir insandı. Dersi ezberden vermezsen kıyameti koparırdı. İmam-Hatiplerin kuruluşunda çok emekleri oldu o insanların. Esâd Erbilî Hazretlerine müntesipti."

Hafız Abdurrahman Gürses:

"Âh! O bir sabâ rüzgârı idi. Öylesi bir daha esmez ve aslâ yeri doldurulmaz."⁵²⁴

Hafız Fikri Aksoy:

"Üstadım Hafız Ömer Aköz Hoca Efendidir. 1941 'den vefat tarihi olan 1952 'ye kadar bana çok himmet ve büyük teveccüh gösterdi. İlk önce imtihana hazırlayarak Hırka-i Şerif Camii imamlığına tayinimi yaptırdı. "Takrib" dersleri yanında arapça, fıkıh, ferâiz, tecvitten Cezerî'yi Kıraatten Tayyibe'yi, Ulum-u Diniyye ve Kur'anıyye'yi öğretti."⁵²⁵

MİLLÎ ŞAİR MEHMED ÂKİF'TEN HAFIZ ÖMER AKÖZ'E MEKTUP⁵²⁶

Bismillahirrahmanirrahim

Eh Fi'llâhim,

Nâm-ı pâkini anmak için hiçbir vesileyi fevt etmiyorum. Bu ezeli teârûf ebediyyen devam edecektir ve inşallah hayatımın en mes'ud günleri meclis-i irfan ve fazlınızda geçecektir. Burada Sebil'i çıkarabilmek pek büyük fedakârlıklara ihtiyaç gösteriyor. Bununla beraber inayet-i Hakla maksadımıza nail olacağız. Kastamonu'daki yârânın kâffesine, hususiyle Hacı Hafız Efendiye, Hoca Şükrü Efendiye arz-ı hürmet eder ve oradaki ailemi evvela Cenab-ı Hakk'ın siyânetine, sonra da senin dest-i emanetine tevdi ederim iki gözüm kardeşim.22 Kânûnusâni 1337 (22 Ocak 1921)Mehmed Âkif

VEFATI

İstanbul Mushafklar ve Dini Eserler Tetkik Heyeti Reisliği ile Fatih Camii Başıamamlığı görevini aynı anda yürütmüştür. Bu görevleri yürütürken 10 günlük iznini memleketi Kastamonu'da kullandığı sırada 17 Temmuz 1952 yılında bindiği otobüsün Çankırı yakınlarında kaza yapması sonucu vefat etmiştir.⁵²⁷ Vefatından bir gün önce Kastamonu'da Bayram Hoca'nın oğlu Prof. Dr. Abdülkerim Abdülkadiroğlu'nun Hâfızlık merasiminde hazır

⁵²⁴ Karadere, Turhan, <http://www.kastamonur.com/index>. Erişim: 15-03-2014.

⁵²⁵ <http://www.forumankebut.net/forum/turkiye-hafizlarinin-kayitlariqaries-from-turkey/70002-fikri-aksoy.html> Erişim: 15-03-2014

⁵²⁶ Günaydın, Yusuf Turan, "Mehmed Âkif'in Mektupları", *Hece Aylık Edebiyat Dergisi*, yıl: 2, sayı: 133, Ocak 2008, s.496.

⁵²⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı Arşiv Belgeleri.

bulunmuş, Cuma günü de Nasrullah Camii'nde hutbe okumuştur.⁵²⁸ Merhumun kabri, İstanbul Edirnekapı, Necatibey Mezarlığı 1. Ada kapı girişinin hemen sağında ve mezarlık mescidine on metre uzaklıkta yer almaktadır. Kabrin hemen yakınında Sultanüşşüerâ Fâdil Mahmut AbdülBâki'nin kabri bulunmaktadır.

Kaynakça

Abdülkadiroğlu, Abdülkerim, “Aköz, Ömer Fazıl”, *DİA*, II, 284-285, İstanbul 1989.

_____, “Aköz, Ömer Fazıl”, İsam Kütüphanesi DİA Maddeleri Dökümantasyon Belgeleri.

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşiv Belgeleri.

Günaydın, Yusuf Turan, “Mehmed Akif'in Mektupları”, Hece Aylık Edebiyat Dergisi, yıl: 2, sayı: 133, s.440-520, Ocak 2008.

Özdağ, Musa, *Feyizler Sultanı Mehmet Feyzi Efendi*, Kutlu Bilgi Yayınları, Kastamonu 2010.

Özel, Mustafa, “Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden bazı Portreler I”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: XV, s.61-96, İzmir 2002.

Karadere, Turhan, <http://www.kastamonur.com/index>. Erişim: 15-03-2014.

Küllüoğlu, Rafet, *Mehmet Feyzi Efendi'den Feyzli Sözler*, Cihan Yayınları, İstanbul 1996.

<http://www.forumankebut.net/forum> Erişim: 15-03-2014.

EK:

FOTOĞRAFLAR

⁵²⁸ Özdağ, *Feyizler Sultanı Mehmet Feyzi Efendi*, s. 91.

BEDİUZZAMAN METAFİZİĞİNİN KAVRAM VE KURAMLARI

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Hopaç
(Ordu Üniversitesi)

Özet

Aklımızın en çok zorlandığı konuların başında metafizik konular gelmektedir. Felsefe tarihinde metafiziğin imkânı problemi uzun süre filozofların ilgisini çekmiştir. Örneğin platon duyular ve idealar diye iki âlemin varlığından bahsederken (weber,1938: 48) Aristoteles'in ana yapıtının konusu metafiziktir (weber,1938: 64). Kant metafizik imkânsızdır dese de kendisi uzun süre metafizik konularla iştigal etmiştir. İnsan akılı, nesnelere dokunduğu gibi metafizik varlık sferine dokunamasa da, akıl metafizik âlemin yokluğuna hükmedemiyor. Çevremizi saran nesnel dünya kadar, metafizik dünya ile de alakamız devam ediyor. Duygularımız, inançlarımız, acılarımız, sevinçlerimiz, hep metafizik âlemlle ilintilidir. Bediuzzaman, metafizik konuların imkânı ve ispatı konusunda çok iddialıdır. Hayatını metafizik konuların izah ve ispatına adanmıştır. Ona göre Akıl doğru kullanılmaz ise insanı sıkıntıya sokar. Akıl Aletini iyi ya da kötü amaçla kullanma insanın elindedir.(Nursi, 1996: 32) Bediuzzaman Üstün varlık ve metafizik varlık alanını oluşturan bütün varlıkları, akıl, sezgi ve inançla delillendirme yolunu tercih etmiştir.

Anahtar sözcükler: Metafizik, Akıl, Ruh, Antinomi, Kuram, İspat, Aşkın

Concepts And Principles of The Metaphysic Of Bediuzzaman

Abstract

Metaphysic issues are one of the leading phenomena that push the limits of our mind. In the history of metaphysics the possibility of metaphysics has attracted attention from philosophers for a very long time. For instance, while Plato mentions the existence of two realms: the realm of the senses and the realm of the ideas as much as the object world surrounding us. Our emotions, beliefs, sorrows and joys are all related to the metaphysical world. Bediuzzaman is strongly assertive about the possibility and the justification of metaphysical issues. He (Weber, 1938: 48), the theme of Aristotle's masterpiece is metaphysics (Weber, 1938: 64). Although Kant stated that metaphysics is impossible, he also worked on metaphysical issues for a long time. While human reasoning is not able to touch the sphere of metaphysical essence as it does in the case of things, the mind is not able to

command the nonexistence of the metaphysical world. Our relation with the metaphysical world continues dedicated his life to explaining and justifying metaphysical phenomena. He puts forward that the mind causes an individual problems unless it is used properly. It is in the individual's hands to use the Instrument of Mind for good deeds or bad deeds (Nursi, 1996: 32). Bediuzzaman chose to justify all the entities that form the sphere of the Superior Being and the metaphysical existence via reason, intuition and faith.

Keywords: metaphysics, reason, spirit, antinomy, justification.

1.GİRİŞ

Metafizik âlem anlayışı kadimden beri insanın dikkatini cezp etmiş birçok bilge, eserlerini metafizik eksenli vücuda getirmiştir. Örneğin platon duyular ve idealar diye iki âlemin varlığından bahsederken (weber. A, 1938: 48) Aristoteles'in ana yapıtının konusu metafiziktir(weber,1938: 64). Kant metafizik imkânsızdır dese de kendisi uzun süre metafizik konularla iştigal etmiştir. İnsan akılı nesnelere dokunduğu gibi metafizik varlık sferine dokunamasa da akıl yokluğuna hükmedemiyor. Çevremizi saran nesnel dünya kadar metafizik dünya ile alakamız devam ediyor. Duygularımız, inançlarımız, acılarımız, sevinçlerimiz hep metafizik âlemle ilintilidir.

Bediuzzaman metafizik konuların imkânı ve ispatı konusunda çok iddialıdır. Hayatını metafizik konuların izah ve ispatına adanmıştır diyebiliriz. Ona göre Akıl doğru kullanılmaz ise insanı sıkıntıya sokar. Akıl Aletini iyi ya da kötü amaçla kullanma insanın elindedir. " *Akıl bir âlettir. Eğer Cenabı-ı Hakka satmayıp, belki nefis hesabına çalıştırsan, öyle uğursuz ve bunaltıcı ve sıkıcı bir âlet olur ki, geçmiş zamanın sıkıntılarını ve gelecek zamanın korkulu hallerini senin bu biçare başına yükletecek bereketsiz ve muzır bir âlet derekesine iner.*⁵²⁹ İnsan aklını doğru kullanıldığında, ise mutlak bir yaratıcı gücün varlığına ulaşacağını ifade ediyor. " *Eğer Malik-i Hakikisine satılsa ve Onun hesabına çalıştırsan, akıl öyle tılsımlı bir anahtar olur ki, şu kâinatta olan nihayetsiz rahmet hazinelerini ve hikmet definelerini açar.*"⁵³⁰ Akıl insana değerli bir emanet olarak tevdi edilmiş. Emanetin özelliği çok iyi korunması ve emanet sahibinin istekleri istikametinde verimli kullanılmasıdır.

İnsan ereği ile ilgili düşüncelerini" gaye-i hayal" kavramı etrafında örgüleyen Bediuzzaman, her şeyin bir gayesinin olduğunu, hiçbir varlığın gayesiz ve kaotik bir yapıya sahip olmadığını bu yüzden akıl sahibi bir varlık olarak insanın gayesiz ve başıboş hareket edemeyeceğini söyler. " *Hem kendini başıboş zannetme. Zira şu misafirhane-i dünyada, nazar-ı hikmetle baksan, hiçbir şeyi nizamsız, gayesiz göremezsin; nasıl, sen nizamsız,*

⁵²⁹ Bediuzzaman Said Nursi (1996), *Külliyat 6. Söz*, İstanbul: Yeni Asya yayınevi s.32

⁵³⁰ A.g.e 32

gayesiz kalabilirsin? Zelzele gibi vakıalar olan şu hadisat-ı kevnîye, tesadüf oyuncağı değiller. “⁵³¹

Fotoğrafa bütün olarak baktığımızda Bediuzzaman, bütün gayesi sonsuz bir ahret alemi ve bu metafizik alemin kazanılması yönünde gerektiğinde bütün insanlık için gayret sarf etmiş bir insan- ı kamildir. Kendisi bu konuda duygularını şöyle ifade ediyor.” *Ben, cemiyetin iman selâmeti yolunda ahretimi de feda ettim. Gözümde ne Cennet sevdası var, ne Cehennem korkusu. Cemiyetin, yirmi beş milyon Türk cemiyetinin imanı namına bir Said değil, bin Said feda olsun. Kuranımız yeryüzünde cemaatsiz kalırsa, Cenneti de istemem; orası da bana zindan olur. Milletimizin İmanını selâmette görürsem, Cehennemin alevleri içinde yanmaya razıyım. Çünkü vücudum yanarken, gönülüm gül gülistan olur.*”⁵³²

1.1 RUH VE RUHANİ VARLIK SFERİ

Metafizik varlık olarak Ruh, en az bilgi sahibi olduğumuz alanlardandır. Bediuzzaman, Ruh hakkında az da olsa açıklamalarda bulunuyor. Ruh hakkındaki görüşlerine daha çok sözler ve lem’alar isimli yapıtlarında rastlıyoruz. *Ruh dahi Kuran’ın nassı ile “De ki ruh Rabbinin emrindedir” ferman-ı celili ile âlem-i emirden gelmiş bir kanun-u zîşuur ve bir namus-u zihayattır ki, kudret-i ezeliye ona vücudu haricî giydirmiş.*”⁵³³ İlahi mesajdaki anlam çok açık olmasına rağmen, insandaki merak duygusu kelimelerin etrafında dolaşıp yeni bilgiler öğrenmeye sevk ediyor. Öğrenme duygusunun dayanılmaz cazibesine kapılıyoruz. Ruh ’un denetimine ve hizmetine verilmiş azalar hakkında “*Mesela, göz, bir hassedir ki, ruh bu âlemi o pencere ile seyredir*”⁵³⁴ ifadesini kullanıyor. Ruh cevherdir, özdür. Bedenin bütün azalarına ruh işlerlik kazandırıyor. Ruh cevheri olmadan göz göremiyor, kulak işitmiyor, kalp çalışmıyor. Kısacası vücut sistemi çöküyor.

Fizik âlemin varlığına gelince âlem izafi bir varlık alanına sahiptir. Şayet Bitkilerin hayatîyeti ve varlığı Güneş’in varlığına bağlıysa, güneş ısı ve ışık gönderirse bitkilerin varlığı ortadan kalkar. “Bitkilerin gerçekliği güneşe bağlıdır”. Dediğimizde göreceli bir gerçeklikle karşılaşırız. Bediuzzaman dış dünyanın varlığını, gerçek alan olarak kabul etmekle birlikte, onu bir göreceliğe isnat eder.”*Fakat eğer irtibat kesilse, bütün eşya birden yokluğa gider. Varlığın devamı için her an, her şey, Yaraticının sonsuzluğuna muhtaçtır. “hakâiku'l-eşyâi sâbitetün'dür;(eşyanın gerçekliği kesindir) fakat Onun ispat ve tespitiyle sabittir.*”⁵³⁵Müteal varlık hiçbir şarta bağlı olmadan vardır. Geriye kalan bütün varlık sferi aşkın varlığın dilemesi şartına bağlı olarak var ya da yok olurlar. Dışımızda görüp dokunduklarımız hayal dünyasına ait varlıklar değil, gerçekten vardırırlar. Yani şeylerin realitesinden

⁵³¹ A.g.e.14. Söz,157

⁵³² Bediuzzaman Said Nursi(1996),*Tarihçe i hayat.*, İstanbul: Yeni Asya yayınevi 554

⁵³³ Said Nursi(1996),29.söz., İstanbul: Yeni Asya yayınevi

⁵³⁴ A.g.e. 6.söz

⁵³⁵ Bediuzzaman SaidNursi(1996),19. Lem a., İstanbul: Yeni Asya yayınevi 86

şüphe etmemiz düşünülemez fakat bütün oluşların ve yok oluşların gerçek sebebi, Zat-ı Akdesdir. Varlık tamamen Müteal varlığın isimlerinin tecellileriyle varlıklarını devam ettiriyor. Bir an tecelli kesilse evrensel düzenin yerini kargaşa ve yok oluş alır. Yaratıcı varlığın gerçekliği kadar isim ve sıfatları gerçektir. Buna bağlı olarak isimlerin tecellileriyle varlık izhar eden bütün eşya ve hadiseler gerçekten vardırlar. Dokunduğum şu klavye gerçekliği kadar varlığını algılayamadığım ve duyu organlarımın dışında akılla temellendirdiğim varlık sferinden şüphe edemem. Dış dünyanın varlığı benden bağımsız olarak vardır. “*Esmâ-i İlâhiyeden Hallâk, Rezzak gibi isimlerin mazharları vehmi ve hayalî şeyler olamaz. Madem o esma hakikatlidirler. Elbette mazharlarının da hakikat-i hariciyeleri vardır.*”⁵³⁶özne olarak insanın varlığı çok değerlidir. Ancak bu değer izafî bir değerdir. Ben varsam eşya var, ben yoksam her şey eksik anlayışı özneyi ilahlaştırma gayretidir. Boşuna ve zorlama ile özneye “*kendinde varlık*” statüsü kazandırma beklentisidir. Evrende sürekli ve şaşırtıcı bir şekilde tekevün icra ediliyor. Ve bu insanüstü bir icradır.”*“madem hayatın süzülüş en safî hulâsası olan şuur ve akıl ve latif ve sabit cevheri olan ruh, küre-i arzda gayet kesretli bir surette halk olunuyorlar, âdeta küre-i arz, hayat ve akıl ve şuur ve ervah ile ihya olup öyle şenlendirilmiş. Elbette küre-i arzdan daha latif, daha nurani, daha büyük, daha ehemmiyetli olan ecrâm-ı semaviye, ölü, câmid, hayatsız, şuursuz kalması imkân haricindedir.”*⁵³⁷Görüldüğü gibi Bediuzzaman, ruhani varlık alanının bütün evrenle ilişkili olduğunu ve görülen ya da görülemeyen evrenlerin ruhani varlıklara mesken olduğunu anlatıyor. Bütün kutsal kitaplarda anlatılan melekût âlemleri ruhani varlık alanlarını oluştururlar.”*Evet, âlem-i gayb ‘ın bir nevi olan âlem-i ervah, ayn-ı hayat ve madde-i hayat ve hayatın cevherleri ve zatlari olan ervah ile dolu olması*”⁵³⁸Bediuzzaman’ın benzer ifadelerini, 15. Sözde de görüyoruz. Nasıl ki yeryüzü, bütün sistemleriyle bitki ve hayvanlara kucak açıp beslenmelerine aracılık ediyorsa, metafizik varlık alanını taşıyan âlemler mevcuttur. “*Hakikat ve hikmet ister ki, zemin gibi, semâvâtın da kendine münasip sekaneleri bulunsun. Lisan-ı şer’îde o ecnâs-ı muhtelifeye “melâike ve ruhâniyât” tesmiye edilir. Evet, hakikat öyle iktizâ eder. Zira zemin, küçüklüğü ve hakaretiyle beraber, zihayat ve zîşuur mahlûklardan doldurulması ve ara sıra boşaltılıp yeniden zîşuurularla şenlendirilmesi işaret eder, belki tasrih eder ki, şu muhteşem burçlar sahibi müzeyyen kasırlar hükmünde olan semâvât dahi zîşuur ve zevî’l-idrak mahlûklarla doludur. Onlar dahi, ins ve cin gibi, şu âlem sarayının seyircileri ve şu kâinat kitabının mütalaacıları ve şu saltanat-ı Rubûbiyetin dellâllarıdır. Çünkü kâinatı had ve hesaba gelmeyen tezyinat ve mehâsin ve nukuş ile süslendirip tezyin etmesi, bilbedâhe, mütefekkir istihsan edici ve*

⁵³⁶ A. g.e, 9. lema,

⁵³⁷ Said Nursi(1996),*10. Söz*, İstanbul: Yeni Asya yayınevi

⁵³⁸ A.g.e.104

*mütehayyir takdir edicilerin enzârını ister.*⁵³⁹ Bir ressam eserlerindeki güzelliği alımlayıcılara göstermek ve estetik beğenileri harekete geçirmek ister. Kâinatların ustası da çeşitli varlık boyutlarına haiz seyircilerle birlikte eserlerini sürekli yaratıp seyircilerinden takdir bekliyor.

1.2. VAROLUŞUN GAYESİ VE İNSAN

Bediuzzamana göre kişinin değerliliği, tevazu ve mahviyet terazisinde tartılmakla belli olur. İnsan kendini sürekli başkalarından üstün ve ayrıcalıklı gördüğü sürece iletişim sıkıntısı yaşar. Kişiyi yükselten tevazu ve mahviyet, alçaltan kibir ve gururdur. Hakikatte övgü, methiye himmet yaratıcıya aittir. İnsan güç itibarıyla son derece sınırlı bir varlık alanına sahiptir. İnsana ait olan cüzi hareketlilik alanı dışında bir şey yok gibidir. Bedeninde müdahale ettiği alan sınırlıdır. İradî olarak yeme içmelerimizin ardından gerçekleşen sindirim sistemi otomatik olarak görevini ifa eder. Yüksek değerlere talip olan insan ideal insandır. Bediuzzamana göre insan güneş gibi olmalıdır çünkü güneş her tarafa ısı ve ışığını cömertçe dağıtır. İnsan da sürekli verici durumunda olduğu sürece canlılığını muhafaza eder.

Gaye-i hayal insan için bir zenginlik kaynağıdır. İnsanın planlaması hayalleri idealleri olmazsa ataletin pençesinde sürekli erir. İdealler insanların varoluş enerjileridir. Belki insan idealleri uğruna mum gibi erir etrafını aydınlatır. Bediuzzaman, gayesizliği ağır bir hastalık olarak tasvir eder. Yeis her türlü olgunlaşmanın düşmanıdır. Yeis diye ifade ettiği ümitsizlik tohumu habis bir virüs gibidir, bulaşıcıdır üremeye başlayınca toplumsal anemi kapıdadır artık, toplum çürüyene kadar kimse önünü alamaz. Toplumsal hayatın sürekli dinamik tutulması gaye-i hayalin diri tutulmasına bağlıdır. Bediuzzaman düşüncesinde diğer bir toplumsal hastalık ta su-i zandır, yani başkaları hakkında kötü niyetli olma, sürekli düşünce kirliliğidir. Sosyal hayatta insanlar arasındaki pozitif ilişkilerin çoğalması sevgi ve saygıya dayalı olduğundan art niyet ve paranoyak yaklaşımlar sonucu niyet okumalar insanlar arası kin ve nefreti artırır. İnsan en şerefli varlık olarak var edilmiş. Bizim insan olarak aklımızı besleyen, doğruluklarımız, kalbimizi besleyen de arınık sezgilerimizdir. Kamil insan olmanın ve bütün yaratılmışların üstünde cami bir cevhere sahip olmanın yolu akıl ve iç duyularımızın çok iyi kontrol edilmesinde geçer.” *Cenab-ı Hak, insanı, kâinata cami bir nüsha ve on sekiz bin âlemi havi şu büyük âlemin kitabına bir fihrist olarak yaratmıştır. Ve Esmâ-i Hüsnâ'dan her birisinin tecelligahı olan her bir âlemde bir örnek, bir numune, insanın cevherinde vedia bırakmıştır. Eğer insan, maddi ve manevi her bir uzvunu Allah'ın emrettiği yere sarf etmekle hamdın şubelerinden olan şükürü örfiyi ifa ve Kuran'a imtisal ederse, insanın cevherinde vedia bırakılan o örneklerin her birisi, kendi âlemine bir pencere olur. İnsan, o pencereden, o âleme bakar ve o âleme tecelli eden sıfatla o âlemde tezahür eden isme bir*

⁵³⁹ A.g.e.164

mir' at ve bir ayna olur. O vakit insan, ruhuyla, cismiyle âlem-i şehadet ve âlem-i gayba bir hülâsa olur ve her iki âleme tecelli eden, insana da tecelli eder".⁵⁴⁰ İnsan madde itibariyle küçük olsa da özü, cevheri itibariyle bütün evrenlerle alakadar bir varlıktır. Maddi yönüyle var olan elementlerden oluşturulmuş bir sentezdir ve bu açıdan kâinattaki her maddeden süzölmüş bir hulasadır. Ancak insanı insan eden esas özellik, ruh cevherinin ilgi ve alaka alanına giren metafizik âlemlerdir ki; melekût, ceberut, lâhut, ervah âlemi gibi birçok varlık alanıyla alaka kurmasıdır. "İnsan, bütün hayvanlardan mümtaz ve müstesna olarak, acip ve latif bir mizaçla yaratılmıştır. O mizaç yüzünden, insanda çeşit çeşit meyiller, arzular meydana gelmiştir. Mesela, insan, en müntehap şeyleri ister, en güzel şeylere meyleder, ziynetli şeyleri arzu eder, insaniyete layık bir maişet ve bir şerefle yaşamak ister. İnsan, cismen küçük, zayıf ve aciz olmakla beraber, hayvanattan addedildiği halde, pek yüksek bir ruhu taşıyor. Ve pek büyük bir istidada maliktir. Ve hasredilmeyecek derecede meyilleri vardır. Ve gayr-ı mütenahi emeller sahibidir ve addedilemez fikirleri vardır. Ve gayr-ı mahdut şehveye ve gadabiye gibi kuvveleri vardır. Ve öyle acayip bir yaratılışı vardır ki, sanki bütün enva ve âlemlere fihriste olarak yaratılmıştır. İşte, böyle bir insanın o yüksek ruhunu inbisat ettiren, ibadettir. İstidatlarını inkişaf ettiren, ibadettir."⁵⁴¹ İnsan ruhunun sükûneti, müteal varlıkla olan irtibatına bağlanmıştır. Bediuzzamana göre insan, mutlak varlığa bağlandığı oranda gerçek hürriyetini elde eder, bu bağlılığın anlamı da mutlak varlık huzurundaki kulluktur. Bedeni hazlardan sıyrılıp manevi hazlara ulaşmaktadır.

Kâinatta bütün varlıklar, genetik kodlarına yazılan programlara göre hareket etmektedir. Galaksiler, Yıldızlar, Nebulalar, yeryüzü canlıları, kendilerine kodlanan gayeye doğru hareketlerini sürdürmektedir. Sürekli oluşlar ve yok oluşlar birbirini takip etmektedir. Bediuzzaman, işaret -ül icazında, veciz ifadeleriyle bunu şöyle ifade ediyor. "Evet, Cenab-ı Hak, her şey için bir nokta-i kemal tayin etmiştir ve o noktayı elde etmek için o şeye bir meyil vermiştir. Her şey, o nokta-i kemale doğru hareket etmek üzere, sanki manevi bir emir almış gibi muntazaman o noktaya müteveccihen hareket etmektedir. Esna-yı harekette onlara yardım eden ve manilerini def eden, şüphesiz, Cenab-ı Hakkın terbiyesidir."⁵⁴² Hayvanların hayat serüvenine baktığımızda bunları çok açık görebiliyoruz. Örneğin birçok canlı türü gibi, balıklar da neslinin devamı için doğdukları yere dönerek yumurtalarını bırakır ve nesilleri böylece devam eder.

1.3.AŞKIN VARLIK VE EVRENDEKİ ZITLIKLAR

Mutlak varlıkta zıtlık aranmaz. Zıtlıklar yaratılmış olanlar içindir. Yaratıcının "zatını" algılama yetisi, insan aklına verilmemiştir. Yaratıcıyı sıfatlarıyla biliyoruz. Zıtlıkları yaratan, ezeli(başlangıcı ve sonu olmayan) ve

⁵⁴⁰ Bediuzzaman Said Nursi(1996),*işaratül icaz, İstanbul: Yeni Asya yayınevi* 1161

⁵⁴¹ A.g.e. 1215

⁵⁴² A.g.e. 1162

tek olan varlıktır. Her yaratılmış olanın çiftinin olması hayatın devamı ve eşyanın farkındalığı için önemlidir. Genel olarak baktığımızda neslin devamı dişiler ve erkeklerle sağlanıyor ve bunların hepsi birer sebeptir. Ancak bunun mutlaklığından söz edemeyiz. Yaratıcı isterse nesilleri eşsüz de yaratabilir. Bitkilerde bunun örneklerini görebiliyoruz. Diğer taraftan, doğadaki iyi-kötü, güzel-çirkin, soğuk- sıcak, gece-gün düz, gibi zıtlıklar olmadan da insan akli kıyas yapamaz. İnsan, eşyanın hakikatini karşıtlarıyla algılayabiliyor. Sıcaklığın derecesi soğukla, iyinin derecesi kötüyle kıyaslanarak algılanır.”*Evet, Nesnelere ancak zıtlarıyla bilinirler. Meşhur kaziyeden maksat, bir şeyin zıddı, o şeyin hakaik-i nisbiyesinin vücut veya zuhuruna sebeptir. Mesela kötülük olmasaydı ve hüsünlerin arasına girmeseydi, güzelliğin gayr-ı mütenahi olan mertebeleri tezahür etmezdi.*”⁵⁴³Çevremize baktığımızda bir düzenliliği, her yaratılanın takdir ve ölçüye göre var edildiğini algılayabiliyoruz. Güzellik ve düzeni algılamamız ve kıyas yapabilmemiz için az da olsa çirkinlikler ve kötülükler de yeryüzüne serpilmiştir. Bir nesneye çok çirkin dediğimizde, biz daha önce zihnimizde deney ve gözlemlerimizle oluşturduğumuz güzellik formuyla yargıda bulunmuş oluyoruz. Estetik beğenilerdeki farklılık bize bunu gösteriyor. Bir kıyas yaparak bu güzeldir diyoruz. “*Kâinata maksud-u bizzat ve külli ve şümullü olarak yaratılan, ancak kemaller, hayırlar, hüsünlerdir. Şerler, kubuhlar, noksanlar ise hüsünlerin, hayırların, kemallerin arasında görülmeyecek kadar dağınık ve cüz'iyet kabilinden tebei olarak yaratılmışlardır ki, hayırların, hüsünlerin, kemallerin mertebelerini, nevilerini, kısımlarını göstermeye vesile olsunlar ve hakaik-i nisbiyenin vücuduna veya zuhuruna bir mukaddeme ve bir vahid-i kıyasi olsunlar.*”⁵⁴⁴Yaratıcı, insanlara yaratmış olduğu güzellikleri göstermek için güzellikleri ortaya çıkaran ayrıca niteliğindeki çirkinlikleri de yaratmıştır.

1.4.GAYBE İMAN

Aklımızın ve duyularımızın en çok kabulde zorlandığı konu, çıplak gözle göremediği varlık alanlarını kabul etmek durumunda kalmasıdır. Göz görmeyince, kulak işitmeyince, itminana eremiyor. Akıl antinomiler yaşıyor. Göz, yüzde yüz doğrudan aracısız görmek istiyor. Neden gaybi olanlara, metafizik alana inanma durumunda kalıyoruz? Neden metafiziği yadsıyamıyoruz? İşte aklımızın yaşadığı antinomi burada belirginleşiyor. Akıl inkâra kalkıştığında vicdan devreye girip soruyor. Ey akıl sen neredesin? Neden gözlerim seni göremiyor? Ve devam ediyor sorular. Ey acılarım, sevgilerim, nefretlerim, kısacası bütün duygularım, sizi hissediyorum ama niçin göremiyorum? Şu halde ben Metafizik olanları görmediğimde inkâr mı etmeliyim? Eğer inkâr edersem varlığımla çelişki yaşamış olmaz mıyım? ”*Evet, delillerin zuhuru nispetinde İman ziyadeleşir, teceddüt eder. “gaybe”yani, nifaksız, ihlas-ı kalple man ediyorlar. Veya*

⁵⁴³ Bediuzzaman Said Nursi(1996),*işaratül icaz, İstanbul: Yeni Asya yayınevi* 1165

⁵⁴⁴ A.g.e. 1167

*İman edilen şeyler gayb olmakla beraber İmân ediyorlar. Veyahut gaibe veya alem-i gabya İmân ediyorlar. İman, Resul-i Ekrem Aleyhissalatü Vesselamın tebliğ ettiği zaruriyat-ı diniyeyi tafsilen ve zaruriyatın gayrısını icmalen tasdik etmekten hasıl olan bir nurdur. Öyleyse, iman, Şems-i Ezeliden vicdan-ı beşere ihsan edilen bir nur ve bir şuadır ki, vicdanın içyüzünü tamamıyla ışıktandırır. Ve bu sayede, bütün kâinatla bir ünsiyet, bir emniyet peyda olur ve her şeyle kesb-i muarefe eder. Ve insanın kalbinde öyle bir kuvve-i maneviye husule gelir ki, insan, o kuvvetle her musibete, her hadiseye karşı mukavemet edebilir. Ve öyle bir vüs'at ve genişlik verir ki, insan o vüs'atle geçmiş ve gelecek zamanları yutabilir. Ve keza, iman, Şems-i Ezeliden ihsan edilmiş bir nur olduğu gibi, saadet-i ebediyeden de bir parıttır. Ve o parıttıyla, vicdanında bulunan bütün emel ve istidatlarının tohumları bir şecere-i tuba gibi neşvünemaya başlar, ebed memleketine doğru hareket eder, gider.*⁵⁴⁵

1.5. ÂLEM ANLAYIŞI

Bediuzzaman anlayışında temel olarak iki tür âlem vardır. Ahret âlemi ve duyularımızla algıladığımız kâinat âlemi. Dünyanın da içinde yer alan kâinat, binlerce âlemi mündemiçtir. İnsanlar, hayvanlar, bitkiler, yıldızlar, canlılar, cansızlar hepsi kâinat içinde kendi başına âlemleri oluştururlar. Öncelikle ahret âlemine ait görüşlerine değinelim.

Ahret yurdu, insanların dünya hayatından sonra sonsuza kadar yaşamlarını devam ettirecekleri mekândır. Dünya hayatında canlılara sunulan nimetler, rızıklar, ruh ve beden hepsi gaybi bir rahmet ve merhamet elini akabinde de sorgulamanın gerçekleşeceği ahret âlemini gösteriyor. Bediuzzaman ahretin varlığına akıl ve duyular âleminin delilleriyle ulaşıyor. "Kur'ân'ın ayetleri birbirini tefsir ettiği gibi, bu kitab-ı âlemin de bir kısmı, diğer bir kısmını izah ediyor. Meselâ, maddiyat âlemi Cenab-ı Hakkın envar-ı nimetini cezb etmek için hakikî bir ihtiyaçla şemse muhtaç olduğu gibi, âlem-i mânevîyat dahi rahmet-i İlâhiyenin ziyalarını almak için şems-i nübüvveti muhtaçtır. Binaenaleyh, Resul-i Ekrem (a.s.m.) nübüvveti, şemsin katîyet ve vuzuhu derecesinde katî ve vazıhtır."⁵⁴⁶ Maddî âlem olarak bildiğimiz kâinat, Allah'ın (cc) isim ve sıfatlarına yansıtma görevi yapacak aynalara muhtaçtır ki bu aynalar güneş dâhil bütün varlıklardır. Aynı şekilde metafizik âlem dediğimiz manevî âlem de yaratıcının isim ve sıfatlarını yansıtacak peygamberlere muhtaçtır. Yaratıcı, ahret âlemine ait nimetlerini kullarına haber vermek için peygamberlerini göndermiştir. Peygamberler kendilerine vahy edilen gerçeklikleri, metafizik âleme ait haberleri insanlara aktarırlar. "Bir cemal sahibi, daima hüsiin ve cemalini görmek ve göstermek ister. Bu ise ahretin vücudunu ister. Çünkü daimî bir cemal, zail ve muvakkat bir müştaka razı olmaz, onun da devamını ister. Bu da ahreti ister. Ve keza, yardım isteyenlere yardım ve dua edenlere cevap vermek

⁵⁴⁵ A.g.e. 1173

⁵⁴⁶ Bediuzzaman Said Nursi (1996), *Mesnevi i Nuriye*, İstanbul: Yeni Asya yayınevi 1335

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

hususunda, pek rahîmâne bir şefkat sahibi olan bir sultan-ki edna bir mahlûkun edna bir isteğini derhal yapar. Elbette bütün mahlûkatın en büyük bir ihtiyacını kemal-i suhuletle yapar. Böyle umumî ve en mühim bir ihtiyaç ancak ahrettir.⁵⁴⁷

Sınırsız güzellik ve rahmet sahibi güzelliğini ve rahmetini dünyada örnek olarak isimlerinin tecellileriyle gösteriyor. Doğada bizi cezbeden güzellikler mutlak varlığın güzelliklerinin kısa ve çok az yansımalarıdır. Demek ki geriye kalan sonsuz ve sınırsız rahmet ve güzellikler sonsuz bir ahret âlemini gerektiriyor. “*Ve keza, dikkat sahibi bir sultan ki, milletinin bütün a'mallerini, ef'allerini, hizmetlerini, hacetlerini tamamıyla yazar ve yazdırır ve mülkünde cereyan eden her bir hadise ve her bir vakianın suretlerini, fotoğraflarını alıp tespit ve hıfz ederse, elbette bu vaziyet, bir muhasebenin, bir muhakemenin, bir mükâfat ve mücazatın vukua geleceğine katî bir surette delâlet eder. Ve keza, mükâfat ve mücazat hakkında tekrarlar pek çok vaatleri ve tehditleri olursa ve o vaat ve edilen şeyler kudretine ağır gelmezse ve o şeyler raiyeti için pek ehemmiyetli olursa, elbette söz verdiği şeylerde hilâf olmayacaktır. Çünkü hulful-vaad, kudretin izzetine zıttır.*”⁵⁴⁸

Dünya hayatı, sonsuz ahret hayatı için hazırlanmış bir tarla mesabesinde olduğundan dünya tarlasına ekilen tohumlar ahrette meyveler verecektir. Örneğin dünya hayatında aç ve susuz olan canlılara yiyecek ve içecek veren birisi sonsuz hayatta belki ırmak olarak karşılık elde edecek. Dünyadaki güzellikler ve nimetler Bediuzzamana göre birer küçük örneklerdir. Nimetlerin asılları sonsuz hayat için insan neslini bekliyor.” *Bu küçük menziller, meydanlar o azamete daimî bir mekân olamaz. Çünkü bu gibi zâil, mütebeddil şeyler, o müstakar saltanata makar olamaz. Evet, o Sultan şu küçük menzilde ve meydanda çok şeyleri, içtimaları, iftirakları gösteriyor. Fakat bizzat maksat o şeyler değildir. Ancak ahretin meydan-ı ekberinde vukua gelecek hallerin, emirlerin numunelerini göstermektedir. Çünkü o mahşer-i azimde yapılacak muameleler, bu küçücük numunelere göre cereyan edecektir. Demek bu menzilde gösterilen fâni, zail haller, o âlemde baki ve daimî semereler verecektir.*”⁵⁴⁹

Mutlak varlığın gücünü algılama ve izah etme, insan olarak bizim sınırlarımızı aşmaktadır zira sınırlı varlıklar, sınırsız olanı idrak edemediğinden sadece isim ve sıfatların tecellileriyle sınırsız hakkında yargıda bulunabilir. Nitekim ziya paşanın,

“idraki mealı bu küçük akla gerekmez
Zira bu akıl bu kadar sıkleti çekemez”

İfadeleri aklın sonsuz güç sahibini anlamadaki zorluğun ifade ediyor. Sonsuz güç ve kuvvet sahibi olan aşkın varlığın sonsuz ve sınırsız ikramları ve sanat eserleri olması gerekir. Oysa şu yaşadığımız dünyada her şeyin

⁵⁴⁷ A.g.e.1291

⁵⁴⁸ A.g.e.1291

⁵⁴⁹ A.g.e.1291

sınırlı olduğu ve bir gün zail olacağı biliniyor. O halde sonsuz ikram ve nimetlerin sergileneceği başka bir alemin olması gerekiyor ki bu alem kutsal kitapları haber verdiği sonsuz ahiret alemidir.”*Maahaza, bu âlemi icad edip öteki âlemi icad etmemek ve bu kâinatı vücuda getirip öteki kâinatı getirmemek, bu dünyayı yaratıp öteki dünyayı yaratmamak imkânı yoktur. Çünkü rububiyetin saltanatı mükâfat ve mücâzâtı ister. Ve keza, Sâni-i Âlemin her şeyi içine almış ve her şeyi istilâ ve istiap etmiş bir rahmet-i vâsiası vardır.* Dünyada gerçekleştirilen her türlü fiilin bizzat zerresi zerresine karşılık göreceği ahiret âleminde, ödüllerin ve cezaların adil olan üstün varlık tarafından çok seri olarak ifa edileceği yine kutsal kitaplarda anlatılıyor. (Kuran’ı kerim. Ali İmran. 199)

2. SONUÇ YERİNE

Bediuzzamanın teliflerinde ve düşünce yapısındaki kavram ve kuramlar, öngörüler, zamanını aşkın bir yapıya haizdir. Bu bilge kişinin eserleri, zamanımızın bilgiyi seven gençlerine, kılavuzluk ediyor. Ölüm ötesi bir hayatın varlığı ve sorgulanması konusunda, inancı tam olan bir toplumun kendi ayakları üzerinde hareket etmesi için gerekli şartların yerine getirilme zorunluluğu vardır. Bediuzzaman insanları, mezhepsel, ırksal ve dil ayrımı gözetmeksizin kabullenmeye, sevgi ve saygının çoğalmasına yardımcı olmaya, çağırarak, halkların tefrikadan elde edecekleri bir kazançlarının olmayacağını ifade etti.

İnsanın yaratılmış varlık evreninde biricik ve çok derli bir akıl emanetinin sahibi bir varlık olduğu vahiyle bildirilmiş. (Ahzap suresi -72) En azından içinde yaşadığımız dünyada yaratılmış olan canlı ve cansız varlıkların nebatatın, insanın faydası, yaşayabilmesi için var edildiğini görüyoruz. Durum böyle olunca insanın akli ister istemez şu soru tarafından rahatsız ediliyor. Her şey insan için yaratıldıysa insan niçin yaratıldı, gayesi nedir? Yaşadığımız dünyanın gereklilik sebebi nedir.? Varlığı yaratan aşkın varlık, yaratılış gayesi olarak insanın emanete (akıl ve din) sahip çıkmasını bildiriyor. Bunun anlamını açacak olursak, yaratıcıya ait olan isim ve sıfatlarının tecellilerine mazhar olan insan, eşyanın hakikatine ulaşabilmesi için kıyaslama yapmalı., örneğin, yaratan her şeyi görür ben de sınırlı olanı, yaratan bilir, ben de sınırlı bilirim ve kendime göre insanlık medeniyetleri kurarım der.

Tek ve hiçbir varlığa ihtiyacı olmayan Müteal varlık, insanları şekilleri, renkleri, nesepleri ile değil, insanların takva derecesiyle anlam kazandığını bildirmiş. Yaratılış yönüyle toprak gibi bir eşitleyiciden neşetini anlatıyor. Tabiatımızda var olan elementler birliği bizim toprakla bağlantı farikalarımız. İnsan, insan olması yönüyle toplumsal yapıya faydalı olmakla mükellef bir varlıktır. Dünyadaki varlıkların yapı taşlarının toprak kaynaklı olduğu düşünülürse, tabiat birliğimiz ortaya çıkar.

Bediuzzaman insanı ele alırken, iman insanı insan eder, inançsızlık ise insanı canavarlaştırır diyor. İnsanın en güzel surette yaratıldığını ancak iman değerini koruyamaz ise insanın değerlilik adına her şeyini kaybedeceğini

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

vurguluyor. Bediuzzamanda insan yapısal olarak, ebedi format kazanmış olan ruh ile kısa bir zamana sıkıştırılmış bedenden yaratılmış müstesna bir varlıktır. Bu müstesna varlık için en değerli hazine hayatın anlamlandırılıp muhafazasıdır. İnsanların ortak özellikleri olan, düşünme yetisi, varoluş serüveni, duyum ve algılama yetileri, sevgisi –nefreti, insanları diğer varlıklardan tefrik eder. İnsanın diğer insanlarla olan, mantıksal nüansları, siyasi ve politik fikirleri hayatın anlam ve içeriğini kirletmemeli. Bu yüzden Bediuzzaman hayatı boyunca siyasetten uzak kalmayı yeğlemiştir.

Kaynakça

- Akarsu, Bedia.(1987) .*Çağdaş Felsefe*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Amanjol. K, Rahmetov,K,(1996).*Türk Halklarının Tarihi*, Alma ata: Bilim
- Amanjol, Kasabekov.(1996). *Kazak felsefesi*, Almaata: Er-Devlet Yayınları.
- Kunanbayev, Abay.(1993).Kara sözler,Alma ata: El Yayınları
- Maşanov, A.(1994). El Farabi ve Abay, Alma ata: Akademi Yayınları
- Nursi Bediuzzaman Said (1996). *Sözler*, İstanbul: Yeni Asya yayınevi
- Nursi Bediuzzaman Said (1996). *mektubat*, İstanbul: Yeni Asya Yayınevi
- Nursi Bediuzzaman Said (1996). *Lem'alar*, İstanbul: Yeni Asya Yayınevi
- Nursi Bediuzzaman Said (1996). *Şualar*, İstanbul: Yeni Asya Yayınevi
- Nursi Bediuzzaman Said (1996).*İşaratü'l-İ'caz*, İstanbul: Yeni Asya Yayınevi
- Nursi Bediuzzaman Said (1996).*Asa-yı Musa*, İstanbul: Yeni Asya Yayınevi
- Nursi Bediuzzaman Said (1996). *Tarihçe-i Hayat*, İstanbul: Yeni Asya Yayınevi
- Nursi Bediuzzaman Said (1996). *Muhakemat* İstanbul: Yeni Asya Yayınevi
- Berkes, Niyazi. (1998). *Sokrates'in Müdafaası*, İstanbul: M.E. B Yayınları.
- Weber Alfred (1938). *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Devlet Basımevi
- Yesim, Garifulla.(2000). *Felsefe tarihi*, , Almaata: Akademi Yayınları
- Yenişehirli oğlu, Şahin.(1985). *Felsefe ve Diyalektik*, Ankara: Maya Yayınları

BİR ŞA'BÂNÎ-İ HALVETÎ MÜNTEŞİBİ OLARAK MEHMED ZİHNİ EFENDİ

Adem ERSOY
(Millî Eğitim Bakanlığı)

Özet

Osmanlı'nın son dönem önemli alimlerinden Mehmed Zihni Efendi (v.1332/1913), ilmî yönü ile birlikte irfanî yönüyle de tanınmış; Halvetî-Şa'bânî meşâyihinden Şeyh Muhammed Necib Efendi'nin (v. 1307/1890) "ehass-ı mürîdân"ından olmuştur. Bu tebliğimizde Arapça ve din bilimlerine vukûfiyeti ile temayüz etmiş olan Mehmed Zihni Efendi'nin bir Şa'bânî müridi olarak konumunu ve mürşidi Muhammed Necib Efendi'yi, ayrıca onun Cumhuriyet tarihinin ilk ve önemli ilmihallerinden kabul edilen *Ni'met-i İslâm* adlı eserindeki tasavvufî yorumlarını inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Zihni Efendi, Şa'bânîlik, Necib Efendi, Ni'met-i İslâm, Tasavvuf.

Mehmed Zihni Efendi as a Disciple of Sha'baniyyah-Khalwatiyyah Abstract

Mehmet Zihni Efendi (d.1332/1913) is one of the scholars of the late Ottomans. He has both scientific and spiritual sides. He became one of the closest disciples of Sheikh Muhammed Necib Efendi(d.1307/1890) from tariqa Khalwatiyyah-Sha'baniyyah. In this notification we analyse the Mehmed Zihni Efendi's position that he is a disciple of Sha'baniyyah and his sheikh Muhammed Necib Efendi. Also we will analyse sufistic comments in his catechism *Ni'met-i İslâm* which is the the first and most important of Turkiye Republic's history.

Key Words: Mehmed Zihni Efendi, Sha'baniyyah, Necib Efendi, Ni'met-i İslam, Mysticism (sufism)

Giriş

Osmanlı toplumunda ulemâ ile meşâyih arasında sıkı bir bağ ve bağlantı vardır. Halvetiyye-Şâbâniyye tarikatının Çerkeşiyye kolunun kurucusu Çerkeşî MustafaEfendi (v. 1229/1814) *Risâle fi tahkiki't-tasavvuf* adlı birkaç sayfalık Türkçe risâlesinde, ulemâ ile meşâyih arasındaki ihtilâfın lafzî olduğunu, aralarında mânada ve özde ihtilâf olmadığını belirtmektedir. Şeyhülislâm Arif Hikmet Bey, ŞeyhülislâmMehmedSadeddinEfendi ve devrin tanınmış alimlerindenkelâmcı Abdüllatif-i Harpûfî ile makalemizde inceleyeceğimiz MehmedZihni Efendi, Halvetî-Şa'bânî tarikatine intisap

etmiş önde gelen alimlerdendir (Azamat: “Çerkeşî Mustafa Efendi”, 273). Bu durum Osmanlı toplumundaki ulemâ üzerinde uzlaşmacı tavrın etkisini göstermektedir.

Osmanlı'nın son dönem önemli alimlerinden olup ilmî yönü ile birlikte irfanî yönü ile de övülen Mehmed Zihni Efendi, Halvetî-Şa'bânî meşâyihinden Şeyh Muhammed Necib Efendi'nin (v. 1307/1890) Hüseyin Vassâf'ın tarifıyla “ehass-ı mürîdân”ından olmuştur. (Vassâf: 2006, 96). Türkiye’de modern anlamda filoloji tetkik ve usullerinin tanınmasında önemli hizmetleri bulunan ve Şarkiyat Enstitüsü'nün kurulmasına öncülük eden Alman Profesör Helmut Ritter'in (v. 1971) hakkında; “Sizler millet olarak içinizden yetişmiş büyük şahısların kıymetini takdir edemiyorsunuz. Mehmed Zihni Efendi çok büyük bir alim, ben bu zâta hayranım, çok derin bir alim, eserleri çok nefis, son derece mükemmel.” (Coşan: 2011, 322-323)⁵⁵⁰ diyerek hayranlığını dile getirdiği Mehmed Zihni Efendi'nin; hayatına, eğitimine ve çalışmalarına tebliğimizin girişinde kısaca yer verdikten sonra, konumuzun esasını teşkil eden tasavvufa intisabını, *Ni'met-i İslâm* adlı eserini ve bu eserdeki tasavvufî yorumlarını incelemeye çalışacağız.

Mehmed Zihni Efendi⁵⁵¹

Asıl adı Mehmed olup “Zihni” mahlası medresede öğrenci iken zeki ve anlayışlı olduğunu belirtmek üzere hocası tarafından verilmiştir. Kaynaklarda ismi “Hacı Zihni Efendi” şeklinde de geçmektedir. Kitaplarının başında bulunan imza niteliğindeki mühründeki “Seyyid Mehmed Zihni” ifadesinden de “seyyid” mahlasını kullandığı ve/veya seyid olduğu anlaşılmaktadır. Babası mülkiye kaymakamlarından Mehmed Reşid Efendi, annesi ise Güzide Hanım olan Zihni Efendi, hicrî 16 Recep 1262/miladî 10 Temmuz 1846 Cuma günü doğmuştur (BOA, *Sicill-i Ahvâl Defteri*, no: 66, 185-186; Arslan: 1999, 27; Ermiş: 2004, 29-30).

Öğrenimine cami dersleri ile başlayan Zihni Efendi'nin hangi hocalardan ve hangi medreselerde okuduğu, tahsili sonunda kimden icazet aldığı konusunda net bir bilgi olmamakla birlikte, A. Turan Arslan'ın tespitine göre, Yûsuf el-Esîr es-Saydâvî (v.1307/1890), Muhammed Mahmud eş-

⁵⁵⁰Helmut Ritter'in öğrencisi de olmuş olan M. Es'ad Coşan, Zihni Efendi hakkında şu tespitleri yapmaktadır: Mehmed Zihni Efendi'nin methini ilk önce ondan (Helmut Ritter) duydum. Ben de âşıkıyım. Mehmed Zihni Efendi derviş adam, Şa'bânî tarikatinden; alim, fazıl, edepli, oturaklı insan, Osmanlı alimi... Arkadaşlara; ‘Vefat tarihini tespit edin, sene-i devriyesinde anın.’ dedim. Çünkü kadir bilen milletlerin fertleri arasından kadri bilinecek insanlar yetişir.” 15.11.1998 tarihli bir konuşmasından. M. Es'ad Coşan Araştırma Merkezi arşivi, Arşiv no: DA3058.1998.11.15.

⁵⁵¹Mehmed Zihni Efendi'nin hayatı ile ilgili geniş bilgi almak için bakılabilecek kaynaklar: *Başbakanlık Osmanlı Arşivi* no: 66, 185-186; Bursalı: 1333, I, 310-311; Bağdatlı: 1955, II, 400; Tarhan: 1957, 3-5; Çankaya: 1968-1969, 1041-1042; Bağdatlı: 1972, 118; Komisyon, 1986, 223; Zirikli: 1989, 123; Çöğenli: 1989, 7-8; Baraz: 1994, 554-555; Arslan: 1999, 27-95; Kılıç: “Mehmed Zihni Efendi”, XXVIII, 542; Ermiş: 2004, 28-54; Ermiş, 2005, 51-62.

Şinkfî (v. 1322/1904) ile kütüphaneler müfettişi Abdurrahman Nâcim (v. 1313/1895)'den dersler almış, bunun yanında el-Cevâib matbaası ve gazetesi sahibi Ahmed Fâris eş-Şidyâk'tan (v. 1304/1887) da istifade etmiştir. Ayrıca üç ay müddetle Hasan Râsim Paşa'nın (v. 1299/1881) çocuklarına hocalık yapmak üzere İskenderiye'de bulunan Zihni Efendi için bu durum oranın ilim ehlerinden istifade etmeye yönelik bir fırsat oluşturmuştur (Arslan: 1999, 32; Ermiş: 2004, 31).

Tahsilini bitirdikten sonra hayatının bir kısmını devlet dairelerinde geçiren Zihni Efendi, ilk olarak Rebûlâhir 1280/Eylül 1864'te Bâbiâli'de Meclis-i Vâlâ Mazbata Odası'na mülâzim⁵⁵² olarak başlamıştır. Ardından on bir sene Matbaa-i Âmire'de Takvîm-i Vekâyi kâtip ve musahhihliği yaptıktan sonra muallimlik mesleğine geçmiştir. Galatasaray Mektebi Sultânîsi'nde Ulûm-i Arabiyye ve Dîniyye muallimliğine başlayan Zihni Efendi, buradaki muallimlik vazifesi uhdesinde kalmak üzere bugünkü adı Siyasal Bilgiler Fakültesi olan Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne'de Usûl-i Fıkıh ve Arabî müderrisliğine tayin edilmiştir. 23 yıl müderrislik yaptığı Mekteb-i Mülkiyye'den 1906'da ayrılmıştır.

Müderrisliği sürerken 1309/1891'de Maârif Nezâreti'nde beş azâdan teşekkül eden Tedkîk-i Müellefât Komisyonu⁵⁵³ üyeliğine, yine üzerindeki vazifeleri ile birlikte 1312/1894-5 yılında Meclis-i Kebîr-i Maârif üyeliğine getirilmiştir. 1903'de ise Maârif Nezâreti Encümen-i Teftiş ve Muâyene reisliğine terfî eden Zihni Efendi, Meşrutiyet'ten sonra tekrar Meclis-i Kebîr-i Maârif azâlığına tayin edilmiştir. Bu sırada Hey'et-i Vükelâ (Bakanlar Kurulu), fazilet ve olgunluğu dolayısıyla yaş kanunî haddi geçmiş olmasına rağmen "tahdîd-i sîn" den (yaş sınırlamasından) istisnâsına karar vermiştir. (Arslan: 1999, 35-36; Ermiş: 2004, 31-38).

70 yıllık ömrünü ilim ve irfan bereketiyle dolu geçiren ve Meclis-i Maârif azâlığı görevini sürdüren Zihni Efendi, hicri 17 Muharrem 1332 / rûmî 4 Kânûn-ı evvel 1329 / milâdî 17 Aralık 1913 Çarşamba günü İstanbul'da Beylerbeyi semtindeki evinde Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. Vefatı basında "ziyâ-i müessif" şeklindeki ifadelerle akis bulan Zihni Efendi, Küplüce Mezarlığı'ndaki aile haziresine defnedilmiştir (Arslan: 1999, 35-36; Ermiş: 2004, 43).

Yardımsaverliği ve tevâzuu ile tanınan Zihni Efendi, hayatını, araştırmaya, telif eserler ortaya koymaya ve eğitim-öğretim faaliyetlerine hasretmiştir. Evinde veya vazifesi başında olmadığı zaman, genellikle kütüphanelerde bulunmuş; az uyumuş, vakitlerini ibadetle, ilmî araştırmalarla ve yazmakla geçirmiştir. Ciddilik, samimilik, çalışkanlık, edeb ve şefkat kendisinde kemaliyle bulunan vasıflarındandı (Arslan: 1999, 50-62; Ermiş: 2004, 43-44).

⁵⁵²Bir tür stajyer memur veya memur çıraklığı.

⁵⁵³Yazılan Eserleri İnceleme Komisyonu.

Henüz talebe iken hocası tarafından kendisine “Zihni” mahlasının verilmesi, onun yaşlıları arasında akıl ve zekâsıyla temâyüz ettiğini gösterir (Arslan: 1999, 78). Sağlam bir tahsil gören Zihni Efendi, İslâmî ilimlere vukûfiyeti yanında Arap Dili ve Edebiyatı’ndaki tesiri aşikar, velûd bir müelliftir. Birçok Arapça eseri tercüme ederek dilimize kazandırmış, telif etmiş olduğu eserlerinden dolayı uluslararası ödüle de layık görülmüştür. 26 Zilhicce 1305/6 Eylül 1888 tarihinde Stockholm’de toplanan Uluslararası Oryantalistler İlmî Kongresi’ne göndermiş olduğu basılı eserlerinden dolayı kendisine İsveç ve Norveç Hükümeti tarafından altın madalya verilmiştir (BOA, *Sicill-i Ahvâl Defteri*, no:66, 185; Arslan: 1999, 43; Ermiş: 2004, 39).

Çok yönlü ve titiz çalışmalar içinde gördüğümüz bu alimin meydana getirdiği eserlerin, kendi zamanının şartlarıyla kıyaslandığında ileri bir ilmî seviyede olduğu görülmektedir. Muhtelif çalışmalarda tanıtılan (bk. Arslan: 1999, 99-155; Ermiş: 2004, 55-119) bu eserlerden konumuzla alakasına ve önemine binaen ilmihal türünde yazmış olduğu *Ni’met-i İslâm’a* çalışmamızda yer vereceğiz.

Mehmed Zihni Efendi’nin Şa’bânî Tarikatına İntisabı

Hayatı ile ilgili yazılmış hemen her kaynakta iki yönlülüğü ile övülen Zihni Efendi, zahirî ve batınî ilimleri kendinde birleştirmiş bir alimdir. Bir taraftan bütün ömrünü okuma, inceleme ve araştırmalara hasredip şer’î ilimlere vukufiyet sağlamış, diğer taraftan tasavvufta da temayüz etmiştir. Sûfi tabakâtına dair kaleme alınmış muhalled bir eser olan *Sefine-i Evliyâ*’da Şa’bânî Tarikati mensûbu olduğu belirtilen Zihni Efendi, Şa’bâniyye-i Çerkeşiyye şeyhlerinden Şeyh Muhammed Necib Efendi’nin müridi olmuştur (Vassâf: 2006, 96).

Mehmed Zihni Efendi’nin Mürşidi Muhammed Necib Efendi (v. 1307/1890)

İstanbul’da 1232/1817’de doğan ve Bilecikli bir ailenin çocuğu olan Muhammed Necib Efendi, Müderris Hâzım Efendi ve Hattât Şevki Efendi’den dersler almıştır. Divân-ı Hümâyun kâtipliği yaptığı ve çok güçlü bir hattat olduğu için tasavvufa intisabından sonra da Divân katipliğine devam ettiği kaynaklarda belirtilmiştir (Vassaf: 2006, 96; Öztürk: 1982, 49).

Necib Efendi öncelikle Halvetî-Şa’bânî şeyhi Kuşadalı İbrahim Halvetî’nin (v. 1845) terbiyesinde bulunmuş ve kendisiyle Şam’a yolculuk yapmıştır. Kuşadalı’dan hilafet aldığına dair bir belge olmasa da, “Bende Kuşadalı’nın esrâr-ı tâmmı vardır.” diyerek ondan feyz aldığı belirtilmiştir. Kuşadalı İbrahim Efendi’nin kendisine göndermiş olduğu; tasavvufun esrarını anlattığı ve bazı fikhî meselelerden bahsettiği üç mektupta aralarındaki yakın ilişkiyi görmek mümkündür (Vassaf: 2006, 95; Öztürk: 1982, 49, mektuplar için bk. 130, 217, 231).

Muhammed Necib Efendi daha sonra Şa'bânî kolunun önemli temsilcisi olan Mudurnulu Seyyid Halîl Rahmî Efendi'ye (v. 1850) intisab etmiş ve kendisinden hilafet almıştır.⁵⁵⁴ Hilafet aldıktan sonra İstanbul'da Aksaray Cellatçeşme'deki evini Şa'bânî Dergâhı haline getirmiş,⁵⁵⁵ burada bir semâhâne tesis ederek müridlerini ihyâ etmiştir (Vassaf: 2006, 96; Vicdânî: 1338-1341, 77; Öztürk: 1982, 49).

Sefîne-i Evliyâ'da belirtildiğine göre Necib Efendi'nin, Şeyh Ferîd ve Kanlıca Atâullah Efendi Dergâhı postnişinliği yapmış Şeyh Fahrî isminde iki evlâdı vardır. Ayrıca Şeyh Tal'at Efendi (v. 1320/1902), Şeyh Ali Efendi ve Harputlu Hoca Abdullatîf Efendi (v. 1332/1916) olmak üzere üç halifesi bulunmaktadır (Vassaf: 2006, 98-101).

21 Cemâziyelevvel 1307/13 Ocak 1890'de vefat etmiş olan Necib Efendi'nin kabri Kocamustafa Paşa Dergâhı'nda Sünbül Sinan Âsitânesi avlusunda bulunmaktadır (Vassaf: 2006, 96; Vicdânî: 1338-1341, 77). Şa'bânî tâcı bulunan kabir taşında "*Tarîkat-ı aliyye-i Şa'bâniyye meşayih-i izâmından âzîz-i muhterem eş-Şeyh el-Hâcc Muhammed Necib Efendi'nin ruhi çün rızaen lillâhi Teâla el-Fâtîha. Sene 1307*" ifadeleri yer almaktadır.

Zihni Efendi'nin ona intisabı ise *Sefîne-i Evliyâ*'da şöyle anlatılmaktadır:

"Zihni Efendi, ahıbbâsından bir zâta misâfir gelmiş. Hâne sâhibi de o akşam Necib Efendi Dergâhı'na gitmek mecbûriyyetinde bulunduğundan Zihni Efendi'yi de götürmek istemiştir. Fakat Zihni Efendi, meşâyih'in çoğunu cühelâdan addeder; zevk-i ilmîden mahrûm bilirdi. Bu sebeble hâne sâhibini iknâa, ferâğata sevk eder ise de, ısrâr üzerine gitmeye karâr verir. Fakat kendisi mütebahhirînden olmakla henüz yüzünü görmediği Necib Efendi'ye ehemmiyet vermeyerek gider. Kalbinden hazırladığı bir mesele-i mühimmeyi eğer Necib Efendi keşf tarîkıyla bilir ve hallederse kemâlîne kâni' olmaya meyl eder. Dergâha muvâsalatte Şeyh Efendi odasında bir kaç ihvânıyla sohbet ederken Zihni Efendi ve arkadaşı gelirler. Necib Efendi sevk-i kelâm ile Zihni Efendi'nin kalbindeki mes'ele-yi söyler ve halleder ve Zihni Efendi'ye nazar buyurur. Bu esnâda Zihni Efendi'ye hâl gelir. *Hâzâ nebiyyün!* diye sayha eder. Yere kapanır ağlamağa başlar. Herkes bu hâle hayret eder. Onun *Hâzâ nebiyyün!* demesi vâris-i esrâr-ı Muhammedî

⁵⁵⁴Necib Efendi'nin mensup olduğu Halvetî-Çerkeşî kolunun Şeyh Şa'bân'a kadar uzanan silsilesi şu şekilde verilmektedir: Mudurnulu Halil Rahmi Efendi, Geredeli Abdullah Efendi, Diyarbakırlı Mustafa Efendi, Geredeli Şeyh Hacı Halil Efendi, Çerkeşli Şeyh Hacı Mustafa Efendi, Zevralı Hacı Mehmed Efendi, Mudurnulu Abdullah Rüşdî Efendi, Nasuhî Muhammed el-Halvetî Efendi, Ali Alâeddin Karabaş-ı Velî, Kastamonulu Şeyh Çelebi Muslihiddin Efendi, Çorumlu Şeyh İsmail Efendi, Kastamonulu Şeyh Ömer Fuâdî Efendi, Kastamonulu Şeyh Muhyiddin Efendi, Şeyh Şa'bân-ı Velî (Vicdânî: 1338-1341, 65-77).

⁵⁵⁵Tekkeler tarihine bakıldığında, tekkelerin çeşitli şekillerde faaliyetlerini icra ettiklerini görmekteyiz. Her tarikatte örneklerine rastlanabilen tekke faaliyet tiplerinden biri de "*Hâne-tekke*" tipidir. İrşat faaliyetini ilâhî bir emir olarak uygulayan halife veya şeyhlerinin kendi evlerini kısmen vakfedip halka açarak tarikat âyinlerini burada uygulaması şeklindedir. Şeyh Necib Efendi de bu tür faaliyet göstererek meşîhat görevini kendi evinde gerçekleştirmiştir (Yücer: 2003, 111).

olduğuna ızhâr-ı îmândan ibârettir. Yoksa, *Necib Efendi peygamberdir*. demek değildir. Bilâhare kendisine gelince derhâl intisâb eder ve ehass-ı mürîdânı sırasına geçer (Vassaf: 2006, 96-97).

Kendisinin Necib Efendi ile birlikteliği ne kadar sürdüğü konusunda kaynaklarda bir bilgi mevcut olmamakla birlikte; Zihni Efendi'nin torunlarından Kenan Gürsoy'un verdiği bir ropörtajda, mutasavvıf bir dedenin terbiyesini alan bir anneannenin, dolayısıyla da İstanbul'da tasavvufî hayatın içinde yaşayan bir ailenin kendi yetişmesindeki etkisini vurgulamaktadır. Bu durum Zihni Efendi ve ailesinin beslenmiş oldukları tasavvufî terbiyeyi uzun yıllar devam ettirdiğini de göstermektedir. (Tasavvuf: 2007, 486).

Mehmed Zihni Efendi'nin Ni'met-i İslâm Adlı Eseri

İlmihaller, yazıldıkları dönemin din anlayışını yansıtmaları ve dinî bilgilerin günlük hayata uygulanmasını temin edip dinî yaşayışın toplumun çeşitli kesimlerine yayılmasını sağlamaları bakımından önem taşımaktadırlar. Osmanlılar döneminde halka yönelik temel dinî konularda özlü bilgileri içeren, dili sade ve anlatımı basit eserlere ihtiyaç duyulmuş, böylece ilk ilmihal örnekleri ortaya çıkmıştır (Kalptekin: 2000, 139-140; Öztürk: 2006, 2).

Önceleri Arapça yazılmış bazı eserlerin Türkçe'ye çevrilmesi ve eksik görülen yerlerinin tamamlanmasıyla başlayan ilmihal geleneğinde sonraları özgün eserler de telif edilmiştir. "İlmihal" adının kullanıldığı ilk kitap XVI. yüzyıldan sonra yazılmış olduğu tahmin edilen ve sıbyan mektepleri, cami ve köy odalarında çokça okutulan *Mızraklı İlmihal* (İstanbul 1258)'dir (Yaşaroğlu: *DİA*, XXX,6).

Kendisinden sonra yazılan bütün ilmihallere kaynaklık etmiş olan ve Zihni Efendi tarafından bölümler halinde neşredilen *Ni'met-i İslâm* ise Cumhuriyet Dönemi'nin hemen öncesinde ilmihal alanında yazılmış en derli toplu eserdir (Kalptekin: 2000, 140). Hanefî Mezhebi'ne göre hazırlanmış olan *Ni'met-i İslâm* üç ayrı kısım halinde tertip edilmiş olup eserin birinci kısmı, itikat; ikinci kısmı, ibadetler; üçüncü kısmı ise evlenme ve boşanma ile ilgilidir. Zihni Efendi, *Ni'met-i İslâm*'da İslâm'ın akâid esaslarını ana hatlarıyla özetlemiş, ağırlıklı olarak ibadet ve muâmelâta dâir konular işlemiştir. Eserde ahlâk konularına müstakil bir bölüm halinde yer verilmemekle beraber birçok ahlaki prensibin konulara mezcedilmiş bir şekilde verildiği görülmektedir (Hatipoğlu ve Yılmaz: 2001, 11; M. Zihni: *Ni'met-i İslâm*, Takdim, 1986, XVI).

Müellif, gerek kitabın metninde ve gerekse dipnotlarda Hanefî Mezhebi'nin muteber kaynaklarından faydalandığını göstermektedir. Kitabın metin kısmı için özünü vermekte, dipnotlar ise okuyucunun zihninde doğması muhtemel sorulara cevap teşkil etmektedir. Dipnotlarda ayrıca usûl-i fıkıh prensipleri çerçevesinde dinin koymuş olduğu kâidelerden ve hikmetlerinden bahsedilmektedir. Dolayısıyla okuyucuya sadece fikhî

bilgileri öğretmekle kalmayıp sağlam bir mantık silsilesi içerisinde köklü usûl kâideleri ile emir ve yasaklardaki hikmetler de verilmiş olmaktadır (M. Zihni: *Ni'met-i İslâm*, Takdim, 1986, XV-XVI).

Zihni Efendi'nin eserde kullandığı dil ve ifadelerin güzelliği yanında yeri geldikçe ibarelerin manalarını Farsça, Arapça ve Türkçe'den seçilmiş beyitlerle veciz bir şekilde açıklaması, eserini edebî ve sanatsal bakımdan da öne çıkarır (M. Zihni: *Ni'met-i İslâm*, 1978, 5-6; İyışenyürek: 2004, 40).

Mehmed Zihni Efendi eserinde bir konuyu işlerken sırasıyla;

- Her konunun bir önceki konu ile ilgisini kurmuş; ele aldığı konunun fıkıh kitaplarındaki tertibini ve *Ni'met-i İslâm*'da farklı bir tertibe yer vermişse bunun sebebini açıklamıştır.

- Her başlıktan sonra konu içinde geçecek olan bazı kelimelerin lügat ve terim anlamlarını açıklamıştır.

- Hükümlerinden bahsedeceği ibadetin hikmeti ve faziletini açıklamıştır.

- Daha sonra meselelerin aklî ve naklî delillerini serdetmiş ve rivayet farklılıkları varsa onları da vermiştir.

- Konular çoğunlukla Nâbî'nin (v.1124/1712) *Hayriyye-i Nâbî*⁵⁵⁶ isimli eserinden alınan ilgili şiirlerle bitirilmiştir.

- Ayrıca bir başka eseri olan *Elgâz-ı Fıkıhiyye*'den (*Fıkıh Bilmeceleri*) alınmış bazı soru ve cevaplar eserin içerisine uygun şekilde dağıtılmıştır (Güman: 2000, 56-57).

Eserde kullanılan 150'ye yakın kaynağın, 30 kadarı temel başvuru, diğerleri ise yeri geldikçe kullanılan yan eserlerdir. Kullanılan kaynaklara bakıldığında müellif, *Ni'met-i İslâm*'ı yalnızca fıkıh kitaplarına müracaat ederek yazmamış; fetva, fıkıh usûlü, tefsir, hadis, ahlâk, tasavvuf, tarih, dil ve edebiyat kitaplarını da kullanmayı ihmal etmemiştir (Güman: 2000, 47).

Medreselerde ders kitabı olarak da okutulmuş olan eser, geniş yelpazeli ilmî içeriğiyle bir "İslâm ilmi halî ansiklopedisi" görünümü vermektedir (Arslan: 1999, 123). O dönemde bu kitabın medreselerde üstün başarı gösteren öğrencilere takdir nişanesi olarak verildiği görülmektedir. Nitekim M. Zahid Kotku'nun (v. 1980) şahsına ait olduğunu düşündüğümüz *Ni'met-i İslâm* kitabının müstakil bir kitapçık halindeki *Kitâbu't-tahâre*'nin giriş sayfasında el yazısı ile hicrî 1 Cemaziyelâhir 1330, miladî 19 Mayıs 1912 şeklinde tarih düştürmüş ve bu kitapçığın Bursa İnebey Medresesi'nde Hafız İbrahim b. Hüseyin'e (M. Zahid Kotku'nun babası) takdir nişanesi olarak hediye edildiği belirtilmiştir. Bu durum kitabın Osmanlı coğrafyasının önemli merkezlerinde ve sancılı günlerin yaşandığı bir dönemde ne kadar önemsendiğinin bir göstergesidir (M. Zihni: 1324, 2).

⁵⁵⁶Asıl adı Hayrî-nâme olup Nâbî'nin geniş okuyucu zümresince beğenilen ve şöhreti günümüze kadar gelen en önemli eseridir (Karahan: *DİA*, XXXII, 259).

Mehmed Zihni Efendi'nin *Ni'met-i İslâm* Adlı Eseri'nde Tasavvufun İzleri

Zihni Efendi hayatında olduğu gibi eserlerinde de fazilet ve kemal üzere bulunmuş bir müelliftir. Eserleri bu ruhla yazdığından, okuyanlar bid'atlerden arınmış şer'î gerçeklere ulaştığı gibi, okuyucularına mükemmel bir tevhid ve ihlâs feyzi de bahşetmiştir (M. Zihni: 1986, XXIV).

Fıkıh meselelerini hikmet ve belâgat güzellikleriyle süsleyen Zihni Efendi'nin eserlerinde tasavvufa intisabı ile ilgili bir bilgiye rastlanmamakla birlikte, eserlerinde tasavvufun inceliklerine paralellik arz eden mesajlar verdiği görülmektedir. Tasavvufî neşvesinin yansıdığını gördüğümüz *Ni'met-i İslâm* adlı eserindeki tasavvufî yorumlardan bir kaçını bu kısımda inceleyeceğiz.

Müellif “Fâide-i İslâm” başlığı altında İslâm'ın faydalarının anlatıldığı bölümde, müslümanın tarifini şöyle yapmaktadır:

“Müslümanlığın faydaları pek çoktur. İslâm akidelerini kat'i olarak kabûl eden kimse... Hazret-i Fahri Rüsûl'e icâbet ve mutâbeati sebebiyle ol fâhri dü-cihânın siyer-i seniyyesini ve terâcüm-ü sahâbesini tetebbû ile mâil-i mekârim-i ahlâk olup hikmet, iffet, şecâat, sehâvet gibi ahlâk-ı fâdila ile mütehallik olmaya ve âlî himmet ve âlî cenâb olup, bu bekâsız âlemin geçici lezzetlerine göz dikmeyerek dünyayı âhiretin tarlası olmak üzere tanımaya ve hilkatinin müsâid olabildiği iyi hizmetlerle güzel nâm bırakmaya çalışır. Ve Cenâb-ı Hakk'ı çok andığı cihetle kalbi zikrullah ile münevver olup san'at ve ticâreti ve hizmet ve kitâbeti, kendisini Cenâb-ı Hakk'ı anmaktan alıkoymaz. Ve cidden muhibb-i dünyâ olmadığı için nefsinin âhiret yolcusu bilerek, eceli hulûlünde, dünyadan müfârekati müşkil görmez olur. Havf ve hüzün üzere olmayıp âsûde-hâl ve münşerihü'l-bâl olarak yaşar. Sâhib-i hevâ değil, ehl-i sıdk ve ehl-i vefâ olur! Kur'ân-ı Kerîm'de sahâbe-i güzînin evsâf-ı celîlelerine bak ki onlar, hep bu dîn-i mübînin tâlîmatıyla yetişmiş ve Hazret-i fahrü'l-mürselînin izinden gitmiş bahtiyarlardır. 'Sâbirler sebâtkârlar, sâdiklar, vefâkârlar; tâatteler, infaktalar, seherleri istiğfardalar.'” (M. Zihni: 1398, 26-27).

Bu tarifte Zihni Efendi, müslümanın Hz. Peygamber'e bağlanması ve ashabın hayatını örnek almasıyla en güzel ahlâka yöneleceğini söylemektedir. Böyle bir müslümanın dünyanın geçici tatlarına göz dikmeyeceğini, dünyayı âhiretin bir tarlası olarak göreceğini belirtir. Kalbi Allah'ın zikri ile aydınlandığından; müslümanı sanatı, ticareti, hizmeti, okuyup yazması Allah'ı anmaktan alıkoymaz. Kendisini âhiret yolcusu bilir. Korku ve üzüntü içinde olmayıp sakin bir halde ve neşveli bir gönül içinde yaşar. Bencil duyguların tutsağı bir kimse değil; sözünde duran doğru bir kimsedir. Kur'an-ı Kerîm'de yüce vasıfları zikredilen sahâbe-i kirâm hep dinin bu talimatıyla yetişmiş ve Peygamberimiz'in izinden gitmiştir.

Tarifte kullanılan kavramlara bakıldığında “hikmet, iffet, şecâat, sehâvet, sıdk, vefa, sabır, himmeti yüksek tutmak, zühd, zikir ehli olmak, her nefes alış verişte şuurlu ve ayık olmak” gibi tasavvuf literatürünün pek çok

kavramına yer verildiğini görmekteyiz. Günümüzde mutasavvıf bir kimseye hasredilen nitelendirmelerin, esasen ahlâken olgun, gönlü her zaman Allah ile olan bir müslüman için yapılması ise o dönemin şartlarında fıkıh ve tasavvuf ya da ibadet ve ahlâk arasında bir ayrışma olmadığını, aksine bir insicam olduğunu bize göstermektedir.

Müellif beden temizliğinin fayda ve amacının anlatıldığı temizlik bahsinde ise beden temizliğinin faydasının, iç temizliği ile elde edilebileceğini; bunun da ihlâs üzere olmak, iki cihanda Allah'tan başka ne varsa hepsinden kalbi temizlemekle olacağını belirtmektedir. Şâzeliyye-Vefâiyye tarikatına mensup Hanefî fıkıh alimi Şürûnbülâlî'nin (v. 1069/1659) (Topal: "Şürûnbülâlî" *DİA*, 274-275); "*Tahâret-i zâhirenin nef'i tâmmu, ancak nezâhet ve tebâüd etmek, mâsivâdan kalbi tathir etmekle olur.*" açıklamasını kaydettikten sonra şöyle devam etmektedir:

"Bu halde, insan Hakk celle ve alâya, bir şey zımında değil, (zâtına ve imtisal-i emrine) mebni, kendisine arz-ı iftikâr ile ibâdet edip Mennân-ı müteâl dahi, ona (meyl ve rahmet) ederek, muhtar olduğu hâcâtını kaza ile in'am ve ifdal üzere olmakla, artık sen, ancak el-Mâlik, el-Ehad, el-Ferd olan ulu Allah'a bende olursun ki seni, ondan başka, hiç bir şey esaret ve memlûkiyyet altına alamaz. Ve hevâ ü heves, hidmet-i Mevlâ'dan seni alıkoyamaz. Cenâb-ı Hakk'a ihlâs üzere olup onun emri ve rızası veçhile hareket eyleyen, her nerede olursa olsun, Allah'ın yardımına mazhar olur. Ve bilmediğini öğrenir. 'Allah'tan korkunuz. Allah size öğretir, Allah her şeyi bilir.'" (M. Zihni: *Kitâbu't-Tahâre*, 1320, 125-126).

Beden temizliğinin faydasını anlattığı bu bölümde müellif, kalp temizliği olmadan beden temizliğinin faydasının olmayacağını belirttikten sonra, içi/kalbi temiz olan kişinin de Allah'ın ihsanına nail olacağını belirtir. Böylece kişi Allah'a hakiki bir kul olur ve O'ndan başka hiçbir şey kişiyi esaret ve hakimiyeti altına alamaz. Kişinin hevâ ve hevesi de Allah'tan alıkoyamaz. Cenâb-ı Hakk'a karşı ihlâs üzere, emir ve rızası doğrultusunda hareket edeni, Allah'ın inayeti kuşatır ve bilmediğini öğrenir. Bu açıklamalar maddî bir temizlik gibi görünen taharetin, kişiyi manen nasıl dönüştürebileceğinin bir ifadesidir.

Müellif abdesti tarif ederken de yukarıdaki örneğe benzer şekilde abdestin insanın iç dünyasını dönüştürdüğünü, dünya hayatında uzuvları temizleyip güzelleştirdiği gibi, Allah rızası için ibadete hazır olmasını sağladığı için âhirette de sahibini nurlandıracağını "*Abdest dünyada, âzâyı tanzîf ile temiz ve müstahsen kıldığı gibi onunla ibadeti hakka kıyam bulunduğu için, âhirette dahi sahibine ravnâk olur. (Abdest) yüze nur ve kalbe sürürdür.*" şeklinde açıklamaktadır. (M. Zihni: *Kitâbu't-Tahâre*, 1320, 58).

Eserde, her ibadetin dünyevî hükmü verildikten sonra, uhrevî yönüne de işaret edilerek ibadetlerin kişi tarafından sevap kazanmak, takvâca daha üstün olmak ve Allah katındaki değerini arttırmak niyeti ile yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Nitekim abdestin dünyevî hükümlerini açıkladıktan sonra uhrevî hükmü ile ilgili "*Hükm-ü uhrevîsi ise; niyeti ile*

âhirette sevap husûlüdür.” (M. Zihni: *Kitâbu't-Tahâre*, 1320, 58) demektedir. Gusûl ve teyemmüm bahsinde ise bununla bağlantılı olarak “*Guslün sebebi, abdeste sebep olan istibâhadır ki hades-i ekber sebebiyle câiz ve helâl olmayan şeye teşebbüs kasdeylemektir. Bu, onun sadece hükm-ü dünyevîsidir. Hükm-ü uhrevîsi niyyeti ile sevap husulüdür.*” (M. Zihni: *Kitâbu't-Tahâre*, 1320, 112-113). “*Teyemmümün sebebi: Abdeste ve gusle sebep olan istibâhadır. Bu, onun hem de dünyevî hükmüdür. Uhrevî hükmü ise sevaptır.*” (M. Zihni: *Kitâbu't-Tahâre*, 1320, 130) diyerek abdest, gusûl ve teyemmümü hem dünyevî hem de uhrevî sonuçları ile izah etmiş, aynı zamanda fıkıh sistematiği içerisinde aralarındaki bağı yansıtmıştır.

Müellif salât (namaz) bahsinde namazın öneminden bahsederken İmam Gazzâlî'nin İhyâu ulûmî'd-dîn adlı eserinden “*Salât: İmâd-ı dîn, isâm-ı yakîn, re's-i kurubât, gurre-i tâattır /Namaz, dinin esâsı, kesin inancın koruyucusu, ibadetlerin başı ve taatlerin en parlağıdır.*” şeklinde alıntı yapmıştır. Dipnotta ise Gazzâlî'nin bu sözünü destekler mahiyette İbn Atâullah el-İskenderî'nin tasavvufun hikmetleri ile ilgili yazdığı Hikem-i Atâiyye'den “*Salât: kalbi, günahların pisliklerinden temizler ve gayb kapısını açar.*” (İskenderî, 2006, 162) şeklindeki hikmetli sözüne yer vermiştir (M. Zihni: *Kitâbu's-Salât*, 1326, 3). Bu örnek müellifin hem tasavvuf ehlinin dikkate aldığı eserlerden faydalandığını hem de namazın faziletini ön plana çıkarmak suretiyle, namazla ilgili diğer hususların anlaşılmasını buna bağladığını göstermesi açısından önemlidir.

Aynı bölümün devamında dipnot olarak verilen açıklamada vücudun tüm amelleri ile kalbin en güzel fillerinin ve Allah'a yapılan tâzim'in her çeşidinin namazda bulunduğunu “*Onda hem âmâl-i cevârih hem de ef'âl-i kalp vardır. Namaz, bütün ta'zîm nevîlerini cem etmiştir.*” şeklinde ifade ederek bir mü'min için namazın şeklî bir ibadet olmaktan öte, onun kalbini/iç dünyasını da kemale sevk eden bir ibadet olduğunu ifade etmektedir (M. Zihni: *Kitâbu's-Salât*, 1326, 3).

Müellif “namazın vakitleri” bahsinde diğer Türkçe ilmihallerde az rastlanan ya da hiç bulunmayan⁵⁵⁷ “Evkât-ı Müstahabbe” (Müstehab Vakitler) bölümünde fırsat buldukça hayatı nafiye ibadetlerle geçirmek gerektiğini ifade eden şu sözlere yer verir: “*Dünya dediğin bir andır onu da ibadette sarfeyle' fetvasınca, evkât-ı mühmele dahi insana, zamân-ı ferâğ oldukça, ihmâl olunmayıp tâate sarf ve nâfile namazlara zarf kılınmak gerektir.*” Aynı bölümde birçok tasavvuf yolunun, sâliklerine ders olarak

⁵⁵⁷Güncel bir ilmihal olan Diyanet Vakfı tarafından yayınlanan, *İlmihal*'de “Müstehab Vakitler” başlığı altında müstakil bir bölüm bulunmakla birlikte nafiye bir ibadet olan “ışrak namazı”ndan ve sabah namazı sonrası yapılan zikir ve dualardan hiç bahsedilmemektedir (Komisyon: 1998, 236). Ömer Nasûhi Bilmen'in *Büyük İslâm İlmihali*'nde böyle bir bölüm hiç bulunmamaktadır (Bilmen, Ömer Nasûhi, *Büyük İslâm İlmihali*, Bilmen Yayınları, İstanbul 1986). Asım Köksal'ın *İslâm İlmihali*'nde ise “ışrak namazı” ile ilgili çok kısa bir açıklama yapılmakta ancak *Ni'met-i İslâm* gibi sabah namazı ve sonrası yapılacak nevâfilden hiç bahsedilmemektedir (Köksal: 1993, 253).

vermiş olduğu ve müntesibi bulunduğu Muhammed Necib Efendi'nin, halifesi Şeyh Ali Efendi'ye vermiş olduğu hilafetnâmede⁵⁵⁸ de uzunca bir tarikat dersi olarak bahsedilen, sabah namazı sonrası yapılacak ezkâr ve evrâdî ve sonrasında kılınacak işrâk namazını, hadisleri de delil getirerek şu şekilde tavsiye etmektedir:

“Peygamberimiz sallallahu aleyhi ve sellem Efendimiz hazretleri, buyurmuşlardır ki: ‘Her kim sabah namazını cemaat ile velev ki kendi ev halkıyla edâ ettikten sonra, tulû şemse kadar, Cenâb-ı Hakk’ı zikrederek vaktini geçirir ve sonra (yâni güneşin doğmasından ve kerahet vaktinin çıkmasından sonra) iki rekât namaz kılsa, ona tam bir hac ve tam bir umre sevabı verilir.’ Ve yine Sallallahu aleyhi ve sellem hazretleri buyurmuşlardır ki; ‘Sabah namazını kılıp (Müellif bunu, akşam namazı hakkında da zikretmiştir) ayakları bükük olduğu yâni, bağdaş kurmadığı hâlde, dünya kelâmı etmeyerek, on kere ‘*Lâ ilâhe illâllâhü vahdehü lâ şerike lehü lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü yuhÿ ve yümîtü ve hüve alâ külli şey'in kâdir*’ diyen kimse için on hasenât yazılır ve ondan, on seyyiât mahvedilir ve Cenneteki makamı, on derece terfî olunur. Ve o gün, o kimse, her türlü mekrûhatten masun ve mekr-i şeytandan mahrus ve mahfuz olur. Ve şirkten başka bir günahın vizri kendisine erişmek üzere o gün, o kimse, tâkip olunmaz’ Ve yine Sallallahu aleyhi ve sellem Efendimiz hazretleri, buyurmuşlardır ki: “Sabah namazını kıldıktan sonra, güneş doğuncaya kadar, namazgâhında bekleyen kimse, evlâdî İsmâil'den dört esiri, esaretten kurtarmış kimse gibi olur.” (M. Zihni: *Kitâbu's-Salât*, 1326, 23-26).

Müellif oruç bahsinin girişinde; “takvâ” kavramını “kemâl derecesine ulaşmak için nefsin kötü arzularına karşı Allah korkusu üzere olmak” şeklinde tarif etmektedir. Ayrıca insanın kemal derecesine ulaşmasının kendisine meleklik niteliği kazandıracığını; kemâle ulaşamayan kişinin ise behîmî (hayvânî) yönünün öne çıkacağını belirtmektedir. Bu konuda kişinin kendisine oruçtan daha yüce bir yardımcı bulamayacağı şu şekilde anlatılmaktadır:

“...Nefis zapt ve tehzib ve Hakk'a inkiyât melekesini tahsil için savm bir (hasene-i azîme) dir. Nefsânî marazı izâleye, ondan âlâ ilâç olmaz ki behîmiyyetin kuvvet ve şiddetinin sebebi, hayvânî lüzum ve arzulara inhimak olup oruç ona zıt olmakla, aksine olarak, melekiyeti takviye ve behîmiyyeti zaafa düşürür eder. Ruhun vechini cilâlama ve tabiatın kuvvetlerine galebe etme hususunda ve en mühimmi, avâkıbı unutturucu olan aldatici şehevâtın, hararetini söndürme bâbında, orucun misli yoktur ki hadîs-i şerîfte ‘*Fe-innehü lehü vicâe*’ ‘O (oruç) şehveti kırar’ buyrulmuştur.

Buna mebnîdir ki ‘Nefis doyarsa âzâ acıkır ve nefis aç kalırsa âzâ tok bulunur!’ denilmiştir. Âzânın açlığı, lâıyk olmayı işlemeye âmâdeliğidir. Tokluğu, o âmâdeliğin yokluğudur. Nefis öyle bir canavardır ki; ona isteklerini verdikçe doycak yerde daha da acıkır. Kalb ise nefse hâkim

⁵⁵⁸ Hilafetnâme metni için bk. (Vassaf: 2006, 101).

oldukça safâ bulur ve evâmîr ve nevâhînin daima murakıbı olur. Oruç, zihni sâffileştirdiği için hadiste varit olduğu veçhile ibadetin kapısıdır. Oruçlunun uykusu dahi ibadet ve sükûtu tesbih ve ameli muzaaf ve duası müstecaptır.” (M. Zihni: *Kitâbu 's-Savm*, 1328, 6-7).

Sûfilere göre insan hem melekî hem de hayvânî yönü olan bir varlıktır. Onun melekî yönlerinin kuvvetlenmesi, hayvânî yönlerinin zayıflamasına bağlıdır. Müellif orucu bu bakış açısıyla değerlendirerek insanın nefsinin kemâle ermesinde orucun kendisine büyük desteğinin olacağını vurgulamaktadır. Nitekim orucun hikmetlerinden söz edilirken, orucun sabrı gerektirdiği ve sabredenine ise Allah katındaki mükâfâtının hesapsız olacağı âyet ve hadislerden deliller getirilerek anlatılmıştır. Orucun günahlara karşı bir kalkan olduğunu belirten hadis-i şerîf verildikten sonra orucun kişinin yoksulların hâlini anlayıp onlara yardım etmesine sebep olacağı, böylece Allah katında yüksek bir değere ulaşma fırsatı yakalayacağı belirtilmiştir (M. Zihni: *Kitâbu 's-Savm*, 1328, 8-10).

Her ibadetin hikmetini açıkladığı gibi zekât bahsinde de zekâtın farz kılınmasındaki hikmet ve nükteleri “Zekâtın vücubunu idrakte aranacak nükte ve meânînin esası ikidir: Biri nefsi buhl rezîlesinden kurtarmak ve diğeri ehl-i hâcâta, yardımda bulunmaktır ki bunlardan evvelkisi nefsin tehzibine ve ikincisi de memleketin tedbir ve idaresine âit, iki mühim maslahattır.” (M. Zihni: *Kitâbu 'z-Zekât*, 1329, 5) sözleriyle izah eden müellif, ibadetlerin hikmetinin nefsi tezkiye etmek, olgun bir nefis haline getirmek olduğu düşüncesini ortaya koymuştur.

Sonuç

Eğitim-öğretim tarihimizin önemli bir bölümü tarikat erbâbı tarafından inşa edilmiştir. Tasavvufî yaşam, devlet adamlarından halka kadar her kesimin ruhuna tesir etmiş, âdetâ müslüman toplumun hamurunu oluşturmuştur. Tasavvuf geleneği toplumsal yaşamın içerisinde hayatiyetini sürdürürken aynı zamanda ilmî çalışmalara da nüfuz etmiştir.

Günümüzde ilmî çalışmalarda mevcut olan müstakil ve ayrıışmış tutum, her ne kadar bizi geçmişe aynı nazarla bakmaya sevk etse de, o dönemin aynası durumundaki eserlere ve müelliflerine baktığımızda bu ayrıışmanın bugünkü gibi keskin olmadığını görmekteyiz. Bu durum o dönemin eserlerinin tesirini arttırdığı gibi, bir kanadında ilmi diğer kanadında irfânî taşıyan zülcenâheyn özellikli müelliflerin kıymetini de ortaya koymaktadır. İslam'ın hayatı bir bütün olarak ele alan alim modeli, hayatı maddî-manevî şeklinde ikiye ayırmaz. Mehmed Zihni Efendi de selefleri gibi şahsında ve eserlerinde bizlere bu bütünlüğü koruduğunu göstermektedir.

Bu mütevâzî çalışmamızda XIX. yüzyılın son çeyreğinde tarikat ve tekkelerin sözlü-yazılı kültür tarihimizin önemli bir unsuru haline geldiğini; Osmanlı toplumunun son döneminde yaşamış ve muallimlik-müderreslik yapmış birçok alim şahsiyet gibi, bir Halvetî-Şa'bânî tarikatı mensubu olarak Mehmed Zihni Efendi'nin de mutasavvıf bir kişiliğinin olduğunu; bu

kişiliğini *Ni'met-i İslâm* eseri özelinde eserlerine de yansıttığını tespit etmiş olduk.

Mehmed Zihni Efendi'nin kitabına başlarken kullandığı ifadelerle bitirelim:

“Elhamdulillahî alâ Ni'met-i İslâm...”

Kaynaklar

Arslan, Ahmet Turan, *Son Devir Osmanlı Âlimlerinden Mehmed Zihni Efendi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1999.

Azamat, Nihat, “Çerkeşî Mustafâ Efendi”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, VIII. 272-275.

Bağdatlı, İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, Maarif Basımevi, İstanbul 1955, II.

Bağdatlı, İsmâil Paşa, *Keşfu'z-Zunûn Zeyli*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, I.

Baraz, Mehmed Rebiî Hâtemi, *Teşrifat Meraklısı Beyzâde Takımının Oturduğu Bir Kibar Semt Beylerbeyi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yay., İstanbul 1994, II.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Sicill-i Ahvâl Defteri*, no: 66, 185-186.

Bilmen, Ömer Nasûhi, *Büyük İslâm İlmihali*, Bilmen Yayınları, İstanbul 1986.

Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1333, I.

Coşan, M. Es'ad, *Tarihi ve Tasavvufî Şahsiyetler*, Server İletişim, İstanbul 2011.

Çankaya, Ali, *Yeni Mülkiye Târîhi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, Mars Matbaası, Ankara 1968-1969, II.

Çöğenli, M. Sadi, *Müderris Hacı Mehmed Zihni Efendi Bibliyografyası*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, Erzurum 1989.

Ermîş, Hamza, *Mehmed Zihni Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Arap Dili ve Belâgatındaki Yeri*, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 2004.

Ermîş, Hamza, “Son Dönem Osmanlı Âlimlerinden Mehmed Zihni Efendi'nin Hayatı ve Eserleri”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sakarya 2005.

Güman, Osman, *XIX. Yüzyılda Nimet-i İslam Kitabı Çerçevesinde İlmihal Fıkhi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000.

İskenderî, Atâullah, *El-Muhkem fî Şerhi'l-Hikem Hikemü'l-Atâiyye*, şerh: Kastamonulu Balıklızâde Ahmet Tahir, İstanbul 2006.

İyişenyürek, Orhan, *Mehmed Zihni Efendi'nin Nimet-i İslam Adlı Eserindeki Hadislerin Tahrir ve Değerlendirilmesi (Temizlik ve Namaz*

Bölümleri), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2004.

Karahan, Abdulkadir, “Nâbî”, *DİA*, XXXII, 258-260.

Kelpetin, Hatice, “İlmihal”, *DİA*, XXII, 139-141.

Kılıç, Hulûsi, “Mehmed Zihni Efendi”, *DİA*, XXVIII.

Komisyon, *İlmihal: İman ve İbadetler*, İSAM yayınları, İstanbul 1998.

Komisyon, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (TDEA)*, Dergah Yayınları, İstanbul 1986, VI.

Köksal, M. Asım, *İslâm İlmihâli*, Seha Neşriyat, İstanbul 1993.

M. Es’ad Coşan Araştırma Merkezi Arşivi, Arşiv no: DA3058.1998.11.15.

Öztürk, İbrahim, *Mehmed Zihni Efendi’nin Nimet-i İslâm Adlı Eserindeki Hadislerin Tahrîc Ve Değerlendirilmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Öztürk, Yaşar Nuri, *Kutsal Gönüllü Kuşadalı İbrâhim Halvetî*, Fatih Yayınevi, İstanbul 1982.

Tarhan, Ali Rânâ “*Müellifin Hayâtı ve Eserleri Hakkında Bilgi*”, (Mehmed Zihni, *el-Muhtasarât* içinde), Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, Ankara 1957.

Tasavvuf, İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi “Prof. Dr. Kenan Gürsoy’la Röportaj”, 2007, sayı: 19, 473-525.

Topal, Şevket, “Şürûnbülâlî”, *DİA*, XXXIX, 274-275.

Vassâf, Osmânzâde Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, Kitabevi, İstanbul 2006, IV.

Vicdânî, Mustafa Sadık, *Tomâr-ı turûuk-u âliye’den: Halvetiyye*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1338-1341.

Yaşaroğlu, M. Kâmil, “Mızraklı İlmihal” *DİA*, XXX, 5-6.

Yücer, Hür Mahmut, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. yüzyıl)*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003, 162.

Mehmed Zihni, *Kitâbu’t-Tahâre*, İstanbul 1324. (M. Es’ad Coşan Araştırma ve Eğitim Merkezi Kütüphanesi tasnif no: 297.541 MEH.N)

Mehmed Zihni, *Ni’met-i İslâm*, (tıpkı basım) İstanbul 1398, I-II.

Mehmed Zihni, *Kitâbu’t-Tahâre*, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1320.

Mehmed Zihni, *Kitâbu’s-Salât*, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1326.

Mehmed Zihni, *Kitâbu’s-Savm*, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1328.

Mehmed Zihni, *Kitâbu’z-Zekât*, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1329.

Mehmed Zihni, *Ni’met-i İslâm*, İslâm Mecmuası Yayınları, İstanbul 1986.

Mehmed Zihni, *Ni’met-i İslâm*, sadeleştiren: M. Rahmi, Huzur Yayınları, İstanbul 1978.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Mehmed Zihni, *Oruç ve Zekat İlmihali*, tahkik İbrahim Hatipoğlu, Necdet Yılmaz, Darulhadis Yayınları, İstanbul 2001.

Zirikli, Hayreddin, *el-A'lâm: Kâmûs-ı Terâcim*, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut 1989, VI.

III. OTURUM (16:30-17:30)
OTURUM BAŞKANI
PROF.DR. PROF. DR. NURİ KÖSTÜKLÜ

**Aziz Mahmûd-ı Hüdâî Hulefâsından Devâtî Mustafa Efendi ve
Kastamonu'da Kurduğu Celvetî Tekkesi**
Osman GÖRDEBİL
(Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı)

Safranbolulu İsmâil Necâti Efendi (1840-1919)
Fatih YILDIZ
(Milli Eğitim Bakanlığı - Öğretmen)

**Kastamonu'nun Manevi Mimarlarından
Benli Sultan'ın Hayatı ve Hizmetleri**
Nail KARAGÖZ
(Milli Eğitim Bakanlığı - Öğretmen)

**AZİZ MAHMÛD-I HÛDÂÎ HULEFÂSINDAN DEVÂTÎ
MUSTAFA EFENDİ VE KASTAMONU'DA KURDUĞU
CELVETÎ TEKKESİ**

Osman GÖRDEBİL

(Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı)

Özet

Kastamonu İstanbul'a yakın olması sebebiyle birçok alanda gelişme sağlamıştır. Tasavvuf tarihi açısından Kastamonu bu anlamda öneme hâiz bir yerdir. İstanbul'da etkin bir tekke kurmuş olan Aziz Mahmûd-ı Hüdâî'nin halifelerinden olan Devâtî Mustafa Efendi, Kastamonu'da belli bir dönem kalmış ve burada Kırkçeşme mahallesine bir Celvetî tekkesi kurmuştur. Bu çalışmada Kastamonu ve İstanbul'da birer tekkesi bulunan Devâtî Mustafa Efendi'nin hayatından ve kurduğu tekkelerden bahsedilmektedir.

**Devâtî Mustafa Efendi, The Successor of Aziz Mahmud-i Hüdâî and
His Foundation of Celvetî Lodge in Kastamonu**

Abstract

Kastamonu has developed in many ways due to being close to Istanbul. In this sence, Kastamonu has a great importance in the history of Sufism. Devati Mustafa Efendi, as being one of the successor of Aziz Mahmud-i Hudai who established influential Lodge in Istanbul, has settled in Kastamonu for a while and established a Celveti lodge in Kırkçeşme neighbour. This article examines the life of Devati Mustafa Efendi and his lodges.

GİRİŞ

Celvetiyye tasavvuf mektebinin kurucusu olan Aziz Mahmûd-ı Hüdâî 16. yüzyılın ikinci 17. yüzyılın da ilk dönemlerinde yaşamış sekiz Osmanlı padişahı görmüş ve onların bir kısmı ile münasebetleri olmuş önemli bir alim ve şair sûfidir. Toplumu irşad etmesinin yanında tesis ettiği okul ile Osmanlı tasavvuf tarihinde isimleri hayırla yâd edilen büyük âriflerin yetişmesine de vesile olmuştur. Bunlardan birisi de Devâtî Mustafa Efendi'dir.

Devâtî Mustafa Efendi'nin Kastamonu'ya irşad için gitmesi ve bu bölgede bir Celvetî dergâhı kurması onun hayatı içerisinde dikkat çeken bir durumdur. Ayrıca onun hem Kastamonu'da hem de İstanbul'da etkin birer tekke kurması Tasavvuf tarihi açısından önemini bir kat daha artırmaktadır. Hayatının yalnızca bir kısmını Kastamonu'da geçirmiş olmasına rağmen, kurduğu tekke Osmanlı'nın son dönemlerine kadar hizmetlerini yürütmüş ve bu bölge ahalisinin irfanını ilerilere taşımıştır.

Biz bu tebliğimizde Devâtî Mustafa Efendi hakkında kaynaklarda bulunan bilgileri bir araya getirmeye ve hakkında elde ettiğimiz bilgilerdeki karışıklıkları değerlendirmeye çalışacağız. Ayrıca Kastamonu Kırkçeşme mahallesine kurduğu Celvetî tekkesi hakkında Osmanlı Arşiv belgelerini sunacağız.

I. CELVETİYYE TARİKATI

Tasavvuf tarihinde birçok tarikat zaman içerisinde kendisine özgü bir metot ve yol belirleyerek birbirinden ayrı birer teşekkül halini almıştır. Bu tarikatların her birinin farklılaşması değişik zamanlar içerisinde olmuştur. Kimisi ilk dönemlerde ilke ve esaslarını oluştururken, kimileri de sonraki yıllarda yaşamış bir müridin etkisi ile tekâmül etmiştir.

Celvetiyye tarikatı Aziz Mahmud-ı Hüdâî tarafından etkin ve yaygın bir tarikat haline getirilmiştir. Ancak Bursalı İsmail Hakkı Efendi'ye göre hicrî sekizinci asırda yaşamış olan İbrâhim Zâhid-i Geylânî tarafından ortaya konulmuş bir tarikattir.⁵⁵⁹

İbrâhim Zâhid-i Geylânî Şiraz bölgesinde yaşamış ve tarikatın silsilesinde kendisinden sonra gelen Safiyyüddin-i Erdebîlî, Sadreddin-i Erdebîlî ve Alâaddin Alî-i Erdebîlî efendiler nispetlerinden de anlaşılacağı gibi Erdebil'de yani İran ile Azerbaycan arasında bir bölgede yaşamışlardır.⁵⁶⁰

Tarikatın bundan sonraki silsilesindeki isim olan Hamidüddin-i Aksarâyî ile Celvetiyye tarikatı Anadolu'da hüküm sürmeye başlamıştır. Somuncu Baba olarak da bilinen Aksarayî'nin kendisinden önceki meşayih ile bağının nasıl kurulduğu konusunda kaynaklarda bir belirsizlik hâkimdir.⁵⁶¹

Somuncu Baba'nın halifesi olan Hacı Bayram-ı Velî ile Bayramiyye adında bir yol ortaya çıkmıştır. Onun da halifeleri Akbıyık Meczub, Hızır Dede ve Üftâde hazretleri ile Celvetiyye Bayramiyye'den ayrılan bir yol halini almıştır. Üftâde hazretlerinin önde gelen talebelerinden Aziz Mahmud-ı Hüdâî ile de tarikat usûl ve metotlarını tamamlamıştır.⁵⁶²

Celvetiyye'nin Halvetîlik'ten ayrılan bir kol olduğu da savunulmaktadır. Nitekim Muhyiddin-i Üftâde hazretlerinin Sümbül Sinan'a ve Hüdâî'nin de Nureddinzâde ile Kerîmüddin-i Halvetî gibi Halvetî şeyhlerine bağlı olması ve Hüdâî'nin "bizim tarikimiz hem Halvetî hem de Celvetî'dir" demesi bu rivayetin delili durumundadır.⁵⁶³

Celvetiyye tarikatı Aziz Mahmud-ı Hüdâî ile şöhret bulmuş ve müritlerinin sayısı da bir hayli artmıştır. Hüdâî hazretlerinin bir asra yakın ömür sürmesi, sekiz Osmanlı padişahı görmesi ve bunlardan kendisine intisab edenlerin olması tarikatının yayılmasında çokça etkili olmuştur.⁵⁶⁴

⁵⁵⁹Hasan Kamil Yılmaz, "Celvetiyye", *D.İ.A.*, İstanbul, c.VII, s. 273.

⁵⁶⁰Hasan Kamil Yılmaz, *Aziz Mahmûd Hüdâî ve Celvetiyye Tarikatı*, Erkam Yay, İstanbul, 1982, s. 155-159.

⁵⁶¹Hasan Kamil Yılmaz, a.g.e. s. 165.

⁵⁶²A.g.e. s. 165-182.

⁵⁶³Hasan Kamil Yılmaz, "Celvetiyye", *D.İ.A.*, İstanbul, VII, 273.

⁵⁶⁴Hasan Kamil Yılmaz, *Aziz Mahmûd Hüdâî ve Celvetiyye Tarikatı*, , s. 27.

Aziz Mahmud-ı Hüdâî Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli bölgelerine gönderdiği müridleri ile Celvetiyye'nin farklı bölgelerde de yayılmasını sağlamıştır. Ancak tarikatın merkezi olan İstanbul'daki Âsitâne her dönemde etkinliğini sürdürmüştür. Hüdâî'den sonra bu âsitâne de 26 şeyh görev almıştır. Anadolu ve Rumeli'de bulunan Celvetî dergâhlarının başına geçecek olan şeyhlerin belirlenmesinde de İstanbul'daki âsitânenin post-nişinlerinden olur alınmıştır. Nitekim Kastamonu'daki dergâhın başına geçmesi istenilen zât hakkında İstanbul âsitânesinden onay alındığı Arşiv kayıtlarındaki ifadelerden anlaşılmaktadır.⁵⁶⁵

II. KASTAMONU'DA CELVETÎLİK

Celvetiyye tarikatı, Aziz Mahmud-ı Hüdâî hazretlerinin Anadolu ve Balkanlar'a gönderdiği birçok halifesi ile yayılmış ve bu halifeler gittikleri yerlerde kurdukları tekkeler ile Celvetiyye tarikatının kendilerinden sonra da bu bölgelerde devam etmesini sağlamışlardır.

Anadolu'da kurulan bu tekkelerden biri de Kastamonu Kırkçeşme mahallesinde bulunan Şeyh Mustafa Camii olarak bilinen dergâhtır. Bu tekkenin ilk olarak Hüdâî'nin halifelerinden Resûlâde Mustafa Efendi tarafından 1000/1591 tarihinde Serçeoğlu türbesinin dergâh olarak kullanılmasıyla ortaya çıktığı son dönem kaynaklarında bilgi olarak yer almaktadır.⁵⁶⁶

Osmanlı Arşiv belgelerinde geçen bilgiler incelendiğinde Kastamonu Kırkçeşme mahallesinde yer alan bu dergâhın ilk kurucusu olarak Devatî Mustafa Efendi gösterilmektedir. Yine bu belgelerde Mustafa Efendi'nin babasının adının Resul olduğunu öğrenmekteyiz.⁵⁶⁷ Hicrî 1070 yılında vefat eden Devatî Mustafa Efendi'nin vefatından yaklaşık 70 yıl önce bu dergâhı kurmuş olması da dergâhın kuruluşu olarak bilinen 1000/1591 tarih hakkında akıllarda soru işaretleri bırakmaktadır. Bu dergâhla ilgili olarak arşiv kayıtlarının 1291/1875 tarihine kadar ulaşması ve bu belgelerde tekkede görev yapan dönemin şeyhlerinin adlarının yer almasına bakılırsa tekkenin kuruluşundan 300 yıl sonra bile görevine devam ettiği anlaşılmaktadır.

Kastamonu'daki bu tekke irşad vazifesini yerine getirirken İstanbul'da bulunan Hüdâî âsitânesi ile de bağımlı koparmamıştır. Nitekim dergâhta görev yapacak kişi için İstanbul âsitânesinden onay alındığı belgelerde şu ifade ile yer almıştır: "Vakf-ı mezburdan vâki olan teveccühât Üsküdârî Hüdâî Aziz Mahmud Efendi âsitânesinde seccâde-nişin olanların arzlarıyla olagelmıştır."⁵⁶⁸

Yine İstanbul âsitânesinin şeyhlerinden olan Abdurrahman Nesîb Efendi'nin oğlu ve aynı zamanda halîfesi olan Mehmed Rûşen Efendi de

⁵⁶⁵BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri), C.EV. 8650,1816/29 Şevval 1231

⁵⁶⁶Hür Mahmud Yücel, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf(19.yy.)*, İnsan Yay. İstanbul, 2004, s. 437.

⁵⁶⁷C.EV. 16789,1801/2 Cemâziyye'l-evvel 1216

⁵⁶⁸BOA, C.EV. 8650, 1816/29 Şevval 1231.

tasavvufî terbiyesini ikmâl etmek için Kastamonu'ya gittiği ve burada erbain çıkardığı kaynaklarda yer almaktadır.⁵⁶⁹

Bu bilgiler ışığında Kastamonu Kırkçeşme mahallesindeki dergâh resmî kayıtlara göre 300 yıldan fazla bir süre görev yaptığı kesin olarak anlaşılmaktadır. Bu tarihten tekke ve zaviyelerin kapatıldığı döneme kadar olan sürede dergâhın durumu hakkında tam bir bilgiye ulaşılamamaktadır.

III. DEVÂTÎ MUSTAFA EFENDİ'NİN HAYATI

Aziz Mahmud-ı Hüdâî hazretlerinin kâmil bir tarikat haline getirdiği Celvetî tarikatının önemli isimlerinden biri olan Devatî Mustafa Efendi'nin ne zaman ve nerede doğduğu hakkında bir bilgi yoktur. Ancak Üsküdar'da doğduğu ve burada gençliğini geçirdiği tahmin edilmektedir. Belgelerde de babasının adının Resul olduğu bildirilmektedir.⁵⁷⁰

Gençliğinde divit sanatıyla uğraştığı için “divitçi” anlamında kendisine “devâtî” lakabı verilmiştir.⁵⁷¹ Ancak bu isim ile ilgili belgelerde bir takım farklılıklar dikkatimizi çekmektedir. Devatî ismiyle meşhur olmuş olan Mustafa Efendi'nin Üsküdar'daki tekkesinde halifelliğini de yapan bir oğlu vardır ki, o da Devâtîzâde Mehmed Efendi ismiyle mâruftur. Kaynaklarda Devâtîzade denildiği zaman genel olarak oğlu Mehmed Efendi anlaşılmaktadır. Fakat Osmanlı Arşivlerindeki bir belgede Mustafa Efendi için Devâtîzâde ismi kullanılmıştır.⁵⁷² Bize göre bu durumun iki sebebi olabilir. Birincisi belgenin yazımı sırasında sehven bu ismin kullanılmış olmasıdır. İkincisi ise aslında Devâtî namıyla bilinen Mustafa Efendi'nin ailesinin divitçilik işi ile meşgul olduğu, dolayısıyla bu ismin kendi lakabı olmasından öte bir aile ismi olma özelliği taşımasıdır. Yazılan belgenin arzihal kısmında var olan bu “Devâtîzâde Mustafa Efendi” lafzının o dönemin halifesi tarafından yazılmış olması bunun sehven yazıldığı durumunu zayıflatmaktadır.

Mustafa Efendi'nin tasavvuf yoluna girmesinde gördüğü bir rüya etkili olmuştur. Rüyasında kendisini yanar iken gören Mustafa Efendi uyandığı vakit “alemde bir mürşid-i kâmil bulamadım ki benim derdime derman olsun” diye üzüldüğünü beyan etmektedir. Bu ifadeden onun uzunca bir müddet dervişlik yolunun özlemini çektiği anlaşılmaktadır. Daha sonra kendisinin elinden tutulduğu ve Resûlullah Efendimiz'in imamlığında gece namazı kıldığı ve Efendimizin ona “Senin derdine derman ve ulu Mevlâ'ya vuslatına çare Üsküdarlı Ahmed Efendi (Muk'at) dendir” dediğini Mustafa Efendi bizzat beyan etmektedir.⁵⁷³

⁵⁶⁹ Hasan Aksoy, “Mehmed Rüşen Efendi”, *D.İ.A.* İstanbul, XXVIII, 520.

⁵⁷⁰ BOA, C.EV. 167889. 1801/ 2 Cemaziyye'l-evvel 1216.

⁵⁷¹ Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf(17.yy.)*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay. İstanbul, 2007, s. 364.

⁵⁷² BOA, C.EV. 8650, 1816/29 Şevval 1231.

⁵⁷³ Şeyh Mustafa Devâtî, *Tuhfetü's-Sâfiyyîn*, Şeyh Mustafa Devâtî Vakfı, İstanbul, 1997 s. 45.

Bu rüya üzerine Muk'ad Ahmed Efendi'ye⁵⁷⁴ intisâb eden Devâtî Mustafa Efendi dervişlik yolunda seyr ü sülûkünü tamamlamak için çaba göstermiştir. Tasavvuf eğitiminin önemli bir safhasında Efendimiz'in manevî işareti ve şeyhinin de arzusu ile Kastamonu'ya gitmiştir. Bu durumu kendisi şu sözlerle açıklamaktadır: "...Gördüm ki Sultân-ı Kevneyn (s.a.v.) orada oturuyor. Mübarek yüzlerinin nuru şimşek gibi çakıyor. Efendime hürmet edip yer gösterdi, Efendim de oturdu. Nebî-i Muhterem: "Bu yanındaki kimdir?" buyurdu. Efendim de "Sultanımın yetimi Mustafa kulundur" dediler. Aleyhissalâtu ve's-selâm Efendimiz: "Bunu Kastamonu'ya gönderin, sonra Üsküdar'a gelir. Emr-i Hâk bunun üzerine cârî olmuştur" buyurdular. Bu konuda söz çoktur ancak anlatmaya izin yoktur."⁵⁷⁵

Devâtî Mustafa Efendi bu manevî işaret ile Kastamonu'ya gitmiş belli bir müddet orada ikamet etmiştir. Müşahedelerinden bahsederken Kastamonu ile ilgili birkaç hatırasını da nakleden Mustafa Efendi'nin bu beyanlarından Kastamonu'ya ilk gidişi sırasında şeyhlik vazifesini almadığı anlaşılmaktadır. Kastamonu'dan birkaç kez Üsküdar'a şeyhini ziyaret etme arzusu ile gitmek istemişse de her defasında izin verilmediğini, ancak son gitme arzusunda olumlu bir netice aldığını beyan eden Mustafa Efendi bu şekilde Kastamonu'dan şeyhinin yanına gelmiştir.

Şeyhinin yanına vardığında onun yanında bir sepet üzüm olduğu ve bunlardan iki salkımını kendisine uzattığını bildiren Devâtî hazretleri, şeyhinin "bunlardan bir salkımından birer tane fukaraya dağıt. Ama sakın iki tane verme hazmedemezler" dediğini ve kalan diğer salkımı da kendinin yemesini söylediğini beyan eder. Orada birçok kimsenin gelip Muk'ad Ahmed Efendi'ye "Birer tane de bize ver Sultanım" dediği ancak Ahmed Efendi'nin: "Bunlardan size verilmez, bu Celvetî erenlerine mahsustur" diyerek başka kimselere vermediğini söylemektedir. Daha sonra şeyhinin "Bu evin anahtarını bunun eline verin" buyurmasıyla kendisine şeyhlik vazifesinin verildiğini bildirmektedir. Hatta bu esnâda Efendimiz'in ve Hüdâî hazretlerinin mânen orada bulduklarını ve "bundan sonra bu kapıda her kim ma'nâ talep ederse cevap bulacaktır" buyurdıklarını da bildirmektedir.⁵⁷⁶

Bundan sonra Devâtî Mustafa Efendi'nin Kastamonu'ya tekrar dönüp dönmediği hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Osmanlı Arşiv kayıtlarına göre Kastamonu Kırkçeşme mahallesinde bulunan Celvetî dergâhı Devâtî hazretlerinin ihyâ ettiği bir yer olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Kastamonu'da şeyh olarak bulunmuş olma ihtimali kuvvet kazanmaktadır. Buna göre Mustafa Efendi şeyhlik icâzetini aldıktan sonra

⁵⁷⁴ Muk'ad Ahmed Efendi (ö. 1038/1628): Aziz Mahmud Hüdâî'den sonra Üsküdar'daki âsitanenin şeyhidir.

⁵⁷⁵ A.g.e. s. 66.

⁵⁷⁶ A.g.e. s. 57-58.

tekrar Kastamonu'ya dönmüş ve orada bir tekke kurarak irşâd faaliyetlerine başlamıştır. Nitekim 1291/1875 tarihine kadar kayıtlarda tekkenin şeyhlik görevinin devam ettiği bildirilmektedir. Bu bağlamda Mustafa Efendi'nin şeyhinin vefatından yani 1049/1639 yılından önce burada bir tekke kurduğu anlaşılmaktadır.

Üsküdar'a döndükten sonra Devâtî hazretlerinin ilme yöneldiği ve ulemâdan birinin yanında mülâzım olarak bulunduğu nakledilmektedir. Mülâzımlıktan sonra imtihanında başarı sağlayıp Kırklı bir medreseye müderris olarak tayin edilmiştir. 1061-1067 yılları arasında Molla Kesret Medresesi ile Vâlide Sultan Dâru'l-hâdîs'inde müderris olarak görev yapmıştır.

1067/1656 tarihinden itibaren müderrislik hayatına son veren Devâtî Mustafa Efendi, bu tarihten sonra Üsküdar Selmanağa mahallesinde bulunan Şeyh camiinde irşad faaliyetlerinde bulundu. 1061/1650 tarihinde Arslan Ağazâde Mustafa Bey tarafından yaptırılan bu câmiye Devâtî Mustafa Efendi de bir meşrûta ve aşevi ilâve ettirmiştir.

Üsküdar'da bulunan Şeyh Mustafa Devâtî Camii'ni yaptıran kişi hakkında farklı rivayetler mevcuttur. Camiyi ilk yaptırmaya başlayan kişinin Arslan Ağa olduğu bahçede bulunan mezar taşındaki "sahibü'l-hayrât" ifadesinden anlaşılmaktadır. Arslan Ağa'nın vefa tarihi yine mezar taşına 1060 olarak nakşedilmiştir. Caminin kitabesinde ise Arslan Ağazade Mustafa ismi yer almakta ve bu kitabe 1061 tarihlidir. Dolayısıyla camiyi Arslan Ağa'nın yaptırmaya başladığı ancak ömrü kifayet etmediği için bu şahsın oğlu olan Mustafa isimli zât tarafından binanın tamamlandığı anlaşılmaktadır.

Konuyla ilgili olarak bazı yerlerde Camiyi tamamlayan Mustafa Efendi ile Devâtî Mustafa Efendi'nin aynı kişiler olma ihtimali üzerinde durulmuştur.⁵⁷⁷ Ancak Arşiv belgelerinden Mustafa Efendi'nin babasının adının Resul olduğu anlaşılmaktadır. Buradan anlaşıldığı üzere Arslan Ağa'nın oğlu olan Mustafa Efendi ile Devâtî Mustafa Efendi aynı kişiler değildir.

Bu camide 1067/1656 tarihinden sonra üç yıl irşad vazifesinde bulunan Mustafa Efendi 1070/1659 tarihinde vefat etmiş ve tekkenin bahçesine defnedilmiştir.⁵⁷⁸

Mustafa Efendi'nin aile hayatı ile ilgili bilgiler yok denecek kadar azdır. Oğlu Devâtîzade Mehmet Efendi hemen hemen ailesinde bilinen tek kişidir. Mehmed Efendi Hüdâî âsitânesi şeyhlerinden Mehmed Fenâyî (ö.1075/1664)'ye intisâb etmiştir. Bir süre müderrislik yapan Devâtîzade Mehmed Efendi, babasının vefatından sonra Şeyh camiine post-nişîn olarak tayin edilmiştir. Gafûrî Mehmed Efendi'nin vefatı ile de Hüdâî âsitânesine

⁵⁷⁷ Necdet Yılmaz, "Mustafa Efendi Devâtî" *Üsküdarlı Meşhurlar Ansiklopedisi*, Üsküdar Bel. Yay. İstanbul, s. 280.

⁵⁷⁸ A.g.e. s. 18.

şeyh olarak tayin edilmiştir. Mehmed Efendi Şeyh Camiinde yaklaşık sekiz yıl, Hüdâî âsîtanesinde ise on iki yıl kadar görev yapmış ve 1090/1679 yılında vefat etmiştir. Kabri Şeyh camiinde babasının kabrinin yanında yer almaktadır.⁵⁷⁹

Bunun dışında Eskişehir’de bulunan bir mezar taşında vefat tarihi 1120/1708 olarak kaydedilmiş olan ve üzerinde “Üsküdârî eş-Şeyh Devâtîzâde Mehmed Efendi” yazılı bir mezar taşı da tespit edilmiştir. Bu mezar taşının burada bulunmasından Devâtî’nin oğlu ya da torunu olan bir zâtın Eskişehir’e geldiği ve burada vefat ettiği fikrini akıllara getirmektedir. Üstelik bu zâtın şeyhlik sıfatına hâiz olması da manidardır. Bu şahıs hakkında elde bulunan mezar taşından öte bir bilgi bulunmamaktadır.⁵⁸⁰

IV. KASTAMONU CELVETÎ TEKKESİ HAKKINDAKİ ARŞİV BELGELERİ

Devâtî Mustafa Efendi tarafından Kastamonu Kırkçeşme mahallesinde kurulan Tarîkât-ı Celvetiyye tekkesi ile ilgili Osmanlı Arşivinde 10’a yakın belge bulunmaktadır. Bu belgelerin içerisinde üç tanesinde padişahın hattının bulunması öneme hâiz bir durumdur. Ayrıca belgelerin tarihleri incelendiği vakit tekkenin 300 yıla yakın bir süre ayakta kaldığı anlaşılmaktadır.

BELGELERİN TRANSKRİPSİYONLARI

[HAT, 1453/39]

İzn-i Hümayunum olmuştur

Padişahım

Arz-ı bende-i bî-mikdâr oldur ki, şevketlü, keramelü, mehâbetlü, kudretlü velinimetim efendim.

Erbâb-ı istihkaktan Şeyh Mehmet Halife arzuhal sunup Kastamonu’da Kırkçeşme nezdinde vaki müteveffâ eş-Şeyh Mustafa Efendi Camiinin hitâbeti mahlûl olmağa kendüye sadaka buyurulmak bâbında istid’â-yı inâyet itmeğin bâlâsı izn-i hümayunum olmuştur deyu hatt-ı hümayun-ı inayet makrunlarıyla tezyin buyurulmak bâbında emr ü ferman şevketlü, keramelü, mehâbetlü, kudretlü velinimetim efendim padişahımındır. (15 M 1208)

* * * *

[HAT, 1463/77]

İzn-i Hümayunum olmuştur

Padişahım

Arz-ı bende-i bî-mikdâr oldur ki, şevketlü, keramelü, mehâbetlü, kudretlü velinimetim efendim.

Kastamonu’da Kırkçeşme Mahallesinde vaki Devâtîzade Mustafa Efendi mescidinin cami olmağa salâhiyyeti olmağa müceddeden minber vaz’ ve ikâmet-i salavat cum’a ve îdeyne izn-i hümayunları erzânı ve hitabeti dahî erbâb-ı istihkaktan Şeyh Mehmed Halife’ye sadaka buyurulmak ricasına

⁵⁷⁹ Nuri Özcan, “Mehmed Efendi, Divitçizâde”, *D.İ.A.* İstanbul, c.IX, s. 451.

⁵⁸⁰ Bkz. EK 1.

vakf-ı mezburun nazırı arz itmekle bâlâsı izn-i hümayunum olmuştur deyu hatt-ı hümayun-ı inayet makrunlarıyla tezyin buyrulmak babında emr ü ferman şevketlü, keramelü, mehâbetlü, kudretlü velinimetim efendim padişahımındır.

* * * *

[HAT, 1546/25]

İzn-i Hümayunum olmuştur

Padişahım

Arz-ı bende-i bî-mikdâr oldur ki, şevketlü, keramelü, mehâbetlü, kudretlü velinimetim efendim.

Kastamonu'da Kırkçeşme Mahallesinde vâkî Şeyh Mustafa Efendi cami-i şerifinin hitâbeti mahlûl olmağla erbâb-ı istihkâkdan Seyyid Abdullah Halife'ye sadaka buyurulmak recâsına Üsküdar'da Hüdâî Aziz Mahmud Efendi kuddüse sırrıh âsitâneleri şeyhi arz itmeğle bâlâsı izn-i hümayunum olmuştur deyu hatt-ı hümayûn şevket-makarr ve –leriylere tezyîn buyurulmak bâbında emr ü ferman şevketlü, keramelü, mehâbetlü, kudretlü velinimetim efendim padişahımındır. 1239. Z. 29

* * * *

[C. EV 8650]

Der-i devlet-i mekîne arz-ı dâî-i kemîne budur ki,

Üsküdar'da âsude pişvâ-yı tarîk-i celvetî kutb-ı dâire-i irşâd eş-Şeyh es-Seyyid Mahmud Hüdâî kuddise sırruh hazretlerinin hulefâlarından mürşid-i sâlikîn Devâtîzâde eş-Şeyh Mustafa Efendi'nin Kastamonu'da Kırkçeşme mahallesinde ihyâ buyurdıkları zâviye-i münîfeleri evkâfının yevmi iki akçe vazife ile kitabet cihetine mutasarrıf olan Mehmed b. Abdullah bilâ-veled fevt olub velâkin Anado[lu] muhasebesinde kayd-ı kadîmi olup askeriyye ilm ü haberi verilüb mahlûlünden işbu bâis-i arz Seyyid Abdullah b. Seyyid Mustafa dâîlerine tevcih ve yedine berât-ı şerîf ihsân buyurulmak ricâsıyla pâye-i serir â'lâya arz olundu.

Bâki emr hazret-i men lehü'l-emrindir

Hâdimü'l-fukarâ ed-dâ'î es-Seyyid Mehmed Şehâbeddin seccâde-nişîn-i hazret-i Aziz Mahmûd Hüdâî kuddise sırruhu. 29 L.1231

Vakf-ı mezburdan vâki olan teveccühât Üsküdarî Hüdâî Aziz Mahmud Efendi asitansinde seccâde-nişîn olanların arzlarıyla olagelmıştır. Emr ü ferman devletlü saadetlü sultanım hazretlerindir.

Der-i devlet-i mekîne arz-ı dâî-i kemîne budur ki,

Üsküdar'da âsude kutbü'l-ârifin kavsü'l-vâsılın eş-Şeyh es-Seyyid Aziz Mahmud-ı Hüdâî kuddüse sırruhü'l-âli hazretlerinin hulefâlarından Devâtîzâde eş-Şeyh Mustafa Efendi'nin Kastamonu'da Kırkçeşme mahallesinde ihyâ buyurdıkları zâviye-i münîfeleri evkâfından olmak üzere yevmi bir akçe vazife ile muarrif ciheti Anadolu kaleminde ber müceb-i vakfiyye kaydı olup bir kimesnenin uhdesinde olmamağla merâhim-i aliyyelerinden mercu'dur ki işbu bâis-i arz Seyyid Numan ibni Seyyid

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Mustafa dâilerine tevcih ve yedine müceddeden berât ihsan buyurulmak recâsıyla pâye-i serîr-i âlâya arz olundu.

Bâkî emr hazret-i men lehü'l-emrindir.

Hâdimü'l-fukarâ ed-dâ'î es-Seyyid Mehmed Şehâbeddin şeccâde-nişîn-i hazret-i Aziz Mahmûd Hüdâî kuddise sırruhu 7 Muharrem 1231.

* * * *

[C.EV. 16789]

Der-i devlet-i mekîne arz-ı dâi-i kemîne budur ki,

Üsküdar'da âsûde kutbü'l-ârifin sultânü'l-kâmilin Hüdâî eş-Şeyh es-Seyyid Mahmud Efendi Kuddüse sırruhü'l-azîz hazretlerinin hülefâlarından Kastamonu'da Kırkçeşme mahallesinde vâkî eş-Şeyh Mustafa Efendi b. Resul zâviyesinin vazife-i muayyene ile bâ-berât-ı âli şehyi olan el-Hac Mehmed Efendi b. Ahmed mutasarrıf olduğu meşihat-ı mezkûreyi erbâb-ı istihkâdan sulbî oğlu işbu bâis-i arz-ı ubudiyet Şeyh Mehmed Emin Efendi dâilerine hüsn-i rızâsıyla kasriyyet ve yedinde olan atik berâtın kendüye teslim ettiğini Kastamonu hâkimi efendi dâileri i'lâm etmekle müceibince eş-Şeyh Mehmed Emin Efendi dâilerine tevcih ve yedine berât-ı şerîf-i âlişân sadaka ve ihsan buyurulmak ricâsıyla pâye-i serîr-i â'lâya arz olundu. Bâkî emr hazret-i men lehü'l-emrindir.

Hâdimü'l-fukarâ es-Seyyid Mehmed Şehâbeddin şeccâde-nişîn-i hazret-i Aziz Mahmûd Hüdâî kuddise sırruhu

Vech-i meşruh üzre zaviye-i mezbur bâ-işâret-i aliyye mezkûrun üzerinde mastûr ve mukayyettir. Emr ü ferman devletlü hazretlerindir. 2 C.Evvel 1216.

* * * *

C. EV. 24823

Der-i devlet-i mekîne arz-ı dâi-i kemîneleridir ki,

Kutbü'l-irşâd eş-Şeyh es-Seyyid Aziz Mahmud-ı Hüdâî kuddüse sırruhü'l-hâdî hazretlerinin tarikat-ı âli-i celvetileri hulefâsından medine-i Kastamonu'da Kırkçeşme Mahallesinde vâkî Devâtî eş-Şeyh Mustafa Efendi ibni el-merhûm Resul câmiî şerifi vakfından olmak üzere yevmi iki vazîfe ile bâ-berât-ı şerîf imâmet ve yine vakf-ı mezbûrun yevm-i iki akçe ile vazife cihetine mutasarrıf olan Seyyid Abdullah ibni Seyyid Mustafa bu esnâda bi-emri'llahi teâlâ fevt olup yeri hâlî ve hıdmet-i lâzimesi muâttall kalmağla müteveffâ-yı merkûmun mahlûlünden câmi-i şerif-i mezburda hâlâ zâviye-dâr olan müteveffâ-yı mezbûrun birâderi Şeyh Seyyid Numan Halife ibni Seyyid Mustafa dâilerine ciheteyn-i mezbûreteyni tevcih ve mahall ve müstahikk olmağla mezkuru'l-ism Şeyh Seyyid Numan Halifenin yedine müceddeden berât-ı şerîf-i âli-şân sadaka ve ihsân buyurulmak recâ ve iltimâsıyla pâye-i serîr-i a'lâya arz ve inhâ olundu. Bâkî emr hazret-i men lehü'l-emrindir.

Seccâde-nişîn-i âsitâne-i Hazret-i Aziz Mahmud-ı Hüdâî eş-Şeyh es-Seyyid Abdurrahman Nesib 28 Z. 1253.

SONUÇ

Devâtî Mustafa Efendi ve Kastamonu'daki Celvetî tekkesi hakkında hazırladığımız bu bildiri de kullandığımız kaynaklar içerisinde Arşiv belgeleri bize yol gösterici olmuştur. Genel olarak kullanılan belge ve tebliğden çıkarılabilecek sonuçları şunlardır;

- Devâtî Mustafa Efendi Üsküdar ve Kastamonu'da iki etkin tekke kurmuş olması açısından önemli bir isimdir.
- Kendisine verilen Devâtî isminin belgelerde Devâtîzâde şeklinde kullanılmış olmasından bu ismin kendisinden önce de dedeleri tarafından bir sülale ismi olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır. .
- Devâtî Mustafa Efendi'nin hem Celvetî dervişi hem de şeyhi olarak Kastamonu'da bulunduğu kendi ifadelerinden çıkarılabilmektedir.
- Oğlu Devâtîzâde Mehmed Efendi ile aynı isimde ama farklı bir vefat tarihini beyan eden bir mezar taşının da Eskişehir'de bulunması bu durumun detaylarını araştırmacıların gün yüzüne çıkartmasını beklemektedir.
- Belgelerden Kastamonu'daki tekkenin önceleri sadece mescid olduğu Cuma namazı için müsait bulunduğu ve bir minber eklenerek camiye tebdil edildiği anlaşılmaktadır.
- Yine belgelerde arzuhalleri yazanların isimlerine dikkat edildiği vakit, bunların Hüdâî âsitânesinin post-nişinleri olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Kastamonu'daki Dergâh ile ilgili yapılacak olan tasarruflar İstanbul Hüdâî âsitânesi şeyhlerinin oluru ile gerçekleştirilmektedir. Zaten belgelerden birinin derkenârında bu bilgi aynen beyan edilmektedir.
- Buna göre Kastamonu Celvetî tekkesinin kuruluşundan üç asır sonra bile İstanbul ile bağıni koparmadığı anlaşılmaktadır.
- Celvetîlik diğer tarikatların yanında Kastamonu'nun önemli irfan ocaklarından olmuştur.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Hasan, "Mehmed Rûşen Efendi", *D.İ.A.* İstanbul
BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri), C.EV. 8650, 1816/29 Şevval
1231
BOA, C. EV. 24823,1838/ 28 Zilhicce 1253
BOA, C.EV. 16789. 1801/ 2 Cemaziyye'l-evvel 1216.
BOA, C.EV. 8650, 1816/29 Şevval 1231.
BOA, HAT, 1453/39, 1794/15 Muharrem 1208
BOA, HAT, 1463/77.
BOA, HAT, 1546/25, 1824/29 Zilhicce 1239.
Devâtî, Şeyh Mustafa, *Tuhfetü's-Sûfiyyîn*, Şeyh Mustafa Devâtî Vakfı,
İstanbul, 1997.
Özcan, Nuri, "Mehmed Efendi, Divitçizâde", *D.İ.A.* İstanbul.
Yılmaz, Hasan Kamil "Celvetiyye", *D.İ.A.*, İstanbul.
Yılmaz, Hasan Kamil, *Aziz Mahmûd Hüdâî ve Celvetiyye Tarikati*, Erkam
Yay, İstanbul, 1982.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Yılmaz, Necdet “Mustafa Efendi Devâtî” *Üsküdarlı Meşhurlar Ansiklopedisi*, Üsküdar Bel. Yay. İstanbul.

Yılmaz, Necdet *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (17.yy.)*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay. İstanbul.

Yücel, Hür Mahmud *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf(19.yy.)*, İnsan Yay. İstanbul, 2004.

EK 1

SAFRANBOLULU İSMAİL NECATİ EFENDİ (1840-1919)

Fatih YILDIZ

(Milli Eğitim Bakanlığı)

Özet

Nakşibendî-Halidiyye tarikatının 19. yy'daki önemli temsilcilerinden Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî'nin halifelerinden İsmail Necati Efendi aynı zamanda İstanbul'daki Gümüşhânevî Dergâhı'nın ikinci postnişinidir. O dönemde Kastamonu'ya bağlı olan Safranbolu kazasında 1255/1840 tarihinde doğmuş, 6 Şubat 1335/1919'da İstanbul'da vefat etmiştir.

İlk tahsiline Safranbolu'da başlayan İsmail Necati Efendi, ardından İstanbul'a gelmiş, devrin büyük alimlerinden ilim tahsil ederek 1868'de icazet almaya muvaffak olmuştur. 1892'den itibaren de talebelerine icazet vermeye başlamıştır. İstanbul'da medresede öğrenciyken Gümüşhânevî Ahmed Ziyâeddin Efendi'ye intisap etmiş, manevî kemali için gereken eğitimi kendisinde tamamlamıştır. 1911 yılında Gümüşhânevî Tekkesi postnişini olmuştur. Bu süreç içerisinde ailesi İstanbul'da çeşitli çevrelerle akrabalıklar kurmuş cumhuriyet devrine nakleden önemli bir ilmî-entelektüel miras bırakmıştır. Oğlu Mehmet Fehmi Efendi (v.1943) ve torunu Prof. Dr. Sabri Ülgener (v.1983) dönemin bu anlamda önemli simalarından olmuştur.

Bu tebliğimizde Kastamonu yöresinden yetişmiş bir alim-arif örneği olarak İsmail Necati Efendi'nin hayatını, ilmî ve tasavvufî etkisini, Gümüşhânevî Dergâhı'ndaki konumunu ve kendisinden sonra oğlu Mehmed Fehmi Efendi üzerinden ailesini incelemeye gayret gösterdik.

Anahtar Kelimeler: İsmail Necati, Gümüşhânevî, Mehmed Fehmi, Safranbolu, Nakşibendiyye, Halidiyye.

Abstract

İsmail Necati Efendi, one of Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî's successors, was an important representative of Nakşibendi-Halidiyye order in the 19th century. He was also the second leader of Gümüşhânevî Dergâh (Lodge) in İstanbul. He was born in Safranbolu, town of Kastamonu, at 1255H/1840 and he has passed away at 1355H/1919, in İstanbul.

He had started his education first at Safranbolu, then he came to İstanbul and he studied with great scholars. In 1868, he became successful in his education and deserved his diploma (*icazet*). From 1892 on he began to give diploma (*icazet*) to his students. When he was student at madrasa in İstanbul, he became disciple of Ahmed Ziyâeddin Efendi and he fulfilled his spiritual training with him. He became the sheikh of Gümüşhânevî Dergâh in 1911.

In İstanbul, his family established kinship ties with various families and he left very important intellectual legacy to us which continues even after the declaration of the republic. His son Mehmet Fehmi Efendi (1943) and his grandson Prof. Dr. Sabri Ülgener (1983) had become important persons in that sense.

In this study we try to look into the life of İsmail Necati Efendi as an exemplary scholar and wise person (alim and arif); and his intellectual and (“tasavvufî”) legacy, and his position in the Gümüşhanevî Dergah, and also his family through the life his son Mehmed Fehmi Efendi.

Keywords: İsmail Necati, Gümüşhanevî, Mehmed Fehmi, Safranbolu, Naqshbandiya, Khalidiya.

Doğumu ve Eğitimi

Nakşibendilik 19.yy başında Halidiyye adıyla Mevlana Halid-i Bağdâdî tarafından Ortadoğu bölgesinde yeni bir anlayışla ihya edilmiştir. İslam dünyasındaki zihnî, manevî kültürel ve siyasi inkıraz ve dağılışın önüne geçme gayretlerinin bir yansıması olarak hilafet merkezi İstanbul’dan Anadolu’ya doğru bu tarikatî ilim-irfan düzleminde çözülmenin önüne geçmek için bir gayrete dönüştüren en önemli isimlerden biri Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevî’dir. Gümüşhanevî, yazdığı eserler, yetiştirdiği talebeler, feyiz verdiği halifeler, kurduğu kütüphaneler ve tekkelerle kendisinden sonra Ziyaiyye olarak anılacak bir kol tesis edecek kadar iz bırakmış bir şahsiyettir.

İşte bu mektebin ve geleneğin en önemli temsilci ve tebliğcilerinden birisi Kastamonu-Safranbolu yöresinden İsmail Necati Efendi’dir. İsmail Necati Efendi, 1258/1842’de Safranbolu’da doğmuştur. Babası Mehmed Efendi Oğulveren (Oğulveren) köyünde Ömeroğulları ailesine mensuptur. (Şer’î Siciller Arşivi: 3394; Sayar: *DİA*, XXIII, 115; Gündüz: 1984, 146) İlim tahsiline Safranbolu’da Müftü Mehmed Hilmi Efendi’den ders alarak başlamış, 1285/1868’de 26 yaşında İstanbul’a gelerek Bayezid Medresesi’ne dahil olmuştur. Müderris ve dersîâmlardan Ahıskalı İbrahim Hulûsi Efendi’nin derslerine sekiz sene devam etmiş, 1293/1876’da 34 yaşında icâzet almıştır. Yine aynı yıl ruûs imtihanında başarılı olmuş, Bayezid Medresesi’nde ders vermeye başlamıştır. 1892’den itibaren talebelerine icâzet verdiği anlaşılmaktadır. (Şer’î Siciller Arşivi: 3394)

1897-1908 yılları arasında on bir yıl boyunca huzur dersleri muhataplığı, 1909 ve 1910 yıllarındaki huzur derslerinde ise “mukarrirlik” vazifesi yapmıştır. (Mardin: 1966, 117; Albayrak: 1996, II, 295) 1315/1897’de dördüncü dereceden Mecîdî ve Osmânî nişanlarını almaya hak kazanmıştır. 1911 yılında ise müfredatı yenilenen Dârü’l-Hilâfeti’l-Âliyye Medresesi’nin Kısım-ı Âlî’sine hadis dersi müderrisi olarak tayin edilmiştir. (Gündüz: 1984, 147)

Tasavvufa İntisabı ve Tasavvufî Eğitimi

İsmail Necati Efendi, İstanbul'a gelip Beyazıt Medreseleri'nde eğitimine başlamasıyla Ahmed Ziyâeddin-i Gümüşhânevî ve çevresinin yoğun ilgi gösterdiği bir alana girmiş oldu. Bu ilgi genel mânasıyla o dönemde Gümüşhânevî ve ilk halifelerinin Nakşî-Halidî yolunda yeniden nüvelenmeye başlayan, ilim ve irfanın birlikte yürümesine dayanan bir anlayışa dayanmaktaydı. Bunun İslâm dünyasında baş gösteren inkıraz ve dağılmanın çaresi olduğunu düşünüyorlardı. Bu sebeple medrese mensubu hoca ve öğrencilerin tekkeyle bağlantılarını kurarak tasavvufî hayatla tanışmalarına vesile olunuyordu. İlim ve irfanın birlikte yürütüldüğü Ziyâiyye anlayışını imparatorluk sathına yaymaya yönelik amaçlarını mayaladıkları yer, medrese çevreleri ve bu amaca matuf birincil muhatapları da medrese öğrencileri ve hocalarıydı. İsmail Necati Efendi'nin öğrenci olduğu sıralarda bu etkinliğin Gümüşhânevî'nin bir dönem tekke mahiyetinde kullandığı Mahmutpaşa Medresesi merkez olmak üzere, Beyazıt Medresesi'ne doğru yayıldığını söylemek mümkündür.

İsmail Necati Efendi'nin tam olarak hangi tarihte ve kimler vasıtasıyla Gümüşhaneli Tekkesiyle tanıştığını ve Gümüşhânevî'ye intisap ettiğini bilmiyoruz. Ancak evraklara baktığımızda henüz talebeyken tekkeyle münasebet kurduğunu söyleyebiliriz. Bir çeşit hilafet ahidnâmesi olan *Şurûtu Said* isimli evraktan anladığımız kadarıyla 1291(1874)'ten önce hilafet almış olmalıdır.

Hoca veya halife olarak herhangi bir vasıfla sıfatlandırılmadığı tarihsiz bir halvet listesinde ismi ikinci sırada, "İsmail Efendi bin Mehmed, Safranbolu"(MEC Merkezi Arşivi: AZG/5/191) olarak geçmektedir. Muhtemelen bu ilk halvetlerinden biri olmalıdır.

1289(1872) tarihli halvet listesinde Beyazıt Medresesi'nde hoca olarak Safranbolu'lu nisbesiyle yer alan İsmail Efendi, halife sıfatıyla kaydedilmiştir.(MEC Merkezi Arşivi: AZG/5/187) 1291 (1874) tarihli halvet listesinde de ismine rastlanmaktadır. Bu evrakta yer alan mülâhazada halvet akabinde Silistre'ye gitmek istediğini beyan etmektedir. (MEC Merkezi Arşivi: AZG/4/120, AZG/5/184) Henüz Gümüşhânevî tekkesi ve meşrutasının var olmadığı bir döneme rast gelmesi sebebiyle bu halvetlerin o dönemde Gümüşhânevî ve talebeleri tarafından etkin bir şekilde kullanılan Mahmutpaşa Medresesi hücrelerinde icra edildiği söylenebilir.

1294/1877'de Gümüşhânevî ikinci kez hacca giderken yerine vekil olarak Hasan Hilmi Efendi'yi bırakmış ve halifelerinden üç kişiyi ona muavin olarak tayin etmiştir. Kâtip Mustafa Fevzi Efendi, *Hediyyetü'l-Halidîn*'de (Mustafa Fevzi: 1313, 45) bu üç kişiden birinin İsmail Necati Efendi olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

“İkinci kez Hicâz'a kıldı niyet
İyâliyle berâber etti rihlet

Bu esnâda Cenâb-ı kutb-i a'zam
Vekîl etti Hasan Hilmi'yi efham

Ona teslîm edip post-ı reşâdet
Gider Mevlâ-yı Ahmed bâ-saâdet

Muâvin gösterip o şems-i iksîr
Cenâb-ı Hilmi'ye etmişti tevkîr

Muâvin üç nefer zâ-ı kerem-kâr
Biri *Eşref Efendi* o vefâdâr

Biri *el-Hâcc Ali Hocaefendi*
Biri de *Hâce İsmâil Efendi*

Bundan sonra rastladığımız ilk evraklarda 1300/1883 Receptarihiyle dâhil-i halvet (40 gün) olan zevâtarasında ismi yirmi üçüncü sırada “*Halife İsmail Efendi Safranbolulu*” olarak geçmektedir. (MEC Merkezi Arşivi: AZG/5/172)

Hasan Hilmi Efendi'nin postnişinliği döneminde şeyh efendinin 1314/1896'da hacca gitmesi üzerine tekkede şeyh vekili olarak görev yapmıştır.

Gümüşhânevî Tekkesi Postuna Oturması

23 Safer 1329/23 Şubat 1911'de Hasan Hilmi Efendi'nin vefatı üzerine tekkenin üçüncü potnişini olarak makama geçmiştir. İsmail Necati Efendi'nin Hasan Hilmi Efendi'den sonra makama geçmesini Mustafa Fevzi Efendi *Menâkıb-ı Haseniyye*'de (Mustafa Fevzi: 1327, 15-16) şöyle anlatır:

“Hastalanmıştı Cenâb-ı dest-gîr
Pek zaîf düşmüştü ol pîr-i münîr

N'ice müddet hatme gelmezdi o nûr
Eyledi ihvânda çok kaygı zuhûr

Hâce İsmâil Efendi hazreti
Etti îfâ, emr-i sâhib-devleti

Çün vekîl-i mutlak olmuştu o zât
Hem asıldır şimdi o âli-sıfât

Eyledi çünkü hayatında vekîl
Hem “budur” dedi “memâtımda asîl”

Bu idi emr-i kaderde iktizâ

Zâhir oldu cilve-i sırr-ı kazâ

Bu idi Ahmed Ziyâ'ya müntesîb
Ondan almıştı hilâfetten nasîb

Sâhib-i fazl-ı kemâl bir zât idi
Bu makâmı ondan ihrâz eyledi

Hâsılı şimdi bu şeyh-i muhterem
Bu makâmda eyliyor bezl-i himem

.....
O vasiyyet eylemişti ibtidâ
'Şeyh Necâtî'ye edin siz iktidâ'

Bu bütün ihvân için sâbit idi
Bu vasiyyet-nâme te'yid eyledi.”

Hasan Hilmi Efendi'nin vefatı ve yerine İsmail Necati Efendi'nin geçişinin çeşitli yollarla farklı bölgelerdeki Gümüşhânevî Tekkesi hulefâsına haber verildiği anlaşılmaktadır.⁵⁸¹

İsmail Necati Efendi'nin yazdığı mektuplarla kendisinin bizzat Hasan Hilmi Efendi tarafından şifâhen ve tahrîren vasiyetname ile makama geçirildiğini ve vazifeyi teslim aldığı ilan ettiği anlaşılmaktadır.⁵⁸²

⁵⁸¹ Hasan Hilmi Efendi'nin halifesi Bolvadinli Ahmed Fevzi Efendi'ye tekkenin mensuplarından Abdurrahman Fahri isimli zâtın yazdığı mektupta Hasan Hilmi Efendi'nin vefatı ve İsmail Necati Efendi'nin makama geçişi şöyle haber verilir:

“Huzûr-ı Âlilerine; fi 12 Şubat 1326 Cumartesi gecesini [25 Safer 1329/25 Şubat 1911]. Azîzim, *ba'de es-selâmü aleyküm ve rahmetullâh ve berakâtühü* Pîr-i destgûrimiz Hacı Hasan Efendi ilâ rahmetillâh irtihâl buyurdular. Fî 23 Safer sene 1329 ve fî 10 Şubat sene 1326 Perşembe günü saad 7'de [23 Şubat 1911]. Bâkî'ye emânet olunuz ve's-selâm. Makâma vekîl Hacı İsmail Efendi'dir. (M. Es'ad Coşan Araştırma ve Eğitim Merkezi Arşivi, BAF/M/29.)”

⁵⁸²Huzûr-ı Uhuvvet-perverîlerine; Elhamdülillâhî ve'l-münhü ve's-salâtü ve's-selâmü alâ sâhibü'l-emni ve alâ âlihî ve sahbihî ve aleyküm ve rahmetullâhî ve berekâtühü rıdvânühü;Min ba'd ma'lûm-ı âlileri olduğu üzere küllü men aleyhâ fân ve yebgâ vechü rabbike zül-celâli ve'l-ikrâm âyet-i celîsinin mazmûnu münîfî muktezâsı olmak üzere vech-i bâkî-i ilâhîden mâ'adânın fânî olduğu muhakkaktır. İşte şu günlerde kulûb-ı ihvânî mahzûn ve münkesir eden ve âlem-i cismânîdeki füyûzât-ı kudsiyyet âyâtını bütün bütün rûhâniyyete münkalib kılan şeyh-i e'izz-i ekremimiz Hasan Hilmi Efendimiz kuddise sırruhû hazretlerinin intikâl-i dâr-ı bakâ buyurmadan evvel gerek şifâhen ve gerek tahrîren vasiyetnâme-i kudsiyyet-penâhîlerinde makâm-ı âlilerine tayin buyurulmuş olmaklığım hasebiyle müşârûnileyh hazretlerinin emir ve vasiyetleri mücebince o makâm-ı kuds-i nizâmda âyîn-i tarîka-i aliyyeyi bid'atdan muhâfazaya çalışacağıma ve vücûdum sıhhatde oldukça bi'z-zat vezâif-i meşîhati ifâ edeceğime Rabbim ile ahd etmiş bulunmaktayım. Cümle ihvâna selamımız tebliğîyle cümlelerinizi ta'ziye eder olduğumun beyânı ve sizler dahî âdât-ı kadîme-i sâdât vechile ifâ-yı vazife eylemenizi tavsiye ederim ve minallâhî't-tevfik. *Fî 11 Rebîulevvel 1329 [12 Mart 1911/27 Şubat 1326]Hâdimü'l-fukarâ' ve's-sâlikîn, kâimmakâm-ı Hazret-i*

İrşad Faaliyetleri

Gümüşhânevî Tekkesi'nin usulüne uygun olarak İsmail Necati Efendi bir yandan tekkenin kendine özgü hadis merkezli ilmi faaliyetlerini yürütürken eş zamanlı olarak irşat faaliyetlerine devam etmiştir.

Her salı ve cuma günleri işrak namazından sonra şeyh efendi ilimde yeterlilik sahibi taliplere *Râmûzü'l-Ehâdîs* okuturdu.⁵⁸³ Bu derse Muharrem ayında başlanır ve Recep ayında bitirilirdi. Ders sona erdiğinde şeyh efendi icazet verir; bunlardan talebe olanlara *Râmûz*, medresede hoca olanlara ise *Râmûz* şerhi *Levâmiu'l-Ukûl*'ü hediye ederdi.

Aynı şekilde Gümüşhânevî'nin telifâtından *Garâibü'l-Ehâdîs* de ders olarak okutulurdu. Bu dersler aynı usulle fakat öğleden sonra yapılırdı. Bu kitap senede birkaç defa tekrarlanır ve ehil olanlara birkaç yüz tane hediye edilirdi.

Bu kitapları Ahmed Ziyâeddin-i Gümüşhânevî hazretleri kaleme almış, talebeler için vakfederek halife ve vekillerine de böyle yapmak üzere vasiyet etmiştir. Tekkede makama gelen her şeyh efendi gibi İsmail Necati Efendi döneminde de Gümüşhânevî'nin vakıf şartları yerine getirilmiştir.

Bu kitaplar dışında birçok kitap daha vardır ve Gümüşhânevî Efendi'nin vakfi olarak ehliyetli kimselere hediye edilir. Kitaplar tükenince vakıf senedi ve basım izni sayesinde yeniden basılırdı.

Cuma günleri öğleden sonra yine Kur'an-ı Kerîm hatmi ve hatm-i hâcegân icra edilir ve tarikate mensup olanlara özel teveccüh meclisleri kurulurdu.

Her hafta Salı gecesi, yatsı namazı akabinde Kur'an hatmi ve hatm-i hâceden sonra şeyh efendi dua ederdi. Bundan sonra ihvanın yoğun katılımıyla tehlil zikri yapılır, kıyâmü'l-leyl kılınarak meclise son verilir.

Ehil olan ilim sahiplerine özel halvetler yapılırdı. Her sene halvet açılır ve şeyh efendi dilediğini bu eğitime tabi tutar, halvet sonunda layık olanları tarikatten mezun ederek bir bölgeye irşad ve tedris için gönderirdi.⁵⁸⁴

İsmail Necati Efendi döneminde açılan halvetler sonucunda halvete dahil olanların sonrasında irşad ve eğitim için gitmeyi hedefledikleri yerlere baktığımızda Osmanlı coğrafyasının batıdan doğuya önemli kesiminde bu insanların bir faaliyeti ve etkinliği olduğunu anlamaktayız:

Recep 1329/Temmuz 1911:

Holaysalı İbrahim Hakkı Efendi- Hicaz'a,

Boşnak Hacı İbrahim-Saraybosna'ya,

Atinalı Hasan Efendi-Rize'ye,

Hasan Hilmi, postnişîn-i zâviye-i Ahmed Ziyâeddîn İsmail Necâtî. (M. Es'ad Coşan Araştırma ve Eğitim Merkezi Arşivi, BAF/M/138).

⁵⁸³İsmail Necati Efendi'ye ait Râmuzü'l-ehâdîz nüshası için bk. M. Es'ad Coşan Araştırma ve Eğitimi Merkezi Kütüphanesi, 207.334/GÜM.R.

⁵⁸⁴Gümüşhânevî Tekkesi'nde icra edilen usul hakkında bk. Mustafa Fevzi, *Risâle-i Ziyâiyye*, 340-343.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Karahisarî Mehmed Efendi-Afyon'a,
Tekfurdağlı Emin Efendi-Tekfurdağ'a,
Ofllu Hacı Yusuf Efendi-Gelibolu'ya,
İzmirli Hacı Mustafa Efendi-İzmir'e,
Holaysalı Mehmed Efendi-Sındırgı'ya,
Holaysalı Mehmed Nuri Efendi- Hendek'e,
Demircili Lütfü Efendi-Biga'ya,
Demircili Hacı Mustafa Efendi-Sultâniye ve Bayrâmiç'e. (MEC Merkezi Arşivi: AZG/5/188)

Recep 1332/ Mayıs 1914:
Bolvadinli Ahmed Efendi-Bolvadin'e,
Ofllu Hacı Mehmed Efendi-Şile'ye,
Ofllu Yusuf Bahri Efendi-Gelibolu'ya,
Demirkapılı Hacı Ahmed Efendi- Medîne-i Münevvere'ye,
Ofllu Hacı Mustafa Efendi-Adana'ya,
Ofllu Osman Efendi-İzmir/Tubalı nahiyesinde Dermil karyesine,
Kalkandereli İbrahim Hakkı Efendi- Bursa'ya,
Ofllu Hüseyin Mehmed Efendi-Bursa'ya. (MEC Merkezi Arşivi: AZG/5/170)

Recep 1338 / Mart 1920:
Ofllu Hafız Şemseddin Efendi ibn-i el-Hâc Mehmed- Selânik'e
Holaysalı Mehmed Efendi- Balıkesir'e,
Holaysalı Hüseyin Efendi- Selanik'e,
Holaysalı Hacı Mehmed Efendi-Şile'ye,
Holaysalı Hacı Yusuf Efendi-Gelibolu'ya. (MEC Merkezi Arşivi: AZG/5/175)

Bu sırada Balkan Harpleri sonrasında Osmanlı'nın ilgili bölgeden çekilmesiyle birlikte 1913 senesinde Makedonya-Ustrumca'da bulunan Halidî-Ziyaî tekkesinin kapatılarak kütüphanesinin Gümüşhânevî Tekkesi'ne bir tutanakla devredildiği ve bu hadiseden sonra yukarıda ismi geçen Kalkandelenli İbrahim Hakkı Efendi'nin İstanbul'a döndüğü anlaşılmaktadır.⁵⁸⁵ Bu belgeden o dönemde Osmanlı'nın batı coğrafyası olan

⁵⁸⁵İşbu defterde muharrer olan kütüb ve resâil Ustrumca kasabasında kâin Halidî dergâhı kütüphanesinde mevcûd olan vakıf kitâblarından olup ve mahall-i mezkûre küffâr tarafından istilâ olunması üzerine mezkûr kitaplar Dersaadet'e nakl olunmuş olmakla ihvân-ı dîn-i mübîn tarafından kırâet ve mütâla'a olunmak maksad-ı hayriyesine mebnî pîr-i destgîrimiz a'lemü'l-ulemâ ve a'refü'l-urefâ kıdvetü'l-muhakkıkîn ve umdetü'l-vâsılın eş-Şeyh eş-şüyûh el-Hâc Ahmed Ziyaeddin bin Mustafa el-Gümüşhânevî kaddese sirruhû hazretlerinin kütüphanesi gavs-ı a'zamîlerine tevdi' olunmak üzere postnişin-i irşâd fazîlet-me'âb reşâdetlü eş-Şeyh el-Hâc İsmail Necâti Efendi hazretlerinin re'y-i âlîlerine ta'likan yed-i ulyâlarına takdîm olunduğunu mübeyyin işbu mahalle şerhle imlâ olundu. Fî 24 Zilhiccetü sene 331 /24 Kasım 1913.

Makedonya’da Gümüşhânevî Tekkesi’ne ait bir şubenin varlığı ve etkinliği tespit edilmektedir.

Halifeleri:

İsmail Necati Efendi dönemi Gümüşhânevî Tekkesi evraklarından; hilafetnâme, halvet belgeleri ve şehadetnâmelerden elde ettiğimiz verilerden tespit ettiğimiz kadarıyla yirmi üç kişiyi hilafet pâyesine layık gördüğü anlaşılmaktadır:

1. Ankaralı Muhammed Hilmi Efendi (MEC Merkezi Arşivi: AZG/4/84)
2. Devrekli Osman b. Muhammed Emin (MEC Merkezi Arşivi: AZG/3/66)
3. Düzceli Hacı Said Efendi (MEC Merkezi Arşivi: AZG/3/66)
4. Düzceli Hafız Osman Efendi (MEC Merkezi Arşivi: AZG/3/67)
5. Oflu Hacı Hasan b. Mehmed (MEC Merkezi Arşivi: AZG/3/62)
6. Hafız Şevket b. Ahmed (MEC Merkezi Arşivi: AZG/4/87)
7. Kalkandelenli İbrahim Hakkı (MEC Merkezi Arşivi: AZG/3/60)
8. Kırımlı Hacı Murad b. İbrahim Efendi (MEC Merkezi Arşivi: AZG/4/88)
9. Kırşehirli Hoca Ömer b. Ali Efendi (MEC Merkezi Arşivi: AZG/3/72)
10. Nallıhanlı Halid Efendi (MEC Merkezi Arşivi: AZG/3/75)
11. Nevşehirli Muhammed Nuri b. İbrahim (MEC Merkezi Arşivi: AZG/4/85)
12. Oflu Ferşadzâde Hacı Mustafa b. Hasan Efendi (MEC Merkezi Arşivi: AZG/3/59)
13. Oflu Muhammed Bahâüddin Efendi (MEC Merkezi Arşivi: AZG/3/56)
14. Oflu Osman b. Muhammed Efendi (MEC Merkezi Arşivi: AZG/4/87)
15. Oflu Osman Nuri Efendi (MEC Merkezi Arşivi: AZG/3/57)
16. Yalvaçlı Hacı Hafız Şükrü Efendi (MEC Merkezi Arşivi: AZG/4/90)
17. Holaysalı Baltacıoğlu İbrahim b. Ahmed Efendi (MEC Merkezi Arşivi: AZG/3/54)
18. Bigalı Abdülaziz Efendi b. Mahmud (MEC Merkezi Arşivi: AZG/4/114)
19. Hoca Ömer Efendi b. Ali (MEC Merkezi Arşivi: AZG/4/114)
20. Hoca Murad Efendi b. İbrahim (MEC Merkezi Arşivi: AZG/4/1114)
21. Hafız Şevket Efendi b. Ahmed (MEC Merkezi Arşivi: AZG/4/114)
22. İzmirli Mustafa Efendi (MEC Merkezi Arşivi: AZG/5/188)
23. Abdurrahim b. Abdülgâni (MEC Merkezi Arşivi: AZG/3/58)

Bu zâtlardan Oflu Muhammed Bahâeddin Efendi Of’un Mimilos/Yukarı Kumlu köyünde 1863’te doğmuştur. Serdaroğlu Süleyman Mazhar Nuri Efendi’nin oğludur. 1890’da Taşkiran Medresesi’nden icazet almış, 1907’den itibaren İstanbul Rüstempaşa Medresesi’nde müderrislik yapmış ve bu sırada Gümüşhânevî Tekkesi’ne intisap etmiştir. 1910’da Edirne’de

müftülük görevinde bulunmuştur. (Albayrak: 2008, 267) 1911/1329 halvet listesinde ismine rastlanmaktadır. (MEC Merkezi Arşivi: AZG/5/188)

Yine Karadeniz havalisinde Hacı Ferşad Efendi namıyla tanınan Ferşadzâde İbrahim Hakkı Efendi, Çaykara'nın Holaysa (Yeşilalan) köyünde dünyaya gelmiştir. Kesin olarak hangi tarihte doğduğu bilinmemekle birlikte 1866 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Huşolu Numan Efendi'den başladığı tahsilini tamamladıktan sonra İstanbul'a gitmiş ve burada hemşerisi Kondu'lu Yusuf Şevki Efendi vasıtasıyla Gümüşhânevî Tekkesi'ne intisap etmiştir. Memleketine döndükten sonra bir medrese kurarak, eğitimle meşgul olmuştur. Kayınpederi de olan Yusuf Şevki Efendi'den sonra yöredeki Gümüşhânevî Tekkesi büyüklerinden Vardalı Osman Niyazi Efendi'yle irtibat kurmuştur. Gümüşhânevî Tekkesi'nde defaatle halvetlere devam etmiş ve İsmail Necati Efendi tarafından hilafete layık görülmüştür. Yöredeki Gümüşhânevî vakfı kütüphanelerinde mütevellilik görevlerinde de bulunan Ferşad Efendi, 3 Eylül 1929 tarihinde vefat etmiştir. (Yavuz: *DİA*, XII, 413-114)

Ferşad Efendi, en önemli talebeleri, Çalekli Dursun Güven Efendi ve Mehmet Rüştü Aşıkutlu'dur. Yusuf Şevki Efendi'nin oğlu, kayınpiraderi Ali Galip Yücel Efendi'yi halife olarak tayin etmiştir. Samsun'lu Açıkbaş Ömer Efendi kendisine mensup önemli zâtlardan olup Ali Galip Efendi'den sonra silsilesini devam ettirmiştir.

Vefatı

İsmail Necati Efendi 6 Şubat 1336/6 Şubat 1920'de 78 yaşında İstanbul'da Gümüşhaneli Dergahında vefat etmiştir. Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî ve hulefasının kabirlerinin bulunduğu Süleymaniye Camii haziresine defnedilmiştir. Önceleri kapalı bir türbe şeklinde olan bu kabirler 1950'li yıllarda, çevre düzenlemesi adı altında yıkılarak açık mezar haline getirilerek birkaç metre geriye alınmıştır.

Mezar taşı başucu kitabesine Katip Mustafa Fevzi Efendi⁵⁸⁶ şu tarihi düşmüştür:

Hüve'l-Bâkî,
Mürşid-i ehl-i hakikat, kıdve-i erbâb-ı dîn,
Hazret-i üstâd-ı a'zam, tâc-ı fahri'l-ârifîn,
Sâni-i kâim-makâm-ı Hazret-i Ahmed Ziyâ,
Şems-i Feyyaz-ı fezâil, nûr-i ayn-i sâlikîn,
Nisbet-efzâ-yı tarîkat rehber-i ilm-i butûn,
Zübde-i eslâf-ı sâdât, müktedâ-yı âhirîn,
Zü'l-cenâheyn Hâce İsmâil Efendi Hazret

⁵⁸⁶ Mustafa Fevzi Efendi (v. 1343/1924) Gümüşhaneli Dergahı çevresinde tanınan ve sevilen bir zattır. Kastamonulu Hasan Hilmi Efendi'nin halifelerinden olup Tekirdağlı Mustafa Fevzi Efendi'yle karıştırılmamak için "Kâtib" lakabıyla anılmıştır. Ziyâiyye yolunun adap, erkan ve esaslarını konu edinen *Kitâb-ı Ziyâiyye*, *Risâle-i Ziyâiyye*, *Hediyyetü'l-Hâlidîn*, *Menâkıb-ı Haseniyye* gibi eserlerin müellifidir.

Vâris-i ekmel idi, her hâli gâyetle metîn
Fevziyâ üçler huzûrunda oku üç Fâtîha,
Burdadır rûh-ı Ziyâ, Hilmi, Necâtî-i berîn
15 Cemâziyelevvel 1338/6 Şubat 1336 (1920)

Oğlu Mehmed Fehmi Efendi (v.1943)

Mehmet Fehmi Efendi, İsmail Necati Efendi ile Cemile Hanım'ın oğulları olarak miladi 1864 yılında Safranbolu'da dünyaya gelmiştir. Babası İsmail Necati Efendi'nin 1868 yılında İstanbul'a göç etmesinden anladığımız kadarıyla 4 yaşlarındayken İstanbul'a gelmiştir.⁵⁸⁷

İstanbul'a geldiğinde, Kur'ân-ı Kerîm'i hıfz etmiş, daha sonra babasının derslerine devam ederek 1894 yılında icazet almıştır. Ruûs imtihanında yeterliliğini ispatlayarak 1902 yılında Bayezid Camii'nde ders okutmaya başlamıştır. Bu sırada Sultan Abdülaziz'in oğlu şehzade Şevket Efendi'ye özel dersler vermiş, şehzade hocası olmuştur.

1914 yılında Süleymaniye Medresesi'nde Usûl-i Fıkıh müderrisliği getirilmiştir. 1915 yılında Huzûr Dersleri Muhatablığı'na başlamış ve bu vazifesi 1921 yılına kadar devam etmiştir.

Yine o yıllarda yeniden ihdas edilen Daru'l-Hilâfeti'l-Âliyye Medresesi'nin tâli kısım umum müdürlüğüne tayin edilmiştir. Burada Arap edebiyatı müderrisi olarak 'Kısm-ı âli' öğrencilerine dersler vermiştir. Bu görevlerinin yanında ayrıca Vefa ve Mercan İdâdîleri'nde Arapça, İstanbul İdâdîsi ve Mekteb-i Sultâniye'de Ulûm-ı Dîniyye dersleri okutmuştur. İstanbul Daru'l-Fünûn'u İlahiyat ve Hukuk Fakülteleri ile Mekteb-i Mülkiye'de fıkıh ve mecelle hocalığı yapmıştır. (<http://www.istanbulmuftulugu.gov.tr/kurumsall/onceki-muftulerimiz/mehmet-fehmi-ulgener.html>: 29.04.2014, 15.30)

Okuttuğu İslâm Hukuku Felsefesi derslerini kitap haline getirmiş ve 1913 yılında Hikmet-i Hukuk-u İslâmiye ismiyle yayınlamıştır.

Cumhuriyet sonrasında 1924 yılında yapılan seçimlerle birlikte Cumhuriyet İstanbul'unun ilk müftüsü olmuştur. Vefatına kadar da bu görevi devam etmiştir. Bu görev devam ederken 1940 yılında cami ve mescitlerde görev yapacak kimseler için Dinî-İdarî Malumat Mecmuası ve İmtihan Rehberi adıyla bir kitap yayınlamıştır.

Mehmed Fehmi Efendi, Emine Behiçe Hanım ile 1892 yılında evlenmiştir.⁵⁸⁸ Soyadı kanunda Ülgener soyadını alan Fehmi Efendi'nin bu evlilikten 1908 yılında Mesude ve 1911 yılında İsmail Sabri isimlerinde iki evladı olmuştur. Oğlu Sabri Ülgener (v.1983) İstanbul Üniversitesinin meşhur iktisat tarihçisi ve düşünürlerindedir.

⁵⁸⁷ Oğlu Sabri Ülgener'de bu bilgiyi nakletmesine rağmen İstanbul Müftülüğü kayıtlarına göre gençliğinde İstanbul'a geldiği ifade edilmektedir. <http://www.istanbulmuftulugu.gov.tr/kurumsall/onceki-muftulerimiz/mehmet-fehmi-ulgener.html>.

⁵⁸⁸ Emine Behiçe hanımın Babası Hasan Sabri Paşa Osmanlı askerî sınıfına mensuptur. Meşhur Kazım Karabekir Paşa Emine Behice Hanım'ın kardeşinin oğludur.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Mehmed Fehmi Efendi, 20 Nisan 1943 yılında İstanbul Çemberlitaş'taki evinde vefat etmişlerdir. Bir gün sonra 21 Nisan 1943 günü Edirnekapı Şehitliği'ndeki aile mezarlığına defnedilmiştir.

Mehmed Fehmi Efendi, ilmen ve ahlaken babası İsmail Necati Efendi'ye benzerdi. Zahirî ve batînî ilimlerle mücehhez, kâmil bir insandı. Arapça ve Farsça'ya iyi derecede bilirdi. Hüsnü hatta meraklı muttaki, zahid, güler yüzlü, güzel bir insandı.

Kaynaklar

Albayrak, Haşim, *Oflu Hoca Kavramını Oluşturan Din Adamları*, İstanbul, 2008.

Albayrak, Sadık, *Son Devir Osmanlı Uleması*, II, İstanbul 1996.

Gündüz, İrfan, *Gümüşhânevî Ahmed Ziyâüddin Hayatı Eserleri Tarikat Anlayışı ve Hâlidîyye Tarikati*, İstanbul, 1984.

Mahmud Es'ad Coşan Araştırma ve Eğitimi Merkezi Arşivi, *Gümüşhanevî Tasnifi*.

..... *Bolvadinli Ahmed Fevzi Tasnifi*.

Mardin, Ebulula, *Huzur Dersleri*, İstanbul 1966.

Mustafa Fevzi b. Numan, *Hediyetü'l-Halidîn*, İstanbul 1313.

..... *Menâkıb-ı Haseniyye*, İstanbul 1327.

..... *Risâle-i Ziyâiyye*, yazma eser.

Sayar, Ahmet Güner, "İsmâil Necâti Efendi" *DİA*, XXIII.

Yavuz, Yusuf Şevki, "Ferşad Efendi", *DİA*, XII.

<http://www.istanbulmuftulugu.gov.tr/kurumsall/onceki-muftulerimiz/mehmet-fehmi-ulgener.html>

KASTAMONU'NUN MANEVÎ MİMARLARINDAN BENLİ SULTAN'IN HAYATI VE HİZMETLERİ

Nail KARAGÖZ

(Millî Eğitim Bakanlığı)

Özet

Benli Sultan, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde Kastamonu'ya bağlı kendi adıyla bilinen köyde yaşayan bir mutasavvıftır. *eş-Şakâik*'ta Benli Sultan'ın Kastamonu yakınlarında bir dağı (Ilgaz Dağı) vatan tutup halkla irtibatı kestikten sonra burada bir zaviye yaptırdığı ve öğrencilerinin eğitimiyle uğraştığı yazmaktadır. Benli Sultan, köyünde cami, medrese, aşevi, kütüphane gibi yapılardan oluşan bir külliye yaptırmıştır.

Külliyesin kurduğu yer Kastamonu'dan uzak, dağ başında, ıssız bir yer iken onun gayretleriyle halkın barındırıldığı, doyurulduğu, eğitildiği, cazibe merkezi bir yer haline almıştır. Yaptığı hizmetler, onun maddî ve manevî alanların ikisinde de mimar olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle o, halka hizmeti kendisine amaç edinmiş bir gönül eridir.

Anahtar Kelimeler: Benli Sultan, Kastamonu, Tasavvuf.

The Life and Services of Benli Sultan who was a Spritual Architect in Kastamonu

Abstract

The Life and Services of Benli Sultan who was a Spritual Architect in Kastamonu

Benli Sultan was a sufi who lived in a village nearby Kastamonu in the perdioid of Bayezid Second, Sultan Selim and Sultan Kanuni. The village was called his name "Benli Sultan". It is said that he lived alone in Ilgaz mountains nearby Kastamonu. It is also said that he had a hermitage built there and gave religious education to his pupils in Şakaik book.

He established his theological school far away from Kastamonu. Many people went there and they lived and have education. His charity work affected the people. He was so helpfull that everybody respected him greatly. It shows us that he was a great character in both real and spritual life. He only was a volunteer to charity.

Keywords: Benli Sultan, Kastamonu, Sufizm.

Kastamonu, tarihî, kültürel eserler yanı sıra dinî hayat yönünden de oldukça zengin bir şehirdir. "Evliya yatağı" olarak bilinmesi, onun manevi berekete sahip bir Anadolu şehri olduğunun göstergesidir. Kastamonu

merkeze bağlı Ahlat Köyü muhtarlığının, Benli Sultan Mahallesi sınırları içinde kalan Benli Sultan Köyü de, Kastamonu'daki manevî hayat merkezlerindedir. 16. yüzyılda köye de adını veren Benli Sultan tarafından burada yaptırılan Külliye, Kastamonu'da dinî hayatın halâ canlı olarak yaşandığı mekanlardan birisidir. Çalışmamamızda, il merkezi ile Ilgaz Dağı'nın zirve noktası olan Hacet Tepesi arasında, yemyeşil ormanlar içersinde bulunan bu inanç mekânını inşa eden Benli Sultan'ı, hayatı ve hizmetleri yönünden tanıtmak istiyoruz.

Benli Sultan'ın Hayatı

eş-Şakâiku'n-Nu'maniyye' de kendisinden unvanlarıyla birlikte Ebû Şâme Şeyh Muhyiddîn Mehmed/Muhammed⁵⁸⁹ olarak söz edilen Benli Sultan, Kastamonu'nun kuzeyinde, adını taşıyan köyde 16. yüzyılda yaşamış bir mutasavvıftır. Nereli olduğu, yetiştiği çevre ve onu yetiştirenler hakkında kesin bilgilere sahip değiliz. Sanki kendiliğinden, birden bire tarih sahnesine çıkıvermiş gibidir. Kaynaklar ondan çok az söz etmektedir ya da şimdilik biz öyle bilmekteyiz. Hakkındaki en eski kaynak, kendisi ile yaklaşık aynı yıllarda vefat etmiş olan Taşköprüzade'nin *eş-Şakâiku'n-Nu'maniyye* adlı meşhur eseridir. Bu eserde kendisinden şu şekilde söz edilmektedir: “...Onlardan biri de Ârif-i billâhEbû Şâme diye bilinen Şeyh Muhyiddîn Mehmed/Muhammed'dir. Kastamonu bölgesine yakın bir dağı vatan edindi. İnsanlarla olan ilişkisini tam anlamıyla kesti. Burada bir zâviye inşa ederek sâliklerin terbiyesi ile meşgul oldu. Kendisi zâhid, âbid ve verâ sahibi bir kimse idi. Kendisinin zihinleri kontrol/himaye etme yeteneği vardı. Bu konuya dair birçok hikâyeye vardır. Ancak sözü uzatmaktan/abartmaktan çekindiğimiz için bunları anlatmadık.”⁵⁹⁰

eş-Şakâik'in çevirisi olan *Hadâiku's-Şakâik*'te ise, “Benli Muhyiddin demekle meşhurdur ve öyle bilinir. Kastamonu kasabasına yakın gökyüzü gibi yüksek bir dağı vatan edindi. Halktan ilgiyi kesmek için o dağda bina ettiği zâviyede sakin oldu. Kanaatkâr ve zühd sahibi idi. Teveccüh ettiğini dünya sevgisinden kurtarırdı. Terbiyesindeki kişiler *nâmus-ı ekber ve tâvus-ı ahdar* gibi büyük ve ileri gelen meleklerin toplandığı *mele-i a'lada mekân bulur* idi. Maddî, manevî, zahirî, bâtnî bilgilerle yetkinleşmiş kişilerdendi. Gaybî sırları keşif yoluyla bilirdi. *Sırlara, hâfızalara ve gözlere vâkıf* idi... *Adı geçenin bu konudaki ilginç hikâyeleri çok olmakla birlikte bu kadarıyla yetinildi...* Benli Muhyiddin Efendi, büyük şehir İstanbul'un meşâyih-i kiramından halife nam Muharrem vaiz ve müfessirin şeyhidir. Adı geçenin mezarı dağdaki zâviyededir.”⁵⁹¹ denilmektedir.

⁵⁸⁹Taşköprüzade Ahmet Efendi b. Mustafa, *eş-Şakâiku'n-Nu'maniyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, Beyrut 1390/1975, s. 258.

⁵⁹⁰Taşköprüzade, *eş-Şakâiku'n-Nu'maniyye*, s. 258.

⁵⁹¹“Benli Sultan demekle meşhur ve maruftur. Kasaba-i Kastamonu'ya karip gühi asuman manendi de tavattun eyleyüp halktan inkita için anda bina ettiği zâviyede sakin olup küşenişin hane-i hamul ve uzletküzin kâşane-i üfûl idi. Kanaatkâr mücahit, teveccüh ettiğini hubbi dünyadan kurtarır, terbiyetindeki zevat nâmus-ı ekber ve tâvus-ı ahdar gibi mele-i a'lada

Benli Sultan'ın hocaları ve soyu hakkında herhangi kendisinden söz eden eserlerde bir bilgi yer almamaktadır. Zâviyenin son şeyhi Şeyh Nureddin Efendi'nin verdiği bilgiye göre Benli Sultan'ın şeceresi yangında kaybolmuştur.⁵⁹² Birkaç arşiv kaydında onun soyundan zâviyede postnişinlik yapan bazı kimseler hakkında “seyyid” lakabının kullanıldığı görülmektedir. Bu tür arşiv kayıtlarında çok fazla hassas davranılmadığı dikkate alındığında bunların, Benli Sultan'ın peygamber soyundan geldiği sonucuna varmak için yeterli bir kanıt olamayacağı düşüncesindeyiz.⁵⁹³

Benli Sultan'ın ne zaman doğduğu ve vatan tuttuğu bu bölgeye ne zaman geldiğine dair kesin kayıtlar da elimizde yoktur. Yine de eldeki bilgi ve belgeleri değerlendirerek onun hangi zaman dilimleri arasında yaşadığını tespit etmeye çalışacağız. Ziya Demircioğlu Benli Sultan'ın 920/1515'te külliye'nin bulunduğu yere geldiğini, ilim ve tarikat neşrine başladığını yazmaktadır.⁵⁹⁴ Kastamonu İl Yıllığı'nda 927h. yıllarında yaşadığından söz edilir.⁵⁹⁵ Güncel kaynaklarda ise Külliye'nin Yavuz Sultan Selim'in emriyle 1512-1520m. yılları arasında yapıldığı; cami, mutfak, misafirhane ve türbeden oluştuğu bildirilmektedir.⁵⁹⁶ Ancak kaynakların, külliye'nin yapım tarihine dair bilgiyi neye dayandırdıklarını bilemiyoruz. Bu tarih, aynı zamanda Yavuz Sultan Selim'in saltanat yıllarıdır. Dolayısı ile külliye'nin Yavuz Sultan Selim döneminde yapılmış olması mümkün olmakla birlikte yapımının tam olarak bu tarihler arasında olduğunu söylemek güçtür.

Benli Sultan, yaşadığı dönemde kendisi gibi manevî bir sultan olan Şeyh Şaban-ı Velî ile yakın münasebet içinde bulunmuş, halkın dinî ve tasavvufî açıdan eğitilmesine çok büyük katkıları olmuştur. *Menâkıb-ı Şaban-ı Velî*'de “Gerçekten de Seyyid Sünneti Efendi vefat edince oğlu küçük olduğu için yerini dolduramamıştı. Şaban Efendi'nin Kastamonu'da olduğu zaman Halvetiye tarikatından Tarakçızâde Abdurrahman Efendi vardı. Olgun, kâmil bir şeyhti. Ama Şaban Efendi kadar liyakati yoktu. Ilgaz'da Benli Sultan, Bayramîye'den İsa Dede, Nakşibendiye'den Menekşe Dağı'nda Mahmud Efendi vardı. Her biri usulünce etraflarını irşad ederlerdi.”⁵⁹⁷ ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerle bakılacak olursa, Şaban-ı Velî'nin Seyyid Sünneti'nin yerini doldurup irşat vazifesine başlamasından önce

mekân bulur idi. Erbâb-ı kulüb ve esrâr-ı mükâşefeden idi. Sırlara, hâfizalara ve gözlere vâkîf idi...” Mecdî Mehmed Efendi, *Hadâiku's-Şakâik*, Tab'hâne-i Âmiré, İstanbul 1269h., s. 426.

⁵⁹²İhsan Ozanoğlu, *Büyük Veli Benli Sultan*, Kastamonu 1959, s. 26.

⁵⁹³Adil Karagöz-Nail Karagöz, *Gönüller Sultanı Benli Sultan*, Adana 2011, s. 27-28.

⁵⁹⁴M. Ziya Demircioğlu, “Benli Muhittin”, *Doğrusöz Gazetesi*, 24 Haziran 1944, sayı: 762.

⁵⁹⁵*Kastamonu 1973 İl Yıllığı*, Ankara 1973, s. 171.

⁵⁹⁶Ahmet Gökoğlu, *Paflagonya*, Kastamonu 1952, s. 288; Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü, *Vakıflar ve Vakıf Abideleri*, Ankara 2003, s. 10; Fazıl Çifci, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, Ankara 1995, s. 49; Turhan Yılmaz, *Kastamonu'daki Manevi Mekanlar ve Gönül Dostlarından Bazıları*, Kastamonu, ty. s. 15.

⁵⁹⁷L. Nihal, Yazar, Halvetiliğin Şa'bâniye Kolu Menâkıb-ı Şa'ban-ı Velî ve Türbenâme, Ankara 1985, s. 16; Abdülkerim Abdulkadiroğlu, *Halvetilik'in Şa'bâniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi*, Ankara 1991, s. 41.

Benli Sultan irşat görevindeydi. Şeyh Şaban-ı Veli dergâhının son postnişini Ata Armay'a göre Benli Sultan Hazretleri uzun ömürlü bir kimse idi.⁵⁹⁸ O, Benli Sultan'ın, II. Bayezid (1481m.-1512m.), Yavuz Sultan Selim (1512m.-1520m.) ve Kanuni Sultan Süleyman (1520m.-1566m.) devirlerinde yaşadığını babasından naklederek söylemektedir.⁵⁹⁹ Bu bilgilere dayanarak onun uzun bir ömür sürdüğü için adı geçen Osmanlı üç padişahının saltanat yıllarında yaşadığını söylemek mümkündür.

Benli Sultan'ın doğum yeri hakkında verilen bilgiler kesin değildir. Aynı köyden olduğunu söyleyenler olduğu gibi Tosya'dan, Sivas'tan veya başka bir yerden gelip buraya yerleştiğini söyleyenler de vardır.⁶⁰⁰ Yöre halkının anlatımına göre Benli Sultan, bir Horasan eridir⁶⁰¹ ve irşat vazifeli olarak, Nakşibendîliği yaymak amacıyla bu bölgeye gelmiştir.⁶⁰² Köyde bu anlatım ağırlık kazanmaktadır. Her büyük insan gibi onu da herkes kendi yöresinden olduğunu ileri sürmekte hatta civardaki birçok türbede metfun bulunan değerli zatların, onun kardeşi veya müridi olduğu iddia edilmektedir.

Sicill-i Osmanî'de nereli olduğundan söz edilmez. Sadece "Kastamonu dağında münzevi idi. Mezarı oradadır, kerametleri zahirdi."⁶⁰³ denilir. eş-Şakâik ve *Hadâik*'te de nereli olduğu kaydedilmemiştir. İhsan Ozanoğlu yakın çevreden olduğunu, en azından Kastamonulu olduğunu düşünmekte ve bu yöndeki kanaatini pekiştirmek için şu delilleri öne sürmektedir:

- Benli Sultan köyü tarih boyunca Kastamonu vilâyetinin idare ve kültür sınırları içinde bir iskân yeridir. Burada külliye tesisi ancak civar köylerde çiftlikleri olan bir mutasavvıfın işi olabilir.
- İkinci olarak Kastamonulu olmayan bir zatın Benli Sultan'da külliye tesis edebilmesi devlet yardımına bağlıdır. Hâlbuki böyle bir tahsis vaki olmamıştır.
- Bir yabancı, defineye de malik olsa zâviye açmak için Ilgaz dağına tercih etmez.

⁵⁹⁸İhsan Ozanoğlu, *Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar Şeyh Muharrem*, Kastamonu 1959, s. 6.

⁵⁹⁹Ozanoğlu, *BüyükVeli Benli Sultan*, s. 22.

⁶⁰⁰Çifci, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, s. 50; Ahmet Yaşar Zengin, *Kastamonu Evliyaları*, İstanbul 2005, s. 110.

⁶⁰¹Yaşar Kalafat'ın çalışmasında Benli Sultan'ın Horasan eri olduğuna dair bir bilgiye rastlayamadık. Ancak yazarın kendisi de çalışmasına esas olan seçme kotunu "Horasan Eri" olarak almış olduğu için, diğer formlarda ismi geçen kişilerden bir kısmının mahiyetleri, zihniyetleri ve fonksiyonları itibarıyla bu kapsama girmediklerini göstermeyeceğini ifade etmektedir. Bkz. Yaşar Kalafat, *Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivine Göre Horasan Eri Olarak Bilinen Anadolu Yatırları-I*, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/743/9512.pdf>, 23.06.2010 tarihli erişim.

⁶⁰²Nail Karagöz, *Benli Sultan Hazretleri*, (Basılmamış Saha Araştırması) Kastamonu 1990, s. 2.

⁶⁰³Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, (Haz. Nuri Akbayar, Eski Yazıdan Akt. Seyit Ali Karaman), I-VI, İstanbul 1996, III, 937.

• Eğer Benli Sultan bazı itimada değmeyecek kadar zayıf rivayetlere göre Belh, Buhara veya Semerkant gibi eski ulemâ ve evliya yatağı ve medeniyet merkezlerinden birine mensup ise kendi adını alan ıssız bir yerde ne işi vardı?

• Bir adam güzergâhlar, kavşak noktaları ve sekenesi çok yerler dururken gidip de kimsenin uğramadığı bir yerde tavattun edemez.

• Kaldı ki Benli Sultan Seremeddin, Eceoğlu, Akçakavak gibi muhtelif köylerden malik ve mutasarrıf bulunduğu emlak ve araziye kendi eseri olan külliyyeye vakfetmiştir. Bu türlü vakıf tesisleri Benli Sultan'ın Kastamonulu olduğuna belâğan mabelâğ kâfi birer vesikadır. Diğer taraftan Hamal Köyü'nde, Karabek'te ve civarda Benli Sultan'ın torunlarının çiftlikleri mevcuttur.⁶⁰⁴

Benli Sultan'ın doğum yeri ile ilgili bilgi eksikliği sorunu onun eğitimi ile ilgili olarak da karşımıza çıkmaktadır. Kaynaklardaki sınırlı bilgi arasında onun hocaları ve aldığı eğitime dair herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Ancak, ürettiği hizmetin niteliği düşünüldüğünde onun dinî ve dünyevî alanların ikisinde de ciddi eğitilmiş olduğu görülmektedir. *eş-Şakâik*'ta “*Ârif-i billâh*”olarak nitelendirilmektedir. *Sicilli Osmanî*'de kerametlerinin zahir olduğundan söz edilmektedir. Yine *Hadâik*'ta “*Terbiyetindeki zevaterbâb-ı kulûb ve esrâr-ı mükâşefeden idi. Sırlara, hâfızalara ve gözlere vâkıf idi... Adı geçenin bu konudaki ilginç hikâyeleri çok olmakla birlikte bu kadarıyla yetinildi.*”⁶⁰⁵ denilmektedir. Bu bilgiler gösteriyor ki Benli Sultan, döneminin ve yöresinin önemli mutasavvıflarındandı. Dolayısı ile onun ciddi bir tasavvuf eğitimi aldığı söylemeliyiz. Onun, menkıbelerinde sık sık ayetlere yer verdiğinden ve Kaşanî'nin “*Tevilat*”⁶⁰⁶ adlı tefsir kitabını ezbere okuttuğundan söz edilmektedir.⁶⁰⁷ Başka bir menkıbesinde ise Sâdî'nin Farsça bir beytini okuduğu görülür.⁶⁰⁸ Bu menkıbelerin, Benli Sultan'ın birkaç dil bildiğine işaret sayılması gerektiğini düşünüyoruz. Diğer yönüyle onun, kurduğu medresede ders okutmuş bir müderris olduğundan söz

⁶⁰⁴Ozanoğlu, *Büyük Veli Benli Sultan*, s. 9.

⁶⁰⁵Mecdi Mehmed Efendi, *Hadâiku's-Şakâik*, s. 426.

⁶⁰⁶Kemaleddin Abdürrezzak Kaşanî es-Semerkandî'nin, *Tevilat-ı Kaşaniyye* adlı eseridir. Gerek hal tercümelelerinden ve tarihi kayıtlardan ve gerek bırakmış olduğu eserlerden bir Türk âlimi, derin bir İslam felsefesi sahibi, yüksek bir tasavvuf ehli olduğu anlaşılan Kemaleddin Abdürrezzak Semerkant'ta doğmuş Kaşan'da yaşamış, “Kaşanî” diye şöhret sahibi olmuştur. 887h./1467m. vefat tarihidir. Yazmış olduğu “*Tevilat-ı Kaşaniyye*” adlı eser bilinmeyen bir sebeple “Muhyiddin Tefsiri” ismi ile Mısır'da basılmış ve yayınlanmış ise de yapılan araştırmalar ve incelemeler sonunda bu eserin, Muhyiddin İbn Arabî'ye ait olmayıp Kemaleddin Abdürrezzak Kaşanî'ye ait olduğu kesinlik kazanmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Kaşanî es-Semerkandî, Kemaleddin Abdürrezzak *Tevilat-ı Kaşaniyye* “*Kur'an-ı Kerim'in Öz Tefsiri*”, (Ter. Ali Rıza Doksanyedi, Eski Türkçeden Çev. Muhammed Vehbi Güloğlu, Sad. Hüseyin İşbilir), yy., ty.

⁶⁰⁷Ozanoğlu, *Büyük Veli Benli Sultan*, s. 89-90; Adil Karagöz-Nail Karagöz, *Gönüller Sultanı Benli Sultan*, s. 142.

⁶⁰⁸Ozanoğlu, *Büyük Veli Benli Sultan*, s. 123; Adil Karagöz-Nail Karagöz, *Gönüller Sultanı Benli Sultan*, s. 156-157.

edilmekte⁶⁰⁹ bunların yanı sıra o, yazar olarak da karşımıza çıkmaktadır. Tasavvufa dair bir eseri olup Nasrullah Kütüphanesi'nde iken eserin oradan çalındığı iddia edilmektedir.⁶¹⁰ Bu eserin dilinin Türkçe olduğu Şeyh Şâni tarafından bildirilmiştir. Başka eserlerinin de olduğu bildirilmektedir. Ancak bunların, külliyyede çıkan yangında yanmış olduğu, sözü edilen bir eseri kütüphane haricinde bulunduğu kurtulduğu nakledilmektedir.⁶¹¹ Bütün bu bilgiler kendisinin iyi bir dinî eğitim aldığı göstermektedir. Ayrıca köyün yukarısındaki Üyük Yaylası'nın eteklerindeki çeşitli yerlerden çıkan suları toplayıp o dönemin teknolojisini kullanarak gerek köyün gerekse külliyyenin su ihtiyacını tam anlamıyla karşılayacak tesisler kurması,⁶¹² onun dinî eğitimler dışında da eğitim aldığına dair ipuçları vermektedir.⁶¹³

Tarikatı

Benli Sultan'ın bir tarikat şeyhi olduğunu biliyoruz. Ancak hangi tarikata bağlı olarak irşat vazifesini ifa ettiği konusunda görüş ayrılıkları mevcuttur. Kaynaklar onun hangi tarikata mensup olduğuyla ilgili doyurucu bilgi vermemektedirler. *Menâkıb-ı Şaban-ı Velî*'de de çevredeki şeyhlerin tarikatlarından söz edildiği halde Benli Sultan'ın hangi tarikattan olduğu ne yazık ki belirtilmemiştir.⁶¹⁴ Yakın dönem kaynaklarında kendisinin Halvetî, Bayramî, Nakşî-Hâlidî ve Nakşî olduğuna dair bilgiler mevcuttur. Şimdi bunları sırasıyla değerlendirelim:

Bir internet sitesinde türbede bulunan sandukalardan söz edilirken “...sandukalardan biri Halvetî Şeyhi Mehmed Muhyiddîn Efendi' ye... aittir.”⁶¹⁵ denilmektedir. Atâî, Muharrem Efendi'yi anlatırken Benli Sultan'ı Halvetîye'nin büyüklerinden olarak tanıtmaktadır.⁶¹⁶ Ozanoğlu, Atâî'nin “Kastamonu Halvetî velilerinin müritlerinin ve muhtelif tarikat tesislerinin mebzuliyetiyle tarihte meşhur bir yerdir. O devirde Benli Sultan'ın da Halvetî olması muhtemel, hayır muhtemel değil bir hakikattir.” dediğini nakleder.⁶¹⁷

M. Ziya Demircioğlu, Benli Sultan'ın riyazetinden sonra zâviyesini kurarak Bayramî tarikatı üzere tenvir ve irşada başladığını söylemekte⁶¹⁸ Fazıl Çifci ise, eserinin değişik sayfalarında Benli Sultan'dan, “Bayramî

⁶⁰⁹Ozanoğlu, *Büyük Veli Benli Sultan*, s. 28.

⁶¹⁰Demircioğlu, “Benli Muhittin”.

⁶¹¹Ozanoğlu, *Büyük Veli Benli Sultan*, s. 28.

⁶¹²Ozanoğlu, *Büyük Veli Benli Sultan*, s. 7.

⁶¹³Adil Karagöz-Nail Karagöz, *Gönüller Sultanı Benli Sultan*, s. 30.

⁶¹⁴Yazar, *Halvetîliğin Şa'bâniye Kolu Menâkıb-ı Şa'ban-ı Velî ve Türbenâme*, s. 16.

⁶¹⁵<http://www.www.magfiyetocagi.l.makeforum.org/2008/12/27/kastamonu-evliyalari-ve-turbeleri/page1/>, (23.06.2010 tarihli erişim.)

⁶¹⁶Nevizâde Atâî, *Hadaiku'l-Hakaik fi Tekmileti'ş-Şakâyık*, İstanbul 1268h., s. 355.

⁶¹⁷Ozanoğlu, *Büyük Veli Benli Sultan*, s. 31.

⁶¹⁸M. Ziya Demircioğlu, “Şeyh Muhittin Efendi (Benli Sultan)”, *Doğrusöz Gazetesi*, 21 Mayıs 1957, sayı: 3215.; M. Ziya Demircioğlu, *Kastamonu Evliyalari*, Kastamonu 1962, s. 71.

Şeyhi Benli Sultan” diye söz etmektedir.⁶¹⁹ Yine Fazıl Çifçi'nin kitabında Geyikli Sultan Türbesi'nden söz edilirken; “...Türbede iki ahşap sanduka vardır. Birisi Benli Sultan Hazretleri'nin halifelerinden Bayramî Şeyhi Mustafa Efendi'ye, diğeri de oğluna aittir.”⁶²⁰ denilerek, bu sefer Benli Sultan'ın halifesinin Bayramî olduğu belirtilmektedir. Aynı yazar, Benli Sultan'ın oğlu Mahmud Efendi'nin, kendisinden sonra Nakşî tarikatı üzere tenvir ve irşada başladığını kaydetmektedir.⁶²¹ Turhan Yılmaz⁶²² ve Ahmet Yaşar Zengin⁶²³ ise onun Bayramî olduğunu kaydederler. Zaviyenin son şeyhi Nureddin Efendi'nin şeyhlik merasimini Bayramî şeyhi Reisül-meşayih Şemsizâde Ahmed Ziyaeddîn Efendi'nin yönetmiş ve Sofuzâde⁶²⁴ bu merasimi belgeler nitelikteki şiiirine Hacı Bayram Veli'yi de dâhil etmiştir. Bu olaylar zaviyede bir dönem Bayramîliğin de hayat bulduğu şekilde yorumlanabilir.

Abdulkerim Abdulkadiroğlu, iki eserinde Nakşîlik'in ilk defa Kastamonu'ya Benli Sultan tarafından getirildiğinin rivayet olunduğunu söylemiş,⁶²⁵ Hacı Baha Kök, Benli Sultan'ın son şeyhi Nureddin Karasu'nun mezar taşına: “Hülefâ-yi Nakşibendiye'den Kastamonî/Benli Sultanî Hacı Hafız Nureddin Efendi'nin ruhuna Fatıha.”⁶²⁶ diye yazmıştır.

Tarikatının hangisi olduğuna dair bu kanaatleri değerlendirmemiz gerekmektedir. Ozanoğlu, Atâî'nin “Kastamonu Halvetî velilerinin müritlerinin ve muhtelif tarikat tesislerinin mebzuliyetiyle tarihte meşhur bir yerdir. O devirde Benli Sultan'ın da Halvetî olması muhtemel, hayır muhtemel değil bir hakikattir.” dediğini nakleder. Ancak bu bilginin gerçeği yansıtmadığını söyler.⁶²⁷ Biz de Kastamonu'da Halvetîliğin çok önemli bir ismi olan Şeyh Şaban-ı Veli hakkında ulaşabildiğimiz kaynaklarda, Benli Sultan'ın Halvetî olduğunu doğrulayacak bir bilgiye rastlayamadık.

Ozanoğlu, Demircioğlu'nun Benli Sultan'ın Bayramî olduğuna dair görüşünü de yanlış bulmaktadır. Böyle bir yanlış düşmesinin nedeninin *Tehassür*'deki “...İlgaz Dağı yakınında medfun bulunan Muhyiddin Benli Sultan Bayramî...”⁶²⁸ ifadelerinin olabileceğini söylemektedir. Ozanoğlu'na göre Demircioğlu şöyle düşünmüş olmalıdır: Şâdi Bayramî olmasaydı

⁶¹⁹Çifçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, s. 50, 51, 129.

⁶²⁰Çifçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, s. 218.

⁶²¹Çifçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, s. 51.

⁶²²Yılmaz, *Kastamonu'daki Manevi Mekânlar ve Gönül Dostlarından Bazıları*, s. 16.

⁶²³Zengin, *Kastamonu Evliyalari*, s. 110-111.

⁶²⁴Sofuzâde M. Tevfik Efendi (d.1873m.-ö.16 Nisan 1960m.) Kastamonulu âlim ve şairlerdendir. Ballıklızâde Ahmet Mâhir Efendi'nin talebesidir. Detaylı bilgi için bkz. Abdulkerim Abdulkadiroğlu, *Kültürümüzden Esintiler*, Ankara 1997.

⁶²⁵Abdulkerim Abdulkadiroğlu, *Güncel Yazılar (3)*, Ankara 2002, s. 239.; Abdulkerim Abdulkadiroğlu, *Kastamonu'da Bayramilik ve Şemsizâde Ailesi*, Ankara 2005, s. 24.

⁶²⁶Abdulkadiroğlu, *Güncel Yazılar (3)*, s. 239.

⁶²⁷Ozanoğlu, *BüyükVeli Benli Sultan*, s. 31.

⁶²⁸Mehmed Zühtü Efendi, *Tehassür*, (Haz. Muzaffer Ertaş, Kemal Topçu), Kastamonu 1996, s. 36.

Nureddin Bayramî olmazdı. Şâni Bayramî olduğundan tabiatıyla Şâdi de Bayramî'dir. Şâni Bayramî olunca da makamını işgal ettiği zatin, Benli Sultan'ın dahi Bayramî olması gerekir.⁶²⁹ Bu değerlendirmede adı geçen şahıslardan Nureddin, zaviyenin son şeyhi, Şâdi ise onun babası ve zaviyenin diğer bir şeyhidir. Böylece Ozanoğlu'nun tahminine göre, Demircioğlu, son şeyhlerin tarikatından hareketle bir çıkarım yapmakta ve Benli Sultan'ın Bayramî olduğu sonucuna ulaşmaya çalışmaktadır.

Abdulkerim Abdulkadiroğlu, Benli Sultan'ın hangi tarikattan olduğu konusunda fikir yürütmüş yazarlardandır. O bir yazısında, *Tehassür*'deki "... *Ilgaz Dağı yakınında medfun bulunan Muhiddin Benli Sultan Bayramî...*"⁶³⁰ ifadelerine dayanarak, "*Bu kitabın yazıldığı tarihte, bu merkezin Bayramî Dergâhı olabileceğini düşündürmekte ise de, öteden beri Nakşilik'in merkezi olduğu kabul edildiğinden başka bir ihtimal üzerinde durarak değerlendirmeliyiz.*"⁶³¹ demektedir. Buradan anlayabildiğimiz kadarıyla Abdulkerim Abdulkadiroğlu, Benli Sultan'ın Bayramî olduğunu kabul etmemekle birlikte iki tarikatın sıkı ilişkisini bize haber vermektedir. Zaten Benli Sultan'ın ve onu takip edenlerin her iki tarikattan olduklarına dair bilgilerin var olması bu dergâhta her iki tarikatın da zaman zaman var olageldiğini göstermektedir. Nitekim o, "*Bayramîlik'in, Nakşilik ve Halvetîlik tarikatlarının karışımından ortaya çıktığını biliyoruz. Böyle olunca bu her üç tarikatta yekdiğerinden bir takım izlerin olması tabiidir.*"⁶³² diyerek bu düşüncesini dile getirmiştir.

Ozanoğlu, Benli Sultan'ın Nakşî ulularından olduğunu ısrarla savunarak, diğer görüşlerin yanlış olduğunu çeşitli belgeler göstererek kanıtlama çabasıdadır. Ozanoğlu'nun, Benli Sultan'ın Nakşî olduğuna dair ileri sürdüğü belgeler şunlardır:

• "...Medine-i mezkûre nevâhisinden Kuzyaka nahiyesinde vaki Aktab-ı Nakşibendiye'den ve Sa'dâti Kiram'dan Benli Sultan Kuddise Sırrûhî'l-Mennan Muhammed Muhiddin Efendi Hazretlerinin..."⁶³³

• "...Medine-i Kastamonî nevâhisinden Kuzyaka nahiyesine tabi Benli Sultan karyesinde defin-i hâk-i ıtırnâk olan tarik-i Nakşibendiye azizânından Kutbu'l-Arifin, Gavsü'l-Vâsilin, eş Şeyh Muhyiddin Benli Sultan Hazretleri vakfının bâ beratı..."⁶³⁴

⁶²⁹Ozanoğlu, *BüyükVeli Benli Sultan*, s. 31. Ozanoğlu'nun bu görüşüne katılmamak mümkün değildir. Zira Demircioğlu birçok yerde Benli Sultan için Bayramî nitelemesi yaparken, Ömerü'l-Fuâdî Efendi'yi anlattığı yazısının dipnotunda yine Benli Sultan için "Nakşî tarikatı şeyhi" demektedir. Bkz. M. Ziya Demircioğlu, "Ömerü'l-Fuâdî Efendi", *Doğrusöz Gazetesi*, 15 Nisan 1957, sayı: 3187.

⁶³⁰Mehmed Zühtü Efendi, *Tehassür*, s. 36.

⁶³¹Abdulkadiroğlu, *Kastamonu'da Bayramîlik ve Şemsizâde Ailesi*, s. 131.

⁶³²Abdulkadiroğlu, *Kastamonu'da Bayramîlik ve Şemsizâde Ailesi*, s. 131.

⁶³³1287h. tarihli ilâmdan naklen, Ozanoğlu, *BüyükVeli Benli Sultan*, s. 31.

⁶³⁴Evkaf dairesi kayıtlarından İmam Beşe oğlu Süleyman beyin vakıf değirmene mülkiyet iddiâsiyle müdafaasına dair 1282h. tarihli ilâmdan naklen, Ozanoğlu, *BüyükVeli Benli Sultan*, s. 32.

• "...Medine-i Kastamonî nevâhisinden Kuzyaka'ya tabi Benli Sultan kariyesinde defin-i iturnâk olan tarikât-ı Aliye-i Nakşibendiye azizânından Kutbu'l-Ârifin, Gavsü'l-Vâsîlin, eş Şeyh Muhammed Muhyiddin Hazretleri vakfının mütevellisi Zeynelâbidin ve Muhammed..."⁶³⁵

Ozanoğlu, bu belgelerin Benli Sultan'ın Nakşîliğini kesin olarak kanıtladığını ifade etmekte, ek olarak Ahmet Gökoğlu'nun *Paflagonya* adlı eserinde Benli Sultan'ın Nakşîliğini kabul etmenin yanında bu tarikâtı Kastamonu'ya ilk getiren kişinin Benli Sultan olduğunu söylediğini⁶³⁶ naklederek görüşüne başka bir destek getirmektedir. Yine o, Nakşibendiliğin Kastamonu'ya ilk defa Benli Sultan tarafından getirildiğini çok defa işittiğini söylemektedir.

Bütün bu değerlendirmelerden elde ettiğimiz sonuca göre tarihi vesikalara da dayanarak Benli Sultan'ın Nakşî olduğuna kanaat getirmiş bulunuyoruz. Ancak, kendisinden sonra dergâhında bazı dönemlerde Bayramî usulde zikirler düzenlenmiş, bazen de bu dergâhın şeyhlerine Bayramî şeyhleri inabe etmiştir. Kanaatimizce karışıklık bundan kaynaklanmaktadır. Benli Sultan'ın Halvefî olduğu bir hayli zayıf bir ihtimaldir. Nakşî-Halidî olduğuna ise hiç ihtimal vermiyoruz. Benli Sultan Zâviyesi'nde birbirine yakın iki tarikât olan Nakşibendilik ve Bayramîlik'in her ikisine göre de zaman zaman irşatta bulunulduğunu söyleyebiliriz. Zira geleneğe şeyhlerin birden fazla yerden icazetli olması mümkündür.

Kastamonu şehir merkezinin kuzeyindeki Ilgaz Dağı eteklerini vatan tutan Benli Sultan, insanlık için ürettiği birçok hizmetin ardından yine burada vefat etmiştir. Onun ne zaman doğduğu kesin olarak bilinemediği gibi vefat tarihine dair de net bilgiler mevcut değildir. Ancak Şeyh Şa'bân-ı Velî ile muasır olduğu ve ondan 5-6 yıl kadar önce vefat ettiği yaygın kanaati dikkate alınarak vefat tarihinin 1563m. olduğu söylenebilmektedir.⁶³⁷

Benli Sultan'ın Hizmetleri

Benli Sultan ister halk arasındaki yaygın kanaatte olduğu gibi Horasanlı olsun, isterse çeşitli belgelere ve genellemelere göre Kastamonulu olsun, sonuçta kendisi adına bir köy kurulmuş, hatta bu köy, divan köyü⁶³⁸ olacak kadar gelişmiştir. Benli Sultan, öncelikle Kastamonu halkına olmak üzere kendisine yolu düşen, şu veya bu şekilde kendisiyle yolu kesişen herkese hizmet etmiştir. Ozanoğlu, külliye'nin kurulduğu zamanda, bölgenin kimsenin uğramadığı bir yer olduğunu söylemektedir. Türk devlet geleneğinde gerek güvenlik gerekse ticaret için bu tür yerlerin ihyasına önem verildiği bilinmektedir. Kuruluşundan itibaren Selçuklular'ın genel politikası

⁶³⁵1283h. tarihli ilâmdan naklen, Ozanoğlu, *BüyükVelî Benli Sultan*, s. 32.

⁶³⁶Gökoğlu'nun *Paflagonya* adlı eserinin 1952 yılı Kastamonu baskısında böyle bir ifadeye rastlayamadık.

⁶³⁷Çifci, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, s. 52.

⁶³⁸Kuzyaka Nahiyesi, Benli Sultan Divanı Köyleri Temettuat Defteri, BOA. ML.VRD.TMT.d... No: 4170. 1266h./1850m.

içinde de bu tür yerlerde zâviye, hangâh, dergâh kurulmasına devletin teşvik vermiştir.⁶³⁹ Böylece Selçuklular, kurulan bu müesseselerle hem bölgenin güvenliğini sağlamakta, hem de halkın eğitimini ve devlete bağlılığını temin etmekte idi. Osmanlı da bu geleneği devam ettirmiştir. Şu halde külliye'nin kurulmasında olmasa bile varlığının devamında ve masraflarının karşılanmasında devletin vakfedilen araziler yoluyla destek olduğu açıktır. Nitekim Ozanoğlu⁶⁴⁰ ve Gökoğlu⁶⁴¹ da eserlerinde belgelere dayanarak padişah tarafından külliye'ye vakfolunan arazi ve çiftlikleri sıralamaktadırlar.

Benli Sultan Külliyesi'nin bulunduğu mevkiye bakarsak, burasının gözlerden uzak, ıssız bir yer olduğunu söyleyebiliriz. Ancak kurulduğu tarihlerde Kastamonu-Tosya kervan yolu üzerinde önemli bir konaklama merkezi olması muhtemeldir. Külliye, Kastamonu'ya yaklaşık 30 km. mesafededir ve Tosya-Kastamonu yolu üzerinde, ikisinin ortasında bir yerdedir ve tam bir kervan konaklama mesafesindedir. Köyün güney tarafında ormanların içinde bugün bile yöre halkının deyimi ile "Üzümcü Yolu" diye bilinen bir yol vardır. Bu yol Kastamonu ile Tosya'nın Berçin Köyü arasında kat edilen bir yoldur. Üzümcü yolu denmesinin en büyük nedeni ise başta üzüm olmak üzere birçok pazar ürününün Tosya'da yetiştirilip il merkezi ve yakın çevresine bu yoldan getirilmiş olmasındandır. Bundan yaklaşık bir 20-30 yıl öncesine kadar Salı günleri Kastamonu il merkezinde Tosya pazarı kurulur ve oradan gelen sebze ve meyveler burada tüketiciye ulaştırılırdı. Bu Üzümcü Yolu dışında belki sınırları yerelin de ötesine geçen "Deveci Yolu" adı verilen ve yine ticari ağırlığı yoğun olan bir kervan yolu daha köyün hemen yakınından geçmektedir.⁶⁴²

Daha kapsamlı düşündüğümüzde Külliye, Kırım-Sinop-Kastamonu-Anadolu-Mısır ulaşım ve ticaret yolu⁶⁴³ üzerindeki tâlî yollardan birini emniyet altına almış görünmektedir. Yolcuları vahşi hayvanlardan, zor iklim şartlarından koruyan, karınlarını doyuran bir sığınma merkezi konumundadır. Bu hizmetlerin kaynağı olarak devletin Benli Sultan'a bir takım imkânlar sağlamış olması gerekir. Nitekim yukarıda bu hizmetleri karşılamak için padişah tarafından yapılan vakıflardan söz etmiştik.

⁶³⁹Cevdet Yakuboğlu, *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi, (Kastamonu-Sinop-Çankırı-Bolu) XIII - XV. Yüzyıllar*, Ankara 2009, s. 531-534.

⁶⁴⁰Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün 1962 numaralı ve 2432 sayfa sayılı Benli Muhyiddin zâviyesi vakfına ait kayd-ı Hakanî ile Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü'nün 20.12.1955 tarih ve 8465-955 sayılı kayıt sureti ve 1252 tarihli şerhi sicilinden naklen, Ozanoğlu, *Büyük Veli Benli Sultan*, s. 9; İhsan Ozanoğlu'nun Kastamonu Müze Müdürlüğü'nde gördüğü arşiv belgeleri Milli Kütüphane'ye nakledilmiştir.

⁶⁴¹Nurettin Şöy, <http://www.benlisultan.com/29-benlisultan-hazretleri-%20hakkındaki-%20bilgiler.html> (23.01.2010 tarihli erişim.)

⁶⁴²Bkz. Murat Karasalihoglu, "Benli Sultan'ın Kıyıcığında Bir Doğa Mucizesi", *Magazine-İstanbul Bilim Sanat ve Magazin Derneği Dergisi*, sayı 14, Temmuz 2009, s. 14.

⁶⁴³Yakuboğlu, *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi*, s. 539.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Güncel kaynaklarda Külliye'nin ilk yapıldığı sırada cami, mutfak, misafirhane ve türbeden oluştuğu bildirilmektedir.⁶⁴⁴ Külliye, Benli Sultan Köyü'nün bu günkü yerleşim yerinin kuzeyine, aşağı tarafına yapılmıştır. Külliye'nin anlamının, “*Bir caminin çevresinde cami ile birlikte kurulmuş medrese, imaret, sebil, kitaplık, hastane vb. yapıların bütünü*”⁶⁴⁵ olduğunu düşünürsek, burasının tam anlamıyla bir külliye olduğunu söyleyebiliriz. Zira burada mutfak, cami ve nakiphane⁶⁴⁶ ile medresenin yanı sıra tamamlayıcı unsurlar olarak kütüphane ve hamam gibi yapıların olduğu bilinmektedir.

Külliye'nin esas unsurları, kuzeyden güneye doğru mutfak, cami ve nakiphane ile üç metrelik bir aradan sonra türbe binası olarak sıralanmıştır. Benli Sultan tarafındankülliye müstemilatından olarak yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Tarihi özelliği olup da bu güne gelebilen yapılar bunlardır. Ancak Ahmet Gökoğlu, dönemin Maarif (Millî Eğitim)⁶⁴⁷ Müdürlüğüne gönderdiği 01.02.1955 tarih ve 477.466 sayılı yazıda bu günkü ayakta bulunan yapıların Benli Sultan'ın yaptırdıkları olmadığını, bu ilk binanın yandığı, bu günkü binaların Şeyh Şâni tarafından yaptırıldığını iddia etmektedir.⁶⁴⁸

Caminin kuzey ve güney bitişiğindeki bölümlerin hangi amaçlarla kullanıldığı konusunda farklı görüşler vardır. Kuzeydeki mutfak olarak kullanıldığı, güneydeki ise nakiphane olarak kullanıldığını yukarıda belirtmiştik. Güneydeki binanın misafirhane olarak kullanıldığından da söz edilir. Ancak bunların her ikisine birden “tabhane” yani yemek evi dendiğini de görüyoruz. Bunun yanı sıra köy halkı bunların ikisine de “tevhane” demektedir. Buraların ismi “tevhithane” iken halk ağzında tevhaneye dönüşmüş olmalıdır. Yapıların her ikisinde de büyükçe ocak bulunmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla buralar zikir meclisi, misafirhane, yemekhane gibi birden fazla amaca hizmet etmiştir. Bu yapılar imaret olarak hizmet vermiş, buralarda fakir-fukara, yetim-öksüz merhamet, şefkat ve yüksek insanlık tezahürleriyle karşılaşmışlar, ıstıraplarını burada dindirmişlerdir.

⁶⁴⁴Gökoğlu, *Paflagonya*, s. 288; Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü, *Vakıflar ve Vakıf Abideleri*, s. 10; Çifci, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, s. 49; Yılmaz, *Kastamonu'daki Manevi Mekanlar ve Gönül Dostlarından Bazıları*, s. 15.

⁶⁴⁵Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, I-II, Ankara, 1998, II, 1436.

⁶⁴⁶Nakib: Tekkelerde, şeyh vekili unvanını taşıyan kimselere denir. Bunlar, manevî eğitimde mesafe almış kişilerdir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, İstanbul 1983, II, 648; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 461.

⁶⁴⁷Müze kayıtlarından anlayabildiğimiz kadarıyla 1940lı ve 50li yıllarda Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Millî Eğitim Bakanlığı arasındaki yetki ve sorumluluk anlaşmazlığı yüzünden külliye'nin bakım ve tamiri aksamış, kurumlar sorumluluğu birbirlerinin üzerine atarak bu kutsal mekânın bakımını üstlenmekten çekinmişlerdir. Nitekim 1990lı yıllarda da benzer bir sorumluluk kargaşası yüzünden üçlü yapının üstündeki ahşap örtü söküldüğü halde uzun zaman kurşunla kaplanmadığından yapıların içi, sızan yağmur suları yüzünden mantar bağlamıştır.

⁶⁴⁸Adil Karagöz-Nail Karagöz, *Gönüller Sultanı Benli Sultan*, s. 37-38.

1253h. tarihli arşiv kaydına göre Benli Sultan'ın kendi köyünden başka bir de Çomak Divanı'nda da cami yaptırdığını öğreniyoruz.⁶⁴⁹ Yine 1289h. tarihli vakıf kaydında “*Kastamonu Dere Karyesinde Benli Sultan Cami-i Şerifi*” ifadesi yer almakta, burada Hüseyin isminde birine hitabet görevi verildiği ifade edilmektedir.⁶⁵⁰ Aynı şekilde Benli Sultan Dergâhı'nın son şeyhi Nureddin Karasu da adı geçen camide hatiplik görevi yapmıştır.⁶⁵¹ Bu belgelerden cesaret alarak Benli Sultan'ın başka yerlere de, farklı hizmet kurumları yaptırmış olabileceğini düşünüyoruz.

Külliye ait günümüze ulaşmayan fakat çeşitli kaynaklarda varlığından söz edilen yapılar da mevcuttur. Kaynaklarda⁶⁵² Benli Sultan'ın külliyeyle birlikte bir de kütüphane yaptırdığından söz edilmektedir. M. Ziya Demircioğlu “*Benli Sultan'ın bir kütüphanesi olduğu Numaniye Kütüphanesi'nde*”⁶⁵³ *Hidaye şerhi adlı bir kitabın üzerindeki Benli Sultan Kütüphanesi Vakfı ibaresinden anlaşılmaktadır.*⁶⁵⁴ demektedir. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'ndeki el yazmaları kısmında bulunan kitap, Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr el-Merğînânî'nin (v. 593/1197) “*el-Hidâye fi şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*” adlı eseridir. Kitapta Farsça olarak, “*İlgaz Dağı eteklerindeki Şeyh Benli Muhyiddin vakfidir.*” ifadesi yer almaktadır.⁶⁵⁵ Bu ifadelerden Benli Sultan Kütüphanesi'nin başka kütüphanelere kitap hibe edebilecek durumda olduğunu tahmin etmek mümkündür diye düşünüyoruz. Ozanoğlu'nun bildirdiğine göre kütüphane, bir büyük yangında yok olmuş, beraberinde Benli Sultan'ın yazdığı, sayısını bilemediğimiz eserleri de yanmış kül olmuştur.⁶⁵⁶ Daha sonra Şeyh Şâni külliyeinin idaresini eline aldığıında diğer yapılar gibi kütüphaneyi de yeniden inşa etmiş olmalıdır. Köy halkı nakiphane cami ve mutfak üçlüsünün hemen kuzey bitişiğinde bir konağın olduğunu, buradaki odalardan birinin kütüphane olabileceğini söylemektedirler. Günümüzde bu konak ne yazık ki yoktur. Yanıp

⁶⁴⁹Kastamonu kazasına bağlı Çomak Divanı'nda Benli Sultan'ın yaptırdığı İsalâr Camisi'nin hatipleri Abdurrahman bin Hüseyin ile Mustafa bin Abdurrahman Halifelerin vefatlarıyla boşalan hitabet görevi, Abdurrahman bin Hüseyin'in oğulları Mehmed İzzet ve Ahmet Nuri Halifelere verilmiştir. Bkz. BOA. HAT. No: 79/1609, 2 Şaban 1253h./1 Kasım 1837m.

⁶⁵⁰205-124-966, Mehmed Muhyiddin Efendi (Benli Sultan)'ye ait şahsiyet kaydı.

⁶⁵¹Ozanoğlu, *Büyük Veli Benli Sultan*, s. 65.; Nureddin Karasu'nun Benli Sultan'ın yaptırdığı bir camide hatiplik görevi almasının bilinçli bir tercih olduğunu düşünüyoruz.

⁶⁵²Gökoğlu, *Paflagonya*, s. 288; İhsan Ozanoğlu, *Kastamonu Halkıyat ve Harsiyatı Kitaplıklar ve Yazmalar*, Kastamonu 1967, s. 9; Çıfci, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, s. 48.

⁶⁵³Numaniye Medresesi Kütüphanesi, Mehmet Behcet'e göre Kastamonu'nun en zengin kütüphanesiydi. 6x6 metre büyüklüğündeki kütüphane, 1217h./1802m. tarihinde yaptırılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Mehmed Behcet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi)*, (Haz. Musa S. Cihangir), Kastamonu 1998, s. 116; Adı geçen kütüphane Münire Medresesi'nin doğu bitişiğinde yer almaktadır. Bkz. İhsan Ozanoğlu, *Kastamonu Kütüğü*, İstanbul, 1952, s. 58.

⁶⁵⁴Demircioğlu, “Benli Muhittin”.

⁶⁵⁵Bkz. 37 Hk 2856.

⁶⁵⁶Ozanoğlu, *Büyük Veli Benli Sultan*, s. 28.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

yanmadığı bilinmemektedir. Sadece yöre halkından bazıları enkazının taşındığına şahit olduklarını ifade etmektedirler.⁶⁵⁷

Kütüphaneye ait kitaplardan bazılarının yangından kurtulmuş olabileceğini düşünüyoruz. Ancak şu anda külliye ait hiçbir yapıda tarihi değeri olan bir kitap bulunmamaktadır. Köyde kütüphaneye ait kitapların bir ağacın altına gömüldüğü konuşulmaktadır. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında Osmanlı Türkçesi ile yazılmış eserleri okumanın ve bulundurmanın yasaklandığını biliyoruz. Hatta takipten ve tutuklanmaktan korkan bazı kimselerin kitaplarını mezarlık gibi ayakaltı olmayan yerlere gömdükleri de bilinmektedir. Dolayısı ile bize, kitapların gömülmüş olduğu düşüncesi, kuvvetli bir ihtimal gibi gelmektedir.

Kütüphane gibi medresenin de külliyeyle birlikte yapıldığı sanılmaktadır. Medresenin, caminin alt kısmında olduğu tahmin edilmektedir. Zâviyenin son şeyhi Nureddin Karasu'ya göre medrese 50 talebe alabilecek büyüklükte idi ve orta öğretim seviyesinde idi. Benli Sultan, medresede ilk yıllarda tedrisatı kendisi idare ederken talebenin ve müritlerin çoğalması nedeniyle yardımcı olmak üzere hariçten müderris getirterek tedrisata hız vermiştir.⁶⁵⁸ Benli Sultan'ın yaptığı medrese de kütüphane ile aynı sona uğramış ve yangında yok olmuştur.

Benli Sultan'dan sonra külliyenin yeniden inşasında çok önemli katkıları olan Şeyh Şâni'nin medrese açıp açmadığı tam olarak bilinmemektedir. Yalnız, elde belge olmamasına rağmen Şeyh Şâni medrese açmağa muvaffak olduğu, öğrencilerin sürekli olarak misafirhanelerde barındığı ve camide Tosyalı bir müderris tarafından ders okutulduğunu kabul etmek gerekmektedir. Araçlızâde Hasan Efendi de burada görev yapmış müderrislerdendir. Benli Sultan ilahisinde yer alan ifadeler bu konuda bir anlam ifade ettiği düşünüyoruz:

Asa suyunun deresi,
Tebih çeker her birisi,
Ders okutur müderrisi.
Ya Allah der Şeyh Şâni,
Hemen hu der dervişleri.

Bu şiir, 1842-1882 yılları arasında şeyhlik yapan Şeyh Şâni'nin hizmetlerinden söz ettiğine göre⁶⁵⁹ onun, medreseyi de ihya ettiğini söylememiz mümkün görünmektedir.

Külliye'den ayrı bir yerde şu anda köylülerin harman yeri ve samanlık olarak kullandıkları türbenin batı tarafında, yaklaşık 250 metre mesafede bir yerde bazı kalıntılar vardır. Yalnız bunlar toprak altında kalmıştır. Harman yerindeki kalıntının hamama ait olduğu sanılmaktadır.⁶⁶⁰ Bugün harman yeri

⁶⁵⁷ Adil Karagöz-Nail Karagöz, *Gönüller Sultanı Benli Sultan*, s. 42-43.

⁶⁵⁸ Ozanoğlu, *Büyük Veli Benli Sultan*, s. 28.

⁶⁵⁹ Adil Karagöz-Nail Karagöz, *Gönüller Sultanı Benli Sultan*, s. 56.

⁶⁶⁰ Adil Karagöz, *Benli Sultan Hazretleri*, Ankara 2006, s. 13.

olarak kullanılan mekânda toprak altından temel taşlarının çıktığı, bunları gören yaşlıların burada hamam olduğunu anlattıkları köylüler tarafından söylenmektedir.

Benli Sultan Külliyesi'nin gerek padişah tarafından gerekse kurucusu ve hayırsever şahıslar tarafından muhtelif zamanlarda tesis edilmiş birçok vakfı vardır. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 990h./1582m. tarihinde düzenlenen defterde Benli Sultan'ın bizzat yaptığı vakıf tesisleri kayıtlıdır.⁶⁶¹ İhsan Ozanoğlu, bu vakıfların 2762 sayılı kanunun 1. maddesi hükümleri uyarınca mazbut vakıf türünden olduğunu söylemektedir.⁶⁶² Yani bu vakıflar, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yönetilmesi gereken vakıflar cinsindedir. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nün vakıf kayıtlarına dayanarak Kastamonu Vakıflar memurluğuna gönderdiği 20.12.1955 tarihli cevaba göre Benli Sultan vakıfları kullanım şekilleri bakımından ise zürrî vakıflardır. Yani kullanımları çocuklarına, torunlarına aittir.

Benli Sultan'a ait vakıfları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Seremeddin Köyü⁶⁶³ çiftliği. (Arazi, aynı köyde viran tarla ve beş parça zemin.)
2. Eceoğlu⁶⁶⁴ çiftliği. Arazi, aynı köyde bir parça zemin.⁶⁶⁵
3. Melek Emir⁶⁶⁶ köyü çiftliği ve bir zemin.
4. Darıbükü⁶⁶⁷ çiftliği ve bir zemin.
5. Arazya⁶⁶⁸ çiftliği ve bir zemin.
6. Taşköprü Acıkavak⁶⁶⁹ çiftliği.
7. Diğer Acıkavak çiftliği.⁶⁷⁰
8. Akçakavak'ta diğer çiftlik (iki yüz akça). Mezkûr çiftliği ve çayırı Şeyh Muhyiddin Hassacı'dan almıştır.
9. Devrekâni'de Deveciler çiftliği ve bir zemin.⁶⁷¹

⁶⁶¹Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nün kayıt sureti şöyle başlamaktadır: "Zâviye-i Mevlana Benli Şeyh Muhtin derdâmen-i Kûh-i Ilgaz halen der tasarruf-ı Mevlana Şeyh Mahmud Çelebi ve Ali Çelebi ve Ahmet ve Abdülhalim Çelebi ve Mustafa Çelebi...."

⁶⁶²Bkz. Ozanoğlu, *Büyük Veli Benli Sultan*, s. 8.

⁶⁶³Kastamonu merkeze bağlı bir köydür.

⁶⁶⁴Kastamonu'ya 25 km. mesafede, merkeze bağlı bir köydür.

⁶⁶⁵Vakıf kayıtlarına göre zâviyenin mal varlığının bir kısmı olan Eceoğlu Köyü'ndeki on bir parça tarla ile bir değirmen arsasının toplam geliri 1952 yılı hesap cetvelinde 90 lira olarak tespit edilmiştir. Bkz. Çifci, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, s. 53.

⁶⁶⁶Merkeze bağlı, Kuzyaka tarafında bir köydür. 1487 tahririnde geçtiği üzere Kastamonu'nun Kuzyaka nahiyesine bağlıdır. Bu köy adı bazı kayıtlarda Mülk-i Eymir, Mülk-i Eymür ve Mülk-i Emir (Mülkemir) olarak da yazılmıştır. Bkz. Yakuboğlu, *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi*, s. 89.

⁶⁶⁷Kastamonu'ya 17 km. mesafede merkeze bağlı bir köydür.

⁶⁶⁸6 Mart 1947 tarihinde, Kastamonu ili Araç ilçesinin Mergüze bucağına bağlı Arazya, Kavak, Arazya Kel ve Arazya İmam köyleri merkez ilçesinin Kuzyaka bucağına bağlanmıştır. <http://kayaum.politics.ankara.edu.tr/1947.pdf>, (23.06.2010 tarihli erişim.)

⁶⁶⁹Köyün bu günkü adı Çaycevher'dir. Taşköprü ilçesi sınırlarında Taşköprü'ye 22 km., Kastamonu'ya 28 km. mesafededir.

⁶⁷⁰Aynı ad altında çeşitli köy yerleşimleri bulunduğundan Acıkavak isminin birkaç defa zikredilmesi şaşırtıcı olmamalıdır.

Bu arşiv kaydına göre yukarıdaki çiftlikler Benli Sultan Külliyesi'ne padişah tarafından vakfolunmuştur. Vakfedenin Yavuz Sultan Selim veya Kanuni Sultan Süleyman olduğuna dair bir kayıt ve açıklık yoktur. Belgede Akçakavak çiftliğinin ve bu çiftliğin müstemilatından çayırın malik ve mutasarrıfı Benli Sultan olduğu ve bu çiftliğin Benli Sultan tarafından külliye vakfolunduğu açıkça anlaşılmaktadır.⁶⁷² Kastamonu Müze Müdürlüğü'nden emekli Ahmet Gökoğlu, 1975 yılında rapor şeklinde hazırlayarak Vakıflar Genel Müdürlüğüne sunduğu dilekçede yukarıdaki vakıfları yapan padişahların II. Beyazıt, Yavuz Sultan Selim veya Kanuni Sultan Süleyman olabileceğini belirtmektedir. Yine o, Osmanlılar tarihinde Beyazıt-ı Velî diye şöhret alan II. Beyazıt'ın mutasavvıflara ve zahitlere çok düşkün olduğunu, bu meyanda birçok tekke ve dergâhlar yaptırdığını, bunlara vakıflar yaparak zâviyeler açtığını delil göstererek, "...vakıflar yapan padişahın II. Beyazıt olması çok muhtemeldir."⁶⁷³ demektedir. Sonuç itibarıyla Benli Sultan Külliyesi'ne hatırı sayılır bir gelir getirecek mal varlığı vakfedildiği anlaşılmaktadır.

Bunlardan başka Benli Sultan Hazretleri'nin mülkiyet ve tasarrufu şahsına ait bulunan çiftliklerinin de vakıf tesisleri arasında bulunduğu rivayet edilmektedir. Mesela Hamal Köyü, Kaşçılar İmam Beşe Köyü, Benli Sultan ve Karabek Musa Efendi Köyü çiftliklerinin, Benli Sultan tarafından vakfolunduğu arşiv vesikalarından anlaşılmaktadır.⁶⁷⁴ İhsan Ozanoğlu bu bilgilerle ilgili olarak şimdilik hukuki değeri olan bir kayda rastlanmadığını belirtmekle birlikte bu arazilerin, Benli Sultan'dan veraset yoluyla çocukları ve torunlarına intikal ettiği ve halen bu çiftliklerin Benli Sultan torunlarınca mühim bir kısmının satılarak muhtelif kimselerin tasarrufuna geçtiğine şahit olduğunu beyan etmektedir. "*Fakat Benli Sultan'ın sahip olduğu malları tevliyet-i zürri olmak üzere külliye vakfettiği mütevatiren rivayet olunmaktadır. Bu rivayetlerin bir aslı ve esası olmasa muhtelif kanallarla bize mütevatiren intikal etmezdi.*" demektedir. Şeyh Şâni'nin vakıf mallarına el koyanların istismarından ancak Haremeyn vakıfları gibi mazbuta sınıfından olanları kurtarmış fakat Benli Sultan'ın şahsen sahip olup külliye vakfettiği çiftlikleri kurtarmağa muvaffak olmadan bu sahada mücadele halinde geçen ömrünü tamamladığı kanaatinde olduğunu ifade etmektedir. Şâni Efendi'den sonra da bu davanın takibi ve sonuçlanmasına hiç de imkân görülmemiştir.⁶⁷⁵

⁶⁷¹Kaydın kenarında şöyle denilmektedir: "İş bu mezburun yerleri Padişahımız Eazzallahu ansarihüm hazretlerinin zâviyeyi mezbureye vakf edüp hükmî şerif sadaka edüp defteri cedidi hakaniye kayıt olundu deyü defteri atikte mukayyet olmadığın üslubi sabık üzere defteri cedide dahi kayıt olundu."

⁶⁷²Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü 20.12.1955 tarih ve 8465-955 sayılı kayıt sureti.

⁶⁷³Nurettin Şöy, <http://www.benlisultan.com/29-benlisultan-hazretleri-hakindaki-bilgiler.html>

⁶⁷⁴Bu bilgileri Gökoğlu vermektedir. Bkz. <http://www.benlisultan.com/29-benlisultan-hazretleri-hakindaki-bilgiler.html>

⁶⁷⁵Ozanoğlu, *Büyük Veli Benli Sultan*, s. 10.

Benli Sultan'ın bu hizmetleri yanı sıra onun insanlığa yaptığı hizmetleri yakın ve uzak çevreden birçok kimse üzerinde bıraktığı derin etki de aramak gerekir. Her ne kadar hakkındaki resmî ve kitabî kayıtlar çok sınırlı olsa da onun menkıbelerinin halk hafızasındaki silinmez etkisi büyüktür. Halk hafızası onu kimi zaman vahşi hayvanları ehlileştirmesiyle, kimi zaman ziyaretçilerinin gönlünden geçen nice sırlara bir anda vakıf olmasıyla, kimi zaman da kitapsız ders okutan bir müderris olarak kaydetmiştir. Menkıbelerinin genel karakteristiğine baktığımızda bir kısmının peygamber mucizelerine benzediğini, onları çağrıştıran motifler içerdiğini görüyoruz. Bir kısmı ise diğer veliler hakkında anlatılanlarla ortaklık göstermektedir. Menkıbelerde genellikle kendisinin keramet ehli olduğunu inkâra yeltenenlerin durumları ve sonunda acziyet içinde kendisine teslimiyetleri vurgulanmaktadır. Bu arada öteden beri medrese-tekke arasındaki sürtüşmelerin konu edinildiği ve tekkenin üstün getirildiği bazı menkıbelere de rastlıyoruz. Benli Sultan her ne kadar zahîrî ilimlerde de ileri seviyede ise de bu menkıbelerde onun tasavvufî yönü daha ön plana çıkarılmaktadır.

Bir kısım menkıbeleri, tarihi gerçekliği ile örtüşürken bazılarının bundan çok uzak anlatımlar içerdiğini belirtmeliyiz. Menkıbelerindeki öğretici/didaktik yön bugünün insanına da ışık tutacak, ibret alındığında müspet yönde davranış değişikliklerine sebebiyet verebilecek ve değerler katabilecek niteliktedir. Benli Sultan'ın, kendisini ziyarete gelenlerin içlerinden geçenleri bildiği ve bunu irşad makdasıyla değerlendirdiğine dair çok miktarda menkıbenin anlatıldığını görüyoruz. Bunların kendisinin vefatından sonra üretilmiş olma ihtimalinin oldukça düşük olduğu kanaatini taşıyoruz. Zira kendisiyle aynı yıllarda yaşamış olan Taşköprüzade (v. 970-71/1563) *eş-Şakâiku'n-nu'maniyye*'de “...Kendisi zâhid, âbid ve verâ sahibi bir kimse idi. Kendisinin zihinleri kontrol/himaye etme yeteneği vardı. Bu konuya dair birçok hikâye vardır. Ancak sözü uzatmaktan/abartmaktan çekindiğimiz için bunları anlatmadık.”⁶⁷⁶ diyerek onun bu yönüne dikkat çekmiştir. Buradan hareketle Benli Sultan hakkında anlatılan menkıbelerin, kendisi hayattayken de halk arasında dilden dile dolaştığı sonucuna ulaşabiliriz. Belki de bugün anlatılanlardan daha fazlası o devirlerde anlatılıyordu ve bunların ancak bir kısmı bize ulaştı. Zira Taşköprüzade'nin sözü uzatmaktan çekinerek anlatmadığı hikâye ve menkıbelerin varlığı bizi bu ifadeyi kullanmaya sevk etmektedir. Bununla birlikte zamanın karıştırıcı etkisi altında başka veliler hakkında anlatılanların onun hakkında da anlatılabileceği gerçeğini de göz ardı etmemek gerekir.

Sonuç

Benli Sultan, Kastamonu ve çevresinin manevî hayatını şekillendiren önemli bir şahsiyettir. Yaşadığı dönemin ve öncesinin “eren/veli” tiplemesinin bütün özelliklerini taşımaktadır. “Viran” bölgeleri mesken tutup

⁶⁷⁶Taşköprüzade, *eş-Şakâiku'n-Nu'maniyye*, s. 258.

ihya eden, yeniden hayat veren Anadolu erleri gibi o da bir dağ başını vatan tutmuş, cazibe ve yaşam merkezi yapmıştır.

Döneminin şartları göz önüne alındığında Benli Sultan'ın yaptıkları ve başardıkları hiç de küçümsenecek şeyler değildir. Belki de daha önceden sıradan, küçücük bir köy iken burayı bir sığınak, konaklama yeri, ileri karakol, temizlik mekânı, en önemlisi manevî bir tedavi merkezi haline dönüştürebilmesi ondaki bilgiyi, donanımı, eğitimin kalitesini ve manevî kapasiteyi ortaya koymaktadır. Ne yazık ki aldığı eğitim ve hocaları hakkında bilgi sahibi değiliz. Ancak hem maddî hem de manevî ilimlerde işinin ehli insanlarca eğitildiğini, ortaya koyduğu eserlerden anlamak güç değildir. Dergâhını kurduğu köyün yukarısındaki ormanların içinden köye ve külliye su getirmesi ve hamam, imarethane, kütüphane, medrese gibi bölge için hiç de sıradan olmayan hizmet mekânlarını bölgeye kazandırması, onun maddî alandaki eğitiminin göstergeleri olarak değerlendirilebilir.

Diğer yandan manevî yönden aç olanların doyurulduğu, karma karmaşık zihinlerin durulduğu, boş gönüllerin doldurulduğu etkin tasavvuf eğitimi, onun kıymetini asıl ortaya koyan yönü olarak düşünülebilir. Taşköprüzade'nin de dediği gibi o, gönüllere hükmeden bir "gönül sultanı" idi. Bu yönünü menkıbelerinden kolayca anlayabilmekteyiz. Menkıbelerindeki anlatımlara göre o, muhatabını hayret içinde bırakan ve pes ettiren birkaç hamlenin ardından, kıvamı gelen hamuru yoğurur gibi onu gönlünü yoğurur, en güzel şekilde de usulünce pişirirdi.

Başta yöre halkı olmak üzere, adını duyup ziyaretine gelen herkes, ilminden ve ziyaretçiye verdiği değerden adeta ona âşık olmuştur. Tarihi hayatı ve kişiliği pek az bilinmesine rağmen, hakkında anlatılanlar, onun insanlar üzerinde ne denli etki bıraktığını ve bu etkinin de nesilden nesile aktarıldığını göstermektedir. Toplum üzerinde bıraktığı bu kalıcı etki, onu araştırmayı, insanlara duyurmayı zorunlu kılmıştır. Yüzyılların azaltmadığı etkiye rağmen yazık ki tarihi kayıtlar onun varlığını belgelese de hayatı hakkında detay vermemektedir. Halk hafızası da tarihi hayatından çok menkıbevî hayatını günümüze taşımıştır. Böylece, Benli Sultan'ın yolundan giden ve insana hizmeti ibadet sayan nice hizmet âşıkları ile Benli Sultan'a gönül verip, bu sevgiyi ve yaşanan olayları hafızasında kutsal bir emanet gibi taşıyıp aktaran yöre halkı, onun hatırasını canlı tutmaya devam etmektedirler.

Kaynaklar

Abdulkadiroğlu, Abdulkerim, Halvetîlik'in Şa'bâniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi, Ankara 1991.

....., Kültürümüzden Esintiler, Ankara 1997.

....., Güncel Yazılar (3), Ankara 2002.

....., Kastamonu'da Bayramîlik ve Şemsizâde Ailesi, Ankara 2005.

Ataî, Nevizâde, Hadaiku'l-Hakaik fi Tekmileti'ş-Şakâyık, İstanbul 1268h.

BOA. HAT. No: 79/1609, 2 Şaban 1253h./1 Kasım 1837m.

Çifci, Fazıl, Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler, Ankara 1995.

Demircioğlu, M. Ziya, "Benli Muhittin", Doğrusöz Gazetesi, 24 Haziran 1944, sayı: 762.

....., "Ömerü'l-Fuâdî Efendi", Doğrusöz Gazetesi, 15 Nisan 1957, sayı: 3187.

....., "Şeyh Muhittin Efendi (Benli Sultan)", Doğrusöz Gazetesi, 21 Mayıs 1957, sayı: 3215.

....., Kastamonu Evliyalari, Kastamonu 1962.

Gökoğlu, Ahmet, Paflagonya, Kastamonu 1952.

Kalafat, Yaşar, Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivine Göre Horasan Eri Olarak Bilinen Anadolu Yatırları-I, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/743/9512.pdf>, 23.06.2010 tarihli erişim.

Karagöz, Adil, Benli Sultan Hazretleri, Ankara 2006.

Karagöz, Adil-Karagöz, Nail, Gönüller Sultanı Benli Sultan, Adana 2011.

Karagöz, Nail, Benli Sultan Hazretleri, (Basılmamış Saha Araştırması) Kastamonu 1990.

Karasalihoglu, Murat, "Benli Sultan'ın Kıyıcığında Bir Doğa Mucizesi", Magazine-İstanbul Bilim Sanat ve Magazin Derneği Dergisi, sayı 14, Temmuz 2009.

Kastamonu 1973 İl Yıllığı, Ankara 1973.

Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Vakıflar ve Vakıf Abideleri, Ankara 2003.

Kaşanî, es-Semerkindî, Kemaleddin Abdürrezzak Tevilat-ı Kaşaniyye"Kur'an-ı Kerim'in Öz Tefsiri", (Ter. Ali Rıza Doksanyedi, Eski Türkçeden Çev. Muhammed Vehbi Güloğlu, Sad. Hüseyin İşbilir), yy., ty.

Kuzyaka Nahiyesi, Benli Sultan Divanı Köyleri Temettuat Defteri, BOA. ML.VRD.TMT.d... No: 4170. 1266h./1850m.

Mecdî, Mehmed Efendi, *Hadâiku'ş-Şakâik*, Tab'hâne-i Âmire, İstanbul 1269h.

MehmedBehcet, Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi), (Haz. Musa S. Cihangir), Kastamonu 1998.

MehmedSüreyya, Sicill-i Osmanî, (Haz. Nuri Akbayar, Eski Yazıdan Akt. Seyit Ali Karaman), I-VI, İstanbul 1996.

MehmedZühtüEfendi,Tehassür, (Haz. Muzaffer Ertaş, Kemal Topçu), Kastamonu 1996.

Ozanoğlu,İhsan, Kastamonu Kütüğü, İstanbul 1952.

....., Büyük Veli Benli Sultan, Kastamonu 1959.

....., Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar Şeyh Muharrem, Kastamonu 1959.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

....., Kastamonu Halkiyat ve Harsiyatı Kitaplıklar ve Yazmalar, Kastamonu 1967.

Pakalın, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, I-III, İstanbul 1983.

Şöy, Nurettin, <http://www.benlisultan.com/29-benlisultan-hazretleri-%20hakkındaki-%20bilgiler.html> (23.01.2010 tarihli erişim.)

Taşköprîzade, Ahmet Efendi b. Mustafa, eş-Şakâiku'n-Nu'maniyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmaniyye, Beyrut 1390/1975.

Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, I-II, Ankara 1998.

Yakuboğlu, Cevdet, Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi, (Kastamonu-Sinop-Çankırı-Bolu) XIII - XV. Yüzyıllar, Ankara 2009.

Yazar, L. Nihal, Halvetîliğin Şa'bâniye Kolu Menâkıb-ı Şaban-ı Velî ve Türbenâme, Ankara 1985.

Yılmaz, Turhan, Kastamonu'daki Manevi Mekanlar ve Gönül Dostlarından Bazıları, Kastamonu, ty.

205-124-966, Mehmed Muhyiddin Efendi (Benli Sultan)'ye ait şahsiyet kaydı.

Zengin, Ahmet Yaşar, Kastamonu Evliyalari, İstanbul 2005.

<http://www.magfiyetocagi.l.makeforum.org/2008/12/27/kastamonu-evliyalari-ve-turbeleri/page1/>, (23.06.2010 tarihli erişim.)

<http://kayaum.politics.ankara.edu.tr/1947.pdf>, (23.06.2010 tarihli erişim.)

II. GÜN
ÖĞLEDEN ÖNCE
ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ SALONU

I. OTURUM (09:30-10:30)
OTURUM BAŞKANI
PROF. DR. ÖNDER ÇAĞIRAN

Şeyh Ahmed Siyahî/Hâlidî Dergâhı Vakfiyesi ve Kütüphanesi
Doç. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ
(Kastamonu Üniversitesi)
Mustafa GEZİCİ
(Milli Eğitim Bakanlığı - Araştırmacı)

Kastamonu Mevlevihanesi Postnişini Kayserili Ahmet Remzi
(Akyürek) Dede
Doç. Dr. Murat SERDAR
(Erciyes Üniversitesi)

Kırkçeşme Nakşî-Hâlidî Dergâhı: Dergâh Kütüphanesi ve Eserleri
Dr. Necdet Yılmaz
(M. Es'ad Coşan Araştırma ve Eğitim Merkezi)

ŞEYH AHMED SİYAHÎ/HÂLİDÎ DERGÂHI VAKFİYESİ VE KÜTÜPHANESİ

Doç. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ

(Kastamonu Üniversitesi)

Mustafa GEZİCİ

(Milli Eğitim Bakanlığı)

Özet

Bildiri konusunda H. 28 Muharrem 1277 (M. 16 Ağustos 1860) tarihli olup “Mevlânâ Şeyh Ahmed Siyahî Kuddise Sırrahu Hazretlerinin Dergâh-ı Halidiyye-i Nakşibendiyelerinin Şurût-ı Lâzimesi Hakkında Esas İttihaz Olunacak Vakfiye-i Ma'mûl Bihâlarıdır” başlıklı Şeyh Ahmed Siyahî/Halidîye Dergâhı zeyl vakfiyesi ve Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan Halidî Dergâhı Kütüphanesi'nden devralınan eserlere ilişkin defter temel belge olarak alınmıştır. Şeyh Ahmed Siyahî hakkında biyografisini içeren bir araştırma yapılmış, onun şahsında Hâlidî Dergâhı ve Kütüphanesi ele alınmıştır. Bildiride söz konusu vakfiyenin muhteviyatı hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca vakıf kaydında geçen kütüphanede üçü 2 cilt ve birisi 4 ciltten ibaret olmak üzere toplam 156 başlık altında 163 kitap bulunduğu anlaşılmaktadır. 1925 yılında basılan Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi adlı eserdeki tespite göre Kastamonu merkez Kırkçeşme Mahallesi'nde bulunan Hâlidîye Dergâhı Kütüphanesi'nde 598 kitap bulunduğu belirtilmektedir. Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan dergâhtan devralınan eserler kayıt defterinde ise 593 eserin kaydının olduğu görülmüştür. Söz konusu eserler 1925 yılında Kastamonu Memleket Kütüphanesi'nin kurulmasından sonra oraya devrolunmuş, 2013 yılında Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesi'nin kurulmasından sonra ise bu kütüphaneye devredilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kastamonu, Vakfiye, Hâlidî Dergâhı, Kütüphane.

Sheikh Ahmed Siyahî/Khalid Lodge Foundation and Its Library

Abstract

Notification subject is Sheikh Ahmed Siyahî/ Lodge of the Khalid and his library, dated is (H. 28 Muharram 1277 and M. 16 August 1860). The statement has been given information about the content of the statutes. In addition, It has been understand a total of 155 books in the library of the foundation. Three of these books are two volumes and two of these are four volumes. A list of these books is given in the report. (Kastamonu Asar-ı Kadimesi)Kastamonu Ancient Artefacts was published in 1925 by Mehmet

Behçet. In his book, identified 598 books in the library of Khalid Lodge in Kırkçeşme in Kastamonu. In notification, there will be evaluated whether the books of registered these days and books which are in the library. There were 593 books in Khalid Library according to the registry in 1925. These books were transferred where after the establishment of the Kastamonu Library in 1925. Khalid Library inventory of books has been transferred after the establishment of Kastamonu Manuscript Library in 2013.

Key Words: Kastamonu, Lodge Foundation, Khalid Lodge Foundation, Library.

Giriş

Bildiri hazırlanırken H. 28 Muharrem 1277 (M. 16 Ağustos 1860) tarihli olup “Mevlânâ Şeyh Ahmed Siyahî Kuddise Sırrahu Hazretlerinin Dergâh-ı Halidiyye-i Nakşibendiyelerinin Şurûtu-ı Lâzimesi Hakkında Esas İttihaz Olunacak Vakfiye-i Ma’mûl Bihâlarıdır” başlıklı Şeyh Ahmed Siyahî’nin Halidiyye Dergâhı zeyl vakfiyesi⁶⁷⁷ ve Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesi’nde bulunan Halidi Dergâhı Kütüphanesi’nden devralınan eserlerin yer aldığı Osmanlı Türkçesi defter temel belge olarak alınmıştır.⁶⁷⁸ Çalışmada kullanılan temel kaynaklardan birisi Hukuk Mektebi mezunlarından M. Zühdü’nün kaleme almış olduğu ve 1308/1890-91 yılında basılan Tahassür adlı eserdir (M. Zühdü: 1308). Ayrıca söz konusu eserin Muzaffer Ertaş ve Kemal Topçu tarafından sadeleştirilerek yayınlanmış olduğunu da burada belirtmek gerekir (Çelenligil: 2006). Bir diğer eser M. Ziyaeddin Demircioğlu’nun kaleme aldığı Kastamonu Evliyalari adlı kitaptır. Bu çalışmanın Ahmed Siyahî adlı kısmı hemen hemen Tahassür adlı eserden yapılan alıntılardan ibarettir (Demircioğlu: 1957, 82-96).⁶⁷⁹ Bunlardan başka Kastamonu’da bulunan camii ve türbeleri dönemin gerek şer’iye sicilleri gerekse vakıf kayıtlarından da yararlanarak derli toplu bir şekilde hazırlayıp yayınlayan Fazıl Çifçi’nin kitabından da faydalanılmıştır (Çifçi: 2012). Burada bütün bu çalışmalara Tahassür adlı eserin temel kaynaklık ettiğini ifade etmek gerekir. Bu bakımdan biz de öncelikle ilgili eserin Osmanlı Türkçesi olan basımını çalışmamızda temel aldık.

Ahmed Ziyaeddin Siyahî’nin Hayatı

⁶⁷⁷ Söz konusu vakfiye Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi’nde “Ahmed Ziyaeddin Efendi bin Derviş Ahmed” adıyla Defter No:583/0 ve Sayfa No:0059’da kayıtlıdır. Vakıflar arşivinde bunun dışında bir kayıt bulamadık. Dolayısıyla 1860 yılından önceye ait bir vakfiyenin bulunabileceği gözden uzak tutulmamalıdır. Bildiride kullandığımız nüsha Mustafa Gezici Kütüphanesi’nden alınmıştır.

⁶⁷⁸ Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesi’nde bulunan Halidi Dergâhı Kütüphanesi’nden devralınan defterin temini ve dijital kaydının alınmasında yardımcı olan Kütüphane Müdürü Mehmet Öztürk’e teşekkür ederiz.

⁶⁷⁹ Demircioğlu, kitabında iki kaynaktan faydalandığını, birisinin Tahassür adlı eser, ikincisinin de Kastamonu gazetesinin 1291/1874-1875 yıllarına ait 47. Sayısında yayınlanan “Teessüf” adlı yazı olduğunu belirtmiştir. (Demircioğlu: 1957, 85). Biz yaptığımız araştırmada Kastamonu gazetesinin söz konusu sayısını bulamadık.

Hicrî 12. Asrın sonlarında 1191/1777 tarihinde Kastamonu'nun Kırkçeşme Mahallesi'nde doğmuştur. Babası Sa'diye Tarikatının salihlerinden Haddad Derviş Ahmed Baba'dır (M. Zühdü: 1308, 9).⁶⁸⁰ Henüz küçük yaşta eğitimle ailesi ilgilenmiş ilk hocası Kuran-ı Kerim öğretmeni Hoca Şa'ban Efendi olmuştur. Gençliğinde aldığı sufiyane eğitim sayesinde gerekli ilimleri tahsil etmiş, sonra Kasabalı Mustafa Efendi'den ders almıştır. Daha sonra zühd ve salihlikle meşhur olan Amasyalı Uzun Ali Efendi'den dersler almış ve söz konusu dönemde Kastamonu'da tedris ve fetva yeri olan Nu'maniye Medresesi'nin kurucusu ve müderrisi olan Nakşibendî şeyhlerinden Ceceli Hoca Nu'man Efendi'den, Buharî Abdülaziz Efendi'den ilim tahsil etmiştir. Öğrendikleriyle yetinmeyip o dönemde âlimler merkezi olarak bilinen Amasya'ya giderek mantık erbabı Hoca Piyas'tan, tefsir ilminde Beyzavî'ye denk olan Hoca Muhammed Canikî'den dersler alıp kitaplar okuyarak tahsilini ikmal etmiştir. Yine burada Nakşibendiyeden Şeyhi Hicabî'den ders ve nasihatlerle icazet almıştır. Geri dönüşünde Çorum'da Yusuf-i Bahrî'den hadîs dersleri almış ve kendisine hadîs hafızı denecek kadar hadîs ezberlemiş olarak Kastamonu'ya dönmüştür (M. Zühdü: 1308, 10-11).

Bu sırada meşhur Ayaklı Kütüphane lakabıyla bilinen Kastamonu'nun Namazgâh Medresesi müderrisi Hoca Osman Efendi'den Tefsîr, Ma'ânî ve Kelâm dersleri almıştır. Bu sırada birkaç defa Çerkeş'e de giderek orada bulunan Halvetî Tarikatı'nın mücedditlerinden Şeyh Mustafa Efendi'nin sohbetlerine katılmıştır (M. Zühdü: 1308, 11).

Memleketin zenginlerinden Abdülhakîzade Hacı Nu'man Ağa isminde malî durumu iyi olan bir seveninin nakdî yardımı ile karayoluyla Hicaz'a doğru yönelmiş, Şam'a gelince Nakşibendî Tarikatının ekmel mürşidi kabul edilen Mevlana Halid-i Bağdadî ile tanışmış, Onun maiyetinde Hac farızasını eda etmiştir. Ahmed Ziyaeddin, siyah sarık sarınmayı alışkanlık haline getirdiği için Halid-i Bağdadî tarafından "Siyahî" lakabıyla anılmış ve bu lakabı kullanmıştır (M. Zühdü: 1308, 12-13).

Ahmed Siyahî Hac farızasını yerine getirdikten sonra mürşidi Halid-i Bağdadî'den icazetname alarak tarikatı neşretmek üzere Hicrî 1242 senesi başında (1826 senesi ortalarında) Halid-i Bağdadî'nin son halifesi olarak Kastamonu'ya dönmüş ve salihlerin terbiyesine başlamıştır. Bu sırada Kastamonu'da Şa'baniye, Rufaiye, Kadiriye, Sadiye, Celvetiye ve diğer tarikatlar bulunup Halidiye Tarikatı bulunmamaktaydı (M. Zühdü: 1308, 14, Demircioğlu: 1957: 85). Dolayısıyla Kastamonu'da Halidiye Tarikatının müessisi Ahmed Siyahî olmuştur. Ahmed Siyahî sabır ve

⁶⁸⁰ Ozanoğlu'nun Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar: Demircioğlu (Haddadîzade) Seyyid Ahmet Hicabi adlı eserinde "Nakşibendî Evliyasından Haddadîzâde Hacı Ahmed Ziyaeddin Siyahî" olarak verilmiştir (Ozanoğlu: 1959a, 2). Ozanoğlu, Siyahî denilmesinin esmer oluşundan kaynaklanmadığını belirterek aileden tanıdıkları için "Bilakis tanıdıklarımızın hepsi de fizyonomi ve antropoloji itibarıyla saf Türk neslindedir" demektedir. (Ozanoğlu: 1959a, 3).

sükûnetle kendisine bağlananlara dersler vererek Kastamonu'da Namazgâh Medresesi'nde tedrise başlamıştır.⁶⁸¹

Bu şekilde bir iki sene geçtikten sonra halk arasında Hacı Ahmed Efendi Medresesi⁶⁸² adıyla da anılan Merdiyye Medresesi'nde dersler vermeye ve irşad faaliyetine bulunmaya başlamıştır.⁶⁸³ Merdiye Medresesi'ne bu sırada hayır sahipleri tarafından birçok kıymetli kitap bağışlanmıştır. Daha sonra Ekmekçi başı İbrahim Ağa'nın⁶⁸⁴ para yardımıyla daha pek çok kitap alınarak bu medresenin kütüphanesine konulmuştur. Ahmed Siyahî Hazretleri gündüzleri medrese kütüphanesinde geceleri ise küçük oğlu Sadeddin Efendi'nin tasarrufunda bulunan evde H.1257/1841-1842 tarihine kadar hatm-i haccân denilen zikir ayını yaptırmıştır (M. Zühdü: 1308, 17).

1841/1842 tarihlerinde Kastamonu Valisi Sami Bekir Paşanın teberru ve himmeti ile imamlığı kendi uhdesinde bulunan Ahmed Dede Camii genişletip kapısı üzerine iki oda ilave edilerek dergâh haline getirilmiştir. H.1264/1847-1848 tarihinde Safvetî Paşanın inayetiyle dergâhın küçük bir parçası alınıp ailesini oraya naklederek, orada müridlerinin eğitimiyle meşgul olmuştur. Sonraları adı geçen vezirin himmetiyle yedi yüz kuruş civarında yiyecek masrafı ayrıldığı için mürşidlik görevi hususunda kazanç ve genişlik elde etmiştir (M. Zühdü: 1308, 17).

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı'nda konu hakkında bazı belgeler bulunmaktadır. 1851 yılında Kastamonu'da Halidiye Dergâhi fukarasının itamı için orada mahlûl bir maaşın tahsisi (BOA: 29 Safer 1268), 1852 yılında Kastamonu'da Halidiye Dergâhi'na tahsis olunacak taamiyeye dair üç maliye tavriri bulunmaktadır (BOA: 1 Receb 1268).

İbrahim Ağa, 1274/1857-1858 tarihli vakfiye ile dergâha Kastamonu ve İstanbul'da nakit ve gayrimenkul olmak üzere vakıflar tahsis etmiştir (Çifçi: 2012, 294). Yine Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı'nda 1857 yılına ait belgede Kastamonu'daki Ahmed Dede Sultan Dergâhi'nin misafirhanesi hakkında bazı bilgilerin gönderilmesi (BOA: 15 Zilhicce 1274), 1858 yılında ise Ahmed Dede Sultan Dergâhi'nin tamiri ve genişletilmesi konusunda belgeler mevcuttur (BOA: 16 Cemaziyelevvel 1274, BOA: 27 Safer 1275).

⁶⁸¹ Söz konusu medresenin bulunduğu mevki bugün Gazipaşa İlkokulu'nun arsasında bulunan mekândır.

⁶⁸² Söz konusu medresenin bulunduğu mevki bugün Ticaret Odası binasının bulunduğu yerdir.

⁶⁸³ Bu hususta Tahassür'de bir menkıbeye de yer verilmiştir. Merdiye Medresesi o zamanlar Merdoğu isminde bir şahsın evi olup, bu şahıs bir gece rüyasında bir kuyuya düşerek boğulmak üzereyken kuyunun başında Ahmed Siyahî Hazretlerini görür ve ondan yardım ister. O da: "Haneni benim için medrese yaparsan seni kurtarırım" yolunda söz söyleyerek onu irşad etmesi üzerine söz vererek bu sözü Merdzâde yerine getirir, ayrıca medresenin ortasındaki havuza dökülen suyu da Olukbaşı mahallinden getirtip buraya akıtır (M. Zühdü: 1308, 15-16).

⁶⁸⁴ Hariciye Mektubî Kalemî mümeyyizlerinden Mustafa Beyin babasıdır (M. Zühdü: 1308, 16).

Kastamonu'da Halidiye Tarikatının ve Ahmed Siyahî'nin şöhret bulması ve yayılmasında en önemli etkenler tarikat mensubu olan bu iki devlet adamının ilgileri ile Halid-i Bağdadî'nin halifelerinden Abdülfettah Efendi'nin İstanbul'a giderken Kastamonu'ya uğraması olmuştur. 1860 yılına kadar kendisine intisab edenler çoğalmış, özellikle sevmeyen kimse kalmamıştır.⁶⁸⁵ 1291/1874 tarihli Kastamonu Vilayet Salnamesi'nde Siyahî'ye "Şeyh Hacı Ahmed Efendi" ve "Reissü'l-meşâyih Elhac Ahmed Efendi" unvanıyla yer verildiği anlaşılmaktadır (Kastamonu Vilayet Salnamesi: 1291, 152, 156).

H.1277/1860-1861 yılında maliye eski bakanı olan Vali Safvetî Paşa'nın arzı ve Sultan Abdülmecid'in iradesiyle adı geçen caminin karşısında bu gün harab görünümde olan bir dergâh yapılmıştır. O zaman dergâha bitişik bulunan üç evin satın alınarak dergâha eklenmesi arzu edilmiş ise de sahiplerinin satmak istememesi üzerine bu düşünce hayata geçirilememiştir. Bu sırada vali olan Ramiz Paşa tarafından Halidi Dergâhına hizmet için bazı gelirler tahsis edilmiş, yiyecek ve nakdî yardımda bulunulmuştur (M. Zühdü: 1308, 19). Bu bağlamda Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı'nda 1861 yılına ait Ahmed Dede Sultan Camii Dergâhı masrafları konusunda bilgiler bulunmakta (BOA: 29 Şaban 1277) ve yine aynı yıl Ahmed Dede Sultan Cami ve Dergâhı'nın keşfinde belirtilen miktardan fazla olan tamir masrafının tesviyesi istenmektedir (BOA: 14 Şevval 1277).

1892 yılında yazılan Tahassür adlı eserde o yıllarda hala içerisinde hatm-i haccân okunduğu ifade edilen caminin doğu tarafındaki tepede türbesi bulunan Ahmed Dede Sultan'nın adıyla anıldığı için adı geçen dergâhın yapımı tamamlanınca Mekke-i Mükerrreme'de Divan Efendiliğinde bulunan Hakkı Efendi tarafından inşasına dair düşülen tarih şu dizeyle kapısı üzerine yazılmıştır.

"Esas tarhına düşdü bu bir tarih-i hoş Hakkı:

Rasânetle yapıldı Dergâh-ı Ahmed Dede Sultan."⁶⁸⁶

Tahassür'de Ahmed Siyahî'nin halk arasında gayet sayılan bir kimse olduğu ifade edilerek 1291 yılı Cemaziyeluhra'sının birinci Çarşamba günü 95 yaşında olduğu halde vefat ettiği ifade edilmekte ve hakkında çeşitli menkıbeler aktarılmaktadır (M. Zühdü: 1308, 21-29). Bu tarih, Hicri ayının ilk Çarşamba günü miladi tarihe çevrildiği zaman 22 Temmuz 1874 tarihine denk gelmektedir.

Ozanoğlu, Siyahî'nin ömrünün sonuna doğru gözlerinin görme kaybına uğramasını "gözleri durdu" şeklinde ifade ederek Siyahî'nin bir risalesinin

⁶⁸⁵ Bu husustaki bir menkıbe şöyledir: Kastamonu ulemasının icazet silsilesi hep kendisine ulaşan araştırmacı âlimlerin ileri gelenlerinden olan Keskinzâde Ahmed Erib Efendi'nin Kastamonu'ya gelen Abdülfettah Efendi'den inabe/tarikata girme ricasında bulunması üzerine; "Şeyh Siyahî burada iken bizim inabe vermeliğimiz muvafık-ı edeb olamaz" diyerek onun irşad ve terbiyesini Ahmed Siyahî'ye havale etmiştir (M. Zühdü. 1308, 18).

⁶⁸⁶ "Hakkı temel atımına bu hoş tarihi düştü, Ahmed Dede Sultan'ın Dergâhı sağlamca yapıldı." (M. Zühdü: 1308, 20-21).

bulduğunu belirtmiştir. Kastamonu Kütüphanesi Yazmalar Bölümü'nde 787/1, Halidiye kısmının 394 numarasında kayıtlı olan bu risale müridleri için yazılmıştır. Ozanoğlu'nun "Risaletü't-tasavvuf" adını verdiği bu kitabın başlığı şöyledir. "Risale-i Haddadî Zâde el-hac el-şeyh Ahmed Efendi el-Nakşibendî" Kitap besmele ile başladıktan sonra "Bundan sonra malum ola ki haric-i zikirde mürid için..." cümlesiyle devam eder. Bu eserin yazısı bozuk, tarih kaydı ise yoktur. 9 yaprak, 17 sayfa ve kâğıt kaplama bir eserdir. Ozanoğlu, Ahmed Siyahî'nin başka eserleri olabileceğini fakat yalnız yukarıda belirtilen risaleyi gördüğünü ifade etmiştir (Ozanoğlu: 1959b, 2).

Ahmed Siyahî'nin Aziz Efendi, Seyyid Hicabî Efendi ve Abdülaziz Efendi adlı üç oğlu bulunmaktaydı. Bunlar içerisinde Seyid Ahmed Hicabî irşad makamına vekil kılındığı için babasının vefatından sonra irşad makamına oturmuştur. Daha sonra irşad makamına geçen kişiler şunlardır:

- 1-Oğlu Şeyh Seyyid Ahmed Hicabî Efendi
- 2-Büyük oğlu Abdülaziz Efendi
- 3- Kuzyaka Nahiyesinde medfun Benli Sultan Hazretlerinin postnişini Şanî Efendi
- 4-Sinop Müftüsü Hafız Lütfi Efendi
- 5-Gölköy'de medfun Şeyh Ahmed Sultan Dergâhının Şeyhi Hacı Muhammed Hulusî Efendi
- 6-Kastamonu Namazgâh Medresesi Müderrisi Hacı Mustafa Efendi
- 7-Abana Nahiyesi İlişi İskelesinde Şeyh Ahmed Efendi (Bozkurt-İlişi Yakaören Köyünde)
- 8-Kastamonu'nun Reisü'l-kurrası Hasan Hafız Efendi
- 9-Marufizâde Hafız Ömer Efendi (M. Zühdü: 1308, 30-31).

Demircioğlu, Ahmed Siyahî'nin vefatında hemen bütün Kastamonuluların ve hatta Hıristiyan vatandaşların dahi cenaze merasimine iştirak etmiş olduğunu belirtmektedir. Vasiyeti üzerine cenazesi Çamurcuoğlu Hasan Ağa'dan intikal eden arsaya defnedilmiş, yine vasiyeti üzere Allah'ın rahmetinin üzerine akmasını istediğinden kabrinin üzerine türbe yapılmamıştır (Demircioğlu: 1957, 95).

Şeyh Ahmed Siyahî'nin üzeri açık türbesi Kırkçeşme Mahallesi'nde Ahmed Dede Camii'nin batı karşısında ve Seyidefendi Sokağı ile Kuyulu Sokağı'nın köşesindedir. Söveleri kesme taştan, üç metre kadar yükseklikte ve taş kemerli olan kapısının kemeri üzerinde şu beyit yazılıdır:

"Müflisânin âmedîm der kûy-i tû

Şey'en lillah ez cemâl-i rûy-i tû"

"Semtine gelmiş müflisleriz, yüzünün güzelliğinden Allah için az bir şey!" anlamına gelen bu Farsça beyit, Nakşibendî Tarikatının kurucusu Muhammed Bahaeddin Hazretlerinin mezarının başına yazılmasını vasiyet ettiği beyittir ki Ahmed Siyahî de aynı vasiyette bulunmuştur. Bu kapıdan girilince hemen sağ köşede ve hafif yerden yükseltilmiş bir zemin üzerinde beş adet lahit bulunmaktadır. Ahmed Siyahî'nin vasiyeti gereği üzerleri

kapatılmamıştır. Bakınca sağdan birinci mezar Ahmed Siyahî'ye aittir. Baş şâhidesinin kavuk ve kitâbe kısmı siyahtır. Mermerden yuvarlak biçimdeki şâhide üzerinde bu zâtın Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî'nin halifelerinden olduğu ifade edilmiştir (Çifçi: 2012, 292-293). Yine mermer olan ayak şâhidesinin üst kısmında şeyh efendinin 100 yıl yaşadığı, 50 yıl irşadda bulunduğu ve 1291/1874 yılında vefat ettiği belirtmiştir. Baş ve ayak taşlarında şu ifadeler yer almaktadır:

Baş Taşı: Hüve'l Hayyul Baki / Mevlana Halid kaddise sırrehu el vahid / Hazretlerinin hulefa-i fehamından / Kemali edeb ilmiye ve ameliye ashabı / Kiramından el-şeyh el-hac Ahmed Siyahî kaddise sırrehu teala / Hazretlerinin ruhi tayyibesine / rızaen lillahil-Fatiha.

Ayak Taşı: Hu / ömrühü sene 100 / irşadı sene 50 / vefatı sene 1291 / Kutb-i devrân-ı cihan Ahmed Siyâhî şâni kim / Zahir ve batni kılmışdı Hakka iman ile / irci-i emrini gûş eyleyecek ahir ve kar / Leyse fiddareyni gayrı Allah dedi piran ile / hizmetinde Hakk resulü ekremi hoşnut edüb / Mazharı afvu şefa'at eyleye akranile / verdi aktab makamını nur-u çesmisinde / maşıyan ikbal edüb... can ile / sende tahrir eyle... / vuslat oldu hakka dil cami ve irfan ile / fi... cemazeyilahir yevm (Gümüşdağ: 2007, 114).

Halidî Dergâhı ve Kütüphanesi

Bilindiği gibi Kastamonu'da dergâhın kurucusu Şeyh Ahmed Siyahî'dir. Onun vefatından sonra oğlu Seyyid Ahmed Hicabî gelmiş, Hicabî Efendinin vefatından⁶⁸⁷ sonra yerine kardeşi Abdülaziz Efendinin oğlu Müderris Arif Efendi postnişîn olmuştur. Ahmed Hicabî'nin Sadeddin adında bir kardeşi de olup fakat ümmî olması, yine Ahmed Hicabî'nin oğlu olan Necmeddin Efendi'nin 1300/1882 tarihinde vefat etmesi ve on yaşında Nizameddin adlı bir torunundan başka kimsesi bulunmaması ve yerine geçen Mahir Efendi'nin adı geçen dergâhtan elini çekmek istemesi ve vakfiyede şeyhliğin imtihan ile her yönden ehliyetli olan evlada tahsis edilmesi gerektiği sebebiyle kardeşi Abdülaziz Efendi'nin oğlu Arif Efendi'ye bu görev havale kılınmıştır (Çelenligil: 2006, 80-81). Fakat bir süre sonra amcası olan Mehmed Sadeddin Efendi tarafından Şeyhülislamlık makamına itirazda bulunulmuştur. Bu itiraz haklı bulunarak 12 Şevval 1310 (29 Nisan 1893) tarih ve 409 sayılı kararla şeyhlik makamına Sadeddin Efendi oturmuştur.⁶⁸⁸ 1314 tarihinde tekrar dergâhın şeyhlik ve mütevellilik görevine Arif Efendi gelmiş olup 1325 yılından itibaren getirildiği İsmailbey İmâreti Şeyhliği ve aynı yerdeki medresenin müderrislik görevlerini uzun yıllar sürdürmüştür. Arif Efendiden sonra Kırkçeşme'deki Halidî Dergâhı postnişinliği aynı

⁶⁸⁷ Tehassür'de vefat tarihi olarak Zilka'de-i şerifin on beşinci gecesini ağırlaştığı ve seher vaktinde canının bedenden ayrıldığı ifade edilmekte olup 15 Zilka'de 1306 tarihi 13 Temmuz 1889 Cumartesi gününe tekabül etmektedir (Çelenligil: 2006, 60).

⁶⁸⁸ Daha sonra Mehmed Sadeddin imzasıyla Kastamonu'daki Halidiye Tarikatı Dergâhı postnişinini biraderinin vefatı üzerine tevliyet ve meşihat cihetleri uhdesine tevcihi olunacağı halde diğer biraderinin oğlu uhdesine tevcih olduğuna dair bir dilekçe verilmiştir (BOA: 15 Muharrem 1311).

aileden Mehmet Nureddin Efendi'nin uhdesi altına girmiştir (Çifçi: 2012, 302-303).

Halidî Dergâhı'nın bir de kütüphanesi bulunmaktaydı. Dergâh Kütüphanesi'nde H. 28 Muharrem 1277 (M. 16 Ağustos 1860) tarihli Vakıf senesinde kayıtlı 156 başlık altında yazılmış 163 cilt kitap bulunmaktadır. Bu kitapların 150 cildi Şeyh Ahmed Siyahî tarafından vakfedilmiştir. Ayrıca vakfiyede 5 başlık altında 10 cilt kitap Hacı Mûsâ Safvetî Paşa, iki kitap İstanbul'da Tophane sakinlerinden Hacı Ahmed Ağa ve bir cilt kitabın da Eğinli Ömer Ağa tarafından vakfedildiği bilgisi yer almaktadır. Yalnız söz konusu ciltlerin birkaç kitaptan meydana getirilmiş olanları da mevcuttur. Dolayısıyla bu sayı artırılabilir. Biz burada verdiğimiz rakamlarda vakfiyede geçen tasnifi esas aldık.

Eserlerin hemen pek çoğu dinî konuları ihtiva etmektedir. Kitaplar konu itibarıyla tasnif edildiği zaman; biri Kur'an-ı Kerim olmak üzere çeşitli tefsirler ve hadis kitapları, eser şerhleri, **Menâkıb-ı Şeyh Safî**, **Menâkıb-ı Akşemseddin**, **Menâkıb-ı Ceharyâr** ve **Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî** gibi menakıbnameler, dinî risaleler, **Divân-ı Mevlana Hâlid-i Velî**, **Dîvân-ı Niyazî** ve **Dîvân-ı Nâbî** gibi **divanlar**, sarf ve nahiv, kaside, mevlid, tarikat adabı konulu eserler oldukları görülmektedir. Ayrıca Kâtip Çelebi'nin Mizanü'l-Hakk fi İhtiyari'l-Ehakk ve **Candaroğlu İsmail Beyin Hulviyât-ı Şahî** adlı eserlerinin adları da vakıf kaydında geçmektedir.

Halidiye Dergâhı Kütüphanesi'nde 1925 yılında basılan Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi adlı eserdeki tespite göre 598 kitap bulunduğu anlaşılmaktadır. M. Behçet, kütüphanenin kimin tarafından ve ne zaman yapıldığının bilinmediğini ifade etmiştir (Mehmet Behçet: 1998, 120).

Tarihçi İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Milli Mücadele Dönemi'nde, 1921 yılında kaleme aldığı ve Açığöz gazetesinde yayınlanan "Kastamonu Kütüphaneleri" adlı makalesinde Kastamonu merkezinde 10 kütüphanenin ismi geçmektedir. Kütüphanelerin isimleri şunlardır: Aşağı İmaret'te İsmail Bey Kütüphanesi, Kırkçeşme Mahallesi'nde Halidiye Kütüphanesi, Yılanlı Medresesi aralığında Nu'maniye Medresesi Kütüphanesi, Topçuoğlu'nda Hacı Ziya Efendi Özel Kütüphanesi, Reisülküttap Hacı Mustafa Efendi tarafından H. 1160 senesinde yaptırılan Bayraklı Medresesi Kütüphanesi, Darülhilafe müderrislerinden Zühdü Efendinin babası Sırtlı Ali Efendi tarafından H. 1272 senesinde vakfedilen Topçuoğlu'nda Semhiye Medresesi Kütüphanesi, Nasrullah civarında H. 1250 senesinde Muradoğlu Mahmut Ağa tarafından hayır amaçlı yaptırılan Merdiye Medresesi Kütüphanesi, Kara Mustafa Paşa Kütüphanesi, Yılanlı Dergâhı Kütüphanesi ve Kuyudibi Medresesi de denilen Cebrail Mahallesinde Sıdkıye Medresesi Kütüphanesi. Uzunçarşılı makalesinde bu kütüphanelerin bir kısmının kitap fihristinin dahi bulunmadığını, kiminin devamlı kapalı bulunduğunu, bu kütüphanelerdeki kitapların evkaf müdürlüğünden bir memur marifetiyle mutlaka tasnif edilmesi gerektiğini ifade ederek sonuçta bir öneri getirmektedir. Uzunçarşılı'ya göre parça parça dağınık bir halde bakımsız ortamlarda

bulunan kitaplar bir yerde toplanarak hem koruma altına alınmalı hem de ilim aleminin hizmetine açık bulundurulmalıdır. Bu hususta dönemin Kastamonu Valisi de merkezi bir kütüphane yapılması konusunda teşvik edilmiştir (Açıksöz, Sayı:321, 29 Teşrin-i Evvel 1337).

Uzunçarşılı'nın yukarıda belirtilen tespit ve tekliflerinin yerinde olduğu söylenebilir. Cumhuriyetin ilanından hemen sonra kütüphane kurma girişimlerine başlanmış ilk olarak 1924'te Antalya'da Millî Kütüphane açılmıştır. Bu kütüphanenin ardından Erzincan (1924), Kastamonu (1925), Çorum (1925), Niğde (1925), Aksaray (1926), Balıkesir-Dursunbey (1926), Sinop (1926), Ordu (1926) ve Trabzon (1927) kütüphaneleri kurulmuştur. 1924-1927 yılları arasında Anadolu'nun çeşitli yerlerinde açılan bu kütüphaneler aynı zamanda Tevhid-i Tedrisât Kanunu'nun çıkarılmasından sonra kapatılan medreselerin kütüphanelerinde yer alan kitapların da korunarak hizmete sunulduğu kurumlar olmuştur (Anameriç: 2008, 490). Yapılan inkılâplar ve bir kısım yeni düzenlemeler çerçevesinde, tekke ve zaviyelerin kapatılması ile birlikte vilayetlerde bulunan cami ve medrese, türbe ve dergâhlarda bulunan yazma ve basma eserler 1925 yılından itibaren kütüphaneler kurularak bir araya toplanmaya başlamıştır. Bu bağlamda Kastamonu'da 1925 yılında Kastamonu Memleket Kütüphanesi kurulmuştur. Kastamonu'da medrese ve dergâhlarda bulunan diğer eserler gibi Halidiye Dergâhı Kütüphanesi'nde bulunan eserler de sayımı yapılmak suretiyle Kastamonu Memleket Kütüphanesi'ne devredilmiştir.⁶⁸⁹

Halidî Dergâhı'ndan gelen eserlerin kaydının olduğu defterin son sayfası üzerindeki 3 Şubat 1928 tarihli tutanakta en son sayım ve teslim alan şahıs olarak dönemin Kastamonu Kütüphanesi Müdürü İhsan Ozanoğlu'nun imzası bulunmaktadır. Halidiye Kütüphanesi mevcuduna ait defter 22 sayfadan ibaret olup tarafımızdan incelenmiştir. Söz konusu defter ve eserler 2013 yılında Kastamonu'da Yazma Eserler Kütüphanesi'nin kurulmasından sonra oraya devredilmiştir. Kütüphane'de toplam 593 eser tespit edilmiştir. Bu eserlerin 370'i yazma eser 223'ü ise basma eserdir. Yine bu eserler yazıldıkları dile göre tasnif edildiğinde 402 Arapça, 180 Türkçe ve 11 Farsça eserden meydana geldiği anlaşılmaktadır (Halidî Kütüphanesi'nden Gelen Defter).

Sonuç

Kastamonu'da Halidi Dergâhı Şeyh Ahmed Siyahî tarafından kurulmuştur. Daha önce dergâha ilişkin bir vakfın da olduğunu tahmin ediyoruz. Çünkü 28 Muharrem 1277 (M. 16 Ağustos 1860) tarihinde Şeyh Ahmed Siyahî'nin vâkıfı olduğu vakıf senedinde Halidîye Dergâhı zeyl vakfiyesi ifadesi yer almaktadır. Dergâhın bir de kütüphanesi olup bu

⁶⁸⁹ 2012 yılında Ahmed Siyahî ve Halidiyye Kütüphanesi Eğitim ve Kültür Derneği adıyla bir dernek kurulmuş, 2013 yılında kütüphane ve medresenin bulunduğu taşınmaz Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nden kiralanmış, bakım ve hizmetini dernek üstlenmiştir (Baysan: 2014).

kütüphane 1925 yılına kadar gelmiştir. Vakıf kaydında geçen kütüphanede üçü 2 cilt ve birisi 4 ciltten ibaret olmak üzere toplam 156 başlık altında 163 kitap bulunduğu anlaşılmaktadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki inkılâplar sonucunda, Tevhid-i Tedrisat, tekke ve zaviyelerin kapatılması uygulamalarıyla beraber vilayetlerde bulunan medrese, türbe ve dergâhlarda bulunan yazma ve basma eserler kütüphaneler kurularak bir araya toplanmaya başlamıştır. Bu bağlamda Kastamonu'da 1925 yılında Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Kastamonu seyahati sırasında 500 lira bağışta bulunarak kitap alınmasını istediği Kastamonu Memleket Kütüphanesi kurulmuştur. Kastamonu'da medrese ve dergâhlarda bulunan diğer eserler gibi Halidiye Dergâhı Kütüphanesi'nde bulunan eserler de sayımı yapılmak suretiyle Kastamonu Memleket Kütüphanesi'ne devredilmiştir. Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki dergâhtan devralınan eserler kayıt defterinde ise 593 eserin kaydının olduğu görülmüştür. Söz konusu eserler 1925 yılında Kastamonu Memleket Kütüphanesi'nin kurulmasından sonra oraya devrolunmuş, 2013 yılında Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesi'nin kurulmasından sonra ise bu kütüphaneye devredilmiştir.

Kaynaklar

a. Arşiv Kaynakları

Halidî Kütüphanesi'nden Gelen Defter, (Tarihsiz), Demirbaş No:58/5, Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesi.

28 Muharrem 1277 (M. 16 Ağustos 1860) tarihli Vakfiye, Mustafa Gezici Kütüphanesi.

BOA, Cevdet Tasnifi, (29 Safer 1268), Dosya:310, Sıra No:15785.

BOA, Meclis-i Vâlâ Riyâseti, (1 Receb 1268), Dosya:331, Sıra No:23.

BOA, Sadaret Mektubî Kalemi, (15 Zilhicce 1273), Dosya:231, Sıra No:40.

BOA, Sadaret Mühimme Kalemi, (16 Cemaziyelevvel 1274), Dosya:123, Sıra No:39.

BOA, Meclis-i Vâlâ Riyâseti, (27 Safer 1275), Dosya:576, Sıra No:17.

BOA, İ.MVL, (29 Şaban 1277), Dosya:445, Sıra No:19827.

BOA, MKT. MVL, (14 Şevval 1277), Dosya:126, Sıra No:91.

BOA, Bâb-ı Âlî Evrak Odası, (15 Muharrem 1311), Dosya:247, Sıra No:18467.

b. Kitap ve Makaleler

Anameriç, Hakan, “Belgelerle Atatürk ve Kütüphaneler”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:XXIV, Sayı:71, (Temmuz 2008), s.485-512.

Çifçi, Fazıl, Kastamonu Camileri-Türebeleri ve Diğer Tarihî Eserleri, Türkiye Diyanet Vakfı Matbaası, (4. Baskı), Ankara, 2012.

Demircioğlu, M. Ziyaeddin, Kastamonu Evliyalari, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu, 1957.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Gümüşdağ, Gökhan, Kastamonu Şehri Nasrullah Camisi, Yılanlı Camisi, Yakup Ağa Camisi, Ahmet Dede Camisi Hazirelerindeki Mezar Taşları, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007.

İsmail Hakkı, "Kastamonu Kütüphaneleri", Açıksöz, Yıl:3, Sayı:321, (29 Teşrin-i Evvel 1337).

Kastamonu Vilayet Salnamesi, Def'a:6, 1291/1874, Kastamonu Vilayet Matbaası, Kastamonu.

M. Zühdü, Tahassür, K. R. Matbaası, İstanbul, 1308.

M. Zühdü Çelenligil, Tehassür, (Hazırlayanlar: Muzaffer Ertaş, Kemal Topçu), Ayvatoğlu Matbaası, Kastamonu, 2006.

Mehmet Behçet, Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi), (Hazırlayan: Musa S. Cihangir), Kastamonu Valiliği İl Özel İdaresi Yayınları:1, Kastamonu, 1998.

Ozanoğlu, İhsan, Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar: Demircioğlu (Haddadizade) Seyyid Ahmet Hicabi, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu, 1959.

Ozanoğlu, İhsan, Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar: Haddadî Zade (Demircioğlu) Şeyh Ahmet Siyahî, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu, 1959.

Şeyh Seyyid Ahmed Siyahî ve Evliya Sohbetleri, (Hazırlayan: Ahmet Baysan), Töre Yayıncılık, Kastamonu, 2014.

ما من وقت أفضل من وقت الفجر والرهرة يوم المولد
 مع لصح من في حياض صحبه ولزمه
 في حياضه وعمه عالما بالحق واللاه
 الكرام على قول من سوعه وراه
 واما العصر فكما اراده حياضه
 ارع الصادق الموحى محمد بن عبد الله
 عهدهما ولوالدهما

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي اعز خواص عباده بصرف اموالهم
 الى انواع الخيرات واعانهم على اكتساب
 اصناف المحامد والمبرات والصلوة والسلام
 على رسوله ونبيه محمد خير البريات وعلى اله
 واصحابه الى يوم يستظل المرء تحت الصدقات
 اما بعد اشبو وقفية جليل الشان وجريده
 بديع العنوانك تحريه وانشاسنه بادى وتسطير
 واملاسنه عادى مدينه قسطمونى محلا نندن
 قرق چشمه محله سنده واقع اعزاه كرامدن
 جنت مبان فردوس اشيان احمدده ده سلطان
 قدس سره المنان حضر تالرينك شرف مكين

وبسط

(Şeyh Ahmed Siyahî Hazretlerinin Dergâh-ı Halidiyye-i Nakşibendiyelerinin Şurût-ı Lâzimesi Hakkında Esas İttihaz Olunacak Vakfiye)

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

EK: II

هذه آثار آتھار ذمہ ملے گی
فطرتی مرزا تھانہ عائد لب در رسالہ سیدہ فقیر
مکتبہ

کتاب اسمی	تاریخ	نوع	تاریخ	نوع	تاریخ	نوع	تاریخ	نوع
کلام قریم	1374	عربی						
"	"	"						
"	"	"						
"	"	"						
تائید خواص نام اللہ	1374	عربی						
فتوحہ تفسیری	2454	عربی						
"	1160	"						
بیاضی بیرون عظام	1541	"						
تفسیر القرآن	1853	"						
تفسیر تفسیر	1367	"						
تفسیر لکھنؤ		"						
سورہ ناول تفسیری	3484	"						
تفسیر الخیر سورہ برفہ	328	"						
تفسیر بیاضی	3909	"						
"	3175	"						
اجالہ العود	2780	"						
اجالہ اللب	227	"						
سرتان جزوائف		"						
نافہ		"						
تائید		"						
تفسیر تفسیر تفسیر	2980	"						
تفسیر تفسیر تفسیر	2190	"						
سورہ ناول تفسیری	1560	"						
سورہ ناول تفسیری	217	"						
تفسیر صحیح سورہ ناول	24	"						
نافہ		"						
تفسیر صحیح سورہ ناول	24	"						
نافہ		"						
تفسیر صحیح سورہ ناول	24	"						
نافہ		"						
تفسیر صحیح سورہ ناول	24	"						
نافہ		"						

دراختہ اچھا حدیثیں تفسیر و کتاب

(Halidi Dergâhı Kütüphanesi'nden Gelen Eserler Kayıt Defteri)

KASTAMONU MEVLEVİHANESİ POSTNİŞİNLERİNDEN KAYSERİLİ AHMET REMZİ (AKYÜREK) DEDE

Doç. Dr. Murat SERDAR
(Erciyes Üniversitesi)

Özet

Çandarlı Süleyman Paşa tarafından yaptırıldığı kabul edilen Kastamonu Mevlevihane'sinin İlk şeyhi de Dede Sultan olmuştur. 20. Yüzyılın en önemli Mevlevi dedelerinden Kayserili Ahmet Remzi Dede (1909/1910) bu Mevlevihane'nin postnişinliğine tayin olunmuştur. Ahmet Remzi 1289/1872'de Kayseri Mevlevîhanesi'nde doğmuş, 20 Kasım 1944'te memleketi Kayseri'de vefat etmiştir. Mezarı, Mevlânâ'nın mürşidi Seyyid Burhaneddin Tirmizî Türbesi'ndedir. Tebliğimizde Ahmet Remzi Dede'nin biyografisi, Mevlevilik içindeki konumu ve görevleri ile eserleri konu edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kayserili Ahmet Remzi Dede, Ahmet Remzi Akyürek, Kastamonu Mevlevîhanesi, Üsküdar Mevlevîhanesi, Mevlevilik, Mevlevi Alayı.

Kayserili Ahmet Remzi (Akyürek) Dede One of the Postneshens of Kastamonu's Mawlavî House

Abstract

The first sheikh of Kastamonu's Mawlavî House (Mevlevihane) was built by Suleyman Pasha was Dede Sultan. Ramzi Ahmed Dede Kayserili the most important of the 20th century Mevlevi's grandfathers, appointed to sheikhdom of this Mawlavî lodge between the years 1909 -1910. Ahmet Remzi was born at Mawlavî House at 1289/1872 in Kayseri and died at 20 November 1944 in his hometown Kayseri. His grave is in the garden of shrine of Sayyed Burhan al- din al- Tirmidhi was Mevlana's murshid. In this essay we will deal with Ahmet Remzi Dede's biography, his status and mission in Mawlawis and his works i.e. his books and articles.

Key words: Ahmad Ramzi Dede Kayserili, Ahmed Ramzi Akyurek, Kastamonu's Mawlavî House (Lodge), Mawlavî House of Uskudar, Mawlawis, The battalion of Mawlawis.

MEVLEVİLİK HAKKINDA

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye (ö. 672/1273) nisbet edilen Mevlevîlik, özellikle Sultan Veled (ö. 712/1312) ve ondan sonra posta oturan oğlu, Ulu Arif Çelebi'nin (ö. 719/1320) faaliyet ve gayretleriyle Selçuklu topraklarında ve daha sonrasında beyliklerde açılan Mevlevîhanelerle yayılmış, XIV.

yüzyılın ilk yarısında âyin, erkân ve kıyâfet açısından da kuruluş sürecini tamamlayarak XV. yüzyıla intikal etmiştir (Tanrıkorur: 2004, 468-9). Menâkıb kaynaklarında Hz. Mevlana'nın tarîkat silsilesi, mürşidi Seyyid Burhâneddin Muhakkık-i Tîrmizî (ö. 638/1240), babası Bahâeddin Veled (ö. 628/ 1231), Şemsü'l-Eimme es-Serahsî (ö. 483/1090), dedesi Hafîb-i Belhî (ö. ?), Ahmet el-Gazzâlî (ö. 520/1126), Ebû Bekir en-Nessâc (ö. 474/1082), Muhammed ez-Zeccâc (ö. 311/923), Cüneyd-i Bağdadî (ö. 298/911), Serî es-Sakatî (ö. 251 h. 865), Ma'rûf-i Kerhî (ö. 200/815), Dâvûd et-Tât (ö. 165/781), Habîb el-Acemî (ö. 120/739), Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) vasıtasıyla Hz. Ali'ye (40/661) kadar götürülmektedir. Mevlânâ'dan sonra da silsileyi Şems-i Tebrîzî (646/1248), Hüsâmeddin Çelebi (683/1284), Sultan Veled, Ulu Ârif Çelebi, Şemseddin Emîr Âbid (739/1338), Hüsâmeddin Vâcid Çelebi (ö. 743/1342), Emir Âlim Çelebi (ö.751/1350), Emir Âdil Çelebi (ö.770/1368) şeklinde devam ettirildiği kaydedilmektedir.

İlk tarîkatlaşma faaliyetlerini başlatan Hüsâmeddin Çelebi'den sonra 691/1292 yılında irşad makamına geçen Sultan Veled, Anadolu'da siyasî ve içtimaî sıkıntıların yaşandığı bu dönemde babasının görüşlerini yayabilmek, vakfın gelirlerini arttırmak, yeni vakıflar tesis etmek ve elden çıkanları geri alabilmek için Anadolu'ya hâkim olan Moğollar, siyasî iktidarı temsil eden Selçuklu hanedanı mensupları ve Türkmen beyleriyle iyi ilişkiler kurmada başarı gösterdi. Daha sonra da yetiştirdiği halifeleri Amasya, Kırşehir, Erzincan gibi illere yollayıp buralarda zaviyeler kurdurarak Mevlevîliği yaymaya başladı. Sultan Veled'in irşad makamına oğlu Ulu Arif Çelebi'yi bırakması tarîkatın tarihinde dönüm noktası oluşturmuş ve bu olayın ardından Mevlevîlik "Çelebi" unvanıyla anılan Mevlânâ soyuna mensup şeyhler tarafından temsil edilmeye başlanarak Konya Mevlânâ Dergâhı ve Çelebilik Makamı Mevlevîyye tarîkatının idare merkezi haline getirilmiştir. Gittiği hemen her yerde bir zaviye kurarak Mevlevîliğin yayılmasına büyük katkı sağlayan Ulu Arif Çelebi, babası Sultan Veled'in sağlığında ve sonrasında Mevlânâ ailesinin Anadolu'daki yegâne dinî otorite temsilcisi hanedan olduğunu vurgulayan propaganda amaçlı seyahatlere çıkmış, önce Moğol hâkimiyeti altındaki Selçuklular'ın doğu topraklarına giderek Sivas, Tokat, Bayburt, Erzurum, Irak, Tebriz, Merend ve Sultâniye'de önde gelen yöneticilerle görüşmüştür. Kastamonu, Denizli, Kütahya, Birgi gibi önemli beylik merkezlerini içine alan bu seyahatlerde Selçuklu Devleti'nin çöküşüyle yükselen Türkmen beylerinden Germiyan Emîri Alişiroğlu, Kütahyalı Yâkub Bey ve Aydınoglu Mehmed Bey ona intisap ederek Mevlevîyye'nin Konya dışındaki ilk önemli merkezlerinin temellerini atmışlardır. (Tanrıkorur: 2004, 468-9)

XVI. asrın ortalarında Mevlevîlik köylere kadar yayılmış ve Anadolu'da birçok yerinde halkı tamamen Mevlevîlerden oluşan Mevlevî köyleri kurulmuştur. Bu asrın sonlarından itibaren Mevlevîlik köyden kasabaya, kasabadan şehirlere genişlemeye başlamış, tarîkat daha çok beyler, paşalar ve vezirler gibi devlet erkanı tarafından desteklenir olmuş ve Mevlevîhaneler

daha çok bu zümrenin sunduğu imkânlarla varlığını sürdürmüştür. (Gölpınarlı: 1983, 248; Göyünç: 1991, 351, 5.) Mevlânâ ve oğlu Sultan Veled dönemlerinden başlayarak tarîkatın yapısı gereği sürekli üst düzey yöneticilerle yakınlık içinde gelişip büyüyen ve yayılan Mevlevîlik, XVII. asra kadar bu özelliğini devam ettirmiş Mevlevî dergâhlarının tamirleri de padişah emriyle hazineden karşılanmış ve Mevlevîlik XVII. asırdan itibaren adetâ bir devlet müessesesi halini almıştır. (Gölpınarlı: 1983, 248)

Tekkelerin kapatıldığı 1925 yılından sonra Konya makam çelebisi Abdülhalim Çelebi'nin oğlu Mehmet Bakır Çelebi Mevlevîlik merkezini Halep'e taşıyarak Türkiye dışındaki bütün Mevlevîhaneleri bu merkeze bağlamıştır. Ancak Hatay meselesinde Bakır Çelebi'nin, Türkiye lehine faaliyet göstermesi, Suriye hükümetince casusluk olarak değerlendirildiğinden 1937'de Türkiye'ye geldiğinde bir daha geri dönmesine izin verilmemiştir; bu sebeple de 1943 yılında İstanbul'da ölümüne kadar yerine kardeşi Şemsü'l- Vahid Çelebi vekâlet etmiştir. 1944'te Suriye hükümetinin aldığı bir kararla çelebilik makamıyla birlikte Mevlevîlik de kurum olarak tarihe karışmıştır. (Tanrıkorur: 2004, 468-9)

KAYSERİLİ AHMET REMZİ (AKYÜREK) DEDE

Ahmet Remzi Akyürek (1872-1944)

Mevlevî bir aileye mensup olan Ahmet Remzi, 1289/1872 yılında Kayseri Mevlevîhânesi'nde dünyaya gelmiştir. Büyük dedesi 1815-1858 yılları arasında Konya Mevlânâ Dergâhı postnişinliğinde bulunmuş ve Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin de mürşidi olan Seyyid Süleyman Tûrâbî'dir. Süleyman Tûrâbî, Konya'dan Kayseri'ye göçmüş ve 1251/1835 yılında Kayseri'de vefat etmiştir. Seyyid Süleyman'ın oğlu Seyyid Ahmet

Remzi el- Mevlevî, babasından sonra Kayseri Mevlevîhanesi'nde şeyhlik ve aynı zamanda Kayseri Müftülüğü vazifelerini yapmış ve 1282/1865'de vefat etmiştir. Onun yerine Kayseri Mevlevîhanesi postnişinliğine Ahmet Remzi'nin babası Seyyid Süleyman Atâullah Efendi geçmiş ve elli yıl kadar bu görevi yerine getirerek 1332/1913 yılında vefat etmiş, Mevlânâ'nın müşitlerinden Seyyid Burhaneddin Muhakkik Tirmizî türbesinin avlusuna defnedilmiştir. (Mazıoğlu: 1987, 1-2; Tezeren:1983, 6-7; Haksever: 2002, 42-54.)

Ahmet Remzi, tekke ortamında Mevlevî terbiyesiyle büyümüş, sübyan mektebini ve Rüştiye'yi bitirdikten sonra babasından ve Göncüzâde Nuh Naci, Müridzâde Ali Rıza Efendi (Satoğlu: 1965, 17.) gibi Kayseri'deki bazı âlimlerden özel dersler almıştır. 1310/1892 senesinde İstanbul'a gelerek memuriyete başlamış ve Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Mehmed Celâleddin Dede'ye intisab etmiştir. İstanbul'da bir yıl kaldıktan sonra Kayseri'ye dönen Ahmet Remzi Dede, Kayseri mutasarrıfı Nâzım Paşa'nın delaletiyle İdâdî'de muallimlik yapmaya başlamıştır. İstanbul'da Yenikapı Mevlevîhanesi'nde beraber çileye girdikleri yazışmalarından⁶⁹⁰ anlaşılan Tahirü'l-Mevlevî ile bu süre içinde mektuplaşmış ve bunlar “Çilehâne Mektupları” ismiyle yayınlanmıştır ki, bu eser özellikle bu dönem Mevlevîliğin içinde bulunduğu sıkıntıları aktarması ve Ahmet Remzi Dede ve Tahirü'l- Mevlevî'nin biyografisi açısından önemlidir. (Mazıoğlu: 1987, 1-2.)

Ahmet Remzi Dede, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Konya'ya gitmiş, ilim ve irfanındaki olgunluk Çelebi Efendi'nin dikkatini çekmiş ve onun isteği üzerine Kayseri'deki görevinden istifa ederek Konya'ya yerleşmiş (Mazıoğlu: 1987, 1-2; Tezeren: 1983, 6-7.) ve çelebizâdelere Mesnevi dersi vermiştir (Mazıoğlu: 1987, 4; Karabulut: 1983, 24; Kalkan, 1992, I/ 77.) Bir yıl Konya'da kaldıktan sonra 1326/1909 yılında Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi'nde vekâleten vazifelendirilmiştir. Kütahya Mevlevîhanesi Selçuklu emirlerinden Emîr İmmeddin Hezâr Dinârî (Uzunçarşılı: 1932, 23) tarafından, şeyhinin arzusu üzerine inşa edilmiştir. Kütahya Mevlevîhanesi'ne “Ergüniye Mevlevîhanesi” denilmesinin sebebi ise, Emir Hezâr Dinârî'nin yaptırdığı bu dergâhın ilk şeyhi olan Ergun Çelebi'den dolayıdır. (Gölpınarlı: 1983, 122-125) Ahmet Remzi Dede, yaklaşık dokuz ay burada vazife yapmış, tekkede ve medresede ilim ve irfan ehline dersler vermiştir. (Mazıoğlu: 1987, 4; İnal: 1970, VIII/ 1408)

⁶⁹⁰ Tahirü'l- Mevlevî, bu mektuplarında Ahmet Remzi Dede'ye “Pîşgeh-i feyz-i eser-i dâdere Hazret-i Remzî-i sühan –pervere=Verimli kardeşimin katına güzel söz söyleyen Hazreti Remziye” “Azizim” (s. 43) “Can Dost” (s. 44), “Canım Remzi Efendi” (s. 57), “Canım” (s. 61), “Nur-i aynım, kardeşim”, “Hazreti Remzi” (s. 79), “Eyyühe'l- Aziz” (s. 95), “Ey cân-ı cân-ı cân-ı mâ handân kon rindân- ı mâ= Ey canımızın canının canı, rindlerimizi güldür.” (s. 99), “Baş tacı gözüm nuru, ciger-güşem efendim” (s. 106, “Ruhum Kardeşim” (s. 125), “Neş'e –bahş-ı hâtır-ı mihnetkeşim Nur-i aynı ibtihâcım kardeşim” (s. 133) “Nurum Sürurum”(s. 183) gibi hitaplarla seslenmektedir. (Bkz. Tahir Olgun, Çilahan Mektupları, Hazırlayanlar, Cemal Kurnaz, Gülgün Erişen, Akçağ Yayınları 128, Ankara, 1995.)

(Kütahya Mevlevihanesi- Dönerler Camii)

KASTAMONU MEVLEVİHÂNESİ POSTNİŞİNLİĞİ

Daha sonra Kastamonu Mevlevîhânesi'ne tayin edilen Ahmet Remzi Dede, harabe halindeki Kastamonu Mevlevîhânesini tamir ettirmiş, borçlarını ödemiştir. (Mazıoğlu: 1987, 4) Kastamonu Mevlevîhânesi'ni Kastamonulu Candârî Süleyman Paşa'nın yaptırdığı söylenmektedir. Amasya Mevlevîhânesi'nin açılmasından sonra, Ulu Arif Çelebi, Süleyman Paşa ile görüşmüş ve Kastamonu'da da bir Mevlevîhâne açılmasını sağlamıştır. Bu Mevlevîhâne'nin, İsfendiyar Mahallesi Gaybiler Deresi yolu üzerinde yer aldığı bilinmekte ve Dede Sultan Türbesi olarak isimlendirilmektedir.⁶⁹¹ Dede Sultan'ın Mevlevîhâne'nin ilk şeyhi olduğu söylene de (Küçük: 2000, 241) bazı araştırmacılar bu konuya şüphe ile

⁶⁹¹ Kastamonu Mevlevîhânesi'nin kapanmadan önceki durumu ve kapatıldıktan sonraki akıbeti Abdulhalim Durma'nın yazısında şöyle aktarılmaktadır: "1883 ve 1898 yılları arasında yayınlanan Konya Salnamelerinde, Kastamonu Mevlevîhânesi zaviye olarak takdim edilmekte iken, Şerafettin Uzluk, Abdülkâki Gölpinarlı ve Veled Çelebi döneminde (1910-1919) tertip edilen listelerde Kastamonu Mevlevîhânesi'ni asitaneler arasında zikreder. Hüsameddin Dede'nin belgelerde dergah zabitanından bahsetmesi, XX. asrın başlarından itibaren mevlevîhanenin asitaneye çevrilmiş olabileceğine işaret eder. 1849-50 yılında semahane, mutfak ve diğer yerleri tamir gerektiren tekkenin 1672-3 yılında da tamir gördüğü anlaşılıyor. Yapı zamanla tekrar harap olmuş ve bunun üzerine de tamiri için 1916-1917 yılında; Kastamonu Mevlevîhâne'sinin son şeyhi Tahir Amil Çelebi zamanında, bir komisyon kurulmuştur. 20. yüzyılın ilk çeyreğine ait olduğu sanılan bir fotoğrafta görülen kareye yakın, dikdörtgen planlı, ahşap duvarlı, kiremit kaplı kırma çatılı yapı mevlevîhanedir. Tarikatları yasaklayan 1925 tarihli yasanın ardından Mevlevîhâne, 1935 yılı öncesinde bir süre Kız Orta Mektep'in Jimnastik salonu olarak kullanılmış, bu dönemde dergahtaki mezarlar başka yerlere nakledilmiştir. Tekkenin 1952 yılı öncesinde yıkılmış ve o tarihte temellerinin açıkta olduğu bilinmektedir. Mevlevîhâne yıkılıp yerine İmam Hatip Lisesi inşa edilirken arsının batı kesimindeki Süleyman Paşa'nın mezarı ise İsmail Bey Türbesi hazinesine nakledilmiştir. Not düşmek bakımından, Kastamonu'da ayrı bir yapı olarak inşa edilmeyip bir yapının dahilinde bulunan kütüphaneler arasında Mevlevîhâne Kütüphanesinin de yer aldığını ve 1925 yılı kent planında Mevlevîhâne önünde Dedeler Köprüsü adıyla yer alan yapının bu yıllarda tamir edildiğini ilave edebiliriz. (Bkz. Abdulhalim Durma, "Kastamonu'da Mevlevilik, <http://seyyidin.blogcu.com/kastamonu-da-mevlevilik/9599193>, 29.04.2014)

bakmaktadırlar. Zira Dede Sultan'ın ölüm tarihinin tekkeyi yaptıran Süleyman Paşa'nın vefatından 175 yıl sonra olduğu, bu nedenle Dede Sultan'ın Mevlevîhanenin ilk şeyhi değil, şeyhlerinden biri olması gerektiği iddiasında bulunmaktadır. (Eyüpgiller: 1995.)

(Kastamonu Mevlevîhanesi)

Ahmet Remzi Dede, Kastamonu Mevlevîhanesi'ne, 1886 yılında atanan Said Dede'nin Mevlevî Tarikatına yakışmayacak davranışlarda bulunduğu gerekçesiyle azledilmesinden sonra Abdulhalim Çelebi tarafından tayin edilmiştir. Said Hemdem Dede'nin kardeşi olan Hüsameddin Dede'nin anlattıklarından, Ahmet Remzi'nin göreve geldikten sonra, vakfiyeleri olmayan vakıf arazilerini tespit ettirip, çok eski ve okunamaz durumda olan göre, kuyûd-ı hakânî kayıtlarını istinsah etmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Ahmet Remzi, Kastamonu'da Mevlevîhane'nin işlerini düzene koyduktan sonra Mesnevi dersleri okutmaya ve dergâhta ehil olan Mevlevî dervişlerine ney ve âyin tâlimi yaptırmaya başlamıştır. (Küçük: 2000, 241; Vassaf: 1990, V/ 278.)

HALEP POSTNİŞİNLİĞİ VE GÖNÜLLÜ MEVLEVİYYE ALAYI'NA KATILMASI

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Kastamonu şeyhliği sırasında Mevlevî tarikatı içindeki yetkinliği sebebiyle Halep Mevlevîhânesi'nde vuku bulan bazı olayları tahkikat için 12 Ağustos 1327/1910 tarihinde Halep'e gönderilmiştir. Halep'e giderken, Gaziantep, Urfa, Kilis, Maraş Mevlevîhanelerini de ziyaret ve teftiş etmiştir. Halep'teki Mevlevîhaneyi de teftiş ettikten sonra, Hama, Humus, Şam, Trablus, Lazkiye ve Kudüs mevlevîhânelerinde de bir dizi tahkikatta bulunmuştur. (Mazıoğlu: 1987, 4; Tezeren: 1983, 7)

(Halep Mevlevîhanesi Cümle Kapısı ve Minare)

Ahmet Remzi Dede, Halep Mevlevîhânesi'ni teftiş görevinden sonra 1332/1914 yılında Halep Mevlevîhânesi'ne şeyh olarak tayin edilmiştir. (Mazıoğlu: 1987, 5; Vassaf: 1990, V/ 277.) Ahmet Remzi Halep Mevlevîhânesi postnişini iken, Gönüllü Mevlevîyye Alayı'na⁶⁹² tekke'deki birçok derviş ile birlikte katılmıştır. (Kara: 2002, 166.) Orduya katılım yüzünden pek az kişinin kaldığı tekkenin cami ve semâhânesi ordunun erzak ve mühimmat deposu olarak kullanılmıştır. (Küçük: 2000, 242, 244.) Ahmet Remzi Dede ve kardeşi olan Kayseri Mevlevîhânesi postnişini Hüsameddin Efendi Gönüllü Mevlevî Taburu'nda görev yaparken diğer erkek kardeşlerinden Huldî Efendi, Çanakkale Savaşı'nda şehit düşmüştür. (Ünver: 1965, 35; Haksever: 2002, 44.)

⁶⁹² Birinci Dünya Savaşı'nın çıktığı dönemde Osmanlı Padişahı ve Müslümanların Halifesi Sultan Reşad Cihad-ı Mukaddes ilan eder. Bilindiği üzere Osmanlı'da Mevlana'nın soyundan gelen Çelebiler askere alınmazlardı. Bu itibarla Mücahidin-i Mevlevîyye Alayı, askerlik hizmeti yapmayan Çelebiler için istisnai bir durum teşkil eder. Kendisi de bir Mevlevî olan Sultan Reşad, Mevlevîlerden bir alay teşkil etmek arzu etmiş ve Mevlevîlere bir kılıç ve bir de alay bayrağı göndermiştir. Konya'da toplanan Mevlevîler Şam'a hareket etmişlerdir. Alay'ın komutanı Miralay rütbesi ile Veled Çelebi, bayraktarı Ankara Mevlevî şeyhi Mustafa Nuri Dede olmuştur. Bu alay harbe bilfiil iştirak etmemiş, talim ve irşad vazifesi yapmışlardır. Bu arada Bektaşiler'den oluşan bir alay da Kafkas Cephesine gönderilmiştir. (Gölpınarlı:1983, 259; İzbudak:1946,54-55; Duru, 160-2;Haksever: 2005, 407;Tanrıkorur: 2004, 471.)

(Mevlevî Alayına Katılan Şeyhlerin Toplu Resmi- Ahmet Remzi Oturanlardan Sağdan 3.)

Gönüllü Mevlevî Alay'ında Ahlâk ve Din Dersleri veren Remzi Dede, bu dönemde Medine'ye giderek Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret etmiş ve sonra tekrar Şam'a dönerek Emevî Camii'nde "Minâre-i Beydâ" denilen beyaz minarenin bitişiğinde Arapça Mesnevi okutmuş, Şam'daki alimlerin takdir ve iltifatlarını kazanmak yanında, Mevlana ve Mesnevi'yi onlara tanıtarak sevdirmiştir. (Vassaf: 1990, V/ 277-278.) Ahmet Remzi Dede'ye Gönüllü Mevlevî Taburu'ndaki üstün gayretleri dolayısıyla Harp Madalyası beratı ve nişanı verilmiştir. (Mazıoğlu: 1987, 5.)

A. Remzi Dede'ye verilen Harp Madalyası Beratı

İSTANBUL'A DÖNÜŞÜ

Ahmet Remzi, Halep düşman tarafından işgal edildiği için 1338/1919-1920 yılında İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır. Ankara'da kurulan Büyük Millet Meclisi'ne Kayseri Mebusu olması yönündeki teklifi reddet(Mazıoğlu: 1987, 5.), Ferruh Çelebi'nin Karaman Mevlevîhanesi'ne

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

tayiniyle boşalan Üsküdar Mevlevîhane⁶⁹³ meşihatine tayin olunmuştur. (Mazıoğlu: 1987, 5; Gazzi: II/ 263; Tezeren: 1983, 8)

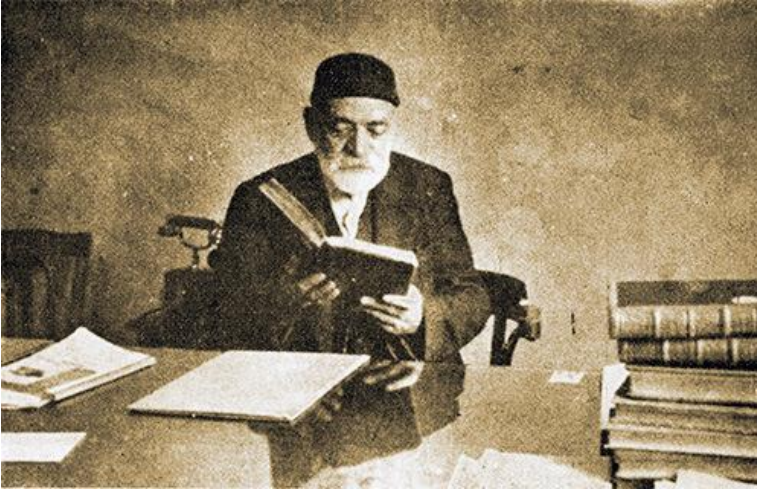
(Üsküdar Mevlevîhane Semahane ve Selamlık-Mutfak Binası)

Oturulamayacak kadar harap durumdaki Mevlevîhaneyi daha önce gittiği yerlerde olduğu gibi onartmış, şeyh odasının üstüne bir kat daha yaptırmış, hücreleri temizlettirip bahçeyi düzenlemiştir. Senelerdir boş kalan semâhânedede on beş günde bir cumartesi günleri icrâ-yı âyin-i tarîkate başlanmasını temin etmiştir. (Vassaf: V/ 278-9; İnal: VIII/ 1408-9) Ayazma Sultan Mustafa ve Bayezid camilerinde *Mesnevî-i Şerif* okutmuştur. Bu dönemde Medresetü'l-İrşad'da tasavvuf hocalığı yanında Meclis-i Meşayih'da âzâlık görevinde de bulunmuştur. (Haksever: 2005, 402)

1925'te tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla postnişinliği sona eren Ahmet Remzi Dede, Üsküdar Selimağa Kütüphanesi memurluğuna tayin edilmiş, hayatını geçirmek şartıyla Mevlevîhane'de ikametine izin

⁶⁹³ İstanbul'daki Mevlevîhanelerin sonuncusunu teşkil eden Üsküdar Mevlevîhânesi. *H. 1205/ M. 1791 yılında Üsküdar Mevlevîhânesi, Doğançılar Caddesi üzerinde Galata Mevlevîhânesi şeyhi Halil Nûman Dede tarafından şehir dışından gelen dervişler için zaviye olarak inşa edilmiştir. II. Mahmud, Mevlevîliğe girince dergâhları ziyaret etmiş, maddî ve manevî destekte bulunmuştur. Onun döneminde de tarîkate olan ilgi özellikle yöneticiler arasında sürdürülmüş. Mevlevî devlet adamlarından Halet Efendi sayesinde birçok mevlevîhânenin bakım ve onarımı yapılarak şeyhlerine maaş bağlanmıştır. Uzun yıllar Mevlevî tarikatının bir müessesesi olarak faaliyette bulunan Üsküdar Mevlevîhânesi'nin binaları halen ayakta ve bugün Klasik Türk Sanatları Vakfı tarafından Çeşitli sanatların icrâsı için kullanılmaktadır. Üsküdar Mevlevîhânesi'nin postuna kuruluşundan kapatılışına kadar on üç şeyh geçmiştir. İlk postnişin, tekkenin kurucusu olan Numan Halil Dede, son postnişin ise Ahmet Remzi Dede'dir. (Bkz. Tanman: 1994, VII/ 348-349; Tanman: 2012, 42/ 374.)*

verilmiştir. Burada yoğun bir çalışma sürecine giren Ahmet Remzi Dede, kitapların tanzim ve tasnifiyle uğraşmış, ilgisini çeken bazı Arapça ve Farsça eserleri tercüme ederek fihrister düzenlemiştir. Bu dönemde halkla irtibatını da tamamen koparmamış, Cuma günleri Üsküdar Mihrimah Camii'nde hutbeye çıkmıştır. (Karabulut: 1983, 25; Kalkan: 1988; I/ 77; Özdamarlar: 1983, 35; Mazioğlu: 1987, 6.) Selimağa Kütüphanesi'ndeki idareciliği sırasında Ahmet Remzi Efendi'yle istişare edip kendisinden etkilenen kişiler arasında Lous Massignon, Feridun Nafiz Uzluk, Sadettin Nüzhet, Ziver Tezeren, M. Kadir Keçeoğlu (Yaman Dede), Hakkı Süha Sezgin, A. Nihat Asya, Nihat Çetin gibi isimler sayılabilir. Selimağa Kütüphanesi'ndeki on iki yıllık çalışması sonrası, yaşının da ilerlemiş olması sebebiyle 1937'de görevinden istifa eden Ahmet Remzi Dede, Ankara'ya kızlarının yanına gelmişlerdir. Mevlvî kültürünün hâkim olduğu bir aile ortamında yetişen zamanın Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, Remzi Dede'den Ankara Eski Eserler Kütüphanesi'nde müşavirlik yapması ricasında bulunmuş, Remzi Dede de bu teklifi kabul etmiştir. (Haksever: 2005, 402.)

(Ahmet Remzi Akyürek- Selimağa Kütüphanesi Yılları)

Ömrünün sonlarına doğru, geçirmiş olduğu zatürreeden hayli yorgun düşüp memleketi Kayseri'ye giden Remzi Dede 20 Kasım 1944'te vefat etmiştir. Mezarı, dedesinin babası, dedesi ve babasının medfun bulunduğu Mevlânâ'nın müşidi Seyyid Burhaneddin Tirmizî Türbesi'ndedir.⁶⁹⁴ (Karabulut: 1983, 25; Koçer: 1972, 97.) Mezar kitabesinde şunlar yazılıdır:

Vâris-i feyz-i cenâb-ı pîr Remzi bundadır

⁶⁹⁴ Ali Rıza Karabulut, "Mevlevî Ahmet Remzi Dede (Akyürek)", *Erciyes: Aylık Fikir ve Sanat Dergisi*, Ağustos 1983, sayı 68.,s. 25; H.Mehmed Zeki Koçer, *Kayseri Uleması*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1972 s. 97

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Tâc-ı nakş-âra-yı erbâb-ı fazîlet bundadır
Şeyh-i kâmil merd-i fâzıl ârif-i âgâh dil
Nusha-i mecmua-i ders-i hakîkat bundadır
Emr-i Hakk'la rûh-ı pâk-i adni kıldı âşiyân
Fatihahân ol gel ey dervîş himmet bundadır
Sâlikâmı haşre dek olsun İlâhî müstefiz
Feyz-i rûhâniyyetinden kim saâdet bundadır
Medfen-i pâkin ziyaret eylesün erbâb-ı dil

Gevher-i gencîne-i nûr-ı hidâyet bundadır.⁶⁹⁵ (Haksever: 2005, 403.)

Soyadı kanunu sonrasında “Akyürek” soy ismini alan Ahmet Remzi, Kayseri'nin önde gelen ailelerinden Feyzioğlu ailesine mensup Feyzullah Efendi'nin kızı Esmâ Hanım ile evlenmiş, bu evlilikten Zehra, Lütfiye, Lebibe isimlerinde üç kız evlat dünyaya gelmiştir. (Mazıoğlu: 1987, 26.)

(Ahmet Remzi Akyürek'in Mezarı-Seyyid Burhaneddin Haziresi-Kayseri)

⁶⁹⁵ Türkçesi:

Hız. Mevlana'nın feyzine varis olan Remzi bundadır.
Fazilet erbabının fikirlerinin nakışlarının tacı bundadır.
Kamil şeyh, faziletli zat, kalbi uyanık arif,
Hakikat dersinin mecmuasının nüshası bundadır.
Hakkın emri ile temiz ruhu adn cennetini yurt edindi
Ey derviş gel Fatiha oku, himmet bundadır.
Sülûk edenleri Allah haşre kadar feyzlendirsün
Ruhaniyetinin feyzinden ki saadet bundadır.
Bu pak zatın defnedildiği yeri gönül ehli ziyaret eylesün.
Gömülü hazinenin mücevheri, hidayet nuru bundadır.

İLMİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

Ahmet Remzi Dede, Mevlevî kültürü ile yoğrulmuş, ilhamını Hz. Mevlana'dan almış, eğitim ve terbiyesini de bu gelenekle yoğurmuştur. O alim ve faziletli bir zat olup, derviş tabiatlı ve zühd-meşreb birisidir. Mevlana pınarından nebean eden tasavvufi ahlak onu adeta hamur gibi yoğurmuş ve şekillendirmiştir. Güzel ahlaklı, mütevazı, yardımsever kişiliğinin yanında, ilme de büyük önem vermesiyle bilinir.

İyi derecede Farsça ve Arapça bilen Remzi Dede, birçok eser vermiştir. Basılmış on yedi, basılmamış beş eseri bulunan Dede, aynı zamanda divan edebiyatının nazım şekillerinin ve türlerinin hepsini kullanan ve halk edebiyatında da şiirler yazan kuvvetli bir şairdir. (Mazıoğlu: 1987, 15.) Ahmet Remzi Dede'nin eserleri şöyle sıralanabilir:⁶⁹⁶

Basılmış Manzum Eserleri

1) Âyîne-i Seyyid-i Sırdân: Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizi'nin manzum menâkıbidir. Terkib-i bend şeklinde yazılan eser on üç bendden meydana gelmiştir. 1316/1898'de Sivas'ta basılmıştır.

2) Târihçe-i Aktâb: Mevlânâ'dan başlayarak Konya'daki Mevlevî dergâhında postnişin olan çelebilerin doğum, ölüm ve şeyhlik makamına geçiş tarihlerini bildiren seksen dört beyitlik bir manzumedir. Nesib Dede'nin Mevlânâ, Sultan Veled ve Ulu Arif Çelebi'nin doğum ve ölüm tarihlerini yazdığı yirmi bir beyitlik manzumesine zeyil olarak kaleme alınmıştır. 1334/1916 yılında Şam'da basılmıştır.

3) Manzum Kavâid-i Fârisî: Farsça gramerinin anlatıldığı 7 sayfadan ibarettir. 1316/1898'de İstanbul'da basılmıştır.

4) Tuhfe-i Remzi: *Tuhfe-i Şâhidî* ve *Tuhfe-i Vehbî* tarzında, Farsça'yı kolayca öğretmek için hazırlanmış manzum bir sözlüktür. 1344 yılında İstanbul'da basılmıştır.

5) Mir'ât-ı Zeynelâbidîn: Kayseri'de medfun Hz. Ali'nin torunlarından olan Zeynelâdidin'in (ö. 817/1414) müseddes biçiminde yazılmış on bendden meydana gelen manzum menâkıbidir. 1317/1899'da Sivas'ta basılmıştır.

6) Münâcât-ı Hazret-i Mevlânâ: Mesnevi'deki dua ile ilgili beyitlerin bir araya getirilmesinden meydana gelmektedir. 1336/1917'de İstanbul'da basılmıştır.

7) Bir Günlük Karaman Seyâhatnâmesi: Karaman seyâhatinin anlatıldığı Seksen beyitlik bir manzumedir. 1324/ 1908'de Konya'da basılmıştır.

8) Bergüzâr: Remzi Dede'nin, şiirlerinin bir kısmını topladığı mecmuadır. *Âyîne-i Seyyid-i Sırdân* ile *Mir'ât-ı Zeynelâbidin* isimli eserleriyle birlikte, 1329/1911'de basılmıştır.

⁶⁹⁶ Bu bilgiler Ahmet Cahid Haksever'in "Ahmet Remzi Akyürek Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı" isimli yüksek lisans tezinin 124-133. sayfalarından özetlenerek alınmıştır.

9) Gülzâr-ı Aşk: İranlı mutasavvıf şair Vâhidî'nin *Gül ü Bülbül* adlı manzum-mensur eserinin tercümesidir. 1337/ 1919 yılında İstanbul'da basılmıştır.

Basılmış Mensur Eserleri:

1. Divan: Türkçe ve Farsça iki divan halinde düzenlenen şiirlerini Hasibe Mazıoğlu, "*Ahmet Remzi Akyürek ve Şiirleri*" ismiyle 1987 yılında bastırılmıştır.

2. Zaviye-i Fukara: Trabzonlu Köseç Ahmet Dede'nin *er-Risâletü'l-Behiyye fi Tarîkati'l-Mevlevîyye* adlı Arapça eserinin tercümesidir. İbrahim Kutluk tarafından yayımlanmıştır.

3. Mahbûbü'l-Ahibbe: Aziz Mahmud Hüdâyi'nin *Habbetü'l-Mahabbe* adlı Arapça risalesinin tercümesidir. Rasim Deniz tarafından 1982'de Kayseri'de basılmıştır.

4. en-Nüzhetu's- Sâfiye litercemeti's- Suhbeti's- Safiye: Trabzonlu Köseç Ahmet Dede'nin *er-Risâletü'l-Behiyye fi tarîkati'l-Mevlevîyye* adlı Arapça eserine Şeyh Galib'in yine Arapça olarak yazdığı haşiyenin tercümesidir. 26 Nisan 1942'de tamamlanan bu eser de İbrahim Kutluk tarafından yayımlanmıştır.

5. Rehnümâ-yı Ma'rifet: Ebû Sabit Muhammed b. Abdülmelik et-Tûsî ed-Deylemi'nin tasavvufa ait Arapça risalesinin tercümesidir.

Diğer Eserleri

1. Mektubat-ı Mevlana Celaleddin: Hz. Mevlana'nın mektuplarını düzenlediği bu eser 1937 yılında Feridun Nafiz Uzluk tercümesiyle ve 1963 yılında da Abdülbaki Gölpınarlı çevirisiyle basılmıştır.

2. Tuhfetü's- Sâimîn: Sultan Veled'in oruç hakkında otuz beyitlik kasidesinin şerhidir. 1316/1898'de İstanbul'da basılmıştır.

3. Miftâhü'l-kütüb ve Esâmî-i Müellifin Fihristi: Bursalı Mehmed Tâhir'in Osmanlı Müellifleri'nin kitap ve müellif adına göre yapılmış fihristidir.

4. Uslûb-ı Mergûb: Nuhbe-i Vehbî ile Hayâti şerhindeki Farsça kelimeleri kolayca bulabilmek için düzenlenmiş bir fihristtir. Nuhbe-i Vehbî'nin son baskılarından birinin başında yayımlanmıştır.

5. Fihrist-i Hûb: Tuhfe-i Vehbî ile Şerh-i Hayati'deki kelimeleri kolayca bulmak için yapılmış bir fihristtir. Tuhfe-i Vehbî'nin başında yayımlanmıştır.

Basılmamış Eserleri

1. Tabsıratu'l- Mübtedi ve Tezkiretu'l- Müntehi Tercümesi: Sadreddin Konevi'ye ait Farsça tasavvufi bir eserin çevirisidir. Konya Mevlana Müzesi No: 5909 ve İstanbul Belediye Kütüphanesi No: 18/327 de nüshaları bulunmaktadır.

2. Lübb-i Fazilet: Molla Cami'nin 40 beyitten oluşan bir kasidesinin şerhidir. Süleymaniye Kütüphanesi Bağışlar No: 1475/1476 kayıtlı iki defter şeklindedir

3. Kayseri Şâirleri: Bu eseri kayıptır. Ancak Sadettin Nüzhet Ergun “Türk Şairleri” isimli eserinde Kayserili şairleri yazarken bu eserden faydalanmıştır.

4. Farsça Divançe: Bir tevhid, bir nat, on sekiz gazel, bir tahmis ve Şeyh Fahri Efendi'nin bir beyti bulunmakta olup, Konya Mevlana Müzesi Kütüphanesi'nde No: 5436 ile kayıtlıdır.

5. Süleyman Efendi Biyografisi: Babası Şeyh Süleyman Ataullah Efendi'nin hayatı ile ilgili olduğu bilinmekle birlikte, yazılıp bitirildiğine dair bir veri bulunmamaktadır.

Kaynaklar

Durma, Abdulhalim, “Kastamonu’da Mevlevilik, <http://seyyidin.blogcu.com/kastamonu-da-mevlevilik/9599193>, (29.04.2014)

Duru, Muhittin Celeddin, Tarihi Simalardan Mevlevî, Kader Basım, İstanbul, 1952.

Eflâkî, Ahmet, Menâkıbül'Ârifin (Ariflerin Menkıbeleri), Çev.: Tahsin Yazıcı, İstanbul 1989.

el-Gazzî, Kâmil el-Bâlî el-Halebî, Nehrü'z-zeheb fi Tarihi Haleb, tahk.: Şevki Sa's Mahmud Fahuri, c. II, Halep, 1991.

Eyüpgiller, Kemal Kutgün, Bir Kent Tarihi Kastamonu, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1999.

Gölpınarlı, Abdülbaki, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, İstanbul, 1983.

Göyünç, Nejat, "Osmanlı Devletinde Mevlevîler", TTK Belleten, c. 55, sy. 213, Ağustos 1991.

Haksever, Ahmet Cahit, “ XX. Yüzyılda Üç Mevlevî Şeyhi: Veled Çelebi, Abdülbaki Baykara, Ahmet Remzi Akyürek”, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, Ankara 2005, Y. 6, S. 14, 407.

Haksever, Ahmet Cahit, Son Dönem Osmanlı Mevlevîlerinden Ahmet Remzi Akyürek, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002.

İnal, İbnülemin Mahmud Kemal, Son Asır Türk Şairleri, İstanbul, 1970.

İzbudak, Veled Çelebi, Hatıralarım, (Canlı Tarihler, IV içinde), Türkiye Yayınevi, İstanbul 1946.

Kalkan, Emir, Çağlar Boyunca Kayseri Şairleri, Kayseri, 1988.

Kara, Mustafa, Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri, Dergâh Yay., İstanbul 2002.

Karabulut, Ali Rıza “Mevlevî Ahmet Remzi Dede (Akyürek)”, Erciyes: Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, Sayı: 68, Kayseri, Ağustos, 1983.

Koçer, H. Mehmed Zeki, Kayseri Uleması, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1972.

Küçük, Sezai, “XIX. Asırda Mevlevîlik ve Mevlevîler”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000.

Mazıoğlu, Hasibe, Ahmed Remzi Akyürek ve Şiirleri, Ankara, 1987.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Olgun, Tahir (Tahiru'l- Mevlevî), Çilehane Mektupları, Hazırlayanlar, Cemal Kurnaz, Gülgün Erişen, Akçağ Yayınları 128, Ankara, 1995.

Özdamarlar, Kadir, "Akyürek Üzerine Notlar", Erciyes: Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, Sayı: 68, Ağustos, Kayseri, 1983.

Satoğlu, Abdullah, "Mevlevî Ahmet Remzi Dede (Akyürek)", Türk Yurdu, c. IV, Sayı:12, (54. Yıl Sayı 318) Aralık, 1965.

Tanman, Mehmet Baha, "Üsküdar Mevlevîhanesi" DİA, 42, TDV, İstanbul, 2012.

Tanman, Mehmet Baha, "Üsküdar Mevlevîhanesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, VII, İstanbul 1994.

Tanrıkorur, Barihüda 'Mevlevîyye" DİA, 29, TDV, Ankara, 2004.

Tezeren, Ziver, "Üstad Ahmed Remzi Akyürek", Erciyes: Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, Sayı: 68, Kayseri, Ağustos, 1983.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Kütahya Şehri, İstanbul, 1932.

Ünver, Süheyl, "Osmanlı İmparatorluğu Mevlevîhaneleri ve Son Şeyhleri", Mevlana Güldestesi, Turizm Derneği, Konya, 1964.

Vassaf, Osmanzâde Hüseyin, Sefinetü'l- Evliya, (Çev. M. Akkuş, A. Yılmaz), Kitabevi, c. V, İstanbul, 1990.

KIRKÇEŞME NAKŞÎ-HÂLİDÎ DERGÂHI: DERGÂH KÛTÛPHANESİ VE ESERLERİ

Dr. Necdet Yılmaz

(Mahmud Es'ad Coşan Araştırma ve Eğitim Merkezi Başkanı)

Sayın Başkan, değerli dinleyenler, hanımefendiler, beyefendiler.

Anadolu şehirleri içerisinde Kastamonu'muzun ilim ve irfan yönünden özgün ve özge bir yeri vardır. Bu şehrimiz medreseleri ve yetiştirdiği ilim adamlarıyla olduğu gibi dergâhları ve meşâyihî ile de sadece Kastamonu'yu değil başta İstanbul olmak üzere Anadolu'yu, Balkanlar'ı, Kuzey Afrika'yı, hasılı Osmanlı coğrafyasının her tarafını beslemiştir. Osmanlı'nın bütününde gördüğümüz, medreselilerin dergâhlardan beslenmesi, meşâyihînin de önemli oranda medreseli olması gerçeği Kastamonu için de geçerlidir.

İlim ve irfan şehrimiz Kastamonu'da pek çok tarikat temsil edilmiştir. Nakşîliğin Hâlidîyye kolu ise Şeyh Ahmed-i Siyâhî olarak şöhret bulmuş olan Şeyh Hacı Ahmed Ziyaeddin Efendi tarafından bu şehrin irfan hayatına dahil edilmiştir.

Bazı kayıtlarda Hâlid-i Bağdâdî'nin son halifesi olduğu bildirilen bu büyük ârif hakkında bugüne kadar etraflı bir çalışma yapılmamış olması ilim ve irfan dünyamız açısından eksikliklerdir. Bu sempozyum vesilesiyle gündeme taşınmış olması sevindiricidir. Hayatı, yetiştirdiği şahsiyetler ve tesirleri açısından bu sempozyumdaki tebliğlerin bir başlangıç oluşturacağını ve zikri geçen şahısla alakalı çalışmaların artacağını ümit ve temenni ediyorum.

Şeyh Ahmed-i Siyâhî'nin Hayatı

Ahmed-i Siyâhî olarak bilinen ve vakfiye kayıtlarında adını Ahmed Ziyaeddin olarak veren Ahmed Efendi hakkında derli toplu bilgiyi, dergâhın bağlılarından ve küçüklüğünde de olsa Ahmed Efendi'yi tanımış olan Mekteb-i Hukûk-u Şâhâne mezunlarından M. Zühdi, *Tahassür* adlı eserinde vermektedir.⁶⁹⁷ Abdülmecid el-Hânî *el-Hadâikü'l-verdiyye* adlı eserinde Hâlid-i Bağdâdî'nin halifelerini sayarken kendisinden “ulemânın en Salihlerinden, sulehânın en bilginlerinden, mürşid-i kâmil eş-Şeyh Ahmed el-Kastamonî” diye bahseder.⁶⁹⁸

Ahmed-i Siyâhî Efendi, 1291 hicrî (1874 milâdî) tarihinde vefat ettiğine ve 95 sene hayat sürdüğüne göre 1196 hicrî (1781-82 milâdî) tarihinde

⁶⁹⁷ M. Zühdi, *Tahassür*, İstanbul 1308.

⁶⁹⁸ Abdülmecid el-Hânî, *el-Hadâikü'l-verdiyye fî hakâiki ecillâi'n-Nakşibendiyye*, Dimeşk 1306/1886, s. 259; Abdülmecid el-Hânî, *el-Kevâkibü'd-dürriyye ale'l-hadâiki'l-verdiyye fî ecillâi's-sâdeti'n-Nakşibendiyye* (thk. Muhammed Hâlid Harse, Dârü'l-Beyrûtî, Dimaşk 1997/1417, s. 724.

Kastamonu'nun Kırkçeşme mahallesinde Sa'diyye tarikatı mensuplarından Haddâd Ahmed Baba adlı bir şahsın oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Kastamonu ulemâsından ve özellikle aynı zamanda Nakşî meşâyihinden olan Nu'mâniyye medresesi bânî ve müderrisi Numan Efendi'den İslâmî ilimleri tahsil etmiş, Üveysî büyüklerinden Buhârî Abdülaziz Efendi'den de istifade etmiştir. Bilâhare Amasya'ya giderek Hoca Payas'dan mantık, Hoca Mehmed-i Canikî'den tefsir ilimlerini okumuş ve Nakşî meşâyihinden Şeyh Hicâbî Efendi'den de “ulûm-ı âliye ve ‘âliye”yi tekml ederek icazet almıştır. Bundan sonra Çorum'a giderek Yusuf Bahri Efendi'den hadis ilimleri tahsilinde bulunmuş, “hadis hafızı” unvanını alacak kadar hadis ezberlemiştir. Bu arada Çorum'da Namazgâh medresesi müderrisi Hoca Osman Efendi'den tefsir, meânî ve kelâm ilimlerini okumuş ve ardından memleketi Kastamonu'ya dönmüştür. Bu sıralarda birkaç defa Çerkeş'e giderek Halvetî-Şâbânî meşâyihinden Pîr Mustafa Efendi'nin sohbetlerinde bulunmuştur. Kendisine intisab etmek istediğinde “Senin feyzine bâis olan zâtın ismi Hâlid olacak, onu ara!...” cevabını almıştır.

Hac için yola çıkmış, Şam'a geldiğinde Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ile görüşmüş, kendisine intisab ederek sohbetlerine katılmıştır. Hicaz'a beraberce gidip hac vazifesini edâ ettikten sonra Hâlid-i Bağdâdî hazretlerinden 1242 hicrî (1826-27 milâdî) senesinde 46 yaşlarında iken hilâfetnâme alarak memleketine dönmüştür. Siyah destar sarındığı için Mevlânâ Hâlid hazretleri kendisine “Siyâhî” lakabını vermiştir.

Kastamonu'ya döndükten iki sene sonra Merdoğlu adlı bir şahsın evini bağışlamasından dolayı “Merdoğlu Medresesi”, kendi adına izafeten “Hacı Ahmed Efendi Medresesi” adını alan bir medrese tesis etmiş ve burada tedrise başlamıştır. Ekmekçi başı İbrahim Ağa başta olmak üzere pek çok hayır ehlinin katkılarıyla medrese içerisinde bir kütüphane teşkil etmiştir.

Her gün ikindi namazından sonra medresesinin kütüphanesinde ve geceleri de sonradan dergâh olarak inşa edeceği yapının hemen yanında bulunan küçük oğlu Sâdeddin Efendi'nin evinde hafî ve cehrî zikirlerle hatm-i hâcegân yaptırmıştır.

1257 hicrî (1841-42 milâdî) tarihinde Sami Bekir Paşa'nın destekleriyle imameti kendi uhdesinde olan vaktiyle Ahmed Dede Sultan'ın inşa ettiği Kırkçeşme camiini genişletmiş ve kapısı üzerine iki oda ilave ederek burasını dergâh olarak kullanmıştır. 1264 hicrî (1847-48 milâdî) tarihinde Safvetî Paşa'nın yardımıyla sonradan dergâh olarak inşa edeceği yeri alarak ailesiyle birlikte buraya taşınmıştır.

Başta yukarıda adı geçen iki paşa olmak üzere, dönemin önde gelen ulemâsı ve Kastamonu ahalisinin pek çoğu kendisine intisab ederek tekml-i kemal etmiştir.

1277 hicrî (1860-61 milâdî) tarihinde Maliye Nâzırı olan Safvetî Paşa'nın arzı ve Sultan Abdülmecid Han'ın iradesiyle Ahmed Dede Sultan camii karşısına dergâh yapılmıştır. Bu sıralarda Eyalet Mutasarrıfı olan Ramiz

Paşa'nın dergâhın yapımına büyük katkısı olmuş, gelip gidenlerin yemek masrafları onun tarafından karşılanmıştır.

Ahmed-i Siyâhî Efendi 1 Cemâziyelâhir 1291 (16 Temmuz 1874) tarihinde vefat etmiş, dergâhın önünde daha önce hazırlanan türbeye defnedilmiştir.

Aziz Efendi, Seyyid Hicâbî Efendi ve Sâdeddin Efendi adında üç oğlu olmuş bunlardan Hicâbî Efendi kendisinden sonra yerine postnişîn olmuştur. Diğer halifeleri şunlardır:

Oğlu Abdülaziz Efendi, Şani Efendi, Hafız Ali Lütfî Efendi, Hacı Muhammed Hulusi Efendi, Hacı Mustafa Efendi, Ahmed Efendi, Hasan Hafız Efendi ve Ma'rufzâde Hafız Ömer Efendi.

Hâlidîyye usul ve âdâbına dair bir risâle kaleme almıştır.

Dergâh Vakfiyesi ve Vakfedilenler

Dergâhın inşasını müteakip Ahmed-i Siyâhî Efendi bir vakfiye tanzim ettirerek bunu tescil ettirmiştir. 28 Muharrem 1277 (4 Ağustos 1276/16 Ağustos 1860) tarihini taşıyan bu vakfiye metni Kastamonu Şer'iyye Sicili, 121, 13-16. sayfasında,⁶⁹⁹ Vakıflar Genel Müdürlüğü 583 nolu defterin 59. Sayfa, 47. sırasında yer almaktadır. Bir nüshasının da Mustafa Gezici'de olduğu belirtilmektedir.⁷⁰⁰

İçerisinde 1.000 gurusu paranın da bulunduğu vakfedilenler şunlardır:

Oda: Haricen 7, dahilen 9 + sofa + Matbah + Ahrır

Kalan arsa

Akar su (çeşme)

4 tane yünlü yanlık

6 tane kıtık yanlık

6 tane yün döşek

6 tane yün döşek şiltesi

60 tane kıtık yan yastığı

12 tane yün yüz yastığı

12 tane yorgan

6 tane yanlık kilimi

3 tane meydan kilimi

2 tane çalar divanhâne saati (birisi beyaz diğeri sarı göğsülü)

2 tane büyük ve orta çamaşır kazanı

2 tane orta bakır sini

5 tane kapaklı bakır tencere

2 tane büyük kapaklı bakır çorba tenceresi

2 tane büyük bakır çorba tası

2 tane büyük ve 5 tane orta kapaklı bakır lengeri

⁶⁹⁹Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri adlı eserinde İsmail E. Erünsal Hocamız, vakfiyede vakfeden adının Ahmed Ziyaeddin geçmesi hasebiyle bu zâtın Ahmed Ziyaeddin-i Gümüşhânevî olduğunu kaydetmiştir ki bu doğru değildir (Ankara 2008, s. 312).

⁷⁰⁰ Bu nüshanın bir fotokopisini lütfeden Doç. Dr. Mehmed Serhat Yılmaz'a müteşekkirim.

- 2 tane büyük ve orta bakır mangal
- 2 tane küçük bakır el leğeni
- 4 tane bakır ibrik
- 1 tane büyük bakır abdest leğeni
- 3 tane abdesthane bakır musluk
- 10 tane büyük ve küçük dökme şamdan

Vakfedilen Kitaplar

Erbabı okumak istediklerinde dışarıya çıkarmadan mahallinde istifade etmek üzere, kitaplar vakfedilmiş, hayırseverler tarafından zamanla yapılan bağışlarla kütüphane genişletilmiştir. Vakfiyede kütüphaneye bir isim verilmemekle birlikte sonraki kaynaklarda bu kütüphanenin isminin Hâlidî Kütüphanesi olarak isimlendirildiğini görüyoruz.⁷⁰¹ İlk vakfiyede yer alan kitap listesi şu şekildedir:

⁷⁰¹ Yapının özellikleri ve geçirdiği safahar için bk. Hacer Sibel Ünalın, *Anadolu'daki Türk Kütüphaneleri*, İstanbul 2012, s. 383-391.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Mushaf-ı şerîf	1
Tekmîl-i tefsîr-i Kadı Beyzâvî	1
Sülûs Tefsîr-i Kadı Beyzâvî	1
Sûre-i Enfâle kadar Tefsîr-i Ebussud	1
Tefsîr-i Nefis li'l-Fatihati'ş-şerîfe	1
Yâsîn-i Şerîfden ilâ âhire Tefsîr-i Tıbyân	1
Cezerî Şerhleri	1
Sûre-i Yusuf Tefsîri Sürûrî	1
Teysir şerhi	1
Sûre-i Burûçdan ilâ âhire tefsîr-i Hanefî	1
Füyûz	1
Şifâ-i Şerîf	1
Mesâbîh-i Şerîf	1
Meşârik-ı Şerîf	
Münâvî-i Şerîf	1
Şemâil-i Şerîf	1
Meşkût ale'l-Kârî	1
Hadîs-i Erba'în Şerhi, İsmail Hakkı	1
Hadîs-i Erba'în Şerhi, Kemâl Paşa	1
Hadîs-i Erba'în en-Neveviyye	1
Usûl-i Hadîsden ibn-i Hacer	1
Name-i Resûl aleyhisselâm	1
Silsile-i Resûl aleyhisselâm	1
Tâife-i Yahûd Suallerine Cevâb-ı Resûl aleyhisselâm	1
Mevlûdü'n-nebî aleyhisselâm	1
Diğer mevlûdü'n-Nebî aleyhisselâm Li-Beyzâde	1
Keyfiyet-i Salât-ı şerîf	1
Delâil-i Şerîf ve Hizbül'a'zam	1
Delâil-i şerîf şerhi Metâli' u's-semerât li'l-Fâsî	1
Hizbül'a'zam şerhi Feyzu'l-Arham	1
Kasîde-i Bürde ve Medhiye-i Kuds-i Şerîf	1
Kasîde- i Bürde Şerhi Şeyhzâde ve Ma'ribî Ezherî ve ma'amâfih	1
Tarîk-i Muhammediyye	1
Tarîkat-ı Muhammediyye Şerhi, Şerh-i cedîd	1
Tarîkat-ı Muhammediyye Şerhi Delîl-i Tarîkat-ı Muhammediyye	1
Kudûrî Şerhi Râzî	1
Şerh-i Sudûr li'l-İmâm es-Suyûtî	1
Şir'atü'l-İslâm şerhi Seyyid Alizâde	1
Şir'atü'l-İslâm Şerhi Yahya Efendi	1
Dürer-i Gurer	1

Kudûrî	1
Şerh-i Manzûme'l-müsemma bi'l-mûciz(?)	1
Mültekâ	1
Sadrü's-şerî'a	1
Vikâye şerhi Sadru's-şerî'a	1
Vikâye şerhi İnâbe	1
Kaniye	1
Şerh-i Mecma'u'l-Bahreyn li-ibn-i Malik	1
Dürr-i Muhtâr hâşiyesi	1
Halebî-i Kebîr	1
Halebî-i sagîr	1
Halebî hâşiyesi Hilyetü'n-Nâcî	1
Fıkhü'l-ekber şerhi Ebu'l-müntehâ ve irâde-i cüz'iyeye Risâlesi	1
Zübdetü'l-Esrâr	1
Acîbü'l-melekût ve Mu'addeli's-salât ve Ta'bîrname li-ibn-i Sîrîn	1
Cevâhirü'l-fıkh ve Reddü'r-Regâib ve Zahrü'l- Müteehhilîn	1
Amâlî şerhi ale'l-Kârî ve ma'amâfih	1
Nasîhatü İmâm Vâsıtî	1
Elli aded Resâili câmi' Mecmû'a	1
Otuz aded Resâili câmi' mecmû'a	1
On beş aded Resâili câmi' mecmû'a	1
Sübhâ-i Sıbyân	1
Eşbâh-ı Nezâir	1
Eyyühe'l-Veled şerhi Eyyühe'l-eh	1
Eyyühe'l-veled şerhi ve Zezaifü'l-mevt ve'l-kubûr ve risale-i Tevhîd li-Melvânâ Hâdimî ve şerh-i Nefer	1
İsmail Bey Sulûbâtı	1
Kitâb-ı Münîre	1
Dürri Yekdâ	1
Hamza Efendi Risâlesi	1
Tercihü'l-Beyyinât	1
Mesâil-i Mütenevvi'a mecmuası	1
Mîzânü'l-hak li-Kâtib Çelebi	1
Mihhâcü'l-Abidîn li-İmâmi'l-Gazâli	1
Risâle-i Sûfiye ve Eyyühe'l-Veled	1
Fetâvadan Ataullah Efendi	1
Fetâvadan Ali Efendi	1
İhyâ-ı Ulûm -i evvel	1
Mişkâtü'l-Envâr	1

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Lülü'ıyyât	1
Tenbîhü'l-gâfilîn	1
Ziyâü'l-kulûb ma'a Cilâü'l-Kulûb	1
Evveliyât	1
Ravzatü'l-ezher	1
Ravzatü'l-ulemâ	1
Sinâniyye-i sagîr	1
Altı Parmak	1
-i râbi' Taberî	1
Menâkıb-ı Cehâryâr	1
Kısas-ı Enbiyâ aleyhimüs-selam	1
Menâkıb-ı Eyüb Ensârî Radye anhul-bârî	1
Üss-i Zafer	1
Kıssa-i Ashâb-ı Kehf	1
Nasîhatü'l-mülûk li-İmâmi'l-Gazali	1
Envârü'l-Aşıkîn li-Ahmed Bîcan	1
Mesnevî-i şerif şerhi -i sâbi'	1
Pend-i Attâr şerhi İsmail Hakkı	
Dîvân-ı Mevlânâ Hâlid-i Velî	1
Dîvân-ı İbrahim Hakkı	1
İnşâu'd-devâir li-Şeyh Muhyiddin el-Arabî ve Hikmetden Hidâye Şerhi ve Risaletü'l-Mezâhid fî Beyânî Siyeri'l-Meşâyih ve Risale-i Halku'l-ervâh ve'l-Ecsâm ve ma'amâfih	1
Ma'rifetnâme İbrahim Hakkı	1
Dîvan-ı Niyâzî	1
Dîvan-ı Nâbî	1
Gülistân Şerhi Sürûrî	1
Mecmu'atü'l-Kasâid	1
Esmâü'l-Hüsna Şerhi Bahaeddin	1
Nefehât Mevlânâ Hacı	1
Reşehât-ı Şerîf	1
Behcetü's-Seniyye fî Adâbi't-Tarîkati'l-Hâlidiyye en-Nakşibendiyye	1
Menâkıb-ı Şabân-ı Velî ve Mi'yârü't-tarîka li-Karabaş Velî ve Miftâhu'l-Ma'ıyyet li-Abdülğani en-Nâblusî ve Hatm-i Hâceğân Risâlesi	1
Tevhîd Risâlesi li-Şeyh Ömer el-Fuadî	1
Risâle-i Tevhîd	1
Risâle-i Tevhîdiyye ve Şerh-i Vird-i Seyyid Yahya li-Ömer el-Fuadî ve Risâle-i Usûl-i Nakşibendiyye Li Halîfe-i Hâce Mehmed Bâki billâh ve Tuhfeti's-sifre li-	

Mevlânâ Muhyiddin Arabî ve Hızbül'-bahr şerhi, Li'-şeyh Mehmed el-İzmirî	
Metn-i Vasiyetnâme li-Mevlânâ Hadimî ve risâle-i Tevhid li-mevla'l-müşârunileyh	1
Vasiyetnâme-i mezkûrenin şerhi	1
Evrâd-ı Şerîf Mecmu'ası Şerh-i Evrâd-ı Şerîf	1
Tuhfe-i Ömeriye li-İsmail Hakkı ve Evrâk-ı Fethiyye Şerhi	1
Şerh-i Kebâir li-İsmail Hakkı	1
Silsile-i Celvetiyye şerhi li-İsmail Hakkı	1
Şerh-i Usûl-i Aşere li-Ebî Necmeddin Kübrâ	1
Bahrül'-kelâm	1
Menâkıb-ı Şeyh Hakkı	1
Nakdü'l-Fusûs	1
Risâle-i Şifâ li-edvâi'l-vebâ	1
Risâle-i fî Beyâni'l-Levhi'l-Mahfûz	1
Hasbihâlû's-sâlik fî Akvâli'l-mesâlik	1
Mürşidü's-sâlikîn li'l-İmâmi'l-Gazâlî	1
Menâkıb-ı Akşemseddin	1
Tezkiretü'l-Evliyâ	1
Kitâb-ı Mecmû'a	1
Kitâb-ı Muğnî	1
İrâde-i Cüz'iyye Risalesi li-Mevlânâ Halid-i Velî ve Ta'bîrnâme li-Mevlânâ Niyazi	1
Âmentü Şerhi	1
Şerh-i Akaid-i Ramazan Efendi	1
Kâmus Tercümesi	1
Ahterî-i Kebîr	1
Muhtasaru's-Sıhah	1
Sarf cümlesi	1
Nahiv Cümlesi	1
Molla Câmî	1
Muharrem ale'l-Câmî	2

Ayrıntıya girmeden kabaca baktığımızda kütüphanede bulunan kitapların 10 tanesi Kur'an ve tefsir, 16 tanesi hadis, 21 tanesi fıkıh, 7 tanesi siyer, 42 tanesi tasavvuf, 7 tanesi dil ilimlerine dairdir. Üç adet mecmuada toplam 95 adet risâle bulunmaktadır ki bunların hangi ilimlere dair olduğu tespit edilmemiştir. Sair ilimlere dair kitaplar da bulunmaktadır.

Bugün Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesi bünyesinde “Hâlidî Kütüphanesinden Gelen Kitaplar” şeklinde bir defter bulunmaktadır.⁷⁰² Bu

⁷⁰² Defterin bir dijital kopyasını lütfeden kütüphane müdürü Mehmet Öztürk Bey'e müteşekkirim.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

defterdeki kayda göre Halidiye kütüphanesinde bulunan 593 adet kitap listelenmiş, 04.02.1948 yılında Kastamonu Kütüphane Müdürü Nasih Çelenlioğlu tarafından yeni müdür tayin edilen İhsan Ozanoğlu'na teslim edilmiştir.⁷⁰³

Bir sahaf tarafından Ahmed Ziyaeddin-i Gümüşhânevî'ye ait olduğu söylenerek bize pazarlanmak istenen İsmail-i Ankaravî'ye ait altı ciltlik matbu *Mesnevî Şerhi*'nin baş tarafındaki el yazıda şu mühür ve ifadeler yer almaktadır:

Mühür: Kastamonu'da Kırkçeşme Mahallesi'nde Mevlânâ Şeyh Siyâhî kuddise *sırruhu'l-celî* hazretlerinin türbe-i latîfelerinde kâin kütüphaneye mevkûf kütüb-i şerîfedendir.

İşbu kitâb-ı şerîf Tarîkat-i Aliyye-i Nakşibendiyye-i Hâlidiyye meşâyih-i kirâmından a'lemü'l-ulemâi'l-mütehayyirîn, mürşidü's-sâlikîn eş-Şeyh el-Hâc Ahmed Ziyâüddîn Efendi hazretlerinin Medine-i Kastamonu'da Kırkçeşme mahallesinde post-nişîn-i irşâd oldukları dergâh-ı şerîfde hıfz ve tevkîf ile hârice çıkarılmayarak istek eden ulemâ ve meşâyih ve tulebâ ve dervîşân dergâh-ı şerîf-i mezkûrda kıraat ve mutâlaa etmek şartıyla hasbeten lillah ve li-merzâtî Resûlillah tarikat-ı aliyye-i mezkûre sâligânından der-i aliyyede Ekmekciler Kethüdâsı sâbık sâhibü'l-hayrât el-Hâc İbrahim Ağa vakf-ı sahih ile vakf etmiştir. Her kim tebdil ve tağyirine ictisâr ederse esteîzü billah *fe-men beddelehû ba'de mâ semi'ahû ale'llezîne yübeddilûnehû* nass-ı celîli üzere ol kimse dâreynde mes'ûl ve me'âib olacağı umûr-ı yedeynden(?) bulunmuş olmağla mücerred keyfiyet şart-ı mezkûr ma'lûm olmak için bu mahalle şerh verilerek tahrîr kılınmıştır.

Mühür: Vakafe el-Hâc İbrahim Kethüdâ-yı habbâzân-ı sâbık

Bu kitabın kütüphane defterinde bulunmamasından anlaşılan odur ki; dergâhların kapatılmasını müteakip kitaplar resmi makamlara teslim edilmeden ve/veya teslim-tesellüm sırasında bazı kitaplar kayıtlara alınmamış ve elden ele dolaşarak günümüzde satılacak duruma gelmiştir.

Hepinizi hürmetle selamlarım.

⁷⁰³ Ayrıca bk. Mehmet Behçet, *Kastamonu Eskir Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi)* (haz. Musa S. Cihangir), Kastamonu 1998, s. 120.

II. OTURUM (11:00-12:00)
OTURUM BAŞKANI
PROF. DR. İSA ÇELİK
(Atatürk Üniversitesi)

**Kastamonu'nun Seydiler İlçesinde Zaviye Kurucusu Bir Zat: Şeyh
Emre**
Doç. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU
(Kastamonu Üniversitesi)

**Bir Şabanî Dervişi Olan Sultan III. Murad'ın
Mektupları ve Şiirlerine Göre Tasavvufî Görüşleri**
Yrd. Doç. Dr. Türkân ALVAN
(Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)

**Seyyid Ahmet Hicabi Hazretlerinin (K.S) (1826-1889)
İcazetnâmesine Göre:
Yetiştirilmesi ve Almış Olduğu Eğitim**
Yrd. Doç. Dr. Ercan ÇELEBİ
(Kastamonu Üniversitesi)

KASTAMONU'DA TÜRK İSKÂNININ GERÇEKLEŞMESİNDE ZAVİYELERİN ROLÜNE BİR ÖRNEK: SEYDİLER'DE ŞEYH EMRE ZAVİYESİ

Doç. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU
(Kastamonu Üniversitesi)

Özet

Selçukluların Anadolu fetihleri esnasında Batı Karadeniz'de ilk ele geçirdikleri yerlerden biri olan Kastamonu'da bu devletin "Uc Beyliği" olarak ortaya çıkan Çobanoğulları, askerî ve kültürel bakımlardan Kastamonu'ya büyük yatırımlar yapmış mühim bir siyasi teşekküldür. Bu beyliğe adını veren Hüsameddin Çoban Bey (Atabey Gazi) ve onun soyundan gelenler, Selçuklu Devleti'ne bağlı olarak yaklaşık yüz yıl boyunca Kastamonu ve kazalarını mamur kılabilmek için çaba sarf etmişlerdir. Bu beyliğin XIV. yüzyıl başlarından itibaren mirasçısı ise Candaroğulları olmuştur.

Her iki beylik döneminde bölgede camiler, mescidler, zaviyeler, medreseler, hamamlar inşa edilmiş; ilim adamları himaye olunmuş; ulaşım ve ticaret yollarının güvenliği sağlanmış ve bütün bunların sonucu refah seviyesinin yükselmesi sayesinde Kastamonu hem büyük bir şehir hüviyeti kazanmış, hem de konar-göçer Yörüklerin yerleştirilmesi vasıtasıyla yörede yeni köyler kurulmuştur.

Beylikler devrinde Kastamonu ile ilçelerini birbirine bağlayan yollar üzerinde zaviye inşasına önem verilmiştir. Bu tesislerin kurucuları, devlet adamları tarafından kendilerine yerleşmeleri için araziler tahsis edilen "kılıç" veya "tasavvuf" ehli önde gelen zatlar olmuştur. Zaviye kurucusu olan "şeyh"lerin önderliğinde işletilen bu tesisler, genellikle kurucularının isimleri ile anılmıştır. Beylikler devrinde Kastamonu- Küre arasında bulunan ulaşım yolunun üzerinde Seyyid Zülfikâr bu şekilde kendi adına bir tekke kurup çalıştırdığı gibi, yine aynı yol üzerinde Şeyh Emre adlı zat da kendi adı ile anılacak bir zaviye tesis etmiştir. Bugün Kastamonu'ya bağlı Seydiler ilçesine çok yakın bir mesafede bulunan Emreler köyü, işte bu Şeyh Emre'den adını almıştır.

Şeyh Emre, günümüzden yaklaşık 700 yıl önce Seydiler yöresinde yaşamış ve yöre insanına hizmet sunmuştur. Kastamonu'da Şeyh Şaban-ı Velî ve Benli Sultan gibi zatlardan iki buçuk asır önce, o devir Kastamonu'sunda Müslüman Türk insanının sosyal, kültürel ve dinî ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışmış bir "gönül eri" olarak Şeyh Emre,

“Kastamonu’nun Manevî Mimarları” listesine girmeyi her halde hak etmiştir.

Bu çalışmada Şeyh Emre ve onun neslinden gelenler ile bunların ortaya koydukları sosyal müesseseler ele alınmış; Anadolu’da Selçuklular ve Beylikler devrinde ulaşım yolları üzerinde zaviye inşa etme geleneği ve bu zaviyeler çevresinde iskân birimlerinin ortaya çıkışı bakımlarından Şeyh Emre Zaviyesi’nin iyi bir örnek teşkil ettiğine dair tespitler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 1.Zaviyeler, 2. Emre Sultan, 3. Selçuklular, 4. Çobanoğulları, 5. Candaroğulları, 6. İskân, 7. Devrekâni

1. Giriş

Kastamonu havalisinin Türkler tarafından fethi, XI. yüzyıl son çeyreğinden itibaren Büyük Selçuklular, XII. yüzyıl boyunca ise Türkiye Selçukluları ve Dânişmendli Beyliğine bağlı komutanlar eliyle gerçekleştirilmiştir. Bölgede Selçuklu devrine ait ilk ciddi Türk iskânı 1080’li yıllarda Emir Kara Tegin liderliğinde başlamıştır.⁷⁰⁴

XII. yüzyıl başlarında Haçlıların Anadolu’daki faaliyetleri sayesinde tekrar Bizans’ın eline geçmiş olan Kastamonu, Selçukluların bu bölgeye yaptıkları seferler neticesinde yeniden Türk hâkimiyeti altına alınmıştır. XII. yüzyıl ilk çeyreğinde Selçuklu sultanı I. Kılıç Arslan (1092-1107)’in oğullarından Melik Arap’ın, yüzyılın ortalarında Sultan I. Mesud (1116-1155)’un oğullarından Melik Şahinşah’ın ve nihayet bu yüzyıl sonlarında Sultan II. Kılıç Arslan’ın oğullarından Melik Muhyiddin Mesud’un Kastamonu havalisindeki faaliyetleri esnasında, Türk boylarının yörede iskân edilmeleri hadisesi de hız kazanmıştır.⁷⁰⁵

Bu dönemde Selçuklu başkenti Konya’nın kuzeyinde kalan Çankırı ve Kastamonu bölgelerinde tutunarak Sinop’a ulaşabilme, böylece Karadeniz istikametinde ilerleyebilmek için bu havali üzerine hem askerî harekâta bulunma hem de bu harekâtı lojistik anlamda destekleyecek nüfus kıtalarının yani konar-göçer Oğuz boylarının ilgili sahaya doğru yönlendirmesini icra etme, akabinde ise bu coğrafyada sistemli bir Türk iskân politikası ile bölgeyi Bizans taarruzlarına karşı koruyacak birimlerin ortaya çıkmasını

⁷⁰⁴ Şükrü Akkaya: “Kitâb-ı Melik Danişmend Gazi-Danişmendname”, A.Ü. DTCFD., C.VIII, S.1-2, s.139-144.; N. Demir: “İslami Türk Destanları İçerisinde Danişmend-nâme”, *Melik Ahmed Gazi ve Danişmend-nâme Sempozyumu Bildirileri*, (Niksar,1995), s.52-55.

⁷⁰⁵ İonnes Kinnamos: *Historia*, Çev. Işın Demirkent, *İonnes Kinnamos’un Historiası*, Ankara, 2001, s.13,145,206,209,211.; Niketas Khoniates: *Historia*, Çev. Fikret Işıltan, Ankara,1995, s.13-14.; Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî: *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara,2000, s.21-22.; Osman Turan: *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1993, s.197-203.; *Ebû’l-Ferec Tarihi II*, Çev. Ö. R. Doğrul, Ankara,1999, s.406.; *Urfalı Mateos Vekayinamesi (952-1136) ve Papaz Gregor’un Zeyli (1136-1162)*, Çev. H. D. Andreasyan, TTK, Ankara,2000, s.313.

sağlama, Selçuklu devletinin ağırlık verdiği önemli politik hedefler arasında bulunmuştur.⁷⁰⁶

2. Selçuklu Uc Beyliği Çobanoğulları Devrinde Kastamonu'da Sosyal-İlmî-Dinî Hizmetler

XIII. yüzyıl başlarından itibaren Kastamonu havalisi, Selçukluların Bizans'a karşı gaza faaliyetlerini yürütmekle görevli kıldıkları büyük emirlerden Beylerbeyi Hüsameddin Çoban'ın egemenlik sahası içinde bırakılmıştır. Böylece Kastamonu merkezli olarak Selçukluların Uc Beyliği Çobanoğullarının teşekkül süreci de başlamıştır. 1214 yılında Sultan I. İzzeddin Keykâvus'un Sinop'u fethetmesiyle Selçuklular Çankırı-Kastamonu-Sinop üzerinden Karadeniz'e çıkmayı başarmışlardır. Aynı yüzyıl başlarında Çobanoğulları beyleri, Selçuklu politikası çerçevesinde Bizans'a yönelik gaza faaliyetleri neticesi Safranbolu ve Gerede başta olmak üzere Bolu'ya kadar olan sahayı da Türk egemenliğine sokmuşlardır.

Kastamonu, XIII. yüzyıl boyunca Çobanoğulları beylerinin gayretleri ve dolayısıyla Selçuklu devlet otoritesinin izin ve teşviki sonucu, büyüklük ve güzelliğiyle dikkatleri üzerine çeken bir Selçuklu kenti görünümü kazanmıştır. Kastamonu'nun bu yüzyıl içinde açıldığı görülen mahallelerinin isimlerine ve yine o dönemde ortaya çıkmış bazı sosyal kurumlara ve mimari eserlere bakıldığında yörede Selçuklu dönemi iskânının mahiyeti daha iyi anlaşılmış olacaktır. Bu şehirde XIII. yüzyılda tesis edildiği bilinen Frenkşah, Atabey Gazi, Medrese-i Atabey Gazi, Alp Arslan, Kebkebürler gibi mahalleler ile Selçuklular devrinde inşa edilmiş Frenkşah Mescidi, Atabey Gazi Camii, Atabey Gazi Medresesi, Atabey Gazi Hanı, Frenkşah Hamamı, Vakıf Hamamı, Pervâneoğlu Ali Dârüşşifası gibi eserlerin varlığı bu durumu anlatmaya kâfidir.

Kösedağ Bozgunu (1243 M.) sonrası Selçukluların parçalanmasına neden olan Moğol baskısı ile ortaya çıkan sosyal buhran esnasında Kastamonu'ya kesif bir Türk göçü yaşanmıştır. Bölgede Oğuzların (Türkmenlerin) ve diğer konar-göçer teşekküllerin kurdukları Kayı, Bayat, Afşar, Kınık, İğdir, Üreğir, Yuva, Çavundur, Alpi, Çiğil gibi köylerin büyük bir kısmı bu şekilde XIII. yüzyılda ortaya çıkmış görünmektedir.

Moğol İstilasının etkisiyle Türkistan'dan Horasan'a ve oradan da Azerbaycan ve Anadolu'ya yapılan büyük göç esnasında çok sayıda ilim adamı, mütefekkir, şair, derviş, tasavvuf ehli, zanaat erbabı ve tüccar da rahat yaşama ortamı ve can güvenliği sağlama bakımlarından cazip görünen Kastamonu'yu tercih etmişlerdir. Devrin ilim adamlarından Hasan b. Abdülmü'min El-Hoyî, Kutbeddin Şirazi gibi zatlar Kastamonu'ya gelerek

⁷⁰⁶ Cevdet Yakupoğlu: "Kastamonu, Sinop, Çankırı ve Bolu'da Afşarlar (XII-XVII. Yüzyıllar)", *Afşar Kültür Coğrafyası ve Halk Kültürü*, Haz. Dr. Yaşar Kalafat vd., Berikan Yayınevi, Ankara, 2013, s.72.; Kastamonu havalisindeki Türk iskânının mahiyeti hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Aynı Yazar: *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi (Kastamonu-Sinop-Çankırı-Bolu) XIII-XV. Yüzyıllar*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2009, s.23 vd.

burada Çobanoğulları beylerinden Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın ve onun oğlu Nâsireddin Mahmud Bey'in himayesinde yaşamışlar ve onların adına eserler telif etmişlerdir. Kastamonu'ya olan bu teveccüh, XIV-XV. yüzyıllarda Candaroğulları Beyliği yönetimi esnasında da devam edecektir.

Diğer taraftan bu vilayete gelip vatan tutan bazı tasavvuf/ tarikat ehli ve zanaat erbabından bir kısmı şehir merkezinde tekke-zaviye açarken, diğer bir kısmı ise Kastamonu ile Sinop, Samsun, Çankırı, Safranbolu, İnebolu, Küre gibi şehir ve kaza merkezlerine giden yollar üzerinde zaviyeler inşa etmişlerdir. Ulaşım ve ticaret yollarının daha çok ıssız veya çok işlek kesimlerinde açılan bu zaviyeler, umumiyetle kurucularının adlarıyla kayda geçmişler, hatta bu zaviyeler çevresinde zamanla iskân birimleri de ortaya çıkmıştır. Mesela Kastamonu- Küre yolu üzerinde Seyyid Zülfikâr tarafından açılan zaviye çevresinde zamanla, bugün Seydiler ilçesi olarak bilinen meskûn mahal ortaya çıkmıştır. Kastamonu- Safranbolu arasında Araç Abdal adlı zatın kurduğu zaviye çevresinde ise Araç ilçesi teşekkül etmiştir. Bunun gibi Sinop- Taşköprü- Tosya kazaları arasındaki ulaşım yolu üzerinde zaviye inşa eden Abdal Hasan'ın bu tesisi çevresinde zamanla Abdal Hasan (Tutaş) Köyü vücut bulmuştur. Kastamonu merkezinde ise Dede Sultan adlı tasavvuf erbabının açtığı zaviye çevresinde zamanla Dede Sultan Tekkesi Mahallesi şekillenmiştir.⁷⁰⁷

Kastamonu havalisinde kendi adına zaviye inşa eden ileri gelenlerden biri de Şeyh Emre'dir. Emre Sultan olarak da kayıtlara geçen bu zatın kurduğu tesis, Beylikler devrinde Küre kazası ile Göl ve Daday kazaları arasındaki kara ulaşım yolu üzerinde bulunmakta olup, bugün Seydiler ilçesi sınırları içinde kalmıştır. Aşağıda da bahsi geçeceği üzere XIII. yüzyıl ikinci yarısı ile XIV. yüzyıl ilk çeyreğinde faaliyet göstermiş olduğu anlaşılan Şeyh Emre'nin soyundan gelenler tarafından da uzun süre işletilecek olan bu zaviye için Candaroğulları Beyliği zamanında vakıflar tahsis edilmiş ve bunun için vakfiye düzenlenmiştir. Bu çerçevede ilgili bu beylikten de kısaca söz etmekte fayda vardır.

Kastamonu ve havalisinde Çobanoğulları Beyliğinin yerini XIV. yüzyıl başlarından itibaren başka bir Türk hanedanı olarak Candaroğulları almıştır. Beyliğin atası, Selçuklu saray görevlilerinden/ subaylarından Şemseddin Yaman (Timur?) Candar'dır. Onun oğlu I. Süleyman Paşa ve neslinden gelenler, XIV. yüzyıl boyunca bugünkü Kastamonu, Sinop, Çankırı, Kalecik, Karabük, Safranbolu, Bartın ve Zonguldak yörelerini ellerinde bulundurmışlardır. Osmanlılarla kıyasıya bir rekabet içinde olan bu beylik zamanında Kastamonu, her şeye rağmen büyümesini sürdürmüştür. Candaroğulları devrinde Kastamonu ve çevresinde yeni iskân birimleri

⁷⁰⁷ Buna dair örnekler için bk. Yakupoğlu: *Kuzeybatı Anadolu*, s.61 vd.

kurulmuş; camiler, medreseler, hamamlar, hanlar ve tekke- zaviyeler inşa edilmiştir.⁷⁰⁸

3. Şeyh Emre ve Yaşadığı Dönem Hakkında Tarihî Malumat

Şeyh Emre hakkında bilgi vermeden önce bu zatın adında geçen “Şeyh”, “Emre” ve “Sultan” kelimeleri üzerinde durmak gerekir. “Şeyh”, Türk-İslâm tarihi ve medeniyeti dâhilinde bir terim olarak “bir kabile veya grubun lideri, reis, yönetici, devlet adamı, yaşlı- sözü geçer kişi” gibi anlamlar taşımıştır. Tasavvufî bir terim olarak ise şeyh, “kendisine bağlı müritlere rehberlik yapan ve onları irşat eden, eğiten kişi” manasını haizdir. Selçuklular ve Beylikler devri Anadolu’unda zaviye kurup bu tesisi işletenlere ve hatta esnaf birimleri olan Ahi birliklerinin idarecilerine de “şeyh” adı verilmiştir.

Anadolu’da ve genel manada Türk-İslâm coğrafyasında son bin yılda gerek tarihî, gerekse tasavvufî manasına göre vazife icra eden “şeyh” ad/lâkap veya unvanını taşımış yüzlerce hatta binlerce zat yaşamıştır. Bunlardan en meşhurları Şeyh Edebâli (XIII. yüzyıl), Şeyh El-Mahmudî (Memlûk Sultanı-XV. yüzyıl), Şeyh Bedreddin (XV. yüzyıl), Şeyhî (XV. yüzyıl), Şeyh Sinan (XV. yüzyıl), Şeyh Vefa (XVI. yüzyıl), Şeyh Şa’ban-ı Velî (XVI. yüzyıl), Şeyh Gâlip (XVIII. yüzyıl) ve Şeyh Şâmil (XIX. yüzyıl)’dir.

Kastamonu havalisinde de tekke-zaviye işletenlerin çoğunun adında “şeyh” ad/lâkap veya unvanı görülür: Küre-Devrekâni yörelerinde Kurd Şeyh Zaviyesi, Şeyh Bâli Zaviyesi, Şeyh İsa Zaviyesi, Şeyh Paşa Zaviyesi, Şeyh Süleyman Zaviyesi, Şeyh Şirin Zaviyesi ve Şeyh Bostan Zaviyesi; Göl kazasında Şeyh Şüca’ Zaviyesi ve Şeyh Ahmed Zaviyesi, Boyabat’ta Şeyh Arslan Bey Zaviyesi ve Şeyh Dindar Zaviyesi; Sinop’ta Şeyh Bilal Zaviyesi ve Şeyh Caca Zaviyesi; Taşköprü’de Şeyh Hüsam Tekkesi; Daday’da Şeyh Hasan Zaviyesi vb.

Yukarıda ismi geçen ve kendi adlarına zaviye kurulmuş olduğu anlaşılan şahısların tamamı XIII-XV. yüzyıllar arasında yaşamıştır.

“Emre” kelimesine gelince; bu isim de Selçuklular ve Beylikler çağının yaygın Türk şahıs ad/lâkap veya unvanlarından olup, Osmanlılar zamanında da bir süre Anadolu’da varlığını sürdürmüştür.

“Emre/İmre”, eski Türkçede tarihî manada “kardeş”; tasavvufî manada ise “âşık, müptela” gibi anlamlar içermekte idi. Bugün Zonguldak il sınırları içinde kalmış bulunan Ereğli’ye ait XV. yüzyıl vakıf kayıtlarında geçen bir ifadede Fatih Sultan Mehmed devrine ait bir vakıftan bahsedilirken “*merhum emrem (tâbe-serahü) vakf-ı evlâd edüb Turud Fakih’e vermiş...*” sözleri nakledilmektedir.⁷⁰⁹ Burada, “*emre*” kelimesi muhtemelen “kardeş, ata, büyük” anlamında kullanılmıştır.

⁷⁰⁸ Candaroğulları Beyliği hakkında bk. Yakupoğlu: *İsfendiyar Bey ve Zamanı*, G.Ü. S.B.E. Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Ankara, 1999.

⁷⁰⁹ İBK. MCO. 15, v.155b.

Anadolu'da "Emre" adını taşıyan en meşhur zatların başında Babaî-Haydarî dervişi olarak bilinen Tapduk Emre (XIII. yüzyıl) ile onun öğrencisi mutasavvıf Türk şairi Yunus Emre (XIII-XIV. yüzyıllar) ve Hacı Bektaş-ı Veli'ye mensup sufi şâir Sa'id Emre (XIV. yüzyıl) gelir. Ancak aynı dönemlerde gerek Kastamonu havalisinde ve gerekse Anadolu'nun muhtelif sahalarında bu ad/lâkap veya unvanı taşıyan çok sayıda şahıs da kayıtlara geçmiştir. Şeyh Emre'nin adı hakkında bir fikir elde edebilmek için onun muasırları olduğu belli olan "Emre" ad/lâkap/unvanını taşıyan bu isimleri sıralamakta fayda vardır.⁷¹⁰ Depelü Emre (Bolu), Işıklı Emre (Bolu), Emre Çelebi (Çankırı), Emre Sultan (Aydın), Emre Sultan (Hüdavendigâr/Nallıhan), Emre Sultan (Karahisar-ı Sahib), Kaygunca Emre (Kastamonu/Taşköprü); Sultan Emre/Şeyh Emre (Azdavay), Süleyman Emre (Daday/Azdavay), Suluca Emre (Küre).

Anadolu'da Emre ismini taşıyan yer adları da mevcuttur: Emre Köyü (Mihalıç), Emre Köyü (Hafik), Emre Sultan Köyü (Karahisar-ı Sâhip), Emre Köyü (Azdavay), Emreler Köyü (Seydiler) vb.

Yukarıda sıralanan zatların hemen hemen tamamı Anadolu'da XIII-XV. yüzyıllar arasında yaşamıştır. Bu çerçevede "Emre" ad/lâkap/unvanı, Anadolu'da şahıs isimlerinde daha çok Selçuklu-Beylikler çağında kullanılmıştır. İsminde "Emre" geçen zatların çoğu, sofiler zümresine tâbi olup bunların kendi adlarına kurulmuş zaviyeleri vardı. Dolayısıyla bahis konumuz olan Şeyh Emre'nin adında geçen "Emre" tabiri, tesadüfen verilmiş bir ad veya lâkap olmayıp bu kelime, Şeyh Emre'nin XIII-XIV. yüzyıllar Kastamonu'sunda zaviye işletme liyakati taşıyan önde gelenlerden biri olduğunu ifade eden bir resmî/ tasavvufi terimdir.

Şeyh Emre'nin adı, kayıtlarda bazen "Emre Sultan" olarak da geçer. Bu çerçevede "sultan" unvanından da bahsetmek gerekir. Türk- İslâm tarihi ve edebiyatında "sultan", sadece hükümdarlara, devlet yöneticilerine verilen bir unvan değildir. Bu kelime saygın kişilere, sofi ileri gelenlerine halkın verdiği bir saygı unvanı özelliği de taşır. XIII. yüzyıl ve sonrasında Anadolu'da buna dair güçlü örnekler bulmak mümkündür: Sultan Veled (XIII-XIV. yüzyıllar), Hacım Sultan (XIV. yüzyıl), Hacı İbrahim Sultan (XIV. yüzyıl), Kızıl Deli Seyyid Ali Sultan (XIV. yüzyıl), Emir Sultan (XV. yüzyıl), Eyüp Sultan, Balım Sultan (XVI. yüzyıl), Akyazılı Sultan (XVI. yüzyıl), Pîr Sultan Abdal (XVI. yüzyıl) vb.

Aynı çağlarda (XIII-XVI. yüzyıllar) "sultan" unvanı Kastamonu, Sinop, Çankırı ve Bolu havalilerinde de bazı seçkin şahısların adlarında karşımıza çıkmaktadır: Çeçe/Caca Sultan (Sinop), Âşıklı Sultan (Kastamonu), Emre Sultan (Devrekâni), Emirce Sultan (Göl), Deveci Sultan (Kastamonu), Dede Sultan (Kastamonu), Tay Sultan (Kastamonu), Baki Sultan (Küre), Geyikli Sultan (Kastamonu), Benli Sultan (Kastamonu) ve Sac-ayaklı Sultan (Kastamonu) bunlar arasındadır.

⁷¹⁰ Bu isimler için bk. Yakupoğlu: *Kuzeybatı Anadolu*.

Görüldüğü üzere bahis konumuz olan Şeyh Emre, o dönem İslâmî literatürü gereği tasavvuf erbabının kullandığı “Emre, Şeyh ve Sultan” gibi unvanları adında birleştirmiş, halkın saygısını kazanmış önemli bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Vakıf defterlerinde, Vakfiyelerde, Tapu-Tahrir kayıtlarında ve halk rivayetlerinde kendisinden “Emre, Şeyh Emre, Emre Sultan” gibi isim ve lakaplarla bahsedilen bu zatın doğum ve ölüm tarihlerini, doğum yerini, icra ettiği faaliyetlerini kesin olarak ortaya koymak zor görünse de, onun hangi dönemde hayatta olduğuna ve nerede yaşayıp, nerede vefat ettiğine, soyunu kimlerin devam ettirdiğine dair bir kısım tespitler yapmak mümkündür.

Şeyh Emre'nin adının zikredildiği en önemli belgelerden biri olan Şeyh Emre Zaviyesi Vakfiyesi'ndeki bilgilere göre⁷¹¹ bu zat, XIII-XIV. yüzyıllarda Kastamonu'nun Devrekâni kazası (nahiyesi) hudutları dâhilinde bulunan ve bugün için ise Seydiler ilçesi sınırları içinde kalmış olan bir mevkiye kendi adı ile kayıtlara geçecek bir zaviye inşa etmiştir. Zaviye ile ilgili vakfiyenin düzenlenme tarihi H.774 Muharrem/ Temmuz 1372 M. yılına tekabül etmektedir.

Bu tarihte Kastamonu ve Devrekâni yöresi Candaroğulları Beyliği hudutları içinde bulunuyordu. 1372 yılında Candaroğulları hükümdarı Kötürüm Bâyezid/ Celâleddin Bâyezid (1362?- 1385) idi. Kötürüm Bâyezid'in İskender, İsfendiyar ve Süleyman adlı üç erkek çocuğu bulunuyordu. Zamanla ergenlik çağına ulaşacak bu evlatlardan İskender bugünkü Karabük, Safranbolu, Bartın gibi Candaroğulları'nın batı topraklarının sancak valiliğini, diğer oğlu İsfendiyar ise beyliğin doğu toprakları olarak Sinop ve çevresi valiliğini yürütecektir. 1370'lerde kardeşlerine göre yetişkin olduğu anlaşılan en büyük oğul Süleyman Paşa ise “Emir-i Kebîr” sıfatıyla beyliğin merkezinde bulunuyor veya büyük ihtimal Devrekâni, Küre, İnebolu ve o dönemde Sâhil kazası olarak bilinen bugünkü Çatalzeytin, Türkeli, Bozkurt, Abana ilçelerini içine alan kuzey topraklarını babası adına idare ediyordu. Kötürüm Bâyezid'in kardeşi Emir Mahmud Bey ise, o yıllarda Kastamonu'nun en yakın ve en verimli topraklara sahip kazası hüviyetini taşıyan Göl yöresinin idareciliğini üstlenmişti. Bu çerçevede Şeyh Emre'nin Devrekâni yöresinde inşa ettiği zaviye ve faaliyet alanı, sonraki yıllarda Şehzade Süleyman Paşa (1385 yılı sonrası II. Süleyman Paşa)'nın yönetim sahasında kalıyordu. Dolayısıyla zaviye ile ilgili vakfiyede belirtildiği üzere, bu tesisin vakıflarını Süleyman Paşa tahsis etmiş, elbette hükümdar sıfatıyla Kötürüm Bâyezid'in de onayı alınmıştır.

Vakfiyedeki bilgilerden anlaşıldığı üzere, 1372 yılında zaviye vakfının tevliyeti, meşihati, imameti ve nezareti *İmam Şemseddin b. Mehmed b. El-Merhum Şemseddin Şeyh Emre*'ye verilmişti. Buna göre, ilgili tarihte zaviyeyi İmam Şemseddin işletmekte olup, babasının adı Mehmed ve

⁷¹¹ Bk. *ŞeyhEmre Zaviyesi Vakfiyesi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Vakfiye Defteri (VGMA. VD.), Nr.580, Sayfa: 121, Sıra: 74.

dedesinin adı ise *Şemseddin Şeyh Emre* idi. O halde konumuz olan bu zaviyenin kurucusunun İmam Şemseddin'in dedesi Şeyh Emre olduğu ortaya çıkmaktadır. İmam Şemseddin'in 1372'de hayatta olduğuna ve dedesi Şeyh Emre'den "El-merhum" sıfatıyla bahsedildiğine bakılırsa, her nesil için ortalama yirmi beş-otuz yıldan hareketle, Şeyh Emre'nin miladi 1280 ilâ 1320'lerde zaviye işletmiş olduğunu kabul etmek mümkündür. Bu dönem, Moğol baskısı yüzünden Selçukluların yıldızının söndüğü bir devirdir. İlgili bu yıllarda Kastamonu'daki otoritesi gittikçe sarsılmaya başlayan Selçuklu Uc Beyliği Çobanoğullarının başında hükümdar olarak Muzaffereddin Yavlak Arslan (ö.1292) ve onun oğlu Nâsireddin Mahmud Bey (ö.1300'ler?) bulunmuştur. Bu son emiri Kastamonu'daki sarayında basıp öldüren Candaroğlu I. Süleyman Paşa (ö.1339?) Şeyh Emre'nin hayatta olduğu bir dönemde Kastamonu ve bütün kazalarına egemen olmayı başarmış, böylece Şeyh Emre ve kurmuş olduğu zaviyenin bulunduğu yöre de Candaroğulları egemenliğine girmiştir.

Bu tespitler dikkate alındığında, Şeyh Emre'nin tartışmasız olarak XIII. yüzyıl içinde dünyaya geldiğini söylemek mümkündür. Onun doğum yerinin Kastamonu veya Devrekâni yöresi olduğu kesin şekilde söylenemez. Şeyh Emre'nin aile büyüklerinin Anadolu'da Moğol baskı ve zulmünün başladığı yıllarda yani XIII. yüzyıl ilk yarısında, Türkistan'dan, Horasan'dan, Azerbaycan'dan, Doğu veya İç Anadolu topraklarından Kastamonu'ya göçmüş olma ihtimali çok yüksektir. Nitekim miladi 1220'li yıllarda ünlü Türk devlet adamı ve şairi Kadı Burhaneddin'in büyük büyük dedesi Salur boyundan Mehmed, Moğollardan kaçarak Türkistan'dan Anadolu'ya göçmüş ve Kastamonu'ya sığınmıştı. Osmanlı devri âlimlerinden Taşköprülü-zâde'nin atalarından Hayreddin Halil'in büyük dedesi de yine Moğollar yüzünden Türkistan'dan geçerek Kastamonu'ya gelenlerdendi. Bu örnekler göz önünde bulundurulduğunda şu sonuca ulaşmak mümkündür: Şeyh Emre'nin atası/ailesi miladi 1220'lerde Kastamonu yöresine göçmüş, Çobanoğulları hükümdarı Hüsameddin Çoban Bey de, iskân politikası gereği bu aileyi, diğer bazı ailelerle birlikte Kastamonu'nun kuzeyinde iskâna yeni açılan topraklara (bugünkü Seydiler yöresine) yerleştirmiştir. Şeyh Emre'nin, miladi 1250 yılları civarında bu yörede dünyaya gelmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Bu tahminin dışında ikinci bir ihtimal, yine Moğol baskısı yüzünden veya Kastamonu'nun bir ilim ve kültür merkezi noktasında adını duyurması sebebiyle Şeyh Emre, ailesiyle beraber Kastamonu'ya göçmüş ve bu aile bugünkü Emreler köyü civarına iskân edilmiş olabilir. Esasen miladi 1277 yılında ve hemen akabinde İlhanlı hükümdarı Abaka Han, Elbistan Savaşı yenilgisinin intikamını almak amacıyla Anadolu'da on binlerce kişiyi katlettirmişti. Bu şekilde Sivas, Kayseri, Kırşehir, Niğde, Nevşehir, Aksaray, Konya ve hatta daha batıdaki topraklar Moğol çizmesi altında ezilmişti. Bu hadiseler sırasında kuzeyde Ilgaz Dağları'nın arkasında nispeten daha güvenli ve doğrudan işgal görmemiş Kastamonu havalisine de göçler hız

kazanmıştı. İşte Şeyh Emre ve ailesi, böyle bir ortamda Kastamonu topraklarına gelip yurt tutmuş olabilir.

Bu iki ihtimalden hangisi doğru olursa olsun, burada gerçek olan hakikat, Şeyh Emre'nin XIII. yüzyıl ortalarında siyasi ve sosyal açılardan sancılı bir dönemde dünyaya gelmiş olduğudur.

Aile büyüklerine veya kendisine devlet otoritesi tarafından mülk olarak verilen topraklarda zamanla bir zaviye açan ve gelen geçene hizmet ederek devlete borcunu (vergisini) ödeyen Şeyh Emre, uzun süre bu vazifeyi icra etmiş olmalıdır ki, hem kurduğu zaviye hem de çevresinde oluşan iskân birimi (köy) kendi adıyla (Şeyh Emre/ Emre Sultan, Emreler) anılır olmuştur. Bu hizmetlerinden ötürü ve zaviyesinin daimi surette çalışır olabilmesi için bilahare Candaroğulları beyleri de ona ve ailesine devlet desteği sağlamışlardır.

Şeyh Emre'nin vefat tarihi miladi 1372 yılından çok öncedir. Çünkü bu tarihte artık zaviyeyi onun torunu İmam Şemseddin çalıştırmaktadır. Dolayısıyla Şeyh Emre, muhtemelen Candaroğlu I. Süleyman Paşa zamanında 1320'li yıllarda vefat etmiş olmalıdır. Ortalama 70 yıllık bir ömür sürdüğünü düşünürsek, onun doğum tarihini miladi 1250 yılları civarında; doğum yerini ise Türkmenlerin Anadolu'da kat ettikleri meşakkatli göç yolları üzerinde aramak gerekir.

4. Şeyh Emre Köyü

Şeyh Emre'nin hayatının önemli bir kısmının geçtiği ve zaviyesini inşa ettiği yöre, bugünkü Emreler köyü civarındır. Bu köy, XIII-XX. yüzyıllar arasındaki yedi asırlık süreçte bazen Kastamonu'nun Devrekâni nahiyesine, bazen Küre-i Nühas (Küre) kazasına, bazen İnebolu kazasının Küre veya Ağlı nahiyelerine bağlı olarak varlığını sürdürmüştür. Bugün ise Kastamonu'nun Seydiler ilçesi sınırları içinde bulunmaktadır. Çobanoğulları ve Candaroğulları beylikleri zamanında burada zaviyenin faaliyetlerinin de etkisiyle bir köy ortaya çıkmış ve bu iskân birimi zaviyeden ötürü Şeyh Emre Köyü adı ile kayıtlara geçmiştir. Diğer bir ifade ile Şeyh Emre'nin adı, hem kurduğu zaviyeye hem de zaviyenin bulunduğu mahalde teşekkül eden köye verilmiştir.

Şeyh Emre Köyü'nün kuruluş mazisi, XIII. yüzyıl ikinci yarısına kadar götürülebilir. Nitekim Şeyh Emre Köyü'nün batısında bulunan Sabuncular Köyü Divan Camii'nin H.662/1263 M. tarihinde inşa edilmiş olduğu, kitabesine bakılarak tespit edilmiştir. Yörede Selçuklular/ Çobanoğulları devrinde kurulmuş olduğu bilinen başka köyler (Arslanlu, Balabanlar, Böcek, Çalca, Çırdak, Çiğil-erüğü, Delü Hacılar, Ericcek, Hasanlı, Ağlı, İnce-su, Kavraz, Mancılık, Ortaca, Saraycık, Seydiler, Şalgam, Şeyh Bâli, Üyük, Yağlar vb.) ve hatta zaviyeler (Kurt Şeyh, Seyyid Zülfikâr vb.) bulunmaktadır.

M.1372 tarihli Şeyh Emre Zaviyesi Vakfiyesi'nde köyün adı Şeyh Emre şeklinde geçmektedir ve Devrekâni nahiyesine bağlı olduğu görülmektedir.

M.1487 tarihli Kastamonu Tapu-tahrir Defteri'nde bu köyün ismine "Emre" veya "Şeyh Emre" şekliyle tesadüf edilememiştir. Ancak bu defterde Saraycık, Ortaca gibi Şeyh Emre köyüne yakın diğer bazı köylerin adları geçmektedir.

XV. yüzyıl son çeyreğine ait Kastamonu Vakıf Defteri'nde ise bu köyün adı sadece Emre şeklinde ve Küre kazasına bağlı olarak geçmektedir. Emre Köyü, burada bulunan Şeyh Emre Zaviyesi'nin vakfı idi. Bu tarihlerde köyün nüfusu 19 hane ve 5 mücerred olarak verilmiştir. Bu haneler adına vergiye tâbi olarak gösterilen reyanın isimleri ve baba adları şu şekildedir:⁷¹²

Ahmed, Dursun oğlu, Evhad'ın kardeşi;
Ali, Selman oğlu;
Ali, Bâli oğlu, Murad'ın kardeşi;
Ayvatu, Yakup oğlu;
Bahşâyîş, Salih oğlu;
Bâli;
Cemal;
Dursun, Hasan oğlu;
Evhad, Dursun oğlu;
Habib, Cemal oğlu;
Hacı, Kasım oğlu;
Halil, Dursun oğlu;
Halil Fakih, Ömer Fakih oğlu, İbrahim'in kardeşi;
Hamza, Ali Fakih oğlu;
Hasan, Yakup oğlu;
Hızır, Muhsin oğlu;
İbrahim, Ahmed oğlu;
İbrahim, Ömer Fakih oğlu;
İlyas, Kasım oğlu, Hacı'nın kardeşi;
İlyas, Dursun oğlu, Halil'in kardeşi;
Kasım;
Mezid, Habib oğlu;
Muhsin;
Murad, Bâli oğlu;
Mustafa, Bahşâyîş oğlu;
Ömer Fakih;
Pîrî, Bâli oğlu, Murad ve Ali'nin kardeşi;
Salih;
Selman;
Süleyman, Hacı oğlu;
Yakup, Süleyman oğlu.

⁷¹² İBK. MCO. 75, v.55a.

Görüldüğü üzere günümüzden yaklaşık 500-550 yıl önce Emre köyünde yaşayan reayanın ve babalarının isimleri Ahmed, Ali, Ayvatı, Bahşâyış, Bâli, Dursun, Hacı, Halil, Hamza, Hasan, İbrahim, İlyas, Murad, Mustafa, Ömer, Süleyman, Yakup gibi tamamen o döneme ait klasik Müslüman Türk adlarıdır.

XV. yüzyıl kayıtlarına göre Emre köyü hududu dâhilinde çiftlikler ve Göynük-virani adlı yaylak bulunmakta idi. Bu yaylağın bugünkü Sabuncular köyünün mahallesi olan Göynükören köyü civarında olduğunu söyleyebiliriz. O dönemki kayıtlara göre Emre köyünde buğday ve arpa gibi tarım ürünleri yetiştirilmekte idi.

XVI. yüzyıl ilk çeyreğine ait kayıtlarda ise bu köyün adı yine sadece Emre olarak verilmiş olup bu tarihlerde köy 20 hane, 5 mücerred nüfus barındırmakta idi. Köy bu tarihlerde yine Şeyh Emre Zaviyesi'nin vakıfları arasında olup, buradan zaviye için 1547 akçe hâsıl tahsil edilmiştir.⁷¹³

XVI. yüzyıl sonrasında Emre köyünün adı zamanla Emre Sultan ve Emreler şekline dönüşmüştür. M.1703, 1756, 1790, 1802, 1811, 1822, 1837, 1853 tarihli arşiv vesikalarında bu köyün adı Emirli/Emirler/Emreler gibi üç ayrı şekilde kaydedilmiştir. Kâtipler, bu köy adının yazılışını bir türlü standarda kavuşturamamışlardır.

Emre köyü, XVI. yüzyıldan itibaren bazen Devrekâni'ye bazen Küre'ye ve bazen de Ağlı gibi kaza veya nahiyelere bağlı gösterilmiştir. Mesela 1837 yılına ait bir kayıta bu köy, Küre (Küre-i Nühas) kazasının Ağlı nahiyesine bağlı gösterilmiştir. 1866 (H.1283) tarihli bir belgeye göre ise doğrudan Küre-i Nühas kazasına tâbi kaydedilmiştir. Ancak bu köyün 1868 yılına kadar Küre kazasının Ağlı nahiyesine bağlı olduğu tespit edilmektedir. Bu tarihten sonra, Küre'nin İnebolu kazasına bağlı nahiye yapılmasıyla yine bahsi geçen bu nahiyeye bağlı olarak idare edilmiştir. Emreler köyü ahalisi, bağlı oldukları Küre-i Nühas'ın, köyelerine olan uzaklığından dolayı, 1888 yılının Ocak ayında vermiş oldukları bir dilekçe ile köyelerinin Devrekâni'ye bağlanması talebinde bulunmuşlardır. Ancak bu isteğin yerine getirilmediği görülmektedir. Nitekim sonraki yıllarda da Emreler köyü, Küre kazasına bağlı olarak varlığını sürdürmüştür. 1896 yılı Kastamonu Sâlnâmesi'ne göre Emreler köyü, aynı isimle Kastamonu Vilayeti'nin İnebolu kazasına tâbi Küre nahiyesine bağlı idi. Bu tarihte Emreler köyü, 49 hane ve 295 nüfusa (137 erkek; 158 kadın) sahipti. Aynı tarihte komşu yerleşim yerlerinden Ericek köyünün, 25 hane ve 158 nüfusu vardı. O yıllarda Seydiler ise köy statüsünde olup, 78 hane ve 459 nüfusa sahipti.⁷¹⁴

Küre, 1926 yılında ilçe yapılıncaya Emreler köyü yine bu ilçeye bağlı kalmaya devam etmiştir. İç İşleri Bakanlığı'nın yayınladığı Köylerimiz adlı eserde Seydiler, Aşağı ve Yukarı Arslanlı, Emreler, Sabuncular, İmranlar

⁷¹³ BOA. TD. 438, s.635.

⁷¹⁴ Başbakanlık Devlet Arşivleri G. Müdürlüğü, DH.MKT., Dosya No:1478, Gömlek No:119.; Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi, 1896 M., s.287-288.

gibi köyler o tarihlerde bu kazaya bağlı görünmektedir. Daha sonra bu yöre, 1944 yılında ilçe yapılan Devrekâni'ye bağlanmıştır. 1946 yılı kayıtlarında Emreler Köyü Devrekâni'ye bağlı görünmektedir. 1967 yılında Belediye teşkilatı kurulan Seydiler'in 1990 yılında ilçe olması ile Emreler köyü de Seydiler sınırları içinde kalmıştır. 1946 yılı kayıtlarında Devrekâni kazasının Ericcek muhtarlığına bağlı Sofucak köyü geçmekte idi. Sofucak, bugün Emreler köyünün mahallesidir.

Günümüzde Şeyh Emre Köyü'nün durumu üzerine şu tespitleri yapmak mümkündür:

* Köy, 2014 yılı itibarıyla resmî kayıtlarda Kastamonu İli- Seydiler İlçesi- Emreler Köyü olarak geçmektedir.

* Seydiler İlçesi'nin 3 km. güneybatısında, Kastamonu il merkezine 33 km. mesafededir.

* 1065 metre rakımlı köyün kuzeyi tarım arazilerine, güneyi ise ormanlık alana açılır.

* Emreler muhtarlığına bağlı Sofucak, Saraycık ve Kandavurlar adlı üç mahalle vardır.

* Nüfusu: 1990 yılı: 232 kişi; 2000 yılı: 196 kişi; 2011 yılı: 153 kişi; 2012 yılı: 149 kişi; 2013 yılı: 150 kişidir. Buna göre Emreler köyünün nüfusu son 24 yılda büyük oranda azalma göstermiştir.

* Köyün bağlı olduğu Seydiler ilçe merkezinin nüfusu 2013 yılı sonu itibarıyla 2565 kişidir. Bu rakamın içinde ilçenin hemen yakınında bulunan ve ilçe belediye sınırları içine alınarak Seydiler'in birer mahallesi haline dönüştürülmüş Aşağı ve Yukarı Aslanlı, Ayvatlar, Batıörcünler, Delihacılar, Demirciözü, Hacıkayalar, Yağlar ve Yayla köylerinin nüfusları da girmektedir. İlçenin bütün köyleri (1544 kişi) dâhil nüfusu ise 4109 kişidir. Bu rakam 1985 yılında 6800 kişi idi. Dolayısıyla son dönemde Seydiler ilçesinin genel nüfusunda büyük bir düşüş yaşanmıştır.

* Seydiler ilçesine Emreler köyü ile birlikte toplam 15 köy bağlıdır. Bu köylerin isimleri ve 2013 yılı nüfusları şu şekildedir: **Çerçiler** (Göktepe ve Tepe mahalleleri dahil): 50; **Çırdak** (Maşaoğlu, Selimoğlu, Yassı mahalleleri dahil): 84; **Çiğil-erik** (Demiroğlu, Dere, Harmanda, Hatip, Hücümen, Ödemiş, Yukarı mahalleleri dahil): 98; **Emreler** (Kandavurlar, Saraycık, Sofucak mahalleleri dahil): 150; **Ericcek** (Emmi, Haydarlı, İbici, Karaahmet, Mavili, Yapukçu mahalleleri dahil): 88; **İmranlar** (Çavuşoğlu, Halaçoğlu, İmamoğlu, Kayalar mahalleleri dahil): 71; **İncesu** (İmamoğlu, Kuruoğlu, Madenkeşoğlu mahalleleri dahil): 85; **Karaçavuş/Momacı** (Börekçi, Bozarmut, Kurt, Madenoğlu mahalleleri dahil): 87; **Kepez** (Aliğa, Yakupoğlu mahalleleri dahil): 72; **Mancılık** (Hacınasoğlu, Kadiroğlu, Kuytulu, Süngüler, Şahbat mahalleleri dahil): 148; **Odabaşı** (Çömek ve Hoşkunlar mahalleleri dahil): 120; **Sabuncular** (Çelebioğlu, Göynükören, Hüsemli, Sürmeli mahalleleri dahil): 189; **Şalgam** (Aşağı Şalgam, Böcek, Demirci, Töçceoğlu mahalleleri dahil): 130; **Üyük** (Kadihüseyin ve

Küçükler mahalleleri dahil): 95; **Yolkaya/Keydanlar/ Gidenler** (Ayrancı, Karakaş, Pantır, Sarnıç, Satılmışoğlu mahalleleri dahil): 77.

Bu bilgilere bakıldığında, Emreler köyünün, Seydiler ilçesinin Sabuncular köyünden sonra nüfus bakımından ikinci büyük köyü olduğu görülecektir. Ancak Seydiler'e bağlı bütün köylerin nüfusu toplansa bile, İç Anadolu bölgesindeki büyük bir köyün nüfusu kadar bir sayıya bile ulaşması mümkün olmamaktadır. Bu çerçevede Emreler köyü, Seydiler şartlarında büyük bir köy, ama Türkiye şartlarına göre az nüfuslu bir yerleşim yeridir. Bunun yanında Emreler köyünün 150 olarak verilen nüfusuna Kandavurlar, Saraycık ve Sofucak mahallelerinin nüfusları da dâhildir.

Osmanlı devrinde Balkanlarda ve Anadolu'da "Emre, Emreler, Emre Sultan" vb. adlarla kayıtlı köyler vardı: Varna'nın Kozluca kazasına tabi Emreler karyesi gibi. Günümüzde Türkiye sınırları içinde "Emre" adı ile kayıtlı birkaç köy bulunmaktadır. Bunlar; Sivas'ın Hafik ilçesinin Emre köyü, Balıkesir'in Bandırma ilçesinin Emre köyü, Manisa'nın Kula ilçesinin Emre köyü, Erzurum'un Köprüköy ilçesinin Emre köyü, Erzurum'un Ilıca ilçesinin Emrecik köyü, Kastamonu'nun Seydiler ilçesinin Emreler köyü, Ankara'nın Nallıhan ilçesinin Emremsultan köyü. Bunlardan Nallıhan ilçesine bağlı Emremsultan köyü, adını Yunus Emre'nin hocası Tapduk Emre'den almıştır. Dolayısıyla bu köy adı çok eski bir maziye dayanır. Diğer köy adlarını da ayrıca incelemek lazımdır. Sonradan değiştirilmiş adlar olabilir.

5. Şeyh Emre Köyü Camii/ Süleyman Paşa Camii

Şeyh Emre Köyü Camii, kayıtlarda çoğunlukla Süleyman Paşa Camii olarak geçer. Candaroğlu Süleyman Paşa, babasının yerine Kastamonu'da tahta çıkmadan önce yani şehzadeliği yıllarında bugünkü Seydiler yöresinde Emreler köyündeki Şeyh Emre Zaviyesi'ne vakıflarda bulunmuş, bununla ilgili vakfiye tertip ettirmişti. Bu nedenle zamanla zaviyenin adı Süleyman Paşa Zaviyesi olarak kayıtlara geçmiş, o isimle anılmaya başlamıştı. Bunun yanında, adı geçen köyde bu bey adına bir de cami inşa edilmiştir. Bu cami, bir ihtimal Şeyh Emre tarafından yaptırılmış, vakıflarından dolayı zamanla Süleyman Paşa'nın adını almış da olabilir. Şeyh Emre Köyü'ndeki bu caminin 650 yıl zarfında birkaç defa yenilenmek suretiyle günümüze kadar ulaşmış olması sevindirici bir hadisedir.

Süleyman Paşa Camii, yüzyıllar boyunca ibadete açık olup, cami vazifelilerinin tayinleriyle ilgili kayıtlar bu durumu teyit etmektedir. Konu ile ilgili bir arşiv belgesinin⁷¹⁵ özeti şu şekilde verilebilir:

"Vakf-ı Cami-i Şerif-i Süleyman Paşa, der Karye-i Emreler. Tâbi-i Nâhiye-i Ağlı, der Kazâ-i Küretü'n-Nühâs..."

"Küre-i Nühâs kazasının Ağlı nahiyesine bağlı Emreler Köyü'ndeki hayır sahibi merhum Süleyman Paşa'nın bina ettiği Cami-i Şerif'te vazife ile nisf

⁷¹⁵Başbakanlık Devlet Arşivleri G. Müdürlüğü, HAT, Dosya No:1604, Gömlek No:57.

hisse imamet ve nısf hisse hitabet cihetleri, Seyyid Salih Halife b. Mustafa'nın vefat etmesiyle, 1237 senesi Rabiulâhir ayının 25. günü (19 Ocak 1822), oğlu Seyyid Hasan Halife'ye tevcih olunmuştur. Ancak daha sonra yapılan evrak incelemesinde Seyyid Salih'in bahsedilen tarihte vefat etmeyip hâlen hayatta olduğu ortaya çıkarılmıştır. Seyyid Hasan Halife'nin ismi mevcut ve cismi nâ mevcut olduğundan dolayı, nısf hisse imamet ve nısf hisse hitabet cihetleri yine Seyyid Salih'in tasarrufuna bırakılmıştır. Bilahare Seyyid Salih, bu iki cihet hakkında elinde bulundurduğu eski beratını kendi rızasıyla teslim ederek, talep sahibi Abdurrahman Halife b. İbrahim Halife'ye hissesini terk etmiştir. Yöreden tespit edilen ehli vukuftan Kırtıl oğlu Abdullah ve Muhammed b. Abdullah, Küre kazası nâibi Hasan Sabri Efendi'nin huzurunda Abdurrahman Halife'nin göreve ehil olduğuna dair şahitlik etmişlerdir. İlgili yazı Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'ne havale edilmiştir (29 Zilka'de 1252/ 7 Mart 1837).

Neticede Süleyman Paşa Camii imam-hatipliği, 1820'lerden beri Seyyid Salih adlı vazifelide iken, 1837 yılı Mart ayında Abdurrahman Halife'ye geçmiştir.

Emreler Köyü'nden Selahattin Yılmaz'ın verdiği bilgilere göre 1965 yılında yenisi yapılmak üzere yıkılan eski ahşap cami, 170 yıllık imiş. Buna göre ahşap caminin 1795'te inşa edildiği ortaya çıkıyor. Ancak Süleyman Paşa Camii'nin, hakikatte 1370'lerde inşa edilmiş olması gerekir.

Bugün Emreler köyünün tam ortasında tarihî eski ahşap camiinin yerine 1966 yılında yaptırılmış yeni cami ibadete açık olup, bu mabedin yanında cami lojmanı hizmet vermektedir. Lojmanın yerinde eskiden Şeyh Emre Zaviyesi/Tekkesi bulunuyormuş.

6. Şeyh Emre Zaviyesi ve Vakfiyesi

“Zaviye”, Anadolu'da tekkenin küçüğüne veya kervansarayların seyrek bulunduğu yerlerle geçit ve derbentlerdeki konak yerlerine verilen bir isimdir. “Tekke” ise “bir şeyhin yönetiminde ve dervişlerin birlikteliğinde tasavvuf eğitiminin verildiği mekân” olarak tarif edilebilir. Bu her iki terim de birbirlerinin yerine kolayca kullanılmıştır. Hatta bazı tarihî metinlerde aynı tesis için hem tekke hem de zaviye tabirleri geçebilmektedir. İslam dünyasında çoğu yerde “hankâh, dergâh, ribât, imaret” gibi terimler de zaviye/tekke anlamını taşımıştır.

Anadolu'da zaviyeler, Selçuklular devrinde ve özellikle de kesif olarak XIII. yüzyıldan itibaren açılmaya başlanmıştır. XIII-XV. yüzyıllarda Anadolu'da bunların en meşhurları; Bilecik'te Şeyh Edebâli, Kırşehir'de Ahi Evran ve Çorum Mecitözü'nde Elvan Çelebi adlarına açılmış zaviyelerdir. Tekke adıyla meşhur olanlarına ise Antalya Elmalı'daki Abdal Musa Tekkesi gösterilebilir.

Tekke/ zaviyelerin yöneticilerine “Şeyh” adı verilmekte idi. Tekkenin yönetim esaslarını tasavvuf gelenekleri ve şeyhin tavrı belirlerdi. Tekke şeyhliği, umumiyetle babadan oğula intikal eden bir görev şeklinde tespit

edilmişti. Ancak iyi bir yönetim sergileyememiş zaviye şeyhlerinin yetkileri veya vakıf gelirleri devlet tarafından ellerinden alınabilirdi. Zaviye yöneticileri, hizmet sundukları yörede sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı güçlendirirken devlet yöneticileriyle de yakın ilişkiler kurmuşlardır. Zaviyeye devlet desteği alabilmek, o zaviyenin uzun ömürlü olmasını sağlamıştır.

Anadolu'da tekkelerin ziraata elverişli geniş araziler veya stratejik öneme sahip yerler üzerinde kurulduğu, bunların zengin vakıflarla desteklendiği; bazı büyük zaviyelerde mescit, abdesthane, hamam, mutfak, ambar, kütüphane, misafirhane, odalar, değirmen, ahır, bağ bahçe gibi birimlerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Kalabalık sayıda misafir ağırlayan bazı zaviyelerde ise kapıcı, aşçı, bulaşıkçı, ferrâş, çerâgî, kilerci, değirmenci, kayyım, kâtip, imam, müezzin, derviş vb. hizmet ehli görev almıştır.⁷¹⁶

Zaviyeler, memlekete gelen yabancıları/misafirleri karşılama, onların yiyecek, içecek ve yatacak yerlerini temin etme, yolcu ve misafirleri kötü niyetli kişilerin elinden kurtarma gibi konularda hizmet sunmuşlardır. Zaviyeler, o çevredeki önde gelen kimseler tarafından kurulmakta idi. Bu kimseler buraları halı, kilim, kandil vs. eşyalarla donatarak hizmete hazır hale getirmekte, ısınmasını ve aydınlanmasını sağlamak suretiyle misafirleri memnun etmeye çalışmakta idiler. Zaviyedeki dervişler, yemek pişirip, gelene-geçene hizmet etmekle kalmayıp, kendi aralarında da yiyip-içip, aralarında türlü oyunlar çıkarıp eğlenmekte, zikir ve ibadetle gecelerini geçirmekte idiler. Zaviyelerin bir kısmını Ahiler işletmekte idi. Ahi dervişleri, İbn Battuta tarafından *kerem sahibi ve cömert, yabancılarla, gariplere şefkat ve muhabbet gösteren, gelene geçene yardımlarını esirgemeyip, bunları kendi hısımları imiş gibi kucaklayan sevgi dolu dervişler* olarak tasvir edilmişlerdir.⁷¹⁷

Kastamonu havalisinde XIII-XV. yüzyıllar boyunca “*ahi, abdâl, şeyh, derviş, dede, baba, fakih*” gibi sıfatlarla anılan şahsiyetlere ait olduğu görülen çok sayıda zaviyenin yöreyi âdeta bir ağ gibi ördüğü görülmüştür. Mesela Derviş Elvan ve Derviş Mahmud Boyabad'da; Derviş Ahmed Kastamonu Sahil'de; Derviş En'am Daday'da; Derviş Hasan ve Derviş Yakup Tosya'da; Derviş İbrahim Kastamonu'da; Derviş İvaz Mengen'de kendi adlarına zaviyeler inşa edip, bu tesislerde kendileri tekyedarlıkta bulunarak âyendeye ve revendeye hizmet sunmuşlardı. Nesillerinden gelenler de bu görevi ifa etmişlerdir. Bunların yanında Âdil Şeyh, Ali Şeyh, Arif Şeyh, Aydın Şeyh, Hasan Şeyh, Hızır Şeyh, Kara Şeyh, Kurt Şeyh, Salih Şeyh, Saltuk Şeyh, Şeyh Ahmed, Şeyh Arslan, Şeyh Bostan, Şeyh Çoban, Şeyh Davud, Şeyh Mümin, Şeyh Paşa, Ali Fakih, Hoca Fakih, Espiye Fakih, İvaz Fakih, Abdal Hasan, Abdal Paşa vb. daha pek çok şahıs,

⁷¹⁶ Mustafa Kara: “Tekke”, *TDV. İA.*, C.40, s.368-370.

⁷¹⁷ *İbn Battuta Seyahatnamesinden Seçmeler*, Haz. İ. Parmaksızoğlu, Kültür Bak. Yay., s.6-7,51.

bölgede kendi adlarına veya mensubu buldukları bir topluluğun adına izafeten zaviye tesis etmişlerdir.

Şeyh Emre Zaviyesi de Kastamonu'daki önemli ve mazisi çok eskiye dayanan bir tesistir. Bu yapı, XIII. yüzyıl son çeyreği içinde yani Selçuklulara bağlı Uc Beyliği Çobanoğullarının son yıllarında, Şeyh Emre tarafından o yıllarda Devrekâni kazası hudutları dâhilinde bulunan bir muhitte inşa edilmiştir. Zaviyenin bulunduğu yer, zamanla Şeyh Emre Köyü'nü de ortaya çıkaracaktır ki, bu köy hakkında yukarıda ayrıntılı bilgi verilmişti. Zaviyenin kurulduğu alan, tarım arazilerinin geniş olduğu bir saha olmasına rağmen burasının hemen güneyi dağlık alanlara açılmaktadır. Bu nedenle Şeyh Emre yaptırmış olduğu bu zaviye vasıtasıyla Devrekâni ve Küre yörelerinden gelip, Daday istikametine devam edecek yolcuların dağlık bölgeye girmezden evvel konaklamalarına ve diğer taraftan Daday istikametinden gelerek dağlık mıntıkada zorlu bir yolculuk yapmış yolcuların da soluklanıp dinlenmelerine imkân sunmuştur. XIII-XIV. yüzyıllarda henüz Seydiler ilçesi mevcut olmadığı için Küre'den ve Devrekâni'den gelenlerin bir-iki menzil sonra konaklayabilecekleri en önemli mekânlardan biri her halde Şeyh Emre Zaviyesi olmuştur.

Şeyh Emre, inşa ettiği zaviyesini Candaroğulları devrinde de işletmeye devam etmiştir. Onun Candaroğlu hükümdarı I. Süleyman Paşa'dan destek gördüğü düşünülebilir. 1320'lerden sonra vefat ettiğini anladığımız Şeyh Emre'nin yerine zaviye şeyhliğine oğlu Şeyh Mehmed'in geçtiği anlaşılıyor. Candaroğulları idaresindeki yörede bulunan bu zaviyeyi Şeyh Mehmed'in, vefat yılları olan 1350'lere kadar çalıştırdığı tahmin olunmaktadır. Bu tarihlerde Candaroğullarının başında Âdil Bey bulunuyordu.

Miladi 1372 tarihli zaviye vakfiyesinden⁷¹⁸ anlaşıldığı üzere zaviye yönetimi daha sonra Şeyh Mehmed'in oğlu İmam Şemseddin'e geçmiştir.

Zaviye vakfiyesinin Candaroğlu II. Süleyman Paşa (1385-1392)'nin şehzadeligi devrinde onun emriyle hazırlandığı görülmektedir. 1372 tarihinde Candaroğullarının başında Celâleddin Kötürüm Bâyezid Bey bulunuyordu. Süleyman Paşa, henüz hükümdar değildi. Babasının izniyle, beylik hudutları içinde bulunan Devrekâni yöresinin valiliğini yürütüyordu. Vakfiyede ondan “El-Emirü'l-Kebir”, “El-Müşirü'l-Hatîr”, “Kıdvetü E'âzım-ı Ümerâi fi'l-Âlem”, “Müstahdimü Erbâbi's-Seyf ve'l-Kalem” gibi unvanlarla bahsedilmiştir.

Vakfiyenin tahlilinden anlaşıldığı üzere Şehzade Süleyman Paşa, hayır işlemek niyetiyle Allah rızası için Emre Sultan Zaviyesi'ne Şeyh Emre Köyü ve çevresinden vakıflarda bulunmuştur. Buna göre 1372 yılında Süleyman Paşa'nın tahsis ettiği ilgili bu vakıflar şu şekilde sıralanabilir:

⁷¹⁸ŞeyhEmre Zaviyesi Vakfiyesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Vakfiye Defteri (VGMA. VD.), Nr.580, Sayfa: 121, Sıra: 74.; Arapça vakfiyenin Türkçe çevirisi yapılırken Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi mütercimi Refik Şallı'nın çevirisi esas alınmış, ancak metin üzerinde küçük düzeltmeler yapılmıştır. C.Y.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

* Devrekâni Nahiyesi'ne tâbi Şeyh Emre Köyü'ndeki bir mezranın tamamı,

* Devrekâni Nahiyesi'ne tâbi Göynük-viran Köyü'ndeki bir mezra,

* Devrekâni Nahiyesi'ne tâbi Göynük-viran Köyü'nde “Yaylak” tabir olunan bir yayla,

* Devrekâni Nahiyesi'ne tâbi Şeyh Emre Köyü çevresinde bulunan köylerden Ağlı, Hasanlı, Ortaca ve Seydiler köylerindeki ve diğer yerlerdeki miktarı belirlenmiş araziler.

Bütün bu araziler, Devrekâni Nahiyesi hudutları dâhilinde inşa edilmiş Emre Sultan Zaviyesi'nin mesalihine Süleyman Paşa tarafından vakfedilmiş olup, zikri geçen bu arazilerden elde edilen mahsulat, zaviyeye uğrayan yolcuların, yabancıların, ihtiyaç sahiplerinin yeme ve içmelerine, barınma gereksinimlerine sarf edilecektir.

Vakfiyede isimleri geçen Emre köyü hududundaki Göynük-viranı adlı köy ve burada aynı adda bir mezra ve yaylak, XV-XVI. yüzyıl kayıtlarında da geçmektedir. Bu köy bugün Göynükören adıyla Sabuncular köyünün bir mahallesi olarak varlığını sürdürmektedir. Ayrıca vakfiyede isimleri zikredilen Ağlı, Hasanlı, Ortaca ve Seydiler gibi iskân birimleri de bugün mevcut olup, bunlardan Ağlı ve Seydiler, ilçe konumuna yükselmişlerdir. Hasanlı köyü ise Ağlı ilçesine bağlıdır. Ortaca köyünün ise bugünkü Sabuncular köyü çevresi olduğu kanaatindeyiz.

1372 yılı itibarıyla zaviye vakfının tevliyeti, meşihatı, imameti ve nezareti İmam Şemseddin b. Mehmed b. El-Merhum Şemseddin Şeyh Emre'nin elinde idi. Zaviyenin kurucusunun İmam Şemseddin'in dedesi Şeyh Emre olduğu bu vakfiye kaydı ile de teyit edilmektedir.

Vakfiyeye göre, zaviye tevliyeti ve meşihatının İmam Şemseddin'den sonra “neslen ba'de neslin, batnen ba'de batnın” oğullarına ve onların oğullarının en salihine verilmesi şart koşulmuştur. Eğer zamanla Şeyh Emre'nin soyundan gelen salih bir oğul kalmazsa, vakfiyede belirtilen bu gelirlerin, yöredeki fakir ve miskinlerin ihtiyaçlarına sarf edilme şartı konulmuştur. Vakıf arazilerinin hiçbir şekilde satılamayacağı, bağışta bulunulamayacağı ve gereksiz işlerde kullanılamayacağı da vâkıf Süleyman Paşa'nın şartları arasındadır.

Zaviye şeyhliğinin sonraki yıllarda İmam Şemseddin'in soyundan gelenlere intikal etmiş olduğu görülmektedir.

Beyliğin Osmanlı topraklarına katıldığı 1460 yılına kadar Candaroğulları beyleri, bu zaviyenin hizmet sunması için desteklerini sürdürmüşlerdir. Osmanlı yönetimine geçtikten sonra da bu zaviyenin işleyişine ve vakıflarına müdahale edilmediği anlaşılıyor. Nitekim miladi 1490'larda Şeyh Emre'nin neslinden geldiği görülen Şeyh Ali Dede, tekyedar olarak Şeyh Emre Zaviyesi'ni işletmekte ve burada âyende-revendeye hizmet etmekte idi. Bu tarihlerde zaviye, Küre kazasına bağlı gösterilmiş bulunan Emre Köyü'nün sınırları içinde idi. Köy, içinde yaşayan 19 hane ve 5 mücerred nüfus, arazi

ve çiftliklerle beraber zaviyenin vakfı idi. Senevî 1171 akçe hâsıl, bu zaviyeye sarf edilmekte idi.

XVI. yüzyıl ilk çeyreğine ait Kastamonu Tapu-tahrir kayıtlarına göre de, o tarihlerde bu müessesenin adı Şeyh Emre Zaviyesi olarak geçmekte olup, Emre köyü yine bu zaviyenin vakfı idi. 20 hane, 5 mücerred nüfus barındırmakta olan bu köyden 1547 akçe hâsıl, bu zaviye için vakıftı. Aynı döneme ait Daday vakıf kayıtlarına göre, Daday'ın Azdavay nahiyesinde Sultan Emre adıyla bir zaviye mevcuttu. Bu zaviye için Daday kazasına bağlı Çocuk köyü (Hane: 10; Müc.: 4; Hâsıl: 617) vakfedilmişti.⁷¹⁹ Küre kazasına bağlı ve asıl araştırma konumuz olan Şeyh Emre (Emre Sultan) Zaviyesi ile Daday vakıflarında adı geçen bu Sultan Emre Zaviyesi'nin farklı tesisler olduğu anlaşılıyor. Nitekim bu iki zaviyenin arasında o dönem şartlarına göre en az iki konaklık mesafe bulunmakta idi. Diğer taraftan bu iki zaviyenin tarihî manada tek bir Şeyh Emre'den isim almış olması ise kuvvetle muhtemeldir.

Şeyh Emre Zaviyesi, XVII-XVIII ve XIX. yüzyıllarda da işleyişini sürdürmüştür. Bu yüzyıllara ait arşiv belgelerinde Şeyh Emre Zaviyesi'nin adı, çoğu zaman “Süleyman Paşa Zaviyesi” şeklinde zikredilmiştir. Bunun nedeni Candaroğlu şehzadesi II. Süleyman Paşa'nın bu zaviyeye vakıflarda bulunması ve zaviye yakınına kendi adıyla bir de cami yaptırmasıdır. Dolayısıyla yöre halkı zamanla bu tesisleri, ilgili bu beyin adıyla anar olmuştur.

Zaviyenin adının geçtiği ve zaviyenin işleyişi, zaviyedarlık ve tevliyet tevcihleri vb. bilgileri ihtiva eden arşiv belgelerinden⁷²⁰ örnekler verilebilir:

6 Ekim 1703 (25 Cemaziyelevvel 1115 H.) tarihli kayıтта “Kastamonu sancağında Küre-i Nühas kazasında Emirli (Emreler) Köyü'nde Süleyman Paşa/ Şeyh Emre Zaviyesi Vakfı dâhilinde zaviyedarlık vazifesini yürüten Seyyid Şeyh Mehmed vefat etmiş, bu şahsın oğlu Seyyid Hüseyin, babasının zaviyedarlık hissesinin kendisine sadaka olunması ve bu konuda eline berat verilmesi talebiyle arzda bulunmuştur.

23 Kasım 1756 (29 Safer 1170 H.) tarihli bir belgede geçtiğine göre “Küre-i Nühas'a tâbi Emirli (Emreler) Köyü'nde bulunan Süleyman Paşa Zaviyesi Vakfı arazilerini tasarruf eden ve vâkıfın soyundan gelen sâlih evladından olan Seyyid Şeyh Ahmed, elindeki vakıf beratını teslim ederek vakıf hissesi tevliyetini kendi isteğiyle Seyyid İbrahim Halife'ye devretmeyi kabul etmiştir.

28 Aralık 1790 (21 Rabiulahir 1205 H.) tarihli bir belgeye göre “Küre-i Nühas'a tabi Ulu (Ağlı) nahiyesine bağlı Ulu (Emreler) Köyü'nde bulunan Süleyman Paşa Zaviyesi Vakfı'nı Seyyid İsmail ve Şeyh Mustafa

⁷¹⁹ BOA. TD. 438, s.635,659.

⁷²⁰ Başbakanlık Devlet Arşivleri G. Müdürlüğü (BDAGM.), İE.EV., Dosya No: 45, Gömlek No: 5097.;BDAGM, C.EV., Dosya No: 63, 66, 115, 429, 495, 504, 645, Gömlek No: 3109, 3261, 5705, 21714, 25037, 25492, 32547.;BDAGM,EV.d., Nr.19854.

müştereken ellerinde bulunduruyorken, bunlardan ikincisi vefat etmiş ve vakfın zaviyedar ve tevliyet cihetleri yenilenmiştir. Bu işlemler esnasında zaviye hizmetlerini yürüten şahısların vâkıfın evladından olmasına ve hatta salih evladı olmasına ihtimam gösterilmiştir.

28 Temmuz 1794 (29 Zilhicce 1208 H.) tarihli bir belgeye göre “Küre-i Nühas'a bağlı Ağılı (Ağlı) nahiyesine tâbi Emreler Köyü'nde bulunan Şeyh Emre Zaviyesi, o tarihte faal durumda olup, tesisin eskiden olduğu gibi yine Süleyman Paşa Vakfı arazileri de mevcuttu. Yedi kıt'a tarladan oluşan bu vakıf arazilerini Seyyid Halil ve kardeşi Seyyid Eyüp tasarruf etmekte iken, adı geçen Seyyid Eyüp, geride erkek çocuk bırakmaksızın vefat etmişti. Seyyid Halil'in iddiasına göre Seyyid Eyüp'ün kızı olan Şerife, bilirkişinin tayin ve tespit ettiği fiyattan babasının hissesini almaktan çekinmiş, bunun üzerine Seyyid Halil, kardeşinin hissesini tapu ile üzerine geçirmiştir. Ancak Şerife, bu tarlaların babasından kendisine intikal ettiğini ileri sürerek amcası Seyyid Halil'den hak talep etmiştir. Neticede bunu yersiz bulan Seyyid Halil, vakıf arazilerine Şerife'nin dahlini önlemesi için devletten talepte bulunmuştur.”

M.1802 Haziran (Safer 1217 H.) tarihli bir arşiv belgesinde Emreler köyünün adı hem “Emre”, hem “Emirli” ve hem de “Emreler” şeklinde geçmekte olup, bu köy yine Küre/ Küre-i Nühas kazasına tabi gösterilmiştir. Ayrıca bu belgede köyde bulunan zaviye de, hem Süleyman Paşa Zaviyesi hem de Şeyh Emre Zaviyesi olarak mukayyet olup, tesisin vakıfları (2 nefer reaya, 11 zemin, 3 çiftlik, 1 yaylak, 1 zemin ve dükkân kirası, 3 değirmen ve Emre köyü) da bu belgede ele alınmıştır. Vakıfların vâkıfı olarak ise Süleyman Paşa gösterilmiştir. Ancak, ilgili belgede bunlardan daha önemli açıklamalar yapılmıştır. Şöyle ki, 1802 yılı itibarıyla Şeyh Emre Vakfı mütevellilerinden Seyyid Mustafa, vakfa ait köylerin ve mezraların ahâlilerinin son yıllarda vakıf mütevellisine teslim etmeleri gereken oşür ve mahsulatı vermediklerinden, hatta bu mahsulü gizlice toplayıp yediklerinden veya sattıklarından şikâyetçi olmaktadır. Ona göre kadimden beri vakfa dahil köylerin reayası, oşür hisselerini mütevellilere teslim etmeli, bu oşür ve mahsulat gerektiği şekilde taksim olunmalıdır. Ayrıca vakıf mütevellileri ve vâkıfın evladından ehl-i mürtezikadan olanlar, vâkıfın şartı gereği ve eskiden gelen bir âdet olması hasebiyle, her yıl nöbetleşe sekizer gün Şeyh Emre Zaviyesi'ne hizmet etmeli; zaviyede konaklayanlara yemek çıkarmalıdır (…münavebe tarîkıyla âyende revendeye it'âm-ı ta'âm ile rü'yet olunması şart-ı vâkıf ve mu'tâd-ı kadîm olmağla...). Seyyid Mustafa, vâkıfın şartının hilafına hareket ederek oşür ve mahsulatın üzerine yatmaya kalkan kimselerin tedip edilmesi ve vakfa olan müdahalelerin engellenmesine dair Küre kadılığına arzda bulunmuştur.

25 Kasım 1811 (9 Zilkade 1226 H.) tarihli bir belgeye göre “Küre-i Nühas'a tâbi Emirli (Emreler) Köyü'nde bulunan Süleyman Paşa Zaviyesi Vakfı'nı tasarruf eden müştereklerden yukarıda zikri geçen Seyyid Mustafa b. Seyyid Ebû Bekir, geride erkek çocuk bırakmadan vefat ettiği için hissesi

diğer müşterek Seyyid Mehmed b. Halil'e verilmiş ve bu zat, zaviyedarlık vazifesini yürütmeyi sürdürmüştür.

27 Kasım 1853 (25 Safer 1270 H.) ve 3 Şubat 1854 (5 Cemâziyelevvel 1270) tarihli arşiv belgelerinde geçtiği üzere “Küre-i Nühas kazası Emîrler/Emirli (Emreler) Köyü’nde Süleyman Paşa Zaviyesi Vakfı zaviyedarlık ve tevliyet cihetlerine berat-ı şerif ile mutasarrıf olan Seyyid Hasan b. Hüseyin, 20 sene evvel Yalak-âbâd kazasına göçüp burada yerleştiği için, vakıf hizmeti boş kalmış ve zaviyeye gerekli hizmet yapılmaz olmuştur. Bunun üzerine Seyyid Hasan’ın kardeşinin oğlu Seyyid Ahmet’in, zaviyedarlık ve tevliyet cihetlerine tâlip olduğuna ve bu vazifeleri yerine getirebilecek vasıflara sahip bulunduğuna dair arzda bulunmuş ve yeni berat talep edilmiştir.

Miladi 1866 (Rumi 1282) tarihli bir kayda göre Emreler karyesinde Süleyman Paşa Zaviyesi Vakfı’ndan vuku bulan hasıllattan olarak bir kıt’a tarla; Çalık oğlu Ahmed ferağından Çalık oğlu Halil uhdesine verilmiştir.

23 Mart 1879 (29 Rabiulevvel 1296 H.) tarihli bir belgeye göre “Küre’nin Emreler Köyü’nde Süleyman Paşa Zaviyesi’ne zaviyedar tayini” yapılmıştır.

Görüldüğü üzere 1700 ve 1800’lü yıllara ait kayıtlarda zaviyenin ismi umumiyetle Süleyman Paşa Zaviyesi olarak geçmekte idi. Tesisin işletilmesinde bir takım sıkıntıların yaşandığı, yukarıdaki bu belgelerin dilinden anlaşılıyor. Buna rağmen devlet, zaviyenin yöre ulaşım yolları üzerinde mühim hizmetler sunduğunun idrakinde olarak bu tesisin çalıştırılması için her türlü desteği vermiş ve gerekli tedbirleri de almıştır.

Bu zaviyenin 1936 yılına kadar “tekke” sıfatıyla yöre insanına hizmet verdiğini, yine köy sakinleri dile getirmiştir. Bu tarihten sonra tekkenin vakıfları bozulmuş, tekke vakfına ait araziler, bu arazileri tasarruf edenlerin uhdesine tapulu olarak verilmiştir. Tekke, birkaç yıl daha halkın gönüllü olarak hizmeti sayesinde köy misafir konağı olarak hizmet vermiştir.

7. Şeyh Emre’nin Neslinden Gelenler

Şeyh Emre’nin soyundan gelenlerden olarak XIV. yüzyıl ilk yarısında faaliyet gösteren oğlu Şeyh Mehmed’in varlığından haberdarız. Bu zat da zaviyeyi işletmiştir. XIV. yüzyıl ortalarından itibaren ise Şeyh Emre’nin torunu İmam Şemseddin bu zaviyeyi çalıştırmıştır. Bu zatın 1372 yılında hâlen sağ olduğu, zaviyenin aynı tarihli vakfiyesinden anlaşılıyor. Bu zatın bir süre daha yaşadığını kabul etmek gerekir.

XV. yüzyıl son çeyreğinde ise Şeyh Emre’nin soyundan gelenlerden Şeyh Ali Dede adlı bir zattan haberdarız. Bu şahıs da zaviyede bir süre âyende-revendeye hizmet etmiştir.

XVI-XVII. yüzyıllarda Şeyh Emre’nin neslinden gelenler hakkında malumat bulunamadı. Ancak XVIII. yüzyıl başlarından itibaren zaviyeyi işletenlerin isimlerini tespit edebiliyoruz. Şeyh Emre’nin soyundan geldikleri belli olan bu şahıslar şu şekilde sıralanabilir:

* Seyyid Şeyh Mehmed (ö.1703);

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

* Seyyid Hüseyin b. Seyyid Şeyh Mehmed (1703 ve sonrasında zaviye hizmetinde);

* Seyyid Şeyh Ahmed (1756'da zaviye hizmetinde);

* Seyyid İsmail (1790'da zaviye hizmetinde);

* Seyyid Şeyh Mustafa (ö.1790);

* Seyyid Halil (1794'te zaviye hizmetinde);

* Seyyid Eyüp (ö.1794): Yukarıda ismi geçen Seyyid Halil'in kardeşi.

* Şerife binti Seyyid Eyüp (Zaviyenin vakıf arazileri üzerinde amcası Seyyid Halil'le münazaalı);

* Seyyid Mustafa b. Seyyid Ebû Bekir (1802'de ve akabinde zaviye hizmetinde, ö.1811);

* Seyyid Mehmed b. Halil (Yukarıda ismi geçen Seyyid Halil'in oğlu olma durumu vardır. 1811'de Seyyid Mustafa'nın hissesini devraldı).

* Seyyid Salih Halife b. Mustafa (Yukarıda ismi geçen Seyyid Mustafa'nın oğlu olmalıdır. 1822'de ve sonrasında cami hizmetinde; 1837'de vakıf hissesini Abdurrahman Halife'ye devretti);

* Seyyid Hasan Halife b. Seyyid Salih Halife (Babası Seyyid Salih Halife'nin öldüğüne dair bir kayıtle, onun vakıf hissesini devralmış görüldü. Ancak babasının ölmediği ve Hasan adlı bir şahsın da sadece isminin var olduğu kaydı düşüldü);

* Abdurrahman Halife b. İbrahim Halife (1837 ve sonrasında cami hizmetinde);

* Seyyid Hasan b. Hüseyin (1853'te zaviye hizmetinde);

* Seyyid Ahmed, Seyyid Hasan'ın kardeşinin oğlu (1853'te zaviye hizmetinde);

* Hacı Memiş (Emreler köyü sakinlerinden Selahattin Yılmaz'ın bahsettiği büyük büyük dedesi, Emreler köyünde tekke yakınına hamam yaptırmış, XIX. yüzyıl);

* İsmail, Hacı Memiş'in oğlu (Selahattin Yılmaz'ın bahsettiği büyük dedesi);

* Rıfat (Ülfet), Selahattin Yılmaz'ın bahsettiği büyük dedesi İsmail'in oğlu: 1866'da kardeşi İlyas (Yanık) ile vakıf münazaası var. 1935 yılında 95 yaşında vefat etmiş.

* İlyas, Selahattin Yılmaz'ın bahsettiği büyük dedesi İsmail'in oğlu: 1866'da kardeşi Rıfat (Ülfet) ile vakıf münazaası var.

* İhsan Yılmaz, Selahattin Yılmaz'ın babası;

* Selahattin Yılmaz, İhsan oğlu: Nakipoğulları sülalesinden.

* Emreler köyündeki diğer bazı ailelerin de Şeyh Emre'nin neslinden geldiği görülsede buna dair biraz daha ayrıntıya ihtiyaç hissedilmektedir.

Görüldüğü üzere Şeyh Emre'nin neslinden gelenlerin büyük bir kısmı "Seyyid" unvanını kullanmışlardır.

8. Şeyh Emre'den Geri Kalanlar: Emre Sultan Türbesi, Tekke Yeri ve Emreler Köyü Halkı Hafızasında Kalan Şifahi Bilgiler

Şeyh Emre'nin mezarı, Emreler köyünün 200 metre doğusunda, köye bitişik arazilerin içinde hafifçe yüksek bir tepenin üzerinde kendi adı ile anılan üstü açık türbededir. Türbenin çevresi köy halkı tarafından tuğladan örülmüş 1,5 metre yükseklikteki bir duvar ile çevrilmiş ve türbe girişine demirden bir kapı yaptırılmıştır. Köyden gördüğümüz kişiler, türbe duvarlarının şimdiye kadar beş defa yıkıldığını, bunun nedeninin ise, duvar dışında da Emre Sultan'a mensup zatların kabirlerinin bulunması olduğunu ifade etmişlerdir. Gerçekten de duvarların sıvaları dökük vaziyettedir. Duvar içerisinde Emre Sultan'ın mezarından başka onun müritlerine ait olduğu iddia edilen iki mezar daha vardır. Emre Sultan'ın mezarı, yaklaşık 7 metre uzunluğunda ve 2 metre genişliğindedir. Halk, onun büyüklüğüne mütenasip bir mezar yapmıştır. Nitekim Kastamonu'da kırsal alanlardaki çok eski yatır mezarları da bu şekildedir. Kastamonu ve köylerinde tespiti yapılmış bu şekil uzun mezarların büyük kısmı Selçuklu devrinde vefat etmiş askerî veya tasavvufî büyüklere aittir. Mezarın baş ve ayak şahideleri kitabesiz, silindir şeklinde iki sütundan oluşmaktadır. Mezarın sınırları yöre halkı tarafından son asır içinde betondan inşa edilmiş 30 cm. yüksekliğindeki duvarla belirlenmiştir. Müritlerine ait olduğu öne sürülen iki mezardan birinin baş şahidesinde kitabe olsa da büyük kısmı toprak içinde kaldığından okunamaz duruma düşmüştür. Ancak baş şahidesinin yapım tekniğine bakıldığında bu mezarın XVIII. yüzyıldan eskiye gitmediği anlaşılıyor.

Türbenin içinde bulunduğu mezarlık halk arasında Emre Sultan arazisi olarak bilinmektedir. Rivayete göre bu mezarlığın bulunduğu alan, zamanında Şeyh Emre'nin arazisi/ tarlası imiş. Bu arazinin büyük kısmı mezarlık olarak kullanılmaktadır. Köy halkından vefat edenler halen bu mezarlığa defnedilmektedir. Mezarlığın ortasından zamanla yol geçirildiği için, mezarlığın büyük kısmı Emre Sultan Türbesi tarafında, küçük bir kısmı ise karşı tarafında kalmıştır.

23 Nisan 2014 tarihinde Emreler Köyü ve Emre Sultan Türbesi çevresinde yaptığımız saha çalışmasında, Emre Sultan'ın yattığı türbe çevresindeki mezarlığın gerçekten çok eski bir maziye sahip olduğu görülmüştür. Kabristanda çoğu toprağa karışmış yüzlerce mezar olduğu anlaşılıyor. En eski mezarlar olduğu görülenleri, tamamen toprakla birleşmiştir. Bazı mezarların kitabesiz, eski balbalları hatırlatan alelade düz taşlardan dikilmiş baş taşlarının var olduğu anlaşılıyor. Baş ve ayak taşları halen ayakta kalan mezarlar ise daha çok 1800 ilâ 1920'li yıllar arasına tarihlenmektedir. Güzel bir yazı stiliyle yazılmış bazı mezar taşları ise dikkate değer bir sanat estetiği taşımaktadır. Bu mezar taşlarından bazılarının yazılarının, Osmanlı son dönemi Kastamonulu hattatlarından Seydilerli Mehmet Şevki Efendi (ö.1887)'nin yazı stiliyle yazıldığı zannediliyor.

Kabristanla köy arasında kalan araziler, şu an itibarıyla köy halkı tarafından ekilip biçilmektedir. Ancak bu tarlaların eskiden Şeyh Emre Zaviyesi vakıflarından olarak, vakfa hizmet eden aile fertlerine ait olduğu

belli olmaktadır. Köy halkı ile yaptığımız mülakatta da bu minval üzere açıklamalar gelmiştir.

Köy çevresinden derlenen halk rivayetlerine göre “Şeyh Emre'nin kendisinden başka üç kardeşi bulunmakta imiş. Bu dört kardeş: Şeyh Emre, Şeyh Bâli, Seyyid Zülfikâr ve Kurt Şeyh imiş. Şeyh Emre, taştan bir eyere binerek yöreye gelmiş. Bu eyer taş, eskiden Şeyh Emre'nin türbesi yakınlarında sabit bulunuyorken, komşu köy sakinlerinden biri yıllar önce bu taşı alıp, tespit edilemeyen bir yere götürüp bırakmış ve bu nedenle de bir daha huzur yüzü görmemiş... Şeyh Emre'nin diğer kardeşlerinden Kurt Şeyh, bir “kurd” a binerek Devrekâni yöresine gelmiş ve tekkesini kurmuş. Diğer kardeş, Şeyh Bâli de yine aynı yöreye başka bir nesneye binerek gelmiş ve tekkesini inşa etmiş. Seyyid Zülfikâr ise bir söğüt dalına binerek yöreye gelmiş ve o da kendi adına tekke yaptırmış.”

Görüldüğü üzere, Şeyh Emre ve onun çağdaşları Devrekâni ve Seydiler yörelerinde Türk iskânının vukuunda birinci derecede rol almışlardır. Bu zatların yöreye dışarıdan göç etmek suretiyle gelip yurt tuttıkları ve adlarına zaviyeler inşa etmek suretiyle yörede köylerin oluşmasına ön ayak oldukları bu halk anlatısında da farkında olmadan işlenmiş olmaktadır.

Yine bu halk rivayetinden anlaşılıyor ki Emreler köyü sakinleri, Şeyh Emre'yi diğerlerine üstün tutmaktadırlar. Bu dört yöre önderi, tarihî anlamda gerçekten Devrekâni yöresinde yaşamış zatlardır. Ancak bunların Şeyh Emre'nin kardeşleri olmaları söz konusu değildir. Seyyid Zülfikâr'ın türbesi, Seydiler ilçe merkezindedir. Bu zatın adı zamanla Seydiler adlı köyü ortaya çıkarmıştır. Birkaç yıl önce ise bu köy ilçe yapılmıştır. Şeyh Bâli'nin yaşadığı yer ise Seydiler ile Devrekâni ilçeleri arasında olup, Şimdiki Şeyhbalı köyüdür. Kurt Şeyh ise Devrekâni ilçesinde metfundur. Şeyh Emre ve bu üç zatin ortak noktaları, yöreye Selçuklular devrinde gelmiş ve kendi adlarına tekke/zaviye açmış olmalarıdır. Diğer bir ifade ile bu zatlar birbirleriyle çağdaşlardır. Halk bunu hafızasında uzun müddet muhafaza etmiş ama zamanla bu çağdaşlığı kardeşlik mertebesine yükseltmiştir. Bu benimseyiş, yöre insanının Selçuklulardan bu yana din, tasavvuf ve devlet büyüklerine olan saygısının bir tezahürüdür.

Emreler köyünde bayramlarda, arife günlerinde Şeyh Emre'nin türbesinin ziyaret edildiğini ve burada çörek, helva vb. yiyecekler dağıtıldığını köy sakinleri dile getirmiştir. Son yıllara kadar köy sakinlerinin, Şeyh Emre'nin türbesi civarındaki kuşburnu ağacına ve diğer çalılara çul bağlayıp, dilek tuttıklarını ve mezarın yanına mum yakıp bıraktıklarını, bugün ise böyle bir geleneğin olmadığını da yöre sakinleri dile getirmiştir. Esasen Emreler köyü halkının Kastamonu'nun genelindeki bin yıllık Türk-İslam kültürünün aynısını yıllardır yaşadıkları tespit edilebilmektedir. Çünkü pişirdikleri yemekler, eskiden giydikleri yöresel kıyafetler, halk inançları tamamen diğer köylerinki gibidir.

Yöreden derlenen bilgilere göre Emreler köyünün Sofucak mahallesinde Zelvi/Selvi Türbesi, Saraycık mahallesinde Zincirli Türbesi, Kandavurlar

mahallesinde ise Ümmetöldü Türbesi bulunmakta imiş. Bunlar hakkında ayrıntılı bilgi için o yörelerde de saha araştırmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Şeyh Emre ve inşa ettiği zaviyesi hakkında en geniş bilgiyi Emreler köyünden 1929 doğumlu Selahattin Yılmaz vermiştir. Yapılan mülakata göre onun verdiği bilgiler şu şekilde özetlenebilir: “Baba adım İhsan olup, ailemizin sülale adı Nakiboğulları diye bilinmektedir. Atalarımın İsmail denen zat, devrin padişahının adamlarından imiş. Bu köyde Emre Sultan’ın bir tekkesi varmış. Süleyman Padişah, bu tekkeye vakıf yapmış. Ancak vakfın tasarrufunu, tekkeyi işleten ailenin sadece oğullarına bırakmış, kızlarına bırakmamış. Demek ki Süleyman Padişah, bu kızları istemiyormuş. O yüzden vakıf arazileri işleten aile zaman zaman sıkıntılar çekmiş. Tekkenin vakıfları, Sultan Mehmet (Fatih)’e kadar gidiyormuş. Buraları o almış (fethetmiş). Tekke, şimdiki cami lojmanının olduğu yerde idi. Camiye yakındı. Tekkede gelen geçen herkes ağırlanır, yemek yerdi. Bu tekke eskiden çok büyükmüş. Dört yol ağzında imiş. Küre’den, Devrekânî’den gelenler burada konaklamış. Kastamonu’ya, Göl kazasına (Kasabaköy), Daday- Eflani- Safranbolu istikametine gidecekler veya oralardan gelenler mutlaka bu tekkeye uğrarlarmış. Seydiler’de bile konaklamayıp buraya gelenler olurmuş. Tekkenin misafirlerinin hayvanlarının bağlandığı ahır varmış. Ayrıca konukların temizliklerini yapabilecekleri bir hamam da yaptırılmış. Bu hamamı benim atalarımın Hacı Memiş yaptırmış. Hacı Memiş’in oğlu İsmail varmış. Onun da iki oğlu varmış: İlyas (Yanık) ve İbrahim (Ülfet). Bu aileden yani benim de mensup olduğum aileden gelen yedi kişi (Ülfetgil ve diğerleri), tekkede çorba çıkarırlarmış (tekkeye hizmet ederlermiş). Tekkenin vakıf arazilerini ekip biçerler, elde edilen ürünü tekkeye harcarlarmış.

Emreler köyünün camisinin olduğu yerde eski ahşap/ çantı camii vardı. Bu cami 1965’te yıkıldığında 170 yıllıktı (yani 1795 tarihli). 1966’da bu yeni cami yaptırıldı. Eski camiden kalan kandiller, levhalar falan vardı, zamanla hepsi dağılıp gitti. Şu anda caminin arkasında bulunan büyük keşkek taşı eskiden tekkede kullanırlardı. Emre Sultan, “semer (eyer)” şeklinde bir taşa binerek gezermiş. Bu taşı, başka mahalleden biri almış, kaçırmış ama ailesi de dağılmış. Emre Sultan’ın üç kardeşi varmış. Bunlardan Kurt Şeyh, “kurd” a binermiş. Seyyid Zülfikâr “söğüt” e binermiş. Şeyh Bâli de bunların kardeşiymiş.

Tekke vakıfları, 1936 yılı civarında bozuldu. Tekke de işlemez oldu. Ama gönüllü olarak bir süre daha gelen geçene yemek verildi. Sonra burası çoban evi yapıldı. En son cami lojmanı inşa edildi.”

Selahattin Yılmaz’ın verdiği bilgiler bunlar. Bu bilgiler, Şeyh Emre Zaviyesi Vakfiyesi’ndeki bilgileri şaşılacak derecede teyit etmekte, hatta Osmanlı arşiv belgeleri bilgileriyle de örtüşmekte. Mesela büyük dedeleri olarak bahsettiği iki kardeşin isimleri (Rıfat/Ülfet ve İlyas), gerçekten de 1866 yılına ait bir belgede zikredilmiştir. Bu kardeşlerden Rıfat adı, Seydiler yöresinde ve hatta Kastamonu genelinde halk tarafından Ürfet/ Ülfet olarak

söylenmektedir. Bu telaffuz değişikliği, Ramazan isminin “İrmazan” şeklinde söylenmesine benzemektedir. 1866’da Rıfat ve biraderi İlyas arasında tevliyet ve arazi münazaası yaşanmıştır. Buna dair Kastamonu Meclisi ile Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye arasında yazışmalar yapılmıştır.⁷²¹ S. Yılmaz’ın, Süleyman Padişah olarak hafızasında sakladığı isim ise Candaroğlu Süleyman Paşa’dır. Vakfın tasarrufunun kız evlada kalmaması şartı da vakfiyede geçmekte olup, köylülerin zamanla bu durumdan mustarip oldukları anlaşılıyor.

Selahattin Yılmaz’ın kendisiyle ilgili anlattıkları da önemli; bu şahsın babası hoca imiş, hastaları iyileştirmiş. Dedesi üç sene Bulgar’da (muhtemelen Balkan ve I. Dünya Savaşları) askerlik yapmış. Dedesinin kardeşi de Sibirya’ya gönderilmiş. Yukarıda zikri geçen büyük dedesi Ülfet/Rıfat (İbrahim) 1935 yılı civarında 95 yaşında ölmüş. Emreler köyünden Çanakkale muharebelerine 15 genç gitmiş; çoğu geri dönmemiş. Selahattin Yılmaz’ın, Emreler köyünün kuzeyinde kalan Emmi köyünde de arazisi varmış. Hayvanlarını kendi adını yazdığı “damga” ile damgalarmış. Köyde cenaze sahibi eskiden mutlaka “cenaze yemeği” verirmiş. Eskiden köyde halk koyun, keçi, öküz, manda besler, çiftçilik yaparmış. Köyde herkesin atı varmış. Düğünlerde at yarışları yapılmış. Selahattin Yılmaz, askerliğini Ankara- Çankaya’da süvari olarak yapmış...

9. Sonuç ve Değerlendirme

Şeyh Emre, günümüzden yaklaşık 700 yıl önce tahminen 1250-1320’ler arasında yaşamış ve kendi adına zaviye açmış bir önder kişidir. Anadolu’da Moğol zulmünün tesirlerinin devam ettiği bir çağda hayat sürmüş, Çobanoğullarının son beylerini görmüş ve Candaroğullarının kuruluşuna şahitlik etmiştir. Candaroğlu I. Süleyman Paşa devrinde vefat ettiğini tahmin ettiğimiz bu zat, Kastamonu’da zaviyesi bulunan Ahi Şorba ile de aynı yıllarda faaliyet göstermiş olmalıdır.

Zaviyesini önemli bir kavşak noktasında Devrekâni- Küre- Kastamonu-Daday kazalarının yollarının kesiştiği bir muhitte bugünkü Emreler köyünde inşa etmiştir. Zaviyenin olduğu yerde günümüzde Cami lojmanı vardır. Zaviyesinin işleyebilmesi için devlet tarafından vakıflar tahsis edilmiştir. Onun soyundan gelenler de zaviyeyi 1935 yılına kadar çalıştırmışlardır. Candaroğulları ve Osmanlı idaresi bu tesise destek olmayı sürdürmüştür. Özellikle Candaroğlu II. Süleyman Paşa bu tesise vakıflar tahsis etmiştir. Bu bey, zaviye yanına bir de cami inşa etmiştir.

Şeyh Emre’nin soyundan gelip, zaviyeyi işletenlerin büyük bir kısmı, “Seyyid” unvanı kullanmışlardır. Şeyh Emre’nin de seygid olması ihtimal dahilindedir.

Şeyh Emre’nin Türbesi, Emreler köyündedir. Halk, Emre Sultan olarak tanıdığı bu zatı önemli gün ve gecelerde ziyaret etmektedir.

⁷²¹Başbakanlık Devlet Arşivleri G. Müdürlüğü, MVL, Dosya No: 727, Gömlek No:16.

Selçukluların parçalanma süreci yaşadığı ve bu devlete bağlı olarak Kastamonu'yu idare eden Çobanoğulları egemenliğinin de can çekiştiği bir dönemde Kastamonu'nun Devrekâni yöresinde kendi adına bir zaviye inşa etmiş olan Şeyh Emre'nin, Kastamonu havalisinde sosyal, ekonomik ve dinî hizmetlerin temellerinin atılmasında mühim katkıları olmuştur.

Şeyh Emre, işlettiği zaviye vasıtasıyla bugünkü Emreler yöresinde bir cazibe oluşturmuş, bu nedenle zamanla zaviyenin çevresinde kendi adını taşıyan bir köy ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Seydiler ilçesine bağlı Emreler köyünün adı, Şeyh Emre'den Emreler'e dönüşmüştür. Bu nedenle Şeyh Emre, hem bir zaviye açıcı hem de köy kurucusudur. Ö. Lütfi Barkan'ın ifadesiyle o, kolonizatör bir Türk dervişidir.⁷²² Kastamonu'nun XIII. yüzyılda “Türkmen'in Kâidesi” unvanıyla anılır olmasını sağlayıcı derecede kesif bir biçimde Türklerle meskûn hale gelmesinin en önemli unsurlarından biri olan “devlet desteği ve teşviki ile zaviye açıp işletme” prensibi dâhilinde faaliyet gösterenlerden biri de işte bu Şeyh Emre olmuştur. Şeyh Emre'nin açtığı ve onun neslinden gelenlerin çalıştırmayı sürdürdükleri zaviye çevresinde yeni tarım arazileri açılmış, her açılan arazinin cazibesıyla zaviye çevresine yeni göçler olmuş ve XIV. yüzyıla gelindiğinde yörede yeni iskân birimleri ortaya çıkmıştır. Selçuklular devrinde Kastamonu merkezine şehirli unsur, ulema ve esnaf zümreleri göç ederek bunlar yeni bir Türk şehri tesis ederlerken, kırsal kesimlere ise Şeyh Emre ve onun gibi toprak açıcılar yerleşerek bölgede tarım, hayvancılık faaliyetleri ile güvenlik hizmetlerinin yürütücüsü kalabalık bir nüfus ihdası gerçekleşmiştir. İşte bu noktada Şeyh Emre, Türkistan coğrafyasından kopup gelen büyük Türk göçlerinin içinde Anadolu'ya ulaşmış ve nihayet devlet tarafından Kastamonu havalisine yönlendirilmiş Ahi veya Babai zümrelerine mensup dervişleri idare eden bir “Şeyh” vasfını hâiz olabilir. Yörede Şeyh Emre ve onun muasırı olan şeyhler, kırsal kesimlere yerleştirilmiş, kendilerine boş topraklar tevdi edilmiş Ahi mümessillerinin küçük bir örneği olarak kabul edilebilirler. Nasıl ki Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşunda rol alan dervişlerden, şeyhlerden, Ahilerden övgüyle bahsedilmiş ve tarihçiler tarafından onların toprak açıcı yönlerinin altı çizilmişse, Kastamonu yöresinde de Kurt Şeyh, Şeyh Bâli, Seyyid Zülfikâr ve Şeyh Emre gibi önder şahsiyetlerin vatani mamur edici çabalarından takdirle bahsetmek gerekir. Candaroğulları beylerinin ve hatta şehzadelerinin Şeyh Emre'nin neslinden gelenlere ve onların muasırı olan diğer zaviye açıcı şeyhlere vermiş oldukları desteğin/muafiyetin hikmetini de burada yani “memleketin mamuriyetine olan katkıya teşvik”te aramak lazım gelir.

⁷²² Barkan'ın Anadolu'da Selçuklu ve Beylikler devrinde Türk iskânının vukuunda önemli bir faktör olarak kabul ettiği kolonizatör Türk dervişlerinin faaliyetleri ve açtıkları zaviyeler hakkında bk. Ö. L. Barkan: “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi II*, İstanbul, 1942, s.279-386.

Kastamonu yöresinde Çobanoğulları ve Candaroğulları beyleri, tıpkı Osmanlı beyleri gibi, memleketleri dâhilindeki mevcut zaviye şeyhlerinin mevkilerini muhafaza etmişler, bazılarına ise yeni zaviye açmalarına izin vermişlerdir. Böylece ülkedeki topraklar üzerinde yolların ve derbentlerin güvenliği sağlandığı gibi, yeni iskân birimleri de doğmuş, zirai üretim ve istihdam artmıştır. Onların devlet tarafından bazı vergilerden muaf tutularak teşvik almalarını bu bağlamda yadırgamamak gerekir.

Selçuklu- Beylikler devrinde ulaşım yolları üzerinde gelen- geçen halkı ağırlayan bir zaviye, bir karakol inşa ettiği için Şeyh Emre, yol boylarını bekleyen bir güvenlik amiri hüviyeti de taşımıştır. Şeyh Emre'nin adını verdiği zaviye, tüccarın uğradığı bir yapı işlevi de gördüğü için, bu zaviye ulusal manada şehirlerarası transit taşımacılıkta dinlenme tesisi, motel, benzinlik, pansiyon görevi icra etmiştir. İnsanlar bu zaviyede ibadet edip, tasavvufî beslenme sağladıklarından, Şeyh Emre'nin tesisi doğal olarak ibadethane ve din eğitim merkezi görevi de üstlenmiştir.

Kastamonu'nun ve hatta Anadolu'nun en büyük manevî değerlerinden biri kabul edilen Şeyh Şa'ban-ı Velî'den 200-250 yıl önce hayat sürmüş olan Şeyh Emre, Anadolu'da halka hizmetin hakka hizmet olduğunu bilerek faaliyet göstermiş gönüllü bir halk adamı kabul edilmelidir. Kabri üzerine ona yakışan bir türbe inşa edilmeli, yön gösterici levhalarla ziyaretçilerin ona ulaşması sağlanmalıdır. Köyde zaviyenin yüzyıllardır yapmış olduğu hizmeti devam ettirebilecek modern bir köy konağı inşa edilmelidir. Caminin yanına Şeyh Emre'nin hayatı, onun neslinden gelenler, zaviyeyi işletenlerin kimliği, cami, hamam vb. konuları açıklayıcı bir levha asılmalıdır. Seydiler ilçe merkezinde bir sokağa veya binaya Şeyh Emre/ Emre Sultan adı verilebilir. Şeyh Emre'nin neslinden olduğu tespit edilebilen kişilerle yeniden bir mülakat da yapılabilir.

Son olarak bu çalışma ile görülmüştür ki, Seydiler yöresindeki köylerin büyük bir kısmı Selçuklular devrinde Müslüman Türkler tarafından kurulmuştur. Zaviyenin vakfiyesinde isimleri geçen Seydiler, Ağlı, Hasanlı, Ortaca, Göynük-viran, Şeyh Emre gibi köyler ile çevredeki diğer köylerin varlığı yörede bu şekilde erken dönem Türk iskânına işaret etmektedir. Zaviyelerin, Kastamonu iskân tarihindeki rolü, yöredeki Türk sosyal hayatının gelişimine katkısı vb. konularda çalışma yapacak olanlara, Şeyh Emre ve zaviyesi ile ilgili bir araya getirilmiş bu bilgiler elbette ayrı bir katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Akkaya, Şükrü: “Kitâb-ı Melik Danişmend Gazi-Danişmendname”, A.Ü. DTCFD., C.VIII, S.1-2, s.131-144.

Barkan, Ö. Lütfi: “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi II*, İstanbul,1942, s.279-386.

Başbakanlık Devlet Arşivleri G. Müdürlüğü Muhtelif Fonlar.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Defteri (BOA. TD.), Nr.23m.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Defteri (BOA. TD.), Nr.438.

Demir, Necati: “İslami Türk Destanları İçerisinde Danişmend-nâme”, *Melik Ahmed Gazi ve Danişmend-nâme Sempozyumu Bildirileri*, (Niksar,1995), s.52-55.

Ebû'l-Ferec Tarihi II, Çev. Ö. R. Doğrul, TTK, Ankara,1999.

Ionnes Kinnamos: *Historia*, Çev. Işın Demirkent, *Ionnes Kinnamos'un Historiası*, TTK, Ankara,2001.

İbn Battuta Seyahatnamesinden Seçmeler, Haz. İ. Parmaksızoğlu, Kültür Bak. Yay., Ankara,2000.

İstanbul Büyükşehir Belediye Kütüphanesi Muallim Cevdet Yazmaları (İBK. MCO.), Nr.75.

Kara, Mustafa: “Tekke”, *TDV. İA.*, C.40, s.368-370.

Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi, Kastamonu, 1896 M.

Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî: *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara,2000.

Niketas Khoniates: *Historia*, Çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara,1995.

Şeyh Emre Zaviyesi Vakfiyesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Vakfiye Defteri (VGMA. VD.), Nr.580, Sayfa: 121, Sıra: 74.

Turan, Osman: *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1993.

Urfalı Mateos Vekayinamesi (952-1136) ve Papaz Gregor'un Zeyli (1136-1162), Çev. H. D. Andreasyan, TTK, Ankara,2000.

Yakupoğlu, Cevdet: “Çankırı'da Zaviyeler ve Ahi Zaviyeleri”, *Yârân Kültürü ve Çankırı, Çankırı Valiliği II. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri*, Çankırı, 17-18 Eylül 2004, (Çankırı,2005), s.218-232.

-----: *İsfendiyar Bey ve Zamanı*, G.Ü. S.B.E. Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Ankara, 1999.

-----: “Kastamonu, Sinop, Çankırı ve Bolu'da Afşarlar (XII-XVII. Yüzyıllar)”, *Afşar Kültür Coğrafyası ve Halk Kültürü*, Haz. Dr. Yaşar Kalafat vd., Berikan Yayınevi, Ankara, 2013, s.71-98.

-----: *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi (Kastamonu-Sinop-Çankırı-Bolu) XIII-XV. Yüzyıllar*, Gazi Kitabevi, Ankara,2009.

Kaynak Kişiler:

Ahmet Ersoy (Hasan oğlu): 1946 Devrekâni doğumlu, emekli.

Cemile Ersoy: 1944 Küre doğumlu, ev hanımı.

Pakize Kırılı: 1944 Devrekâni doğumlu, ev hanımı.

Selahattin Yılmaz (İlyas oğlu): 1929 Devrekâni doğumlu (nüfusta 1931).

Tahsin Kırılı: 1937 Devrekâni doğumlu, emekli.

Zekiye Çorbacı: 1941 Devrekâni doğumlu, ev hanımı.

BİR ŞABANÎ DERVİŞİ OLAN SULTAN III. MURAD'IN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

Yrd. Doç. Dr. Türkân ALVAN

(Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)

Özet:

Sultan III. Murad, (s.1574-1595), Osmanlı padişahları içinde rüyalarını ve dervişliğini kendi ağzından anlatan tek sultandır. Çalışmamızda *Kitâbü'l-Menâmât*'taki mektuplarına ve şiirlerine göre Sultan III. Murad'ın tasavvufî görüşleri ve tecrübeleri anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sultan III. Murad, Şeyh Şüca, rüya mektupları, şiir, tasavvuf

Being as a Şabanî Derwish Sultan Murad III's Religious-Mystical Identity

Abstract:

Sultan Murad III, (r.1574-1595), is the only sultan, being a narrator of his dreams and mystical identity among the Ottoman sultans. In this article, we will introduce this valuable book *Kitâbü'l-Menâmât* and also mystical experiences and ideas of Murad III by the agency of his letters and his poems.

Key words: Murad III, Sheikh Şüca, dream letters, poem, Islamic mysticism.

1. Sultan III. Murad'ın Hayatı (1546-1595)

III. Murad Han, Sultan II. Selim ve Nurbanu Sultan'ın oğludur. 16 yaşlarında Saruhan'a sancak beyi oldu. Manisa'da 12 yıl süren vazifesi sırasında rahat bir hayat süren Şehzade III. Murad, idarî işlerini daha çok lalaları vasıtasıyla yürüttü. Sultan II. Selim vefat edince annesi ve Sadrazam

Sokollu Mehmed Paşa'nın gayretiyle 28 yaşında tahta çıktı ve 19 yıl saltanat sürdü.

Saltanatının ilk yıllarında Sultan III. Murad, uzun süredir vezîriâzam olan Sokollu Mehmed Paşa'ya karşı yürütülen muhalefete rağmen dengeleri gözetmeye çalıştı. Padişah, Sokollu Mehmed Paşa'nın Osmanlılar'ı doğuda ve batıda yeni çatışmalardan uzak tutma siyasetini destekledi. Ancak, Sokollu'nun rakipleri doğrudan padişahla irtibat kurup devlet işlerine müdahil olunca yaşlı Sadrazam kendi yetkisindeki işlerde bile devre dışı bırakıldı. Sokollu Mehmed Paşa, rakiplerini zan altında bırakan bir suikastle şehit edildikten sonra (ö.1579) ise III. Murad Han'ın saltanatında, iç siyasî

dengeler sonucu sadrazamlık gibi diğer makamlarda da sık değişiklikler yaşandı.

Sultan III. Murad devrinde Safevilerin Anadolu'ya yönelik siyasî ve dinî faaliyetlerinin artması iki devleti karşı karşıya getiriyordu. 1585'te Veziriazam Özdemiroğlu Osman Paşa, Tebriz ele geçirdiğinde Sultan III. Murad adına şehirde hutbe okuttu ve 1590'da Osmanlıların lehine yapılan anlaşmayla Safevîlere karşı kesin bir zafer kazanıldı ve yıllardır süren yıpratıcı savaşa son verildi. Safevîlerle çekişmenin sonucu Osmanlı piyasalarını çok sarsmıştı. Bu dönemde İngiltere ile ilişkiler gelişirken III. Murad ile Kraliçe I. Elizabeth arasında resmî mektuplaşmalardan (Emecen: 2009a,114) sonra, İspanya'ya karşı ortak bir harekât planlandı ve İngiliz tacirlere Türk sularında serbestçe ticaret yapma hakkını tanındı. Fas'ta ise Osmanlılar, birleşik Haçlı donanmasına karşı zafer kazanan (1578) Osmanlılar, Kuzey Afrika'ya hükmetti. Batıda ise Habsburglar'a yapılan "Onbeşyıl savaşları" Avrupalılar lehine gelişirken bu savaş dönemi; Osmanlı Devleti'ni sosyal, ekonomik ve askerî açıdan derinden etkiledi. Bu süreçte özellikle devlet adamlarının keyfi davranışları, rüşvet ve yolsuzluklarla halka zulmetmesi de Anadolu'da Celalî isyanlarını artırdı. III. Murad Avusturya'ya karşı savaş kararı aldıktan sonra; Sinan Paşa idaresindeki Osmanlı ordusu ilk anda bazı başarılar kazandıysa da Erdel, Eflak ve Boğdan Osmanlılar aleyhindeki kutsal ittifaka katıldı. Eflak ordusu Silistre'ye kadar uzandı.

Bu esnada Sultan III. Murad, rahatsızlanmış ve Sinan Paşa'nın Boğaz'daki köşkünde istirahatata çekilmişti. Bir gün köşkte yapılan fasıla iştirak ederken "*Bîmârım ey ecel bu gece bekle canım al*" şarkısının okunmasını isteyen III. Murad'ın son sözleri bu şarkı olmuş. Bu esnada Mısır'dan gelen gemiler, padişahı selamlamak için top atışına başlayınca köşkün camları kırılmıştı. Peçevî'nin "cam gibi nârin mizacı" olduğunu söylediği Sultan III. Murad'ın, bu olayı uğursuzluk sayıp üzüldüğü ve "*Görüyorum ki kasr-ı ömrüm harap olmuş!*" dediği rivayet edilir. Kısa süre sonra vefat eden (17 Ocak) Sultan III. Murad, Ayasofya hazînesine defnedildi (Çerçi:2000,625-627; Peçevî: 1982,150-151; Naima:2007,78).

Culûsunda 1 milyon kadar duka altın dağıtan Sultan III. Murad'ın; halîm tabiatlı, nazik, merhametli, zeki, dindar ve hikmet sahibi olduğu söylenir. Padişahlığı süresince sefere hiç çıkmayan Sultan III. Murad'ın Cuma namazı selamlığına dahi çıkmadığı için dönemin tarih kaynaklarında eleştirildiği bilinmektedir (Çerçi:2000,239). III. Murad'ın; sarayda çıkmamasında çevresindekilerin onu saraydan devleti daha iyi yöneteceğine inandırmış olması etkili olmuştur. *Kitâbü'l-Menâmât*'taki mektuplardan o dönemde yaygın olan veba salgınlarının da padişahın bu kanaatini pekiştirdiği anlaşılmaktadır. İlginçtir ki İngiliz elçisi Sir Edward Barton için hazırlanan bir belgede III. Murad'ın on küsur yıllık Safevî savaşındaki başarısı buna bağlanmaktadır. Zira selefi padişahlar genellikle yazın kazandıkları

toprakları kışın payitahta dönünce kaybetmişlerdi (Pierce:2011,248, 235-236).

Bazı kaynaklarda ise Sultan III. Murad'ın, tek başına karar vermekten hoşlanmayan, çoğunlukla mütereddit, çabuk tesir altında kalan, zevke ve kadınlara meyyal bir padişah olduğu anlatılır. Açıkçası bir padişahın hem dindar ve münzevî hem zevk ve işrete düşkün olduğunu düşünmek biraz tutarsızdır. Kaynaklarda Sultan III. Murad'ın şahsiyeti hakkındaki bu tür tutarsızlıklara birçok örnek verilebilir. Mesela, Jacopo Ragozzoni'nin 1571 tarihli raporunda Sultan III. Murad'ın; daha şehzadeyken yetenekli, iyi eğitim görmüş, dinine son derece bağlı, devletin ileri gelenler tarafından çok sevilen biri olduğu belirtilir (Kütükoğlu: 2006a,172, Pierce:2011,130). Peçevî Tarihi'nde ise Sultan'ın haremine dair 1001 Gece Masallarını aratmayan, oldukça ayrıntılı ve abartılı hikayeler yer almıştır.⁷²³ Gelibolulu Âlî ise kimi zaman Sultan III. Murad'ın *dindar, müttekî ve perhizkâr ve şer'î-i şerîfe kemâl-i utâ'ati* ile nefsanî arzulara tamah etmeyen biri olduğunu söyler; kimi zaman da padişahın haremi hakkında yaptığı magazinsel açıklamalarıyla Peçevî'den geri kalmaz. Bazen de padişahın dünyaya meykinden başka ayıbı olmadığını söyler (Çerçi:2000, 230). Kaynaklarda Manisa'dayken hasekisi Safiye Sultan'dan şehzade III. Mehmed (1566), Mahmud ve kızları Ayşe ile Fatma doğan Sultan III. Murad'ın, sonradan annesi Nurbânû Sultan ve kardeşi İsmihan Sultan'ın teşvikiyle câriyelere rağbet ettiği söylenir. Haseki ve câriyelerden doğan çocuklarının sayısı hakkında mübalağalı rivayetler vardır (Çerçi:2000,228-230; Naima:2007,79).

Sultan III. Murad devri, kültür, sanat ve sosyal hayatta yükseliş döneminin bütün özelliklerini yansıtır. Şehzade III. Mehmed'in 52 gün süren muhteşem sünnet düğünü bunun sembolü kabul edilir. Dış politika, Kanunî devrinin etkisiyle sağlamdı. Ancak ekonomik ve siyasi anlamda Osmanlı Devletinin duraklama devri başlamıştı. Osmanlı toprak düzeninin belkemiği olan tımar sistemi bozuldu. Devrin tarih kaynaklarında rüşvet, adam kayırma, ahlakî yozlaşma ve yolsuzluklarla ilgili kayıtlar mevcuttur. Nurbânû Sultan'ın vefatından (1583) sonra da sarayda dengeler kadınlar lehine devam etti. Padişahın yanında nüfuz sahibi olanlar arasında Bâbüssaâde Ağası Gazanfer Ağa, Hoca Sadeddin, Canfeda Hatun, Râziye Kadın, yahudi Kira Kadın ve Şeyh Şüca sayılabilir. Eyaletlerdeki beylerbeyi ve sancakbeyleri, kadılar kanunsuz işler yapmaya başladı. Sıkı içki yasağı uygulanamadı, yeniçerilerin taşkınlıkları ve ısrarı üzerine içki yasağı sadece düzensizliğe sebep olmamak şartıyla sınırlandırıldı. İlmiye sınıfı ve kadıların tayininde rüşvet ve iltimas yaygınlaştı. Bu dönemde sık sık yaşanan veba,

⁷²³ Peçevî İbrahim Efendi'nin anne tarafından Sokollu (Sokolović) ailesine mensup olması (Erika Hancz:2007, 217) münasebetiyle hissî olarak Sokollu Mehmed Paşa'nın şehadetinden sorumlu gördüğü Sultan III. Murad'a muhalif tavır takındığı düşünülebilir.

yangın, zelzele gibi felaketler yüzünden halk arasında uğursuzluk gibi diğer batıl itikatlara ilgi arttı, hatta devlet adamlarına bile tesir etti.

Ahdî (ö.1593) ve Kınalızade Hasan Çelebi (ö.1604), tezkirelerinde Sultân Murad'ın sanatını, ilmini ve ahlakını metheder. Ancak, yukarıda belirttiğimiz yozlaşmalardan ötürü, devrin diğer tarih kaynaklarında Sultân Murad'ın ağır şekilde eleştirildiği bilinmektedir. Selanikî Tarihi'nde padişahın *televvün ve tereddüde* meyyal oluşunu çevresindeki devlet adamlarının kullandığı anlatılır. Öyle ki rüşvetler âşikâre alınıp verilir hâle gelmişti (İpşirli:1999,427-432). Okmeydanı Sofular Halvetî Tekkesi şeyhi şair Beyanî (ö.1597) ise Tezkîretü's-Şuara'da devrin ekonomik ve sosyal hayatta yaşanan çalkantılarından dolayı III. Murad Han'ı sert bir dille eleştirir (Beyanî:1997,28).

Gelibolulu Mustafa Âlî de eserlerinde kendisine çok hayrı dokunan Sultan III. Murad'ı daha çok menfî açıdan değerlendirmiştir. Devlet kadrolarında yükselmeyi beklerken hırsı, kibri ve gururu yüzünden talep ettiği makamlara erişemediği gibi sık sık azledilen Gelibolulu Âlî Efendi (Çerçi: 2000,40); Sultan III. Murad'ı mal toplamak ve zenginlerin malını gaspetmekle suçlamıştır (Çerçi: 2000,236,623). Âlî'ye göre Sultan III. Murad, ülkenin gidişatındaki olumsuzluklara karşı gafil davranıp makamlara ehliyetsiz kişiler getirmiş ve ordunun isyanında ve rüşvetin artmasında gerekli tedbirleri almamıştı (Çerçi:2000,123-129,642).

Buna karşın, Sultan III. Murad'ın mektuplarında dünyaya meyletmekten uzak, münzevi bir hayat yaşadığı açıktır. Şeyh Şüca'ya yazdığı bir mektubunda “*Benüm rûhum, biz hazîneyi yine gazâyâ cem' ederüz ki bize sefer lâzım gelürse bulunsun. Ma'lûmunuzdur ki şimdiki zamânda akçesiz kimse hîdmet eylemez. Bizüm dünyâ sevdüğümüzü ve sevmedüğümüzü siz bilürsüz. Bir cüz'ice kaçıcak yol elüme girse! Her kişiyi Hakk bilür.*” (t1310). Aslında Gelibolulu Âlî de padişahın devletin güvenliği için para biriktirdiğini kabul ediyordu. Ona göre padişaha münecimler gelecekte büyük bir fitne çıkacağı haberini verince Sultan III. Murad, küffarın kahredilmesi maksadıyla sefer hazırlıkları ve o günlere hazırlık için hazineye mal ve para biriktirme alışkanlığı kazanmıştı (Çerçi:2000, 231,232). Padişahın mektubu ve Gelibolulu Âlî'nin yorumunun örtüşmesi bir yana; Sultan III. Murad'ın vefatında hiç malı çıkmadığı gibi borcu da hazineden ödenmişti (Selanikî:1999,440).

Sultan III. Murad gibi Halvetî dervişi olan şair Nev'î Efendi, şehzadelerinin lalası olarak uzun yıllar sarayda görev yaparken padişahın yakın ilgisini görmüştü. Nev'îzade Ataî, babası ile Sultan III. Murad'ın tasavvufa dair samimi, bazen yergi yollu mektuplaşmalarından bahseder. Hatta bir mektupta “*ehl-i zâhir ve esrâr-ı irfândan bî-nasîb*” diye Nev'î Efendi'ye takılan Sultan III. Murad, şu beyiti söylemiştir:

*Murâdî sana hem-sohbet gerek bir meşreb-i âlî
Gerekmez bize ol Nev'î k'ola elvân meyyâli*

Atâyî, babası Nev'î Efendi'nin sultana cevabını şöyle anlatır:
Kimi defîne buldı kimi kimyâ bilir
Kimi usûl-ı nagme vü nakş-ı hevâ bilür
Makbûl-ı hazret olmağa yok çâre Nev'iyâ
Ne şeyh-i şeh'r olur ne mücerreb dua bilür" (Kortantamer: 1993, 126)

Sultan III. Murad hayır eserleri yaptırmada gayret etmiştir. Culûsunda kendisine takdim edilen ilk arz üzerine Kabe duvarlarının yaptırdı, Harem-i şerif'i sel baskınından korumak için su yollarını temizletti. Medine'de bir medrese, büyük bir imaret ve şehrin imarına çalıştı. Ayrıca Manisa Muradiye külliyesi, Topkapı Sarayı'ndaki inşaat, Ayasofya Camii'nin kuzeyindeki iki minare ile minber, kürsü ve mahfil ilâvesi, caminin içine şadırvan yapılması, Fethiye Camii'nin kiliseden tebdili ve Beşiktaş'taki Yahyâ Efendi Türbesi de onun emriyle yapılmıştır. (Kütükoğlu:2006b,176).

Silah kullanma ve ata binmede hüner sahibi olan III. Murad Han, ayrıca sülüs, nesih ve talikte başarılı bir hattat⁷²⁴ ve şairdi. Münirî Dîvânı'nı kendi hattıyla istinsah ettiği bilinmektedir (İ.Ü. T.5580). Sultan III. Murad'ın Muradî mahlasıyla yazdığı şiirlerini içeren hacimli Dîvân'ından başka *Fütuhât-i Ramazan* adlı eseri bilinmektedir. Sultan III. Murad'ın mektuplarının derlenmesiyle oluşan *Kitâbü'l-Menâmât* ise mektubât, vakîât, vâridât ve kısmen tabirname türleri açısından oldukça kıymetli, yegâne bir eserdir. Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde (no: 2599) kayıtlı, ebruli temiz harekeli nesihle yazılmış eserin müstensihi, Sultan III. Murad'ın başmirahoru Nuh Ağa'dır. 262 varakta yazılı 1858 adet tarihsiz mektup; Sultan III. Murad tarafından Şeyh Şucâ'ya gönderilmiştir. Sultan III. Murad ve Şeyh Şüca arasındaki mektuplaşmanın şeyhin vefatına kadar (1582) 10 yıl kadar sürdüğü anlaşılıyor.

2. Sultan III. Murad'ın Devrindeki Tarikat Şeyhleriyle İlişkileri:

Sultan III. Murad, küçüklüğünden beri tasavvufa duyduğu yakın ilgi neticesinde hayatı boyunca farklı tarikatlardan meşayih zümresiyle yakın ilişki içinde olmuştur:

a. Şeyh Şüca Dede: (ö.996/1588) Sultan III. Murad'ın hayatında önemli bir yeri olan biat ettiği ilk şeyhi Şeyh Şüca hakkında elimizde çok az ve şaibeli bilgiler vardır. Devrin kaynaklarının çoğunda, Şeyh Şaban-ı Velî'nin halifelerinden ve hünkâr şeyhi olduğu vurgulanan Şeyh Şüca, keramet gösterme peşinde olan ve padişahıtan istifade eden biri olarak eleştirilir. İlk resmî Osmanlı tarihçisi Naima Efendi Şeyh Şüca ile padişahın daha Manisa'da şehzadeyken gördüğü bir rüyasını tabir etmesiyle tanıştığını haber veriyor. Ona göre III. Murad'ın padişah olduktan sonra İstanbul'a getirttiği

⁷²⁴ Sultan III. Murad'ın hattıyla yazdığı Hz. Pîr Abdülkadir Geylanî'yi metheden bir kıtaya binaen kendisinin Kâdirî dervişi olduğu zannedilmiştir. (İstanbul Yazı Sanatları Müzesi, 255 nolu levha).

Şeyh Şüca Der-saadet'te Dîvân'da bile sözü geçen biri hâline gelmişti. Kısa zaman sonra tayin ve azil işlerinin görülmesi için herkes Şeyh Şüca'ya müracaat eder hâle geldi. (Naima:2007,85).

Gelibolulu Âlî, *Künhü'l-Ahbâr*'da Şeyh Şüca'nın Arnavut asıllı olduğunu, acemi oğlanı olduktan sonra Manisa'ya geldiğini anlatır. Manisa'da ekâbir konaklarının bahçelerinde bahçıvanlık yapan Şeyh Şüca, padişahın musahibesi Raziye Kadın'la⁷²⁵ tanışır ve ona bahçıvanlık yapar. Şeyh Şüca, Naimâ'nın anlattığı gibi III. Murad Han'la Raziye Kadın vasıtasıyla şehzadeyken rüyasını doğru tabir etmesi sayesinde tanışmıştır. Gelibolulu Âlî, Şeyh Şüca'nın mutasavvıf kimliğine de şüpheyle bakar. Zira Şeyh Şüca, Ümmî Sinân sufilerinden birine birkaç gün hizmet etmiş ve rüya tabiri öğrenmiştir. Gelibolulu Âlî, Şeyh Şüca'yı padişahla tebaası arasına girip ayrılık tohumları ekmekle suçlar. III. Murad Han'ı keşif ehli bir şeyh olduğuna inandıran Şeyh Şüca, padişah olduktan sonra müridi Sultan III. Murad'ın yanına geldiğinde, padişah ona önce Ayasofya civarında bir ev bağışlamıştı. Sultan III. Murad, *Kitâbü'l-Menâmât*'taki bir mektubunda Şeyh Şüca'ya bağışladığı bu evden bahseder. Padişah ona yazdığı mektuplarla iyice bağlanınca şeyhin aldığı rüşvetlerle mal varlığı iyice arttı. Emlakı, bahçeleri, kayikhaneleri, çiftlikleriyle vezirlerden bile daha zenginleşen Şeyh Şüca'nın, İstanbul'da içki meclislerinde güzel hatunlara meylettığı; hatta Frenk'ten şarap getirttiği söylenir. Şeyh Şüca'yı şikayet mektuplarının padişahı ikna etmediğini söyleyen Gelibolulu Âlî, padişahın şeyhi bir hatunla yatakta görse bile "Bu şeyhin kılığına girmiş iblistir," diyeceğini ve padişahın Şeyh Şüca'nın zamanın kutbu olduğuna inandığını anlatır (Çerççi:2000,247,248). Ancak Gelibolulu Âlî'nin, Sokollu'nun şehit edilmesinden sonra değişen iktidar denkleminden istifade etmek için Şeyh Şüca'ya intisap ettiği bilinmektedir. Hatta kendisi Şeyh Şüca'ya sunduğu övgülerle dolu bir kasidede halkın eleştirilerine karşı şeyhi savunur. Ancak daha sonra aynı şeyhi sahtekâr, ahlaksız olarak eleştirmesi Gelibolulu Âlî'nin fırsatçı kişiliğini gözler önüne serer (Fleischer:2013,75,153).

Peçevî İbrahim (1574-1649) de Şeyh Şüca hakkında Gelibolulu Âlî'nin anlattıklarını tekrarlar ve "Ümmi Sinan sufilerinden olabilir." dediği Şeyh Şüca'yı eleştirir. Ona göre Sultan III. Murad, padişah olduktan sonra beraberinde İstanbul'a götürdüğü Şeyh Şüca'ya bir saray bağışlamıştır. Şeyh Şüca hünkâr şeyhi ünvanıyla rüşvet, yolsuzlukla keyif içinde ölene dek yaşarken Sultan III. Murad, şeyhi eleştiren halka itibar etmemişti (Peçevî: 1992,29-30). *Netâyicü'l-Vukûat*'ta da Sultan III. Murad'ın Şeyh Şüca'nın velayetine inandığı, ona ve onun gibilere vakıflar sultan gümrüklerinden ve başka mîrî mallardan "duâgû" maaşları bağladığı anlatılır (Mustafa Nuri Paşa:1992,303).

⁷²⁵ Raziye Ayşe Hatun: Nüfuz sahibesi padişah musahibelerindendir. (ö. Mayıs 1597) Tamir ettirdiği Arap Camii bitişiğindeki türbede kızıyla medfûnedir. Oğlu Mustafa Paşa beylerbeyi oldu. (Sicill-i Osmanî, II/395.)

Okmeydanı Sofular Halvetî Tekkesi şeyhi, şair Beyanî (ö.1597) de devrin ekonomik ve sosyal hayatında yaşanan çalkantılarından dolayı III. Murad Han'ı sert bir dille eleştirirken isim vermeden Şeyh Şüca'ya yüklenir. Beyanî'ye göre padişahın mürşidi ve müridi olan kişiler, III. Murad Han'ı “*Sen vâsıl-ı Hakk oldun*” diye yanıltmış ve yaptıkları yolsuzluklarla mal varlıklarını artırmışlardır (Beyanî:1997,18,28).

XVI. yüzyıla ait arşiv belgelerine göre Manisa'nın Palamut Köyü'nde (Bugünkü Akhisar'a bağlı Mecidiye Köyü) Şüca Baba adlı bir dervişin bir zaviye tesis ettiği yazılıdır. Zaviyenin şeyhleri ve dervişleri kendi gayretleriyle zaviyeye büyük baş hayvan, arı kovanları vb. mallar temin ederek vakfetmişlerdi. Zaviyenin 1575'te iki hizmetlisi mevcuttu ve bunlar avarızdan muaftılar (Emecen: 1989, 197). XV-XVI. yüzyıllardaki tahrir defterlerine göre Osmanlı köylüleri arasında işçiler, ulema, din adamları, meşayih ve zaviyedarların avarız vergisinden bazen kısmen veya tamamen muaf tutuldukları bilinmektedir (Küçük:2007,9-10). Bu kayıttaki Şeyh Şüca'nın, bizim bahsettiğimiz Şeyh Şüca olması muhtemeldir. Zira Sultan III. Murad'ın iki mektubunda Şeyh Şüca'ya Manisa'yı avarız vergisinden muaf tuttuğunu bildiriyor (t.1054, t.1113). Bu bilgiler doğru ise Şeyh Şüca'nın III. Murad Han şehzadeyken Manisa'da bir zaviye kurduğunu söyleyebiliriz. *Kitâbü'l-Menâmât*'taki mektuplardan birinde Sultan III. Murad'ın şeyhine “*Benüm rûhum, orada çift sürmekden bizüm ile mukayyed olsanız dahi efdal idi.*” (t.1308) ifadesi Şeyh Şücâ'nın -herhalde bu zaviyede- bahçe ve çift işleriyle meşgul olduğunu gösteriyor.

Şeyh Şüca III. Murad Han'ın culûsundan sonra İstanbul'a yerleştiğini belirtmiştik. Ayvansarayî, İstanbul'da Şeyh Şüca adlı bir zattan bahsediyor. Hem Şabanîyye hulefasından ve hem Şeyh Ümmî Sinan hulefasından olan bu Şeyh Şüca, şeyhi Nasuhî el-Hâcc Mehmed Efendi (ö.976/1568) vefat edince Eyüp Ümmî Sinan Tekkesi'nde yerine postnişin olmuştur. Ayvansarayî'nin Şeyh Şüca için kullandığı “Kastamonulu Şaban Efendi halifelerindedir ve 996/1588'de vefat etmiştir.” ifadesiyle (Ayvansarayî:2001,639-640) bizim bahsettiğimiz Şeyh Şüca'nın vefat tarihi örtüşüyor. Ayvansarayî, ayrıca *Vefâyât* adlı eserinde Şeyh Ümmî Sinan İbrahim Efendi'nin vefat edince şeyhin Eyüp'teki halifesi Şeyh Nasûhî'nin zaviye bitişiğinde ona müstakil bir türbe yaptırdığını ve şeyhini burada defnettğini anlatır. Bu zaviyeyi ise Şeyh Nasûhî'nin halifesi Şeyh Şüca yaptırmıştır (Ayvansarayî:2013,93).

Selanikî Mustafa Efendi (ö.1600?), eski vezirlerden Ferhad Paşa'nın (ö.1574) vefatına sebebiyet verme hususunda, Şeyh Şüca adlı bir hekimin itham edildiği anlatılır. Yalancı bir Frenk tabibin şikayeti üzerine hükema heyeti olayı soruşturmuş ve Ferhat Paşa'nın eceliyle öldüğüne kanaat getirmişse de adı geçen Şeyh Şüca hapsedilmişti (İpşirli:1999,111). Selanikî Tarihi'nde anlatılan bu olaydaki Şeyh Şüca Hekim'in, Sultan III.Murad'ın şeyhi Şeyh Şüca olup olmadığına dair net bir ifade yoktur. Selanikî Tarihi'nde Şeyh Şüca hakkında başka bilgi de verilmez. Sadece Şeyh

Şüca'nın damadı Yahya Çelebi (Sicilli-i Osmânî:III/152), 1592'de ve 1595'te devrinde iki kez reisülküttâb tayin edildiği ve halkın şikayeti üzerine 1596'da azledildiği ve 1598'de yeniden reisülküttâb tayin edilmesine “*Yahya Efendi pîşkeş ve hedâyası galebe etti.*” diye muhalefet edildiği yazılıdır (İpşirli:1999,324,489,552,705-706). Ayrıca bir Şam'da rüşvet olayına karışan Derviş Beğ adlı birinin merhum Şeyh Şüca murabbalarından olduğu söylenirken Şeyh'in adı geçmektedir (İpşirli:1999,688).

Nev'izâde Atayî'ye göre ise Şeyh Şüca, Acem diyarından gelen bir devşirme iken Kastamanolu Şeyh Şaban Efendi'nin (1481-1569) kendisine intisap etmiştir. Şeyh Şüca'nın Manisa'da Şehzade III. Murad ile tanışmasına da değinen Ataî; şeyhin Fatih Camii'ndeki cenaze namazına bütün ulema ve devlet erkânının katıldığını ve Haliç civarında defnedildiğini anlatır. Şeyh Şüca'nın vefatına hezl tarzında bir tarih düşürülmüştür. Nev'izâde Ataî de Şeyh Şüca'nın ümmi iken keramet davasında *şeyh-i fenn* olduğunu ve padişahı böyle bir kerametle etkilediğini anlatır (Atâyî:1989,364). Sicill-i Osmanî'de Atayî'nin verdiği bilgiler tekrarlanırken Şeyh Şüca hakkında kullanılan “*ümmî iken ıstilahât-ı sufiyyede şeyhül-fen olup hâl-i derûn ve kerâmet davasında idi*” ifadesi şeyh hakkında olumsuz kanaatlerin halka arasında yaygın olduğunu göstermektedir (Mehmed Süreyya:1995, III/152).

Sultan III. Murad ve Şeyh Şüca'nın mürid-mürşid ilişkisini gösteren en önemli delil *Kitâbü'l-Menâmât*'tır. Bu eserde padişahın Şeyh Şüca'ya gönderdiği 2000'e yakın mektup vardır. Eserin müstensihî Başmırahor Nuh Ağa, Sultan III. Murad'ın tanışıklığına vesile olan rüya tabiri meselesini mealen şöyle nakletmiştir: “Sultan III. Murad, Manisa'da şehzadeyken civardaki meşayıhtan, ekâbirden ve sülehadan; gördüğü ibretli ve acayip bir rüyanın tabirini ister. Ancak bunların her biri rüyayı tabirden aciz kalınca şehirde görünüşü harap, münzevi bir hayat yaşayan Şüca Dede adlı bir Şabanî hulefasından bir şeyhe padişahın hizmetkârlarından biri (Raziye Kadın), rüyayı kendi rüyası gibi anlatır ve tabirini rica eder. Şeyh Şüca hizmetkâra “Bu rüya senin değil; padişah hazretlerinin olmalı!” deyip rüyayı tabir eder. Tabire göre bu rüya şehzadeyken III. Murad'a babası II. Selim Han'ın vefatından sonra tahta geçeceğini müjdelemektedir. Bundan sonra Padişaha Şeyh Şüca'nın cezbesine kapılır ve bir muhabbetname yazıp şeyhi saraya davet eder. Davete icabet eden Şeyh Şüca ile Şehzade III. Murad arasında koyu bir tasavvuf sohbeti sonrası III. Murad, şeyhten çok etkilenir ve Şeyh Şüca'dan Şabânî dervişi olmak üzere biat ister. Başlangıçta Şeyh Şüca, şehzadenin tevbe ve inabet alıp mürid olma isteğini “Sultanların irşadı güçtür.” diye kabul etmez. Ancak rüyasında tarikatının pîri Şeyh Şabânî Velî hazretlerini görür. Hazret-i Pîr, kendisine “*Oğlum! Sultân Murâd Hân hazretlerini sâ'ir selâtine kıyâs etme, var irşâd eyle!*” emrini verince Şeyh Şüca, şehzadenin biatını kabul eder. Bundan sonra şeyh ile padişah arasında mektuplaşma başlar.”

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Sonuç olarak Sultan III. Murad'ın şeyhine yazdığı samimi mektuplardan Şeyh Şüca'nın aleyhinde çok kişi olmasına karşın siyasi atamalardan, sefere karar vermeye kadar haricî ve dahilî hemen her hususta şeyhin, Sultan III. Murad'ı etkilediği açıktır. Mektuplarda Sultan III. Murad, bazen Şeyh Şüca'yı eleştirse de genellikle her işini şeyhine danışmaktadır. Şeyh Şüca'nın bir Şabanî şeyhi olduğu söyleniyorsa da Şabanî silsilesinde veya Hz. Pîr Şaban-ı Velî'nin halifeleri arasında adı geçmemektedir. Ancak Şaban-ı Velî hazretlerinin 360 civarında halifesi bilgisini dikkate alırsak Hz. Pîr'in zaviye sahibi olmayan, gezgin halifelerinden biri de olabilir. Ayrıca Kastamonu'daki Şeyh Şaban-ı Velî Külliyesi'ndeki cami 988/1580 yılında Şeyh Şüca tarafından tamir ettirilmiştir (Eyüpgiller:2010,210). Cami girişindeki kitabede “*Sultân Murad'a mürşîd olan Şücâ Efendi/Tecdîd idüp binâsın câmi'i etdi pür-nûr/Dervîş Ömer vefâ-yı tecdîde didi târîh/Câmi-i Şa'bân Dede oldı ziyâde ma'mûr h.984 (m.1576)*” yazısı bulunmaktadır. Bu kitabe, Şeyh Şüca'nın Pîri Şeyh Şaban-ı Velî'yle bir şekilde alakasının bulunduğunu gösteriyor. Şeyh Şüca'nın hayatı hakkında çok az bilgimiz olduğu için bu gizemli şeyhin aleyhindeki suçlamalara ve kişiliğine dair yorum yapmak şimdilik imkânsız görünüyor.

Kastamonu Şaban-ı Velî Camii Tamir Kitabesi

b. Şeyh Mehmed Dağî: (944/1537-1030/1621) Gelibolulu Âlî'nin *Menâkıb-ı Mevlânâ Şeyh Mehmed eş-Şehîr bi'd-Dağî* risalesine göre babası Pîr Âlî Halife, dedesi Sultan II. Bâyezid devri Halvetiyye şeyhlerinden Mevlânâ Köse Şemseddin'dir. Şâbâniyye tarikatının pîri olan Kastamonulu Şâbân-ı Velî Efendi'nin (ö.976/1569) özellikle Mehmed-i Dâğî için Gelibolu'ya gönderdiği halifesi, Alâeddin Efendi'dir. Gelibolu'daki bir kenar mahalledeki Çamlıca Câmii'nde şeyhi Alâeddin Efendi'den seyr ü sulûkuna başlayan Mehmed-i Dâğî, 2. esmaya (*Allah*) kadar yükseldi. Ancak şeyhi Alâeddin Efendi hacca niyetlenmişse de yolda vefat etti. Mehmed Efendi bundan sonra zikre devam ederek pek çok erbaîn çıkardı.

Câmîin imâmı olan babası Pir Ali Halîfe vefat edince mahalle halkının ısrarı üzerine birkaç sene imamlık vazîfesini üstlendi, sonra imamlığı bıraktı, 25 sene sonra seyr ü sülûkunda 6. Esmaya (*Kayyum*) yükseldi. Bu sırada Kastamonu'da vefat etmek üzere olan pîri Şaban-ı Velî, yanındaki bir müridine “*Gelibolu'da Pîr Ali Halîfe oğlu Muhyiddin nâm bir halîfemiz var. Bu mektubu ona ver; sen de onun hizmetine gir*” diyerek Mehmed-i Dâğî'ye 7. esmayı (*Kahhar*) gönderdi. Şeyh Mehmed Dağî; 30 senelik mücâhedesini sonucu *etvâr-ı seb'ayı* bu şekilde tamamlayıp hilafet aldı. Mehmed-i Dâğî, Alâeddin Efendi'den sonra herhangi bir şeyhe bağlanmadan Kastamonulu Şâbân Efendi'nin manevî tasarrufuyla yetişmiştir. Ancak Atâî, onun imamlık yaptığı sırada, Halvetiyye şeyhlerinden Gelibolulu Hüsâm Efendi'ye bağlandığını kaydetmektedir. Şeyh, Alâeddin Efendi'den sonra yarım kalan mücâhedesini belli bir süre Hüsâm Efendi'nin yanında sürdürmüş, fakat asıl yetişmesi *Üveysi* olarak Şâbân Efendi'nin mânevî tasarrufuyla gerçekleşmiştir. Şeyh Mehmed-i Dâğî, pîri Kastamonulu Şaban-ı Velî'den bizzat hilafet almış halk tarafından sevilen bir veliydi. Ancak halkın ilgisinden rahatsız olan Şeyh Mehmed Dağî (Eceabad yolu üzerinde bulunan Bâyezidli köyünün karşısındaki yüksek bir dağın eteğindeki) bir taş kovuğunda yaşamaya başladı. Daha sonra kendisi için yapılan zaviyeye yerleşti. Nevzade Atayî de Şeyh Mehmed Dağî'den Şakayık Zeyli'nde bahsetmiştir. Evliyâ Çelebi, Gelibolu'yu ziyareti esnasında kendisiyle görüşmüştür.

Gelibolulu Âlî, *Menâkıb-ı Mevlânâ Şeyh Mehmed eş-Şehîr bi'd-Dağî* adlı risalesinde Sultan III. Murad'ın Şeyh Şüca'nın vefatından sonra Gelibolulu Şeyh Mehmed Dağî'ye intisap ettiğini bildiriyor. Padişahın Şeyh Mehmed Dağî'yle tanışmasına vesile olan kişi sarayın hasodabaşı Gazanfer Ağa'dır. Şeyh Mehmed Dağî'nin sadık bir müridi olan Gazanfer Ağa, şeyhinin hasretiyle yataklara düşünce Gelibolu'daki şeyhini saraya davet eder. Halkın rağbetinden hoşlanmayan ve gizlice saraya gelen Şeyh Mehmed Dağî'yi şehzadelerin lalası Nevî Efendi evinde misafir eder. Kısa sürede saray erkânının hürmet odağı hâline gelen Şeyh Mehmed Dağî ile Sultan III. Murad da görüşmek ister. Ancak şeyh, “*Saâdetlü pâdişah ile buluşmaktan, buluşmamamız size ve sair dostlara enfâdır*” diyerek bu ricayı reddeder. Sultan Murad da “Bize lâzım olan onlara uymaktır. Tekrar görüşme talebinde bulunmak şeyhe bir nevi muhâlefet etmek olur” diyerek, ısrar etmez. Ancak şeyhe özetle şu mektubu gönderir:

“Allah'a hamd olsun ki, teşriflerinizle şerefyâb olduk. Özellikle sâlihleri seven ve onlara inanan sarayımız erkânını, hidâyete erdiren sohbetlerinizle taltîf ettiniz. Biz dahi, sûrî yakınlığa eremeyip kurb-ı latîf ile kanaat ettik. İmdi hazretinizden temennim odur ki, suya kavuşmayı bekleyen susuz kimse gibi; size kavuşmayı hasretle bekleyen bu müridinizin babalık- oğulluk akdini tecdîd ve te'kîd buyurasız... Bir muradınız ve bir nasihatınız var ise bu samîmî müridinize duyurasız.”

Mektubundaki ricası üzerine Şeyh Mehmed-i Dâğî, Sultan III. Murad'ın biatını kabul eden şeyh, padişaha halkına âdil davranmasını ve fukaraya yardım etmesini tavsiye eder, ancak padişahla görüşmez (Öngören:1997).

c. Aziz Mahmud Hüdâî (ö.1628): Sultan III. Murad, Aziz Mahmud Hüdâî (ö.1628) ile de mektuplaşmıştır. *Tezâkîr-i Hüdüâî*'de görüldüğü üzere diğer padişahlar gibi III. Murad'a da mektuplar gönderen Hz. Hüdâyî, padişahla sammiyete dayanan bir diyaloga girmiş; gerek toplumun gerekse pâdişâhın zaaf ve meziyetlerini gayet iyi teşhis etmiş, nezaketle her vesîleyle zaafların adalet, sünnet ve şeriat çerçevesinde giderilmesini istemiştir: (Güven:2012) Bu mektuplardan, Hz. Hüdâyî'nin padişahın rüyalarını isabetle tabir ettiği, kendi rüyalarından da padişahı haberdar ettiği anlaşılmaktadır (Yılmaz: 2011,61).

Bir mektubunda Hz.Hüdâî, Sultan III. Murad'a vazifesinin ehemmiyetini şöyle anlatır:

“Rasûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- buyurur: Her yüzyılın başında ümmetimden bir kimse dîn-i İslâm'a zaaf gelmiş iken takviye ve tecdîd eder buyurmuş. Hatta Ömer İbn Abdulaziz (ö.102/720) yüz başına düşüp bu hizmet ile müşerref olmuştur demişler. İmdi saâdetlû ve mürüvvetlû pâdişâhım, hem yüz başı hem bin başıdır.”

Aziz Mahmud Hüdâî, mektuplarında adaletiyle Allah'ın dinine yeniden canlılık kazandıran, unutulmuş sünneti ihya eden, Allah'ın kullarını ve ümmeti rahat ettiren, halife olması sebebiyle ümmet-i Muhammed'in en kuvvetli ve kâmil kişisi olarak türlü vasıflarıyla övdüğü Sultan III. Murad'ı “himmet ve azimet zamanı gelmiştir” diye daima hizmete teşvik etmiştir. İnsanların yakacak odun ihtiyacı dahi onu ilgilendirmiş ve bununla ilgili görüşlerini saraya bildirmiştir.Bazı mektuplarından ise Hz. Hüdâyî'nin ilhamlarından padişahı haberdar ettiği, padişahın rüyalarını isabetle tabir ettiği, kendi rüyalarından da padişahı haberdar ettiği anlaşılmaktadır:

“Ve saâdetlû pâdişâhım, bu geçen leyletü'l-isneynde rüya vâkî oldu. Surûr ile safa ile saâdetlû pâdişâhımdan ötürü, “Murâd Hân muradına erdi” deyü iki kerre hitâb oldu. Ve geçen cuma gecesi bir yerde imişiz. Tecellî-i Zât müşahedesinde imişiz.”

Sultan III. Murad'ın vefatı sebebiyle çok müteessir olan Aziz Mahmud Hüdâî, padişahın ardından şu matlalı ilahiye yazmıştır: (Yılmaz:2011,58-62)

Yalancı dünyaya aldanma yâ Hû

Bu dernek dağlır dîvân eğlenmez

İki kapılı bir vîrânedir bu

Bunda konan göçer mihmân eğlenmez

d.Hüsameddin Uşşakî: Pîr Hüsameddin Uşşakî Pîr Hüsameddin Uşşakî'nin (ö.1597) de III. Sultan Murad'la Manisa'da şehzadeliginden itibaren mektuplaştığı bilinmektedir. Uşşakîzâde İbrahim'in *Zeyl-i Şakâik*'ta bildirdiğine göre Şehzade Murad Manisavalisi iken yazdığı bir mektubunda Hüsâmeddin Uşşakî'den saltanatın kendine nasip olması için dua

istemiştir.Şeyh ise daha mektubu okumadan şehzadenin birkaç gün içinde tahta çıkacağı müjdesini verdi (Yönlüer:2010,49-51). III. Murad Han tahta çıkınca 100 yaşını aşkın şeyhi İstanbul'a davet etti. İstanbul'da Aksaray'da kendisine tahsis edilen bir konağa yerleşen Hüsâmeddin Uşşâkî, ziyaretçilerinin giderek çoğalmasından dolayı padişahın izin isteyip Uşak'a dönmek istese de III. Murad Han, şeyhe Kasımpaşa'da Uşşâkiyye Âsitânesi'ni yaptırdı. Bu tekkede vefatına dek hizmet eden Hüsâmeddin Uşşâkî hac dönüşü Konya'da vefat etti; cenazesi İstanbul'daki âsitâneye defnedildi (Akkuş:1998,515).

e. Seyyid Seyfullah Nizamoğlu (ö.1601): Dönemin ünlü mutasavvıf-sairlerinden Seyyid Seyfullah Nizamoğlu da rüşvet, ağır vergiler, ahlaksızlık, riyaset meraklısı şeyh ve dervişler, bilgisizlik ve taasubun yayılması sebebiyle III. Murad Han yönetimini iki şiirinde eleştirmiştir. Ümmî Sinan'ın müridi olan Seyyid Nizamoğlu, hilafet aldıktan sonra, şeyhinin emriyle Silivrikapı'daki Emirler Tekkesi'nde postnişin olduktan sonra devlette ve sosyal hayatta yaşanan bozulmayı yakinen gözlemlemiştir. Şeyh Seyyid Nizamoğlu, bu şiirlerinde ahlakın, ibadet ve itaatin halk arasında azaldığına dikkat çekerken kendisi gibi bir Halvetî dervişi olan III. Murad Han'ı hayır dua ile ikaz etmiştir. Aşağıda görüldüğü üzere Seyyid Nizamoğlu belki de kendi gibi Ümmî Sinan dervişlerinden olduğunu söyleyen Şeyh Şüca'yı müteşeyyih olarak eleştirmektedir:

Zulm ile doldu dünyâ yokdur huzûra imkân

Ma'mûr olan yerleri zâlimleri etdi vîrân

...

Bir kadılığa kazasker bin altun ister

Vermezsen olur adın câhil u nâdân

...

Erbâb-ı devlet ise ol denlü kâzib oldu

Kizb ile muhtelitdir ne denlü etse güftâr

...

Tâc ile hırka ile sofuları önünde

Derbeder olup gezer maksûdı birkaç dinâr

Bu aslı cîfelerden birisi şeyhim dese

Bir nice gün vecd olur gördü sanasın dîdâr

Şeyh olmadan murâdı ya tekkedir ya kürsi

Tekmîl-i nefis edenler bunlardan oldı bîzâr

Âlem harâba vardı yıkıldı mülk-i Osmân

Kan ağlasın re'âyâ çâk eyleyip girîbân

(Atalay:1976,72/1,7,20,23-25,28)

...

Ya Rabb inâyet kıl bu kavmi sen ıslâh et
Ef'âl-i kabâyıhdan yüz döndüreler yek-ser

...
Sultân Murâd Hân'ı adl ile muammer kıl
Kim zulmü eder tahrîk ömrün günün et ebter
(Atalay:1976,74/10,12)

f. Bazı Meşayih ve Dervîşân Hakkında Sual: Sultan III. Murad'ın *Kitâbü'l-Menâmât*'taki bazı mektuplarında sık sık görüştüğü başka şeyhler ve dervişler hakkında şeyhi Şuca Dede'den bilgi ister. Bu şekilde ilişkilerini şeyhine onaylatma düşüncesinde olmalıdır.

Mektuplardan birinde III. Murad Han yakınlaştığı ve kendisiyle mektuplaştığı bilinen Emir Buhârî Tekkesi Şeyhi Şabân Efendi'nin (ö.1593) şahsiyeti ve güvenilirliği hakkında Şeyh Şuca'nın kanaatini sormuştur (t.1175). Pîr Şabân-ı Velî'ye intisâb ettikten sonra 970/1563 civarında İstanbul'a gelen Şeyh Şabân Efendi, burada Nakşibendîyye'den Şeyh Hekim Çelebi'den icazetnâme aldı. Şeyhinin Anadolu'ya gönderdiği halifelerinden biri olan Şabân Efendi, daha sonra Sultan II. Selim'in hocası Ataullah Efendi'nin delaletiyle Mudurnu'dan tekrar İstanbul'a Darphane'deki Çavuş Tekkesi'ne yerleşti. 1000/1592 yılında ise Şeyh Kavaklızâde'nin vefatıyla boşalan Ayvansaray'daki Emîr Buhârî Tekkesi'ne postnişin oldu (Öngören:2012,139-140). Şeyh Şabân Efendi'nin Emir Buhârî Tekkesi'ne geçiş tarihi doğruysa bu mektup 1592-1593 tarihleri arasında yazılmıştır. Selânikî Tarihi'nde 14 Rebülevvel 1002 tarihinde vefat ettiği söylenen den Şeyh Şabân Efendi'ye hürmet eden III. Murad Han'ın birkaç defa tekkesinde kendisini ziyaret edip feyz aldığı anlatılır (Selanikî:1999, 343-344).⁷²⁶

III. Murad Han, mektuplarından birinde Uşşakî Şeyhi Alaaddin Efendi ve İstanbul'da bulunan bir halifesi hakkında Şeyh Şuca'dan bilgi isterken (t.1153); bir diğerinde Şeyh Muhammed adlı bir sufînin kendisiyle görüşmek istediğini Şeyh Şuca'ya haber veriyor ve şeyhinden bu görüşme için destur alıyor (t.1075). Başka bir mektupta Şeyh Süleyman ile Şeyh Şuca'nın sohbet etmesini ve nasıl biri olduğunu kendisine söylemesini istiyor (t.1046). Sultan III. Murad, şeyhine yazdığı başka bir mektubunda, Şeyh Mu'tî adlı bir zatın kendisine gönderdiği bir tezkerede "*Sen makâm-ı tevhidde sin ve sâhib-i nefis oldun. Ammâ gaflet üzere sin, kullanmazsın,*" dediğini Şeyh Şuca'ya haber veriyor (t.1619). Bir diğerinde ise padişahın Şeyh Mutî'nin sözüne itimat etmediği (t.1692) anlaşılıyor. Ayvansarayî, Şeyh Mutiyullah'ın Edirne'de kürsi şeyhi iken 1000 senesinde vefat ettiğini ve Edirne'de medfun olduğunu ve Veysi'nin üstadı olduğunu belirtiyor (Ayvansarayî:2013,20).

⁷²⁶ III. Murad Han'ın Şeyh Şabân Efendi'yi hürmet eden birkaç defa tekkesinde ziyaret edip feyz alması bazı araştırmacılar tarafından Nakşî dervîşi olduğu şeklinde yorumlansa da (Dina Le Gall, *A Culture of Sufism Naqshibandis in the Ottoman World (1450-1700)*, State University of New York, 2005, s.44) bu doğru olamaz. Padişahların pek çok şeyhe hürmet etmesi onun mürüdi olduğu anlamına gelmez.

Bundan başka, padişahın çok hürmet ettiği Nakşibendî şeyhi Ahmed Sadık Efendi'nin vefat edince Sultan III. Murad'ın fermanıyla için o günkü divân toplantısı ertelenmiş; devlet erkânı ve ulemanın cenaze merasimine katılmıştır (Selanikî:1999,173).

Kınalızâde Hasan Çelebi, III. Murad'ın tasavvufî hakikatleri içeren şiirlerinin bazılarının devrin meşayihî tarafından şerh edildiğini söyler (Kınalızâde:1999,21). Dönemin tarih kayıtlarında bile çok sert eleştirilen Sultan III. Murad'ın şiirlerini tasavvufî istihlalarıyla şerh edecek kadar kıymetli ve önemli görülmesi dikkate değer. Bu şerhlerden günümüze sadece Halvetiyye'nin Şemsî kolunun pîri Şemseddin Sivasî'nin (1520-1597) *Şerh-i Gazeliyât-ı Sultân Murâd-ı Sâlis* adlı eseri ulaşmıştır (Paksoy: 2007). Şemseddin Sivasî gibi dünya malına değer vermeyen büyük bir mutasavvıfın III. Murad'ın Farsça şiirlerini şerh etmesi, onun manevî tasarrufuna itibar ettiğini göstermektedir.

3. Şabaniyye Tarikatı ve Adabı:

Halvetiyye tarikatının bir şubesi olan Şabaniyye; Pîr Şâbân-ı Velî'ye (1499-1569) nispet edilir. Şâbâniyye'nin silsilesi Pîr Şâbân-ı Velî, Hayreddin Tokadî, Cemâl-i Halvetî, Pîr Muhammed Bahâeddin Erzincânî vasıtasıyla Halvetiyye tarikatının ikinci pîri Seyyid Yahyâ-yı Şirvânî'ye (ö. 868/1464) ulaşır. Şeyh Şâbân-ı Velî'nin memleketi Kastamonu'da irşad faaliyetleriyle yayılan Şâbâniyye tarikatı, XVI. yüzyılda Anadolu'da XVII. yüzyılda ise İstanbul'da temsil edilmeye başlandı. 360'dan fazla halife yetiştiren Şâbân-ı Velî, halifelerinden Kastamonulu Osman Efendi'yi (ö. 976/1569) Tokat'a, Hayreddin Efendi'yi Amasya'ya, İskilipli Abdülbâki Efendi'yi Çorum'a, Muhyiddin Efendi'yi Şam'a yolladıktan sonra, Şâbâniyye Balkanlar'dan Suriye, Hicaz, Mısır, Kuzey Afrika ve Hindistan'a kadar geniş bir coğrafyaya yayılmıştır.

Şabaniyye tarikatının adab ve erkânına dair bilinen en önemli eser olan *Miyar-ı Tarîk*, Yahya Şirvanî'nin emriyle irfan sahibi kırk kişi tarafından Arapça tanzim edilmiştir. Şeyh Ömer Fuadî tarafından Türkçe'ye çevrilen bu eser, daha sonra aynı silsileden gelen Karabaş-ı Veli diye bilinen Şeyh Ali Atvel'in (1611-1686) *Miyar-ı Tarîk* şerhi sohbetlerinden Arapça muhtasar olarak kaydedilmiştir. Miyar-ı Tarîk daha sonra Karabaş-ı Veli'nin emriyle halifesi Nureddin Efendi tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Şabaniyye adabında yetişen halife postnişinlerce küçük değişikliklerle Miyar-ı Tarîk çoğaltılmış ve uygulanmıştır. Nevrekoplu Ahmed Rifat Efendi ise Şabaniyye miyarını *Mu'inü'l-Mürîd* adlı eserinde özetlemiştir. (Tatçı:2013,X-XI).

Kastamonu Şabanî Âsitanesi'nin dördüncü şeyhi Muhyiddin Efendi'den sonra 32 yıl postnişin olan Ömer Fuâdî, Pîr Şâbân-ı Velî hakkında bir menâkıbnâme yazmış, yetiştirdiği halifeleri ve eserleriyle Şâbâniyye'nin gelişmesi için önemli hizmetler yapmıştır. Şâbâniyye'nin yayılması ve kurumsallaşması Karabaş Veli döneminde gerçekleşmiştir. Önce Ömer Fuâdî'nin halifesi İsmâil Kudsî Çorumî'ye, onun vefatı üzerine oğlu ve

halifesi Mustafa Muslihuddin Efendi'ye intisap edip hilâfet alan Karabaş Velî; (1081/1670) İstanbul'a giderek (1081/1670); Üsküdar'daki Atik Vâlide Sultan Dergâhı'nda şeyh olduktan sonra Şâbâniyye İstanbul'da temsil edilmeye başlanmıştır. Limni'ye sürgüne gönderilişine (1090/1679) kadar İstanbul'da irşad faaliyetinde bulunan Karabaş Velî, Şâbâniyye'nin Karabaşıyye kolu ile ikinci pîri sayılır.

Şabânî usulünde maksat, diğer tarikatlarda olduğu gibi seyr ü sulûk esnasında nefsin 7 mertebesini aşarak aşk, cezbe ve melamet yollarıyla Cenab-ı Hakk'ın birliğini (tevhid) idrak etmeye çalışmaktır. Bu idrak, sırasıyla tevhid-i ef'al, tevhid-i sıfat ve tevhid-i zat makamlarını, bu arada nefsin 7 merhalesini, 7 esmada (etvâr-ı seb'a) seyrederek gerçekleşir.

Şabânîler sulûk sırasında yaşanan tevhid makamlarını İslam, iman ve ihsan makamlarıyla da açıklamışlardır. Mübtedî derviş, başlangıçta yaratılış özelliklerinin ve nefsinin hükümlerine tabidir. Seyr-i sulûkun bu ilk mertebesine *islam makamı* denir. İslam makamı ikiye ayrılır. İlki *sadr makamı*dır ki salik kelime-yi tevhid dairesindedir. İkincisi *kalb makamı*dır ki salik ism-i Celâl (Allah) dairesindedir. Bu makamda fiillerin fenası ve tevhid-i ef'al gerçekleşir. Sonra ruhani özelliklerini keşfeder ve ruhanî hükümleri galip gelir ki seyr u sulûkun ortası olan bu mertebeye *iman makamı* denir. İman makamının ilki *ruh makamı*dır ki salik Hû dairesindedir. İman makamının ikincisi *sır makamı*dır ki bu makamdaki salik, Hakk ismi dairesindedir. Bu mertebede sıfatlar fena bulur ve tevhid-i sıfat gerçekleşir.

Üçüncü mertebeye erişen salikte hakkaniyet işaretleri zuhur eder. Derviş nefsinden kurtulur, tabiatı değişir, ruhen Pîr'i Şeyh Şaban-ı Velî hazretlerine yaklaşır. Seyr u sulûkun bu son mertebesine *ihsan makamı* denir. İhsan makamının ilki *sırr-ı hafî* makamıdır ki burada salik Hayy ismi dairesindedir. İhsan makamının ikincisi *sırr-ı ahfa* makamıdır ki burada salik, Kayyûm ismi dairesindedir. Bu mertebede fenafî'z-zat olan derviş ve tevhid-i zata erişir. Bu 6 makamda seyir, Hakk'a kavuşmak içindir. Hakk'a kavuşan salik, makâm-ı hafa-yı mutlak makamına erişmek için çalışır. Bu makama erişen salik Kahhar ismi dairesindedir ve fenafillah olmuştur. Saydığımız bu üç mertebeye sulûk ve vusûl dairesindedir. Salikin erişmek istediği bu makamlar bir son değil, başlangıçtır.

Bu makamların nefsin 7 mertebesinde karşılığı şöyledir: 1. *Nefs-i emmare*: Sadr makamında, Allah'a yolculuktur (seyr-i ilallah). Yusuf/53. ayette bahsedilen nefs-i emmarenin şirk, küfür, gaflet, kibir, hırs, kin, haset, gazap vb. kötü sıfatları vardır. Bu merhaleden çıkmak için salik, kelime-yi tevhidi zikreder. Bu mertebenin rengi mavidir. 2. *Nefs-i levvame*: Kalb makamında, Allah için yolculuktur (seyr-i lillah). Kıyamet/2. ayette bahsedilen nefs-i levvame, cehl, fisk, israf, malayani, kendini beğenme vb. sıfatlarıyla Allah'a isyan ve itaat arasında gelgitler yaşayan nefstir. Allah ismini zikre devam eden derviş, kabz ve bast hallerini yaşar. Bu mertebenin rengi sarıdır. 3. *Nefs-i mülhime*: Ruh makamında Allah üzere seyirdir (seyr-i alallah). Şems/7-9. ayetlerinde bahsedilen nefs-i mülhime, ilim, tevazu,

tevbe, şükür, sabır, kanaat, cömertlik vb. özelliklere sahiptir. Bu mertebede salık, Hû ismini zikrederek heybet ve üns hallerini yaşar. Bu mertebenin rengi kırmızıdır. 4. *Nefs-i mutmainne*: Sır makamında Allah ile seyirdir (seyr-i ma'allah). Nahl/106, Fecr/27. ayetlerinde bahsedilen nefsi-i mutmainne, ibadet, tevekkül, şükür, rıza vb. sıfatlar üzeredir. Bu mertebede salık, Hakk ismini zikrederek sekr ve sahv hallerini yaşar. Bu mertebenin rengi siyahtır. 5. *Nefs-i razıyye*: Hafâ makamında Allah ile seyirdir (seyr-i fi'llah). Maide/191, Fecr/28. ayetlerinde bahsedilen nefsi-i razıyyeye vasıl olan zevatta, vera, keramet, ihlas, zühd, riyazat vb. sıfatlar zuhur eder. Bu mertebede salık, Hayy ismini zikrederek telvin ve temkin hallerini yaşar. Bu mertebenin rengi yeşildir. 6. *Nefs-i marzıyye*: Hafâ-yı mutlak makamında Allah'tan seyirdir (seyr-i 'anillah). Beyyine/8, Fecr/28. ayetlerinde bahsedilen nefsi-i marzıyye, terk-i masiva, marifetullah, tefekkür, tekarrub vb. sıfatlara sahiptir. Bu mertebede salık, Kayyum ismini zikrederek mekîn ve muhkem hallerini yaşar ve insanî hilafet mertebesine erişir. Bu mertebenin rengi beyazdır. 7. *Nefs-i sâfiyye*: Fena-ender-fena veya cemül-cem makamında Allah için seyirdir (seyr-i billah). Şems/9, Necm/7-10. ayetlerinde bahsedilen nefsi-i sâfiyyede salık, devr-i insaniyyeyi tamamlarken devr-i ilahinin başındadır (hakk-el-yakîn). Bu mertebede salık, Kahhar ismine devam etse de her salikin kapasitesine göre mertebesi farklıdır. Bu makamın alameti yoktur, açıklanamaz. Peygamberlerin sulûkunun sonudur, Hz.Muhammed'in sulûkunun başlangıcıdır. Bu makamın sahibi insan-ı kâmindir. Bu mertebenin rengi yoktur, bütün renkleri hâvî renksizliktir.

Derviş, seyr ü sulûkunda bu nefsin 7 mertebesini 7 esma (etvar-ı seb'a) zikriyle aşp nefsinin sâfiye makamına getirmedikçe kâmil olamaz. Halvetîlikte etvar-ı seb'ayı tamamlayan bazı dervişlere *etvâr-ı hamse* denen ziyâdât zikri şeyhi tarafından telkin edilebilir. Etvâr-ı hamse esma-i Hüsnâ'dan 5 ism-i şerîfin zikridir ve tarikatlar arasında bu isimler arasında ufak farklılıklar arzeder. Seyr ü sulûkun nihayeti yoktur.

Şâbâniyye'de vakit namazlarında okunan virdler dışında her sâlikin uygulaması gereken günlük vird 100 "estağfirullah", 100 salavat ve 300 kelime-i tevhiddir. Bunun yanında sâlik 7 esmadan hangisine yükseldiyse bu ismi önceki esmalarına ilâve ederek zikreder. Yahyâ-yı Şirvânî'nin *Vird-i Settâr*'ı diğer bütün Halvetîler gibi sabah namazından sonra okunur. Şâbâniyye tarikatında cehrî zikir esas olmakla birlikte kısmen hafî zikir de uygulanmaktadır. Cehrî zikirde ilâhiler eşliğinde ney, kudüm, def gibi mûsiki aletleri kullanılabilir. Tekkelerdeki toplu zikirler kuûdî (oturarak) başlar, kıyâmî (ayakta) ve cehrî (sesli) olarak devam eder. "Darb-ı esmâ" denilen kuûdî zikir özel bir ritim ve hareket içinde icra edilir.

Şâbâniyye'de üç çeşit hırka giyilir: *Takvâ hırkası* ve *irfan hırkası* sâlike, *iradet hırkası* mürşid-i kâmile aittir. Takvâ hırkası sâlike tecellî-i ef'âl, irfan hırkası tecellî-i sıfât, iradet veya hakikat hırkası tecellî-i zâtî makamına ulaştığında giydirilir. Hilâfet sahiplerinin hırkası siyahtır. Şâbâniyye'de dört

çeşit tac vardır. *Yol tacının* sarığı ve tepesi yeşil olup risâlesi bunlara göre daha açık yeşildir ve 3. esmâya (Hû) gelen sâlîke giydirilir. *Velâyet tacının* sarığı yeşil veya beyaz, tepesi beyazdır ve 4. esmâya (Hakk) gelen sâlîke giydirilir. *Hilâfet (irşad) tacının* tepesi ve sarığı beyaz, risâlesi siyahtır ve esmâ-i seb'ayı tamamlamış sâliklere giydirilir. Mürşid tacının tepesi beyaz, sarığı siyah, risâlesi beyazdır. Ortasında bir düğme vardır. Velâyete ve irşad sırrına ulaşan mürşidlere mahsus olup insân-ı kâmilî remzeder (İslambolî:2006,85,100-106). Şâbâniyye tarikatında mürşid postu beyaz, siyah ve mor olabilir. Bu renkler, bütün renklerin karışımı olup zâhir ve bâtın bütün varlıkları simgeler.

Şabanîlikte diğer birçok tarikat gibi derviş biat aldığı andan itibaren hallerini, rüyalarını ve vakıalarını şeyhine anlatmakla yükümlüdür. Bu şekilde hangi nefis mertebesinde olduğu kendisine şeyhi tarafından bildirilir. Ancak mürid, şeyhi rüyayı tabir ederse dinler; tabir etmezse bunun yorumu nedir, diye sormamalıdır. Rüyalarını ve tabirlerini şeyhinden başka kimseye anlatmamalıdır.

4. Bir Şabanî Dervîş Olarak Sultan III. Murad:

III. Murad Han'ın şehzadelîği ve padişahlığı döneminde şeyhine yazdığı mektuplar, tarihsiz ve karışık olsa da bir dervîş olarak seyr ü suluku hakkında fikir edinmek mümkündür. Padişahın gerçek hayatına ışık tutan bu mektupları III. Murad Han'ın şiirlerindeki tasavvuf düşüncesini de doğru şekilde anlamlandırmamıza yardımcı olacaktır.

III. Murad Han şeyhine yazdığı bir mektupta “*Bana pâdişâhlar sülûkı ve begler sülûkı gerekmez. Âşıklar, gedâlar ve Hazret-i Hakk'ın cemâlin dâimâ müşâhadede ve istiğfârda olanların sülûkı gerekdür, benüm saâdetüm.*” (t.19) diyerek açıkça, sıradan bir dervîş olarak seyr ü sulûk görmek istediğini söylemiştir. Mektuplarında sık sık saltanatı terk etme arzusunda olduğunu ifade eder (t.304, t.459, t.746, t.1113, t.1217, t.1370, t.1397, t.1434, t.1493). Hatta Osmanlı neslinden gelmesini bir talihsizlik olarak görür (t.1057, t.1447) ve sıradan bir fukaraya özenir:

“Zira bilürsüz, biz dünyâ âdemiyyesi degülüz. Eger inanmazsan Hakk bilsün. Zîrâ bir iki günlük gavga bana neye yarar? Bu saltanat bizüm işimüz degül idi. Hikmet Allah'undur. ‘Osmânlu sulbünden geldük. Fukarâdan olmak bana ‘ayn-ı sa‘âdet idi. Allahu Te‘âlâ bilür, bâkîsin rûhum” (t.1370).

Sultan III. Murad mektuplardan anlaşıldığına göre etvar-ı sebâyı tamamlamıştır, yani nefsin 7 mertebesini manen aşarak icazet ve hilafet alma hakkına sahiptir. Mektuplarda nefsin 7 mertebesini aşarken yaşadıklarına dair işaretler vardır. Ancak bu mertebeleri temsil eden renklere dair bilgi verilmemiştir. Bu nedenle biz genel bilgilere göre nefis makamlarını temsil eden renkleri belirttik.

Bir rüyasında Sultan III. Murad'a gayb âleminde nefsin 7 mertebesini seyr ettirmişlerdir (t.958). Onun başka bir mektubunda nefs-i emmâre nefs-i levvameye dönünce hangi rüyaları görmek gerektiğini Şeyh Şüca'ya

sorduğunu görüyoruz (t.669). Bu mektup biat aldığı ibtida döneminde yazılmış olmalıdır. Nefs-i emmarenin rengi mavidir ve rüyada genellikle mavi objeler, yırtıcı hayvanlar, domuz, kedi, köpek vb. görülürken nefsi levvamenin rengi sarıdır. Yine kısa bir tezkerede şeyhine gördüğü rüyaların nefsi levvameye işaret ettiğini haber veriyor (t.977). Şeyh Şüca'ya yazdığı diğer bir mektupta şeyhine “Hakk esmasının zikrine meşgul olayım mı?” diye soran (t.722) Sultan III. Murad'ın; nefsi levvameden ve nefsi-i mülhimedden kurtulup nefsi-i mutmaine mertebesine eriştiğini anlıyoruz. Zira Hakk ismi bu mertebenin zikridir. Bu mertebenin rengi siyahtır.

III. Murad Han'a bir vakasında nefsi safiyenin zikri olan *el-Kahhâr* isminin hakikatını öğretirler ve padişah vakıda kendisini bu esma-yı şerifi çekerken görür (t.23). İki mektubunda 7. Esmayı (etvâr-ı seb'a) tamamladığını bildiren Sultan III. Murad'ın, Esmâ-i Hüsnâ'dan bir ismin zikrine devam etmek istediği anlaşılıyor. Bu mektuplarda Şeyh Şüca'ya neden esmasının ilerlemediğini soruyor (t.316). Bir mektubunda ise bir yıldır 7. Esmayı bitirip 8. Esmada kaldığı için Şeyh Şüca'ya dert yanıyor (t.775). Başka bir mektubunda Sultan III. Murad, Şeyh Şüca'ya “*El-Fettah* zikrine başlayayım mı?” diye soruyor (t.897). Bu iki mektup yakın dönemde yazılmışsa padişahın 9. derse başlama isteğinde olduğu düşünülebilir.

Sultan III. Murad, bir diğer mektupta Şeyh Şüca'nın kendisine Cenab-ı Hakk'a vuslatı talep etmesi yönündeki ikazı karşısında, zaten tek derdinin o olduğunu söylüyor. Bu maksatla birçok esma zikriyle meşgul olmasına rağmen uzun zamandır kendisine tecelli olmamasından duyduğu üzüntüyü dile getiriyor ve şeyhine “Hangi esma zikriyle meşgul olayım?” diye soruyor (t.537). Başka bir mektubunda da farklı farklı esma zikriyle meşgul olsa da asıl hangi zikri yapması gerektiğini bilmediğini söyleyen III. Murad Han, şeyhinden kendisini vecd ve tecelliye gark edecek esma zikri tavsiyesi istiyor (t.596). Bu mektuplar etvar-ı sebayı bitirdikten sonra yazılmışsa etvar-ı hamseden bir ism-i şerifi şeyhinden beklediği düşünülebilir. Çünkü Halvetülkte etvar-ı seb'ayı tamamlayan ve hilafet alan bazı dervişlere, etvâr-ı hamse denen ziyâdât zikri şeyhi tarafından telkin edilebilir. Dervişlerin seyr ü sulûkta mesafe almada çok istekli olması ve bu yollu rüyalar görmesi normaldir. Ancak bu rüyaların hakikatte, daha üst bir mertebeye işaret olup olmadığına sadece şeyh karar verebilir. Bu nedenle etvar-ı sebayı tamamladıktan sonra Sultan Murad hakkında rüyalarına bakıp şu zikre devam etti veya şu makama erişti, diyemeyiz. Bu şeyhi ve onun arasında bir muammadır.

Kitabü'l-Menâmât'taki mektuplarının çoğunda, Sultan III. Murad'ın uykuda, uyanıkken veya uyur-uyanık (yakaza) hâlinde şahit olduğu ilhamlar, hâller ve tecellilerde kendisine gaybtan ilahî bir ses sürekli müjdeler verir. Bunlar öyle müjdelerdir ki zahir akılla düşünülürken bu hâli yaşayan padişahın ya meczub olduğu, ya da kendi otoritesini sağlamlaştırmak için kendini ve çevresindekileri manevî üstünlüğüne inandırmak istediği, hatta kendini Hz. Muhammed'den (sav.) üstün gördüğü düşünülebilir. Bu ilahî

sesin ona fısıldadığı müjdelere: “Senden özge habibim yok” (t.520). “18 bin âlem kabz u bastında olsun” (t.465). “Tecellimin hepsi senindir” (t.213). “Fazlım senin, lutfum senin, hidâyetim senin, murâd ve maksûdumsun. Âlemlere rahmetimsin. İzzetüm hakkı için eger habîbim Muhammed hâtemü'l-enbiyâ olmayaydı; seni nebî ederdim. Ammâ bilmiş ol kim sen hazretümde enbiyâdan alâsın. Merhabâ, yâ habîbüm!” (t.544). “Sana kutubluk ve kutbu'l-aktâblık verdüm, mübârek ola!” (t.711). “Muhammed Mustafâ'nun mübârek alnındaki nûr sana nakl eyledi” (t.783) şeklinde Sultan III. Murad'a çok sıra dışı şeyler söyler.

Seyr ü sulûku esnasında Sultan III. Murad'a gelen bu ilhamlar nefsi veya şeytanî ise Şeyh Şüca'nın padişahı nefesine uymaması yönünde ikaz etmesi gerekir. Ancak padişahın psikolojisini derinden etkileyen bu tür ilhamları Şeyh Şüca'nın nasıl yorumladığını bilmiyoruz. Yine de bu tür ilhamların ne anlama geldiğine dair büyük mutasavvıfların fikirlerinden istifade edebiliriz. Bunlardan Hucvirî (XI.yy.); marifeti sadece ilhamdan ibaret saymaya şiddetle karşı çıkar. Çünkü marifet makamında hem bâtılın hem hakkın da delili vardır. Ama ilhamlarda hata-sevap ve yanlış-doğruyu ayırt edecek delil yoktur. Şeriat ilmi ilhamla kıyas edilmez. Marifet şerattir, nübüvettir, hidayettir; ilham değildir. Sadece ilhama iman edenler Brahmanlar gibidir (Hucvirî:1996,403). Kuşeyrî (ö.1072) ise Allah tarafından melekler vasıtasıyla gelen hitaplara (havâtır) ilham, nefis cihetinden gelenlere hevâcis, şeytan tarafından gelene vesvâs demiştir. Ona göre kişiye gelen ilhamın mutlaka doğruluğu şer'î ilme muvafık olmalıdır. Aksi halde bu ilhamlara aldanıp kendini Allah'a yakîn görmek, Allah'a gerçekten yakîn olmayı engeller, çünkü “*Kurba görmek kurba hicâbdır.*” (Kuşeyrî:1991,215,217-218)

Şabaniyye-Kuşadavî pîri Kuşadalı İbrahim Halvetî (ö.1846), seyr ü sulûkta dervişin hem vehbî (Allah ikramı) ve hem kesbî (çalışarak elde edilen) lutuflara mazhar olacağını bildirir. Kesbî olanı bırakıp vehbî tecellilerle aldanan dervişlerin seyr ü sulûku tehlikeye girer, geriler (Öztürk:1997,133). O halde hiç kimse bu tür ilham ve lutuflara aldanmamalıdır. Yine Seyyid Muhammed Fethü'l-Ma'arif er-Rıfâî (ö.1824) seyr ü sulûk gören bir sâlik'in irşadı hakkındaki şu sözleri meselenin hakikatini göstermektedir:

“Sâlik, hayvan dairesinden kurtulup insan dairesine geçmeyi başarırsa manevî sureti insan olur ve kendisinde tecellî hâli zuhur eder. Bu hâlde bulunanlardan kimi “Ene'l-Hakk/Ben Hakk'ım” (Hallac-ı Mansur); kimi “Ene'r-Resûl/ Ben Resulullah'ım.” (Fazlullah Hurûfî); kimi “Ene'l-Mehdî-yi âlem-i bâkî/Ben beka âleminin mehdisiyim.” Kimi “Subhane mâ a'zame şânî/Yüce şanımlı tesbih ederim.” (Bayezid Bistamî); kimi de “Leyse fi cübbeti sivâ Allah/Cübbemin altında Allah'tan başkası yok.” (Cüneyd-i Bağdadî) deyip Hakk'ın zatını, sıfatını ve fillerini nefesine tahsis eder. Bu durumdaki kimseye Muhammedî ruhun mazharı, Ahmedî sırrın varisi (olan mürşidinden) Rabbanî bir feyz ulaşarak onu bu iddia vadisinden

kurtarırsa işte o zaman kişi vahdet sırrına erişir. Her varlıktan ve suretten zât tecellisi zuhur eder, her yüzden görünen, her dilden söyleyen, her kulaktan işiten, her elden tutan, her ayaktan yürüyen ve her gönülde sır olan kimdir ve kimindir, bilinir. 'Nereye dönerseniz Allah'ın vechi oradadır. (Bakara/115) ve 'O evveldir, âhirdir, zâhirdir ve bâtıdır' (Hadid/3) sırrı zuhur edip **aynü'l-cemü'l-cem**'de fena bulur. (O vakit) âbid-mâbud, sâcid-mescûd, zâkir-mezkûr bir olur. Nihayet sâlik mürşidin kalbinde mirac edip nokta-yı süveydâ-yı ehadiyyetten mâsivâyı (Allah'tan gayrı her şey) yok edip mürşid kelâmı ile hem-dem olur. Seyr ü sulûkun en son derecesi budur." Fethü'l-Ma'arif:2014,38-40,69)

Diğer mutasavvıflar gibi Seyyid Muhammed Fethü'l-Ma'arif er-Rıfâî'nin vurguladığı bu hakikatte, her insan özü itibarıyla Cenab-ı Hakk'ın halifesidir, O'nun yeryüzündeki gölgesidir (zıllullah). Hele ki burada söz konusu olan zâhiren de hilafet makamını temsil eden Sultan III. Murad olduğu için o kendisini hem zâhiren hem bâtinen bu hakikatin muhatabı olarak görmektedir (halife-yi rû-yı zemîn). İnsandan maksat insan-ı kâmil ve onun yegâne sahibi Hz.Peygamber'dir. Dolayısıyla her insanın özünde (cevher), Hz.Peygamber'in eriştiği makamlara (kab-ı kavseyn ev edna) kendi çapı kadar erişme potansiyeli vardır. Zaten Mirac'ta Hz.Peygamber'e "Namaz müminin miracıdır." müjdesi verilmiştir. Her insan kendi kapasitesince bu derecelere ulaşır, mirac eder, ama ulaştığı makam o makamın künhünü temsil etmez. O makamların künhü sadece Hz.Muhammed'e (sav.) mahsustur. Bu hakikate sâlik ancak gerçek bir mürşide teslim olarak ulaşır ve nefsinin bilir.

Tecelli-yi zata erişmek arzusunda olsa da III. Murad Han tehlikenin farkındadır ve rüyalarında, ilhamında, hâlinde veya hayalinde aldığı müjdelere itibat etmez (t.277, t.889) ve çoğu zaman kendisine gelen ilhamlardan şüphe duyar (t.593, t.625, t.747, t.753, t.768, t.848). Zira şeytan insanları bu şekilde çokça aldatmıştır. Seyr ü sulûkta ilerleyemeden olduğu yerde kalma endişesiyle intihar etmeyi bile düşündüğünü, söyler (t.266). III. Murad Han'ın mektuplarının hiçbirinde kendini veli, mehdi, kutub gördüğüne dair bir ifadesi yoktur. Aksine birçok kez tecelliye muhatap olmasına rağmen III. Murad Han acziyetini, kulluğunu bilir. Bu makamların künhüne ve kemaline erişemeyeceğinin farkındadır ve mektuplarında bunun kederini yansıtır:

"Benüm sa'âdetüm, asıl şüphe ilhâmdadır. Bugün ilhâm geldi kim 'Azametüm hakkı için kendi hazretüm hazretüme nasıl sevgülü ise sen dahi bana böyle sevgülüsün, belki daha ziyâde.' Benüm sa'âdetüm, böyle ilhâm gelen kişinün dünyâ ve âhiret bir parmağında yüzük gibi oynar. Bu hakîr kendi recâmız geçüremezüz; kande kaldı gayrı?" (t.427)

Diğer tarikatlarda olduğu gibi Şabanîyye adab ve erkânında mürid-mürşid ilişkisinin kaideleri bellidir ve bu kaidelerde esneklik yoktur. Miyar-ı Tarikat'a göre mürid şeyhinin sözünü Hakk sözü bilmeli, kimseyi şeyhinden üstün görmemeli, gassalın elindeki meyyit gibi mürşidine teslim olmalıdır.

Salik her ne kadar kendine batıl gelse de üstadının sözünden çıkmamalıdır. Sulûkunda aceleci olmamalı, şeyhi telkin etmedikçe başka bir isim telkini istememelidir. Kendi nefsi, dünya ve ahiret için şeyhinden dua istememeli, sadece hâlini şeyhine arz edip dua ediver, diye ısrar etmemelidir. İnsanların hâllerini ve şanını bilene dek bütün insanlardan uzak durmalıdır. Halktan birinde kemâl gördüğünde haset etmemeli, kemali kabul etmelidir (Tatçı:2013,42-44,71-72). Sultan III. Murad Şabaniyye erkân ve âdâbına uygun biçimde mürşidi Şeyh Şüca'ya son derece bağlıdır; bu bağlılık şiirlerine de yansımıştır:

Sensin mürîd-i sâdık ey server-i 'avâlim

Bildüm ki ey Murâdî muhkem sadâkatün var (g.500/5)

Ancak Kitâbü'l-Menâmât'taki bazı mektuplarda, Şeyh Şüca ve Sultan III. Murad arasında kimi zaman sağlıklı bir şeyh-mürîd ilişkisi olmadığı gözlemlenmiştir. Sultan III. Murad, Şeyh Şüca'nın bir mektupta kendisine "Kazandığımı sana verecek degülüm!" demesine karşılık üzülererek "Siz benim kazancum istesenüz verürdük. Siz sakınuğunuz nedendür? Benüm sa'âdetüm, biz istedüğümüze cân verürüz, sizde hakikat yokmuş." (t.1127) cevabını veriyor. Başka bir mektupta Sultan III. Murad, kendini cahil, şair olarak gördüğü için istihzaya alan Şeyh Şüca'ya sitem eder ve tasavvufa dair kitapları çoktandır okuduğunu, şeyh, mürîd nasıl olur, bildiğini hatırlatır (t.1338).

Şabanîlikte diğer birçok tarikat gibi dervişler, biat aldığı andan itibaren hallerini, rüyalarını ve vakıalarını şeyhine anlatmakla yükümlüdür. Şeyh Karabaş-ı Veli, Miyâr-ı Tarîkat adlı eserinde salikin gördüğü rüyaları şeyhine eksiksiz anlatmasının önemine değinir. Şeyh rüyayı tabir eder veya etmez; salik rüyasının neden yorumlanmadığını edeben sormadığı gibi kalbinde de bu hususta hiçbir fikre yer vermemelidir. Zira şeyhin rüya tabir etmemesinde de hikmet vardır. Rüya salikin uykuda gördükleridir. Vakıa ise istiğrak halinde yani kendinden geçmişken yaşadıklarıdır. İstiğrak zikir ve müşahade sırasında ortaya çıkar. İstiğrak halindeyken derviş kimseyi ve hiçbir şeyi fark etmez, kendi halindedir. Bu halde dervişe tecelli zuhur eder. İstiğrak halinde gördüğü şeyler bu hal geçtikten sonra da müşahadesinden gitmiyor ve devam ediyorsa o vakıa tabire muhtaç değildir. Eğer müşahade ettiği kimse kaybolursa bu vakıa tabire muhtaçtır (Tatçı, Kurnaz:2002,84-85). Kitâbü'l-Menâmât'ta Sultan Murad'ın pek çok rüyasının manasını ısrarla şeyhinin tabir etmesi yönünde yazdığı tezkireler, Miyâr-ı Tarîkat 'ın belirttiği kaidelere aykırıdır. Şeyh Şüca ise yine mürîdinden gelen bu mahrem mektupları bazen çevresindekilere yüksek sesle okumuştur. Bu olayı duyan Sultan III. Murad, bir mektubunda şeyhine "İşitdük ki bizden giden tezkereleri cümleye karşı okurmuşsınız. Benüm sa'âdetüm, niçün böyle edersiz? Hâlimiz cümleye şâyi' olduğun ister misiz? Vallahi, gâyet bî-huzûr olduk." (t.1135) diyerek duyduğu rahatsızlığı dile getiriyor. Bir şeyhin mürîdinin özelini çevresindekilere anlatması mümkün olmadığına göre padişahın iyi niyetini bazen şeyhin su-i istimal ettiği düşünülebilir.

Sultan III. Murad'ın mektuplarında Şabanî tekkelerini ziyaret ettiğine ve diğer Şabanî dervişân ve müridânıyla iletişime geçtiğine dair bir bilgi yoktur. Sultan III. Murad'ın etvar-ı seb'ayı tamamladığını ve hilafet aldığını belirtmiştik. Bazı mektuplarından sadece derviş olmadığını, şeyhlik yaptığını da anlıyoruz (t.558, t.930,t.1086). Mektuplarda Şeyh Şaban-ı Velî ve Şabaniyye hakkında da hemen hiç bilgi veya yorum yapılmamıştır. Şu halde, Şeyh Şüca ve Sultan III. Murad'ın arasındaki şeyh mürid ilişkisinin tarikat geleneğinin içinde daha özel, daha seçkin ve kimi zaman geleneğe aykırı seyrettiğini söyleyebiliriz.

5. Sultan III. Murad'ın Şiirlerinde Tasavvuf Düşüncesi:

Sultan III. Murad'ın şiirlerinde seyr ü sulukundan izler görmek mümkündür. Vahdet-i vücûd neşesiyle yazılan bu şiirlerden birinde ilahi aşkın varlığında kendini fena eyleyen Sultan III. Murad, bu sırta akıl sahiplerinin erişemeyeceğini şöyle anlatır:

Benüm bu sırr-ı pinhânım nihân-ender-nihân olmuş

Gönül 'aşk-ı habîb ile anun çün lâ-mekân olmuş

'Ukûl irmez nihâyetle Murâdî'nün kelâmına

Velî 'akılca her bir kimseye bir dâstân olmuş (g.615/1,5)

Sultan III. Murad bazı şiirlerinde misâl âleminde kesret ve vahdeti sorgularken sahip olduğu manevî birikimin verdiği güvenle vahdetin kesrette saklı olduğunu yaratılmış her şeyde vahdaniyet sırrının âşikar olduğu söyler g.(248/4); kimi zaman sözlerinin halk içinde anlaşılmayacağına farkındadır. Hakikat sırrını ifşa eden şiirlerini dağlara söylese bu sırrın manevî ağırlığından dağlar bile paramparça olur (g.66/5). Tasavvufa dair hikmet dolu sözlerinin her biri can pahasındadır, ancak bu sözlerin kıymetini bilecek insan bulamamaktan şikayetçidir (g.176/5). Sözlerinin kıymetli bir mücevhere benzetmesi, iddialı gibi görünse de hakikatte o müntesibi olduğu Şabanîyye tarikatının ne denli kıymetli feyz madeni olduğunu kasteder. Bu tarikattan aldığı hidayet sayesinde onun şiirleri manidâr ve kıymetlidir (g.196/5).

Şuara suresinde şairlerin eleştirilmesi⁷²⁷ Sultan III.Murad'ı da etkilemiştir. Şiir onun için hikmetli sözdür. Kendini nefis eğlencesi için şiir yazıyor, diye itham edenlere hatta beddua eder:

Her kim ki şi'r diye Murâd'un kelâmına

İki cihânda la'netin itsün ana Hüdâ (g.5/5)

⁷²⁷ “Şeytanların kime indiğini size haber vereyim mi? Onlar, her günâhkâr yalancıya inerler. Onlar (şeytanlara) kulak verirler; zaten onların çoğu yalancıdır. Ve şâirlere de akılsızlar ve ziyankârlar uyar. Görmez misin ki onlar, her vadede şaşkın dolaşırlar ve yapmadıkları şeyleri söylerler. Yalnız iman edip iyi ameller işleyenler, sık sık Allah'ı ananlar ve zulme uğradıklarında zalimlere karşı koyanlar böyle değildirlere. Zalimler ne acı bir akıbetle yüzüze geleceklerini yakında anlayacaklardır. Ancak iman edip salih amel işleyen, Allah'ı çok anan ve haksızlığa uğratıldıktan sonra öcünü alanlar başka. Zulmedenler hangi akıbetle uğrayacaklarını göreceklerdir.” (Şuara/221-227)

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Kitâbü'l-Menâmât'taki bir mektubunda da Sultan III. Murad kendisini şair olarak nitelendirenlere çok öfkelenir ve “*La'net şâ'ire! Vallahi biz şâ'ir degüldüz. Gâhi içimüz taşar; ba'zı ilâhiyyât söylerüz, ayruk bilmezüz. Monlâ Celâleddîn dahi şâ'ir ve câhid oldı ve ehlullah ki ilâhiyyât derler. Hep câhil ve şâ'ir oldılar.*” (t.1339) der. Bu ifadeler Sultan III. Murad'ın şiiri amaç olarak değil, tasavvufî hâllerini yansıtan bir araç olarak gördüğünün açık delilidir.

Bir gazelinde (g.192) gönlüne seslenerek hâlden özge bir hâl olan muhabbeti sıradan kişilerin anlayamayacağını kendini telkin ediyor. Kendisi tarikat yolunda Şabanîyye'den nasiplendiği için şanslıdır. Ama asıl marifet bu nasiple yetinmeyip surette kalmadan sirete geçebilmektir. Hakk âşıklarının gönlünde yanan aşk ateşi öyle bir derttir ki anlatılamaz. Âşık davası güdenlerin sevgiliye sadakati yoksa dilleri söylese de aşk derdini bilmezler.

Tarih kaynaklarında Sultan III. Murad'ın zevk ve safaya düşkün olduğu anlatılır. Oysa mektuplarından ve şiirlerinden anlaşıldığı üzere şeriat kaidelerine halkın uymasına önem verdiği kendisi de ibadetine çok düşkün olan Sultan III. Murad, aşağıdaki beyitte insanın sadece Allah'a ibadet etmek için yaratıldığı hakikatine telmihte bulunuyor.⁷²⁸

*Seni var eyledi çünkim ibâdet idesin O'na
Senün ne işüne yara Murâdî bunca gavgalar (g.281/5)*

*Rızâ-yı Hakk'ı elden koma râh-ı şer'i tut dâ'im
Murâdî işbu ma'nâyı bilenler kâmil insândur (g.289/5)*

*Bugün menâzil-i Hakk'a yine 'urûcum için
Şerî'at ile tarikat iki kanadumdur (487/3)*

Sultan III. Murad'ın şiirlerinde melamî bir üslup yoktur. Mektuplarından da anlaşıldığı üzere onun ilahî aşka meyli niyaz ehli dairesindedir. Mektuplarında anlattığı gibi sık sık teheccüd namazına kalkan Sultan III. Murad, riyazat, kanaat, zikir ve nafil ibadetlerle Cenab-ı Hakk'a vasıl olmak ister:

*Şürû'um şer 'edür rehber anunla reh mu'ammerdür
Benüm kavlı-i hakîküm 'âleme islâm u dîn olmış (g.618/4)*

Derviş de olsa belki sultan olmanın verdiği özgüvenle şu gazelinde ve rindane bir edayla bütün âbidlere meydan okur:

*Ubbâd-ı cihân gelse ibâdet idemezler
Mâbeynümüzi fasl-ı şehâdet idemezler*

Bu yolda bizüm çekdüğümüz tâb-ı ta'ab çok

⁷²⁸ “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.”(Zariyat/56)

Gayrı kişiler böyle seyâhat idemezler

Bir tâc ile bir hırka vü bir nân bize kâfî
Bir bizceleyin kimse kanâ'at idemezler

Âlemde bizi bilmedi kendüsini bilmez
Mevlâsını kul bilmeye hıdmet idemezler

Doldurdu Murâdî şikemin halk-ı cihân gör
V'allahi bizüm gibi riyâzât idemezler (g.455)

Gazelin makta beytinde “Ey Muradî, cihan halkı işkembesini doldurdu, vallahi senin gibi riyâzat ehli olamazlar.” ifadesiyle çevresindeki insanların hak ve rüşvetle sadece yeme içme ve dünya zevkleri peşinde koşmalarını eleştiriyor. Sultan III. Murad, devlet ve toplumdaki yozlaşmanın ve bozulmanın farkındadır. İşkembesini doldurma peşinde olanlardan kendini ayırı tutsa da bir sultan olarak onlara tesiri olmadığı görülüyor. Şiirlerinin çoğunda en çok kendi nefsine dünya malına meyl etmeden zühd üzere kanaatle yaşamayı öğütler. Kişinin ne denli malı, mülkü olsa da en sonunda ölümle, bedeni bile sadece Allah’a ait olduğunu kanıtlarcasına toprak olacaktır:

Ne bakarsın bu cihanın milkine ya sîm ü zere
Hâk ile bir gün ola kâse-yi ser dolsa gerek (g.740/4)

III. Murad Han'ın şeyhine yazdığı mektuplarda anlattığı, seyr ü sulûkunun ilerlemesine işaret olan rüyalar, şiirlerine de yansımıştır. III. Murad Han, Hz. Yusuf'un gördüğü rüya ile başlayan hikayesini tasavvufî anlamda kendi manevî seyriyle; kendini ise kuyuya atılan Hz.Yusuf'a benzetir. Dünya veya masiva insanın zindanıdır. Bu zindanda olanlar hakikati görmesi için kuyudan çıkması, yani masivadan kurtulması gerekir:

Yûsuf-ı dehrüm bana sorma su 'âli çâhda
Hâl-i Ya'kûbî su 'âl eyle firâk u âhda
Ey 'azîz-i Mısr-ı dil rü'yâna ta'bir isteme
Kim hased kılmaya ihvânım sana bu râhda (1285/1,2)

İlk beyitte özellikle kuyuda olanın halini onu seven ve bekleyen bir Yakup anlar ve Yusuf'u için gözyaşı döker. Burada Hz.Yakup aşk ile gözyaşı döken bir mürşidi sembolize ediyor olmalıdır. Yusuf'un rüyasını nasıl sadece Hz.Yakup tabir edip “Oğlum, rüyayı sakın kardeşlerine anlatma, korkarım ki kıskanıp sana zarar verirler.” dediyse mürşidler de her birini Hz.Yusuf gibi gördükleri müridlerine seyr ü sulûklarının selameti için rüyalarını mürşidinden başka kimseye anlatmamalarını tenbih ederler. Aksi halde, riya ve haset müridlerin ifsadına ve iftanına sebep olur. Kitâbü'l-Menâmât'taki bir mektupta Sultan III. Murad şeyhi Şüca Dede'ye birlikte

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Şeyhü'l-ekber İbnü'l-Arabî'nin Fusus'ül-Hikem'ini birlikte okumayı teklif etmişti (v.199a). Bu gazeli belki de o eserin Hz.Yakup ve Hz.Yusuf'tan bahseden bölümlerini okuduktan sonra kitabın tesirinde kalarak yazmıştır.

Sultan III. Murad'ın, şiirlerinin çoğunda vahdet-i vücûd neşesi vardır. Ancak ilahi aşkın şarabının verdiği sarhoşluk (sekr), onda pek çok sâlikin yaptığı gibi şer'î kaidelere aykırı sözler ve tavırlar zuhur etmez. Vahdet zevki onda kesret fikrine (misal âlemi) dair ne varsa yok etmiştir. Şabaniyye tarikatı vesilesiyle ulaştığı her makam, bildiği her hakikat sayesinde Hallak olan en güzel Yaratıcı'ya yakınlaşır, O'nun kapısını sayısız defa çalar:

Cür'a nûş olalı humhâne-yi vahdetden biz
Nice dem fâriğüz ez-gayr u kesretten biz

Bizi men' idemez âlâyiş-i 'âlem Hakk'dan
Hamd ü şükr ana ki hakk bizde hakîkatden biz

Edeb-i 'akla uyup gayr-ı kelâm eylemezüz
Basmazuz taşra ayak râh-ı şerî'atden biz

Tark olupdur 'aded-i bî- 'aded ol Hallâk'a
Her ne kim var ise bildük o tarîkatdan biz

Ger Murâdî'de celâl ile cemâli göresin
Dönmezüz ağlayasın hiç bu hey'etden biz (g.578)

Sonuç:

a. Sultan III.Murad'ın mektuplarından anlaşıldığı üzere kendisi Şabanîlik tarikatından seyr ü sulûk görmüş, icazet almış; hatta sınırlı da olsa mürşidlik yapmıştır.

b. III. Murad'ı ilhamları ve rüyalardan dolayı kendini mehdi, kutbü'l-aktâb, nebi görüyor diye itham etmek son derece yanlıştır. Çünkü III. Murad'ın hiçbir mektubunda bu ilhamları doğru kabul edip ona göre amel etmemiştir. Aksine aciz bir kul ve peygamber âşığı olduğu mektuplarında açıkça bellidir. Bu ilham ve rüyalara göre amel etseydi, mektuplarında kendini günahkâr, aciz bir derviş olarak göstermezdi.

c. III. Murad'ın devrinde yolsuzluk, rüşvet, idarî acziyet gibi hususlarda kendisine yöneltilen suçlamalara dair, mektupları sayesinde meselenin iç yüzü ve padişahın iç dünyası hakkında fikir edinmek mümkündür. Buna göre, hiçbir padişahın olmadığı kadar, hatta değme dervişlere taş çıkarırcasına zühd, ibadet üzere vahdet-i vücud neşesine mensup olan Sultan III. Murad'ın saltanatında karmaşık siyasî ve idari işlerine itibar etmediği anlaşılıyor. O daha ziyade kendi iç dünyasıyla ve en çok da tasavvuf düşüncesiyle meşguldü. Bu nedenle sıradan bir derviş gibi Şeyh Şüca'nın sözünden çıkmamıştır.

d. Fatih Sultan Mehmet'in ısrarla biat etme isteğini Akşemseddin'in neden geri çevirdiği hep merak konusudur. Bunun cevabını Sultan III. Murad ve Şeyh Şüca'nın mürid-mürşid ilişkisinde bulabiliriz. Padişahlar, ister istemez siyasete, devlet yönetimine her anlamda hâkim olmak zorundayken bir padişahın sıradan bir derviş gibi seyr ü suluk görmesinin sakıncaları büyüktür. Bu yüzden birçok şeyh, dervişi olmak isteyen padişahlara fetih ve kaza, beladan muhafaza için bazı özel zikir ve dualar önermiştir; ama genellikle şeyhler padişahlara tarikat adabına uygun seyr ü sulûk terbiyesi vermemişlerdir. Sultan III. Murad ise tarikat âdâbının gerektirdiği gibi davranmış; iyi niyetli bir derviş olarak siyasî, idarî hemen her hususu şeyhine danışmıştır. İç dünyası açısından bu olay doğru ve tarikat adabına uygunken cihan padişahı olması hasebiyle bu özel ve mahrem ilişki devlet yönetiminde büyük bir garabete ve başarısızlığa sebep olmuştur.

Kaynakça:

Abdülkerim Kuşeyrî. (1991). *Kuşeyrî Risalesi*. Haz.Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah.

Abdürrezzak Kaşanî. (2004). *Tasavvuf Sözlüğü*. İstanbul: İz.

Akkuş, Mehmet. (1998) "Hüsameddin Uşşakî". DİA. (c.18, s. 515). İstanbul: TDV.

Akyüz, Salim. (2007). "Rasathane". DİA. (c.34, ss.457-458). İstanbul: TDV.

Altınay, A.Refik. (1997). *Osmanlı'da Hoca Nüfuzu*. Çev.Güven Akçağ, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm.

Atalay, Adil Ali. (1976). Seyyid Nizamoglu. İstanbul: Can.

Ayvansarayî Hüseyin Efendi. (2001). *Hadîkatü'l-Cevâmî*, Haz. A.Nezih Galitekin, İstanbul: İşaret.

------(2013). *Vefâyât-ı Ayvansarâyî*, Haz.Ramazan Ekinci, İstanbul: Buhara.

Bağdatlı Ahdî. (2009) *Gülşen-i Şuara*. Haz. Süleyman Solmaz. Denizli: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (12.01.2014)

Beyanî, Mustafa b. Carullah. (1997). *Tezkiretü's-Şuara*. Haz.İbrahim Kutluk. Ankara: TTK.

Çerçi, Fâris. (2000). *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Kühü'l-Ahbar'ında II.Selim, III.Murat ve III.Mehmet Devirleri-III*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.

----- (2008). "Nasîhatü's-Selâtin'e Göre III. Murad'ın Yönetim Anlayışı ve Mustafa Âlî'nin Bu Konudaki Bazı Görüşleri". *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*. (Cilt-Sayı: 10-2 ss.1-40.)

Davud el-Kayseri. (2013). *Tasavvuf İlmine Giriş*. Çev.Muhammed Bedirhan, İstanbul: Nefes.

Emecen, Feridun M. (1989). XVI. Asırda Manisa Kazası, Ankara: TTK.

----- (2009a). *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*. İstanbul: Timaş.

- (2009b). “Selim II”. DİA. (c.36, ss.414-418). İstanbul: TDV.
- Eyüpgiller, Kemal Kutgin. (2010). “Şâbân-ı Velî Külliyesi”, DİA. (c.38, ss.210-211). İstanbul: TDV.
- Fethü'l-Ma'arif er-Rıfâî. (2014). *Dem-i Vahdet*. Haz.Kahraman Özkök. İstanbul: Revak.
- Fleischer, Cornell F. (2013) *Tarihçi Mustafa Âlî*. Çev. Ayla Ortaç. İstanbul: Tarih Yurt.
- Gelibolulu Mustafa Ali. (1997). *Meva'idü'n-Nefais Fi Kavâ'idü'l-Mecâlis*, Haz. Mehmet Şeker. Ankara: TTK.
- Giritli Aziz Efendi. (2011). *Vâridât*. Haz.Nedim Tan, İstanbul: Pan.
- Güven, Mustafa Salim. (2012) “Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin Mektupları Üzerine Bir Değerlendirme”. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* (sayı:19, Ocak-Haziran, ss.105-142.)
- Hancz, Erika (2007). “Peçuyulu İbrahim”. DİA. (c.34, ss.216-218). İstanbul: TDV.
- Hucvurî Ali b. Osman Cüllabî. (1996). *Keşfü'l-Mahcûb*. Haz.Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah.
- Hüseyin Vassaf. (2006). *Sefîne-i Evliyâ*, Haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, (c.1-5), İstanbul: Kitabevi.
- İsen, Mustafa. (1994). *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*. Ankara: AKM.
- Karabaş-ı Velî. (2002). *Miyâr-ı Tarikat*. Haz. Mustafa Tatçı, Cemal Kurnaz, Ankara: Alperen.
- Kâşânî, Abdürrezzak. (2004). *Tasavvuf Sözlüğü*. İstanbul: İz.
- Kınalızâde Hasan Çelebi.(1999). *Tezkiretü'ş-Şuarâ*. Aysun S. Eydurun. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi. Ankara: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (12.12.2013)
- Kırkkılıç, Ahmet (1998) *Sultan III.Murad*, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- .(1985). *Sultan III.Murad: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkitli Metni*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi: Erzurum.
- Kortantamer, Tunca. (1993). *Eski Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*. Ankara: Akçağ.
- Kurnaz, Cemal Kurnaz. Tatçı, Mustafa. (1999) “İbn İsa” DİA. (c.20, ss.91-92). İstanbul: TDV.
- Küçük, Levent. (2007). “Osmanlı Vergi Hukukunda Avarız Kavramı ve Avarızın İdaredeki Rolü”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Ankara Üniversitesi*: Ankara.
- Kütükoğlu, Bekir. (2003). “Lokman b. Hüseyin”, DİA. (c.27, ss.208-209). Ankara: TDV.
- .(2006a). “Gelibolulu Âlî”. DİA. (c.2, ss.414-416). İstanbul: TDV.

- .(2006b). “III.Murad”. DİA. (c.31, ss.172-176). İstanbul: TDV.
- .(1979). “III.Murad”. İslam Ansiklopedisi. (c.8, ss.615-625) İstanbul: MEB.
- Mehmed Süreyya. (1995). *Sicill-i Osmanî*. Haz.A.Aktan, A.Yuvalı, M.Keskin, İstanbul: Sebil.
- Muhyî-i Gülşenî. (1982). *Menâkıb-ı Gülşenî*. Haz. Tahsin Yazıcı. Ankara: TTK.
- Mustafa Nuri Paşa. (1992). *Netayicü'l-Vukûat*. Haz.Neşet Çağatay, Ankara: TTK.
- Felek Özgen. (2012). “(Re)creating Image and Identity: Dreams and Visions as Means of Murad III’s Self-Fashioning”. *Dreams and visions in Islamic Societies*. Ed. Ö. Felek, Alexander Knysh. New York: Sunny.
- Naima Mustafa Efendi. (2007). *Tarih-i Naimâ: Ravzatü'l-Hüseyn fi-Hulasati Ahbari'l-Hafikayn*, Haz.Mehmet İpşirli. Ankara: TTK.
- Nevîzâde Atâî. (1989). *Hadaiku'l-Hakaik fi Tekmileti'ş-Şakaik*, c.3, Haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul: Çağrı.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (2011). *Türk Sufiliğine Bakışlar*. İstanbul:İletişim.
- Oğuz, M. İhsan. (1995). *Hazret-i Şaban-ı Velî ve Mustafa Çerkeşi*.İstanbul: Oğuz.
- Ozak, Muzaffer.(1973). *Ziyinet-ül-Kulûb*. İstanbul: Salah Bilici.
- Ömer Fuadî. (2011). *Haz.Pir Şaban-ı Velî Menkıbeleri*. Haz.Muhammed Bedirhan, İstanbul: Nefes.
- Öngören, Reşat. (2012). *Osmanlılarda Tasavvuf (XVI.Yüzyıl)*. İstanbul: İz.
- .(1997). “Osmanlılar’da Devlet Ricali Meşâyih Münâsebetlerinin Boyutlarını Gösteren Yeni Bir Kaynak : Âlî’nin Şeyh Mehmed-i Dâğî ile Alâkalı Menâkıb”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, İstanbul: (Sayı: 1, ss. 107-113)
- Öztürk, Yaşar Nuri. (1997). *Kuşadalı İbrahim Halvetî*. İstanbul: Yeni Boyut.
- Pakalın, Mehmet Zeki. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri&Terimleri Sözlüğü*,(c.1-3),İstanbul: MEB.
- Paksoy, Kezban. (2007). “Şerhu Gazeliyyâtu’s-Sultân Murâdu’s-Sâlis”. *Turkish Studies. Vol.2/3 Summer* <http://www.turkishstudies.net> (20.05.2014)
- Peçevi İbrahim Efendi. (1982). *Peçevi Tarihi*. Haz.Bekir Sıtkı Baykal, (c.2). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Peirce, Leslie P. (2011). *Harem-i Hümayun*. (5.bs.), İstanbul: Tarih Yurt.
- Selânikî Mustafa Efendi. (1999). *Tarih-i Selânikî*. Haz. Mehmet İpşirli, c.1-2, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Semih Ceyhan, “Tecelli”, DİA, c.XL, s.241-243;
- Seyyid Mehmed Rıza, *Tezkîre-i Rıza*,<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (02.12.2011)

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Sofyalı Bali Efendi. (2010). *7 Makam 7 Nefs.*, Haz.Muhammed Bedirhan, İstanbul: Hayykitap.

Sultan III. Murad. (1001/1592) *Kitâbü'l-Menâmât*. Müs.Mirahor Nuh Ağa, Nuruosmaniye Ktp. (no: 2599).

Şahin, İlhan. (2007). "Nurbanu Sultan". DİA. (c.33, ss.250-251). İstanbul: TDV.

Şems ed-dîn Ahmed Sîvâsî, *Şerh-i Gazeliyât-ı Sultân Murâd-ı Sâlis*. Süleymaniye Ktp., A.Hüseyin Paşa, 282/2.

Tatçı, Mustafa. (2010). "Şabaniyye". DİA. (c.38, ss.211-215). İstanbul: TDV.

-----.(2012). *Hazret-i Pir Şaban-ı Velî ve Şabaniyye*. İstanbul: H.

-----.(2013). *Halvetî Yolunun Adabı: Miyâr-ı Tarikat*. İstanbul: H.

Uludağ, Süleyman. (1991). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Marifet.

-----.(2013). "Veli". DİA, (c.43, ss.25-28). İstanbul: TDV.

-----.(2008) . "Rüya". DİA, (c.35, ss.309-310). İstanbul: TDV.

Unat, Yavuz. (2002)"Takîyüddîn ve İstanbul Rasathanesi". Türkler Ansiklopedisi, (c.11, ss.277-288).

Uyar, Kamil Yaşar. (1994) *Sultan III. Murad'ın Fütuhât-i Ramazan'ı ve Farsça şiirleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi: İstanbul.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (1988). *Osmanlı Tarihi*,(c.3/II), Ankara: TTK.

Yahyâ b. Sâlih el-İslâmbolî. (2006). *Tarikat Kıyafetleri*. Haz. M. Serhan Tayşi, Mustafa Aşkar. İstanbul: Sufî.

Yılmaz, H.Kamil. (2011). Aziz Mahmud Hüdaî. İstanbul:Erkam.

Yönlüer, Fatma Sena. (2010). "Hüsameddin Uşşakî", *Mehmet Hazmi Tura*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi: İstanbul.

Zavotçu, Gencay, *Rıza Tezkiresi*, Sahhaflar Kitapsarayı Yayınları, İstanbul, 2009.

SEYYİD AHMET HİCABİ HAZRETLERİNİN (K.S) (1826-1889) İCÂZETNÂMESİNE GÖRE: YETİŞMESİ VE ALMIŞ OLDUĞU EĞİTİM

Yrd. Doç. Dr. Ercan ÇELEBİ
(Kastamonu Üniversitesi)

Özet

Tasavvufun tahalluk ve tahakkuk olmak üzere iki mertebesi; yani boyutu vardır. Tahalluk, tasavvufun eğitim boyutudur. Tasavvufî hayat, tarikat, manevî makamlar, seyr-ü sülûk ve âdâb gibi konuları kapsar. Tahakkuk ise tasavvufun ma'rifet, işaret ve bilgi boyutudur. Bu da insanın ma'nevî eğitim sayesinde ahlâk ve takva açısından yükselişi ve Allah'a (c.c) yaklaşması sonucu kâinattaki bazı ilâhî sırlara ait elde ettiği bilgilerdir. Bu bildiride, Kastamonu velilerinin en büyüklerinden biri olan Seyyid Ahmet Hicabî Hazretlerine (k.s) ait icâzetnâmenin bir değerlendirmesinin yapılması ve İcâzetnâmeden yola çıkılarak özellikle almış olduğu manevî eğitim üzerine tespitlerde bulunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Seyyid Ahmet Hicabi Hazretleri, Kastamonu, Veli, Şeyh Şaban-ı Veli.

Abstract

Sufism has two degrees namely dimensions: "tahalluk" and "tahakkuk". Sufistic life covers cult, spiritual posts,"seyrû sülûk" and morals. "Tahakkuk" is the dimension of talent, sign and knowledge. This is the divine mystery obtained from growing up in terms of moral and taqwa and therefore the approach to Allah. In this paper, the cultivation and education of Seyyid Ahmet Hicabi who is one of the biggest saints in Kastamonu has been tried to make observation.

Key words: Seyyid Ahmet Hicabi, Kastamonu, Saint, Şeyh Şaban-ı Veli

Giriş

Cevz kökünden gelen icâzet kelimesi sözlükte; atlamak, geçmek, intikâl etmek, bir kimseyi bir yerden öteye savuşturmak, tarlayı sulamak veya hayvanın su ihtiyacını gidermek, destur vermek, uygun görmek (bulmak), bir emri ifâ etmek, bir maddenin caiz ve mübah olduğunu belirtmek, su akıtmak; helâl kılmak, izin vermek, onaylamak, geçerli kılmak gibi mânalara gelmektedir.⁷²⁹ İcâzetnâme ise; Arapça-Farsça bir terkip olup, ulûm-i

⁷²⁹ Durmuş Arslan, "Abdülhamid Rüştü (Görücü) Efendi (1860-1923) ve İcâzetnameleri", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XV, Sa. 1, 2011, s. 403. İcâzetnâme

diniyede ve meşşık ilminde tahsilini tamamlayanlara imtihan sonrasında verilen mezuniyet belgesi, izinnâme ve şehadetnâme için kullanılır. İcâzet, çıkış noktası olarak hadis ilmine ait bir tabirdir. Bununla birlikte icâzetnâme geleneği, zamanla hadis ilminden başka kıraat ve diğerk İslâmî ilimlerde de uygulama alanı bulmuştur.⁷³⁰

Genellikle 10-15 sayfa civarında olan icâzetnâmelerde sayfa adedi, 2 ilâ 40-50 arasında değişmektedir.⁷³¹ Bazı sanat ve meslek icâzetnâmeleri dışında neredeyse bütün icâzetnâmeler Arapça yazılmıştır. Araştırmalara göre; Osmanlıca yazılan icâzetnâme örnekleri oldukça sınırlıdır.⁷³² İcâzetnâmeler içerik bakımında aralarında küçük farklılıklar bulunmakla birlikte, ortak bir formata sahiptirler. Bir İcâzetnâmeye besmele ile başlanır. Allah'a hamd (hamdele), Hz. Peygamber'e salat ve selamdan (salve) sonra, kelime-i şehadet cümlesine yer verilir. Ayet ve hadislerle icâzet verilen ilmin önemi dile getirilir. İcâzet silsilesinin, icâzet için ne kadar önemli olduğu hatırlatılır. İcâzet isteyen öğrencinin hocası tarafında ismi, baba adı, künyesi, ailesi (aile lâkabı), memleketi zikredilir ve özellikle talebenin icâzet aldığı ilimde ne kadar ehliyetli olduğu vurgulanır. İcâzet veren hocanın kendisini tanıtmaması, okuttuğu kitapları ve silsilesini zikretmesinden sonra, icâzet silsilesi ve bu silsilede yer alan eser sahiplerinin eserlerine yer verilir. İcâzeti veren üstadın nasihatlerinden sonra icâzetnâme, hamd ve salat-ü selam cümlesi ile sonlandırılır. Son olarak icâzetnâmenin altında icâzeti veren hocanın ismi, nesebi, künyesi, memleketi, lâkabı belirtilir. Tarih düşölür ve mühürlenir.⁷³³ Tasavvuf ile ilgilenen müderrislerin verdiği icâzetnâmelerin sonuna ayrıca günlük evrad ve ezkârlar ile hatm-i hâcelerde yazılmaktadır.⁷³⁴

İcâzet bir belge ve isme verilen berattır. İcâzetnamede, kimin hangi silsileye dayanarak sizi ehil gördüğu belirtilir. Bu silsile icâzeti veren hoca ile başlar, geriye doğru Hz. Peygamber'e, O'na vahiy getiren Hz. Cebrail'e ve Hz. Allah'a kadar gider. İcâzetnâme alınmasıyla, silsileye bir zincir daha eklenmiş olur. İcâzetnâme temiz bir cam gibidir. Ardındaki bütün bir ilim geleneğini size yansıtır. Bu icâzetliye bir güven verir. Ama aynı zamanda

geleneğinin ilk olarak Hadis ilmiyle ortaya çıktığı düşünölürse, kelimenin terim anlamını ise: "hadisleri rivâyet etmeye, başka bir deyişle rivâyet hakkını devretmeye yönelik verilen izin belgesi" olarak tanımlamak mümkündür. Bu izin belgesi hem yazılı hem sözlü olabilmektedir. Bkz. Muhittin Düzenli, "İslâm Rivâyet Geleneğinde İcâzet", http://dergi.ilahiyat.omu.edu.tr/Makaleler/21595909_200417120124.pdf. 16.04.2014.

⁷³⁰"Yeni Bir Başlangıç: İcâzetname", <http://insanvehayat.com/yeni-bir-baslangic-icâzetnâme/>.16.04.2014.

⁷³¹ M. Ali Uz-Ali Işık, "Konyalı Müderrislerin İcâzetnamelerinden Örnekler", Akademik Sayfalar, C. 12, Sa. 27, Kasım 2012, s. 417.

⁷³²"Yeni Bir Başlangıç: İcâzetname", <http://insanvehayat.com/yeni-bir-baslangic-icâzetnâme/>.16.04.2014.

⁷³³ Hüseyin Atay, "Fatih-Süleymaniye Medreseleri Ders Programları ve İcâzet-nâmeler", Vakıflar Dergisi, XIII, 1981, s. 189; Durmuş Arslan, "Kıraat Ilminde İcâzetname Geleneği" Cumhuriyet Üniversitesi İllâhiyat Fakültesi Dergisi, VII/2, Aralık 2003, s. 296-298; "Yeni Bir Başlangıç: İcâzetname", <http://insanvehayat.com/yeni-bir-baslangic-icâzetnâme/>.16.04.2014.

⁷³⁴ Uz-Işık, a.g.m, s. 418.

ona bir sorumluluk yükler. Aslı Hz. Peygamber'e ve Hz. Allah'a dayanan bir ilim zincirinin ucu olmak, kolay bir bağlılık değildir. Her âlim, canlı bir vakıftır. İlmîni bir icâzetnâme ile vakfeder.⁷³⁵

İcâzetnâme geleneği, çok eski devirlerden beri tasavvufta da kabul görmüştür. Tarikatlarda şeyhlik veya halifelik vermeye de icâzet vermek, icâzeti alan zata icâzetli, şeyhe verilen yazılı ve mühürlü belgeye icâzetnâme veya meşihatnâme, halifelik icâzetnâmesine ise hilâfetnâme denirdi.⁷³⁶ Tasavvufta silsile ve irşat şarttır. Tasavvufta sâlikin insanları irşat edebilmesi için, manevî bir silsile ile Hz. Peygamber'e (s.a.v) bağlanan bir mürşidi kâminden irşat icâzeti ve terbiye yetkisi alması gerekir. Böyle bir yetki belgesi, İslâm tasavvufunu batı mistisizminden ayıran en önemli özelliğdir. Tasavvuf manevî bir ilimdir. Bu nedenle, kimden alındığına dikkat edilmelidir. Kendi kendini mürşit ilân eden, rüyada halifelik aldığını söyleyen, bu işi başına taktığı sarık ve sırtına giydiği cüppe ile götüreceğini zanneden kimseler, kendilerine kötülük, bu güzel mesleğe de ihanet etmiş olurlar. Nitekim İmam Şa'rânî (k.s) (973/1565) şöyle der: “*mürşidin izni olmadan irşat postuna oturan kimse, hak yoldan sapar ve başkalarının da ayağını kaydırır*”. Unutulmamalıdır ki irşat için izin halktan değil, Cenab-ı Hak'tan alınır.⁷³⁷ İcâzetnâme almaya hak kazanmış; irşata ehil mürşidi kâmiller: müşahade ve yakîn iman sahibidirler; Kur'an ve sünnet ilmini bilirler; takva ve istikâmet sahibidirler; sürekli zikir ve murâkabe hâlindeyler; basiret, ferâset, ve siyaset ilmini bilirler; zühd ve cömertlik ahlâkı ile süslenmişlerdir; ilâhi câzibe, manevî nazar ve heybet sahibidirler.⁷³⁸ Bu özellikleri gösteren bir insan-ı kâmil, tasavvuftaki seyr-i sülûkunu tamamlamış ve icâzetnâme almaya hak kazanmış demektir.

Seyyid Ahmet Hicabî Hazretlerine ait icâzetnâmenin değerlendirilmesine geçmeden önce hayatı hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

Seyyid Ahmet Hicabî (k.s) (1826-1889)

Nakşibendi Hâlidî mürşit-i kâmilllerinden Haddadîzâde Seyyid Ahmet Ziyaeddin Siyahî'nin⁷³⁹ ikinci oğlu olarak 1826 (H. 1242) tarihinde doğan Seyyid Ahmet Hicabî,⁷⁴⁰ Kastamonu'da halk arasında “*Seyyid Efendi*” ünvanıyla şöhret bulmuştur.⁷⁴¹ Güzel yüzlü, güzel yapılı, müessir bakışlı bir

⁷³⁵ Kemal Reisoğlu, “*Diploma ve İcazet*”, <http://semerkanddergisi.com/diploma-ve-icâzet/>. 16.04.2014.

⁷³⁶ “*Yeni Bir Başlangıç: İcazetname*”, <http://insanvehayat.com/yeni-bir-baslangic-icâzetnâme/>. 16.04.2014.

⁷³⁷ Dilaver Selvi, Kaynaklarıyla Tasavvuf, C. I, Semerkand Yayıncılık, İstanbul 2001, s. 182-185.

⁷³⁸ Selvi, a.g.e, s. 143-211.

⁷³⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. İhsan Ozanoğlu, Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar Demircioğlu (Haddadîzâde) (Şeyh Ahmet Siyahî), Doğrusöz Matbaası, Kastamonu, 1959; Fazıl Çiftçi, Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihî Eserler, Ankara, 2012, s. 291-303.

⁷⁴⁰ İhsan Ozanoğlu, Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar Demircioğlu (Haddadîzâde) (Seyyid Ahmet Hicabî), Doğrusöz Matbaası, Kastamonu, 1959, s. 3.

⁷⁴¹ M. Zühdü, Tehassür, Dersaadet Matbaası 1308, s. 32.

zat olan Seyyid Ahmet Hicabî, sade ve zarif giyinir, muâşeretü üstün, mültefit, kavlinde fiilinde daima mütevazı, sözü tatlı ve selis idi.⁷⁴²

Küçük yaştan itibaren babası Seyyid Ahmet Siyahî'nin manevî terbiyesi altına giren Seyyid Ahmet Hicabî, 3-4 yaşlarında iken hatm-i hâcegânlarda hazır bulunmuş; erken yaşlarda cezbe elde etmiştir.⁷⁴³ Seyyid Ahmet Hicabî diğer taraftan Yarabcı Hoca olarak bilinen Hüseyin Hüsnü Efendiden Kur'an-ı Kerim, babası Seyyid Ahmet Siyahî'den sarf, nahiv, fıkıh, hadis ve kelâm; Keskinzâde Ahmet Erib Efendiden ilm-i hakikât; Karakadzâde Mustafa Efendiden ilm-i ferâiz; Trablusî Mahcubî Efendiden ilm-i hadis okumuş ve icâzet almıştır. Daha sonra İstanbul'a giderek ilim tahsiline devam eden Seyyid Ahmet Hicabî, Hâzim Efendiden meânî ve usûl-i fıkıh; sadr-ı esbak Rüşdi Paşa'dan mantık ve beyan; Münecimbaşı Tahir Efendiden hikmet ve hey'et; Şehrî Hafız Efendiden muhtelif ilim ve fenleri tahsil ederek icâzetnâme almıştır. Bütün bu saydığımız ilimlerden başka lisan, edebiyat, riyaziyat, vücuh, takrîb, tezhib, hat ve emsali ilim ve san'atlarla da iştigal etmiştir.⁷⁴⁴

İstanbul'daki tahsili süresince Hoca Paşa'da bulunan Saffetî Dergâhı'nda kalan Seyyid Ahmet Hicabî, burada bulunan Mevlana Halid-i Bağdadî hülefâsından Abdülfettah Akırî'ye dört yıl hizmet ederek, manevî terbiyelerinde kalmışlardır. 1856 tarihinde Kastamonu'ya dönen Seyyid Ahmet Hicabî; babaları Seyyid Ahmet Siyahî'nin sağlığında müritlerin terbiyesiyle meşgul olmuşlar;⁷⁴⁵ 1874'te babaları Seyyid Ahmet Siyahî'nin vefatlarından sonra "*seccade-i irşat*" olmuşlardır.⁷⁴⁶ Seyyid Ahmet Hicabî, 13 Temmuz 1889 tarihinde, 66 yaşında vefat etmişlerdir.⁷⁴⁷

Seyyid Ahmet Hicabî (k.s) Hazretlerine Ait İcâzetnâme ve Değerlendirmesi

Bahse konu icâzetnâme, 25 Ocak 1849 tarihlidir.⁷⁴⁸ Seyyid Ahmet Hicabî, babaları Seyyid Ahmet Siyahî'den icâzetnâmesini aldığı 23 yaşındadır. Diğer taraftan "*Seyyid Efendi*" nin İstanbul'da Saffetî Dergâhı'nda 4 yıl hizmetinde bulunduğu Mevlâna Halid-i Bağdadî hülefâsından Abdülfettah Akırî Efendiden almış olduğu ikinci icâzetnâmenin tarihi ise 1853'tür. Bu duruma göre "*Seyyid Efendi*" nin henüz 27 yaşında iken, birincisi babası Seyyid Ahmet Siyahî ve ikincisi Abdülfettah Akırî'den olmak üzere tasavvuf ilmine ilişkin iki icâzetnâmenin sahibi olduğu

⁷⁴² Ozanoğlu, Seyyid Ahmet Hicabi..., s. 5.

⁷⁴³ Zühdü, a.g.e, s. 32.

⁷⁴⁴ Ozanoğlu, Seyyid Ahmet Hicabî..., s. 3-4; Zühdü, a.g.e, s. 38-39; Ziya Demircioğlu, Kastamonu Valileri (1881-1908), Doğrusöz Matbaası, Kastamonu 1973, s. 33.

⁷⁴⁵ Zühdü, a.g.e, s. 39-51.

⁷⁴⁶ M. Ziyaeddin Demircioğlu, Kastamonu Evliyalari, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu, 1957, s. 95. Ozanoğlu, Şeyh Ahmet Siyahî..., s. 5

⁷⁴⁷ Zühdü, a.g.e, s. 33; Ozanoğlu, Seyyid Ahmet Hicabi..., s. 6.

⁷⁴⁸ İcâzetnâmenin Osmanlıca tercümesi için bkz. Zühdü, a.g.e, s. 40-49.

anlaşılmaktadır. Abdülfettah Akrî'nin vermiş oldu icâzetnâme,⁷⁴⁹ ayrı bir icâzetnâme olmayıp; Seyyid Ahmet Siyahî'nin kaleme aldığı icâzetnâmeye zely şeklidir. Nitekim Abdülfettah Akrî Efendi kendi kaleme aldığı icâzetnâmesinde bu durumu: “*Vâlid-i keriminin veled-i azizine irşad-ı salikini için icâzetinden ibaret olan iş bu icâzetnâme-i şerife ve nasâyih-i lâtifeyi görüp istihsan itdim ve münderecâtını tasdik ile beraber bende icâzet virdim*” sözleriyle ifade etmiştir.

Seyyid Ahmet Siyahî icâzetnâmesine, usûle uygun olarak besmele, hamdele ve salvele ile başlar. Daha sonra, “Bundan sonra Rabb-ı kadîrin rahmet ve inayetine fakîr olan bu acîz ki: Tarîkat-ı Nakşibendiyye-i Hâlidîyye Meşâyihinden Kastamonulu Haddâfîzâde Şeyh El-Hac Ahmed Siyahîdir” ifadesi ile künyesini belirtir.

İcâzetnâmesini “Sulbî ve manevî oğlum, nûr dîdem Şeyh Seyyid Ahmet Hicabî Efendiye ki” hitabıyla devam ettiren Seyyid Ahmet Siyahî, daha sonra “Cenâb-ı Hakk anın ömrünü tatvil ve sevüb râzî olduğu imâl ve ef'âle tevfiik ve hâl ü melâlini tatyîb ve ehl-i îmân üzerine füyûzât ve nevâlini tekmiil itsün. Tarîkat-ı Nakşibendiyye-i Halidiyyede meslûk ve malûm olan teveccüh ve rehrev-i tarîk-i ilâhi bulunan salikâne telkîn-i zikir itmeğe icâzet virdim” ifadesiyle, Seyyid Ahmet Hicabî'nin, Nakşibendi Tarikatı Hâlidîyye Kolu'nun erkân ve âdâbına uygun olarak irşat, zikirlerini telkin ve talim ettirmeye icâzetli olduğunu belirtmiştir. Seyyid Ahmet Siyahî icâzetnâmesine devamla “Fakat ana bu icâzeti kendi irâdemle virmeyüb kutb-ül aktâb mürşid-i âli cenâb-ı mevlâna ve mürebbîna Eş-Şeyh Halid El-Bağdadî Kuddise Sırrahu Hazretlerinden bil-itibâr sultan-ı hayl-i enbiya vesile-i vusûl-i Hudâ Hazret-i Muhammed'ül Mustafa aleyh efdal-ül tehâyâ Efendimiz Hazretlerine varıncaya kadar silsile-i Nakşibendiyye-i Halidiyyede mezkûr-ül esâmî olan sâdât-ı kirâm ve havacegân-ı izâm hazerâtının ervâh-ı mukaddeselerinden istîzân ve isticâze ve bir ufak şer'î şerif-i istihâre itdikden sonra itâ eyledim.” demek suretiyle, icâzetin verilmesi hususunda Hz. Peygambere kadar ulaşan Nakşibendi Hâlidî Kolu'nun silsilesinde isimleri zikredilen sâdât-ı kirâmın ervâh-ı mukaddeselerinden izin aldığını ve bununla ilgili şer'î şerife uygun olarak istihare ettiğini belirtmiştir. Seyyid Ahmet Siyahî'nin tarikatlarda icâzetnâme verilmesinde uygulana gelen böyle bir usûle başvurması, icâzetnâmenin manevî açıdan meşrûluğunu kuvvetlendirmiştir.

Seyyid Ahmet Hicabî, tasavvufa ilişkin almış olduğu icâzetnâmeden (hilâfetnâme) sonra Nakşibendî Hâlidî silsilesinde: “Hayır sahiplerinin efendisi, ilmî ve amelî mükemmellikleri toplamada samimi davrananların dayanağı, Muhammedî ahlâkın ve mutmain nefsin sahibi, sahabi yolunun yolcusu” methiyesiyle yer almıştır. Seyyid Ahmet Hicabî'nin silsilesi şu şekildedir: Şeyh Ahmet Hicabî [k.s.], Şeyh Ahmet Siyahî El-Kastamonî [k.s.],

⁷⁴⁹ Abdülfettah Akrî'nin vermiş olduğu icâzetnâmenin Osmanlıca tercümesi için bkz. Zühdü, a.g.e, s. 49-50.

Şeyh Mevlânâ Halid el-Bağdâdî [k.s], Şeyh Abdullah ed-Dihlevî [k.s], Şemseddin Habîbullah Mirza Mazhar Cân-ı Cânân [k.s], Şeyh Seyyid Nur Muhammed el-Bedâûnî [k.s], Şeyh Muhammed Seyfeddin [k.s], Şeyh Muhammed Ma'sûm Urvetü'l-Vüskâ [k.s], İmâm-ı Rabbânî Şeyh Ahmed el-Fârûkî es-Sirhindî [k.s], Şeyh Muhammed Bâkibillah [k.s], Şeyh Muhammed Hâcegî Emkenekî [k.s], Şeyh Derviş Muhammed Semerkandî [k.s], Şeyh Muhammed Zâhid Kadı Semerkandî [k.s], Şeyh Ubeydullah Ahrâr [k.s], Şeyh Yakub-i Çerhî [k.s], Şeyh Alâeddin Attâr [k.s], Şeyh Muhammed Bahâeddin Şah-ı Nakşibend [k.s], Şeyh Seyyid Emîr Külâl [k.s], Şeyh Muhammed Baba Semmâsî [k.s], Şeyh Ali Râmîtenî [k.s], Şeyh Mahmud İncîr Fağnevî [k.s], Şeyh Ârif-i Rîvgerî [k.s], Şeyh Abdülhâlik-i Gucdüvânî [k.s], Şeyh Yusuf el-Hemedânî [k.s], Şeyh Ebû Ali Fazl b. Muhammed el-Fârmedî [k.s], Şeyh Ebü'l-Hasan Ali b. Cafer el-Harakânî [k.s], Bâyezid-i Bistâmî [k.s], İmam Cafer es-Sâdık [k.s], Kasım b. Muhammed [k.s], Hz. Ebû Bekir es-Siddîk [Radiyallahu Anh], Hz. Muhammed Mustafa [Sallallahu Aleyhi Vesellem].

Seyyid Ahmet Siyahî icâzetnâmesinde, Tarikat-ı Nakşibendiyeye intisab edenlerin Seyyid Ahmet Hicabî'nin sohbetlerini ganimet bilmeleri gerektiğini belirterek; *“meslek-i mûmâ-ileyha mülâzemet iden müntesebanın, akul-i akilânın havsala-i ihâtasından, ulûm-i âlimânın dâire-i idrâk ve marifetinden haric tecelliyât-ı ilâhiye ve sübhâniyeye mazhariyyetlerini müteahhid ve zamîn olurum”* ifadesiyle oğlu Seyyid Ahmet Hicabî'ye kefil olduğunu vurgulamıştır. Bu durum Seyyid Ahmet Hicabî'nin tasavvufta önemli merteelelere ulaştığını ve kendisinin kâmil, mükemmil bir mürşid-i kâmil olduğunu ortaya koymaktadır.

İcâzetnâmenin bundan sonraki kısmında Seyyid Ahmet Siyahî'nin nasihat ve tavsiyeleri yer alır. Seyyid Ahmet Siyahî çoğu nasihatlerine: *“Ey mahbûb kılıb arifa olan oğlum”, “Oğlum”, “Ey Oğul”* hitabıyla başlar ve *“vasiyet eylerim”, “emr eylerim”, “riayet eyle”* şeklinde ki vasiyet ve emir ifadeleriyle bitirir. Yer yer *“Sakın! Sakın ki!”* şeklinde şiddetli uyarılarda bulunur.

Seyyid Ahmet Siyahî nasihat ve tavsiyelerinde oğlu Seyyid Ahmet Hicabî'ye Kur'an-ı Kerim'in ahkâmına ve sünnet-i seniyyeye uymasını ve zamanını dînin emirlerine uyarak kıymetlendirmesini, âlimlere, tasavvuf ve Kur'an-ı Kerim ehline hürmet etmesini, cömert ve güler yüzlü olmasını, herkese ihsan ve iyilikte bulunmasını, hata ve kusurları affetmesini, kendisini hiç kimseden faziletli ve üstün görmemesini, nefsinin dâimâ hesaba çekmesini, dünyaya gönül vermiş olanlarla bulunmamasını, devamlı olarak âhret kardeşlerini ve iyi arkadaşlarını arttırmaya çalışmasını, evliyanın büyükleri ve Allahü Teâlâ ile beraber olmasını kendisine öğütlemiştir.

Seyyid Ahmet Siyahî Hazretleri son olarak ilmi'n-nefs konusunda da şu ince ve önemli uyarıyı yaparak icâzetnâmesini tamamlar: *“Sana seni Rabbinden meşgul iden dünyaya ve câhına âmâle-i kalb itmemele de vasiyet eylerim. Zira nefis ve hevâ ve şeytan ve dünya insanın dört dane adâsı*

olub, her birinin âlât-ı harbiye ve esbab-ı mağlubiyeleri vardır. Nefsin silâhi tokluk, habshanesi açlıktır. Silâh-ı hevâ kesret-i kelâm, samt ve sükût ise ana zindandır. Silâh-ı dünya nâs ile şiddet-i muhâlatât mahbesi), halvet ve uzlettir. Silâh-ı şeytan: gaflet ve nisyân, sicni: zikrullah ve fikr-i yezdândır. İşte bu zikr-i Hudâ vuslât-ı Mevlaya en kısa yol olub buna delil ise müntehâyı silsile-i Nakşibendiyye olan muktedâ-yı ümmet halife-i Resulullah Hazreti Ebi Bekir El-Sıddık Radyallahü Anha Efendimizle Şah-ı Velâyet Ali'ül Murtaza Radyallahü Anha Efendimizin eser-i muslukları ve evliyâ-i izam hazerâtinın mukaddemât-ı bürhâniyeden olan tecârib-i vakıalarıdır. Makamât-ı zikr ile derecat-ı murâkabe, senin için ber-tafsil malûm olduğundan vâreste-i ihtiyaç tatvildir. Ey oğlum sana verilenleri al ve şükredenlerle beraber ol.”

Bundan sonra “Allahümme Salli Âla Muhammed ve Âla Ecmain. İş bu icâzetnâme binikiyüzaltmışbeş sene-i hicriyesinin gurre Rebi-ül-evvelinde yazılmışdır” ifadesiyle icâzetnâmeye son verilmiştir.

Sonuç

Seyyid Ahmet Hicabî Hazretleri, Kastamonu'nun yetiştirdiği evliyalardan en büyüklerindedir. Mensup olduğu tarikatın ulûm-i zâhire ve batınında hadd-ı kemâle vâsıl olmuş fuzalâsındandır. İlmî ahlâk ve fazileti de üstün olan ve kendisine zuhr'ül-kümmelin denilen bu büyük zat, ilimde mütebahhir olmasına rağmen kibir ve hasedden müberrâ ve her veçhile gerek halka gerekse ilim ve irfan salıklarına örnek bir şahsiyettir. Hayat tarzı yönüyle Hz. Peygamberin sünnetini andıran Seyyid Ahmet Hicabî, manevî tesir ve güzel sohbetleri ile İslâm'ın terbiye metoduna uygun olarak yaşadığı dönemde ölü kalplere hayat veren Kastamonu'nun önemli manevî mimarlarından biri olmuştur.

Kaynakça

ARSLAN Durmuş, “*Abdülhamid Rüştü (Görücü) Efendi (1860-1923) ve İcazetnameleri*”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XV, Sa. 1, 2011.

ARSLAN Durmuş, “*Kıraat İlminde İcazetname Geleneği*”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, VII/2, Aralık 2003.

ATAY Hüseyin, “*Fatih-Süleymaniye Medreseleri Ders Programları ve İcazet-nâmeler*”, Vakıflar Dergisi, XIII, 1981.

ÇİFTÇİ Fazıl, *Kastamonu Camileri-Türebeleri ve Diğer Tarihî Eserler*, Ankara, 2012.

DEMİRCİOĞLU Ziya, *Kastamonu Valileri (1881-1908)*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu 1973.

DÜZENLİ Muhittin, “*İslâm Rivâyet Geleneğinde İcâzet*”, http://dergi.ilahiyat.omu.edu.tr/Makaleler/21595909_200417120124.pdf.

OZANOĞLU İhsan, Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar Demircioğlu (Haddadîzade) (Şeyh Âhmet Siyahî), Doğrusöz Matbaası, Kastamonu, 1959.

OZANOĞLU İhsan, Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar Demircioğlu (Haddadîzade) (Seyyid Ahmet Hicabî), Doğrusöz Matbaası, Kastamonu, 1959.

REİSOĞLU Kemal, “*Diploma ve İcazet*”, <http://semerkanddergisi.com/diploma-ve-icâzet/>.

SELVÎ Dilaver, Kaynaklarıyla Tasavvuf, C. I, Semerkand Yayıncılık, İstanbul 2001.

UZ M. Ali-Ali Işık, “Konyalı Müderrislerin İcazetnamelerinden Örnekler”, Akademik Sayfalar, C. 12, Sa. 27, Kasım 2012.

“Yeni Bir Başlangıç: İcazetname”, [http://insanvehayat.com/yeni-bir-baslangic-İcâzetnâme/](http://insanvehayat.com/yeni-bir-baslangic-icâzetnâme/).

ZÜHDÜ M. , Tehassür, Dersaadet Matbaası, 1308.

2. GÜN
ÖĞLEDEN SONRA
ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ SALONU

I. OTURUM (13:30-14:30)
OTURUM BAŞKANI
Prof. Dr. Ahmet TAŞGIN

Türk Tasavvuf Edebiyatının Görkemli Temsilcisi: Hoca Ahmet
Yesevi
Aytən Abbasova
(Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi)

Halvetilik ve Nimetullahiye: Ortak Felsefi ve Ahlaki Yönler
Doç. Dr. Sabira Nematzadeh
(Bakü Devlet Üniversitesi)
Doç. Dr. Sebine Nimetzade
(Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)

TÜRK TƏSƏVVÜF ƏDƏBİYYATININ GÖRKƏMLİ NÜMAYƏNDƏSİ XOCA ƏHMƏD YƏSƏVİ

Aytən Abbasova

(Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti)

Türk təsəvvüf ədəbiyyatının ən önəmli simalarından biri olan Xoca Əhməd Yəsəvi ilahi eşqin tərənnümçüsü kimi dini-mənəvi və ədəbi-fəlsəfi baxımından yüksək yaradıcılıq nümunələri yaratmışdır. Türk xalqları arasında yaranmış ən böyük təriqət olan “Yəsəvilik” təriqətinin başçısı kimi türk mənəviyyatının şanlı səhifələrindən birini təşkil edən Əhməd Yəsəvi bu təriqətin geniş şərhini verən “Divani-hikmət” adlı qiymətli bir əsər qoyub getmişdir. Elə bu səbəbdən də Əhməd Yəsəvi bütün türk xalqları arasında o qədər böyük məhəbbətlə sevilir ki, ölümündən yüz illər keçməsinə baxmayaraq xatirəsi və hikmətlərinin təsiri bu gün də qalmaqdadır.

Əhməd Yəsəvinin yaşadığı dövr Abbasilər xilafətinin hakimiyyətdə olduğu illərə təsadüf edirdi. Bu zaman müsəlmanların nüfuzu altında olan torpaqlar çox geniş əraziləri əhatə edirdi. Çox qısa zaman ərzində Suriya və Misir, bütün Şimali Afrika, İspaniya, İdil (Volqa) çayı ərazisi, Çinə qədər bütün Şərqi Asiya və Hindistana qədər olan geniş torpaqlar müsəlmanların hakimiyyəti altına keçmişdi. Əhməd Yəsəvinin yaşadığı Buxarilə Seyhun çayının şərqiindəki Sayram və Yəssə şəhərlərinin əhalisi hələ onundünyaya gəlməsindən uzun illər əvvəl islamı qəbul etmişdi. Bu ərazi Əməvilərdə dövründə fəth edilmiş, bölgə əhalisi Samanilərdə dövründə, Xəlifə Müttəsimin hakimiyyəti illərində kütləvi şəkildə budini qəbul etmişdi. Bu ərazilərdə yaşayan ayrı-ayrı xalqların islamı qəbul etmələri nəticəsində qaynağını müqəddəs “Qurani-Kərim”dən alan İslam mədəniyyəti daha da zənginləşmiş və cəhanşümul bir mədəniyyətə çevrilmişdir. Türk xalqları arasında İslam dininin təbliğində ən önəmli vasitələrdən biri təriqətlər, bu təriqətlərdən birinin qurucusu isə Xoca Əhməd Yəsəvi olmuşdur.

Əhməd Yəsəvinin doğum tarixi haqqında nə mənbələrdə, nə də hikmətlərdə dəqiq bir məlumat yoxdur. Əhməd Yəsəvi təxminən XI əsrin sonlarında Qərbi Türkiyədə Çimkənd şəhərinin şərqiindən axan Şəhyar çayının sağ sahilində Sayram (əvvəlki adı İsticab və ya Ağşəhər) qəsəbəsində doğulmuşdur. Onun doğulduğu Sayram qəsəbəsi bu gün Qazaxıstanda Çimkənd şəhərindən 7 km məsafədə yerləşir. Əhməd Yəsəvinin atası Şeyx İbrahim Sayram şəhərinin tanınmış ziyalılardan biri olmuşdur. Onun soyunun həzrət Əlinin oğlu Məhəmmədin nəslinə qədər gedib çıxdığı ehtimal olunur. Onun “Nəsibnamə” adlı bir əsərinin olması da ehtimallar arasındadır. Anası isə Şeyx İbrahimin xəlifələrindən Musa Şeyxin

qızı Ayşə xatundur. Əhməd Yəsəvinin valideynlərinin “Ağtərbət” adlanan türbələri bu gün də Sayram qəsəbəsi ərazisindədir.

Ailənin ikinci övladı kimi dünyaya gələn Əhməd Yəsəvi erkən yaşda əvvəlcə anasını, sonra isə atasını itirmişdir. Atalarının vəfatından qısa bir müddət sonra Əhmədin bacısı Gövhərşahnaz onu da götürərək Yəssə (indiki Türkiyə) şəhərinə gəlmişdir. Yəsəvi təxəllüsü də şairə bu səbəbdən verilmişdir. Hələ kiçik yaşlarından qeyri-adi hərəkətləri ilə ətrafdakıların diqqətini cəlb edən Ə.Yəsəvi ilk təhsilini 7 yaşına qədər atası Şeyx İbrahimdən almışdır. Atasının ölümündən sonra Arslan Baba onun təhsilini öz üzərinə götürmüşdür. Rəvayətə görə, Arslan Baba Həzrəti Məhəmməddin hikmətlərindən işarə alaraq Yəssəyə gəlmiş və Əhmədi tapmışdır. Bir rəvayətə görə Həzrəti Məhəmmədin sahibləri (Peyğəmbəri görmək və söhbətlərini dinləmək şərəfinə nail olan kəslər) ac qalaraq peyğəmbərin hüzuruna gəlirlər. Həzrəti Məhəmmədin duaları nəticəsində Cəbrail cənnətdən bir boşqab xurma gətirir, ancaq xurmalardan biri yerə düşür. Cəbrail deyir: “Bu xurma sizin ümmətinizdən Əhməd adlı birinin qismətidir”. Həzrəti Məhəmməd əshabələrinə bu əmanəti sahibinə çatdırmağı tapşırır. Heç kəsdən səs çıxmır, yalnız Arslan Baba bu vəzifəni öz üzərinə götürür. Həzrəti Məhəmməd öz əli ilə xurma dənəsini Arslan Babanın ağızına atır. Sonra Əhmədi necə tapacağını ona başa salır və tərbiyəsi ilə məşğul olmağı tapşırır. Peyğəmbərin tapşırığı ilə Arslan Baba onu tapır və Əhməd onu görən kimi ondan əmanətini istəyir. Arslan Baba xurmanı ona verir və azyaşlı uşağın tərbiyəsi ilə məşğul olmağa başlayır. Lakin Arslan Baba Əhmədin tərbiyəsi ilə yalnız bir il məşğul ola bilir və ertəsi il vəfat edir. Ə.Yəsəvi “Divani-Hikmət”də Arslan Babanın ölümü zamanı hurilərin ona ipək parçadan kəfən biçdiklərini, yetmiş min mələyin ağlaya-ağlaya onu cənnətə apardıqlarını təsvir etmişdir. Ustadının vəfatından sonra Ə.Yəsəvi İslamın önəmli mərkəzlərindən olan Buxara və Səmərqəndə gedir. O, dövrün tanınmış mütəfəkkirlərindən olan, “Nizamiyyə” mədrəsəsində dərs deyən Şeyx Yusif Həmədəni ilə tanış olur. Bu zaman Ə.Yəsəvi 27 yaşında idi. Yusif əl-Həmədəninin Ə.Yəsəvinin yetişməsində böyük rolu olmuş, o, təriqət elminin bir çox şərtlərini ondan öyrənmişdir. Həmədəni Nəqşbəndiyyə təriqətini yaymaq üçün Mərv, Buxara, Herat, Səmərqənd şəhərlərini qarış-qarış dolaşmışdı. Dünya malına dəyər verməyən, hər şeyini ehtiyacı olanlara paylayan, çox sadə bir həyat tərzini sürən Həmədəni xalqa İslamın əsaslarını və şəriətin incəliklərini öyrətməyə çalışırdı. Şeyx Yusif Həmədəninin ölümündən sonra onun I xəlifəsi Şeyx Abdullah Bərki, onun 1157-ci ildə vəfatından sonra isə Şeyx Həsən Əndəki irşad mövqeyinə keçir. 1160-cı ildə Əndəkinin vəfatı ilə Həmədəninin III xəlifəsi olan Əhməd Yəsəvi irşad mövqeyinə keçir.

Rəvayətlərə görə, Əhməd Yəsəvinin irşad təyin olunduqdan sonra Hindistandan İdilə və Çin səddindən Tunaya qədər uzanan geniş bir ərazidə təbliğat məqsədi ilə göndərdiyi dərvişlərin sayı 99 mindir. Əlbəttə ki, bu rəqəm mübaliğəlidir. Başqa bir rəvayətə görə, Ə.Yəsəvinin yaşadığı şəhərdə

12 min, uzaq ölkələrdə 99 min xəlifəsi və müridi vardır. Heç şübhəsiz, Ə.Yəsəvi öz müridlərini bu ölkələrə təriqəti yaymaq məqsədilə göndərmişdir. Bu müridlər sayəsində Yəsəvilik təriqəti bütün Orta Asiya və Anadoluda, Əfqanıstan, Hindistan və Balkan yarımadasında yayılmışdır. Əhməd Yəsəvi İslam dininin əsaslarını sadə həyat tərzini sürən, bu dini qəbul etsə də hələ tam dərk etməmiş türklərə çətin söz və ifadələrdən uzaq, bədii bir dillə çatdırmağı qarşısına məqsəd qoymuşdu. O, bu bilikləri yerli xalqa və köçərilərə onların başa düşəcəyi bir dildə çatdırmağa çalışırdı. Onun hikmətləri saysız-hesabsız insanın müsəlman olmasına vəsilə olmuşdur. Bir mürşid kimi Ə.Yəsəvi şəriətin hökmlərini, təsəvvüfün əsaslarını, təriqətin ədəb-ərkanını öyrətməyə, islamı türklərə sevdirməyə çalışırdı. İslam şəriətinə və Həzrəti Peyğəmbərin sünnətinə ürəkdən bağlı olan Əhməd Yəsəvi şəriət ilə təriqəti bir vəhdət kimi qəbul edirdi. Yəsəvilinin türklər arasında sürətlə yayılmasına və daha sonra ortaya çıxan bir çox təriqətlərə təsir etməsinə başlıca səbəb olmuşdur (Nəqşbəndilik, Bəktəşilik). Onun ilk xəlifəsi Arslan Babanın oğlu Mənsur Ata idi. Mənsur Ata 1197-ci ildə vəfat edəndə yerinə oğlu Əbdülməlik Ata, o, öldükdən sonra isə yerinə oğlu Tac Xacə, daha sonra oğlu Zəngi Ata irşad mövqeyinə keçmişdir.

Əhməd Yəsəvinin həyatı haqqında dəqiq olmayan bir sıra məlumatlar var. Onun İbrahim adında bir oğlu olduğu bilinirsə də, bilinməyən bir səbəbdən erkən vəfat etdiyi qeyd olunur. Mənbələrə görə onun iki qızı olmuş, nəslə Gövhərşahnaz vasitəsi ilə davam etmişdir.

Ə.Yəsəvi 63 yaşına çatanda “Artıq bizim üçün yerin altı yerin üstündən daha xeyirlidir” deyərək özünə yerin altında bir otaq (çilləxana) düzəldərək ölənmə kimi burada yaşamışdır. Bəzən yerin altına getdikdən sonra 10 il ərzində, yəni 73 yaşına, bəzən də 120 yaşına qədər yaşadığı söylenilir. Ə.Yəsəvi Həzrəti Məhəmmədin 63 yaşında vəfat edərək yer altına getdiyini və bu səbəbdən yer üzündə peyğəmbərimizdən daha çox yaşamaqdan həya etdiyini göstərmişdir. O, bunu “Divani-Hikmət” əsərində belə dilə gətirir:

Göz yumup ta açınca erişti altmış;
Bel bağlayıp kılmadım ben iyi bir iş.
...Altmış üçdə nida geldi, Kul yere gir;
Hem canınım, cananımın, canını ver;
Hu kılıcını ele alıp nefsini kır!
Bir de Varım, didarını görür müyüm? (1, s.93)

Ölümündən uzun illər keçsə də ona olan hörmət və ehtiram heç zaman azalmamışdır. Rəvayətə görə, Əhməd Yəsəvi Sultan Teymurun yuxusuna girərək Buxaraya yürüş edərsə qələbə qazanacağını deyir. Onun gördüyü bu yuxu çin çıxır. Buxaranı fəth edən Sultan Teymur Ə.Yəsəvinin vəfatından təxminən 230 il sonra sonra mürşidə minnətdarlıq üçün Yəsəvi şəhərinə gəlir və 1398-ci ildə onun məzarı üzərində gözəl bir türbə kompleksi inşa etdirir. Ə.Yəsəvi öz vəsiyyətində onun məzarını ziyarət etmək istəyənlərə əvvəlcə anasının məzarını ziyarət etməyi vəsiyyət etmişdir.

Qeyd etdiyimiz kimi, Ə.Yəsəvinin Yəssədə yaşadığı vaxtlar bütün Türkiyədə İslam dininin sürətlə yayıldığı vaxta təsadüf edirdi. Bu illərdə Mavərnəhri öz hakimiyyəti altına alan Sultan Səncər vəfat etmiş, Xarəzmşahlar qüvvətli bir dövlətə çevrilmişdi. Ə.Yəsəvi artıq Sırdərya çayı sahillərində yaşayan köçəri və oturaq xalq arasında böyük nüfuza malik idi. Ə.Yəsəvi ətrafına toplaşan insanlara İslamın əsaslarını, şəriətin hökmlərini, təriqətin ədəb və ərkanını “Hikmət” adı verdiyi dördlükləri ilə öyrətməyə çalışırdı. Xoca Əhməd Yəsəvinin ölümündən sonra “Yəsəvilik” təriqətinə mənsub olan dərvişlər arasında hikmət qələmə almaq ənənəsi uzun illər mövcud olmuşdur. Müridləri vasitəsilə ən uzaq türk ellərinə yayılan bu şeirlər türklər arasında İslamın sürətlə yayılmasında böyük oynamışdır. Ə.Yəsəviyə qədər dövrün bütün böyük mütəfəkkirləri öz əsərlərini ərəb və fars dillərində yazırdılar. Yəsəvinin gördüyü ən böyük işlərdən biri isə onlardan fərqli olaraq dinin əsaslarını yazıb-oxumağı bacarmayan avam xalq kütlələrinə məhz onların anlayacağı bir dildə – türk dilində çatdırması idi. Elə bu səbəbdən «Divani-Hikmət»dəki hikmətlər türkçülük İslamiyyətin mükəmməl vəhdəti kimi qəbul edilir. Xoca Əhməd Yəsəvi “Divani-Hikmət”, “Fəqrnamə” və “Risalə” adlı əsərlərini də elə türk dilində yazmışdır. Ə.Yəsəvinin yerli dildən istifadəsi onun qısa zamanda şöhrətlənməsinə səbəb olmuşdur. Fəzlulah İsfahani də “Mehmannaməyi-Buxara” adlı əsərində Şeybani xanın Ə.Yəsəviyə böyük hörmət bəslədiyini və onun şərəfinə Yəssədə məscid inşa etdirdiyini göstərmişdir.

Ə.Yəsəvi əsasını qoyduğu “Yəsəvilik” təriqəti ilə Orta Asiya türkləri arasında İslamın geniş təbliğinə nail ola bilmişdir. “Yəsəvilik” təliminə görə, yaradılışın əsasını eşq təşkil edir. “Divani-hikmət”də eşq varlıqların var olmasının əsas səbəbidir. Yəsəviyə görə, bütün varlıqlar ilahi eşqin təcəllası kimi meydana gəldiyindən həmin eşqin sayəsində maddi aləm yoxluqdan varlığa doğru hərəkət etməkdədir, yəni keçici varlıq əbədi varlığa qovuşmaq həsrətindədir. Bu qarşılıqlı eşq Yəsəvi təlimində varlığın məğzidir” (3, 43). Təriqətin geniş yayılmasının əsas səbəbi “Yəsəvi”liyin İslam imanı ilə türklərin qədim inanışlarını özündə birləşdirməsi idi. “Yəsəvilik” təriqəti Allaha qovuşmaq üçün duyulan hiss və həyəcanları sazla söylənən şeirlərlə, musiqi ilə, rəqslərlə ifadə etməyə çalışırdı.

Müqəddəs eşq fədaisi, təsəvvüf-irfan şairi Əhməd Yəsəvi həm də qüdrətli söz ustası, şairdir. Ə.Yəsəvinin əlimizdə “Divani-hikmət” və “Fəqrnamə” adlı iki əsəri vardır. “Fəqrnamə” risaləsinin onun dərvişləri tərəfindən qələmə aldığı ehtimal olunur. “Divani-hikmət” isə Yəsəvinin ayrı-ayrı hikmətlərini toplayıb məcmuə halına salan dərvişlərinin əsərə verdiyi addır. Əsərin dil xüsusiyyətləri onun XII əsrə deyil, daha sonrakı yüzilliklərə aid olduğunu bir daha sübut edir. “Divani-Hikmət”də minacat, nə’ t və dörd xəlifəyə həsr edilmiş hikmətlərdən əlavə digər bütün hikmətlər Allahın vahidliyi, peyğəmbərə sevgi, ilahi məhəbbət, şəriət, sünnet, ibadət, cənnət, cəhənnəm, qiyamət günü, dünyanın faniliyi, var-dövlətin puçluğu və s. bu kimi məsələlərə həsr olunmuşdur. Ancaq əsərin ayrı-ayrı nüsxələri arasında

kəskin fərqlərin olması onların ayrı-ayrı şəxslər tərəfindən və müxtəlif vaxtlarda tərtib olunduğunu göstərir. Qeyd edək ki, hikmətlərin bir qismi itmiş və ya dəyişikliyə məruz qalmışdır. Hikmətlərin hansının Ə.Yəsəviyə aid olduğunu müəyyənləşdirmək də hər zaman mümkün olmur. Yəsəvinin hikmətləri ilə dərvişlərin hikmətləri bir-birinə qarışmış, bəzən də dərvişləri ona olan sonsuz hörmətlərindən öz adlarını divana daxil etməkdən çəkinmişlər. “Divani-hikmət”in ayrı-ayrı nüsxələrində toplanmış hikmətlərin sayı da fərqlidir. Məcmuədəki hikmətlərin bəziləri çox sadə və bədiyyatdan da müəyyən dərəcədə uzaqdırlar. Çünki hikmətlər daha çox öyrədici xarakter daşıyır. Hikmətlərin bədii xüsusiyyətləri Yəsəvinin onları yazmaqda məqsədi və müraciət etdiyi zümərənin sosial-mənəvi səviyyəsi ilə birbaşa bağlıdır. Bir mürşid kimi o çatdırmaq istədiklərini məhz xalq ədəbiyyatının dörtlük formasında olan bu janrda, heca vəznində və sadə bir türkcə ilə dilə gətirmişdir. Hikmətlərin böyük bir qismi dörtlüklərdən ibarətdir. Dörtlüklərin qafiyə quruluşu qoşmadakına oxşardır. Hikmətlərin əksəriyyəti $4+3=7$ və $4+4+4=12$ bölgüsündədir. Hikmətlər Qaraxanlı türkcəsinin Xaqaniyyə ləhcəsində yazılmışdır. Hikmətlərin sadə bir dildə yazılması, dərk edilməsi çətin olan ifadələrin olmaması onların geniş xalq kütlələri arasında geniş yayılmasına səbəb olmuşdur. Lakin bununla yanaşı məsnəvi və ya qəzəl tərzində yazılmış hikmətlər də mövcuddur. Hikmətlərdən əruz vəznində olanlarının Ə.Yəsəviyə aid olmaması ehtimallar arasındadır.

Öz təriqətini şəriətin əsasları üzərində quran Ə.Yəsəvi “Divani-Hikmət”də bildirir ki, “mənim hikmətlərim Tanrının buyruğudur, mənim hikmətlərimin qaynağı hədislərdir”. Əhməd Yəsəvinin təbircə, «hikmət» İslamın əsasları daxilində Allah və insan sevgisini qəlbindən əskiltməyən və Həzrəti Peyğəmbərin şəriətinə və sünnetinə ürəkdən bağlı olan insanın Rəbbini tanımasının və özünü dərk etməsinin mənzum ifadəsidir. Ə.Yəsəviyə görə şəriət və təriqət ayrı-ayrı şeylər deyildir. Şəriət və təriqət kamillik yoluna qovuşmaqda müxtəlif tərəflər olsa da, “tamın”, “bütöv”ün ayrılıqda hissələridir. Şəriətə söykənməyən təriqət batildir. Onun fikrincə şəriət imanın zahiri, təriqət isə batiniyədir. Təriqətə daxil olan hər kəs əslinə qovuşmuş olur. O, təriqət, həqiqət, iman kimi məfhumları vəhdətdə qəbul edir:

Kul Hace Ahmed, kırka girdin kır nefsin;
Burada ağlayıp ahirette temizle kendini;
İman postu şeriattir, tarikat bil esasını;
Tarikata giren Hak'tan nasip aldı dostlar. (1, s.81)

O, bütün hədislərində insanları ilahi eşqə çağırır. İlahi eşq varlığın səbəbi və mənasıdır. Yalnız bu eşq yolu ilə Allaha çatmaq olar, ilahi eşq həm can, həm imandır. İlahi eşq Allahın insanlara bir lütfüdür. Bu lütfə sahib olanların daxili hər pisləkdən xilas olar. “Yəsəvililyə”ə görə bütün varlıqlar ilahi eşqin təcəllası olduğu üçün həmin eşqin sayəsində də maddi aləm yoxluqdan varlığa doğru hərəkət edir. Bu qarşılıqlı eşq təriqətin əsas məğzidir. İnsanın tanrısına doğru can atması bu cazibənin – eşqin nəticəsidir. İnsanı Allah

yolundan ayıran nəfsdir, buna görə də nəfsdən azad olmaq, dünya nemətlərindən əl çəkmək lazımdır. Əhməd Yəsəviyə görə Həzrəti Peyğəmbərə layiq ümmət ola bilmək üçün iki şərt var. Birincisi, Allahın kəlamlarını, ikincisi Peyğəmbərin sünətlərini yerinə yetirmək. Ə.Yəsəvi üçün yer üzündə nümunəvi tək insan Həzrəti Məhəmməddir. Hər bir kamil insan dünya malı üçün çalışmamalı, dünyanın fani və vəfasız olduğunu bilməli, Haqdan başqa hər bir şeyi könlündən çıxarmalı, insanlara qarşı haqsızlıq etməməlidir, özünü hər kəsdən aşağı görməlidir. Ululuq Allaha məxsusdur, qul isə acizdir və bunu heç vaxt unutmamalıdır.

Ə.Yəsəviyə görə insan 4 qapıdan keçərək Allaha, ilahi hüzura, əbədi rahatlığa, xoşbəxtliyə qovuşa bilər: **Şəriət** (İslamın hökmlərini yerinə yetirmək) qapısı; **Təriqət** (Təsəvvüfü dərk etmək) qapısı; **Mərifət** (Kainatı ilahi sirlər ilə birlikdə dərk etmək) qapısı; **Həqiqət** (Yeganə yaradan olan Allaha çatmaq) qapısı. Əhməd Yəsəvi bu 4 prinsipi 10 hissəyə ayırır 40 qapı şəklində təqdim etmişdir. Əsl müsəlman olmaq üçün bu 40 qapıdan keçmək lazımdır.

Ə.Yəsəvi şeirlərində ayə və hədislərdən, İslamın əsaslarından sadə bir dillə bəhs etmişdir. Yəsəviyə görə həyat uzun bir ibadət yoludur. Tanrı aşıqları üçün bu yol nə qədər uzun olsa da yeni qısa sayılır. Bu fani həyat aşıqın Tanrıya olan qulluğunu tam yerinə yetirə bilməsi və ibadətini tamamlaması üçün kifayət deyildir. Buna görə də ömrün hər anını, hər dəqiqəsini Allah sevgisi ilə dolu keçirməli və ibadətini həyatın yaşamaq amilinə çevirmək lazımdır. Hər şeydən əvvəl nəfsi öldürməyi bacarmaq, öz mənliliyindən uzaqlaşır “sevgi bağına” girmək lazımdır. Yalnız bu iradə tərbiyəsi ilə insan kamil insana çevrilə bilər.

Xoca Əhməd Yəsəvi hikmətlərdə 1 yaşından 63 yaşına qədər hər bir yaşda keçdiyi kamilləşmə prosesini pillə-pillə qələmə alır. Məsələn, artıq 48 yaşından etibarən bu fani dünyanın Ə.Yəsəvi üçün ağır gəlməsi təsadüfi səciyyə daşımır. Çünki bu zaman baxımından cismi onun üçün Allaha qovuşmaqda ən böyük əngəldir. “Kırk sekizde aziz candan bizar oldum” deyən Xoca Əhməd Yəsəvi bu maddi sıxıntıdan qurtulmaq istəyir. Bunun tək yolu ölümdür. Hər bir Allah aşıqı ölümü Allaha qovuşmaq vasitəsi kimi görür. “Qurani-Kərim”in “Bəqərə” surəsində də deyildi ki **“Biz Ona məxsus və ona qayıdacağıq”**. Ancaq İlahinin hüzuruna getmək o qədər də asan deyildir. O, hər an, hər dəqiqə günah qazanmaqdan qorxur, ehtiyat edir. Onun qorxusu cəhənnəmdə yanmaq qorxusu deyil, cəhənnəmə gedib Allahı görməkdən məhrum olmaq qorxusudur. Axı Allahı yalnız cənnətə düşənlər görəcek.

Əhməd Yəsəvi yaşadığımız dünyanın faniliyini hər fürsətdə təkrarlamağa çalışır, hər bir Allah bəndəsini bu həqiqəti bir an olsun belə unutmamağa çağırır. Qəflətdə yatan bəndələri oyatmağı özünə borc bilən Əhməd Yəsəvi elə bu səbəbdən də hər atılan addım, hər görülən iş üçün bir gün mütləq hesabat veriləcəyini xatırladır:

Dünya benim mülküm diyen sultanlara,

alem malını sayısız yığıp alanlara,
yeme içme ile meşgul olanlara,
ölüm gelse, biri vefa kılmaz imiş.(1, s.227)
...Bende nice yaş yaşasa, ölmesi var;
Gören göze bir gün toprak dolması var;
Bu dünyaya sefer kılanın gelmesi var;
Ahirete sefer kılan gelmez imiş.(1, s.231)

“Ölmədən öncə can verməyin dərdini çəkən” Əhməd Yəsəvi özü də çox təvəzökar və sadə bir insan idi. “Qəlb qırmaq Kəbə evini yıxmaq deməkdir” deyən Yəsəvi bu prinsipi həmişə üstün tutardı. “Kafir belə olsa heç kəsin qəlbini qırma. Könlü qırılmış birini görsən, yarasına məlhəm qoy, yoldaşı ol” kimi fikirlərlə “Divani-hikmət” əsərində tez-tez rastlaşmaq mümkündür:

Nerde görsən gönlü kırık, merhem ol sen;
Öyle mazlum yolda kalsa, hemdem ol sen;
Mahşer günü dergahına mahrem ol sen;
Ben-sen diyen kimselerden geçtim işte. (1, s.49)

“Xacəyi-Türkistan”, “Piri-Türkistan”, “Həzrəti-Sultan” kimi adlarla bütün türk ellərində hörmətlə yad edilən Xoca Əhməd Yəsəvinin özündən sonra qoyub getdiyi əvəzsiz yadigar – “Divani-hikmət” əsəri daşdığı dərin mənəvi yükü və geniş bir ərazidə yaşayan türklərin mənəvi cəhətdən təkamülünə göstərdiyi qüvvətli təsirlə yanaşı Türk ədəbiyyatı tarixində “Qutadqu-bilik”dən sonra ikinci ən qədim nümunə və türk təsəvvüf ədəbiyyatının ilk yazılı nümunəsi kimi də böyük əhəmiyyətə malikdir.

QAYNAQLAR

1. Ahmed-i Yesevi. Divan-i Hikmet'ten seçmeler (hazırlayan: prof. Dr.Kemal Eraslan). Ankara, 1991
2. Banarlı N.S. Resimli türk edebiyatı tarihi, I cild. İstanbul, 1998
3. Bayat F. Xoca Əhməd Yəsəvi və xalq sufizminin bəzi problemləri. Bakı, 1997
4. Quliyev E. Türk xalqları ədəbiyyatı. Bakı, “Constant empire”, 2011
5. Yesevilik teriqeti (hazırlayanlar: prof.dr.Cemal Kurnaz, prof.dr.Mustafa İsen, doç.dr.Mustafa Tatçı). Ankara, 1998
6. Zeybek N.K. Hoca Ahmet Yasevi ve hikmetler. İstanbul, İlgı kültür sanat yayınları, 2010

HALVETİLİK VE NİMETULLAHIYE: ORTAK FELSEFİ VE AHLAKI YÖNLER

Doç. Dr. Sabira Nematzadeh

(Bakü Devlet Üniversitesi)

Doç. Dr. Sebine Nimetzade

(Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)

Özet

Tasavvuf İslam kültürünün ortaya çıkması ile eş zamanlı oluşmuş, Müslüman düşünce ve yaşam tarzı olarak İslam kültürü ile karşılıklı olarak birbirini takip etmekle gelişmiştir. Tasavvuf bir düşünce tarzı gibi şekillendiği dönemden itibaren Müslüman kültürünü temsil eden şair, bilim adamı ve düşünürlerin büyük çoğunluğu bu veya diğer tarikata mensup olmuşlardır.

Bilindiği gibi, miladi ikinci binyılın başlarından itibaren, bir çok mutasavvıf alimlerin başına toplanan esasen genç müritler kendi müşidlerine bir şah gibi saygı ediyor, yeni fikirlerin yayılmasında faal katkıda bulunuyorlardı. Bu yolla sanki “biyolojik hücre”nin parçalanması şekliyle artışına benzer bir durum müşahade olunuyordu.

Tabii ki, İslam'ın yayıldığı büyük bir coğrafi arealda teşekkül bulan tarikat ve tekkeler kendi felsefi, siyasi, ahlaki ve.s. düşünce tarzı ile farklılıklar ortaya koymuşlardır. Annemarie Schimmel "Tasavvufun boyutları" kitabında yazıyor: "Sufiler arasındaki kurallar gittikçe ayrıntılara bölünüyordu. Her bir tekkenin kendi adabı vardır"...

Yakın coğrafi bölgede meydana gelen halvetilik ve nimetullahiye birçok ortak görüş ve fikirlere sahip idi. Sonraları bir çok kol ve kardeşliklere parçalanan halvetilik ve nimetullahiye tarikatları zamanın denemesinden çıkarak bugün de dünyanın çeşitli noktalarında kendilerinin binlerce takipçileri tarafından yaşanıyor ve yayılıyor.

Anahtar kelimeler: tasavvuf, Halvvetilik, Nimetullahiye, felsefe, ahlak

Tasavvuf İslam kültürünün ortaya çıkması ile eş zamanlı oluşmuş, Müslüman düşünce ve yaşam tarzı olarak İslam kültürü ile karşılıklı şekilde birbirini takip etmekle gelişmiştir. Tasavvuf bir düşünce tarzı gibi şekillendiği dönemden itibaren Müslüman kültürünü temsil eden şair, bilim adamı ve düşünürlerin büyük çoğunluğu bu veya diğer tarikata mensup olmuşlardır.

Bilindiği gibi, miladi ikinci binyılın başlarından itibaren, bir çok mutasavvıf alimlerin başına toplanan esasen genç müritler kendi müşidlerine bir şah gibi saygı ediyor, yeni fikirlerin yayılmasında faal

katkıda bulunuyorlardı. Bu yolla sanki “biyolojik hücre”nin parçalanması şekliyle artışına benzer bir durum müşahade olunuyordu. XIII-XV yüzyıllar tasavvuf tarihinde Tarikatlar dönemi gibi karakterize ediliyor. Bu dönemde Mevlevilik, Halvetilik, Bektaşilik, Sefeviye, Nimetullahiye, Yesevilik gibi sufi tarikatlarının adını belirtebiliriz.

Tabii ki, İslam'ın yayıldığı büyük bir coğrafi arealda teşekkül bulan tarikat ve tekkeler kendi felsefi, siyasi, ahlaki ve.s. düşünce tarzı ile farklılıklar ortaya koymuşlardır. Annemarie Schimmel "Tasavvufun boyutları" kitabında yazıyor: "Sufiler arasındaki kurallar gittikçe ayrıntılara bölünüyordu. Her bir tekkenin kendi adabı vardır"...¹

Yakın coğrafi bölgede meydana gelen halvetilik ve nimetullahiye birçok ortak görüş ve fikirlere sahip idi. Bunlardan birkaçını ele alalım. Her şeyden önce belirtmek gerekir ki, sûfilere Meşşâî filozoflardan ve kelâmcılardan farklı kılan şartlardan biri "ilahi aşk" prensibidir. İnsanın psikolojik ve fizyolojik hayatında aşk sevginin son noktaya ulaşmasıdır. Tasavvufa göre aşk kendisi de ikiye ayrılır: mecazi, yani geçici aşk, gerçek, yani gerçek aşk. Geçici aşk herhangi bir insana karşı duyulan sonsuz bir istektir, sevgidir. Aşkın maddi ve manevi bağları kırdığına, insanı ancak sevgiliye ithaf ettiğine göre sufiler bu tür geçici aşkı da kabul etmiş ve "mecaz (metafor) gerçeğin köprüsüdür" kanaatine varılmıştır. Gerçek aşk ise tanrıya beslenen sonsuz sevgidir. Böyle aşk güzele değil, güzelliğe, tek bir insana değil, herkese, bireye değil, topluma duyulan sevgidir. Böyle aşk insanın toplumdan aldığı tüm kötülükleri yok edebildiği gibi, toplumun kendisinin kötü yönlerini de hoş bir şey gibi karşılamaya, en güzel ve yerinde icra olunan tedbirlerle bile kötülükleri iyiliğe doğru döndürmeye bir güç veriyor. Bu İslam'ın temel göstergelerindedir. Özünde başkalarına nispeten hiçbir üstünlük görmemek, herkese yardım etmek, herkesi sevmek ve sevindirmek, gerçeği söylemek, kötülüğü eli veya diliyle gidermek, buna imkan bulamayınca, hiç olmazsa, kötülüğe gönlü ile razı olmamak - tüm bunlar Kur'an'ın ve Peygamber (s.a.s.) buyruklarının temelini oluşturur.² İnsanlar arasında iyilik de, kötülük de karşılıklı "Çün her ne kim ekersin, anı (onu) biçersin ahir". İyilik hem de insanlardan karşılık beklemeden yapılan fazilettir: "İyilik eyle sen, sana iyilik eyleye Hudâ". Yaradana ve onun tecellisi olan insana aşk ve sevgi hisleri ister halvetiye, isterse de nimetullahi müritlerinin eserlerinde kendini göstermektedir.

XIV yüzyılda Şah Nureddin Nimetullah Veli tarafından tahsis edilen nimetullahiye tarikatı İran'da Safeviler ve sonraları Kaçarlar devletinin sosyo-politik hayatında önemli rol oynamıştır. Hafız Şirazi, İmadeddin Nesimi, Şah İsmail Hatai gibi tanınmış şahsiyetlerin nimetullahiye tarikatına yakın olmaları kaynaklardan malumdur. Nimetullahiye tarikatının temel müddeaları Şah Nimetullah Veli'nin eserlerinde yansır. Şah Nimetullahın bakış açısının temelini tasavvuf-sufi irfani görüşler teşkil ediyor.

Şah Nimetullahın dünya ve ahiret hakkında fikirleri de Nimetullahiyyin araştırılması için ilgi arz etmektedir. Bu dünyada var olan tüm şeyler öteki

dünyanın (ahiretin) bir örneğidir, yani bu dünyada görünen her şey ahirette de böyledir. Örneğin, zahmet çekmeden bir dünya işi insana müyesser olmadığı gibi ahiret işi de müyesser olamaz. İnsan burada ne ekerse, ahirette de onun semeresini görür. Bu dünyada aranıp bulunan huzur bir şimşek gibidir, çabuk çakıp, çabuk söner. Dünyanın zevkleri müşk kokusuna benziyor, koku ise geçici bir şey olduğundan daima bir yerde kalmıyor. Koku ile yetinmeyip, onun yayıldığı müşkin kendisini arayan insan doğru iş tutmuş oluyor. Dünya sahte bir altın para gibidir, yani değersiz ve bir köpük parçası olan bu dünya aslında qelptir (sahtedir), fanidir. O alem denize, bu dünya ise köpüğe benziyor. Bu dünya o mutlak vusala ulaşmak için bir yük, azap ve zahmettir.³

Halveti şeyhlerinden Şa'bân-ı Velî, dünyaya hiç meyletmezdi. Takvâ ve verâ ehli idi. Haramlardan şiddetle kaçır, hattâ şüpheli korkusu ile mübahların bile fazlasını terk ederdi. Zamanlarını bir dakika boşa geçirmezdi. Vaktini ibâdet ve insanlara faydalı olmakla geçirirdi. Kendisine sığınanları boş çevirmezdi. Dîn-i İslâmı yaymak, Ehl-i sünnet itikâdını ve Ehli beyt sevgisini herkese anlatmakla vaktini değerlendirirdi. Dînin emirlerini yapmayan ve yasaklarından kaçınmayanlara ziyâdesiyle nasihat ederdi. Getirilen hediyeleri, kendisi zâhiren çok fakîr olduğu halde, hepsini muhtaçlara, yetimlere dağıtırdı. Halkın arasında Hakk'ı anardı. Görünüşte insanlar arasında bulunurdu, fakat kalbi ile hep Allahü Teâlâyı hatırlar, hakîkî sahibinden biran bile gafil olmazdı. Yaptığı duâlar, kabûl olurdu.

Tarihen hep tasavvuf ve irfan aynı zamanda kamusal adaletin bozulmasına karşı bir itiraz sesi olarak hareket etmiştir. Toplumun bir takım kanunları ile tabiaten barışmayan, temiz isteklerinin baş tutmadığını ihtimal ettiğinde, yalnızlığın ağuşuna çekilip kendisinin uğursuz kaderi ve gönül özlemleri ile yalnız kalan, dahili-manevî alemleri ile hayattan izole edilen hassas ve necib insanların yaşam dramı tasavvuf şiirinin temel noktalarındandır. Ne kadar ki, insanların içinde şer ve ihanet hakim kesilip, dünya hep itici güçlerin elinde esir olacaktır. Bu zaman, Hobssun söylediği gibi "insan insanın canavarına dönüşecektir". Tasavvuf ehlinin sosyal görüşlerinde iki eğilim birbiriyle birleşir: birincisi - dünya kurnaz, zalimdir, fanidir, onu reddet; ikincisi - hükümdardan adalet, insanlardan ise zora karşı mücadelede metanet ve cesaret talep et. Hafız, Nesimi kendi şiirlerinde toplumda işlenen şiddet nedenini insanların servet ve iktidara can atmasında görüyor. Zenginliğe sahip olmak aslında boş ve ikrah doğuran bir şeydir, çünkü kan dökmeye ve zor işletmeye esaslanır. İnsanın mutluluğu mal-mülkte değil, ilimde ve biliktedir. Ama cahillerin marifet alışverişine qurşandığı toplumda alimin durumu daha ağırdır.

Halvetiye tarikatının gelişmesinde gösterdiği büyük hizmete göre "piri-sani" ödülünü almış Seyyid Celaledin Yahya eş-Şirvani el-Bakuvi marifet ehlinen naklen şöyle buyurmuştur: "İnsanlar beş şeye müptela dırlar. Dinlerinin helakı da bunlara göredir. Birincisi, doyana kadar yemeyi sevmektir; bunda kalb katılığı var. İkincisi, uyumayı sevmektir; bunda

ömrün eksikliği var. Üçüncüsü, rahatlığı sevmektir; bunda amelin iflası var. Dördüncüsü, mal sevmektir; bunda uzun hesap ve şiddetli azap var. Beşincisi, zenginliği sevmektir; bunda sevabın fövte verilmesi ve amellerin boşa çıkarılması var. " 4

Mutlak varlığın kendini bilmesine aklî-küll adı verilmiştir. İnsan varlıklar içinde Tanrı'nın tüm sıfatlarına mazhar olan tek varlıktır. O, Tanrı'nın üstürlabıdır. Ulu Tanrı insanı bilgili ve bilen yarattığından insan da kendi varlığının üstürlabında zaman zaman Tanrı'nın tecellisini ve güzelliğini görür. Her şey insandır. O, Tanrı'nın cemalinin aynasıdır. İnsan büyük bir şeydir ve içinde her şey yazılıdır, fakat karanlıklar ve perdeler onun içerisinde yazılanları okuya bilmesine engel oluyor. Fakat kamil insan ilahi tecelli nedeni ile tüm hakikatların sahibidir. Allah'ın halifesi olan kâmil insan Allah'ın zat, sıfat ve fiillerinin en mükemmel şekli ile tecelli ettiği varlıktır. O, Allah'la alem arasında, zahirle batın arasında berzaktır. O, tüm ilahi kemal manalarını kendisinde gerçekleştiren insandır. Alem bir ayna gibidir. Kamil insan bu aynanın cilasıdır. Çağdaş sufiler arasında yaygın olan Şah Nimetullahın "sufilik Allah'ın keyfiyetlerini exz etmektir" aforizmi İnsan-ı kâmil kavramının çekirdeğini oluşturmaktadır.

Şah Nimetullah tarikat mensuplarını "maneviyat yolcusu" adlandırıyordu. Ona göre her bir sufi kendini manevi ve ahlaki yönünden zengin leşdirmelidir. Aynı zamanda Şah Nimetullah terki-dünyalığın aksine "maneviyat yolcusu"nun günlük faaliyetlerde bulunmasını tebliğ etmiştir. Ona göre, bu faaliyetler insanın "Ben" ini Allah'a yöneltmelidir. Fakat maneviyat "yolcusu" bütün işlerini görürken aynı zamanda kalbinde terki-dünya olmalıdır. Mevlevilik, Safevîlik, qelëndârilik vb. sufi tekke leri ile benzer vasıflara sahip olmasına rağmen Nimetullah ilik bilhassa ahlâkî zâviyeden kendine özgü seciye ler taşıyordu. Şah Nimetullah müzik sedaları altında dans etmemek ve şarkı okumadan şartı ile sema meclisleri geçirmeye izin vermiştir. Veli Nimetullah tarikat yolcusuna şeriat amelîne uymayı tavsiye ediyor, ekstaz durumuna gelmesi için uyuşturuculardan kullanmaya, dilenciliyâ vb. ahlaka aykırı işlere karşı çıkmıştır.

İnsanı "evrende kend-hudâ", "yer ve göğün sahibi" adlandıran Seyyid Nesimi, aynı zamanda, onun hayatta gerçek, ahlaki-manevi durumunu, toplumda yerini unutmamıştır. O, bir gazel inde insan huyu için birkaç olumlu ve olumsuz kalite triadasını kaydetmiştir. Yürek açan üç âdet: 1) latif tabiat, iyi huy, hak buyruğunu tutup ibadet etmek; 2) heya, edep, kıyamet korkusu; 3) Kur'an, akar su, güzel yüz. Yürek sıkıan üç şey: 1) kötü komşu, kötü huylu arkadaş, kötü kadın; 2) yalancılık, gıybet, alay etme; 3) kaba şaka. Şairin yaratıcılığında ahlaki, nasihatamis fikirler zengindir: "Cahil ile sohbet etme, nadanın terbiyesinden yine nadan biter", "nefsi-habîse uymak nadanlığın işidir", "hirsü haset sıfatın terk eyle, ayrıl ondan". 5

XIII yüzyılın tanınmış sufilerinden Azizuddin Nesefî "İnsan-ı Kamil" kitabında tasavvuf ehlinin sekiz şartını öne sürüyor: bunlardan birincisi abdestli olmak, ikinci-yedinci edep namazla bağılıysa, sekizinci edep seyahet

etmektedir. Derviş, sürekli kendi şehrinde kalmamalıdır. Yolçu (misafir)ların değerini bilip, onları aziz tutması için zaman-zaman seyahate çıkarak seyahatin güçlüklerini görmelidir. Ayrıca seyahat esnasında bilginlerin sohbetine katılır, akıllıların sohbetini idrak eder, herkesten faydalanır. Eğer insan akıllı ve zeki ise, seyahat etmekte pek çok fayda vardır.⁶

Yahya Şirvani Şamahı'da doğmuş ve Tebriz'de yaşamıştır. Başka birçok yerlere seyahat etmesi onun hem hocalarının hem de öğrencilerinin sayısının artmasına neden olmuştur. Kısa süre içinde Azerbaycan'ın her yerinden ona binlerce öğrenciler gelmeye başlamıştır. Bu öğrencilerden bazıları onun yanında kalmış, bazıları bilim öğrendikten sonra kendi vatanlarına kayıtmışlar. Böylece, Şirvaninin mensup olduğu Halvetilik hem Osmanlı'nın farklı bölgelerinde, hem İran'da, hem de Azerbaycan'da hızla yayılmaya başlamıştır.⁷

Nimetullahiye tekkesinin mensupları arasında "Mesteli Şah" adını kazanmış, XVIII yüzyılın sonları XIX yüzyılın başlarında yaşamış Azerbaycanlı seyyah, Coğrafyacı alim Hacı Zeynelabidin Şirvani misyoner sufi gibi Doğu'nun çeşitli ülkelerini dolaşmış, tarikatın düşüncelerini tebliğ etmiştir. Hayli zahmet ve cesaret gerektiren seyahatleri sırasında zengin malzeme toplamış Hacı Zeynelabidin sufi-irfani görüşleri ile birlikte, hem de tarihi, coğrafi, etnografik olguları içeren dört samballı bilimsel eser ortaya koymuştur: 1821 yılında "Riyazü's-seyahe" ni 20 yıllık seyahatinden sonra Kum şehrinde, 28 yıllık seyahatinden sonra Şiraz şehrinde "Keşfü'l-maarifin", 30 yıllık seyahatinden sonra "Hedaigüs-seyaheni" Şiraz şehrinde, 37 yıllık seyahatten sonra "Bustanüs-seyaheni" yazmıştır. Bu eserler değerli kaynak bakımından Rus ve Avrupa'nın bir çok müsteşriklerinin ilgisini çekmiştir.

Son olarak belirtmek gerekir ki, her iki tarikat için ortak ahlaki nitelikler seciyyevidir:

- Sufinin ekstaz haline gelmesi için uyuşturuculardan, bağımlılık yaratan Esrar ve diğer uyuşturucu maddelerin kullanımına göre ciddi tembih.

- Sûfilerden yapıcı faaliyet ve serserilikten imtina talebi.

- Tarikat yolcusu toplumdaki keskin farklanmamak için sade giyime üstünlük vermeli ve hiçbir şekilde dilenmemelidir.

- Dini ve etnik mensupiyetinden asılı olmayarak tüm insanlarla mihriban davranmak ve Allah'ın bütün mahlukatı ile iyi davrananlara muhabbet beslemek prensipleri.

- Tarikatın mürşitleri ve şeyhleri kendi takipçilerinden ne para alır, ne de onları sağlıyorlar. Genellikle, müritlerden düzenli ödemeler talep edilmez, ferdi ödeme durumunda ise, bu, tüm topluluğun ihtiyaçlarına odaklanmaktadır.

Bir çok kol ve kardeşliklere parçalanan halvetilik ve nimetullahiye tarikatları zamanın denemesinden çıkarak bugün de dünyanın çeşitli noktalarında kendilerinin binlerce takipçileri tarafından yaşıyor ve yayılıyor.

Kaynakça

1. Shimmel Annemarie. Tasavvufun boyutları. İstanbul: Kırkambar Kitaplığı, 2000
2. Gölpinarlı A. 100 soruda tasavvuf. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1985
3. Нурбахш Джавад. Беседы о суфийском пути. Москва: Присцельс, 1998
4. Rıhtım Mehmet. Seyid Yəhya Bakuvi, Bakı, 2013
5. Nəsimi İmadəddin. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Azərneşr, 1973
6. Azizüddin Neseфи, İnsan-i Kamil (türkcesi: Mehmet Kanar), İstanbul, Dergah Yayınları, 1990
7. Sara Aşurbəyli, Şirvanşahlar Dövləti, Azərneşr, Bakı, 1997

II. OTURUM (15:00-16:00)

Oturum Başkanı
Prof. Dr. Mehmet RIHTİM

Sözlü Kültür Ortamından Elektronik Kültür Ortamına
Hız. Pîr Şeyh Şabân-ı Velî İle İlgili Anlatılar
Yrd. Doç. Dr. Gülten KÜÇÜKBASMACI
(Kastamonu Üniversitesi)

Şeyh Şa'bân-ı Velî Külliyesi Haziresi'nde Bulunan Halveti Tarikatı –
Şabaniyye Tâc-ı Şerifli Mezar Taşları
Öğr. Gör. Mustafa ÇETİNASLAN
(Selçuk Üniversitesi)
Öğr. Gör. Özgür YENİ
(Kastamonu Üniversitesi)

Şeyh Şa'ban-ı Velî ve Kastamonu'ya Hizmet Çerçevesinde
Hız. Pîr Şeyh Şa'ban-ı Velî Kültür Vakfı
Yrd. Doç. Dr. Muharrem AVCI
(Kastamonu Üniversitesi)

SÖZLÜ KÜLTÜR ORTAMINDAN ELEKTRONİK KÜLTÜR ORTAMINA HAZRET-İ PİR ŞEYH ŞABÂN-I VELÎ İLE İLGİLİ ANLATILAR

Yrd. Doç. Dr. Gülten Küçükbasmacı
(Kastamonu Üniversitesi)

Özet

Tasavvuf tarihinde önemli bir yeri olan Halvetîye tarikatının Şabâniyye kolunun kurucusu olarak Kastamonu'da 16. yüzyılda yaşayan Şeyh Şabân-ı Velî'nin etrafında zamanla çeşitli inanç ve uygulamalar oluşmuştur. Hazreti Pîr de denilen Şeyh Şabân-ı Velî hakkında kerametler anlatılmakta; külliyesi şehir içi ve dışından pek çok kişi tarafından ziyaret edilmektedir. Hazreti Pîr'in türbesinin her türlü dilek, sıkıntı ve hastalık için ümit kapısı haline geldiği gözlemlenmektedir. Dolayısıyla Şeyh Şabân-ı Velî halkbilimi çalışmaları açısından da çok önemli bir yerde durmaktadır.

Hz. Pîr Şeyh Şabân-ı Velî ile ilgili olarak pek çok anlatı anlatılmaktadır. Menkıbe, efsane ve memorat olarak adlandırabileceğimiz bu anlatıların oluşma ortamı sözlü kültür ortamıdır. Günümüze geldiğimizde bu anlatıların bir taraftan sözlü kültür ortamında anlatılmaya devam ettiği diğer taraftan yazılı kültür ve elektronik kültür ortamlarında da kendine yer bularak sürekliliğini koruduğu görülmüştür. Bu bildiride Hz. Pîr Şeyh Şabân-ı Velî etrafında oluşan anlatılar bağlamsal kuram çerçevesinde “sözlü kültür”, “yazılı kültür” ve “elektronik kültür” ortamları olmak üzere üç seviyede ele alınacaktır. Sözlü kültür ortamı temelli olan bu anlatıların yeni iletişim ortamları aracılığıyla (dergi, kitap, internet vb.) nasıl ve hangi şekilde yayıldığı sorgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Şabân-ı Velî, anlatı, sözlü kültür, yazılı kültür, elektronik kültür.

From Oral Culture Environment to Electronic Culture Environment Narratives About Hazret-i Pîr Şeyh Şabân-ı Velî

Abstract:

Şeyh Şabân-ı Velî, who lived in Kastamonu in the 16th century as the founder of the Şabâniyye section of the Halvetîye sect, which has an important place in Sufi history, had various beliefs and practices around him in time. Şeyh Şabân-ı Velî, who is also called as Hazret-i Pîr, has miracles told about him; and his social complex is visited by many both from inside and outside the city. It is observed that Hazret-i Pîr's shrine has become a place of hope for any kind of wish, trouble and disease. Therefore Şeyh Şabân-ı Velî' has also an important place in terms of folklore studies.

There are many narratives told about Hazret-i Pîr Şeyh Şabân-ı Velî. The environment of these narratives which can be called as hagiography, legend and memorate is oral culture environment. Today it is seen that these narratives continued to be told in oral culture environment as well as finding a place for themselves in written and electronic culture environments. In this paper the narratives created around Hazret-i Pîr Şeyh Şabân-ı Velî will be discussed in three levels as “oral culture”, “written culture” and “electronic culture” environments within the frame of a contextual concept. It will be questioned how and in which ways these narratives, which have the basis of oral culture environment, are spread via new communication environments (magazine, book, internet etc.).

Key Words: Şeyh Şabân-ı Velî, narrative, oral culture, written culture, electronic culture.

Giriş:

Sözlerime Hazret-i Pîr'den “destûr” dileyerek başlıyorum.

Sözlü kültür ortamı yüz yüze iletişime dayanan bir ortamdır. Sözlü kültürün ardından sesli sözün yazıyla mekâna bağlanması ve teknolojideki gelişmelerle birlikte yazı yaygınlaşmış, bilginin saklanması, iletilmesi köklü değişiklikler geçirerek yazılı kültür ortamı şekillenmiş ve neticede söz ve yazı temelli yeni araçlar, telefonda internete, gelişerek iletişimde yeni boyutların ortaya çıkmasıyla da elektronik kültür ortamı ile karşı karşıya kalınmıştır. Walter J. Ong, “yazı hakkında en ufak bilgisi olmayan” kültürleri “birincil sözlü kültür”, matbaanın egemenliğiyle başlayan kültüre “yazılı kültür”, “varlığı yazı ve matbaa teknolojilerine dayanan televizyon, radyo ve televizyona özgü “elektronik kültür çağına da “ikincil sözlü kültür” çağı demektedir(1999, 13-15). Sözlü kültür ortamı üzerinde şekillenen yazılı kültür ve elektronik kültür bilginin kuşaktan kuşağa olan yolculuğunu etkilemiştir. Bilgi yeni ortamlarda yeni iletişim şekilleriyle yolculuğuna devam etmektedir.

Tasavvuf tarihinde önemli bir yeri olan Halvetîye tarikatının Şabâniyye kolunun kurucusu olarak Kastamonu’da 16. yüzyılda yaşayan Hazreti Pîr Şeyh Şabân-ı Velî ile ilgili olarak pek çok anlatı şekillenmiştir. Menkıbe, efsane ve memorat-inanç anısı/kişisel deneyim hikâyeleri olarak adlandırabileceğimiz bu anlatıların oluşma ortamı sözlü kültür ortamıdır. Günümüze geldiğimizde bu anlatıların bir taraftan sözlü kültür ortamında anlatılmaya devam ettiği diğer taraftan yazılı kültür ve elektronik kültür ortamlarında da kendine yer bularak sürekliliğini koruduğu görülmüştür.

1. Menkıbe-Efsane-Memorat bağlamında Hz. Pîr Etrafında oluşan anlatılar:

Menkıbe, velîler etrafında ortaya çıkan kerametleri anlatan hikâyeler olarak tanımlanmaktadır. Arapça velâ, velîye; yaklaşmak, yakın olmak fiilinden gelen velî kelimesi dost, ahbap, arkadaş, yardımcı, komşu vs. gibi anlamlara gelmektedir. Ahmet Yaşar Ocak’tan özetle söylesek tasavvuf

terminolojisinde velî, Kur'an-ı Kerim'de bu kelimenin tekil ve çoğul şekliyle dost anlamında geçtiği ayetlere dayandırılarak, Allah'ı seven, dost edinen ve O'nun tarafından dost edinilen manasında kullanılmıştır. Zamanla anlamı genişleyen bu kavram "benliğini Allah'ta yok etmek suretiyle bir takım üstün vasıflar kazanarak hârikulâde şeyler izhar edebilen büyük insan mânasını" kazanmıştır. Müslüman toplumlarda velî tipi anlayışı tasavvuf hareketinin ve tarikatların ortaya çıkmasıyla orantılı olarak gelişmiştir. Hicretin ilk asrından itibaren bir zühd ve takvâ anlayışı olarak şekillenmeye başlayan tasavvuf hareketi, miladî VIII. yüzyıldan sonra gelişmeye başlamış; XI. yüzyılda teşekkül eden tarikatlar XII. yüzyılda İslâm âleminde yayılmıştır. Velî kavramı da bu safhalara paralel bir gelişme gösterir(Ocak: 2010, 1-2).

Bir velînin diğer insanlardan farklı düşünülmesinin başında "keramet" unsuru gelmektedir. Yaşarken ve öldükten sonra velînin etrafı olağanüstü olaylarla süslü bir dünya ile kuşatılır. İnsanüstü bir kimliğe sahip olduğuna inanılan velîyle kerametlerden oluşan bir menkabeler sistemi teşekkül eder ve bu giderek çığ gibi büyür(Ocak: 2010, 7-8). Velî etrafında oluşan menkıbeler daha sonradan bir müstensih tarafından yazıya geçirilir. Ömer Fuâdî'ye göre keramet "Tarikat âdâbına göre zâhiri keşf" demektir. Ona göre keşf ve kerâmete bağlanıp kalmak zâtın ve sıfatların hakikatine engeldir. Keramet gayeye engel olduğundan makbul değildir ve keşf ve keramet gizlenip terk edilmelidir(Ömer Fuâdî: 2011, 37).

Ahmet Yaşar Ocak "menkabe" ya da "menâkıb"ı şöyle tanımlamaktadır: "Tasavvuf tarihinde, sûfilerin izhar ettikleri hârikulâde olaylar demek olan kerâmetleri nakleden küçük hikâyeler mânasında tahminen IX. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlamıştır." Ocak'a göre menkıbelerin esasını kerâmetler oluşturur(2010, 27). Menkıbenin bir tanımına göre ilahi aşkı çok yoğun yaşayan velilerden sırlar ve kerametler zuhur eder. Velilere atfedilen olağanüstü hallere keramet, bu olağanüstü halleri anlatan efsanevî hikâye de menkıbe denir(Köse ve Ayten: 2010, 14). Söz konusu tanımda menkıbenin efsaneyle olan ilgisine dikkat çekilmiştir. Sakaoğlu'na göre efsaneyle menkıbe birbirinden ayrılmaktadır. Çünkü menkıbe, kerâmete dayanmaktayken; efsane "bir tabiat olayını, bir varlığın meydana gelişini anlatan küçük hikâyelere" denir. Ancak efsane ile menkıbeyi kesin çizgilerle birbirinden ayırmak oldukça zordur(1997, 243-244). Pek çok çalışmada efsane ve menkıbe aynı başlıkta alınmış; menkıbeler efsane başlığında değerlendirilmiştir. Şükrü Elçin de "Türklerin hayatında şaman, alperen, peygamber, halife, padişah, şeyh, şeyhülislam, asker vb. gibi otoritelere etrafında veya şehirler, saraylar, câmiler, mezarlar, türbelere, adaklar... üzerine doğmuş masallar ve menkabeler bu mahsuller arasında yer alır(1993, 315)." diyerek menkıbeyi efsane başlığında değerlendirir. Yıldırım ise menkıbe ve efsaneyi "anlatmalık dokumalar" başlığı altında ancak ayrı ayrı verir(1998, 100-101).

Bir kültür kaynağı olarak menkıbeleri ele aldığı eserinde Ahmet Yaşar Ocak, menkıbelerin velinin etrafındaki tarihi olayları ve tarihi şahsiyetleri “bazan öteki kaynaklarda rastlanmayacak cinsten bilgilerle” anlattıklarını söyler(2010, 66). İlber Ortaylı da menkıbelerin gerçekte olan ilgisine değinerek menkıbenin olmayan olay üzerine kaleme alınmadığını, “belirgin ölçüde tarihi realiteye ayaklarını uzatmış siyasal nedenlerle veya bazen doğrudan doğruya edebi imaj dolayısıyla dallandırılıp budaklandırılmış, bir proza nesir”(2004, 11) olduğunu belirtir.

Koçak ise menkıbeyi, “Sözlü geleneğin kısa anlatım türlerinden olan ve temelinde inanç unsuru bulunan efsanelerin tarihi ve dini şahsiyetlerin etrafında teşekkül edenlerine menkabe/menkıbe denmektedir.” diyerek menkıbenin gerçek olaylar, kişiler ve mekânlarla olan ilgisine dikkat çeker. Menkıbeyi bağımsız bir tür olarak kabul eder(2005, 274-275).

Bu tanımlarda menkıbe ile efsane ilişkisi dikkati çekmektedir. Bir taraftan ayrı türler olarak değerlendirilirken bir taraftan da iki tür arasındaki benzerlikler ya da farklılıklar ortaya konularak söz konusu terimler tanımlanmaya çalışılmıştır. Cohen’in de belirttiği gibi; “Efsane” terimi; “halk”, “kültür”, “mit”, “ritüel” vb. terimler gibi “gündelik hayatta konuşan ve dinleyen zorlanmadan kavradıkları düşünülen, ama toplum bilimi söylemine aktarıldığı zaman derin güçlülere yol açan sözcüklerden biridir(1999,7).

Linda Degh “efsane” kelimesini; “çeşitli örgütsel prensiplere dayanan, küçük kategoriler içerisine girmeye zorlanan, uzun ve kısa bütün hikâyeleri kapsayan” bir şemsiye terim olarak kullanmayı teklif etmektedir. Bu şemsiyenin efsane, memorat, memorabile, casus, chronikat, choniknotiz, dite, fikt, Geschichte, Erlebnisgeschichte, batıl inanç, batıl inanç hikâyesi, gerçek hikâye, kişisel deneyim hikâyesi, söylenti, inanç hikâyesi, mit, dinî anlatılar, anekdot vd. kapsadığını belirtir. Ona göre, “Halkbilimciler, bunların hepsinin hikâye olup olmadığına veya halkbilimine ait olup olmadığına asla karar veremeyeceklerdir(Degh: 2005, 345).”

Carl-Herman Tiilhagen’e göre, “Efsane, günlük hayatın bir parçasıdır(Pentikainen: 2003, 223’ten).” Pentikainen efsanenin yapısı ve fonksiyonu üzerinde durmuştur. “Fonksiyonel değişim, onların farklı yapısal kalıplarındaki karşılıkları olarak da görülmektedir. Beş farklı yapısal kalıp arasında, onlardan herhangi birinin veya birisinin sahip oldukları fonksiyonu öne çıkararak, “inanış efsanesi, öğütleyici efsane, eğlendirici efsane, hakikî efsane ve mahallî efsane” şeklinde bir sınıflandırma yapmak da mümkündür(Pentikainen: 2003, 237).”

Luthi’ye göre efsane; “duygusal anlatımla, anlatıcı tarafından bilinçli olarak gerçek olaylar anlatıldığını iddia eden, dinleyicilere bu olayın gerçek olup olmadığını, gerçek ise nasıl olduğunu düşündüren ve gerçekten haberdar olmayı isteyen, nesilden nesile sözlü aktarım yoluyla geçen ve karakteristik bir şekle sahip anlatım türünün adıdır(2003, 314)”.

Pertev Naili Boratav efsanenin “inanış konusu” olmasına dikkat çekmektedir. “Onun anlattığı şeyler doğru, gerçekten olmuş diye kabul edilir.” Boratav efsaneyi “ kendine özgü bir üslubu, kalıplaşmış, kurallı biçimleri olmayan, düz konuşma dili ile bildirilen bir anlatı türü(2013, 111-112).” olarak tanımlar. Benzer bir tanım Sakaoğlu tarafından yapılmıştır. Ona göre efsane, inandırıcılık ve olağanüstülük özelliği olan, belirli bir şekli olmayan, konuşma diline yer veren, şahıs, yer ve hadiseler hakkındaki kısa anlatımlardır(1992, 10).

Fedakar kaynaklarda yapılan efsane tanımlardan yola çıkarak efsanenin özelliklerini şöyle sıralamıştır: “Efsaneler, yapı bakımından “kısa anlatımlar olma”, “bazen, ‘şundan duyduğuma göre’, ‘bu gerçekten olmuş’ vb. gibi başlangıç formellerine sahip olma” ve “sözlü geleneğin ürünü olan nesir anlatımlar olma”; içerik bakımından “bir olay, tarihî veya dinî bir şahsiyet yahut bir yeri konu edinme”, “gerçeklik unsurunun yanında olağanüstülük ve kutsallık özelliğine de sahip olma”, “insan veya yarı tanrıları konu edinme”, “günümüzde de oluşabilme”, “dünyanın bugünkü şeklinden bahsetme”; icra bakımından “profesyonel anlatıcı tarafından anlatılması şart olmamakla birlikte, iyi efsane anlatmasıyla “güngörmüş”, “bilgili” ve “yaşlı” gibi sıfatlarla anılan kişiler tarafından anlatılması makbul olma”, “belirli bir anlatım yeri ve zamanı olmamakla birlikte, daima uygun bir sosyal şart ve çevreye bağlı olarak anlatılma” ve “anlatıcı ve dinleyici tarafından gerçek üzerine kurulduğuna inanılma”; işlev bakımından “öğüt verme, örnek gösterme”, “toplumsal kural ve davranışları öğretme ve uygulamaya yönlendirme”, “toplumca hoş karşılanmayan tutum ve davranışları yasaklama ve bunlardan caydırma”, “dünya, evren, insan ve diğer canlılar, maddeler, toplumsal olgu, davranış ve kurallar ve sosyal kurumların kökeni ve işlevi hakkında açıklayıcı bilgi verme” özelliklerine sahiptir(2008, 101).”

Hz. Pîr etrafında oluşan anlatıların bir bölümü de “memorat” başlığı altında değerlendirilebilecek niteliktedir. “Memorat, ‘tabiatüstü ferdi bir tecrübenin yaşayan veya ondan dinlemiş birisi tarafından anlatılan şahsa bağlı hikâye’ olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamada yer alan ‘tabiatüstü’ ile kastedilen öncelikle ‘öteki dünya’ ve farklı bir boyutta olmanın yanı sıra insanlarla beraber aynı mekânları paylaşan cin, peri, alkız, karabasan veya çeşitli ruhlardan oluşan ve sosyal bir hayat yaşadığına inanılan varlıklarla görme, konuşma, dokunma, hissetme, rüya veya bunlardan başka bir yolla kurulan bir iletişimdir. Memoratlar da, bu şekilde kurulmuş bir iletişimle yaşananların yaşayan veya ondan dinleyen birisi tarafından anlatılmasıdır(Çobanoğlu: 2003, 21).” Birkalan’ın memoratı karşılayacak şekilde “kişisel deneyim hikâyeleri” tabirini kullandığı(2002), Oğuz’un memorat karşılığı olarak “deneyimlenmiş efsane”yi tercih ettiği(2005, 6), Pehlivan’ın “memorat” kelimesine Türkçe bir karşılık olarak “inanç anısı” terimini teklif ettiği(2009, 90) görülmektedir.

Hz. Pîr etrafında oluşan anlatıların her üç tür içinde değerlendirilebilecek niteliktedir. Pehlivan bu üç türün birbirinden ayrılması gerektiğini söyler ve

kahramanın hayatta olması, inanç şiddeti, tecrübe, zamansallık ve metnin öznesi kıstaslarını menkıbe, efsane ve memoratı birbirinden ayırma ölçütü(2009, 83) olarak ortaya koyar.

Bildiride Hz. Pîr etrafındaki anlatıların hangi türe dâhil olduğu tartışılmadan sözlü kültür ortamı kaynaklı olan menkıbe, efsane ve memoratların yazılı kültür ve elektronik kültür ortamlarındaki varlığı ve sürekliliği ele alınmıştır. Bu anlatıların sözlü kültür ortamında oluştuğu, Ömer Fuâdî'nin "Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî" adıyla kaleme aldığı menakıpname ile birlikte yazılı kültür ortamına aktarıldığı, bu eserle birlikte menkıbelerin bir taraftan sözlü kültürde anlatılmaya devam ederken diğer taraftan okunduğu; radyo, televizyon, bilgisayar ve internetin günlük hayatta yerini almasıyla birlikte elektronik ortama dâhil olduğu görülmüştür. Bu üç ortam birbirini beslemektedir.

2. Anlatıların Sözlü Kültür Ortamı:

Hz. Pîr etrafında oluşan anlatıların şekillendiği ortam sözlü kültür ortamıdır. Tasavvuf tarihinde önemli bir yeri olan Halvetîye tarikatının Şabâniyye kolunun kurucusu olan Şeyh Şabân-ı Velî'nin doğum tarihi konusunda kaynaklarda farklı bilgilerle karşılaşmaktadır. Ulaşılan yeni bir belgeye göre bu tarih 886/1481(Çifçi: 2011, 7)dir. Tatçı'dan özetle, Kastamonu'nun Taşköprü İlçesi'ndeki Harmancık Mahallesi Çiftehacılar Sokağı'ndaki evde dünyaya gelmiştir. Kendisini evlat edinen bir hanım tarafından öğrenim yapması için İstanbul'a göndermiştir. Şabân-ı Velî, medrese öğrenimini tamamlayınca, Kastamonu'ya dönmek üzere yola çıktığında Düzce ile Bolu arasındaki Konrapa'da Hayreddîn-i Tokadî(ö. 1525) ile karşılaşır ve onun dervişi olur. On iki yıl sonra halife olarak muhtemelen 1530-31 senesinden sonra bir tarihte Kastamonu'ya gönderilmiştir. Şeyh Şabân-ı Velî, 18 Zilkade 976/4 Mayıs 1569 Çarşamba günü bu dünyadan göçmüş ve tekkesinin bahçesine defnedilmiştir(Tatçı: 2012, 3-16). İbrahim Hâs, Şabâniyye Silsilesi'nde Hz. Pîr'in 18 Zilkade 976/ 5 Mayıs 1569'da dünyadan göçtüğünü yazar(2008, 67). Türbe 1611 tarihinde tamamlanmıştır(Mehmet Behçet: 1998, 105).

Hazreti Pîr de denilen Şeyh Şabân-ı Velî hakkında pek çok keramet anlatılmaktadır(Abdülkadiroğlu: 1991, 46-54; Çağınlar: 2005, 454-461). Külliye şehir içi ve dışından pek çok kişi tarafından ziyaret edilmektedir. Sünnet çocukları sünnetten evvel türbeye getirilip hayır dua edilir. Aynı uygulama düğünlerde gelin alındıktan sonra ya da gelinin kınası silinmeden de yapılır(Küçükbasmacı: 2000, 163). İnanışa göre kötü yolda olup, bundan vicdani rahatsızlık duyan kişileri; özellikle gayri meşru yollarla geçimini sağlayan kadınlar ile hırsızları; rüyalarında Şeyh Şabân-ı Velî türbesine çağırmakta ve doğru yola davet etmektedir. Rüeyayı gören kişi türbeye gelip tövbe etmekte ve asa suyuyla yıkandıktan sonra yeni doğmuş gibi günahsız olmaktadır(Çağınlar: 2005, 457).

Hz. Pîr ile ilgili anlatıların sözlü gelenekte günümüzde de devam ettiği yapılan çalışmalardan anlaşılmaktadır(Abdülkadiroğlu: 1991; Atlı: 2012;

II. Uluslararası Şeyh Şabân-ı Veli Sempozyumu

Çağınlar: 2005; Küçükbasmacı: 2000; Yılmaz: 2011). Diğer taraftan derlemeler günümüzde sözlü kültür ortamında anlatıların oluşmaya devam ettiğini göstermektedir. 2011 yılında yapılan bir çalışmada kendisiyle görüşülen ziyaretçilerden Şeyh Şabân-ı Veli Türbesinde adak adayanların %87,2'si adaklarının gerçekleştiğini, ziyaretçilerinin %35,4'ü adı geçen türbede dilekte bulunduğunu; %45 türbede yaptığı dualarının kabul olduğunu, %63,3'ü asa suyunun hastalıklara şifa olduğunu(Yılmaz: 2011, 99, 100, 112, 125) ifade etmişlerdir.

Aynı çalışmada 85 yaşındaki bir kaynak kişi, başından geçen bir olayı şöyle anlatmıştır: “Gençken her hafta köyden buraya yürüyerek ziyarete gelirdim ve türbeyi tavaf ederek dua ederdim. Yine bir ziyaretim sırasında türbeyi tavaf ederken Şeyh Şabân-ı Veli bana göründü. Ayrıca eskiden biz burada dua ederken burada yatan zatların da sesini duyardık, onlar da bizimle dua ederlerdi.” Şeyh Şabân-ı Veli Türbesinin bulunduğu mahallede yaşayan 65 yaşındaki bir başka kaynak kişi de; “Bir gün bir adam hırsızlık yapmış, çaldığı araba ile kaçarken Şeyh Şabân-ı Veli Türbesinin oradan geçiyormuş ki araba yürümez olmuş ve olduğu yerde kalmış. Oradan arabayı geçirememiş. Bunun üzerine korkuya kapılan hırsız, polis karakoluna giderek durumu anlatmış(Yılmaz: 2011, 127).” diyerek gerçekleştiğini söylediği bir olayı anlatmıştır.

Yukarıdaki anlatılarda da görüldüğü gibi velinin kerametiyle vefatından asırlar sonra bile karşılaşılabılır. Ancak kaynak kişilerin ifadelerine göre eskiden sarhoşlar, kötü niyetli olanlar ve hayat kadınları Şeyh Şabân-ı Veli Türbesinin önünden geçemezken artık insanlarda eskisi gibi maneviyat kalmadığı ve buraya eski hürmeti göstermedikleri için zat, keramet göstermeyi bırakmıştır. “Eskiden insanların buraya karşı daha saygılı olduğunu, türbenin önünden geçerken bile buradaki zatlara bir Fatih okuyarak geçtiklerini belirtmiştir(Yılmaz: 2011, 127-128).” Yılmaz'ın yaptığı çalışmada “*Türbe ile ilgili anlatılan hikaye ve menkıbelerin gerçekliğine inanıyor musunuz?*” şeklinde yöneltilen soruya ziyaretçilerin %87,3'ü “*evet*” (2011, 161) cevabını vermiştir. Bu durum günümüz sözlü kültür ortamında Hz. Pîr anlatılarının ortaya çıkma bağlamını gösterir.

Hz. Pîr'in etrafında menkıbe oluşmaya devam etmektedir. Sözlü kültür ortamında oluşan bu anlatılar makale, bildiri, kitap gibi çeşitli çalışmalarla yazıyla kayıt altına alınmaktadır. Ahmet Yaşar Zengin'in “Kastamonu Velileri” adlı kitabında yer alan anlatı bunun bir örneğidir. Olayı yaşayanların isminin de verildiği anlatıya göre külliyyede bulunan binaların bakımı yapıldıktan sonra mutfakta ateş yakılmak istenmiş, ancak Hz. Pîr'den izin alınmadan başarılı olunamamıştır(2004, 76). Bir başka inanca göre Kastamonu'nun düşman işgaline uğramaması Hz. Pîr'dendir(Yazar: 2001, 15). Yapılan derlemelerde yaşadıkları olağanüstü durumları; zor durumdan

kurtulma, evlat sahibi olma, iş bulma gibi, Hz. Pîr'e bağlayanlarla karşılaşmaktadır.⁷⁵⁰

Geleneksel Osmanlı toplumunda tekke menkıbelerin sözlü kültür bağlamının en önemli ortamıydı. Menakıbnamelerin kaleme alınmasının bir sebebi tekkede dervişlerin eğitiminde başvurulmasıydı. Menakıbnamelerin yazılısındaki temel amaç velînin müritlerinin yetişmesi ve tarikatın bütünlüğünü sağlamaktır(Ocak: 2011, 234). Tekkelerin seddiyle menkıbeler en önemli sözlü kültür ortamını yitirmiştir. Ancak menkıbeye konu olan velînin türbesi, menkıbelerin sürekliliğinde bir merkez olarak günümüze kadar sözlü kültür bağlamı olma özelliğini korumuştur.

3. Anlatıların Yazılı Kültür Ortamı:

Matbaanın kullanılmaya başlamasından önce el yazmaları sözlü kültürden çok ayrı düşünülmemektedir. El yazmalarında bilgi metne hapsedilmesine rağmen ses-kulak üstünlüğü kaybolmamıştır(Ong:1999,143). Anlatıcı ve dinleyicinin yerini, okuyucu ve dinleyici almıştır. Bir okuyan ve dinleyenler vardır. İletişim biçimi okuyanı dinleme üzerinedir.

El yazması olarak çoğaltılan halk anlatıları, 1796'da bulunan taş baskıcılığın 1831'de Türkiye'ye gelişinden sonra taş baskıyla da çoğaltılmaya başlanmıştır. Taş baskı, yazı ve hat sanatının tüm incelikleri basılabildiği için uzun süre yaygın olarak kullanılmıştır(Derman: 1989, 2-3). XIX. yüzyılda halk anlatılarının yazıya geçirilmesi önemli bir aşamadır ve bu sözlü kültürden yazılı kültüre geçişi ifade eder(Alpaslan: 2002, 5). Peter Burke, matbaanın geleneksel sözlü kültürü uzun dönemde yok etmekle birlikte süreç içinde önemli bir bölümünü kayıt altına aldığını söyler(1999,131). Matbaanın yaygın olarak kullanımıyla birlikte halk anlatıları kayıt altına alınmaya başlanır.

Matbaanın 1729'da kullanılmasıyla yazılı kültür ortamının başladığı söylenebilir. Ancak yazılı kültür ortamının şekillenebilmesi için bir süre beklemek gerekecektir. Yazılı kültürün yayılmasında gazetecilik etkilidir ve matbaanın gazetecilik ve diğer alanlarda kullanımı XIX. yüzyılda yaygınlaşmıştır. 1864'te vilâyet merkezlerinde matbaa kurulması kararı alınır. Bu kararın ardından basılı eser sayısı artar(Çadırcı: 1997, 291). Bu karar yazılı kültürün yaygınlaşması olarak da okunabilir. Kastamonu'da

⁷⁵⁰ bkz. Çağınlar, Zekiye. "Kastamonu Halk Kültürü İçinde Yatır-Ziyaret İnancı ve Bu İnanç Çerçevesinde Şeyh Şabân-ı Velî Etrafında Oluşturulan Efsaneler", *İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, 2005, 445-467. Bir kaynak kişinin ifadesine göre kış günü Ilgaz'da karla kapanan yolda kaldıklarında önlere giderek kendilerine yardım eden kişi H. Pîr'dir. Kaynak kişinin eşi Hz. Pîr'den istediği yardım çağrısı gerçekleşmiştir. Ayrıca bir başka kaynak kişinin yedi Cuma Hz. Pîr'i ziyareti sonucu oğlu işe girebilmiştir. Hz. Pîr'in türbesinde dua ettikten sonra astsubaylık sınavı olduğunu öğrenen ve bu sınava başvuran bir başka kaynak kişi sınavda başarılı olduğunu anlatmıştır. Bir başka anlatıya göre çocuk sahibi olamayan bir kadın rüyasında Hz. Pîr'in kendisine evlat edinmesi gereken çocuğu bildirmiş, çocuğun annesinin de aynı rüyayı görmüş ve kaynak kişi rüyasında gördüğü adrese giderek çocuğu evlatlık edinmiştir.

Vilâyet Matbaasının kurulduğu tarih 1868'dir. 1888'e kadar taş baskının kullanıldığı Kastamonu Vilâyet Matbaasında bu tarihten itibaren tipo baskı da kullanılmaya başlanmıştır. Kastamonu'nun kuruluşu kesin olarak bilinen ilk özel matbaası ise 1925 yılında İnebolu'da kurulan Hayrettin Matbaasıdır. Bunu diğer özel matbaalar izleyecektir(Aziz Demircioğlu: 1973, 2-11).

Şeyh Şabân-ı Veli hakkında gerek hayattayken, gerek vefatında ve vefatının hemen ardından oluşan menkıbeler Hz. Pîr'in beşinci postnişîn-i Ömer Fuâdî(1560-1636) tarafından yazıya geçirilmiştir. Ömer Fuâdî dostlarının isteğiyle, görenlerden ve duyanlardan dinlediği menkıbeleri bir menâkıbnâmede toplamıştır. Ancak daha sonra okuması kolay olsun ve herkes tarafından anlaşılсын diye sade ve daha kısa bir eser hazırlamıştır. İlkinden kısa olan bu menâkıbnâme “Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî” adıyla 1604 yılında yazılmıştır. Atlı'nın tespitlerine göre bu eserin on dokuz nüshası vardır. Eser 1877'de “Menâkıb-ı Şerîf-i Pîr-i Halvetî Hazret-i Şa'bân-ı Velî” adıyla ve yazarın “Türbenâme” adlı başka bir eseriyle bir arada vilayet matbaası tarafından bastırılmıştır(Abdülkadiroğlu: 1991; Atlı: 2012; Bedirhan: 2011; Tatçı ve Sever: 2012; Yazar: 1985; Yazar: 2001). Eser beş bölümden oluşmaktadır. Dördüncü bölümde Hz. Pîr'in hayatı ile ilgili bilgilere ve kerametlerine yer verilmiştir.

Menakıbnameler birden fazla velî hakkında olabileceği gibi tek bir velî ile de ilgili olabilir. Müstakil menakıbnamelerin muhtevaları biyografi mahiyetinde ya da velînin vefatından çok uzun bir süre sonra kaleme alınan toplama mahiyetinde olabilir(Ocak: 2011, 236). Hz. Pîr'in menâkıbnâmesi biyografi mahiyetindedir. Kendisini sağlığında görenler hayattayken kaleme alınmıştır. Hz. Pîr adına kaleme alınan bu menakıbnamede kendisinden sonra posta geçen dört halifesinin de menkıbelerine yer verilmiştir.

Ömer Fuâdî menakıbnâmeyi yazma sebebini şöyle ifade etmiştir: “Bu menâkıbnâmenin yazılması ve tâlibin ahvâlinin açıklanmasının sebebi, her iki âlemi yaratan, hayvanlara ve insanlara rızkını veren celâl ve yücelik sahibi Hak Teâlâ'nın zorunlu varlığına ve Onun zorunlu varlığının tekliğine îmandan sonra ehl-i sünnet ve'l-cemâat mezhebine göre peygamberlerin mucizelerine inanmak gibi velîlerin kerâmetlerine de inanmanın vâcib olması ve gerekliliğidir.” Bu gereklilik üzerine velîlerin menkıbeleri derlenmiş, yazılmış ve sözleri tespit edilmiştir. Yazılan bu menkıbelerin velîlerin âsitânelerinde ve başka meclislerde okunduğunu ve kerâmetlerinin herkesin gönlünü cezp ettiğini yine Ömer Fuâdî ifade ediyor. Hz. Pîr Şeyh Şabân Efendi (k.s.) hazretlerinin ve halifelerinin menkıbeleri ve kerâmetleri o zamana kadar yazılmadığı için ihvandan bazıları Ömer Fuâdî'den Hz. Pîr'in menkıbeleri yazmasını talep etmişlerdir. Bunun üzerine, bir ara kararsızlık gösterse de sonradan eseri tamamlamıştır. Ancak bu menâkıbnâme çok geniş olduğu ve herkes tarafından anlaşılmadığı için Türkçe ve seçme bir menâkıbnâme kaleme almıştır(Ömer Fuâdî: 2011, 11-16). Ömer Fuâdî'nin menâkıbnâmeyi yazmasının bir başka önemli sebebi Hazret-i Pîr'in menkıbelerinin unutulmasına mani olmaktır. Burada söz ile

yazıyı birbirinden ayıran önemli bir kabulle karşılaşırız: Söz uçar, yazı kalır. Buradan yola çıkarak diyebiliriz ki Hz. Pîr'in menkıbelerinin yazıya geçirilmesi sözden yazıya, yazıdan söze olmak üzere menkıbelerin sürekliliği sağlanmıştır.

Şabân-ı Velî menkıbelerinin toplandığı bir başka eser İbrahim Hâs'ın 1751'de kaleme aldığı Tezkitetü'l-Hâs adlı tasavvuf büyüklerinin hayatları, olağanüstü halleri ve sözlerinin bir araya getirildiği eseridir. İbrahim Hâs anlattıklarını, Ömer Fuâdî'nin menâkıbnâmesinden ve sözlü ortamdan topladığı rivayetlerden bir araya getirmiştir(Tatçı: 2007, 310,312). Ayrıca Ömer Fuâdî'nin menâkıbnâmesine, Şabân-ı Velî Dergâhı'nın son şeyhi Mehmed Atâullah Efendi zeyl yazmıştır(Tatçı ve Kurnaz: 2010, 210).

16. yüzyıl velîlerinden olan Hz. Pîr hayattayken teşekkül eden anlatıların sözlü kültür ortamını bugün tespit etmek mümkün değildir. 1569'da vefat eden Hz. Pîr'in menâkıbı 1604 yılında kaleme alınmıştır. Aradan geçen zaman zarfında anlatıların sözlü kültürde zayıflamaya başlamış olabileceği kabul edilebilir. Hz. Pîr'e şahit olanlar ya da şahit olanlardan duyanların da vefatları söz konusu olacaktır. Eserin bir matbaada basılması için ise daha uzun bir süre gerekecektir. Menâkıbnâme yazılışından 273 yıl sonra 1877'de basılı hale gelebilmiştir. Bu aşamada Hz. Pîr'in menâkıbının yazılı kültürdeki ikinci aşamasıyla karşılaşılır. Matbaanın yaygın olarak kullanılmaya başlanmasıyla birlikte elyazmaları basılı hale gelmiş, okuryazarlığın artmasıyla da yazılı kültür yaygınlaşmıştır. Bu tarihten sonra menâkıbnâmenin yazılı kültür aracılığıyla yaygınlaşmasının hızlandığını söyleyebiliriz.

“Menâkıb-ı Şerîf-i Pîr-i Halvetî Hazret-i Şa'bân-ı Velî” adıyla basılan menâkıbnâmenin yazılı kültürdeki üçüncü aşaması eserin Latin harflerine aktarılması, metin üzerinde yapılan akademik çalışmalar ve günümüz okuyucusu için metnin dilinin sadeleştirilmesidir.

Menâkıbnâme üzerine Ali Okumuş'un, Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî(1998) adıyla ve L. Nihal Yazar'ın, Halvetîliğin Şa'bâniyye Kolu-Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme(1985) adıyla yüksek lisans tezi hazırladıkları görülmektedir.

Muhammed Safi,Ömer Fuadî'nin *Menakıb-ı Şeyh Şabân-ı Veli ve Türbename* (1998) adlı eserlerini günümüz okuyucusuna hitap etmesi için sadeleştirerek yayımlamıştır. Bir başka sadeleştirilmiş metin “Hz. Pîr Şabân-ı Velî Menkıbeleri” adıyla Muhammed Bedirhan'ın(2011) hazırladığı metindir. Menâkıbnâmenin sadeleştirildiği yayımlar anlatıların günümüz sözlü kültür ve elektronik kültür ortamlarında yayılmasını etkilemiştir.

Nezihe Araz, *Anadolu Evliyaları* (1984) adlı kitabında Hz. Pîr'e ve onunla ilgili anlatılara yer vermiştir. Bir başka yayın ise Türkiye Gazetesi tarafından yayınlanan *Evliyâlar Ansiklopedisi*'dir. Ansiklopedinin 11. cildinde “Şa'bân-ı Velî” başlığıyla Hz. Pîr'e yer verilmiş ve madde hazırlanırken yararlanılan kaynaklar arasında “Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî” de

gösterilmektedir (1993, 112-121). Bu eserlerin anlatıları yaygınlaştırdığı düşünülebilir.

Doğrudan Hz. Pîr ile ilgili yazılan kitaplar hem sözlü kültürden beslenmekte hem de sözlü kültürü beslemektedir. Abdülkerim Abdulkadiroğlu'nun "Halvetîlik'in Şa'bâniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi(1991)" adlı eserinde menakıbnâmeden alıntılarla birlikte yazarın sözlü kültür ortamına dair birikimi de yer almaktadır. Fazıl Çifçi'nin "Gönüller Sultanı, Hakikat İlminin Üstadı Şeyh Şabân-ı Velî"(2011) adlı kitabında menkıbnâmeden alıntılara yer verilmiştir.

Şeyh Şabân-ı Velî etrafında oluşan inanç ve anlatıların günümüz sözlü kültür ortamından derlenerek yapılan bilimsel çalışmalar da bu çerçevede değerlendirilebilir. Bu çalışmalar her ne kadar akademik olsa da sözlü kültürü yazılı kültüre dönüştürmekte ve menkıbelerin yazılı ve sözlü kültürde sürekliliğine hizmet etmektedir.

Akademik yayınlar ve kitaplar dışında dergiler aracılığıyla da Hz. Pîr anlatıları yayılmaktadır. Keşkül adlı tasavvufi konularda yayın yapan derginin 23. Sayısı "Halvetilik" başlığıyla çıkmıştır (<http://keskul.com.tr/sayilar/23-sayi> 03.04.2014).

Yazılı kültür, Hz. Pîr'in sözlü kültürdeki tanınırlılığını arttırmaktadır.

4. Anlatıların Elektronik Kültür Ortamı:

Günümüzde dinî yayınlar yazılı ortam dışında, kaset, cd, sinema, video filmleri, vcd, dvd, radyo ve televizyon programları ve internet üzerinden kişilere ulaşmaktadır. Hz. Pîr anlatılarının elektronik kültür ortamındaki görünümü radyo ve televizyon programları ve özellikle internet aracılığıyla. Türkiye'de radyo yayınları 1927'de, televizyon yayınları 1968'de; internet de 1991'de başlamıştır.

Hz. Pîr Şeyh Şabân-ı Velî'ye yer veren televizyon ve radyo programları; televizyon ve radyo programlarının internet üzerinden yayınları; bilgi ve görsel sunan forum siteleri; Halvetilikle ilgili siteler, Kastamonu ile ilgili siteler, Bakanlık, Valilik ve Belediyenin siteleri, kişisel web siteleri ve forumlar Hz. Pîr etrafında oluşan anlatıların elektronik kültür ortamını oluşturmaktadır. Elektronik kültür ortamı içinde internet Hz. Pîr'in en çok karşımıza çıktığı ortamdır. 30.04.1014 tarihinde "Şeyh Şabân-ı Velî" ifadesiyle bir arama motoruna girildiğinde 92.900 sonuçla karşılaşılmıştır.

Türkiye'de 1991 yılında başlayan internet, Özdemir'e göre, gazete, radyo, telefon, faks, televizyon gibi kendinden önceki iletişim araçlarını da içinde barındıran, zaman ve mekân sınırlarını yok eden, geçmiş, bugün ve geleceği birleştiren sanal bir dünya yaratmıştır(2008, 289-290). İnternet kitle iletişim araçlarının tamamını bünyesinde barındırır. Dolayısıyla yazma, okuma, konuşma, dinleme ve seyretme gibi ihtiyaçlar internet ortamında giderilmektedir. Elektronik ortamın efsanelerin yayılmasına olan etkisini Degh, "Basın, radyo, TV hiç olmadığı kadar hızla efsaneye dönme potansiyeline sahip söylentileri ve efsaneleri geniş kitlelere naklederek tanıtır. Bu yüzden insanlar medya sayesinde yalnızca olaylar hakkında hızlı

bilgi edinmezler, aynı zamanda gazetelerde, TV’de ve radyoda bir saat içerisinde pek çok versiyonlarını da görürler(2005, 353).” diyerek belirtmektedir.

Söz konusu internet ortamlarında, Hz. Pîr Şeyh Şabân-ı Velî ile ilgili bilgilere, anlatılara ve görsellere yer verilmekte; ancak akademik yazıların dışındakilerde genellikle kaynak gösterilmemektedir. <http://rehber.ihya.org/yenirehber/saban-i-veli.html> (Erişim Tarihi: 01.05.2014) bu sitelerden biridir. www.halveti.net sitesinde (Erişim Tarihi: 01.05.2014) “Pir Şabân-ı Velî Hazretleri” başlığıyla menkıbelere yer verilmekteyse de kaynak belirtilmemiştir. <http://www.kastamonu.kultur.gov.tr/TR,63891/hzpir-seyh-saban-i-veli-kulliyesi.html> (Erişim Tarihi: 01.11.2013) sitesinde yer alan alıntılarının kaynağı yoktur. www.frmtr.com sitesinde (Erişim Tarihi: 01.05.2014) “Şeyh Şa’ban-ı Velî Hazretlerinin Kerametleri” başlığıyla fotoğraflar ve “Şeyh Şa’ban-ı Velî hakkında sınırsız efsane anlatılmaktadır. Anlatılan bu efsanelerden bazıları şunlardır,” denilerek anlatılara yer verilmiş, ancak kaynak gösterilmemiştir. <http://ilminfazileti.blogcu.com/seyh-sa-ban-i-veli-hazretleri/8675254> (Erişim Tarihi: 01.05.2014) sitesinde de bir önceki siteyle aynı fotoğraflara ve alıntılara yer verilmiş, kaynak gösterilmemiştir. <http://www.risaleforum.net/tasavvuf-111/ehli-sunnet-tarikat-ve-cemaatler-112/34236-hzpir-seyh-sabani-veli.html> (Erişim Tarihi: 01.05.2014) sitesi de “Hz. Pîr Şeyh Şabân-ı Velî” başlığıyla bilgiler ve anlatılar verilmiş, sadece alıntı olduğu belirtilmiştir. “www.islamiyasam.com” (Erişim Tarihi: 01.05.2014) sitesinde “Pîri Muazzam Şeyh Şabân-ı Velî” başlığıyla verilen yazıya “alıntı” notu düşülmüş, ancak kaynak belirtilmemiştir. www.mehmedeminguvener.com (Erişim Tarihi: 01.05.2014) sitesinde ise alıntı yapılan yazılı kaynaklar belirtilmiştir.⁷⁵¹

“Hazret-i Pir Seyh Saban-i Velî Hazretleri (k.s.)” adıyla “facebook” (<https://www.facebook.com/pages/Hazret-i-Pir-Seyh-Saban-i-Velî-Hazretleri-ks/213243505404031>) Erişim Tarihi: 01.05.2014) adlı paylaşım sitesinde bir sayfa açılmıştır. 01.05.2014 tarihi itibarıyla sitenin 310 beğeneni bulunmaktadır. <http://www.semerkandaile.com/Detay.aspx?YaziID=426> ve [http://www.lamelifdergisi.com/dergidetay.asp?name=ISLAM_BUYUKLER_I/_Hazreti_Pir_Seyh_Saban-i_Veli_\(ks\)](http://www.lamelifdergisi.com/dergidetay.asp?name=ISLAM_BUYUKLER_I/_Hazreti_Pir_Seyh_Saban-i_Veli_(ks)) (Erişim Tarihi: 01.05.2014) adresleriyle yayın yapan dergide de Hz. Pîr’e yer verilmiştir.

sufi.20m.com/sabanveli.htm adlı site anlatılara yer vermektedir. Bu sitede yer verilenlerin Fuâdî’nin eserindeki menkıbeler arasında geçtiği görülür. Bu sitedeki anlatıların bazılarının sözlü kaynaklardan da derlendiği Çağınlar’ın(2005, 11) çalışmasında görülmektedir.

⁷⁵¹ Alıntı yapılan kaynaklar şunlardır: 1. Şakâyik-ı Nu’mâniyye Zeyli (Atâî), s.199; 2. Tam İlmihal Seâdet-i Ebediyye (49. Baskı) s.1147; 3. Menâkıb-ı Şa’bân-ı Velî; 4. Sefinet-ül-Evliyâ c.3, s. 381; 5. İslâm Âlimleri Ansiklopedisi c.14, s.364; 6. Anadolu Evliyaları, Nezihe Araz

Anlatılara yer verilen www.efsaneler.com sitesinin erişimi engellendiği görülmüştür (Erişim Tarihi: 28.03.2014). Akademisyenlerin kişisel web sitelerinde yer alan akademik yazılarda da anlatılarla karşılaşılmaktadır. web.deu.edu.tr/ilyas/kastamonu/sabaniveli/sabaniveli.htm (Erişim Tarihi: 25.03.14); <http://www.kerimkara.com/seyh-saban-i-veli.html> (Erişim Tarihi: 03.04.2014) ve <http://www.yasarkalafat.info/index.php?l=news&w=1> (Erişim Tarihi: 03.04.2014) siteleri örnek gösterilebilir.

www.youtube.com/watch?v=bFENk8LjHu4 (Erişim Tarihi: 02.05.2014) bağlantısında “Pîr Şeyh Şabân-ı Velî Hazretleri (ks)” başlığıyla “dini sohbet” yüklenmiş ve “17 Haziran 2012- Dini Sohbetler tarafından yüklendi.” notu düşülmüştür. “Kastamonu Türbeleri” başlığıyla yine “youtube”da Hz. Pîr türbesinde yapılan çekimler yer almaktadır.

Sancaktepe Beldediyesi tarafından Şeyh Şabân-ı Velî Bilgi ve Kültür Merkezi adıyla bilgi evi açılmıştır. Bu bilgi evinin tanıtımının yapıldığı sitede “Şabân-ı Velî Kimdir?” başlıklı bölümde Hz. Pîr’in hayatına, kerametlerine yer verilmektedir. (<http://www.sancaktepebilgievi.gen.tr/bilgievi.aspx?sayfa=kimkimdir&id=11> Erişim Tarihi: 01.05.2014)

Görüldüğü gibi elektronik kültür ortamı yazılı kültür ortamındaki bilgileri kullanmıştır. Fuâdî’nin eserinde yer verilen menkıbelerin elektronik ortamdan başka sözlü kaynaklar tarafından anlatıldığı yapılan derlemelerden (Çağınlar: 2005, 11) yola çıkılarak tespit edilebilmektedir.

Hz. Pîr etrafında sözlü gelenekte oluşan anlatıların bir taraftan yazıya geçirilmesi, diğer taraftan sözlü gelenekte günümüzde yaşıyor olması ve elektronik ortamda da kendine yer bulmasına örnek olarak asa suyu ile ilgili anlatılar verilebilir. Asa suyu merkezli anlatılar sözlü kaynaklardan derlenmiştir. Halk arasında “Asa Suyu” ile ilgili şu rivayet dolaşmaktadır: Şeyh Şabân zamanında bir adam hacca gitmek ister; ancak çok fakir olduğundan gidemez. Bir gün Hz. Pîr’in yanında bu isteğini yine dile getirir. Ağlayarak, “Hiç olmazsa zezem suyundan içebilseydim.” der. Bunun üzerine Hz. Pîr elindeki asayı yere vurur ve yerden su çıkar (Küçükbasmacı: 2000, 163). Asa suyunun çıkışıyla ilgili başka bir rivayete göre de Hz. Pîr’in sabah namazını tayy-ı mekân ederek Ka’be’de kıldığını inanmayanlar delil olarak Ka’be’den zezem getirmesini isterler. Bunu duyan Şeyh Şa’bân-ı Velî şimdi yanında ev bulunan külliyeinin önündeki kayalıkların dibine asasını vurur ve vurduğu yerden “asa suyu” çıkar (Atlı: 2012, 56). “Halkın zezem suyuna benzettiği bu suyun çıkışı ile ilgili halk anlatısına göre susuzluk çeken Kastamonu halkına Hac’dan dönen hazret bastonunu vurarak çıkardığı bu suyu armağan eder (Kalafat ve Turan: 2013, 67).”

İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü’nün sitesinde Kastamonu’nun 20. yy. değerlerinden Mehmet Feyzi Efendi’nin şu sözlerine yer verilmiştir: “Nuh Tufanı’nda Cebrail (a.s.) Kâbe civarından dört avuç toprak alarak dünyanın dört ayrı yerine atmıştır. Bu yerlerden birisi de Hz. Pîr civarıdır. Nitekim bölgenin taşlık yapısı Mekke kayalıklarına benzediği gibi asa suyunun tad ve

kokusu da zezem ile aynıdır.” (www.kastamonukulturturizm.gov.tr/belge/1-65967/hz.pir-seyh-saban-ı veli-kulliyesi-html Erişim tarihi: 01.11.2013)

“Asa suyunun her insanın ağızında aynı tadı bırakmadığı ifade edilmektedir. Bu su, içenlerden bazılarında acı gelmekteyken çoğu kişiye tatlı gelmektedir. Suyun tadının bu şekilde farklılık arz etmesinin sebebi ise onu içen kişinin niyeti, kalp temizliği ve türbeyi hangi amaçla ziyaret etmesiyle ilgili olduğuna inanılmaktadır. Kalbi temiz olmayan kötü niyetli kişilere acı gelirken iyi niyetli temiz kalpli kişilere ise bu su tatlı gelmektedir (Atlı 2012: 56).” Asa suyunun hastalıklara şifalı olduğuna inananlar bunu suyun “*Kâbe*”den gelmesine, tadının “*zezem*”e benzemesine, “*mübarek yer*”de bulunmasına” ve “*zatın kerameti*”ne bağlamışlardır (Yılmaz: 2011, 126).

Asa suyu örneğinde olduğu gibi anlatılar sözlü kültür ortamında oluşmakta, sözlü ortamdaki yazılı kültür ortamına aktarılmakta, günümüzün en yaygın iletişim ortamı olan internet ise hem sözlü hem yazılı kültür ortamının bilgisini kullanmaktadır. Sözden yazıya, yazıdan söze, yazıdan yazıya, sözden internete, internetten söze, yazıdan internete, internetten yazıya doğru bir devinim söz konusudur.

Sonuç

Velî, “toplumun içtimaî değerler sistemini şahsında temsil edendir (Ocak: 2011, 233).” O halde menkıbeler de toplumun sosyal değerlerini yansıtmaktadır. Velînin etrafında toplumun özlemini çektiği ideal bir dünya meydana getirilmiştir ve velî toplum için ideal bir örnek olduğundan ona ait menkıbelerle topluma ahlakî faziletleri gerçekleştirme alışkanlığı kazandırılmak istenir (Ocak: 2011, 233). Menkıbelerin bu işlevi sürekliliğini sağlamaktadır. Dolayısıyla menkıbeler sözlü kültürden sonra şekillenen yeni anlatım ortamlarında kendine yer bulmuştur.

Bildiride Hz. Pîr etrafındaki anlatıların hangi türe dâhil olduğu tartışılmadan sözlü kültür ortamı kaynaklı olan menkıbe, efsane ve memoralatların yazılı kültür ve elektronik kültür ortamlarındaki varlığı ele alınmıştır. Bu anlatıların sözlü kültür ortamında oluştuğu, Ömer Fuâdî'nin “Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî” adıyla kaleme aldığı menakıpname ile birlikte yazılı kültür ortamına aktarıldığı, bu eserle birlikte menkıbelerin bir taraftan sözlü kültürde anlatılmaya devam ederken diğer taraftan okunduğu; radyo, televizyon, bilgisayar ve internetin günlük hayatta yerini almasıyla birlikte elektronik ortama dâhil olduğu ve ayrıca vefatından asırlar sonra bile Hz. Pîr'le ilgili menkıbelerin oluştuğu görülmüştür.

Menkıbeler sözlü ortamdaki derlenerek yazıya geçirilmiş; yazılı metinler de sözlü ortamda menkıbenin sürekliliğine katkı sağlamıştır. Özellikle internet ortamı yazılı menakıb kitaplarından aldığı menkıbeleri kullanmaktadır. Sözel ürün yazılı ürüne ve yazılı üründen tekrar sözel ürüne dönüşebilir.

Evliya menkıbelerinin, “insanın gizli özlemlerinin ve inandığı bazı değer hükümlerinin zafere ulaştığı kusursuz, ideal bir dünyanın tasvirini gerçekleştirmeleri sebebiyle de, toplumun psikolojik çehresinin ifadesi(Ocak: 2011, 232).” olarak görülmesi günümüzde menkıbelerin sürekliliğin bir ifadesidir.

Sözlerimi;

“Âşıkânın kâbesidir bu makâm

Kim ki nâkıs gelse, burada olur tamâm”

diyerek tamamlıyor ve beni dinlediğiniz için teşekkür ediyorum.

Kaynaklar

Abdülkadiroğlu, Abdülkerim. *Havetîlik'in Şa'baniye Kolu, Şeyh Şabân-ı Velî ve Külliyesi*, Ankara: Türk Hava Kurumu Basımevi İşletmeciliği, 1991.

Araz, Nezihe. *Anadolu Evliyalari*, İstanbul: Atlas Kitabevi, 1984.

Atlı, Sagıp. “Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin Türbesi Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar”, *Sufî Araştırmaları-Sufî Studies*,6 (2012), 51-64. (www.sufiarastirmalari.com Erişim Tarihi: 25.09.2013.)

Birkalan, Hande. “Sözlü Gelenekte Yeni Türler”, *Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri 26-28 Mayıs 2000*, ed. İsmet Çetin ve Ayşe Yücel, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, 111-120.

Boratav, Pertev Naili, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Ankara: Bilgesu, 2013.

Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009.

Cohen, Anthony P. *Topluluğun Simgesel Kuruluşu*, Ankara: Dost Kitabevi, 1999.

Çağınlar, Zekiye. “Kastamonu Halk Kültürü İçinde Yatır-Ziyaret İnanç ve Bu İnanç Çerçevesinde Şeyh Şabânı Velî Etrafında Oluşturulan Efsaneler”, *İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, 2005, 445-467.

Çifçi, Fazıl. *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995.

_____. *Şeyh Şabân-ı Velî*, Kastamonu: Hazret-i Pir Şeyh Şabân-ı Velî Kültür Vakfı Yayınları, 2011.

Çobanoğlu, Özkul. *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.

Degh, Linda. “Gününüz Bağlamında Efsane Üzerine Teorik Bir Düşünme ve Efsanenin Tanımı”, çev. Adem Koç, *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*, hazl. M. Öcal Oğuz ve Selcan Gürçayır, Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2005, 342-353.

Demircioğlu, Aziz. *100 Yıllık Kastamonu Basını 1872-1972*, Kastamonu: Doğrusöz Matbaası, 1973.

Demircioğlu, Ziya. *Kastamonu Evliyalari*, Kastamonu: Doğrusöz Matbaası, 1962.

- Elçin, Şükrü. *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1993.
- Fedakar, Pınar Dönmez. “Karakalpak Efsaneleri (İnceleme-Metinler)”, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2008.
- <http://ilminfazileti.blogcu.com/seyh-sa-ban-i-veli-hazretleri/8675254>
Erişim Tarihi: 01.05.2014.
- <https://www.facebook.com/pages/Hazret-i-Pir-Seyh-Saban-i-Veli-Hazretleri-ks/213243505404031> Erişim Tarihi: 01.05.2014.
- <http://www.frntr.com/islami-resimler/609251-evliyalar-seyh-saban-i-veli-hazretlerinin-kerametleri.html> Erişim Tarihi: 01.05.2014.
- <http://www.halveti.net/Tasavvuf.asp?cid=6&sid=25> Erişim Tarihi: 01.05.2014.
- <http://www.islamiyasam.com/forum/topic4012.html> Erişim Tarihi: 01.05.2014.
- <http://www.kastamonukulturturizm.gov.tr/TR,63891/hzpir-seyh-saban-i-veli-kulliyesi.html> Erişim Tarihi: 01.05.2014.
- <http://www.kerimkara.com/seyh-saban-i-veli.html> Erişim Tarihi: 03.05.2014.
- [http://www.lamelifdergisi.com/dergi/Detay.asp?name=ISLAM_BUYUKLERI/_/Hazreti_Pir_Seyh_Saban-i_Veli_\(ks\)](http://www.lamelifdergisi.com/dergi/Detay.asp?name=ISLAM_BUYUKLERI/_/Hazreti_Pir_Seyh_Saban-i_Veli_(ks)) Erişim Tarihi: 01.05.2014.
- <http://www.mehmedeminguvener.com/icerikdetay.asp?id=6&akid=1>
Erişim Tarihi: 01.05.2014.
- <http://www.risaleforum.net/tasavvuf-111/ehli-sunnet-tarikat-ve-cemaatler-112/34236-hzpir-seyh-sabani-veli.html> Erişim Tarihi: 01.05.2014.
- <http://www.sancaktepebilgievi.gen.tr/bilgievi.aspx?sayfa=kimkimdir&id=11> Erişim Tarihi: 01.05.2014.
- <http://www.semerkandaile.com/Detay.aspx?YaziID=426> Erişim Tarihi: 01.05.2014.
- <http://www.yasarkalafat.info/index.php?ll=news&w=1> Erişim Tarihi: 03.04.2014
- İbrahim Hâs. *Şabâniyye Silsilesi*, hazl. Mustafa Tatçı, İstanbul: H Yayınları, 2008.
- Kalafat, Yaşar. “Kastamonu ve Yakın Çevresinde İslam Azizleri”, www.oocities.org/yasarkalafat/mak12.htm (Erişim tarihi: 09.10.2013).
- Kalafat, Yaşar ve Ahmet Turan. “Halkbilimi Penceresinden Şeyh Şa’bânî Velî Hz.”, *Anadolu Kültür Coğrafyasında Manevi Mimarlar ve Halk İnanmaları*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2013, 61-82.
- Koçak, Aynur. “Sözlü Kültür Ortamından Elektronik Kültür Ortamına Menkıbeler: Mehmed Emin Tokadi Örneği”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 35(2005), 273-284.
- Köse, Ali ve Ali Ayten. *Türbeler Popüler Dindarlığın Durakları*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Küçükbasmacı, Gülten. “Kastamonu Halk Tababeti, İnanış ve Uygulamaları”, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2000.

Luthi, Max. “Masalın Efsane, Menkabe, Mit, Fabl ve Fıkra Gibi Türlerden Farkı.” Çev. Sevgül Sönmez, *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, Hzl. Gülin Ögüt Eker vd. Ankara: Millî Folklor Yayınları, 2003, 314-319.

Mehmet Behçet. *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi)*, hzl. Musa S. Cihangir, Kastamonu: Kastamonu Valiliği İl Özel İdaresi Yayınları, 1998.

Ocak, Ahmet Yaşar. *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010.

_____. “Evliya Menakıbnameleri”, *Osmanlı Sufiliğine Bakışlar*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011, 229-252.

Oğuz, M. Öcal ve Ayşe Yavuz (hazl.). *2004 Yılında Çorum'dan Derlenen Efsaneler*, Ankara: Başak Matbaacılık, 2005.

Okumuş, Ali. Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî, İstanbul Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1998.

Ong, Walter J. *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözüün Teknolojileşmesi*, çev. Sema Postacıoğlu Banon, İstanbul: Metis Yayınları, 1992.

Ortaylı, İlber. “Menkıbe”, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Efsaneler Gerçekler*, Ankara: İmge Kitabevi, 2004, 11-22.

Ömer Fuadî. *Menâkıb-ı Şeyh Şabân-ı Velî ve Türbename*, hzl. Muhammed Safi, Kastamonu: Hazret-i Pir Şeyh Şabân-ı Velî Kültür Vakfı Yayınları, 1998.

Ömer Fuadî. *Hz. Pîr Şabân-ı Velî Menkıbeleri*, İstanbul: Nefes Yayınları, 2011.

Özdemir, Nebi. “Türkiye’de Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Geçiş ve Meddahlık-Medyâ İlişkisi”, *Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, hazl. M. Öcal Oğuz ve Tuba Saltık Özkan, Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER Yayını, 2006, 36-79)

_____. *Medya Kültür ve Edebiyat*, Ankara: Geleneksel Yayınları, 2008.

Pehlivan, Gürol. “Dinî Şahsiyetler Etrafında Oluşan Anlatılar”, *Millî Folklor* 83(Güz 2009), 88-96.

Pentikainen, Juha. “Efsanenin Yapısı ve Fonksiyonu”, çev. İsmail Görkem, *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, hazl. Gülin Ögüt Eker vd., Ankara: Millî Folklor Yayınları, 2003, 223-240

Sakaoğlu, Saim. *Efsane Araştırmaları*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1992.

_____. “Efsane – Menkıbe Bağı”, *V. Milletlerarası Türk Halk Kongresi Halk Edebiyatı Seksiyon Bildirileri*, C. II., Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997, 241-246.

“Şa’bân-ı Velî”, *Türkiye GazetesiEvlîyâlar Ansiklopedisi*, 11. C., İstanbul: İhlas Gazetecilik, 1993.

Tatcı, Mustafa. *Hazret-i Pîr Şeyh Şabân-ı Velî ve Şabâniyye*, İstanbul: H Yayınları, 2012.

_____. “Kastamonulu Eren Şabân-ı Velî ile İlgili Yeni Bilgiler”, *G. Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Özel Sayı* (2007), 309-318.

Tatcı, Mustafa ve Cemal Kurnaz. “Şâbân-ı Velî”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 38, Ankara: TDV, 208-210

Tatcı Mustafa ve Mustafa Sever(hzl.). *Ömer Fuâdî Halvetî Divânçe-i İlâhiyât Sadeîyye-Pendiyye*, Ankara: Hz. Pîr Şey Şabân-ı Velî Kültür ve Sanat Derneği Yayınları, 2012.

web.deu.edu.tr/ilyas/kastamonu/sabaniveli/ sabaniveli. htm Erişim Tarihi: 25.03.14.

www.kastamonukulturturizm.gov.tr/belge/1-65967/hz.pir-seyh-saban-ı veli-kulliyesi-html Erişim tarihi: 01.11.2013.

www.youtube.com/watch?v=bFENk8LjHu4 Erişim Tarihi: 25.03.14.

Yazar, İlyas. *Ömer Fuâdî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye’sinin Metni*, İstanbul: Hazret-i Pîr Şeyh Şabân-ı Velî Vakfı Yayınları, 2001.

Yazar, L. Nihal. *Halvetîliğin Şa’bâniyye Kolu-Menâkıb-ı Şa’bân-ı Velî ve Türbenâme*, Ankara: Mas Matbaacılık, 1985.

Yıldırım, Dursun. “Tarih Yazımı ve Sözlü Ortam Kaynakları”, *Türk Bitiği*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1998, 87-101.

Yılmaz, Semra. “Türbe Ziyaretlerinin Sosyolojik Anlamı (Şeyh Şabân-ı Velî ve Mevlana Türbeleri Örneği)”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

Zengin, Ahmet Yaşar. *Kastamonu Velileri*, İstanbul, 2004.

ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ KÜLLİYESİ HAZİRESİ'NDE BULUNAN HALVETİ - ŞABANİYYE TÂC-I ŞERİFLİ MEZAR TAŞLARI

Dr. Mustafa ÇETİNASLAN

(Selçuk Üniversitesi)

Özgür YENİ

(Kastamonu Üniversitesi)

Özet

Kastamonu, Türk dönemine ait çeşitli mimari eserlerin yanında Osmanlı mezar taşları bakımından da oldukça zengin bir merkezdir. Kastamonu mezar taşları, şehrin çeşitli bölgelerinde toplanan mezarlıkların yanı sıra külliye içerisinde gelişen, belirli kişi ve zümreler tarafından tercih edilen hazirelerde de yoğunlaşmaktadır. Şehir merkezinde yer alan hazireler içerisinde hem nitelik hem de nicelik yönünden ilk sırada yer alanı hiç şüphesiz ki; Şeyh Şa'bân-ı Velî Külliyesi Haziresi'dir. Hazire içerisinde 18-20. yüzyıl aralığına tarihlenen çok sayıda mezar taşı yer almaktadır.

Bu bildiriye, hazirede yer alan mezar taşlarının tamamı değil, sadece belirli biçim özellikleri ile öne çıkan özel bir kısmı tanıtılacaktır. Osmanlı mezar taşlarının biçim ve süsleme özelliklerinden en fazla dikkat çeken yönü başlıklarıdır. Mezar taşlarının başlıkları, mezarda yatan kişinin sosyo-ekonomik durumu, mesleği, ailesi ve bağlı bulunduğu tarikat gibi pek çok konuda bilgi edinmemizi sağlayan önemli verilerdendir. Şeyh Şa'bân-ı Velî Külliyesi Haziresi'ndeki 15 mezar taşı üzerinde Halveti Tarikatı'nın Şabaniyye kolunun sembolü olan tâc-ı şerifler bulunmaktadır. Bu tâc-ı şerifler, insân-ı kâmilî ya da küllî vücudu simgeleyen dallı taçların, dört terkli ve kırk dallı olanlarıdır. Bildirimizde Şabaniyye tâc-ı ile sonlanan mezar taşları, sanat tarihi yöntemlerine göre incelenecek; mezar sahiplerinin kimlik bilgileri, yazı ve süsleme özellikleri ayrıntılı olarak tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mezar taşı, Tarikat, Halvetiyye, Şabaniyye, Tac-ı Şerif

HALWATI GRAVESTONES WITH SABANIYYA TĀJ-I SHARĪFS IN THE HAZIRE OF SHEIKH SABAN-I VELI SOCIAL COMPLEX Abstract

Kastamonu is a city where is very substantial not for only many Turkish architectural monuments, but also for Ottoman gravestones. The gravestones of Kastamonu appear in different graveyard of the city as well as in the *hazires*, burial area reserved for special people especially in mosques or sufi

lodges, in the social complexes. The most important *hazire* among the *hazires* of the city center, both in the sense of quality and quantity, is doubtless the *Hazire* of Sheikhs Saban-ı Veli Social Complex. In it there are many gravestones, which were dated to 18. and 20. centuries.

In this paper will be introduced not all of the gravestones in the *hazire*, but only a special group which have different specialties as form. The most important side of the ornament and form characteristics of Ottoman gravestones is the gravesides. The gravesides keep informed us about things as social-economic condition, job, family, tariqah (cult) etc. of the person in the grave. On the 15 gravestones in the *Hazire* of Sheikh Saban-ı Veli Social Complex there are *tāj-ı sharīfs*, which are the symbols of Halwatiyya Tariqah. These *tāj-ı sharīfs* are the four terks and forty branched ones of branched *tājs*, which symbolize perfect human being or total being. The gravestones in this paper, which end with *tāj-ı Sabaniyya*, will be examined according to Art History methods and the identity, writing and ornament characteristics will be introduced in details.

Key Words: Gravestone, Tariqah, Halwatiyya, Sabaniyya, *Tāj-ı Sharīfs*

1.GİRİŞ

Kastamonu, Türk dönemine ait çeşitli mimari eserlerin yanında Osmanlı mezar taşları bakımından da oldukça zengin bir merkezdir. Kastamonu mezar taşları, şehrin çeşitli bölgelerinde toplanan mezarlıkların yanı sıra külliyeler içerisinde gelişen, belirli kişi ve zümreler tarafından tercih edilen hazirelerde de yoğunlaşmaktadır. Şehir merkezinde yer alan hazireler içerisinde hem nitelik hem de nicelik yönünden ilk sırada yer alanı hiç şüphesiz ki; Şeyh Şa'bân-ı Velî Külliyesi Haziresi'dir. Hazire içerisinde 18-20. yüzyıl aralığına tarihlenen çok sayıda mezar taşı yer almaktadır.

Ölen kişinin gömülmesi için hazırlanan mezar ve mezarın kime ait olduğunu belirtmek için hazırlanan mezar taşları, “ölümden sonraki yaşam” ve “öte dünya/ahiret” düşünceleri ile yakından ilişkilidir. Ölüm ve ölüm olayı çevresinde gelişen tören ve gelenekler, insan toplulukları arasında çeşitli farklılıklar göstermekte ve bu farklılıklar mezar taşlarının biçimlenişine de yansımaktadır. Ölen kişinin anısını yaşatmak için dikilen ve bir belge olma niteliği taşıyan mezar taşları sadece bir kimlik bildirme aracı değil, aynı zamanda plastik değere sahip birer sanat eseri olarak da öne çıkmakta; inançlara, toplumlara ve bölgelere göre değişik form ve biçim özellikleri kazanmaktadır.

Osmanlı mezar taşlarının ilk bakışta dikkat çeken en önemli özellikleri hiç şüphesiz ki mezarda yatanın cinsiyeti başta olmak üzere, sosyo-ekonomik durumu, mesleği, ailesi ve bağlı bulunduğu tarikat gibi pek çok

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

konuda fikir edinmemize imkân sağlayan başlıklarıdır⁷⁵². Osmanlı toplumunda dini-sosyal bir kurum olarak yaygınlık gösteren tarikatlar, çeşitli törenlerde kullanılan özel kıyafetleri ve başlıkları ile toplumun genelinden ayrılmakta ve bu ayrım tarikat mensupları için ölümden sonra da sürdürülmektedir⁷⁵³. Farklı tarikatlara ait tekkelerin çevresinde gelişen hazireler ve bu hazirelerdeki mezar taşlarının belirli şekillerde yapılmaları ya da özel başlık tipleri bunun en somut göstergeleridir.

Kastamonu'da Halveti Tarikatı'nın⁷⁵⁴ Şabaniyye kolunun⁷⁵⁵ kurucusu Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin⁷⁵⁶ cami, türbe, kütüphane, matbah, şadırvan ve derviş evlerinden oluşan külliyesinin⁷⁵⁷ çevresinde gelişen hazire, bu tarikatın şeyhleri ve müritlerinin tercih ettikleri bir mezarlık alanıdır⁷⁵⁸.

Bu bildiriye söz konusu hazirede yer alan ve Halveti Tarikatı'nın Şabaniyye kolunun⁷⁵⁹ sembolü olan tâc-ı şerifler⁷⁶⁰ ile sonlanan 15 mezar taşı, sanat tarihi yöntemlerine göre incelenecek; mezar sahiplerinin kimlik bilgileri, yazı ve süsleme özellikleri ayrıntılı olarak tanıtılacaktır.

⁷⁵² Osmanlı dönemi mezar taşlarında kullanılan başlıklar ile ilgili olarak çeşitli çalışmalar ve tipoloji denemeleri yapılmıştır. Bu konuda bkz. Laquer, 1997: 138-160; Çal-İltar, 2011.

⁷⁵³ Tarikat mensuplarının giyilen kıyafet ve kullanılan eşyalar için bkz. Atasoy, 2005.

⁷⁵⁴ Halvetiyye Tarikatı ve kolları için bkz. Uludağ, 1997: 392-395.

⁷⁵⁵ Halvetiyye tarikatı "*Cemâliyye, Ahmedîyye, Rüşenîyye ve Şemsiyye*" olmak üzere dört ana kola ayrılmakta ve bu kollardan Cemâliyye'de "*Sünbüliyye ve Şâbâniyye*" olmak üzere iki büyük kola ayrılmaktadır. Şâbaniyye kolu için bkz. Tatcı, 2010: 211-215.

⁷⁵⁶ Tatcı-Kurnaz, 2010: 208-210.

⁷⁵⁷ Şaban-ı Velî Külliyesi için bkz. Abdulkadiroğlu, 1991: 101-118; Eyüpgiller, 2010: 210-211; Çifçi, 2012: 29-46.

⁷⁵⁸ Kastamonu Şeyh Şaban-ı Velî Camisi ve Türbesi Haziresi'nde yer alan mezar taşları için genel bir çalışma için bkz. Taşdemir, 2003. Söz konusu yüksek lisans tezinde bu bildiriye ele aldığımız mezar taşlarından dört tanesi hiç incelenmemiş, incelenenlerden ise sadece üç tanesinin okunuşuna yer verilmiştir.

⁷⁵⁹ Tatcı, 2010: 211-215.

⁷⁶⁰ Taç, şeyhin veya sülûkte belli bir mertebeye ulaşmış dervişin tarikat kıyafeti olarak kullandığı, tarikatına göre farklı şekil ve renklere sahip, yün ya da pamuklu çuhadan mâmul serpuş, külâh, fâhir, kalensüve, kavuk, börk, sikke ve takke türünden başlıkların ortak adıdır (Ceyhan, 2011: 118). Tac-ı şerifler konusunda ayrıca bkz. Ceyhan, 2012: 363-365.

2. KATALOG:

Katalog No: 1

Kime Ait Olduğu: Seyyid Mehmed Ağa Efendi

Yeri: Şeyh Şa'bân-ı Veli Külliyesi haziresinde yer almaktadır.

Mezar Tipi: Yüksek çerçeveveli mezar

Tarihi: 1253 / 1837-38

Türü: Erkek mezarı

Formu:

- Baş Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı

- Ayak Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, yarım daire kemer tepelikli

Malzeme ve Teknik: Taş / Zemin oyma tekniği

Ölçüsü:

- Baş Taşı: 63x23x9 cm

- Ayak Taşı: 58x24x10 cm

Yazı Türü: Sülüs

Kitabe Metni:

Hüve'l-Baki

Hazreti Şeyh Şa'ban Efendi

Hazretleri'nin postnişinleri olan

Es-seyyid Eş-şeyh Hafız Mehmed Said Efendinin

Mahdumi Seyyid Mehmed Ağa Efendi'nin

Ruhi-içün el-fatihâ - Sene 1253

Tanım ve Kompozisyon: Mezarın üzerine yerleştirilen dört parça taşın bir araya getirilmesi ile oluşturulan çerçevenin dar kenarları uzun kenarlarına göre daha yüksek olarak verilmiştir. Dar kenarların iki yanında yarım silindir şeklinde silmelerin ortasında baş ve ayak taşları yerleştirilmiştir.

Düşey dikdörtgen biçimli baş taşı, boyun bölümünün üzerinde yer alan sarık şeklinde bir başlıkla sonlanmaktadır. Tepe noktasında bir dairenin yer aldığı dört terklı ve kırk dallı bir iç başlık tepe bölümü haricinde enli sarık dilimleri ile çaprak olarak sarılmış ve sarığın bir ucu taşın ön yüzünde sonlandırılmıştır.

Boyun bölümünde yer alan yarım daire kemerli bir serlevha ile başlayan altı satırlık metin bölümü, yatay satırlar halinde düzenlenmiş ve satırlar dikdörtgen çerçeveler içerisinde işlenmiştir.

Düşey dikdörtgen biçimli ayak taşı üzeri yarım daire kemerli bir tepelikle sonlanmaktadır. Taşın gövdesi bir kuşakla çerçeve içerisine alınmış ve ortada yaprak, tomurcuk ve çiçek motiflerinden oluşan çiçek dalına yer verilmiştir.

Katalog No: 2

Kime Ait Olduğu: Mustafa Efendi

Yeri: Şeyh Şa'bân-ı Velî Külliyesi
haziresinde yer almaktadır.

Mezar Tipi: Çerçevesiz mezar

Tarihi: 1265 / 1848-49

Türü: Erkek mezarı

Formu:

- Baş Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı
 - Ayak Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, pahlı üçgen tepelikli
- Malzeme ve Teknik: Taş / Zemin oyma tekniği

Ölçüsü:

- Baş Taşı: 93x28x15 cm

- Ayak Taşı: -

Yazı Türü: Sülüs

Kitabe Metni:

*Beni mağfiret kıl ey Rab-ı Yezdan
Bi Hakk-ı arş-ı azam Nur-ı Kuran
Gelüb kabrimi ziyaret iden ihvan
İdeler Ruhuma bir fatiha ihsan
Boyacı-zade merhum Mustafa
Efendi'nin Ruhı-içün el-fatiha
Sene – 1265*

Tanım ve Kompozisyon: Mezarın üzerine yerleştirilen dört parça taşın bir araya getirilmesi ile oluşturulan çerçevenin dar kenarlarının ortalarına baş ve ayak taşları yerleştirilmiştir.

Düsey dikdörtgen biçimli baş taşı, boyun bölümünün üzerinde yer alan sarık şeklinde bir başlıkla sonlanmaktadır. Tepe noktasında bir daire motifinin yer aldığı dört terkli ve kırk dallı bir iç başlığın üçte ikisi enli sarık dilimleri ile çaprak olarak sarılmış ve sarığın bir ucu taşın ön yüzünde sonlandırılmıştır. Köşeleri pahlanmış çerçeveler içerisinde verilen yedi satırlık metin bölümü yatay satırlardan oluşmaktadır. Serlevhanın yer aldığı çerçevenin orta bölümü dilimli kemer şeklinde bir tepelikle sonlanmaktadır.

Düsey dikdörtgen biçimli ayak taşı üzeri pahlanmış üçgen bir tepelikle sonlanmaktadır. Gövdesinde taşçı tarağı ile çerçeve oluşturulmuş ayak taşı, mezara sonradan konulmuştur.

Katalog No: 3
Kime Ait Olduğu: Ahmed Baba
Yeri: Şeyh Şa'bân-ı Velî Külliyesi
haziresinde yer almaktadır.

Mezar Tipi: -

Tarihi: 1282 / 1865-66

Türü: Erkek mezarı

Formu:

- Baş Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı

- Ayak Taşı: -

Malzeme ve Teknik: Taş / Zemin oyma tekniği

Ölçüsü:

- Baş Taşı: 92x24x10 cm

- Ayak Taşı: -

Yazı Türü: Sülüs

Kitabe Metni:

Hüve'l-Baki

Tarîk-ı Âliyye-i Halvetiye-i Şabaniyye'ye

Müntehi dervişândan fi'l-asl

Darendeli seyyid el-hâc

Ahmed Baba'nın Ruhu-içün

Lillâhi'l-fatiha - Sene 1282

Tanım ve Kompozisyon: Hazirenin bir köşesinde kırık haldeki mezar taşı parçaları arasında yer alan düşey dikdörtgen biçimli baş taşı, boyun bölümünün üzerinde yer alan sarık şeklinde bir başlıkla sonlanmaktadır. Tepe noktasında bir daire motifinin yer aldığı dört terklı ve kırık dallı bir iç başlık tepe bölümü haricinde enli sarık dilimleri ile çaprak olarak sarılmış ve sarığın bir ucu taşın ön yüzünde sonlandırılmıştır. Boyun bölümünde yer alan eliptik bir çerçeve içerisindeki serlevha ile başlayan altı satırlık metin bölümü, hafif eğik satırlar halinde düzenlenmiş ve satırlar ince kuşaklarla sınırlanmıştır.

Katalog No: 4

Kime Ait Olduğu: Durmuş Hasan Ağa

Yeri: Şeyh Şa'bân-ı Velî Külliyesi haziresinde yer almaktadır.

Mezar Tipi: Yüksek çerçeveli mezar

Tarihi: 15 Zilkade 1301 / 6 Eylül 1884

Türü: Erkek mezarı

Formu:

- Baş Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı

- Ayak Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, üçgen tepelikli

Malzeme ve Teknik: Taş / Zemin oyma tekniği

Ölçüsü:

- Baş Taşı: 98x28x11 cm

- Ayak Taşı: 70x24x9

Yazı Türü: Sülüs

Kitabe Metni:

*Görem dersen cemâli Mustafa'yı
Gönülden sil gubâr-ı masivayı
Yüzün tut asitâne-i Hazret-i Pir'e
Bulam dersen hakikat-ı kimyayı
Kalender-zade el-hâc Durmuş
Hasan Ağanın Ruhına Fatiha
Fi 15 Zilkade - Sene 1301*

Tanım ve Kompozisyon: Mezarın üzerine yerleştirilen dört parça taşın bir araya getirilmesi ile oluşturulan çerçevenin dar kenarları, uzun kenarlarına göre daha yüksek olarak yapılmış ve yarım daire kemerle sonlandırılmıştır. Baş taşının yer aldığı tarafta altı yapraklı bir çiçek ve bu çiçeğin üzerinde yapraklardan oluşan hilal bir şekilde bir kuşak yer almaktadır.

Düşey dikdörtgen biçimli baş taşı, boyun bölümünün üzerinde yer alan sarık şeklinde bir başlıkla sonlanmaktadır. Tepe noktasında bir daire motifinin yer aldığı dört terkli ve kırk dallı bir iç başlık tepe bölümü haricinde enli sarık dilimleri ile çaprak olarak sarılmış ve sarığın bir ucu taşın ön yüzünde sonlandırılmıştır. Boyun bölümünde yer alan eliptik bir çerçeve içerisindeki serlevha ile başlayan sekiz satırlık metin bölümü, hafif eğik satırlar halinde düzenlenmiş ve satırlar ince kuşaklarla sınırlandırılmıştır.

Düşey dikdörtgen biçimli ayak taşı, üçgen bir tepelikle sonlanmaktadır. Taşın gövdesi yarım daire kemerlerden oluşan bir kuşakla çerçeve içerisine alınmış ve ortada yaprak ve çiçek motiflerinden oluşan bahar dalına yer verilmiştir.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Katalog No: 5

Kime Ait Olduğu: Hacı Hasan Ağa

Yeri: Şeyh Şa'bân-ı Velî Külliyesi
haziresinde yer almaktadır.

Mezar Tipi: Sandık mezar

Tarihi: 15 Recep 1307 / 7 Mart 1890

Türü: Erkek mezarı

Formu:

- Baş Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli,
erkek başlıklı

- Ayak Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay
kesitli, başlıksız, bitki tepelikli

Malzeme ve Teknik: Taş / Zemin oyma
tekniki

Ölçüsü:

- Baş Taşı: 162x35x10 cm

- Ayak Taşı: 165x30-32x10 cm

Yazı Türü: Ta'lik

Kitabe Metni:

Lailaheillallah Muhammedurresûlûllah

*Muhibbe Hazret-i Şa'ban Efendi Simerkili-
zâde*

Hacı Hasan Ağa oldu artık Rahmet-i Yezdân

Hitâb-ı İrcı-i nûş edince şûb-ı Rahman'dan

Şitab oldu cinane buldu onda hûri ve gilmân

Tasavvur himmeti mesrûf idi püregan-zâde

Semâhatte azade olmuş idi nâdirü'l-akrân

Gülistan-ı bekaya Cuma gün azm eyledi gitti

*Delili olduğunda şüphe varmı Hazret-i
Şa'bân*

Oku bir fatiha hayr ile yâd et anı ey züvvâr

Ki zira sâhib-i âhiret etti bu nedbe-i gufrân

Rûh-u şerîfiçün Rızâenillâhi'l Fâtiha

Fi Receb 15 - Sene 1307

Tanım ve Kompozisyon: Tek parçadan ibaret sandık mezarın dar kenarları daha yüksek ve gösterişli olarak yapılmıştır. Yer yer kırıkların görüldüğü sandığın dar cephelerinde elips şeklinde birer madalyon yer almaktadır. Baş tarafındaki madalyonun içi ortadaki çiçek motifine göre simetrik olarak düzenlenmiş

yaprak ve çiçek motifleriyle, ayak tarafındaki ise merkezdeki daireden gelişen ışınlarla dolgulanmıştır. Sandığın sağ uzun kenarında yanları “S” şeklinde kıvrımlı bir çerçeve içerisinde ortada merkezdeki çiçek motifinden gelişen ışınlardan oluşan dairevi bir rozet ve bu rozetin iki yanında simetrik olarak düzenlenmiş daha küçük birer rozet ile içerisi yapraklarla dolgulanmış hilal motifleri bulunmaktadır. Sol uzun kenarda ise ortadaki merkezi planlı ve tek şerefi iki minaresi bulunan bir cami ve yanlarda simetrik olarak düzenlenmiş iri yaprak ve çiçek motiflerinden oluşan bitkisel bir kompozisyon işlenmiştir.

Baş ve ayak taşları uzun kenarlara bakacak şekilde yerleştirilmiştir.

Düşey dikdörtgen biçimli baş taşı, boyun bölümünün üzerinde yer alan sarık şeklinde bir başlıkla sonlanmaktadır. Başlık boyunla birlikte gövdenin üzerinden kırıktır. Tepe noktasında bir daire motifinin yer aldığı dört terkli ve kırk dallı bir iç başlık tepe bölümü hariç enli sarık dilimleri ile çaprak olarak sarılmış ve sarığın bir ucu taşın ön yüzünde sonlandırılmıştır. Bütünüyle eliptik bir çerçeve içerisine alınmış 13 satırdan oluşan metin bölümü hafif eğik satırlar halinde düzenlenmiş ve satırlar arasında ince şeritlere yer verilmiştir.

Düşey dikdörtgen biçimli ayak taşı, üçlü çiçek ve demet halinde yapraklardan oluşan bitkisel bir tepelikle sonlanmaktadır. İnce bir kuşakla çerçeve içerisine alınan ayak taşının gövdesinde kulpsuz bir vazodan çıkan açmış ve tomurcuk halindeki çiçek ve yaprak motiflerinden oluşan çiçek dalı işlenmiştir.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Katalog No: 6

Kime Ait Olduğu: Mehmed Emin Efendi

Yeri: Şeyh Şa'bân-ı Velî Külliyesi
haziresinde yer almaktadır.

Mezar Tipi: Kapak taşlı mezar

Tarihi: 6 Ramazan 1311 / 13 Mart 1894

Türü: Erkek mezarı

Formu:

- Baş Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli,
erkek başlıklı

- Ayak Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay
kesitli, başlıksız, pahlı üçgen tepelikli

Malzeme ve Teknik: Taş / Zemin oyma
teknigi

Ölçüsü:

- Baş Taşı: 85x25x10 cm

- Ayak Taşı: -

Yazı Türü: Sülüs

Kitabe Metni:

6 Ramazan Sene 1311

Îlâhi abd-ı kel asî etâkâ

Mûkırran bizzâ nûb fakâd duâkâ

Veîn tâfir feente lizâke ehlî

Veîn tâdrüd femer yerhâm sivâkâ

Eş-şehir bi türûş hocazâde Mehmed

Emin Efendi'nin Ruhuna Fatiha

Tanım ve Kompozisyon: Mezarın üzerine yerleştirilen yatay dikdörtgen şeklindeki tek kademeli kapak taşı, kaide olmaksızın doğrudan toprağa oturmaktadır. Baş ve ayak taşları, ortasında dikdörtgen bir açıklık bulunan kapak taşının dar kenarlarının ortasına gelecek şekilde yerleştirilmiştir.

Düşey dikdörtgen biçimli baş taşı, iki kademeli bir boyun bölümünün üzerinde yer alan sarık şeklinde bir başlıkla sonlanmaktadır. Tepe noktasında küçük bir dairenin yer aldığı dört terkli ve kırk dallı iç başlık, tam daire şeklinde değil hafif elips olarak biçimlendirilmiştir. İç başlığın üçte ikisi enli sarık dilimleri ile çaprak olarak sarılmış ve sarığın bir ucu taşın ön yüzünde

sonlandırılmıştır. Sivri kemerli bir çerçeve içerisindeki serlevha ile başlayan metin bölümü hafif eğik olarak istiflenmiş, ince kuşaklarla sınırlandırılmış yedi satırdan oluşmakta ve yine sivri kemerli bir çerçeve ile sonlanmaktadır.

Düşey dikdörtgen biçimli ayak taşı üzeri pahlanmış üçgen bir tepelikle sonlanmaktadır. Gövdesinde taşı tarağı ile çerçeve oluşturulmuş ayak taşı, mezara sonradan konulmuştur⁷⁶¹.

Katalog No: 7

Kime Ait Olduğu: Mehmed Ağa

Yeri: Şeyh Şa'bân-ı Velî Külliyesi haziresinde yer almaktadır.

Mezar Tipi: Sandık mezar

Tarihi: Recep1312 / Aralık-Ocak 1894-95

Türü: Erkek mezarı

Formu:

- Baş Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı

- Ayak Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, üçgen tepelikli

Malzeme ve Teknik: Taş / Zemin oyma tekniği

Ölçüsü:

- Baş Taşı: 125x20-28x14 cm

- Ayak Taşı: 102x20-28x12 cm

Yazı Türü: Ta'lik

Kitabe Metni:

Hüve'l-Baki

Şefa'at edecek Hakk'ın habibi

Anâ kerem ider derdin tabibi

Ne denlü var ise cürmü günahım

Şefa'at mücrimim kıl padişâhım

Hâcil etme beni rûz-i cezada

Meyâni enbiyada evliyada

Yüzüm karasını etme aşikâra

⁷⁶¹ Hazire içerisinde pek çok mezarda benzer şekilde biçimlendirilmiş ayak taşları görülmektedir. Özgün mezar taşlarından farklı bir malzeme ile yapılan bu taşlar, hazire içerisindeki bir düzenlemede yapılmış olmalıdır.

*O kara defterim kıl pâra pâre
Çil İbrahimzâde Es-seyyid El-hâc
Mehmet Ağa'nın Ruhuna Fâtîha
Sene 1312 - Receb*

Tanım ve Kompozisyon: Mezar taşlarının üzerinde yer aldığı sandık mezar, birkaç parça taşın bir araya getirilmesi ile oluşturulmuş yüksek bir kaide üzerinde yer almaktadır. Tek parçadan ibaret sandık mezarın dar kenarları daha yüksek ve gösterişli olarak yapılmıştır. Baş ve ayak taşları uzun kenarlara bakacak şekilde yerleştirilmiştir.

Düşey dikdörtgen biçimli baş taşı, boyun bölümünün üzerinde yer alan sarık şeklinde bir başlıkla sonlanmaktadır. Örfi tipe benzeyen elips biçimli başlık, örfiye göre daha kısa ve alt tarafı üst kısma göre daha şişkin oval şekildedir. Tepe noktasında bir dairenin yer aldığı dört terklı ve kırk dallı bir iç başlık tepe bölümü hariç enli sarık dilimleri ile çaprak olarak sarılmış ve sarığın bir ucu taşın ön yüzünde sonlandırılmıştır. 12 satırdan oluşan metin bölümü hafif eğik satırlar halinde düzenlenmiş ve satırlar arasında ince şeritlere yer verilmiştir. Serlevha ve vefat tarihinin verildiği satırlar eliptik çerçeveler içerisindedir.

Düşey dikdörtgen biçimli ayak taşı üçgen bir tepelikle sonlanmaktadır. İnce bir kuşakla çerçeve içerisine alınan ayak taşının gövdesinde bir vazodan çıkan stilize bir ağaç motifi işlenmiştir.

Katalog No: 8
Kime Ait Olduğu: Ahmedi Baba
Yeri: Şeyh Şa'bân-ı Velî Külliyesi
haziresinde yer almaktadır.
Mezar Tipi: Kapak taşlı mezar
Tarihi: 1326 / 1908-09
Türü: Erkek mezarı
Formu:
- Baş Taşı: Gövdesi yuvarlak yatay kesitli, erkek başlıklı
- Ayak Taşı: Gövdesi yuvarlak yatay kesitli, başlıksız, kürevî tepelikli
Malzeme ve Teknik: Taş / Zemin oyma tekniği
Ölçüsü:
- Baş Taşı: 78x22x21 cm
- Ayak Taşı: 85x20x20 cm
Yazı Türü: Sülüs

Kitabe Metni:

*Bende-i Hüdayî Âlî Abâ
Hazret-i Pir Zakiri Ahmedi Baba
Ruhı-içün Fatiha Sene 1326*

Tanım ve Kompozisyon: Mezarın üzerine yerleştirilen yatay dikdörtgen şeklindeki iki kademeli kapak taşı, kaide olmaksızın doğrudan toprağa oturmaktadır. Baş ve ayak taşları, ortasında dikdörtgen bir açıklık bulunan kapak taşının dar kenarlarının ortasına gelecek şekilde yerleştirilmiştir.

Silindir şeklindeki baş taşı, tepe noktasında bir daire motifinin yer aldığı dört terli ve kırk dallı kürevî bir başlıkla sonlanmaktadır. Yatay olarak düzenlenmiş üç satırdan oluşan metin

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

bölümü, taşın üst yarısında istiflenmiştir. Metin bölümünde satırlar arasında ince kuşakların yer aldığı baş taşı, bütünüyle sadedir.

Baş taşı gibi silindirik şekilde biçimlendirilmiş olan ayak taşı, kürevî bir tepelikle sonlanmakla birlikte burada terk ve dallar bulunmamaktadır. Taşın gövdesinde kabaca işlenmiş tomurcuk ve yapraklardan oluşan bir çiçek dalı bulunmaktadır.

Katalog No: 9

Kime Ait Olduğu: -

Yeri: Şeyh Şa'bân-ı Velî Külliyesi haziresinde yer almaktadır.

Mezar Tipi: Sandık mezar

Tarihi: Ramazan 1340 / Nisan-Mayıs 1922

Türü: Erkek mezarı

Formu:

- Baş Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı

- Ayak Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, sivri

kemer tepelikli

Malzeme ve Teknik: Taş / Zemin oyma tekniği

Ölçüsü:

- Baş Taşı: 115x20-33x12 cm

- Ayak Taşı: 122x28-32x12 cm

Yazı Türü: Ta'lik

Kitabe Metni:

Hüve'l Hayyül Baki

Tarîk-ı Halveti'den sâlik-i seyr-i sülûk olmak

İder ... zât-ı Yezdâni

Erenler meclisinde nûş eden ... şarabından

*Bulurlar feyz-i ...
Nice yıldır
Bi-hamdillah kabul etdi Cenâb ...
Bu kabr ...
Şefi' .?.
El-hac .?.*

Ruhuna Fâtiha 1340 Ramazan

Tanım ve Kompozisyon: Mezar taşlarının üzerinde yer aldığı sandık mezar, üst köşeleri pahlı yatay dikdörtgen bir kaide üzerinde yer almaktadır. Tek parçadan ibaret sandık mezarın dar kenarları daha yüksek ve gösterişli olarak yapılmıştır. Sandığın dar cephelerinde kare bir çerçeve içerisinde köşebent olarak kullanılan çeyrek daireler ve simetrik olarak işlenmiş kıvrık dallar ile beş yapraklı çiçek başı işlenmiştir. Yan cephelerde yine köşebent olarak kullanılan çeyrek daireler ve ortada çift kulplu stilize bir vazodan çıkan geç dönem etkili iri yaprak motiflerine yer verilmiştir. Baş ve ayak taşları uzun kenarlara bakacak şekilde yerleştirilmiştir.

Düşey dikdörtgen biçimli baş taşı, boyun bölümünün üzerinde yer alan alt çapı ile üst çapı birbirine yakın sarık şeklinde bir başlıkla sonlanmaktadır. Başlık boyunla birlikte gövdenin üzerinden kırıktır. Tepe noktasında bir daire motifinin yer aldığı dört terkli ve kırk dallı bir iç başlık tepe bölümü hariç enli sarık dilimleri ile çaprak olarak

sarılmış ve sarığın bir ucu taşın ön yüzünde sonlandırılmıştır. Başlık yukarıdan aşağıya doğru çatlama halindedir. 11 satırdan oluşan metin bölümü hafif eğik satırlar halinde düzenlenmiş ve satırlar arasında ince şeritlere yer verilmiştir. Serlevha ve vefat tarihinin verildiği satırlar eliptik çerçeveler içerisindedir.

Düşey dikdörtgen biçimli ayak taşı sivri kemerli bir tepelikle sonlanmaktadır. İnce bir kuşakla çerçeve içerisine alınan ayak taşının gövdesinde çift kulplu bir vazodan çıkan asma yaprakları ve üzüm salkımları işlenmiştir.

Katalog No: 10

Kime Ait Olduğu: Osman Efendi

Yeri: Şeyh Şa'bân-ı Velî Külliyesi haziresinde yer almaktadır.

Mezar Tipi: Çerçevesiz mezar

Tarihi: -

Türü: Erkek mezarı

Formu:

- Baş Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı

- Ayak Taşı: -

Malzeme ve Teknik: Taş / Zemin oyma tekniği

Ölçüsü:

- Baş Taşı: 132x32x13 cm

- Ayak Taşı: -

Yazı Türü: Sülüs

Kitabe Metni:

Hû

Ziyaretden murad olan bir dua'dır.

Bugün bana ise yarın sanadır.

Sultan Mahmud Top-

cıbaşılarından Kınatçı-zade

İbrahim Efendi mahdûmi

Hazreti Pir Şa'bân-ı Velî

Sancaktârı Osman Efendi

[Silik]

Tanım ve Kompozisyon: Dört parça taşın bir araya getirilmesi ile oluşturulan çerçeve, aile mezarı şeklinde yan yana defnedilmiş iki mezarı sınırlandırmaktadır. Köşeleri pahlanmış haldeki çerçeve içerisindeki her iki mezara ait baş ve ayak

taşları, çerçeve üzerine yerleştirilmiştir. Ancak incelediğimiz mezarın ayak taşı çerçeve seviyesinden kırılmıştır.

Düşey dikdörtgen biçimli baş taşı, boyun bölümünün üzerinde yer alan sarık şeklinde bir başlıkla sonlanmaktadır. Tepe noktasında bir daire motifinin yer aldığı dört terkli ve kırk dallı bir iç başlığın yarısından fazlası enli sarık dilimleri ile çaprak olarak sarılmış ve sarığın bir ucu taşın ön yüzünde sonlandırılmıştır. Dokuz satırlık metin bölümü hafif eğik satırlardan oluşmakta olup, satırlar ince kuşaklarla sınırlandırılmıştır.

Katalog No: 11
Kime Ait Olduğu: Hacı Hasan Baba
Yeri: Şeyh Şa'bân-ı Velî Külliyesi
haziresinde yer almaktadır.

Mezar Tipi: Yüksek çerçeveli mezar

Tarihi: -

Türü: Erkek mezarı

Formu:

- Baş Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı

- Ayak Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, üçgen tepelikli

Malzeme ve Teknik: Taş / Zemin oyma tekniği

Ölçüsü:

- Baş Taşı: 115x28-30x10 cm

- Ayak Taşı: 105x25x12 cm

Yazı Türü: Sülüs

Kitabe Metni:

Sene [Silik]

Tarîk-ı Halvetî Şâh-ı velâyet asitânında

Esir-i nefsi emmâre eyleyûb Hacı Hasan

Baba

Hayatı misli yüz sürdü memati Hazret-i

Pir'e

*Kudümü pâki ile müftehir kıldı ânı
mevlâ*

... fikr eylesün ihvan anup bunda

*Makamı iki alemde ümmetin cennet-i
me'va*

... cana ihvanda

Heman ... kıl ah anı hemta

Oku İhlâs ile ruhu-içün bir Fatiha daim

... eylemekdi mesrur bunda ol zâta

Tanım ve Kompozisyon: Mezarın üzerine yerleştirilen dört parça taşın bir araya getirilmesi ile oluşturulan çerçevenin dar kenarlarının ortalarına baş ve ayak taşları yerleştirilmiştir.

Düşey dikdörtgen biçimli baş taşı, boyun bölümünün üzerinde yer alan sarık şeklinde bir başlıkla sonlanmaktadır. Başlık boyunla birlikte gövdenin üzerinden kırıktır. Tepe noktasında bir daire motifinin yer aldığı dört terkli ve kırk dallı bir iç başlık tepe bölümü hariç enli sarık dilimleri ile çaprak olarak sarılmış ve sarığın bir ucu taşın ön yüzünde sonlandırılmıştır. On satırdan oluşan metin bölümü hafif eğik satırlar halinde düzenlenmiş ve satırlar arasında ince şeritlere yer verilmiştir.

Düşey dikdörtgen biçimli ayak taşı üçgen bir tepelikle sonlanmaktadır. Ayak taşı bütünüyle sade olup, herhangi bir süslemeye yer verilmemiştir.

Katalog No: 12

Kime Ait Olduğu: -

Yeri: Şeyh Şa'bân-ı Velî Külliyesi
haziresinde yer almaktadır.

Mezar Tipi: Çerçevesiz mezar

Tarihi: -

Türü: Erkek mezarı

Formu:

- Baş Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı

- Ayak Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, üçgen tepelikli

Malzeme ve Teknik: Taş / Zemin oyma tekniği

Ölçüsü:

- Baş Taşı: 100x29x16 cm

- Ayak Taşı: 105x32x12 cm

Yazı Türü: Sülüs

Kitabe Metni:

Fenadan bekaya eyledi rihlet
[Silik]

Tanım ve Kompozisyon: Mezarın üzerine yerleştirilen dört parça taşın bir araya getirilmesi ile oluşturulan çerçevenin dar kenarlarının ortalarına baş ve ayak taşları yerleştirilmiştir.

Düsey dikdörtgen biçimli baş taşı, boyun bölümünün üzerinde yer alan sarık şeklinde bir başlıkla sonlanmaktadır. Tepe noktasında bir daire motifinin yer aldığı dört terkli ve kırk dallı bir iç başlığın üçte ikisi enli sarık dilimleri ile çaprak olarak sarılmış ve sarığın bir ucu taşın ön yüzünde sonlandırılmıştır. Köşeleri pahlanmış çerçeveler içerisinde verilen metin bölümü yatay satırlardan oluşmaktadır. Yarım daire kemerli bir çerçeve içerisindeki serlevha ile başlayan metin bölümü, büyük oranda tahrip olmuştur.

Düsey dikdörtgen biçimli ayak taşı üçgen bir tepelikle sonlanmaktadır. Ayak taşı bütünüyle sade olup, herhangi bir süslemeye

yer verilmemiştir.

Katalog No: 13

Kime Ait Olduğu: Ali Dede

Yeri: Şeyh Şa'bân-ı Velî Külliyesi
haziresinde yer almaktadır.

Mezar Tipi: Kapak taşlı mezar

Tarihi: -

Türü: Erkek mezarı

Formu:

- Baş Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay
kesitli, erkek başlıklı

- Ayak Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay
kesitli, başlıksız, sivri kemer tepelikli

Malzeme ve Teknik: Taş / Zemin oyma
teknîği

Ölçüsü:

- Baş Taşı: 105x22x28 cm

- Ayak Taşı: 100x20-28x12 cm

Yazı Türü: Ta'lik

Kitabe Metni:

Hüve'l-Baki

Kasım-zâde Ali Dede İlâhi

.. bezm-i vasla ola râmi

Gece gündüz gelip dergahımıza

Okudu kırk yıl evradımızı (?)

... süluku

Tanınım ve Kompozisyon: Mezarın üzerine yerleştirilen yatay dikdörtgen şeklindeki iki kademeli kapak taşı, yer yer tahrip olmuş ve üzeri sıvanmıştır. Baş ve ayak taşları, ortasında dikdörtgen bir açıklık bulunan kapak taşının dar kenarlarının ortasına gelecek şekilde yerleştirilmiştir.

Aşağıdan yukarıya doğru hafifçe genişleyen düşey dikdörtgen biçimli baş taşı, boyun bölümünün üzerinde yer alan sarık şeklinde bir başlıkla sonlanmaktadır. Örfi tipe benzeyen elips biçimli başlık, örfiye göre daha kısa ve alt tarafı üst kısma göre daha şişkin oval şekildedir. Tepe noktasında bir daire motifinin yer aldığı dört

terkli ve kırk dallı bir iç başlık tepe bölümü hariç enli sarık dilimleri ile çaprak olarak sarılmış ve sarığın bir ucu taşın ön yüzünde sonlandırılmıştır. Hafif eğik satırlar halinde düzenlenen metin bölümünün son satırları dökülmüştür. Yarım daire kemerli bir çerçeve içerisindeki serlevha ile başlayan satırlar ince kuşaklarla birbirinden ayrılmış haldedir.

Aşağıdan yukarıya doğru hafifçe genişleyen düşey dikdörtgen biçimli ayak taşı sivri kemerli bir tepelikle sonlanmaktadır. Ayak taşı bütünüyle sade olup, herhangi bir süslemeye yer verilmemiştir.

Katalog No: 14

Kime Ait Olduğu: Hafız Hüseyin

Yeri: Şeyh Şa'bân-ı Velî Külliyesi
haziresinde yer almaktadır.

Mezar Tipi: Yüksek çerçeveli mezar

Tarihi: -

Türü: Erkek mezarı

Formu:

- Baş Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı

- Ayak Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, üçgen tepelikli

Malzeme ve Teknik: Taş / Zemin oyma tekniği

Ölçüsü:

- Baş Taşı: 100x28-30x13 cm

- Ayak Taşı: 94x24-28x10

Yazı Türü: Sülüs

Kitabe Metni:

Hüve'l-Baki

Gubar-ı akdâmü'l-âlimin

Turab-ı riclü's-sâlikin

Kıtmir-i cem'ü'l-muhacirin

... zâde Derviş

El-hâc Hafız Hüseyin

...

Tanım ve Kompozisyon: Mezarın üzerine yerleştirilen tek parça taşın oyularak hazırlanan çerçevenin dar kenarları, uzun kenarlarına göre daha yüksek olarak yapılmış ve yarım daire kemerle sonlandırılmıştır. Baş ve ayak taşları kemerli yükseltilerin üzerine yerleştirilmiştir.

Aşağıdan yukarıya doğru hafifçe genişleyen düşey dikdörtgen biçimli baş taşı, boyun bölümünün üzerinde yer alan sarık şeklinde bir başlıkla sonlanmaktadır. Tepe noktasında bir daire motifinin yer aldığı dört terkli ve kırk dallı bir iç başlık tepe bölümü haricinde enli sarık dilimleri ile çaprak olarak sarılmış ve sarığın bir ucu taşın ön yüzünde sonlandırılmıştır. Boyun bölümünde yer alan eliptik bir çerçeve içerisindeki serlevha ile başlayan metin bölümü, hafif eğik satırlar halinde düzenlenmiş ve satırlar ince kuşaklarla sınırlandırılmıştır. Sekiz satırdan oluşan metin bölümünün son satırı büyük oranda dökülmüş haldedir.

Düşey dikdörtgen biçimli ayak taşı, üçgen bir tepelikle sonlanmaktadır. Taşın gövdesi ince bir kuşakla çerçeve içerisine alınmış ve ortada stilize çiçek dalına yer verilmiştir.

Katalog No: 15

Kime Ait Olduğu: -

Yeri: Şeyh Şa'bân-ı Velî Külliyesi
haziresinde yer almaktadır.

Mezar Tipi: Çerçeveli mezar

Tarihi: -

Türü: Erkek mezarı

Formu:

- Baş Taşı: Gövdesi kare yatay kesitli,
erkek başlıklı

- Ayak Taşı: Gövdesi sekizgen yatay
kesitli, başlıksız, sekizgen piramidal tepelikli

Malzeme ve Teknik: Taş / Zemin oyma
teknigi

Ölçüsü:

- Baş Taşı: 52x15x13 cm

- Ayak Taşı: 55x25x25 cm

Yazı Türü: -

Tanım ve Kompozisyon: Büyük oranda
tahrip olmuş olan çerçeveli bir mezarın
içerisinde yer alan baş ve ayak taşları toprağa
gömülmüş haldedir. Bu nedenle mezar
taşlarının bütününe inceleme imkânımız
olmamıştır.

Kare kesitli düşey dikdörtgen biçimli baş
taşı sarık şeklinde bir başlıkla
sonlanmaktadır. Tepe noktasında bir dairenin
yer aldığı dört terklı ve kırk dallı bir iç başlık
tepe bölümü hariç enli sarık dilimleri ile
çaprak olarak sarılmış ve sarığın bir ucu taşın
ön yüzünde sonlandırılmıştır. Taşın gövdesi
toprağa gömülü olduğu için metin bölümü
görülememektedir.

Mezarın ayakucunda yer alan sekizgen
gövdeli ve piramidal tepelikli taş, bütünüyle
sadedir.

3. DEĞERLENDİRME:

Bu bildiriye Şeyh Şa'bân-ı Velî Külliyesi Haziresi'nde yer alan 15 mezar
tanıtılmıştır. Hazirede çok sayıda mezar bulunmakla birlikte sadece 15
mezar ile bu mezarlardaki baş ve ayak taşlarının ele alınmasının sebebi, ele
alınan baş taşlarında kullanılan Halveti Tarikatı'nın Şabaniyye kolunun

sembolü olan tac-ı şeriflerdir⁷⁶². Dört terk ve kırk dallı, tepesinde bir daire motifinin yer aldığı iç takke, bu başlık tipinin çekirdeğini oluşturmaktadır⁷⁶³. Ancak çoğu zaman iç takkenin üst kısmının açıkta bırakılacak şekilde enli sarık dilimleri ile hafif eğik bir şekilde sarıldığı görülmektedir.

3.1. Malzeme ve Teknik:

Yöresel taş malzeme, zemin oyma tekniğinde işlenmiş, başlıklarda kazıma tekniğine de yer verilmiştir. Taşların büyük bir çoğunluğunda görülen katmanlar halindeki dökülmeler malzeme kaynaklı olup, söz konusu dökülmeler nedeniyle metin bölümlerinde bazı kısımlar okunamamaktadır.

3.2. Mezar Tipleri:

İncelenen mezarlar içerisinde en yaygın tip, beş örneğin bulunduğu çerçeveli mezarlardır (Kat. No: 2, 10, 12, 14, 15). Kapak taşlı mezar (Kat. No: 6, 8, 13), sandık mezar (Kat. No: 5, 7, 9) ve sandık mezarlar ile çerçeveli mezarlar arasında bir ara aşamayı temsil eden yüksek çerçeveli mezar tipi (Kat. No: 1, 4, 7) üçer örnekte görülmektedir. Bir mezar taşı ise yerinden sökülmüş durumda olduğu için mezar tipi tespit edilememiştir (Kat. No: 3). Söz konusu dağılım hazirenin bütünü ile uyum göstermektedir.

3.3. Mezar Taşı Tipleri:

İncelenen baş ve ayak taşlarının büyük bir çoğunluğu, aşağıdan yukarıya doğru hafifçe genişleyen ya da alt ve üst bölümü aynı genişliği koruyan düşey dikdörtgen biçimlidir. Bu konuda aynı mezara ait yuvarlak gövdeli baş ve ayak taşı (Kat. No: 8) ile kare gövdeli bir baş taşı ve yine bu mezara ait sekizgen gövdeli ayak taşı farklılık göstermektedir (Kat. No: 15).

Çalışmada ele alınan baş taşlarının tamamı erkek başlıklı iken; ayak taşlarında alışlageldiği üzere başlık yerine değişik şekillerde biçimlendirilmiş tepelikler görülmektedir. Ayak taşlarında görülen en yaygın form üçgen tepeliklerdir (Kat. No: 4, 7, 11, 12, 14). Buldukları mezara daha sonra eklendikleri anlaşılan iki örnekte üçgen şeklindeki tepeliğin üst kısmı pahlanmış (Kat. No: 2, 6). İki ayak taşında sivri kemer (Kat. No: 9, 13), birer mezar taşında ise yarım daire kemer (1) ve bitkisel tepelik görülmektedir (Kat. No: 5). İki mezara ait ayak taşı ise tespit edilememiştir (Kat. No: 3, 10).

3.4. Başlık Tipleri:

Bu çalışmanın ayırıcı özelliği olan başlık tipleri yalnızca baş taşlarında yer almakta, ayak taşlarında başlık görülmemektedir. İncelediğimiz

⁷⁶² İzzet Kumbaracılar Osmanlı döneminde kullanılan başlıkları ele aldığı çalışmasında “Dini Serpuşlar” başlığı altında Şâbâniye kavuğuna da yer vermiştir. Kavuk hakkında verilen kısa bilginin ardından, resimler bölümünde kavuğun dal sayılarına dikkat edilmeden yapılan bir çizimi de bulunmaktadır (Bkz. Kumbaracılar, Tarihsiz: 32, Resimler 34/167).

⁷⁶³ Üç temel bölümden oluşan derviş tacının üst kısmı “kubbe”, başa geçen ve sarık sarılan kenarı “lenger/asabe”, ön kısmı ise “mihrap” olarak adlandırılmaktadır. Kubbeden lengere inen çizgilere “terk”, terklerin böldüğü kısımlardaki ikili çizgilere “dal”, tek çizgilere ise “elif” ismi verilir. Taçların tepesinde düğme, pul ve mühür gibi ek unsurlar da kullanılabilir (Ceyhan, 2011: 120).

örneklerin tamamında dört eşit parçaya ayrılmış durumdaki iç başlığın her bir bölümünde “ﺽ” dal harfi biçimli beşer kol yer almaktadır⁷⁶⁴. Dal harfini oluşturan iki çizgi birer “\” elif kabul edilmekte ve böylece her bölüm on dal, toplamda kırk dal oluşturmaktadır⁷⁶⁵. İç başlığın sarık ile birleştiği alt kısımlarda dalların arasında oluşan küçük üçgen alanlar sade olarak bırakılmış ya da çizgilerle hareketlendirilmiştir. Başlığın tepe noktasında ise içerisi dilimlenmiş tek ya da iç içe iki daire motifine yer verilmiştir. İç başlığa sarılan enli sarığın bir ucu ön kısımda bırakılarak başlık tamamlanmıştır. Bu genel kompozisyon şeması bazı ufak farklarla incelediğimiz tüm baş taşlarında görülmektedir⁷⁶⁶.

Silindir şeklindeki baş taşında sadece iç başlığa yer verilmiş, sarık kullanılmamıştır (Kat. No: 8). Sekiz örnekte başa tam oturan ön ve arkadan basık yanlarda hafifçe şişkin elips şeklindeki takkenin üçte birlik bölümü açıkta kalacak şekilde sarık sarılmış ve yanlardan şişkince verilen sarığın bir ucu ön kısımda bırakılmıştır⁷⁶⁷ (Kat. No: 2, 3, 4, 6, 7, 12, 13, 14). Dört örnekte yuvarlak biçimli (Kat. No: 1, 5, 9, 15) ve bir örnekte elips biçimli takkenin sadece tepeleri açıkta kalacak şekilde sarık sarılmıştır (Kat. No: 11). Bir örnekte ise yuvarlak takkenin yarısından biraz az bir bölümü açıkta bırakılmıştır (Kat. No: 10).

3.5. Mezar Taşı Ölçüleri:

Baş ve ayak taşlarının ölçüleri verilirken taşların toprak altında kalan kısımları dikkate alınmamıştır. Baş taşlarında boy 52-162 cm, genişlik 22-35 cm ve kalınlık 9-28 cm arasında değişmektedir. Ayak taşlarında ise boy 55-165 cm, genişlik 20-32 cm ve kalınlık 9-12 cm arasında olup, baş ve ayak taşları arasında kayda değer bir boyut farkının olmadığı görülmektedir.

3.6. Süsleme:

⁷⁶⁴ Şâbâniyye’de farklı renklerde dört çeşit taç vardır: Yol tacının sarığı ve tepesi yeşil, risâlesi bunlara göre daha açık yeşildir. Velâyet tacının sarığı yeşil ve beyaz, tepesi beyazdır. Hilâfet-İrşad tacının tepesi ve sarığı beyaz, risâlesi siyahtır. Mürşid tacının ise tepesi beyaz, sarığı siyah ve risâlesi beyazdır. Bkz. Tatçı, 2010: 214.

⁷⁶⁵ Tarikat taşlarını birbirinden ayıran en önemli gösterge terkli (dilim, parça, yaprak) veya terksiz oluşlarıdır. Terkler, “terk-i dünya”, “terk-i ukbâ”, “terk-i hestî” ve “terk-i terk”e işaretir. Terklerin elif veya dâl ekinde olmasına ve adetlerine göre taçlar birçok sır barındırır. “Muhammed”in son harfi olan “dâl”e nispetle bu adla anılan “dâl taçlar” sadece Halvetiyye’nin şubelerine mahsustur (Ceyhan, 2011: 132). Dört terkli kırk dallı tacın sembolik anlamları için bkz. Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, 2002: 99-119.

⁷⁶⁶ Agâh Efendi tarikat giyim kuşamını ele aldığı çalışmasında Halvetiyye tarikatının çeşitli kollarında dört terkli ve kırk dallı, tepesinde düğme bulunmayan taçların tarikatın çeşitli kolların ortak özelliği olduğunu belirtmekte ve kollara göre bu taçların çizimlerine yer vermektedir. Bu konuda bkz. Atasoy, 2005: 183-188. Bu konuda bilgi ve çizim için ayrıca bkz. Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, 2002: 99-119.

⁷⁶⁷ Bu şekildeki taçlar Ankara Etnografya Müzesi ve Kastamonu Şaban-ı Veli Türbesi’nde yer alan Halveti-Şabaniyye taçları arasındaki en yaygın olanlarıdır (Bkz. Atasoy, 2005: 184-185; Tatçı, 2010: 213).

Süslemeye ilişkin motifler baş taşlarında alınlık bölümlerinde, ayak taşlarında alınlık ve gövdede, mezarlarda ise baş ve ayakucu tarafları ile yan kısımlarda toplanmaktadır.

3.6.1. Geometrik Süsleme:

Geometrik süsleme iki sandık mezarda görülmektedir (Kat. No: 5, 9). Çeyrek daire içerisinde ışınlardan oluşan köşebent şeklindeki motif, 9 nolu sandık mezarın dar ve geniş cephelerinde köşelere yerleştirilmiştir. 5 nolu sandık mezarın sağ uzun cephesinde ortada büyük bir *elips* ve elipsin iki yanında simetrik olarak yerleştirilmiş daha küçük iki *daire* görülmektedir. Dairelerin içerisi merkezden çıkan ve çevreye doğru genişleyen ışınlarla kaplanmıştır. Ayrıca ayak tarafındaki dar cephede de yine bir elipse yer verilmiştir.

3.6.2. Nesnel Süsleme:

Batılı üsluplar ile Osmanlı sanatına giren ve mezar taşlarında sıklıkla kullanılan *vazo* motifi, dört farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır⁷⁶⁸. 9 nolu mezarın geniş cephelerinde içerisinden yaprak motiflerinin çıktığı vazolar oldukça stilize bir halde olup, gövdeleri kıvrımlarla hareketlendirilmiştir. Aynı mezarın ayak taşında bu kez daha sade bir halde ama yine ağız bölümünün iki yanında kıvrımlarla sonlanan kulpları bulunan sade kaideli bir vazo yer almaktadır. 7 nolu ayak taşında, stilize haldeki dallı çiçeğin gövdesi ile kaynaşmış vaziyetteki vazunun aksine, 5 nolu ayak taşında içerisinden bahar dalının çıktığı vazo sade kaideli, kulpsuz ve gövdesi altı dilimli olarak gerçekçi bir şekilde işlenmiştir.

5 nolu mezarın sağ cephesinde iki daire motifini çerçeveleyen, içerisi yapraklarla dolgulanmış simetrik iki *hilal* motifi bulunmaktadır. Hilal yenilik, doğum ve taze hayat simgesi olarak kabul edilmekte ve aynı zamanda İslam dinini de simgelemektedir⁷⁶⁹. Aynı mezarın sol uzun kenarında ise ortada merkezi planlı ve tek şerefeli iki minaresi bulunan bir *camî* görülmektedir⁷⁷⁰. 9 nolu mezarın dar cephelerinde çiçek demetleri *kurdele* ile bağlanarak verilmiştir.

3.6.3. Bitkisel Süsleme:

Altı örnekte ayak taşları üzerinde yaprak, tomurcuk ve açmış çiçeklerden oluşan *çiçek dalları* görülmektedir (Kat. No: 1, 4, 5, 7, 8, 14). 5 ve 7 nolu

⁷⁶⁸ Akar, 1969: 267-271.

⁷⁶⁹ Hilal motifinin mezar taşlarındaki çeşitli kullanımları için bkz. Çal-Ataoguz Çal, 2008: 28-29.

⁷⁷⁰ İzmir Çeşme Mezarlığı'ndaki mimari tasvirli 40 mezar taşından 35 tanesinde camî tasvir görülmektedir. Bu tasvirlerden 26 tanesi örneğimizdeki gibi tek kubbeli olup sadece bir mezar taşında çift minare görülmektedir (Bkz. Daş, 1996: 22-23, 25).

Ertan Daş, Batı Anadolu Bölgesi'ndeki mezarlık ve hazirelerde 18. yüzyıldan itibaren çok sayıda farklı mimari tasvirli mezar taşlarının tamamı kadınlara ait olduğunu bu konudaki tek farklı örneğin İstanbul Tokmaktepe Mezarlığı'nda Süleyman Cezmi Efendi'ye ait olan camî tasvirli mezar taşı olduğunu belirtmektedir (Daş, 1996: 27). İncelediğimiz örnekte sandık mezarda da olsa mimari tasvirlerin erkek mezar taşlarında da görülebildiğini ortaya koymaktadır.

örneklerde çiçek dalı bir vazunun içerisinde çıkarırken; diğerlerinde vazoya yer verilmemiştir. 7 nolu örnekte hem vazo hem de çiçek dalı stilizedir. 9 nolu ayak taşında vazo içerisinde çıkan *asma* dalları, yaprakları ve üzüm salkımları işlenmiştir.

4 nolu mezarın dar cephelerinde *altı yapraklı çiçek* ve yapraklar, 9 nolu mezarın dar cephelerinde ise kurdele ile bağlanmış çiçek demetleri arasında *beş yapraklı çiçek* başları görülmektedir. 5 nolu mezarının baş tarafındaki dar cephede ortadaki *çiçek başı* çevresinde gelişen yaprak motiflerinden bir çelenge yer verilmiştir. 9 nolu mezarda görülen vazo içerisinde çıkan, 5 nolu mezarda ise cami motifini çevreleyen stilize *yaprak motifleri* çok daha sade bir halde 5 nolu baş taşının kemer köşeliklerinde de işlenmiştir.

5 nolu ayak taşının bitkisel tepeliği yapraklar arasında verilmiş üç gülün yer aldığı *gül demeti* şeklinde işlenmiştir.

3.7. Mezar Taşlarında Yazılar:

Mezar taşları, sadece biçimsel ve süsleme özellikleri ile değil aynı zamanda kitabeleri ile de dikkat çekmektedir. Bildirimizde incelemiş olduğumuz 15 mezar taşından, 14 tanesi üzerinde yazı yer almaktadır. 10 örnekte sülüs (Kat. No: 1, 2, 3, 4, 6, 8, 10, 11, 12, 14), dört örnekte ta'lik yazı kullanılmış (Kat. No: 5, 7, 9, 13), bir mezar taşında ise yazıya yer verilmemiştir (Kat. No: 15). Ele alınan mezar taşları içerisinde en çok rastlanılan yazı tipinin sülüs olduğu belirlenmiştir.

Mezar taşları üzerinde yer alan kitabeler; 1- Başlangıç İfadesi, 2- İnsanlara Uyarı, 3- Durum Bildirme, 4- Tanrıdan İstek, 5- İnsanlardan İstek, 6- Meslek, 7- Sülale Adları, 8- Mezar Sahibinin Adı, 9- İnsanlardan İstek (Dua), 10- Tarih olmak üzere 10 başlık altında incelenmiştir.

3.7.1. Başlangıç İfadesi:

Kat. No:	İfade	Tarih
10	Hû	-
1	Hüve'l-Bâki	1837-38
7		1894-95
13		-
14		-
3		1865-66
9	Hüve'l-Hayyü'l-Bâki	1922
5	La İlahe İllallah Muhammed Resûlullah	1890

3.7.2. İnsanlara Uyarı:

Kat. No:	İfade	Tarih
4	Görem dersen cemâli Mustafa'yı Gönülden sil gubâr-ı masıvayı Yüzün tut asitâne-i Hazret-i Pir'e	1884

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

	Bulam dersin hakikat-ı kimyayı	
--	--------------------------------	--

3.7.3. Durum Bildirme:

Kat. No:	İfade	Tarih
11	Tarîk-ı Halvetî Şâh-ı velâyet asitânında Esir-i nefsi emmâre eyleyüb Hacı Hasan Baba Hayatı misli yüz sürdü memati Hazret-i Pir'e Kudümü pâki ile müftehir kıldı ânı mevlâ	-
12	Fenadan bekaya eyledi rihlet	-
7	Şefaata edecek Hakk'ın habibi Anâ kerem ider derdin tabibi	1894-95
14	Gubar-ı akdâmü'l-âlimin Turab-ı riclû's-sâlikin Kıtmir-i cem'ü'l-muhacirin	-
5	Muhibbe Hazret-i Şa'ban Efendi Simerkili-zâde Hacı Hasan Ağa oldu artık Rahmet-i Yezdan Hitâb-ı İrcî-i nûş edince şûb-ı Rahman'dan Şitab oldu cinane buldu onda hûri .?. .?. himmeti mesrûf idi püregan-zâde Semâhatte azade olmuş idi .?. Gülîstan-ı bekaya Cuma gün azm eyledi gitti	1890

3.7.4. Tanrıdan İstek:

Kat. No:	İfade	Tarih
6	İlâhi abd-ı kel asî etâkâ Mûkırnan bizzâ nûb fakâd duâkâ Veîn tâfir feente lizâke ehlî Veîn tâdrûd femen yerhâm sivâkâ	1894
2	Beni mağfîret kıl ey Rab-ı Yezdan Bi Hakk-ı arş-ı azam Nur-ı Kuran	1848-49
11	Fikr eylesün ihvan anup bunda Makamı iki alemde ümmetin cennet-i me'va	-
7	.?. var ise cürmü günahım Şefaata mücrimim kıl padişâhım Hâcil etme beni rûz-i cezada Meyâni enbiyada evliyada Yüzüm karasını etme aşikâra O kara defterim kıl pâra pâre	1894-95

3.7.5. İnsanlardan İstek:

Kat. No:	İfade	Tarih
2	Gelüp kabrimi ziyaret eden ihvan İdeler ruhuma bir fatiha ihvan	1848-49

10	Ziyaretten murad olan duadır Bugün bana ise yarın sanadır	-
11	Oku İhlâs ile ruhu-içün bir fatiha .?.	-
5	Oku bir fatiha hayr ile yâd et anı ey züvvâr Ki zira sâhib-i âhiret etti bu nedbe-i gufrân	1890.

3.7.6. Meslek:

Kat. No:	İfade	Tarih
10	Sancaktar	-
14	Hafız	-

3.7.7. Sülale Adları:

Kat. No:	İfade	Tarih
6	Tûrûş hoca-zâde	1894
2	Boyacı-zâde	1848-49
10	Kînatçı-zâde	-
4	Kalender-zâde	1884.
7	Çil İbrahim-zâde	1894-95
5	Simerkili-zâde	1890
13	Kasım-zâde	-

3.7.8. Mezar Sahibinin Adı:

Kat. No:	İfade	Tarih
8	Ahmed	1908-09
13		-
3		1865-66
4	Durmuş Hasan	1884
11	Hasan	-
5		1890
14	Hüseyin	-
1	Mehmed	1837-38
7		1894-95
6	Mehmed Emin	1894
2	Mustafa	1848-49
10	Osman	-

3.7.9. İnsanlardan İstek (Dua):

Kat. No:	İfade	Tarih
6	Ruhuna Fatiha	1894
4		1884
9		1922
7		1894-95
8	Ruhı-içün Fatiha	1908-09

2	Ruhı-içün El-Fatiha	1848-49
1		1837-38
3		1865-66
5	Rûhu Şerifûcün Rızâen li'l lahi'l Fatiha	1890

3.7.10. Tarih:

Tarih ibaresi dört örnek üzerinde kitabenin başında (Kat. No: 3, 6, 8, 12), altı örnek üzerinde ise kitabenin sonunda yer almaktadır (Kat. No: 1, 2, 4, 5, 7, 9). Beş örnekte⁷⁷¹ kitabe metninin tahrir olması nedeniyle tarih ibaresine rastlanmamıştır. Bir örnekte ise yazı ve tarih bulunmamaktadır (Kat. No: 15). Mezar taşları üzerinde tarihin sene olarak verildiği beş; ay ve yıl olarak verildiği iki; gün, ay ve yıl olarak verildiği üç örnek bulunmaktadır. İncelemiş olduğumuz mezar taşları içerisinde, üzerinde tarih ibaresinin yer aldığı en erken tarihli örnek 1837-38 yılına (Kat. No: 1), en geç tarihli örnek ise 1921-22 yılına aittir (Kat. No: 9).

4. SONUÇ:

Ebû Abdullah Siraceddin Ömer bin Ekmelüddin tarafından kurulan Halvetiyye Tarikatı pek çok kola ayrılmıştır. Bu kollardan Şabanî kolu Kastamonu'nun Taşköprü kasabasında doğan ve Halvetîler'in ikinci pîrî olarak kabul edilen Şeyh Şaban-ı Velî'nin çevresinde gelişmiştir.

Halvetiyye Tarikatının giyim kuşamında tacın dışında herhangi bir ayırıcı özellik bulunmamaktadır. Dört terk üzerine kırk dalın esas olduğu taçların renklerinde, tacın üzerindeki dalları birleştiren dikişlerde ve tepeye konan güllerdeki değişiklikler kollar arasındaki farkları göstermektedir. Şabanî kolunun kullandığı başlık, başa tam oturan bir takkenin üst kısmında üçte biri açıkta kalacak şekilde sarık sarılması ile oluşturulmuştur. Takkenin tepesi dört terk ve kırk dallı olarak yapılmış, tepe noktasında ise içerisi dilimli tek ya da iki daire motifine yer verilmiştir.

Agâh Efendi dört terk ve kırk dalın tarikata bağlanan müritlerin tarikat içerisindeki ilerlemelerini tanımladığını; “*Etvâr-ı Seb'a' tabir olunan yedi nefisten zahir olan dört adet nefsin kırk menzili*” anlattığını ifade etmekte ve bu menzilleri ayrıntılı olarak sıralamaktadır⁷⁷².

İncelediğimiz mezar taşları süsleme, yazı tipi ve biçim gibi genel özellikleri yönünden yapıldıkları dönemin üslubunu yansıtmakta; sadece başlıkların biçimlenişinde farklılık göstermektedir.

Mezar taşlarının başlıklarından yola çıkılarak yapılacak çalışmalarla mezar sahibinin tarikatla olan ilişkisi ya da tarikat içerisindeki durumu daha anlaşılabilir bir hale gelecektir. Bunun yanında incelenen tarikat ile ilgili yazılı belge ve kayıtlar da söz konusu bilgilerin daha sağlıklı bir hale

⁷⁷¹Kat. No: 10, 11, 13, 14. 12 nolu örnekte tarihin ilk rakamı okunabilmekte, diğer rakamlar okunamadığı için kesin bir tarih verilememektedir.

⁷⁷² Atasoy, 2005: 183-187. Halvetiyye'de seyrü sülûk yedi isimle (*lâ ilâhe illallah, Allah, hû, hak, hay, kayyûm, kakhâr*) yapılır (Bkz. Uludağ, 1997: 394).

getirilebilmesine imkân tanıyacaktır. Bu nedenle tarihçi ve sanat tarihçilerin ortak çalışmalarla bu alana yönelmesi kültürümüzün önemli bir boyutunu oluşturan tarikat kurumunun daha somut bilgiler ışığında, hurafe ve yanlış anlamalardan arındırılarak ele alınmasını sağlayacaktır.

Kaynakça:

Abdulkadiroğlu, Abdülkerim (1991), Halvetiliğin Şa'baniye Kolu: Şeyh Şa'ban-ı Velî ve Külliyesi, Ankara.

Akar, Azâde (1969), "Tezyini Sanatlarımızda Vazo Motifleri", Vakıflar Dergisi, Sayı: VIII, Ankara, 267-271.

Atasoy, Nurhan (2005), Derviş Çeyizi, Türkiye'de Tarikat Giyim Kuşam Tarihi, Ankara.

Ceyhan, Semih (2010), "Taç", TDVİA, Sayı: 39, İstanbul, 363-365.

Ceyhan, Semih (2011), "Osmanlı Tâcnâme Literatürüne Göre Derviş Tacı ve Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî'nin Cevâhir-i Hilâfet Risâlesi", İslâm Araştırmaları Dergisi, Sayı: 25, 113-172.

Çal, Halit - Çal, Özlem Ataoğuz (2008), Kastamonu Atabey Gazi Camisi ve Türbesi Hazirelerindeki Mezar Taşları, Ankara.

Çal, Halit – İltar, Gazanfer (2011), Giresun İli Osmanlı Mezar Taşları, Ankara.

Çifçi, Fazıl (2012), Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihî Eserler, Ankara.

Daş, Ertan (1996), "Çeşme Mezarlığı'ndaki Mimari Tasvirli Mezar Taşları", Sanat Tarihi Dergisi VIII, İzmir, 21-32.

Eyüpgiller, Kemal Kutgün (2010). "Şâbân-ı Velî Külliyesi", TDVİA, Sayı: 38: İstanbul, 210-211.

Kumbaracılar, İzzet (Tarihsiz), Serpuşlar, İstanbul.

Taşdemir, Meral (2003), Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli Camisi ve Türbesi Haziresi'nde Yer Alan Mezar Taşları, (GÜ SBE Arkeoloji-Sanat Tarihi Anabilim Dalı Sanat Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Tatçı, Mustafa – Kurnaz, Cemal (2010), "Şâbân-ı Velî", TDVİA, Sayı: 38, İstanbul, 208-210.

Tatçı, Mustafa (2010), "Şâbaniyye", TDVİA, Sayı: 38, İstanbul, 211-215.

Uludağ, Süleyman (1997), "Halvetiyye", TDVİA, Sayı: 15, İstanbul, 392-395.

Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî (2002), Tarikat Kıyafetlerinde Sembolizm (Mecmûatü'z-Zarâ'if Sandûkatu'l-Ma'ârif), (Türkçe Sadeleştirme: Ülker Aytekin), İstanbul.

ŞEYH ŞA'BAN-I VELİ VE KASTAMONU'YA HİZMET ÇERÇEVESİNDE HZ. PİR ŞEYH ŞA'BAN-I VELİ KÜLTÜR VAKFI

Yrd. Doç. Dr. Muharrem AVCI
(Kastamonu Üniversitesi)

Özet

Bu çalışmada, Kastamonu'nun Mana Mimarlarından Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli'nin, İslam dünyası için önemine değinerek, bu yüce zata ve onun metfun bulunduğu külliye hizmet maksadıyla oluşturulmuş bulunan gönüllü kuruluşların faaliyetleri üzerinde durulmuştur.

Şaban-ı Veli ve Musa Fakih Camileri Onarma Derneği ve Şaban-ı Veli Derneğine ait tüzükler ile Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli Kültür Vakfının senedi, vakfın kurucuları, yönetimleri, üyeleri ve etkinlikleri, bu çalışmanın ana konusunu oluşturmuştur.

Çalışmada; 1954'ten bu yana tutulan dernek defterleri, kuruluş tüzükleri ile 1996 yılında kuruluşu gerçekleştirilen vakfın senedi ve kayıtları öncelikli arşiv belgeleri olarak incelenmiştir. Temel amaçları, külliye hizmet etmek olan bu gönüllü kuruluşların, kurumsal kültürünü ortaya koyabilmek için; bir yandan ülkemizdeki sivil toplum kuruluşlarının yapı ve özellikleri üzerinde durulmuş; öte yandan da örgütsel işleyişin nasıl gerçekleştiği tespit edilmeye gayret edilmiştir.

Çalışmada giriş ve sonuç dışında üç ana bölüm bulunmaktadır. Bunlar;

1. Şeyh Şaban-ı Veli Hazretlerinin İslam dünyasındaki yeri ve önemi,
2. Şeyh Şaban-ı Veli Külliyesi ve Kastamonu,
3. Şeyh Şaban-ı Veli ve külliyesine hizmet amaçlı faaliyet gösteren gönüllü kuruluşlar.

Under the Framework of Care for Kastamonu and Seyh Saban-ı Veli Hz. Pir Seyh Saban-ı Veli Culture Foundation

Abstract

In this study, it has been tried to emphasize the importance of Hz.Pir Seyh Saban-ı Veli who is one of the spiritual architectures of Kastamonu and volunteer organizations activities which were founded to serve for this noble person and social complex where he is buried.

Legislations of Seyh Saban-ı Veli and Musa Fakih Mosques Foundation; articles of Hz.Pir Seyh Saban-I Veli Culture Foundation; founders, administrations, members and activities of the foundation are the main point of this study.

In the study, association ledgers since 1954, founding regulations and foundation article which was formed in 1996 and its registrations have been primarily investigated as archive documents. Structures and characteristics of today's nongovernmental organizations in our country have been analyzed and how organizational running is done has been tried to be determined to account for corporate cultures of these volunteer organizations of which basic aim is to serve for the social complex.

There are three main sections of the study except from Intro and Result. These are;

1. The importance and position of Seyh Saban-I Veli for Islamic world,
2. Seyh Saban-I Veli Social Complex and Kastamonu
3. Volunteer organizations serving for Seyh Saban-I Veli and its social complex.

GİRİŞ

Şeyh Şaban-ı Veli Hazretlerinin dün, bugün ve yarın zaman çizelgesinde, İslam âleminde ki yeri ve önemine göz atıldığında, özetle, şunları söylemek mümkündür:

İslam inancı ve Fetih ruhuyla; Anadolu'nun, Balkanların, Kafkasların Müslüman Türk yurdu haline getirilmesinde önemli hizmetler yapmış bulunan Alperen derviş gaziler; aynı zamanda içlerinde yer aldıkları tarikatlar marifetiyle, gelişen zaman dilimlerinde; Allah ve insan sevgisini, güzel ahlakı, devlet-i ebet müddeti, vatan sevdasını ve millet muhabbetini, okulsuz ve kitle iletişimsiz dönemlerde, nesillerin kalplerine ve beyinlerine nakşetmişlerdir. (Zeybek,1990: 36)

Bu gönül sultanlarının içerisinde dört tanesi, Anadolu'nun manevi muhafızı olarak bilinmektedir. Bunlar; XIII. Yüzyılda Hz. Mevlana, XIV. Yüzyılda Hacı Bektaş-ı Veli, XV. Yüzyılda Hacı Bayram-ı Veli ve XVI. Yüzyılda da Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli'dir.(Ökten, 2011: sayı: 16)

Şeyh Şaban-ı Veli Hazretleri, döneminin kutuplar kutbu olmuş; insanlara da, cinlere de mürşitlik yaptığından, “ Mürşid'üs Sakaleyn” adıyla namlandırılmıştır.

1.ŞEYH ŞABAN-I VELİ HAZRETLERİNİN İSLAM DÜNYASINDAKİ YERİ VE ÖNEMİ:

XVI. Yüzyılda Halveti yolunun Cemaliye şubesinin Şabaniye kolunun kurucusu olan bu yüce inanç önderi, yetiştirdiği ve hilafet verdiği bağlıları aracılığıyla, halveti tarikatını, tüm Anadolu'ya, Anadolu dışında da; Azerbaycan'a, Hicaz Bölgesi'ne, Fas'a, Tunus'a, Mısır'a, Balkanlar'a, Hindistan'a, Pakistan'a hatta ve hatta Amerika kıtasında ki ülkelere kadar ulaştırmıştır.(Abdulkadiroğlu,1991: 23)

Özellikle Halveti yolu, İslam Tarihinde, gerek geniş halk kitlelerinin, gerekse aydın kesimin ilgisini çekmiş; hemen hemen her devirde çok çabuk ve kolayca dal budak salmıştır. (Küçük,1980: 98)

Osmanlı İmparatorluğunun padişahlarının on beş tanesinin Halveti yoluna mensup olması, bu tarikatın Müslüman kitleler arasında ne kadar tesirli, yaygın ve kolayca kabul gördüğünün anlaşılması bakımından oldukça önemlidir. (Aktaş,2008: 72)

Günümüzde de durum değişmemiştir. Halveti tarikatı yaşatılmakta ve dünyanın dört bir bucağına yayılmış bulunmaktadır. Bu, üç temel göstergeyle tespit edilmektedir.

Birincisi; Şaban-ı Veli Hazretlerine kutupluk vazifesi ihsan edildiğinde, bu yüce insanın Cenabı Haktan istediği üç dilekle ilgilidir. Bu dilekler şunlardır:

a) Tarikatına girerek manevi seyr-i sülukünü tamamlayamadan ahrete intikal eden müridanının, öldükten sonra da yarım kalan manevi sülukünün tamamlanması,

b) Halveti yolunda bulunanların cin tasallutundan, sihir ve büyü yapanların şerrinden korunması,

c) Tarikatının Kıyamete kadar arkası kesilmeksizin devam etmesi ve hiçbir devirde Tarikinde velilerin eksik olmaması, ariflerin yetişmeye devam etmesi (Aktaş, a.g.e: 458)

İkincisi; iki cihanın kutbu Şaban-ı Veli Hazretleri, devrinin ve zat-i alilerinden sonra, kıyamete kadar gelmiş ve gelecek cihanın kutbu ve güneşi olmakla aynı zamanda, Halveti yolu dışındaki diğer tasavvufi meşreplerle ilgili tasarruflarda da bulunmuş, irşadını ise sadece Halveti erkânı üzere yürütmüştür.(Aktaş, a.g.e: 124)

Üçüncüsü ise; Şeyh Şaban-ı Veli'ye ait “ *sonumuz, önümüzden daha gür olacaktır*” ifadesidir. Nitekim Karabaşı Veli Alaattin Ali Efendi (öl.1097/ 1686) vasıtasıyla daha da şöhret bulup yaygınlaşmaya başlayan Şabaniyye, bu zatın adıyla anılan Karabaşıyye kolu ve ondan doğan Nasuhiyye ve Bekriye kollarıyla dünyanın her tarafına yayılmıştır.(Çiftçi, 2011: 85)

2. ŞEYH ŞABAN-I VELİ KÜLLİYESİ VE KASTAMONU

İslam Âleminde mühim bir yere sahip olan Şeyh Şaban-ı Veli Hazretleri, Osmanlı İmparatorluğu Padişahlarından Kanuni Sultan Süleyman döneminde yaşamış, 87 yıllık (1481- 1568) fani ömrünün yaklaşık yarım yüzyılında irşat faaliyetinde bulunmuş, halifeler yetiştirmiş ardından da, Kastamonu'da kendi adıyla anılan türbesinde ebedi istirahatgahına çekilmiştir.

İstirahatgahı; mescit, cami, türbe, dergâh konakları, şadırvan, asa suyu derken külliyyeye ulaşmıştır.

Külliyenin konumu; Şeyh Şaban-ı Veli Caddesi Hisar ardı mevkiinde olup Vakıflar Genel Müdürlüğüne kayıtlı 49 pafta 657/7 ada parsel numaralı 3500 m2 alana sahip bir arsa üzerindedir.(Çiftçi,2011: 87)

Külliyenin kuruluş sırasına göz atıldığında ise; önce, Seyit Sünneti Efendi Mescidinin Şeyh Şucaeddin Efendi tarafından genişletilerek Hz. Pir Camii adıyla bilinen bugün ki Camiyi inşa ettirdiği ve bu camiye yardımcı olmak

üzere, Sultan Murad Han tarafından 1582 yılında Şeyh Şaban-ı Veli- Şeyh Suca Vakfiesinin oluşturulduğu tespit edilmektedir.

Bu bilgiye vakıflara ait 594 numaralı defterin 1. Sayfa,1.sirasında kayıtlı İstanbul 'da Şeyh Suca Vakfına ait vakfiyeden ulaşılabileceği belirtilmektedir.(Behcet,1998: 187)

Külliyenin ikinci önemli müstemilatı, türbedir. Türbe, Şeyh Şaban-ı Veli hazretlerinin ahirete intikalinin kırk üçüncü yılında, Şabaniye kolunun 5. Postnişini Şeyh Ömer Fuadi Hazretleri tarafından inşa ettirilmeye başlanmış ama tamamlanamamıştır. İki yıl süren bekleyişten sonra ise, Kastamonu halkının ve yakın çevreden gelen bağlılarının aynı ve nakdî yardımıyla bitirilebilmiştir.

Günümüzde bu çatının altında; Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli ve halifelerinden on üçü ile ibriktar ve peşkirdarına ait olmak üzere on altı sanduka bulunmaktadır. (Zengin,2002,74)

Üçüncü eklenti, konaklar ve şadırvandır. Bu eklentilerin 1900 yılında, Mısır Prensesi Fatma Hanım ve Aslen Azdavaylı olan eşi Mahmut Sırrı Paşa tarafından yaptırıldığı tespit edilmektedir. Haremlik ve Selamlık olarak aynı planda inşa edilmiş olan bu konaklar, uzun yıllar, dergâh evleri olarak kullanılmıştır.(Vakıflar ve Vakıf Abideleri,2003:10)

Şeyh Şaban- ı Veli Külliyesi, uzun yıllar buraya hizmet etmek amacıyla gayret gösteren gönüllü kişi ve kuruluşlarca korunmaya çalışılmış; onarım, bakım ve temizlik işleri gönüllülük esasına göre tanzim edilmiştir. 2003 yılından itibaren ise, Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü, külliyei sahiplenmeye başlamıştır.

Yapılan onarım faaliyetlerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

a) 2003 yılında tahsisi yapılan Haremlik Konağı, Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli Kültür Vakfınca onarılmış ve ilk hizmet kıvılcımı atılmıştır.

b) 2005 yılında Selamlık Konağı onarılmış ve müzeye dönüştürme süreci başlamıştır.

c) 2009 yılında Cami, Türbe ve Çevre düzenlemesi yapılmış ve bugünkü görünümüne erişmiştir.

Günümüzde ise, 2007'den bu yana, Selamlık konağı Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce kültür müzesi olarak düzenlenmiş olup ziyaretçilere açılmıştır.

Haremlik konağı da, restorasyonunu gerçekleştiren Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli Kültür Vakfınca kullanılmaktadır. Daha önceleri, mübarek gecelerde caminin eklentisi olarak değerlendirilirken; 16. Nisan.2014 tarihli yazışmayla, üst katı, Kastamonu Üniversitesi Şeyh Şaban-ı Veli Değerler Eğitimi Uygulama ve Araştırma Merkezi'ne Kültür Vakfıyla işbirliği içerisinde, kültür ve sanat evi olarak faaliyet göstermek üzere verilmiş; alt katı ve zemin katı Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli Kültür Vakfınca kullanılmaya devam etmektedir.

Şeyh Şaban-ı Veli Külliyesi, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü tescil uzmanlarınca 01/ 10 / 1964 tarihinde Kastamonu Merkezinde yapılan

eski eser tescilinde anıt olarak tespit olunup korunması lazım gelen eserler içerisinde; 72,72A,72B,72C,72D tescil numaralarıyla yer almıştır.(İl Kültür Müdürlüğü Tescil Listesi,1964)

Ayrıca, Kastamonu Kültür Müdürlüğü de 08.02.1980 tarihinde Şeyh Şaban-ı Veli Külliyesi Raporunu tanzim etmiştir.(İl Kültür Müdürlüğü raporu, 1980)

3- ŞEYH ŞABAN-I VELİ VE KÜLLİYESİNE HİZMET AMAÇLI FAALİYET GÖSTEREN KURULUŞLAR:

Asırlardır Kastamonu'nun, Türkiye'nin ve İslam Âleminin hoşgörü ve muhabbet kaynağı olan Şeyh Şaban-ı Veli Hazretleri, “Anadolu’yu Aydınlatanlardan” olup yüzyılların ötelere seslerini bizlere duyuranlardandır. (Önder, 1998: 7)

Bu yüce zat; Hz. Mevlana, Hacı Bektaşî Veli, Hacı Bayramî Veli ve diğer beşer fedailerini gibi, medeniyet coğrafyamızda, birlik dirlik ve huzurun artmasına vesile olmuş; milletleşmemizin kökleşmesi için ahlaki, insani ve medeni değerleri geliştirmeye gayret etmiştir.

Bu değerli şahsiyetlerin gelecek kuşaklarca bilinmesi ve tanınması, fikirlerinin ve felsefelerinin yaşatılması amacıyla ve de hizmetlerinde bulunmak için insanlar birbiriyle yarışmışlardır.

İşte bu yarışın Hz. Pir emanetiyle ilgili bölümünde vazife yapan gönüllü kuruluşları, Kastamonu’da ki gönül neferleri; Şaban-ı Veli ve Musa Fakih Camileri Onarma Derneği, Şaban-ı Veli Derneği ve Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli Kültür Vakfı’dır.

A-) ŞABAN-I VELİ VE MUSA FAKİH CAMİLERİ ONARMA DERNEĞİ:

1938 tarihli ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanununa göre 1954 yılında kurulmuş 1973 yılında fesih edilmiştir.

Kurucu üyeleri; Hamdi Pehlivan, Niyazi Hacıbıykoğlu, Osman Keserci, Fehmi Ataulusoy, Asafzal Uludağ, Kamil Türüdi, İhsan Sezgin’dir.

En önemli hizmetleri; 1962 de İnşaat Komisyonu kurarak külliye kapısını ve çevre duvarlarını onararak, türbenin turistik ziyaretlere hazırlanması çabasıdır.(İnşaat Komisyonu Karar Defteri,1962,)

Cemiyetin tüzüğüne ulaşılammıştır.

B-) ŞABAN-I VELİ DERNEĞİ:

07 Aralık 1972 tarih ve 1630 sayılı Yeni Dernekler Yasasına göre 29.06.1973 tarihinde kurulmuş olup 08.06.1997 tarihinde fesih edilmiştir. Önceki derneğin devamı niteliğindedir.

Kurucu üyeleri; Başkan- Hüseyin Pulat, II. Başkan- Hüseyin Kapucu, Katip- İsmail Narin, Veznedar- Fehmi Ataulusoy, Muhasip- Sadık Aycan’dır.

Dernek tüzüğüne göre öncelikli gayesinin; külliye içerisinde yer alan cami, türbe, konaklar, şadırvan, asa suyu, mutfak, kitaplık ve mezarlar gibi

müştemilatın onarılması, tarihi kıymetine halel getirmeden korunması olduğu tespit edilmektedir.

En önemli hizmetleri; Koruma, onarma ve temizlik faaliyetleri dışında; amatörce müzecilik faaliyeti yapma, Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli ve Şabaniyye koluyla ilgili eserler yazdırma, bastırma ve dağıtma, 1992 de başlatılan Şeyh Şaban-ı Veli ve Kastamonu Evliyalari Anma Haftası'nın katılımcısı ve sonraki dönemlerde de sürükleyicisi olmaktadır.

C-) HZ. PİR ŞEYH ŞABAN-I VELİ KÜLTÜR VAKFI:

29. 12. 1996 Tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak vakıf kuruluşunun gerçekleştirildiği; Şeyh Şaban-ı Veli Derneğinin, bazı hayırseverlerin katılımı ve katkısıyla, Vakıf haline dönüştürülmüş olduğu tespit edilmektedir.

Mütevelli Heyetinin Geçici Yönetim Kurulunu belirlemek üzere,27.03.1997 tarihinde Başkan Mevlüt Yücel tarafından toplandığı; Geçici yönetim kurulunun Başkan- Fikri Yazan, Başkan Yardımcısı- Mevlüt Yücel, Sayman- (İmam) Mehmet Çifçi, Üyeler: Faik Küçük, Suat Yücel, Tuğrul İnançer, Hüsamettin Kavi, Hüseyin Avni Üster, Ekrem Esen' şeklinde oluştuğu ve bunun Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli Kültür Vakfı defterinin ilk kararı olduğu gözlemlenmiştir. (Vakıf Karar Defteri,1997)

Vakıf Senedine göre Vakfın yapmayı amaçladığı öncelikli hususlar şöyle özetlenebilir:

“ Vakfın amacı, sahip olduğu imkânlar ölçüsünde Kastamonu yöresi insanlarına ve Yüce Türk Milletine şu hizmetleri yapmaktır;

- a-) Anma Haftasına katkıda bulunmak
- b-) Burs vermek
- c-) Eğitim- öğretim kurumları açmak
- d-) Toplum sağlığı ile ilgili çalışmalarda bulunmak; kimsesizler yurdu, huzur evi ve aşevi açmak
- e-) Turizm ve tanıtım çalışmalarına katkı sağlamak
- f-) Yayıncılık faaliyeti yapmak
- g-) Kastamonu ve çevresiyle ilgili İlmi araştırmaları desteklemek
- h-) Çocukları, gençleri iyi yetiştirmeleri konusunda desteklemek
- i-) Vakıf mal varlığını artırmak amacıyla iktisadi işletmeler, şirketler kurmak... vb.” (Vakıf senedi, 1996: 1)

Görüldüğü üzere; vakıf senedi oldukça kapsamlı hazırlanmış; bu kapsam içerisinde 2014 yılına kadar 17 (On yedi) yıllık zaman diliminde yapılmış olan çalışmalar özetle şöyle sıralanabilir:

- a-) Külliyein temizliği (külliye içi, türbe, tuvaletler ve şadırvanlar)
- b-) Mevsime uygun çiçeklendirme ve bakımı
- c-) Külliye içerisindeki birimlerin bakım ve onarımı
- d-) Asa suyunun tahlil, bakım ve temizliği
- e-) Adak kurbanlarının kesimi, soğuk hava deposunda muhafaza edilmesi ve Hz. Pir Kuran Kursuna verilmesi

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

f-) 23 yıldır Mayıs ayının ilk haftasında düzenlenen “ Şeyh Şaban-ı Veli ve Kastamonu Evliyalari Anma Haftası” na maddi ve manevi katkı sağlamak hatta bizzat organizasyonunu üstlenmek

g-) Cuma ve Kandil geceleri çorba, etli pilav ikramları yapmak

h-) Kastamonu'nun tanıtımına katkıda bulunmak amaçlı faaliyetler (fuarlara katılım, hediyeelik eşya üretme, tanıtım materyalleri...vb) gerçekleştirmek

i-) Külliye içerisindeki haremlik ve selamlık konakları ve aralarındaki aşevinin restorasyonu; ayrıca içerisinde umumi tuvaletler, abdest alma yerleri, kasaphane ve yönetim odaları bulunan üç katlı hizmet binasını yaptırmak ve hizmete sunmak

j-) Külliye içindeki tüm kitabeleri altın yazma ile yeniden düzenlemek

k-) Yükseköğretim kız öğrencilerine yurt hizmeti sunmak ve burs temin etmek.” (Vakıf çalışmaları,2012)

Vakfın organlarına gelince; vakıf senedinin 7.Maddesinde şu şekilde belirtilmiştir:

- Kurucular Kurulu
- Yönetim Kurulu
- Genel Kurul
- Genel Müdürlük
- Denetleme Kurulu

Vakıf üyeliği ile ilgili tanımlamalarda; kurucu üyelik, şeref üyeliği, vakfa üye olma şartları ve üyelikten ayrılma... vb hususlara yer verilmiş olup vakıf senedi, dernek işleyişini yansıtır bir biçimde hazırlanmıştır.(Vakıf senedi:2)

SONUÇ

Beş yüzyıllık ecdat yadigarı kültürel somut mirası, geleceğe taşımak için gönüllülük esasına dayalı hizmet yürütürken, bu yüce inanç önderinin ilke ve değerlerini kapsayan somut olmayan kültürel mirasının da yeni nesillerce duyulması, hissedilmesi ve hayata katılmasını sağlamak vâkıfın çalışmalarının odak noktasını teşkil etmektedir.

Kuruluşunun on sekizinci yılına ulaşılan Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli Kültür Vakfının; kimliğinin, vizyonunun, misyonunun ve değerlerin belirlenmesi, vakfın kurumsal kültürünün anlaşılabilmesi bakımından son derece önemlidir.

Vakfın kimliği; AB'ye uyum sürecinde Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi (ESC) nin tanımından yola çıkılarak şu şekilde belirlenebilir:

“ Toplum yararı doğrultusunda sorumluluk üstlenen, resmi makamlar ile yurttaşlar arasında aracı işlevi gören bütün örgütsel yapılanmalar STK olarak kabul edilmektedir. Bu tanım özellikle, örgütlenmiş bir sivil toplumun ve yönetişimin temel unsuru konumundaki bütün ekonomik, toplumsal ve mesleki kuruluşları kapsamaktadır.” (Sivil Toplumcunun El Kitabı, 2005: 10) Öyleyse, Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli Kültür Vakfı'nın kimliği konusunda ilk söylenecek söz, bir sivil toplum kuruluşu olduğudur.

Ancak, vakıf ifadesi; bizim ülkemizde, sivil bir toplanmadan öte bir gönüllülük anlayışıdır.

Öyle bir anlayış ki; “ Vakıf bir adanıştır. İslam geleneğinde malın ve canın Allah yoluna adanışının ürünüdür.

Vakıf bir sorumluluktur. Her müminin, daha ötede her insanın, kendini diğer müminden diğer insandan, hatta yaratılmış her şeyden sorumlu hissetmesinin ürünüdür.

Vakıf bir sevgidir. Yaratılmışları, yaratanın hatırına kucaklayan bir sevgidir.

Vakıf bir hayır yarışıdır. Sevdiklerinden infak yarışıdır.

Vakıf bir şükürdür. Rabbin verdiği ömre, nefes alıp vermemize şükürdür.”

(www.hudayivakfi.org)

Dolayısıyla, bu yaklaşım çerçevesinde, vizyon arayışında olmak gerekmektedir.

Vakfın Vizyonunu ortaya koyabilmek için, vizyon kavramını en özet şekliyle belirlemek, sonra da vakıf senedinde öngörülen amaçlardan çıkarımlar yapılarak vizyon cümlesini yazmak gerekmektedir.

Vizyon; en kısa tanımıyla, “ bugünün hayalini, yarının gerçeği kılmak için ortaya konan beyinsel çaba” dır. (Gölbaşı, 2011: 95) Herhangi bir kuruluşun geleceğini resmeden böyle bir bildirgeyi hazırlarken şu sorulardan yola çıkılır:

”Amacımız nedir?

Nereye varmak istiyoruz?

Gelecekteki statü ve konumumuz ne olacak?”(Özücü ve Öngüren,2013: 545)

Bu sorular cevaplandırıldığında, Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli Kültür Vakfı'nın vizyonuna ulaşılabilecektir: Vakıf senedinde de görüldüğü gibi;

Amacı; sahip olduğu imkânlar ölçüsünde, sadece külliyeye değil, Kastamonu yöresinde yaşayan insanımıza ve Yüce Türk Milletine sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda katkıda bulunmak, hizmet etmek, hizmete vesile olmak ve hizmete teşvik etmektir.

Varılmak istenen nokta; ilmi, ahlaki ve insani değerler açısından iyi yetişmiş nesiller oluşturmak; Kastamonu'yu kimlikli bir şehir olarak koruyup geleceğe taşıma konusunda görevler üstlenmek, Şeyh Şaban-ı Veli Hazretlerinin rahle-i tedrisatından geçen ve halifelik yaparak Dünyanın dört bir tarafına yayılan milyonlarca bağlısını Kastamonu'ya çekmek ve Kastamonu'da bu kıymetli inanç önderimizin düşünce ve felsefesini yaşatacak, adıyla anılan eğitim, sağlık, hizmet... vb kurumları kurmak, sayılabilir.

Gelecekteki statü ve konuma gelince; eğitimin her aşamasında var olan bir vakıf, istihdam sağlayan bir kuruluş, yoksula, yetime, garip gurabaya, yolcuya,tanrı misafirine kapısını ve gönlünü açan bir ecdat yadigarı müessese hatta zincir işletmeler hayallenmektedir

Misyonu, kuruluşunun sebebiyle alakalıdır. Var oluş amacını belirleyen bir görev bildirgesidir.

Şu soruların cevapları aranmaktadır:

- “Neden varız?
- Ne yapmaktayız? Görevimiz nedir?
- Kime hitap ederiz?
- Nasıl ve neden yapmaktayız?
- Asli yeterlilik alanımız nedir?
- Bizi başka kurumlardan ayıran özellikler nelerdir?
- Kurumun karakterini ne belirliyor?” (Lambert,1998:24)

Hiz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli Kültür Vakfı; Kastamonu'nun kendi kültürel kimliğiyle sürdürülebilir kalkınmasında aktif rol almak, ilimizin manevi mimarlarından Şeyh Şaban-ı Veli Hazretlerine ve onun külliyesine hizmet etmek, ilimizde ki manevi atmosferi anlamak, anlatmak ve gelecek kuşaklara aktarmak için var olmuştur. Önceleri dernek iken, sonra güçleri ve gönülleri birleştirmiş vakıf haline ulaşmıştır. Vakıf senesinde yer alan amaçları gerçekleştirmek için 18 yıldır yoğun bir çalışma içerisinde. Gönüllülük esasıyla, ecdat yadigârı kültürel kıymetlere, Allah ve insan sevgisine hizmeti önemli gören herkese hitap etmektedir.

Değerler: vakfın temsil ettiği ayırt edici, temel inançlardır; yol gösterici, düzenleyici, hedef gösterici ve güven teşvik edicidir. Kurumun değerlerini orta çıkarabilmek için şu sorulardan yararlanılabilir:

- “Temel inançlarımız nelerdir?
- Ahlak kurallarımız nedir?
- Özen gösterdiğimiz amaçlar nedir? ...vb ” (Gölbaşı, a.g.e : 26)

Hiz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli Kültür Vakfı, kurumsal kimliğini oluştururken; İslami, insani ve milli değerleri ön plana almış; gelecek nesilleri vicdan, edep, vazife, mesuliyet, vatan ve iman şuuruyla yetiştirme hedeflerini koymuştur.

Kaynakça

Abdulkadiroğlu, Abdülkerim, Halvetilik'in Şabaniyye Kolu Şeyh Şaban-ı Veli ve Külliyesi, Ankara, 1991

Aktaş, Ziya, Tasavvufta Halveti Yolu, Alem Yayıncılık, İstanbul, 2008

Behçet ,Mehmet, Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Asar-ı Kadimesi, Kastamonu, 1998

Çiftçi, Fazıl, Gönüller Sultanı Hakikat İlminin Üstadı Şeyh Şaban-ı Veli Kastamonu, 2011

Gölbaşı Fatma, Vizyon ve Misyon, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2011

-----, Hiz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli Kültür Vakfı Karar Defteri, Kastamonu, 1997

- , Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli Kültür Vakfı, Senedi, Kastamonu, 1996
- , Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli Kültür Vakfı Faaliyet Raporu, Kastamonu, 2012
- , İl Kültür Müdürlüğü Tescil Listesi, Kastamonu, 1964
- , İl Kültür Müdürlüğü Raporu, Kastamonu, 1980
- Küçük, Hasan, Tarikatlar, 2. Baskı, İstanbul, 1980
- Lambert, Tom, Kilit Yönetim Çözümleri, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1998
- Öktem, Saadettin, Edebiyat Ortamı, Söyleşi, Sayı: 16, İstanbul, 2011
- Önücü, Edip , Üngören Engin ve Diğerleri, Örgütsel Davranış, Lisans Yayıncılık, İstanbul, 2013
- Önder, Mehmet, Anadolu'yu Aydınlatanlar, Ankara, 1998
- , Sivil Toplum El Kitabı, Ankara, 2005
- Safi, Muhammed, Menakıb-ı Şeyh Şaban-ı Veli ve Türbename, Kastamonu, 1998
- , Şaban-ı Veli ve Musa Fakih Camileri Onarma Derneği, İnşaat Komisyonu Karar Defteri, Kastamonu, 1962
- , Şaban-ı Veli Derneği Karar Defteri, Kastamonu, 1985-1995
- Yazar, L. Nihal, Halvetiliğin Şabaniye Kolu, Menakıb-ı Şaban-ı Veli ve Türbename, Ankara, 1985
- Zengin, Ahmet Yaşar, Kastamonu Velileri (Evliyalari), İstanbul, 2002
- Zeybek, Namık Kemal, Türk Olmak, Ocak Yayınları, Ankara

III. OTURUM (16:30-17:30)

Oturum Başkanı

Doç. Dr. Sultan Murat ABJALOV

**Candaroğlu İsmâil Bey'in Hulviyyât-ı Şâhî İsimli
İlmihal Kitabında İbadetlerin Hikmetleri**

Yrd. Doç. Dr. Recep ÖZDİREK
(Kastamonu Üniversitesi)

Taşköprülüzâde'nin Felsefe, Kelâm ve Tasavvufa Bakışı

Yrd. Doç. Dr. Fatma Zehra PATTABANOĞLU
(Kastamonu Üniversitesi)

**Sofuzâde Mehmed Tevfik Efendi'nin
Hulviyyât Adlı Eseri ve Şiirlerinde Şâbâniyye Etkisi**

Yrd. Doç. Dr. Şerife UZUN
(Kastamonu Üniversitesi)

CANDAROĞLU İSMÂİL BEY'İN HULVİYYÂT-I ŞÂHÎ İSİMLİ İLMİHAL KİTABINDA İBADETLERİN HİKMETLERİ

Yrd. Doç. Dr. Recep ÖZDİREK
(Kastamonu Üniversitesi)

I. İlmihal'in tanımı, içeriği ve tarihçesi

İlmihal kitapları temel dini bilgiler içeren el kitabı/başvuru kitabı özelliği taşıyan eserlerdir.⁷⁷³ İlmihal kelimesi ilim ve hâl kelimelerinden oluşmuş olup kişinin haline uygun bilgileri ihtiva eden kitap anlamında kullanılmıştır. Bütün müslümanların dinî bilgi ve uygulama bakımından ihtiyaç duyduğu, bir bakıma müslüman olmanın ve müslümanlığın icaplarını yerine getirmenin ön şartı durumundaki temel bilgiler ilmihal diye anılmıştır.⁷⁷⁴

Candaroğlu İsmail Bey de yazdığı Hulviyyât isimli eserinde ilmihalin gereğini ve yaklaşık konularını şu şekilde beyan etmektedir.

“Hazret-i Risâlet aleyhissalâtu ve's-selâm buyurmuşdur ki: **طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ** yani 'ilm istemek farîzadır külli erler ve 'avretler üzerine ki 'âkil ve bâliğ olalar.⁷⁷⁵ Ammâ farîza olan ilim ne ilimdir ulemâ ihtilâf itmişler. Müfessirler ilm-i tefsîrdir; muhaddisler ilm-i hadîsdir demişler ve fukahâ ilm-i fıkıhdır demişler ve ehl-i kelâm 'ilm-i kelâmdir demişler. Ammâ muhakkıklar (araştırmacı alimler) tahkîk edip demişler ki 'ilm-i hâldir. Yanî her kimse (için) kendi hâline münâsîp ilmi öğrenmek farz-ı 'ayndır ve ziyâdesi farz-ı kifâyedir. Şöyle ki, eğer bir kimse ergen olsa evlenmek kast etmeyince nikâh ilmi ona farz değil ve bir kimse almak (alış veriş yapmak) istemese (alış-veriş) ilmi ona farz olmaz. Pes (o halde) bil ki her kişiye evvelâ farz olan imandır, ondan sonra namaz farz olur, ondan sonra oruc farz olur, ondan sonra zekât farz olur, ondan sonra hac farz olur. Zirâ ki bir oğlan bâliğ olsa veya bir kâfir Müslümân olsa, iman bilip (öğrenip) iman getirdikten sonra hangi vakit olduysa ol vaktin namazı farz olur. Ondandır sonra Ramazân ayı gelse, ona oruç tutmak farz olur, ondan sonra eğer mâlî nisab mikdarı var ise bi't-tamâm olunca (üzerinden bir yıl geçince) zekât farz olur ve ondan sonra istitâ'at (imkanı) var ise ömründe bir kez hac farz olur. Yok ise, istitâ'at (imkan) hâsil ettikten sonra farz olur.”

İbadet konuları bu tür eserlerin ortak içeriğini teşkil etmekle birlikte yazarın bakış açısına göre ahlak, siyer, nikah, cihad gibi ilave bazı konular da bulunabilmektedir. Genellikle başlangıç bölümünde inanç esaslarıyla ilgili de temel bilgiler ana hatlarıyla verilmektedir.

⁷⁷³ Kelpetin Hatice, İlmihal, DİA, XXII, 139

⁷⁷⁴ Heyet, Diyanet Vakfı ilmihali, I, 37.

⁷⁷⁵ *İbn Mâce*, Sünen, fazlil ilm 17, hadis no: 224.

Bu geleneğin ilk örnekleri 1421 tarihinde vefat eden Kutbiddin İznikî'nin mukaddimesi⁷⁷⁶ ile 1479 tarihinde vefat eden Candaroğlu İsmâil Bey'in Hulviyyât⁷⁷⁷ isimli eserleridir. Her iki eser de gerek Türk dili ve edebiyatı yönüyle ve gerekse fikhî yönüyle araştırmacıların dikkatini çekmiş, üzerinde ilmî çalışmalar yapılmıştır.

Türkçemizde özellikle son 150 yıl içinde ilmihal ismiyle ağırlıklı olarak ibadet konularını ele alan müstakil eserler kaleme alınmıştır. Bu eserlerde genellikle ibadetlerin farzları, vacipleri, sünnetleri yerine getirilmesi ibadetleri bozan veya ifsat eden haller gibi konular ele alınmaktadır.

II. Candaroğlu İsmâil Bey ve Hulviyyât isimli eserinin tanıtımı

A. Candaroğlu İsmâil Bey

Candaroğulları Beyliği, Kuzeybatı Anadolu'da kurulmuş olup Karamanoğlu Beyliğinden sonra en uzun süre devam etmiş beyliktir. Bu beyliğin son beyi İsmail Bey, hicri 822 Cemaziyülevvelinde (Miladi 1419 Haziran) doğmuş, İbrahim Bey'in büyük oğlu olduğundan babasının vefatı üzerine 1442 Mayıs sonlarında beyliğin başına geçmiştir. II. Murat'ın kızlarından ve Fatih Sultan Mehmed Han'ın ablası Hatice Sultan ile evlenmiş böylece Osmanlı ile hısımlık bağı kurmuştur.⁷⁷⁸ İsmâil Bey İstanbul'un fetih kuşatmasına askeri destek sağlamış ve kendisi de bizzat katılmıştır.⁷⁷⁹ 1461 yılında Osmanlı'nın Anadolu birliği siyaseti gereği Fatih tarafından Candaroğulları beyliğine son verilmiş, İsmâil Bey'e Bursa'nın Yenişehir ve Yarhisar tımarları tahsis edilmiştir. İsmâil Bey bundan sonra bir süre Bursa'da yaşamıştır. Kardeşi Kızıl Ahmet'in Osmanlı'ya isyan edip Uzun Hasan'a iltica etmesi üzerine (1461) İsmâil Bey'in de benzer bir hareketinden endişe edilerek Anadolu'da bulunması tehlikeli bulunmuş ve Filibe'de dirlik tahsis edilerek oraya nakledilmiştir (1462). Filibe'de hem idârî ve hem de imar faaliyetlerinde bulunmuş âhir ömrünü hayır hizmetlerine ayırmıştır. 1479 yılında Filibe'de vefat etmiş⁷⁸⁰ orada kendi yaptırmış olduğu Bey Mescidi'nin yanındaki türbeye defnedilmiştir. İsmail Bey'in Filibe'deki türbe ve mescidinin 1. Dünya Savaşı başında Bulgarlar tarafından yıkıldığı ve buradan "Glavna Ulitsa" denilen büyük bir cadde geçirildiği belirtilmektedir.⁷⁸¹

⁷⁷⁶ Mukaddime'nin Fikhî yönü üzerine Alimcan Atullah Tarafından Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı'nda Prof.Dr. Fahrettin Atar danışmanlığında 2007 yılında "Kutbiddin İznikî'nin "Mukaddime" Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili" isimli bir doktora tezi hazırlanmıştır.

⁷⁷⁷ Hulviyyât'ın kelâmî yönü üzerine, Nail Karagöz tarafından Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Kelam Bilim Dalı'nda Doç.Dr. İsmail Şık danışmanlığında 2014 yılında "Hanefî-Mâturidî Gelenekte Kıyas İçerikli İstidlâl (Hulviyyât Örneği)" isimli bir doktora tezi hazırlanmıştır.

⁷⁷⁸ Öztuna Yılmaz, *Devletler ve Hanedanlar*, Ankara 1996, II, 84.

⁷⁷⁹ Yücel Yaşar, *Candaroğulları*, DİA, VII,148.

⁷⁸⁰ Yücel Yaşar, *Candaroğulları*, DİA, VII,149

⁷⁸¹ Yaman Talat Mümtaz, *Kastamonu Tarihi*, I, Kastamonu 1935, s. 152.

Candaroğulları beyliği, döneminin ilme ve kültüre en fazla önem vermiş beyliklerinin başında yer alır. Bu beyliğin neredeyse bütün beyleri, yörelerindeki ilim ve kültür faaliyetlerine katkı sağlamış ve halkın bu yönlerden gelişmesi için çaba sarf etmişlerdir. İsmâil Bey de kendi yönetimi döneminde (1442-1461) beyliğinde yol, köprü, kışlak, mektep, medrese, kütüphane, cami, mescit, kervansaray, han, hamam ve çeşme gibi muhtelif ve çok sayıda eserler yaptırmış ve memleketini komşu devletlerin ülkelerinden daha üstün bir medeniyet merkezi haline getirmiştir.⁷⁸² İsmail Bey'in ilme olan tutku derecesindeki düşkünlüğü ve kendisinin de kitap yazacak kadar ilme vukufiyeti, küçük yaştan itibaren kuvvetli bir ilmi eğitim aldığıın göstergesidir. İsmail Bey'in hâkimiyeti döneminde Beyliğinde bulunmuş önemli âlimler arasında Fethullah Şirvânî⁷⁸³, Seyyid Alâeddin Ali A'cemi⁷⁸⁴, Bektaşoğlu Safiyyüddin Efendi⁷⁸⁵, Niksarlı Muhyiddin Mehmet Efendi⁷⁸⁶ bulunduğunu bilmekteyiz. İsmâil bey'in bizzat kendisi tarafından yazılan Hulviyyât isimli ilmihalin yanında kendisine takdim edilen Ömer b. Ahmed tarafından yazılan Kıraat ilmine dair *Risâle-i Münşie*, Yunus b. Halil tarafından yazılan tasavvufa dair *Mi'yâru'l-ahyâr ve'l-esrâr*, Mümin b. Halil tarafından yazılan göz hastalıklarına dair *Miftâhu'n-nûr ve hazâinü's-sürûr* adlı eserler⁷⁸⁷ onun ilme olan ilgi ve desteğini göstermektedir. Vakfiyesinde kendisini “*millet-i Hanefiyyenin hâmîsi*” olarak tanıtan İsmail Bey'in medresesinde görev yapacak müderrislerin Hanefî mezhebine mensup olmasını ve eğitimi Hanefî fikhî üzerine vermesini şart koşması, kendisinin de Hanefî mezhebine göre bir ilmihal kaleme alması Hanefî fikhına verdiği önemi göstermektedir.⁷⁸⁸

B.Hulviyyât'ın tanıtımı

Candaroğlu İsmâil Bey'in Hulviyyât isimli eseri tespit edilebildiği kadarıyla Türkçe yazılmış en eski ilmihal kitaplarından birisidir. Oldukça hacimli bir çalışmadır.⁷⁸⁹ Eser yurtiçi yurtdışı pek çok kütüphanede mevcuttur.⁷⁹⁰

⁷⁸² Ozanoğlu İhsan, *İsmail Bey*, sh 14. Karagöz Nail, “*Candaroğlu İsmail Bey ve Hulviyyât Adlı Eserindeki “Fıtır Sadakası Bâbi”*”, İslam Hukuk araştırmaları dergisi, sayı 20, 2012, sh272

⁷⁸³ Hayatı hakkında bkz. Akpınar Cemil, Fethullah eş-Şirvânî, DİA, XII, 463-466.

⁷⁸⁴ Çiçci Fazıl, *Candaroğlu İsmail Bey Şahsiyeti ve Eserleri*, Kastamonu 1996, s. 22.

⁷⁸⁵ Ozanoğlu İhsan, *İsmail Bey*, s. 26.

⁷⁸⁶ Gökbulut Hasan, Niksârî, DİA, XXXIII, 122.

⁷⁸⁷ Abdülkadiröğlu Abdülkerim, *Kültürümüzden Esintiler*, 419-420.

⁷⁸⁸ Karagöz Nail, , “*Candaroğlu İsmail Bey ve Hulviyyât Adlı Eserindeki “Fıtır Sadakası Bâbi”*”, İslam Hukuk araştırmaları dergisi, sayı 20, 2012, sh:273

⁷⁸⁹ Eserin Selimiye Kütüphanesi 408 numarada kayıtlı nüshası 440 varak; Selimiye kütüphanesi 4948 numarada kayıtlı nüshası 400 varak, Kastamonu Kütüphanesi 3714 numarada kayıtlı nüshası 252 varaktır.

⁷⁹⁰ Nüshalar için bkz. Nail Karagöz “*Hanefî-Mâturidî Gelenekte Kıyas İçerikli İstidlâl (Hulviyyât Örneği)*” sh:22-27, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Kelam Bilim Dalı basılmamış doktora tezi, Adana 2014.

Hulviyyât'ın ilim âlemine tanıtımı Abdülkerim Abdülkadiroğlu tarafından yapılmıştır.⁷⁹¹ Eser Türk Edebiyatı açısından Necmi Hamamcıoğlu⁷⁹² tarafından akademik olarak ele alınmıştır. Nail Karagöz tarafından fitir sadakası bölümü bir makale halinde yayınlanmış⁷⁹³ daha sonra da eser üzerine bir doktora tezi hazırlanmıştır⁷⁹⁴. Ayrıca Nâil Karagöz eseri latinize edip yayına hazır hale getirmiş ve fakat henüz neşretmemiştir.⁷⁹⁵

Hulviyyât'ın Türkçe olması müellif tarafından Arapça ve Farsça kaynak kitaplara ulaşma imkânı olmayanların öncelikli hedef gurubu olarak seçilmesi sebebiyledir. Hulviyyât'ın giriş kısmında “...ve dahi bu kitabın hayırla itmasına Allah Teâla'dan yardım diledim. Yâ nâsıru, yâ nâsıru, yâ nâsıru deyip şuru' ettim bu kitabı yazmağa. Lakin Arabî etmeğe dahi kâdir değildik. Pes nâçar Türkî dilince bir nice mesâili cem edip adını **Hulviyyât** koydum. Ta ki Arabî ve Farisî bilmeyenler mutala'a edip faydalanalar” denilmektedir. Gerçekten bu konudaki boşluğu çok iyi tespit eden İsmail Bey'in bu eseri halktan o derece rağbet görmüştür ki muhtelif şehirlerin merkezî camilerinde günün belli vakitlerinde cemaate okunması için fermanlar yazılmış, vakfiyeler tanzim edilmiştir. Eser zamanla bütün Anadolu kütüphanelerine yayılmış ve hatta Osmanlı Devleti hâkimiyetindeki farklı coğrafyalardaki kütüphanelere bile ulaşmıştır. Nitekim günümüzde Türkiye'deki birçok kütüphanede olduğu gibi dünyanın 10'u aşkın ülkesindeki kütüphanelerde de eserin nüshalarına rastlanmaktadır.

Hulviyyât'ın Türkçe bir eser olup o dönemin ibadet dilini yansıtmaması bakımından da özel bir önemi vardır. Türkçe ibadet terminolojisinin gelişim tarihini göstermesi bakımından nadir kaynaklardan biridir. Câiz anlamında “dürüsttür, revâdır, olur” câiz değil anlamında ise “dürüst değildir, revâ değil, olmaz” gibi terimler kullanmıştır. Günümüzde kullanılan mest yerine edük, müfsit:bozanlar anlamında “sımak” kullanılmıştır ki “abdesti

⁷⁹¹ Abdülkadiroğlu Abdülkerim, *Kültürümüzden Esintiler*, 416-458, Anıl Matbaa ve Ciltevi, Ankara, 1997. Bu eser Abdülkerim beyin muhtelif yerlerde yayınladığı yazı, makale, tebliğ ve ansiklopedi maddelerinin bir araya getirilmesiyle oluşmuştur. İlgili sayfalar arasında şu çalışmalar bulunmaktadır: “*Candaroğlu İsmail Bey ve Hulviyyât-ı Sultânî Adlı Eseri Üzerine Notlar*” Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu, Tebliğler, Ankara 1989, s.43-54; “*Hulviyyât-ı Sultânî veya Şâhî, Türk Kültürü*”, Eylül, 1994, S.377, sh 542-548; “*Candaroğlu İsmâil Beyi'in Hulviyyât-ı Sultânî adlı eserindeki Terâvih Namazı Fetvâları*”, *Kültürümüzden Esintiler*, sh.448-458.

⁷⁹² Hamamcıoğlu Necmi, *Hulviyyâtı Şahi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, Yüzyüncü Yılı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Anabilim Dalı, Van 2006, Danışman: Yrd.Doç.Dr. Veysi Sevinçli.

⁷⁹³ Karagöz Nail, *Candaroğlu İsmâil Bey ve Hulviyyât adlı eserindeki Fitir Sadakası Bâbı*, İslam hukuku araştırmaları dergisi, sy 20, 2012, sh267-288.

⁷⁹⁴ Nail Karagöz, “Hanefî-Mâturidî Gelenekte Kıyas İçerikli İstidlâl (Hulviyyât Örneği)” Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Kelam Bilim Dalı, Danışman: Doç.Dr. İsmail Şık, Adana 2014.

⁷⁹⁵ Bu çalışmada okuyucuların istifadesine sunulan latinize kısım Nail Karagöz tarafından yapılan latinize çalışmasından ilgili kısımların iktibas ve üzerinde ufak tefek değişikliklerden ibarettir. Bu çalışmadan istifade imkânı verdiği için kendisine müteşekkirim.

bozanlar” yerine “abdesti sıyanlar”, “yemini bozmuş olur” anlamında “andın sımış olur” gibi.

Fikhî olarak ise günümüz ilmihalleriyle mukayese edildiğinde pek çok konuyu onlardan daha detaylı olarak ele aldığı görülmektedir. Gerek hacim olarak ve gerekse içerik ve üslup olarak konuları derli toplu, etrafını câmi ağyârini mâni bir şekilde ele alması bakımından takdiri şayandır.

Hulviyyât ağırlıklı olarak derleme türünde bir eser olduğu için muhtelif kaynaklardan istifade ile oluşmuştur. 219 farklı kaynağa atıfta bulunduğu tespit edilmekle birlikte⁷⁹⁶ bizim üzerinde çalıştığımız fazilet ve hikmetlerle ilgili bölüm 5 ana kaynaktan istifade ile oluşturulmuştur. Bu eserler ve müellifleriyle ilgili bilgiler kısaca şu şekildedir.

1-Muhammed b. Ahmedü'z-Zâhid'in⁷⁹⁷ (ö.632/1234) “**Terğîbü's-salât**” isimli eseri. Gerek eser ve gerekse müellifiyle ilgili çok az bilgi bulunmaktadır. Eserin Farsça ve Çağatay Türkçesiyle yazmaları bulunmaktadır. Eserin Farsçası Hakikat Kitabevi tarafından tab edilmiştir.⁷⁹⁸ İsmâil Bey bu eseri oluştururken ana çatıyı özellikle namazla ilgili bölümleri “Terğîbü's-salât” adlı eser esas alınarak oluşturmuş⁷⁹⁹ oradaki ana başlıklar ve alt başlıklar esas olmak üzere meseleler iktibas edilmiş yer yer ilave başlık ve alt başlıklar eklenmiştir. Konular klasik meseleci yaklaşımla ele alınmış, meseleler (mesâil) muhtelif eserlerden derlenmiş ve kompoze edilmiştir. Bununla birlikte Hulviyyât'ta Terğîbü's-salât'ta bulunmayan oruç, zekat, hac gibi ilave konular da mevcuttur.

2-Ebu Muhammed Abdullah b. Hüseyin en-Nâsîhî en-Nisâbü'nin⁸⁰⁰ (373-447/984-1055) “**el-Mes'ûdî fi'l-furû'l-Hanefiyye**” isimli eseri. Müellif önemli Hanefî âlimlerden birisi olarak bilinmekle birlikte hakkında çok geniş bilgi bulunmamaktadır. Eser Gazne'li Sultan Mahmud'un oğlu Sultan Mesud'a sunulduğu için ismi Mes'udî şeklindedir. Eserin Beyazıt Devlet kütüphanesinde 2 nüsha yazması bulunmakla birlikte matbû değildir.⁸⁰¹ İsmail Bey bu eserden 441 yerde alıntı yapmıştır.⁸⁰²

⁷⁹⁶ Bu kaynakların tespitini Abdülkerim Abdülkadiroğlu yapmıştır. Bkz. Kültürümüzden Esintiler sh: 431, fakat Nâil Karagöz Hulviyyât'ta ismi geçen eser sayısının 160 civarında olduğunu tespit etmiştir.

⁷⁹⁷ Eser ve müellif hakkında bilgi için bkz. Erbay Fatih, “*Terğîbü's-Salat'ın Çağatay Türkçesi ile Yazılmış Nüshası Üzerine*”, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 189-199 sayı cilt vs.; Erbay Fatih “Muhammed Bin Ahmedü'z-Zahid'e Ait Çağatayca Bir Fıkıh Kitabı (İnceleme-Metin-Sözlük)”, [Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Konya 2003]

⁷⁹⁸ Terğîbü's-salât ve teysîrü'l-ahkâm, İstanbul 2010. Eseri gönderme nezaketinde bulunan Hakikat Kitabevi yetkililerine müteşekkirim.

⁷⁹⁹ İsmail bey eseri tanıtırken şöyle demektedir. “*Ve dahi bu kitâbın mesâilî birkaç kitâbdan cem' olmuştur. Ammâ bünyâdı (binası, ana çatısı) Terğîb salât üzerine olundu. Şol yerlerde ki mes'ele zikr olundu, menkûl anhüsü zikr olunmadı, ol Terğîb'dendir. Ve dahi şol yerde ki fulân kitâbdan nakl etmiş dendi, nakl iden kitâbın adı anılmadı, ol dahi Terğîb'dendir ve ğayrısı geldiği yerde anıldığıylandır.*”

⁸⁰⁰ Hayatı için bkz. Özcan Tahsin, Nâsîhî, DİA, XXXII, 394.

⁸⁰¹ Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, nr.243; Veliyüddin Efendi, nr.1326. Nail Karagöz eserler üzerinde inceleme yapmak istemiş ancak çok yıpranmış olduğu

3-İmam Gazâlî'nin (öl505/1111) “**Kimyayı Saâdet**” isimli eseri. Kimyayı saadet isimli eserin aslı müellif tarafından Farsça olarak kaleme alınmıştır olup İhyâu ulûmi'd-dîn'in yine müellifi tarafından yapılmış muhtasarı olduğu ifade edilmektedir.⁸⁰³ Pekçok dile tercüme edilen eserin Farsça, Arapça ve Türkçe muhtelif baskıları vardır. Candaroğlu İsmail Bey'in döneminde Türkçe'ye çevrilmiş ve İsmâil Bey'e takdim edilmiştir. Hulviyyât'ın faziletler ve hikmetlerle ilgili bölümleri ağırlıklı olarak bu eserden iktibas ve istifade ile oluşturulmuştur.

4-İmam Gazâlî'nin “**İhyâu ulûmi'd-dîn**” isimli eseri. Gazâlî'nin Kimyayı saâdet'inde bulunmayan haftanın her günü ve gecesi kılınması faziletli görülen ibadetler İhyâu ulûmi'd-dîn isimli eserinden almıştır.

5-Ebu'l-Leys Semerkandî'nin “**Bustânü'l-ârifîn**”⁸⁰⁴ isimli eseri. İlk dönem önemli bir fıkıh, tasavvuf ve tefsir âlimi olan Semerkandî Hanefî mezhebinin önde gelen âlimlerindedir.⁸⁰⁵ Özellikle tesbih, tehlil ve duaların faziletiyle ilgili bölüm büyük ölçüde bu eserden alınmıştır ki bu duaların hemen hepsi me'sur (sahih) kaynaklarda geçmektedir.

C. Hulviyyât'ın delil kullanma yöntemi

Hulviyyât ibadetlerin şart ve rükunlarını belirtirken ve özellikle de hikmetlerle ilgili ele aldığı konuyla ilgili mutlaka delil getirmektedir. Delil kullanmayla ilgili 5 farklı yöntem izlediği tespit edilmiştir.

1-Sadece ayet metnini vermek: Delil olarak kullandığı ayet metnini vermiş ve fakat mealini vermemiştir. Bunun sebeplerinden birisi bu ayetlerin sıkça delil olarak kullanılması sebebiyle yaygın olarak biliniyor olması ve yine sık kullanılması sebebiyle hocaların bu ayetlerin meallerini genellikle biliyor olmaları veya mealı verebilecek Arapça bilgisine sahip olmaları dolayısıyladır. Mesela:

Bil ki namazın farzları on ikidir. Altısı namazdan öndin (önce)dir. Onlar ki namazın şartlarıdır, eğer birisi eksik olsa zarûretsiz namaz dürüst olmaz. Ol şartlar ki biri don (elbise) ve ten (beden) pâk olmaktır. Allah Te'âlâ buyurdu: (وَيَتْبَاكَ فَطَهَّرْ) ve biri abdest almaktır. Nitekim Allah Te'âlâ buyurdu: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ) ve biri avret olan yeri örtmektir nitekim Hak Te'âlâ buyurdu: (خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ) ve biri dahi namazın vakti girmektir ki vakitten önce kılınsa dürüst olmaz nitekim Allah Teala buyurdu (إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا) ve biri dahi kibleye karşı durmaktır nitekim Allah Teala buyurdu (قَوْلٌ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ قَوْلٌ مَا كُنْتُمْ قَوْلًا وَجُوهَكُمْ شَطْرَهُ) ve biri niyet etmektir nitekim Allah Teâlâ buyurdu (وَمَا أَمْرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ

için kütüphane görevlileri tarafından okuyucuya sunma imkânının olmadığı belirtilmiştir. Eserin başka bir nüshasına da ulaşılammıştır.

⁸⁰² Bu sayının tesbitini Abdülkerim Abdülkadiroğlu yapmıştır. Bkz. Kültürümüzden Esintiler sh:432

⁸⁰³ Eser hakkında bilgi için bkz., Karlığa Bekir, Gazzali/Eserleri, DİA, XIII, 523.

⁸⁰⁴ Eser hakkında bilgi için bkz., Yılmaz, Hasan Kamil, DİA, VI, 475.

⁸⁰⁵ Hayatı hakkında bkz. Yazıcı, İshak, DİA, XXXVI, 473-475.

2- Ayet metnini ve mealini birlikte vermek: bazen ayet metni ile birlikte mealî de verilmiştir ki özellikle buralarda konuya ciddi vurgular söz konusudur.

İmâm Gazzâlî *Kimyâ-yı saâdet*'de eydur ki: Tahâret hakkında Allâhu Te'âlâ buyurur: (إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ) ya'nî Allah Te'âlâ tevbe edicileri ve pâkları sever.

3-Hadis metnini vermek: Sadece hadis metnini verdiği tercümesini vermediği yerler çok az olmakla birlikte vardır. Meşhur olmuş hadislerle ilgili böyle bir yöntem tercih edilmiştir.

Hoca Ebû'l-Kâsım Hakîm demiştir ki: Bir nice nesneyi bir nice nesnede bulduk. Sihat-ı bedeni orucda bulduk ki Resûl (as) buyurmuştur ki: صُومُوا ve gafleti çok yemekte bulduk ve ilmi ve hikmeti boş karında bulduk ve dahi Allâh Teâlâ rızâsını muhâlefet-i hevâda bulduk. Ve dahi rızık bereketini namaz-ı duhâda.

4-Hadis metni ve tercümesini vermek: Genelde meşhur olan hadis metinleri fıkıh kitaplarında da çokça delil olarak kullanılıyorsa tercihen verilmiştir. Müellifin hadis metinlerini verdiği yerde genellikle tercümesini de vermesi kanaatimizce o dönem hadis eğitiminin zayıf olması ve ders olarak okutan hocaların hadisin Arapçasını bilememe ihtimali sebebiyle olsa gerektir.

Resûl (as) buyurur: الطُّهُورُ شَطْرُ الْإِيمَانِ ya'nî pâklık îmanın yarısıdır, ve dahi demiştir: بُيِّدَ الدِّينَ عَلَى النَّظَافَةِ Müsülmânlığın binâsı pâklık üzerinedir.

5-Hadisın sadece tercümesini vermek: Hadisin sadece tercümesinin verilmesi muhtelif sebeplerden dolayısıdır. Öncelikle Hadis metinlerinin çok uzun olduğu yerlerde metin ve tercüme verilmemiştir. Bazen özellikle de faziletler ve terğib konularında sadece hadis tercümeleri vermiştir ki bu ya ilgili hadisi aldığı kaynağın Türkçe olması sebebiyle veya bu hadislerin ya zayıf veya mevzu olması sebebiyle veya hadisin tam metnine ulaşamayınca yaklaşık bir tercüme vermeyi tercih etmesi sebebiyledir. Müellif bu hadisleri zikrederken onları aldığı kaynakları da belirtmiştir.

Bil ki farîza namazların vakitleri sâbit olmuştur Kur'ân ile ve hadîs ile. Kur'ân ile sâbit olduğu oldur ki Allâh Te'âlâ buyurdu ki: (إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى) (الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا) ya'ni tahkîk namaz mü'minler üzerine vakti ta'yîn olunmuş farz oldu. Ammâ hadîsle sâbit olduğu oldur ki Resûl (as) buyurdu ki: "Cebrâil bana iki gün Ka'be kapısında imâmlık eyledi. Ol günde öyle namazın gün orta yerden zâil olıcak (olunca) kılıverdi ve ikindi namazın her nesnenin gölgesi bir kendi kadar olıcak kılıverdi ve akşam namazın oruc tutanlar orucların yiyecek vakitte kılıverdi. Yatsı namazın şafak gâib olıcak kılıverdi ve erte (sabah) namazın oruc tutanlar yemek ve içmek harâm olduğu vakit kılıverdi. İkinci günde öyle namazın her nesnenin gölgesi kendi mikdârı olunca kılıverdi ve ikindi namazın her nesnenin gölgesi iki kendi kadar olunca kılıverdi ve akşam namazın oruc tutanlar oruclarını yiyecekleri vakit kılıverdi. Yatsı namazın gecenin üç bahşından bir bahş geçince kılıverdi ve erte namazın tamam ışık olup gün doğmaya yakın olucak

kılıverdi ve dahi ayıttı (dedi ki): Yâ Muhammed! Bu senden evvel gelen peygamberlerin vakitleridir ve ümmetin vakti bu ikisinin ortasıdır.

6-İslam büyüklerinin hayatlarından örnekler veya menkıbeler nakletmek. Bu menkıbeler vesilesiyle insanların o ibadetlere olan şevklerinin artması (terğib) ve yasaklanan işlerden uzak durması (terhib) sağlanmaya çalışılmıştır.

Hoca Ebû Mansûr Mâturidî ölüm hastalığında karın ağrısı hastalığına giriftâr olmuş (yakalanmış) idi. Bir gecede yetmiş kez abdest aldı. Ayıtdılar: “Yâ İmâmü’l-müslimîn! Kendine niçin bu kadar zahmet edersin?” Ayıttı: “Bu gece ol ki âhir gecem ola. Eğer ecel gelirse bâri abdest ile bulunam ki Peygamber (as) buyurmuştur: مَنْ مَاتَ عَلَى الْوُضُوءِ مَاتَ شَهِيدًا” Ol gece Hoca çünkü dünyâdan [dâr-ı âhirete intikâl etdikden sonra] birisi onu düşde gördü ki yetmiş burâk getirib ol günde dutmuşlar, bir burâkdan bir burâğa geçeler diye. Sordular ki: “Bu senin ‘amellerin ‘ivazı (bedeli) midir?” Ayıttı: “Yok bu benim dün gece aldığım abdestlerin ‘ivazıdır.”

7-İslam büyüklerinin hikmetli sözleri:

Emîre’l-mü’minîn ‘Ömer demiş ki: Diledim ki Müsülmânlar şehrine adam gönderip teftîş edeyim. Her kişi ki istitâ’at bulup hac etmemiş ola, üzerine cizye [harac] koyam. Ondan üç kerre ayıttı ki: Vallâhi Müsülmânlar hakkında ben bu nesneyi sezmem ki gücü yete dahi hac etmeye, nice bunun gibi vâidler var, gücü yetip hac etmeyenler hakkında.

8- Ele alınan konunun bize kazandıracaklarını maddeler halinde ele almak.

Dahi (peygamberimiz) buyurmuştur ki: “Cemâ’atile kılınan namazın yalnız kılınan üzerine yirmi beş derece sevâbı ziyadedir (fazladır).” İmdi bil ki ‘ulemânın (cemaate gitmek için) zikrettiği niyetler bunlardır. (burada 25 niyet sayılmış ve her bir niyet ayet, hadis, büyüklerin hikmetli sözleri ile delillendirilmiştir.)

Pes, Müsülmân esrâr-ı zekâtı (sırlarını) bilmek gerek. Tâ ki ibâdeti suret-i bî-ma’nâ olmaya. Her Müsülmân delese (gayret ede) ki ibâdeti cansız olmayıp diri ola ve sevâb-ı muzâf (kat kat) ola, gerekdir ki yedi vazîfeyi saklaya (yerine getire). (sonra bu vazifeler maddeler halinde sayılıp her madde ile ilgili ayet, hadis ve hikmetli sözler zikredilmiştir.)

Günümüzde kaleme alınan pek çok ilmihale göre Hulviyyât okuyucunun aradığı soruların cevaplarını kolaylıkla bulabileceği genişlikte hazırlanmıştır. Bazen çok fazla detaya girdiği görülse de o zamanki imkânlar dâhilinde insanların şimdiki gibi çok rahat farklı kaynaklara ulaşamadığı düşünülürse bu yaklaşımın çok yerinde olduğu anlaşılır. Zaten büyük ölçüde bu özelliği sebebiyle pek çok şehirde merkezî camilerde halka yönelik hazırlanan derslerde ders kitabı olarak takip edilmiştir.

III. İbadetlerin fazileti ve hikmetleri

A. İlmihallerin Fazilet ve Hikmetle ilgili yaklaşımı

Temel dini bilgiler konusunda bilgi sahibi olmak isteyenlerin ilk başvuru kaynaklarından birisi olması hasebiyle ilmihal kitaplarında ibadetlerin

fazileti, özellikleri, sırları, bizlere kazandırdıkları, manevi hayatımızdaki yeri ile ilgili bilgiler de içermesi beklenmektedir. Fakat günümüzde yazılan ilmihaller genellikle bu konulara ya hiç temas etmemekte veya çok kısa geçmektedir. İbadetlerin fazileti vs konular genel olarak tasavvuf kitaplarında veya konuyla ilgili hadisleri ihtiva eden hadis kitapları ve şerhlerinde bulunmaktadır.

İbadetlerin fazileti, hikmetleriyle ilgili kısımlar ya müstakil makale, gazete-dergi yazılarına veya müstakil kitap çalışmalarına bırakılmıştır. İbadetlerin şekil özellikleri kadar manevi yönleri de ilmihalde yeteri kadar yer almalıdır. Çünkü ilmihal okuyan insanlar bu bilgileri bu eserlerde öncelikle aramaktadır.

Türkçe kaleme alınan ilk ve en eski ilmihallerden olan Hulviyyât'ta ise ibadetlerin faziletleri, sırları, hikmetleri ve bize kazandırdıkları gibi ibadetlerin hikmetleriyle ilgili bol miktarda malumat bulunmaktadır. Eserin fihristine göz gezdirdiğimizde fazilet ve hikmetlere müstakil başlıklar ayrıldığı hemen fark edilmektedir. Eser incelendiğinde ise fihriste girmeyen bilgilerin de bulunduğu görülmüştür. Görebildiğimiz kadarıyla kurban ibadeti dışında bütün ibadetlerle ilgili yeterli ve doyurucu bilgiler verilmiştir. Yaptığımız bu çalışmada ibadetlerin fazilet, hikmet ve sırlarıyla ilgili bilgilerin neredeyse eserin 1/10'unu teşkil ettiğini gördük ki bu yönüyle Hulviyyât diğer ilmihallerden öne geçmektedir.

Fazilet ve hikmetlerden yoksun bir ilmihalin kuru ve eksik olacağı kanaatindeyiz. Fazilet ve hikmetle ilgili bilgiler diğer fikhî bilgileri anlamlı kılmakta onların değerini ortaya çıkarmaktadır. Bu sebeple biz bu tebliğimizde Hulviyyât'ta bulunan hikmetlerle ilgili kısımları tespit ederek, ortaya koymaya çalıştık. İlmihal geleneğinin ilk örneklerinde bulunan bu bilgilerin bundan sonraki eserlerde de yer almasını arzu etmekteyiz.

İsmâil Bey'in ibadetlerin fazilet ve hikmetlerini eserine alma sebeplerinden birisi de eserin kaleme alınma gerekçesinde bildirildiği üzere okuyucuların Arapça ve Farsça kaynak kitaplara ulaşamamalarıdır. O dönemde Türkçe ibadetlerle ilgili kitap bulunmadığı gibi ibadetlerin fazilet ve hikmetleriyle ilgili bilgiler içeren eserler de bulunmamaktadır. Dolayısıyla Hulviyyât bu açığı da kapatmayı hedeflemiş olmalıdır. Türkçe bir başvuru kitabı olarak hazırlandığı için ibadetlere teşvik amacıyla ibadetlerin faziletleri, hikmetleri ve bize kazandırdıkları üzerinde de durulmuş ve okuyucunun ibadetlere teşvik edilmesi düşünülmüş olmalıdır.

B. Hulviyyât'ta İbadetlerin fazileti ve hikmetleri verilirken izlenen yöntem

Hulviyyât'ta ibadetlerle ilgili hikmetler verilirken temel olarak o konuyla ilgili ayet ve hadisler esas alınmıştır. Ayetler ya metin veya metin ve meal şeklinde verilmiştir. Hadislerde ise metin, metin ve tercüme veya sadece tercüme verilmiştir. Sahabe ve islam büyüklerinin hayatlarından, onların hikmetli sözlerinden alıntılar yapılmış, onlardan bazı kıssalar rivayet edilmiş ve böylece okuyucunun o konuya rağbetinin oluşması sağlanmaya

çalışılmıştır. Ayet ve hadis kullanımıyla ilgili hulviyatın kaynak kullanımı kısmında bilgi ve misal verilmişti. Kıssa kullanımıyla ilgili olarak da burada bir misal verilmesi uygun görülmektedir.

Ve her kişi ki abdest ala, sünnet oldur ki su kabın kendi doldura ve ağzın örte koya. Zîrâ ki şeytan melûl olur abdest sınırsa (bozulursa) geri abdest almağa su hazırladı, der. Ve hem Peygamber (as) bir hadîste dahi buyurur: “Mademki ol su ol kabda ola Allâhu Te‘âlâ’ya tesbih edip ol kulun yarlığanmasın diler.” Bir kere Peygamber (as) abdesti tamâm etti dahi su kabın getirdi ki varıp doldura. Kâfirler Peygamber Hazretine suâl etmeğe meşgul oldular. Enes b. Mâlik (ra) Peygamberin su kabın doldurup yerine getirdi, kodu. Peygamber (as) çünkü kâfirlerin suâllerinden ve cevâbından fâriğ oldu (bitirdi) su kabın mübârek eline aldı, gördü ki dolmuştur. Buyurdu: “Yâ Enes, sen mi doldurdun? Belî (evet) Yâ Resûlallâh, dedi. Resûl (as) Enes’e duâ edip ayıtdı ki: Allâhu Te‘âlâ ömrüne ve mâlına ve oğlanlarına bereket versin ve seni yarlığasın.” Hoca İmâm Zâhid Fahri eydur: Resûl’un duâsı Enes hakkında kabul oldu. Bir rivâyette oldur ki Enes’in hâtunu bir nesne doğurdu [keseye benzer,] içinden seksen üç oğlan çıktı, leğenlere süt doldurdular ve onunla beslediler. Tâ emcek eli bulur olunca ondan sonra dâyelere virdiler. Ve bir rivâyette bir bir doğurdular tâ yüzyirmi olunca. Lâkin Şeyhü’l-İslâm Burhân eydur: “Enes’ün on iki oğlu var idi ve her oğlunun on ikişer oğlu var idi. Enes yüz yirmi oğlan ile Ka‘be’ye vardı, çünkü hac idi. Ka‘be’nin halkasına yapışıp münâcât etti ki: Hudâvendsin, habîbin bana dört duâ eyledi. Biri oldur ki Allâhu Te‘âlâ ömrüne bereket versin dedi, yüz yirmi yıl ömür sürdüm. Ve biri dahi mâlına bereket versin dedi, ayrukların (başkalarının) hurmalıkları yılda bir kez yemiş (meyve) verirdi benim iki kez yemiş verirdi. Ve biri dahi oğlanlarına bereket versin dedi, işte yüz yirmi oğlan ile senin önüne geldim. Ve biri dahi ol idi ki Allâhu Te‘âlâ yarlığasın dedi. Bu duâların üçünün kabul olduğu zâhir oldu. Birinin dahi kabul olduğunu bilmek dilerim dedi. Kabenin duvârından avaz (ses) geldi ki Yâ Enes! Habîbimin duâsı red olmadı. Senin hakkında kabul oldu, biz seni yarlığadık.”

V. Hulviyyât’ta İbadetlerin fazileti ve hikmetiyle ilgili istatistikî bilgiler

Bu çalışma hazırlanırken Kastamonu Yazma eserler kütüphanesi’nde 37 Hk 3714 arşiv numarada kayıtlı nüshayı esas alınmış bununla birlikte birkaç farklı nüshadan da istifade edilmiştir.

Hulviyyât bâblar şeklinde ana başlıklara ayrılmış olup 6 bâbın altında fasıllar bulunmaktadır.⁸⁰⁶ İbadetlerle ilgili Namaz, oruç, kurban, zekat, hac gibi genel başlık oluşturulmamış genişliğine göre bu ibadetlerin bölümleri birer başlık olacak şekilde bâblara ayrılmış olup toplam 77 bâbdan oluşmuştur. Taharet, kuyular, istinca abdest gusûl teyemmüm gibi konulara birer müstakil bâb ayrılmış namaza 35 bâb ayrılmış olup bunların arasında

⁸⁰⁶ Altında fasıl açılan bâblar şunlardır: İstinca 3 fasl, mesh 3 fasl, abdest 5 fasl, necaset 3 fasl, namaz vakitleri 2 fasl.

namaz vakitleri, ezan, ahkam-ı mesâcid, istikbali kible gibi namazın şartlarına birer bâb ayrılmıştır. Bunlardan sonra sadaka-i fitır, kurban ve teşrik tekbirlerine birer bâb ayrılmış sonra vitir namazından başlayarak sünnet namazları, teravih namazı, nâfile namazlar, küsuf namazı, istiska namazı, Kâbe'de kılınan namaz, ümmî namazı, korku namazı olarak namaz çeşitlerine dair 9 bâb ayrılmıştır. Böylece namaz ve bağlantılı konulara 48 bâb ayrılmıştır. Şehid ahkamı, cenaze ahkamı, nezir, dua ve tesbihat'a da birer bâb ayrılmıştır. Zekat için 8 bâb, oruç için 3 bâb, Hac için ise bir bâb ayrılmıştır. Bu bâblar içerisinde faziletlerle ilgili 8 bâb mevcuttur. Ayrıca hac tek bir başlık altında ele alınmış olmakla birlikte Hac içerisinde haccın fazileti ve hikmetleriyle ilgili bilgiler de müstakil bir bâb teşkil edecek kadar bilgi bulunmakta olup bu kısım bâb veya fasl şeklinde bir başlık atılmadan zikredilmiştir. Ayrıca konular işlenirken ibadetlerin fazilet ve hikmetiyle ilgili de bilgiler verilmektedir.

Hulviyyâta konuların daha iyi kavranabilmesi açısından bâblar altındaki bilgiler tasnif edilmiştir ki bu tasnifler orijinal ve çok faydalıdır. Özellikle cemaate giderken göz önünde bulundurulması gereken niyetler kısmı orijinal bilgiler ve yaklaşımlar içermektedir.

İbadetlerin fazilet, hikmet ve sırlarıyla ilgili Hulviyyâta bulunan Bâblar.

Giriş: İlmî Fazileti

1. Bâb Peygamber'e mütâba'at etmeklikde ve namazın faziletindedir
6. Bâb: Tahâretin fazileti beyânındadır
18. Bâb Ahkam-ı mescid ve ona müteallik sünnet ve âdâbları beyânındadır
27. Bâb: Namazın bânî beyânındadır
28. Bâb: Namazın vacipleri (giriş kısmı)
48. Bâb: Cum'anın fazileti beyânındadır
53. Bâb: Teşrik Tekbiri (giriş kısmı)
57. Bâb: Peygamberden ulemâdan meşâyıhtan mervî olan nâfile namazların ve faziletinin beyânındadır
- Fasl: Haftanın gecelerinde ve gündüzlerinde kılınan namazlar
66. Bâb: Tesbîh ve tehlîl ve ed'îye-i me'sûre fazileti beyânındadır
67. Bâb: Zekât (giriş kısmı)
73. Bâb: Zekâtın esrârı beyânındadır
- Fasl: Sadaka almanın edebi
76. Bâb: Orucun hakîkati ve sırrı beyânındadır
- Fasl: Oruç tutmak için şerîf ve fâzıl günler ve aylar
77. Bâb Hac (giriş kısmında ve esrâr-ı hac diye en sondaki kısım)

Hulviyyât'ın faziletler ve hikmetlerle ilgili bölümlerinin ayet, hadis, dua, kıssa, rivayet kullanımıyla ilgili istatistikî bilgiler

Bölüm	Ayet	Ayet ve meali	Hadis metni	Hadis ve tercümesi	Hadis tercüme	Dua	Tasnif	Kıssa	Rivayet	Kaynak
Giriş ilmin fazileti	2			4	2					Mes'ûdî Kimyâyı saâdet
1.bab Peygambere mütâbaat etmeklik		1		5						
6.bab Taharetin fazileti	1	1	1	2	13	1		2		Terğîb Mes'ûdî Kimyâyı saâdet
18.bab ahkamı mesacid	6	3	1	2	17	2	Mescide giderken niyetler 25 madde		2	
27.bab namazın batını	1	1	1	2	11				6	Kimyâyı saâdet
28.bab namazın vacipleri			1	2	2				6	Mes'ûdî terğîb
48.bab cumanın fazileti				16		3				Terğîb, Tefsiri dürer,
53.bab teşrik tekbir	3							1	1	Mesudi,
57.bab Peygamber ulema ve meşayihden mervi namazlar ve fazileti	1		3	7	7	8			3	Mes'ûdî Terğîb
Fasl Haftanın gecelerinde ve				3	23	1 2	Gece namazları Gündüz		4	İhyâu ulûmiddîn

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

gündüzlerinde kılınan namazlar							namazları Her gün için bir başlık Her gece için bir başlık			Keşşâf
66.bab ediyemi me'sure	8	1		2	16	26			12	Terğib, Bustânul ârifîn
67.bab zekat	2		1	2	2				1	
73.bab zekatın esrarı	3	1	2	1	6		Mal verenlerin tasnifi 3grup Zekat verme şekli 7 grup Zekat verirken tercih edilecek 5 grup		6	Kimyâyı saâdet
Fasl sadaka almanın edebi	4				8	1	Sadaka alan kişi 5 şeye dikkat etmeli		4	
76.bab orucun hakikati ve sırrı					5		Oruç 3 çeşit avam, havas ve hasavvul havasın orucu		4	Kimyâyı saâdet
Fasl oruç tutmak için şerîf ve fâzıl günler ve aylar					5				4	
77.Bab Hac	1				5				3	Kimyâyı saâdet

HULVİYYÂT'IN İBADETLERİN FAZİLET, HİKMET VE SIRLARI İLE İLGİLİ BÖLÜMLERİN METNİ

Giriş:

Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'inde buyurmuştur ki: **قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ -- طَائِفَةٌ لَبَّيْقَهُمْ فِي الدِّينِ وَاللَّذِينَ لَبَّيْقَهُمْ فِي الدِّينِ وَإِلْبَدْرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ** Hazret-i Risâlet (asv) buyurmuştur ki: **(طَلَبَ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ)** yani ilim istemek farîzadır külli erler ve avretler üzerine kim âkil ve bâliğ olalar. Ammâ farîza olan ilim ne ilimdir, ulemâ ihtilâf etmişler. Mufessirler ilm-i tefsîrdir; muhaddisler ilm-i hadîsdir, demişler ve fukahâ ilm-i fıkıhdır demişler ve ehl-i kelâm ilm-i kelâmdır demişler. Ammâ mukakkıklar tahkîk edib demişler ki ilm-i hâldir. Ya'nî her kimse kendi hâline münâsib ilmi öğrenmek farz-ı 'ayndır ve ziyâdesi farz-ı kifâyedir. Şöyle ki, eğer bir kimse ergen olsa evlenmek kast etmeyince nikâh ilmi ona farz değil, bir kimse alış veriş yapmak istemediği sürece alış veriş ilimi ona farz olmaz. O halde bil ki her kişiye evvelâ farz olan imandır, ondan sonra namaz farz olur, ondan sonra oruc farz olur, ondan sonra zekât farz olur, ondan sonra hac farz olur. Mesela bir oğlan bâliğ olsa veya bir kâfir Müslümân olsa, imanı öğrenip iman getirdikten sonra hangi vakit girerse o vaktin namazı ona farz olur. Ondandır sonra Ramazân ayı gelince, ana oruc tutmak farz olur. Ondandır sonra eğer nisab mikdarı mâlî var ise üzerinden bir yıl geçince zekât farz olur. Ondandır sonra istitâ'at (hacca gitme şartları) var ise ömründe bir kez hac farz olur. Yoksa, istitâ'at (hacca gitme şartları) hâsıl olduktan sonra farz olur.

Peygamberimiz buyurmuştur ki: **(اطْلُبُوا الْعِلْمَ وَلَوْ بِالصَّيْنِ)** yani "İlmi talep edin, eğer Çin'de ve Mâçin'de olsa da. Bir hadîsde dahi buyurmuştur ki: **إِنْ كَانَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الْعِلْمِ بَحَارٌ مِنْ نَارٍ فَخُذُواهَا فَإِنَّهُ لَيْسَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ طَرِيقٌ إِلَى الْعِلْمِ** hadîsin manası şudur ki: "Eğer sizin ile ilim arasında oddan (ateşten) deniz olsa, gerektir ki dalasız oda (ateşe), yanına varasınız, ol ilmi dûtâsınız ki hiç yol yoktur ki sizi uçmağa (cennete) iletir." Hazreti Peygamber (sas) bir hadîsde dahi buyurmuştur ki: "Bir kişi ilimden bir bâb (konu) öğrense eğer bir mes'ele veyâ bir hadîs ise dahi Allah Teâlâ hazretleri katında günleri oruçla ve geceleri namaz ile geçirilen yetmiş bin yıl ibâdet etmekten artuğrakdur (daha faziletlidir.)

Bir hadîste buyurmuştur ki: **مَنْ عَدَا فِي طَلَبِ الْعِلْمِ صَلَّتْ عَلَيْهِ الْمَلَائِكَةُ وَبُورِكَ لَهُ فِي مَعِيشَتِهِ وَلَمْ يَنْتَقِصْ مِنْ رِزْقِهِ وَكَانَ ذَلِكَ الْيَوْمَ عَلَيْهِ مُبَارَكًا** yani Peygamber (as) şöyle buyurdu ki: "Her kim sabâh durıgele (olunca) dahi ilim isteyû (talep ederek) gideler ferişteher (melekler) ana yarlığanmak dilerler Allah Teâlâ'dan. Ve Allah Teâlâ onun üzerine bereket verir ve takdîr etdiğinden hiç eksilmez. Allâh Teâlâ ol günü onun üzerine mübârek eyler." Rivâyetdir ki *Mes'ûdi*'de her günü ki Allah Teâlâ yaradır, feriştelere (meleklerle) buyurur ki: Dünâyâ'ya varın, benim bendelerimi görün ki ne amel işlediler, -Allah Teâlâ hod yegrek (daha iyi) bilir ammâ- çünkü gelirler bir cemâ'ati tâ'atte görürler ve bir cemâ'ati ma'siyette görürler ve bir cemâ'ati ilim aydur (konuşur) görürler ve

bir cemâ'ati ilim öğrenir görürler ve bir cemâ'ati ilim dinler görürler. Çünkü yine yerlerine vâriırlar, Allah Teâlâ hitab eder ki: Kullarımı nice işte buldunuz? Eydurlar (derler) ki: Hudâvend sen yeğrek (daha iyi) bilirsin ammâ emri ki yerine getirib vardık. Bir cemâ'ati tâ'atte bulduk ve bir cemâ'ati ilim eydur bulduk ve bir cemâ'ati ilim öğrenir bulduk ve bir cemâ'ati ilim dinler bulduk. Allah Teâlâ'nun buyurduğu yetişir ki: İzzim, celâlim hakkıçün yarlığadım (affettim) anları ki ilim eydurlar. Ferişteler (melekler) eydurlar ki: Perverd-gâr! Bir cemâ'ati dahi gördük ki dinlerlerdi. Allah Teâlâ buyurdu ki: Onlar dahi yarlığadım. Ve ferişteher eydurlar ki: Hudâvend! Bir cemâ'ati gördük ki öğrenürler idi. Allah Teâlâ buyurdu ki: Öğrenenleri dahi yarlığadım. Pes, tâlib-i ilimler bir cemâ'atdır ki anlar otururlar hergiz (hiçbir zaman) bed-baht olmazlar.

Pes, imdi ilmin 'izzeti ve şerefi bu geçen âyetlerden ve nice bunun gibi âyetlerden dahi ma'lum oldu. Ve dahi ilim ayıtanlara ve okuyanlara ve dinleyenlere Allah Teâlâ nice bunlar gibi sevaplar ve kerâmetler ve mertebeler vaad etdi ki Peygamber Hazretleri'nin bu geçen hadîslerinde ve dahi bunun gibi nice hadîslerden ma'lûm olduysa halâyıktan (halktan) niceler bu sevapları ve bu mertebeleri kesb edib Allah Teâlâ dergâhında tekarrub (yakınlık) hâsıl etmeye kast ettiler. Ve dahi her kimin ki ilim sermâyesi var- azdan ve çokdan- ortaya getirib talepte olalar. Pes, bu günahkâr bende (kul) dahi, Allah Teâlânın ulemâya bu atâ ettiği (verdiği) mertebelere tamahından (isteğinden), az sermâye ile bu yolda sürünmekliğe rağbet edib fıkıhdan ilm-i ibâdetde bir muhtasar kitâb etmeğe şurû' etdikden (başladıktan) sonra meğer şu dağdağa hâtıra geldi ki: Bu kadar sermâye ile merâtib-i ulemâdan nesne ummak cehâletden ola. Lâkin şol ümîd gâlib oldu ki ne kadar bizim sermâyemiz az ise, Allah Teâlâ rahîmdir, kerîmdir, rahmeti çokdur, atâsı (vergisi, ihsanı) boldur. Her ne kadar ki kullarına yetişirse nesne eksilmez. Hem şol âyete temessük olundu (yapışıldı) ki Allah Teâlâ buyurdu: لَا تَقْتَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ

1.Bâb: Peygamber'e Mütâbaat Etmeklik ve Namazın Fazileti

Bil ki Peygamber'e mütâbaat etmek farzdır. Zîrâ Allah Teâlâ buyurdu "ol nesneyi ki getirdi Peygamber size tûtun dedi ve ol nesneden ki sakının dedi sakının". Resûl (as) ayıtdı (buyurdu): "Her kim benim sünnetimi zâyi' (kayıp) ede, benim şefâatim onun üzerine harâm ola." Ve dahi Resûl Hazreti (as) buyurdu: "Her kim benim sünnetimi diri duta beni diri tutmuşdur ve her kim beni diri tuta beni dost tutmuşdur, ve her kim beni dost tuta kıyâmet gününde uçmakda (cennette) benimle ola." Resûlullah'ın (as) sünnetin diri tutmak oldur ki cemî'i (bütün) sünnetlerin yerine getire ve ilm-i dîn ve şerî'at öğrene ki ilm-i şerî'at öğrenmek mü'min olan erenler ve mü'mine olan hâtunlar üzerlerine farîzadır. Pes, bir kul ki mü'min ola namazda lâzım olan mes'eleleri öğrenmek gerek. Tâ onun namazı dürtüst (geçerli) ola. Eğer bir kişi namazın şartlarından bilmese ve yerine getirmese onun namazı bâtil olur, kıyâmet gününde vara bunları onun hesâbında kalır ve ziyankârlardan olur. Pes, halleri hoş ol kimselerin ki kendilerini ve avretlerini (hanım) ve

oğlanlarını ve kızlarını ve câriyelerini cehil karanlığından çıkarıp ilim nûriyle getireler dahi ilim ile ‘amel edeler demiş. Ve dahi demişlerdir ki: ‘İlim ile ‘amel ne kadar az ise sevâbı çok olur ve ol ‘amel ilimsiz işlenir, ne kadar çok ise sevâbı az olur. Pes her kişi ki beş vakt namazı ilim ile getirüb cemâ’atiyle kılsa Allah Teâlâ on bin şehîd sevâbı vere. Ve Resûl Hazreti (as) buyurdu ki: “Fark olmaz îman ile küfür arasında, meğer namaz ile.” Pes her kim inkâr edib yâhut hor görüb namazı terk eylese kâfir olur. ittifâkî (alimlerin ittifakiyla) onu öldüreler ve her kim de inkâr eylemese ve hor görmese lâkin ‘özü-i şer’iyyesiz (meşru bir mazereti olmadan) kasd ile terk eylese İmâm Şâfi’î katında bir rivâyette iki vakit, bir rivâyette dört vakit terk eylese ol vakitleri kıldırılar ve ondan sonra tevbe etmezse öldüreler, denmiş. Ammâ bizim ulemâmız katında oldur ki fâsık olur ve tanıklığı geçmez ve onu tutub katî katî (bir güzel) döğeler, tâ teninden kanlar akıncaya ve habs edeler tâ tevbe edinceye. Ve bir rivâyette şöyle gelmişdir ki bir gün bir gece namazı kılmasa ‘özü-i şer’îsiz (meşru mazereti olmadan) eğer onu bir kimse öldürürse revâdur (caizdir). Bunu (İmâm Muhamed) nevâdir-i fikhî (kitapların)da rivâyet etmiştir. Ve dahi nevâdir fikhında denmiş ki: Her kim namazı iyi kılmaya, Allah Teâlâ ölüm vaktinde Kelime-i Şehâdet’i onun dilinden ırâk duta ve kuvveti yetmeye ki (kelime-i şehadet) ede. Ve dahi Resûl (as) buyurur: “Ol günahlardandır ki iki vakti bir vakitte kıla.” Yanî bir vakit namazı te’hir ede ve dahi bir vakti âhar (başka) içinde kazâ kıla. Ve dahi Resûl (as) buyurur ki: “Her kim bir namazı vaktinden çıkarıp sonra kazâ ede, âni seksen hukub (ölçü birimi) tamu (cehennem) odu (ateşi) içinde durğudalar (durdurular). Her hukub seksen yıl ola ve her yıl üç yüz altmış gün, dünyânın bin yılınca ola.” Pes, bundan bilmek gerekdir ki namazı kılmayanların halleri nice olasıdır.

6. Bâb: Tahâretin Fazileti

Vaktâki bidâ’at mikdârınca ve tâkat yetdiğince sular hâli beyân olunub ondan ferâğat (bitirme) bulundu ise şimdiki halde ‘alâ kaderi’t-tâkat tahâretin fezâiline (faziletlerine) şuru’ olundu (başlandı), tâ ki mutâla’a eden (okuyan) mü’minlerin tahârete ziyâde (fazlaca) rağbeti ola.

Bil ki Peygamber (as) buyurur: “Mâdemki kul tahâret üzerine ola, ferîştehler (melekler) Allahu Teâlâ’dan onun için yarlığanmaklık dilerler.” Ve bir hadîsde dahi buyurur: “Eğer bir Müsülmâna tahâretsizliği hâlinde bir renc (zorluk) ve bir meşakkat yetişse şöyle bilsin ki tahâretsizlikden yetişdi. Rivâyet aydur (eder) Ukbe b. Âmir Cühenî (ra) bir gün zekât develerin bilmek nevbeti (sırası) benim idi. Mescide geçerek vardım. Peygamber (as) buyurur: “Her kim abdest ala ve iki rek’at namaz kıla, -yani buna şükru’l-vudû’ (abdest aldığına şükür) namazı derler- ve bile ki bu namazda ne okudu Allahu Teâlâ onu yarlığâr ben ayıtdım (dedim), “zihî hôş-hayr” (bu ne güzel) dedim.” Emîre’l-mü’minîn ‘Ömer ayıtdı: Yâ Ukbe! Meğer öndin (önceden) hâzır değil idin. Peygamber (as) dahi gene buyurdu. Ne buyurdu? dedim. Ayıtdı, şöyle buyurdu ki “Bir kişi ki abdest ala, tamâm edecek (edince) yüzünü kibleye karşı ede dahi diye ki:

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَحْدَكَ لَا شَرِيكَ لَكَ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُكَ
وَرَسُولُكَ. اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ التَّوَّابِينَ وَاجْعَلْنِي مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ وَاجْعَلْنِي مِنْ عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ وَاجْعَلْنِي
مِنَ الَّذِينَ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

Günahlardan pâk şöyle tâhir (temiz) ola ki anasından henüz doğmuş gibi ola. Ve dahi *Terğîb*'de denmiş ki: 'Ömer'den rivâyet eder ki Peygamber (as) ayıtdı: "Her kim abdestden sonra boynuna mesih etse Allahu Teâlâ onu (boynuna yaptığı meshi) bir tavk (gerdanlık) ede ki halâik (halk) ona imreneler." Ve dahi Peygamber (sas) buyurdu ki: "Çün abdest tamâm ede bir kez Sure-i İnnâ enzelnâ (kadir suresi) okuya Allâh Teâlâ Hazreti onun amel defterine elli yıllık ibâdet sevâbın yaza." Ve dahi *Terğîb*'de denmiş ki: İki kez okuya şol kadar sevâp vere ki Mûsâ Peygambere ve 'İsâ Peygambere verildi idi ve eğer üç kez okusa sorusuz (sorgusuz, hesapsız) uçmağa (cennete) gire. Ve bir hadîsde dahi buyurur ki: "Her kim abdesti tamâm ede ve bir kez âyete'l-kürsî okusa Allâhu Teâlâ kırk yıllık kabul olmuş ibâdet sevâbı vere ve emir ede onun adına kırk derece binâ etmeğe cennet'de ve kırk hûru'l-ıyn ona çift (eş) ede cennet'de. Ve her kişi ki abdest ala, sünnet oldur ki su kabın kendi doldura ve ağzın örte koya. Zîrâ ki şeytan melûl olur abdest sinarsa (bozulursa) geri abdest almağa su hazırladı, der. Ve hem Peygamber (as) bir hadîste dahi buyurur: "Mademki ol su ol kabda ola Allâhu Teâlâ'ya tesbih edip ol kulun yarlığanmasın diler." Bir kere Peygamber (as) abdesti tamâm etdi dahi su kabın getirdi ki varıp doldura. Kâfirler Peygamber Hazretine suâl etmeğe meşgul oldular. Enes b. Mâlik (ra) Peygamberin su kabın doldurub yerine getirdi, kodu. Peygamber (as) çünkü kâfirlerin suâllerinden ve cevâbından fâriğ oldu (bitirdi) su kabın mübârek eline aldı, gördü ki dolmuşdur. Buyurdu: "Yâ Enes, sen mi doldurdun? Belî (evet) Yâ Resûlallâh, dedi. Resûl (as) Enes'e duâ edip ayıtdı ki: Allâhu Teâlâ ömrüne ve mâlına ve oğlanlarına bereket versin ve seni yarlıgasın." Hoca İmâm Zâhid Fahri eydur: Resûl'un duâsı Enes hakkında kabul oldu. Bir rivâyetde oldur ki Enes'in hâtunu bir nesne doğurdu [keseye benzer,] içinden seksen üç oğlan çıkdı, leğenlere süd doldurdular ve onunla beslediler. Tâ emcek eli bulur olunca ondan sonra dâyelere virdiler. Ve bir rivâyetde bir bir doğurdular tâ yüzyirmi olunca. Lâkin Şeyhü'l-İslâm Burhân eydur: "Enes'in on iki oğlu var idi ve her oğlunun on ikişer oğlu var idi. Enes yüz yirmi oğlan ile Ka'be'ye vardı, çünki hac idi. Ka'be'nin halkasına yapışıp münâcât etdi ki: Hudâvendsin, habîbin bana dört duâ eyledi. Biri oldur ki Allâhu Teâlâ ömrüne bereket virsin dedi, yüz yirmi yıl ömür sürdüm. Ve biri dahi mâlına bereket versün dedi, ayrukların (başkalarının) hurmalıkları yılda bir kez yemiş (meyve) virirdi benim iki kez yemiş verirdi. Ve biri dahi oğlanlarına bereket versin dedi, işde yüz yirmi oğlan ile senin önüne geldim. Ve biri dahi ol idi ki Allâhu Teâlâ yarlıgasın dedi. Bu duâların üçütün kabul olduğu zâhir oldu. Birinin dahi kabul olduğunu bilmek dilerim dedi. Kabenin duvârından avaz (ses) geldi ki Yâ Enes! Habîbimin duâsı red olmadı. Senin hakkında kabul oldu, biz seni yarlıgadık." Enes b. Mâlik (ra) rivâyet eydur Resûl Hazretinden (as) dedi ki:

İşitdim Hazreti izzetden ki buyurdu: “Her kiminki abdesti sinsa (bozulsa) abdest almasa, cefâ etmiş ola bana ve her kim abdest ala iki rek‘at namaz kılmaya, hem cefâ etmiş ola bana ve her kim abdest ala ve iki rek‘at namaz kıla, duâ etmeye be-dürüstî (doğrusu) cefâ etmişdir bana ve her kim abdest ala, iki rek‘at namaz kıla ve duâ ede, ben ki Allâh’ım onun duâsın kabul etmezsem cefâ etmiş olayım, cefâ edici değilim, cefâdan münezzehim dedi.” Ammâ bu hadîs vücûb beyânı için değildir, belki abdestin fazîletin beyân içindir. Ve ‘adâ tarîkı üzerine gelmiştir. Ya’nî abdest sıyan kimseye evlâ ve efdal olanı yerine getirirse Allâhu Teâlâ dahi va’dini yerine getirib ol kimsenin duâsını kabul eyler dimekdir. Abdest sıyana (bozulan) abdest almak vâcib olur demek değildir. Zîrâ ki namaz vaktinin âhiri (sonu) olmayınca namaz kılmak vâcib olmaz. Yâ abdest alıp iki rek‘at namaz kılip duâ edenin duâsını kabul etmek vâcib olur demek değil. Zîrâ ki Ehl-i Sünnet ve Cemâ‘at mezhebinde Allâh üzerine hiç nesne vâcib olmaz. Belki kendi keremiyle kabul eder. Ve dahi bir hadîsde gelmiştir ki: “Her kim abdest aldıktan sonra artan sudan içse üç yudum, şol hastalıklardan şifâ bulur ki tabîbler ilâcından âcizdir.” Emîre’l-mü’minîn ‘Ali (ra) rivâyer eder: Bir gün Resûlullah (as) sahrâya çıktı. Irakdan ağaçlar göründü. Resûl (as) ayıtdı: ‘Yâ ‘Ali! Var, ol ağaçlara Peygamber size selâm eder ve sizi ister de’, dedi. Vardım, dedim. Ağaçlar yerlerinden koptular, Resûl (as) katına geldiler. Resûl (as) kazâ-yı hâcet etdi, bitirdikten sonra, ağaçlara işâret etdi, yerlerine vardılar. Resûl (as) teyemmüm eyledi, ben ayıtdım: ‘Yâ Resûlallâh! Su hod (çok) yakındır, teyemmümün manâsı nedir?’ dedim. Ayıtdı: ‘Yâ ‘Ali! Suya varmaya sağlık berâtı mı verildi? Teyemmüm edelim, suya erişince abdest dahi alırız dediler. Eğer suya erişmezsem bâri tahâret ile gidelim, dedi. Hoca Ebû Mansûr Mâturidî ölüm hastalığında karın ağrısı hastalığına giriftâr olmuş (yakalanmış) idi. Bir gecede yetmiş kez abdest aldı. Ayıtdılar: “Yâ İmâmü’l-müslimîn! Kendine niçin bu kadar zahmet edersin?” Ayıtdı: “Bu gece ol ki âhir gecem ola. Eğer ecel gelirse bâri abdest ile bulunam ki Peygamber (as) buyurmuştur: مَنْ مَاتَ عَلَى الْوُضُوءِ مَاتَ شَهِيدًا Ol gece Hoca çünkü dünyâdan dâr-ı âhirete intikâl etdikden sonra birisi onu düşde gördü ki yetmiş burâk getirib ol günde dutmuşlar, bir burâkdan bir burâğa geçeler diye. Sordular ki: “Bu senin amellerin ivazı (bedeli) midir?” Ayıtdı: “Yok bu benim dün gece aldığım abdestlerin ivazıdır.” Ve dahi Muhammed Ca‘fer Sâdık Rûm’a varınca bir deyre (kilise) yetişdi, atdan inib deyrin kapısına vardı, halkasın dutub arağladı (kapıyı çaldı). Bir kâfir kapıya geldi, bir zamân eğlendi, dahi çıktı. Muhammed Ca‘fer Sâdık ayıtdı: “Ey Tersâ (hıristiyan)! Niçin eğlendin (bekledin)?” Tersâ ayıtdı: Tevrat’da gördüm ki her kâh (ne zaman) ki sultâniyân sizin katınıza gelseler yâ siz onların yânına varsanız gerekdir ki tahâret ile olasınız tâki işiniz hâsıl ola. Pes tahâretim yoğidi, tahâret etmek için eğlendim (bekledim).” Dedi. Muhammed Ca‘fer Sâdık tahâretin fazâilinden ol kadar beyân etdi ki Tersa zünnârın (papazlık kuşağı) kesip îmana geldi. Pes, imdi bir Tersâ ki tahâreti mecâziyye etmek ile Allâhu Teâlâ ona îman rûzî kıldı (nasip etti) ki mecmû‘ (bütün)

nesnelere azizdir (kıymetlidir). Eğer bir mü'min kul ki dâim tahâret üzerine ola, Allâhu Teâlâ onun dünyevî ve uhrevî hâcetlerin kabul ederse hiç garîb olmaya. Ve bu bâbda evvelinden buraya gelince (kadar) *Mes'ûdî*'dendir. Ve dahi *Terğîb*'de denmiş ki: Resûl (as) mi'râc seferin edib geldi ki gecenin sabâhında Bilâl'e ayıtdı: "Senin ayağın avâzın (sesini) uçmak'da (cennette) işitdim, iyi amellerden ne işlersin Yâ Bilâl?" dedi. Bilâl ayıtdı: "Her abdest aldıkça iki rekât namaz kılardım." dedi. Resûl (as)" İbtida onun içindir ki senin ayağın avâzı uçmağa (cennete) yetişir." dedi. Ve İmâm Gazzâlî *Kimyâ-yı Saâdet*'de eydur ki: Tahâret hakkında Allâhu Teâlâ buyurur: *إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ* yanî Allah Teâlâ tevbe edicileri ve pâkları sever. Ve Resûl (as) buyurur: *الطهارة شرط الإيمان* yanî pâklık îmanın yarısıdır. Ve dahi demişdir: *بُنِيَ الدِّينُ عَلَى النَّظَافَةِ* Müslümânlığın binâsı pâklık üzerinedir. Lâkin bu fazîletler teni (bedeni) ve donu (elbiseyi) su ile pâk etmekte değildir. Belki pâklık dört tabaka (derece) üzerinedir. Evvel tabaka Allâh'ın gayrından gönül sırrın pâk eder. Nitekim Allah Teâlâ buyurur: *قُلْ مَنْ ذَرَاهُمْ* ve bundan maksad o dur ki çün Allâh'ın gayrından hâlî (uzak) ola, Allâh'a meşgûl ola. Bu kelime-i Lâilâhe illa'llâh tahkikidir (gerçekleşmesidir) ve bu siddîklar îmanın derecesidir. Zîrâ Allâh'ın gayrından pâk olmayınca onun zikri ile ârâste (süslenmiş) olmaz. İkinci tabaka gönlün zâhirini pâk etmektir, hasedden ve kibirden ve 'ucubdab ve riyâdan, tâ ki ârâste ola. Ve beğenilmiş huylar ile tevâzû' ve kanâ'at ve sabır ve tevbe ve havf ve recâ ve bunlara benzeyenler ile müttakîler îmanı ve derecesidir. Yaramaz huylardan pâk olmak îmanın yarısıdır. Ve üçüncü tabaka tendeki (bedendeki) endamları (organları) günâhdan pâk etmektir, gıybet ve yalan söylemek ve harâm yemek ve hıyânet etmek nâ-mahreme bakmak gibi. Tâ ki ârâste ola edeb ile ve bu parsâlar (dindarlar) îmanın derecesidir ve cümle endâmları (organları) harâmdan pâk dutmak îmanın yarısıdır. Ve dördüncü tabaka teni (bedeni) ve donu (elbiseyi) pâk tutmaktır, necâsetden tâ ki ârâste (süslenmiş) ola, rükû' ile ve sücûd ile ve namazın sâir rükünleri ile. Ve bu Müslümânlar pâklığı derecesidir ki Müslümân ile kâfir arasında namaz ile olur. Pes, bu zâhir tahâret ki ten (beden) ve don (elbise) pâklığıdır. Cümlesinden aşağı derecedir. Ve nefsin bundan dahi nasîbi vardır ki kendinin tâzeliğın anda görür. Onun ile râhat olur, halâik (halk) dahi onu görürler, onun ile pârsâlığın (dindarlığın) bilirler ve ona bu sebepten yüz tutarlar (değer verirler). Ammâ gönül sırrın Allâh'ın gayrından zâhirin gıybetden ve dünya muhabbetinden ve endâmların (organlarını) günahlardan pâk etmekte nefsin hiç nasîbi yoktur. Ve hem halâik (halk) onu görmezler ki ol Allâhu Teâlâ'nın nazar-gâhıdır. Ol sebepten her kişi ona râğbet edemezler. Lâkin bu zâhir pâklığından dahi fazîleti çoktur. Ammâ şol şart ile, edeblerini ve sünnetlerini her ne ki (hepsini) yerine getireler ve kerâhete ve isrâfa ve sûe (yanlış) ve bid'ate erişdirmeyeler. Zîrâ ki mekrûh olur. Belki ba'zında (bazısını) işleyen günahkâr olur. Vallâhu a'alem ve ahkem.

18. Bâb: Ahkâm-ı Mescid ve Ona Müte'allik Nesnelere ve Edepler

Bil ki haçan bir mü'min mescide varmak dilese, gerekdir ki sünnetlere ve edeblere ri'âyet edip ve pâk i'tikâd ile güzel niyyetler edip vara. Zîrâ Resûl (as) buyurmuşdur ki: "Her kişiye sevâb ibâdetinden niyyetine göre hâsıl olur." Dahî buyurmuşdur ki: "Cemâat ile kılınan namazın yalnız kılınan üzerine yirmi beş derece sevâbı ziyadedir (fazladır)." Bu meselede eydurlar ki: Bir mü'min ki bu kadar sevâb hâsıl etmek dilese yirmi beş türlü niyyet etsin, tâ ki ol kadar sevâba müstehik ola (hak ede, kazana). İmdi bil ki 'ulemânın zikrettiği niyyetler bunlardır. Ve dahî evvel niyyet (1.) budur ki: Allâhu Te'âlâ'ya ziyârete varayım, kendine izâfet ettiği yere varmak ile diye niyyet ede. Zîrâ Selmân rivâyet eder, Resûl (as) buyurmuşdur ki: "Bir mü'min ki sünnet üzere abdest alıp Allâhu Te'âlâ'nın mescidlerinden birine varsa, ol kişi Allâhu Te'âlâ'yı ziyâret idici olur. Hakdır ki ziyâret olunan kimse ziyârete gelene ikrâm ede." İkinci niyyet (2.) namazı cemâat ile kılsam, tâ ki kıyâmet gününde Allâhu Teâlâ izniyle ki dilersem şefâat edebileyim, diye niyyet ede. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'inde gelmişdir:

لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنْ اتَّخَذَهَا عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا
şefâat etmeğe, illâ şol kimse ki Allâhu Teâlâ Hazretinden ahid (söz) tutmuş (söz almış) ola. Müfessirlerden bazı ahid tutmaktan murâd beş vakit namazı cemâat ile kılmaktır, dedi. Üçüncü niyyet (3) ehli cennet tehassür ettiği (pişman olduğu) vakit benim tehassürüm (pişmanlığım) az ola diye niyyet ede. Zîrâ İbn 'Abbâs buyurdular ki: "Ehl-i cennet tehassür etmeyeler (pişman olmasınlar), illâ mescidlere ziyâde varmış olaydık, tâ ki derecelerimiz dahî yüce olaydı, diye tehassür edeler. Dördüncü niyyet (4.) Allâhu Teâlâ evine okudu (davet etti), tezcek (acele) varayım diye niyyet ede. Zîrâ Allâhu Teâlâ kelâm-ı kadîminde buyurur: وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ
Bu âyetin tefsirinde cemâat ile namaz kılmağa sür'at (acele) edin demek olur, denmiş. Beşinci niyyet (5.) Allâhu Teâlâ üzerine farz kıldığı ibâdeti en güzel yerde edâ edeyim diye niyyet ede. Zîrâ Resûl (as) buyurmuşdur ki: "Yerlerin sevgilileri Allâhu Te'âlâ'ya mescidlerdir." Altıncı niyyet (6.) namazı mescide kılmak ile imâret edeyin (orayı mamur edeyim, canlandırırım), tâ ki Allâhu Teâlâ mü'minliğe tanıklık verdiği kullardan olayım, diye niyyet ki Kur'ân-ı Mecîd'inde gelmişdir ki: إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنِ
Yani tahkîk (kesinlikle) 'imâret eder (canlandırır)lar

Allâhu Te'âlâ'nın mescidlerini şol kimseler ki îman getirdi Allâhu Te'âlâ'ya ve kıyâmet gününe. Enes b. Mâlik Resûl Hazretinden rivâyet eder ki: Allâhu Teâlâ hadîs-i kudsîsinde buyurmuşdur ki: Tahkîh ben kâsd ederim ki halka 'azâb edeyim. Haçan kim (ne zaman ki) benim mescidlerimi zikir ile ve namaz ile 'imâret edicileri, dahî İslâm içindeki oğlanları ve Kur'ân okuyanları, dahî benim rızam için birbiriyle muhabbet edicileri ve seher vaktinde tevbe edenleri görsem gazabım sâkin olur." Yedinci niyyet (7.) emr-i ma'rûf ve nehy-i münker edeyim, tâ ki Allâhu Teâlâ katında mükerrerem (değerli) olam diye niyyet ede. Meselâ safları doğru tutun, rukû' ve sucûdu (secdeleri) tamâm edin ve ön safı ihtiyâr edin (tercih) ve mescid içinde dünyâ kelâmın söylemen (söylemeyin) demek gibi. Zîrâ Hak Teâlâ ümmet-i

Muhammed'i emr-i ma'rûf ve nehy-i münker ettiği ile Kur'ân'da medih eder ki

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ der. Sekizinci niyyet (8.) cemâate varayım, şerâyi'-i İslâm (islamın hükümleri) ve şî'âr-ı şerî'atı (dinin sembolleri) üzerimde âşikâre olsun diye niyyet ede. Dokuzuncu niyyet (9.) cemâate varayım, tâ ki düşman zümresiyle bulunmayam, belki Müsülmânlar zümresin çoğaltmağa sebep olayım diye niyyet ede. Zîrâ ki Resûl Hazreti (a) buyurmuşdur ki: "Kişi hangi kavmin erbâbın çoğaltsa ol kavimdendir." Onuncu niyyet (10) cemâate varayım tâ ki beni görüp birkaç kişi dahi gelmeğe sebep olayım ve sünneti ihyâ edicilerden olayım diye niyyet ede. Şol sevâb arzusuyla ki Resûl (as) buyurmuşdur ki: "Her ki benim kalmış (unutulmuş) sünnetlerimden bir sünnet ihyâ etse tahkîk ol sünneti ne kadar kimse amel getirirse onların cemî'isinin sevâbı kadar sevâb ol kişiye hâsıl olur." On birinci niyyet (11) Allâhu Teâlâ'nın buyurduğu tutuculardan olayım diye niyyet ede. Zîrâ Kur'ân-ı Kerîmde buyurmuşdur ki: وَأَرْكُعُوا مَعَ الرَّاٰكِعِيْنَ On ikinci niyyet (12) namazı dâim kılmada muvahhidlerle yardımlaşayım diye niyyet ede ki Hak Teâlâ buyurdu: وَتَعَاوَنُوا عَلَيَّ الْبِرِّ وَالتَّقْوِي On üçüncü (13) niyyet namazı cemâat ile kılayın, tâ ki sehvim (hatalarım) affoluna diye niyyet ede ki muktedîye (imama uyan kişiye) seh-v-i secde vâcib olmaz. On dördüncü niyyet (14) yaramaz işlere buyurucu nefsimi mescide varmakla hapsedeyim. Tâ ki ıslâh ola, diye niyyet ede. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'inde gelmişdir: إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ On beşinci niyyet (15) ezana icâbet edip mescide varayın, tâ ki kıyâmet gününde halâik (halk) secdeye emir olunca tâkati yetmeyen münâfiklardan olmayam, diye niyyet ede. Zîrâ denmiş ki: Kıyâmet gününde halâika secde emir olunur. Şunlar ki dünyada iken ezanı işitince icâbet edib mescide varırlardı, secdeye varırlar. Onlar ki ezan davetine icâbet etmediler, arkaları kuru ağaç gibi olup cehd (gayret) edib secde edemeyeler ve rüsvâ olalar. Arş altından bir nidâ gelir ki bu kavim dünyâda sağ ve selâmet nice ezan davetlerin işitip icâbet etmemişlerdir. Nitekim Kur'ân-ı Mecîd'de buyurmuşdur:

بِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ Bu âyet cemâate muhâlefet edip varmayanlar (gitmeyenler) hakkında nâzil olmuşdur. On altıncı niyyet (16) oldur ki cemâate varayın, tâ ki sünnet müekkelede terk eden âsilerden olmayam diye niyyet ede. Zîrâ fıkıh kitâblarında mezkûrdur ki eğer bir kavim cemâate gelmeyip yalnız kılmağı âdet edinseler imâma vâcibdir ki emr-i ma'rûf ede. On yedinci niyyet (17) oldur ki cemâate varayım, tâ ki Allâh'ın rahmeti benim üzerime ola diye niyyet ede. Zîrâ Resûl (as) buyurmuşdur ki: "Allâh'ın nusreti cemâat üzerinedir." On sekizinci niyyet (18) oldur ki cemâate varayım mü'minlerle isti'ânet edeyim (yardımlaşayım) diye niyyet ede. Zîrâ Hak Teâlâ buyurmuşdur: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ "Ey şunlar ki îman getirdiniz yardımlaşın sabr u namaz kılmak üzerine" demek olur. On dokuzuncu niyyet (19) oldur ki nefsimin yaramazlığından biraz Müsülmânlar emîn olsunlar diye niyyet ede. Zîrâ Resûl (as) buyurmuşdur ki: "Müsülmânlar onun dilinden emîn olalar."

Yirminci niyyet (20) oldur ki cemâate varayım, namazı saf arasında kılayım, tâ ki ibâdetde melâikeye benzeyem diye niyyet ede. Nitekim Câbir b. Semüre rivâyet eder ki: “Bir gün Resûl (as) mescide gelip bizi halka olmuş görüp buyurdu ki: ‘İbâdetde melâike tutduğu gibi saf tutun ki melâike evvel safları tamâm doldururlar ve birbirine ulaşuk (bitişik) dururlar, gedik (boşluk) komazlar, dedi.” Yirmi birinci niyyet (21) cemâate varmak sebebi ile Allâhu Te‘âlâ’ya sevgili bir nice adım atayım diye niyyet ede. Zîrâ Resûl (as) safaya yetişmek için atılan adımdan sevgülürek (daha sevimli) adım yokdur Allâhu Teâlâ katında, demişdir. Yirmi ikinci niyyet (22) oldur ki cemâate varıp evvel saf ihtiyâr edeyim, tâ ki Allâhu Te‘âlâ’nın salavâtına lâıyk olam diye niyyet ede. Zîrâ Resûl (as) buyurmuşdur ki: “Tahkîk Allâhu Teâlâ ve ferîştehler (melekler) salavât ederler şunların üzerine ki safda dururlar.” Yirmi üçüncü niyyet (23) oldur ki cemâate varıp doğru durulmuş saf arasında durayım, tâ ki gönlün ihlâs ile doğru teveccüh ede diye niyyet ede. Zîrâ Resûl (as) buyurmuşdur ki: “Eğri tutman safları, gözü doğrultun, tâ ki kalbiniz dahi eğri olmaya.” Yirmi dördüncü niyyet (24) oldur ki namazı cemâatle kılayım, tâ ki Hak Te‘âlâ’nın zamânında (korumasında) olam diye niyyet eyleye. Resûl Hazreti (as) buyurmuşdur ki: “Üç tâife Allâhu Te‘âlâ’nın zamânında (korumasında) emînlerdir. Biri gâziler, biri evine girince ehline selâm verenler ve biri cemâatle namaz kılanlar.” Yirmi beşinci niyyet (25) oldur ki namazı cemâatla kılıp sevâb hâsıl edeyim diye niyyet ede. Zîrâ Resûl (as) buyurmuşdur ki: “Evde kılınan namaz üzerine yirmi beş derece ziyâde sevâb hâsıl olur cemâatle kılınan namaz için. Öyle olsa haçan ki namaz kılıcı kimse bu niyyetleri gönlüne getirse evvel bu fâide (1) hâsıl olur ki Allâhu Te‘âlâ’nın rızâsını maksud edinmiş olur zira Hak Tealanın rızası ihlâs ile edilen niyyetlerle hasıl olur. İkinci fâide (2) budur ki bu niyyetleri yâd eden kimse kâhillik (tembellik) etmez ve kâhillik etmekle bu nice sevâbları terk etmez. Pes, bu mezkûr niyyetleri namaz vaktinde hâtıra getirib âsan olmak için iş bu vechile iktisâr olundu: Evvel (1) mescide varırım ziyâret için. İkinci (2) şefâat için. Üçüncü (3) hasretim az olsun için. Dördüncü (4) mağfîrete evvel erişmek için. Beşinci (5) namazı Allâh’a sevgili yerde kılmak için. Altıncı (6) mescid ‘imâretiçin. Yedinci (7) emri ma‘rûf ve nehy-i münker için. Sekizinci (8) İslâm nişânını üzerimde âşikâre olsun için. Dokuzuncu (9) Allâh hoşnudluğuyla olmak için. Onuncu (10) sünnet ihyâ itmek için. On birinci (11) Allâh buyruğun dutmak için. On ikinci (12) mü’minlerle yardımlaşmak için. On üçüncü (13) sehvim affolmak için. On dördüncü (14) nefsim ıslâh olmak için. On beşinci (15) kıyâmetde secde edenlerden olmak için. On altıncı (16) terk-i sünnet edip günâhlarla bile haşır olmamak için. On yedinci (17) Allâhu Te‘âlâ’nın rahmetin ummak için. On sekizinci (18) mü’minlerle ortaklaşmak için. On dokuzuncu (19) nefsimi kimse incitmekden men etmek için. Yirminci (20) ferîştehler (melekler) hey’eti üzerine olmak için. Yirmi birinci (21) Allâhu Te‘âlâ’ya sevgili yürüyüş yürümek için. Yirmi ikinci (22) Allâh’ın Salavâtına lâıyk olmak için. Yirmi üçüncü (23) saf arasında durmakla kalbimi doğrultmak

için. Yirmi dördüncü (24) Allâh zamânında (korumasında) emîn olmak için. Yirmi beşinci (25) bir namaza çok çok sevâb hâsıl etmek için. Ve dahi mescide varmak için evden çıkıcak evvel sağ ayağın taşra basub بِسْمِ اللَّهِ تَوَكَّلْتُ بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ deye. Zîrâ ahbarda gelmiştir ki böyle eden kimesneye üç ferîşteh (melek) beşâret (müjde) eder biri eydur: *küfiyte*, biri eydur: *vükiyte*, biri eydur: *hüdiyte* yani cemî'i (bütün) işlerine kifâyet ederler ve cemî'i belâlardan korurlar ve doğru yola kılavuzlanduk (rehberlik) ederler demek olur. Ve çünkü mescid yoluna yürürken (camide) kâmeti dahi işitse sürat etmeyip ağırca gide zîrâ Resûl (as) buyurmuşdur: إِذَا أَتَيْتُمُ الصَّلَاةَ إِذَا أَتَيْتُمُ الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ تَسْعَوْنَ وَأَنْتُمْ تَسْعَوْنَ فَاتُّوْهَا وَعَلَيْكُمْ السَّكِينَةُ وَالْوَقْرُ لَا تَأْتُوْهَا وَأَنْتُمْ تَسْعَوْنَ وَمَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوْا وَمَا فَاتَكُمْ فَأَقْضُوا yani "(eğer cemaate) yetişirseniz imâm ile kılın. (eğer) yetişemezseniz kazâ edin". Ve dahi mü'minlere beşâret edib buyururlar ki:

مَنْ مَشَى إِلَى مَسْجِدٍ مِنْ مَسَاجِدِ اللَّهِ تَعَالَى لَطَلَبَ الْجَمَاعَةَ فَلَهُ بِكُلِّ خَطْوَةٍ يَخْطُوهَا دَاهِبًا وَرَاجِعًا عَشْرَ حَسَنَاتٍ وَمَحَى عَنْهُ عَشْرَ سَيِّئَاتٍ yani her kişi ki Allâhu Teâlâ mescidlerinden bir mescide cemâat (olmak) taleb ede (isteyerek) varsa, varışda ve gelişde her bir adımına on hasenât verilir ve on günâh mahiv olur (silinir) demek olur.

27. Bâb: Namazın Bâtını

Bil ki buraya değin zikir olunan farîza namazın zâhiri ahkâmıydı, şurû' olundu (başlandı) ki bâtından dahi bir nice mesâil zikir oluna, inşâallâhu Te'âlâ.

Âgâh oluna ki İmâm Gazzâlî *Kimyâ-yı Sa'âdet*'de böyle nakil etmiş ki: Namaz Müsülmânlığın direğidir ve dinin bünyâdıdır (binasıdır). Nitekim Resûl Hazreti (as) buyurur:

“Bir kişi ki namazdan el çeke tahkîk dinin direğini yıkmış olur”. Ve dahi Resûl (as) buyurdu ki: “Beş vakit namaz şuna benzer ki bir kimsenin kapısı önünde bir pâk ırmak aka ve günde beş kez ol kişi ol suda yuna (yıkana), kişide kir kalmak mümkün değildir.” İmdi beş vakit namaz dahi günahı öyle eder. Sadaka Resûlullâh. Ve dahi Resûl (as) buyurmuşdur ki: “Kıyâmet gününde her kişinin ibâdetinden evvel namazın görürler. Eğer şartile (şartlarını taşıyarak kılınmış) bulunursa gayrı amelleri dahi ona tâbi olub makbûl olur. Eğer nâkıs bulunursa onu ve sâir (diğer) amellerini yüzüne vururlar.” Ne'ûzü billâh min şerri zâlike. Ve dahi Resûl Hazreti buyurmuşdur ki: “Her kişi ki iyice abdest alıb vaktile namaz kıla ve rûkûunu ve sücûdunu yerli yerinde ede ve gönlü dahi hâsî'(huşulu) ve hâzır (hudulu) ola, onun namazı ak ve rûşen (aydınlık) olup tâ arşa değin gider ve eydur ki: Allâh Teâlâ seni hızz eylesin, nitekim sen beni hızz edib riâyet ettin. Ve şol kişi ki namazı vakti içinde kılmaya ve abdesti ve rûkûu ve sücûdu yerli yerinde tamâm etmeye ve gönlünde huşû' ve hudû' olmaya, onun namazı kapkara olup gökden yana gidip eydur ki: Allâh Teâlâ seni zâyî'(yok) itsin. Niteki sen beni zâyî' etdin. Ba'dehû ol namazı eski bez gibi dürüp ol kişinin yüzüne vururlar. Pes, hangi Müsülmân ki kebâirden sakına beş vakit namaz gibi günahlarına keffâret

olur. Ve dahi denmiş ki: A‘mâl-i namazın zâhiri beden gibidir ve onun hakikisi huşû‘ ve hudû‘dur.

Mes‘ele: Ve dahi denmiş ki: Namazın erkânının ve ezkârının ‘alâ haddihî rûhı vardır. Hâs imdi ol namazın küllinde (her yerinde) bulunsa ol namazlar bir cansız gövde gibidir. Ammâ huşû‘ ve hudû‘ bulunsa ammâ âdâbın ve erkânın bazı (eksik) olsa gözü çıkmış ve kulağı kesilmiş adam gibi olur. Ammâ erkân ve âdâbın ruhları olmasa şol kimse gibidir ki gözi ve kulağı var ammâ görmez ve işitmez. Ve denmiş ki: Asl-ı ruh cemî‘ namaz huşû‘ ve hudû‘dur. Zira namazdan maksûd kişi kalbin Allâh’a doğrultmaktır. Ve âdâba ri‘âyet itmek tarikiyle Allâh’ın ‘azametini gönlünden çıkarmayın. Nitekim Hak Celle ve ‘alâ buyurmuşdur: *أَقِمِ الصَّلَاةَ لِنُكْرِي* Yani namazı dorğurun (kılın) beni anmak için demektir. Ammâ Resûl Hazreti (as) buyurmuşdur ki: “Adam ola ki namazından divanına onda birin ya altıda birin yazalar ve her kişinin namazından gönlü hâzır olduğu kadar yazılır. Ve denmiş ki: Namazı şöyle kılın ki gönlünüz arzularından ve Hakkın gayrinden vedâ edin ve kendinizi cümle namaza verin. Nitekim Âişe rivâyet eder ki Resûl Hazreti (as) bizimle ilgilenirken namaz vakti olsa sanırdın ki o an ol bizi ve biz onu bilmeyiz, Hak Te‘âlâ’nın azametini meşğûl olduğu sebebdendir. Ve Resûl (as) buyurur ki: “Her namazda ki gönül hâzır olmaya, Allâh Teâlâ ol namaza nazar itmez. Ve Halîlü’r-rahmân’ın (as) namaz kılarken yüreğinin huşûsunu iki fersah yerden işitirlerdi. Ammâ ‘Âli’nin namaza kasd idicek (niyet edince) gövdesini titremek tutardı ve benzi müteğayyir olub (atıp) şol emâneti vakti geldi ki göklere ve yerlere ‘arz olunub tâkat götürmediler. Ve dahi Hasan Basrî demiş ki: Hangi namazda ki gönül hâzır olmaya, sâhibi sevâbdan ‘ukûbete yakîn olur. Ammâ Mu‘âz b. Cebel demiş ki: Her kişi ki iki yanındaki kimdir diye nazar etse namazı namaz olmaz. Ve dahi denmiş ki: Ebû Hanîfe’den ve İmâm Şâfi’î’den ve sâir eimmenin ekseri eğerçi demişlerdir ki vakt-i tekbîrde gönül hâzır olursa namaz dürüstdür (geçerlidir). Ammâ bu fetvâyı zarûret sebebiyle vermişlerdir. Gaflet gâlib olduğu için ve dürüstlüğünün (namazının geçerli olmasının) ma‘nâsı şol kadar ola ki kâfir diye kılıç havâle itmeyeler (Müslüman olduğunu bilip onunla savaşmazlar) ve cizye almayalar. Ammâ âhîret azıklığına gönül hâzır olduğu mikdârı yarar demişler. Eğer namaz kılan kimse tekbîr vaktinden gayrı hinde (vakitte) gönlünü hâzır tutmasa ümîddir ki anın hâli hiç kılmayan hâlinden yegrek (iyi) ola. Ammâ bu korku dahi var ki hiç kılmayandan yaramaz (kötü) ola. Zîrâ haberde gelmiştir ki: Her kimse ki namazı fahşâdan (yasaklardan) ve münkerden (kötülüklerden) yığmasa (uzak tutmazsa) ona hâsıl olmaz illâ’llâhdan ıraklık hâsıl olur. Pes, bu geçen sözlerden ma‘lûm oldu ki namazın cânı ve tamamlığı namazın küllinde gönül hâzır olmakmış. Beş vakit tekbîrde hâzır olub sâirinde olmamak candan bir ramakdan gayrı nesne kalmamış gibi olur ki hemân hayatdan bir nefes kala.

Mes‘ele: Bil ki ol nesne ki a‘mâl-i namazdan mü‘mine yetişir ezandır ki işitdikde her ne maslahatın (iş) varsa bırakasın. Meselâ ehl-i san‘atdan eğer

demirci olsa, işidicek çekicin kaldırmışsa indirmeye. İndirmişse kaldırmaya. Ve fi'l-hâli kalkıp namaz kaydında olalar. Zîrâ ezan nidâsından kıyâmet nidâsın hâtıra getirmek gerek. Nitekim kıyâmetde nidâ olacağı sâbitdir. Pes, ezan nidâsın dahi işitincek göğni (gönlü) ferah olub ona lâyık âdâb ve 'izzet-birle namaz kaydında olsa kıyâmet gününde münâdî ana lütüfla beşâret (müjde) ede.

Mes'ele-i Tahâret: Bil ki tahâret libâs (elbise) ve ten (beden) tahâret-i gılâfdur (kabuk, şekil). Bu tahâretin rûhu yaramaz işlere tevbe etmek ile gönlü pâk etmektir. Hıkd (kin), haset, kibr, kin, buhl (cimrilik) gibilerden. Zîrâ Hak Teâlâ nazargâh-ı gönüldür ve hakikat-i namazın yeri gönüldür. Ten (ceset) namazın zâhir sûretinin yeridir.

Mes'ele-i setr-i 'avret: Bunun ma'nâsı oldur ki tende (bedende) her endam (organ) ki görünmesi zişt (çirkin) ola halk gözünden setr (gizlemek) gerektir. Onun rûhu ve sırrı oldur ki her nesnenin bâtında zişt (çirkin) ola Hak Teâlâ nazargâhından gidermek gerek ve bilmek gerek ki Allâh'dan ('azze ve celle) hiçbir nesne gizli değildir ve gizlemek dahi muhaldir (imkansızdır). Pes, gerekdir ki bâtinî evin zişt nesnelere pâk ede, geçmiş günahlarına tevbe ede ve onlar gibi yaramaz işleri bir dahi etmeye. Zîrâ tevbe cemî' günahları mahveder, gönlü pâk eder ki (**التَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ**) Eğer bu nesne elinden gelmezse bâri korkuyu ve utanmayı perde edip ayıpların üzerine örte, şunun gibi ki bir kul günâh işleyip Mevlâ'sı önünde nice hacil (utanmış) olursa sen de öyle et.

Mes'ele-i İstikbâ-i Kible: Bunun ma'nâsı gayrı cihetleri terk edip kibleye teveccüh etmekle yek (tek) cihet olmaktır ve bunun sırrı gönül yüzünü iki 'âlemde olan nesnelere dönderip Hak Te'âlâ'ya meşğûl etmektir. Ve kible-i zâhir bir olduğu gibi kible-i bâtin dahi bir ola. Yani gönül kiblesi Allâh Te'âlâ'dır. Öyle olsa namazda kişi yüzün o yana bu yana dönderse ol sûret namaz olmadığı gibi gönül dahi namazda türlü türlü endişelere gitse bu dahi hakikat namaz olmaz. Ammâ Resûl (as) onun için demiştir ki: Bir kimse ki namaza şurû' edip (başlayıp) onun yüzü ve gönlü ve muhabbet yüzü dahi Allâh Te'âlâ'ya ola, cemî' günâhlarından pâk olur. Ammâ gönül evlâdır. Zîrâ zâhir gılâfdur (kılıftır). Gılâfun hod kaderi sehildir (kolay olmasıdır), i'tibâr içindekidir.

Mes'ele-i Kıyam: Kıyâmın zâhiri oldur ki kişi namazda başını aşağı edip ol efendisi hizmetinde durduğu gibi dura. Onun sırrı oldur ki gönül cümle endişeleri koyub mülâzımı- hizmet (hizmete hazır) ola, efendisine ta'zîm tarîki üzerine ve kendinin Allâh Teâlâ huzurunda kıyâmet gününde gibi makâmın ona dura. Şu vechile ki ol günde halâyıkın (halkın) sırları âşikâre olub kendilerine arz olunsa gerek. Ve bil ki onda âşikâre olacak sırlar Allâh Te'âlâ'ya şimdi dahi ma'lûmdur, gerek gönülde, gerek geçmiş, gerek gelecek cümlesi Allâh Te'âlâ'ya âşikârdır ve bilir. Ammâ aceb (şaşılacak şey) oldur ki bir kimse namaza şurû' etdikde bir sâlih kişi kendini deneye dururken cemî'i a'zâsını edeb üzere tutub gözün secde yerinden ırmaz (ayırılmaz). Hak Te'âlâ'nın hod 'alîm ve basîr idüğün (olduğunu) bilirken

ondan utanmayıp nice gerekse namazın kılar zihî (bu öyle bir) cehil ve hamâkat (ahmaklıktır) ki bir zayıf kulun nazarından utanup pâdişahlar pâdişâhının nazarından utanılmaya ve havf olunmaya (korkulmaya). Her kişinin ki gönlünde Allâh Te‘âlâ’nın azameti ve havfi karar etse onun küllî a‘zâsı (organları) hâşi‘(huşulu) olur. Zîrâ Resûl (as) bir kişi gördü ki namazda elini sakalına iletirdi (götürdü). Buyurdu ki: “Eğer huşû‘ olsa el dahi gönül gibi olurdu.”

Mes’ele-i Rükû‘ Ve Sücûd: Rükû‘un ve sücûdün zâhiri kişi bedeniyle tevâzû‘dur ve ma‘lûm ola ki insanın bedeni topraktan halk olunmuştur. Ve eşyâda ondan hakîr (düşük) nesne yokdur ve âdemin bedeninde başdan şerîf (yüce) uzuv yokdur. Pes onı toprağa koymak kişi kendinin topraktan halk olduğunu ve geri toprak olacağını bilip (eğer hala büyüklenecekse) tekebbürü (büyüklenmeyi) aslına (aslımın toprak olduğunu unutmadan) ve hâline göre (tekrar toprak olacağını unutmadan) ede.

Mes’ele-i Kırâat Ve Ezkâr: Bil ki her kelime ki namazda denir ve her fi‘il ki işlenir, onda bir hakikat vardır, ol ma‘lûm (bilmek) gerek. Ve din ol sıfat ile mevsûf gerek, tâ ki ol kavlinde (sözünde) sâdık ola. Meselâ Allâhü ekber dese Allâh Te‘âlâ mecmû‘(bütün) nesnelere uludur, demek olur. Eğer ma‘nâsını bilmezse câhil olur. Eğer bilse ammâ gönlünde Allâh’dan gayrı nesneye ziyâdece mutî‘(itaatkar) olsa onun ma‘bûdî ol mutî‘ olduğu ve ululadığı nesne olmuş olur. Pes, ona eydurlar ki: Bu sözün gerçek sen yalansın nitekim Hak Teâlâ buyurmuştur ki: (أَفَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ...)

Mes’ele-i Fâtiha: “el-Hamdü li’llâh” diyecek Hak Te‘âlâ’nın türlü ni‘metlerinin zikrini gönlünden tâzeleye ve gönlünün cümlesi şükürle ola ki şükür kalb ile gerek. “İyyâke na‘bûdü” ve iyyâke neste‘în” deyince hakikat ihlâsı gönülden tâzeleye. “İhdina” deyince gönülde sıfat-ı tazarru ola. Zîrâ ki hidâyet taleb eylemekdir ve tesbîhden ve tehlîlden ve kırâatden her ne ki denir, cümle bu zikir olunan gibi gerektir. Bir kimse dilerse ki hakikat namazdan ona nasîb ola, lâzımdır ki vech-i meşrûh üzerine eyleye, ve illâ hemân zâhir sûretine kanâ‘at etmiş olur.

Bu Bâb Mesâil-i Huzursuz Gönlün İlâcı Beyânındadır: Bil ki huzursuzluk zilleti ikidir: Biri zâhirden ve biri bâtındandır. Ammâ ol ki zâhirdendir, namazı nesne görülür ve avaz işitilir yerde kılmaktır ki göze ve kulağa tâbî olub gönül dahi meşgûl olub huzursuz olur. Bunun gibinin ilâcı halvet yerde kılmaktır. Hiç nesne görmeye ve işitmeye. Onun içindir ki âbidlerin ekseri ibâdethâneleri karanlık ve daracık olur.. Zira vâsî‘(geniş) ve rûşen (aydınlık) olan yerde gönül ziyâde perâkende (dağınık) olur. Ve İbn Ömer haçan ki namaza şurû‘ itse (başlasa) önünde nesne koymayıp giderirdi, tâ ki gönül meşgûl olmaya. Ammâ ol sebeble ki bâtındandır ki endişe ve havâtır perâkende (dağınık) olmaktadır bu düşvârdur (güç) ve sa‘abdır (zordur). İlâc oldur ki ol endişe getiren nesne deyecek (söylenilen) söz ise deye (söyleye) ve eğer tez biter iş ise hâsıl edip ve gönlin fâriğ edip ondan sonra namaz kıla. Zîrâ Peygamber (as) demiştir ki: (إِذَا حَضَرَ الْعِشَاءَ وَأَقِيمْتَ) (الصَّلَاةَ فَأَبْدِءُوا بِالْعِشَاءِ) Haçan (Ne zaman) ki ta‘am (yemek) namaz vaktinde

hâzır ola, evvel ta'âm yene, ba'dehû (sonra) namaza şurû' edin (başlayın). Ve bir türlü sebep dahi oldur ki bir nice perâkende (dağınık) işlerin endişesi 'âdet olmakla gönülde gâib olmuş olsa 'ilâc oldur ki gönlünü Kur'an'ın ma'nisi endişesinde ede (gönlünü okuduğu ayetin manasını anlamakla meşgul ede). Tâ ki bu endişe ol endişei refi' ede (kaldıra). Ammâ ol endişenin arzusu gönülde gâlib olub gönüle berkinmiş (yerleşmiş) ise bu vechile dahi refi' olmaz (kalkmaz). Ana müşhil gerek, tâ ki illetin (hastalığın) mâddesini koparıp bâtından (içinden) gidere. Ve müşhil ol endişelere sebep olan nesneyi terk etmektir ve illâ dâimâ namazı hadîs-i nefsile âlûde olur. Onun misâli şol kimseye benzer ki ağac dibinde oturub kuşlar gagasın (sesini) işitmek ister. Pes eline bir ağac alıp ürkütür (korkutur), ol yerine oturunca kuşlar geru cemî' olur (toplanır). İmdi ağacı kesmektir ki kuşlara oturacak yer kalmaya. İmdi mâdemki kişinin gönlünde türlü türlü arzular müstevlî ola (işgal ede), endişe zarûrî perâkende (dağınık) olur. Pes, gerekdir ki nefsânî arzular gidib hayâlât-ı bâtila (boş hayaller) mahvolup huzûru kalb hâsıl ola. Ve dahi denmiş ki: Bir kez Resûl (as) için yeni na'leyn düzdüler (yaptılar), nazar edip mübârek gözine hoş geldi. Pes, Resûl (as) fi'l-hâli secde edip buyurdu ki: Allâh Te'âlâ'ya tevâzu etdim tâ ki beni düşman tutunmaya, bu etdiğim nazar sebebiyle. Ve denmiş ki: Talha kendinin hurma bostanının içinde namaz kılariken bir güzel kuş yol bulmayıp ağac arasında uçar görüp ve gönlü dahi onunla meşgûl olup kaç rek'at kıldığını bilmedi. Ba'dehû Resûl'e (as) gelip gönlünden şikâyet etdi ve ol hurma bostanının fukaraya sadaka etdi, namazda gayrı nesneye meşgûl olduğu için. İmdi her kimse ki gönül huzuriyle namaz kılmak dilese evvel endişei kalbinden çıkarıp ondan namaza şurû' etsin ve dünyada hâcet mikdârına kanâ'at etsin, ondan dahi maksûd ferâğat bulub gönül huzûruyla ibâdet etmek olsun. Eğer böyle olmazsa gönül hâzır olmaz. Ammâ namazın ba'zında gerekdir ki cehd edip huzuru kalb ile nevâfilî ziyâde kıla, dört rek'at mikdârı. Zîrâ çünkü nevâfilde gönül hâzır ola cebr-i ferâyiz olur. Vallâhü a'lem.

28. bâb: Namazın Vâcibleri

MES'ELE: Denmiş ki: Kıyam bir rükû' bir secde iki olduğuna hikmet nedir? Ba'zı meşâyih demişler ki: Kıyam ikrârdır kulluğa. Rükû' ikrârdır efendiliğe, iki secde tanık durdurmakdır tahkîk (kesin) kul olduğuna. Ve dahi denmiş ki: Hak Teâlâ emriyle melâike Âdem'e (as) secde edib başların secdeden kaldırıp 'Azâzil-i mütekebbir (kibirli şeytan) secde etmemiş. (Melekler) kendileri secde ettikleri (ve şeytan secde edemediği için) şükrandan (şükür olarak) bir secde daha ettiler. Pes, Hak Teâlâ bize dahi iki secde farz eyledi. Ba'zı meşâyih demiş ki melâikenin Âdem'e (as) ettikleri secde-i tahıyyat idi. Ammâ İmâm Serahsî (secde şeklen bizzat) Âdem'e (as) idi, ma'nîde (gerçekte ve mana aleminde ise) Allâh Te'âlâ'ya idi, demiş. Va ba'zı meşâyih secde ta'abbüd-i mahzdur (sırf Allah'a kulluktur). Onan hikmet talep etmek (aramak) yaraşmaz. Ta'aabbüd mahz olduğına delîl kişi

Allâh'ın gayrına kıyâm ve rükû' itse ve helâl görse kâfir olmaz. Ammâ secde edib helâl görse kâfir olur.

Mes'ûdi'de rükünle rükün arasında tertîb vâcibdir denmiş. Ve İmâm Hanîfe'yle Muhammed katında ta'dîl-i erkân dahi vâcibdir, denmiş. *Terğîb*'de denmiş ki: Ebû Yûsuf'la Şâfi'î katında ta'dîl-i erkân farzdır, terk olursa namaz dürüst olmaz. Delilleri bu ki bir gün Hazreti Resûl (as) ashâbıyla mescidde otururken bir a'râbî (bedevi) gelip namaz kıldı, (namazı) tamâm edince Resûl (as) buyurdu ki: (فَمُ فَصَلِّ، فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ) Yani "namaz kılmadın, geri kıl" demektir. Hâsılı üç kereye değin a'râbî (bedevi) namazın i'âde etti. Üçüncüde Yâ Resûlallâh ayruk (bundan başka) bilmezsin, dedi. Pes, Resûl (as) ta'dîl-i erkânı ta'lîm edib dördüncüde namazın gökçek (güzelce) kıldı. Pes, eğer ta'dîl-i erkân farz değilmişse Resûl (as) geru (yeniden) kıl diye emir edip ta'lîm etmezdi (öğretmezdi), derler. Ammâ Ebû Hanîfe ile İmâm Muhammed eydurlar ki: A'râbîye Resûl (as) namazın tamâm ettikten sonra ta'lîm etdi (öğretti). Eğer ol namaz dürüst (caiz) olmayaydı (bedevinin namazı) tamâm kılınmasının ne faydası olurdu. Pes, ma'lûm oldu ki namaz dürüstdür. Ammâ sâkıt olur, bunun emsâli Resûl'ün nice hadisleri vardır. Cümleden (onlardan) biri (لا صَلَاةَ لِجَارِ الْمَسْجِدِ إِلَّا فِي الْمَسْجِدِ) yani "mescid komşusuna namaz yokdur illâ mescidde" demektir. Ve buyurmuşdur ki: "Eriyle küsülü (dargın) 'avrete namaz yokdur ve kaçagun kula (efendisinden kaçan köleye) namaz yok." Bunlardan murâd nefy-i salât değil belki nefy-i kemâl-i fazîletlerdir ki farz ödenir ammâ kemâl-i fazîlet hâsıl olmaz. Bir delîl dahi oldur ki bir gün Peygamber (as) ashâbıyla mescidde otururken bir a'râbî geldi, namaz kıldı. Ta'dîl-i erkân etmedi. Ashâb ta'n itdiler (kınadılar). Resûl (as) buyurdu ki: Namaz kılıcılar hakkında ta'n etmen (kınaman), varın ol kişiden ol namazı behâ (para) ile almak isten. Ashâb varıp ol kişiye şol kıldığın namazın sevabın bize ver. Ne dilersen verelim, dediler. A'râbî ayıtdı: Dünya ve mâ fihâyı bana verseniz vermezsin, dedi. Pes, Resûl (as) namaz kılıcıdır dediğinden ve 'ömründe kıldığı namazı kazâ buyurmadığından bize ma'lûm oldu ki ta'dîl-i erkân farz değil, vâcibdir. *Terğîb*'de denmiş ki: Ebû'l-Hasan Kerhî katında rükû' ve sücûdi tamam itmek ta'dîl-i erkândır. Ammâ İmâm Ebû Hanîfe'den üç rivâyet vardır. Ammâ esah oldur ki rükûdan ve evvelki secdeden kalkmakta rükû'dan kıyama ve secdeden ka'deye yakîn olunca kalkmak ta'dîl-i erkândır ki vâcibdir. Ammâ *Mes'ûdi*'de denmiş ki: Ta'dîl-i erkân Ebû Yûsuf'la Şâfi'î katında rükû'dan ve sücûdden kalkıp doğrulup a'zâ yerli yerinde karâr etmekle tamâm olur. Ammâ İmâm Muhammed katında tamâm doğrulmak kifâyet eder.

Mes'ele: [Abdullâh] Cürcânî ta'dîl, 'adilden alınmışdır, her kişi ki namazında 'adil itse Allâhu Teâlâ ana fazıl eyler, demiş.

Mes'ele: Şeyhü'l-İslâm [Burhânü'd-dîn] demiş ki: Her kişi ki namazında ta'dîl- erkân etmese namazın geri (yeniden) kılmak evlâdır. Niteki Resûl (as) (فَمُ فَصَلِّ، فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ) buyurdu. Ebû Hureyre'den rivâyet olunmuş ki adam ola ki altmış yıl namaz kıla, hiçbir namazı makbûl olmaya, ol şol kişidir ki

namazında rükû' ve sücûd tamâm etmez. Ammâ rivâyet olunmuş ki Zeyd b. Veheb bir kişi gördü ki namazda rükû'un ve sücûdun tamam etmez. Ayıttı: Kaç yıldır ki namazı bu vechile kılarınsın? Ol ayıttı: Kırk yıldır. Zeyd ayıttı: Bu kırk yıl içinde namaz kılmamışsın, ölürsen Muhammed sünneti üzerine ölmezsin, dedi.

48. Bâb: Cum'anın Fazîleti Beyânındadır

Terğîb'de denmiş ki: *Tefsîr-i Dürer*'de yüz hadîs getirmişler, cum'a namazının fazîletinden. Ammâ bu za'îf anlardan bir nice ümîdvar hadîs yazdı, cümlesini yazmadı, tâ ki *tadvîl-i kitâb* (kitap uzamış) olmaya. Kâle (as) خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ فِيهِ الشَّمْسُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِيهِ خُلِقَ آدَمُ وَفِيهِ أَهْبَطَ وَفِيهِ تَيْبٌ وَفِيهِ مَاتَ وَفِيهِ (as) تَقُومُ السَّاعَةُ وَمَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا وَهِيَ مُسَبِّحَةٌ يَوْمَ الْجُمُعَةِ مِنْ حِينَ تُصْبِحُ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ شَقَاقًا مِنْ (السَّاعَةِ إِلَّا الْجِنَّ وَالْإِنْسَ وَفِيهَا سَاعَةٌ لَا يُصَادِفُهَا عَبْدٌ مُسَلِّمٌ وَهُوَ يُصَلِّيُ يَسْأَلُ اللَّهَ شَيْئًا إِلَّا أَعْطَاهُ إِيَّاهُ) Yani günlerin yeğreği (faziletlisi) ki onda gün doğar, cuma günüdür. Âdem (as) cum'a gün halk oldu (yaratıldı) ve cennete cuma gün iletildi ve dünyâya cum'a gün gönderildi ve kıyâmet cuma gün olsa gerek. Ve cuma günde bir saat var ki her bende-i müslim (kul) ki ol saatte Allâh Te'âlâ'dan hayır dileye, verilir. Ve kâle (as): (اَلْتَمَسُوا السَّاعَةَ الَّتِي تُرْجَى فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ بَعْدَ الْعَصْرِ إِلَى) Yani isten ol saat-i cum'a günü ikindiden sonra gün dolununca (batıncaya), tâ ki onda ne dilerseviz bulasınız. Ve kâle (as): (سَيِّدِ الْاَيَّامِ عِنْدَ اللَّهِ) يَوْمَ الْجُمُعَةِ، وَهُوَ اَعْظَمُ مِنْ يَوْمِ الْفِطْرِ وَيَوْمِ الْاَضْحَى وَيَوْمِ الْعَرَفَةِ وَيَوْمِ الْعَاشُورَاءِ وَالصَّدَقَةُ فِيهِ (اَفْضَلُ الصَّدَقَاتِ وَالْعَمَلُ فِيهِ اَفْضَلُ الْاَعْمَالِ وَالْاِثْمُ فِيهِ اَعْظَمُ الْاِثْمِ) Yani "Günlerin ulusu cum'a günüdür. Cum'a günü efdaldır (daha faziletlidir) iki bayram ve 'arefe ve âşûre günlerinden. Cum'a gün verilen sadaka sadakaların efdalidir ve işlenen amel a'mâlin efdalidir ve bunda işlenen günâh günâhların a'zamıdır (büyüğüdür)." Ve kâle (as): (لَا يُعَذِّبُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي الْقَبْرِ الْمُؤَدَّنَ وَالشَّهِيدَ وَالْمُتَوَقِّيَ يَوْمَ) Yanî "Allâh Teâlâ kabirde 'azâb etmez müezzine ve şehîde ve cum'a gün vefât edene." Ve kâle (as) (مَنْ صَلَّى عَلَيَّ يَوْمَ الْجُمُعَةِ اَرْبَعِينَ مَرَّةً مَحَى اللَّهُ عَنْهُ) Yanî "Cum'a gün bana her kim kırk kere salavât vere, Allâh Teâlâ onu pâk eyler kırk yıllık günâhlarından." Ve kâle (as): (مَنْ صَلَّى رَكَعَتَيْنِ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ يقرأ في أحدهما بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ سَبْعِينَ مَرَّةً فِي الْآخِرَةِ مِثْلَ ذَلِكَ فَإِذَا فَرَغَ مِنَ الصَّلَاةِ يَسْتَعْفِرُ اللَّهُ سَبْعِينَ مَرَّةً قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا ثَوَابُ هَاتَيْنِ الرَّكَعَتَيْنِ؟ قَالَ وَالَّذِي بَعَثَنِي نَبِيًّا لَوْ أَنَّ جَمِيعَ أُمَّتِي مَاتُوا عَلَيَّ الْكِبَائِرِ فَدَأَ لَهُمْ هَذَا الْمُصَلِّيَ بِهِذِهِ الصَّلَوَاتِ وَبِهَذَا الْاِسْتِغْفَارِ لَأَدْخَلَهُمُ اللَّهُ) Yanî "Her kim cum'a gecesinde iki rek'at namaz kıla, her birinde bir Fâtiha ve yetmiş Kul hüva'llâhü ehad okusa, namazdan fâriğ olunca (çıkinca) yetmiş kez estağfiru'llâh dese, hâzır olanlar Yâ Resûl'llâh! Bu iki rek'atin sevâbı nedir? Buyurdu ki: Ol Allâh hakkı için ki beni peygamber gönderdi, eğer ümmetimin cümlesi günâh-ı kebîre üzerine vefât etmiş olalar, bu namaz ile ve bu istiğfâr ile duâ etse Allâh Teâlâ onun şefâatiyle cümlesini cennete koyar." Ve kâle (as): (مَنْ قَالَ صُبْحَةَ يَوْمِ) الْجُمُعَةِ قَبْلَ الْعَدَاةِ اَسْتَعْفِرُ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ وَلَوْ اَلَدَّبِيهِ وَلَوْ كَانَتْ (دُنُوبُهُ مِثْلَ رَيْبِ الْبَحْرِ) Yanî "Her kişi ki cum'a gün sabah vaktinde irta (sabah) namazından öndin (önce) üç kez bu kelime-i istiğfârı ayıtsa Allâh Teâlâ onu ve atasını ve anasını yarlıgar. Eğer kebîre günâhları denizler köpüğü misâlince olursa dahi." Ve kâle (as): (اَغْسِلُوا يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَلَوْ كَأَسَا بِيَدَيْنَا) Yanî

“Gusül idün cum‘a gün eğer bir kadeh su bir dînara olursa dahi.” Ve kâle (as): مَنْ إِغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ ثُمَّ لَيْسَ مِنْ أَحْسَنِ تِبَابِهِ وَمَسَّ طَيْبًا إِنْ كَانَ عِنْدَهُ ثُمَّ مَشَى إِلَى الْجُمُعَةِ: (as) وَعَلَيْهِ السَّكِينَةُ وَلَمْ يَتَخَطَّ رِقَابَ النَّاسِ وَلَمْ يُؤْذِهِ وَرَكَعَ مَا قَضَى لَهُ ثُمَّ انْتَبَهَ حَتَّى يَنْصَرِفَ الْإِمَامُ غَيْرَ يَانِي “Her ki cum‘a gün gusül eyleye ve donlarının (elbiselerinin) iyisini giye ve iyi kokulu nesnelere sürünse eğer var ise. Andan cuma mescidine vara ve halkın boyunlarını atlamaya. Ondan namaz kıla Allâh Teâlâ dilediği mikdârı Ve imâm hutbeye çıkınca hâmûş (sessiz) olub otura. Geçen cumadan bu cumaya değin bu hafta içinde geçen günâhlarına keffâret ola.” Ve kâle (as) مَنْ تَخَطَّى رِقَابَ النَّاسِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ اتَّخَذَ جِسْرًا (إِلَى جَهَنَّمَ) YANI “Her kişi ki cum‘a gün mescide varınca Müsülmânların boynundan atlasa, kıyâmet gününde onu köprü edeler cehennemden yana halâik onun üzerinden geçeler.” Ve kâle (as): مَنْ مَسَّ وَمَنْ لَعِيَ فَلَا جُمُعَةَ لَهُ. (as) YANI “Cuma gün mescide varanlardan her kim hutbe vaktinde taş ufağın messetse YANI zarûret olmadan taş yapışsa be-dürüstî (şüphesiz) lağv işlemiş olur. Ve lağv işleyen cuma sevâbın bulamaz.” Ve kâle (as): مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءِ ثُمَّ أَتَى الْمَسْجِدَ فَاسْتَمَعَ وَغَفِرَ لَهُمَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجُمُعَةِ وَزِيَادَةٌ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَمَنْ يَانِي “Her kim gökçek (güzelce) abdest alıp mescide gele, hutbeyi dinleyip hâmûş (sessiz) otura, yarlığanmış ola. Onunla cuma arasında olan ve üç gün dahi YANI iki cuma arasında olan günâhları yarlığana ve üç gün daha. Ve her kim hutbe vaktinde taş ufağın messetse be-dürüstî lağv (boş iş) işlemiş olur.” Ve kâle (as): مَنْ قَرَأَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ مَرَّةً فَلَنْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ، فَقَدْ يَانِي “Her kişi ki cum‘a gün bir kez kul hüva’llâhü ehad okusa be-dürüstî (şüphesiz) cum‘anın hakkın edâ etmiş ola, hamele-i ‘arşî edâ etdiği gibi. Ve her kim cuma gecesinde okusa kadir gecesin bulmuş gibi ola.” Ve kâle (as): مَنْ تَرَكَ الْجُمُعَةَ مِنْ غَيْرِ يَانِي her kişi ki cum‘a namazın bulsa YANI yetişip kılsa ona bin şehîd sevâbı verile.” Ve kâle (as): مَنْ تَرَكَ الْجُمُعَةَ مِنْ غَيْرِ يَانِي her kim cuma namazın terk ede özürsüz ayıt (ona söyle) ki bir dinar sadaka versün, bulmazsa yarım dinar sadaka versün.” *Tezhîb*’den nakil olunmuş ki: Cum‘a namazı farz-ı ayndır. Hiç vecihle onu terk etmek revâ (caiz) değil. Her kim özürsüz dört cuma terk ede, adâleti sâkit olur (düşer). *Müttefik*’de eydur (der ki): Dahi şehâdeti bâtil ola demiş. Ve *Akdiye-i Hassâf*’da denmiş ki: Birbiri ardınca üç cum‘a terk eden fâsık olur, şehâdeti makbûl olmaz. Bu kavil Şemsü’l-eimme Serahsî’nin ihtiyârıdır. Belki denmiş ki: Her kim bî-‘özür ve bî-te’vîl cum‘a terk etse tanıklığı dürüst (caiz) değil. Bu Şemsü’l-eimme Hulvânî kavlidir. Fetvâ dahi bunadır, denmiş. Ammâ hastalık ya şehirden irak olmak veya imâmın fiskı veya zâlimin zulmü korkusu sebep olsa şehâdeti makbûl olur, denmiş. Ve *Fetâvâ-yı Kübrâ*’da denmiş ki: Her farzın ki vakti mu‘ayyen (belli) ola namaz ve oruc gibi, onu ‘özürsüz te’hîr etmekle (geciktirmekle) ‘adâleti sâkit olur. Ammâ şol ki farz vakti mu‘ayyen olmaya zekât ve hac gibi, onun te’hîriyle ‘adâleti sâkit olmaz. Sadru’l-İslâm Fahru’d-dîn demiş ki: Bu gün fetvâ ona göredir ki te’hîr-i zekât ile ‘adâlet sâkit olur. Zirâ ki hakk-ı

fukarâ te'hîr olur. Te'hîr-i hacc ile olmaz. Husûsan bizim zamânımızda ki emin tarîk (yol) yoktur.

53. bâb: Tekbîr-i Teşrîk Beyânındadır

Mes'ûdi'de denmiş ki: Biz me'mûruz Allâh Te'âlâ'yı zikir etmekle. Kavlühû Te'âlâ:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا انكُروا الله ذِكْرًا كَثِيرًا وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا وَانكُروا الله فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ وَانكُروا الله فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ Ve denmiş ki: Kelbî vefât edince mürîdlerinden biri onu düşünde gördü. Sual etdi ki: Allâh Teâlâ senünile ne işledi? Kelbî dedi ki: Beni yarlıgadı. Ne sebebile? dedi. ayıtdı: Haçan ki vefât etdim, benim üzerime hesâb geldi, zebânîler beni çekdiler. Bir cemâat gördüm ki irâkdan (uzaktan) gelirler. Denedim Hazreti Muhammed Mustafâ (sas) cemâli cihân arası gözüme düş oldu, feryâd etdim ki: Yâ Resûlallâh! Ümmetin ulemâsındanı. Beni tamuya (cehenneme) iletmek isterler. Ayıtdı: Deyip tutmayanlardansın. Ayıtdım: Kur'an'a çok zahmet çekip dururum. Resûl (as) Ali Hazreti'ne (kv ve ra) ayıtdı: Benden suâl etdi ki eyyâm-ı ma'lûmât ve eyyâm-ı ma'dûdât nedir? Ali suâl etdi. Dedim ki: Zi'l-hicce ayının evvelinden dokuz gün eyyâm-ı ma'lûmâtdur. Ardınca üç nahr günleri eyyâm-ı ma'dûdâtdır. Resûl (as) bana şefâat etdi, necât buldum. Pes, ma'lûm oldu ki bunları bilmek yarlıganmağa sebep imiş. Bilin ki Zi'l-hiccenin dokuzuncu günü 'arafedir. Ol günde tekbîr var ve oruc tutmak dürüstdür, kurban etmek değil. Onuncu günü 'ıyd (bayram) günüdür ve ondan sonra iki gün dahi bu üç gün nahr (kurban) günleridir. Yani kurban günleridir. Bunlarda hem nahr var hem tekbîr oruc yok. Amma on üçüncü günde tekbîr var, kurban var oruc yoktur. 'ıydden sonraki üç güne teşrîk derler. Pes, üç gün nahr olur, üç gün teşrîk. Amma bu altı gün dört gün tamâm olur. Zîrâ Zi'l-hicce'nin onuncu günü 'ıyddir, nahr günlerindedir, teşrîkden değil. On üçüncü gün teşrîkendir, nahırdan değil. Amma on birinci ve on ikinci hem nahırdan hem teşrîkendir.

Mes'ele: Sebeb-i vücûb-i tekbrât-ı eyyâm-ı teşrîk oldur ki: İbrâhim Hafîl'e (Salavatullahi aleyhi ve selamuhu) düşünde Allâh Teâlâ oğlunu kurban et diye emir edince, oğlunu kurban edeceği yere eletti (götürdü). Tâ ki Allâh Teâlâ emrin yerine getirdi. Nida işitti ki اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ . İbrâhim nazar edip Cebrâil'i gördü ki cennetden koç getirmiş, fidâ (fidye) için. İbrâhim (as) dedi kim: اللَّهُ أَكْبَرُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ Oğlu ayıtdı kim: اللَّهُ أَكْبَرُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ Ve Hoca İmâm Fahri demiş ki: Her kişi ki bir mühim (önemli işi) vâkı' olsa (meydana gelse) bu kelimâtı çok ayıda (söyleye), tâ ki Allâh Teâlâ ol mühime kifâyet edivere.

57. Bâb: Peygamberden ve 'Ulemâdan ve Meşâyıhtan Mervî Olan Nâfile Namazların ve Faziletinin Beyânındadır

Mes'ûdi'de denmiş ki: Namaz-ı nâfile meşrû'dur. Âyet ile ve hadîs ile ve icmâ' ile. Âyet oldur ki Hak Teâlâ buyurur: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا) وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَأَفْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ Hadîs oldur ki Resûl (as) nâfile namaz hakkında buyurmuşdur: (الصَّلَاةُ خَيْرٌ مَوْضُوعٍ فَمَنْ شَاءَ اسْتَقَلَّ وَمَنْ شَاءَ اسْتَكْتَرُ) (Duha:

Kuşluk namazı) yine Hazreti Resûl (as) buyurmuştur ki: مَنْ صَلَّى صَلَاةَ الْفَجْرِ يَنْتَظِرُ تَطَلُّعَ الشَّمْسِ ثُمَّ قَامَ وَصَلَّى كَانَ لَهُ ثَوَابٌ نَبِيِّ مِنْ أَنْبِيَاءِ بَنِي إِسْرَائِيلَ Yani her kişi ki erte (sabah) namazın kılsa dahi mescide gün kalkınca otura, ondan kalka, namaz kıla, Allâh Teâlâ buyurur, Benî İsrâîl peygamberlerinden bir peygamber sevâbını onun defterine yazarlar. Ve Resûl (as) buyurmuştur ki: “Üç nesne üç nesne ile cem’ olmaz. Günâh tevbe ile cem’ olmaz. Nitekim Resûl (as) buyurmuştur ki: أَلْتَأْتِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ Ve gına (zenginlik) zinâ ile cem’ (birlikte) olmaz. Nitekim Resûl (as) buyurmuştur: الرَّزَا يُوْرَثُ Ve fakr (fakirlik) duha namazı ile cem’ olmaz. Nitekim Resûl (as) buyurmuştur: لَا فَقْرَ مَعَ الضُّحَى وَلَا غِنَى مَعَ الرَّزَا Ve Hoca Ebû'l-Kâsım Hakîm demiştir ki: Bir nice nesneyi bir nice nesnede bulduk. Sıhhat-ı bedeni orucda bulduk ki Resûl (as) buyurmuştur ki: صَوْمُوا تَصِحُّوا Ve gafleti çok yemekde bulduk. Ve ‘ilmi ve hikmeti boş karında bulduk. Ve dahi Allâh Teâlâ rızâsını muhâlefet-i hevâda bulduk. Ve dahi rızık bereketini namaz-ı duhâda. Ve denmiş ki: Cennetin bir kapısı var, ona bâb-ı duhâ derler. Çünkü bir bende-i mü’min dünyâda iken namaz-ı duhâ kılmayı ‘âdet edinse haçan ki kıyâmet gününde başın topraktan kaldıra, ol kapı nidâ ede ki: Ey Allâhın velî kulu! Gel benden gir ki yolun bendedir. Ve denmiş ki: Namaz-ı duhâ Resûl (as) üzerine farz olmuştu ümmetine sünnet oldu. Kılana firâvân (çok) sevâblar hâsıl olur, kılmayan günâhkâr olmaz. Amma kaç rek’at idüğine (olduğuna) ikiden on ikiye dek ‘ulemânın ihtilâf varken zâhir rivâyetde dört rek’atdır. Kırâatinde her rekatin âyet-i Kur’ân okunur, dürüstdür. Amma müstehab oldur ki evvel rek’atde “ve’ş-şemsi” okuna, ikincide “ve’l-leyli” okuna. Üçüncüde “ve’d-duhâ” okuna. Dördüncüde “Elem neşrah leke” okuna. Ve Hoca İmâm Zâhid Fahri demiş ki: Bu sûreleri bilmeyen kişi evvelki iki rek’atin her birinde bir kez “Kul e’ûzü bi Rabbi’l-felak” ve bir kez “Kul e’ûzü bi Rabbi’n-nâs” okuya. Her kim bu namazı bu vechile (şekilde) kıla Allâh Teâlâ cemî’i günâhların yarlığaya. Ve dahi gelmiş ki: Her kişi ki erte (sabah) namazın kıla, dahi mescide otura, tâ gün kalkınca ondan kalkıp iki rek’at namaz kıla, her rek’atinde bir “Fâtiha”, beş “Kul huva’llâhu ehad” okuya. Allâh Teâlâ ol kişinin divânına yetmiş yıllık ibâdet sevâbın vere ve altmış yıllık günâhın mahvede. Bu namaza işrak namazı da denir. Ve *Terğîb*’de ‘Abdullâh b. ‘Ömer’den rivâyet olmuş ki: Resûl (as) buyurmuştur ki:

مَنْ صَلَّى الصُّبْحَ ثُمَّ جَلَسَ فِي مُصَلَّاهُ وَيَذْكُرُ اللَّهَ تَعَالَى حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى رَكَعَتَيْنِ مِنَ الصُّحَى كَانَتْ صَلَاةً كَحَجَّةٍ وَعُمْرَةٍ مُتَقَابِلَتَيْنِ Mâ hasal-i hadîs odur ki: Her kişi ki erte (sabah) namazın kıla, dahi namaz yerinde gün kalkınca (ya kadar) otura, Allâh Te’âlâ’yı zikir ede, ondan kalka, iki rek’at işrâk namazı kıla sonra duhâ namazı kıla, kabûl olmuş hac ve umre sevâbı bula. Emîru’l-mü’minîn Osman’dan rivâyet olunmuş ki: Kâle Resûlu’llâh (sas)

مَنْ صَلَّى الصُّحَى رَكَعَتَيْنِ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ ذُنُوبَ عَشْرِينَ سَنَةً إِلَّا الْكَبَائِرَ وَمَنْ صَلَّىهَا أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ أَرْبَعِينَ سَنَةً إِلَّا الْكَبَائِرَ وَمَنْ صَلَّىهَا سِتَّ رَكَعَاتٍ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ ذُنُوبَ سِتِّينَ سَنَةً إِلَّا الْكَبَائِرَ وَمَنْ صَلَّىهَا ثَمَانِيَةَ رَكَعَاتٍ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ ذُنُوبَ ثَمَانِينَ سَنَةً إِلَّا الْكَبَائِرَ وَمَنْ صَلَّىهَا عَشْرَ رَكَعَاتٍ غَفَرَ اللَّهُ

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

لَهُ دُنُوبٌ مِائَةٌ سَنَةً إِلَّا الْكَبَائِرَ وَمَنْ صَلَّىهَا اثْنِي عَشَرَ رَكْعَةً غَفَرَ اللَّهُ لَهُ دُنُوبَ مِائَةٍ وَعِشْرِينَ سَنَةً مِنْ الصَّغَائِرِ وَالْكَبَائِرِ وَبَنِي اللَّهُ لَهُ قَصْرًا فِي الْجَنَّةِ مِنْ ذَهَبٍ لَا يَرِي طَرْفَاهُ

Yani her kişi ki kuşluk namazın iki rek'at kılsa Allâh Teâlâ yirmi yıllık günâh-ı sağâir (küçük günahını) yarlıgar. Dört rek'at kılanın kırk yıllık günâhın yarlıgar. Altı kılanın altmış yıllık, on kılanın yüz yıllık sağîre günâhların yarlıgar. On iki rek'at kılanın yüz yirmi yıllık sağîre ve kebîre günâhlarını yarlıgar ve onun için cennette altundan köşkler binâ ederler. Büyüklüğü ve göyüklüğü şol mikdâr ola ki bakmakla iki tarafı görülmeye. Ve Enes b. Mâlik'ten rivâyet olunmuş ki: Resûl (as) buyurdu ki: "Her kişi ki erte (sabah) namazından sonra mescidde otura, gün kalkınca yetmiş ferîşteh (melek) onun için mağfîret taleb ederler, tâ gün kalkıp ol kişi iki rek'at işrâk namazın kılınca ve Allâh Teâlâ sultan ve şeytan şerrinden kifâyet ede. Ve şol nesnenin şerrinden ki nefis-i mübâşirden ki nefis-i mübâşir olub işlemişdi kendi kendiden ve eğer bu namaz kıldığı günde ölse Allâl Teâlâ cennete givire (sokar). Ve Enes b. Mâlik rivâyet eder ki Resûl (as) buyurdu ki:

مَنْ صَلَّى الضُّحَىٰ اثْنِي عَشَرَ رَكْعَةً بَقْرًا فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ مَرَّةً وَ آيَةَ الْكُرْسِيِّ مَرَّةً وَقَالَ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ نَزَلُ مِنَ السَّمَاءِ سَبْعِينَ أَلْفَ مَلَكٍ بِأَيْدِيهِمْ قِرَاطِيسٌ بَيضٌ وَأَقْلَامٌ مِنْ نُورٍ يَكْتُبُونَ لَهُ الْحَسَنَاتِ الَّتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَإِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَأْتِي الْمَلَائِكَةُ إِلَيَّ قَبْرَهُ وَمَعَهُمُ الْهَدَايَا يَقُولُونَ يَا صَاحِبَ الْقَبْرِ فَمَ فَاثِكُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ Yani her kişi ki on iki rek'at duhâ namazı kılsa, her rek'atında bir "Fâtiha" ve bir "Âyete'l-kürsi" ve üç "Kul hüva'llâhü ehad" okuya, gökden yetmiş bin ferîşteh (melek) iner. Ellerinde ak kağıtlar ve nurdan kalemler tâ kıyâmete değın ol kişi için hasenât yazarlar. Çünkü kıyâmet gün ola, ol ferîştehler ol kişinin kabri üzerine gelirler, hediyeler ile. Eydurlar ki Ey kabir issi (sahibi)! Dur ki sen emînlerdensin ve kurtulmuşlardansın. Ve dahi Mu'âz b. Cebel rivâyet eder ki Resûl (as) buyurmuşdur ki: "Duhâ namazın on iki rek'at namaz kıla, her rekatde bir "Fâtiha" ve üç "Kul huva'llâhu ehad" ve üç "Kul e'üzü bi Rabbi'l-felak ve Kul e'üzü bi Rabbi'n-nâs" okuya. Eğer Allâh Te'âlâ'dan nesne dileye verir ve duâ kılsa müstecâb olur. Eğer yarlığanmak dileye, yarlıgar." Ve Abdullâh Cevâd'dan rivâyet olunmuş ki Resûl (as) buyurmuşdur: "Her kim duhâ namazın kıla, ona de ki: Onu lâzım tut (ona yapış) ve dâim kıl ki onu kılan terk edince ol namaz onun ardınca inler, şol deve küşeği (yavrusu) ardınca inlediği gibi ve ondan sonra yine dedi ki: Münâfik duhâ namazın kılmaz, "Kul yâ eyyühe'l-kâfirün" suresin okumaz." Ve 'Âişe-i Sıddîka rivâyet eder ki: "Resûl (as) duhâ namazından sonra iş bu duâyı okurdu: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي وَتُبْ عَلَيَّ إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ve dahi Mes'ûdi'de denmiş ki: Resûl (as) buyurmuşdur ki: (مَنْ صَلَّى أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ قَبْلَ الْعَصْرِ كَانَتْ لَهُ جَنَّةٌ مِنَ النَّارِ) Yani "Her kişi ki ikindi namazının önünce dört rek'at namaz kıla, kalkan olup onu oddan (cehennem) saklar (korur)." Ve dahi Resûl (as) buyurmuşdur ki: Her kim ikindi namazının önünce dört rek'at namaz kıla, sevâb yönünden şöyle olur ki İsmâ'il peygamber (aleyhi salavâtu'llâhi ve 'alâ nebiyyinâ) oğlanlarından kâfir elinde tutsak olmuş sekiz kişinin kurtulmasına sebep olmuş ola. Eğerki içinde ben bile olsam dahi." ve bu hadîsin râvisi Ümmü Habîbe'dir (ra). ve Seyyid İmâm Ebû Şuca' rivâyet eder isnâd-ı sahîh ile tâ

peygambere varınca (as): “Her kim bu dört rek‘at namazı ikinci namazının önünce kılrsa Allâh Teâlâ on iki yıllık beğenilmiş ibâdet sevâbın vere ve dört rek‘atında dahi “Ve‘l-‘asr” suresi okuna. Ve dahi bu namazı kılmak sebeb-i bekâ-yı imândır. ve İmâm Zâhid Fahri *Salât-ı İmâm Serahsî* dersin ederken rivâyet geldi ki her kişi ki akşam namazından sonra iki rek‘at namaz kılrsa her rek‘atde bir “Fâtiha” ve bir “Âyete‘l-kürsî” ve bir “Şehida‘llâhü” âyetin ve beş “Kul hüva‘llâhü ehad” ve bir “Kul e‘ûzü bi Rabbi‘l-felak” ve bir “Kul e‘ûzü bi- Rabbi’n-nâs” okusa. ve dahi Resûl (as) buyurmuşdur ki: Her kişi ki bu namazı kılmağı ‘âdet edine, can virdiğinden tâ can gine gelince ne kadar düşvâr (güç) işleri var ise Allâ Teâlâ ona âsân eyleye. ve denmiş ki: Bu namaza namaz-ı evvâbîn derler ve cennetin kapısı var ona bâbu‘l-evvâbîn derler. Hangi bende-i mü‘mîn ki bu namazı kılmağı ‘âdet edinmiş ola, kıyâmet gününde başın topraktan kaldırıncı ol kapı nidâ eder ki: Ey Allâh‘ın velî kulu! Yolun bendendir, gel gir, diye.” ve dahi bundan sonra iki rek‘at namaz dahi var ki her rek‘atde bir “Fâtiha”, beş “Kul yâ eyyühe‘l-kâfirûn” okuya ve bu namazı kılana Allâh Teâlâ cennete yetiştirir.

Fasıl: Bu Fasıl Hucetü‘l-İslâm İmâm Gazzâlî İhyâ-i ‘Ulûm‘da Zikir Ettiği Haftanın Gecelerinde Ve Gündüzlerinde Kılınan Namazların Beyânında

Yek-şenbeh (Pazar) günü namazı: Ebû Hureyre Hazreti Resûl‘den (sas) rivâyet eder ki Resûl Hazreti (as) ayıtdı: Bir kimse Yek şenbeh gün dört rek‘at namaz kılrsa her rek‘atde “Fâtiha” bir kere “Âmene‘r-Resûlü” okusa ne kadar Nasrânî er ve Nasrânî ‘avret var ise anların sayısınca Hak Sübhânehû ve Teâlâ ol kişinin divânına hasenât yaza. Dahi ol kişiye peygamber sevâbı kadar sevâb vere. Ve dahi bir kabûl olmuş hac ve ‘umre sevâbın divânına yaza. Ve her rek‘at için bin rek‘at sevâbın yaza. Ve dahi İmâm ‘Ali (kv ve ra) Peygamber‘den rivâyet eder ki buyurdu: “Yek şenbe günde Allâh Te‘âlâ‘ya tevhdî dün birlik ziyâde namazlar kılmakla bedüristi Allâh Sübhânehû ve Teâlâ birdir ki şerîki yokdur bir kimse ki Pencşenbih gün öyle namazının farzından ve sünnetinden fâriğ olduktan (kıldıktan) sonra dört rek‘at namaz kılrsa, evvelki rek‘atında bir “Fâtiha” ve bir kere “Secde-i Elif Lâm” okusa ve “Tahiyyat” okuyup selâm verse ve kalkup iki rek‘at dahi kılrsa her birinde bir “Fâtiha” ve bir kere “Cum‘a sûre-i Sebbih” okusa Hak Sübhânehû ve Te‘âlâ‘dan hayır hâcetlerin dilese Allâh Teâlâ kabûl ede.”

Dü-şenbe (Pazartesi) gün namazı: Câbir rivâyet eder ki Hazreti Resûl‘den (sas) ki ayıtdı: “Her kimse ki Düşenbe gün gün kalkınca iki rek‘at namaz kılrsa, her rek‘atında bir kere “Fâtiha” ve bir kere “Âyete‘l-kürsî” ve bir kerre “Kul hüva‘llâhü ehad” ve bir kere “Kul e‘ûzü bi-Rabbi‘l-felak” ve bir kere “Kul e‘ûzü bi Rabbi’n-nâs” okusa, selâm verdikten sonra on kerre *أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ الْعَظِيمَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ* dese ve on kerre dahi Peygamber‘e salavât verse Sübhânehû ve Teâlâ cemî‘i günahları yarlıgar. Ve Enes b. Mâlik (ra) dahi rivâyet eder Peygamber‘den (as) ayıtdı: Her kişi ki Düşenbe gün on iki rek‘at namaz kılrsa, her rek‘atde bir “Fâtiha” ve bir

“Âyete'l-kürsî” okusa, namaz kılıp fâriğ olunca (bitince) on iki kez “Kul hüva'llâhü ahad” okusa ve on iki kerre dahi istiğfâr itse, kıyâmet günü olunca âmennâ bihî ve saddknâ bir münâdî çağırıp hani filan oğlu filan gelsin Allâh Sübhânehû ve Te'âlâ'dan sevâbın alsın. Ol verilen sevâbın evveli cennet hullelerinden bin hulle verile ve başına murassa' (süslü) tac ırla (konula) ve denile ki: Ey Allâh Te'âlâ'nın mü'min kulu! Var şimdi cennete gir. Pes, yüz bin ferîşteh (melek) hediyelerle karşılayalar ve nurdan bir köşkü (gezip) dolanınca göndereler.

Se-şenbe (Salı) gün namazı: Rivâyet eder Enes b. Mâlik Hazreti Resûl'den (sas) ki ayıtdı: “Her kişi ki Se-şenbe gün kaba kuşluk vaktinde ve bir rivâyetde gün kalkıcak (güneş yükselince) on rek'at namaz kılsa, her rek'atde bir “Fâtiha” ve bir “Âyete'l-kürsî” ve üç kerre “Kul hüva'llâhü ehad” okusa, yetmiş güne değin ölecek olursa şehîd ola ve yetmiş yıllık günâhı yarlıgana.”

Çe-hâr-şenbe (çarşamba) namazı: Mu'âz b. Cebel Hazreti Resûl'den (as) rivâyet eder ki ayıtdı: Bir kimse Çe-hâr-şenbe gün gün kalkınca on iki rek'at namaz kılsa, her rek'atında bir “Fâtiha” ve bir “Âyete'l-kürsî” ve üç “Kul hüva'llâhü ehad” okusa 'arş-ı mecîd katında bir ferîşteh (melek) nidâ edip diye: “Ey Allâh'ın mü'min kulu! amelîne öğleyin başla ki Allâh Sübhânehû ve Teâlâ geçmiş günahlarını yarlıgadı ve dedi: Hak Sübhânehû ve Teâlâ ol kimsenin kabrini göz ırımı (göz alabildiğince) edip nur ile doldura ve kabir azâbın def ede ve kıyâmet günü şiddetlerinden ve belâlarından emîn ede ve ol namaz kıldığı gün bu kişinin bir peygamber ameli kadar ameli göge ağa. (çıkı)”

Penc-şenbe (Perşembe) namazı: Rivâyet eder, İkrime İbn 'Abbas'dan ve ol Resûl Hazreti'nden (sas) ki Penc-şenbe gün öğle ile ikindi arasında iki rek'at namaz kılsa, evvelki rekatında bir “Fâtiha” ve yüz kere “Âyete'l-kürsî” okusa ve ikincisinde bir “Fâtiha” ve yüz kez “Kul hüva'llâhü ahad” okusa ve namazdan fâriğ olunca bana yüz kez salavât-ı şerîf verse Allâh Teâlâ ol kimseye Receb ve Şa'bân ayı oruc tutmuşca sevâb vere ve dahi bir hac etmişçe sevâb vere. Ve dahi günde cemî'-i mü'minler sayısınca hasene onun divânına yazıla.

Cum'a gün namazı: Emîru'l-mü'minîn 'Ali Hazreti (ra) Resûl'den (as) rivâyet eder ki ayıtdı: “Her hangi mü'min ki cum'a gün güneş süngü boyı kalkınca güzelce abdest alıb sıdk ve ihlâs ile iki rek'at kuşluk namazın kılsa, Allâh Sübhânehû ve Teâlâ buyura, onun divânına iki yüz iyilik yazalar ve iki yüz seyyi-e onun divânından mahvedeler ve her hangi mü'min ki dört rek'at kıla. Allâh Sübhânehû ve Teâlâ onun dört yüz derecesin yücelte cennet içre ve her hangi mü'min sekiz rek'at kıla, Allâh Sübhânehû ve Teâlâ onun sekiz yüz derecesin yücelte cennet içre. Ve dahi cemî'-i günahlarını yarlıgaya ve her hangi mü'min ki on iki rek'at kıla, Allâh Sübhânehû ve Teâlâ onun divânına bin iki yüz hasene yaza ve bin iki yüz seyyiesini yuya (temizleye) ve cennet içre bin iki yüz derecesin yücelte.” Nâfî' rivâyet eder, İbn 'Ömer'den (ra) ve ol rivâyet eder Hazreti Resûl'den (as) ayıtdı: “Bir kimse

ezana yakın cum'a mescidine girse ve cum'a namazından önürdi (önce) dört rek'at namaz kılsa, her rek'atında bir "Fâtiha" "Ve'lleyl", "Kul hüva'llâhü ehad" okusa, ol kişi cennetde makânını görmeyince ölmeye."

Şenbeh (cumartesi) gün namazı: Ebû Hureyre rivâyet eder Hazreti Resûl'den (sas) ki ayıtdı: "Bir kimse Şenbeh gün dört rek'at namaz kılsa, her rek'atında bir "Fâtiha" ve üç kerre "Kul yâ eyyühe'l-kâfirûn" okusa ve fâriğ olunca "Âyete'l-kürsî" okusa, Hak Sübhânehü ve Teâlâ her harfî mukâbilinde bir hac, 'umre sevâbını onun divânına yazar. Şunun gibi kim gündüz sâim (oruçlu) ve gece kâim (namaz kılar) oluna. Ve dahi her harf başına bir şehîd sevâbını vere, tâ kıyâmet gününde peygamberler ile ve şehîdler ile 'arş gölgesinde ola.

Geceler namazı

Yek-şenbe (Pazar) gecesi: Bu namazı Enes b. Mâlik rivâyet eder Hazreti Resûl'den (sas) ayıtdı ki: "Her kişi kim Yek-şenbe gecesi yirmi rek'at namaz kılsa, her rek'atında bir "Fâtiha" ve elli kerre "Kul hüva'llâhü ehad" ve bir kerre "Kul e'üzü bi Rabbi'l-felak" ve "Kul e'üzü bi Rabbi'n-nâs" okusa ve namazdan fâriğ olunca yüz kerre kendi nefsi için ve atası ve anası için istiğfâr ede, Yani "رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَارْحَمَهُمَا كَمَا رَبَّبْتَنِي صَغِيرًا" deye ve yüz kerre dahi peygambere salavât vere ve kendinin havlinden ve kuvvetinden teberrî edüb Allâh Te'âlâ'nın havline ve kuvvetine ilticâ ede. Yani kendinin her işde 'acizini ve bî-çâreliğini fikir edip ve Allâhü Te'âlâ'nın kuvvetini ve her işin onun yed-i kudretinde olduğunu fikir edip "لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ" deye. Ondand e ki: "أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ أَدَمَ صَفْوَةَ اللَّهِ وَفِطْرَتَهُ وَإِبْرَاهِيمَ" deye. Hak Teâlâ Sübhânehü ve Teâlâ ol kişiye Allâh Te'âlâ'ya oğul ve kız isâbet edenler adedince ve Allâh Teâlâ'yı oğuldan ve kızıdan tenzîh edenler adedince sevâb vere ve kıyâmet gününde âmennâ ve saddeknâ korkularından emîn olan kulları ile haşrede ve peygamberler bölüğü ile cennete gire.

Dü-şenbe (Pazartesi) gecesi namazı: A'meş rivâyet eder, Enes b. Mâlik'den ve ol Hazreti Resûl'den ayıtdı ki: "Bir kimse Dü-şenbe gecesi dört rek'at namaz kılsa, evvelki rek'atde bir "Fâtiha" ve on kez "Kul hüva'llâhü ehad" ve ikinci rek'atde bir "Fâtiha" ve yirmi "Kul hüva'llâhü ehad" okusa ve üçüncü rek'atde bir kerre "Fâtiha" ve otuz "Kul hüva'llâhü ehad" okusa, dördüncü rek'atde bir "Fâtiha" ve kırk "Kul hüva'llâhü ehad" ve selam verip namazdan fâriğ olunca yetmiş beş kerre yine "Kul hüva'llâhü ehad" okusa ve yetmiş beş kerre kendi nefsi için ve anası ve atası için istiğfâr etse ve yetmiş beş kez peygambere salavât-ı şerîf verse, Allâh Te'âlâ'dan hâcetlerden her nice dilese, Allâh Sübhânehü ve Teâlâ kabûl ede. Bu namaza salâtı'l-hâcet derler.

Se-şenbe (Salı) gecesi namazı: İki rek'at namaz kılsa, her rek'atde bir kerre "Fâtiha" ve on beş kez "Kul hüva'llâhü ehad" ve bir "Kul e'üzü bi Rabbi'l-felak" ve "Kul e'üzü bi Rabbi'n-nâs" okuya. Selâm verdikten sonra on beş kerre "Âyete'l-kürsî" okuya ve on beş kerre dahi istiğfâr ede. Yani

“Estağfiru’llâhe’l-‘azîme’l-lezî lâ ilâhe illâ hüve’l-hayyü’l-kayyûmü ve etübü ileyh”, deye.

Çe-hâr-şenbe (çarşamba) gecesi namazı: Fâtîmatü’z-Zehrâ rivâyet eder ki Hazreti Resûl’den (as) ki ayıtdı: “Her kişi kim Çe-hâr-şenbe gecesi altı rek‘at namaz kılsa üç selâmla, her rek‘atde bir “Fâtiha” ve Kuli’llâhümme mâlike’l-mülk” ayetin okusa, bi-ğayri hisâba varınca ve namazdan fâriğ olunca yetmiş kerre “عَلَىٰ مُحَمَّدٍ مَا هُوَ أَهْلُهُ” dese Allâhü sübhâneh ve Teâlâ yetmiş yıllık günâhın yarlıgaya ve onun için kurtulmak berâtın yaza.

Penc-şenbe gecesi namazı: Ebû Hureyre (ra) rivâyet eder ki Hazreti Resûl’den (sas) ki: “Bir kimse Penc-şenbe gecesi akşam ile yatsı arasında iki rek‘at namaz kılsa, her rek‘atde bir “Fâtiha” ve beş kez “Âyete’l-kürsi” ve on beş kerre “Kul hüva’llâhü ehad” ve beş kerre “Kul e‘üzü bi Rabbi’l-felak” ve “Kul e‘üzü bi Rabbi’n-nâs” okusa ve namazdan fâriğ olunca on kerre istiğfâr etse, dahi sevâbını atasının ve anasının rûhuna bağışlaya, tahkîk atasının ve anasının hakkın edâ etmiş ola. Eğerci kim ‘âku’l-vâlideyn (anne babasına isyankar) dahi olursa ve dahi Allâh Sübhânehü ve Teâlâ ona siddîklara ve şehidlere verdüği sevâb gibi sevâb vere.”

Cum‘a gecesi namazı: Câbir rivâyet eder Hazreti Resûl’den (as) ki ayıtdı: “Her kişi kim cum‘a gecesi akşam ile yatsı arasında on iki rek‘at namaz kılsa, her rek‘atde bir “Fâtiha” ve on “Kul hüva’llâhü ehad” okusa, ke ennehû ol kişi on iki yıl Allâh Te‘âlâ’ya ibâdet itmiş gibi ola. Şol vechile ki gündüzleri sâim ve geceleri kâim ola.” Ve dahi Enes rivâyet eder Hazreti Resûl’den (as) ki ayıtdı: “Her kişi kim cum‘a gecesi yatsı namazının farzını cemâatile kılıp ve akabince olan iki rek‘at sünnetin kıldıkdan sonra on rek‘at namaz kılsa, her rek‘atde bir “Fâtiha” ve bir “Kul hüva’llâhü ehad” ve bir kerre “Kul e‘üzü bi Rabbi’l-felak” ve dahi “Kul e‘üzü bi Rabbi’n-nâs” okusa, ondan sonra üç rek‘at vitir kılıp sağ yanı üzerine kibleye karşı yatıp uyusa, ke ennehû kadir gecesine yetişip ihyâ etmiş gibi ola.” Ve Hazreti Resûl (sas) buyurur: (أَكْثَرُوا مِنَ الصَّلَاةِ عَلَيَّ فِي النَّيِّلَةِ الْعَرَاءِ، وَالْيَوْمِ الْأَزْهَرِ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ،) (وَيَوْمَ الْجُمُعَةِ) yani cum‘a gecelerinde ve cum‘a günlerinde bana salavâtı çok verin.

Şenbe gecesi namazı: Enes rivâyet eder Hazreti Resûl’den (sas) ki ayıtdı: “Bir kimse cum‘a ertesi gecesi akşam ile yatsı arasında on iki rek‘at namaz kılsa, Allâh Teâlâ Sübhânehü ve Teâlâ buyura onun için ki cennet içre bir köşk bünyad ederler (yapalar) ve dahi her mü’min ere ve her mü’mine hâton kişiye tasadduk etmiş gibi ola ve dahi yahûdiyyetten berî ola ve dahi Allâh Teâlâ günahlarını yarlıgaya.”

Salât-ı Receb: Hucetü’l-İslâm İmâm Gazzâlî *İhyâ*’da eydur: isnâd ile rivâyet olundu Hazreti Resûl’den (sas) ki ayıtdı: “Her kişi ki Receb ayının evvelki Penc-şenbesini oruc dutsa, dahi yatsı namazının farzın kıldıkdan sonra on iki rek‘at namaz kılsa, her iki rek‘atde bir selâm verse ve her rekatinde bir “Fâhita” ve üç “İnnâ enzelnâhu fi leyleti’l-kadr” ve on iki kerre “Kul hüva’llâhü ehad” okusa, namazdan fâriğ olunca bana yetmiş kez salavât verse bu vechile “اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ وَعَلَىٰ آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ” Ondan

secdeye varıp secdede yetmiş kez bu “Sebbih” okusa رَبُّ قُدُوسٌ رَبَّنَا وَ رَبُّ رَبِّ اغْفِرْ لِي Ondan sonra baş kaldırıp yetmiş kez bu duâyı okusa رَبُّ اغْفِرْ لِي وَتَجَاوَزْ عَمَّا تَعْلَمُ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْأَعَزُّ الْأَكْرَمُ ondan sonra yine secdeye varıp secdede yine yetmiş kez رَبُّ قُدُوسٌ رَبَّنَا وَ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ dese, dahi secdede başını kaldırmadan Allâh Te‘âlâ’dan hâcetlerden her ne hâcet dilerse kabûl ede. ve Peygamber Hazreti der bu namaz kılan kişinin Hak Teâlâ cem‘i günâhlarını yarlığaya. Eğer denizler köpüğü ve kumlar ve yerler sayısı ve dağlar ağırlığı ve ağaçlar yaprağı sayısınınca dahi olursa ve ehl-i beytinin cehenneme müstehik olanlarından yedi yüz kişiye şefâat eyleye. ve denmiş ki: Bu sevgili namazlardan duru Kudüs ehli bu namaza mülâzemet ederlerdi ve terkini revâ görmezlerdi.

Salât-ı Şa‘bân: Şa‘bân ayının on beşinci gecesi yüz rek‘at namaz kılsa, her iki rek‘atında bir selâmla, her rek‘atında bir “Fâtiha” ve on “Kul hüva’llâhü ehad” okuna ve eğer on rek‘at kılınıp her rek‘atında bir “Fâtiha” ve yüz kez “Kul hüva’llâhü ehad” okunsa dahi revadır (caizdir). Ve denmiş ki: Bu namaz dahi Hazreti Risâlet’den mervî olan namazlardandır. Selef-i sâlihîn bu namazı kılarlardı ve bu namaza salâtü’l-hayr deyivermişlerdi. Kâh olurdu cemâatle kılarlardı. Hasan Basrî rivâyet edip Peygamber’in (sas) ki otuz mikdâr ashâbından işitip dururum ki Hazreti Resûl’den rivâyet ederler ki: “Her kişi ki bu namazı bu gecede kılsa, Hak Sübhânehû ve Teâlâ ona yetmiş kerre rahmet nazarın eyleye ve her nazar etdikçe yetmiş hâcetin kabûl eyleye ki ednâsı mağfîret ola.” Sâhib-i *Keşşâf* Hak Sübhânehû ve Te‘âlâ’nın Şa‘bân ayının on beş gecesidir ve bu gecenin dört adı vardır. Bir adı leyle-i mübârekdir ve bir adı dahi leyleti’l-beratdır ve bir adı dahi leyleti’s-sakdır ve bir adı dahi leyleti’r-rahmetdir ve bu gecenin beş hasleti vardır. Biri budur ki her iş ki bu yıl içre (içinde) olıserdir (olacaktır), tafsîl olmağa bu gecede ibtidâ olunur. ve bir dahi budur ki bu gecede olan ibâdete ziyâde sevâplar verilir. Peygamber Hazreti eydur: “Her kişi kim bu gecede yüz rek‘at namaz kılsa Allâh Teâlâ ol kişiye yüz yirmi ferîşteh (melek) göndere, otuz cennet ile muştulamak (müjdelemek) için ve otuzu cehennem ‘azâbından kurtarmak için şeytanın vesveselerin ve mekirlerin (hile) def etmek için.” Ve dahi ol beş hasletden biri dahi rahmet nüzûl etmektir ki Hazreti Resûl (sas) buyurur: (إِنَّ اللَّهَ يَرْحَمُ أُمَّتِي فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ بَعْدَ شَعْرِ أَغْنَامِ بَنِي كَلْبٍ) Yani “Allâh Sübhânehû ve Teâlâ benim ümmetime rahmet eder bu gece Benî Kelb kabîlesinin koyunları tüyü sayısınınca.” Ve dahi beş hasletden biri mağfîret hâsıl olmaktadır. Resûl Hazreti (إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَغْفِرُ لَجَمِيعِ الْمُسْلِمِينَ فِي تِلْكَ اللَّيْلَةِ) Yani “Allâh Sübhânehû ve Teâlâ bu gecede cem‘i-i Müsülmânları yarlığar. Meğerki kâhin ola Yani arpaya [veya suya veya muma bakıcı ola.” Dahi bunlara benzer ne varsa ya câzûlık (cadılık) işleri ola veya komşusu ile adâveti olup incitir ola. Ya müdminu’l-hamr (içki bağımlısı) ola, Yani çekici ola veya ‘âku’l-vâlideyn (ana-babasına isyankar) olub atasını ve anasını incite ve sözlerine muhâlefet edip dedikleri yerde olmaya. Ya zinâ edip tevbe etmemiş

ola. ve dahi biri budur ki: Hazreti Resûle (sas) şefâat-i tâmmе (tam şefaаt) bu gecede verildi. Ve dahi eydurlar ki: ‘Âdetullâh şöyle vâki’ olmuşdur ki bu gece olunca zezem suyu bir vechile ziyâde olur ki ol vechile artdığı sâir evkâtte görülmez. Ve dahi derler ki: Rızıklar ve eceller ve dahi her nesne ki vâki’ olsa gerek küllisi bu geceye değin küllisinin nüshasın levhu'l-mahfûzdan yazmağa bu berat gecesi ibtidâ olunur yazarlar tâ kadir gecesine değin. Ve rızıklar nüshası İsrâfil'e verilir bir ulu feriştenin adıdır ki dünya göğü ona ısmarlanmışdır (emanet edilmiştir). Ve musîbetler nüshası ‘azâzile verülür. Sâhib-i *Keşşâf* sözü burada tamâm oldu. Ve dahi İmâm ‘Ali Hazreti Resûl'den (sas) rivâyet eder ki buyurdu: “Haçan Şa'bân ayının on beşi olsa, onun gecesini kâim olun ve gündüzünü sâim olun. Hak Sübhânehû ve Teâlâ güneş dolanicak (batınca) semâ-i dünyâya nüzül eder, rahmet kapıların açıp der ki: Günâhkâr kullarımdan kimdir ki benden ma'fîret talep ede, ben anı yarlığayam. Ve belâya mübtelâ olmuş kullarımdan benden âfiyet talep eden kimdir ki ben ana sıhhat ve ‘âfiyet vereyim. Ve dahi kimdir ki benden bu demde rızık talep eyleye, ben ana rızık vireyim, tâ sabaha değin bu vechile hitâb eder.

Salât-ı Tesbîh: İkrime rivâyet eder, İbn ‘Abbâs'dan ve o atasından ve o Hazreti Resûl'den (sas) ki bana ayıtdı: Yâ ‘Ammî! Sana öğreteyim mi ve sana haber vereyim mi ve sana ‘atâ edeyim mi bir nesneyi ki haçan sen onu işlesen Allâh Sübhânehû ve Teâlâ cemî'i günâhlarını yarlığaya. Evvelini ve âhirini yarlığaya. Evvelden işlediğin günâhları yarlığaya ve sonraki yeni olan günâhları dahi yarlığaya. Yanılıp işlediğin ve kasd ile işlediğin günâhları yarlığaya, kebîre günâhlarını ve sağîre günâhlarını yarlığaya, gizli işlediğini yarlığaya o budur ki dört rek'at namaz kılasın, her rek'atinde bir “Fâtiha” ve bir sûre okuyasın. Kırâatten fâriğ olunca on beş kerre bu tesbîhi okuyasın: *سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ* Ondan sonra rükûya varasın. Rükû' tesbîhinden sonra bu tesbîhi on kerre yine diyesin ve rükû'dan kalıp *سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ* dedikten sonra yine tesbîhi on kerre diyesin, ondan sonra secdeye varasın. Secdeden başın kaldırıp iki secde arasında yine bu tesbîhi on kerre diyesin, ondan sonra ikinci secdeye varıp tesbîhden sonra yine bu tesbîhi on kerre diyesin ondan sonra başını kaldırıp yine bu tesbîhi on kerre diyesin, ondan sonra kalkıp üç rek'atın dahi bu vechile kılasın. Her rek'atde yetmiş beş olur. Yâ ‘Ammî! Eğer günde bir kerre kılabilirsen kıl. Eğer başaramazsan haftada bir kerre kıl ve eğer onı başaramazsan ayda bir kerre kıl ve ağer onı da başaramazsan bâri yılda bir kerre kıl ve eğer ona da gücün yetmezse bâri ömründe bir kerre kıl. Tâ bu sevâblardan mahrûm kalmayasın. Ve denmiş ki: Bu vechile kılmak Resûl'ün ‘ammisi ‘Abbâs rivâyetidir. Ve amma bir gayrı rivâyetde on beş kerre Sübhâneke'den sonra ve kırâatden önce ede ve kırâatden sonra on kerre ede ve kalanlarını zikirolan gibi onar onar ede. Bu rivâyetce ikinci secdeden sonra tesbîh edilmez. Hanefî mezhebi için bu vechile de kılmak evlâdır ve ‘Abdullâh b. Mübârek dahi bu rivâyetile amel eder denmiş. Be-her-hâl iki rivâyet üzerine dört rek'atde üç yüz tesbîh olur. Ve dahi denmiş ki:

Gündüzün kılsa bir selâm ile ve eğer gecede iki selâm ile kılmak evlâdır. Va'llâhü a'lem ve ahkem.

66. Bâb: Tesbîh Ve Tehlîl Ve Ed'ıye-İ Me'sûre Fazileti Beyânındadır

Terğîb'de denmiş ki: Ebû Hureyre rivâyet eder, Resûl (as.) buyurdu ki: كَلِمَتَانِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ ثَقِيلَتَانِ فِي الْمِيزَانِ حَبِيبَتَانِ إِلَى الرَّحْمَنِ Yani iki kelime var ki dilde yeynidir (hafif), ve terâzide ağırdır ve o iki kelime budur: سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ ve Hâlid ve 'Ömer'den rivâyet olunur ki bir gün Resûlü Ekrem (sas.) kendi yârenleri katına çıkıp buyurdu ki: “Ey Yârenler! Kalkan tutunuz, dedi. Ashâb Yâ Resûla'llâh! Düşman mı belirdi meğer? Dediler. Resûl (as.) neam (evet), ol cehennem odudur (ateşidir). Yâ Resûla'llâh! od'a ne kalkan olur? Dediler. Resûl (as.) buyurdu ki: Şol ki diyeesiniz: سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ Ve buyurdu ki: Bu kelimât, edene (söyleyene) kıyâmetde kalkan olur cehennem od'undan yana ve kayıt olur cennetden yana. Yani yedici (cennete götürücü) olur ve andan sonra işbu âyeti okudu: Kavlühü Te'âlâ: المال والبنون زينة الحياة الدنيا . (ayetteki) bâkiyât sâlihâtdan murâd bu zikir olunan kelimâttır, denmiş. Ve Ebû Hureyre rivâyet eder ki Resûl (as.) buyurdu ki: سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ benim katımda sevgilidir şundan ki onun üzerine güneş doğar, mağribden meşrika değin.” İbn Mes'ûd'dan rivâyet olunmuş ki bir sâil (dilenci) nesne dilerken iş bu âyeti okudu: Kavlühü Te'âlâ: مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا İbn Mes'ûd dedi ki: “Karz-ı hasen ALLAH AKBİR وَاللَّهُ أَكْبَرُ demektir.” Dâvud b. Kays rivâyet eder Nâfi' b. Cebîre'den ki Peygamber (as.) keffâret-i meclis için buyurdu: “Her kişi ki bir meclisde otursa, kalkınca سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ اسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ dese, eğer ol meclis zikir meclisi ise bu kelimât ana mehir gibi olur, tâ kıyâmet gününe dek. Eğer meclis-i lağivse keffâret olur şuna ki ol meclisde işlemiştir.

ve Fakîh Ebû'l-Leys (Semerkandî) demiş ki: Bil ki zikru'llâh cem'i ibâdetlerin efdalidir. Onun için ki her ibâdeti Allâh Teâlâ mukadder ve muvaffak etmiştir. Kendinin zikrin mukadder ve muvaffak etmemiştir. Belki çok zikir etmeyi buyurmuşdur. Kavlühü Te'âlâ: وَادْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا Yani “Bizi yâd edin her nerede olursanız olun.” ve her nerede demenin tefsiri oldur ki kul dört halden hâli olmaz. Ya ni'metde ya mihnetde (darlık) ya tâ'atde ya ma'siyetde ola. Eğer tâ'atde veya devletde olursa şükran-e-i tâ'at (taata şükür) ve sebep-i medîd-i meziyyet-i devlet (kendine verilen nimentlerin artma sebebi) olur. Eğer ma'siyetde (günah) olursa zikrullâh ol hâletde sebep-i def'-i ma'siyet ve def'-i mihnet olur. Ekâbirden biri demiş ki: ‘Arşdan tâ ferşe dek zikrullâhdan ulurak (daha yüce) nesne yoktur. Kavlühü Te'âlâ: وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ ve Hasan b. 'Ali (ra.) Resûl'den (as.) sordu ki amellerde Hangisi efdalidir? Buyurdu ki: Şol ki öldüğü vakit zikrullâh ile dili yaş olmuş ola ve Mâlik Dînar demiş ki: Her kim ki zikru'llâh gayrı işlerden yığa, bil ki ol yetdi (kaybetti) ve onun gönlü kör ve ömrü zâyi oldu. ve dahi Enes rivâyet eder ki Resûl (as.) buyurdu ki: “Zikrullâhi Teâlâ nişân-ı imândır ve nifakdan bîzârlıktır ve şeytandan kurtulmaya hisardır ve oddan

saklayıcıdır.” Ve Emîre'l-mü'minîn Ali'den (kv.) rivâyet olunmuşdur ki, dedi: *“الذِّكْرُ بَيْنَ الذِّكْرَيْنِ وَالْإِسْلَامُ بَيْنَ السَّيْفَيْنِ وَالذَّنْبُ بَيْنَ الْفَرَضَيْنِ”* *“ez-zikru beyne'z-zikrayn”* ma'nâsı oldur ki kul Allâh Te'âlâ'yı anmak elinden gelmez, tâ ki Allâh Teâlâ kulu anmaya. Yani Allâh Teâlâ kulu anar, ondan sonra kul Allâh'ı ana. Ve yine Allâh Teâlâ kulu anar yarlığanmağ ile. *“ve'l-islâmü beyne's-seyfeyn”* manâsı oldur ki kâfirlere vurun kılıcı, tâ Müslümân olunca. Eğer mürted olurlarsa gine vurun. *“ve'z-zenbü beyne'l-farzayn”* ma'nâsı oldur ki kulun üzerine farz olmuşdur ki günâh işlemeye. Çünkü işleye, tevbe etmek farz olmuşdur.

Ebû Hureyre rivâyet eder ki Resûl buyurdu ki: “Hangi Müslümân ki duâ ede, Allâh Teâlâ onun duâsın ya dünyada revâ eder ya âhirette. Onun için ki tâ ahirette günâhına keffâret ede. Eğer keffâret için yaramaz duâ etmediyse.” Ve Yezid Rakkâşi'den rivâyet etmişler ki ayıtdı: Peygamber (as.) buyurmuşdur: “Haçan ki kıyâmet günü ola, arz edeler ol kula şol duâlardan dünyada kabûl olmuşdu. Ve nidâ erişe ki: Ey benim kulum! Filan gün ki benden duâ edib hâcet dilemişdin. Ol duâ ki kabûl edib saklamış idim. Bu ol duânın sevâbıdır, all!. Pes, ol kula şol kadar duâlar sevâbın vere ki ol diye ki keşke hiçbir duâm dünyada makbûl olmamış olaydı.” Ve Nu'mân b. Beşîr rivâyet eder ki Resûl (as.) buyurdu ki: “Duâ etmek ibâdetdir, ondan sonra bu âyeti okudu ki *أَدْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ* ve rivâyet ederler ki: Musâ (as.) dedi ki Ya Rabbi! Ne vakit duâ edeyim ki kabûl edesin. Nidâ geldi ki Ey Musâ! ta ki sen benim kulumsun ben senin Hudâvendinim. Her vakit ki duâ edesin icâbet ederim ve bir kerre dahi münâcât makâmında bu suâli geru etdi. Hazreti Per-verd-gâr buyurdu ki: Ey Musâ! Bize gün ortasında duâ et ki icâbet ederiz ki ben icâbet ederim duâ-i ol vakitde. Eğer dil ile olur. Dahi Resûl (as.) buyurmuş ki: “Her kişi dilerse duâsı kabûl ola gerek ki iki nesneyi saklaya. Biri ol ki duâ vaktinde gönlün hâzır tuta. Biri ol ki yiyeceği ve giyeceği helâl vecihden ola tâ ki duâsı makbûl ola. Eğer bir mü'minin evinde haramdan bir iplik olsa, ol ev ehlinin hiç vechile duâsı makbûl olmaz.” Sa'id b. Vakkâs'dan rivâyet olunmuş ki Resûl (as.) buyurmuşdur ki: “İş bu duâ okuyan eğer okuduğu günde ölürse Allâh Teâlâ ona cenneti vâcib eyler. Duâsı budur: *إِلَهِي أَنْتَ رَبِّي وَأَنَا عَبْدُكَ أَمَنْتُ بِكَ مُخْلِصاً لِيَدِينِي أَصْبَحْتُ عَلَىٰ عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَنْطَعْتُ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ مِنْ سُوءِ عَمَلِي وَأَسْتَغْفِرُكَ لِذُنُوبِي إِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ* Gece okunsa ‘asbahtü’ yerine ‘emseytü’ diyeler. Ve Resûl'den (as.) haberde gelmişdir ki: “Her kişi ki sabah durigeliyecek (olonca) üç kez ede: *بِسْمِ اللَّهِ الَّذِي لَا يَأْتِيهِ كُفْرٌ وَلَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ* dese tâ geceye dek ana hiç bilâ irişmeye.” Ve dahi Resûl'den rivâyet ederler ki buyurmuştur: “Her kişi ki sabah doğduktan sonra erte (sabah) namazından önürdi (önce) yüz kez *سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ وَبِحَمْدِهِ* استَغْفِرُ اللهَ مِنْ كُلِّ ذَنْبٍ وَ أَتُوبُ إِلَيْهِ dese, gene ona dünya yüz duta, gerek dilesin gerek dilemesin.” Hâlid b. Velîd rivâyet eder ki bir kez düşmandan korkdum, varıp Hazreti Resûl'den (as.) sordum. Buyurdu ki okudu ki: *أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ كُلِّهَا مِنْ غَضَبِهِ وَعِقَابِهِ وَشَرِّ عِبَادِهِ* وَمِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ tâ ki şeytan şerrinden ve perilerden emîn olasın.” Haberde gelmişdir ki Resûl'den “Her kişi ki bir sitemkâr

beyden korksa, onun katına varmalı olsa, diye ki: رَضِيْتُ بِاللَّهِ تَعَالَى رَبًّا وَبِالإِسْلَامِ onı ol beyin şerrinden saklaya.” Ve İbn Mes’ûd’dan rivâyetdir ki haçan sefer etmek dilese merkebine binince derdi: سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ اللَّهُمَّ أَنْتَ صَاحِبُ السَّفَرِ وَالْخَلِيفَةُ فِي الأَهْلِ اللَّهُمَّ أَطْوَرُ لَنَا الأَرْضَ وَهَوْنٌ عَلَيْنَا السَّفَرَ اللَّهُمَّ إِنَّا نَعُوذُ بِكَ مِنْ وَعَاءِ السَّفَرِ وَكَآبِتِ المُنْقَلَبِ وَسَوْءِ المُنْظَرِ فِي الأَهْلِ وَالمَالِ ve dahi Ca’fer b. Muhammed’den rivâyetdir ki demişdir: Acabların (şaşarım) şol kişiye ki dört nesne ile mübtelâ ola; biri ol ki mübtelâ ola gussa (keder) ile niçin demeye, فَإنْقَلِبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَنِعْمِ الوَكِيلِ ve üçüncü ol ki halkın mekrinden korkan kişi niçin demeye, فَوقِيهِ اللَّهُ وَأَفْوَضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ve dördüncü ol ki cennete rağbeti olan kişi niçin demeye: مَا شَاءَ فَعَسَى رَبِّي أَنْ يُوْتِيَنِي اللَّهُمَّ أَصْلِحْ أُمَّةَ مُحَمَّدٍ اللَّهُمَّ فَرِّجْ عَنْ أُمَّةٍ مُحَمَّدٍ ve her kişi ki gussa (keder) ve melâlet çok erişse, gerek ki diye: أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ مِنْ جَمِيعِ مَا كَرِهَ اللَّهُ لَآ حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ العَلِيِّ العَظِيمِ ve her kişi ki yoksulluk yüz tuta, çok diye ki: اللَّهُمَّ أَصْلِحْ أُمَّةَ مُحَمَّدٍ اللَّهُمَّ فَرِّجْ عَنْ أُمَّةٍ مُحَمَّدٍ Ve Ebû Hureyre rivâyet eder ki Resûl (as.) buyurmuşdur ki: “Sizden herhangi göz korkulu düş görse, uyanınca gerek üç kez sol yanına tüküre. Siz va’llâhü Te’âlâ’dan dileyesiniz ol düşün şerrinden sizi def’ ede. Yani deyesiniz ki أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ جَمِيعِ مَكَارِهِ وَمِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ وَبِسْمِ اللَّهِ الرحمن الرحيم Tâ ki ol düşün size ziyânı erişmeye. ve dahi Emire’l-mü’minîn ‘Ömer’den rivâyet olunmuş ki: Nesnesi yiten kişi eğer iki rek’at namaz kılsa, teşehhüden fâriğ olunca ayıtısa ki اللهم يا هادية الضالة ويا رادها اردد علي ضالتي يا هادية الضالة ويا رادها اردد علي ضالتي وبعزتك وسلطانك فانها من فضلك وعطائك وبعزتك وسلطانك فانها من فضلك وعطائك ve dahi Mu’âz b. Cebel rivâyet eder ki Resûl (as.) buyurdu ki: “Yâ Mu’âz! Dilersen ki sana bir duâ öğretem. Okuyasın nice nice borcun olursa Allâh Teâlâ kendi keremi hazînesinden ödeye. Belî, dilerim Yâ Resûla’llâh! Dedim. Buyurdu ki: Yâ Mu’âz! اللَّهُمَّ مَالِكِ المُلْكِ تُؤْتِي المُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ المُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعْزِزُ مَنْ تَشَاءُ وَتُذَلِّقُ مَنْ تَشَاءُ وَتُخْرِجُ الحَيَّ مِنَ المَيِّتِ وَتُخْرِجُ المَيِّتَ مِنَ الحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ يَا رَحْمَنَ الدُّنْيَا وَالأُخْرَى وَرَحِيمَهُمَا تُعْطِي مِنْهَا مَا تَشَاءُ Andan sonra ayıtdı ki: اللَّهُمَّ أَفْضَلُ عَنِّي وَتَمْنَعُ مَا تَشَاءُ فَارْحَمْنِي رَحْمَةً تُغْنِيَنِي بِهَا عَنْ رَحْمَةِ مَنْ سِوَاكَ اللَّهُمَّ أَفْضَلُ عَنِّي deyin. Ve hadîsde gelmiş ki: “Renc (ağrı) ve hastalık yetişen kişi eğer bu duâyı okusa ve her okudukca sağ eline üfürse ve ol zahmet eden yerin üzerine kosa, Allâh Teâlâ kendi fazlından şifâ bağışlaya. Duâsı budur: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ve Abdullâh b. ‘Abbâs rivâyet eder ki Resûl (as.) buyurdu ki: “Her kişi ki kendi ehliyle bir döşeğe gire, ayda ki: رَبَّنَا وَفِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الأُخْرَى حَسَنَةً وَفِي عَذَابِ النَّارِ (Nevvera’llâhü merkadehû) kendi evrâdından bu kelimeyi getirmiş ki Hazreti

Peygamber'ün tesbîhindendir. Ve rivâyet olunmuş ki: Her kişi her sabah bu kelîmâtı üç kerre ayıtısa, ol kişi ol günde yanmakdan ve gark olmakdan ve meyt-i mefâcandan (ani ölüm) emîn ola. Kelîmât budur: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ بِسْمِ اللَّهِ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ بِسْمِ اللَّهِ لَا يَسُوقُ الْخَيْرُ إِلَّا اللَّهُ بِسْمِ اللَّهِ مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَا يَكْشِفُ السُّوءَ بِسْمِ اللَّهِ مَا شَاءَ اللَّهُ إِلَّا اللَّهُ بِسْمِ اللَّهِ مَا شَاءَ اللَّهُ كُلُّ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ ve denmiş ki: Buraya değin yazılan ehâdîsi ve rivâyeti *Büstân-ı Fakîh Ebû'l-Leys Semerkandî*' dendir.

Mes 'ûdî'de Bâbü's-salâtî tatavvû'da denmiş ki: Kâle'n-Nebîyyü (as.) مَنْ قَالَ فِي كُلِّ يَوْمٍ مِائَةَ مَرَّةٍ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ الْمُبِينُ كَانَ آمِنًا مِنَ الْفَقْرِ وَأَنَسًا مِنْ خَشْيَةِ الْفِتْرِ Sadeka Resûlü'llâhî (as.). Yani Hazreti Resûl buyurur: "Bir kimse ki her gün bu tesbîhi yüz kerre okusa ol kimse yoksulluktan emîn ola ve gûr (kabir) içinde garîb olmakdan Hak Sübhânehû ve Teâlâ saklaya bu tesbîhin sevâbını ona mûnis (arkadaş) eyleye. Ve dahi Hak Teâlâ onu dünyada ganî kılıp kimseye muhtâc kılmaya ve bu tesbîh ol kimsenin hakkında cennet kapıları açılmağa sebep ola. Va'llâhü a'lem.

67. Bâb Zekât

Bil ki her mü'mine mâlının zekâtın vermek farz idüğü (olduğu) âyet ile ve hadîs ile sâbit olmuştur. Âyet budur: Kavlühü Te'âlâ: (وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ) Hadîs: Resûl (as.) Mu 'âz'a buyurmuştur ki: خُذْهَا مِنْ أَعْيَانِهِمْ فَرُدَّهَا فِي فُقَرَائِهِمْ . Yani "Yâ Mu'âz! Mü'minlerin ganîlerinden zekatlarını alıp fakîrlere ver." Ve dahi bir hadîsde buyurmuşdur ki: لا إيمان لمن لا زكاة له Yani "İman yok şol kimseye ki zekâtı yok." Murâd oldur ki kendi üzerine zekâtı farz bilmeye. Husûsan ki kendi üzerine zekât vâcib olduğu hâletde ola. Ve bir hadîsde dahi buyurmuş ki: "Her kişi ki altını yahud gümüşü ola, dahi zekât vermeye, kıyâmet gününde âmennâ bihi ve saddeknâhü kızdıralar, dahi onun altına ve alnına ve ayaklarına ve arkasına basarlar ki . هَذَا مَا كُنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ فَذَوْقُوا مَا كُنْتُمْ (تَكْفُرُونَ) Ve eimme-i tefâsîr ol kızdırılan nesneyi ol üç uzva basmaya tahsîs olunduğuna hikmet bunu demişler ki: Haçan bay kişi fakîr göre, kaşını çatar. Eğer nesne dilerse yanını döner. Eğer ilhâh (ısrar) ederse arkasını döndürür. Sâil (dilenci) ondan mahrûm kalır. Lâ cereme üç yere dağ basarlar. Ve bir hadîsde dahi buyurmuşdur ki: "Her kişinin ki zekâtı verilecek davarı olsa, zekât vermese kıyâmet gününde ol kişi arkası üzerine yatıp ol davarı üzerine sürerler. Her biri boynuz ile vurub ayağıyla çiğneyip üzerinden geçerler. Her-gâh ki âhiri geçe evvel geçen gelip gine uğrarlar. Tâ halâyıkın (halkın) hesabı tamâm olunca.

Ve dahi bir hadîsde dahi buyurmuşdur ki: حَصَّنُوا أَمْوَالَكُمْ بِالزَّكَاةِ، وَدَاوُوا مَرْضَاتِكُمْ بِالصَّدَقَةِ

73. Bâb: Zekâtın Esrârı Beyânındadır

Bil ki İmâm Gazzâlî *Kimyâ-yı Sa'âdet* adlı kitabında getirmiş ki zekât İslâm'ın erkânındandır. Resûl (as.) buyurmuşdur ki: "İslâm'ın binâsı beş asıl üzerinedir. Kelime-i lâ ilâhe illâllâh ve namaz ve zekât ve savm ve hac." ve namazda zikir olunduğu gibi.

Zekâtın sûreti ve hakîkati var ki ol hakikat sûretin rûhudur. Her kişi zekâtın sırrın ve hakîkatin bilmeye, onun zekâtı bir sûret gibidir ki canı yok. İmdi bilmek gerek ki zekâtın bir sırrı oldur ki Allâh Teâlâ kullarını kendinin

dostluğunu ve muhabbetini emir etmiştir. İmdi hiç mü'min yoktur ki muhabbet ve dostluk duâsını etmeye. Bil ki Allâh Teâlâ kullarına emir etmiştir ki hiçbir nesneyi kendinden ziyâde sevmeyeler ve dost tutmayalar. Nitekim Kurân-ı Kerîm'inde buyurmuştur: ... قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ... ve her mü'min bu duâyı eder ki cemî'i nesnelere Allâh Te'âlâ'yı ziyâde dost tutar ve ziyâde sever ve hem öyle sanır. Pes, bu davada sâdık idüğüne (olduğuna) nişâne ve burhâna hâcet oldu. Tâ ki dava bî-hâsıla mağrûr olmayalar. Pes, mâl ki âdemîlerin mahbûblarından biridir. Onları mâl ile sınıdılar ki eğer dostlukta sâdık isen bu bir maşukunuzu (sevdiğinizi) fedâ idin, tâ ki kendi dereceniz bilesiniz Hak Te'âlâ'nın dostluğunda. Pes, şunlar ki bu sırrı bildiler, üç tabakadır.

1-Tabaka-i ûlâda (ilk) siddîklardır ki onlar her neleri var ise fedâ eylediler. Dediler ki: Allâh Teâlâ muhabbetine iki yüz dirhemden beş dirhem vermek bahîller (cimriler) derecesidir. Bize vâcib oldur ki Hak Teâlâ dostluğuna varın cümle fedâ ederiz ve bir gürûh oldur ki yarı mâlların verdiler. Ebû Bekir Sıddîk mâlının cümlesini getirdi. Hazreti Resûl (as.) ayâline (ailene) ne koydun? Dedi. Sıddîk ayıtdı: Allâh'ı ve Resûl'ü. 'Ömer b. Hattâb mâlının yarısını getirdi. Resûl (as.) buyurdu ki 'ayâline ne koydun? 'Ömer ayıtdı kim, getirdiğim mikdârı koydum. Resûl buyurdu ki: (بَيْنَكُمَا مَا بَيْنَ)
(كَلِمَتَيْكُمَا)

2-Tâife-i sâni de (ikinci) iyi erenlerdir ki mâlların hayrâta harc ederler (harcarlar) ve zekâtı iktisâr etmezlerdi(yetinmezlerdi). Lâkin ol kuvvetleri yok idi ki geleni bir kezden verirlerdi. Ammâ hâcet-i fukarâyâ ve vücûd-i hayrâta muntazır olurlardı. Kendileri dervişlerine berâber tutarlardı. Haçan ki derviş gelse kendi ve 'ıyâlleri tutarlardı.

3-Tâife-i sâlise de (üçüncü) onlardır ki zekâtdan ziyâde vermeğe tâkatları yok idi. Zekâta iktisâr ederlerdi (yetinirlerdi). Gönül hoşluğuyla tezcek verirlerdi. Fakîre minnet dahi etmezlerdi. Bu derecelerin alçağıdır. Ammâ şunlar ki Hak Teâlâ onlara nisâb mikdârı veya dahi ziyâde mâl vermiştir, onlar iki yüz dirhemden beş dirhem ki râzı olmaz, onlara Hak Teâlâ dostluğundan hiç nasîb yoktur. [Şunlar ki farîzadan ziyâde vermezler, dostlukları zayıftır] Bahîl (cimri) dostları cümlesindedir. ve dahi zekâtın bir sırrı dahi buhul (cimrilik) murdarlığından gönül pâk etmek. Buhul gönülde şunun gibi necâsetdir ki kul gurbete (Allah'a yaklaşıma) lâıyk olmamağa sebebedir. Nitekim necâset-i zâhir bedende namaza lâıyk olmamasına sebebedir ve gönül necâset-i buhuldan pâk olmaz illâ mâl harc etmekle. Pes, öyle olsa zekât bir su gibi oldu ki onunla necâset yunmuş ola. Ol sebebedendir ki zekât Resûl'e ve ehline harâm. Tâ ki mansıb-ı halkın mâlının çirkinden saklana. Ve bir sırrı dahi şükür ni'metidir ve mü'min hakkında mâl bir ni'metdir, tâ ki sebep-i râhat ve âhiret ola. Nitekim namaz ve oruc ve hac, şükür-i ni'met-i bedendir. Zekât dahi şükür-i ni'met-i mâldır. Pes, ni'mete yetişen kendini ganî (zengin) gören kişi bir muhtâc fakîr Müsülmân görünce kendine diye ki: Bu dahi benim gibi Allâh Te'âlâ'nın kuludur. Gerekdir ki merhamet edip Allâh Teâlâ bana verdiği ni'metten buna

dahi vereyim. Şol şükraneye ki bunu bana [muhtâc eyledi, beni buna] etmedi. Mübâzâ (muhtemel) ki bu hal beni sınamak ola. Eğer taksîr (kusur) edersem beni sınamak buna, bunu sınamak bana verile. Pes, Müsülmân esrâr-ı zekâtı bilmek gerek. Tâ ki ibâdeti suret-i bî-ma'nâ olmaya. Her Müsülmân gerek ki ibâdeti cansız olmayıp diri ola ve sevâb-ı muzâf (kat kat) ola, gerekdir ki yedi vazîfeyi saklaya (yerine getire).

1-**Vazîfe-i ûlâ** oldur ki zekât vermekte 'acele ede. Yani vâcib olmadan önürdi (önce) vere. Zîrâ önürdi vermekte üç fâide hâsıl olur: **Biri** oldur ki üzerinde eser-i rağbet-i ibâdet zâhir olur. Zîrâ vâcib olduktan sonra vermek zarûfidir. Eğer vermezse mu'âkab olur (azap görür). Zîrâ vâcib olduktan sonra vermek dostluktan olmaz. Belki korkudan olur ve kulun yaramazı oldur ki ne ederse korkudan ede, dostluk ve şefkat içün etmeye. **İkinci** oldur ki fakîrin gönlüne şâdlık tez yetişdire, tâ ki duâyı ihlâsla eder. Zîrâ şâdlık (mutluluk) gönlüne nâgâh (hemen) yetişir, tâ ki duâyı ihlasla eder. Zîrâ şâdlık gönlüne nâgâh yetişir ve dervişler duâsı ona hisâr (kale, kalkan) olur âfetten. **Üçüncü** 'avâyık rüzgarından emîn olur. Zîrâ te'hîrde âfât çokdur, kâh olur ki bir mâni' vâkî' olur, ki işleyeceği hayırdan mahrûm kalır. Pes, gerek ki kişinin kalbinde rağbet belirse eser-i rahmetdir. Onu ganîmet görmek gerek. Tez olur ki şeytân ona hamle eder. فَإِنَّ قَلْبَ الْمُؤْمِنِ بَيْنَ اصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمَنِ ve denmiş ki: Ona birden [kimse] tahâret yerinde iken gönlüne düştü ki gömleğini bir dervişe vere. Mürîdin çağırıp gömleğini çıkarıp bunu bir dervişe ver, dedi. Mürîd ayıttı: Yâ Şeyh! Niçin çıkınca sabır etmedin? Şeyh ayıttı: Korktum ki gönlüm bir türlü dahi ola, beni bu hayırdan men ede.

2-**Vazîfe-i sâniye** oldur ki eğer zekât cümle vermekte dilerse Muharrem ayında vere ki şehr-i harâmıdır, her yılbaşısıdır. veya Ramazân ayında vere. Zîrâ ne kadar vakt-i şerîfde olursa sevâbı ziyâde olur. Ve Resûl (as.) Hazreti'nden sahî (cömert) kimse yok idi. Her nesi olursa verirdi. Husûsan Ramazân ayında hod hiç nesne koymazdı.

3-**Vazîfe-i selâse** oldur ki zekâtı sır ile vere, âşikâre vermeye, tâ ki riyâdan irak olup ihlâsa yakîn ola. ve haberde gelmiştir ki: Sır ile virilen sadaka Allâh Te'âlâ'nın hışmını sâkin eyler. Bu dahi gelmiştir ki bir nice tâife Allâh Te'âlâ'nın 'arşı sâyesinde (gölgesinde) olalar: Biri imâm-ı âdil ve biri şunlar ki sadakayı sağ elleriyle verirlerdi sol elleri duymazdı yani gayet de sır ile verirlerdi. Gör ki nice derecedir ki imâm-ı âdille berâber zikir olunur. Ve haberde dahi vardır ki her sır ile sadaka vere, sevâbın sır ile amellerine yazarlar. Âşikâre virenin zâhir amellerine vereler. Eğer şunun gibi nesne işledim diye söylerse, gerek sır defterinde olsun gerek zâhir defterinde olsun kazıyıp riyâ defterine yazarlar. Bu sebebden idi ki sadakayı selef pinhân (gizli) etmekte mübâlağa ederler, tâ ki taleb edip bir a'mâ bulurlardı, dahi söylemeden eline virürlerdi, tâ ki verdiğini bilmeye. veyahud bir uyur fakîrin bir yerine bağlayıp giderlerdi. veya derviş uğrayacağı yolda bırakırlardı. Ve ba'zılar fakîre vermeğe bir kimseyi vekîl ederlerdi. Böyle etmekden murâdları oldur ki, verdiğini derviş bilmeyen idi gayrıdan gizlemeği hod ziyâde (çok fazla) mühim görürlerdi. Zîrâ sadaka âşikâre

verilince kişinin batinında ziyâde riyâ peydâ olur. Eğerçi zekât vermekle buhul (cimrilik) sımış (bozulmuş) olur. Ammâ riyâyı beslemiş olur. Bu sıfatlı kişi mühlik (helak edici) olur. Buhul ‘akreb gibidir veya yılan gibidir ve bu kuvvetlidir ondan. Çünkü akrebi yılan kût (yiyecek) ederler, yılanın kuvveti ziyâde olur. Pes, ol kimse bir mühlikden kurtulub ondan daha sarp mühlike uğramış olur ve gönülde bir mühlik sıfatların zahmı (yarası) kabirde akreb ve yılan zahmı (yarası) misâlinde olur. Pes, halka âşikâre verilenin nefinden (faydasından) zararı artık olur.

4-**Vazîfe-i râbî‘a** şol kişi ki riyâdan emîn ola ve gönlünü ondan pâk etmiş ola ve belki kendi âşikâre verince halk da kendine iktidâ edip (uyup) vermeğe rağbetleri ziyâde olur. Onun gibi kişi âşikâre vermek efdaldır. Ol şunun gibi kişidir ki onun katında halkın medhi ve zemmi berâber ola. Ve cemî‘i işlerde Allâh Te‘âlâ’nın verdiği kâni ola.

5-**Vazîfe-i hâmise** oldur ki sadakasının yoymaya (boşa çıkarmaya), minnet etmekle. Kâle Allâhü Te‘âlâ: *وَلَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى* [Eza] Dervîşi rencide etmektir. Yüzün ters edib alının buruşdurmakla veya un ile (kaba-sert) söylemekle. Dervîş olduğu için veya nesne dilediği için hor görüb hakâret gözüyle nazar etmek bir cehil, bir hamâkatdır. Cehil oldur ki ondan mâl gitmekle gönül dar ola, dervîşe zecr (eziyet) ile söyleye. Pes, kişiye bir verip bin almak düşvâr (güç) gelmek cehilder. Zîrâ zekât vermekle firdevs-i a‘lâ ve rızâyı Hak Teâlâ hâsıl olsa gerek ve kendini cehennemden kurtarsa gerek, niçin düşvâr gele bu nesne îman getirmiş kimseye? Ve hamâkat oldur ki dervîş üzerine kendinin şerefi var, sana baylığı sebebiyle. Bilmeye şol kişi ki cennete kendinden beş yüz yıl önce gire, onun şerefi ziyâde ve derecesi evlâ olur. Allâh Teâlâ katında fahr ve şeref dervîşlikdedir baylıkta değildir. Bu cihanda dervîşlik şerefının nişânı oldur ki âhiret derdine ve dîdar-ı Hakk’a meşgûl olmuştur. Bayları dünya mâlına ve rencine (sıkıntı) meşgûl olmuştur ve hâcet mikdârından ziyâde nasîbleri yokdur. Ve Hak Teâlâ üzerlerine vâcib etmiştir ki dervîşe dahi hâcet mikdârınca eriştireler. Pes, hakîkate Hak Teâlâ bayları müsahhar itmiştir bu cihanda. Ol cihanda beş yüz yıl intizârı anlara mahsûs etmiştir.

6-**Vazîfe-i sâdis**e oldur ki nesne verdiği için dervîş üzerine minnet komaya. Denmiş ki: Minnetin aslı cehildir ve ol gönül sıfatıdır. Ve ol oldur ki dervîş ile aylık etdim ni‘metim ona verdim elim altında oldu sanır. Bu sanı şol ümidin nişânıdır ki dahi kendine ziyârete gele ve selâmı önce vere ve hürmet ve hizmeti ziyâde ede. Karşı gelip maslahatında buluna. Eğer dervîş bu işlerde taksîr ederse taaccüb eder. Belki der ki ben ona şunun gibi iyilik etdim. Bu nesnelere cümle cehildir. Hakîkate dostluğu ve iyiliği dervîş etti ki onun sadakasının kabûl edip cehennemden kurtardı ve onun gönlünü buhul (cimrilik) murdarlığından pâk etti. Eğer haccâm bir kişi râyiken hacamat ediverse ol kişi haccâma minnet eder ki ol kan benim helâkime sebep idi, çıkarıp beni kurtardı ki buhul batinında zekât mâlı oldu. Sebeb-i helakdir ve batin murdarlığıdır ki çünkü dervîş sebebiyle hem tahâret hem necât hâsıl olunur. Dervîş üzerine minnet komayıp bil ki dervîşe minnet ede ki iyilik

derviş ona etdi. ve biri dahi bu ki Resûl (as.) buyurmuşdur ki: “Sadaka Allâh Teâlâ Hazreti'nin lütuf eline erişir, ondan derviş eline. Çünkü verilen hakkullâhdır ve derviş Hak Te'âlâ'nın nâibi olur hakkullâhı kabz etmeğe. Öyle olsa derviş üzerine minnet koymayalar. Belki dervişden minnet tutalar. Haçanki kişi esrâr-ı zekâtdan bu sırları endişe edinse ma'lûm olur ki derviş üzerine komak cehildendir. Ve minnette hazar etmekte selef mübâlağa etmişlerdir, tâ ki ayak üzerine kalkıp sadakayı tevâzûyla dervişin önüne koyarlardı. Ondan sonra eydurlardı ki bizden kabûl et ve bazılar zekâtı avucularına koyub dervişin önüne dutarlardı tâ ki derviş kendi alırdı eli yukarı olub veren elinden aşağı olmak için ki *الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى* Bu şol kişiyedir ki derviş üzerine minnet koymaya. Ve 'Âişe-i Sıddîka ve Ümmi Seleme haçan ki dervişe nesne gönderseler ısmarlarlardı nice duâ kılar gelin bize haber verin tâ ki onun duâsına biz dahi duâ ile mükâfât ederiz. Bizim duâmız hâlis kıla. Dervişin duâsına tamah etmezlerdi, tâ ki ihsân etmiş olalar ve hakikatde [muhsin] dervişdir ki bu 'uhde-i kişinin üzerinden getirir.

7-**Vazîfe-i sâbi'a** dahi oldur ki mâlının helâlini ve iyisini vere. Şüpheli olan tekrarrube (ibadete) yaramaz zîrâ Hak Teâlâ pâkdır pâk olmayanı kabûl etmez *وَلَا تَيَمَّمُوا الْحَبِيبَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِأَخِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ* Yani şol nesne ki eğer sana verseler kerâhetle alırdın, onun gibi nesneyi niçin Hakkullâh'a harac edersin? Eğer kişi evinde olan nesnelerin konuk önüne yaramazın koysa tamâm istihfâf etmiş olur. Pes, haçan revâ ola ki yaramaz hakkullâh'a verile, iyisi kullar ile kendine konula, sadakaya nesnenin yaramazın vermek ihlâsla olmayıp kerâketle vermeğe delâlet eder. Her sadaka gönül hoşluğuyla olmaya, korkulur ki kabûl olmaya. Ve Resûl (as.) buyurmuşdur ki: “Bir direm sadaka ola ki bin üzerine sebkat eder.” Yani ol sadakadır ki gönül hoşluğuyla vere de iyisini vere. Taleb edip derviş her derviş ki Müsûlmân ola, zekât ana vermekle farz sâkıt olur. Ammâ kişi ki âhiret ticâretin ede. Gerekdir ki ziyâde zahmetten üşenmeye. Zîrâ ki sadaka mahallinde vâkî olacak sevâb ziyâde olur. Gerekdir ki iş bu **beş sınıftan** taleb ede, hangisini bulursa zekâtı ona vere, tâ ki sevâb muzâf ola (kat kat fazla ola).

1-**Sınıf-ı evvel** parsalar ve müttükîlerdir. Kavlühü 'aleyhi's-selâm: *أَطْعَمُوا* *طَعَامَكُمْ الْأَتْقِيَاءَ* Ta'âmınızı perhizkârlara verin. Sebebi oldur ki ol aldıkları ile istiânet ederler, Hak Te'âlâ'nın ibâdetinde. Pes, ol veren kişi onlarınla ol tâatin sevâbında şerîk olur. Ve dahi denmiş ki: Bayların ekâbirinden bir kimesne vardı ki sadakasının sûflere verirdi, gayrı kimesneye vermezdi. Eydurdu ki bunlar bir kavimdir, Allâh Teâlâ kulluğundan gayrı hiç himmetleri yokdur. Çünkü hâcetleri ola, endişeleri perâkende olur. Anların gibiden birinin gönlünü Allâh Te'âlâ'ya yöneltmek bana sevgilidir, yüz kişi gönlüne riâyet etmekden ki himmetleri dünya ola. Bu sözi Cüneyd'e hikâyet etdiler, bu söz evliyâullâhdan bir velînin sözüdür dedi ve ol kişi bakkaldı, her dervişe ne dilese verirdi ve satın alsalar bahasın dilemezdi. Âhir müflis oldı. Cüneyd ona mâl gönderdi. Ticâret et ki senin gibi ere ticâret ziyân etmez dedi.

2-**İkinci sınıf** ehl-i ‘ilmdendir. Çünkü onun sadakasıyla ehl-i ‘ilme ferâğat hâsıl ola, sadaka veren ol ‘ilmin sevâbında şerîk olur.

3-**Üçüncü sınıf** fakrin gizli tutanlardır ki tahammül tarîkıyla yürürler, fakirliklerini kimseye bildirmemek için. Kâlellâhü Te‘âlâ: . (يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ) (أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ) Şöyle olmaya ki bir dervişe vere ki onun dilenmekden korkusu olmaya.

4-**Dördüncü sınıf** ehl-i ‘ayâl olan ve hasta olan fakîrlerdür her ne kadar ki hâceti ve zahmeti ziyâde olan fakîre virilürse ol kadar sevâb ziyâde virilür.

5-**Beşinci sınıf** kendi hısımlarının fakîrlerdir. Onlara vermekle hem sadaka hem sila sevâbı hâsıl olur ve şol fakîrlere ki kendi ile kardeşlikleri vardır, Allâh Teâlâ dostluğundan onlar külli ya ekserinde buluna, onlara vermek dahi revâdır. Eğer bir fakîr bulsa ki bu zikir olunan sıfatların külli ya ekserinde buluna ki vermek evlâdır. Çünkü sadakayı bunun gibi kişiye erişdire, onların himmetleri ve duâları ol kişiye hisâr olur. Ve denmiş ki: cimrilîği gönlünden çıkarıp şükür ni‘meti yirine getirdikten sonra bu zikir olunanlar ‘alâ haddihî fâidelerdir.

Fasıl: Sadaka Almanın Edebi Beyânındadır

Bil ki sadaka alana gerekdir ki beş vazîfe saklaya.

1-**Vazîfe-i Ülâ:** Evvel bil ki Allâh Teâlâ kendi kullarını mâla muhtâc yarattı. Ol sebebden kullarına mâlî çok verdi. Lâkin kullarından bazısına ziyâde ‘inâyet olduğu için onları dünya meşgalesinden ve vebâlından sıyânet edip dünya yükün ve kesbin ve hıfzın baylar üzerine koydu ve onlara buyurdu ki: Tâ mikdâr-ı hâcet ola, ziyâde ‘inâyet ettiği azîz kullarına eriştireler ki, ol azîzler dünya yükünden kurtulmuş olalar. Tâ ki Hak Teâlâ tâatında yek hem ve yek himmet olalar. Çünkü hâcet sebebiyle perâkende himmet olalar. Hâcet mikdârı baylar elinden onlara erişe. Tâ ki onların himmeti ve duâsı berekatında baylara dahi keffâret ola. Pes, derviş dahi aldığı şol niyyet üzerine ala ki kendi kifâyetine sarf ede, tâ ki tâat etmeğe ferâğat hâsıl ola. Ve şol nimetin kadrini bile ki bayları kendine müsahhar edivermişlerdir, tâ ki kendi dâim ibâdetde ola. Ve bu şuna benzer ki dünya beğleri dilemezler ki kendilerin hâs kulları hizmetlerinden gâib olalar, koymazlar ki dünya kesbine meşgûl olalar. Ol sebebden rüstâyileri (köylü) onlara müsahhar edip onlardan hazine ve harâc alıp ol kullara câmekî (maaş) ederler. Nitekim meleklerin maksûdu hâs bendelerinin hizmetidir. Hak Te‘âlâ’nın dahi murâdı cümle halkdan ibâdet-i Hazret-i Rubûbiyyet’dir. Kavlühü Te‘âlâ: . (وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ) Ve dahi Resûl (as.) buyurmuşdur ki: “Müzd (ücret) veren alandan yeğ değildir. Çünkü hâcet olup almış ola, ol şol kişidir ki kasdı firâğat-ı din ola.”

2-**Vazîfe-i sâniye** oldur ki aldığı Allâh Te‘âlâ’dan ala ve ondan bile ve ol veren bay kişiyi müsahhar bil ki onu ona vermeğe müvekkel ilzâm etmişdir. Müvekkelden murâd imandır ki Hak Teâlâ vermişdir. Onun necâtı sadakaya bağlıdır. Eğer ol müvekkel olmasa hiç kimseye bir habbe vermezdi. Pes, minnet şol kimsedendir ki onu müvekkele ilzâm etmişdir ve çünkü bile ki bayların eli arada bir vâsıtaadır. Gerek onu vâsıtılığıyla bilip

şükür ede ki مَنْ لَمْ يَشْكُرِ النَّاسَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ Hak Teâlâ kullarının amâlinin hâlikıyken onların üzerine senâ eder ve onlardan şükür eder. Şöyle ki demişdir: نَعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا ve bunların emsâli onun için ki her kimi ki hayra vâsıtâ eyledi onu azîz eyledi. Netekim demişdir: طُوبَى لِمَنْ خَلَقْتَهُ وَ طُوبَى اللَّهُ قَلْبَكَ فِي قُلُوبِ الْأَبْرَارِ وَرَزَقِي عَمَلِكَ فِي عَمَلِ الْأَخْيَارِ وَ صَلَّيْ عَلَى رُوحِكَ فِي أَرْوَاحِ السَّهْدَاءِ وَ بَسْرَتِ الْخَيْرِ وَ بَسْرَتِ الْخَيْرِ عَلَى يَدَيْهِ Pes, Hak Te'âlâ'nın 'azîz bendelerinin kadrini bilmek gerek. Şükürün manâsı budur. Ve gerekdir ki ana duâ ede ve ayda ki: طُوبَى لِمَنْ خَلَقْتَهُ وَ طُوبَى اللَّهُ قَلْبَكَ فِي قُلُوبِ الْأَبْرَارِ وَرَزَقِي عَمَلِكَ فِي عَمَلِ الْأَخْيَارِ وَ صَلَّيْ عَلَى رُوحِكَ فِي أَرْوَاحِ السَّهْدَاءِ ve haberde gelmişdir ki: "Her kişi ki sizinle iyilik eyler, ona mükâfat edin. Eğer gücünüz yetmezse şol kadar duâ edin ki tamam mükâfât ola ve şükür tamamlığı onunla olur ki sadakanın aybı olursa izhâr etmeye. Varlığını az tutmaya ve hakîr görmeye ve şuncılayın ki çok veren kişi çok görmeye ve tevazu gözü ile nazar etmeye."

3-**Vazîfe-i sâlise** oldur ki helâldan olmayan nesneyi almaya. Zâlimler mâlından hiç nesne almaya ve mâlın ribâyâ verenlerden almaya, ihtiyât ede.

4-**Vazîfe-i râbi'a** oldur ki hâcet mikdârından ziyâde almaya. Eğer sefer sebebinden alırsa yolculuk mikdârından ziyâde almaya. Eğer borclu ise borc mikdârından ziyâde, eğer kendine bir yıllık kifâyet için alırsa on dirhemden ziyâde almaya. Eğer on bir dirhem alırsa ol bir dirhem harâmdır. Eğer evinde kumaşı veya donu (elbise) olsa, hâcetinden ziyâde zekâtdan nesne almaya.

5-**Vazîfe-i hâmise** oldur ki zekât veren âlim olmasa sora ki verdiği meşâkîn hakkından mıdır veya gârimîn sadaka virmeğın fazîleti beyânındadır. Resûl (as.) buyurmuşdur ki: "Sadaka verin, eğer bir hurma dahi olursa ki ol dervişi diri eder. Dahi günâhı söyündürür su odu (ateşi) söyündürdüğü gibi." Ve buyurdu ki: "Sakının tamu (cehennem) od'undan, eğer yarım hurma ise dahi, eğer vermeğe gücünüz yeterse verin eğer gücünüz yetmezse dervişe iyi söylen." Ve buyurdu ki: "Hangi Müsülmân ki helâlden sadakayı vere, Allâh Teâlâ onu kendi lütfundan besler, sizin davarınızı beslediğın gibi tâ bir hurma Uhud Dağı kadar olunca." Ve buyurdu ki: "Kıyâmet gününde her kişi kendi sadakası gölgesinde olur, halk arasında hüküm tamam olunca." ve buyurdu ki: "Sadaka yetmiş kapı bağlar şer kapılarından. Ve sordular ki: Hangi sadaka efdaldir? Buyurdu ki: Dirlik ümiz varken ten dürüstlükde korkmayıp verilir. Ol değil ki sabır edesin, tâ ki can hulkûma gele, dahi edesiniz ki bunu filana verin, onu fulana, bunları hod filan filan alır, dersen dahi demezsen dahi." 'Îsâ Peygamber (as.) demişdir ki: Her kişi ki bir sâili kapısından mahrûm gönderse yedi gün ol eve melâike girmez. Ve dahi Resûl Hazreti (as.) sadakayı dervişe kendi eliyle verirdi ve abdest suyun kendi eliyle koyup ağzını örterdi ve derdi ki: "Her bir Müsülmâna don giydirirse Allâh Teâlâ hıfzında olur, tâ ol hırka ol kişının üzerinde bâkî kaldıkça." ve dahi 'Âişe-i Sıddîka'nın (r.anha) gömleği yamanmıştı. Elli bin dirhem sadaka verdi, bir gömlek edinmedi. Ve dahi İbn Mes'ûd der ki: Bir Kişi vardı, yetmiş yıl ibâdet etti. Pes, ondan bir günâh geldi ki cemî'-i ibâdet yoyuldu (boşa gitti). Ol kişi bir dervişe uğradı ona bir gürde (pide) verdi. Allâh Teâlâ ol kişının günâhını yarlıgayıp ibâdetinin

sevâbını yine verdi, kendi kereminden. Ve dahi Lokman oğluna dedi ki: Günah ki senden gele, akabince sadaka ver. Ve dahi Abdullâh bin Ömer şekeri sadaka olarak çok verirdi. Eydurdu: . (لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ) Allâh Teâlâ bilir ki ben şekeri severin dedi. ve dahi Şa‘bî eydur: Derviş sadakaya muhtâc olduğundan her kişi kendini sadaka sevâbına ziyâde muhtâc bilmeye, ondan ol sadaka makbûl olmaz.

76. Bâb: Orucun Hakîkati Ve Sırrı Beyânındadır

İmâm Gazzâlî *Kimyâ-yı Sa‘âdet*’de getirmiş ki: Oruc üç derece üzerinedir. Biri avam, biri havâs, biri havass-ı havas orucudur.

1-Avam orucunun gâyesi karnın ve fercin saklanmasıdır. Bu derecelerin alçağıdır.

2-Ammâ havass-ı havas orucu derecelerin yücesidir. Ol oldur ki kişi Allâh Te‘âlâ’dan gayrı endişelerden gönlün saklaya. Kendi cümle Allâh Te‘âlâ’ya vere. Zâhîrle ve bâtınla oruc tuta. Hak Teâlâ sözünden ve ana müte‘allik olandan gayrı nesne endişe etse ol oruc sınar. Ve eğer dünyâ garazından endişe etse oruc sınar. Eğer endişesi mübâhise dahi maslahat için ola ki ol hakîkatte dünyâ endişesi değil. Ve dahi demişler ki: Gece orucum neyle açam diye endişe etse üzerine hatâ yazılır. Zîrâ bu ki delildir ki Allâh Teâlâ rızkın yetiştirir diye vaat ettiğine itikâdı muhkem değildir. Bu derece enbiyânın ve siddîklarındır. Her kişi ona erişmez.

3-Ammâ havas orucu oldur ki cemî‘i cevârihin yaramaz nesnelere saklaya. Hemân karnıyla fercin iktisâr etmeye. Denmiş ki: Bu oruc tamamlığı altı nesne ile olur:

Biri ol ki gözün saklaya. Şol nesnelere ki Hak Te‘âlâ’dan meşgûl eylerler. Hassa şol nesnelere ki onu görmeye şehvet kopar ola. Resûl (as.) buyurmuşdur ki: “Göz nazarı şeytan ‘aleyhi’l-la’ne temrenlerinden bir temrendir (ok), zehir ile suvarılmış (sulanmış). Her kişi ki Allâh Te‘âlâ’dan korkup ondan hazar etse Allâh Teâlâ ona iman hilatin verir ki ol kişi gönlünde onun halâvetin bulur.” Ve Enes (ra.) rivâyet eder ki Resûl (as.) buyurmuşdur ki: “Beş nesne orucu sır. Biri yalan, biri gıybet, biri nâ-hak yere ant içmek, biri kovuculuk, biri nazar-ı şehvet.”

İkinci ol ki dilin saklaya, bî-hûde sözden. Ve şol sözlerden ki hâcet olmaya. Ve Kur‘ân okumağa ve zikre meşgûl ola. Veyâ hâmûş (sessiz) ola. Ve denmiş ki: Münâzara ve leccâc (inatçı) cemî‘-i bî-hûdelerden ziyankârdır. Ve dahi denmiş ki: Gıybet ve yalan bazı ‘ulemâmız mezhebince avâm orucun dahi bâtıl eder. Ve dahi haberde gelmiş ki: “Meğer iki avret oruc tutmuşlardı. Susuzluktan helâk olmağa yakîn olmuşlar, Resûl‘den (as.) destûr dilediler ki (oruçlarını) açalar. Resûl (as.) anlara bir kadeh gönderdi. Bunun içine kussunlar, dedi. Kusdular. Her birinin boğazından birer pare kara kan düşdü. Görenler acebe (şaşıp) kaldılar. Resûl (as.) buyurdu ki: Bu iki avret Hak Teâlâ helal ettiği nesnelere oruc tutmuşlardır. Haram ettiği nesne ile oruçların sınışılar. Bunların boğazından gelen gaybet ettikleri kimselerin etindendir.”

Üçüncü ol ki kulağın saklaya şol nesnelere de söylemeğe yaramaz, dinlemeye de yaramaz. Zîrâ ki dinleyen dahi söyleyene şerik olur, dedi yalandan ve gaybetden hâsıl olan günâhda.

Dördüncü ol ki elin, ayağın ve cemî'-i cevârihin yaramaz nesnelere saklaya. Saklamayanın misâli şuna benzer ki hasta olur dahi yemişden perhiz eder. Ammâ zehir yer. Ma'siyeti zehirdir, taam gıda. Taam aslında ziyânkâr değil. Lâkin çok yemek ziyan eder ve dahi Resûl (as.) buyurmuşdur ki: "Oruc tutucular vardır ki onlara açlıktan ve susuzluktan gayrı orucularından hiç nasîb yoktur."

Beşinci ol ki harâm ve şüpheli yemeye ve helâl dahi az yeye ki orucdan maksûd şehvetleri za'if itmekdir. Gece çok yiyince gündüz yiyeceğini dahi bile yemiş olur. Öyle olsa gine şehvetler gâlib olur. Maksûd hâsıl olmaz. Husûsan türlü türlü taamlar yemiş olur. Ve dahi denmiş ki: Mide hâlî (boş) olmayınca gönül saf olmaz. Belki sünnet oldur ki çok yemeyeler, tâ ki açlık za'fının eserini kendinde bula. Eğer gece çok yerse uykusu gelip yatar namazın kılmaz. Bunun için demişdir Resûl (as.) "ki doldurulmuş kablarda Allâh Teâlâ katında dolmuş mideden daha düşmanı yoktur."

Altıncı Ol ki orucun açtıktan sonra gönlü havf ile recâ ortasında ola ki tuttuğu oruc makbûl oldu mu olmadı mı? Ve denmiş ki: Hasan Basrî bayram günü bir kavm gördü ki oynarlar, gülerler. Ayıtdı: Allâh Teâlâ Ramazan ayın meydân etmişdir tâ ki kulları kendinin tâatında artıklık ilerilik isteyeler. Pes, bazıları ileri geçtiler. Ve bazıları geru kaldılar. Acebdir şunlara ki gülerler, hakikat hallerin bilmezler. Vallâhi ki eğer iş yüzünden perde götürüleydi kabûl olanlar şâdlığı, merdûd olanlar gussaya (keder) meşgûl olulardı. Ve hiç kimesne oynamağa ve gülmeğe meşgûl olmayaydı. Pes, bu cümleden bilmek gerek ki şol kimseler ki orucuların yemeyip içmemek üzerine iktisâr ederler onların orucuları bir cansız suratdır. Ve orucun can ve hakikati oldur ki kişi kendini melâikeye benzete. Melâikede aslâ şehvet yoktur ve behâimde (hayvanlar) şehvet gâlibdir her kişide ki şehvet mağlûb ola, ol melâikeye müşâbih olur. Pes, malûm oldu ki oruc tutan kişi gece çok yese şehvete meded edib kuvvetlendirmiş, öyle olsa oruc maksûd olduğu gibi hâsıl olmaz. Va'llâhü a'lem.

Fasıl: Oruc Tutmak için Şerîf ve Fâzıl Günleri ve Ayları Bildirir

Bil, şerîf ve fâzıl günlerde oruç tutmak sünnettir ve kâh ola ki yıl içinde ol şerîf ve fâzıl günlerde, aşûre günü ve Zi'l-hicce ayının evvelinden dokuz gün, Muharrem ayının evvelinden on gün. ve denmiş ki: Muharrem ayının tamamı tutmak. Lâkin evvelki onun tutmak müekkedir ve haberde gelmişdir ki şehir-i harâm içinde bir gün oruc tutmak efdaldır, gayrı aylardan otuz gün tutmaktan ve Ramazan orucunun bir günü efdaldır, Muharrem'de tutulan orucun otuz gününden ve Resûl (as.) buyurmuştur: "Her kişi ki Perşembe ve Cum'a ve cumartesi oruc tutsa, onun için yazarlardı yüz yıllık ibâdet sevâbın." ve dahi denmiş ki: "Şehir-i haram dördtür. Zi'l-ka'de ve Zi'l-hicce, Muharrem, Receb. Ammâ efdal Zi'l-hicce'dir ki hac günü onun içindedir. Ve denmiş ki: Zi'l-hicce ayının evvelki gününde olan ibâdet Allâh

Teâlâ katında sevgili-rekdir, gayrı vakitlerde olan ibâdetlerden ki onda bir gün oruc tutmak gayrı vakitlerde bir yıl tutmak gibidir. ve onda bir geceyi ihyâ etmek yeğdir. Ayıtdılar: Yâ Resûlallâh! Cihaddan dahi efdal midir? Buyurdu ki: Meğer şol kişi ki atı alıp kendinin kanı dökülüb gele, cihaddan, dedi.” Ve denmiş ki: Ashabdan bir guruh Receb ayının tamamını oruc tutmağı kerih görürlerdi, tâ ki Ramazan ayına benzetmiş olmayalar. Ol sebebden bir gün yerlerdi veya dahi ziyâde. Ve haber vardır ki çünkü Şa‘bân ayı âhir nısfına erişe, oruc yokdur. Meğer Ramazan ayı fi’l-cümle âhir-i Şa‘bân’da oruc tutmakta kerâhiyyet var, meğer istikbâl-i Ramazan ayından gayrı bir sebeb ola. Ammâ ay içinde olan şerîf günler eyyâm-ı bıyızdır. Eyyâm-ı bıyız ayın on üçü ve on dördü ve on beşidir. Ve hafta içinde olan Pazartesi ve Perşembe ve Cum‘a’dır. Ammâ yıl tamam ulaşduru tutmak bunların küllisini câmi’dır. Lâkin beş gün yemek gereklidir. İki bayram günleri üç dahi eyyâm-ı teşrîk. Ve denmiş ki: Yıl tamam tutmak elinden gelmeyen bir gün tuta bir gün yiye. Bu, Dâvud Nebî (as.) orucudur. Bunun fazlı uludur. Ve haberde gelmişdir ki: ‘Abdullâh b. ‘Ömer ve İbnü’l-‘Âs Resûl’den (as.) sordu ki: “Oruc tutmakta efdal tarîk hangisidir?” Resûl (as.) buyurdu ki: “Bir gün yiyip bir gün tutmak ola.” Ayıtdı: “Bundan daha efdali dilerim.” Resûl (as.) buyurdu ki: “Bundan efdali yoktur. Ve bundan aşağı Pazartesi ve Perşembe dutmaktır ki Ramazan ayıyla yakîn olur, yılın sülüsine. Ve denmiş ki: Çün kişi oruc hakîkatin bile ki maksûd şehvetleri sınıp gönül sâfi etmektir. Gerek ki kendinin gönlün denemek içinde ola. Çünkü maksûd bu ola. Kâh olur ki yemek efdal olur, kâh olur ki tutmak. Bu sebebden idi kim, Resûl (as.) kâh olurdu ki tutardı ki halk ayruk yemez sanırlardı, kâh olurdu ki yerdı ki ayruk tutmayıser sanırlardı. Orucunun tertîbi ma‘lûm değıldir. Ve dahi ‘ulemâ kerâhet tutmuşlardır, dört günden gayrı ulaşduru yemeğı. Bunu bayram günüyle eyyâm-ı teşrîkden almışlardır ki anlar dört gündür. Onun için ki dâim oruc tutmakta korku var ki gönül kararıp gaflet olup idrâk zaîf ola.

77. Bâb: Hac Beyânındadır

Hac, lügatte kasd etmeğe derler. Ammâ şerî‘atde Beytu’llâh’ı ta‘zîm tarîki üzere ziyâret etmeğe kasd etmekden ibâretdir zamân-ı mahsûsda ki ol Şevval ayı ve Zi’l-ka‘de ayı ve Zi’l-hicce ayının on evvelidir. Bil ki hac farz olduğı sâbit olmuşdur hem âyet ile hem hadîsle hem icmâ ile.

Âyet oldur ki Allâh Teâlâ buyurdu ki: *وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِيْنَ* ve hadîs oldur ki Resûl (as.) buyurdu ki: “İstatâ‘ati olub yani gücü yetip hac etmeyen üzerine korkum yok gerek Nasrânî olsun gerek Yahûdî.” ve gine Peygamber (as.) buyurdu: “Din beş nesne üzerine bünyad olmuşdur.” Ol beşden birini hac zikir etdi. ve icmâ‘ oldur ki ‘ulemâ-i ümmetden kimse inkâr itmedi. ve Emîre’l-mü‘minîn ‘Ömer demiş ki: Diledim ki Müsülmânlar şehrine adam gönderip teftîş edeyim. Her kişi ki istitâ‘at bulup hac etmemiş ola, üzerine cizye [harac] koyam. Ondan üç kerre ayıtdı ki: Vallâhi Müsülmânlar hakkında ben bu nesneyi sezmem ki gücü yete dahi hac etmeye, nice bunun gibi vâfdler var,

gücü yetip hac etmeyenler hakkında. Ve Resûl (as.) buyurmuş ki: “Allâhü Teâlâ ferîştehlerine mübâhât (övünme) eder kullarının mutî‘lığıyla. Eydur ki: Görün benim kullarımın itâatini kim saçları dağılıp yüzleri toza bulaşıp uzak yerlerden benim rızam ve ve rahmetim taleb ederek gelip Arafat’da cem‘ olurlar. Siz tanık olun ki ben onları yarlığadım.”

Buraya değin zikir olunan hac amellerinin sûreti idi, şimdi şurû‘ olundu ki esrâr-ı hacdan dahi beyân oluna:

Bil ki: Bu amellerin her birinde bir sır ve maksûd var. Eğer ki hac eden kişi her işi işledikçe her birinden bir ibret alıb âhiret ahvâlini tezekkür ede. Nitekim İmâm Gazzâlî *Kimyâ-yı Sa‘âdet*’de getirmiş ki: Bu hakîkatin aslı oldur ki âdemî şöyle yaratılmışdır ki kemâl-i sa‘âdete erişmez, tâ kendi ihtiyârından geçmeyince ki mütâba‘at-i hevâ, sebab-i helâk-ı âdemîdir ve tâ ki adam kendi ihtiyârıyla ola ve işlediği işi şerîat düstürsüz işleye, ol kişi hevâyâ mütâba‘at etmişdir. Onun muâmesi Mevlâ ile bende (kul) muâmesi değil; kendinin hod sa‘âdeti kulluk etmektir. Bu sebebden idi ki ileri geçen milletler ruhbâniyyet ve siyâhat emir olunmuşdu, tâ ki her ümmetin âbidleri halk arasından çıkıp dağlar başında ömürlerin mücâhede ve riyâzetle geçirirlerdi. Resûl’e (as.) sordular ki: Yâ Resûlallâh! Bizim dinimizde siyâhat ve ruhbâniyyet yok. Resûl (as.) buyurdu ki: Size onun bedeli cihâd ve hac buyuruldu. Pes, ruhbâniyyetden murâd mücâhede idi. Ol hod hacda hâsıdır. Belki hacda dahi nice ibretler zâhirdir ki Hak Teâlâ Ka‘be’i müşerref kılıp kendine izâfet etdi ve pâdişahlar misâlinde kodu. Onun cânibin ona haram kıldı onun hürmet ve ta‘zîmi için. Ve Arafat’ı pâdişahlar sarayı önünde meydan misâlinde kodu, tâ ki etrâf-ı ‘âlemden geleler. Şununla ki Hak Teâlâ nüzülden ve evden ve mekândan münezzehtir, bilirler. Ammâ çünki şevki ‘azîm ola her nesne giru dosta mensûb ola, mahbûb ve matlûb olur. Pes, ehl-i İslâm bu şevk ile ve ehlin eve mâlın ve vatanın koyub ve bâdiye hatarlarına tahammüle edip bende-vâr geleler. Ve bu ibâdetde Allâh Teâlâ onlara işler buyurmuşdur ki hiç ‘akıl ona yol bulmaz, taş atmak ve Safâ ile Merve arasında yürümek gibi. Zîrâ her nesne ki akıl ona yol bula, nefsin dahi onunla ünsü olur. Zîrâ bilir ki ne işler meselâ zekât virirse dervişlere rıkf var ve namazda Allâh Te‘âlâ’ya tevâzû‘ var ve oruc tutmak murâğame (gücendirir) ve kesr-i leşker-i şeytândır. Vatkâ ki kişi bu ibâdetin esrârını bile, şâyet ki tab‘-ı muvâfakat üzerine hareket ede, etdiği ibâdet mahzâ Allâh için olmaya, belki tab‘ına muvâfık olduk için ola ve kulluğun kemâli oldur ki kul işlediği işi Allâh Teâlâ buyurduğu için işleye, bâtınından hiç mütekâzı [mukîsayı] peyda olmaya. Taş atmak ve Safâ ile Merve arasında sa‘y etmek bu cümledendir ki bunların gibi kişi kulluğun bilip emre mutî‘ olmakdan gayrı nesne için işlemez. Ve Resûl (as.) husûs-u hacda *وَرَقًا لِّبَيْتِكَ بِحَجَّةٍ* deyip ta‘abbüd (kulluk) ve rikk (kölelik) adıyla zikir etdi. Ve nice kimseler var ki taaccüb etdiler bu amellerden maksûd ve murâd neyiki diye. İmdi bu nesne amellerin hakîkatinden gâfil olmakdan gelir ki bunlarda maksûd bî-maksûdluktur ve garaz bî-garazlıktır. Tâ bileler ki

kulluk bunların gibi de zâhir ve onun nazarı mahzâ fermân-ı Rahmân'dan gayrı nesneye olmaz. Ve hiç bundan gayrı nasîbe 'akl ve tab' yol bulmaz.

Ammâ haccın 'ibretleri oldur ki bir yönden hac sefer-i âhîret seferi misâlinedir ki bu seferde maksûd Ka'be'dir, ol seferde Rabb-i Ka'be'dir. Pes, gerek ki bu sefer mukaddemâtında ve ahvâlinden ol saferin ahvâlini yâd eyleye. Esbâbın tamâm edip gider olunca çünkü ehliyle ve dostlarıyla vedâ' ede. Bile ki bu vedâ' şol vedâ'a benzer ki sekerât-ı mevte olsa gerek. Ve hac seferine kasd eden Müsülmân çıkmazdan önce gönlünü cemî'-i alâikden fâriğ etmek gerek. Şöyle âhir ömürde gönlünü cemî'-i dünyâdan fâriğ etmek gerek. Eğer etmezse sefer onun üzerine مُنْفَضٌ müneffaz olur. Çünkü her nev'den sefer hazırlığını görmeğe başlar. Cemî'-i ihtiyâtlar etmeğe olmasın ki beriyyede berâğum dökünüb zahmete uğrayam. İmdi bilmek gerek ki kıyâmet beriyyesi bundan uzun ve korkuludur, azığa ve hazırlığa hâcet ondan ziyâdedir. Hazırlık dahi ona göre gerek. Ve hâcet eydiği hazırlığı görüp şol nesne ki beriye olmağa yaramaz, helâk olub kendine kalmayacaktır bile almaz. Âhîret azığı dahi bunun gibidir. Her tâ'at ki ana riyâ ve taksîr karışmış ola, ol âhîret azıklığına yaramaz. Ve haçan ki cemmâzeye bine cinâze-i ona ve yakîn bile ki ol seferde merkeb cenâze olsa gerek ve ola ki cemmâzeden inmeden cenâze vakti gele. Ve şöyle gerek ki bu sefer ol sefer olmağa yaraya. Ve çünkü ihrâm giymeli ak nesneden ki kefeni anmak için. Çünkü kefeni anabile ki ol seferin donu dahi bu cihân donu âdetine dahi muhâlif olsa gerek. Ve çünkü beriyyenin akâbetin ve hatarların göre, andan münker ve nekir gelmesin ve kabrin yılanların ve akreblerin ana ki lahidden haşra dek azîm-i bâdiyedir. Çok akrepleri vardır. Nice ki dünyâda kişi bedirgasuz (rehbersiz) beriyye âfetlerinden selâmet bulmaz, gûr (kabir) âfetlerinden dahi selâmet bulmaz, tâat bedirgası olmayınca. Nitekim kişi bâdiyede ehliinden ve dostlarından tenhâ kalır, gûrda dahi eyle olsa gerek. Ve çünkü lebbeyk demeye başlayabile ki lebbeyk demek Hak Teâlâ nidâsının cevâbıdır. Kıyâmet gününde dahi bunculayın nidâ erişe gerek. Onun korkusun endişe edene dahi bunda onun korkusundan müstağrak ola. Ve denmiş ki: Ali b. Hüseyin b. Ali (r.anhüm) ihrâm geydiği vakit benzi sararıp titredi, lebbeyk demedi. Ayıtdılar ki lebbeyk niçin dimezsün? Demeğe korkarım ki "Lâ lebbeyk" diye. Bunu dedi, dahi deveden düşdi, bî-hoş oldu. Ve Ahmed bin el-Huvârî, Ebû Süleyman Dârânî'nin mürfidi idi. Hikâyet eder ki: Ebû Süleyman haçan ki lebbeyk dedi, bir mil yer gitdi ki dahi bî-hoş idi. Haçan ki 'akıl geldi, ayıtdı: Hak Teâlâ Mûsâ Peygamber'e (as.) vahiy etdi ki ümmetinin zâlimlerine de, beni anmasınlar ve adımı zikir etmesinler. Her ki beni ana ben anı anarım. Eğer zâlimler olsunlar ben anları la'netile anarım. Ve gine ayıtdı: İşidip dururım ki her ki haccın nafakasın şübheliden ede, dahi lebbeyk deye, ona derler ki "لَا لَيْبَيْكَ وَلَا" "صَعْدَيْكَ حَتَّى يَرُدَّهَا مَا فِي يَدِكَ" Ammâ tavâf ve sa'y şuna benzer ki bî-çâreler melikler dergâhına gelirler, dahi meliklerin köşklerinin çevre yanın dolanırlar, tâ ki bulub hâcetlerini 'arz edeler ve saray önüne gelirler giderler. Bir kimse taleb ederler ki onlara şeffî' ola ve ümît tutalar ki nâ-gâh melikin

gözü düş olub onlara nazar-ı rahmet ede. Ve Safâ ve Merve ol meydânın misâlidir. Ammâ Arafat'da vakfeye durub etrâf-ı 'âlemden envâ-ı halâyık cem' olub muhtelif dillerle duâlar etdikleri arasat-ı kıyâmete benzer ki halâyık cümle cem' olup her kişi kendiyle meşgûl olup red ile kabûl arasında mütereddid olalar. Ammâ atmakdan maksûd kişi kulluğunu izhâr itmektir, ibâdet-ı mahz yoluyla. Ve bir dahi İbrâhim Peygamber'e (as.) teşebbüh ola ki ol yerde İblîs laîn aleyhimâ yestehık İbrâhim Peygamber'in (as.) önüne gelmişdi, iğvâ etmek için. Ve İbrâhim Peygamber (as.) taşla atmıştı. Pes, eğer hâtırına gelirse İbrâhim taşı şeytanı görüp attı, ben hod görmezem bî-hûde bir taşı ne atayım? Bil ki bu senin hâtırına gelen dahi şeytan iğvâsıdır. Sen taşı atagör, tâ ki şeytanın belini bükesin. Zîrâ şeytanın belini onunla bükülür ki sen Allâh Te'âlâ'nın fermânının yerine getirip kulluğun edesin. Sana ne emir olduysa onu işleyesin. Kendi tasarrufunu koyasın. Tahkîk bil ki ol taş atmakla şeytan makhûr edesin. Ve haccın ibretlerine bu kadar işâret olundu. Çünkü kişi onun yolların kendi fehim ve şevk ve cediti mikdârı bile. Onun işinde bu manaların emsâli yüz göstermeğe başlar. Ve her birinden bir nasîb bulmağa başlar ki ibâdetin hayâtı onunladır. ve ibâdetin sûretlerinde kalmayıp esrârına terakkî etmeğe başlar.

TAŞKÖPRÜLÜZÂDE'NİN FELSEFE, KELÂM VE TASAVVUF İLİMLERİNE BAKIŞI

Yrd. Doç. Dr. Fatma Zehra PATTABANOĞLU
(Kastamonu Üniversitesi)

Özet

Kastamonulu ilim adamlarından Taşköplüzâde Ahmed Efendi (1495-1561), 16. yüzyıl Osmanlı/Türk düşüncesini yansıtmak bakımından önemli bir yere sahiptir. Şeyh Şaban-ı Veli (1481-1569) ile aynı dönemde yaşayan ve Halvetî olduğu söylenen düşünür, Osmanlı'nın ilim adamlarını ve mutasavvıflarını ele aldığı *eş-Şakâiku'n-nu'mâniyye fî ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye* ve ilimler sınıflamasına dair ele aldığı *Miftâhu's-saâde ve misbâhu's-siyâde* adlı eserleriyle dikkat çekmektedir. O, felsefe-kelâm-tasavvuf ilişkilerinin Gazzâlî'den sonraki dönemde aldığı genel görünümün Osmanlı'nın düşünce hayatının sürekliliğini temsil etmesi bakımından da önemli bir yere sahiptir. Taşköprülüzâde naklî ve aklî ilimler ayrımında dünya ve ahiret bakımından faydalı ve faydasız olarak değerlendirdiği ilimleri ayrıntılı olarak ele alırken, felsefeyi aklî ilimlerden; kelâmı şer'î ilimlerden; tasavvufu bâtinî ilimlerden saymaktadır. Tebliğde, İslâm düşüncesinin devamı niteliğinde olan bu ilimler, müellifin bakış açısıyla ele alınıp değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Taşköprülüzâde, ilimler, felsefe, kelâm, tasavvuf

TASKOPRULUZADE'S VIEW ON PHILOSOPHY, ILM AL-KALAM AND SUFISM

Abstract

Taskopruluzade Ahmed Effendi, one of the scholars from Kastamonu, (1495-1561) has an important place to reflect 16th Century's Ottoman/Turkish thought. The philosopher, for whom it has been said that he had lived in the same period with Sha`ban-i Veli (1481-1569) and had been committed to the Khalwati order, stands out with his works *eş-Şakâiku'n-nu'mâniyye fî ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye*, in which he discusses Ottoman scholars and Sufis and *Miftâhu's-saâde ve misbâhu's-siyâde*, which is about classification of disciplines. He also has an important position, since general view of the relationship between philosophy, ilm al-kalam and Sufism after Gazali's period represents the continuum of Ottoman's life of thought. While Taskopruluzade discusses the knowledge detailed as useful and not useful for the life and the afterlife during the separation of traditional knowledge and intelligent knowledge, he considers the philosophy as an intelligent knowledge, the ilm al-kalam as a Shari

knowledge and Sufism as an esoteric knowledge. In this statement these three knowledge, which can be seen as a continuation of Islamic thought, will be discussed and examined according to the author's point of view.

Key words: Taskopruluzade, knowledge, philosophy, ilm al-kalam, Sufism

GİRİŞ

Taşköprülüzâde nisbesiyle anılan Muslihuddin Mustafa Efendi'nin oğlu olarak 1495'de doğan Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, Osmanlı âlimlerini tanıttığı *eş-Şakâiku'n-Nu'maniyye* ve ilimler sınıflaması yaptığı *Miftâhu's-Sa'âde* adlı eserleriyle tanınmış, 16. yüzyıl Osmanlı düşüncesinin önemli bilim adamlarındandır. *eş-Şakâiku'n-nu'maniyyefî ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye* adlı eserinde Osman Gazi'den Kanuni Sultan Süleyman döneminin sonlarına kadar yaşamış 502 Osmanlı âliminin hayatını ve eserlerini kaleme almıştır. Eserinin sonunda, kendi kaleminden hayatının çocukluk, gençlik ve olgunluk dönemlerini anlatan düşünür, talebeliğinde okuduğu ve müderrisliğinde okuttuğu dersler ve kitaplar hakkında da ayrıntılı bilgi vermiştir. Bu bilgiler Osmanlı'nın o dönemki düşünce yapısını ve ilim hayatını anlamak bakımından büyük öneme sahiptir. Küçük yaşta Kur'an'ı hatmetmiş, Arapça sarf-nahiv derslerini *el-Maksûd*, *Merâhu'l-ervâh*, *Muhtasaru'l-mie*, *Kitabu'l-misbah*, *Kitabu'l-kâfiye*, *el-Vâfiye fi şerhi'l-kâfiye*, *Kitâbu'l-Hâruniyye*, *Elfiyyetü İbn Mâlik ve Dav'u'l-Misbâh* gibi eserlerden okumuştur. Mantık ilmine dair *Muhtasaru İsağocî'yi*, Kelâma dair Cürçânî'nin hâşiyesi ile birlikte *Şerhu's-Şemsiyye'yi*, Hayâlî'nin hâşiyesiyle birlikte Taftazânî'nin *Şerhu'l-akâid'ini*, Hocazâde'nin hâşiyesi ile birlikte Mevlânazâde'nin *Hidâyetü'l-hikme* adlı eserini, Cürçânî'nin hâşiyesiyle birlikte İsfehânî'nin *Şerhu't-Tavâli* adlı eserini, Cürçânî'nin hâşiyesiyle birlikte Taftazânî'nin *eş-Şerhu'l-mutavvel li't-telhîs* adlı eserini okumuştur. Babasının desteği ile bu okumaları yaptıktan sonra Taşköprülüzâde, kendisi Cürçânî'nin *Şerhu't-Tecrîd* adlı eserini vücûb ve imkân bahsine kadar okuduğunu ardından Cürçânî'nin *Şerhu'l-Mevâkif* adlı eserini Ali Kuşçu'nun heyet ilmine dair *Kitâbu'l-Fethiyye'sini* okuduğunu nakletmektedir.⁸⁰⁷

İlk olarak Dimetoka Medresesine müderris tayin edilen düşünürümüz, kelâm ilminden *Havâşi Şerhi't-Tecrîd'i* başından umûr-i âmme bahislerinin sonuna kadar, *Şerhu't-Tecrîd'i* umûr-i âmmeden vücûb ve imkân bahsine kadar ve *Şerhu'l-Mevâkif* 1 a'râz bahsine kadar ve ilâhiyat bölümünün bazı bahislerini okutmuştur. Bu eserler dışında fıkıh, hadis, tefsir, sarf ve nahivden de çeşitli kitaplar okutmuştur.⁸⁰⁸ Kelâm, fıkıh, tefsir, ahlâk, mantık, biyografî, Arap dili ve edebiyatı, ilimler tarihi, tıp gibi değişik alanlarda

⁸⁰⁷Taşköprülüzâde, *eş-Şakâiku'n-Nu'maniyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, çev. Muharrem Tan, İz Yayınları, İstanbul 2007, s. 377-378.

⁸⁰⁸Ayrıntılı bilgi için bkz. Taşköprülüzâde, *age.*, s. 378-379.

çeşitli kitaplar yanında otuza yakın risâle telif eden Taşköprülüzâde Ahmed Efendi eserlerini Arapça yazmış ve büyük ölçüde şerh ve hâşiye geleneğini sürdürmüştür. Dini ilimlerde Fahreddin Râzî, Âmidî, Cürçânî gibi felsefe ve kelâm konularında derinleşmiş Eşariyye mensubu âlimler etrafında tartışmalar yapmış ancak Maturidiyye mezhebine bağlı kalmıştır. Tasavvufa da ilgi duymuş Halvetiyye tarikatına intisap etmiştir. Böylece felsefe, kelâm ve tasavvufu birleştiren eklektik bir âlim tipini temsil etmiştir⁸⁰⁹. 929/1551 yılında vefat eden düşünür, *eş-Şakâiku'n-nu'mâniyye fi ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye, Mevzuâtü'l-ulûm, el-Meâlim fi ilmi'l-keâm, Şerhu dibaceti't-Tavâli, Hâşiyütü'l-Keşşaf, Haşiyetü'-Tecrîd, Risâletü'-şühûdi'l-aynî fi tahkîkî mebâhisi'l-vücudi'z-zihni, Risâletü'l-istifa li mebahisi'l-istisna, Mesâlikü'l-halas fi mehaliki'l-havas, Risâle fi'l-kaza ve'l-kader, Risâletü'l-câmia li vasfî'l-ulumi'n-nafia, Ecellü'l-Mevâhib fi marifeti vücudi'l-vacip, Şerhu'l-ahlâki'l-adudiyye...* vb. önemli eserler vücuda getirmiştir.⁸¹⁰

“Taşköprülüzâde'nin felsefe, kelâm ve tasavvuf ilimlerine bakışı” başlıklı bir konu, elbette çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Ancak burada Gazzâlî'den sonra İslâm düşüncesinin felsefe, kelâm ve tasavvuf bağlamında gelişmesinin, bir Osmanlı düşünürü tarafından örneklendirilmesi amaç edinilmiştir⁸¹¹. Bilindiği üzere İslam düşüncesinde Gazzâlî ile başlayan felsefe karşıtı eleştiriler, Fahreddin Râzî ve sonrasında yapıcı incelemelerle farklı bakış açısının görülmesini sağlamıştır. Bu çalışmalar, İbn Sînâ felsefesinin Osmanlı'ya aktarılması ve daha sonraki süreçte felsefe-kelâm-teorik tasavvuf etkileşiminin, Osmanlı düşünce dünyasında devamlılığının anlaşılması bakımından önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmaları bilen ve onlar üzerinde analizler yapan Taşköprülüzâde'nin felsefe, kelâm ve tasavvufa bakışını değerlendirmeden önce onun ilimler tasnifine bakmak

⁸⁰⁹Yusuf Şevki Yavuz, “Taşköprizâde Ahmed Efendi”, *DİA*, İstanbul 2011, c. 40, s. 151. Tefsir, kelâm, edebi ilimler, biyografi sahasında geniş bilgi sahibi olan Taşköprüzâde'nin *Miftâhu's-saâde* adlı eserinde yer alan kelâm bahisleri Mâturidîliğe önem verdiğini gösterir. Nitekim onun *el-Meâlim fi'l-ilmi'l-Kelâm* adlı müstakil eseri de felsefeyle mezcedilmiş Mâturidîliğe ait görülen kelâm eseridir. Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmi*, Damla Yayınları, İstanbul 1991, s. 134.

⁸¹⁰Yusuf Şevki Yavuz, “agm”, s.151-152; Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, Meral Yayınları, İstanbul (Tarihsiz), s. 455

⁸¹¹Gazzâlî, *Tehâfüt* adlı eserinde “âlemin kıdemi”, “Tanrı'nın cüz'ileri bilmediği” ve “cismani haşr” olmak üzere üç meselede filozofları tekfir etmesiyle, bir taraftan felsefenin yıpranmasına sebep olurken diğer taraftan felsefi problemlerin anlaşılması noktasında yeni bir kapı aralamıştır. Bunun neticesinde mantığı yöntem olarak kullanmakla yetinmeyen kelâmcılar, kelâm meselelerinin yanında felsefe problemleriyle daha fazla ilgilenmeye başlamışlardır. Dolayısıyla Gazzâlî kelâmın kapılarını, mantığın dini ilimler için en güvenilir yöntem olduğunu ilan ederek felsefeye, hakikatin keşf ve ilham olduğu yolunda karar kılmak suretiyle de tasavvufa açarak bu disiplinin de eklektik bir yapılanmaya doğru gidişinin serüvenini başlatmıştır. Böylece bu süreç daha sonra kelâm ve tasavvufun felsefileşmesine neden olmuştur. Hüseyin Sarioğlu, “Osmanlı'da Felsefe-Kelâm-Tasavvuf İlişkileri”, *Osmanlı, Bilim*, sayı: 8, Ankara, 1999, s. 218.

gerekmektedir. Çünkü ilimler tasnifi, her bilimin alanını, konusunu, gayesini, sınırlarını ve ilimlerin birbiriyle ilişkisini göstermektedir.

A. TAŞKÖPRÜLÜZÂDE’NİN İLİMLER SINIFLAMASI

İslâm düşünce tarihinde ilk ve özgün olarak Kindî⁸¹² tarafından yapılan ilimler tasnifi, daha sonra Fârâbî⁸¹³, İbn Sînâ⁸¹⁴ gibi diğer filozof ve ilim adamları tarafından gelenek haline getirilmiştir. Hatta bu gelenek, Osmanlı düşüncesinde dahi temsilciler bularak çeşitli dönemlerin ilim anlayışına kaynaklık etmesi bakımından önemli bir görev üstlenmiştir. Taşköprülüzâde *Miftâhu’s-saâde ve misbâhu’s-siyâde* adlı eserinde 300’ü aşkın ilimden bahsetmektedir. O, “ilimler tasnifi ilmi” ni bir ilim dalı olarak görmekte, teorik felsefenin (nazarî hikmet) bölümlerinden birisi olan metafiziğin (İlâhiyat) dalı saymaktadır. Zira ona göre metafizik, konusu bakımından ilimlerin en genelidir.⁸¹⁵

Taşköprülüzâde’ye göre manevi mutluluk ve yücelmeyi sağlayacak ilimler, Cibril hadisinde ifade edilen iman, İslâm ve ihsanı konu alan kelâm, fıkıh ve tasavvufur⁸¹⁶. Taşköprülüzâde’ye göre ayrıca ilimler dörde ayrılır, zira her şeyin varlığı “yazıda”, “sözde”, “zihinde” ve “dış dünyada (ayanda)”, olmak üzere dört mertebede bulunur. Bunlardan önce olan, sonrakine bağlanır. Zira yazı, söze, söz zihinde olana zihinde olan da dış dünyada olana delâlet eder. Aslî ve hakikî olan varlık dış dünyada olandır, diğerleri (yazıda, sözde ve zihinde olanlar) alet ilimleridir. Dış dünyada bulunan varlıklarla ilgilen ilim yüce ilimdir ve şeriatın getirdiği ile ilgilenirlerse dinî, aklın verileriyle ilgilenirlerse felsefî (hikemî) ilimdir. Bu ilimlerden dış dünyada olan hariç diğerleri keskin görüş ile çalışıp elde edilirken; dış dünyada olan ilim ya istidlal (nazar, akıl yürütme; akli ve nakli deliller yolu) ya da tasfiye (müşahede ve kalbi arındırma) yoluyla elde edilir. Akıl yürütme ve nazar yolu, ilimde derinleşenlerin; müşahede ve arınma mutasavvıfların yoludur. Bazen bu yolların her biri diğerine kavuşur ve ilim sahibi iki denizi birleştirme şerefine ulaşır.⁸¹⁷

Dış dünyaya ait ilimler ya dinî (şer’î) ya da aklî (felsefî) ilimlerdir. Felsefî ilimler mücerred rey ve akılla hariçte varlığı olanların hallerinden insan gücünün kavrayabileceği ölçüde bahseder. Dinî ilimler asıl iddia olunan şeyi şüphesiz teslim eder.⁸¹⁸ Taşköprülüzâde ilimleri önce yedi

⁸¹²Kindî, *Felsefî Risaleler*, çev.: Mahmut Kaya, İz Yayıncılık, İstanbul 1994.

⁸¹³Fârâbî, *İhsâu’l-Ulûm*, çev. Ahmet Ateş, MEB. Basımevi, İstanbul 1990.

⁸¹⁴İbn Sînâ, *er-Risâle fi Aksâmi’l-Ulûmi’l-Akliyye*, (*Tis’u Resail içinde*), Matbaatu Hindiye, Mısır, 1908.

⁸¹⁵Taşköprülüzâde, *Mevzuâtü’l-Ulûm*, Sad. Mümin Çevik, c. I, Üç Dal Neşriyat, İstanbul 1966, s.260. İlimler taksimi konusunda İbn Sînâ’nın risâlesine ve faydalarına atf yapan Taşköprülüzâde kendi taksiminde ondan etkilenmiş gözükmektedir. Bkz. *age.*, s. 260.

⁸¹⁶Hüseyin Sarıoğlu, “Taşköprülüzâde’de İlim ve Felsefe”, *Osmanlı Bilim Tarihinde Taşköprülüzâdeler Sempozyumu*, Kastamonu-Taşköprü 2006, s.60.

⁸¹⁷Taşköprülüzâde, *Mevzuâtü’l-Ulûm*, s. 89, 93.

⁸¹⁸Taşköprülüzâde, *Mevzuâtü’l-Ulûm*, s. 249-250.

kısmı, sonra da her birini kollarına ayırarak yüz elli çeşit ilmi çoğaltarak anlatır. Taşköprülüzâde her biri “devha”⁸¹⁹ adını taşıyan yedi grup halinde sınıflandırdığı ilimleri, ayrıca taraf adını verdiği iki ana bölüme ayırır. “Birinci taraf”, 6 devhayı içeren ‘yazı ilimleri’, ‘dil ilimleri’, ‘mantık ilimleri’, ‘nazari hikmet’, ‘ameli hikmet’, ‘din ilimleri’ ve onların alt dallarından oluşur. “İkinci taraf” ise ibadât, adet, mühlikat, münciyat’tan oluşan, yedinci devhayı içeren ‘bâtın’ ilimleridir. Taşköprülüzâde bu ikinci taraf ayırımında Gazzâlî’nin *İhyâ* adlı eserindeki ilimler sınıflamasından etkilenmiştir. Nitekim Gazzâlî bu eserde mükâşefe ve muamele ilimleri şeklinde iki temel gruptan söz eder. Birincisi nazarî ilimlere, ikincisi de amelî ilimlere karşılık gelmektedir.⁸²⁰

Taşköprülüzâde ilimleri övülen (mahmûd) ve yerilen (mezmûm) ilimler olarak da tasnif eder. Bu tasnifte de insana fayda ve zarar esas alınmıştır. Tıp, hesap, çiftçilik gibi ilimler dinî olmasa da insanlığa faydalı ilimlerdir. Ama öğrenilmesi farzı ayn değildir. Buna göre dinî ilimler faydalı, dinî olmayan ilimler faydasızdır şeklinde bir çıkarım söz konusu değildir. Ona göre hiçbir ilim, bizatihi yerilmiş değildir. Bir kişi bir ilmi öğrenmeye kalkışır, fakat onu idrake kadir olmaz ise o zaman bu ilim o kimse için zararlı (mezmûm) olur. Taşköprülüzâde’ye göre felsefe ilmiyle meşgul olanların çoğu böyledir. Zira onlar gerçeğe muhalefetten temyize güçleri yetmez ya da o ilmin iyi yönleri varken kötü taraflarını kullanırlar. Mesela nücûm ilmi, yolculukta yön bulmak için ne kadar önemliyse, gelecek tahmin etmek için o kadar kötüdür. Ayrıca düşünüre göre, dinî ilimler de mezmûm olabilir. Mesela fıkıh ilmi, ilk dönemlerde uhrevî meseleler ile meşgulken sonradan dünyevî konularla ilgilenir olmuştur. Dolayısıyla geçmişte övülen ilim, neredeyse mezmûm hale gelmiştir.⁸²¹

Taşköprülüzâde’nin ilimler tasnifine baktığımızda, hangi açıdan ilimlere yaklaşırsa yaklaşsın dünyevî ve uhrevî fayda ve mutluluğu esas aldığı görülmektedir. Ancak ölçü, dinî ilimlerin herkes tarafından öğrenilmesi gerektiği, diğer ilimlerin ona uyması ve yardımcı olması gerektiği üzeredir. Nitekim ebedi saadet, ancak gerçek bilgiyle ve bu bilginin davranışa dönüşmesiyle sağlanacaktır. Buradan hareketle düşünürümüz, ilim-amel ilişkisi üzerinde ehemmiyetle durur. Ona göre ebedi mutluluk ve sonsuz kurtuluş ilim ve amelsiz olmaz. Bunlar birbirine yardımcı olup, ikiz kardeşlere benzerler. Dolayısıyla ilimde derinleşen kimse o ilme uygun amel etmelidir. Çünkü amelde kusur olursa ilimde kemâl olmaz.⁸²²

⁸¹⁹“Devha” dalı budaklı büyük ağaç demektir. Taşköprülüzâde de bu adlandırmayla, her bir ana ilim bölümünün birçok dalları, dalların dalları ve budakları olduğunu kastetmiş olmalıdır. Hüseyin Atay, “Bazı İslâm Filozof ve Düşünürlerine göre İlimler Sayımı ve Tasnifi”, *A.Ü.İ.F. İslâmî İlimler Enstitüsü Dergisi*, sayı: 4, Ankara 1980, s. 27.

⁸²⁰Hüseyin Sarioğlu, “Taşköprülüzâde’de İlim ve Felsefe”, s.57.

⁸²¹Fahri Unan, “Taşköprülüzâde’nin Kaleminden XVI. Yüzyılın İlim ve Âlim Anlayışı”, *Osmanlı Araştırmaları*, c. 17, İSAM, İstanbul 1997. s. 164-167.

⁸²²Taşköprülüzâde, *Mevzuâtü'l-Ulûm*, s. 89.

B. TAŞKÖPRÜLÜZÂDE’NİN FELSEYE BAKIŞI

Taşköprülüzâde ilimler taksiminde, felsefeyi, dördüncü ve beşinci devhada ele almıştır. “Dördüncü devha” felsefenin “teorik (nazari hikmet)” alanıdır, 10 şubeden oluşur.

1. şube: metafizik (İlâhiyât), 2. şube: metafiziğin alt dalları(füruu); insan nefsinin ilmi (ilmü marifeti’n-nüfûsi’l-insânîyye), melekler ilmi (ilmü marifeti’l-melâike), ahiret ilmi (ilmü marifeti’l-mead), peygamberlik ilmi (imârâti’n-nübüvve), mezhepler ilmi (ilmü makalâti’l-furk), ilimler taksimi ilmi (ilmü takâsimi’l-ulûm), 3. şube: fizik, 4. Şube: fiziğin alt dalları; tıp, bitkiler, hayvanlar, çiftçilik, madenler, cevherler, oluş ve bozulmuş, yıldızlar, sihir, tılsım, simya, kimya vs., 5. şube: fiziğin alt dallarının dalları; beslenme, eczacılık, tıp, hacamat, cerâha vs. 6. şube: matematik, 7. şube: geometri, 8. şube: astronomi, 9. şube: aritmetik, 10. şube: musikîdir. Geometrinin alt dalları, astronominin alt dalları, aritmetiğin alt dalları, musikînin alt dalları gibi her birinin alt dalları vardır.

“Beşinci devha” felsefenin “pratik (ameli hikmet)” alanıdır.

1. şube: ahlâk, 2. şube: ev idaresi, 3. şube: siyaset, 4. şube: amelî hikmetin alt dalları; hükümdarların edebi, vezirlerin edebi, ihtisâb, ordu ve askerlerin komutanları şeklinde kısımlandırılır.⁸²³

Taşköprülüzâde’ye göre felsefe ilmi, kelâm ilminin başlangıcını oluşturur. “Teorik felsefe (nazari hikmet) ilimlerinde konu, ya hariçte ve konuşma zamanında maddeden münezze bir mevcut olur, ya hariçte olma bakımından maddeye yakın ama konuşma esnasında ortada bulunmayan şey hakkında olur, ya da hem hariçte hem de bahsetme anında yakında olan şey hakkında olur. Birinci kısım “metafizik (ilâhiyât)” olarak adlandırılır. Bu ilimde maddeden soyutlanmış varlıklar konu olduğu için yüce ilimdir (ilmü’l-ulâ), tabiat ötesinin ilmi (ma ba’de’t-tabia) de denilir. İkincisi “matematik (riyâzî)” ilimler adını alır. Bu ilimlerin önce okutulması gerekir. Üçüncü kısma da “fizik (tabiat)” ilimleri denir. Cisimlerin tabiatlarından doğal yapılarından bahseder. İlâhiyât ilmi, varlıklardan bahseder. Konusu, var olmaları bakımından varlıktır. Gayesi, doğru itikat edinmek ve uygun tasavvur sahibi olmaktır. Böylece onunla ebedi mutluluğa kavuşulur ve sonsuz iyilik tamamlanır. İlimler arasında en yüksek ve değerli olanı metafizik ilimlerdir. Ancak bu durum hakikate ermiş, incelikleri anlamış, doğru yolda olan ârif için geçerlidir”⁸²⁴.

Felsefe üstatlarını sırasıyla adlarıyla ve eserleriyle kaleme alan Taşköprülüzâde, Eflatun’u eski yunan filozoflarının en üstünü sayar. Ona göre Eflatun, bu ilmi Pisagor’dan almış Sokrat’a ortak olmuştur. Eflatun’un en önemli eseri *Devlet*’tir. Eflatun’un öğrencisi Aristoteles mantık ve ruh bilim kurucusudur, en önemli eseri *Politika*’dır. Hikmet âlimlerinden birisi

⁸²³Taşköprülüzâde, *Miftâhu’s-Saâde ve Misbâhu’s-Siyâde fî Mevzuâtî’l-Ulûm*, th., Kamil Kamil Bekri, Abdülvehhab Ebü’n-Nur, Dâri’l-Kütübi’l-Hadise, Kahire 1968, c. I, s. 422-428.

⁸²⁴Taşköprülüzâde, *Mevzuâtü’l-Ulûm*, s. 249-250.

de Fârâbî'dir, yetmiş eser yazmıştır. *Siyaset-i medeniyye* ve *Siret-i fadıla* eserleri meşhurdur. Eski yunan felsefesini İslâm âlemine dâhil eden odur. Dini bakımdan çok büyük sorumluluk altındadır. Bir filozof olup, İslâm âlimi değildir. Felsefe sebebiyle âlimlerden ayrılmış ve Aristoteles'e uymuştur. Bununla birlikte İbn Sînâ ve İbn Rüşd kadar Batıda meşhur olmamıştır. Gazzâlî, Fârâbî, İbn Sînâ ve İbn Rüşd'ü, üç noktada tekfir etmiştir. Sühreverdî, Fahreddin Râzî, Nasîreddin Tûsî, Kudbeddin Şirâzî, Kudbeddin Râzî, Taftazânî, Cürcânî, Devvânî, Hocazâde, Kastalanî felsefe ilimleriyle meşgul olan diğer âlimlerdir. Bu âlimler aynı zamanda hadis, tefsir, hadis ve tefsir usulü ve furû alanlarında mâhirdirler.⁸²⁵

Taşköprülüzâde hikmet ilimlerinin kaynağı olarak İdris peygamberi görür. Zira Hermes olarak isimlendirdiği İdris peygambere, nazarî hikmet ve yıldızlar ilmi de verilmiştir. O halde peygamberdeki şeriat ve hikmet bu açıdan bakıldığında birbiriyile çelişmez gözükmektedir. Yine düşünürümüze göre “felsefe ilimlerinde akıl yürütme (nazar) yolunda bir derece vardır ki tasfiye yoluna yakın hatta ona bitişiktir. Bu derece, zevk ve tatma yoluyladır, buna “hikmetü'l-zevkiyye” denilir. Selefte Sühreverdî bu mertebeye kavuşanlardandır. Halef âlimlerinden Şemseddin-i Fenârî Bursa'da, Mevlanâ Celaleddin-i Devvânî de İran'da bu mertebeye kavuşanlardandır. Bunların reisi de Şeyh Sadreddin-i Konevî ve Kudbeddin-i Şirâzî'dir”.⁸²⁶ Taşköprülüzâde'nin bu âlimleri hikmet ve zevk sahibi olarak örneklendirmesi onun felsefe-kelâm ve tasavvuf ilişkilerine dikkat çektiğini gösterir.

Taşköprülüzâde “felsefeciler âleme kadîm ve ebedî derler. Allah'ın cüzileri bilmediğini söylerler. Semanın irade ile hareket eden hayvan olduğu hakkında konuşurlar. Mucize ve keramet gibi hallere imkânsız derler. İnsan nefsinin kendisi ile kaim cevher olduğunu söylerler. Öldükten sonra dirilmenin cismani olacağını reddederler. Daha birçok hususta Ehl-i sünnetten ayrılırlar. Ayrıldıkları maddeler Gazzâlî'nin *Tehâfütü'l-felâsife* adlı eserinde yazılıdır. Her Müslüman bunların kendi itikadımıza uymadığını bilir”⁸²⁷ diyerek Gazzâlî'den yana tavır koymaktadır. Ancak başka bir yerde “hikmet ilimlerinin muhakkak şer'î ilimlere muhalif olduğunu sanmamalıdır. Öyle değildir. Bunlar daha önce de zikredildiği üzere birkaç önemli meselede olup, sayıları çok değildir. *Tehâfüt*'te bunlar yirmi meselede anlatılmıştır. Bazı meseleler görünüşte muhalif ise de tahkik olunduğunda muvafık ve uygun, hatta aynı olduğu anlaşılır.”⁸²⁸ demesiyle çelişir gibi gözükse de anlatmak istediği şey, hikmetin şeriata muhalif olmadığı halde, felsefecilerin Kur'an ve sünnete uygun olmayan ifadeler kullanmaları neticesinde problem çıkmaktadır.

⁸²⁵Taşköprülüzâde, *age.*, s.251-257.

⁸²⁶Taşköprülüzâde, *age.*, s.250-251.

⁸²⁷Taşköprülüzâde, *age.*, s.255.

⁸²⁸Taşköprülüzâde, *age.*,s.257.

Taşköprülüzâde'ye göre pratik felsefe (amelî hikmet) üçe ayrılır. Birinci bölümü “ahlâk”tır. Bu ilimle erdem (fazilet) ve üstün haller bilinir. Erdemler iki kötü haslet (iki aşırı uç) arasında orta derecede bulunurlar, ‘nazar (düşünce)’, ‘gadap (öfke)’ ve ‘şehvet’ güçleriyle ölçülürler. Bu erdemlerden biri hikmet olup nazar gücüne ait kuvvetin kemalidir, tefrit olan belâdet (düşüncenin azlığı) ile ifrat noktası olan cerbeze (derine dalmaktır) arasındaki orta yoldur. İkisi arasındaki erdem “hikmet”tir. İkincisi “şecaat”tir. Gadap, kırgınlık kuvvetinin kemalidir, tefrit olan cübn (korkaklık) ve ifrat olan tehevür (aşırı öfke) arasında orta yoldur. Üçüncü erdem de “ıffet”tir. Şehvet gücünün kemalidir. İki kötü haslet olan hamûd (zayıflık) ile fücûr arasındaki orta yoldur. Bu üç erdem her birinin dalları ve kolları vardır.⁸²⁹ Ahlâk ilminin konusu ifrat ve tefritten kaçınıp, orta yolu seçerek insanın meleke (alışkanlık) kazanmasıdır. Amelî hikmetin ikinci bölümü “tedbirü’l-menzil”dir. Bu ilimle insan kendisi ile ailesi arasındaki orta yolu seçer ve hakların gözetilerek intizam ve itidal ile dünya ve ahiret mutluluğunu kazanmayı amaç edinir. Üçüncü bölüm siyaset ilmidir. Bu ilimle başkanlık çeşitleri, siyasetler, âlim, emir, kadı, memurların hali vs. öğrenilir. Konusu medeniyet ve onunla ilgili hükümlerdir. Şehrin ve yerleşme bölgelerinin bayındır olmasına çalışmak, devamını sağlamak ve devamını sağlamak için sebeplerini bilmek, onlara zarar verici şeyleri gidererek fayda sağlamaktır.⁸³⁰

Taşköprülüzâde'ye göre felsefî ilimlerle uğraşanların çoğu doğruyu yanlıştan ayıramadıkları için felsefeye olumsuz gözle bakılmaktadır. Bu felsefenin kusuru değil, felsefeyle uğraşanların kusurudur.⁸³¹ Nitekim Taşköprülüzâde “kadımdan hikmet hayr-ı kesîr add olunurdu. Gerek Kur’an’da gerek hadislerde hikmetin önemine dair pek çok ifade vardır. Ancak şimdi hikmet tabirlere, şairlere ve münecçimlere naklolduğu için neticesi boş şeylerle uğraşılır olmuştur”⁸³² diyerek felsefeyle meşgul olanların tabiatla ilgili konularda özellikle sihir, tılsım, yıldızlar ilmiyle alâkadar olarak yanlış yola girdiklerini düşünmektedir. Diğer taraftan felsefî ilimlerin, dinî ilimlere muhalif olmadığını söyleyerek, bu ikisi arasında bazı sorunlar yüzünden uyuşmazlık olsa da bunların çok sayıda olmadığına dikkat çekmektedir. Bu durum Osmanlı düşünürleri arasında ekseriyetle kabul görmüş, Kâtip Çelebi, felsefe-din uzlaşması konusunda çaba sarfeden düşünürlerin makbul olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte yine de karşıt görüş varlığını korumaya devam etmiştir.⁸³³

⁸²⁹Amelî hikmetin dalları âdâb-ı mülûk ilmi, adabuu’l-vezare, ihtisab ilmi, asker ve ordunun işe ilmidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Taşköprülüzâde, *age.*, s.331-332.

⁸³⁰Taşköprülüzâde, *age.*, s. 327-328.

⁸³¹Ayhan Bıçak, *Türk Düşüncesi Kaygıları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2009, c. I, s. 492.

⁸³²Fahri Unan, “Taşköprülüzâde’nin Kaleminden XVI. Yüzyılın İlim ve Âlim Anlayışı”, s. 169-170.

⁸³³Remzi Demir, *Osmanlı İmparatorlu Döneminde Türk Felsefesi*, c.I, Lotus Yayınları, Ankara 2005, s. 89.

C. TAŞKÖPRÜLÜZÂDE'NİN KELÂMA BAKIŞI

Taşköprülüzâde'nin ilimler taksiminde kelâm “6. devha” olan “dinî ilimler” alanında, “usûl-i din” başlığı altında ele alınmıştır. Ona göre kelâm, dinî akidelerin ispatı için gerekli delil ve huccetlerin bildirilebilmesi ve şüphelerin giderilmesini anlatan ilimdir. Bu ilmin konusu selefte göre Allah'ın zatı ve sıfatlarıdır. Bazıları da var olmak bakımından mevcuttur der ve bu açıdan İlahiyât ilmiyle konuları ortak iken, gayeleri itibarıyla ayrılırlar. Çünkü kelâmdaki kurallar şer'î kurallar üzeredir. İlahiyât ilminde ise akli kurallar önceliklidir. Kelâm ilminde şer'î olan maksadın akıl ile kuvvetlendirilmesi şartı vardır. Aynı zamanda itikad olunan şeylerin de Kitap ve sünnette bulunan ve bildirilen şeylerden olması gerekir. Bu iki şarttan birisi olmazsa asla kelâm ismi verilemez. Dolayısıyla kelâm ilmi din ilimlerindedir. Taşköprülüzâde, Mu'tezile ve benzerlerinin sözlerini hakikatte kelâm ilminden saymaz. Çünkü onların meseleleri şer'î olsa da delilleri bakımından şer'î değildir. Kelâmın faydası ebedi saadet ve sonsuz kurtuluşa kavuşturmadır. Bu ilmin başlangıcı ve esası bütün şer'î ilimler ve mantık ilmidir. Böylece mantık ilminin kelâma katılmasıyla, bütün ilimlere baş tacı olan din bilgilerinin en yüksekini, şer'î olmayan ilme muhtacı kalmamıştır. Taşköprülüzâde'ye göre mantığı felsefecilerin bulmuş olması mantık ilmine bir kusur getirmez. Ancak şeriata muhalif olmaması lâzımdır. Mesela felsefecilerin kurduğu hesap ilminin dini pek çok işte büyük faydaları vardır ve din âlimleri de bunu kötulememişlerdir. Ehl-i sünnet ve cemaatin kelâm ilminde iki büyük âlimi vardır. Biri Hanefî, diğeri Şâfi'dir; Hanefî olan Maturidî, Şâfi olan Eş'arî'dir.⁸³⁴

Taşköprülüzâde fıkıhçılar ve selef-i sâlihînden pek çoğunun, kelâm ilmiyle meşgul olanlara şiddetle karşı çıktıklarını bildirir.⁸³⁵ Ancak akâid konularının topluca bilinmesi hiç şüphesiz her Müslümana farz-ı ayn, geniş olarak bilinmesi farz-ı kifayedir. O halde hiç bir Müslüman onu yasaklamaya cüret edemez. Ona göre kelâmdan konuşmanın haram veya mekruh olmasının üç nedeni olabilir. Birincisi, felsefî konular gibi Kur'an ve sünnete

⁸³⁴Taşköprülüzâde, *age.*,s. 473-474. Taşköprülüzâde'ye göre “Kelâm ilminde şer'î maksadın akıl ile kuvvetlendirilmesi şartı vardır. Aynı zamanda itikad olunana şeylerin de Kitap ve sünnette bulunan ve bildirilenlerden olması gerekir. Bu iki şarttan birisi bulunmazsa asla kelim ismi verilemez. Şeriata ahlâka uygunluk kasdolunmada, hakikatte ve esasta uygunluk lazım değilse de Kitaba ve sünnete uygun olmasalar da bazıları Mutezilî olanların sözlerini de kelimadan saydılar. Bu izahı anlaşıldı ki kelâm ilmi şeriat yani din ilimlerindedir. Böyle olmakla beraber Kitap ve sünnete uygun olması lazımdır. Kelâma benzeyen bazı imalı sözler vardır. Fakat hakikatte onlar kelim değildir. Mutezile vb. sözleri gibi. Onlar belki meseleleri bakımından şer'î ilimdir, fakat delilleri bakımından gayri şer'îdirler”. Taşköprülüzâde, *age.*,s. 472.

⁸³⁵İmam Ebu Yusuf, İmam Malik, Ahmed b. Hanbel gibi müctehitlerden örnekler verir. Mesela İbn Hanbel'e göre kelâm sahibi ebedi felah bulamaz. Kelâmdan konuşanların hepsinin kalbinde hastalık vardır. Kelâmcılar zındıktır vs. ayrıntılı bilgi için bkz. Taşköprülüzâde, *age.*,s. 477-478.

uygun olmayan meselelerin dâhil edilmesidir. Çünkü bunların Kitap ve sünnete muhalif olduğuna dair icma-ı ümmet ve sözbirliği vardır. İkincisi, Mu'tezile, Mürcie, ve Râfiziler gibi kelâmcıların, meseleleri ispat ederken kitap ve sünnete uygun olmayan bir şekilde davranmalarındır. Üçüncüsü, kelâm ilminde muhatabını yenmek ve hasmına galip gelmek için büyük arzuların olmasıdır. Birinci durum yani kelâmın kitap ve sünnetten alınmamış hali asla kelâm değildir. Kitap ve sünnete aykırı olan haramdır. Ancak aykırı veya uygun olmazsa bid'attır, kelâm ilmine başlangıç olursa bid'at olmaz. İkincisi zemmedilmiş kelâmdır, haramdır. Üçüncüsü de zemmedilir ama bu sadece kelâm ilmine değil bütün ilimlere mahsustur. Ayrıca güzel bir şekilde mücadele olursa haram değildir.⁸³⁶ Taşköprülüzâde'ye göre "o halde mezmûm (yerilen, beğenilmeyen) kelâm, asabiyetine mağlup olanların ve hevâ ve hevesi ile hareket edenlerin kelâmıdır. Ama son zamanlarda kendilerini cidalden alıkoydukları, özellikle güzel yol ile mücadele şeriatın emirlerinden ve beğenilen işlerden iken, ihtiyaç miktarından fazla bulunana meşgul olunabilir düşüncesi ile bunu bırakmış oldukları içindir. Çünkü ihtiyaçtan çok olması yasaktır. İhtiyaç miktarı olan, ancak Kitap ve sünneti akıl ile teyittir. Ötesi ise felsefî bahislerdir".⁸³⁷ Zira kelâm ilmi, felsefe (hikmet) ilmine yakın ve komşudur. Çoğu zaman bu işe istekli olan kişi ifrata varıp felsefeye ait konulara girer. Bu ise yasaklar cümlesindedir. Ancak yasak olması da teslim ve kabul şekli üzere bahis olduğu zamandır. Ama kelâm ilmine ilke ve başlangıç olması bakımından konu olursa veya onları reddetmek için olursa yasak olmaz. Zira kelâm ilmi Allah'ı ve sıfatlarını, peygamberlik ve ahireti ispat içindir. Ama bu ispat İslâm kanunu üzere olmalıdır. Bunlardan başkası akli bahisler ve mantikî konular olup onlara başlangıç olmuşlardır. Selef âlimlerinin kelâm ilmini beğenmeyip tehlikeli görmeleri Eşarî ve Maturidî kelâmı için değildir. Belki felsefecilerin, Mu'tezile'nin ve bâtılda cedelleşenlerin kelâmı içindir.⁸³⁸

Düşünürümüze göre, tedvin edilme bakımından felsefî ilimlerden sonra gelen kelâm ilminin, müşahade-keşf ya da ahlâki arınma kapsamında değerlendirilmesi daha uygundur.⁸³⁹ Kelâm ilminin yaygın hale gelmesinin başlangıcı Mutezile ve Kaderiyye ellerinde hicretten yüz sene sonra olduğunu söyleyen Taşköprülüzâde, kelâmın tarihi sürecini değerlendirir. Ona göre Nasîreddin Tûsî mezc dönemini başlatmıştır, daha önceki süreçte

⁸³⁶Taşköprülüzâde, *age.*,s. 478-479, 482.

⁸³⁷Taşköprülüzâde, *age.*,s. 480.

⁸³⁸Taşköprülüzâde, *age.*,s. 480, 482. "Müctehid din imamları ve büyük alimlere göre beğenilmeyen kelâm, ya kelâma benzeyen felsefe; ya Mutezile'nin kelâmı; ya da sahibine ucub ve nefsi arzular veren bir kelâmdır. Birincisi kitap ve sünnete muhalifse haram, aykırı veya uygun olmazsa bid'at, ancak kelâm ilmine başlangıç olursa bidat değildir. İkincisi Kitap ve sünnete muhalif olduğu için bidat ve haram, üçüncüsü de haramdır. Ancak güzel şekilde mücadele olursa haram değildir". Bk. Taşköprülüzâde, *age.*,s. 482.

⁸³⁹Sarıoğlu, "Taşköprülüzâde'de İlim ve Felsefe", s. 62.

Gazzâlî ve Fahreddin Râzî gibi âlimlerin yaptıkları mezc, red ve eleştiri mahiyetindedir. Hâlbuki Tûsî'yle, filozoflarla İslâm âlimlerin sözleri bir araya gelmiştir. Ancak iyi olanla red edilmesi gerekenler arasında ayırım kudretine sahip olunmadığında Müslümanların zarara uğradığını belirten düşünüre göre, felsefî kelâm, Râzî'ninkinden farklı olarak, bir tepkisellik içermemektedir.⁸⁴⁰

Kavâidü'l-akâid ve *Tecrîd*, Nasîrddin Tûsî'nin; *Tavalî*, Beydâvî'nin; *Muhassal* ve *Erbain*, *Nihâyetü'l ukûl* Fahreddin Râzî'nin; *Ebkârü'l efkâr*, Âmidî'nin; *Mevâkıf*, Adudiddin el-İcî'nin; *Makâsîd* ve *Makâsîd* şerhi Taftazânî'nin meşhur kelâm kitaplarıdır. Bu eserler üzere pek çok şerh ve hâşiye yazıldığını açıklayan Taşköprülüzâde, Gazzâlî'nin *Tehâfütü'l-felâsife* adlı eserini de kelâm kitaplarından sayar⁸⁴¹. Hatta Fatih Sultan Mehmet'in isteği üzerine Hocazâde ve Tûsî'nin bu eser üzerine yaptıkları çalışmaları ve Hocazâde'nin eserinin âlimler arasında daha makbul bulunduğunu ve çalışmasından dolayı önemli bir ödüle mazhar olduğunu anlatır. Taşköprülüzâde'nin gerek Osmanlı medreselerinde okutulan kelâm kitaplarını tanıtmaya gerek 'Tehâfüt geleneği'ne atıfta bulunması felsefe-kelâm ilişkileri bakımından büyük öneme sahiptir. Nitekim bu eserler ve onlar üzerine yapılan çalışmalar Osmanlı'daki felsefe etkinliğine şahitlik etmektedirler.

Ona göre, aklî ilimler ya zaruri olur ya da kesb ve çalışma yoluyla elde edilir. Öğrenme ve istidlal yoluyla istifade edilir. Kalp, akıl için göz görevi yapar. Aklın bulunmaması körlüktür. Dinî ilimler ya peygamberlerden taklit yoluyla alınan ilimlerdir. Allah'ın kitabını ve Peygamberinin sünnetini bilmekle olur. Ya da aklî olur. Aklî ilimler kalbin selameti için yeterli değilse, din ilimlerini anlamakta onlara ihtiyaç vardır. O halde hem akıl hem de ilim dinlemek her ikisi de gereklidir. Aklî ilimler gıda gibi, dinî ilimler ilaç gibidir. Aklî ilimlerin, dinî ilimlere uymadığını ikisinin arasını bulmanın mümkün olmadığını söyleyenlerin basiret gözleri kapalıdır. Çünkü aklî ilimler tıp, hendese, astronomi, diğer meslek ve sanatlar gibi dünyevi ilimlerdir; ya da kalbin halleri, amellerin afeti, Allah'ın zat ve sıfatlarını bilmek gibi ahirete ait bilgilerdir.⁸⁴² O halde bu ifadelerden aklî ilimlerle dinî ilimlerin birbiriyle çatışmadığını, birbirini desteklediğini söyleyebiliriz.

D. TAŞKÖPRÜLÜZÂDE'NİN TASAVVUFA BAKIŞI

Taşköprülüzâde'nin ilimler tasnifinde "7. devha"da yer alan "bâtın ilimleri", tasavvufla ilgilidir, bunlar ibadât, âdât, mühlîkât, münciyât şubelerine ayrılarak anlatılmıştır. Bu ilimler, dinî ilimlerin iç yönünü, sırlarını ve faziletlerini konu edinir. Bâtın bilgisi ancak dinî ilimler tahsil

⁸⁴⁰ Agil Şirin, "XIII. Yüzyılda Felsefe Kelam İlişkisinin Şekillenmesinde Nasîrddin Tûsî'nin Rolü", *13. Yüzyılda Felsefe Sempozyumu Bildirileri*, YBÜ. İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Yay., Ankara 2014, s.667.

⁸⁴¹ Taşköprülüzâde, *age*, s. 499-501.

⁸⁴² Taşköprülüzâde, *age*., c. II, s.1214-1215.

edildikten sonra kullanılmalıdır. Dolayısıyla ilim-amel vurgusu bu açıdan daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu ilimler düşünürü göre tasfiyeye müteallıktır, yani kalbin ve nefsin arındırılmasıyla ilgilidir. Bu ise, ilim ile amelin semeresidir. Huzurlu ve dengeli bir hayat yaşamak için, iki âlemden ibaret olan insanın, maddi yönünün (bedenin) ihtiyaçlarını karşılamak nasıl gerekli ise manevi yönünün (ruhunun) ihtiyaçlarını gidermek de o kadar elzemdir. Ruhun ihtiyaçlarını karşılayacak olan ise bâtın ilmi yani tasavvuttur.⁸⁴³

Taşköprülüzâde'ye göre nefsin arındırılması için uzlet gerekmektedir. Uzletin, ibadet ve tefekkür için boş zaman bulma, masiyetlerden ve günahlardan kurtulma, fitne ve husumetten kurtulma, insanların şerrinden kurtulma, insanların isteklerinden ve kişinin de onlardan isteklerinden kurtulması, hareketleri kaba ve akılları az olanları görmekten ve onların ahlâkı ile kendi ahlâkını karşılaştırmaktan kurtulma gibi faydaları vardır. Ancak diğer taraftan uzletin, öğretme ve öğrenmenin olmaması, karşılıklı faydalanmanın sona ermesi, te'dib ve teeddübün yapılamaz olması, karşılıklı ünsiyet kurulamaması, bayramlarda, cenazelerde, hastalıklarda, bayram ve Cuma namazlarında bulunamamaktan dolayı o sevaba dâhil olamama, tevazuun gitmesi ve tecrübeleri kaçırmak gibi de kötü sonuçları vardır.⁸⁴⁴ Dolayısıyla uzlette ilk niyet insanlara zarar vermekten uzak olmak, sonra da onlardan gelen zarardan uzak olmaktır. Arada arkadaşına ve eşine zaman ayırarak, ilim ve amele, zikir ve tefekküre devam etmektir.⁸⁴⁵

Kalb, ruh, nefis ve akıl kavramlarını değerlendiren düşünür, bâtınî ilimlerde kalbin askerlerinin ve onların çalışma sisteminin önemini vurgular. Kalbin bâtınî askerleri olan ruh; hükümdar gibidir, ülkesi bedendir; veziri, akıldır; şehveti, kölesi; öfkesi, emniyet müdürüdür. Canavar, hayvan, şeytan ve rabbânî kuvvet olmak üzere insanın terkinde dört kuvvet vardır. Nitekim bu sıfatlardan hangisi insana hâkim olursa, ahlâkı da o surette olur. Canavardan düşmanlık, insanlara saldırma, hayvan sıfatından hırs, şehvet, üçüncü ve dördüncüden sevgi, yükseklik, başkanlık, kendini üstün görme, herkese emir verme gibi duygular doğar. Bunlar aslında rubûbiyet sıfatlarından olup, öfke ve şehvette ortaklık bakımından şeytanî sıfatlardan olurlar. Mesela ilim kuvveti, şehvet ve öfkeye uyarsa insan suretinde şeytan olur. Bunlara uymazsa ilim, hikmet, eşyanın hakikatini bilme, basiret gibi rabbanî sıfatlar gerçekleşir. Şehvet itidale (orta yol) çevrilirse iffet, hayâ, zerafet, yardımseverlik, öfke gücünü yenince de yiğitlik, kerem, sabır, kendine hâkim olma, sebat, affetme, hilm gibi güzel sıfatlar doğar.⁸⁴⁶

Taşköprülüzâde'nin ifadelerinden anlaşılacağı üzere tasavvuf ilminde ele alınan kalple ilgili bu mevzular, pratik felsefenin ahlâk alanıyla yakından

⁸⁴³Fahri Unan, "Taşköprülüzâde'nin Kaleminden XVI. Yüzyılın İlim ve Âlim Anlayışı", s. 251-252.

⁸⁴⁴Taşköprülüzâde, *age.*, c. II, s.1156-1162.

⁸⁴⁵Taşköprülüzâde, *age.*, c. II, s. 1162.1163.

⁸⁴⁶Taşköprülüzâde, *age.*, c. II, s. 1212-1213.

alakalıdır. Nitekim ilim-amel bütünlüğü bakımından ahlâk ilminin önemini vurgulayan düşünür ahlâkın, riyazet yolu ile değişebileceğini kabul eder. Aslolan nefsin ve kalbin terbiyesidir, yani eğitimidir. Kalbin faydası hikmet ve marifettir. Marifetin esası ise Allah'ı bilmektir. Çünkü marifetin mucidi ve meydana getireni de Allah'tır. Marifetin alâmeti muhabbettir. Muhabbetin alâmeti de dünyayı ve Allah'tan başka her şeyi Allah üzerine tercih etmemektir. Dünya sevgisi bütün kötülüklerin başıdır. Kalbinde dünya sevgisi olan insanın kalbi, hastadır. Dolayısıyla hemen bu hastalığı tedavi etmek gerekir. Kişi ya kendine şeyh veya iyi bir arkadaş seçecek, ya nefsinin ayıplarını düşmanından duyup öğrenecek, ya da insanlarla bir arada bulunacaktır. Kalbin riyazeti için, insan dünya işlerinden yetinmelidir. Bulunmayan şeyleri terketmeli, ancak zaruret miktarınca yetinmelidir. Böylece nefs ona alışıp yine dünyaya dönmeyi temenni etmemelidir⁸⁴⁷.

Taşköprülüzâde'ye göre "ilim ve istidlâl sahipleri, tasfiye yolundan asıl maksada kavuşmanın zor olduğunu kabul ederler. Çünkü onlara göre ilimde inkişaf ve marifete kavuşmak mertebesine varınca, alâka ve bağları aradan kaldırmak pek müşkül ve zordur. İstenilene ve maksada ulaşılsa bile, sebat etmek imkânsız gibidir. Çünkü en küçük vesvese ve düşünce, elde edilmiş olanı silip süpürür. Diğer taraftan kalbin tasfiyesi ile uğraşanlar da istidlal ve nazar ile elde edilen ilmin maksadına eremeyeceğini söylerler. Çünkü onlar hayal ve vehmin karışmasına engel olmazlar. Böylece bilinmeyi bilinenle açıklarken yoldan çıkarlar. İleri sürdükleri önermeler ve iddialar maksadı zedeler ve yaralar. Bundan başka münazara ve mübahaselerinde nefsin arzularına ve adetlerine uymaktan kurtulamazlar. Ama tasavvuf böyle değildir. Çünkü onun temeli ve esası, ruhu temizlemek, nefsi düzeltmek ve iyi sıfatlarla süslemek, kalbi nefsin, vehmin ve hayalin tahakkümünden kurtarmaktır. Ondandır her an ilahî feyz ve ilimleri gözetmekten başka şey kalmaz. Bununla kalplerine nice ilahî ilimler, rabbânî marifetler, ilhamlar gelir"⁸⁴⁸. O halde Kur'an'dan ve hadislerden anlaşıldığına göre tasfiye ilmi, kesb yani çalışılıp edinilen ilimden daha efdaldir. Ahiret yolunu isteyen kimsenin takip edeceği en güzel yol, din ilimlerinin öğrenmesine öncelik verdikten sonra tasfiye yoluna koyulmaktır.⁸⁴⁹ Netice itibarıyla "ihşan" kavramıyla tasavvufu özleştiren düşünürümüz, bu yolun yolcusu olmayı tavsiye etmektedir.

SONUÇ

Taşköprülüzâde, Aristoteles'ten sonra İslâm dünyasında gelenek haline gelen ilimler sınıflandırmasını, metafiziğin alt dallarından birisi olarak "ilimler tasnifi ilmi" adıyla özgün bir ilim dalı ortaya koymuştur. Hatta bu ilimle birlikte neredeyse 300'den fazla ilim adı vermiştir. Ona göre ilim

⁸⁴⁷Taşköprülüzâde, *age.*, c.II, s. 1227.

⁸⁴⁸Taşköprülüzâde, *age.*, s. 90.

⁸⁴⁹Taşköprülüzâde, *age.*, c. II, s. 1216-1217.

bizzat kendisinden dolayı değil, insanın dünya ve özellikle ahiret hayatında fayda ve mutluluk sağlayabilecek konumundan dolayı istenmelidir. O, dinî-aklî (şer’î-şer’î olmayan), teorik-pratik (nazarî-amelî), düşünme-arınma (nazar-tasfiye), faydalı-zararlı (mahmûd-mezmûm) ilim ayrımlarının tümünde, gerçek bilginin ne olması gerektiğini ve bunun neticesinde ebedi saadete nasıl ulaşacağını göstermeye gayret etmiştir.

Düşünürümüze göre felsefî ilimler, sihir, büyü gibi dinde merakı hoş karşılanmayan kader ve gayb meselesi için kullanılmazsa ve Kur’an ve sünnete muhalif olmazsa, mubahtır. Hatta başlangıcı itibarıyla İdris Peygambere kadar giden felsefî ilimlerin hem dünyevî hem de uhrevî faydaları vardır. Ancak ilimler tasnifinin ikinci tarafında, Gazzâlî’nin de etkisiyle, felsefî ilimleri sihir hükmünde gördüğünü, dine aykırı bulduğunu, hatta bazen sihirden daha tehlikeli bir durum arz ederek küfre götürdüğünü söylemesi okuyucuyu şaşırtmamalıdır. Bu durum birinci tarafta övdüğü felsefe ve metafiziğe karşı olumsuz bir tavır gibi gözükse de, bu ilimleri önemsemediğini göstermez. Onun karşı olduğu sihir, büyü, falcılık gibi tabiat felsefesine dair hususlardır. Felsefenin İlahiyât alanını, en yüce ilim olarak takdim eden Taşköprülüzâde, felsefe âlimlerinden övgüyle bahseder. Ancak metafiziğe dair konuların akılla tartışılmasında, dine aykırı bir tutum sergilenmesi endişesi taşıdığı için, felsefe ya da kelâmı meşgul olanların buna sebep olmamaları gerektiğini anlatmak istemiştir.

Metafizik ilmi, konusu bakımından kelâmı aynı olmakla birlikte, metot bakımından farklıdır. Taşköprülüzâde’ye göre kelâm ilmi, dinî ilimlerden olduğu için, Kur’an ve Sünnet’e aykırı olamaz. Ancak Mu’tezile ve diğer bid’at fırkaları nassdan uzaklaşıp, dine aykırı hükümler verdikleri için onların görüşleri makbul değildir. Kelâm ilminin öğrenilmesi herkese farz-ı ayndır. Buna ilâveten ilimlere ancak nazar/istidlal ya da mûkaşefe/arınma yoluyla ulaşılacağı için, bu iki yolu birleştirmeye muktedir olanlar, “ilim-amel” bütünlüğü sayesinde gerçek iyiliğe ve mutluluğa kavuşabileceklerdir. Dolayısıyla aklî ve dinî ilimlerde derinleşenler, tasavvuf ve güzel ahlak ile yetkinleşeceklerdir. Bu açıdan bakıldığında, Osmanlı ilim hayatının ve düşüncesinin anlaşılmasında emeği geçmiş biri olarak Taşköprülüzâde’nin, “aklî, dinî ve bâtın ilimler” çerçevesinde, “felsefe-kelâm-tasavvuf” çizgisini en iyi şekilde yansıttığını söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

ATAY, Hüseyin, “Bazı İslâm Filozof ve Düşünürlerine göre İlimler Sayımı ve Tasnifi”, *A.Ü.İ.F. İslâmî İlimler Enstitüsü Dergisi*, sayı: 4, ss. 1-42, Ankara 1980.

BIÇAK, Ayhan, *Türk Düşüncesi Kaygılar*, Dergâh Yayınları, c. I, İstanbul 2009.

DEMİR, Remzi, *Osmanlı İmparatorlu Döneminde Türk Felsefesi*, c.I, Lotus Yayınları, Ankara 2005.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

FÂRÂBÎ, *İhsâu'l-Ulûm*, çev. Ahmet Ateş, MEB. Basımevi, İstanbul 1990.

İBN SÎNÂ, *er-Risâle fi Aksâmi'l-Ulûmi'l-Akliyye*, (*Tis'u Resail içinde*), Matbaatu Hindiye, Mısır, 1908.

KİNDÎ, *Felsefî Risaleler*, çev.: Mahmut Kaya, İz Yayıncılık, İstanbul 1994.

KORLAELÇİ, Murtaza, Taşköprülüzâde'nin Eğitim ve Felsefe Anlayışı, *Osmanlı Bilim Tarihinde Taşköprülüzâdeler Sempozyumu*, ss. 117-145, Kastamonu-Taşköprü 2006.

SARIOĞLU, Hüseyin, "Osmanlı'da Felsefe-Kelâm-Tasavvuf İlişkileri", *Osmanlı, Bilim/8*, ss. 217-223, Ankara, 1999.

_____, "Taşköprülüzâde'de İlim ve Felsefe", *Osmanlı Bilim Tarihinde Taşköprülüzâdeler Sempozyumu*, ss. 51-64, Kastamonu-Taşköprü 2006.

ŞİRİN, Agil, "XIII. Yüzyılda Felsefe Kelam İlişkinin Şekillenmesinde Nasîruddin Tûsî'nin Rolü", *13. Yüzyılda Felsefe Sempozyumu Bildirileri*, ss. 663-669, YBÜ. İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Yay., Ankara 2014.

TAHİR EFENDİ, Bursalı Mehmet, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, Meral Yayınları, İstanbul (Tarihsiz).

TAŞKÖPRÜLÜZÂDE, Ahmed Efendi, *Miftâhu's-Saâde ve Misbâhu's-Siyâde fi Mevzuâtü'l-Ulûm*, th, Kamil Kamil Bekri, Abdülvehhab Ebü'n-Nur, Dârü'l-Kütübi'l-Hadise, c. I, II, III, Kahire 1968.

_____, *Mevzuâtü'l-Ulûm*, Sad. Mümin Çevik, c. I, II, III, Üç Dal Neşriyat, İstanbul 1966.

_____, *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, çev.: Muharrem Tan, İz Yayınları, İstanbul 2007.

TOPALOĞLU, Bekir, *Kelâm İlmi*, Damla Yayınları, İstanbul 1991.

UNAN, Fahri, "Taşköprülüzâde'nin Kaleminden XVI. Yüzyılın İlim ve Âlim Anlayışı", *Osmanlı Araştırmaları*, c. 17, ss.149-264, İsam, İstanbul 1997.

YAVUZ, Yusuf Şevki, "Taşköprizâde Ahmed Efendi", *DİA*, c. 40, TDV Yayınları, İstanbul 2011.

SOFUZÂDE MEHMED TEVFİK EFENDİ'NİN HULVİYYÂT ADLI ESERİNDE VE DİĞER ŞİİRLERİNDE ŞA'BÂNİYYE ETKİSİ

Yrd. Doç. Dr. Şerife UZUN
(Kastamonu Üniversitesi)

Özet

Azerbaycan'da ortaya çıkan, gelişen ve buradan Anadolu'ya, Anadolu'dan Balkanlar'a ve dünyanın pek çok bölgesine yayılma gösteren Halvetiyye tarikatının ikinci pîri olarak Bakülü Seyyid Yahya Şirvânî kabul edilmektedir. Onun vefatından sonra tarikat dört ana kola ayrılmıştır. Bu kollardan birisi olan Cemâliyye'nin en yaygın şubesi ise Şey Şâbân-ı Velî tarafından Kastamonu'da kurulmuş olan Şâbâniyye'dir. Bu tarikat daha sonra çevre illere yayılmış, on yedinci yüzyıldan itibaren ise İstanbul'da temsil edilmeye başlamıştır. Tasavvufî pek çok kurumun olduğu gibi Şâbâniyye tarikatının da özellikle ortaya çıktığı şehir olan Kastamonu'da ve Kastamonulular üzerinde uyandırdığı etki oldukça büyüktür. Bu durum hâlâ devam etmektedir. *Hz. Pîr* olarak anılan Şeyh Şâbân-ı Velî'nin türbesi ve onun dergâhı yalnız müntesipleri tarafından değil içeriden ve dışarıdan gelen pek çok kişi tarafından ziyaret edilmektedir.

Tasavvufî eğitim merkezleri olarak inşa edilen tekkelerin tarih boyunca özellikle İslamlaşma sürecinde önemli bir rol üstlendikleri bilinmektedir. Yönetici, yönetilen her kademedeki insanın bir şekilde ilişki kurduğu bu manevî merkezler, cemiyet hayatında fevkalade etkili olmuştur. Şairler de bu toplumun birer üyesi olmaları sebebiyle, tasavvuftan doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenmişlerdir. Şairlerin, doğdukları ve yaşadıkları şehirler, meslek ve ilgi alanları, içinde buldukları sosyo-kültürel çevreler ve daha birçok harici unsur gibi tasavvufun da onların şiir birikimlerinin oluşmasında derin izleri olduğu inkâr edilemez. Buradan hareketle tarih boyunca Kastamonu'da yetişmiş eli kalem tutan birçok kişi de hem Şeyh Şâbân-ı Velî'ye hem de onun tekkesine ve tarikatına duydukları saygı ve bağlılığı dile getirmişlerdir. Bu şahsiyetlerden birisi de Sofuzâde Mehmed Tevfik Efendi'dir. Osmanlı Devleti'nin son, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşamış ve klasik üslubu kullanarak şiir yazmış olan Sofuzâde'nin *divanı*m dediği Hulviyyât adlı bir eseri ve diğer şiirlerinin yer aldığı dokuz ayrı defteri vardır. Tamamı aruzla yazılmış metinlerden oluşan Hulviyyat'ın içerisinde farklı nazım şekillerinde ve türlerinde şiirler yer almaktadır. Sofuzâde, özellikle Fuzûlî ve Bâkî gibi büyük şairlerin şiirlerine tahmisler yazmış; tarih düşürme konusunda da başarılı örnekler vermiştir.

Bu bildiriye Sofuzâde Mehmed Tevfik Efendi ve “Hulviyyât” adlı eseri tanıtılacak; ayrıca şairin Şeyh Şâbân-ı Veli ve dergâhı hakkında yazdığı şiirlerine de yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Halvetilik, Şâbâniyye, Kastamonu, Sofuzâde Mehmed Tevfik, Hulviyyât

Giriş

Tasavvufun Müslüman Türkler arasında yayılmasıyla birlikte, kökleri İslâm öncesine dayanan edebî gelenekleri, tasavvufi duyuş ve düşünüş ekseninde yeniden şekillenmiştir. Yüzyıllar boyu, tekkeler etrafında, gerek ilâhî vecd ve neş’enin bir tezahürü neticesinde; gerekse tarikatın temel prensiplerini ve tasavvufî eğitim yöntemlerini anlatmaya yönelik olarak manzum ve mensur eserler yazıla gelmiştir. Böylelikle sosyolojik anlamda bir grup sayılan tarikatlar çevresinde o tarikata ait bir edebiyat gelişmiştir. Benimsemiş olduğu tasavvufî eğitim tarzını manzum olarak anlatma geleneğini sürdüren tarikatlardan birisi de Halvetîliktir.

Azerbaycan’da ortaya çıkan, gelişen ve buradan Anadolu’ya, Anadolu’dan Balkanlar’a ve dünyanın pek çok bölgesine yayılma gösteren Halvetiyye tarikatının ikinci pîri olarak Bakülü Seyyid Yahya Şirvânî kabul edilmektedir. Onun vefatından sonra tarikat dört ana kola ayrılmıştır. Bu kollardan birisi olan Cemâliyye’nin en yaygın şubesi ise Şeyh Şa’bân-ı Veli tarafından Kastamonu’da kurulmuş olan Şa’bâniyye’dir. Tasavvufi pek çok kurumda olduğu gibi Şa’bâniyye tarikatının da özellikle ortaya çıktığı şehir olan Kastamonu’da ve Kastamonulular üzerinde uyandırdığı etki oldukça büyüktür. Bu durum hâlâ devam etmektedir. *H.z. Pîr* olarak anılan Şeyh Şa’bân-ı Veli’nin türbesi ve dergâhı yalnız müntesipleri tarafından değil yurtiçinden ve dışından gelen pek çok kişi tarafından ziyaret edilmektedir.

Sofuzâde Mehmed Tevfik Efendi

Tasavvufî eğitim merkezleri olarak inşa edilen tekkelerin tarih boyunca özellikle İslamlaşma sürecinde önemli bir rol üstlendikleri bilinmektedir. Yönetici veya yönetilen her kademedeki insanın bir şekilde ilişki kurduğu bu manevî merkezler, cemiyet hayatında fevkalade etkili olmuştur. Şairler de bu toplumun birer üyesi olmaları sebebiyle, tasavvuftan doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenmişlerdir. Şairlerin, doğdukları ve yaşadıkları şehirler, meslek ve ilgi alanları, içinde buldukları sosyo-kültürel çevreler ve daha birçok harici unsur gibi tasavvufun da onların şiir birikimlerinin oluşmasında derin izleri olduğu inkâr edilemez. Buradan hareketle tarih boyunca Kastamonu’da yetişmiş eli kalem tutan birçok kişi de hem Şeyh Şa’bân-ı Veli’ye hem de onun tekkesine ve tarikatına duydukları saygı ve bağlılığı dile getirmişlerdir. Bu şahsiyetlerden birisi de Sofuzâde Mehmed Tevfik Efendi’dir.

Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi 1873 yılında Kastamonu’da doğmuş, 16 Nisan 1960 yılında yine burada vefat etmiştir. Babası medrese tahsili görmüş, bir süre hükümet işlerinde bulunmuş, ancak asıl işi ticaret olan

Sofuzâde Hafız Abdullah Sıdkı Efendi'dir. (Ö. 1896) Halk arasında Hoca Tevfik olarak tanınan Sofuzâde, soyadı kanunundan sonra *Safoğlu* soyadını almıştır. Şiirlerinde kullandığı mahlası ise *Tevfik*'tir.(Abdülkadiroğlu, 1997:354-355)

Babasının vefatından sonra genç yaşta ticarete atılan Mehmet Tevfik Efendi, ilmî ve edebî çalışmalarına ara vermemiştir. Kastamonu'nun Piriç Pazarı Mescidi'nde on altı yıl tefsir ve hadis dersleri okutmuş; 1906 yılında Kastamonu Sanat Mektebi müdürü olmuştur. Bu görevi dört yıl sürdürdükten sonra istifa ederek ayrılmıştır. 14 Aralık 1327(1911)'de asıl adı *Men sabara zafere* olan *Zafer* gazetesinin ilk sayısını çıkarmıştır. İttihad ve Terakki Partisi'nden ayrıldığı için çıkarttığı gazetenin muhalefet olarak kabul edileceğinden duyduğu endişe haklı çıkmış ve altıncı sayıdan itibaren Kastamonu Vilayet Matbaası'nda basılmasına izin verilmemiştir. Bundan sonraki sayıları Samsun Şems Matbaası'nda bastırmaya başlamıştır. Gazete 17 Eylül 1335 (1919)'da kapanmıştır.(Demircioğlu, 1973: 52-60)

Mehmed Tevfik Efendi çeşitli devlet görevlerinde bulunmuş, Dârü'l-Hilâfe Medresesi'nde mantık, felsefe, dinler tarihi gibi derslerin yanında Mevlevî dergâhında da beş yıl Mesnevî dersi vermiştir. İstiklal Savaşı'ndan sonra hacca gitmiş, daha sonra da politikadan çekilerek ticaret hayatına devam etmiştir.

Ziya Demircioğlu kendisi hakkında Şehrimizin son yüzyıl içinde yetiştirdiği en kuvvetli şair ve mütefekkeri olan Tevfik Safoğlu keskin zekâsı, derin edebi ve dini bilgisi, mantığı ve ateşli hitabeti ile olduğu kadar kuvvetli kalemi ile de şöhret yapmıştır. diyerek tarihe not düşmüştür. (Demircioğlu, 1973: 60)

Osmanlı Devleti'nin son, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşamış ve klasik üslubu kullanarak şiir yazmış olan Sofuzâde'nin *divanım* dediği Hulviyyât adlı bir eseri ve diğer şiirlerinin yer aldığı dokuz ayrı defteri vardır. Ayrıca Mevlânâ'nın yüz rubâisini şerh ettiği Rubâiyyât-ı Mevlâna adlı bir eseri bulunmaktadır. Mehmet Tevfik Efendi'nin çeşitli dergilerde tespit edilebilen otuz civarında makalesi ve henüz ele geçmemiş vahdet-i vücûda ve ahlaka dair iki eserinin daha bulunduğu kaynaklarda geçmektedir. Tamamı aruzla yazılmış metinlerden oluşan Hulviyyât'ın içerisinde farklı nazım şekillerinde ve türlerinde şiirler yer almaktadır. Sofuzâde, özellikle Fuzûlî ve Bâkî gibi büyük şairlerin şiirlerine tahmisler yazmış; tarih düşürme konusunda da başarılı örnekler vermiştir.

Sofuzâde Mehmed Tevfik Efendi'nin Şiirlerinde Şeyh Şa'bân-ı Velî

Sofuzâde Mehmed Tevfik Efendi Hulviyyât adlı eserinde birçok tasavvuf büyüğü için şiirler kaleme almıştır. Abdülkadir Geylânî, Hacı Bayrâm-ı Velî, Aziz Mahmud Hüdaî bunlardan bazılarıdır. Bu şiirler, genel manada kime yazılmışsa ona duyulan saygı ve hürmetin dile getirildiği şiirlerdir. Şeyh Şa'bân-ı Velî ile ilgili ise Kastamonu'da bulunan dergâhının

yenilenmesine dair yazdığı bir tarihi ve matbû olmayan şiirlerinin içerisinde de Hz. Pîr'i öven yedi beyitlik bir şiiri bulunmaktadır.

Bu şiirlerde Şeyh Şa'bân-ı Velî Hazretleri ve onun manevî yolu övülmüş; onun ardından gitmenin ne büyük şeref olduğunun altı çizilmiştir. Sadece dergâhın yenilenmesi ile ilgili yazdığı şiirin başlığında bile Hz. Pîr *kutbü'l-ârifîn, gavsü'l-vâşılîn, vâris-i 'ulûm-ı nebevî* diye tarif edilmiştir. Zira Şeyh Şa'bân-ı Velî son pîr olarak kabul edilir. Yani o, tarih boyunca yaşamış bütün müridlerin ve pîrlerin irfanının varisidir. (Tatçı, 2012:23)

Şair her şeyden evvel Hz. Pîr'i *kutb* olarak nitelemiştir. Kutub, manevî derecesi büyük, velî bir kuldur ve âlemin ruhu olarak değerlendirilir. (Uludağ, 2005: 223) Allah, emaneti, varlıklar içinde, sadece insana vermiş ve buna bağlı olarak, cümle kâinatı da onun emrine boyun eğdirmiştir. Emanet kimdeyse, varlıklar ona boyun eğer. Emaneti tahakkuk ettirebilen, yani onu kuvveden fiile çıkarabilen en mükemmel velî, kendindeki bu özellikle, bütün bir kâinatın üzerinde, onun mahkûmu değil hâkimi gibidir. Kutb olabilme özelliği, herkeste bilkuvve vardır. Ama bunu gerçekleştirebilmek çok az kişiye, çok uzun zamanda nasip olduğu gibi, kısa zaman içinde de nasip olur. Kutb, Allah'ın izniyle hareket eder, kendi kafasına göre değil. Mutlak bağımsız yetki ve güç, sadece Allah'ındır. Mehmed Tevfik Efendi Hz. Pîr'in hem *kutb-ı cihân* hem de *kutb-ı evtâd-ı tarikat* olduğunu söyler:

*Kutb-ı cihân ü cân u dil
Sultân-ı Şa'bân-ı Velî (Tarih/1)*

*Kutb-ı evtâd-ı tarikat dediler zâtına hep
Sürdü deryûzesine beldede devrân-ı velî (Şiir/3)*

Hz. Pîr'in dergâhının kapısı her daim halka açıktır. Bu da onun ne kadar büyük bir velî olduğunun en güzel delilidir. Şair bunu şöyle dile getirir:

*Açılıp halka der-i Hazret-i Şeyh Şa'ban-ı Velî
Âşikar olmuş idi kuvvet-i bürhân-ı velî (Şiir/1)*

Halvetilik Türkler arasında en yaygın tarikatlardan birisidir. Şa'bânîyye kolu bunda önemli bir yere sahiptir. Şair bu durumu Hz. Pîr'in irşadının doğudan batıya kadar uzanmasına ve bütün cihan halkının onun bendesi/hizmetkârı olmasına bağlamıştır:

*Maşrık u mağrîbe pertev salıp irşâdı bütün
Oldular halk-ı cihân bende-i Sultân-ı Velî (Şiir/2)*

Bu durum günümüz için de geçerlidir. Zira bu yola giren sâlikân büyük bir aşkla Hz. Pîr'in dergâhına akın etmektedir:

*Halvet-i vahdete tâlib olup erbâb-ı sülûk
Ehl-i aşk ile dolardı yüce meydân-ı velî (Şiir/4)*

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

İstimdâd, medet dilemek, yardım istemek demektir. Tasavvufta Hz. Peygamber, şeyh veya benzeri maneviyat büyüklerinden istimdâd, doğrudan onların şahıslarından bir talepte bulunmak değil; belki onların Cenâb-ı Allah katındaki itibar ve derecelerinden yararlanmak için bir tevessüldür. Bu itibarla sâlik veya derviş insan-ı kâmil olarak gördüğü şeyhinden istimdâd ettiğinde aslında talebini Allah'a arz etmiştir. (Yılmaz, 1994: 343-344) Mehmed Tevfik Efendi, sabah akşam sürekli ondan yardım istediklerini, Hz. Pîr'in de kereminin, himmetinin ve ihsanın daimi olduğunu söylemiştir:

*Eksik olmaz ederiz subh u mesâ istimdâd
Dâimîdir kerem ü himmet ü ihsân-ı velî (Şiir/6)*

Şair Allah Teâlâ'nın en güzel nimetlerinden birinin bir mekâna şerefli bir nur bahşetmesi olduğunu; Hz. Pîr'in yüce türbesinin de bu şerefe nail olduğunu ifade etmiştir:

*Ni'met-i mahz-ı hudâ nûr-ı şeref-bahşâdır
Türbe-i pâk-i muallâdan olan şân-ı velî (Şiir/5)*

Dergâhlar tarikatların merkezi konumundadır. Bu yüzden önemlidir. Mehmed Tevfik Efendi, Kastamonu'nun yaşayan tek dergâhı olan Şeyh Şa'bân-ı Velî dergâhının tamirine düşürdüğü tarihte bu öneme dikkat çekmiştir. Bu mekânın Hz. Pîr tarafından kemâl ehli için bir merkez haline getirildiğini ifade etmiştir:

*Kılmış bu 'âlî buk'ayı
Ehl-i kemâl için makar (Tarih/2)*

Şa'bâniyye silsilesinin altıncı sırasında bulunan Şeyh Ömer Fu'âdî hazretleri sadece Hz. Pîr hakkında bir menakıbnâme kaleme almamış aynı zamanda devlet görevlileriyle temaslar kurarak türbenin yapımına öncülük etmiştir. (Tatcı, 2012:39) Mehmed Tevfik Efendi de o zamandan bugüne bu türbe ve dergah için insanların bütün varlıklarını ortaya koyduğuna vurgu yapmıştır:

*Asr-ı Fu'âdîden beri
Çok canlar oldu müşteri
Kimi bıraktı gevheri
Kimisi ibzâl itdi zer*

Şeyh Şa'bân-ı Velî Külliyesinin caddeye bakan kitabesinde Sultan Abdülmecid Han'ın emri ile Liva Kaymakamı Salih Ağa tarafından H.1261/M.1845 tarihinde esaslı bir tamirden geçirildiği ve türbenin önünden akan kirlî suların bir kanalla yeraltına çekildiği anlatılmaktadır. (Çiftçi, 2011: 104) Bugün bu kitabenin sağ alt tarafına Sofuzade Mehmed Tevfik Efendi'nin dergâhın tamiri için düşürdüğü tarih manzumesi yazılmıştır. Bu tarih H.1264/M.1847'ye tekabül etmektedir ve Azdavaylı Mahmud Sırrı Paşa tarafından yaptırıldığını söylemektedir:

*Kırk ehl-i dil geldi didi
Târîh-i cevher-dârını
Yaptı tamâmın dergehiñ
Pâşâ-yı Mahmûdü'l-eser*

Kaynaklarda Mahmud Sırrı Paşa'nın 1900 yılında külliyeinin içinde bulunan iki konağı ve eşi Fatma Hanım'ın da bu konakların önündeki şadırvanı yaptırdığı yer almaktadır. (Çiftçi, 2011: 101-102)

Mehmed Tevfik Efendi, bahsi geçen tamirat sırasında çok fazla harcama yapıldığına da dikkat çekmiştir:

*Gösterdi lütfi cezr ü med
Zer döktü hâke bî-'aded
Kâbil değildir 'add ü had
Sarf olsa harf-i bahr u berr*

Son olarak Mehmed Tevfik Efendi, Şeyh Şa'bân-ı Velî Hazretlerinin manevi ışığının kıyamete kadar insanları aydınlatacağını; ancak bu durumun ancak basiret sahibi insanlar tarafından anlaşılabileceğini söylemiştir. Zira Hz. Pîr'in kutbiyyet makamına ulaştığında Allah Teâlâ'dan istediği üç şeyden birisi de kıyamet gününe kadar âriflerin eksik olmaması ve silsilesinin kesilmemesidir(Tatçı, 2012:24):

*Seyreder ehl-i basîret olan ancak Tevfik
Haşre dek dâir olur mihr-i dırahşân-ı velî (Şiir/7)*

Bütün bu örneklerden de anlaşılacağı üzere her şehri ihya eden manevi şahsiyetler vardır. Bu zatlar sadece yaşadıkları dönemlerde değil vefatlarından sonra da hem buldukları şehre hem de onlara gönül verenlerin sayesinde dünyanın dört bir yanına etki etmeye devam ederler. Şeyh Şa'bân-ı Velî Hazretleri Kastamonu için tarifsiz bir kıymete haizdir. Osmanlı'nın son, cumhuriyetin ilk yıllarında yaşamış aydın bir kişi olan Mehmed Tevfik Efendi de şiirlerinde bu değerın önemine vurgu yapmıştır.

Kaynakça

ABDÜLKADİROĞLU, Abdülkerim (1991). *Halvetilik'in Şa'bâniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi*, Ankara: Kastamonu Şeyh Şa'bân-ı Velî Derneği Yayınları.

ABDÜLKADİROĞLU, Abdülkerim (1997). *Kültürümüzden Esintiler*, Ankara: Anıl Matbaa.

ÇİFTÇİ, Fazıl (2011). *Gönüller Sultanı Hakikat İlminin Üstadı Şeyh Şa'bân-ı Velî*, Kastamonu: Şeyh Şa'bân-ı Velî Kültür Vakfı Yayınları.

DEMİRCİOĞLU, Ziya (1973). *100 Yıllık Kastamonu Basını*, Kastamonu.

EYÜPGİLLER, Kemal Kutgün (2010). "Şâbân-ı Velî Külliyesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 38, s. 210-211.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

SAFOĞLU, Mehmed Tevfik (1913). *Hulviyyât*, Kastamonu: Kastamonu Vilayet Matbaası.

TATÇI, Mustafa (2012). *Hazret-i Pîr Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Şa'bâniyye*, İstanbul: H Yayınları.

TATCI, Mustafa- KURNAZ, Cemal (2010). “Şâbân-ı Velî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 38, s.208-210.

TATCI, Mustafa (2010). “Şâbâniyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 38, s.211-215.

ULUDAĞ, Süleyman (2005). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayınları.

YAZAR, Nihal (1985). *Halvetiliğin Şa'bâniyye Kolu Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme*, Ankara.

YILMAZ, Hasan Kamil (1994). *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Ensar Neşriyat.

2. GÜN
ÖMER FUÂDÎ SALONU
ÖĞLEDEN ÖNCE

1. OTURUM (09:30-10:30)

Oturum Başkanı

DOÇ. DR. CEVDET YAKUBOĞLU
(Kastamonu Üniversitesi)

Ömer Fuâdî'nin Risâle-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufi Görüşleri

Asuman UNAL ÖZCAN
(Kastamonu Müftülüğü)

Ömer Fuâdî Halvetî'nin "Halvet Risalesi" ve Halvet

Arş. Gör. Cennet Ceren Çavuş
(Kastamonu Üniversitesi)

Ömer Fuâdî ve Sadefiyye ve Muslihu'n-Nefs Adlı Eserleri

Ülkü ŞAHİN
(Milli Eğitim Bakanlığı - Öğretmen)

Şeyh Ömer Fuadi Hazretlerinin Menakıb ve Türbename'sinde Mevlana, Sadi ve Hafız'dan Farsça Dizeler

Prof. Dr. Saime İnal SAVİ
(Kastamonu Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi)

ÖMER FUADÎ (V. 1560/1636)'NİN RİSALE-İ VİRDİYYE ADLI ESERİNDEKİ TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

Asuman UNAL ÖZCAN
(Kastamonu Müftülüğü)

Ben öncelikle, değişik şehirlerden teşrif ederek, bizleri ve Kastamonu'yu onurlandıran kıymetli hâzirunu selamlayarak sözlerime başlarken, bir Kastamonulu olarak hepimize hoş geldiniz diyorum.

Kıymetli katılımcılar!

Mâlumunuz olduğu üzere evliyâ şehri diye nitelediğimiz Kastamonu bünyesinde pek çok büyük zâtı, Allah dostu âlimleri barındırmaktadır. Kastamonu tarihine baktığımız zaman şehrimizin baştan başa medreselerle bezenmiş olduğunu ve buralarda yetişen âlimlerin ışığıyla devirleri aydınlattığını görürüz. Beldemizde yetişen tasavvuf ehli de genel anlamda bu havadan etkilenmiş, oldukça müteşerrî, Kur'an ve sünnet çizgisinde yaşayan, zâhir ve bâtın ilmi kendisinde birleştirmiş, zü'l-cenâheyn kişiliklerdir.

Bugün burada kendisi adına sempozyum düzenlenmiş olan Şeyh Şâbân-ı Velî Hazretleri de şehrimizin en güzide mânevi mimarlarından. Kendisi Kastamonu'ya bağlı Taşköprü ilçesinin Gökçe ağaç nahiyesi, Çakırçayı köyü, Çimdar mahallesinde dünyaya gelmiştir.⁸⁵⁰ Doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bazı kaynaklarda 903/1497 bazı yerlerde ise 905/1499 yılları verilmektedir.⁸⁵¹ Halvetîlik Tarîkatı'nın Şâbâniyye kolunun kurucusu kabul edilen Şeyh Şâbân-ı Velî'nin kendisine nispet edilen bir eseri bilinmemektedir. Onunla ilgili bilgiler ise bizlere özellikle *Menâkıb-ı Şâbân-ı Velî adlı kitabı başta olmak üzere Ömer Fuâdî(v.1636)*'nin telif ettiği eserler vasıtasıyla gelmektedir.

Ömer Fuadî 1560-1636 yılları arasında yaşamış olup bu zaman dilimi tasavvuf tarihinde "tarikatlar dönemi" olarak adlandırılmaktadır. Onun hayatı hakkındaki bilgilerimiz yeterli düzeyde değildir. Yaşadığı devir ve sonrasında yazılan biyografik eserlerde hakkında fazla bir bilgi bulunmamakla beraber kendisinin Kastamonu'nun Musafakih mahallesinde doğduğu, babasının ise Şeyh Şâbân-ı Velî Hazretleri'nin bağlılarından olan Himmet Dede olduğu belirtilmektedir.⁸⁵²

⁸⁵⁰ Demircioğlu, Ziya, *Şeyh Şâbân-ı Velî Ve Postişinleri*, Kastamonu, 1983, 4.

⁸⁵¹ Abdülkerim, Abdülkadiroğlu, *Halvetiliğin Şâbâniyye Kolu Şeyh Şâbân-ı Velî ve Külliyesi*, Ankara, 1991, 37.

⁸⁵² Abdülkadiroğlu, age,61; Demircioğlu, age, 20.

Pek çok ilimde söz sahibi olan Ömer Fuadî, özellikle tasavvuf ilmi sahasında özel bir yere sahiptir. Onun tasavvufî kişiliğinin oluşmasında ilk hocası olan Şeyh Şâbân-ı Veli'nin büyük etkisi olmuştur. Çocukluğu hocasının sohbet ve irşadlarını dinleyerek geçen Fuadî, şeyhi öldüğü zaman 9 yaşlarında olmasına rağmen, onun cenaze merasiminin etkisini uzun yıllar üzerinden atamamıştır.⁸⁵³ Kendisi, mürşidi olan Şeyh Muhyiddin Efendi(v.101/1604)'nin vefatı üzerine Şâbâniyye tarikatının beşinci halifesi olarak 33 yıl irşad görevini başarıyla yerine getirdikten sonra 1636 yılında vefat etmiştir; kabri ise bizzat yapımına ön ayak olduğu -ve yapım aşamalarını *Türbenâme* adlı eserinde kaleme aldığı- Şeyh Şâbân-ı Veli Türbesi'nde bulunmaktadır.⁸⁵⁴

Ömer Fuadî, Şâbâniyye büyükleri içerisinde en çok eser veren kişidir.⁸⁵⁵ Eserlerinin hemen hemen tamamı tasavvufidir. Bizim burada ele alacağımız *Risâle-i Virdiyye* adlı kitabını ise tarikatın ikinci piri kabul edilen Seyyid Yahya Şirvanî(v.867/1464)'den kendi zamanına gelinceye kadar okunan duaları ve anlamlarını, tarikat hâl ve şeriat usûllerini öğrenmek isteyen taliplerin elinin altında bulunması ve gerektiğinde yararlanılması için kaleme aldığını belirtmektedir.⁸⁵⁶ Bu sebepten dolayı eser didaktik bir tarzda yazılmış olup, hacim yönüyle küçük olsa da içerik açısından oldukça zengindir.

Risâle-i Virdiyye'ni Türkiye'nin değişik kütüphanelerinde nüshaları bulunmaktadır. Bizim çalışmamızda kullandığımız nüsha ise Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 1232/3 numarada kayıtlı bulunmaktadır. *Risâle'*de Arapça ve kısmen de Farsça ibareler bulunmakla beraber hakim dil Osmanlıca'dır.

Fuadî, *Risâlesinde* ele aldığı konuları öncelikle âyet ve hadislerle temellendirmekle beraber, *Şiratü'l-İslâm, Dürer, Fıkh-ı Ekber, Süneni's-Süfiyye, Tefsir-i Kebir, Envârü't-Tenzil* gibi Fıkıh ve Tefsir kitaplarından da oldukça uzun nakillerde bulunmuştur. Yine ara ara kendisinin diğer eserlerinden de anlattığı konuyla ilgili olarak alıntılara yer vermektedir. *Risâlede* genel olarak sahih hadislere yer verilmesine karşın bazen zayıf rivayetler de kullanılmıştır.

Bir halk şairi olarak değerlendirebileceğimiz Ömer Fuadî⁸⁵⁷ bu bağlamda *Risâle'*yi oldukça anlaşılır bir dille kaleme almıştır.⁸⁵⁸ Bununla beraber eserinde mahalli söylemlere, atasözü ve vecizelere de yer vermek suretiyle oldukça akıcı bir üslubu yakalamayı da başarmıştır. Allah dostu dediğimiz

⁸⁵³ Heyet, *Evlialar Ansiklopedisi*, İstanbul, 1992, IX, 417.

⁸⁵⁴ Bursalı, Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Haz:A. Fikri Yavuz- İ. Özen, İstanbul, 1972, II, 173-174.

⁸⁵⁵ Ozanoğlu, İhsan, *Büyük Türk Bilginlerinden Ünlü Bilgin ve Mutasavvıf Şâbân-ı Veli, Hayatı, Eserleri ve Külliyesi*, Kastamonu, 1966, 17.

⁸⁵⁶ Fuadî, Ömer, *Risâle-i Virdiyye*, Kast. İ.H.Ktp.1232/3, vr.2a.

⁸⁵⁷ Yazar, İlyas, *Ömer Fuadî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyyesi'nin Metni*, Kastamonu, 2001, 54.

mutasavvıfların gerek zahiren gerekse bâtinî açıdan tenezzül eden kişiler olduklarını, halkın seviyesine inerek onlardan biri gibi göründüklerini biliyoruz. Ömer Fuâdî de halktan biri olma hüviyetiyle, onların kolayca anlayabileceği bir dil ve üslupla eserini kaleme alırken, anlaşılır olmayı hedef edinmiştir.

Müellifimiz bol bol âyet, hadis, kıssa, rivayet, menkıbe ve vecizelerle risâleyi bezemiştir. Bazı âyet ve hadisleri önemine binaen tekrar etmiştir. Eserde şekli yönden standart bir kalıp kullanılmamış olup, bir konu bütünlüğü kaygısı taşınmamış, aynı anda rahatlıkla bir konudan diğerine geçilmiştir.⁸⁵⁹

Risâlede belli başlı olarak vahdet-i vücûd, nefis ve nefis mertebeleri, zikir, marifetullah, halvet, rüyâ, fenâ-bekâ, tasavvuf-sünnet ilişkisi, zevk, keramet, sûflerin kılık-kıyafet âdâbı, Halvetîlik Tarîkatı Şâbâniyye kolunun âdâb ve erkânları ve şeyhe hizmet gibi konular ele alınmıştır.

Fuadî, tasavvufun en hassas konularından bir tanesi olan vahdet-i vücûd anlayışını açıklarken Füsûs şârihi Dâvud-ı Kayserî'den nakillere yer vermektedir. Aslında risâlenin geneline baktığımız zaman Fuadî'nin muteber kitaplardan uzun uzun nakiller yaptığını görürüz. Bu şekilde kendi görüşünü değişik kaynakları ele almak suretiyle temellendirmeye çalışmaktadır.

Eserde nefis konusu işlenirken, özellikle nefsin geçmesi gereken etvâr-ı seb'a(yedi makam) dile getirilerek, her makam için ayrı bir zikrin olduğu vurgulanır. Hz. Peygamber'in Bedir Harbi dönüşünde buyurmuş oldukları “raceğnâ ani'l cihâdi'l asgari ilâ cihâdi'l ekberi” hadisine yer veren Fuâdî nefisle mücadelenin büyük cihad olduğunu belirtir.

Müridin nefsiyle mücadelesi konusunda salih rüyaların da çok önemli bir yeri vardır. Hz. Yusuf'un rüyasına atfen rüya konusunu ele alan müellif, Salih rüyanın nübüvvetin bir cüzü olduğunu, gaybdan haber verme özelliği taşıdığına değinir. Fakat rüyalar kamil mürşidler tarafından tabir edilmeli ve mürid onların da desteği ile yolunu bulmaya, nefsi ile cihadını sürdürmeye çalışmalıdır.

Seyr ü sülûk yolunda müridi bir hastaya, mürşidi ise bir doktora benzeten Ömer Fuâdî, müridin zahiren ve bâtinen doktoru mesabesinde olan mürşidine gönülden teslimiyeti tedaviden iyi bir sonuç alınmasını sağlayıp, müridi hedefine ulaştıracaktır. Halvetîlik tarîkatına mensup olması sebebiyle cehrî zikri benimsemiş olan Ömer Fuadî, eserde Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye telkin etmiş olduğu zikri ayrıntılı bir şekilde izah ederken, cehrî zikri kabul etmeyenlere de deliller getirerek cevap vermektedir.⁸⁶⁰ Genel olarak cehrî zikri kabul etmekle beraber, zikrin hallere ve konuma göre kalbî, ruhî, lisanî gibi pek çok türü olduğuna da değinir. Her makamın üstüne çıkmış olan ârifler hallerine göre istedikleri zikri tercih ederler; zaten onların halleri

⁸⁵⁹ Ünal Özcan, Asuman, *Ömer Fuadî'nin Risâle-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2008, 87.

⁸⁶⁰ Fuadî, Ömer, *Risâle-i Virdiyye*, vr. 25b-26a.

bütünüyle zikirden ibarettir. Bu anlamdan olarak etrafındaki zikir çöşkusuna katılmayan bir ârife niçin onlarla açıkça zikretmiyorsun? Diye sorduklarında ârifin “ ve tera’l cibâle tahsebühâ câmideh. Ve hiye temurru merra’s sehab” âyetiyle cevap verdiğiğine değinen Fuâdî âriflerin zikir konusunda sorgulanamayacağını, onların zaten bütünüyle zikirde ve mezkur olan Allah’da fena sırrına ermiş olduklarını bizlere anlatır.

Fuâdî, Halvetî şeyhlerinin menkıbelerine yer vermek suretiyle de eserine renk katmış, bu bağlamda keramet konusunu ele alırken Ömer Halvetî(v.800/1397)’nin yaşlı bir çınar ağacının içerisinde çok uzun bir süre halvette kaldığını, onun hasretine dayanamayan müridlerinin uzun aramalar sonucu onu bulup, kendileriyle gelmesini istediklerinde, şeyhin istemese de onların yalvarmalarını göz ardı edemeyip yanlarına gelmesi üzerine çınar ağacının onun ayrılığına dayanamayıp, yürüyerek şeyhin yanına geldiğini ve bu kerameti oradaki herkesin gördüğünü dile getirir. Bu olay tarikatın tarihinde bir dönüm noktası olmuş ve tarikat şeyhleri artık “halvetî” ünvanını almışlardır.⁸⁶¹ Bu kerameti kabul etmekte zorlananlara ise Hz. Peygamber’in hasretiyle inleyen ve ashabın çoğunun da duymuş olduğu olayı anlatarak cevap verir.

Eserin dikkat çeken yönlerinden bir tanesi de yazarın güzel ve uyumlu benzetmelerle konuları anlatmasıdır. Bu benzetmelerden birinde, tarikat yoluna giren müridi bir şem’e benzeten müellif, yağı halis ve fitili kuvvetli olan şem ne kadar güçlü ışık verirse, niyeti hâlis ve mürşidine bağlılığı güçlü olan müridin de bu şem misali marifet nurunun kuvvetiyle hedefine çabucak ulaşacağını belirtir.

Risâleye adını da vermiş olan Halvetîlik Tarîkatı virdlerine ve vird âdâblarına da değinen müellif, vird esnasında huşûlu ve uyanık olmak gerektiğini, uyunmayıp, virdin anlamının düşünülmesini belirtirken büyük bir mazeret olmaksızın virdlerin terk edilmemesini de vurgulamaktadır.⁸⁶² Fuâdî virdlerinin tarikat şeyhlerinden Seyyid Yahya Şîrvânî tarafından tespit edilmiş olup, hiç değişmeksizin zamanına kadar geldiğini belirtir. Daha sonra tarikatının virdlerinin açıklamasına yer veren Fuâdî, dört halife, Hz. Hasan ve Hüseyin, esma’ül Hüsna gibi pek çok konuyu da içeren virdlerini açıklamasının akabinde Allah’a hamd ve dua ile eserini nihayete erdirir. .

Şeyh Şabân-ı Veli ve Şabânilik adına bilinen bütün rivayetlerin, alıntılarının ve inançların günümüze kadar, sağlıklı bir şekilde ve ilk ağızdan bizlere ulaşması noktasında, Ömer Fuâdî’nin, gerek müntesibi olduğu ekole ve gerekse Kastamonu kültürüne çok büyük hizmeti olmuştur. Bu bakımdan Ömer Fuâdî’nin yeni nesil tarafından da tanınması, öneminin ve fikirlerinin anlaşılması kültür mozaiğimizi oluşturanlara karşı ödenmesi gereken bir vefa

⁸⁶¹ Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, vr. 31b-32a.

⁸⁶² Fuâdî, *age*, vr.35b.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

borcu olacaktır.⁸⁶³ Ben bu duygular içerisinde sizlere veda ederken Ulu Pirimiz Şeyh Şâbân-ı Velî'nin diliyle hepimizi selamlıyor, huzurunuzdan ayrılıyorum:

Gelişiniz güle güle

Gidişiniz güle güle

Her işiniz güle güle olsun. Allah'a emanet olun.

⁸⁶³ Yazar, İlyas, *Ömer Fuadî'nin Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Metni*, 29.

KASTAMONU'LU ÖMER FUÂDÎ'NİN HALVET RİSÂLESİ VE HALVET

Arş. Gör. Cennet CEREN ÇAVUŞ
(Kastamonu Üniversitesi)

Ömer Fuâdî

Kastamonu'lu Ömer Fuâdî Halvetî, Halvetîyye tarikatının en büyük pîrlerinden olan Şeyh Şabân-ı Velî'ye nispet edilen Şabâniyye kolunun önemli temsilcilerinden biridir. Şeyh Şa'bân-ı Velî'den sonra beşinci postnişin olarak otuz üç yıl irşâd vazifesi ifâ etmiştir. Ömer Fuâdî, Şa'bân-ı Velî'nin hayatı ile ilgili bilgilerimizin çoğunu borçlu olduğumuz Menâkıb-ı Şabân-ı Velî adlı eserin yazarı olmasının yanında, Hazret-i Pîr'in türbesinin inşâsını sağlayan zat-ı şerîftir.

Milâdî 1560 (h. 966) yılında Kastamonu'da dünyaya gelen Ömer Fuâdî'nin babası Himmet Dede Şa'bân-ı Velî fukarâsındandır.⁸⁶⁴ Şabân-ı Velî'nin vefâtında dokuz yaşında olan Fuâdî medrese tahsili görmüş ve Arapça ve Farsça'yı ilmî, edebî ve tasavvufî eserler telif edebilecek düzeyde öğrenmiştir.⁸⁶⁵ İlk gençlik yıllarında yüksek memuriyet ve makamlara hevesli iken, kendi deyimiyle "Allah'ın hidâyeti ve zahir ilim kuvveti ile" zuhur eden ilahi cezbe sonucu vahdete çekilerek kesresi atar. Bir müddet şeriat ve tarikat kitaplarını okur ama müşkilâtını kitaplarla halledemez.⁸⁶⁶ Bir mürşid-i kâmile bağlanmadan mârifete eremeyeceğine kanaat getiren Fuâdî, Şa'bân-ı Velî hazretlerinin seccadesinde irşad vazifesini gören zât mürşid-i kâmilidir düşüncesiyle, o dönemki postnişin olan Abdülbâkî Efendi'ye intisab etmek ister fakat onu şehirde bulamaz. İçindeki aşk ateşine sabredemeyerek başka pek çok şeyhle görüşen Fuâdî'yi kimse müridliğe kabul etmez.⁸⁶⁷ Sonunda Kastamonu'ya dönen Abdülbâkî Efendi'nin Cuma vaazını dinleyince derdinin dermanının onda olduğunu anlamış ve "Dervişlikte lazım olan mucâhade ve ilâhî aşk ile zuhur eden mecnûn gibi hallere ve haklın aleyhimde söyleyeceği sözlere zerrece ehemmiyet vermeyeceğim. Derdimi aziz mürşidimden gayrı ve halimi Allah'tan başka kimse bilmeyip tasavvuf yoluna girmek istiyorum" diyerek Abdülbâkî Efendi'ye intisab etmiştir.⁸⁶⁸ Üç yıl sonra şeyhinin vefatı üzerine dördüncü

⁸⁶⁴ Abdülkadiroğlu, Abdülkerim. **Halvetîlik'in Şa'bâniyye Kolu ve Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi**, Ankara: 1991, s. 61.

⁸⁶⁵ Demircioğlu, Ziya. **Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Postnişinleri**, Kastamonu: 1983, s. 20.

⁸⁶⁶ Ozanoğlu, İhsan. **Şa'bân-ı Velî Menâkıbı**, Kastamonu: 1967, s. 145-46.

⁸⁶⁷ Yazar, Nihal. **Halvetîliğin Şabaniyye Kolu Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme**, Mas Matbaacılık, Ankara: 1985, s. 46.

⁸⁶⁸ Ören, Enver. **Evlîyalar Ansiklopedisi**, Türkiye Gazetesi, İstanbul: 1992, s. 418.

postnişin olan Muhiddin Efendi'ye intisab ederek kendi deyimiyle "Mekteb-i aşkta yine tekrar eliften" başlayıp⁸⁶⁹ seyr-i sulûkünü bu veliden tamamlamıştır. Toplam onyediy yıllık müridlik hayatı, 1604 yılında Muhiddin Efendi'nin vefâtı ile noktalanmış ve Fuâdî bu tarihte Şa'bân-ı Velî dergâhının şeyhi olmuştur.⁸⁷⁰ Fıkıh ilmindeki dirayetine binaen müftü müsevvidliği yapmıştır.⁸⁷¹ Devrin ulemâsı arasında geniş bilgisi ve yüksek ahlakıyla temayüz etmiş olan Ömer Fuâdî, aynı zamanda "Fuâdî" ve "Derviş Ömer" mahlaslarıyla şiirler yazan bir şairdir.⁸⁷² 1636 yılında vefât edinceye kadar tekkedeki irşâd faaliyetlerinin yanında talebe ve ulemâyâ fıkıh, hadis ve tefsir dersleri vermiş ve her Cuma verdiği vaazlarla yıllar boyu Kastamonu halkını irşâd etmiştir.⁸⁷³

Ömer Fuâdî, Halvetiyye Tarikatının Şa'bâniyye kolu açısından son derece önemli bir isimdir. Menâkıb-ı Şabâniyye, Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî ve Menâkıbnâme gibi farklı isimlerle anılan ünlü eseriyle Şa'bâniyye kolunun tanınması ve yayılmasında çok etkili olmuştur. Yaşadığı devirde Halvetiyye kollarından Sübûliyye, Sivâsiyye ve Gülşeniyye tarikatlarının pîrleri tanınırken, Şa'bân-ı Velî'nin kaynaklarda tanıtılmıyor olması Fuâdî'yi Şeyh Şa'bân-ı Velî hakkında bir menâkıbnâme yazmaya sevk etmiştir.⁸⁷⁴ Bu eserde Şa'bân-ı Velî'nin menkıbelerinin yanı sıra hazret-i Pîr'in tarikat silsilesi ve ondan sonra irşâd vazifesini ifâ eden dört şeyh efendinin biyografilerine de yer verilmektedir. Ömer Fuâdî'nin bu eser ile, Şa'bâniyye'yi Halvetiyye'nin müstakil bir şubesi haline getirmek istediğini söylemek mümkündür. Şa'bân-ı Velî'nin türbesini inşâ edip, irşâd faaliyetlerinin gerçekleştirildiği camiyi bir tarikat âsitânesine dönüştürmesi de, Şa'bâniyye'yi müstakil bir kol haline getirme amacını destekler niteliktedir.⁸⁷⁵ Ayrıca Fuâdî, yaşadığı dönemde tasavvufa karşı ciddi bir direnç gösteren Kadızâdeliler'in tasavvuf aleyhtarı söylemlerine şeriat merkezli cevaplar vererek tarikatın meşrûiyet ve yaygınlık kazanması için gayret göstermekten de geri durmamıştır. Anadolu'da Halvetiyye'nin Şa'bâniyye kolunun yayılmasının büyük ölçüde Ömer Fuâdî sayesinde olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Şa'bâniyye Tarikatı uluları arasında en çok eser veren Ömer Fuâdî'dir.⁸⁷⁶ Meşhur kitabı Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî dışında Pîr'in türbesinin yapılış

⁸⁶⁹ Fuâdî, Ömer. **Menâkıb-ı Şeyh Şaban-ı Velî ve Türbenâme**, haz. Muhammed Sâfi, Hazreti Pir Şeyh Şaban-ı Veli Kültür Vakfı Yayınları, Kastamonu: 1998, s. 123.

⁸⁷⁰ Yazar, İlyas. **Ömer Fuâdî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbülüyye'sinin Metni**, Hamle Yayınları, İstanbul: 2001, s. 24.

⁸⁷¹ Çiftçi Fazıl. **Hazreti Pir Şeyh Şaban-ı Velî**, Hazreti Pir Şeyh Şaban-ı Veli Kültür Vakfı Yayınları, Kastamonu: 2005, s. 179.

⁸⁷² Demircioğlu, Ziyaeddin. **Kastamonu Evliyalari**, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu: 1957, s. 26.

⁸⁷³ A.e. s. 28.

⁸⁷⁴ Yazar, İlyas "Ömer Fuâdî" mad. DİA, C. 34, s. 62.

⁸⁷⁵ A.e. s. 62.

⁸⁷⁶ Ozanoğlu, İhsan. **Şaban-ı Veli Hayatı, Eserleri ve Külliyesi**, Yenises Matbaası, Kastamonu: 1966, s. 18.

sürecini anlattığı Türbenâme, mesnevî tarzında yazdığı şiirlerinden oluşan Bülbüliyye, Risâle-i Habîyye yayınlanmış eserleridir. Bunların yanında çoğu risâle hacminde olan tevhid, zikir, vird gibi tasavvufî konuların işlendiği manzum ve mensur yirmi beşten fazla eseri bulunmaktadır.⁸⁷⁷ Bu çalışmanın konusu olan Halvet Risâlesi de müellifin diğer risaleleri gibi yayınlanmamış bir eserdir. Eserin müellif nüshası Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Ayrıca Süleymaniye Kütüphanesi'nde de bir kopyası mevcuttur.⁸⁷⁸

Risâle-i Halvet

Ömer Fuâdî risâlede halveti üç mertebe açısından değerlendirmektedir: şeriat, tarikat ve hakikat. Halvetin şeriat mertebesindeki anlamından başlayarak öncelikle halvet kelimesinin lugât mânâlarına değinmektedir. Fukahâ tarafından “bir şeyde durmak ve devam etmek” şeklinde tarif edilen itikâf*, fukahanın arifleri tarafından “kalbi dünya işlerinden ayırmak ve nefsi Mevlâ'ya teslim etmek” diye tarif edilmiştir. Fuâdî bu tarifte şeriatin ve tarikatın amellerinin sûrî ve amelî faydalarından ziyade, manevî ve bâtinî faydaların varlığına işaret edildiğini belirtir. Müellif tarikat mertebesinin halvetinden bahsetmemekte, tarikatteki halvet uygulamasının yeri, zamanı, süresi gibi teknik konular eserde ele alınmamaktadır. Ömer Fuâdî İmam Kâşânî'nin şu tanımını, halvetin hakikat mertebesindeki tanımı olarak görmektedir: Halvet başkasının görmediği yerde sırrın Hakk'la konuşmasıdır. Bu tarifin mânâsı, yedi tavırda mürşid-i kâmil irşâdî ve esma usûlünün kuvveti ile yedi seyrin ilk mertebesi olan seyr ilallah'dan yedinci mertebe olan seyr billah makâmına vâsıl olan ehl-i hâle mâlumdur. Halvetin hakikatini ancak bu kimseler bilebilir. Başka bir deyişle halvetin hakikatine erenler ancak seyr-i sulûkunu tamamlamış kişilerdir.

Müellif aynı zamanda halvet-i kalbiyye, halvet-i ruhiyye ve halvet-i sırrîyye'den bahsetmektedir ki bunlar hakkında bilgi vermemektedir. Ona göre bunlar ancak ehline mâlumdur. Şeriat, tarikat ve hakikat ehline göre halvetin sahih tanımları vardır ve bu durum, halvetin üç mertebesi olduğunu gösterir. Zikredilen her bir tanım üç farklı mertebeden algılanır. Yani ister şeriat ister tarikat ister hakikat ehli olsun herkesin, her bir mertebenin halvet tanımından anladığı bir şey vardır ve bu anlayışların tümü de kendi mertebesinde sahihtir.

Fuâdî ayrıca Peygamberimizin halvet tecrübesine de değinmektedir. Sultan-ı enbiyâ, Allah Teâlâ tarafından kendisine ezelde verilen nübüvvetin kemâlen zuhûr etmesi için Hira dağına çıkarak Allah'ın muradının husûlüne sebep olmuştur. Başka bir ifâdeyle Allah Teâlâ Habibine verdiği nübüvvet nûrunu halvet ile açığa çıkarmıştır. Ömer Fuâdî ayrıntıya girmeksizin, diğer

⁸⁷⁷ Eserler için bkz. Bursalı Mehmet Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, Meral Yayınları, İstanbul, C.1 s, 173-4, Çiftçi, s. 182.

*Fuâdî itikâfî halvet yerine kullanmıştır.

⁸⁷⁸ Fuâdî, Ömer. **Risâle fi Beyani Fezaili'l-İ'tikaf ve Halvet**, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, no: 001734.

büyük peygamberlerde de bu halvet halinin meydana geldiğini dile getirmektedir.

Halvetin peygamberlerin sünneti olduğunu belirttiikten sonra Fuâdî, halvetin “amel-i evliyaullah” olduğuna pek çok delil ve işaret bulunduğundan söz etmektedir. Halvet Hz. Peygamber’den gelen silsileler içinde son derece yaygın olmakla beraber, Pir Ömer Halvetî’ye varıncaya kadar Halvetî ismi kullanılmamıştır. Ancak Pir Ömer Halvetî’de galebe çalan halvet hali sebebiyle kendisi bu namla anılır olmuştur. Nitekim Ömer Halvetî’nin üst üste kırk erbain çıkardığı bildirilmektedir.⁸⁷⁹ Ömer Fuâdî risâlede Pir Ömer Halvetî’nin halvetle ilgili menkıbesini aktarmaktadır. Menkıbeye göre Ömer Halvetî bir gün sevenlerinden ve dervişlerinden uzlet murad ederek içi çürümüş ve boşalmış bir çınarın içine girip Rububiyet müşahadesinden ötürü ölür. (Fuâdî ölüm derken mevt-i irâdîyi kasdetmektedir.) Çok uzun bir müddet burada ibâdet eder. Azîzin ayrılığından muzdarip olan sevenleri ve dervişleri onu hasretle arayıp bulurlar ve yanlarına dönmesi için yalvarıp göz yaşı dökerler. Hazret, hiç istememesine rağmen onlara duyduğu merhamet sebebiyle halvetten çıkar ve yola koyulur. Giderlerken çınar da Hazret’in peşi sıra ayaklanır ve onları takip eder. Bu hali gören Ömer Halvetî çınara hitap eder: Ey çınar! Senin içinde akşamdan sabaha bu kadar zaman taât ve ibadet-i nûrullah ile derûnunu pür nûr eyleyip zâtına ve sıfatına şeref ve safâ verdim. Şimdi sen benim setr edilmesi gereken esrârımı ağyara niye ifşâ edersin? der. Bunun üzerine çınar gerisin geriye giderek yerine yerleşir. Pir Ömer Halvetî, zât-ı şerîflerine ziyâde izzet bahşettiğinden, pür hikmet olan halvet sebebiyle Halvetî olarak anılmıştır ve ondan gelen silsilenin mensupları da aynı nam ile anılagelmiştir. Bu silsilenin sultanlarının cümlesine meşâyih-i Halvetîyye ve tarikatlerine de Tarikat-ı Halvetîyye denmiştir.

Ömer Fuâdî menkıbeyi anlattıktan sonra olası itirazları önlemek için kerâmetin sahilliğine vurgu yapmaktadır. Ömer Halvetî’nin kerametindeki çınarın hareketini Peygamber Efendimiz’in kendisine dayanarak hutbe irad ettiği kütüğün ağlamasına benzetmekte ve kendisinden mucize sâdır olan Hz. Rasûl’un varisleri olan evliyâdan da kerâmetin sâdır olabileceğini ifade etmektedir.

Kerâmet müdafaasının ardından Fuâdî, halveti şeriate aykırı bulanların iddialarına karşı halveti savunmaktadır. Halvetin ruhban âdeti olduğu, halvette uygulandığı şekliyle hiç kalam etmeyerek susmanın şeriate aykırı olduğu gibi eleştirilere yine şeriatle cevap vermektedir. Ruhbanlıkla dervişliğin birbirinden tamamen farklı olduğunu belirtir ve dervişliği ruhbanlığa benzetmeyi büyük bir nakıslık olarak görür. Mümin ile kâfirin farkını bilmediklerinden dervişleri ruhbanlara benzeten, amellerin en faydalısını ve önemlisini bilmeyen, halvette bulunan dervişin halinin hakîkatine ve hakîkatlerin esrârına vâkıf olmayıp, ehl-i sünnet vel cemaatten

⁸⁷⁹ Tayşî, Mehmet Serhan. “Ömer el-Halvetî” mad. DİA, C. 34, s. 65.

olan sâlihlerle tân edenleri şiddetle eleştirmektedir. Ona göre bu kimseler büyük günahlara ve pek çok zulümlere mübtela olurlar.

Eserin başında şeriat, tarikat ve hakikat mertebelerinin halvetinin farklı olduğunu ifade etmiş olan müellif, Halvetî meşâyihinin üç türlü halvetin de hikmet ve haline sahip olduğunu belirtir. Başka bir ifadeyle Halvetî meşâyihî hem şeriat hem tarikat hem de hakikat mertebesinde halveti yaşamaktadırlar. Fuâdî, risalesini bitirmeden önce halvetin sekiz şartını sıralamaktadır. Bunlar: halvete, abdeste, namaza, Allah'ı zikirten başkasına susmaya ve muayyen zikre devam etmek, sırrına erişen havâtırî nefyetmek, kalbi mürşide bağlamak ve Allah'a ve şeyhe muhalefeti terk etmektir. Bu şartları şeriat, tarikat ya da hakikat mertebelerindeki halvete hasretmez. Dolayısıyla halvetin şartlarının tüm mertebeler için geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

Halvet ve Risâlenin Düşündürdükleri

İlk dönem sûfiler tarafından kalbin halktan uzaklaşarak, bütün himmet ve gayretin Hakk'a yönelmesi⁸⁸⁰ olarak tarif edilen halvet, ihlâsa en çok sevkeden amel⁸⁸¹ ve en iyi ibadet olarak görüşmüştür.⁸⁸² Kaynağını Hz. Peygamber'in vahiy öncesi Hira tecrübesinden alan halvetin zaman içinde kırk günlük bir süreç olarak belirlenmesi "Kim kırk gün Allah için amel ederse, kalbinden diline hikmet pınarları fışkırır" rivâyetine dayanmaktadır. İlk dönem sûfiler toplumdan uzak yerlerde ikâmet ederek Allah'la halvet ederlerken, 10. Yüzyıldan itibaren sâliklerin bir şeyhin gözetiminde halvethanede kırk gün bulunarak erbain çıkarmasıyla⁸⁸³ ıstılâhî anlamda halvet uygulaması başlamıştır. Bu anlamdaki halvetin Ömer Fuâdî'nin "tarikat mertebesinin halveti" şeklinde ifade ettiği halvet olduğunu söylemek mümkündür. Tarikat mertebesinin halveti, dış dünya ile tüm irtibatları keserek, Allah'la birliktelik halini yakalamak için gerçekleştirilen bir pratiktir. Halvetin süresini şeyh belirler.⁸⁸⁴ Belirlenen sürenin sonunda, sâlikin Allah'la birlikteliğinin devamlı olması amaçlanmaktadır. Halvet sonrası zahiren halkla olan sâlik, celvetteyken dahi bâtinen Hak'la halvettedir ki bu duruma "halvet der encümen" denir. "El kârda gönül yarda" şeklinde ifâde edilen hâle erişen kişinin halk ile beraberliği onun halvetine engel olmaz.⁸⁸⁵ Nitekim "Otuz seneden beri Hakk'la sohbet etmekteyim, halk ise benim kendileriyle sohbet ettiğimi sanıyor" diyen Bayezid Bistâmî

⁸⁸⁰ Mekkî, Ebû Tâlib. **Kûtü'l-Kulûb**, ter. Muharrem Tan, İz Yayıncılık, İstanbul: 2004, C. 1, s. 332.

⁸⁸¹ Attar, Feridüddîn, **Tezkiretül-Evliyâ**, çev. Süleyman Uludağ, Kabcacı Yayınevi, İstanbul: 2007, s. 163.

⁸⁸² A.e. s. 223.

⁸⁸³ Uludağ, Süleyman. "halvet" mad. DİA, C. 15, s. 387.

⁸⁸⁴ Şa'bânilikte halvet süresi üç, beş, yedi gibi tek rakamlıdır ve kırk günlük halvetin sadece şeyh için olduğu ifade edilmektedir. (bkz. Tatçı, Mustafa. **Hazret-i Pîr Şeyh Şabân-ı Velî ve Şabâniyye**, H Yayınları, Ankara: 2012, s. 80,82.

⁸⁸⁵ Hucvirî, Ali b. Osman Cüllâbî. **Keşfu'l-Mahcûb**, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul: 1996, s. 177.

(v. 261/847) bu hâli yaşamaktadır. Gerçek sûflerin halvetinin devamlı olduğu vurgulanmıştır.⁸⁸⁶ Bu halvet, Ömer Fuâdî'nin "kimsenin olmadığı yerde sırrın Hak'la konuşması" olarak ifade ettiği hakikat mertebesinin halvetidir. Fuâdî, hakikat mertebesinin halvetini, yani halvetin hakikatini ancak seyr-i sulûkünü tamamlamış olanların bildiğini söylemektedir.

İlk dönem sûfilere göre başlangıç aşamasındaki müridin halvet halinde bulunması gerekli iken,⁸⁸⁷ muhakkıkların halveti beden ile değil kalp iledir.⁸⁸⁸ Mübtedî müridin halveti, Ömer Fuâdî'nin tarikat mertebesinin halveti şeklinde ifade ettiği, bedenle gerçekleştirilen halvetir. Muhakkıkların halveti ise hakikat mertebesinin halvetidir. Bu noktada müellifin halvet-i kalbiyye, halvet-i ruhiyye ve halvet-i sıriyye kavramsallaştırmalarını hatırlamak gerekir. Halveti insanın bâtınî merkezlerine göre (letâif) tasnif etmek Fuâdî'nin dereceli yapılandırma sistemine uygundur. Belirtildiği gibi halveti şeriat, tarikat ve hakikat mertebelerine göre değerlendiren Fuâdî; hakikat halvetini de derecelendirmektedir. Müellifin hakikat mertebesinin halvetini sırasıyla kalbin, ruhun ve sırrın halveti olarak tasnif ettiğini söylemek mümkündür. Burada en üst mertebeyi sırrın halveti teşkil etmektedir, çünkü halvetin hakikati *sırr*'ın Hak'la mükâlemesidir. Şeriat, tarikat, hakikat mertebelerine göre farklılık arzeden halvet, hakikat mertebesinde de derecelenmektedir ki bu da akla şeriat, tarikat ve hakikatin de kendi içinde şeriat, tarikat ve hakikat mertebeleri olduğu fikrini getirmektedir. Bu çok katmanlı yapıda⁸⁸⁹ şeriatten tarikate geçebilmek için önce şeriatın şeriatı, sonra şeriatın tarikati, son olarak da şeriatın hakikatine intikal etmek gerekmektedir. Aynı süreç tarikat ve hakikat için de geçerlidir. Hakikatin hakikatine eren kişi maksûda varmış demektir. Fuâdî'ye göre Halvetî meşâyihî, bütün mertebelerin halvetinin hikmet ve haline sahip kimselerdir.

Görüldüğü üzere risâledeki en dikkate değer nokta, eserin tarikatteki halvet pratiğini anlatmaktan çok halvetin mertebeli yapısını vurgulamasıdır. Eserin muhatabının müridân olmadığı anlaşılmaktadır. Halvetin mahiyeti ve teknik özelliklerinden söz etmek yerine müellif, halvet üzerine genel bir değerlendirme yapmaktadır. Risâlede hemen dikkati çeken bir diğer husus ise müellifin tasavvuf müdâfaasıdır. Öncelikle halvetin sünnete uygun bir uygulama olduğunu beyân için Hz. Peygamber'in halvet hayatından bahsetmektedir. Pîr Ömer Halvetî'nin menkıbesi bağlamında mucize-keramet ilişkisini işlemekte, kerametın hak olduğunu yine sünnet ile ispatlamaktadır. Aynı zamanda tarikat ehlinin halvetini şeriata uygun

⁸⁸⁶ Sühreverdî, Şihâbuddîn. **Gerçek Tasavvuf**, ter. Dilâver Selvi, Semerkand Yayınlar, İstanbul: 2007, s. 270.

⁸⁸⁷ Kuşeyrî, Abdülkerim. **Kuşeyrî Risâlesi**, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul: 2003, s. 197, 486.

⁸⁸⁸ Kübrâ, Necmüddin. **Tasavvufî Hayat**, haz. Mustafa Kara, Dergah Yayınları, İstanbul: 1996, s. 53.

⁸⁸⁹ Kılıç, Mahmud Erol. **Tasavvufa Giriş**, Sufî Kitap, İstanbul: 2012, s. 317-18.

olmamakla suçlayan kimselere yine şeriat ile cevap vermektedir. Ayrıca sûfleri ruhbanlara benzeten zâhir ulemasının iddialarına da şiddetle karşı çıkmaktadır.

Bir halvet risâlesi olmasına rağmen risalede halvetten bahsedilen yerler eserin çok az bir kısmını oluşturmaktadır. Risâlenin içerik ve üslûbu, 17. Yüzyıl Osmanlı toplumunun içinde bulunduğu durumu yansıtır niteliktedir. Kadızâdeliler- Sivasîler tartışmasının revaçta olduğu bu dönemde yazılan bir tasavvuf risâlesinin büyük bölümünü, tasavvuf müdafaasının oluşturması olağandır. Ömer Fuâdî gibi zahirî ilimlerde yüksek tahsili olan; tefsir, fıkıh ve hadis dersleri veren ve aynı zamanda Halvetiyye'nin Şa'bâniyye şubesinde irşâd faaliyetleri yürüten bir kimsenin, tasavvuf mütearızlarına karşı tasavvufî değerleri savunması son derece normal görülmektedir.

Kaynakça

Abdülkadiroğlu, Abdülkerim. Halvetîlik'in Şa'bâniyye Kolu ve Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi, Ankara: 1991.

Attar, Feridüddîn. Tezkiretü'l-Evliyâ, çev. Süleyman Uludağ, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul: 2007.

Bursalı, Mehmet Tahir. Osmanlı Müellifleri, Meral Yayınları, İstanbul.

Çiftçi, Fazıl. Hazreti Pir Şeyh Şaban-ı Velî, Hazreti Pir Şeyh Şaban-ı Veli Kültür Vakfı Yayınları, Kastamonu: 2005.

Demircioğlu, Ziya. Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Postnişinleri, Kastamonu: 1983.

Demircioğlu, Ziyaeddin. Kastamonu Evliyaları, Doğrusöz Matbaası, Katamonu: 1957.

Fuâdî, Ömer. Menâkıb-ı Şeyh Şaban-ı Velî ve Türbenâme, haz. Muhammed Sâfi, Hazreti Pir Şeyh

Şaban-ı Veli Kültür Vakfı Yayınları, Kastamonu: 1998.

Hucvirî, Ali b. Osman Cüllâbî. Keşfu'l-Mahcûb, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul: 1996.

Kılıç, Mahmud Erol. Tasavvufa Giriş, Sufî Kitap, İstanbul: 2012.

Kuşeyrî, Abdülkerim. Kuşeyrî Risâlesi, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul: 2003.

Kübrâ, Necmüddin. Tasavvufî Hayat, haz. Mustafa Kara, Dergah Yayınları, İstanbul: 1996.

Mekkî, Ebû Tâlib. Kûtü'l-Kulûb, ter. Muharrem Tan, İz Yayıncılık, İstanbul: 2004.

Ozanoğlu, İhsan. Şaban-ı Veli Hayatı, Eserleri ve Külliyesi, Yenises Matbaası, Kastamonu: 1966.

Ozanoğlu, İhsan. Şa'bân-ı Velî Menâkıbı, Kastamonu: 1967.

Ören, Enver. Evliyalar Ansiklopedisi, Türkiye Gazetesi, İstanbul: 1992.

Sühreverdî, Şihâbuddîn. Gerçek Tasavvuf, ter. Dilâver Selvi, Semerkand Yayınlar, İstanbul: 2007.

Tatçı, Mustafa. Hazret-i Pîr Şeyh Şabân-ı Velî ve Şabâniyye, H Yayınları, Ankara: 2012.

Tayşî, Mehmet Serhan. “Ömer el-Halvetî” mad. DİA, C. 34.

Uludağ, Süleyman. “halvet” mad. DİA, C. 15.

Yazar, İlyas. Ömer Fuâdî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye’sinin Metni, Hamle Yayınları, İstanbul: 2001.

Yazar, İlyas “Ömer Fuâdî” mad. DİA, C. 34.

Yazar, Nihal. Halvetiliğin Şabaniyye Kolu Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme, Mas Matbaacılık, Ankara: 1985.

ÖMER FUÂDÎ VE SADEFİYYE VE MUSLİHU'N-NEFS ADLI ESERLERİ

Ülkü ŞAHİN

(Millî Eğitim Bakanlığı)

ÖMER FUÂDÎ'NİN HAYATI ve ESERLERİ

I. Hayatı

1. Gençliği ve Yetiştirilmesi

Ömer Fuâdî'yi kendi eserlerinden ve günümüzde yapılan çalışmalarındaki bilgilerden istifade ederek tebliğimizde tanıtmaya çalışacağız.

Ömer Fuâdî, 1560 yılında (h.966) Kastamonu Merkez ilçesinin Mûsâ Fakîh mahallesinde doğdu. Şâbân-ı Velî'nin sohbetine katılanlardan Himmet Dede'nin oğludur.⁸⁹⁰

Ömer Fuâdî'nin asıl adı Ömer, mahlası ise “kalbe mensup, kalbî, yürekten olan” anlamında Fuâdî'dir.⁸⁹¹

Ömer Fuâdî'nin çocukluğu Kastamonu'da Şeyh Şâbân-ı Velî'nin sohbet ve irşatlarını duyarak geçti. Ömer Fuâdî, Şâbân-ı Velî vefat ettiği zaman dokuz yaşındaydı.⁸⁹²

İlk tahsilini Kur'an mektebinde yaptıktan sonra medreseye devam etmiş, yüksek tahsilini burada tamamlamıştır. Arap ve Fars lisanlarına vakıf olduğu için, bu diller üzerinde ilmî, edebî, tasavvufî kitaplar yazmıştır. Kendisi ilmiye mesleğine müntesip olduğu için hocalar arasında ilim, fazilet ve ahlâk ile temayüz etmiş ve müftü müsevvitliğine tâyin olunmuştur.⁸⁹³

Ömer Fuâdî, bu yıllarda fıkıhla da yakından ilgilenmiş ve çevresini aydınlatma gayreti içinde olmuştur.⁸⁹⁴

2. Hocaları

Hocalarından ilki Abdülbâkî Efendi İskilibli'dir.⁸⁹⁵ Abdülbâkî Efendi Şâbâniye'nin üçüncü postnişindir. Ömer Fuâdî, Abdülbâkî Efendi'ye 27 yaşlarında intisap etmiş ve şeyhinin izniyle evlenmiştir. 3 yıl dergâhın

⁸⁹⁰Abdulkadiroğlu, Abdülkerim, *Halvetîlik'in Şa'bâniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi*, s. 61; Demircioğlu, Ziya, *Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Postnişinleri*, s. 20.

⁸⁹¹Tatçı Mustafa, “*Şeyh Ömer Fuâdî ve Sadefiyyesi*”, *Yedi İklim*, Temmuz 1993, s. 38.

⁸⁹²“Ömer Fuâdî”, *Evlîyâlar Ansk.*, İhlas Yay., c. IX, s. 416.

⁸⁹³Demircioğlu, a. g. e., s. 20.

⁸⁹⁴Yazar, İlyas, *Ömer Fuâdî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Metni*, s. 24-25.

⁸⁹⁵Baysar, Hilal, *Ömerü'l-Fuâdî Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri*, (G.Ü. S.B.E. basılmamış yüksek lisans tezi, Ankara 1991), s.23

hizmeti ve hitâbetle meşgûl olmuştur. Üç yıllık hizmetinin ardından Abdülbâkî Efendi H.998/M.1589 yılında İskilip'te vefât etmiştir.⁸⁹⁶

Abdülbâkî Efendi'nin irtihâli üzerine Fuâdî Hz.'leri Şâbâniye'nin dördüncü postnişini Muhyiddin Efendi'ye intisâb eylemiş ve seyr ü sülûkunu bu veliden tamamlamıştır.⁸⁹⁷ Muhyiddin Efendi, Şâbân Efendi Âsitânesi Şeyhi, Şeyh Abdülbâkî Efendi'nin irtihalinden sonra ma'nevî işaretle posta oturmuştur. Ashâb-ı kemâlden sayılıp, menâkıb ve kerâmetleri pek çok olan Muhyiddin Efendi, 1013/1604 senesinde vefât etmiştir.⁸⁹⁸

3. Hizmetleri

Ömer Fuâdî Efendi, Muhyiddin Efendi'nin 1013/1604 yılında vefât etmesi üzerine on yedi sene kadar sürdürdüğü resmî hizmetinden ayrılmış, Âsitâne'de pîr makamına geçerek postnişîn olmuştur. İrşâd faaliyetlerini otuz üç sene devam ettirmiştir.⁸⁹⁹

O'nun zamanında Halvetîliğin Şâbâniye kolu hayli inkişâf ettiğiinden, pek çok kişi bu tarîkate intisâb etmiştir. Bütün Kastamonuluların sevgi ve saygısına mazhar olan Fuâdî'nin Cuma günleri, selefleri gibi, Şâbân-ı Velî Camii'nde halka verdiği vaazlarla İslâm Dini'nin yüceliğini ibâdet ve muâmelâtle ilgili meseleleri halkın anlayacağı bir dille îzâha çalıştığı sohbetleri, büyük bir ilgiyle takip edilmiştir. Kastamonu'daki şöhreti kısa zamanda çevre kazalarda da duyulunca insanlar kendini görmek ve ilminden istifâde etmek üzere dergâha ziyâretlerde bulunmuşlardır.⁹⁰⁰

Ömer Fuâdî Hz.'leri Şâbâniyye tarîkatı uluları arasında en çok âlim ve üstün kalitede çok eser yazan ve Kastamonu âlim ve şâirleri arasında yüksek bir mevkii olan bir zâttır.⁹⁰¹

Ömer Fuâdî Efendi, mürşid-i kâmil ve mükemmel, zamanının ve çevresinin önde gelenlerinden, âlim ve âbid bir şeyh, güçlü bir ediptir. Şâbân Velî Hz.'lerinin hayâtına dâir yazdığı *Menâkıb-ı Şâbân-ı Velî* adlı eseri ile Şâbân Velî ve Şâbânîliğin tanınması ve yayılmasına büyük katkıda bulunmuştur.

Ömer Fuâdî Efendinin en önemli hizmetlerinden biri de Şâbân-ı Velî ve halîfeleri Osman Hayrüddin, Abdülbâkî ve Muhyiddin Efendilerin yattığı türbenin yapımı için emek sarf etmesidir.

Ömer Fuâdî'nin *Menâkıbnâme*'ye bir lâhika niteliğinde olan *Türbenâme* adlı eseri türbenin inşaatı safhalarını ve bu sırada toplanan bağışları içerir. Özellikle o dönemde yapılan Kadızâde-Sivâsî münâkaşalarının Anadolu'ya yansımaları içermesi bakımından da önemlidir.⁹⁰²

⁸⁹⁶Yazar, İlyas, a.g.e., s. 23-24.

⁸⁹⁷Yazar, İlyas, a.g.e., s. 24.

⁸⁹⁸Necdet, Yılmaz, XVII. yy.'da Anadolu'da Tasavvuf, (M.Ü.S.B.E. doktora tezi), İstanbul 2000, s. 74-75.

⁸⁹⁹a.e., s. 76.

⁹⁰⁰Yazar, a.g.e., s. 25.

⁹⁰¹Ozanoğlu, İhsan, *Şa'bân-ı Velî Hayatı, Eserleri ve Külliyesi*, s. 17.

⁹⁰²Yılmaz, Necdet, a.g.e., s. 77.

H.1013/M.1604 yılında postnişin olan Ömer Fuâdî, tam otuz üç yıl halkı “tenvîr ve irşâd” göreviyle meşgul olmuş, çevresine ve beldesine önemli hizmetlerde bulunmuştur. Bir taraftan talebe ve ulemâya fıkıh, hadis ve tefsir dersleri okutan ve her cuma insanları aydınlatan vaazlar veren Fuâdî, bâtinî ilimlerde de talebelerinin, sâliklerinin ve ilmiye arkadaşlarının “rüşd ü kemâline” ömrünün sonuna kadar himmet ve gayret etmiştir. Fuâdî'nin “zâhir ü bâtını mâmur, keşf ü kerâmeti meşhûr ve her türlü mesâîsi meşkûr” bir zat olduğunu belirten kaynaklar; Türkçe, Arapça ve Farsça ile meydana getirdiği ilmî, edebî ve tasavvufî konulardaki eserlerine dikkat çekmişlerdir.⁹⁰³ O, otuz üç yıllık irşad hayatı sürecinde, kemâle ermiş pek çok kişi yetiştirmiştir. Bunlar arasında en meşhuru, kendisinden sonra yerine geçerek âşıklara rehberlik eden, ilmi ve kemâliyle tanınan, Kutbü'l-Ârifîn Çorumlu Şeyh İsmâil Kudsî Efendi'dir.⁹⁰⁴

Ömer Fuâdî her şeyden önce mutasavvıf bir şairdir. Halvetîlik içinde yetmişmiş, tarikat şeyhi olmuş ve tasavvufî bir çevrede yoğurulmuştur. Bunun doğal sonucu olarak şiirlerinin en önemli yapısını, tasavvufî söylemi oluşturur. Şiiri, tasavvufî ve ahlâkî değerleri ifade etme noktasında bir araç olarak kullanmıştır.⁹⁰⁵ Şâir, klasik şiirin genel yapısı içinde değerlendirildiğinde, söylemlerinde oldukça sâde bir üslûba sahip bulunmaktadır. Tekke şiirinin genel özelliklerine bağlı kalarak, sade Türkçe ile söylediği şiirlerinde, halk ağzı ifadeler, atasözleri ve özdeyişlerle karşılaşmak mümkündür.⁹⁰⁶

Ömer Fuâdî bütün hayatını Kastamonu'da geçirmiş ve H.1046/M.1636 yılında 76 yaşındayken vefât etmiştir. Kabri Şeyh Sâbân-ı Velî'nin türbesinin içinde, hocası Şeyh Muhyiddin Efendi'nin sağında, kütüphaneye bitişik olan duvarın yanında bulunmaktadır.⁹⁰⁷

II. ESERLERİ

Ömer Fuâdî âlim, fâzıl ve şâir birisi olarak bilinen velûd bir şahsiyettir. Nazım ve nesir otuza yakın eser veren mutasavvıf şâirin, eserlerini Türkçe, Arapça ve Farsça kaleme aldığını görüyoruz. Sanatında daha çok öğretici unsurlara yer veren Fuâdî'nin, manzum eserlerinde zaman zaman görülen vezin ve kâfiye kusurlarının bir sebebi olarak da çok eser yazmış olmasını gösterebiliriz.⁹⁰⁸

1. Menâkıb-ı Şa'bâniyye

Ömer Fuâdî bu eserini Şâbân-ı Velî'nin menkıbe ve kerâmetleri daha önce hiç kaleme alınmadığından yazmıştır. Bunu eserin başında ifade eder.⁹⁰⁹ Eser daha önce mufassal bir şekilde yazılmış fakat daha sonra herkes

⁹⁰³Yazar, a.g.e., s. 28.

⁹⁰⁴Yazar, a.g.e., s. 28-29.

⁹⁰⁵Yazar, a.g.e., s. 43-44.

⁹⁰⁶Yazar, a.g.e., s. 51.

⁹⁰⁷Yazar, a.g.e., s. 28-29.

⁹⁰⁸Yazar, a.g.e., s. 30.

⁹⁰⁹Ömer Fuâdî, a.g.e., s. 3-4.

anlayamadığı için ve kolay istifade edilmesi için Türkçe ve basit ibârelerle muhtasar bir menâkıbnâmeyazılmıştır. Eser 5 kısımdan oluşur. Birinci bölüm: Gerçek velî kimdir ve gerçek evliyânın hepsinden kerâmet sâdır olması gerekir mi? bu konuyu beyân eder. İkinci bölüm: Şâbân Efendi Hz.'lerinin silsile-i şerîfelerininibeyân eder.

Üçüncü bölüm: SeyyidSünnetî'ninmenâkıbını ve kerâmetlerininibeyân eder.

Dördüncü bölüm: Şâbân Efendi Hz.'lerininmenâkıbını ve kerâmetlerininibeyâm eder.

Beşinci bölüm: Şâbân-ı Velî'den sonra onun yerine geçen 4 halifesini ve onların menkıbelerininibeyân eder.⁹¹⁰

Eser Şâbân-ı Velî için yazılan tek menâkıbnâmedir. Eseri 1017 senesinde yazdığını kendi ifâdesinde yazdığını kendi ifâde etmektedir.⁹¹¹

Eserdeki bölümler âyet, hadîs ve beyitlerle desteklenmiştir. Beyitler, genellikle Farsçadır.

2. Türbenâme

Eserde Şâbân-ı Velî Türbesi'nin yapılışı anlatılmaktadır. Eser Menâkıb-ı Şâbân-ı Velî adlı eserine bir lâhika niteliğindedir. Nesir olmakla beraber yer yer manzumdur.⁹¹²

3. Risâle-i Virdiyye

Şâbâniyyetarîkatınınâdâb ve erkânından, sabah-akşam okunacak duaları ihtivâ eder.

4. Mecmuâ-i İlâhiyyât

Halvetiliğin Berat, Mi'râc, Mevlid gecelerinin önemini anlatan, Peygamber Efendimize övgüler içeren ilâhilerden oluşmuş manzum bir eserdir.

5. Kaside-i Pendiyye (Pendnâme)

Manzum bir eserdir. Başında 99 beyitlik bir pendiyeye yer almaktadır. Zamandan şikâyet, düzenin bozulması, ekonomik sıkıntılar dile getirilmektedir. Sonunda ahlâkî öğütler yer alır.

6. Risâle-i Zikr

Zikrin özellikleri Necmeddin Râzi ve Kadı Beyzâvî'nin tefsirlerinden hareketle tahlil edilmiştir.⁹¹³

7. Bülbüliyye

Feridüddin-i Attâr'ın *Bülbül-nâme* adlı eserinin tercümesi niteliğinde olan bu eser manzumdur. Semâ ve mûsikî konuları işlenmiş mesnevî tarzında manzum bir hikâyedir.

⁹¹⁰Ömer Fuâdî, a.g.e., s. 5-8.

⁹¹¹Ömer Fuâdî, a.g.e., s. 4; Behçet Muhammed, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi*, İst. 1341, s. 93.

⁹¹²Eser Türbe yapımını anlattığı için Ömer Fuâdî'nin hizmetleri başlığı altında oradan alıntılarla konuyu daha önce izah ettik. Daha geniş bilgi için bkz. Hizmetleri

⁹¹³Yazar, a.g.e., s. 39.

8. Aseliyye
9. Beyânü'l-Esrâr
10. Güllâbiyye
11. Halvetiyye
12. Hayatiyye
13. Müsellesât-ı Tasiyye
14. Risâle-i Tevhîdiyye
15. Risâle-i Tasavvuf
16. Silsilenâme
17. Şerh-i Vird-i Settâr
18. Şevkiyye fi Hakk-ı Devrân-ı Sûfiyye

Risâle-i Şevkiyye ve Makâle-i Zevkiyye Sultan Bâyezid Han zamanında seyhülislam müftü Ali Çelebi'nin *Devrân-ı Sûfiyye* hakkında yazdıkları risâleye şerhtir.

19. Tevsîkiyye
20. Mecmuâ-i İlâhiyat
21. Makâle-i Ferdîyye
22. Risâle-i Cevâbiyye

Kayıtlarını tespit edemediğimiz diğer eserleri de şunlardır: Terceme-i Mi'yâru't-Tarîka, Ta'rîfât-ı İlm-i Nahv, Divân (Türkçe Şiirleri), Risâle-i Kâmilîyye⁹¹⁴, Ravzatü'l-Ulema ve Cennâtü'l-Urefâ, Vâkıât, Divân-ı İlâhiyat, Menâkıb-ı Mahmud Efendi, Fuzûlî'nin "Hadîkatu's-Suadâ"sına dair bir risâle.⁹¹⁵

22. Sadefiyye ve Muslihu'n-Nefs adlı eserleri

Çalışmamız Sadefiyye ve Muslihu'n-Nefs üzerinde olduğu için şimdi bu eserlerle ilgili bilgi vermeye başlıyoruz.

1. ÖMER FUÂDÎ'NİN RİSÂLE-İ SADEFİYYE ADLI ESERİ

a. ESERİN YAZILIŞ SEBEBİ

Ömer Fuâdî "Sadefiyye" adlı risâleyi yazma sebebini eserin başında bir şiirle dile getiriyor. Buna göre; tarîkata giren çoğu talebenin halleri Ömer Fuâdî'yi etkiler. Tarîkata girip ömrünü bu yolda harcayan talebelerin nefsi-ı emmâre ve levvâme mertebelerinden kurtulamamaları, mülhime, mutmainne, râziye ve marziyye mertebesine erememeleri, marziyye mertebesinde bulunan bir kişinin hâlâ kötü huylara sahip olmasını gören Ömer Fuâdî, kalbine gelen bir ilham üzerine zemîme ve hamîde bütün sıfatları bilip 6 kıt'ada her birini zikreder. "*Muslihu'n-Nefs*" adlı eserini de bu arada zikreder ve orada da nefsin mertebelerini ve sıfatlarını nazımla yazdığını belirtir.⁹¹⁶

⁹¹⁴Bu eserinden yalnız Bağdatlı İsmail Paşa *Hediyetü'l-Ârifin* adlı eserinde bahsetmiştir. s. 797.

⁹¹⁵Kürkçüoğlu, Kemal Edip, a.g.e., s. 50.

⁹¹⁶Ömer Fuâdî, *Risâle-i Sadefiyye*, vr. 11b-12b.

b. Eserin Muhtevâsı

Eser besmele ve hamdele ile başlıyor. Necmeddin Râzî'nin, nefsânî ve rûhânî sıfatlarıyla ilgili sözünden sonra, eserin yazılış sebebi bir şiirle anlatılıyor.

Sebeb-i Tahrîr Risâle-i Sadeîyye

Gördüm nice tâlibi hâl edinip tarîkat
Lîk sülûkunda yok zevk u safâ vü hâlet
Hizmet edip tarîka ömrünü ifnâ eder
Lîk makâmı emmâre vü hâli denâet
Emmârenin şirreti levvâmenin zulmeti
Kalbini vü rûhunu eylemiş pür-kasâvet

Daha sonra nefsin sıfatları 6 kıt'ada ele alınarak her birinin isimleri zikrediliyor. Fakat bizim çalışmamızda esas aldığımız nüshada üçüncü kıt'a yer almamış. Kıt'alardan sonra Ömer Fuâdî şöyle bir not düşmüş: *Muslihu'n-Nefs* adlı risâlemizde yazılan kıt'aları beyândan sonra nefsin ahvâli, tafsîl ve beyân olunmuş idi. Bu risâlede de bazı faydalı bilgiler tekrar yazılmıştır.⁹¹⁷

Bu ifâdeden de anlaşılacağı üzere *Muslihu'n-Nefs* adlı risâle *Sadeîyye* den önce yazılmış ve *Sadeîyye* onun özeti ve onda belirtilen bazı hususların tekrarı şeklinde ortaya çıkmıştır.

Kıt'aların zikredilmesinden sonra, insan nefsinin sıfât-ı zemîme sahibi olduğu ve bunları sıfât-ı hamîdeye tebdîl etmesinin gerekliliği, rûh ve nefsin vücûddaki izdivâcî, yalnız zât ve sıfât itibariyle özelliklerinin birbirine muhâlif oluşu, tâlibin ikisini bir eyleyip hâlini tekmîl etmesinin gerektiği, bu iş için bir mürşid-i kâmile bağlanması ve marifetullâha ermekte bunun zorunluluğu dile getirilmektedir.

Risâle bir duâ ile bitmektedir.

Bizim çalışmamıza esas aldığımız *Sadeîyye* nüshası Süleymaniye Kütüphanesi; Hacı Mahmud Efendi 2287/2 no'lu kayıttadır. Eser 11b-18b varakları arasında yer almaktadır. Eserin diğer nüshaları: Aynı Ktp., H. Mahmud Efendi, no: 2571; Ankara Millî Ktp., FB, Yazma 503, vr. 56b-58b; Tercüman Gazetesi Ktp., no:362; Millet Ktp., AE Şer'iyye, no:1181, vr. 4754; Aynı Ktp., AE Şer'iyye, no:879'da bulunmaktadır.⁹¹⁸

2. RİSÂLE-İ MUSLİHU'N-NEFS

a. Yazılış Sebebi

Ömer Fuâdî'nin bu eseri te'lif sebebi şudur: Bundan önce nefsin hallerine ait birçok risâle yazılmasına rağmen bu risâlelerde mertebeler gelişigüzel anlatılmış ve her makam genişçe îzâh edilmemiştir. Ömer Fuâdî, Hak Teâlâ'nın yardımıyla ve bu kitapları yazan sultânların himmetleriyle onların açıklamalarına ve sözlerine şerh mâhiyetinde yazmış olduğu bu risâle ile nefsin mertebelerini ve her mertebenin sıfât-ı hamîdesini ve zemîmesini

⁹¹⁷Ömer Fuâdî, a.g.e., v. 13a.

⁹¹⁸Yılmaz Necdet, a.g.e., s.78

beyân, her mertebe ve makâmı tafsîl ve beyân etmekle de sâlîke sülûkunda kolaylık ve fayda sağlamayı murâd etmektedir.⁹¹⁹ Ayrıca risâleyi kolay anlaşılması için Türkçe ve basit bir dilde yazdığını da söyler.⁹²⁰

b. Eserin Muhtevası

Nefsin mertebeleri ve sıfatları bu risâlede geniş olarak ele alınmıştır. Hamdele ve salvele ile başlayan eserde daha sonra rûhun ve nefsin yaratılışı anlatılır. Nefis mertebeleri *Risâle-i Sadeîyye*'de de geçen altı kıt'alık bir şiirle anlatılmış ve her bir kıt'ada geçen mertebe âyet, hadîs ve kibâr-ı kelâmıla îzah edilmiştir. Konu ile alakalı kendi şiirlerinden ve Farsça şiirlerden de yer yer alıntılar yapılmıştır.

Ve eserde nefis mertebelerinin ele alınışı etvâr-ı seb'a usûlü üzere değildir. Ömer Fuâdî, bu risâlede nefsin mertebelerini Seyyid Yahyâ'dan Şeyh Şâbân-ı Velî'ye kadar gelen silsiledeki mürşid-i kâmillerin ele aldığı şekilde yani altı mertebe şeklinde ele almıştır. Bu mertebeler; emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne, raziye ve marziyyedir. Mürîd bu mertebeleri geçtiğinde, nefsi, rûh ile bir olup, *nefs* adıyla zikrolunmayıp *rûh-i kudî* ismiyle vasıflandırılır. Bu sebepten Ömer Fuâdî, risâleyi altı fasıl üzere tertîb etmiştir. Yedinci mertebede nefis adıyla zikredilenler *nefs-i kâmile*'dirler.⁹²¹ Risâlenin nefis mertebelerini işleme yöntemi zikredildikten sonra, *fi'l-İrşâd ve'l-Mücâhede* başlığı altında dervîşin sıfât-ı zemîmelerini sıfât-ı hamîdeye çevirmesi için gerekli olan beş nesneden yani; az yemek, az söylemek, az uyumak, uzlet ve zikr'den ve bunların zarar ve faydalarından söz edilir. Bütün bunlarda muvaffak olmak için de dervîşin bir mürşid-i kâmile ihtiyacı olduğundan ve bunun gerekliliğinden hadislerden de misaller getirilerek bahsedilir. Bu konu bittikten sonra kıt'alar teker teker ele alınır ve sıfatlar işlenir. Ömer Fuâdî sıfatları işlerken ayet, hadis yanında diğer tasavvufî kaynaklardan ve konularla ilgili kıssalardan da istifade etmiş ve eserinde bunlara da yer vermiştir. Ayrıca aralarda kendi beyitleriyle de konuya renk katmıştır. Özellikle *Bülbüliyye* adlı manzum eserinden beyitler zikredilir.

Eserde beşinci ve altıncı kıt'ada yer alan sıfatlar açıklanmamış, bunun sebebi olarak da; risâlenin hem kısa ve öz olmasının murâd edildiği hem de dervîşin bu mertebelere gelince bu kıt'alarda zikrolunan sıfât-ı hamîdelerin ma'nalarını, esrâr ve hallerini mürşid-i kâmilin eliyle tekâmül etmesinin gerektiği gösterilmiştir. Son olarak, nefsin tam bir temizlenme ve rûh ile ittihâd kesbetmesinden sonra nefsin yedinci mertebesi olan *Rûhü'l-Kudî*'e kâdir ve lâıyk olmasından söz edilir. Duâ cümlesi ile risâle son bulur.

Muslihu'n-Nefs adlı risâle de yine Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi 2287 no'lu kayıttadır. Eser 18a-77b varakları arasındadır. *Sadeîyye*'den hemen sonra başlamaktadır. Eserin diğer nüshaları: Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, no:2571; Aynı Ktp., Reşid Efendi, no:463; Aynı Ktp.,

⁹¹⁹Ömer Fuâdî, "Muslihu'n-Nefs", v. 23a-23b.

⁹²⁰Ömer Fuâdî, a.g.e., v. 20a.

⁹²¹Ömer Fuâdî, a.g.e., v. 24b-25a.

Mihrişah Sultan, no:185; İ.Ü. Ktp., TY, no:1464, (101vr.), 1577, 2170, 1217, 2144; Millet Ktp. AEŞ, no:880 (45vr.)’de kayıtlıdır.⁹²²

NEFS MERTEBELERİ

Ömer Fuâdî, *Muslihu’n-Nefs* adlı risâlede nefis mertebelerini Şâbân-ı Velî (k.s)’nın tarîk ve uslûbu üzere ele aldığını, risâleyi bu usûle göre yazdığını, eserin te’lif sebebini söyledikten sonra dile getirir. Nefis altı mertebede işlenmiştir. Buna göre;

1. Nefs-i emmâre
2. Nefs-i levvâme
3. Nefs-i mülhime (mülheme)
4. Nefs-i mutmainne
5. Nefs-i râziye
6. Nefs-i marziyye

Ömer Fuâdî’ye göre, yedinci makâmda nefsin kötü sıfatları iyi sıfatlara çevrildiğinden, nefsin rûhla birleşip, “rûh-i kudî” ismini aldığı, yedinci bölümde nefis adıyla zikredilenlerin nefis-i kâmile olduğu belirtilir.⁹²³

Ömer Fuâdî, *Muslihu’n-Nefs* adlı risâlede nefis mertebelerini tek tek açıklarken her bir mertebenin sıfatlarını da ortaya koyar. Açıklanan nefis mertebeleri ve her nefis mertebesi ile ilgili sıfatlar şu şekildedir:

1. NEFS-İ EMMÂRE

Nefs-i emmâre, bedeninin doğal isteklerine meyleden nefistir. Bu nefis dünyevî lezzetleri ve hissî şehvetleri emreder ve kalbi, alçak, aşağılık yöne doğru çeker. Bu tür nefis, tüm şerrin barınağı, kötü huyların kaynağıdır. Nefs; kötülöklere kayar, şehvî isteklere ve şeytanın çağrılarına kulak verip itaat ederse, buna “nefs-i emmâre” denir.

Ömer Fuâdî de nefis-i emmâreyi insanın vücûdunda bulunan kibr, inad, ucb, fesâd sıfatlarıyla muttasıf Firavun misâli kötü bir padişaha ve sıfatlarını da yedi zâlim vezire benzetiyor. Nefse ait bu yedi sıfatı eserin özünü oluşturan şiirin ilk kıt’asında şöyle sıralıyor:

Nefs-i emmâre sıfât-ı hefttir
Kibr ü hırs ü hased ü şehvettir
Dördü bu üçünü dahi dinle
Buhl ü hıkd ü gazab-ı şiddettir.⁹²⁴

Şiirde de belirtildiği gibi Nefs-i Emmârenin Sıfatları

1. Kibir Sıfatı: Kibir, büyüklenme, kendini büyük görme, başkalarını küçük görme, alçak gönüllü olmama⁹²⁵ manalarına gelir. Kibir Hakk’a razı olmamak ve halka hor bakmaktır. Bunun sonucunda da Allah’a itaat ve ibadeti kabul etmemek şeklinde ortaya çıkar.

⁹²²Yılmaz, Necdet, a.g.e., s.77

⁹²³Ömer Fuâdî, *Muslihu’n-Nefs*, v. 23b-25a.

⁹²⁴Ömer Fuâdî, *Sadefiyye*, v. 13b; *Muslihu’n-Nefs*, v. 25b.

⁹²⁵Ögke, Ahmet, a.g.e., s. 68.

Ömer Fuâdî, şeytanın kibri yüzünden Âdem (a.s)'ın vücûd-i şerîfinde var olan azametin hakikatına eremediğini, secde emrolduğunda yine kibrinden dolayı secde etmeyip Hakk'ın kapısından kovulduğunu hatırlatır. Eğer dervîş de şeytan gibi kibirlenirse bu yolda kemâle eremeyip, Hak kapısından kovulur. İhlâs ve sıdkla tevâzu' gösteren ise, izzet ve rif'at bulur. Kibir ve gazab sıfatlarını yok edip, tevâzu' ve hilm sahibi olanlar halk arasında da sevilir ve onlara Allah tarafından yüksek makamlar lutfedilir.⁹²⁶

Ömer Fuâdî, kibrin ancak Allah için, kötü huylu, inatçı kimselere karşı, kendi nefsini araya katmaksızın yapılabileceği ve bunun da caiz olduğuna da değinmiştir. Ancak bunun çok zor olduğunu ve hatâ etme; yani kendi nefsini araya katma ihtimalinin olduğunu da söyler.⁹²⁷

2. Hırs Sıfatı: Hakk Teâlâ'nın verdiği kanâat (etmeyip⁹²⁸) gayrîde olanlara ziyâde meyledip ve dahi tama'kâr olmaya hırs denir.

3. Hased Sıfatı: Ömer Fuâdî, hased sıfatını nefs-i mülhimenin sıfatlarından olan sabr ve istikâmet sıfâtı hamîdelerine tebdil etmeyen dervîşin nefs-i emmârenin şerr ve fesâdından kurtulamayacağını belirtir. Hased sıfatını da üç türlü olarak ele alır.

1. Hased: Bir kimsenin başka bir kimsede gördüğü mal, nîmet yada iyi hâli kıskanarak o kimsenin sahib olduğu şeyleri kaybetmesini istemek, ya da kendisi o nîmetlere sahip olamadığı için aşırı derecede üzölmek ve elem çekmek.

2. Gıpta: Başkasının elinde olanlara imrenerek, o nîmetlere kavuşmaya çalışmak bu esnada da sıkıntı çekmek ama nîmet sahibi kişinin elinde bulundurduğunun yok olmasını istememek. Bu hüsn-i hâle yakındır.

3. Gayret: Nîmet ve iyi hâllerin kimde olup olmadığına bakmadan, gönlüne bunun sıkıntısını ve kederini düşürmeden o nîmetin tahsîlinde hiç ihmâl ve tembellik göstermeden büyük bir gayretle onu elde etmeye çalışmak. Bu sıfat makbûl ve övölmüştür.

4. Şehvet Sıfatı: Kelime manası şiddetli arzu, arzulanan şey için atılmak olan şehvet en mükemmel unsurlarla en yıkıcı belâları bünyesinde taşıyan esrarlı bir keyfiyettir.

Ömer Fuadi'ye göre, şehvet sıfatını yok ederek yerine sabır, kanâat, vera' ve riyâzet sıfatlarını koymayan bir dervîş nefs-i emmârenin şer ve fesâdından kurtulamaz. Şehvet sıfatı diğer kötü sıfatların aslıdır. Bir kimsede şehvet sıfatı fazla ise o kimsenin gözleri (basîreti) kör olur. Böylece mekrûhlardan ve haramlardan sakınamaz. Kalp gözü kör olunca da îmanlı olduğu halde [Bu dünyada kör olan kimse ahirette de kördür; üstelik iyice yolunu şaşırmıştır]⁹²⁹ âyetine mazhar olur.⁹³⁰

⁹²⁶Ömer Fuâdî, a.g.e., v. 32b-33a.

⁹²⁷a.e., v. 33b-34a.

⁹²⁸[B] nüshasında yazılı,s.38

⁹²⁹İsrâ, 72

⁹³⁰Ömer Fuâdî, a.g.e., v. 36b-37a.

5. Buhl(Cimrilik) Sıfatı: Dervîş buhl (cimrilik) sıfatını mülhime sıfatlarından sehâ (cömertlik) ve istikâmet sıfatlarına tebdîl edemezse nefs-i emmârenin şer ve fesâdından kurtulamaz. Dervîşe gereken, cimri olmayıp, gizlide ve açıkta, hem sözüyle, hem fiiliyle hem de haliyle herkese ihsanda bulunmak ve faydalı olmaktır. Cimri sadece malıyla cimrilik yapmaz. İnsanlardan ilmini sakınır, insanlara kötü muâmele yaparak iyi huylarını sakınır.

6. Hıkd Sıfatı: Hıkd: mümin kardeşine bir sebepten ötürü gönlünde kin tutmaktır.⁹³¹

7. *Gazab Sıfatı*: Gazab öfkelenmek demektir. Kişi bu sıfatı, tevâzu', tahammül ve sabr sıfat-ı hamîdelerine tebdîl edemezse nefs-i emmârenin şer ve fesâdından kurtulamaz.

Nefs-i emmârenin yedi sıfatını misaller ve öğütler vererek açıklayan Fuâdî Hz.'leri en sonunda müridlere uyarılarda bulunur. Onlara bu yedi sıfatın terki hususunda en düşük mertebesini dahi gözetip sakınmalarını ve bu konuda; "tasavvufun hepsi âdâbdır" sözüne riâyet etmelerini öğütler.⁹³²

2. NEFS-Î LEVVÂME

Levvâme; azarlayan, kınayan demektir. Nefsin bu sıfatı Kıyâme Süresinde geçmektedir: "*Hayır, mes'ele onların sandığı gibi değil! O levmeden nefse yemîn ederim ki, öyle değil*"⁹³³ Nefs, emmârelikten levvâmeliğe geçerken bir ihtilal yaşamış, bir darbe yemiştir. Nefsin içinde barındırdığı binlerce pislik ortaya çıkmış, benlik kendi kokuşmuşluğunun fark etmiştir. Bu mertebedeki nefsin seyri Allah'a (seyr ilellâh)dır.

Vasf-ı levvâme yedidir eyle fikr

İşret u ucb ü heves dahi mekr

Dördü bu üçünü dahi anla

Ki temennî ile levv ile kahr⁹³⁴

Şiirde de belirtildiği gibi Nefs-i Levvame'nin sıfatları da şunlardır.

1. İşret Sıfatı: İşret, kişiyi Allah'a ibadetten uzaklaştıran kişilerle birlikte olmaktır. Ömer Fuâdî işretin manasını şöyle açıklıyor: İşretin ma'nası oldur ki, dervîş, nefs-i emmâre sıfat-ı zemîmelerini ifnâ edip, tâlib-i vahdet ve râgıb-i uzlet olmak lâzım iken mücerred dervîş sûretini bağlayıp velâkin yârânla vesâir iş ve nüvişehli kimesneler ile yemek ve içmekte ve mukârenet ve musâhabette olmaktır.⁹³⁵

2. Ucb Sıfatı: Ömer Fuâdî'nin açıklamasına göre: "ucbun bi-hasebi't-tarîka ma'nâsı dervîş olanlar ve gayr-i sulehâ ibâdet ve tâatla mücâhede edip nefs-i emmâre ve levvâmenin sıfat-ı zemîmelerini giderip sıfat-ı hamîde ve hüsn-i hâl tahsîl etmek üzere iken ba'zı hâli ve ameli kendine gelip ve amelini mağrûr olup kendini gördüğü ecilden hodbîn olup kendi aybını ve

⁹³¹Ömer Fuâdî, a.g.e., v. 40a.

⁹³²Ömer Fuâdî, a.g.e., v. 45a-45b.

⁹³³Kıyâme, 1-3.

⁹³⁴Ömer Fuâdî, a.g.e., v. 46a.

⁹³⁵Fuâdî, a.g.e., v. 46a.

noksânını dahi müşâhede etmeyip hatâ ile ucba düşüp yolda kalır ve dahi ucb sıfatı kibir sıfatından doğar bir bir hâlet-i ma'nâdır. Bu ecildendir ki, şeytân (aleyhil'l-la'ne) sıfatlarındandır.”⁹³⁶

3. Heves Sıfatı: Müellifimize göre heves, aklın noksanlığıdır. İnsanın aklına bozuk fikirlerin karışmasıyla, şerîata ve tarîkata lâîk olmayan, abes ve faydasız şeylere meyl etmeye heves denir.

4. Mekk Sıfatı: Mekk, Allah'ın emirlerini dinlemeyen bir kuluna, nîmet üzerine nîmet vermesi, edepsizliğine rağmen durumunu olduğu gibi bırakması ve olağanüstü hususları başarmayı ona nasib etmesi.

5. Temennî Sıfatı: Fuâdî'nin açıklamasına göre temennî; “umûr-ı dünyâdan olan nesnelere muhabbet-i dünyâ ile tahsîl için Hakk Teâlâ'dan gayriden ricâ etmeye derler.” Hırs ve şehvet sıfat-ı zemîmelerinden kaynaklanır. Dervîşin tevekkül ve kanâat sıfat-ı hamîdelerine sahip olmamasının sebebidir.⁹³⁷

6. Levîm Sıfatı: Levîm sıfatının bu mahaldeki manâsını Ömer Fuâdî, “bazı hâlinden ve kâîinden ötürü gayrî kimesneyi ta'n ve teşnî' ile melâmet etmektir” şeklinde açıklıyor. Levîm sıfatının kibir ve ucub sıfatlarından kaynaklandığını söylüyor. Dervîşin kendi ayıbını ve kusurunu görmeden başkasının ayıbını yüzüne vurma, o kişinin gönlünü yıkmaya müürvvet sahibi olmadığının göstergesidir. Dervîşin kalbi pâk olup, dili kalbine ve zâhiri bâtınına ve sûreti siretine muvâfık olmalıdır. İnsanın bütün azâları ve cevherleri fiil işleme konusunda kalbe tâbidir. Kalb ne tefekkür ederse azâlar da ona göre hareket eder. Buna göre de dervîş kimde ne ayıp görürse ve onu levîm ederse o ayıp aslen kendi vücudunda mevcuttur. [Mümin, müminin aynasıdır.]⁹³⁸ hadis-i şerîfi de buna delildir.⁹³⁹

7. Kahr Sıfatı: Başkalarının hor görüp onları aşağılamak manasındaki kahr sıfatının zuhuruna sebep kibir ve gururdur. Nefs-i emmâreyi yeme, içme ve boş işlerle meşgûl edip büyötmek yerine ona muradını vermeyerek mücâhede ve riyâzatlâ zebûn etmek gerekir.⁹⁴⁰

3. NEFS-İ MÜLHİME

Nefs-i mülheme; ilhâm ve keşfe mazhar olmaya başlayan, neyin hayır, neyin şerr olduğunu idrak edebilme melekesine sahip olan, şehvetin isteklerine karşı direnme gücü bulunan nefistir. Mülheme mertebesinde seyr, “seyr alallah”, zikir “ism-i Hû”, âlem “âlem-i melekût”, makam “makam-ı rûhtur.”⁹⁴¹

Mülhime vasfı yedidir cânâ

İlm ü tevâzu' vü tahammül ü sehâ

⁹³⁶Fuâdî, a.g.e., v. 47a.

⁹³⁷Fuâdî, a.g.e., v. 50a.

⁹³⁸Ebû Dâvud, **Edeb**, 49; Buhârî, **Edebü'l- Müfred**, I, 93, s. 238; Heysemî, **Mecmeu'z-Zevâid**, VII, 264

⁹³⁹Fuâdî, a.g.e., v. 51a-52a.

⁹⁴⁰Fuâdî, a.g.e., v. 53a-53b.

⁹⁴¹Yılmaz, H. Kâmil, **Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar**, s. 249.

Dördü bu üçünü dahi hıfz et
İstikâmetle kanâat sabrâ⁹⁴²

Ömer Fuadi Nefsi Mülhime'nin sıfatlarını şu şekilde sıralar:

İlim Sıfatı

İlim, bilmek manasına gelir. Tasavvufta ise marifetullah, irfan ve insanın kendini bilmesi ve tanınması manâlarını ihtiva eder ki, bu “nefsini bilen, rabbini bildi” hadîs-i şerîfi muhtevassınca insanın Rabbini tanıyıp bilmesi için önce kendi nefsini bilmesi, tanınması icab edeceğini göstermektedir. Bu konuda da Ömer Fuâdî, dervîşin gafletten uyanıp teyakkuz-ı rûhânî ve ilm-i Rabbânî ile kendi hâlini, makâmını ve mertebesini bilmesi gerekir diyor. Kendini bilmezse noksan ve kemâlini de bilemez ve ucb ve gurura kapılıp kendini kâmil sanır.⁹⁴³

2. Tevâzu' Sıfatı:

Tevâzu', insanın nefsini Hakk'ın huzurunda kulluk mevkiine koyması, halka karşı şefkatli olması, kibirli ve gururlu olmamasıdır. Hak'tan hakkı, Hak için kabul etmektir. Hak karşısında eğilmek, hakkı kabullenmektir.⁹⁴⁴

Ömer Fuâdî tevâzu'u her konuda alçak gönüllülük şeklinde îzah etmiş ve ikiye ayırmıştır:

1. Tevâzu'-ı sûrî (zâhirî)

2. Tevâzu'-ı ma'nevî (bâtînî)

a) Tevâzu'-ı sûrî; dervîşin söz ve fiillerinde var olan tevâzu'dur. Bunun da tezâhürleri şunlardır:

1. Yumuşak sözlü olması

2. Fakir-zengin, herkesin gözünde eşit olması

3. Herkese selâm vermesi. Peygamber Efendimizin kemâl-i tevâzu'larından dolayı hiç kimse ondan evvel ona selam verememiştir.

4. Hırka, abâ ve yün giymesi

5. Yamalı ayakkabı ve elbise giymesi

6. Her davet edenin davetini ve hediyyesini kabul etmesi

7. Teklif ve tekellüften uzak olup ne bulursa ve önüne ne gelirse yemesi (tabii bu evde ve dışarıda yediği yemekler hususunda, helal-haram sınırını gözetmesi)

8. Fakirler ve hizmetçileriyle beraber sofraya oturması,

9. Binek hayvanlarından ne olursa ayırdetmeden binmesi

10. Yalın ayak yürümesi (Zarûriyyat dışında) Bütün bu sayılan özellikler Peygamber Efendimiz'in güzel ahlâkının özelliklerindedir. Tevâzu'nun en faziletlisi ve en güzeli de; kendini başkalarından daha fâzıl ve kâmil görmemek ve bilmemektir.⁹⁴⁵

3. Tahammül Sıfatı

⁹⁴²Fuâdî, a.g.e., v. 55a-55b.

⁹⁴³Fuâdî, a.g.e., v. 56a.

⁹⁴⁴Uludağ, Süleyman, a.g.e., s. 529.

⁹⁴⁵Ömer Fuâdî, a.g.e., v. 57a-57b.

Ömer Fuadi Tahammül sıfatını, nefs-i emmâre ve levvâmenin sıfat-ı zemîmelerini ifnâ edip sıfat-ı hamîdeye tebdîl etmeye azmederek, dövseler ve sövseler dahi aslâ alınmayıp ve mukâbele ve cidâl etmeyip ve medh eden ile zem eden ve lutf eden ile kahr eden yanında bir olup ve nice bunun gibi hâllerde halkın ezâ ve cefâsına tahammül etmektir⁹⁴⁶ şeklinde açıklamaktadır.

4. Sehâ Sıfatı

Fuâdî cömertliğin sadece mal ile olmadığını; hem mal hem söz ve hem de fiillerle sehânın gerçekleşeceğini belirtir.

5. İstikamet Sıfatı

İstikamet; ahde vefa, taahhüdlere sadâkat, her hususta ifrat ve tefritten sakınarak itidal yolunda, yani sırat-ı müstakimde yürümek, dinin emirlerine uyma ve yasaklarından kaçınma konusundaki devamlılık. Her çeşit tutum ve davranışın esası olan ve onlara değer kazandıran temel fazilet.

Fuâdî de istikameti ikiye ayırıyor: Biri halk ile kişi arasında diğeri kişi ile Hak Teâlâ arasında olan istikamet. Kişi ile halk arasındaki istikamet; mümin kardeşyle her hususta şeriat ve tarîkat yönünde va'dine ve kavline, ahd ve kararına hıyanet etmeyip istikâmetle vefâ etmektir. Yine onun nalına, ırz ve namusuna emanet ve istikametle muamele etmektir. Hak Teâlâ ile mümin arasındaki istikamet; ise zâhir ve bâtın iki türüdür. Kula Allah'ın verdiği nimetlerin bazıısı zâhirde bazıısı bâtındadır. Zahirdekiler; el, göz, kulak, dil... Bâtındakiler; nefs, rûh, kalp, akıl vs.

Zahirî nimetlerin istikameti Allah'ın yasakladıklarından kaçınıp, emrettiklerini yapmaya çalışmalarıyla olur. Bâtını istikâmete gelince; bâtında olan nefs, kalp, ruh, akıl vs. kuvvâ-yı bâtınıyenin cümlesi bâtın yüzünde temizlenerek Rabbin tecellilerine mazhar olmakla rûhâniyyet tahsîl edip, marifetullaha lâyük olmalarıdır. Bu da Hak Teâlâ'nın emir ve nehiyelerine hıyanet etmeden onlara uyararak gerçekleşir. Peygamber Efendimiz (s.a.v)'e peygamberlik gelmeden önce kendilerinde bu özelliklerin (emânet ve istikamet) bulunmasından dolayı ana halk arasında "Muhammedü'l-Emîn" denmiştir.

6. Kanâat Sıfatı

Kanâat, tutumlu, gönlü zengin ve tok gözlü olmak, hırslı ve aç gözlü olmamaktır.⁹⁴⁷

Fuâdî, dervişin nefs-i emmâre ve levvâmenin kötü sıfatlarını nefs-i mülhimenin güzel sıfatlarına çevirdiğinin âlâmeti olarak dervişin ehl-i kanâat olup tek başına ise kendine, evli ise âilesine ve evlatlarına kifâyetten fazla geçim telâsesiyle uğraşmamasını geri kalan vakitlerini de ibâdet zikir ve fikirle harcamasını gösteriyor.⁹⁴⁸

7. Sabır Sıfatı

⁹⁴⁶Fuâdî, a.g.e., v. 58b

⁹⁴⁷Uludağ, Süleyman, a.g.e., s. 300.

⁹⁴⁸Fuâdî, a.g.e., v. 65b.

Ömer Fuâdî de sabrı ikiye ayırmıştır: 1. Sabr-ı Zarûrî, 2. Sabr-ı cemîl

Sabr-ı zarûrî: dervîşe musibet uğradığında zâhirde tahammül eder bâtında, kalbinde elem ve keder eksik olmaz. Bu avâm-ı nâssın ve mübtedîlerin sabrıdır.

Sabr-ı Cemîl ve sabr-ı hüsn: Musibete dücar olduğunda ilk önce elem ve keder hissetmekle beraber daha sonra onlardan hiçbir eser kalmaz. Elem ve keder safâya dönüşür. Bu havâs sabrıdır. Ehâss-ı havâssın sabrı olan bir sabır daha vardır ki ne başında ne sonunda (musibet uğradığında) hiçbir elem çekilmez.⁹⁴⁹ Mübtedî ve muvassıtların sabr-ı zarûrî ile amel ve mücâhede etmeleri gerekir ki sabr-ı cemîle ulaşabilsinler.⁹⁵⁰

4. NEFS-İ MUTMAINNE

Nefsin dördüncü mertebesi de Nefs-i Mutmainne'dir ki, Kur'ân-ı Kerîm'de: “يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ” [Ey huzura eren Nefs!] ⁹⁵¹ biçiminde geçmektedir. Nefs-i Mutmainne, kalbin nuruyla nurlanması tamamlanan Nefs'tir ki; sonunda, kötü özelliklerden uzaklaşmış ve güzel ahlâkla donanmıştır. Nefs, emir altında sükûna erer ve şehvî arzulara karşı koymadan doğan ıstırap ondan uzaklaşırsa, buna “Nefs-i Mutmainne” denir. Kötü hâtırlar ondan tam anlamıyla uzaklaşmadıkça ona “mutmainne” denmez. Gerçek mutmainlik, ancak Allah'la ve O'nu anlamakla mümkün olur. Zirâ Cenâb-ı Hak: “Onlar ki, iman edip kalpleri Allah'ı zikirle mutmain olmuştur. Biliniz ki, kalpler ancak Allah'ı zikirle mutmain olur.”⁹⁵² buyurmuştur. Allah ve O'nu zikretme olmadan kalbe mutmainlik aramak boşunadır.⁹⁵³

Bu makamda bulunmanın bir alâmeti de, insanın şeriattan bir zerre bile ayrılmaması, Peygamber (s.a.v)'in ahlâkını uygulamaktan zevk alması ve onun fiil ve hareketlerine uymakla kalbinin tatmin edilmiş olmasıdır.

Nefs-i Mutmainne'nin sıfatları da şunlardır:

Cûd Sıfatı

Cûd: Sehâ, semahât, kerem, bezl, cömertlik manasına gelir. Fuâdî de cûd sıfatını değişik bir açıdan şöyle îzah eder: Cûdda ilk olarak sehâ manâsı vardır. Fakat bu makamda cûdun sehâdan başka manaları da ortaya çıkar. Dervîş nefs-i emmâre ve levvâme makamlarındaki sıfât-ı zemimelerini, mülhime makamında sehâ ve kanâat sıfât-ı hamidelerine çevirmiştir. Bu da mal vermek ve dünyayı terketmekle olmuştur. Dervîşin bu makamda sadece bir canı ve bir başı kalmıştır. Sıfat-ı cûd ile onları da zâhir ve bâtın, sûrî ve ma'nevî hak yoluna bezl ve fedâ etmeye lâîk ve kâdir olup [*Ölmeden önce*

⁹⁴⁹Fuâdî, a.g.e., v. 66b.

⁹⁵⁰a.e., v. 67a.

⁹⁵¹Fecr, 27.

⁹⁵²Ra'd, 28.

⁹⁵³Ögke Ahmet, s. 90-92.

ölünüz.]⁹⁵⁴ sırrınca mevt-i irâdî ve ihtiyârî sayılan mevt-i ma'nevîyi tekâmîl edip beşinci makam yani râziye makamına ermeye lâîk olur.⁹⁵⁵

Gam Sıfatı

Fuâdî, buradaki hüznün (gamın) mâsivallâha ve dünyaya ait olmadığını, dervişin sabır, kanâat, tahammül ve istikamet sıfât-ı hamîdeleriyle muttasıf olup mâsivallâha gamının gittiğini, bu makamda Celâlullâh ve azametullâh müşâhedesiyle hâsıl olan havfullâh ve haşyetullahın kaldığını, nefsin ve şeytanın kandırmasıyla fetret ve hızlâma düşüp tahsîl-i irfândan ve vüsûl-i Yezdân ve Cemâlini müşâhededen geri kalmanın korkusu ve hüznünün kaldığını söyler.⁹⁵⁶

Zühd Sıfatı

Zühd, lugatta isteksizlik, rağbetsizlik, önemsizlik. İstılahta; dünyaya yani maddiyata ve menfaate değer vermemek, hırslı, ihtiraslı, çıkarıcı, menfaatperest ve bencil olmamak, kalpte dünya ve menfaat sevgisi taşımamaktır.⁹⁵⁷ Ö. Fuâdî zühd sıfatını kırk makamdaki biri olarak zikretmiştir. Zühd ile terk-i dünyayı değil bâtinî zühd olan terk-i mâsivallâhı kastetmiştir. Müridin vusûlüne mâni' nurânî - zulmânî, cismânî - rûhânî yetmiş bin hicab vardır. Eğer sâlik dördüncü mertebede ve bunun sonucu beşinci mertebede zühd-i zâhirî tahsili ile zühd-i hakîkîye vâsıl ve bu zühde âmîl olmazsa marifete ve hakîkate mazhar olamaz.⁹⁵⁸

4. Şükür Sıfatı: Bu sıfatın beyanında Ömer Fuâdî şükürün zâhirîsine değil bâtinîsine işaret eder. Buna göre tâlib, elde ettiği nimetlere nasıl şükrediyorsa; başına gelen musîbet ve hoşlanmadığı halleri de teslîm ve rızâ sıfatıyla Hak'tan nimet bilip şükretmelidir. Bu konuda Bâyezid Bistâmî ile bir derviş arasında geçen konuşma nakledilir.⁹⁵⁹ Şükürün en yüce derecesini de İmâm Kaşânî'den naklen şöyle îzâh eder: "Şükür-i hakîkî, sıfat-ı celâle ve ateş-i aşka mazhar olmakla yapıp ve yakılıp ve bu sıfat-ı celâl kuvvetiyle fenâ-yı ef'âl ve fenâ-yı sıfât ni'metine dahi mazhar olup ve bu fenânın hâlini tekâmîl etmenin hâl-i bekâyâ dahi vâsıl olup nûr-i cemâle gark olmayadır."⁹⁶⁰

5. Tevekkül Sıfatı: Tevekkül, vekil kılmak, kendi işini başkasına havâle etmek, itimad etmek ve güvenmek demektir. Ömer Fuâdî tevekkül konusunda, bazı kâmillerin şefâat yönüyle veya başka sebeplerle, bazı kimselerden istekte bulduklarını bunların da ehline malum olduğunu söyler. Fakat bu yolun başında ya da ortasında olanların kendilerini kâmil insanlarla kıyas ederek ve ucub sıfatıyla kendilerini kâmil zannederek başkalarından bir şeyler istemeleri onların yolda kalmalarına sebep olur.

⁹⁵⁴ Aclûnî, **Keşfu'l-Hafâ**, II, 291, no: 2669

⁹⁵⁵ Fuâdî, a.g.e., v. 68a.

⁹⁵⁶ Fuâdî, a.g.e., v. 68b.

⁹⁵⁷ Kuşeyrî, a.g.e., s. 253, 18 nolu dipnot.

⁹⁵⁸ Fuâdî, a.g.e., v. 70a-70b.

⁹⁵⁹ bkz. Fuâdî, a.g.e., v. 71a-71b.

⁹⁶⁰ a.e., v. 71b.

Kâmil insanlar esbâbla ve kesret halleriyle amel eder görünürler ama hakikat böyle değildir.⁹⁶¹

6. İbadet Sıfatı: Ömer Fuâdî dervişin ibadetinde özellikle namazda gaflet üzere olmayıp, Hakk'ın kendisini müşahede ettiğini bilmesini ve bu itikadla namazını kılmasını bunun da ihsân makamı olduğunu söylüyor.⁹⁶²

7. Tezellül Sıfatı: Ömer Fuâdî, tezellülü huşû ve huzû' manasında ele almıştır.⁹⁶³ Dervîş, mücâhede ve salih amellerle zalirini süsleyip tezellül-i manevî hâsıl olunca, Allah Teâlâ da onun bâtınını rahmânî sıfatlar, rabbânî tecelliler ve müşâhede nûru ile münevver ve müzeyyen eder.⁹⁶⁴

Ömer Fuâdî, bu makamdaki tezellül sıfatının tezellül-i sûrî ve zâhirî manâsında olmadığını söyler. Zîrâ dervîş mülhime makâmında tevâzu'un ma'nâsını ve hâlini tahsîl etmekle tezellül-i sûrî ve zâhirî ma'nâsını tahsîl etmiştir. Fakat dördüncü makam yani mutmainne makâmı sır makamıdır.⁹⁶⁵

Tezellül sıfatını açıklarken Ömer Fuâdî, namaz ve secde ile bağlantısını da kurmuştur. Secde ile kulun Allah'a yakınlaştığına âyet-i celîle ve hadîs-i şerifle örnek verir.⁹⁶⁶ Kurb, kulun Rabbine karşı hem nazlı hem de zelil olmasıdır.

5. NEFS-İ RÂZİYYE

Nefs-i Râziye, Allah'ın celâlî ve cemâlî tecellilerini gönül hoşluğu ile karşılayan ve kaderden şikâyeti bulunmayan nefstir. Nefs-i Râziye, evliyânın sıfatıdır. Nefs-i Râziyeye gerek ruh ve gerekse varlıkların tamamından geçmeden ulaşamaz. Bu tür nefis, "Allah'ın ahlâkıyla ahlaklanmış" nefstir.

Nefs-i râziye mertebesinin başlıca özellikleri; kerâmet, zühd, ihlâs, riyâzet, zikir ve vefâdır. Ayrıca vera', muhabbet, mevlâ ile dostluk, ilâhî huzur, Allah'tan başka herşeyi terk edip unutmak, tam bir teslimiyet ve rızâ sıfatları da vardır.

6. NEFS-İ MARZİYYE

Nefsin mertebelerinin altıncısı da "nefs-i marziyye"dir. Kur'ân-ı Kerîm'de "nefs-i râziye" için gösterilen âyet "nefs-i marziye" için de delil gösterilir. Kendilerine "Rahmân'ın kulları"⁹⁶⁷ da denilir. Rahman'ın kulları rahmete ve itmi'nâna ermiş, nefs-i marziyedir ve bunlar kendilerine ilm-i ledün ve hikmet verilmiş kimseler olarak da yorumlanmıştır. Nefs-i marziyye mertebesinin başlıca özellikleri "Allah'ın ahlâkıyla ahlaklanın" hitabının muhatabı olmak, beşerî sıfatları terk, Allah'ın yarattığı varlıklara karşı iyi davranmak Allah'a yakınlaşmak, Allah'ı düşünmek, her yanı Allah'ın nûruyla dolmak, Allah'ın zâtında onunla karşılaşmaktır. Seyri seyr anıllahtır. Âlemi madde alemi, mahalli sırdır. Hâli hayrettir. Yolu, şeriattir.

⁹⁶¹Ömer Fuâdî, a.g.e., v. 72a.

⁹⁶²Fuâdî, a.g.e., v. 73b.

⁹⁶³Fuâdî, a.g.e., v. 74a.

⁹⁶⁴Fuâdî, a.g.e., v. 74b.

⁹⁶⁵Fuâdî, a.g.e., v. 74a.

⁹⁶⁶a.e., v. 75a.

⁹⁶⁷Furkan, 63.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Sıfatlarından bazıları; hataları bağışlayıcı ve ayıpları örtücü olmaktır. İyi zanda bulunmak, herkese iyilik ve şefkat göstermektir. Halkın kendi tabiatlarının, ruhlarının nurlu ülkesine çıkarmak için onlara eğilim ve yönelmedir. Halk ile Hâlık'ın sevgisinin bir arada bulunmasıdır. Bu makam sahibi, hem Allah Teâlâ ve hem de kullar katında râzı olunmuş ve kendi de herkesten râzı olmuştur.

Sonuç olarak; Ömer Fuadi yazmış olduğu bu eserleriyle tasavvuf ve tarikat alanında ilerlemek isteyen kimselere, nefis ve nefsin mertebeleri hakkında bilgiler aktararak yol göstermeye çalışmıştır.

ŞEYH ÖMER FUADİ HAZRETLERİNİN MENAKİB VE TÜRBNAMA'SİNDE MEVLANA, SADİ VE HAFİZ'DAN FARŞÇA DİZELER

Prof. Dr. Saime İnal SAVİ

(Kastamonu Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi)

"Halkın ulusu, kutbu Hazreti Şeyh Şaban'ın sahip olduğu gücün uğruna, yeryüzünü hamd ve selam nuruyla doldururum." Böyle başlıyor kitabına Şeyh Ömer Fuadi hazretleri. Kitabın adı Menakıb-i Şerif-i Halveti Hazretleri Şeyh Şaban-ı Veli.

Şabani dergahının beşinci postnişini Şeyh Ömer Fuadi Hazretleri, pirimizin, Şeyh Şaban-ı Veli Hazretlerinin hayatı ve menkıbeleri hakkında yazılmış tek kaynağın yani Menakıbın sahibidir. Menakıb türü eserler, bir tarikatın dervişlerini olduğu gibi bir şehrin sufilerini de konu edinebilir. Tasavvufi hayat ve ahlak anlayışının yanı sıra sufiler arası ilişkilerden de söz eder menakıbler. Yazma nüshaları çeşitli kütüphanelerde mevcut olan eser 1877 de Kastamonu Vilayet Matbaasında basılmış olup aynı yazarın Türbename adlı eserini de içerir. Muğlak ama mükemmel bir seci örneği olan Türkçe mensur eserde ayetler, hadisler ve Arapça mesellerin yanı sıra Farsça beyitlere de yer verilmiştir.

Ben Kastamonu Evliyalarından Şeyh Ömer Fuadi Hazretlerinin, Şeyh Şaban-i Veli Hazretleri ve dört halifesini anlatan Menakıb ve Türbename'sine serpiştirdiği Farsça şiirlerden bir demet sunmaya çalışacağım. Beyitleri tasnif ettiğimde seçmelerin Mevlana, Sadi ve Hafız ağırlıklı olduğunu gördüm.

Mevlana'mızdan söz etmeye bilmem gerek var mı? Mevlana düşüncelerini uzun mülahazalarla kağıda geçirmiş ama sonra yine uzun teemmüllerle onu düzeltmeyi hiç denememiştir. Şairliğin en büyük meziyetlerinden biri ve belki birincisi olan tedai kabiliyeti Mevlana'da misli görülmemiş bir derecededir. Zamanının mütedavil tüm bilgilerini en ince noktalarına kadar biliyordu. Birkaç dile sahip olup, bu dillerde yazılmış bütün şiirleri okumuştur. Fevkalade seyyal bir zeka, çok ince bir ruh, eşsiz bir vecd, örnek bir aşk, emsalsiz bir seziş ve buluş kabiliyetinin yanı sıra neşenin, coşkunluğun, hayranlığın hülasa tüm mana aleminin mümessili idi. Mevlana'nın divanı ruhi hallerinin ve deruni heyecanlarının bedii bir ifadesidir. Oysa Mesnevi, salıklar için yazılmış olup, dini inanışlar, tasavvuf esasları ve özellikle vahdet-i vücud felsefesini tahlil etmektedir. Fuadi Hazretleri Mesnevi'den seçmiştir çoğu örnekleri. Halvetten, halvet döneminin riyazetinden söz ederken, nefsin arzularıyla mücadele edip, onları

alt etmek gerektiğine değinir ve "Talibin şanına layık olan mücadelesinde tembellik ve ihmal görünmemeli" der.

"Merkehim total, yolum zor yüküm ağır! Ey kendisinden yardım beklenen Tanrım bu halde nasıl ulaşabilirim dergahına ? " diye soranlara cevap Mevlana'dan gelir:

"Topallayarak, sürünerek, uyur halde, arsızca ne halde olursan ol ama ona yönel, onu iste" der.

Çağdaş bir İran şairi Meliküş-şuara da:

"Eğer işlerde sebat edersen önünde tüm güçler kolaylaşır." diyor

Fuadi hazretleri "İsteyen Tanrısını bulur." diyor ve devam ediyor. "Talip gayret edip gücü yettikçe az veya çok talep ve mücadelesini izhar-ı acz ile terk etmeyip Hak yolunda bulunmalıdır. Yola giren irak ve yakın ve er ve geç menzil alır. Yoksa sebepsiz feyz-i hak ele geçmez"

Şeyh Şaban-ı Veli Hazretleri; "Menfaat için, sırrı açığa vurmak, Hakk'a giden yolu tıkar" buyuruyorlar. Fuadi hazretleri de: "Nakıs ve mürai olan, kötü niyetli ve nefesine düşkün sefihler ifşa ederler sırları. Bunu da kötü ahlakları nedeniyle halkı tamaa düşürmek ve onlardan mal ve meta almak için yaparlar. Hatta bazıları kutbiyyet iddiasında bulunurlar ve halktan yarar sağlarlar ama yalanları derhal ortaya çıkar." diyor. Cevap yine Mevlana'dan:

"Bu ne yıldızdır ne rüya. Hak vahyidir ve Allah doğruyu bilendir"

Menakıb'de halk uyarılır:

"Şeyh eğer mala mail ise ona mürid olma. Çünkü dinara sahip didara sahip değildir." Yani Hakk'ı göremez.

Ehlullahın hal ve kemaline remz ile imada bulunduğu ama ilim ve izana kadir olmayanların dil ve canlarında gerçek kulak olmadığı için bunu anlayamadıklarını yazar Şeyh Ömer Fuadi Hazretleri. Mevlana o bilinen rahatlığı içinde:

"Eşek kulağını sat, başka kulak al. Zira bu söze eşek kulağı yaramaz. Yani o bunu anlamaz idrak edemez." der. Ne mutlu Allah'ın gerçeğini anlayan o kulağa sahip olan irfan ehline.

Gelelim Sadi'ye. Elbette Mevlana'dan çok farklıdır. Şiirle fikri ve hayatı birleştiren bir ahlakçıdır. Sadi dini bir terbiye almıştır, ama hayattan da kaçamaz; onun için öğretici, düşündürücü ve de çekici olmuştur hayat. Ne yapsa insanlara karışmaktan kendini alamaz. Ama yine de özellikle hayatının sonlarına doğru halk için bir ermiştir. Tutkularına hakim olmak insanın şiarı olmalıdır. Çünkü anlattığı saadet madde ve suretin huzuru değil, ruhun ve mananın saadetidir. Özlenen gerçek mutluluk nefsin yenilmesi ile başlar. Sadi'nin tasavvuf anlayışı sosyal ve öğreticidir. Fakat her şeyin üstünde en büyük nazım Tanrı'dır ve her şey onun takdirine bağlı olup düşündüğünüz gibi olmayabilir.

"Sen her ormanı boştur zannetme, belki de bir kaplan uyumuştur." İnsan söz söylemedikçe ayıbı da gizlidir, hüneri de. Öyle ise ihtiyatlı olmalıyız. Dileklerimiz ve tedbirlerimiz Tanrı'nın takdiri karşısında hiçtir. Ama yine de insan olarak vazifemiz elimizden geleni yapmaktır. Sadi'nin terbiye anlayışı,

zaman zaman kendisini nakzetmesine rağmen, çağdaş eğitim esaslarını aratmayacak kadar sağlamdır. Gülistan'ın Dibaçesi'ndeki bir şiiri Menakıb'de yer almaktadır. Geçtiği bölüm Şeyh Şaban-ı Veli Hazretlerinin vefatı sonrasındır. Hazretin müridleri ve sevenleri hayatta olduğu gibi vefatında da ondan, onun dostluğundan, bereketinden medet ummuş. Gasil suyuna gülab gibi, ab-ı hayat gibi rağbet etmişlerdir. Sadi'nin şiiri şöyle:

"Bir gün hamamda güzel kokulu bir avuç kil bir dostun elinden elime ulaştı. Kil'e: "Mis misin yoksa amber mi? Gönlümü alıp giden kokundan sarhoş oldum" dedim. "Ben değersiz bir kildim ama bir süre gülün yanında kaldım. Dostun kemali, olgunluğu beni etkiledi. Yoksa ben yine o aynı toprağım." diye cevap verdi kil. "

Gülistan bu ve benzeri hisse alınacak kıssalarla doludur. Eskiden okullarda ders kitabı olarak okutulurken günümüzde yeni değerler onun yerini almış ve sade Gülistan değil pek çok didaktik, pendimiz değerli kitap eski önemini maalesef yitirmiştir. Dostun kemali ve o kamil dostla imtizaç ne güzel. insanları Hakk'a yönelip, onları manen eğiten veliler ne güzel, nitelikleri, ululukları ve olağanüstü halleri ile gönüllerde taht kuran sultanlar. İnsanları ruhi olgunluğa erdiren dervişler ne güzel!

Evet dervişler! Hafızın "Dervişan est" redifli gazeli de nasibini almış Menakıb'de. Hafız gazelinde:

"Yüce, güzel ve ebedi cennet bahçesi dervişlerin halvetidir. Ulululuğun, saadetin sermayesi, onlara, dervişlere hizmet etmektir.

Acayip tılsımları olan uzlet hazinesi, o hazinenin kapısı onların, dervişlerin rahmet nazarlarıyla açılır.

Eğer ezeli ab-ı hayat istersen halvet kapısını bırakma çünkü ezeli ab-ı hayat kaynağı, dervişlerin halvetlerinin kapısındaki topraktır."

Biraz açalım. Hafız diyor ki: Eğer ebediyen zinde kalmak istiyorsan ve eğer ebedi hayat suyunu içmek ve ölmemek istiyorsan o suyun kaynağı, zuhur edip çıktığı yer dervişlerin halvet kapısının toprağıdır. Ebedi hayat istiyorsan, dervişlerin kapısının toprağına mülazım ol.

Ulu cennet bahçesi dervişlerin halvet bahçesidir. Dervişlere hizmet, azamet ve şüküh sermayesidir. Aksi de varid olup dervişlerin halveti, sahip olduğu zevk ve sefa nedeniyle ulu Cennettir. Dervişlerin halvetine eren, onu idrak eden onun zevk ve sefasına ulaşan cenneti ele geçirmiş olur. Dervişlere hizmet izzet ve saadet sermayesidir.

Şaşılabacak tılsımları olan inziva köşesinin fethi, dervişlerin bakışındadır. Vasıl olanlar eğer birine rahmet gözüyle bakarlarsa onlar için uzleti ihtiyar etmek zorunluluktur, zarurettir. Zira inzivayı seçmedikçe murada erilmez.

Menakıb'de beyitleri verilen Hafız, fikirlerindeki kuvvet, görüşlerindeki hususiyet, hele edasındaki rintlik bakımından bütün şarkın en lirik şairlerinden biri sayıla gelmiştir. Hayatı bir belirsizlik perdesi ile örtülüdür. Herkesin kendine göre bir mana bulduğu şiirleri sufilerin sema meclislerinde okunmuştur. Tezkireler Seyyid Şah Nimetullah-ı Veli ile görüşüğünü kaydederler. Hakikat yoluna kılavuzsuz gidilemeyeceğini söyleyen tasavvuf

neşesine sahip olan Hafız'ın zamanındaki şeyhlerin birisine intisap etmemiş olması imkansızdır. Hafız şarihi Sudi bir beyti şerh ederken Halveti sufilerinden olduğunu yazarsa da Hafız'ın Kalenderliğe hususi bir hürmeti vardır.

Bir temennim olacak, görüldüğü gibi pek çok şey müphem. Gönül isterdi ki Anadolu'daki beylerle, büyük ilim ocakları, kendi velileri, ataları ve büyüklerinin menkıbelerini yazdırsalar ve bugün bizi içinde kıvrandığımız bilgi kıtlığından kurtarsalardı.

Dilleri zikrullahda, kalpleri fikrullahda olan tüm uluların kabirleri nur ile dolsun.

Sözlerime yine Menakıb'den bir başka Farsça beyitle son vermek istiyorum :

"Ka'betül - uşşak başed in mekam

Her ki nakıs amed inca şud tamam"

"Bu makam aşıkların Kabesidir. Kim eksik geldiye burada tamamlandı".

2. OTURUM (11:00-12:00)
OTURUM BAŞKANI
YRD. DOÇ. DR. CENGİZ ÇUHADAR
(Kastamonu Üniversitesi)

Yeni Belgeler Işığında Kastamonulu Hasan Hilmi Efendi ve Tesirleri
Cihat Demirci
(Milli Eğitim Bakanlığı - Öğretmen)

Menâkıb-ı Haseniyye'ye Göre Kastamonulu Hasan Hilmî Efendi
Yrd. Doç. Dr. İbrahim AKYOL
(Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Bir Nakşî Halifesinin Kastamonu'da Sürgün Yılları ve Burada
Yazdığı Eseri
Necmettin AZAK
(Araştırmacı)

YENİ BELGELER IŞIĞINDA KASTAMONULU HASAN HİLMİ EFENDİ VE TESİRLERİ

Cihat DEMİRCİ

(Milli Eğitim Bakanlığı)

Özet

Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî'nin (v. 1893) ilk halifelerinden ve vefatından sonra tekkesinin postnişîni olan Kastamonulu Hasan Hilmi Efendi, gerek Gümüşhânevî dergâhı ve gerek döneminin dinî, siyasî ve sosyal çevreleri için faaliyetleri, halifeleri ve genel olarak hayatı bağlamında oldukça önemli bir şahsiyettir.

Hasan Hilmi Efendi'nin hayatına ve tesirlerine dair yapmış olduğumuz çalışmamızı üç başlık altında inceleyeceğiz. Birinci bölümde Hasan Hilmi Efendi'nin hayatı ve Gümüşhânevî dergâhı tarihindeki konumu; ikinci bölümde halifeleri; üçüncü bölümde de Hasan Hilmi Efendi'nin menkabevî hayatı konu edilecektir.

1. Hasan Hilmi Efendi'nin Hayatı ve Gümüşhânevî Dergâhı Tarihindeki Konumu

Hasan Hilmi Efendi, Kastamonu'nun o zamanlarda kasabası şimdi ilçesi olan Azdavay'da h.1240/m.1824 senesinde dünyaya gelmiştir. Babası Abdullah Efendi, ümmî ve ârif bir zâttır. *Menâkıb-ı Haseniyye* isimli manzum eserinde Mustafa Fevzi Efendi, Abdullah Efendi'den şöyle bahsetmektedir:

*Şeyh Hasan Hilmî ki pîr-i pür-kerem
İbn-i Abdillâh azîz-i muhterem*

*Kastamonî şehri meşhûra karîb
Azdavay nâhiyyesinde ol necîb*

*Bin iki yüz kırkda ol sâfi cinân
Eylemiş teşrif-i eyvân-ı cihân*

*Vâlidî ümmî imiş lâkin velî
Onda ef'âl-i velâyet müncelî.⁹⁶⁸*

⁹⁶⁸Fevzi, Mustafa, *Menâkıb-ı Haseniyye*(haz. Fatih Yıldız, Yayınlanmamış kitap), s.7.; Ayrıca babası Abdullah Efendi'nin bir Cuma günü çocuklarına, "Beni guslettirin, Rabbimin huzuruna temiz çıkmak istiyorum." dediği ve Cuma'dan sonra toplanan

Hasan Hilmi Efendi ilk tahsilini Kastamonu’da tamamlamış ve yörenin değişik alimlerinden kıraat, sarf ve nahiv ilimleri tahsil etmiştir. Babası Abdullah Efendi’nin onayı ile 18 yaşında ilim tahsiline devam edebilmek için İstanbul’a gelmiş ve Mahmudpaşa medresesine yerleşmiştir.⁹⁶⁹

Bu medresede Nevşehirli Hazım Efendi’nin derslerine devam etmiş⁹⁷⁰; tefsir, fıkıh, hadis gibi ilimlerde tahsilini tamamlayarak icazet almıştır. Aynı dönemde Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî hazretleri ile tanışmış ve 50 yıla yakın süre devam edecek yakınlıkları başlamıştır.

Onların bu uzun süreli yakınlıkları Gümüşhânevî dergâhının 19.yüzyılı(ve sonrası)nı, Osmanlı’nın çalkantılı olduğu ve İslâm ümmetinin birçok yönden zorluklar çektiği dönemlerindeki yol haritasını belirleyen bir birliktelik olmuştur. Gümüşhânevî ile başlayan ilmi ve ilim adamını merkeze alma anlayışı, “hadis” okuyarak ve okutarak insan yetiştirme uygulaması, ümmetin sorunlarının çözümü için gerektiğinde sahaya inerek çözümler arama gayretleri Hasan Hilmi Efendi ve onun halifeleri ile bu ekolün geleneği haline dönüşecektir. Bu anlamda onun için, Gümüşhânevî dergâhının Osmanlı’nın son dönemlerinde ve Cumhuriyet Türkiye’sindeki konumunu ve tavrını belirleyen ve bu anlamıyla bölge insanların zihinlerinde ve yaşantılarındaki din ve tarikat olgusunu belirleyen gönül mimarlarımızdandır diyebiliriz.

Hasan Hilmi Efendi Mahmudpaşa medresesindeki eğitimine devam ederken, ibadete kapatılmış bir cami olan Fatmasultan camiinin müezzinliğine talip olmuş ve camiyi kısa sürede ihyâ ederek günün beş vaktinde açık hale getirdiği için bu caminin baş müezzinliğine tayin edilmiştir.⁹⁷¹ Onun bu camii ile olan yakın alakası ve fadakârca uğraşısı neticesinde cami ibadete açılmış ve daha sonraki süreçlerde Gümüşhânevî hazretlerinin de teveccühü ile Gümüşhânevî dergâhına dönüşmüştür.

Hasan Hilmi Efendi, medreseden ayrılmasının akabinde de kendisine sıkı sıkıya bağlı olduğu Gümüşhânevî hazretlerini ziyaretlerine devam etmiştir.⁹⁷² Bu dönemde Gümüşhânevî ile birlikte Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî’nin Ayasofya camiindeki hadis derslerine devam ettikleri

dostları ile helalleşerek ruhunu teslim ettiği bizzat Hasan Hilmi Efendi’den naklen kitaplarda geçmektedir. Bk.Fevzi, Mustafa, *a.g.e.*, 7-8; Gündüz, İrfan, *Gümüşhânevî Ahmed Ziyâüddin ve Hâlidîyye Tarikati*, 142.

⁹⁶⁹Yılmaz, Hülya, *Dünden Bugüne Gümüşhânevî Mektebi*, 84.

⁹⁷⁰Vassaf, Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş), II, 338.

⁹⁷¹Uluslararası Gümüşhânevî Sempozyumu(Bağcılar, 1-2 Haziran 2013)’nda Araştırmacı Mustafa Celil Altuntaş, Fatmasultan

Camii’nin dergâha dönüşüm sürecini anlatan *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Fatma Sultan Camii’nin Gümüşhânevî*

Dergâhı’na Dönüşme Süreci başlıklı bir tebliğ sunmuş fakat bu sempozyum tebliğleri henüz kitaplaştırılmamıştır.

⁹⁷²Aykut, Said, “Kastamonulu Hasan Hilmi Efendi”, *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, IX, 295.

bilinmektedir. Gümüşhânevî hazretlerine tasavvuf yoluna girme isteğini bildiren Hasan Hilmi Efendi, ondan Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin İstanbul halifelerinden olan Abdülfettah el-Akrî'ye intisap etmesi yolunda tavsiyeler almış ve Gümüşhânevî'nin rehberliği ve Süleyman el-Ervâdî'nin müsaadesi ile Abdülfettah el-Akrî hazretlerine intisap etmiş, onun vefatına kadar bağlılığını devam ettirmiştir.⁹⁷³

Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî hazretleri de kendisine samimi bir bağlılık içinde bulunduğu Abdülfettah el-Akrî hazretlerine intisap etmek istemiştir. Ancak onun, “İleride gelecek olan bir zât buna izinlidir. Onu beklemek lazım gelir.” demesi ile ileride İstanbul'a gelecek olan ve kendisine bağlanacağı Trablus-Şam müftüsü Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî hazretlerini beklemiştir. İstanbul'a gelmesi ile de Abdülfettah el-Akrî hazretlerinin huzurunda ona intisap etmiştir.⁹⁷⁴

Abdülfettah el-Akrî'nin vefatından sonra ise, Süleyman el-Ervâdî'den hilafet alan Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî'ye intisap etmiş ve onun hadis derslerine devam ederek ilmî icazet almıştır. Ardından seyr u sülûkünü de tamamlayarak hilafet almış, şeyhi henüz hayattayken irşat makamında vekili ve baş halifesi olmuştur.

Hasan Hilmi Efendi, 1863 senesinde şeyhi Gümüşhânevî ile beraber hac farizasını eda etmiş; şeyhinin ikinci hac seyahati dönüşünde, üç sene Mısır ve Tanta'da ikamet ettiği sürede Gümüşhaneli Dergâhı'nda ona vekalet etmiştir.⁹⁷⁵ Gümüşhânevî hazretleri İstanbul'a döndükten sonra, kendisini İzmit-Adapazarı bölgesi ahalisinin irşadı amacıyla Geyve'ye göndermiştir. Bu bölgedeki çalışmaları neticesinde şöhreti artmış, kendisine intisap edenler çoğalmıştır.⁹⁷⁶

Mustafa Fevzi Efendi, bu bölgede bulunduğu dönemde Hasan Hilmi Efendi'nin bir yandan inşâ ettirdiği medresede müderrislik görevine devam ettiğini bir yandan da köy köy, kasaba kasaba gezerek tarikat neşrine çalıştığını ifade eder. Onun çalışmaları neticesinde bölgede ulaşılmadık kimse kalmadığı, birçok kişinin namaza başladığı ve kadınlar arasında tesettüre daha dikkat edilir olduğu da onun verdiği bilgiler arasındadır.⁹⁷⁷ Bu dönemde Hasan Hilmi Efendi cömertliği ve insanlara olan yardımları ile bölge halkının sevgisini kazanmıştır.

Gümüşhânevî hazretleri, vücudunun zayıflığı ve ihtiyarlığı sebebiyle dergâhın faaliyetlerini yürütemeyecek hale gelince müridi ve baş halifesi Kastamonulu Hasan Hilmi Efendi'yi Geyve'den İstanbul'a çağırarak tekkeyi ona teslim etmiştir. Bundan sonra, Gümüşhânevî hazretleri, dünyasını değiştirene kadar yalnızca cuma sohbetlerini ve Hatm-i Hâce zikirlerini icrâ

⁹⁷³Yılmaz, Hülya, *a.g.e.*, 85.; Aykut, Said, *a.g.m.*, 295.

⁹⁷⁴Gündüz, İrfan, “Gümüşhânevî Ahmed Ziyâeddîn”, *DİA*, XIV, 276.; Aykut, Said, *a.g.m.*, 237.

⁹⁷⁵Kevserî, Zâhid, *İrgâmu'l-Merîd*, 94.; Gündüz, İrfan, *a.g.e.*, 72.

⁹⁷⁶Vassaf, Hüseyin, *a.g.e.*, 339.

⁹⁷⁷Fevzi, Mustafa, *a.g.e.*, 13.

ettirmiştir. Âhirete irtihal ettiği sene ise bu vazifeler de dahil olmak üzere tekkenin bütün mesuliyetlerini Hasan Hilmi Efendi'ye bırakmıştır.

1896 senesinde yerine Safranbolulu İsmail Necati Efendi'yi vekil bırakarak hacca giden Hasan Hilmi hazretleri, Gümüşhânevi'nin Medine'deki müritlerinden Hafız Ahmed Ziyâüddin Efendi'ye misafir olmuş ve 18 gün Ravza-i Peygamberî'de halvet ederek mücavir kalmıştır.⁹⁷⁸

Son zamanlarına doğru irşat hizmetlerini yürütemeyecek duruma gelince, yerine Gümüşhânevi hazretlerinin halifelerinden Safranbolulu İsmail Necati Efendi'yi şifâhen ve tahrîren vekil ve halife tayin etmiştir. Vefatının akabinde de vazifeyi İsmail Necati Efendi devralacaktır.⁹⁷⁹

Hastalanıp yatağa düştüğü ve hiçbir şey yiyip içmediği bir gün, gözlerini hafifçe açarak, müritlerine yazdığı vasiyetini ihtiva eden bir kâğıdı verdikten sonra;

“Aslında benim, Rahmet-i Rahmân'a kavuşma vaktim çoktan geldi. Fakat sizler benim için dua ettikçe rahatsız oluyorum. Bu ruh artık Rabb-i Mecîd'ine kavuşmak ister. Ne olur dua etmeyi bırakın.” demiş, sonunda da derinden bir “Allah” diyerek ruhunu teslim etmiştir.⁹⁸⁰

10 Şubat 1911 Perşembe günü saat 07.25'de ruhunu teslim eden⁹⁸¹ Hasan Hilmi Efendi'nin kabri Süleymaniye Camii haziresinde bulunmaktadır. Cenaze Namazı kendi isteği üzerine Kayserili Hazım Efendi tarafından kıldırılmıştır.

Baştaşı kitâbesinde şöyle yazılıdır;
*Pîr-i rûşen, ârif-i billâh kutbu'l-evliyâ
Sâni-i isneyn-i Cenâb-ı Hazret-i Ahmed Ziyâ
Mansıb-ı feyz-i butûn-ı kevser-i Peygamberî
Abd-ı sâfi, mazhar-ı sırr-ı bekâ-yı Kibriyâ.*

*Şeyh Hasan Hilmi Efendi hazret-i fahri'ş-şüyûh
Burada medfundur, o zât-ı menba-ı hilm u hayâ
Bir yetiştirmişti şeyhi kendine itmîşti yâr
Görmemişti mislini asrında çeşm-i etkiyâ.*

İrtibât-ı kalb idüp gör ki ne feyz eyler zuhûr

⁹⁷⁸Aykut, Said, a.g.m., 296.

⁹⁷⁹ İsmail Necati Efendi'nin 12 Mart 1911/27 Şubat 1326 tarihli Hasan Hilmi Efendi'nin halifelerinden Yörükzâde Ahmed Fevzi Efendi'ye gönderdiği mektupta bu durum ifade edilip cümle ihvâna selam ile bildirilmesi istenmektedir. Bk. M.

Es'ad Coşan Araştırma ve Eğitim Merkezi Arşivi, BAF/M/138.

⁹⁸⁰Yılmaz, Hülya, a.g.e., 87.

⁹⁸¹Vassaf, Hüseyin, a.g.e., 340.; Zâkir Şükrî Efendi, Bâb-ı Âlî Karşısında Kâin Hâlidî Dergâhı Şeyhleri (Gümüşhaneli Tekyesi) başlığında Ahmed Ziyâeddin Efendi'den sonra “Geyveli” diyerek Hasan Hilmi Efendi'nin vefat tarihini gösterir.

Bk. Şükrî, Zâkir, *Mecmuâ-i Tekâyâ*, 29.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

*Öldü zannetme hakîkatte anı sen Fevziyâ
Dur oku İhlâs ile bir Fâtiha ol muntazır
Mahzen-i feyz-i ilâhîdir kubûr-ı asfiyâ.*

Hasan Hilmi Efendi, orta boylu, nur yüzlü, ak sakallı, buğday benizli, çekme burunlu, açık kaşlı, ela gözlü idi. Başında Nakşî tâcı, beyaz sarık, sırtında boylu entari ve hırka bulunurdu. Hz. Ebû Bekir yaratılışlı, ismi ile müsemmâ hilim sahibi, takvâ örneği bir zât idi.

Hasan Hilmi Efendi'nin *Menâkıb-ı Haseniyye*'de geçen Hanife ve Emine isimlerinde iki eşi vardır.⁹⁸²

Hasan Hilmi Efendi'nin Hakk'a göçmesine, müridi Kâtib Mustafa Fevzi tarafından şu beyitle tarih düşülmüştür:

*Âh Cenâb-ı Hilm-i Kutb-ı zemân,
Oldu bugün mûcib-i dâvet-i Rahmân.
1329⁹⁸³*

Mustafa Fevzi, *Hediyyetü'l-Hâlidîn* adlı eserinin Gümüşhânevî'nin halifelerine ayırdığı kısmında Hasan Hilmi Efendi hakkında şu beyitleri söylemektedir:

*Hasan Hilmi ki şeyh-i pür-hayâdır,
Vekîl-i Hazret-i Ahmed Ziyâ'dır.
O nûr-ı ayn-ı ihvân-ı kirâmdır,
Şirâze bend-i sâdât-ı ızâmdır.
Odur mürşidlerin şâhı bu demde,
Ânun misli yaturlar hep âdemde.
O dürr-i tâc-ı ashâb-ı tükâdır,
O şems-i envâr-ı ehl-i nükâdır.
Muhakkak kıdve-i cümle mürîdân,
Odur şüphe idilmez kâmil insan.
Tevazu-pîşedir zât-ı kerîmi,
Gel inkâra koma nefis-i lâîmi.
Ânu Ahmed Ziyâ koydı yerine,
Ana her kim ezâ itse yeri ne!
Ânu inkâr ider mi hiç mürîdân,
Âna hem söyleyen hiç olmaz ihvân.*

Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî'nin vefat ettiği h.1311/m.1893 senesinde Gümüşhânevî Dergâhı'nın başına geçerek 18 yıl fiilen irşat vazifesi gören Hasan Hilmi Efendi, Dergâh tarihinin en önemli simalarındandır. Gümüşhânevî'den devraldığı mânevî mirası içinde bulunulan siyasi, sosyal, iktisadî vb. birçok açıdan zor geçen dönemlerde

⁹⁸²Fevzi, Mustafa, *a.g.e.*, 52.

⁹⁸³Aykut, Said, *a.g.m.*, 297.

layıkı ile taşıyarak kendinden sonra liyakat ehli isimlere devretmiştir. Genel usul olarak şeyhi gibi hadis ilmi ile iştigali esas almış, tekkenin el kitabı mesabesinde olan *Râmûzü'l-ehâdis* ve *Garâibü'l-ehâdis* kitaplarını senede iki defa hatmetmeyi itiyat edinmiştir.

Gümüşhânevî gibi, ümmetin içinde bulunduğu sıkıntılı dönemlere çıkış yolu olarak o da “ilim” teşhisini koymuş ve bu anlamda sürekli çalışmalarını, gayretlerini artırmıştır. Kendisinin “ilim” meşgalesini gösteren en önemli gösterge yetiştirdiği öğrencileri olmuştur. Matbu olarak hazırlattığı icazetnâmeleri, ders okutup liyakat gösteren talebelerine imzalayarak vermesi, onun bu işle yoğun bir şekilde meşgul olduğunun ve öğrenci sayısının İstanbul şartlarına göre bir hayli sayıda olduğunun göstergesidir.

2. Halifeleri / Talebeleri

Hasan Hilmi Efendi, 53 halife yetiştirmiştir.⁹⁸⁴ Mustafa Fevzi Efendi *Menâkıb-ı Haseniyye*'de isim listesini verdikten sonra; “Cenâb-ı Hasan Hilmi *kuddise sırruh* Efendimiz hazretlerinden mütehallif bulduklarından defter-i mahsûsâtında görüldüğü üzere işbu menâkıb-ı celîle-i risâlesine derc edildi.” buyurmuştur.⁹⁸⁵ Bu liste şu şekildedir:

1. Urmiyeli Mustafa Necîb,
2. Kastamonulu Hâfız Ahmed,
3. Demircili Hâfız Mehmed Emin,
4. Bursalı el-Hâc Ali,
5. İslimiyeli el-Hâc Ali,
6. Beşiktaşlı Mehmed Hâzım,
7. Yenişehirli el-Hâc Osman,
8. Bosnalı Hacı İbrahim,
9. Karahisar-ı Şarkiyeli Hacı Mehmed,
10. Hemşinli Hamid,
11. Kırımî el-Hâc Abdullah,
12. Medîneli el-Hâc Hâfız Mustafa Hilmi,

13. Bayramiçli el-Hâc Ali: Çırpırlı Ali Efendi nâmı ile meşhurdur. 1863 yılında doğmuş, İstanbul'da Gümüşhânevî hazretlerinden ders almış, Hasan Hilmi Efendi'den hilafet almış ve akabinde köyüne dönerek bir cami, 24 odalı bir medrese inşa ettirmiş ve orada tedris ve irşat görevinde bulunmuştur.⁹⁸⁶

14. Debreli el-Hâc Osman,

⁹⁸⁴ Hüseyin Vassaf *Sefine-i Evliyâ*'da 57 halifesi olduğunu yazar. Bk. Vassaf, Hüseyin, *a.g.e.*, 340.

⁹⁸⁵ Fevzi, Mustafa, *a.g.e.*, 55.

⁹⁸⁶ Coşan, M. Es'ad, *Tarihi ve Tasavvufî Şahsiyetler*, 340.; Ayrıca M. Es'ad Coşan Hocaefendi'nin kendi ifadeleri ile, babası

Halil Necati Efendi de Çırpırlı Ali Efendi tarafından kurulan bu medreselerde okuyan öğrencilerdendir.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

15. Perlipalı Hasan Hüsni,
16. Kazanlı Dost Mehmed,
17. Kazanlı Salahaddin,
18. Şamlı Sâlih,
19. Şamlı Halil,
20. Bilecikli el-Hâc Mehmed,
21. Âsitâneli el-Hâc Mehmed Muhyiddin,
22. Amasyalı el-Hâc Eyüp Sabri,
23. Kâtib el-Hâc Mustafa Fevzî: Şeyhinin hayatını, güzel hallerini, yolculuklarını ve kerametlerini manzum olarak kaleme aldığı *Menâkıb-ı Haseniyye fî ahvâli's-seniyye* adında bir eseri vardır.
24. Demircili el-Hâc Mehmed Said,
25. Şamlı Çerkes Ömer Hulûsi,
26. Ünyeli Musa Kâzım:
27. İnebolulu Hâfız Abdurrahman
28. Kazanlı Süfyan,
29. Bolvadinli Ahmed: Yörükzâde Ahmed Fevzi Efendi diye bilinir. Bolvadin'de şeyhi Hasan Hilmi Efendi'nin vefatından sonra İsmail Necati Efendi'den de izin almak sûreti ile Hasan Hilmi Efendi adına bir medrese (Medrese-i Haseniyye) inşâ ettirmiştir.⁹⁸⁷
30. Ankaralı Hacı Rıf'at⁹⁸⁸,
31. Atinalı Hasan,
32. Sürmeneli Hüseyin,
33. Bosnalı Halil,
34. Adapazarlı Ahmed,
35. Alucralı Osman⁹⁸⁹,
36. Alucralı Hacı Ali,
37. Karahisarlı Ali Rıza,
38. Oflu Mehmed,
39. Cürcanlı el-Hâc Abdullah,
40. Hendekli İsmail,
41. Ünyeli Osman,
42. Ünyeli Mehmed⁹⁹⁰,
43. Kayserili Ali Rıza⁹⁹¹,
44. Dağıstanlı Hacı Mehmed,
45. Maraşlı Hoca Mehmed,
46. Ereğlili Hacı Osman,
47. Yozgatlı Mehmed Ali,
48. Kazanlı Abdullah,

⁹⁸⁷ Mahmud Es'ad Coşan Araştırma ve Eğitim Merkezi Arşivi, BAF/M/140.

⁹⁸⁸ Kendisine verilen hilâfetnâme için bk. MEC Arşivi, AZG/3/30.

⁹⁸⁹ Kendisine verilen hilâfetnâme için bk. MEC Arşivi, AZG/3/35.

⁹⁹⁰ Kendisine verilen hilâfetnâme için bk. MEC Arşivi, AZG/3/33.

⁹⁹¹ Kendisine verilen hilâfetnâme için bk. MEC Arşivi, AZG/3/34.

- 49.Oflu Hüseyin,
50.Tekfurdağlı Hâfız Emin,
51.Karahisarlı Mehmed,
52.Oflu Rasül,
53.Geyveli Yusuf Bahri Efendi.

...

Son dönem İslâm alimlerinden Muhammed Zâhid el-Kevserî de Hasan Hilmi Efendi'nin talebelerindendir, ondan *Râmûzu'l-ehâdis* icâzetnamesi almıştır. Kevserî, Fatih Camii'nde dersiâmlik yapmış, “İstanbul müderrisliği” ünvanı bulunan, Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin ders vekilliği görevini ifa etmiş bir alimdir. Ayrıca o, 1914 senesinde Kastamonu'da yeni açılan bir medreseye tayin edilip üç yıl kadar bu bölgede müderrislik vazifesinde bulunmuştur.⁹⁹²

Kevserî'nin ilmî şahsiyetinin teşekkül etmesinde büyük etkisi olan hocası ve aynı zamanda Huzur dersleri muhataplarından Alasonyalı Ali Zeynelâbidin de Hasan Hilmi Efendi'nin talebelerindendir.⁹⁹³

Hasan Hilmi Efendi'nin Konyalı Bekir b. Ahmed Efendi'ye verdiği *Râmûz* icâzeti; Mustafa Feyzi Efendi'ye verdiği *Delâil-i Hayrat*⁹⁹⁴ ve *Kasîde-i Bür'e*⁹⁹⁵ icazetleri ve Hâce Muhammed Efendi b. Abdullah el-Mar'âşî'ye verdiği hilâfetnâme⁹⁹⁶ M. Es'ad Coşan Araştırma ve Eğitim Merkezi arşivinde mevcuttur.

3. Menkabevî Şahsiyeti

Mustafa Fevzi Efendi *Menâkıb-ı Haseniyye*'sinde şeyhi Hasan Hilmi Efendi ile ilgili pek çok menkıbe zikretmektedir. Bahsi geçen menkıbelerden Hasan Hilmi Efendi'nin hayatına ve mânevi şahsiyetine dair ayrıntılara ulaşabilmek mümkün olabilmektedir.

Geyve'de bulunduğu dönemde yaptığı dualar ile halkı zor durumlardan kurtardığı bilinmektedir. Bölgede ortaya çıkan bir böcek istilasında halk bir türlü topraklarında bu böceği uzaklaştıramamıştır. Konu ile ilgili ihtisas sahibi kişilerin yönlendirmesi ile birçok ilaç kullanılmasına rağmen böcekler bağlara çok zarar vermiş ve halka çok büyük sıkıntı olmuştur. Durumu Hasan Hilmi Efendi'ye bildirdiklerinde bir avuç toprak istemiş ve ona üfleyerek, “Bu toprağı bağlara serpin.” buyurmuştur. Bundan sonra halk böcekten kurtulmuş ve bağlarındaki verim artmıştır. Bölgenin gayrimüslim

⁹⁹²Yargı, M. Ali, “Muhammed Zahid el-Kevserî (Hayatı, Eserleri ve Fıkîh Görüşleri)”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı 6, 313.; İnce, İrfan, “Zahid el-Kevserî'nin Hayatı”, *Uluslararası Düzceli M. Zâhid Kevserî Sempozyumu Bildirileri*, 17-18.

⁹⁹³ Çayıroğlu, Yüksel, *Zahid el-Kevserî ve Fıkîh Düşüncesi* (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), 8.

⁹⁹⁴MEC Arşivi, AZG/3/40.

⁹⁹⁵ MEC Arşivi, AZG/3/48.

⁹⁹⁶ MEC Arşivi, AZG/3/30.

ahalisi de bunun üzerine gelip ondan kendi bağları adına yardım dilemişler, onun inâyeti ile onlar da bu sıkıntıdan kurtulmuşlardır.⁹⁹⁷

Başka bir dönemde hayvanların bulaşıcı bir hastalığa yakalanması ve halkın yardım istemesi üzerine Hasan Hilmi Efendi, bir kazan suya okumuş ve hayvanlara bu suyu içirmelerini tenbihlemiştir. Köylüler bunun üzerine alelacele hasta hayvanlarına bu sudan içirip, hastalıklarından kurtarabilmişlerdir.⁹⁹⁸

Anlatılan bu ve benzeri menkıbelerden onun bölge insanının sorunlarına ilgi gösterdiği, onlara yardımcı olmaya gayret ettiği, insanların da ona karşı saygı ve hürmet besledikleri görülebilmektedir. Kendisi bir müderris olmasına ve orada irşat görevinde bulunmasına rağmen, asla sadece ilim talebeleri ile ilgilenen ve yaşadığı coğrafyaya yabancılaşan bir tavır benimsememiştir. Köylü ile yakın bir iletişim kurduğu bellidir ve bu yakınlık ve yardımseverlik ile bulunduğu bölge insanının gönlünde yer edinmiştir.

Yakın insanî ilişkiler onun hayatının her döneminde belirgin olmuştur. Tekke müridânının karşılaştıkları problemler ile yakından ilgili olduğu menkıbelerde dikkat çeken durumlardandır. Onların hatırlarını soran, kişisel sorunları ile ilgilenen, çözmeye çalışan, alakadar bir yapısı olduğu ifade edilmiştir. Mustafa Fevzi Efendi, bir hastalık geçiren babasını ziyarete gittiğini, babasının onun elini tutup, “Pek rahatsızım, seni bekliyorum.” dediğini ve birkaç saat sonra vefat ettiğini, geri döndüğünde durumu şeyhine arz etmek için huzura çıktıklarında ise Hasan Hilmi Efendi’nin henüz bir şey söylemeye fırsat bırakmadan, “Katip, baban pek ihlâslı imiş, seni beklemiş, Allah rahmet eyleye.” buyurdıklarını ifade eder.⁹⁹⁹

Hâfız Tahsin Efendi Hâdimî, Hacc’da iken rahatsızlığı sebebiyle koluna girerek yürüyebilen Hasan Hilmi Efendi’nin Hıra Mağarası’na giderlerken, “İşte burada İkra’ sûresi indirilmiştir, işte burada dinin neşri başlamıştır, işte burada Cebrail ile Efendimiz görüşmüşlerdir.” diyerek aniden koluna girenlerden kurtulup âdeta uçarcasına yukarıya çıktığını anlatmıştır.¹⁰⁰⁰

İhvanından bir kaç kişi ziyaretlerine gelirlerken yolda kendi aralarında anlaşıp akıllarından bir yiyecek tutmuşlar ve “Şeyhimizden şüphemiz yok ama bu konuyu biz hiç açmadan o bu düşündüğümüz yiyeceğin ne olduğunu bilsin. Bizim de kalplerimiz tatmin olsun.” diye kararlaştırmışlardır. Hasan Hilmi Efendi onlar huzura çıktıklarında henüz hiçbir şey söylemeden tuttıkları yiyeceğin ne olduğunu söylemiş ve “Bunu da bir keramet sanmayın ha!..” buyurmuştur.¹⁰⁰¹

Kaynaklar

⁹⁹⁷ Fevzi, Mustafa, *a.g.e.*, 35-36.

⁹⁹⁸ Fevzi, Mustafa, *a.g.e.*, 37.

⁹⁹⁹ Fevzi, Mustafa, *a.g.e.*, 54.

¹⁰⁰⁰ Fevzi, Mustafa, *a.g.e.*, 50.

¹⁰⁰¹ Fevzi, Mustafa, *a.g.e.*, 49.

Ahmed Ziyâüddîn-i Gümüşhânevî Sempozyum Bildirileri (haz. Necdet Yılmaz), İstanbul 1992.

Attar, Feridüddîn, *Evliya Tezkireleri* (çev. Süleyman Uludağ), İstanbul 2005.

Aykut, Said, “Kastamonulu Hasan Hilmi Efendi”, *Sahabeden Günümüze Allah Dostları I-IX*, IX, Şule Yayınları, İstanbul 1996.

Coşan, M. Es’ad, *Tarihî ve Tasavvufî Şahsiyetler*, İstanbul 2008.

Çayiroğlu, Yüksel, *Zahid el-Kevserî ve Fıkıh Düşüncesi* (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 2008.

Fevzi, Mustafa, *Menâkıb-ı Haseniyye* (haz. Fatih Yıldız, Yayınlanmamış kitap), İstanbul.

Gündüz, İrfan, “Gümüşhânevî Ahmed Ziyâeddin”, *DİA*, XIV.

Gündüz, İrfan, *Gümüşhânevî Ahmed Ziyâüddîn ve Hâlidîyye Tarikati*, İstanbul 2013.

İnce, İrfan, “Zâhid el-Kevserî’nin Hayatı”, *Uluslararası Düzceli M. Zâhid Kevserî Sempozyumu Bildirileri*, Düzce 2007.

Kevserî, Zahid, *İrgâmu’l-Merîd*, İstanbul 1977.

Mahmud Es’ad Coşan Araştırma ve Eğitim Merkezi Arşivi.

Şükrî, Zâkir, *Mecmuâ-i Tekâyâ*, (*Die İstanbuler Derwisch*), Almanya 1980.

Vassaf, Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ I-V* (haz. Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş), II, İstanbul 2006.

Yargı, M.Ali, Muhammed Zahid el-Kevserî (Hayatı, Eserleri ve Fikhî Görüşleri), *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı 6, 2005.

Yılmaz, Hülya, *Dünden Bugüne Gümüşhânevî Mektebi*, İstanbul 1997.

MENÂKIB-I HASENİYYE'YE GÖRE KASTAMONULU HASAN HİLMÎ EFENDİ

Yrd. Doç. Dr. İbrahim AKYOL
(Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Özet

Kâtip Mustafa Fevzi Efendi'nin (ö.1343/1924) kaleme aldığı "Menâkıb-ı Haseniyye fî Ahvâli's-Seniyye" adlı manzum-mensur menakıbnâme, Nakşibendî tarikatının Halidiyye-Gümüşhanevî kolunun şeyhlerinden Kastamonulu Hasan Hilmî Efendi'nin (ö.1329/1911) hayatı, halleri, kerametleri ve yolculukları anlatılır. Eser 785 beyit ve 14 mensur menkıbeden oluşmaktadır. Eserin sonunda halifelerinin isimleri ile zikir âdâbı bulunmaktadır.

Kastamonulu Hasan Hilmi Efendi, Azdavay'da 1240/1824'te dünyaya gelmiştir. Menâkıbnâme'ye göre, anne ve babası ümmî olmakla beraber ilm-i ledünne sahip idiler. İlk tahsiline memleketinde başlar. Kastamonu'nun önde gelen gelen ulemasından sarf-nahiv ve kıraat ilimlerini tahsil eder. 18 yaşına geldiğinde babası tarafından tahsil için İstanbul'a gönderilir. İstanbul'da Mahmudpaşa medresesi'nde, fıkıh, hadis, tefsir, hikmet gibi ilimleri tahsil ederek icazet alır.

Önce Nakşî-Halidî geleneğinden gelen Abdülfettâh el-Ukarî'ye, onun vefatı üzerine Ahmed Ziyâüddîn-i Gümüşhânevî'ye intisap ederek onun yanında seyr u sülûkunu tamamlar ve icazet alır. Ahmed Ziyâüddîn-i Gümüşhânevî hacca gittiğinde onun yerine dergâha vekâlet eder. Daha sonra Geyve'de irşad vazifesinde bulunur. Şeyhinin 1311/1893'te vefatı üzerine Gümüşhanevî dergâhına post-nişîn olur. 18 yıl fiilen bu vazifede kalır, yüzlerce talebe ve 56 halife yetiştirir. 1329/1911'de vefat etmiş ve Süleymaniye Camii haziresine defnedilmiştir. Kâtip Mustafa Fevzi Efendi, şeyhinin vefatına "*Oldu bugün mûcib-i da'vet-i Rahmân*" ve "*Cenâb-ı Hilmî bugün med'uvv-ı Rahmân'dır*" mısralarıyla tarih düşürmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kastamonu, Hasan Hilmî, Gümüşhanevî, Kâtip Mustafa Fevzî, Menâkıbnâme

According to Menakib-ı Haseniyye Hasan Hilmi Efendi of Kastamonu

Abstract

In the verse and prose formed tales book composed by Katip Mustafa Fevzi Efendi (death. 1343/1924) named "Menâkıb-ı Haseniyye fî Ahvâli's-

Seniyye”, the life, situation, miracles and voyages of Hasan Hilmi Efendi of Kastamonu (death 1329/1911) who was one of the sheikhs of Halidiyye-Gümüşhanevi branch of Naqshbandiyya is narrated. The work consists of 785 couplets and 14 prose tales. The names of his caliphs and dhikr observances are mentioned at the end of the book.

Hasan Hilmi Efendi of Kastamonu was born in Azdavay in 1240/1824. According to the tales book, his parents were illiterate but had the unseen knowledge.

He started his first education in his hometown. He got syllable-grammar and reading courses from prominent scholars of Kastamonu. He was sent to Istanbul to study. He got his diploma after studying religious sciences such as Fiqh, Hadith, Tafsir and Wisdom in Madrasa of Mahmudpasa in Istanbul.

He first engaged to Abdülfettâh El-Ukarî, coming from the Nakhsi-Halidî tradition, and after his death, he engaged to Ahmed Ziyâüddîn-i Gümüşhânevî and completed his Sufism walk and got his diploma. He stood in to the khanqah (lodge) on behalf of Ahmed Ziyâüddîn-i Gümüşhânevî when he went to hajj. Later, he had guidance duty in Geyve. He became the head of Gümüşhânevî lodge after his sheikh’s death in 1311/1893. He remained 18 years in this duty actively. He trained hundreds of students and 56 caliphs. He died in 1329/1911 and buried in the cemetery of Suleymaniye Mosque.

Kâtip Mustafa Fevzi Efendi put a point on the history with the following verses on the death of his sheikh: “today he was invited by the Merciful God” and “nice gentleman is the guest of Merciful God”.

Keywords: Kastamonu, Hasan Hilmî, Gümüşhânevî, Kâtip Mustafa Fevzî, Tales Book

GİRİŞ

19. Yüzyılın büyük mutasavvıflarından olan Nakşî-Halidî tarikatının Gümüşhânevî kolunun kurucusu Ahmet Ziyâüddin Efendi (1228/1813-1311/1893) (Gündüz: 1984, 336) vefatından sonra yerine postnişin olarak yetiştirdiği halifelerin en kıdemlisi olan Kastamonulu Hasan Hilmî Efendi’yi bırakmıştır. Onun menâkıbnâmesini ise Gümüşhânevî’nin müridlerinden, Hasan Hilmî Efendi’nin ise halifelerinden olan, dergahda kâtip diye bilinen Mustafa Fevzi b. Nu’man kaleme almıştır. Kâtip Mustafa Fevzi Efendi 1288/1871’de Erzincan’ın Eğin ilçesinde doğdu. Küçük yaşta İstanbul’a gitti. Huzur dersleri hocalarından Kasapzâde Vaiz Efendi’nin derslerine devam etti. Tahsilini tamamladıktan sonra hocasının kızıyla evlendi. Bahriye teşkilatında çalıştı. Ahmed Ziyâüddin Gümüşhânevî’ye intisap ederek on beş yıl kadar hizmetinde bulundu. Gümüşhânevî’nin vefatından sonra yerine geçen Kastamonulu Hasan Hilmi Efendi’den hilafet aldı. Uzun yıllar bahriye teşkilatında kâtiplik görevinde bulunduğu için tarikat mensupları arasında “Katib” lakabıyla anılan Fevzi Efendi 1344/1925’te vefat etmiş olup, Edirnekapı Şehitliği’nde medfundur. (Uzun: 1996, 510; Yıldız: 2012,36)

Hüseyin Vassaf, Mustafa Fevzi Efendi'nin âlim, ârif, âşık ve şair mizaçlı bir kişi olduğunu belirtip şiirlerinde şathiyyat ve gönül düşkünlüğü (garâmiyyat) olmadığını söylemektedir. (Vassaf: 2006, 352; Mustafa Fevzi: 2012,33) Derinlikli bir tasavvufi bilgisine ve geniş bir kültüre sahiptir. Şiirleri ayet, hadis ve tasavvufi terimlerle zenginleştirilmiştir. Dili ise dönemin şartlarına göre sade ve akıcıdır. Tasavvufi Türk edebiyatında ihmal edilmemesi gereken bir mutasavvıf şairdir. Fevzi Efendi, Gümüşhaneli dergahının son postnişini Tekirdağlı Mustafa Fevzi Efendi ile (ö.1345/ 1926) karıştırılmaması için eserlerinde Mustafa Fevzi b. Numan ismini kullanmıştır. Mustafa Fevzi'nin tespit edilebilen eserleri şunlardır: 1. Hediyetü'l-Hâlidîn fî menâkıb-ı kutbi'l-ârifin Mevlânâ Ahmed Ziyâeddin b. Mustafa el-Gümüşhanevî, 2. Risâle-i Mir'âtü'ş-şuhûd fî mes'eleli vahdeti'l-vücûd, 3. Menâkıb-ı Haseniyye fî Ahvâlî's-Seniyye, 4. Kitâbu İsbâtî'l-Mesâlik fî râbitati's-sâlik, 5. Mîzânü'l-irfân, 6. Şümûsu's-Safâ fî evsâfi'l-Mustafa, 7. İzhâr-ı Hakikat, 8. Orduya Arzuhâl, 9. Cerîde-i Sûfiyye'de yayımlanan makaleleri, 10. İsimsiz Bir Risale, 11. Risâle-i Ziyâiyye, 12. Rehber-i Zâkir, 13. Hilye-i Sâdât (Mustafa Fevzi: 2012, 41)

Menâkıbnâme; mutasavvıfların izhâr ettikleri harikulade olaylar demek olan kerametleri anlatan risalelere verilen addır. Menâkıbnâmeler belirli metodolojik bir tahlile tâbi tutulup incelenirse zengin birer kültür tarihi kaynağı oldukları görülecektir. (Ocak: 1997, 66)

MENÂKIB-I HASENİYYE FÎ AHVÂLİ'S-SENİYYE: Manzum – mensur karışımı olan bu menâkıbnâme, matbaa-ı bahriyede 1327/1912'de basılmıştır. 785 beyitlik manzum bölümde Hasan Hilmi Efendi'nin doğumu, yetişmesi, ilim tahsili, hocaları, şeyhliğe geçmesi, müridleri, halifeleri, çeşitli faaliyetleri, kerametleri, ölümü gibi olayları kronolojik sıra içerisinde ele almaktadır. Akabinde 2 adet tarih manzumesi, 5 beyitlik küçük mesnevi, mersiye, Hasan Hilmî Efendi'nin kabir taşının manzumesi bulunmaktadır. Son bölüm ise Hasan Hilmi Efendinin kerametlerine ayrılmıştır. “Der beyân-ı havârik-ı âdât” başlıklı manzumeden sonra, manzum olarak yazılan 14 kerameti yine mensur 14 kerameti bulunmaktadır. Eser halifelerin isimleri ve zikir adabları ile son bulur.

Menâkıbnâmenin giriş kısmında şu bilgiler bulunmaktadır: “Ecille-i meşâyih-ı Hâlidiyyeden kutbu'l-ârifin Gümüşhânevî Ahmed Ziyâüddin Efendi hazretlerinin kâimmakam irşâdları ârif-i billâh vâsıl-ı ilallâh eş-şeyh el-hâc Hasan Hilmî Efendî hazretlerinin menâkıb-ı celile-i velâyetpenâhîleridir. Âhîrinde zikr-i hafinin yirmi âdâbı beyân edilmiştir.” (Mustafa Fevzi, 1327, 1)¹⁰⁰² Mesnevî nazım şekliyle yazılan menâkıbnâme, geleneğe uygun bir şekilde tevhîd ile başlayıp münacât ve na't ile devam eder. “Es-selâm” hitabıyla, sahabe-i kirâm, çehâr-ı yâr-ı güzîn, evlâd-ı resûl, ezvâc-ı resulden sonra, Nakşîbendi tarikatının Halidî-Gümüşhânevî silsile-i

¹⁰⁰² Metinde yer alan beyitler bu baskıdan alınmış olup bundan sonra sadece sayfa numaraları gösterilecektir.

şerifindeki müridler selamlanır. Ahmed Ziyâüddin'in varisi, hilm ve hayânın kaynağı, Kastamonulu Hasan Hilmî Efendi'den, eserin yazımında himmet ve dua talep edilir.

Şeyh Hasan Hilmi Efendi, Kastamonu'ya yakın Azdavay nahiyesinde 1240/1824'te dünyaya teşrif etmiştir.

Kastamonu şehir-i meşhûre karîb
Azdavay nahiyesinde ol necîb
Binikiyüzkırkda ol sâfi cinân
Eylemiş teşrif eyvân-ı cihân (s.6)

Babası Abdullah Efendi, ümmî lakin veli bir kişi olup ilm-i ledün ve keramet sahibi bir zattır. Hasan Hilmî Efendi'nin naklettiğine göre, babası hastalıktan iyice zayıf düştükten sonra bir cuma günü hane halkını etrafına toplayarak, kendisini yıkamalarını, o gün vefat edeceğini ve Hakk'ın huzuruna temiz olarak çıkmak istediğini bildirir. İsteği yerine getirildikten sonra ruhunu teslim eder. Mustafa Fevzi Efendi, bu kerameti nakledip “*İşte bak tavr-ı velâyettir bu hâl*” der ve şöyle devam eder:

Bir veliden bir velî etmiş zuhûr
Sanki işrâk eylemiş nûr üzre nûr
İşte Abdullah-ı Ümmî hazreti
Her cihetden buldu ‘izz ü devleti (s.6)

Hasan Hilmî Efendi'yi, babası ilim tahsili için İstanbul'a gönderir. Hazreti Şeyhin anlattığına göre Cağaloğlu'nda tekkeye dörtyüz adım mesafede bir medresede Hazım Efendi'den başta fıkıh ve tefsir olmak üzere birçok ilim tahsil eder. Fatıma Sultan camiinde bir müddet müezzin olarak görev yapmıştır. O sıralarda Ahmet Ziyâüddin Gümüşhanevî, Nakşî-Halidî kolundan Şeyh Ervâdî'ye yeni intisap etmiş idi. Hasan Hilmî Efendî, Ahmet Ziyâüddin Gümüşhanevî ile sırdaş olurlar. Birgün Hilmî Efendî'nin isteği üzerine, Halid-i Bağdâdî'den hilafet alan Şeyh Abdulfettâh'a giderler. Ona intisap eder. Bu yıllarda Şeyh Ervâdî, Ahmed Ziyâüddin'e hilafet verir ve ortadan kaybolur. Şeyh Abdulfettâh vefat edince de Hasan Hilmî Efendî, Ahmet Ziyâüddin Gümüşhanevî'ye intisap eder. Ondan seyr u sülûkunu tamamlar, ayrıca hadis ilmini de öğrenir. Bu birliktelikleri elli yılı aşkın sürmüştür.

Ahmet Ziyâüddin Gümüşhanevî, hacca gittiğinde yerine Kastamonulu Hasan Hilmî Efendi'yi vekil olarak bırakır. Bu vekilliği dört yıl kadar sürer. Ahmet Ziyâüddin Gümüşhanevî, döndükten sonra bütün ihvanı muhabbetli, feyizli ve nisbetli bulur.

Şeyhinin izni ile Geyve'ye gider, orada medrese inşâ ederek bir taraftan ilim okutur, bir taraftan da tarikatını yayar. Bütün etrafı, köyleri gezip irşadda bulunur. Bunun neticesinde yörede tesettüre girmeyen kadın, namaz kılmayan kimse kalmaz. Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî'nin isteği üzerine İstanbul'a döner ve dergâha kaimmakam olur. Ahmed Ziyâüddin Efendi'nin 1311/1893'te vefatı üzerine Kastamonulu Hasan Hilmî Efendi, postnişin olarak vazifeye başlar.

Mustafa Fevzi, Hasan Hilmî Efendi'nin şeyhliğini şöyle anlatır:

Zât-ı pâk hazreti bir nûr idi
İnkişâf eyler mi nûr-ı sermedi
Her zaman oldu muazzez muhterem
Hak Tealâ eyledi her dem kerem
Dembedem ihvan ederdî izdiyâd
İntişâr etti bütün feyz ü reşâd
Hep görüldü rûz u şeb feyz ü mezîd
Sûret ü ma'nâda olduk müstefid (s.11)

Bundan sonra müellif, Hasan Hilmî Efendi'nin suretini şerh ettiğini ve bazı hallerini anlattığını belirttikten sonra manasını, ehl-i manadan sormak gerektiğini ifade eder. Üveysî olup Hz. Peygamber'in hilyesini nasıl ki Sıddık-ı Ekber'den sormak gerekirse, Allah dostlarının hallerinin de böyle olduğunu, onların Peygamber varisleri olduğu için o yüce rütbeye herkesin vâkıf olamayacağını belirtir. Mustafa Fevzî Efendi, bu menâkıbnâme ile mübtedilere yol gösterdiğini, aslında şeyhin ruhuna tevessül etmeleri gerektiğini belirtir.

Eyledim ben zâhiri şerh u beyân
Mübtedî sâliklere ettim 'ayân
Rûh-ı şeyhe bir tevessüldür merâm
Bir duadır cümle ihvandan recâm
Rûh-ı Hilmî'ye edilsin intisâb
Feyz-i nûrundan edilsin iktisâb
Hem okudukça menâkıb leyl ü rûz
Rahmet ü lutf-ı Hüdâ eyler bürûz
Hazreti Hilmî idi çün maksadım
Bildiğimce vasfını nakl eyledim
Rabt-ı kalb et Hazreti Hilmî'ye sen
Rahmetullâhi alâ ş-şeyhi'l-Hasen (s.12)
(Fâ 'i lâ tün fâ 'i lâ tün fâ 'i lün)

Hz. Pîr Hasan Hilmî Efendi, 1314/1895'te Hacca gider, ancak Mustafa Fevzi gidememiştir. Daha sonra duyduklarını, işittiklerini manzum olarak anlatır ve özellikle Medine'de Ahmet Ziyâüddin Gümüşhanevî'ye intisap etmiş bir müridin menkıbesini anlattıktan sonra o kişinin, Hasan Hilmî Efendi'den hilafet aldığını kaydeder. Müellif, kendisine izin verilenleri anlattığını, izin verilmeyenleri ise anlatmadığını, eğer anlatırsa bundan şeyhinin gönlünün incinebileceğini söyler. Hacdan dönüşte ise gazel nazım şeklinde şöyle bir neşîde kaleme alır:

Nasıl firkatle yanmışdı dil ü cânım
Visâlin neş'esî artırdı efgânım
Cemâlin nûruna gark oldu dünyâlar
Ne nûr ki zerresi mahv etti iz'ânım

Tabî-i mûcib-i efgân olur firkat
Ne sırdır vuslat içre böyle nâlânım
Nedendir hasta rûhum ihtizâz etdi
Nedendir bu sevinçli günde giryânım
Seni gördükçe gözler istemez gayrı
Vücûdun var yeter mahbûb-ı zî-şânım
Duyunca makdem-i teşrîfini Fevzî
Dedi elhamdülillah geldi cânânım (s.14)
(Me fâ ‘î lün me fâ ‘î lün me fâ ‘î lün)

Kâtip Mustafa Fevzî Efendi, bundan sonraki bölümde Hazreti Şeyhin hilye ve şemailini anlatır. Ona göre, Kastamonulu Hasan Hilmî Efendi, güzel ahlak sahibi olmakla beraber, güzel ahlakın da kaynağı idi. Onun işi, zühd, takva, zikir, taat, cehd, sa’y, himmet, sehâvet, hizmet, müridlerini terbiye etmek olup pek mütevazıdır. Tevazuda ise zamanında eşi ve benzeri bulunmamaktadır. Orta boylu, melek simalı, nur yüzlü, aksakallı, buğday renkli, çekme burunlu, kaşları açık, gözleri ela idi. Başında tac, sarığı beyaz, hırkası biniş, açık renkli elbise giyer ve bunları Hz. Peygamber’e benzemek için yapardı.

VEFATI: Kastamonulu Hasan Hilmî Efendi, hastalanır, pek zayıf düşer. Uzun müddet hatmelere iştirak edemez. Onun yerine verilen emir üzerine Safranbolulu İsmail Necati Efendi vazifeyi ifa eder. Uzun müddet ihvanının yanına çıkamayan Hasan Hilmî Efendi, halifelerini yanına davet eder ve onlara vasiyyetini açıklar. Buna göre yerine Şeyh İsmail Necati Efendi iktida edecektir. Bu aynı zamanda vedâ buluşmasıdır. Mustafa Fevzî Efendi rüyasında, Peygamberimizin mescidini harap bir vaziyette görür ve feryad u figân eder. Bunun üzerine bir ses, din erbabının kubbeyi tecdit edeceğini söyleyince, bu rüyanın Hz. Şeyhin vefatına işaret ettiğini anlar. 1329 yılının Safer ayının 24’ünde Hz. Şeyh vefat eder. (24 Şubat 1911) Hemen şeyhinin hücreğine gider, onun mücessem bir nur halini almış na’sını görür. Orada bulunanlar cenazeyi techiz ve tekfin ederler. O gece cenaze bekletilir. Yanında Kur’an-ı Kerim okunur, hatimler indirilir. Cuma günü bütün ihvan toplanır, tabut Bâyezîd camiine getirilir. Burada Cuma namazından sonra cenaze namazı kılınır. Daha sonra defin için Süleymaniye’ye ulaşıp hazireye, şeyhinin yanına defnedilir.

Sanki verdi başbaşa pîr ü mürîd
Merhabalaşdı iki dürr-i ferîd (s.19)

Mustafa Fevzi, menakıbnâmenin bu bölümünde, Kastamonulu Hasan Hilmî Efendi’nin vefatından bir gün önce yaşanan olayı, vefatından önce ailesi ve ihvanıyla vedalaşmasını da anlatır. Bölümün sonunda onun vefatına söylenen manzum tarihlerden örnekler verir.

“O idi bahriyeli ehl-i himem
Âşık-ı şeyh, şol habîb-i muhterem”
“Ah! Cenâb-ı Hilmî-i kutb-ı zaman

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Oldu bugün mücîb-i da'vet-i Rahmân”

“Ah! Yâ rabbî kutb-ı zamân

Cenâb-ı Hilmi bugün med'uvv-ı Rahmân'dır” (s.22)

Burada Mustafa Fevzî Efendi, “ağlarım” redifli, gazel nazım şekliyle yazmış olduğu 10 beyitlik bir mersiye yer verir. Mersiye, derûnî bir elemin dışa vurulmasıdır. Bu tür, insanoğlunun edebî olarak söylediği ilk tür olarak ifade edilmektedir. (İsen: 1996, XIII) Mustafa Fevzi Efendi'nin mersiyesi içli ve içtendir.

Debrenib derd-i derûnum sine sûzân ağlarım

Ağlarım âh eylerim hayrân hayrân ağlarım

Söyleyin ey dostlarım var mı bu derdin çâresi

Çaresiz bir derde düşdüm gitti cânan ağlarım

Bir zaman âğûş-ı lutfunda emerken şîr-i 'aşk

Deşt-i hicr ü firkatinde şimdiler kân ağlarım

Gösterin cânânımı rû'yâda olsun bir nefes

Gece gündüz ağlarım her yerde her ân ağlarım

Ağlarım gözyaşımı silmez bu dehr-i bî-emân

Özledim sultânımı fikrim perîşân ağlarım

Kim benim ta'yîb eder bu hâl-i firkatkârımı

Gitti eyvâh kutb-ı dîn üstâd-ı 'irfân ağlarım

Sen ben ol da ağlama o servere bîgâne dil

Ağlamaz bîgâne lâkin ben firâvân ağlarım

Firkatin yakdı beni ey dest-gîr-i muhterem

Verdi hicrânın bana hicrân, hicrân ağlarım

Ruhuna ruhumla teslîm etmek isterdim selâm

Belki koymaz perdedârındır Süleymân ağlarım

Söyleyin FEVZÎ bizimdir ey iki kutb-ı cihân

Rûz-ı mahşerde beni terk etmeyin kân ağlarım (s.23-24)

(Fâ 'i lâ tün fâ 'i lâ tün fâ 'i lâ tün fâ 'i lün)

Hasan Hilmi Efendi'nin kabir taşındaki manzumeyi de Mustafa Fevzi Efendi yazmıştır. Bu manzume, gazel kafiyesi ile yazılmış olup 6 beyitten oluşmaktadır.

KÎTÂBE-İ SENG-İ MEZÂR HAZRETİ KUDDİSE SİRruhû

Pîr-i rûşen ârif-i billâh kutbu'l-evliyâ

Sâniye'sneyni Cenâb-ı Hazreti Ahmed Ziyâ

Mansib-ı feyz-i butûn-ı kevser-i peygamberî
Abd-i sâfî mazhar-ı sırr-ı bekâ-yı Kibriyâ
Şeyh Hasan Hilmî Efendi Hazreti Fahru'ş-şuyûh
Burda medfûndur o zât-ı menba'-ı hilm ü hayâ
Bir yetiştirmişdi şeyhî kendine etmişdi yâr
Görmemişdi mislini asrında çeşm-i etkiyâ
İrtibât-ı kalb edib gör ki ne feyz eyler zuhûr
Öldü zannetme hakikatda onu sen Fevziyâ
Dur oku İhlâs ile bir Fâtiha ol muntazır
Mahzen-i feyz-i ilâhîdir kubûr-ı asfiyâ (s.24)
(Fâ 'i lâ tûn fâ 'i lâ tûn fâ 'i lâ tûn fâ 'i lûn)

24 Saferu'l-hayr sene 1329 ve 18 Şubat sene 1326 yevm-i pençşenbe

Der beyân-ı havârık-ı âdât başlıklı bölümde Mustafa Fevzî Efendi, mensubu olduğu Gümüşhanevî tarikatının menkıbeye, keramete bakış açısını ortaya koyarak Kastamonulu Hasan Hilmî Efendi üzerinden bu konuda değerlendirmelerde bulunmaktadır. Buna göre; Hasan Hilmî Efendi'nin her iş ve hareketi "hârik-i âdât" yani keramet idi. Ancak o, mahviyyeti zatına perde ederek yokluğu kendine âdet edindi.

Perde etti zatına mahviyyeti
Daima yokluk idi her âdeti
Her zaman yokluk her bir sözü
Bir mücessem yokluk olmuştu özü
Mutlaka yokluk idi sermayesi
İşte bu yoklukla arttı pâyesi
Böyle bir yoklukta bulmuştu vücûd
Maksadı olmazdı hiç bûd u nebûd (s. 25)

Hasan Hilmî Efendi'nin müridleri, keramete itibar etmezler onun yerine Hakk'a ulaşmak için istikamet üzere olmayı, daima ubudiyyet makamında olmayı tercih ederlerdi.

İstikâmettir onun nezdinde yol
İstikametle bulur râh-ı vüsûl
Hep 'ubûdiyyettir aksâ-yı merâm
Bu hususa eyler onlar ihtimâm (s.25)

Velilerden zuhûrâ gelenler onların aynasıdır. Keramet, gölgenin yansımasıdır. Ehl-i hal ise gölge ile meşgul olmaz ve keramet talep etmezler. Buna rağmen onlarda kerametler zuhur etmeye devam eder. Makbul olan ise, o Zât güneşinin parlaklığından meydana gelen nurdur. Gerçi her keramet Allah'ın bir ihsanıdır. Müellif bundan sonra bazı taliblerin uyanışına sebep olacağı düşüncesiyle Hasan Hilmî Efendi'nin manzum olarak 14, mensur olarak da 14 adet kerametini anlatır. Ardından Hasan Hilmî Efendi'nin halifelerinin isimlerine yer verir. Bu kişiler şunlardır: 1. Ermiyeli Mustafa Necib 2. Kastamonulu Hafız Ahmet 3. Demircili Hafız Muhammed Emin 4. Bursalı el-Hac Ali 5. İslimyeli el-Hac Ali 6. Beşiktaşlı Muhammed Hazım 7. Yenişehirli el-Hac Osman 8. Bosnalı Hacı İbrahim 9. Karahisar-ı şarkîli

Hacı Muhammed 10. Hemşinli Hamid 11. Karîmî el-Hac Abdullah 12. Medineli el-Hac Hafız Ahmed 13. Aydınli Mustafa Hilmî 14. Ispartalı Şerif 15. Demircili el-Hac Hafız Mustafa Hilmî 16. Bayramiçli el-Hac Ali 17. Debrelî el-Hac Osman 18. Pirlepeli Hasan Hüsnü 19. Kazanlı Dost Muhammed 20. Kazanlı Selahaddin 21. Şamlı Salih 22. Şamlı Halil 23. Bilecikli el-Hac Muhammed 24. Âsitâneli el-Hac Muhammed Muhyiddîn 25. Amasyalı el-Hac Eyüp Sabrî 26. Kâtip el-Hac Mustafa Fevzî 27. Demircili el-Hac Muhammed Said 28. Şamlı Çerkes Ömer Hulusî 29. Ünyeli Musa Kazım 30. İnebolulu Hafız Abdurrahman 31. Kazanlı Süfyân 32. Bolvadinli Ahmed 33. Ankaralı Hacı Rif'at 34. Atinalı Hasan 35. Sürmeneli Hüseyin 36. Bosnalı Halil 37. Adapazarlı Ahmed 38. Alucralı Osman 39. Alucralı Hacı Ali 40. Karahisarlı Ali Rıza 41. Oflu Muhammed 42. Cürcânli el-Hac Abdullah 43. Hendekli İsmail 44. Ünyeli Osman 45. Ünyeli Muhammed 46. Kayserili Ali Rıza 47. Dağistanlı Hacı Muhammed 48. Maraşlı Hoca Muhammed 49. Ereğlili Hacı Osman 50. Yozgadlı Muhammed Ali 51. Kazanlı Abdullah 52. Oflu Hüseyin 53. Tekfurdağlı hafız Emin 54. Karahisarlı Muhammed 55. Oflu Resul 56. Geyveli el-Hac Yusuf Bahrî

Menâkıbnâmenin son kısmı ise zikir tariflerindeki zikir-i hafinin adabını muhtasar olarak anlatıp eser sona ermektedir.

SONUÇ: Nakşi-Halidî tarikatının Gümüşhanevî kolunun ikinci pîri olan Kastamonulu Hasan Hilmî Efendi (ö.1329/1911) hakkında en geniş bilgi kendi, halifelerinden olan ve dergâhında kâtip olarak bilinen Erzincanlı Mustafa Fevzi Efendi'nin (ö.1343/1924) kaleme aldığı "Menâkıb-ı Haseniyye fî Ahvâli's-Seniyye" adlı manzum-mensur menâkıbnâmedir. Bu menâkıbnâmede, Hasan Hilmî Efendi'nin hayatı, halleri, kerametleri ve yolculukları anlatılır. Eser toplam 785 beyittir. Ayrıca 14 manzum ve 14 mensur menkıbe ile halifelerinin isimleri ve zikir âdâbı bulunmaktadır.

Kâtip Mustafa Fevzî Efendi, tasavvufî kişiliğinin yanında edebî yönü de olan birisidir. Eserlerini çoğunlukla manzum olarak kaleme almıştır. Ancak Mustafa Fevzî Efendi, dini-tasavvufî Türk edebiyatında ihmal edilmiştir. Bu tür çalışmalar tasavvuf tarihine ışık tuttuğu kadar, eser sahibinin edebî yönünü de ortaya çıkartacaktır. Menâkıbnâmelerin metodolojik bir tahlile tabi tutulmasıyla kültür tarihi için zengin malzemeler sundukları bir gerçektir. Mustafa Fevzi Efendi'nin bu menâkıbnâmesi mahallî olarak, kültür ve tasavvuf tarihi açısından zengin ve gerçekçi malzeme sunmaktadır.

Kaynakça

- Hüseyin Vassaf, (2006) Sefîne-i Evliya, C.2. İstanbul.
İsen, Mustafa, (1993) Türk Edebiyatında Mersiye, Ankara.
Mustafa Fevzi, (1327) Menâkıb-ı Haseniyye, Matbaa-ı Bahriyye.
Mustafa Fevzi, (2012) Kitâb-ı Ziyâiyye, Haz. Fatih Yıldız, Konya.
Ocak, Ahmet Yaşar, (1997) Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler, Ankara.

Şahin, Mehmet, (2006) Mustafa Fevzi B. Numan'ın hayatı eserleri ve dinî edebiyatla ilgili şiirleri, Ank. Ü, SBE, YLT, Ankara.

Uzun, Mustafa, (1996) “Fevzi Efendi, Katib” TDVİA, C. 12.

BİR NAKŞÎ HALİFESİNİN KASTAMONU'DA SÜRGÜN YILLARI VE BURADA YAZDIĞI ESERİ

Necmettin Azak

Ankaralı Hacı Ahmed Hilmi Efendi'nin Kısa Biyografisi

Ahmet Hilmi Ankaravî 1268/1852 yılında Ankara Kızılcahamam İlçesinin Pazar-Kınık köyünde doğdu. Babası Mehmet Efendi'dir. Osmanlı Devletinin son döneminde yetişen Fıkıh Müderrisi, âlim ve velilerdendir. İlim ve fazilet Sahibi bir zat olarak yetişti. Zamanında El-Hâc Ahmet Hilmi Ankaravî adı ile tanındı.

İlk din eğitimini Yabanabat medreselerinde yaptı. Daha sonra İstanbul Şahkulu Medresesine giderek tahsilini tamamlayan Ahmet Hilmi Efendi, Kütahyalı Seyyid Veliyüddin Sıtkı Efendiden 11.04.1881 tarihinde icazet aldı.

Nakşibendi Hâlidî Şeyhi Gümüşhaneli Ahmet Ziyaeddin Efendi'nin talebelerinden olmuş, tasavvuf dersleri almış, Gümüşhânevî Hazretlerinin yazmış olduğu *Hadisler Deryası* anlamına gelen *Râmûzü'l-Ehâdîs* kitabını okumuş, okutmuştur. Râmuz ve hadis konusunda da şeyhinden icazetler almıştır.

Hacı Ahmet Efendi orta boylu, kumral sakallı, ela gözlü bir zattır. Vefatının ardından tek oğlu Mehmet Bahattin, Piyade Mülazım-i Sâni(Teğmen) rütbesi ile katıldığı Kurtuluş savaşında Garp cephesi 7. Fırka 41. Alay Türbe tepe mıntıkasında 25 Ağustos 1921 tarihinde Polatlı civarında düşman kurşunu ile şehit düşmüştür.

Görevleri

Ahmet Hilmi Ankaravî, İzmit'te Fevziye, Taşçılarbaşı ve Yeni Cuma camilerinde imam ve Hatiplik yaptı. İzmit kadısı tarafından münhal bulunan Gazi Süleyman Paşa Medresesi müderrisliğine atanması teklifi, Padişah tarafından onanarak berat verilmiş ve 4 Zilkade 1318 (23 Şubat 1901) tarihinde İzmit Gazi Süleyman Paşa Medresesi Müderrisliğine atanmıştır. Bir müddet sonra Gazi Süleymanpaşa Camii (Orhan Camii) vaizliği de kendisine verilmiştir. 1909 yılından itibaren 5 yıl Kastamonu'da zorunlu ikamete tabi tutuldu. Bu süre içerisinde Devrekanî İlçesi Tefikiye Medresesinde Müderrislik yaptı. Daha sonra yeniden İzmit'e döndü. İzmit'te 1914 yılından vefatına kadar Gazi Süleyman Paşa Medresesinde Müderrisliğine devam etti.

Öğrencileri

Ahmet Hilmi Ankaravî bir müderris ve vaiz olarak ömrünü halka yönelik irşat ve eğitim çalışmaları ile sürdürmüştür. Öğrencilerin seçiminde; doğduğu köy ve yaptığı ziyaretlerden de yaralanmak suretiyle Kınık çevresindeki köylerden öğrenci teminine önem vermiştir. Kızılcahamam Pazar nahiyesinden Mamacızâde ismi ile yörede ünlü Osman Nuri Bilgin hoca ile kendi köyünden Cafer Aydın, Hüseyin Aydın ve Halit Subaşı hoca bu tür öğrencilerindendir.

Vefatı

Hacı Ahmet Hilmi Efendi 25 Teşrin-i Sani 1322(08.11.1916) yılında İzmit'te vefat etti. İzmit Bağçeşme Şehitler mezarlığına defnedildi.

Vefatı nedeniyle zamanın yayın organlarından İkdam gazetesinde şu haber verildi. “İzmit'te Gazi Süleyman Paşa müderrisi, Hulefâ-i Nakşibendiyye-i Hâlidîye 'den, (Nakşibendî Tarikatının Hâlidîye kolu halifelerinden) Fuzalâ'ı asırdan (Çağın ünlülerinden) Ankaralı Hacı Ahmet Hilmi Efendi irtihali beka eylemiştir. (Ebedî âleme göç etmiştir) Mevla'yı müteâl (Yüce Allah) rahmet eyleye. İzmit'te Sultan Orhan Cami civarındaki kale kabristanına defnedilecektir.

Kabir taşındaki kitabede şöyle yazılıdır;

Hüve'l Baki

Basîret çeşmini aç bak makâm-ı evliyâdır bu

(Kalp gözünü açarak bak, bu kabir veliler makamıdır.)

Hilâfetle Mübeccel muktedâ-yı etkiyâdır bu

(Bu kabirde yatan kişi, tarikat yolunda belirli derecelere yükseltilmiş, örnek alınacak, Allah korkusu olan bir kimsedir.)

Tarîk-i Hâlidî de itdi kırk yıl kesb-i feyzâ feyz

(Halidî tarikatı yolunda kırk yıl çalışarak olgunlaşmış, ilerlemiş ve kendisine görev verilmiştir.)

Çerâğ-ı Hâcegândır. şem' a-i Ahmed Ziyâdır bu

(Hocalar piri, mürşidi, Ahmet Ziyaeddin Gümüshanevinin nurudur.)

Cenâb-ı Zü'l cenâheyn Hazret-i Ahmed Efendi'dir

(Dünya ve ahiret bilgisine sahip Ahmet efendidir.)

Mükerrerem vâris-i pâk-i ulûm-i enbiyâdır bu

(Kendisine saygı gösterilen Peygamberler bilgisinin varisidir.)

Huzûrunda oku ihlâs ile bir Fâtihazâir!

(Ey ziyaret eden kişi, kabrinin önünde ihlas ile bir Fatiha suresi oku.)

Derûnun nûra gark olsun mezâr-ı asliyâdır bu.

(İçin nurla dolsun. Bu kabir, aziz, halis, temiz ve gerçek bir dostun kabridir.)

Ahmet Hilmi Ankaravî'nin defnedildiği mezarlıkta bir mescit inşa edilmiş ve bu mescide “Ahmet Hilmi Efendi Mescidi” adı verilmiştir. İzmit halkı, Bağçeşme mezarlığını ziyaret ederken Ahmet Hilmi Ankaravî'nin kabrini de ziyaret etmekte, Kur'an okumakta ve dua etmektedir.

1. Eseri “Muhibbü'l-fıkh li hfzı'd-dîn”

Ahmet Hilmi Ankaravî Kastamonu Devrekânî ilçesi Tefikiyye Medresesi'nde görevli¹⁰⁰³ bulunduğu sırada “Muhibb'ul Fıkh Lihifzı'd-Din” adlı eserini yazmıştır. Eser 8 Şaban 1328/1912 yılında İstanbul Mahmutbey matbaasında basılmıştır. Eser Müslümanların dinlerinin korumaları için lazım olan bilgileri öğrenmeleri anlamına gelen bir isimle yayınlanmış olup, içerisinde iman, ahlak, oruç, namaz, otuz iki farz, bey', nikah, 40 hadis gibi konular yer almaktadır.¹⁰⁰⁴

Kitabın yazılış amacını müellif, kitabın üçüncü sayfasında yer alan, *ifâde-i mahsûsa ve sebebi cem* başlığı altında bir anekdotla şöyle anlatır.

Kastamonu'ya memur olarak görevlendirildiğinde sözü ve davranışları şeriata uygun, sünnete bağlı salihlerden bir zâta misafir olur. O zâtın ihvanlarından birisi hastadır ve bir doktor getirtirler. Doktor hastayı muayene ettikten sonra başından geçen bir olayı anlatır:

“Bir hasta için köye gittiğimde köy ahalisinden bir ihtiyara, peygamberinizin, kitabınızın ismi nedir? diye sormuş. Adam cevap verememiş. Sonra doktor adama demiş ki, benim peygamberimin ismi İsa, kitabımın ismi de İncil'dir. Ben bunları biliyorum da ya sen niye bilmiyorsun?”

Bu durum Ahmed Hilmi Efendinin gayretine dokunur, çok üzülür. Sohbet ve vaazlarında sık sık bu olaya vurgu yapar, hoca efendilerinde bu konuda hassas olmalarını ister, ancak bu yeterli gelmez, teskin bulamaz...

Kastamonu/Devrekânî ilçesinde Tefikiyye medresesinde tedris ile meşgul olmaya başlar. Ahmed Hilmi Efendi bir gün medresede *Kudûri*¹⁰⁰⁵ kitabını müzakere ederken, kendisinden fetva ve fıkh kitaplarından îman, küfre götüren sözler, nikah, talak...v.b. gibi konularda bir risale yazılması istenir. Bunun üzerine müellif eserini yazmaya başlar.

Müellif kitabını yazmaya başlarken önce bir sosyolog gibi gözlem yaparak içinde bulunduğu toplumu tüm yaşantısıyla ele alarak sorunların tespitini ve çözümlenmelerin nasıl yapılacağı ile ilgili görüşlerini eserinin mukaddime kısmında genişçe anlatır. Sonra sistematik bir şekilde konuları tasnifleyerek kısa, öz, herkesin anlayabileceği sadelikte, yer yer kaynak kitap isimlerini de zikrederek eserini tamamlar.

Müellif içinde bulunduğu toplumu şu cümleleriyle ortaya koymaktadır. *Zira bu zamanda cehalet gâlip ve şâyi' oldu. Din ilimleri garîb oldu. Cehalet ise küfre gözün karasıyla beyazı kadar yakın oldu.*

¹⁰⁰³Ahmed Hilmi Ankaravî 1325-1330 (1909-1914) yılları arasında sürgün olarak gönderildiği Kastamonu ili Devrekânî beldesinde ömrünün son kısımlarını geçirmiştir.

¹⁰⁰⁴Eser Yabanabat Kızılcahamam ve Köyleri Kültür Yardımlaşma Derneği Başkanı Selim Şenol tarafından neşredilmiştir. Birçok okuma hatalarını ihtiva etmektedir.

¹⁰⁰⁵Hanefî fıkhına ait fıkh kitaplarından. Ahmed b. Muhammed el-Bağdâdî Ebû'l-Hüseyn (v. 428) tarafından yazılmıştır. Müellif *Kudûri* lakabıyla tanındığı için kitabın ismi de “Kudûri” diye meşhur olmuştur.

İnsanlar, dünyanın geçici ziynetlerine aldanarak dünya malı ve makamı peşine düşüp ahiretlerini unuttular. Cehaletleri sebebiyle ağızlarından çıkan kelimelerin imanlarını sondüreceğinden, amellerini iptal edeceğinden habersiz bir şekilde toplum içerisinde yalan, gıybet, nemime, sövğu ... v.b. gibi günahlar alenen işlenmeye başlanmıştır. Bu durum onların bir adeti haline gelmiş, kendilerini düzeltmek için bir gayretleri kalmamış, halk bu anlayışta *hubbu'd-dünya, hubbu alâyiş*'te sanki birleşmişlerdir.

Müellif, Halkın fakir ve yoksul olması, köylerin ufak ufak ayrı olması sebebiyle senelik tutulan hocalarla çocukların tam olarak yetişemediğinden cahil kaldıklarını ve İslamiyet'i tam öğrenemediklerini belirtir. Ayrıca hoca ve imam hatiplerinde durumlarının içler acısı olduğunu söyleyerek öz eleştiride bulunur. Şöyleki;

El-ulemâu veresetü'l-enbiyâ'alimler peygamberlerin varisleridir. Bu varislik dînî hükümleri insanlara tebliğ etmektir. Bu görevi yapmak için ücret talep etmek, ya da ücret, maaş verildiğinde yerine getirmek ne kadar yanlışsa, aksi durumda da bir kenara çekilmenin o derece yanlış olduğunu belirtir. Peygamberlerin bu görevleri icra ederken *vemâ eselüküm aleyhi min ecr...* düsturuna göre tebliğde bulduklarını, her türlü eza ve çileye katlandıklarını, hiçbir zaman geri adım atmadıklarını vurgularken, ulemanın dünya geçimi derdine düşmekten başka bir şey yapmadığını, böylece *hâsiru't-dünya ve'l-âhireh* olup gittiklerini zikreder.

Müellif bir aydın duyarlılığıyla içinde bulunduğu toplumun problemlerini, hatalarını çözmek ve bilgi seviyelerini artırmak için bu kitabı, yani ilmihali yazmaya başlar. İlmihal demek *ilm u hâlin*, yani zamanın ilmi, içinde yaşanan zamana göre güncellenmiş bilgiler demektir. Zamanın temel sorunlarını kitabın ekler kısmında yer alan, bidatler başlığı altında maddeler halinde anlatmakta ve bunlardan sakınmalarını istemektedir. Örneğin birkaç misal zikredecek olursak:

“Ücretle Kuran okumak, namazın hemen akabinde para toplamak için kuran okumak caiz değildir.” Ücretle kuran okutmak, o toplumda gerçek anlamda kuran okuyan kişi sayısının azlığına, bilgi eksikliğine işaret eder ve bundan sakınılmasını ister. Bu eksiklik ücretli imâmet, ücretli ibadetle giderilemez. İslamın istediği de bu değil. Her ferdin kendisinin bilmesini, öğrenmesini ve uygulamasını ister.

“Ölü için yemek vermek, kabirlere mum kandil yakmak, kabir üzerine türbe yapmak... v.b.” bu gibi cenaze ve kabristanlık merasimlerinin yanlış, bidat ve batıl olduğunu belirtir.

“Üçten fazla kişiyle cemaatle nafilâ namaz kılmak, reğaib, beraat, kadir gecelerine has namaz ve cemaatle tesbih namazı kılmak, ta'dili erkanı terk ederek namaz kılmak, imamdan evvel ruku, secde yapmak, safları düz tutmamak, teğanni ile kuran okumak, hutbe okunurken salavat, amin demek...” İbadetlerdeki bidatlere dikkat çekerek nafilâ namazların cemaatle kılınmasının caiz olmadığını özellikle vurgulamaktadır. Ta'dili erkanı detaylı olarak ele alarak adım adım izahatını yapmaktadır. Şöyle ki, Ruku'

farzdır ve makamı tesbihdir; secde farzdır ve makamı tesbihtir; ruku' secde arası kıyamın “subhânallah” diyecek kadar beklemek ta'dili erkana riayet etmektir. Tekbir ve tesbih makamlarının karıştırılmamasına, tekbiri ruku'da ya da secdede bitirmemeye dikkat etmelidir. Aksi halde namaz sünneti terkten dolayı mekruhlardan arındırılmamış olacaktır. Bu sorunun günümüzde de aynen devam ettiğini, namazlara hassasiyetin yeterince verilmediğini o günde de altını çizmiştir. Yine imamdan önce ruku' ve secdeye gidilmemesine ihtimam gösterilmesini belirtir.

“Müsrif olana sadaka vermek, mescid içinde dilenciye para vermek, oyun ve eğlence için yemek yapmak, kuran hatmi, şöhret için riya için yemek davet yapmak; kadınların toplanarak cehren zikir ve tevhid etmeleri; mevtanın birinci, ikinci ...v.b. gibi günlerinde ailesi tarafından yemek vermek mekruhtur; kabristanda yemek vermek...”

Toplumun yapısını ve bilgi seviyelerini belirttikten sonra bunlara lazım olan bilgileri, ilmihali (Bugün elimiz altında bulunan, evlerimizde kütüphanelerinde yer alan ilmihallerin aslında ilk şekli diyebiliriz) yazmaya başlar. Fıkıh ve fetva kitaplarında yer alan konuları gelişigüzel olarak değil, tamamen toplumun ihtiyacına ve onların anlayabileceği bir dille yazar. Okuma yazma bilen herkesin anlayabileceği sadelikte ve özet bilgilerle yazmıştır.

Eserin içeriği

Kitap üç bölüm, 78 sayfadan oluşmaktadır.

Birinci bölüm (mukaddime); Müellif mukaddime kısmında ana hatlarıyla kitabın niçin yazıldığını, içindeki konuları, toplumun genel dini yaşantısını, ilim adamlarının yeterince donanımlı olmaması ve halkı irşatta tembellik etmelerini, bazı kavram ve hususları (kelam, tevbe, ihtikar) açıklamaya çalışır. Bu bölüm 15 sayfadır.

İkinci bölümde ise; Toplumun cehalet seviyesi, Ehli sünnet itikadı, Küfre götüren sözler, otuz iki farz, nikah, boşanma, yemin, zirai ortaklık, kazf cezası, bazı tanımlamalar (mümin, münafık, şirk, ihsan, adalet, taharet, nazar, ameli salih) ve bunların ayet ve hadislerle izah eder. Bu bölüm 48 sayfadır.

Üçüncü bölüm (ekler); 16 sayfadan oluşur. Fasid alış-veriş, Bidat, kırk hadis ve açıklaması, para ve faiz, Kadınlara ait özel durumlar.

Müellifin kitabında yer alan konuları şu ana başlıklar altında toplayabiliriz.

1- İman esasları ve küfre götüren lafızlar; bunlar kitabın 15%'ini oluşturmaktadır. Ehli sünnet akidesini kısa ve özet olarak anlattıktan sonra küfre götüren sözleri maddeler halinde sayfalarca örnekleme yapar. Tecdîd i imân ve nikâh üzerinde sık sık durur. Örnekleme de fetva kitaplarından yararlanır ve örneğin peşinden kitabın ismini zikreder.¹⁰⁰⁶

¹⁰⁰⁶ Muhibbû'l-fikh li hıfzî'd-dîn, 29.

Şarap içmeğe, zina etmeğe ya da harami kat'î yemeğe bismillah ile başlarsa kafir olur. Neficetü'l-fetâvâ¹⁰⁰⁷

Allah beni noksan eyledi, ben de onun hakını noksan edeyim de namaz kılmayayım dese; namazın edası da terki de ayındır dese; namazını kıl da tadını bulasın dense, O'da sen kılma ki namazın terkinin tadını bulasın dese küfürdür. Yine namazı hafife almak, namaz karın doyurmaz... v.b. sözler söylese küfür olur.¹⁰⁰⁸

Sebepsiz yere bir âlime buğzetse küfründen korkulur. Zira âlime buğz şeriata buğz demektir. Bıyığını kesen fakihe ne çirkin oldun dense küfür olur. Yine fakihe fetva sorup, cevabıyla dalga geçseler şeriati hafife aldıkları için kafir olurlar.¹⁰⁰⁹

Birisi hocaları takliden maskaralık olsun diye eline değnek alıp, çocuklara vursa küfür olur. Muhît¹⁰¹⁰

Bir kimse diğeriyle çekişip, kızgınlık halinde dinine, imanına, mezhebine sövse, ya da bire kâfir, Yahudi dese o kişiye tazir-i şedid gerekir. Tecdid-i iman ve nikâh lazımdır.¹⁰¹¹

İki kişi arasında bir şeri mesele ortaya çıksa ve biri ben bunu şeri şerife göre çözdüreceğim dese; diğeri de ben şer'i bilmem, dese; o kişiye ne lazım gelir? Tecdid-i îman ve nikâh.¹⁰¹²

Biri kürsüde vaazda rakının bir katresinden bir şey olmaz, helaldir dese; ne lazım gelir? Tecdid-i îman ve nikah. Bezzâziyye¹⁰¹³

2. Fıkıh ve Güncel Meseleler (İlmihal), kitabın 50%' sini oluşturmaktadır. Müellif fikhî meseleleri ele alırken, öncelikle toplumun yaşadığı sorunları, hayatın içindeki meseleleri öncelemektedir. Meseleyi ele alırken önce bir cümle ile hükmünü vererek konuya giriş yapar (haramdır, mekruhtur, caiz değildir). Eğer tanımı yapılacak kelime varsa tanımlar ve gerekçesini belirtir, yoksa konu ile ilgili ayet ve hadisleri zikreder. Mezhep içi farklı görüş varsa bunları belirtir ve fetva olan görüşü belirtir. Konu ile ilgili örnekleme yapar ve istisna durumu varsa onu da belirtir. Fetva konularında kaynaklarını belirtir.

Yazı dili olarak halkın gündelik hayatında kullandığı kavramları yansıtır, sade ve anlaşılır bir dil, Fikhî kavramları ise olduğu gibi kullanır. Konuları kısa ve öz bilgi vererek detayına girmeden anlatır. Örneğin;

İnsan ve hayvan me'kûlatlarında (yiyeceklerinde), ihtikâr mekruh olur. İhtikâr, kıtlık zamanlarında gıda malzemelerinin hapsedilmesidir. Bu ise şehirde yaşayanlara zarar vermektedir. İhtikar on şeyde olur der ve bunları sıralar. Daha sonra konuyla ilgili hadisleri zikreder. “Muhtekir

¹⁰⁰⁷ Muhibbû'l-fikh li hıfzi'd-dîn, 29.

¹⁰⁰⁸ Muhibbû'l-fikh li hıfzi'd-dîn, 30.

¹⁰⁰⁹ Muhibbû'l-fikh li hıfzi'd-dîn, 30.

¹⁰¹⁰ Muhibbû'l-fikh li hıfzi'd-dîn, 30.

¹⁰¹¹ Muhibbû'l-fikh li hıfzi'd-dîn, 32.

¹⁰¹² Muhibbû'l-fikh li hıfzi'd-dîn, 32.

¹⁰¹³ Muhibbû'l-fikh li hıfzi'd-dîn, 32.

peygamberleri katledenlerle beraber haşr olunur” İmam Muhammed ve Ebû Hanife'nin gıdalara tahsis ettiği ihtikarı, Ebû Yusuf kamuya zararlı olan her şeyi ihtikar kapsamına alarak mekruhtur görüşündedirler. İhtikarın olabilmesi için 40 gün malın hapsedilmesi ve satışının yapılmaması gerekmektedir. Daha sonra ilgili hadisleri sıralar.¹⁰¹⁴

Düğün yemeğine (velime) katılmak sünnettir. Bir kimse velime'ye davet edilir de katılmazsa günahkâr olur. Velime yemeğinden bir başkasına ya da dilenciye velime sahibinin izni olmadan veremez. Velime meclisinde lehv olduğunu bilirse katılmasın.¹⁰¹⁵

Kıraat mahallinde, cenaze yanında, harpte, sohbet ortamında yüksek sesle konuşmak mekruhtur. İmâm-ı Azam kabirde kur'an okumayı kerih görmüştür. İmam Muhammed ise tecviz eylemiştir ve fetva da buna göredir. Zira kabir üzerine ayete'l-kürsî, ihlas ve fâtiha okuma hakkında âsâr varid olmuştur.¹⁰¹⁶

Hayvanı enemek, hımarı kısarak üzerine çekmek, tedavi maksadıyla erkek ve kadına hukne (iğne yapmak) caizdir.¹⁰¹⁷

Nerd, satranç ve erbaa aşere oynamak haramdır. Bu haliyle tüm lehvler de haramdır. Erbaa aşere Yahudilerin oynadığı bir oyundur. Eğer bunu kumar niyetiyle oynarsa nass ile haramdır. Yok eğer kumar maksadıyla değil ise o zaman abes olur. Abesle meşgul olmak ta haramdır. “Efe hasiptüm enne mâ halaknâküm..”¹⁰¹⁸

Resûlullah için, çihâryâr rûhiçun, Bilal-i Habeşî rûhi için, sâhibi makâm rûhi için... Allah rızası için fatiha demek böyle dua etmek var mıdır? Allah'u alem yoktur böyle bir dua. Müezzin veya dua eden kişi cem-i mü'minlerin rûhi için rızâen lillah fatiha demek caiz değil, insanların çoğu buna alışmışlardır. Bir takım ervah sayar, sonunda da lillahi'l-fatihâ der. Hâlbuki haramdır. Meşru değildir. Ya ne demelidir? Yalnız Allah rızası için demeli, başkalarını katmamalıdır. Ya da ervahı söyleyip onlar için fatiha demelidir. (Mecmai'l-fatâvâ)¹⁰¹⁹

Türbelere nezr edilen kurban da böyledir. Kurban Allah için olmalıdır. Sevabını murat ettiği evliyanın ruhuna bağışlayabilir, kurbanın etini de fukaraya tasadduk etmelidir. Böylece caiz olmuş olur. Eğer maksadı o zatın türbesinde ya da medresesinde bulunanları yedirmek ise mahalline götürür. Nezr kurbanında usul ve fûru' yani nafakası üzerine olanlar yiyemezler. Eğer yerlerse ücretini fakirlere verirler, böylece satın almış olurlar. Kendi ve ailesi o etten para miktarınca yiyebilir.¹⁰²⁰

¹⁰¹⁴ Muhibbû'l-fikh li hıfzi'd-dîn, 5-6.

¹⁰¹⁵ Muhibbû'l-fikh li hıfzi'd-dîn, 7.

¹⁰¹⁶ Muhibbû'l-fikh li hıfzi'd-dîn, 8.

¹⁰¹⁷ Muhibbû'l-fikh li hıfzi'd-dîn, 11.

¹⁰¹⁸ Muhibbû'l-fikh li hıfzi'd-dîn, 9.

¹⁰¹⁹ Muhibbû'l-fikh li hıfzi'd-dîn, 40.

¹⁰²⁰ Muhibbû'l-fikh li hıfzi'd-dîn, 40.

3. Bazı kelimelerin tefsiri; bunlar kitabın 15%'ini oluşturmaktadır. Müellif kelimeleri seçerken toplumun bilinçlenmesine katkı sağlayacak kelimeleri ayet ve hadislerden seçerek, tefsirini fıkıh ve tasavvufu birleştirerek izah eder. Bu kelimeler genel olarak mü'min, münafık, şirk, ihsan, adalet, taharet, nazar, tevbe, ameli salih... örneğin;

Taharet¹⁰²¹; bedenın ve nefsin temizlenmesidir. Yani dünya kırı ve necasetiyle, ahlak-ı mezmûmeden temizlenmektir. Tayyib ve tahir olan insan; cahillerin ve fasıkların meclisinde bulunmayan, çirkin ve kötü işlerden uzak duran, güzel işlerle, ilim ve iman ile kendini süsleyendir.

İnsan yalnız zahir bedenini su ile temizleyip, batın ve içerisini çirkin ve kötü ahlak ile doldurmakla, kalbini tahrip etmekle hakikatte taharet sayılmaz.

Taharetin mertebesi üç'tür; Bedeni, abdest ve gusül ile hades, necasetten temizlemek. Azalarını günah ve kabahattan temizlemek. Kalbini fikir ve fesattan, ahlak-ı mezmûmeden, hubb-i dünya gibi nefzin rezilliginden temizlemek.

Abdestin mertebesi iki'dir; Zahir Abdest; belli organların yıkanmasıdır. Bâtın abdest; vücudun bânını temizlemektir.

Vücudun batını ne demektir?

Aşk, muhabbet, feyzi hakikat ve masıvadan infisal ve fıkkattır. Yani, gözü baş içinde yıkama. Ehl-i tarikat buyurmuşlardır ki;

“Evvel pâk ol, ondan sonra pâka nazar eyle. Maksûdu hak ola.”

Taharet ve necaset çeşitliliğiyle beraber tabiatta görülmektedir. Tahareti ise iffet ve şeriatla ameldir. Nefsin necaseti hevadır, tahareti ise hüda ve adâb-ı tarikattır. Kalbin necaseti kötü huy ve ahlak-ı mezmûmedir, tahareti ise Ahlak-ı hamidedir. Rûhun necaseti cehl'dir, tahareti ise ilm-i billah ve ma'rifetullahtır. Sırrın necaseti meyl-i sevdâdır, tahareti ise Hz. Ulyâ ve mevlâ'dır.

Muhammed (s.a.s) 'ı bulacak, bilecek, anlayacak ve hakikat üzere nazar eyleyecek, Hakkı görecek göz lazımdır. Nazar iki çeşittir;

Nazarı halk bilendir; Daima halka bakar, ehl-i kesret ve ehl-i dünyanın nazarıdır. Ehl-i kesret ve ehl-i hicab olanlar mezâhirden gayri görmezler. Nazarları halkadır.

Nazarı hak bilendir; Ehl-i hakikat ve vahdetin nazarıdır. Zira ehl-i şühûd ve ehl-i vahdet ve ehl-i keşf olanlar zâhirden gayri görmezler. Nazarları hakka tealluk eder. Zira cemi'-i eşya, esmâ'nın ve cümle müsemma'nın mezâhiridir.

Gazneli Mahmud, Ebu'l-Hasan el-Harakânî'den, Bayezid'den sual eyledi. Şeyh هو رجل من رأه إهتدى “Peygamberi gören göz hidayete erer.” buyurunca; Gazneli Mahmud bu söze “Ebû Cehil peygamberimizi gördüğü halde niçin hidayet bulmadı?” diye itiraz eder. Şeyh buyurdu ki;

¹⁰²¹ Muhibbû'l-fıkh li hıfzi'd-dîn, 49-50.

Ebû cehil, fahri alemi görmedi, belki onu Ebû Talib'in yetimi, Muhammed b. Abdullah olması nazarıyla baktı. Eğer Resûlullah olmak nazarıyla baksaydı, inkara mecal kalmayacak, Ebû Bekir efendimiz gibi bâtınına vakıf olarak, tasdik edecekti.

İşte bu sırdandır ki; Genellikle bir kâmil zuhur etse, kimi ikrar kimi inkar eder.¹⁰²²

4. Kırk hadis çalışması ve tercümesi: bunlar kitabın 10%'unu oluşturmaktadır. Müellif Kitabın ek kısmına kırk hadisi arapça olarak eklemiş ve tercümesini kısaca yapmıştır. Hadisleri Câmîu's-sağır ve Müslim'den seçmiştir. Hadisler içerik olarak tevbe, istiğfar, dünya hayatının önemsizliği, mal mülk sevgisinden uzaklaşma gibi konulardır. Hadisler hakkında "Şerrehe azîzi" ifadesini kullanmaktadır. Muhtemelen hocasından o hadisleri okumuştur.

لَا تَشْغُلُوا قُلُوبَكُمْ بِذِكْرِ الدُّنْيَا (م)

"Dünya muhabbetiyle kalbinizi meşgul etmeyin ve Cenâbı Hakk'ın zikrinden ve muhabbetinden kalbinizi uzak etmeyin."¹⁰²³

الْإِسْتِغْفَارُ فِي اللِّسَانِ تَوْبَةٌ الْكَدَّائِينَ (م)

"Kalbinde nedâmet olmadığı halde yalnız lisanen edilen istiğfar yalancılardan tevbesidir."¹⁰²⁴

5. Bazı tavsiyeleri ve Beyitleri : Bunlar kitabın %5' ini oluşturmaktadır. Bazı konuların sonlarında nasihatlerde bulunmaktadır. Kendilerinin şiir yönü de olduğu, kendisine gelen mektuplara yazdığı cevaplardan bilmekteyiz. Kitabın değişik konularında "li muharririhî" kelimesiyle bu beyitlere yer vermektedir. Nasihatlerden bazıları;

Cuma günleri ve bazı cemiyetlerde hoca efendilerin ve hatiplerin ilmi hale dair bir risale okumalarını rica eder. Sadece çocuklarla yetinmemeliler, Cuma günleri namazdan evvel Durr-i yektâ şerhi, İmam Birgivî'nin Vasiyetnâme şerhi, Kadızâde ve Konevî kitaplarından edinmeli ve halka bunları anlatmalılar.¹⁰²⁵

Her Müslümanın akşam-sabah kusurları için tevbe etmeli ve tekrar günaha dönmek üzere azmetmelidir. Şu duayı okumalıdır¹⁰²⁶. *الستغفر الله العظيم الذى لا اله الا هو الحى القيوم و اتوب اليه .*

Hafta da bir tırnakların kesilmesi, bıyığın kırpılması, edep yerlerinin traş edilmesi ve banyo yapılması efdal olandır. Bunu yapamayan 15 günde bir yapsın. Onu da yapamaz ise maksimum 40 günde bir yapsın.¹⁰²⁷

Her gün tecdîd-i imân müstehaptır. Hiç olmazsa haftada bir tecdîd-i nikah eylemek evladır.¹⁰²⁸

¹⁰²² Muhibbû'l-fikh li hıfzi'd-dîn, 51.

¹⁰²³ Muhibbû'l-fikh li hıfzi'd-dîn, 69.

¹⁰²⁴ Muhibbû'l-fikh li hıfzi'd-dîn, 69.

¹⁰²⁵ Muhibbû'l-fikh li hıfzi'd-dîn, 3.

¹⁰²⁶ Muhibbû'l-fikh li hıfzi'd-dîn, 13.

¹⁰²⁷ Muhibbû'l-fikh li hıfzi'd-dîn, 11-12.

¹⁰²⁸ Muhibbû'l-fikh li hıfzi'd-dîn, 12.

En azla kifayet ile kanaat eylemek, ahirette fayda verecek şeye yönelmek evladır.¹⁰²⁹

Beyitleri ise;

Hak sana verdi bu denlü esbâb

Açasın ta anınla hakka bâb

Cismini hizmette kılıp hûn

*Canını aşk odunda eyle kebâb*¹⁰³⁰

Katmayup harf yanından asla

*Hakkı var bildiğin kadar söyle*¹⁰³¹

Kibirle kendini şeytan etme

Ol adüvvün gittiğin yola gitme

Dir görenler bostanda seni

*İş bu bedhuy ile öğüp yitme*¹⁰³²

6. Kaynakları; Müellif kitabının ilk sayfasında, içindekiler kısmını zikrettikten sonra eserini yazarken istifade ettiği kaynakların isimlerini yazmıştır. Bu kitaplar tamamen Hanefî mezhebinin fıkıh ve fetva kitaplarıdır. Bunlar ise;

Kudûrî, Mültekâ, Mevkûfât, Fetevâ Ali Efendi, Behcet, Durr-i muhtâr Abdi'r-rahîm, Durr-i yektâ şerhi'dir.

Ancak müellif bu zikrettiği kitaplarla yetinmemiş, bunlara ilaveten pek çok kitaptan istifade etmiştir. Bunların isimlerini de zikrettiği konunun hemen akabinde belirtmiştir. Tespitlerimize göre şunlardır;

Muhît, Nefîcetü'l-fetâvâ, Bezzâziyye, Şerh-i Hâdimî, Mecmai'l-fetâvâ, Aynu'l-meânî, Bahru'l-ulûm, Muhammediye şerhi İsmail Hakkı, Dâmâd, Cevherî şerhi, Ğurer, Şerhi Birgivi.

Hız. Sıbtu'l-Hüseyn eş-Şehîd, el-Hanefî mezheben, ve'n-Nakşibendî sülûken, ve'l-Hâlidî icâzetten, Ahmed Hilmî b. Muhammed el-Ankaravî tevellüden, ve'l-İzmîdî tevattunen, ve'd-devrekânî ikameten. (ve'l-İzmîdî vefâten, 1268-1332/1852-1916)

¹⁰²⁹ Muhibbû'l-fıkh li hıfzi'd-dîn, 12.

¹⁰³⁰ Muhibbû'l-fıkh li hıfzi'd-dîn, 46.

¹⁰³¹ Muhibbû'l-fıkh li hıfzi'd-dîn, 47.

¹⁰³² Muhibbû'l-fıkh li hıfzi'd-dîn, 47.

2. GÜN
ÖMER FUÂDÎ SALONU
ÖĞLEDEN SONRA

1. OTURUM (13:30-14:30)
OTURUM BAŞKANI
DOÇ. DR. BEKİR TATLI
(Çukurova Üniversitesi)

Şeyh Şa'bân-ı Velî Türbesi'nde Ortaya Çıkan Sebil Yapısı
Öğr. Gör. Özgür YENİ
(Kastamonu Üniversitesi)

Şeyhülislam Sa'di Çelebi ve Kadı Beydavi Haşiyesinin
Metot ve Muhteva Açısından Değerlendirilmesi
Arş. Gör. Ersin ÇELİK
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ TÜRBESİ'NDE ORTAYA ÇIKAN SEBİL YAPISI

Özgür YENİ

(Kastamonu Üniversitesi)

Özet

Sebil, kutsal gün ve gecelerde, halka karşılık beklemezsizin şerbet, süt, ballı süt vb. ikramın yapıldığı yapılara verilen isimdir.

Sebil yapısının Anadolu'daki en erken örneklerine baktığımızda, 11. ve 13. yüzyıllarda Konya, Beyşehir gibi Anadolu Selçuklu Devleti'nin önemli şehirlerinde sebillerin inşa edildiğini, günümüzde hala varlığını devam ettiren örneklerden ve mevcut kaynaklardan öğrenmekteyiz. Osmanlı Dönemi Mimarisi'nde ise sebiller ayrı bir önem kazanmış, başta İstanbul olmak üzere dönemin birçok önemli şehrinde sebil inşa edilmiştir. Bu dönemde inşa edilen sebiller; köşe sebilleri, cephe sebilleri, abidevi sebiller ve pencere sebilleri olarak gruplandırılmıştır.

Kastamonu Şeyh Şa'bân-ı Velî Türbesi'nin kuzey beden duvarı içerisinde, önden bir sivri kemerli küçük pencere geri planda dikdörtgen forma sahip yekpare taştan yapılmış küçük bir bölme bulunmaktadır. Yapmış olduğumuz tespitler sonucu bu kısmın, türbe ile beraber 1611 yılında inşa edilen, basit ve sade formu bir pencere sebili olduğunu kanaatindeyiz. Söz konusu sebil yapısı bu bildirimizde ayrıntılı olarak ele alınacak ve tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sebil, Şeyh Şa'bân-ı Velî, Şeyh Şa'bân-ı Velî Külliyesi, Kastamonu.

Structure Of Public Fountain Constructed in Şeyh Şa'bân-ı Velî Tomb

Abstract

Public Fountain is a name given for structures where public is offered free of charge some drinks such as sherbet, milk and honey milk etc. in some holy days and nights.

When we look at the earliest samples of public fountain structure in Anatolian, we learn from patterns which still continue their existences at the present time and from existing sources that public fountains were constructed in very important cities of Anatolian Seljuk Empire such as Konya and Beyşehir during 11th and 13th centuries. Public fountains have had a particular importance in Ottoman Period Architecture and public fountain was constructed in many important cities and in particularly İstanbul in that period. Public Fountains constructed in said period are

grouped as corner public fountains, front public fountains and monumental public fountains.

Inside northern main wall of Kastamonu Şeyh Şa'bân-ı Velî Tomb, there is a small lancet window in front plan and also there is a small section made of monolith which is rectangular-shaped in background. As a result of determinations having carried out by us, we believe that this section is a simple and plain window public fountain constructed together with the tomb in 1611. Structure of this public fountain will be discussed and introduced in detail.

Key Words: Public Fountain, Şeyh Şa'bân-ı Velî, Şeyh Şa'bân-ı Velî Social Complex, Kastamonu.

Sebil, kutsal gün ve gecelerde, halka karşılık beklemeksizin şerbet, süt, ballı süt vb. ikramın yapıldığı yapılara verilen isimdir.

Sebil yapısının Anadolu'daki en erken örneklerine baktığımızda, 11. ve 13. yüzyıllarda Konya, Beyşehir gibi Anadolu Selçuklu Devleti'nin önemli şehirlerinde sebillerin inşa edildiğini, günümüzde hala varlığını devam ettiren örneklerden ve mevcut kaynaklardan öğrenmekteyiz (Urfalıoğlu: 2000, 62). Anadolu Selçuklu Mimarisi'nin güzide örnekleri arasında yer alan (Önge: 1984, 281) ve Mimar Kölük bin Abdullah tarafından 1258 yılında inşa edilen (Sönmez: 1995, 270) Sahip Ata Camii Taç Kapısı'nın her iki yanında, birer pencere biçiminde emzikli sebil bulunmaktadır. Bu sebillerde antik döneme ait lahitler sebil teknesi olarak kullanılmıştır (Önge: 1982, 15-21).

Osmanlı Dönemi Mimarisi'nde ise sebiller ayrı bir önem kazanmış, başta İstanbul olmak üzere dönemin birçok önemli şehrinde sebil inşa edilmiştir. Bu dönemde inşa edilen sebiller; köşe sebilleri, cephe sebilleri, abidevi sebiller ve pencere sebilleri olarak gruplandırılmıştır (Urfalıoğlu: 2000, 63).

Osmanlı sebil mimarisi içerisinde çok az örneği bulunan pencere sebilleri, bir duvar yüzeyine açılan bir veya birden fazla pencereden oluşan sebillerdir (Tali: 2010, 570). İstanbul Eminönü'nde bulunan ve 1562 yılına tarihlendirilen Rüstem Paşa Sebili pencere sebillerinin en tipik örneğini teşkil etmektedir (Tali: 2009, 53).

Bu bildirimizde incelediğimiz sebil yapısı ise, Osmanlı su mimarisinin ortaya koyduğu sebil yapılarından biraz farklılık göstermektedir.

Kastamonu Şeyh Şa'bân-ı Velî Türbesi'nin uzun yıllar kuzey cephesine bitişik olan ve yapıya sonradan eklenmiş olduğu belirlenen kütüphane yapısı (Fot. No: 1,2), 2009 yılında gerçekleştirilen restorasyon sonrası Ankara I. Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Kararı ile kaldırılmıştır (Fot. No: 3,4). Bu restorasyon sonrası Şeyh Şa'bân-ı Velî Türbesi'nin kuzey beden duvarı içerisinde, önden bir sivri kemerli küçük pencere, geri planda 80x45x17 cm. ölçülerinde dikdörtgen forma sahip yekpare taştan yapılmış küçük bir tekne yapısı ortaya çıkarılmıştır (Fot. No: 5,6). Zeminden yaklaşık 80 cm. yükseklikte başlayan sivri kemerli bu kısım iki katlı bir yapıya

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

sahiptir (Fot. No: 7,8). Alt kısımda 65x45 cm. ölçülerine sahip bir taslık, onun hemen 40 cm yukarısında 80x45x17 cm. ölçülerinde dikdörtgen forma sahip yekpare taştan yapılmış küçük bir tekne bulunmaktadır (Fot. No: 9,10). Bu teknenin ağız açıklığı dıştan 45x20 cm. ölçülerine sahiptir (Fot. No: 11). Bu kısmın zeminden yüksekliği yaklaşık 120 cm dir.

Yapmış olduğumuz tespitler sonucu bu kısmın, türbe ile beraber 1611 yılında inşa edilen, basit ve sade formlu bir pencere sebili olduğunu kanaatindeyiz. Zira sebilin yapısına baktığımızda küçük bir kazan ya da bakraç aracılığıyla dağıtımı yapılacak olan ikramlık, bu sivri kemerli küçük pencere içerisinden hemen geri plandaki dikdörtgen formlu tekne içerisine, 45x20 cm. ölçülerindeki açıklıktan boşaltılıyor ve sonrasında sebilci adı verilen kişi tarafından ya da küçük taslar aracılığıyla dağıtımı gerçekleştiriliyordu. Bu yönüyle incelemiş olduğumuz sebil yapısı, şuan için bir türbe duvarı içerisinde yer aldığını bildiğimiz ilk örnek olması bakımından ayrı bir öneme sahiptir.

Günümüzde ilk tasarımındaki fonksiyonunu tamamen yitirmiş olan bu kısım, ziyaretçiler tarafından adeta bir bağış kutusu olarak kullanılmakta, sebil teknesi içerisine bozuk para, çul, çaput vb. eşyalar atılmaktadır (Fot. No: 12). Günümüzde bu mekân içerisinde, ilk tasarımındaki fonksiyonunu devam ettirme adına hiç olmazsa kutsal gün ve gecelerde şerbet, süt, ballı süt vb. ikram gerçekleştirilmelidir.

Fotoğraf No: 1 - Kastamonu Şa'bân-ı Velî Türbesi - Restorasyon Öncesi

Fotoğraf No: 2 - Kastamonu Şa'bân-ı Velî Türbesi - Restorasyon Öncesi

Fotoğraf No: 3 - Kastamonu Şa'bân-ı Velî Türbesi - Restorasyon Sonrası

Fotoğraf No: 4 - Kastamonu Şa'bân-ı Velî Türbesi - Restorasyon Sonrası

Fotoğraf No: 5 - Kastamonu Şa'bân-ı Velî Türbesi - Restorasyon Sonrası

Fotoğraf No: 6 - Kastamonu Şa'bân-ı Velî Türbesi - Restorasyon Sonrası

Fotoğraf No: 7 - Kastamonu Şa'bân-ı Velî Türbesi Kuzey Duvarı - Sebil Yapısı

Fotoğraf No: 8 - Kastamonu Şa'bân-ı Velî Türbesi Kuzey Duvarı - Sebil Yapısı

Fotoğraf No: 9 - Kastamonu Şa'bân-ı Velî Türbesi - Sebil Yapısı

Fotoğraf No: 10 - Kastamonu Şa'bân-ı Velî Türbesi - Sebil Yapısı

Fotoğraf No: 11 - Kastamonu Şa'bân-ı Velî Türbesi - Sebil Yapısı

Fotoğraf No: 12 - Kastamonu Şa'bân-ı Velî Türbesi - Sebil Yapısı

Kaynakça

Nur URFALIOĞLU, “Osmanlı Sebil Mimarisi”, Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla IV.Eyüp Sultan Sempozyumu, İstanbul, 2000, s. 60-67.

Şerife TALİ, “İstanbul Su Mimarisi’nde Eminönü Sebillerinin Yeri ve Önemi”, Sanat Dergisi, Sayı:15, Erzurum, 2009, s. 47-64.

Şerife TALİ, “İstanbul Su Mimarisi’nde Fatih Sebillerinin Yeri ve Önemi”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 10, 2010, s. 558-571.

Yılmaz ÖNGE, “Konya Sahip Ata Hankâhı”, Suut Kemal Yetkin’e Armağan, Hacettepe Üniversitesi Armağan Dizisi; 1, Ankara, 1984, s. 281-292.

Yılmaz ÖNGE, “Türk Sebil Mimarisinin Bilinmeyen Örnekleri: Emzikli Sebiller”, Lale Dergisi, Sayı: 1, Konya, 1982, s. 15-21.

Zeki SÖNMEZ, Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar-Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar, Ankara, 1995.

ŞEYHÜLİSLÂM SA'DÎ ÇELEBİ VE KÂDÎ BEYZÂVÎ HÂŞİYESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ersin ÇELİK

(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Özet

Bu çalışmanın amacı, Osmanlı Devletinin en parlak döneminde müderrislik, kâdîlik ve şeyhülislâmlık vazifelerinde bulunmuş, Kastamonu'dan yetişmiş bir İslâm aliminin tanıtılması ve onun eserinin değerlendirilmesidir. Çalışmada öncelikle Sa'dî Çelebi'nin (v. 945/1539) geniş bir şekilde hayatı ele alınmış sonra da Kâdî Beydâvî'nin (v. 685/1286) *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil* isimli eserine yazmış olduğu tam hasiyesi değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Ayrıca eserin, oğlu yada talebesi tarafından yazıldığı söylenen baş kısmıyla bizzat Sa'dî Çelebi tarafından yazılan son kısmının metod ve muhteva açısından karşılaştırılması yapılmıştır. Sonuç olarak bu eser, oldukça önemli görevlerde bulunan Sa'dî Çelebi'nin ilmî birikimini ve özellikle de tefsire olan vukûfiyetini açık bir şekilde göstermektedir. Zaten medreselerde yardımcı kitap olarak okutulması onun eserine verilen değeri anlamamız açısından son derece önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Hâşiye, Tefsir, Sa'dî Çelebi, Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl*.

An Assesment Of The Hasiye-ı Cadi Baidawi Written By Sheikhulislam Sa'di Celebi And His Life

Abstract

The aim of this study is to introduce Sa 'di Celebi, a muslim scholar was born in Kastamonu, a chief judge, and Sheikhulislam in the glorious era of Ottoman Empire and on assessment of his work. Initially, in this study, the life of Sa 'di Celebi is extensively explained. Secondly, Hasiye, written for the work of Cadi Baidawi named *Anwar Al-Tanzil Wa Asrar Al-Ta'wilis* evaluated. In addition to this, the beginning part of the work that is claimed to be written by his son or one of his pupil is compared with the last part of the work written by Sa'di Celebi himself in term of the method and content. Consequently, this work shows us the scientific competency of Sa 'di Celebi who carried out the significant missions and especially his mastery on commentary studies. As a matter of fact that his work was preferred as a workbook in madrasah is a great sign for us to understand the scientific value of his work.

Key Words: Postscript, Commentary, Sa'di Efendi, al-Baidawi, Anwar al-Tanzil.

Giriş

Osmanlı Devleti ile birlikte Müslüman Türkler, tarihinin en uzun medeniyetine tanıklık etmiştir. Devletlerin kuruluşunda ve yükselmesinde padişahların ve devlet adamlarının en büyük paya sahip olduğu muhakkaktır. Ancak geleceği şekillendiren faktörler sadece siyasi hâdiselerden de ibaret değildir. Bu denli uzun bir medeniyete sahip olan Osmanlı devletinin ilmî, fikrî, kültürel ve manevî bir alt yapı olmadan bu güce ulaşması elbette mümkün olamaz. Maalesef, tarihimizi siyasi olaylara ve savaşlara hasretme anlayışımız yada hastalığımız yüzünden bu süper gücün arkasındaki ilmî, fikrî ve manevî alt yapının bugün dahi tam olarak gün yüzüne çıkmaması ve bu konudaki çalışmaların hala yetersiz oluşu bizim açımızdan son derece üzücüdür. Şeyh Şabân-ı Velî Hazretleri hakkında yapılan bu sempozyumun ve benzeri faaliyetlerin, halefi olduğumuz Osmanlı medeniyetinin tanınması, geleneğimizin öğrenilmesi, kültürel envanterimizin çıkartılması ve yeni nesillere aktarılması açısından son derece önemli bir misyonu yüklediğini belirtmek isterim.

Osmanlı Devleti'nin gücünün zirveye ulaştığı XVI. yüzyılda devletin idari kadrosunda Yavuz Sultan Selim, Kanunî gibi padişahların ve pek çok önemli devlet adamının olduğu görülür. Devletin hemen her yönüyle zirvede olduğu bu dönemin siyasî aktörleri kadar ilmî ve manevî aktörlerinin tanınması, kültürel mirasımızın öğrenilmesi ve günümüz müslüman geçliğinin özgüvenini sağlaması açısından oldukça önem arz etmektedir. Nitekim bu yüzyılda, devletin kültürel alt yapısını oluşturan gerek Kastamonu ve gerek Anadolu'nun diğer vilayetlerinden yetişmiş çok sayıda âlim, mütefekkir ve maneviyat önderlerini görmemiz mümkündür. Kastamonu özelinde baktığımızda ise başta Şeyh Şabân-ı Velî, Taşköprüzâde Ahmed Efendi, Yavuz Sultan Selim'in şehzâdeliğinde ve hükümdarlığında en sevdiği biricik hocası Abdülhalîm Efendi ve Kanunî'nin şehzâdeliğinden itibaren hocası olan Kastamonu-Dadaylı Hayreddîn Efendi (Uzunçarşılı, 1988, ss. 145-146) bunlardan sadece bir kaç tanesidir.

Bu isimlerinden bir tanesi de XV.yüzyılın sonlarına doğup, XVI yüzyılın ilk yarısında uzun yıllar tedris, kazâ ve iftâ vazifelerinde bulunmuş olan Şeyhülislâm Sa'dî Çelebi (v. 945/1539)'dir. Bizler de bu çalışmada, Kâdî Beyzâvî'nin (v. 685/1286) *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil* isimli muhalled eserine Sa'dî Çelebi'nin yazmış olduğu hâşiyenin metot ve muhtevasını inceleyeceğiz. Söz konusu bu tebliğle, özelde Kastamonu'lu olan bu alimin ve eserinin daha iyi tanınmasına, genelde ise Osmanlı tefsir mirasının değerlendirilmesine mütevâzı bir katkı sunma gayesi hedeflenmiştir.

1. Sa'dî Çelebi'nin Hayatı

Sa'dî Çelebi'nin tam ismi Sa'dullah Sa'dî b. İsa b. Emirhan ed-Dadâyî el-Kastamonî'dir. Kaynaklarda ondan bahsedilirken, Sa'dî Çelebi ve Sa'dî

Efendi en çok kullanılan iki isim olmakla beraber, ‘Muhaşşi-î Beydâvî, er-Rûmî, Sa’dî Efendi, Mevlâ Allâme, Sa’düddin, Muhaşşî Sa’dî Efendi’ isimleriyle de zikredilmiştir (Taşkoprîzâde, 1405, ss. 443-445; Kâtip Çelebi, *I-II*, 1941, III, 191; İbnü’l-İmâd, 1351, VII-VIII, ss. 262-263; İsmail Paşa, 1951, I, s. 386; Bursalı, *I-III*, 1333, III, s. 323; Serkis, *I-III*, 1928, II, s. 191; Zirikli, 1990, III, s. 88; Bilmen, 1960, II, ss. 463-464; Altunsu, 1972, s. 21).

Sa’dî Çelebi’nin doğum tarihi bilinmemektedir. Kaynaklarda bu konuda herhangi bir kayıt da bulunmamaktadır. O, Kastamonu’ya bağlı Daday ilçesinin Eflâni beldesinde doğmuş, küçük yaşta babasıyla birlikte İstanbul’a gelmiştir. Babasının Aksaray’da Murad Paşa Camii’ne imam olması üzerine ilk tahsilini babasından almıştır. Sonrasında devrin ulemâsından ilim tahsil etmiştir (Taşkoprîzâde, 1405 ss. 443-445; Müstakimzâde, s. 18-19; İbnü’l-İmâd, 1351, VII-VIII, ss. 262-263; Bursalı, 1333 s. 323; Zirikli, 1990, III, s. 88; Demir, 2007, s. 325). Kendisi bir icâzetnâmede İbn Yahyâ el-Ensârî, Yûsuf b. Hasan el-Huseynî, Muhammed b. İbrahim es-Samedinî’yi ilim tahsil ettiği hocalarının arasında zikreder. Meşhur Şeyhülislâm Kemalpaşazâde’nin talebesi olduğu ve ona fetvâ emînliği (danışmanlığı) yaptığı konusunda Müstakimzâde Süleyman Sa’deddin Efendi (v. 1202/1787), bir takım bilgiler nakletse de kronolojik açıdan bu bilgiler şüpheli görülmüştür (Repp, s. 240-241, İpşirli ve Demir “ Sa’dî Çelebi’”, *DİA*, c. XXXV, s. 404-405). Daha sonra Mevlânâ Muhyiddin Mehmed Samsûnî’ye intisap ederek onun hizmetine girdi ve mülâzemet aldı (Taşkoprîzade, 1405, s. 444; Bilmen, 1960, II, s. 642).

Medrese tahsilinin ardından, önce Başcı İbrahim Medresesine, daha sonra sırasıyla Edirne’de Taşlık, İstanbul’da Vezir Mahmud Paşa, Bursa’da Sultaniye Medreselerine ve yine İstanbul’da Sahn-ı Seman Medreselerine müderris oldu. Ardından kadılık mesleğine geçti ve 930 (1524) da İstanbul kadısı oldu. Osmanlı Devletinde İstanbul kadısı, tahtgâh-ı selâse denilen Bursa, Edirne ve İstanbul kadınlarının en yüksek derecelisiydi ve merasimlerde beylerbeyilerle aynı derecede tutuluyordu (alıntılan Uzunçarşılı, 1988, s. 88). Bu üç kadılığa son derece fazilet ve kemal sahibi olanlar atanırlardı. (alıntılan Uzunçarşılı, 1988, s. 58). Sa’dî Çelebi, 10 yıl boyunca kaldığı bu görevde önemli hizmetler gördü ve birçok olayda yer aldı (Taşkoprîzade, 1405 s. 443-445). Yine İstanbul kadılığı zamanında önemli bir sosyal ve dini mesele haline gelen Mollâ Kâbız’ın yargılanması olayına müdahil oldu. Devrin kaynaklarına göre, H.z. İsa (a.s.)nın Peygamber Efendimizden daha faziletli olduğu tezini ileri süren Molla Kâbız’a karşı divan üyesi iki kazasker mahkemede başarısız olunca, Kanuni Sultan Süleyman’ın emriyle yargılama işini Şeyhülislam Kemalpaşazâde ile birlikte üstlendi (Atâî, 1989, s. 79). 940 (1533) tarihinde kadılık görevinden azledildi ve günlük 100 dirhem ücretle yeniden Sahn-ı Seman Medresesi’nde müderrisliğe geri döndü (İpşirli ve Demir, “ Sa’dî Çelebi’” *DİA* , c. XXXV, ss. 404-405).

Şeyhülislâm Kemalpaşazâde'nin vefatı üzerine 2 Şevval 940'da (16 Nisan 1534) Osmanlı Devleti'nin 10. Şeyhülislâmı oldu (Altınsu, s. 21; Bilmen, 1960, II, ss. 463-464; Müstakimzâde, s. 18-19; Taşköprizâde, 1405, ss. 443-445). Bazı kaynaklara göre şeyhülislâmlık makamı için o sırada Rumeli Kazaskeri olan Abdülvâsi b. Hızır Çelebi ile Sa'di Çelebi'nin ismi birlikte geçiyordu (İpşirli ve Demir, "Sâdî Çelebi", *DİA*, XV, ss. 404-405). Ancak kendisini destekleyen Vezîrîâzam Makbûl (Pargalı) İbrahim Paşa'nın bu sırada Irâkeyn seferinde bulunması ve yerine vekîl olarak ikinci vezîr Ayas Paşa'nın bakması Abdülvâsi Efendi'yi öne çıkardı. Daha sonra muhtemelen İbrahim Paşa'nın müdahalesiyle şeyhülislâmlığa tayin edildi. Tayin tarihi 3 Şevval 940 (17 Nisan 1534) olarak gösterilirse de hem padişah hem vezîrîâzam İstanbul'da bulunmadığı için bu tayinin Kemalpaşazâde'nin vefatının ertesi günü gerçekleşmiş olması şüphelidir (İpşirli ve Demir, "Sâdî Çelebi", *DİA*, XV, ss. 404-405). Şeyhülislâm tayinlerinde birinci derecede sadr-ı âzâmın müessir olduğu bilgisi bunu kısmen teyid etse de farklı uygulamalarda olduğu için bu konu da net bir şey söylemek mümkün değildir (Uzunçarşılı, 1988, s. 189). Mecdî Efendi de *Şekâik* zeylinde bununla ilgili ilginç bir rivâyet nakletmektedir. Şeyhülislâmlık için Abdülvâsi Çelebi'yle Sa'di Çelebi'nin ismi geçerken, o gece bir pîr gelip şu beyti okur :

ثِقْ بِالْمَلِكِ الْأَسْبَابَا - الرَّزُقُ إِذَا آتَاكَ دَقَّ الْبَابِ¹⁰³³

Ertesi günü kuşluk vaktinde bir çavuş gelip Sa'di Efendi'nin kapısını çalar ve makamın ona verildiği müjdesini verir (Mecdî, 1989, s. 445). Sa'di Çelebi, şeyhülislâmlık görevini vefat edinceye beş yıl kadar sürdürmüştür. Kaynaklarda onun bu görevi sırasında ilmi tavrı ile öne çıktığı belirtilir. Mecdî, Sa'di Efendi'nin eğitim, yargı ve fetvâ görevlerindeki dirâyet ve başarısını uzun uzadıya anlatır ve sağlam akidesi, kuvvetli lisanı ile kendisinden eksik bir davranış ve sözün çıkmadığını ifade eder (*İlmiye Salnâmesi*, s. 355; Ş. Sami, IV, s. 2570 ; Altınsu, 1972, s. 21; Akakuş, 1989, s. 96).

Sa'dî Efendi, fetva işlerinde ne ölçüde titiz ve dikkatli ise, öğrencileriyle ilgisinde de o ölçüde ciddi, titiz, planlı ve programlı hareket etmiştir. Hergün sabah namazından sonra evrâd ve ezkârını tamamlar, seccadesinden kalkmadan öğrencilerle derse başlardı. Birçok meseleleri münakaşa eder, talebelerinin beyan ettiği isabetli görüşleri tercih ve kaydederdi (Mecdî, 1989, s. 444; Demir, 2007 s. 325). Sa'dî Çelebi ilme olan özel ilgi ve iştîyâkı yanında güçlü bir zeka ve mükemmel bir hâfızaya sahip oluşuyla da ilmiye sınıfının gözde şahsiyetlerinden birisi olmuştur. O, dini ilimlerin yanında edebî ilimlere ve tarihe vukûfiyeti ile de ün yapmıştır. Önemli bulduğu birçok tarihî vakaları ezberlemiş ve bunları sohbetlerinde ibret malzemesi olarak bilhassa kullanmıştır (Taşköprizâde, 1405, s. 444; İlmiye Salnâmesi, s. 355; Bilmen, 1960, II, s. 642).

¹⁰³³ "Sebeplerin sahibi olan Allah'a dayan! Rızık geldiği zaman senin kapını çalar!"

Bunların yanında şiir, onun özel ilgi duyduğu edebî dallardan olup şu beyti pek meşhûrdur :

Âleme doldu meserret lîk ben şâd olmadım,

Âh! Kim ben bende bir dem gamdan âzâd olmadım ¹⁰³⁴

Sa'di Efendi, Ahmediye tarikatına intisap etmiş tasavvuf ehli bir alimdir. Ayrıca İstanbul'da Fatih'te bir dâru'l-kurrâ yaptırmış ve bunun için zengin bir vakıf bırakmıştır. Dâru'l-Kurrâ binasını Mimar Sinan inşa etmiştir. Şeyhülislâm Sa'di Efendi, 945 Şevvalin ikinci günü (21 Şubat 1539) dâru'l-bekâya irtihal ederek Eyüp Sultan'da Gufran Toprağı'na defnedilmiştir (İsmail Paşa, 1951, I, s. 386; Zirikli, 1990, III, s. 88; Muhammed Abdülhay, s. 78; Bursalı, 1333 s. 323; Altınsu, 1972, s. 21; Bilmen, 1960, II, ss. 463-464; Müstakimzâde, s.18-19; Taşkoprîzâde, 1405, ss. 443-445).

2. Hâşiye 'ala Tefsiri'l-Beyzâvî (el-Fevâ'idü'l-behiyye)¹⁰³⁵

Sa'di Efendi'nin birçok eseri olmakla beraber, eserleri genellikle şerh, haşiye ve ta'likat tarzındadır.¹⁰³⁶ Eserleri arasında en önemli ve meşhur olanı, araştırmamıza konu olan Kadı Beydâvi Tefsiri'ne yazmış olduğu

¹⁰³⁴Dünya sevinçle doldu fakat ben mes'ud olmadım,

Ah! Bir an olsun keder benim peşimi bırakmadı.

¹⁰³⁵Koca Ragıp Paşa Ktp., 124, 125, 126, 127; Millet Ktp., Feyzullah Efendi 117, 118, 119, 120, 121; Tire Ktp., Necip Paşa Vakfı 50, 51; Diğer Vakıflar 41; Kayseri Raşid Efendi Ktp., Raşid Efendi 20; Gazi Hüsrev-Begova Biblioteka Sarayevu 3542; Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu, Adana İl Halk 70, 73, 74, 489, 645, 748, 944, Giresun Yazmaları 3378, Amasya Bayezid 2, Antalya-Akseki 26, Antalya-Tekeli 73, 74, SÜ. Amcazade Hüseyin 41, 42, 43, Merzifonlu K.M 76; Süleymaniye Ktp., Çorlu Ali Paşa 57, 58, 59, 181, 182, Reisü'l-Küttab 70, 71, Hamidiye 132, 133, 134, 135, 136, Esad Efendi 206, 207, 208, 209, 210, Giresun Yazmaları 9; Hacı Mahmud Efendi 74, 102, 104, 136, 233, 254, Laleli 273, 276, 278, 279, 3712, Carullah 171, 173, 174, 184, Damad İbrahim 167, 168, 169, Daru'l-Mesnevi 58, Şehid Ali Paşa 205, 207, 261, Ş. Esad Efendi Med., 15, Sultan Ahmed I 58, Hacı Beşir Ağa 59, 67, Hacı Hüsnü Paşa 39, Fatih 495, 496, 497, 498, 499, 514, Yozgat 54, 55, 56, 57, 58, Yusuf Ağa 55, 56, 57, 58, Çelebi Abdullah 33, Amcazade Hüseyin 41, 43, Ayasofya 14, 309, 310, 311, 312, 313, 1122, 1123, 1521, Karaçelebizade 24, Kılıç Ali Paşa 117, 118/1, 118/2, 119, Kadızade Mehmed 49, 50, İbrahim Efendi 869, Harput 43, 161, 180, Hekimoğlu 87, 88, İsmihan Sultan 53, Mehmed Ağa Cami 31, 32, 33, 34, 35, 36, Murad Buhari 27, Nafiz Paşa 99, Pertevniyal 123, Serez 316, 317, 318, Mihrîşah Sultan 37, Süleymaniye Ktp. 168, 169, 1026, Yeni Cami 102, 103, 104, Yahya Tevfik 1359, İzmir 74, Gülnuş V. Sultan 7, Turhan V. Sultan 6, Yazma Bağışlar 1872; Gazi Hüsrev- Begova Biblioteka Sarayevu 4056.

¹⁰³⁶**Tefsir'le ilgili eserleri:** Hâşiye 'alâ Tefsiri Kadı Beyzâvî: Fevâidü'l-Behiyye:Hâşiyetü Sa'di Efendi alâ Beyzâvî, Hâşiye 'alâ Envâri't-Tenzîl ve Esrârî't-Te'vîl min Süreti'l-Mülk, Hâşiye 'ale'l-Kâdî min Süreti'l-En'am, Hâşiye 'alâ Envâri't-Tenzîl min Süreti'l-Yâsîn, Hâşiye 'alâ Tefsiri Süreti'l-Yâsîn ve'l-Feth ve'l-Hucurât,Hâşiye 'alâ Tefsiri Süreti'l-Fâtiha. er-Risâletü's-Sa'diyye. **Fıkah'la ilgili eserleri:** Hâşiye 'ale'l-Înâye fî Şerhi'l-Hidâye, Hâşiye 'alâ Şerhi Vikâyeti'r-Rivâye, Risale fî Cevâbi Mes'eletin Vâkı'a fî'l-Fetvâ, Es'ile ve Ecvibe fî'l-Fetvâ, Fetevâ, Ta'lîka 'ale'l-Înâye min Kısmi Bâbi's-Şehîd, İnâye Hâşiyesinde Kıt'a-i 'Ülâ, Hâşiyetü Sa'duddîn 'alâ Dibaceti'l-Hidâye, Hâşiye 'ale'l-Hidâye fî'l-Furû',Risâle fî'l-Bey' min Kitâbi'l-Buyû',Risâle fî Beyân Hikmeti'l-Vuzû ve's-Sebat.**Diğer eserleri:** Terceme-i Hilye-i Şerîf, Tanrı Teâlâ'nın Sıfatlarını Beyan Eder, Ta'lîka 'alâ Cezri'l-Âsam, Risâle fî'l-İkrârManzûme fî'l-Ecel,Risâletü'l-Hereke, Hâşiye 'ale'l-Mukaddemâti'l-Erbaa, Şerhu'l-İstiâreti's-Semerandiyye, el-Makâletü'l-Âdâbiyye, Hayru'l-Ahlâm.

hâşiyedir. Başta İstanbul olmak üzere Türkiye’de, ayrıca Kahire, Şam, Bağdat ve Saraybosna Kütüphanelerinde birçok nüshası olan hâşiyenin çok okunduğu, bilhassa İstanbul Medreselerinde tefsir derslerinde yardımcı kitap olarak takip edildiği anlaşılmaktadır (İsmail Paşa, 1951, I, s. 386 ; Taşkoprîzâde, 1989, s. 444; Demir, 2006, I, s. 323 ; Müstakimzâde, s. 19 ; Altunsu, 1972, s. 21 ; Leknevî, 1324, s. 78; Bilmen, 1960, II, s. 642 ; Ziriklî , III, s. 79 ; Akakuş, 1989, s. 97 ; Adil Nüveyhid, I, s. 206; Katip Çelebi, I, s. 191, II, s. 2035).

Muhammed b. Hasan el-Kevâkibî (v. 1096) *İ’tirâzât ‘alâ Hâşiyeti Sa’dî Çelebi* adlı eserini, Sa’dî Efendi’nin Tefsiri’l-Beyzâvî üzerine telif ettiği meşhur hâşiyesini derste talebelerine okuttuğu sırada kaleme aldığı ifade etmiştir. Bunun dışında Abdullah b. Muhammed el-Kürdî (v. 1064), *Hâşiyeye ‘alâ Hâşiyeti Sa’diddîn*, Mustafa b. Süleyman (v. 1073)*Hâşiyetü ‘alâ Hâşiyeti Sa’dî ‘ale’l-Beyzâvî*, yine Halil b. Hasan b. Muhammed er-Rûmî (v. 1123), *Hâşiyetü ‘alâ Hâşiyeti Sa’dî ‘ale’l-Beyzâvî* adlı hâşiyesini Sa’dî Efendinin hâşiyesi üzerine kaleme almışlardır (Habeşî, 2004, I, ss. 318-319).

Bunların yanında Sa’dî Çelebi’ nin yazmış olduğu hâşiyeye sonraki dönemlerde yazılan eserlerde atıflar yapılmış olması bu hâşiyenin değerini göstermesi açısından önemlidir. Örneğin, Kadızâde Erzurumî’ (v. 1173 /1760) nin, *Kâşif-u Hâli’l-Mevtâ ve’l-Berzah* adlı risâlesinde Sa’dî Çelebi’nin hâşiyesine birden çok yerde atıf yaptığı görülmektedir (Suluoğlu, 2010, ss. 95, 114).

Kâdî Beyzâvî tefsiri, üzerine en çok hâşiyeye yazılan tefsir olmasına rağmen bu hâşiyelerden tam olanı azdır. Bunlardan biri de Sa’dî Efendinin yazmış olduğu hâşiyedir. Sa’dî Çelebi’nin Hûd ile Nâs Sûreleri arasına hâşiyeye yazdığı, baş kısmını ise oğlu Pir Mehmed Çelebi’nin çeşitli hâşiyelerden istifadeyle babasının uslubü üzere derleyip tamamladığı belirtilir (Katip Çelebi, I, s. 191 ; Bilmen, 1960, II, s. 642 ; Adil Nüveyhid, I, s. 206). Ancak baş kısmının sonradan talebesi Abdurrahman b. Ali tarafından yazıldığı şeklinde başka bir görüş de mevcuttur (Leknevî, 1324, s. 78). İstanbul Süleymaniye Kütüphanesinde hâşiyenin Fatiha’dan Nas Suresine kadar tam olan üç nüshası mevcuttur.¹⁰³⁷

Bu nüshalardan Yakup Ağa/8 numarada kayıtlı, tam nüshanın mukaddimesinin sonunda yer alan şu kayıt –ki, bu diğer tam olan nüshalarda bulunmamaktadır–hâşiyenin Fâtiha-Yûnus sûreleri arasının başka bir şahıs tarafından tamamlanmış olduğu fikrini kuvvetlendirmektedir.Bu kayıt şu şekilde geçmektedir :

¹⁰³⁷Süleymaniye Kütüphanesi, Amcazade Hüseyin Paşa, nr. 41-42; Hacı Selim Ağa ktp., Yakup Ağa, nr. 8, Hacı Selim Ağa nr. 114.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

تمت هذه النسخة المرغوبة بعون الله وتوفيقه حاشية المرحوم المغفور اعلم علماء عصره...مفتي
انام شيخ الاسلام اعني به الاسعد والارجمندي مولانا سعدي افندي رحمه الله علي تفسير القرآن
العظيم للعلامة البيضاوي ...¹⁰³⁸

Ancak Sa'di Çelebi'nin hâşiyesine niçin Hûd sûresinden başladığı, baş tarafının oğlu mu yoksa talebesi tarafından mı tamamlandığı konusunda henüz net bir bilgiye ulaşamadığımızı belirtmek isterim.¹⁰³⁹

Eserin baş kısmındaki açıklamalarda Teftâzânî, Cürcânî ve Ekmeleddin el-Bâbertî'nin (ö. 786/1384) fikirleri yanında, sûre isimleri, nüzul yerleri ve ayet sayıları hakkında çeşitli görüşlere yer verilmiştir. Süyûtî'nin el-İtkân isimli eserinden nakillerde tercihlerde bulunulmuştur. Hâşiyede el-Keşşâf üzerine yapılan çalışmalardan faydalanılması, bunlara ilâveler yapılması esere ayrı bir değer kazandırmış ve ayrıca ulemânın takdirine mazhar olmuştur (Katip Çelebi, I, s. 191). Metot ve muhtevâ bakımından eserin kendine has bazı özellikleri vardır. Örneğin; Sûrelerin Mekkî veya Medenî oluşunun yanında, bir sûre içinde farklı yerlerde nazil olan ayetlere dikkat çekmiştir. Ayrıca, Beyzâvî'nin sûre sonlarında verdiği sûrelerin faziletine dair olan hadisleri tahrîç ederek değerlendirmiştir. Sarf, nahiv, lügat, iştikâk ve belâgatla ilgili notlar üzerinde durmuş, kıraat vecihlerini belirterek bunlar arasında tercihler yapmıştır. Sa'dî Çelebi hâşiyesinde bazı sûrelerin sonuna ne zaman tamamlandığını kaydetmiştir. Hûd sûresinin sonunda bu sûrenin hâşiyesini 1531'de tamamladığını belirttiğine göre, eserini İstanbul kadılığının son yıllarında yazmaya başladığını anlamaktayız. Eser 5 Cemâziye'l-Evvel 944'te (10 Ekim 1537) tamamlanmıştır. (Demir, 2006, s. 327; İpşirli ve Demir, "Sâdî Çelebi", *DİA*, XV, ss. 404-405)

Hâşiyenin metot ve muhtevâsını incelerken mümkün olduğu kadar örnekleri, hem Fatiha ile Yunus sûreleri arasına yazılan kısımdan, hemde bizzat Sa'dî Çelebi'nin ele almış olduğu Hûd ile Nâs sûreleri arasına yazılan kısımdan vermeye çalışacağız. Böylelikle hâşiyenin, oğlu Pir Mehmed Çelebi tarafından yazılan baş kısmıyla bizzât Sa'dî Efendi tarafından yazılan son kısmının metot ve muhtevâsının bir nevî karşılaştırmasını da yapmış olacağız.

Biz bu çalışmayı yaparken Ankara Milli Kütüphane' deki Nevşehir Ürgüp Tahsin Ağa İlçe Halk Kütüphanesi koleksiyonu nr. 23 de bulunan nüshadan istifade ettik. Sayfa satır sayısı 31 olan eser, ince bir nesih ile yazılmış ve gayet okunaklıdır. Eser, siyah meşin salbek şemseli, mıkblebli bir

¹⁰³⁸“Asrındaki ulemânın en bilgini, merhum ve mağfûr,muftî'l-enâm Şeyhülislam Sa 'di Efendi'nin Allâme Beyzâvî' ye ait Kur'an-ı Azîm'in tefsiri üzerine yazmış olduğu hâşiyesi Allah'ın yardımı ve tevfiğiyle tamamlandı.”

¹⁰³⁹Hâşiyе'nin baş kısmının Sa 'di Çelebi'nin oğlu Pîr Mehmed Çelebi'ye mi yoksa talebesine mi ait olduğu tam net olmamakla birlikte biz, kaynaklardan gelen rivayetlere ve Pîr Mehmed Çelebi'nin Mahmud Paşa Medresesi gibi üst düzey bir medrese de görev yapmasına istinaden hâşiyenin baş kısmının oğlunu ait olmasını daha kuvvetli buluyoruz. Bu sebeple de hâşiyeyi değerlendirirken Pîr Mehmed Çelebi'ye ait olduğu rivayetini kabul ederek değerlendirmeyi yaptık.

cilt içerisinde. Söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Kağıdın türü saykallı abâdî olup boyutu 215x145-165x85 mm.dir. Eserin müstensihî belli olmayıp istinsah edildiği tarih 1082 (1670) dir. Tam olan bu nüsha, 502 varaktır. Yunus Sûresinin sonuna kadar, Ku'an'ı Kerim'in 11 cüzünü kapsayan baş kısmına oğlu tarafından yazılan hâşiye, 1b ile 66a varakları arasında olan kısımdır. 69b ile 502a arasındaki varaklar ise bizzat Sa'dî Çelebi tarafından kaleme alınmıştır. Görüldüğü üzere Sa'dî Efendi tarafından yazılan Hûd sûresinden sonraki kısım daha detaylı olarak ele alınmıştır.

2. 1. Metod ve Muhtevâ Açısından Değerlendirilmesi

Hâşiyenin ne baş kısmında ne de Sa'dî Çelebi'nin başladığı Hûd Sûresinin girişinde eserin niçin yazıldığına dair bir kayıt bulunmamaktadır. Eserin baş kısmını tamamladığı söylenen, Sa'dî Efend'nin oğlu Pîr Mehmed Çelebi esere doğrudan Fâtiha sûresinin haşiyesi ile başlamış, bu kısımda Beyzâvî'nin سورة فاتحة الكتاب terkinin üzerinde uzun uzadıya bir tahlil yapmıştır. Bunu da yaparken Taftazânî, Cürçânî ve Ekmeleddin el-Bâberî'den uzun pasajlar vermiş, çoğu zaman da قول ifadesiyle başlayarak onların fikirleri üzerinde değerlendirme yapmış, bazende alıntı yaptığı eserlerin müelliflerini tenkit etmiştir (Sa'dî Çelebi, nr. 50 Ür 23, vr. 1b, 2a).

2. 1. 1. Sûrenin İsmi, Mekkî-Medenî ve Sebebi Nüzüle Dair Açıklamalar

Beyzâvî, Fâtiha sûresinin tefsirinde, bu sûrenin isimlerini Ümmü'l-Kur'an, el-Esas, el-Kenz, el-Vâfiye, el-Kâfiye, el-Hamd, eş-Şükr, ed-Duâ, Ta'lîmü'l-Mes'ele, es-Salât, eş-Şâfiye, eş-Şifâ ve es-Sebu'l-Mesânî diye belirtmiştir (Beyzâvî, s. 2). Hâşiyede ise Pîr Mehmed Çelebi, bu isimlerin niçin verildiğine dâir aklî ve naklî birtakım sebepler zikreder. Meselâ, bu sûrenin el-Kenz diye isimlendirilmesini îzah ederken Mehmed Çelebi, burada Fâtiha'daki manaların bir nevî değerli emvâla teşbih edildiğini ve kenz'in de gömülü mal olduğundan bahseder. Devamında ise İbn-i Füreys'in *Fezâilü'l-Kur'an* adlı eseri ile yine Beyhakî'nin *Şuabü'l-İman* adlı eserinde tahrîc ettiği şu hadis-i kudsînin Fâtiha'nın el-Kenz diye isimlendirilmesinin cevâzına delalet ettiğini söyler (Sa'dî Çelebi, nr. 50 Ür 23, vr. 5b).

عن انس عن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم قال ان الله تعالى اعطاني فيما من به علي اعطيتك
فاتحة الكتاب وهي كنز من كنوز عرشي ثم قسمتها بيني وبينك نصفين¹⁰⁴⁰

Aynı şekilde Sa'dî Çelebi, Tebbet sûresinde, sûrenin ismine dair bir tekmilde bulunur. Beyzâvî, sûrenin isminin Ebi Leheb, ayet sayısının ise beş olduğunu ifade eder. Sa'dî Çelebi ise, bu sûrenin Mesed diye de isimlendirildiğini belirtirken ayet sayısının sonuna da بالاتفاق (ittifakla) notunu ekler (Sa'dî Çelebi, nr. 50 Ür 23, vr. 498a).

¹⁰⁴⁰ Peygamber Efendimizden şöyle rivayet edildi : Şüphesiz Allahü Teala bana ihsan ettiği şeyi verdi. (Buyurdu ki) Ben sana Fatihatü'l-Kitab'ı verdim. O, arşımın hazinelerinden bir hazinedir. Sonra onu zatım ile senin aranda taksim ettim."

Beyzâvî, Hûd sûresinin tefsirine başlarken bu sürenin mekkî olduğunu ifade eder. Sa'dî Çelebi ise buna هذا قول الجمهور (bu cumhurun görüşüdür) notunu düşer. Sonra İbn-i Abbas'tan gelen, Hûd sûresinin tamamının mekkî olduğu ancak فلعلك تارك diyen başlayan 12. ayetinin bundan istisna olduğuna dair bir rivâyet nakleder. Mukâtil'e göre de, Hûd sûresinde 12. ayetin dışındaki tüm ayetler mekkîdir. Yine Sa'dî Çelebi burada ilave olarak Mukâtil'e göre يؤمنون به (Hûd 11/17) ayetinin Abdullah b. Selâm ve arkadaşları hakkında ان الحسنات يذهبن السيئات (Hûd 11/114) ayeti kerimesinin de Nebbân et-Temmâr hakkında nâzil olduğuna dair sebebi nüzülle ilgili rivâyetlere yer verir (Sa'dî Çelebi, nr. 50 Ür 23, vr.69b).

2. 1. 2. Sarf ve Nahve Dair Açıklamalar

Kâdî Beyzâvî, Mâide sûresinin 117. ayeti kerimesinin tefsirinde ان اعيدوا الله nin zamirinden atf-ı beyân ifadesinin به ربي وريكم ifadesinin به nin zamirinden atf-ı beyân veya bedel olduğunu söyler. Muhaşşi de, buradaki atfı beyân ifadesine hâşiye düşer. İbn-i Hişâm'ın 'Muğni'l-Lebîb' adlı eserinde şöyle dediğini aktarır: Câmîd isimlerde atf-ı beyân müştak isimlerdeki sıfat menzilesindedir. Nasıl ki zamir, sıfat için mevsuf olmuyor ise atf-ı beyân için mübeyyen de olamaz (Sa'dî Çelebi, nr. 50 Ür 23, vr. 40a).

Yine Beyzâvî, Hûd sûresinin ilk ayetinde كتاب من لدن حكيم خبير ifadesinin, كتاب filii için ikinci bir sıfat, ikinci bir haber yahut فصلت veya احكمت fiili için sıla olduğunu söyler. Sa'dî Çelebi ise burada sıla olmasını izah ederek, tenâzu' babında hangi fiilin amel edeceğine dair olan meşhur tartışmaya göre, birincisinin Kûfe'lilerin mezhebi, ikincisinin ise Basra'luların mezhebi olduğunu söyler (Sa'dî Çelebi, nr. 50 Ür 23, vr. 69b).

Kâdî Beyzâvî, Nâs sûresinin 4. ayetini tefsir ederken de buradaki الوسواس kelimesini 'vesvese' manasına olduğunu belirtir. 'Zelzele' manasına gelen الزلزال kelimesini buna örnek olarak verir. Sa'dî Çelebi ise, buradaki 'vesvese' den maksadın masdar değil, ism-i masdar olduğunu açıklar. Daha sonra da et-Tîbî'nin (v. 743/1343) masdar ile ismi masdar arasındaki farka dair naklettiği îzâhâtı kaydeder (Sa'dî Çelebi, nr. 50 Ür 23, vr. 502b).

2. 1. 3. Kıraate Yönelik Açıklamalar

Hâşiyenin hem baş kısmında hem Sa'dî Çelebi'nin yazdığı son kısmında kıraate yönelik açıklamalara sıkça rastlamak mümkündür. Mesalâ Beyzâvî, Yunus sûresinin 89. ayetini tefsir ederken İbn-i Âmir'in, İbn-i Zekvân rivâyetinde ولا تتبعان lafzının nûn-u muhaffefe ve iki sâkinin cem etmesinden dolayı da nûnun kesresiyle okunduğu rivâyetini zikretmiş, Pîr Mehmed Çelebi de bunun, nûn-u muhaffefenin tesniyeye dahil olması ve vaz'ının hilâfına harekelenmesinden ötürü kâideye muhalif olduğuna dair bir rivâyete yer verir (Sa'dî Çelebi, nr. 50 Ür 23, vr. 65b).

Yine Beyzâvî, Hûd sûresinin 1. ayetinde فصلتكم ifadesinin tefsirini yaparken bunun farklı şekilde de okunduğunu belirtmiş, Sa'dî Çelebi'de Beyzâvî'nin işaret ettiği bu okuyuşun İbn-i Kesir'in şeddesiz ve fethalı olarak ثم فصلت şeklinde rivâyeti olduğunu açıklamıştır (Sa'dî Çelebi, nr. 50 Ür 23, vr. 69b).

2. 1. 4. Beyzâvî'nin İfadelerini İzâha Yönelik Açıklamalar

Hûd sûresinin 3. ayetinin tefsirinde Beyzâvî, Allahü Teala'nın *يُمَتِّعُكُمْ مَتَاعًا* ¹⁰⁴¹ ifadesini *حَسَنًا* ifadesini *وَدَعَا فِي أَمْنٍ* (sizi emniyet ve sükûnet içinde yaşatsın) şeklinde tefsir eder. Sa'dî Çelebi de Beyzâvî'nin ifadesini soru-cevap yöntemiyle şöyle izah eder: Peygamber Efendimiz: “Dünya mü'minin zindanı, kafirin ise cennetidir” yine “İnsanların en çok musibete uğrayanları evvelâ peygamberlerdir, sonra derecelerine göre (veliler, salihler) gelir.” şeklinde buyurmuşken “nasıl olur da insan ömrünün sonuna kadar emniyet ve sükûnet içerisinde yaşayabilir” denilirse, bizde buna şöyle cevap veririz: Burada bir çelişki yoktur. Mü'minin sükûneti Allahü Teala'nın sevabını ümit etmek, ona yaklaşarak ferahlamak ve onun va'dlerini düşünerek sevinmekle olur. Mü'minin emniyet içinde olması ise Allah'ın gayrından emin olmasıdır. Dünyanın mü'minin zindanı olması da ahirette kendisine verilecek olan nimetlere nisbetlidir (Sa'dî Çelebi, nr. 50 Ür 23, vr. 70a).

2. 1. 5. Kelâmi Açıklamalar

Sa'dî Çelebi hâşiyenin birçok yerinde kelami meselelerle ilgili açıklamalar yapmıştır. Meselâ Hûd sûresinin 6. ayetinin ¹⁰⁴² tefsirinde, Beyzâvî'nin bu ayette temas etmediği rızık konusuna değinir. Ayetteki “dâbbe” kelimesinde kastedilen anlamın müfessirlerin ittifakıyla rızık ihtiyâç duyan her canlı demek olduğunu, yoksa burada örfî anlamda hayvanın kastedilmediğini belirtir. Sa'dî Çelebi, Ehl-i sünnetin bu ayeti kerimeyi haramın da rızık olduğuna dair delil olarak getirdiğinden bahseder. Eğer haram rızık değildir denirse, ömrü boyunca haram yiyen bir kimsenin rızıklanmadığı gibi bir durumun ortaya çıkacağını söyler (Sa'dî Çelebi, nr. 50 Ür 23, vr. 70b). Hâşiyenin yine baş kısmında da az da olsa kelâmi konulara temas edilmiştir. Meselâ, Nisâ sûresinin 171. ayetini tefsir ederken Beyzâvî, bu ayetten mutlak olarak iki cinsten birinin diğeri üzerine faziletli olması sonucunun çıkmayacağını söylerken, Pîr Mehmed Çelebi de burayı biraz daha açarak ‘beşerin havâssının melâikenin havâssından daha faziletli olduğuna’ dair meşhur bir tartışma olduğuna işaret eder (Sa'dî Çelebi, nr. 50 Ür 23, vr. 15a).

2. 1. 6. Hadisleri Tahriç Etmesi

Sa'dî Çelebi, faziletini beyan etmek üzere Beyzâvî'nin sûre sonlarına koyduğu hadisleri tahriç ederek bunlar hakkındaki hükümleri belirtmiş ancak kısa sûrelerin bir çoğunda bu usûlü takip etmemiştir. Kâdı Beydâvî, bir çok sûrede yaptığı gibi Tekâsür sûresinin sonunda da sûrenin faziletiyle ilgili şöyle bir hadis rivayet eder: “Kim ‘elhâkümü't-tekâsür’ sûresini okursa, Allahü Teala ahirette onu dünyada kendisine verdiği nimetlerden hesaba çekmez ve ona bin ayet okumuş gibi ecir verir ” (Beyzâvî, 1329, s. 809). Sa'dî Çelebi de, hocasından naklen bu hadisin baş kısmının mevzu'

¹⁰⁴¹“...sizi güzel bir şekilde yaşatsın”, Hûd 11/3.

¹⁰⁴²“Yeryüzünde rızık Allah'a ait olmayan hiçbir hayvan yoktur. O, onun yaşadığı yeri de, emanet olduğu yeri de bilir. Her şey açık bir kitaptadır.”, Hûd 11/6

olduğunu söyler ancak son kısmını bundan istisna eder. Hadisin son kısmını teyid etmek için de Hâkim ve Beyhakî'nin rivayet ettiği şu hadisi şerifi nakleder: Peygamberimiz (sav): “Sizden her gün bin ayet okumaya kimin gücü yeter?” Deyince Ashâb-ı Kirâm : “Yâ Rasûlellah, her gün bin ayet okumaya kim tahammül edebilir?” dediler. Bunun üzerine Allah Rasûlü (sav): “Sizden birinin elhâkümü't-tekâsür'ü okumaya gücü yetmez mi?”¹⁰⁴³ buyurdular (Sa'dî Çelebi, nr. 50 Ür 23, vr. 492b).

Hadisleri tahric metodu Sa'dî Çelebi tarafından kısmen tatbik edilmiştir. Özellikle kısa sûrelerin sonunda nakledilen hadislerde bu usulü tatbik etmemiştir. Meselâ Beyzâvî, Nâs sûresinin sonunda ‘Kim ki, Muavvizetyn’i okursa Allahü Teala'nın inzâl ettiği bütün kitapları okumuş gibi olur’ şeklinde bir hadis rivâyet etmiş, Sa'dî Efendi ise bu hadise dair bir açıklama yapmamıştır (Sa'dî Çelebi, nr. 50 Ür 23, vr. 502a). Hâşiyenin Fatiha-Yunus sûresi arasını tamamlayan oğlu tarafından hadisleri tahric metodu, tamamen terk edilmiştir.

2. 1. 7. İşârî Tefsîre Yönelik Açıklamalar

Kâdî Beyzâvî, tefsirinde ayetlerin zâhirî manasını verdikten sonra zaman zaman işârî manalara dair açıklamalar da yapmıştır. Beyzâvî'nin işârî yönüne ele alan bir çalışma da yapılmıştır (Celil Kiraz, “Beyzâvî Tefsirinde İşârî Yorumlar ve Muhtemel Kaynakları” , Uludağ Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 18, sy. 1, s. 365). Sa'dî Çelebi de Ahmediye tarikatına mensup tasavvuf ehli bir alimdir. O da, hâşiyesinde işârî yoruma uzak durmamış, zaman zaman hâşiye düştüğü yerlerde işârî yorumlar yapmıştır. Meselâ, Nâs sûresinin sonunda Sa'dî Çelebi, burada dikkat çekilmesi gereken bir sır vardır diyerek şunları kaydeder : ‘Nâs sûresindeki harflerin adedi tekrarsız olarak yirmi iki harftir. Fâtiha sûresinin harfleri de aynı şekilde yirmi ikidir. Bu iki sûre yirmi iki harfin on sekiz tanesinde müşterektir. Geriye kalan dört harften Fâtiha'da bulunanlar : ح , ط , ض ve غ harfleridir. Nâs sûresinde bulunanlar ise : ج , خ , ش ve ف harfleridir. Bu sûrelerdeki harflerin sayısının, Kur'an'ın nüzül senesine işaret etmesi uzak bir ihtimal değildir. Sa'dî Çelebi burada, “Allah en iyisini bilendir” ifadesini eklemeyi de unutmaz (Sa'dî Çelebi, nr. 50 Ür 23, vr. 502a). Elmalılı merhum da bu konuda ,Âlûs'den naklen “bu harflerin adedinin nüzül senelerine işaret olduğunu söyleyenler olmuştur” dedikten sonra, Kur'an'ın yirmi iki sene de nâzil olduğu şeklinde bir görüşün de olduğunu ancak meşhur olanın yirmi üç olduğunu kaydeder (Elmalılı, 1993, c. 8, s. 6429).

2. 1. 8. Beyzâvî'ye Yaptığı Eleştiriler

Beyzâvî, çeşitli müfessirler ve hâşiyeciler tarafından muhtelif konularda eleştirilmiş, kendisine yönelik eleştirilerin yer aldığı risaleler kaleme alınmıştır¹⁰⁴⁴. Sa'dî Çelebi de hâşiyesinde, Beyzâvî'nin kendisiyle ve

¹⁰⁴³ قال اما يستطيع ان يقرأ الهاكم التكاثر الا يستطيع احدكم ان يقرأ الف اية في كل يومقالوا ومن يستطيع ان يقرأ الف اية

¹⁰⁴⁴ Mesela Saçaklızâde Mehmet Efendi (1145/1732) bu hususta *Desîsâtü'l-Beyzâvî* isimli bir risale kaleme almıştır. Bu risale hakkında bkz. Celil Kiraz, “Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin

mezhebinin görüşüyle çeliştiğini söyler. Kâdı Beyzâvî, Şâfiî'dir ve şâfiîlere göre bir ibarede hem hakikat hem mecaz aynı anda bulunabilir. (Yavuz, "Beyzavi", *DİA*, TDV, İstanbul, 1992, c. VI, ss. 100-103) Beyzâvî, Mülk sûresinin ikinci ayetindeki "الذي خلق الموت والحياة" ifadesini "ölümü ve hayatı takdir etmek veya takdir ettiği şekilde hayatı icâd etmek ve ölümü izâle etmek" olarak tefsir etmiştir. Sa'dî Çelebi'ye göre Beyzâvî burada yaratmak fiilinin tağlîb ile mecâzen 'izâle'nin (الازالة) yerine kullanıldığını söylemek istemektedir. Hâlbuki kendisine ve mezhebine göre bir ifadede hakikat ve mecazın bir arada bulunmasında bir mahzur yoktur (Şükrü Maden, "Osmanlı Tefsir Geleneğinde Haşiyeciliğin Önemi-Şeyhülislam Sa'dî Çelebi'nin (ö.945/1539) Hâşiyeye-i Sûre-i Mülk 'ale'l-Kâdî el-Beyzâvî İsimi Hâşiyesi Örneğinde Bir Değerlendirme", Osmanlı Toplumunda Kuran Kültürü ve Tefsir Çalışmaları II, 2013, s.79).

Beyzâvî, Yunus sûresi 42. ayetin tefsirinde, burada söze kulak vermenin (istima') hakikatinin kastedilen manayı anlamak olduğuna tenbih vardır der. Pîr Mehmed Çelebi ise, فيه بحث kaydını düşerek buna itiraz eder. Burada kastedilen istima' değil sema' dır dedikten sonra Allahü Teala müşrikler için istima' yı isbat ettiği halde sema' yı nefyettiğini söyler (Sa'dî Çelebi, nr. 50 Ür 23, vr.63b).

2. 1. 9. Hâşiyede Kullanılan Kaynaklar

Sa'dî Çelebi ve oğlu Pîr Mehmed Çelebi hiç şüphesizhâşiyede bir çok kaynaktan istifade etmiştir.Bizim görebildiğimiz kadarıyla müelliflerin bu eseri yazarken en çok atıf yaptıkları kaynaklar şunlardır :

Lügat kitabı olarak, Ebû Nasr İsmail b. Hammad Cevherî'nin *Tâcü'l-Lüga ve Sıhahu'l-Arabiyye (Sıhahu'l-Cevherî)*'si ve Ebu't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed Firuzâbadî'nin (v. 817/1415) *el-Kamûsu'l-Muhît'* idir.

Sa'dî Çelebi'nin bu hâşiyesindeki tefsir kaynakları ise Ebu'l-Kâsım Cârullah Muhammed b. Ömer Muhammed ez-Zemahşerî'nin *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil'*i, Ebu'l-Berakât Abdullah b.Ahmed b.Mahmud en-Nesefî'nin *Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil'*i, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî'nin *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an'*i, EbûHayyan Esîrüddîn Muhammed el-Endelüsî'nin (v. 745/1344) *el-Bahru'l-Muhît'* idir .

Şeyhülislam Sa'dî Çelebi hâşiyesinde ayrıca Hâfiz Celaleddin Abdurrahman es-Suyûti'nin *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân'* isimli ulûmu'l-Kur'an eserine de atıf yapmıştır. Hâşiyeye olarak da , Şerefüddin Hasan b. Muhammed et-Tîbî (v. 743/1343) nin *Fütûhu'l-gayb fi'l-keşf an kınâ'i'r-rayb :Hâşiyeye ale'l-Keşşâf* isimli eserine, yine Sa 'düddin Mes 'ud b. Ömer et- Teftâzânî'nin (v. 792/1389) el-Keşşâf üzerine yazdığı tam olmayan hâşiyeden, yine Ebü'l-Hasan es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed el-

Hüseynî el-Cürcânî' nin (v.816 /1413) Fâtîha sûresi ile Bakara sûresinin ilk 25 ayetine yapmış olduğu hâşiyeden istifade edilmiştir (Sa'dî Çelebi, nr. 50 Ür 23, vr.45a, vr. 8a, vr.5b, vr.195b, vr.196a, vr.7b, vr.501b, vr.1b, vr.2a).

Sonuç

Osmanlı tefsir mirasına genel olarak bakıldığında şerh-hâşiye metodunda yazılmış eserlerin muazzam bir yekün teşkil ettiği görülür. Bu tarz bir yazım metodunun oluşmasında şüphesiz Osmanlı öncesi ilim geleneğinin çok büyük etkisi olduğu söylenebilir. İncelediğimiz bu eser de şerh-hâşiye türünün güzel bir örneğini teşkil etmektedir.

Eserin müellifi olan Sa'dî Çelebi, Kastamonu / Daday'da doğmuş, küçük yaşta babasıyla birlikte zamanın en önemli ilim, irfan ve kültür merkezi olan İstanbul'a göç etmiştir. O, ilim tahsilini tamamladıktan sonra İstanbul, Edirne ve Bursa'da değişik medreselerde müderrislik yapmış dirayetli bir İslam alimidir. 924 yılında İstanbul kadılığına geçen Sa'dî Efendi, 10 yıl gibi uzun bir süre kadılık yapmış, Kemalpaşazâde'nin vefatı üzerine Kanunî döneminde Osmanlı'nın 10. şeyhülislamı olmuştur.

Yine o dönemde meydana gelen Molla Kâbız hadisesinde, kazaskerlerin mahkemede başarısız olması üzerine, yargılama işi için Şeyhülislâm Kemalpaşazâde ile birlikte o zamanlar İstanbul Kadısı olan Sa'dî Çelebi görevlendirilmiştir. Padîşahın emri ile verilen bu görev, devlet erkânının onun ilmüne olan güvenini göstermesi açısından önemlidir.

Sa'dî Çelebi, incelemiş olduğumuz Kâdî Beyzâvî hâşiyesinde lugat ve gramere yönelik açıklamalar yapmış, fesahat ve belagat nüktelerine işaret etmiş, yer yer kelâmî ve fikhî konuları da ele almıştır. Kâdî Beyzâvî'nin meraminin anlaşılması için satır aralarına nüfuz etmeye çalışmış, zaman zaman onu teyid eden zaman zaman o konuda farklı görüşlerin de olduğunu gösteren ikmaller yapmıştır. Hâşiyenin gerek oğlu yada talebesi tarafından yazılan baş kısmından, gerekse Sa'dî Efendi tarafından yazılan son kısmından geniş bir ilmî birikimin ürünü olduğu çok açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, inceleme konusu yaptığımız bu eser, Sa'dî Çelebi'nin ilmî yeterliliğini ve bilhâssa tefsire olan vukûfiyetini göstermektedir. Müellifin eserinde, gerek rivayet, gerek dirayet tefsiri açısından sayısız örnekleri görmek mümkündür. Bir anlamda, Sa'dî Çelebi'nin hâşiyesinde müstakil tefsirlerde görülen ilmî bir birikimin olduğunu söylebiliriz. Zaten ona verilen üst düzey görevler de bu ilmî birikimiyle doğrudan alakalıdır.

Kaynaklar

Akakuş, Recep, “Şeyhu'l-İslam Sa'dî Çelebi ve Dâru'l-Kurrâsı”, *Diyanet Dergisi*, c. XXV, sy: 2, (1989), s. 95-108 .

Altınsu, Abdulkadir, *Osmanlı Şeyhülislamı*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1972.

Beyzâvî, Ebû Saîd Nasıruddîn Abdullah b. Ömer b. Muhammed (685/1286), *Envâru't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl, I-II*, Dersaadet, İstanbul, ts.

Bilmen, Ömer Nasûhi, *Büyük Tefsir Tarihi, I-II*, Diyanet İşleri Reisliği, Ankara, 1960.

Bursalı Mehmed Tahir b. Rıfat (1344/1925), *Osmanlı Müellifleri, I-III*, Matbaa-i Amire, İstanbul, h.1333.

Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd (400/1009), *Tâcü'l-Lüga ve Sıhahu'l-Arabiyye: Sıhahu'l-Cevheri I-II*, el-Matbaatü'l-Kübra, Kahire, 1218.

Demir, Ziya, *XIII.-XVI. yy. Arası Osmanlı Müfessirleri*, Ensar, İstanbul, 2006.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1993

Habeşî, Abdullah Muhammed, *Câmi'u's-Şürûh ve'l-Havâşî: Mu'cemü Şâmilü'l-Esmâi'l-Kütübi'l-Meşrûha fî't-Türâsi'l-İslâmî ve Beyânü Şürûhuhâ I-III*, el-Mecmaü's-Sekafî, Ebûzabî, 1425/2004.

İbü'l-İmâd, Ebü'l-Felah Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed (1089/1679), *Şezerât'üz-Zehab fî Ahbar min Zeheb, I-VIII*, Mektebet-i Kudsi, Mısır, h.1351.

Mehmet İpşirli, ZiyaDemir, "Sâdi Çelebi", *DİA*, TDV, İstanbul, 2008, c. XXXV, ss. 404-405.

İsmail Paşa, İbn M. Emin b. Mir Selim el-Babanî el-Bağdadî (1338/1920), *Hediyetü'l-Arifin, I-II*, MEB, İstanbul, 1951.

Kâtib Çelebi, Mustafa b. Abdullah Hacı Halife (1067/1657), *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn I-II*, Dâru İhyâi't-Türabî, Beyrut, t.s.

Kevâkib-i Seb'a, Bibliotheque Nationale: Supplement, Turks, nr. 196, vr. 51a-64b.

Kiraz, Celil, "Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin Beyzâvî'ye Yönelik Eleştirileri" *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XV, sayı. 1, (2006), s. 319-367.

-----, Celil, Beyzâvî Tefsirinde İşârî Yorumlar ve Muhtemel Kaynakları, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 18, Sayı: 1, s. 365

Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed (1304/1886), *el-Fevâidü'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*, Matbaatü's-Saâde, Mısır, h.1324.

Maden, Şükrü 'Osmanlı Tefsir Geleneğinde Haşiyeciliğin Önemi-Şeyhülislam Sa'di Çelebi'nin (ö.945/1539)Hâşiyesi-i Süre-i Mülk 'ale'l-Kâdî el-Beyzâvî İsimi Hâşiyesi Örneğinde Bir Değerlendirme- Osmanlı Toplumunda Kuran Kültürü ve Tefsir Çalışmaları II, İlim Yayma Vakfı Yayınları (Şubat 2013) İstanbul

Mecdî Mehmed Efendi el-Edirnevî, Hadâiku's-Şakâik =Tercüme ve Zeyli-i Şakâik-i Numâniyye, (haz.A.Özcan) İstanbul, 1989

Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdürauf b. Tacilarifin b. Ali (1031/1622), *el-Fethu Semâvi I-III*, Riyad, ts.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Müstakimzade Süleyman Efendi (1202/1788), *Devhatü'l-Meşayih: Şeyhülislam Biyografileri*, yy., ty.

Nevizâde Atâî, Hadikatü'l-Hakâ'ik fi Tekmiletî's-Şekâik (Zeyli Şekâik nşr.A.Özcan) İstanbul 1989 s.27

Sa'dî, Çelebi Sa'dullah b. İsâ b. Emirhan ed-Dadayî el-Kastamonî (945/1539), Hâşiye 'alâ Envâri't-Tenzîl ve Esrârî't-Te'vîl, Milli Kütüphâne – Ankara, Nevşehir Ürgüp Tahsin Ağa İlçe Halk Kütüphanesi, nr. 50 Ür 23, vr.195b

Serkis, Yusuf Elyan (1351/1932), *Mu'cemu'l-Matbuat el-Arabiyye ve'l-Muarrebe, I-II*, Matbaatü Serkis, Mısır, 1928.

Suluoğlu, M.Hanefî, *Kadızzâde Erzurumî ve Kâşif-u Hâli'l-Mevtâ ve'l-Berzah Adli Risalesi*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize 2010.

Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman (911/1505), *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân, I-II*, Dâru İbn Kesir, Beyrut, 2002.

Süreyya, Mehmed (1327/1909), *Sicilli-i Osmanî, I-VI*, (haz. Nuri Akbayar, eski yazıdan aktaran: Seyyid Ali Kahraman), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.

Taşköprizâde, İsamüddîn Ahmed (968/1561), *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniye fi 'Ulemâi'd-Devleti'l-Osmaniye*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yay., İstanbul, 1405.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988.

Yavuz, Yusuf Şevki, "Beyzavi", *DİA*, TDV, İstanbul, 1992, c. VI, ss. 100-103.

Zemaşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Muhammed b. Ömer Muhammed (538/1144), *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vîl, I-IV*, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiye, Beyrut, 1424/2003.

Zeyleî, Cemalüddîn Abdullah b. Yusuf (762/1360), *Tahrîcu Ehâdis ve'l-Âsar, I-III*, Dâru'l-Âsime, Riyad, 1414.

Zirikli, Hayreddin (1396/1976), *A'lâm (Kâmusu Terâcim), I-XI*, Dâru'l-İlim, Beyrut, 1990.

2. OTURUM (15:00-16:00)
OTURUM BAŞKANI
DOÇ. DR. BURHAN BALTACI
(Kastamonu Üniversitesi)

Tasavvufi Eğitim Anlayışı İle Günümüzdeki
Bazı Eğitim Kavramlarının Örtüştüğüne Dair Bir Çalışma
Öğr. Gör. Ahmet Yaşar ZENGİN
(Mevlana Üniversitesi)

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Tasavvuf Öğretimi
Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir ÇEKİN
(Kastamonu Üniversitesi)

Rahmetli Prof. Dr. Abdülkerim Abdulkadiroğlu'nun
Kastamonu'nun Manevi Mimarlarıyla İlgili Araştırmaları
Nail TAN
(Emekli Genel Müdür, Araştırmacı, Yazar)

TASAVVUFİ EĞİTİM ANLAYIŞI İLE GÜNÜMÜZDEKİ BAZI EĞİTİM KAVRAMLARININ ÖRTÜŞTÜĞÜNE DAİR BİR ÇALIŞMA

Öğr. Gör. Ahmet Yaşar ZENGİN
(Mevlana Üniversitesi)

Özet

İlim eşyanın hakikatine vakıf olmaktır. Bilinen ilmi idrak edip hafızada tutabilmektir. Asrısadet insanının değişik mekânlarda, uzun, karmaşık ve edebi manzumeleri; ashabı kiramın Resullulah'tan dinledikleri yüz binlerce hadisi şerifleri, bir işitmede, harfî harfine ezberleyip bir daha unutmamaları. Tabiinin bir iki hafta içinde koca Kuran-ı kerimi ezberlemeleri, müçtehit imamların, muhaddis hafızların, yüz binlerce hadisi şerifleri ricalleriyle hafızaya almaları; fıkıh âlimlerinin binlerce fıkhi mesaili delilleriyle kalplerinde hazır tutabilmeleri. İmamı Muhammed Şeybani gibi kur'an-ı üç günde ezberleyen, İmam Buhari, Celalettin Essüyuti gibi yüz bin hadisi senetleriyle hafızaya alabilen insanların durumu, ister istemez tasavvufî eğitiminin yöntem ve tekniklerinin, günümüzde eğitim sistemlerinin kullandığı yöntemler ile örtüşüp örtüşmediğini irdeleme ihtiyacı duyduk.

Mürşit ve müritlerin yaşama biçiminde görülen Tasavvuf düşüncesi, hayatları boyunca, konuşmalarıyla, insanlar ile olan iletişimleriyle ve davranışlarıyla toplumun eğitilmesine vesile olmuştur.

İster istemez tasavvufî eğitiminin yöntem ve teknikleri, günümüzde eğitim sistemlerinin kullandığı yöntemler ile örtüşüp örtüşmediğini ortaya koyabilmektir. Bu nedenle söz konusu eğitim kavramlarını, tasavvufun en büyük öğretisi olan tasavvufta aşk anlayışını kısaca irdelememiz gerekiyor.

Geçmişte Kur'an dolayısıyla Tasavvuf ilmiyle meşgul olan insanların durumuna bakalım.

1. Asrısadet insanının değişik mekânlarda dinledikleri uzun, karmaşık ve edebi manzumeleri zihinlerinde nasıl tutmuşlardır?

2. Ashabı kiramın Peygamber Efendimizden dinledikleri yüz binlerce hadisi şerifleri, bir işitmede, harfî harfine nasıl ezberlemişler, ezberlediklerini nasıl hafızalarında tutmuşlardır?

3. Tabiinin bir iki hafta içinde koca Kuran-ı Kerimi hangi yöntemle ezberlemişlerdir?

4. Müçtehit imamların, muhaddis hafızların, yüz binlerce hadisi şerifleri ricalleriyle hafızalarına nasıl almışları

5. Fıkıh âlimlerinin binlerce fıkhi mesaili delilleriyle kalplerinde hazır tutma yöntemleri nedir?

6. İmamı Muhammed Şeybani gibi Kur'an-ı üç günde ezberleme becerisinin püf noktaları nelerdir?

7. İmam Buhari, Celalettin Essüyuti gibi yüz bin hadisi senetleriyle hafızaya alabilmenin sırrı nedir?

Bu soruların cevabı acaba evrensel eğitime katkısı olabilir mi düşünce bizde zuhur etti...

Eğitimle İlgili Bazı Kavramların Tanımları

Öğrencinin Hazır Bulunuşluluk Düzeyi (Eğitime Hazır Olma) : “Öğrencinin bir derse, kursa girmeden önce dağarcığında getirdikleri olarak tanımlanabilir. Yani onun genel ve özel yeteneği, hedef davranışlarla ilgi ve becerilerinin niteliği”¹⁰⁴⁵ Fiziksel gelişim, duygusal denge, zekâ, çevre ¹⁰⁴⁶ gibi...

Tepkide Bulunma(İsteklilik Olma): Uyarıcıya karşı birey gönüllüce tepkide bulunur. Burada zorlama, baskı söz konusu değildir.¹⁰⁴⁷

Alma (Farkında Olma ve Almaya Açıklık - Eğitime Hazır Olma): Kişi uyarıyı reddetmez, ondan kaçınmaz. Fakat uyarıyı çekici bulmak, ona ilgi duymak onu yargılamak, aramakta söz konusu değildir. Böyle olmakla birlikte uyarıcıya karşı açıklık ve hoş görülük vardır.¹⁰⁴⁸

Rehberle Birlikte Yapma (Bir Eğitimcinin Bulunması): karmaşık bir beceriyi, rehberle, öğretmenle ya da ustayla birlikte veya onların yardımıyla işlem yapmak.¹⁰⁴⁹

Dinleme ve Anlama Eğitimi: “İşittiğimizi anlamak ve saklamak ya da işittiğimizi anlamak amacıyla dikkat harcamak” biçiminde tanımlanabilir. (Sever, 1997,11) ¹⁰⁵⁰ Başka bir deyişle dinleme, “konuşan kişinin vermek istediği mesajı, pürüzsüz olarak anlayabilme ve söz konusu uyarana karşı tepkide bulunabilme etkinliğidir.” (Demirel, 2002,70) O halde dinlemenin temel şartı dinlemeyi bilmektir; bu da fizik ve ruh bakımından hazır olmakla mümkündür (Alışık/ Beyreli, 2001:37)

Okuma Eğitimi: Eğitim meselesinde çocukların, gençlerin ve yetişkinlerin kitaplar vasıtasıyla eğitilebilmesi için, onların, kabuller dünyasında yer alacak eserleri okuması hususu çok önemlidir. Bu nedenle ilkokul 1.2.3.4.ortaokul 5.6.7.8.(1.2.3.4.) sınıflarda öğrencilere

¹⁰⁴⁵ Veysel Sönmez, Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı, Öğretmen Yayınları, Birinci Baskı, s.19, 1085 Ankara

¹⁰⁴⁶ Ayla Oktay : “Okumaya Hazırlıklı Olmak Ne Demektir” , Çocuk Edebiyatı, 99 Soruda Çocuk Dizisi, s.170-173, Çocuk Vakfı Yayınları,Hazırlayan M.Ruhi Şirin, İstanbul 1994

¹⁰⁴⁷ Veysel Sönmez, Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı, Öğretmen Yayınları, Birinci Baskı, s.60, 1085 Ankara

¹⁰⁴⁸ Veysel Sönmez, Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı, Öğretmen Yayınları, Birinci Baskı, s.59, 1085 Ankara

¹⁰⁴⁹ Veysel Sönmez, Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı, Öğretmen Yayınları, Birinci Baskı, s.72-73, 1085 Ankara

¹⁰⁵⁰ Cemal Yıldız, AnaDili Öğretiminde Çağdaş Yaklaşımlar ve Türkçe Öğretimi, s.58-59, Pegem Yayıncılık, 1. Baskı. Ankara 2003

kazandırılması gereken davranışlar seviyeye uygun metinler ile verilmelidir.¹⁰⁵¹

Konuşma (Anlatma) Eğitimi: Konuşma, genel manada tasarlananların, duygu, düşünce, arzu ve isteklerin, muhatap olunan kişi veya topluma sözle bildirilmesidir. Daha doğrusu herhangi bir konunun zihnimizde tasarlandıktan sonra karşımızdakilere sözle iletilmesidir.¹⁰⁵²

İlköğretim programında yer alan sözlü ve yazılı anlatımda “öğrenciden bir sanat eseri değil, amacını doğru ve tam anlatabilmesi istenmelidir. Gereksiz süslemelere; boş laflara değil; olayları, düşünceleri ya da duyguları mantıkta usa vuracak, açık, olduğu gibi, yalın olarak anlatmakla başarılı olunacağı kavratılmalıdır.”¹⁰⁵³

Tasavvufta Aşk Anlayışının Eğitim Açısından Değerlendirilmesi

Aşk, birine bir şeye tutkun olma.¹⁰⁵⁴ Aşk, gönül vermek, candan sevmek. Tasavvufta Hakk'ın zuhuruca sebep olan ilk sıfat. İnsana karşı olan aşk mecâzi, Allah aşkı ise hakikidir.¹⁰⁵⁵

Aşk, şiddetli sevginin adıdır. Tasavvuf dilinde, Allah'a muhabbet anlamında kullanılır.¹⁰⁵⁶

İnsan, aşkı ya değişmeceli kullanır ya da hakikî. Mecâzî aşk, fanilere gönül bağlamaktır. Hakiki aşk ise, Allah'ı sevmektir. Bazen mecâzî aşk, hakikî aşka vesile olur.¹⁰⁵⁷

“Aşk gelicek cümle eksikler biter. Aşk güzel bir ahlâktır. Âşık ki idrak eder, o asla yok olası değildir. Aşk bir hakikattir ki; bütün hakikatleri ortaya çıkarır”.¹⁰⁵⁸

Aşk sözlükte “aşırı sevgi, bir insanı belli bir varlığa, bir nesneye, ya da evrensel bir değere doğru sürükleyip götüren gönül bağı, şiddetli arzu anlamına gelir. Tasavvufta ise, “sevginin insanı bütünüyle hükmü altına alması, sevginin son mertebesi, varlığın yaratılış sebebi, varlığın aslı” anlamında kullanılmaktadır. Kuran-ı Kerim’de ve sahih hadis-i şeriflerde aşk kelimesi yoktur, daha çok hub ve muhabbet kelimeleri kullanılmıştır. Kuran-ı Kerim’de Allah’ı ve Peygamberi, sevmemiz emrediliyor, sevginin işareti olarak da Peygamberin getirdiklerine tabi olmamız isteniyor. (Ali İmran. 31)¹⁰⁵⁹

Yukarıda yapılan tasavvufta aşk kavramının açıklamalarından sonra diğer yorumları değerlendirelim.

¹⁰⁵¹ “İlköğretim Türkçe Programı”

¹⁰⁵² Cemal Yıldız, 62 Türkçe Öğretimi

¹⁰⁵³ “İlköğretim Türkçe Programı”

¹⁰⁵⁴ Ferit Develioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, s.59,Aydın Kitabevi Yayınları,1982 Ankara

¹⁰⁵⁵ Cahid baltacı,Tasavvuf Lugatı,Elif Neşriyat,s.27, Yaylacık Matbaası, 1981 İstanbul

¹⁰⁵⁶Nursî, Mektubat, s. 450

¹⁰⁵⁷Eraydın, Tasavvuf ve Tarikat, s. 203

¹⁰⁵⁸ İskender Pala, Yunus Emre, Halk Edebiyatı Serisi -4,s.24-25 Timaş Yay. 1999 İstanbul

¹⁰⁵⁹ Bekir Çöl, 27.Şubat 2008, Sivas Gazetesi

Aşk, Allah'a kavuşmanın final noktasıdır diye düşünürsek; o noktaya ulaşan muhibbin (âşığın), atacağı bir adım ya kalmıştır veya kalmamıştır... Hakk'ın ilk tecellisi olarak, Zât'ının ihtiyacından dolayı bir sevgi oluşmaktadır. İşte bu muhabbet üstü muhabbettir. Bu ilâhî muhabbete **ilim** diyenler de olmuştur; çünkü o, mutlak ve münezzehten olan Zât âleminin tecelli itibarıyla ilk görüntüsüdür. Bu görüntüye; Allah ilminden ibaret olması itibarıyla "**ilim**", görmek ve görünmek muhabbetinden ötürü "aşk-ı münezzehten", bütün varlığı ihtivâ etmesi zâviyesinden "**levh**", her şeyin tafsilatıyla ele alınması noktasından da "**kalem**" denir. Aşk-ı münezzehten, Hakk'ın Zât'ıyla alâkalı bir **sırdır**; O'nun diğer sıfatları ise, aşka muzaf'tır. Bundan dolayıdır ki, aşk kanatlarıyla uçanlar, doğrudan doğruya Allah'a ulaşırlar.¹⁰⁶⁰

İnsanı Allah'a ulaştıracak yollar sayılmayacak kadar çoktur. Bunlardan mutlak ve en önemlisi Tasavvuf ve hakikat ilimlerinin kaynağı Kur'an-ı kerimdir. Kur'an-in asıl kaynağı da Allah'tır. Tasavvuf da Allah'ın ilmine âşık olan insanların tâlim ve terbiyeyi öne çıkaran okullarıdır diye tanımlayabiliriz.

Tasavvuf Eğitimi alan halk edebiyatı şairlerinden Âşık **Sümmânî**, şiirlerinde Kur'an'ın hakkında diyor ki;

Osman-ı Zinnureyn derdi Kur'an'dır
Yâr-i kadimlerin feyzi sultandır
Onların her nutku bize fermandır
Vermedi mi zikrullahı mim bize

Tan eyleme zahit bunda ne efkâr
İlmî-i ledünden ettim izhar
İlim hazinesinde Hazreti Muhtar
Göstere kim vechullâhı mim bize¹⁰⁶¹

Feyz-i âli olsun böyle sultanın
Ahvalin bildirir ilmî-i Kur'an'ın
Ensari talebe gelen mihmanın
Mevla'm daim etsin ten sıhhatin¹⁰⁶²

Âşık Sümmânî, yukarıdaki üç dördlüğünde ilmin kaynağının Kur'an olduğunu söylüyor.

Tasavvufun amacı, aslında Kur'an'ın yani ilmin tam kendisini kavratmaktır.

İlmin kendisini kazanabilmek için mürşitlerin, müritlerine uyguladıkları anlayışlardan biri zikirdir. Zikir, Allah Teâlâ'nın anılması, hatırlanması,

¹⁰⁶⁰Sızıntı, Ağustos 1991, Cilt 13, Sayı 151

¹⁰⁶¹ Abdulkadir Erkal, Âşık Sümmânî, s.177, 1. Baskı, Şubat, 2007

¹⁰⁶² Abdulkadir Erkal, Âşık Sümmânî, s.416, 1. Baskı, Şubat, 2007

Onun her hâl-ü kârda beraberinde olduğunu söz ve özü ile anlama ve kavrama konusunun adı, zikirdir. Zikrin hedefi ve konusu Allah Teâlâ Hazretleri olunca (İlmin kaynağı) olunca, Allah'ı anlatana, Allah'ı gösteren, Allah'ı sevdiyen, Allah'ı bildiren ve Allah'a götüren her şey zikir kapsamına girmekte ve zikir anlamına düşünebiliriz.

Zikir, Allah Teâlâ Hazretlerinin kullarına bahşettiği en yüce makamlardan birisi de zikir makamıdır. Kul bu makama geçmekle, kendisini Allah'ın huzurunda hisseder. Duyularında ve duygularında Allah'ın yüceliği, bütün heybeti, haşmeti ve azameti ile belirir. Onu bütünüyle sarar e aguşuna alır. Bu durumdaki mümin bir nevi ilim talep eden kişi, huzur haline girer. Günümüzde buna öğrencinin Hazır Bulunuşluluk Düzeyi (Eğitime Hazır Olma) denir.

Zikir iki ana kategoride uygulanmaktadır.

Zahiri (Görünen) Duyularda Zikir

Dillerde Zikir: Hak Teâlâ Hazretlerini bilme ve tanımada Onun mübarek adını dile getirme ve anmada önde gelen uzuv tabi ki lisanıdır yani dildir. Dil ile zikir yapmak konuşmayı öğrenmektir veya öğretmektir.

Gözlerde zikir: Hak Teâlâ Hazretlerinin varlığını, birliğini, yüceliğini ve eşsizliğini simgeleyen ve belgeleyen alamet izlerin, gözler tarafından tespit edilerek müşahede altına alınması keyfiyettir. Yani görmektir. Görmenin günümüzdeki karşılığı gözlem metodudur.

Kulaklarda Zikir: Yüceler yücesi Rab'ımıza ait olan, Onun ululuğunun, azamet ve Kibriya sınır rahmet ve mağfiret anlatıldığı deryasının ve dile getirildiği yerlerde kulakların harekete geçerek kabarması ve adı geçen deryaya dalmasıdır. Modern eğitimdeki kavramın karşılığı dinleme ve anlama eğitimidir.

Ellerde Zikir: Alma ve vermede, dokunma ve tutmada, işaret ve duada Rabbani nitelikleri yakalamış ve bu yüce niteliklerle donanmış ve bezenmiş eller, Yüce Rab'ımızın takdir ve tebrikine mazhar kılınmıştır. Günümüzde modern eğitimdeki karşılığı uygulama metodudur.

Ayaklarda zikir: Hakkın ve hakikatin, sabrın ve selametın elde edilmesinde, ayakların rolü pek büyüktür. Ayaklar, harekâtın ve gidişatın en canlı göstergeleri ve en çarpıcı belgeleridir. Günümüzde modern eğitimdeki karşılığı uygulama metodudur.

Bâtını (Görünmeyen) Duyularda Zikir

Kalbiyle zikir:

Tasavvuf eğitiminde dil, göz, kulak, el ve ayak ile yapılan zikirden sonra ruhani hareketin ve manevi yolculuğun, melekût yurduna seyahatin başlangıç merkezi ve noktası olarak "kalbi" seçmişlerdir. Bu merkezden hareket ve sıçrayış için zikir iksiri ve İsmullah enerjisi kullanılır.

Bu merkezde ve bu noktada, kaptan, şoför veya bir astronot gibi gemiye hareket edecek araca yön verecek kimseye, bir takım taktikler verilir ve bu meyanda kendisine Rabbani bir rota çizilir.

Arifler ve Allah Teâlâ'nın veli kullarının özelliklerini incelediğimiz de zikir eğitimi neticesinde Allah ve Resulünü iyi duyan, gören ve en iyi anlayan zevat-ı kiramlardır. Sonuç itibari ile iyi bir eğitim alabilmek için tasavvufta zikir anlayışında, zikre;

1. Psikolojik hazırlık
2. Dinleme eğitimi
3. Okuma eğitimi, kuma,
4. Anlama eğitimi
5. Anlatma eğitimi¹⁰⁶³ uygulamalı olarak kazandırılırdı

6. Tasavvuf eğitiminde ve medrese eğitiminde bilgi talep edenlerin kalitesini yükselten bir uygulama da müzakere sisteminin (Kalfa Sistemini Kullanmak) karşılığı günümüzdeki modern eğitim anlayışında yoktur. Dolayısıyla müzakere sisteminin uygulamasından bahsetmek mümkün değildir.

Tasavvufta Zikir Anlayışı İle Eğitim Kavramlarının İlişkisi

İnsanın, Eğitime İhtiyaç Duyması, Dinleme ve Anlama Becerisi: İnsanın eğitime başlarken, anlaması ve eğitimi kabul edecek bedensel ve ruhsal hazırlık içinde bulunması, eğitime ihtiyaç duyması gerekir. Dolayısıyla bir müridin eğitilebilmesi ve harcanan emeklerin boşa gitmemesi için müridin öğrenmeye ihtiyaç duyması gerekir. İlim talep eden kişi, eğitim esnasında olgunlaşmak isterken her türlü engele göğüs germelidir. Eğitimi kabul edecek kişi dinlemeyi ve anlamayı öğrenmelidir veya bilmelidir. Söz konusu vasıfları taşıyan insanlar, kolay eğitilebilir ve emekler boşa gitmez. Bu anlayışları Yunus Emre ve divan edebiyatı şairlerinden Necati Bey, şairlerinde şöyle dile getiriyorlar.

“Yunus eğer âşık isen, varlığın değişir yokluğa
İman kuşağın berk kuşan de hep eksiklik bendedir.”¹⁰⁶⁴

(Kendisini eksik görmeli ve eğitime ihtiyaç duyuyor.)

Bu aşk bize rahmanidir hem canımızın canıdır
Onun için şeytan ile her dem bu savaşım benim.¹⁰⁶⁵

(Eğitime ihtiyaç duyduğu için şeytanla savaşmak)

¹⁰⁶³ Musa Özdağ, Mehmet Feyzi Efendiden feyizler V,s.11-40 1995 İstanbul

¹⁰⁶⁴ Yunus Emre Divanı, Dergâh Yayınları, s.90,2.Baskı, 1981 İstanbul

¹⁰⁶⁵ Yunus Emre Divanı, Dergâh Yayınları, s.284,2.Baskı, 1981 İstanbul

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Diğer canlılardan ayrı olarak, insan tabiatı doğuştan boştur, çiğdir; bedensel büyüme ve olgunlaşmanın yanı sıra, zihinsel-ruhsal büyüme ve olgunlaşmanın da sağlanması gerekir.

"Her nesne çiğ olacağız, od olmayınca pişmez ol

Benim dirliğim çiğ idi, aşk odu oldu bahane."

Necati Bey de bir beytinde şöyle der.

12. Gazel 4. beyit

Nakş oldu hatun dilde yazuktur oda yakma

Şol safhaya kim ayet-i Kur'an yazılıptur

Senin yazı gibi olan ayva tüylerin gönlüme nakşolurmuştur; üstüne Kur'an ayeti yazılan sahifeyi oda yakma, günahdır.¹⁰⁶⁶

İstekli Olma ve Anlama Becerisi: Allah yolunda koşarken meydana gelen sıkıntıları hoş karşılamayan kişi akli ve gönlü bir arada değilse hiçbir şey öğrenemez. Öğüt, akli olanlara, öğüdü tutacak iradesi olanlara verilir. Düşünmeyen, öğüdün arkasından gelen manayı anlayamayan ve tutma iradesi göstermeyenlere öğüt verilmez. Sıkıntılara katlanamayan, dikkatli olmayan, okuduğunu ve dinlediklerini anlamayanlar konusunda Yunus Emre şöyle diyor:

Ey dost senin aşkın odu ciğerim pâre baş kılar

Aşkından yanar yüreğim yandığım bana hoş gelir¹⁰⁶⁷

Eğer gözüm bakar ise baktığına akar ise

Gördüğüm benim der ise oda düşer ar eylemez

Eğer akli başta ise gönül de ol tuşta ise

İkisi bir işte ise düşman bana kâr eylemez¹⁰⁶⁸

"Aşksızlara verme öğüt, öğüdünden alır değil

Aşksız âdem hayvan olur, hayvan öğüt bilir değil.

Eksik olman ehillerden, kaç'a'görün câhillerden

Tanrı bîzar bahillerden, bahil dîdar gürür değil.¹⁰⁶⁹

Eğitime Hazır Olma, Dinleme ve Anlama Becerisi: Eğitim işinin iki önemli unsuru vardır: Eğitilen ve eğiten. Eğitimin olabilmesi için öğrencide uygun bir tabiat, akıl, yetenek ve öğrenme ihtiyacı bulunmalıdır. Bu açıdan bakıldığında, Yunus'un aşağıdaki beyti, onun bu husustaki görüşlerini çok iyi açıklar:

¹⁰⁶⁶ Necati Bey Divanı, Tercüman 1001 Eser 13, s.132-133

¹⁰⁶⁷ Yunus Emre Divanı, Dergâh Yayınları, s.147, 2.Baskı, 1981 İstanbul

¹⁰⁶⁸ Yunus Emre Divanı, Dergâh Yayınları, s.177, 2.Baskı, 1981 İstanbul

¹⁰⁶⁹ Yunus Emre Divanı, Dergâh Yayınları, s.215, 2.Baskı, 1981 İstanbul

“Aşksızlara verme öğüt, öğüdünden alır değil
Aşksız âdem hayvan olur, hayvan öğüt bilir değil.”¹⁰⁷⁰

Âşık Sümmânî ise;
Bir adam başına mürşit olmazın
Varıp bir kâmile danışmayınca
Candan geçmeyince cânân bulunmaz
Gönül her eşyaya karışmayınca¹⁰⁷¹

Dörtlülüyle, Âşık Sümmânî mutlaka bir eğiticiye, ihtiyacı olduğunu söylüyor.

Bir Eğitimcinin Bulunması, Dinleme, Anlama ve Anlatma Becerileri: İnsanın eğitimi olabilmesi, bir sınava hazırlanması kendi kendine olamaz; önce Allah'ın ona bazı şeyleri nasip etmesi, daha sonra da uygun bir eğitimcinin yanında eğitilmesi gerektiğini tasavvuf vurgular.. Erenlerin sohbetinde ve gözetimi altında, Allah'ın hidayeti ile yapılacak bir eğitim, insanı muhakkak ki gönlündeki doğruluk ve aşk kaynağına ulaştıracaktır.

Sohbetlerde bilgiler ve algılar kontrol edilir, bunların yanlışlığı açıkça ortaya konur. Dünya yeni bir gözle değerlendirilir. Yeni bilgilerin ve dolayısıyla algıların daha sağlam temeller üzerine kurulacağı öğretilir. Olayların ve varlıkların gerisindeki anlamlara, "sırlara" ulaşılır; orada teneffüs edilen, âdeta, gerçekliğin nefesidir: Bu konuda Âşık Sümmânî bir dörtlülüğünde;

Kâmilden mürşidden hisse alana
Asla bir başına vakadâr olma
Gönül Kâbe'sinden geri kalana
Ölse gitse kimse vefadâr olmaz¹⁰⁷²

Yunus Emre de şöyle der;
"Bu sohnete gelmeyenler, Hakk nefesi almayanlar
Sürün onu burdan gitsin, durur ise çok iş eder."¹⁰⁷³

İnsanın kendi nefsinde olup bitenleri bilmesi ve bunları Allah'ın ilâhî kânûnlarına göre değerlendirmesi, kendi kendisiyle mücadele ederek, kendini terbiye ederek özüne ulaşması mürşitsiz olacak bir iş değildir. Mutlaka bir bilene sorulmalıdır.

Yunus kendi kendine yetişmediğini. Taptuk Emre gibi bir eğitimcinin tedrisatından geçmiştir. Yunus bu görüşlerini şöyle ifade ediyor.

Bilenlere sormak gerek bu tendeki can neymiş

¹⁰⁷⁰ Yunus Emre Divanı, Dergâh Yayınları, s.215, 2.Baskı, 1981 İstanbul

¹⁰⁷¹ Abdulkadir Erkal, Âşık Sümmânî, s.153, 1. Baskı, Şubat, 2007

¹⁰⁷² Abdulkadir Erkal, Âşık Sümmânî, s.323, 1. Baskı, Şubat, 2007

¹⁰⁷³ Yunus Emre Divanı, Dergâh Yayınları, s.139, 2.Baskı, 1981 İstanbul

Can hod Hakk'ın kudretidir damardaki kan ne imiş

Sorun Taptuklu Yunus'a bu dünyadan ne anladı
Bu dünyanın kararı yok sen ne imiş ben imiş ¹⁰⁷⁴

Yunus Emre'nin şeyhi Tapduk Emre'dir. Yunus, onun kapısında yetişmiş, halka onun öğretisini yaymıştır.

"Tapduk'un tapusunda, kul olduk kapusunda
Yunus miskin-çiğ idik, piştik elhamdülillah. ¹⁰⁷⁵

Bu ölümsüz canların, bu kısa sınav dönemi şartlarına ve ana gerçeğe uygun olarak, maddelerden ve manalardan haberdar olması, kendi ana misyonuna uygun olarak iyi ve yararlı işler işlemeleri gerekir. İnsanın bu ulu misyona hazırlanması kendi kendine olamaz; önce Allah'ın ona bazı şeyleri nasip etmesi, daha sonra da uygun bir eğitimcinin yanında eğitilmesi gerekir. Yunus, bu gerçeği şöyle şiirleştiriyor:

Gevher seven gönüller yüzbin yol eder ise
Hakk'tan nasip olmasa, nasip olası değil.

Çeşmelerden bardağın doldurmadan kor isen
Bin yıl orda durursa, kendi dolası değil

Âşık olan gelsin beri göstereyin doğru yolu
Makamımdır gönül şarı ırılmayıp duran benim ¹⁰⁷⁶

Bu pişme ve olgunlaşma kendiliğinden veya kişinin tek başına çalışması ile olmaz. İnsan tek başına sadece duyu organlarıyla bu işi yapmaya kalkacak olursa zan, yalan, yanlış ve tezvîr içine düşer. Olayların ve varlıkların arkasındaki gerçeğe ulaşması, anlamları ve sırları yakalaması son derece zordur.

"Eydürsün kim gözüm görür, da'vayı ma'naya erir
Gündüzün gün şûle verir, bu gece yanan nûr nedir?" ¹⁰⁷⁷
Gönül yüksekte gezer, dem-be-dem yoldan azar
Dış yüzüne ol sızar, içinde ne var ise."

Tasavvufta bir şeyhin, bir erin yol göstericiliğine, terbiyesine sığınmak çok önemlidir. Kişinin gönlü ne kadar coşkunun, akıl ne kadar yüksek, yeteneği ne kadar çok olursa olsun, eğer uygun şekilde eğilip yönlendirilmezse, hedefsiz akan bir suya, coşkulu ama amaçsız bir harekete benzer. Tasavvuf yolunun çilesi çok sabır gerektirdiği, akıl kuvvetinin yerine

¹⁰⁷⁴Yunus Emre Divanı, Dergâh Yayınları, s.181, 2.Baskı, 1981İstanbul

¹⁰⁷⁵Yunus Emre Divanı, Dergâh Yayınları, s. 35, 2.Baskı, 1981İstanbul

¹⁰⁷⁶Yunus Emre Divanı, Dergâh Yayınları, s.269, 2.Baskı, 1981İstanbul

¹⁰⁷⁷Yunus Emre Divanı, Dergâh Yayınları, s.119, 2.Baskı, 1981İstanbul

çoğu kez ruh kuvveti uyarıldığı için, bu yolda iyice pişmiş bir şeyhe sığınmak gerekir. Yunus, Risâletün-Nushiyye'sinde

"Eğer devlet gerekse akla danış
Mürebbsiz ileri varmaya iş." ¹⁰⁷⁸

Diyor. İnsan, ana vatandan o kadar uzağa düşmüştür ki, bir yol gösterici olmadan dönüş yolunu tekrar bulabilmesine imkân yoktur.

Âşık Sümmânî de şöyle diyor;
Mürşiddir müridi merdâne eden
Sevdâdır yiğidi pervâne eden
Ey efendim beni divâne eden
Erenler verdiği şarap değil mi?¹⁰⁷⁹

İrşâdım şeriât edersem dikkat
Menzilim tarikat olursa himmet
Vasılı hakikat ol da marifet
Hakikat dergâhı gözler gözlerim¹⁰⁸⁰

“Sümmânî ders almış pîr dânededen
Yanmayı öğrenmiş o pervaneden
Cümle mahlûk ustam rahm-i anadan
Vakt erişti çıktı girmez al haber¹⁰⁸¹

Sonuç:

1. Tasavvufta bir şeyhin, bir erin yol göstericiliğine, terbiyesine sığınmak çok önemlidir. Tasavvufta, iyice pişmiş bir şeyhe sığınmak gerektiği günümüzde ise eğitici ve öğreticilerle toplum ileriye hazırlanmaktadır. İnsanın tek başına mürşit olamayacağını mutlaka bir bilene danışılması gerektiğini söylüyor. Modern eğitim anlayışında “rehber” kavramını dile getirmektedir.

2. **İstekli Olma, Okuma ve Anlama Becerisi:** Bireyin veya toplumun, okumaya ve anlamaya istekli olabilmesi için eğitimcinin davranışlarında bir cazibe noktası olmalıdır. Okuyucuların, dinleyenlerin ve öğrencilerin akıl ve gönlünü bir arada tutabilecek şekilde örnekler verilmelidir. Bu durumu bilen Necati, okurlarının iştahlarını artıracak şekilde, içinde bulunduğu toplumun kabuller dünyasından örnekler vererek toplum eğitmeye çalışmıştır ve başarılı olmuştur.

3. Evrensel eğitim anlayışına kazandırılması için cevap bekleyen sorular:

¹⁰⁷⁸ Risâletü'n-Nushiyye

¹⁰⁷⁹ Abdulkadir Erkal, Âşık Sümmânî, s.195, 1. Baskı, Şubat, 2007

¹⁰⁸⁰ Abdulkadir Erkal, Âşık Sümmânî, s.230, 1. Baskı, Şubat, 2007

¹⁰⁸¹ Abdulkadir Erkal, Âşık Sümmânî, s.41, 1. Baskı, Şubat, 2007

1. Tasavvufun zikir anlayışında ve medreselerde müzakere (**Kalfa Sistemini Kullanmak**) yöntemleri nelerdir?

2. Ashabı kiramın Peygamber Efendimizden, dinledikleri yüz binlerce hadisi şerifleri bir işitmede harfi harfine ezberleme tekniği ortaya nedir?

3. Tabiinin bir iki hafta içinde Kur'an-ı Kerimi ezberleme yöntem ve tekniklerinin sırları nelerdir?

4. Fukahanın binlerce fıkhi mesaili delilleriyle kalplerinde hazır tutabilme becerisi nasıldır?

5. İmamı Muhammed Şeybani gibi Kur'an-ı Kerimi üç günde ezberlemenin yöntem teknikleri hangileridir?

6. **Seyyid Yahya Şirvânî hazretlerinde, Seyyid Sünneti Efendi hazretlerinde, Şeyh Şa'bân-ı Velî hazretlerinde ve Şeyh Şa'bân-ı Velî Hazretleri'nden sonra Dergâhta oturanlar, “dinlemeyi, okumayı, anlamayı, anlatmayı ve yazmayı öğrenirken veya öğretirken hangi yöntem ve teknikleri uygulamışlardır?**

Yukarıda sıraladığımız altı (6) madde açıklanmaya muhtaçtır. İlim adamları tarafından söz konusu altı (6) soruya cevap bulunduğu zaman Avrupa'nın peşinde koştuğu öğrenmeyi öğretmekte yeni bir anlayış, yeni yöntem, yeni bir teknik ortaya çıkabilir. Söz konusu yöntem ve teknikler yüksek lisans ve doktora bazında ele alındığında evrensel eğitim anlayışına yeni yöntem ve teknikler kazandırabiliriz.

Kaynaklar

Abdulkadir Erkal, Âşık Sümmânî, s.177, 1. Baskı, Şubat, 2007

Abdulkerim, Abdulkadiroğlu:Halvelitilik'in Şa'baniyye Kolu Şeyh Şa'bân-I Veli ve Külliyesi,Kastamonu şeyh Şa'banı Veli Derneği Yayınları 1, 3. Baskı Ankara 1991

Abdurrahman Güzel, Dini ve Tasavvufî Türk Edebiyatı Türk Dünyası El kitabıC.3, İkinci Baskı Ankara 1992,

Ahmet Rahmi Bircan, Eğitimde Biz ve Çocuklarımız Milli Eğitim Basımevi 2000 İstanbul

Ahmet Yaşar Zengin, Kastamonu Velileri, 6. Baskı, 2005 Kastamonu

Ahmet Yaşar Zengin- Nesrin Zengin, Çocuk Edebiyatı, Truva Yayınları,'2009 İstanbul

Âşık Sümmânî, “Kalkın Verin Şu Âşıkın Sazını”

Ayla Oktay : “Okumaya Hazırlıklı Olmak Ne Demektir” ”, Çocuk Edebiyatı, 99 Soruda Çocuk Dizisi, s.170-173, Çocuk Vakfı Yayınları,Hazırlayan M.Ruhi Şirin, İstanbul 1994

Bekir Çöl, 27.Şubat 2008, Sivas Gazetesi

Cahid Baltacı, Tasavvuf Lügati, Elif Neşriyat, s.27, Yaylacık Matbaası, 1981 İstanbul

Cemal Yıldız, Türkçe Öğretimi

Cemal Yıldız, Ana Dili Öğretiminde Çağdaş Yaklaşımlar ve Türkçe Öğretimi, Pegem Yayıncılık, 1. Baskı. Ankara 2003

Coşkun Yılmaz, “Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf” Seha Neşriyat A.Ş. Tasavvufî ve Ahlâkî Eserler Serisi: Gündoğdu Matb. İstanbul 1991,

Ebü Abdirrahman es-Sülemi (Çev: Süleyman Ateş); Tasavvufun Ana İlkeleri, Süleminin risaleleri AÜ. Basımevi. Ankara 1981 Gözütok, Şakir “Tasavvufta Şahsiyet Eğitimi” Seha Neşriyat İstanbul 1996,

FazılÇiftçi, Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları ,Ankara

Ferhan Oğuzkan, Okuma Öğretimi”,Türk Dili ve Edebiyat Öğretimi, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi,yayın No: 394, Şubat Eskişehir 1991

Ferit Develioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Aydın Kitabevi Yayınları,1982 Ankara

İbni Haldun. “Tasavvufun Mahiyeti” Hazırlayan Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yay.

İbni Kesir. Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsirleri, İstanbul: 1983 Çağrı Yay. İmam Gazeli.Kimya-yi Saadet, İstanbul: 1986 Bedir Yay.

İlköğretim Türkçe Programı

İrfanYücel, “Okumak İslâmın İlk Emridir” Diyanet Aylık Dergisi, Ağustos 1993

İskender Pala ,Yunus Emre, Halk Edebiyatı Serisi -4,s.24-25 Timaş Yay. 1999 İstanbul

M Orhan Soysal, *Türk Dili ve Edebiyatı ile Türkçe Öğretmeninin El Kitabı*, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., 2957 Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 867, Eğitim Dizisi 7, Birinci Baskı, İstanbul 1995

Mehmed Feyzi Efendi’nin Feyiz Pınarı Sempozyumu,

Mehmet Çavuşoğlu, Necati Bey Divanı, Tercüman 1001 Eser 13

Meydan Larousse C.11 Tasavvuf Maddesi

Musa ÖZDAĞ: Feyizden Damlalar, Mehmet Feyzi Efendi, Hamle Basın Yayınevi, İstanbul 1996

Musa Seyfi Cihangir, Şeyh Şa’bân-I Veli Hazretleri’nin hayatı ve Manesin Yayın Limited Şirketi,1997 Kastamonu

Musa Seyfi Cihangir: “Şeyh Şa’bân-ı Velî Hazretleri’nin Hayatı ve Manevi Silsilesi” Bilge Kastamonu Gazetesi Basın yayın ltd.şti , s. 10-41 Kastamonu 1997

Mustafa Tatçı, Risâletü'n-Nushiyye, Yunus Emre Küll,yatı 3,H yayınları, 2008 İstanbul

Muzaffer Ertaş- Kemal Topçu: “Tehassür, M. Zühdü Ahmed Siyahi(K.S) ve öğlü

Necâtî Bey Divanı’nda Sevgilinin Güzellik Unsurlarının Dînî Tabirlerle Anlatılmasıyla Eğitim Değerlerinden Olan Okumayı, Anlamayı, Öğrenmeyi Kolaylaştırdığı ve Sevdirdiği Üzerine Bir Çalışma” Uluslar Arası Türk Dili Ve Edebiyatı Sempozyumu “Ölümünün 500. Yılında Necâtî Beğ Anısına, Kocaeli 15–17 Nisan 2009

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Veli Sempozyumu

- Nesrin Zengin - Ahmet Yaşar Zengin, Türkçe Eğitimi Özel Öğretim Yöntemleri, 5.Baskı, Töre Dağıtım, 2013 Kastamonu
- Öğrenme ve Öğretmenin önemi Diyanet Aylık Dergisi, Eylül 1998
- Risâletü'n-Nushiyye
- Selçuk Eraydın, Tasavvuf ve Tarikatlar, Marifet yay. İstanbul 1990
- Sevgi Gökdemir – Ayvaz Gökdemir, Yunus Emre, Gül deste
- Seyyid Ahmed Hicabi (K.S) Hazretleri, s.10-11, 1966 Kastamonu
- Sızıntı, Ağustos 1991
- Şakir Gözütok, "Tasavvufta Şahsiyet Eğitimi" Seha Neşriyat İstanbul 1996,
- Türkçe Öğretimi Programı
- Veysel Sönmez, Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı, Öğretmen Yayınları, Birinci Baskı, 1085 Ankara
- Yunus Emre Divanı, Dergâh Yayınları, 2.Baskı, 1981 İstanbul
- Yunus Emre'nin Şiirlerindeki Eğitim Anlayışı İle Günümüzdeki Bazı Eğitim Kavramlarının Örtüştüğüne Dair Bir Çalışma, Her Yönüyle Ulusal Yunus Emre Sempozyumu, 8–10 Ekim 2008, Aksaray 2008
- Ziya Demircioğlu, Kastamonu Evliyalari, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu 1962
- Ziya Demircioğlu: Şeyh Şâban-ı Veli Postnîşinleri,

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERS KİTAPLARINDA TASAVVUF ÖĞRETİMİ

Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir ÇEKİN
(Kastamonu Üniversitesi)

1. GİRİŞ

Bir insan yetiştirme faaliyeti olarak eğitim, insanlığın ortaya çıkışından günümüze kadar bilim adamları ve düşünürlerin üzerinde durdukları önemli bir konudur. İnsanoğlu doğumdan itibaren kesintisiz bir eğitim sürecine girmektedir ve hayatın her aşamasında eğitim olgusu ile iç içe olmaktadır. Eğitim hakkında farklı tanımlamalar yapılmıştır. Bunlar arasında eğitim; “bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla, kasıtlı olarak istenilen yönde değişme meydana getirme süreci” (Ertürk, 1997, 17), “insanda istenilen yönde davranış geliştirme faaliyeti” (Bilgin ve Selçuk, 1999, 26), “kişinin yetişmesi, gelişmesi, topluma uyması bakımından hem bir oluş ve sonuç, hem de bir tecrübe ve intibak durumunu” (Ayhan, 1995, 19) şeklinde tanımlamalar yapılmıştır. Eğitimin gayesi ise, insanda var olan yetenekleri ortaya çıkarmak, bu yetenekleri en iyi şekilde geliştirmek ve toplumu oluşturan bireyleri çağın gerektirdiği bilgi ve becerilerle donatmak olarak ifade edilebilir.

Eğitim faaliyetlerinin en önemli öğretim materyalleri ders kitaplarıdır. Ders kitabı, “Belli ölçülere göre incelendikten sonra belli bir okul, sınıf ve ders için öğretmen ve öğrencilere temel kaynak olarak önerilen bir kitaptır.” şeklinde tanımlanabilir (Oğuzkan, 1993, 83). Demirel ve Kıroğlu’na (2005) göre ise ders kitabı, “Eğitim programında yer alan hedef, içerik, öğrenme-öğretme süreci ile ölçme ve değerlendirme boyutlarına uygun olarak hazırlanmış ve öğrenme amaçlı kullanılan basılı bir öğretim materyalidir.” Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ders kitapları, her zaman önemli bir eğitim-öğretim aracı olmuştur. Ders kitapları iyi hazırlandığı takdirde hem öğretmenlere hem öğrencilere büyük yararlar sağlamakta, eğitim ve öğrenme etkinliklerinde öğretmen ve öğrencilere kılavuzluk etmekte ve aynı zamanda da temel bir bilgi kaynağı olmaktadır. Ders kitapları, öğretim sırasında öğrencilerin neleri öğreneceği ve öğretmenlerin neleri öğreteceğini önemli ölçüde belirleyen bir kaynak olma özelliği taşıdığı gibi sınıf içi öğrenme-öğretme etkinliklerine yönelik kararlar üzerinde de önemli etkilere sahiptir. Bu nedenle ders kitaplarının, eğitim amaçlarını gerçekleştirmek üzere öğrencilerin öğrenme yaşantılarına yön veren ve en çok kullanılan öğretim aracı olduğunu söylemek mümkündür. Öğretim araçları içinde en çok ders kitaplarının kullanılıyor olması, öğretimdeki rolünü de giderek artırmaktadır

(Kılıç ve Seven, 2002, 19). Hazırlanacak olan ders kitaplarının yapısal olarak yürürlükte olan öğretim programlarına dayandırılması, bireyin ve toplumun gereksinimleri göz önünde bulundurularak hazırlanması, önerilen etkinliklerin kuramla uygunluk göstermesi, öğretimin merkezine bireyi alan etkinliklerle donatılmış olması, etkinliklerde disiplinler arası ilişkilerin kurulması, söz konusu kitabın daha işlevsel olmasına katkı sağlayacaktır (Epçaçan ve Okçu, 2010, 41).

Günlük hayatın her aşamasında insan, eğitim ile doğrudan veya dolaylı bir ilişki içindedir. Eğitimin bu şekline genel eğitim denilmektedir. Genel eğitim; aile, okul ve çevrenin etkisiyle kişide meydana gelen her türlü davranış değişikliğini kapsamaktadır. Genel eğitim, kendi içinde informal ve formal olmak üzere ikiye ayrılır. Formal eğitim türlerinde birisi de din eğitimidir (Gözütok, 1996, 71). Din eğitimi, hayatın dinle ilgili boyutu hakkında öğrenenlerde istenilen davranış biçimleri, tutum ve tavırlar meydana getirmeye yöneliktir. Tasavvufî eğitim ise din eğitiminin duyuşsal zeminine ağırlık veren tali bir eğitim sistemi durumundadır (Gözütok, 1996, 72). Tasavvuf, İslam'ın ruh hayatının, Hz. Peygamberin şahsında temsil ettiği manevi otoritenin, müesseseseleşmiş ve günümüze kadar yaygınlaşarak gelmiş şeklidir (Yılmaz, 2000, 17). Tasavvufun gayesi, Hakkın rızasını kazanmak için nefsi kötülüklerden uzaklaştırıp, güzel ahlak sahibi olmak, ruhun beden üzerinde hâkimiyetini sağlayacak tedbirler almaktır (Bardakçı, 2000, 13).

2. AMAÇ

Bu bildiriye, din kültürü ve ahlak bilgisi (DKAB) eğitiminin daha çok duyuşsal hedefleri ile ilgili olan tasavvuf öğretiminin örgün din eğitimi içerisindeki durumunun ders kitapları çerçevesinde incelenmesi amaçlanmıştır. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. DKAB ders kitaplarında Tasavvuf öğretimine hangi eğitim kademesinde yer verilmiştir?

2. Tasavvuf öğretiminin yer aldığı eğitim kademesi içerisinde hangi sınıfta Tasavvuf eğitimi yapılmaktadır?

3. Tasavvuf öğretiminin yapıldığı sınıf düzeyinde Tasavvuf öğretimine ne kadar bir süre/ders saati ayrılmıştır?

4. Tasavvuf öğretiminin yapıldığı sınıf düzeyindeki ders kitabı içerisinde Tasavvuf öğretiminde nasıl bir içerik oluşturulmuştur?

5. Tasavvuf öğretiminin yapıldığı sınıf düzeyindeki ders kitabı içerisinde Tasavvuf eğitimi için oluşturulan içerik hangi öğrenme alanında yer almaktadır?

3. YÖNTEM VE VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Örgün din eğitimi içerisindeki Tasavvuf öğretiminin ders kitapları çerçevesinde incelenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada, doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Bu çerçevede örgün eğitim kademelerinde DKAB

ders kitapları elde edilmiş, bu kitaplar araştırma problemi çerçevesinde incelenmiş ve araştırma sorularına cevaplar aranmıştır.

Araştırmanın veri toplama aracı, Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu'nun 12.02.2008 gün ve 60 sayılı kararı ile 12. sınıflar için ders kitabı olarak kabul edilen, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*'dir.¹⁰⁸² Araştırmanın bir diğer veri toplama aracı, Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu'nun 30.12.2010 gün ve 329 sayılı kararı ile 2011-2012 öğretim yılında uygulamaya konulan, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*'dir.¹⁰⁸³

4. BULGULAR

4. 1. Araştırma Birinci Sorusu İle İlgili Bulgular

Çalışmanın birinci araştırma sorusu, “DKAB ders kitaplarında Tasavvuf öğretimine hangi eğitim kademesinde yer verilmiştir?” idi. Bu araştırma sorusu ile ilgili olarak ilk ve ortaöğretim düzeylerinde DKAB ders kitapları incelendiğinde Tasavvuf öğretimine ortaöğretim düzeyinde yer verildiği görülmüştür.

4. 2. Araştırma İkinci Sorusu İle İlgili Bulgular

Çalışmanın ikinci araştırma sorusu, “Tasavvuf öğretiminin yer aldığı eğitim kademesi içerisinde hangi sınıfta Tasavvuf öğretimi yapılmaktadır?” idi. Bu araştırma sorusu ile ilgili bulgular Tablo 1 çerçevesinde açıklanmıştır.

Tablo 1: ODKAB Dersi Öğrenme Alanları ve Üniteler (MEB, 2010, 30)

Öğrenme Alanı	Üniteler			
	9. Sınıf	10. Sınıf	11. Sınıf	12. Sınıf
İnanç	İnsan ve Din	Allah İnancı	İnsan ve Kaderi	Dünya Hayatı ve Ahiret
İbadet	Temizlik ve İbadet	İslam'da İbadetler	İslam'da İbadetlerde İlkeler ve İbadetlerin Faydaları	Tövbe ve Bağışlama
Hız. Muhammed	Hız. Muhammed'in Hayatı	Kur'an'a Göre Hız. Muhammed	Hız. Muhammed'in Örnekliği	Hız. Muhammed'in Anlama
Vahiy ve Akıl	Kur'an ve Ana Konuları	Kur'an ve Yorumu	İslam Düşüncesinde Yorumlar	İslam Düşüncesinde Tasavvufi Yorumlar

¹⁰⁸²Akgül, M., Albayrak, A. vd. (2011). *12. Sınıf Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 4. Baskı, Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.

¹⁰⁸³MEB (2010). *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı*, Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.

Ahlak ve Değerler	Değerler	Haklar, Özgürlükler ve Din	Aile ve Din	İslam ve Barış
Din ve Laiklik	Laiklik ve Din	Atatürk ve Din	Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Din Hizmetleri	Atatürk ve Din Öğretimi
Din, Kültür ve Medeniyet	İslamiyet ve Türkler	İslam ve Bilim	İslam ve Estetik	Yaşayan Dinler ve Benzer Özellikleri

Tablo 1’de görüldüğü gibi ortaöğretim düzeyinde DKAB ders kitapları içeriğinde Tasavvuf öğretimine 12. sınıfta, “vahiy ve akıl” öğrenme alanında ve “İslam düşüncesinde tasavvufi yorumlar” ünite başlığı içerisinde yer verilmiştir.

4.3. Araştırma Üçüncü Sorusu İle İlgili Bulgular

Çalışmanın üçüncü araştırma sorusu, “Tasavvuf öğretiminin yapıldığı sınıf düzeyinde Tasavvuf öğretimine ne kadar bir süre/ders saati ayrılmıştır?” idi. Bu araştırma sorusu ile ilgili bulgular şu şekildedir.

Tablo 2: 12. Sınıf DKAB Dersi Öğrenme Alanları, Ünite ve Süreleri (MEB, 2010, 27)

Öğrenme Alanı	Üniteler	Ders Saati	Oranı (%)
İnanç	Dünya Hayatı ve Ahiret	5	12
İbadet	Tövbe ve Bağışlama	4	17
Hz. Muhammed	Hz. Muhammed’i Anlama	5	11
Vahiy ve Akıl	İslam Düşüncesinde Tasavvufi Yorumlar	7	17
Ahlak ve Değerler	İslam ve Barış	4	14
Din ve Laiklik	Atatürk ve Din Öğretimi	4	5
Din, Kültür ve Medeniyet	Yaşayan Dinler ve Benzer Özellikleri	7	24
Toplam		36	100

Tablo 2’deki bilgiler incelendiğinde ODKAB ders kitaplarında Tasavvuf öğretimine 7 ders saati ayrıldığı görülmektedir. Bu ders saati tüm öğretim yılındaki ders saatinin % 17’sine denk gelmektedir. Ayrıca, ortaöğretim kademesinin tümünde ODKAB ders saatinin (36x4) 144 saat (MEB, 2010, 26-27) olduğu dikkate alındığında ortaöğretim sürecinde öğrenciler Tasavvuf alanı ile ilgili sadece % 4,8’lik bir öğrenim aldıkları ortaya çıkmaktadır. Buna ek olarak öğrenciler ilköğretimde 360 saat (MEB, 2010a, 29-31), ortaöğretimde de 144 saat DKAB dersine girdikleri ve ilk ve ortaöğretim sürecinde toplam 504 saat DKAB dersini aldıkları düşünüldüğünde Tasavvuf

alanına ait bilgileri bu sürecin tamamında sadece %1,3'lük bir orana tekabül etmektedir.

4. 4. Araştırma Dördüncü Sorusu İle İlgili Bulgular

Çalışmanın dördüncü araştırma sorusu, “Tasavvuf öğretiminin yapıldığı sınıf düzeyindeki ders kitabı içerisinde Tasavvuf öğretiminde nasıl bir içerik oluşturulmuştur?” idi. Bu araştırma sorusu ile ilgili ODKAB ders kitaplarında tasavvuf öğretimine, “İslam düşüncesinde tasavvufi yorumlar” ünite başlığı altında bir içerik oluşturulmuştur. Aşağıdaki tabloda bu ünitenin içeriği gösterilmiştir.

Tablo 3: İslam Düşüncesinde Tasavvufî Yorumlar Ünitesi İçeriği (Akgül vd., 2011, 7-8)

Ünite: İslam Düşüncesinde Tasavvufî Yorumlar
1. Tasavvufî Düşüncenin Oluşumu
2. Tasavvufî Düşüncede Allah-Varlık İlişkisi
3. Tasavvufî Düşüncenin Ahlaki Boyutu
4. Kültürümüzde Etkin Olan Tasavvufî Yorumlar
4.1.Yesevîlik
4.2. Kâdirilik
4.3. Nakşibendilik
4.4. Mevlevîlik
4.5. Alevîlik-Bektaşîlik
4.5.1. Cem ve Cemevi
4.5.2. Cemin Yapılışı
4.5.3. Semah
4.5.4. Musahiplik
4.5.5. Dua ve Gülbenkler
4.5.6. Muharrem Ayı ve Aşure
5. Nusayrilik
6. Birlikte Yaşama ve Hoşgörü Kültürü

ODKAB ders kitaplarında tasavvuf alanı ile ilgili öğrencilerin; tasavvufî düşüncenin gelişimini, tasavvuf düşüncesinde Tanrı-varlık ilişkisini, tasavvuf düşüncesinin ahlaki boyutunu, kültürümüzde etkin olan tasavvufî yorumlar ile birlikte yaşama ve hoşgörü kültürünü öğrenmeleri hedeflenmektedir. Buna göre “İslam düşüncesinde tasavvufî yorumlar” ünite başlığı altında sistematik bir içerik oluşturulduğu, içerikte ilk olarak tasavvufî düşüncenin doğuş sürecine yer verildiği, ikinci olarak tasavvuf alanında seçilmiş iki konunun (tasavvufî düşüncede Allah-varlık ilişkisi ve ahlaki boyut) işlendiği, son olarak günümüzle ilişkili önemli tasavvufî oluşumlar ve birlikte yaşama kültürüne yer verildiği görülmektedir. Bu içeriğin genel olarak olumlu bir şekilde seçildiği söylenebilir. Ancak, tasavvuf gibi geniş bir alana sadece bir öğrenme alanı içindeki bir üniteye yer verilmesi alanı sınırlı şekilde aktarmak olacaktır.

4. 5. Araştırma Beşinci Sorusu İle İlgili Bulgular

Çalışmanın beşinci araştırma sorusu, “Tasavvuf öğretiminin yapıldığı sınıf düzeyindeki ders kitabı içerisinde Tasavvuf öğretimi için oluşturulan içerik hangi öğrenme alanında yer almaktadır?” idi.

ODKAB dersi öğretim programı, yedi öğrenme alanından oluşmaktadır. Bunlar; inanç, ibadet, Hz. Muhammed, vahiy ve akıl, ahlak ve değerler, din ve laiklik, din, kültür ve medeniyet’tir. Programda öğrenme alanları, 9. sınıfta başlayıp 12. sınıfa kadar devam etmektedir. “Vahiy ve akıl” öğrenme alanıyla genel olarak öğrencilerin; dinde vahiy ve aklın önemini, Kur’an’ı anlama ilkelerini, yorum farklılıklarının dinle olan ilişkisini ve birlikte yaşama kültürünü öğrenmesi hedeflenmektedir (MEB, 2010, 17). Programın, tasavvuf öğretimi ile ilgili hedefleri ise şu şekilde ifade edilmektedir: “İslam anlayışındaki yorum farklılıklarının nedenlerini sorgulayarak her zaman ve mekânda yeni yorumların kaçınılmaz olduğunu bilir. Yorum farklılıkları doğru anlaşılmadığı takdirde ortaya çıkabilecek zararları önceden kestirir. Yapılan yorumların inançla, amelle ve ahlakla ilgili olanlarını birbirinden ayırır. Dinle ilgili yorumların, din farklılığı değil, yorum farklılığı ve birer zenginlik olduğu, dinde çoğulculuk ve dini kolaylaştırma anlamına geldiğini fark eder. Hiçbir İslam yorumunun İslam’la özdeşleştirilemeyeceğini kavrar ve birlikte yaşama ve hoşgörü bilincini kazanır.” (MEB, 2010, 17).

“Vahiy ve akıl” öğrenme alanı ile “İslam düşüncesinde tasavvufi yorumlar” ünitesinin ODKAB dersi öğretim programı içerisindeki durumuna da konu ile ilgili olarak bakılmalıdır. Bu konuda bilgiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4: Öğrenme Alanı ile Ünite Kazanım Sayıları ve Ders Saati

Öğrenme Alanı	Sınıf	Üniteler	Kazanım Sayısı	Ders Saati
Vahiy ve Akıl	9	Kur’an ve Ana Konuları	7	5
	10	Kur’an ve Yorumu	5	6
	11	İslam Düşüncesinde Yorumlar	8	6
	12	İslam Düşüncesinde Tasavvufî Yorumlar	10	7
Toplam			30	24
Programın toplam ders saati: 144 Programın toplam kazanım sayısı: 214				

“Vahiy ve akıl” öğrenme alanı, ODKAB dersi içerisinde 24 saat olarak yer almakta ve 30 kazanımı içermektedir. ODKAB dersinin toplam ders saatinin 144 ve toplam kazanım sayısının 214 olduğu dikkate alındığında, ODKAB dersinde “vahiy ve akıl” öğrenme alanı ders saati açısından % 14, kazanım açısından da % 12 oranında temsil edilmektedir. “İslam düşüncesinde tasavvufi yorumlar” ünitesi ile ilgili olarak konuya bakıldığında, bu ünite ODKAB dersi içerisinde toplam 7 saat olarak yer

almakta ve 10 kazanımı içermektedir. Buna göre bu ünite, ODKAB dersinde ders saati açısından % 5, kazanım açısından da % 4 oranında temsil edilmektedir.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bir manevi terbiye disiplini olarak tasavvuf, din eğitimi ile yakından ilişkili bir alandır. Konu ile ilgili farklı çalışmalar¹⁰⁸⁴ yapılmış olmasına rağmen, bu alanda daha fazla inceleme ve araştırmaya ihtiyaç vardır. Bizim çalışmamız ise tasavvufun ODKAB öğretiminde ders kitapları çerçevesinde ne şekilde yer aldığını konu edinmiştir. Çalışma sonunda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. ODKAB dersi öğretim programında tasavvuf öğretimi 12. sınıfta “vahiy ve akıl” öğrenme alanı içerisinde yer almaktadır. Bu öğrenme alanında tasavvuf öğretimine “İslam düşüncesinde tasavvufi yorumlar” ünitesinde yer verilmiştir.

2. ODKAB ders kitaplarında Tasavvuf öğretimine 7 ders saati ayrılmıştır. Bu ders saati tüm öğretim yılındaki ders saatinin % 17'sine, tüm ortaöğretim sürecindeki ODKAB dersi süresinin % 4,8'ine ve ilk ve ortaöğretimde ODKAB ders süresinin sadece %1,3'üne tekabül etmektedir. Görüldüğü gibi ilk ve ortaöğretim sürecinde öğrenciler tasavvuf konusunda çok fazla bir bilgi etme imkânına ders saatinin azlığı nedeniyle sahip değillerdir.

3. “İslam düşüncesinde tasavvufi yorumlar” ünitesinin içeriği, tasavvufun doğuşu, tasavvufi düşüncede Allah-varlık ilişkisi ve ahlaki boyut, günümüzdeki önemli tasavvufi oluşumlar ve birlikte yaşama ve hoşgörü kültürü konularından oluşmaktadır. İçerik açısından ODKAB dersi öğretim programında tasavvuf öğretiminde sistematik bir içerik oluşturulduğu ve içeriğin genel olarak olumlu bir şekilde seçildiği söylenebilir.

4. ODKAB dersinde “vahiy ve akıl” öğrenme alanı ders saati açısından % 14, kazanım açısından da % 12 oranında temsil edilmektedir. “İslam düşüncesinde tasavvufi yorumlar” ünitesi ise, ODKAB dersi içerisinde ders saati açısından % 5, kazanım açısından da % 4 oranında temsil edilmektedir.

Bu sonuçların yanı sıra ODKAB öğretiminde tasavvufun değer eğitimi¹⁰⁸⁵ ile yeterince ilişkilendirilmediği görülmüştür. Günümüzde karakter

¹⁰⁸⁴Gözütok,Ş. (1992).*Bir Din Eğitimi Disiplini Olarak Tasavvuf*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya. Yıldız,A. (2007).*İmam Gazzâlî'ye Göre Nefis ve Nefis Eğitimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya. Gürler, Z. (2011).*Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı Öğretiminin Ders Kitabı, Öğrenci ve Öğretmen Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara. Gözütok,Ş. (1996).*Tasavvufta Şahsiyet Eğitimi*,İstanbul:Seha. Ergün, M. (1997).*Yunus Emre'de Tasavvuf ve Eğitim*, Ankara: Ocak. Kara, İ. (2006). Din Eğitimi, Din Hizmetleri ve Tasavvuf, *Diyanet İlmî Dergi*, XLII/2,116-117. Göktaş, V. (2011). Tasavvufi Terbiye'nin Günümüz Din Eğitimi-Öğretimine Sunabileceği İmkânlar, *Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, 52/2, 137-155.

¹⁰⁸⁵Değer eğitimi; vatandaşlık eğitimi, karakter eğitimi, ahlak eğitimi, hukuk eğitimi, din eğitimi gibi alanların hepsini kapsayan şemsiye bir eğitim türüdür. Bu eğitimde öğretim programlarında yer alan değerlerin örtük bir şekilde öğrencilere kazandırılması

eğitiminin önemli bir parçasını oluşturan değer eğitimi ile ilgili yoğun sayılabilecek akademik çalışmalar yapılmaktadır.¹⁰⁸⁶ Bu çalışmalarda değer eğitiminin vatandaşlık eğitimi, karakter eğitimi, ahlak eğitimi, hukuk eğitimi, din eğitimi gibi alanların hepsini kapsayan şemsiye bir uygulama olduğu ve bu çerçevede din ve ahlak eğitimi içerisinde değer eğitiminin de özel bir alanı oluşturduğu ortaya koyulmaktadır. Bununla birlikte, ODKAB dersi öğretim programında “İslam düşüncesinde tasavvufi yorumlar” ünitesinin açıklamalarında (MEB, 2010, 56), öncelikle verilecek değerler olarak hoşgörü, duyarlılık, saygı, güven değerleri ifade edilmektedir. Ancak, paylaşma, saygı, hoşgörü, diğerkâmlık gibi daha birçok değeri içinde barındıran tasavvuf alanının ODKAB öğretiminde değerler ile ilişkili olarak daha çok yer alması gerektiği kanaatindeyiz. Ayrıca, din eğitiminin temel hedeflerinden birisi de yeni yetişen nesillerin sağlam karakterli olmasını sağlamaktır. Kişinin istenilen şahsiyete sahip olmasında toplumdaki değerleri özümsemiş olması önemlidir. Bu çerçevede tasavvuftaki birçok uygulamanın temel gayesinin insanın şahsiyet yapılanması olduğu (Yılmaz, 2006, 132) dikkate alındığında din öğretiminde tasavvuf alanından daha fazla içeriğe yer verilmesinin gerektiğini düşünmekteyiz.

ODKAB dersi öğretim programında tasavvufi öğretiler ile ahlak arasında çok fazla bağlantı kurulmadığı da gözlemlenmiştir. Dersin adında geçen “ahlak bilgisi” diğer ünitelerde farklı başlıklarda daha yaygın şekilde yer alırken, tasavvufun ahlaki boyutu sadece bir ünite bölümü içerisinde planlanmıştır. Oysaki tasavvuf, her seviyeden insanın iç âlemini güzelleştirmeyi, kalbini ve ruhunu kötü duygulardan temizlemeyi, iradeyi kuvvetlendirerek kişiye yüksek bir ahlâkî hayat yaşatmayı hedefleyen bir sistemdir. Aynı şekilde din eğitimi de insanın kişilik gelişimine katkıda bulunmayı hedeflemektedir. İdeal insanın kişilik gelişiminde olması gereken

hedeflenmektedir. Okullarda değer eğitiminin nasıl yapılması gerektiği konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Okullarda kazandırılmak istenen değerler, geleneksel telkin yöntemiyle aktarılabilir gibi değer açıklama yaklaşımı ile öğrencinin kendi değerlerinin farkına varması yoluyla da sağlanabilir. Ayrıca öğrencinin değerlerini anlamak ve değerinin sistematik analizini yapmak amacıyla ahlaki muhakeme ve değer analizi yaklaşımları da kullanılabilir.

¹⁰⁸⁶Sosyal ve Kurumsal Yönleriyle Değerler Eğitimi Sempozyumu, 26-28 Ekim 2011, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir. Akbaş, O. (2004). *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının (Değerlerinin) İlköğretim 8.Sınıf Öğrencilerinde Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara. Uluslararası “Değerler ve Eğitimi” Sempozyumu, 26-28 Kasım 2004, Değerler Eğitimi Merkezi, İstanbul. Dılmaç B. (2002). *İnsanca Değerler Eğitimi*, Ankara: Nobel. Kurtulan I. (2007). *Özel Eğitim Öğretmenlerinin Mesleki Etik Değerler Açısından Kendilerini Değerlendirmeleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul. Memiş, A.veGedik, E. G. (2010). Sınıf Öğretmenlerinin Değer Yönelimleri, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 8 (20). Yiğitti, S. veÖcal, A. (2010). İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Değer Yönelimleri, *Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24. Yılmaz, E. (2009). Öğretmenlerin Değer Tercihlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7/17.

unsurlar arasında ahlâki gelişim de bulunmaktadır. Sağlıklı bir ahlaki gelişim gösteren bireyler, sağlam ahlaki değerleri olan ve doğru ahlaki kararlar alabilme kapasitesine sahip bireyler olacaktır. Bu nitelikteki bir birey “iyi insan” idealine yaklaşacaktır (Özeri, 2004, 61). Bu noktada tasavvufi disiplin içindeki ahlaki öğretiler ile ODKAB dersi öğrenme hedefleri daha fazla ilişkilendirilmelidir.

Sonuç olarak, tasavvuf öğretimine ODKAB dersi öğretim programı içerisinde yeterince yer verilmediğini ve daha çok bilgi düzeyinde tasavvuf öğretiminin gerçekleştirilerek duyuşsal boyutun ihmal edildiğini düşünmekteyiz. Din öğretiminin duyuşsal hedefleri¹⁰⁸⁷ gözetilerek tasavvuf alanına, geliştirilecek programlarda daha fazla yer verilmelidir. Din öğretiminin duyuşsal boyutu ile tasavvuf ilişkisi konusunda Selçuk şunları ifade etmektedir: “Din eğitimi, çoğu zaman yön verici öğütler, emir ve yasaklar, kurallar bütünü olarak ele alındığında karakter gelişiminde beklenen olumlu tesiri gerçekleştirememektedir. Hâlbuki din bir yönüyle iman, bir yönüyle amel, bir yönüyle de duyguyu ifade eden bir bütünlük arz eden yapıya sahiptir. Bu yönlerden birinin ihmal edilmesi olumsuz neticeler doğuracaktır. Dinin duygu yönü hiç şüphesiz tasavvufun sevgiye dayalı öğreti ve görüşleriyle tamamlanacaktır. Bu manada din eğitiminde tasavvufun vereceği mesajlar tamamlayıcı rol oynayacaktır.” (Selçuk, 1991, 14) Ayrıca, tasavvuf tarihinden seçilecek örnek olaylardan (menkıbe) sınıf içi etkinliklerde daha fazla yararlanılabilir. Konuyla ilgili çalışmasında Genç, temel insani değer ve davranışların yetişen yeni nesle kazandırılmasında kullanılacak en etkili araçlardan biri olarak menkıbeleri önermektedir (Genç, 2006, 88). Bu bağlamda tasavvufi öğretilerin ODKAB öğretiminde daha yoğun yer almasının yeni yetişen nesillerin dini davranış ve karakter gelişimlerine olumlu katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Akgül, M., Albayrak, A. vd. (2011). *12. Sınıf Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 4. Baskı, Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.

Ayhan, H. (1995). *Eğitim Bilimine Giriş*, İstanbul: Şule.

Bardakçı, M. N. (2000). *Sosyo-Kültürel Hayatta Tasavvuf*, Isparta: Fakülte.

¹⁰⁸⁷Genel olarak din öğretiminin duyuşsal hedefleri şu şekilde ifade edilebilir: Din ve Ahlak öğretimi ile öğrenciler sevmeye ve sevilmeye, dinî, ahlaki ve toplumsal bir değer olduğunun, kin ve nefretin sevgi, barış, kardeşlik ve dostluğu ortadan kaldırdığını farkına varır, dostça ve kardeşçe yaşamaya özen gösterir. Paylaşmanın bir ihtiyaç ve erdem olduğunu, sevinç ve üzüntülerin paylaşılmasında dinî ve millî bayramların önemini anlar. Toplumda zor durumda olanlara, kimsesizlerin ve engellilerin sorunlarına karşı duyarlı olur. Dinimizin sakınmamızı istediği davranışlar ve kötü alışkanlıkların bireysel ve toplumsal zararlarını irdeler ve bunlara çözümler üretir. Başkalarının haklarına saygılı davranarak kul hakkı konusunda duyarlı olur. Bireyin güzel ahlak sahibi olmasında dinin rolünü fark eder. İslam'ın ahlaki değerlerini öğrenerek ahlaklı davranma konusunda duyarlı olur.

Bilgin, B. ve Selçuk, M. (1999). *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, Ankara: Gün.

Epçaçan, C. ve Okçu, V. (2010). İlköğretim Türkçe Ders Kitaplarının Öğretmen Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi, *Milli Eğitim Dergisi*, 187, 39-51.

Demirel, Ö. ve Kiroğlu K (2005). *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi*, Ankara: Pegema.

Ergün, M. (1997). *Yunus Emre 'de Tasavvuf ve Eğitim*, Ankara: Ocak.

Ertürk, S. (1997). *Eğitimde Program Geliştirme*, Ankara: Yelken-tepe.

Genç, E. (2006). *Menâkıbnâme Edebiyatında İnsan Eğitimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Gözütok, Ş. (1996). *Tasavvufta Şahsiyet Eğitimi*, İstanbul: Seha.

----- (1992). *Bir Din Eğitimi Disiplini Olarak Tasavvuf*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Kılıç, A. ve Seven, S. (2002). *Konu alanı Ders Kitabı İncelemesi*, Ankara: Pegema.

MEB (2010). *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı*, Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.

MEB (2010a). *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*, Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.

Oğuzkan, F. (1993). *Eğitim Terim Sözlüğü*, Ankara: Emel.

Özçelik, D. A. (1992). *Eğitim Programları ve Öğretim*, Ankara: ÖSYM.

Özeri, Z. N. (2004). *Okul Öncesi Din ve Ahlâk Eğitimi*, İstanbul: DEM.

Selçuk, M. (1991). *Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler*, Ankara: TDV.

Yılmaz, H. K. (2000). *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Ensar.

----- (2006). *Gönül Penceresinden*, İstanbul: Erkam.

**RAHMETLİ PROF. DR. ABDULKERİM
ABDULKADİROĞLU'NUN KASTAMONU'NUN MANEVİ
MİMARLARI VE MUTASAVVIFLARIYLA İLGİLİ
ARAŞTIRMALARI**

Nail TAN

Araştırmacı, Yazar

Özet:

Kastamonulu bir din adamının oğlu olarak 1943 yılında dünyaya gelen Abdülkerim Abdulkadiroğlu, küçük yaşlarda Arap alfabesiyle okuyup yazmayı ve Kur'an okumayı öğrendi. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde dinî eğitimini tamamladı (1966). Doktorasını aynı fakültenin İslam Sanatları Bölümü Klasik Türk Edebiyatı dalında yaptı (1979). Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesinde Yrd. Doç. Dr. unvanıyla akademik hayatına başladı. Eski Türk edebiyatı, tasavvuf edebiyatı dersleri vererek 1988'de doçent, 1995'te de profesörlüğe yükseldi.

Bütün hayatı boyunca memleketi Kastamonu ile bağlarını sürdürdü. Kastamonulu şairler, yazarlar ve özellikle de mutasavvıflar üzerinde çalıştı. Başta Şeyh Şa'bân-ı Velî olmak üzere Kastamonu'nun manevi mimarları, velîleri hakkında yeni bilgiler ortaya koyan kitap ve makaleler yazdı. Kastamonu'nun âşık edebiyatı, dinî manevi değerleri, gelenek ve görenekleri ve mutfak kültürüyle ilgili derleme ve araştırmalar da yaptı.

Prof. Abdulkadiroğlu 2006'da genç yaşta vefat etti. Bildirimizde onun Kastamonu'nun manevi mimarları ve mutasavvıflarıyla ilgili araştırmaları sınıflandırılarak ortaya konulmuştur.

Anahtar kelimeler: Abdülkerim Abdulkadiroğlu, Kastamonu, Şeyh Şa'bân-ı Velî, manevi mimar, velî, mutasavvıf.

**Prof. Dr. Abdülkerim Abdulkadiroğlu's Researches About The
Spiritual Architects and Sufis of Kastamonu**

Abstract:

Born as a son of a reverend from Kastamonu in 1943, Abdülkerim Abdulkadiroğlu, learned both to read and write with the Araphic alphabet and to read Kur'an at the young ages. He graduated from the Ankara University Faculty of Theology (1966). He did his PhD at the same faculty's Department of Islamic Art – in the Classical Turkish Literature field (1979). He started his academic life at the Gazi University Gazi Education Department as an assistant professor. He became associate professor in

1988 and professor in 1995 by giving lectures on old Turkish literature and sufi literature.

He kept contact with his home town Kastamonu all through his life. He studied on poets, writers and especially sufis of Kastamonu. He wrote books and articles including new information about Kastamonu's spiritual architects, sufis and especially Şeyh Şa'bân-ı Velî. He did also researches about Kastamonu's folk literature, religious moral values, traditions, Turkish cuisine.

He died in 2006 at a young age. In the article, his researches about the spiritual architects and sufis of Kastamonu are introduced by classifying them.

Key words: Abdulkerim Abdulkadiroğlu, Kastamonu, Şeyh Şa'bân-ı Velî, spiritual architect, sufi.

Kastamonu'nun değerli evladı, İlahiyatçı ve Eski Türk Edebiyatı uzmanı, Gazi Ü Gazi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu 2 Şubat 2006 tarihinde Hakk'a yürümüştü.¹⁰⁸⁸ 23 Haziran 1943 tarihinde Kastamonu şehir merkezinde dünyaya gelen Abdulkerim Bey, Ankara'da en yakın dostlarımdan biriydi. Oturduğu ev de bana yakındı. Ağabeyim Özdemir Tan'la *Gurur Kaynağımız Kastamonulular* dizisine 2004 yılında başladığımızda, birçok değerli Kastamonulu şahsiyetin varlığından bizi haberdar etmiş, Ömer Fazıl Aköz'ün biyografisini de bizzat yazma nezaketinde bulunmuştu. Dinî folklorla ilgilendiği için Millî Folklor Araştırma Dairesinin Başkanlığını yaptığım yıllarda (1973-1978, 1979-1984) dairemizin dergisinde araştırmalarını yayımlamış, düzenlediğimiz Milletlerarası Türk Folklor Kongrelerine de katılmasını sağlamıştım. Kastamonu'ya birlikte birkaç seyahat da yapmıştık.

Üniversite öğretim üyesi olmasında küçük bir katkı bulunduğuna için hemşehrilik, meslektaşlık dışında bir insani bağ daha vardı aramızda. 1980 yılında İngiltere dönüşü, Diyanet İşleri Başkanlığındaki müfettişlik görevinden ayrılma isteğiyle Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesindeki başkanlık odama geldi. Dairemde görev almak istedi. Denetim ve tahkikatlar dolayısıyla ilden ile dolaşmaktan yılmıştı. Dairemde, o sırada doktorasını yapmış bir uzmanı maaş ve makam olarak tatmin edecek bir kadro yoktu. 25 Eylül 2013 tarihinde vefat eden Millî Kütüphane Başkanı Dr. Müjgân Cunbur'a götürdüm kendisini. Müjgân Hanım hemen dilekçesini aldı ve Millî Kütüphane El Yazmaları-Nâdir Eserler ve Mikrofilm Şubesi Müdürlüğüne atanmasını sağladı. Millî Kütüphane, yazma eserler yönünden çok zengindi. Ona, araştırma ve yayın yönünden geniş imkânlar hazırladı.

¹⁰⁸⁸ Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bk.

Tan, Nail-Tan, Özdemir (2004), *Gurur Kaynağımız Kastamonulular*, Ankara, C I, s. 123-124; C II, s. 166-167.

"Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu", *Gazi Ü Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi/Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu'na Armağan*, Ankara 2007, 333 s. , Hayatı; s. 1-4.

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Böylece, üniversite öğretim üyeliği yolu açılmış oldu. 1982 yılında YÖK Kanunu çıkıp Gazi Üniversitesi kurulunca Yrd. Doç. Dr. unvanıyla bu yeni üniversitenin Gazi Eğitim Fakültesinde ders vermeye başladı. 1988'de doçent, 1995'te de profesör unvanlarını aldı.

Prof. Abdulkadiroğlu, temel eğitim olarak ilahiyatı seçmişti. Bu seçimde ailesinin etkisi vardı. Babası Abdullah Efendi imamdı. Kastamonu'da Bayram Hoca olarak tanınmıştı. Küçük yaşta babasından Kur'an okumayı öğrenip hafız oldu. Kastamonu Abdurrahmanpaşa lisesini bitirdikten (1962) sonra Ankara Ü İlahiyat Fakültesinde yüksek öğrenimini tamamladı (1966). Diyanet İşleri Başkanlığında görev aldı. İlk görev yeri Kastamonu Müftülüğüdür. Doktorasını mezun olduğu fakültenin İslam Sanatları Bölümü Klasik Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalında yaptı (1979). Gazi Üniversitesinde Klasik/Eski Türk Edebiyatı, Tasavvuf/Tekke Edebiyatı dersleri verdi. Arapça, Farsça ve İngilizce bilmekteydi.

Rahmetli Prof. Abdulkadiroğlu'nun üniversitedeki öğretim üyeliğinin yanı sıra en çok ilgilendiği konu Kastamonu kültürüydü. Memleketi Kastamonu'ya sevgisi çok büyüktü. Kastamonu'yla ilgili kültür sempozyumlarının, panellerin hemen hemen tamamına katılıp yeni bilgiler ihtiva eden bildirileriyle takdir toplamıştı. Kastamonu'nun kültür değerleriyle ilgili birçok kitap ve makalesi vardır.¹⁰⁸⁹ 1966-1967 yıllarında 14 ay Kastamonu Müftü Yardımcılığı yaparak ve 1993-1994 Akademik Yılında Gazi Ü Kastamonu Eğitim Fakültesinde lisans dersleri vererek de memleketine hizmet etmişti. 1990'lı yıllarda, Kastamonu'da mutlaka bir üniversite kurulması ve adının Candaroğlu Üniversitesi olması konusunda yazılar yazmıştı.¹⁰⁹⁰

Onun Kastamonu kültürüyle ilgili kitap ve makaleleri içinde; Kastamonu'nun yetiştirdiği şahsiyetler, dinî folklor ve mutfak kültürü ön planda gelir. Biz bunlar içinden sadece Kastamonu'nun manevi mimarları, mutasavvıfları ve tarikatlarla ilgili olanları üzerinde duracağız.

¹⁰⁸⁹Rahmetli profesörün kitap ve makalelerinin tam kaynakçası için bk.

Gazi Ü Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi/Prof. Dr. Abdulkadir Abdulkadiroğlu Armağanı, Ankara 2007, s. 4-26.

Bu kaynakçaya tarafımdan konuyla ilgili bazı makale künyeleri eklenmiştir.

Makalelerinin bir bölümünü dört kitapta toplamıştır:

Güncel Yazılar; I/Ankara 1997, s. IX+615 s. ; II/Ankara 1998, VIII+179 s., III/Ankara 2002, XI+291 s., Makaleler Dizisi: 1, 4, 5.

Kültürümüzden Esintiler; Ankara 1997, X+679 s. Makaleler Dizisi: 2

Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Yazıları; Ankara 1997, IX+371 s. Makaleler Dizisi: 3

¹⁰⁹⁰“Kastamonu'da Bir Üniversite Kurulması Kaçınılmaz Olmaktadır.”, *Nasrullah* gazetesi, 3 Nisan 1990.

“Candaroğlu Üniversitesi”, *Nasrullah* gazetesi, 8 Mayıs 1990; *Kastamonu* dergisi, Yıl 3, S 18-19,4-5/1990, s. 9-10.

Abdulkerim Hoca, önce işe “Kastamonu’da Dinî Folklor veya Dinî-Manevî Halk İnançları” başlıklı¹⁰⁹¹ incelemesiyle kendisine bir çerçeve çizmiş, bir sınıflandırma denemesi yapmış, bu alanın odaklarını belirlemiştir. Şehrin manevî mimarları bu odakların başında gelmektedir. Makalede türbeler, adak ve dilek yerleri, kutsal sular sayılırken şu örneklerle yer verilmiştir: Şeyh Şa’bân-ı Velî ve asa suyu, Benli Sultan Türbesi ve yakınındaki su, Karabaş-ı Velî Türbesi, Müfessir Alâeddin Türbesi, Aşıklı Sultan Türbesi, Yılanlı Dergâhı Türbesi, Atabey Gazi Türbesi, Karanlık Evliya, Hepkebirler Türbesi, Hatun Sultan Türbesi, Deveci Sultan Türbesi, Ahmed Dede Türbesi, Haraco Türbesi.

1986 yılında III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi’nde bildiri olarak sunulup ertesi yıl yayımlanan bu çerçeve çalışmadan sonra Prof. Abdulkadiroğlu Kastamonu’nun manevî mimarları ve mutasavvıflarıyla ilgili çok sayıda yayın yaptı. Yayınlarında ele aldığı söz konusu şahsiyetleri, değerleri isim, unvan baş harfine göre sıraladığımızda rahmetlinin hizmetleri daha iyi anlaşılacaktır. Her yazısında mutlaka yeni bilgiler ortaya koyduğunu da belirtmeden geçemeyeceğim.

Prof. Abdulkadiroğlu’nun haklarında bilgi verdiği, sempozyumun konusu olan şahsiyetler şunlardır:

Abdulfettah-ı Velî, Abdurrezzak es-Sunûsî, Ahmed Dede, Ahmed Keskin (Müftü), Ahmed Mahir Efendi (Ballıklızâde), Ahmed Ziyaeddin Efendi (Evliyâzâde), Ali Asgar Hazretleri, Aşıklı Sultan, Atabey Gazi (Muzaffereddin Gazi), Ârif Mehmed Efendi (Kazasker), Benli Sultan, Deveci Sultan (Yusuf el-Horasânî), Ebu Salih el-Müncî (Maden Dede), Hacı Baba (İlgazlı), Halimî Çelebî, Hatun Sultan, Haydar Efendi (Kazasker), İhsan Oğuz (Himmetzâde), İsa Dede, İsmail Bey (Candaroğlu), Karanlık Evliyâ, Kaysü’l-Hamedânî Asgar Hz., Kaysü’l-Hamedânî Ekber Hz., Lütfi Efendi (Zâkirbaşı, şair), Mehmed Tevfik (Safıoğlu) Efendi (Sofuzâde), Mestî (Melâmî halifesi, şair), Mustafa İzzet Efendi (Kazasker, hattat), Müfessir Alâeddin, Ömer Fazıl Aköz, Şeyh Şa’bân-ı Velî, Şeyh Osman Efendi, Şeyh Abdullah Efendi (Hacı Halife), Şeyh Ömerü’l Fuadî, Şeyh İbrahim Şevkî Efendi, Şeyh Hacı Evliyâ Efendi, Şeyh Tosyavî İsmail Efendi, Şeyh Muhtar Efendi, Şeyh Nasuh Efendi, Şeyh Halil Efendi, Şeyh Mustafa Çerkeşi, Şeyh Karabaş-ı Velî, Şeyh Ahmed Siyahî, Şeyh Seyyid Ahmed Hicabî, Şeyh Mustafa Rumî Efendi, Şeyh Zekâi Dede Efendi, Şeyh Mehmed Emin Efendi, Şeyh Şemsizade Hacı Mustafa Sabri Efendi, Şeyh Şemsizade Ahmed Ziyaeddin (Uluoğlu) Efendi, Raif Efendi (Kazasker), Veli Dede, Yunus el-Mağribî (Bayraklı Dede).

Prof. Abdulkadiroğlu’nun Kastamonu’nun dinî folkloru, manevî mimarları, velîleri ve mutasavvıflarıyla ilgili araştırmalarını, yayınlarını üç

¹⁰⁹¹Abdulkadiroğlu, Abdulkerim (1987), “Kastamonu’da Dinî Folklor veya Dinî Mânevî Halk İnançları”, *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara, C IV, s. 1-18.

başlık altında ele almak istiyoruz: 1. Kastamonu'nun manevi mimarları, velîleri ve mutasavvıflarıyla ilgili yayınları. 2. Kastamonu'nun manevi mimarları ve mutasavvıflarıyla ilgili yaptırdığı yüksek lisans tezleri. 3. Kastamonu'daki tarikat kültürüyle ilgili araştırmaları, yayınları.

1. Kastamonu'nun Manevi Mimarları, Velîleri ve Mutasavvıflarıyla İlgili Yayınları

A. Kitaplar

- *Halvetîliğin Şa'bâniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi*, Ankara 1991, 200 s., Şeyh Şa'bân-ı Velî Derneği yayınları: 3.
- *Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Yazıları*, Ankara 1997, 371 s.
- *Kültürümüzden Esintiler*, Ankara 1997, 679 s.
- *Tanıdığım Kastamonu Delileri İçinde Bir Velî: Deli Eşref veya Hacı Eşref*, Ankara 1991, 16 s.; 2. bsl. Ankara 1991, 30 s.; 3. bsl. Ankara 1994, 36 s.; 4. bsl. *Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Yazıları* kitabı içinde Ankara 1997, s. 218-247; 5. bsl. *Delilerin Velîsi Eşref* adıyla, Ankara 2000, 40 s.
- Baskıya hazırladığı üç eseri ise vefatı dolayısıyla gün ışığına çıkamamıştır:
 - *Kastamonulu Zâkîrbaşı Lütfî Efendi/Bütün Şiirleri*, (Yeliz Topal ile).
 - *İbrahim Şevkî Efendi Dîvanı* (Dergâhın 16. şeyhi).
 - *Ballıklızâde Ahmed Mahir Efendi Hâtûrâtı*.
- Söz konusu eserler yanında dolaylı olarak Kastamonu tasavvuf kültürünü ilgilendiren iki kitabı daha vardır:
 - *İlgazlı Hacı Baba* (Nakşibendî Şeyhi Ahmed Abduşoğlu), İstanbul 1995, 143 s.; ilaveli 2. bsl. Ankara 2004, XXVI+149 s.
 - *Mustafa Rumî Efendi (Şeyh, Geredeli) Dîvanı*, (Mustafa Tatcı ile), Ankara 1998, XIII+178 s.

B. Makaleler, ansiklopedi maddeleri

- “Halimî Çelebi”, *TDV/İslâm Ansiklopedisi*, C 15, s. 343-344.
- “Şeriat Ulemâsı ile Tarikat Meşâyihü İhtilafı ve Tekke-Zaviyelere Tayinler Hakkında İki Vesika”, *Ankara Ü İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, C 28, Ankara 1986, s. 335-353.
- “Ballıklızâde Ahmet Mâhir Efendi Maddesi”, *TDV/İslâm Ansiklopedisi*, C 2, İstanbul 1989, s. 98.
- “Ömer Fazıl Aköz Maddesi”, *TDV/İslâm Ansiklopedisi*, C 2, İstanbul 1989, s. 284-285.
- “Mahallî Değerler/Kastamonulu Üç Zâtın Biyografisi: Akkaftan, Andelibî, Ârif Mehmed Efendi”, *İslâmî Edebiyat*, s. 14, 10-12/1991, s. 31-33.
- “Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi'nin Bilinmeyen Beş Ramazaniyesi”, *Elif*, S 2, 3; Şubat, Mart/1992, s. 32-33, s. 26-27.

- “Mensur Şiir ve Sofuzâde’den Bir Örnek”, *İslâmî Edebiyat*, S 16, 4-6/1992, s. 11-12.
- “Sofuzade’nin Biri Münâcât Diğeri Mehdiye Hz. Ali ve Hz. Hüseyin İçin Yazdığı Bilinmeyen İki Manzumesi”, *Kızılırmak*, S 2000, 8/1994, s. 78-79.
- “Sofuzâde’nin Bilinmeyen Üç İyd-ı Adhâ Manzumesi”, *İslâmî Edebiyat*, S 17, 7-9/1992, s. 27-31.
- “Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi ve 13 Nazîresi, 22 Na’tı”, *Marmara Ü Türklük Araştırmaları Dergisi*, S 7, Ankara 1993, s. 53-90.
- “Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi’nin Bilinmeyen 10 Muhammesi ve 6 Tahmisi”, *Atatürk Ü İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, S 11, Erzurum 1993, s. 243-267.
- “Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi’nin Bilinmeyen 9 Müseddesi ve Bir Tesdîsi”, *Gazi Ü Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S 2, Bahar 1994, s. 154-171.
- “Sofuzâde’nin 12 Manzumesi”, *Erciyes*, S 169, s. 14-17.
- “Ziya Paşa’nın Külliyyâtı’nda Sofuzâde’nin Der-Kenar Notları”, *Türk Kültürü*, S 412, 8/1997, s. 487-498.
- “Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi’nin Hasbihâl Şiirleri”, *Prof. Dr. Abdurrahman Güzel’e Armağan*, Ankara 2004, s. 81-93.
- “Ömer Fazıl Aköz ve Ailesi”, *Gurur Kaynağımız KastamonulularII*, (hzl. N. Tan-Ö. Tan), Ankara 2004, s. 147-149.
- “Kastamonu’da Bir Evliya (Hepkebirler hk.)”, *Sur*, S 10, 12/1976, s. 33-34.
- “Kastamonu’da Medfün Evliyadan Bazısı Hakkında Tarihî Bir Vesika”, *Sur*, S 11, 3/1977, s. 15-26; devamı S 12, 2/1977, s. 19-20; S. 13, 4/1977, s. 30.
- “Sıranâme”, *Halk Kültürü*, S 4, İstanbul 1984, s. 5-12.
- “Kastamonu’da Dinî Folklor veya Dinî Mânevî Halk İnançlarıyla İlgili Bir Sınıflandırma Denemesi”, *Türk Folkloru Araştırmaları Belleten* 1986/1, s. 1-23.
- “Kastamonu’da Medfün Evliyâdan Bazısı Hakkında Yeni Bir Vesika”, *Türk Yurdu*, S 8, 2/1987, s. 38-42.
- “Kemâlî Baba ve Sofuzâde’nin Onun Bir Mısramı Terbî’i”, *Millî Folklor*, S 14, Yaz 1992, s. 14-15.
- “Bursalı Belig’in eserlerinde Kastamonu ve Kastamonulu Zevât”, *Türk Tarihinde ve Türk Kültüründe Kastamonu/Tebliğler*, Ankara 1989, s. 65-70.
- “Ölümünün 40. Yılında Ömer Fazıl Aköz Hocaefendi”, *Zaman*, 15.07.1992; *Güncel Yazılar*, Ankara 1997, s. 492-496.
- “Hatıralarımdaki Hocaefendiler”, *Altınoluk*, S 175, 9/2000, s. 233-245.
- “Singer Müfettişi Mehmet Necati Gönül Efendi”, *Singer 150 Yılın Anıları*, İstanbul 2003, s. 68-69.

• “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kadar (1839-1923) Şehir Edebiyatı (Kastamonu)”, (Nail Tan’la), N. Tan, *Derlemeler Makaleler*, Ankara 2002 s. 15-21.

• Bu makalenin Prof. Dr. A. Abdulkadiroğlu tarafından yazılan I. Bölüm’ünde söz konusu tarihler arasında Kastamonu’daki tarikat faaliyetleri ve belli başlı şeyhler, mutasavvıflar hakkında bilgi verilmiştir.

• “Kastamonu’da Dinî Folklor veya Dinî-Manevî Halk İnançları”, *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara 1987, C IV, s. 1-18.

• “Ahmet Mahir Efendi’nin İstanbul Hayatı, Verdiği İcazetler ve Üç Eseri ile El Yazısı Hatıratı Üzerine Notlar”, *Türk Tarihinde ve Türk Kültüründe Kastamonu Sempozyumu/Bildiriler*, Ankara 1989, s. 71-82.

• “Cevâhîrî’l-Esdağ’ın Müellifi veya Mütercimi Meselesi”, *Türk Tarihinde ve Türk Kültüründe Kastamonu/Tebliğler*, Ankara 1989, s. 35-42.

• Prof. Abdulkadiroğlu’nun, ayrıca Sofuzâde M. Tevfik Efendi’nin dinî konular dışındaki şiirleriyle ilgili beş altı makalesi daha yayımlanmıştır.

2. Kastamonu’nun Manevi Mimarları ve Mutasavvıflarıyla İlgili Yaptırdığı Yüksek Lisans Tezleri

Abdulkerim Hoca, vefatına kadar Gazi Ü Sosyal Bilimler Enstitüsünde yedi doktora tezine danışmanlık yaptı. Yine Gazi Ü, Van 100. Yıl Ü ve Niğde Ü Sosyal Bilimler Enstitüsünde de on sekiz yüksek lisans tezine danışmanlık yaparak tamamlanmasını sağladı. Söz konusu tezlerin konularını belirlerken memleketi Kastamonu’yu da unutmadı. Bu çerçevede, yaptırdığı, yayımlanmamış yüksek lisans tezleri içinde Kastamonu’yu, sempozyum konularımızı ilgilendirenler şöyle sıralanabilir:

• Yazar, L. Nihal; *Halvetiliğin Şa'bâniyye Kolu ve Şeyh Şa'bân-ı Velî*, Gazi Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1985, XIII+102+7 (Ekler).

• Baysal, Hilal; *Ömerü'l Fuâdi/Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri*, Gazi Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991, X+253 s.

• Uzun, Savaş; *Ünsî Hasan Efendi/Hayatı, Eserleri, Dönemi ve Dîvânı*, Gazi Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003, XI+LXXXIII+340+4 (Ekler).

3. Kastamonu’daki Tarikat Kültürüyle İlgili Araştırmaları, Yayınları

A. Kitaplar

• *Halvetiliğin Şa'bâniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi*, Ankara 1991, 200 s., Şeyh Şa'bân-ı Velî Derneği Yayınları: 3

• *Kastamonu’da Bayrâmîlik ve Şemsizâde Ailesi*, Ankara 2005, 428 s.

• *Taşköprü Vakfiyeleri*, (Ülkü Ayan Özsoy’la), Kastamonu 2005, 312 s., Taşköprü Belediyesi Yayınları.

• Prof. Abdulkadiroğlu’nun basılmamış eserlerinden *Ballıklızâde Ahmed Mahir Efendi Hâtıratı, Lütfi Efendi/Bütün Şiirleri* (Yeliz Topal’la) ve

İbrahim Şevki Efendi Divanı'nda da Kastamonu'daki tarikatlarla ilgili bilgi vardır.

B. Makaleler, ansiklopedi maddeleri

• “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kadar (1839-1923) Şehir Edebiyatı (Kastamonu)”, *Derlemeler Makaleler*, (hzl. Nail TAN), Ankara 2007, s. 15-21.

• Bu makale, Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural tarafından merkezin yayımlayacağı bir ansiklopedi için istenmiş, I. Bölüm’ünü Prof. Dr. A. Abdulkadiroğlu, II. Bölüm’ünü de ben yazmışım. Prof. Abdulkadiroğlu, yazdığı bölümde “ D. Dönemin İçindeki Tekke ve Tarikat Faaliyetleri” başlığı altında ve önceki alt başlıklarda şehirdeki Halvetîlik/Şa’bânîlik/Çerkeşîlik/Halilîlik; Nakşibendîlik/Halidîlik, Bayramîlik, Mevlevîlik, Melâmîlik ve Bektaşîlik gibi tarikat faaliyetleriyle önemli şahsiyetleri hakkında kısa bilgi vermiştir.

• Bu konuda diğer yazıları şunlardır:

• “Sofuzâde M. Tevfik Efendi’nin Ankara’da Yazdığı Şiirleri ile Bayramîliğin Kastamonu Uzantısı ve Bilinmeyen Bazı Belgeler”, *Cumhuriyet’in 80. Yılında Her Yönüyle Ankara Sempozyumu*, Ankara 2004, s. 83-106.

• “Bursalı Belîğ’in Eserlerinde Kastamonu ve Kastamonulu Zevât” *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu-Tebliğler*, Ankara 1989, s. 65-75.

• “Şeriat Ulemâsı ile Tarikat Meşâyihü İhtilafı ve Tekke Zâviyelere Tayinler Hakkında İki Vesika”, *Ankara Ü İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1986, C XXVIII, s. 335-353.

• “Hulviyyât-ı Sultanî veya Şâhî, *Türk Kültürü*, S 377, 9/1994, s. 542-548.

• “Candaroğlu İsmail Bey ve Hulviyyât-ı Sultanî Adlı Eseri Üzerine Notlar”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu/Tebliğler*, Ankara 1989, s. 43-54.

• “Kastamonu’da Medfun Evliyâ’dan bazıları Hakkında Yeni Bir Vesika”, *Türk Yurdu*, C 8, S 1, 2/1987, s. 38-42.

• Prof. Abdulkadiroğlu’nun belirttiğimiz yayınları dışında eski Kastamonu toprağı olduğu için zevkle ilgilendiğı Ilgaz ve Geredeli mutasavvıflarla ilgili *Ilgazlı Hacı Baba* ve *Mustafa Rumî Efendi/Dîvan* kitaplarında da Kastamonu’daki tarikat faaliyetleriyle ilgili dolaylı bilgilere yer verildiğini görmekteyiz.

Sonuç

Kastamonu’nun manevi mimarları, mutasavvıfları üzerinde araştırma yapacakların mutlaka Prof. Dr. Abdülkerim Abdulkadiroğlu’nun eserlerine göz atmalarında yarar vardır, hatta bu husus bilim adına bir mecburiyettir diyebiliriz. Sempozyum konuları arasında sayılan manevi mimarlarımızdan

II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu

Müfessir Alâeddin, Abdulfettah-ı Velî, Kaysu'l Hamedanîler hakkında ilk önemli bilgileri, belgeleri ortaya koyan odur. Bursa'ya yerleşmiş Kastamonulu din bilginlerini de onun vasıtasıyla tanıdık. Kastamonu'da velî gibi saygı gören delillerle ilgili araştırmalarına tanık olduk. Genç denilebilecek bir yaşta, üzerinde çalıştığı bazı eserleri yayımlayamadan aramızdan ayrıldı. Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanlığının oğluyla temasa geçip bu eserleri gün ışığına çıkarmasını beklemekteyiz. Mekânı cennet olsun!

